

《大般若經》的般若波羅蜜多教學

第二分·同學品 61、同性品 62、無分別品 63、堅非堅品 64、實語品 65、無盡品 66、相攝品 67、巧便品 68、樹喻品 69、菩薩行品 70、親近品 71、遍學品 72、漸次品 73、無相品 74、無雜品 75、眾德相品 76、善達品 77、實際品 78、無闕品 79、道土品 80、正定品 81、佛法品 82、無事品 83、實說品 84、空性品 85

蔡耀明整理 (20230603)

T. 220 (2): 《大般若波羅蜜多經·第二會》，唐·玄奘譯，T. 220 (2), vol. 7, pp. 293b-426a.

10 Conze 1975: Edward Conze (tr.), *The Large Sutra on Perfect Wisdom with the Divisions of the Abhisamayālaṅkāra*, Berkeley: University of California Press, 1975, pp. 441-643. (<https://archive.org/details/MahaPrajnaparamitaSastraFullByNagarjuna/mode/2up>)

15 Kimura: Takayasu Kimura (ed.), *Pañca-viṃśati-sāhasrikā Prajñāpāramitā: V*, Tokyo: Sankibo Busshorin Publishing, 1992, pp. 19-170; *VI-VIII*, 2006, pp. 1-145, 158-179. (http://gretil.sub.uni-goettingen.de/gretil/corpustei/transformations/html/sa_paJcaviMzatisAhasrikA-prajJApAramitA1-8.htm)

第二分·同學品·第六十一之一¹

[293b01] 爾時 (*atha khalu*)，天帝釋 (*śakro devānām indro*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*):「世尊！如是般若波羅蜜多，極為甚深 (*gambhīrēyaṃ bhagavan prajñāpāramitā*)，難見 (*dur-dṛṣā*)、難覺 (*dur-anu-bodhā*)，不可尋思 (*'-tarkā*)，過尋思境 (*'-vacanā*)，微密聰敏智者所證 (*yāvat sūkṣmā nipuṇā*)； (*bhagavan,*) 諸相分別畢竟離故 (*prajñāpāramitā 'ty-anta-vi-viktatvād*)。世尊！若善男子、善女人等，於此般若波羅蜜多甚深經典，常樂聽聞、受持、讀誦、究竟通利、如理思惟、依教修行、為他正說，乃至無上正等菩提，不雜諸餘心、心所法，是善男子、善女人等，非為·成就少分善根·可於是中·能辦斯事 (*na te bhagavan sattvā avarakeṇa kuśala-mūlena sam-anv-ā-gatā bhaviṣyanti, ya imāṃ gambhīrāṃ prajñāpāramitām ud-grahīṣyanti dhārayiṣyanti vācayiṣyanti pary-av'āpsyanti tathatvāya ca prati-patsyante, na cānyeṣāṃ citta-caitasikānām dharmāṇām ava-kāśaṃ dāsyanti yāvad an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyante*)。」

[293b09] 爾時，佛告天帝釋言 (*bhagavān āha*):「如是 (*evam etat*)，如是 (*kausikaivam etat*)，如汝所說。憍尸迦！若善男子、善女人等，於此般若波羅蜜多甚深經典，常樂聽聞、受持、讀誦、究竟通利、如理思惟、依教修行、為他正說，乃至無上正等菩提，不雜諸餘心、心所法，是善男子、善女人等，必定成就廣大善根，當於是中·能辦斯事 (*na te kauśika sattvā avarakeṇa kuśala-mūlena sam-anv-ā-gatā bhaviṣyanti, ya imāṃ gambhīrāṃ prajñāpāramitām ud-grahīṣyanti dhārayiṣyanti vācayiṣyanti pary-av'āpsyanti tathatvāya ca prati-patsyante, na cānyeṣāṃ citta-caitasikānām dharmāṇām ava-kāśaṃ dāsyanti yāvad an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyante*)。」

(*tat kiṃ manyase?*) 憍尸迦 (*kausika*)！若善男子、善女人等，假使能勸此瞻部洲 (*yāvanto jāmbu-dvīpakāḥ sattvās*)·乃至三千大千世界·諸有情類，皆 (*te sarve*) 令受行十善業道 (*daśabhiḥ (PSP_5:20) kuśalaiḥ karma-pathaiḥ sam-anv-ā-gatā bhaveyuś*)、若四靜慮 (*caturbhir dhyānaiś*)、若四無量 (*caturbhir a-pra-māṇaiś*)、若四無色定 (*catasṛbhir ārūpya-sam-ā-pattibhiḥ*)、若五神通 (*pañcabhir abhi-jñābhir*) 等·無量功德。有善男子、善女人等 (*yaś ca kula-putro vā kula-duhitā vā*)，於此般若波羅蜜多甚深經典 (*imāṃ gambhīrāṃ prajñāpāramitām*)，常樂聽聞、受持、讀誦、究竟通利、如理思惟、依教修行、為他正說 (*ud-grhṇīyād dhārayed vācayet pary-av'āpnuyāt tathatvāya prati-padyeta*)，是善男子、善女人等，所獲功德 (*asya kauśika kuśala-mūlasya*)，勝前福聚 (*eṣa pūrvakāḥ kuśala-mūlābhi-saṃs-kāraḥ*)，百倍 (*śata-tamīm api kalām nōpaiti*)、千倍 (*sahasra-tamīm api*)·乃至 (*śata-sahasra-tamīm api koṭī-tamīm api koṭī-śata-tamīm api koṭī-sahasra-tamīm api koṭī-śata-sahasra-tamīm api koṭī-ni-yata-śata-sahasra-tamīm api saṃkhyām api kalām api*)

¹ Cf. Kimura, V, p. 19; Conze 1975, p. 447.

gaṇanām apy upamām apy aupamyam apy) 鄔波尼殺曇倍(upaniṣām apy upaniṣadam api nōpaiti) 。

[293b23] 爾時(*atha khalv*)，眾中，有一苾芻(*anya-taro bhikṣuḥ*)，語天帝釋言(*śakraṃ devānām indraṃ etad avocat*)：「憍尸迦！若善男子、善女人等，於此般若波羅蜜多甚深經典，攝心不亂，常樂聽聞、受持、讀誦、究竟通利、如理思惟、依教修行、為他正說，乃至無上正等菩提，不雜諸餘心、心所法。是善男子、善女人等，所獲功德，勝·瞻部洲·乃至三千大千世界·諸有情類，皆共受行十善業道、若四靜慮、若四無量、若四無色定、若五神通等·無量功德(*abhi-bhūtas tvam kauśika tena kula-putreṇa vā kula-duhitrā vā te ca jāmbū-dvīpakāḥ sattvāḥ*)」

10 *daśa-kuśala-karma-patha-sam-anv-ā-gatās catur-dhyāna-sam-anv-ā-gatās catur-a-pra-māṇa-sam-anv-ā-gatās catur-ārūpya-sam-ā-patti-sam-anv-ā-gatāḥ pañcābhi-jñā-sam-anv-ā-gatāḥ, ya imāṃ prajñāpāramitām a-ni-kṣipta-cittēnōd-grahīṣyati dhārayiṣyati vācayīṣyati pary-av'āpsyati tathatvāya ca prati-patsyate anyeṣāṃ ca citta-caitasikānām dharmāṇām ava-kāśaṃ na dāsyati yāvad an-ut-tarāṃ samyak-sambodhim abhi-saṃ-bhotsyate*) 。

[293c02] (*evam ukte*) 天帝釋言(*śakro devānām indras taṃ bhikṣum etad avocat*)：「是善男子、善女人等，初發一念·一切相智相應心時(*eka-cittōt-pādenaivāhaṃ bhikṣo tena bodhisattvena mahāsattvena*)·所獲功德，已勝一切滿瞻部洲(*te ca jāmbū-dvīpakāḥ*)·乃至三千大千世界·諸有情類(*sattvā*)，皆共受行十善業道(*daśa-kuśala-karma-patha-sam-anv-ā-gatās*)、若四靜慮(*catur-dhyāna-sam-anv-ā-gatās*)、若四無量(*catur-a-pra-māṇa-sam-anv-ā-gatās*)、若四無色定(*catur-ārūpya-sam-ā-patti-sam-anv-ā-gatāḥ*)、若五神通等·無量功德(*pañcābhi-jñā-sam-anv-ā-gatā abhi-bhūtāḥ*)，多百、千倍。何況復能(*kaḥ punar vādo*)於此般若波羅蜜多甚深經典(*ya imāṃ gambhīrāṃ prajñāpāramitām*)，攝心不亂，常樂聽聞、受持、讀誦、究竟通利、如理思惟、依教修行、為他正說，乃至無上正等菩提，不雜諸餘心、心所法，所獲功德，不可校量(*ud-grahīṣyanti dhārayiṣyanti vācayīṣyanti pary-av'āpsyanti tathatvāya prati-patsyante*) 。

[293c10] 苾芻！當知·是善男子、善女人等，功德智慧，非但勝彼滿瞻部洲·乃至三千大千世界·諸有情類，皆共受行十善業道、四靜慮等·無量功德，亦勝一切世間·天、人、阿素洛等·所有功德(*te sa-deva-mānuṣāsura-lokam abhi-bhūya nir-yāsyanti sa-deva-mānuṣāsura-lokam abhi-bhavanto gacchanti bodhisattvā mahāsattvāḥ*)。所以者何？是善男子、善女人等，速證無上正等菩提，饒益有情無邊際故。

[293c16] 苾芻！當知·是善男子、善女人等，功德智慧，非但勝於世間·天、人、阿素洛等·所有功德(*na kevalaṃ sa-deva-mānuṣāsura-lokam abhi-bhavanto gacchanti bodhisattvā mahāsattvāḥ*)，亦勝一切預流(*ye 'pi te srota-ā-pannāḥ*)、一來(*sakṛd-ā-gāmino*)、不還(*'n-ā-gāmino*)、阿羅漢(*'rhantaḥ*)、獨覺所有功德(*pratyekabuddhās, tān api sarvān abhi-bhavanto gacchanti bodhisattvā*)

mahāsattvāḥ)。所以者何？是善男子、善女人等，速證無上正等菩提，饒益有情無邊際故。

[293c21] 苾芻！當知·是善男子、善女人等，功德智慧，非但勝彼一切預流、一來、不還、阿羅漢、獨覺所有功德 (*na kevalam srota-ā-pannān sakṛd-ā-gāmino 'n-ā-gāmino 'rhataḥ pratyekabuddhān*)，亦勝一切菩薩摩訶薩 (*ye 'pi te bodhisattvā mahāsattvā*) · **遠離般若波羅蜜多·方便善巧**，修行布施 (*dāna-pāramitāyāñ caranti upāya-kausalya-vi-rahitāḥ prajñāpāramitā-vi-rahitās, tān apy abhi-bhavanto gacchanti bodhisattvā mahāsattvāḥ*. (PSP_5:21))、淨戒 (*na kevalam ye dāna-pāramitāyāṃ caranti, ye 'pi te śīla-pāramitāyāṃ*)、安忍 (*kṣānti-pāramitāyāṃ*)、精進 (*vīrya-pāramitāyāṃ*)、靜慮波羅蜜多 (*dhyāna-pāramitāyāñ caranti upāya-kausalya-vi-rahitāḥ prajñāpāramitā-vi-rahitās tān apy abhi-bhavanto gacchanti bodhisattvā mahāsattvāḥ*)，安住內空·乃至無性自性空，安住真如·乃至不思議界，安住苦、集、滅、道聖諦，修行四靜慮、四無量、四無色定，修行八解脫、八勝處、九次第定、十遍處，修行四念住·乃至八聖道支，修行空、無相、無願解脫門，修行極喜地·乃至法雲地，修行一切陀羅尼門、三摩地門，修行五眼、六神通，修行如來十力·乃至十八不共法，修行無忘失法、恒住捨性，修行一切智、道相智、一切相智，修行順逆十二緣起觀，嚴淨佛土、成熟有情，修諸菩薩摩訶薩行，及修無上正等覺者所有功德。何以故？是善男子、善女人等，速證無上正等菩提，饒益有情無邊際故。

[294a08] 苾芻！當知·是善男子、善女人等，功德智慧，亦勝一切菩薩摩訶薩·**遠離方便善巧·修行般若波羅蜜多者**·所有功德 (*na kevalam śīla-pāramitāyāṃ kṣānti-pāramitāyāṃ vīrya-pāramitāyāṃ dhyāna-pāramitāyāṃ caranti, ye 'pi te prajñāpāramitāyāṃ caranti, upāya-kausalya-vi-rahitāḥ prajñāpāramitā-vi-rahitās, tān apy abhi-bhavanto gacchanti bodhisattvā mahāsattvāḥ*.)。何以故？是善男子、善女人等，速證無上正等菩提，饒益有情無邊際故。

[294a12] 苾芻！當知·是善男子、善女人等，即是菩薩摩訶薩。是菩薩摩訶薩 (*ye bodhisattvā mahāsattvā*)，**如說修行甚深般若波羅蜜多故** (*yathôpa-diṣṭāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ caranti*)，不為一切世間·天、人、阿素洛等，及餘菩薩、獨覺、聲聞之所勝伏 (*te sa-deva-mānuṣāsureṇa lokena na śakyā abhi-bhavitum prajñāpāramitāyāṃ*)，(*yaś carati bodhisattvo mahāsattvo yathānu-siṣṭam prajñāpāramitām anu-vartate,*) **能紹一切智智種性·令不斷絕** (*'yaṃ bodhisattvo mahāsattvas tathāgata-vaṃśasyân-upa-cchedāya sthito*)，**常不遠離諸佛菩薩·真勝善友** (*'yaṃ bodhisattvo mahāsattvas tathāgatānāṃ na dūrī-karoty*)，不久當坐妙菩提座 (*ayaṃ bodhisattvo mahāsattva evaṃ prati-padyamāno na vi-rāgayati bodhi-maṇḍam*)，降伏一切惡魔眷屬，證得無上正等菩提，拔諸有情生老病死，令得究竟寂靜安樂 (*ayaṃ bodhisattvo mahāsattvaḥ sattvān saṃ-sīdayamānān ud-dhartu-kāmo*)。

[294a20] 苾芻！當知·是菩薩摩訶薩（*'yaṃ bodhisattvo mahāsattva*），如說修行甚深般若波羅蜜多故（*evaṃ śikṣamāno*），常學菩薩摩訶薩眾所應學法（*bodhisattva-śikṣāyāṃ śikṣate*），不學聲聞（*na śrāvaka-śikṣāyāṃ śikṣate*）、及獨覺等所應學法（*na pratyekabuddha-śikṣāyāṃ śikṣate*）。

5 [294a23] 苾芻！當知·是菩薩摩訶薩，修行如是甚深般若波羅蜜多，常學菩薩摩訶薩眾所應學故（*evaṃ śikṣamānaṃ bodhisattvaṃ mahāsattvaṃ*），護世四王（*catvāro mahā-rājās*）·領已天眾，來到其所（*tam upa-saṃ-kramitavyaṃ maṃsyante*），供養、恭敬、尊重、讚歎，作如是言（*upa-saṃ-kramyaivaṃ vakṣyanti*）：『善哉。大士！當速精進學諸菩薩摩訶薩眾所應學法（*śīghraṃ śikṣasva*），勿學聲聞及獨覺等所應學法。若如是學，疾當安坐妙菩提座，證得無上正等菩提。如·先如來·應·正等覺·受四天王所奉四鉢，汝亦當受。如·昔護世四大天王·奉上四鉢，我亦當奉（*imāni tāni catvāri pātrāṇi, yāni tvayā prati-grahītavyāni bodhi-maṇḍa-ni-ṣaṅṅenān-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-buddhena, yāni pari-grhītāni pūrvakais tathāgatair arhadbhiḥ samyak-saṃ-buddhaiḥ*）。』

15 [294b02] 苾芻！當知·是菩薩摩訶薩，修行如是甚深般若波羅蜜多，常學菩薩摩訶薩眾所應學故（*evaṃ śikṣamānaṃ bodhisattvaṃ mahāsattvaṃ prajñāpāramitāyāṃ*），我等天帝·領已天眾，來到其所（*tam upa-saṃ-kramitavyaṃ maṃsyante, sārthaṃ devais trayas-triṃśaiḥ*），供養、恭敬、尊重、讚歎，作如是言：『善哉。大士！當速精進修諸菩薩摩訶薩眾所應學法，勿學聲聞及獨覺等所應學法。若如是學，疾當安坐妙菩提座，證得無上正等菩提，轉妙法輪，度有情眾。』

20 [294b09] 苾芻！當知·是菩薩摩訶薩，修行如是甚深般若波羅蜜多，常學菩薩摩訶薩眾所應學故，妙時分天子（*suyāmas ca deva-putra upa-saṃ-kramitavyaṃ maṃsyate*）·領時分天眾，來到其所（*sārthaṃ suyāmair deva-putraiḥ*），供養、恭敬、尊重、讚歎，作如是言：『善哉。大士！當速精進學諸菩薩摩訶薩眾所應學法，勿學聲聞及獨覺等所應學法。若如是學，疾當安坐妙菩提座，證得無上正等菩提，轉妙法輪，度有情眾。』

25 [294b16] 苾芻！當知·是菩薩摩訶薩，修行如是甚深般若波羅蜜多，常學菩薩摩訶薩眾所應學故，妙喜足天子（*saṃ-tuṣito 'pi deva-putra upa-saṃ-kramitavyaṃ maṃsyate*）·領喜足天眾，來到其所（*sārthaṃ saṃ-tuṣitair deva-putrair*），供養、恭敬、尊重、讚歎，作如是言：『善哉。大士！當速精進學諸菩薩摩訶薩眾所應學法，勿學聲聞及獨覺等所應學法。若如是學，疾當安坐妙菩提座，證得無上正等菩提，轉妙法輪，度有情眾。』

30 [294b23] 苾芻！當知·是菩薩摩訶薩，修行如是甚深般若波羅蜜多，常學菩薩摩訶薩眾所應學故，樂變化天子（*nir-māṇa-ratiś ca deva-putra upa-saṃ-kramitavyaṃ maṃsyate*）·領樂變化天眾，來到其所（*sārthaṃ nir-māṇa-ratibhir deva-putraiḥ*），供養、恭敬、尊重、讚歎，作如是言：『善哉。大士！當速精進

學諸菩薩摩訶薩眾所應學法，勿學聲聞及獨覺等所應學法。若如是學，疾當安坐妙菩提座，證得無上正等菩提，轉妙法輪，度有情眾。』

[294c02] 苾芻！當知·是菩薩摩訶薩，修行如是甚深般若波羅蜜多，常學菩薩摩訶薩眾所應學故，妙自在天子 (*para-nir-mita-vaśa-varty api deva-putra upa-saṃ-kramitavyaṃ maṃsyate*)·領他化自在天眾，來到其所 (*sārdhaṃ para-nir-mita-vaśa-vartibhir deva-putrair upa-saṃ-kramitavyaṃ maṃsyate*)，供養、恭敬、尊重、讚歎，作如是言：『善哉。大士！當速精進學諸菩薩摩訶薩眾所應學法，勿學聲聞及獨覺等所應學法。若如是學，疾當安坐妙菩提座，證得無上正等菩提，轉妙法輪，度有情眾。』

10 [294c09] 苾芻！當知·是菩薩摩訶薩，修行如是甚深般若波羅蜜多，常學菩薩摩訶薩眾所應學故，索訶界主·大梵天王 (*evaṃ brahmā 'pi sahāṃ-patir upa-saṃ-kramitavyaṃ maṃsyate*)·領梵眾天 (*sārdhaṃ brahma-pārṣadyair deva-putrair*)、梵輔天 (*brahma-puro-hitair* (PSP_5:22))、梵會天眾，來到其所，供養、恭敬、尊重、讚歎，作如是言：『善哉。大士！當速精進學諸菩薩摩訶薩眾所應學法，勿學聲聞及獨覺等所應學法。若如是學，疾當安坐妙菩提座，證得無上正等菩提。我當往詣菩提樹下，慇懃請轉無上法輪，利樂無邊諸有情眾。』 (*mahā-brahmaiḥ ābhā-svaro 'pi deva-putra upa-saṃ-kramitavyaṃ maṃsyate sārdhaṃ ābhā-svarair deva-putrair upa-saṃ-kramitavyaṃ maṃsyate*，)

[294c17] 苾芻！當知·是菩薩摩訶薩，修行如是甚深般若波羅蜜多，常學菩薩摩訶薩眾所應學故，極光淨天，與光天、少光天 (*evaṃ parī-tt'ābhā*)、無量光天眾 (*a-pra-māṇ'ābhā*) (*ābhā-svarāḥ*)，來到其所，供養、恭敬、尊重、讚歎；遍淨天，與淨天、少淨天 (*parī-tta-śubhā*)、無量淨天眾 (*a-pra-māṇa-śubhāḥ*) (*śubha-kṛtsnā*)，來到其所，供養、恭敬、尊重、讚歎；(*an-abhṛakāḥ puṇya-prasavā*) 廣果天 (*brhat-phalā*)，(*a-saṃjñi-sattvāḥ śuddh'āvāsā*) 與廣天、少廣天、無量廣天眾，來到其所，供養、恭敬、尊重、讚歎；色究竟天，與無煩天 (*a-sprhā*)、無熱天 (*a-tapāḥ*)、善現天 (*su-drśāḥ*)、善見天眾 (*su-darśanā*) (*yāvad a-kaniṣṭhā deva-putrā*)，來到其所 (*upa-saṃ-kramitavyaṃ maṃsyante*)，供養、恭敬、尊重、讚歎，各作是言：『善哉。大士！當速精進學諸菩薩摩訶薩眾所應學法，勿學聲聞及獨覺等所應學法。若如是學，疾當安坐妙菩提座，證得無上正等菩提，轉妙法輪，度有情眾。』

[294c29] 苾芻！當知·是菩薩摩訶薩 (*yo bodhisattvo mahāsattva*)，如說修行甚深般若波羅蜜多故 (*iha gambhīrāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ carisyati*)，一切如來·應·正等覺、及諸菩薩摩訶薩眾、并諸天、龍、阿素洛等 (*tathāgatair api so 'rhadbhiḥ samyak-saṃ-buddhair bodhisattvo mahāsattvo*)，常隨護念 (*nityaṃ sam-anv-ā-hṛto bhaviṣyati*)。由此因緣，是菩薩摩訶薩 (*ya iha gambhīrāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ caraty, evaṃ yaś carati bodhisattvo mahāsattvo iha gambhīrāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ*)，世間一切險難危厄、身心憂苦，皆不能害 (*yāni tāni laukikāni*

duḥkhāni parōpa-kramikāni kāye ut-patsyante tāni tasya sarveṇa sarvaṃ sarvathā sarvaṃ kāye nôt-patsyante na ni-patiṣyanti) 。

[295a05] 苾芻！當知·是菩薩摩訶薩，如說修行甚深般若波羅蜜多故，世間所有四大相違所起諸病，皆不侵惱(*ayaṃ subhūte dṛṣṭa-dhārmiko guṇo bhaviṣyati bodhisattvasya mahāsattvasya iha gambhīrāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ carato*) 。所謂眼病(*yāni vā tāni sāṃnipātikāni glānyāni. tad-yathā 'pi nāma cakṣu-rogaḥ*) 、耳病(*śrotra-rogo*) 、鼻病(*ghrāṇa-rogo*) 、舌病(*jihvā-rogo danta-rogaḥ*) 、身病(*kāya-sūlaṃ citta-sūlam*) 、諸肢節病，如是一切四百四病(*evam aśīti-roga-satāni catur-adhikāni*) ，皆於身中永無所有(*sarveṇa sarvaṃ sarvathā sarvaṃ kāye nôt-patsyante na ni-patiṣyanti*) ，唯除重業轉現輕受。

[295a10] 苾芻！當知·是菩薩摩訶薩，如說修行甚深般若波羅蜜多故，獲如是等·現世功德(*ayaṃ tasya bodhisattvasya mahāsattvasya dṛṣṭa-dhārmiko guṇaḥ prati-kāṅkṣitavya iha gambhīrāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ carataḥ*) 、後世功德·無量、無邊，諸佛世尊能知、見、覺。」

15

第二分·同學品·第六十一之二²

[295a21] 爾時(*atha khalv*) ，具壽慶喜竊作是念(*āyusmata ānandasyaitad abhavat*) ：「今，天帝釋，為·自辯才(*kim ayaṃ śakro devānām indraḥ svakena prati-bhānena*) ·宣說如是甚深般若波羅蜜多，讚歎如是甚深般若波羅蜜多功德、勝利(*prajñāpāramitām upa-diśati*) ，為是(*ut 'āho*) ·如來威神之力(*buddhānu-bhāvenēti*) ？」

[295a24] 時(*atha khalu*) ，天帝釋(*śakro devānām indra*) ，即知慶喜·心之所念(*āyusmata ānandasya cetasaiva cetah-pari-vi-tarkam ā-jñāy'*) ，白言(*āyusmantam ānandam etad avocat*) ：「大德！我所宣說甚深般若波羅蜜多，我所讚歎甚深般若波羅蜜多功德、勝利，皆是如來威神之力(*buddhānu-bhāva eṣa bhadant' ānanda veditavyo yad ahaṃ prajñāpāramitām upa-diśāmi*) 。」

[295a27] 爾時(*atha khalu*) ，世尊告慶喜曰(*bhagavān āyusmantam ānandam āmantrayate sma*) ：「如是(*evam etad*) ，如是(*ānandaivam etad*) 。今，天帝釋·宣說、讚歎甚深般若波羅蜜多功德、勝利，當知·皆是如來神力(*tathāgatasyaiṣo 'nu-bhāvas tathāgatasyaitad adhi-ṣṭhānam yac chakro devānām indraḥ prajñāpāramitām upa-diśati*) ，非自辯才。所以者何？甚深般若波羅蜜多功德、勝利，定非一切世間·天、人、阿素洛等·能知、能說。

慶喜！當知·若菩薩摩訶薩，習學(*yasminn ānanda samaye bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ śikṣate*) 、思惟(*prajñāpāramitāyāṃ yogam ā-padyate*) 、修行如是甚深般若波羅蜜多時(*prajñāpāramitām bhāvayati*) ，此三千大千世界一切惡魔(*tasmin samaye ye tri-sāhasra-mahā-sāhasre loka-dhātau mārāḥ pāpīyāmsas*) 皆生疑惑，咸作是念(*te sarve saṃ-śaya-pr'āptā bhavanti*) ：『此菩

² Cf. Kimura, V, p. 22; Conze 1975, p. 449.

薩摩訶薩為 · 證實際 (*kim ayam bodhisattvo bhūta-koṭiṃ sākṣāt-kariṣyati* (PSP_5:23) *bhūta-koṭiṃ sākṣāt-kṛtvā*) , 退取預流 (*srota-ā-patti-phalaṃ vā sākṣāt-kariṣyati*) 、一來 (*sakṛd-ā-gāmi-phalaṃ vā*) 、不還 (*'n-ā-gāmi-phalaṃ vā*) 、阿羅漢果 (*'rhattvaṃ vā sākṣāt-kariṣyati*) 、獨覺菩提 (*pratyekāṃ bodhiṃ pr'āpsyati*) ,
5 為 (*ut'āho*) · 趣無上正等菩提 (*'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyate*) ? 』

[295b07] 復次 (*punar aparam*) , 慶喜 (*ānanda*) ! 若菩薩摩訶薩 , 不離如是甚深般若波羅蜜多時 (*yasmin samaye bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitayā 'vi-rahito bhavati*) , (*tasmin samaye*) 諸惡魔 (*māraḥ pāpīyāñ*) ·
10 生大愁惱 , 身心痛切 , 如 · 中毒箭 (*choka-sālya-viddho bhavati*) 。

復次 (*punar aparam*) , 慶喜 (*ānanda*) ! 若菩薩摩訶薩 , 修行如是甚深般若波羅蜜多時 , 諸惡魔 · 來至其所 , 化作種種可怖畏事 (*bodhisattvasya māraḥ pāpīyān ulkā-pātān ut-prekṣyati bhayaṃ janayiṣyaty*) , 欲令菩薩身心驚恐 (*apy eva nāmāsya bodhisattvasya mahāsattvasyāva-līnatā vā bhaved, roma-harṣo vā bhaved*) ,
15 迷失無上正等覺心 , 於所修行 · 情懷退屈 (*ava-līna-cittatā vā bhaved*) , 乃至發起一念亂意 (*eka-cittōt-pādasyāpi*) , 障得無上正等菩提 (*vi-kṣobhanaṃ bhaviṣyati sarv'ākāra-jñatāṃ manasi-kurvataḥ*) , 是彼惡魔深心所願。」

[295b14] 爾時 (*atha khalv*) , 慶喜 (*āyusmān ānanda*) 即白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「為 · 諸菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時 , 皆為惡魔之所惱亂 ,
20 為 · 有惱亂、不惱亂者 (*kiṃ punar bhagavan sarveṣāṃ bodhisattvānāṃ mahāsattvānāṃ māraḥ pāpīyān upa-saṃ-kramiṣyati vi-heṭhanābhi-prāyaḥ*) ? 』

[295b17] 佛告慶喜 (*bhagavān āha*) : 「非 · 諸菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時 , 皆為惡魔之所惱亂 (*na khalv ānanda sarveṣāṃ bodhisattvānāṃ mahāsattvānāṃ māraḥ pāpīyān upa-saṃ-kramiṣyati vi-heṭhanābhi-prāyaḥ*) ; 然 , 有
25 惱亂 (*keṣāṃ-cid ānanda bodhisattvānāṃ mahāsattvānāṃ māraḥ pāpīyān upa-saṃ-kramiṣyati vi-heṭhanābhi-prāyaḥ*) 、不惱亂者 (*keṣāṃ-cin nōpa-saṃ-kramiṣyati*) 。」

[295b19] 具壽慶喜復白佛言 (*ānanda āha*) : 「何等 · 菩薩摩訶薩 (*kiyad-rūpānāṃ bhagavan bodhisattvānāṃ mahāsattvānāṃ*) , 行深般若波羅蜜多時 , 為諸惡魔之所惱亂 (*māraḥ pāpīyān upa-saṃ-kramiṣyati vi-heṭhanābhi-prāyaḥ*) ? 何等 ·
30 菩薩摩訶薩 , 行深般若波羅蜜多時 (*kiyad-rūpānāṃ*) , 不為惡魔之所惱亂 (*nōpa-saṃ-kramiṣyati*) ? 』

[295b22] 佛告慶喜 (*bhagavān āha*) : 「若菩薩摩訶薩 (*yair ānanda bodhisattvaiḥ*) , 先世 (*pūrvāntata*) 聞此甚深般若波羅蜜多 (*iyam gambhīrā prajñāpāramitā bhāṣyamāṇā*) , 心不信解 , 毀訾誹謗 (*prati-kṣiptā cittena nādhi-muktā*) , 是菩薩摩訶薩 (*teṣāṃ*) , 行深般若波羅蜜多時 , 為諸惡魔之所惱亂 (*māraḥ pāpīyān upa-saṃ-kramiṣyati vi-heṭhanābhi-prāyaḥ*) 。若菩薩摩訶薩 , 先世聞此甚深般若波羅蜜多 , 信解、讚美 , 不生誹謗 , 是菩薩摩訶薩 , 行深般若波羅蜜多時 ,
35 不為惡魔之所惱亂。

[295b28] 復次 (*punar aparam*)，慶喜 (*ānanda*)！若菩薩摩訶薩，先世聞此甚深般若波羅蜜多 (*ya imāṃ gambhīrāṃ prajñāpāramitāṃ bhāṣyamāṇāṃ śrutvā, bodhisattvaḥ*)，**疑惑、猶豫** (*saṃ-śaya-pr'āpto 'bhūt*)：『為有，為無？為實，不實？ (*syād vēyaṃ prajñāpāramitā na vā syād ity*)』是菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，為諸惡魔之所惱亂 (*asyāpy ānanda bodhisattvasya māraḥ pāpīyān upa-saṃ-kramiṣyati vi-heṭhanābhi-prāyaḥ*)。若菩薩摩訶薩，先世聞此甚深般若波羅蜜多，其心不生**疑惑、猶豫**，信·定實有，是菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，不為惡魔之所惱亂。

[295c05] 復次 (*punar aparam*)，慶喜 (*ānanda*)！若菩薩摩訶薩 (*yo bodhisattvaḥ*)，離善知識 (*kalyāṇa-mitra-vi-rahito bhavati*)，為惡知識之所攝受，不聞如是甚深般若波羅蜜多 (*so '-saṃ-paśyamānaḥ kalyāṇa-mitrānīmāṃ gambhīrāṃ prajñāpāramitāṃ na śṛṇoty*)；由不聞故 (*a-śṛṇvan*)，不能解了甚深般若波羅蜜多 (*na jānāty*)；不解了故 (*a-jānānas*)，不能修習甚深般若波羅蜜多 (*tathatāyai na prati-patsyate*)；不修習故，不能請問甚深般若波羅蜜多；不請問故，不如說行甚深般若波羅蜜多 (*katham prajñāpāramitā bhāvayitavyēty*)；不如說行故，不能證得甚深般若波羅蜜多——是菩薩摩訶薩 (*asyāpy ānanda bodhisattvasya*)，行深般若波羅蜜多時，為諸惡魔之所惱亂 (*māraḥ pāpīyān upa-saṃ-kramiṣyati vi-heṭhanābhi-prāyaḥ* (PSP_5:24))。若菩薩摩訶薩，近善知識，非惡知識之所攝受，得聞如是甚深般若波羅蜜多；由得聞故，便能解了甚深般若波羅蜜多；由解了故，則能修習甚深般若波羅蜜多；由修習故，便能請問甚深般若波羅蜜多；由請問故，能如說行甚深般若波羅蜜多；如說行故，便能證得甚深般若波羅蜜多——是菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，不為惡魔之所惱亂。

[295c21] 復次 (*punar aparam*)，慶喜 (*ānanda*)！若菩薩摩訶薩，遠離般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā-vi-rahito yo bodhisattvo*)，攝受、讚歎·非真妙法 (*'-sad-dharma-pari-grahaṃ karoty*)，是菩薩摩訶薩 (*asyāpy ānanda bodhisattvasya*)，行深般若波羅蜜多時，為諸惡魔之所惱亂 (*māraḥ pāpīyān upa-saṃ-kramiṣyati avatāraṃ ca lapsyate*)。若菩薩摩訶薩，親近般若波羅蜜多，不攝、不讚·非真妙法，是菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，不為惡魔之所惱亂。

[295c27] 復次 (*punar aparaṃ*)，慶喜 (*ānanda*)！若菩薩摩訶薩，遠離般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā-vi-rahito yo bodhisattvo*)，於真妙法·毀訾誹謗 (*'-sad-dharmasya varṇaṃ bhāṣiṣyate*)，爾時 (*tatra*)，**惡魔**便作是念 (*mārasya pāpīyasa evaṃ bhaviṣyati*)：『今，此菩薩與我為伴 (*sahāya eṣo mama*)，由彼毀謗真妙法故 (*yo '-sad-dharmasya varṇaṃ bhāṣiṣyate*)，便有無量住菩薩乘補特伽羅，於真妙法·亦生毀謗 (*bahūnāṃ apy eṣa bodhisattva-yānikānāṃ pudgalānāṃ sahāyo labdho yo '-sad-dharmasya varṇaṃ bhāṣiṣyate*)；由此因緣，我願圓滿 (*ayaṃ mamābhi-prāyaṃ pari-pūrayiṣyaty*)。是菩薩乘補特伽羅 (*ayaṃ bodhisattva-yānikaḥ pudgalo 'py*)，設·勤精進修諸善法，而墮聲聞或獨覺地，亦令他墮 (*ābhyāṃ dvābhyāṃ bhūmibhyāṃ anya-tarasyāṃ bhūmau sthāsyati yad-uta śrāvaka-bhūmau vā*

pratyekabuddha-bhūmau vā)。』——是菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，為諸惡魔之所惱亂。若菩薩摩訶薩，親近般若波羅蜜多，於真妙法·讚歎、信受，亦令無量住菩薩乘補特伽羅於真妙法·讚歎、信受，由此惡魔愁憂、驚怖，是菩薩乘補特伽羅，設·不精進修諸善法，而亦決定不令自他退墮聲聞或獨覺地，必證無上正等菩提——是菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，不為惡魔之所惱亂。

[296a12] 復次 (*punar aparam*)，慶喜 (*ānanda*)！若菩薩摩訶薩 (*evaṃ-rūpasya bodhisattvasya*)，(*māraḥ pāpīyān ava-tāraṃ lapsyate*) 聞說般若波羅蜜多甚深經時(*yo bodhisattva iha gambhīrāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ bhāṣyamānāyāṃ*)，作如是語 (*evaṃ vakṣyati*)：『如是般若波羅蜜多理趣甚深 (*gambhīrēyaṃ prajñāpāramitā*)，難見、難覺，何用宣說、聽聞、受持、讀誦、思惟、精勤修習、書寫、流布此經典為 (*kiṃ te etayā gambhīrayā prajñāpāramitayā śrutayā bhāṣitayā vācīṭayā pary-av'āptayā dhāritayā*)。我尚不能得其源底 (*aham api tāvad asyāṃ āgādham na labhe*)，況餘薄福淺智者哉 (*kutaḥ punas tvaṃ lapsyase*)！』時，有無量住菩薩乘補特伽羅聞其所說，心皆驚怖，便退無上正等覺心，墮二乘地——是菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，為諸惡魔之所惱亂 (*asyāpy ānanda bodhisattvasya māraḥ pāpīyān ava-tāraṃ lapsyate*)。若菩薩摩訶薩，聞說般若波羅蜜多甚深經時，作如是語：『如是般若波羅蜜多理趣甚深，難見、難覺，若不宣說、聽聞、受持、讀誦、思惟、精勤修習、書寫、流布，能證無上正等菩提，必無是處。』時，有無量住菩薩乘補特伽羅聞其所說，歡喜、踊躍，皆於如是甚深般若波羅蜜多常樂聽聞、受持、讀誦、究竟通利、如理思惟、精進修行、為他演說、書寫、流布，發趣無上正等菩提——是菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，不為惡魔之所惱亂。

[296b01] 復次 (*punar aparam*)，慶喜 (*ānanda*)！若菩薩摩訶薩 (*yasmin samaye bodhisattvo*)，恃己所有功德·善根，輕餘菩薩摩訶薩眾，謂·作是言 (*'nyataraṃ bodhisattvam ava-maṃsyate*)：『我能修行布施波羅蜜多 (*ahaṃ dāna-pāramitāyāṃ carāmi, na tvaṃ dāna-pāramitāyāṃ carasi*)·乃至 (*ahaṃ śīla-pāramitāyāṃ kṣānti-pāramitāyāṃ vīrya-pāramitāyāṃ dhyāna-pāramitāyāṃ carāmi, na tvaṃ śīla-pāramitāyāṃ kṣānti-pāramitāyāṃ vīrya-pāramitāyāṃ dhyāna-pāramitāyāṃ carasi*) 般若波羅蜜多 (*ahaṃ prajñāpāramitāyāṃ carāmi*)；汝等不能 (*na tvaṃ prajñāpāramitāyāṃ carasi*)。我能安住內空·乃至無性自性空；汝等不能。我能安住真如·乃至不思議界；汝等不能。我能安住苦、集、滅、道聖諦；汝等不能。我能修行四念住·乃至八聖道支；汝等不能。我能修行四靜慮、四無量、四無色定；汝等不能。我能修行八解脫·乃至十遍處；汝等不能。我能修行空、無相、無願解脫門；汝等不能。我能修行極喜地·乃至法雲地；汝等不能。我能修行淨觀地智·乃至如來地智；汝等不能。我能修行五眼、六神通；汝等不能。我能修行如來十力·乃至十八不共法；汝等不能。我能修行無忘失法、恒住捨性；汝等不能。我能修行一切智、道相智、一切相智；汝等不能。我能嚴淨佛土、成熟有情；汝等不能。我能順逆觀緣起支；汝等不能。我能觀察自相、共

相；汝等不能。我能修習陀羅尼門、三摩地門；汝等不能。我能修習一切菩薩摩訶薩行、諸佛無上正等菩提；汝等不能。』爾時，惡魔歡喜、踊躍，言：『此菩薩是我伴黨，輪迴生死，未有出期。』——是菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，為諸惡魔之所惱亂（*asyāpy ānanda bodhisattvasya māraḥ pāpīyān ava-tāraṃ lapsyate*）。若菩薩摩訶薩，不恃已有功德·善根，輕餘菩薩摩訶薩眾，雖常精勤修諸善法，而不執著諸善法相——是菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，不為惡魔之所惱亂。

punar aparam ānanda yasmin samaye bodhisattvo ātmānam ut-kṛṣṭaṃ manyate tasminn ānanda samaye māraḥ pāpīyāms tuṣṭo bhavaty ud-agro bhavaty ā'tta-manāḥ pra-muditaḥ prīti-saumanasya-jāto bhavati, asyāpy ānanda bodhisattvasya māraḥ pāpīyān ava-tāraṃ lapsyate.

[296b27] 復次（*punar aparam*），慶喜（*ānanda*）！若菩薩摩訶薩（*yasmin samaye bodhisattvo*），自恃名（*nāma-grahaṇato vā*）、姓（*gotra-grahaṇato vā*）、眾所識知（*pari-kīrtito bhavati*），（*sa tena nāma-grahaṇena vā gotra-grahaṇena vā*）輕蔑諸餘修善菩薩，常讚己德（*tad-anyān bodhisattvān peśalān kalyāṇa-dharmaṇo 'va-maṃsyate, ātmānam ut-karṣayati parān paṃśayati*），毀訾他過（*te cāsya guṇā na saṃ-vidyante*），實無不退轉菩薩摩訶薩諸行、狀、相，而謂實有（*ye 'vi-ni-vartanīyānām bodhisattvānām mahāsattvānām ākārā līngāni nimittāni, (PSP_5:25) sa tair ākārair līngair nimittair a-saṃ-vidyamānaiḥ*），起諸煩惱（*kleśam ut-pādayati*），自讚（*ātmānam ut-karṣayati*）、毀他（*parān paṃśayati*），言：『汝等無菩薩名姓（*na tvam atra bodhisattva-yāne saṃ-drśyase*）；唯我獨有菩薩名姓（*yathā 'ham atra bodhisattva-yāne bodhisattva-gotre saṃ-drśye*）。』由增上慢（*sa tenādhi-mānena*），輕蔑、毀訾諸餘菩薩摩訶薩眾（*bodhisattva-yānikān pudgalān kutsayiṣyati paṃśayiṣyati*）。爾時（*tatra*），惡魔（*mārasya pāpīyasa*）見此事已，便作是念（*evaṃ bhaviṣyati*）：『今此菩薩令我國土宮殿不空（*a-sūnyam me bhavanam bhaviṣyaty*），增益（*ut-sadā bhaviṣyanti*）地獄（*mahā-narakās*）、傍生（*tiryag-yonir*）、鬼界（*yama-lokaḥ preta-viṣayaḥ*）。』是時，惡魔助其神力，令轉增盛·威勢辯才（*tathā-tathā ca māraḥ pāpīyāms tān bodhisattvān adhi-ṣṭhāsyati*），由此多人信受其語（*yathādeya-vacanā bhaviṣyanti*），因斯勸發同彼惡見（*teṣāṃ tayādeya-vacanatayā*）。同惡見已（*bahu-janaḥ śrotavyam maṃsyante, teṣāṃ śrutvā drṣtvā*），隨彼邪學（*'nu-kṛtim ā-patsyante, te śrutvā drṣtvā 'nu-kṛtim ā-padyamānās*）；隨邪學已（*tathatāyai na śikṣiṣyante, te tathatāyai na śikṣamānās, te tathatāyai na prati-padyamānāḥ*），煩惱熾盛（*kleśam vi-vardhayiṣyanti*），心顛倒故（*te vi-paryastayā citta-saṃtatyā*），諸所發起身、語、意業（*yad-yad eva karm 'ārapsyante kāyena vā vācā vā manasā vā*），皆能感得不可愛樂衰損苦果 *sarvaṃ tad aniṣṭatvāyākāntatvāyāmana-āpatvāya saṃ-vartiṣyati*）。由此因緣（*evaṃ*），增長地獄（*te mahā-narakā ut-sadā bhaviṣyanti*）、傍生（*tiryag-yonir*）、鬼界（*yama-lokaḥ preta-viṣaya ut-sado bhaviṣyati*），令魔宮殿國土充滿（*māra-bhavanāny ut-sadāni*

bhaviṣyanti)，由是(*imaṃ ānandārtha-vaśaṃ saṃ-paśyamāno*)惡魔(*māraḥ pāpīyān*)歡喜(*ā'tta-manā bhavati*)、踊躍(*pra-muditaḥ*)，諸有所作·隨意自在(*prīti-saumanasya-jātaḥ*)——是菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，為諸惡魔之所惱亂。若菩薩摩訶薩，不恃已有虛妄姓名·輕蔑諸餘修善菩薩，於諸功德·無增上慢，常不自讚，亦不毀他，能善覺知諸惡魔事——是菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，不為惡魔之所惱亂。

[296c17] 復次(*punar aparaṃ*)，慶喜(*ānanda*)！若(*saced*)菩薩摩訶薩(*bodhisattva-yānikaḥ pudgalaḥ*)，與·求聲聞、獨覺乘者(*śrāvaka-yānikena pudgalena sārđham*)·更相毀蔑、誹謗、鬪諍(*vi-vadati*)。爾時(*tatra*)，惡魔(*mārasya pāpīyasa*)見此事已，便作是念(*evaṃ bhavati*)：『今此菩薩遠離無上正等菩提(*dūrī-kariṣyati batāyaṃ kula-putraḥ sarv'ākāra-jñatām*)，親近地獄、傍生、鬼界(*nāyam abhyāsī bhaviṣyati sarv'ākāra-jñatāyāḥ*)。所以者何(*tat kasya hetoḥ*)？更相毀蔑、誹謗、鬪諍，非菩提道(*naite kalaha-bhaṇḍana-vi-graha-vi-vādā mārgaḥ sarv'ākāra-jñatāyā naraka-mārga*)，但是地獄、傍生(*eṣa tiryag-yoni-mārga*)、鬼界險惡趣道(*eṣa yama-loka-mārga*)。(*eṣa naiṣa mārgaḥ sarv'ākāra-jñatāyāḥ.*)』作是念已，歡喜、踊躍，令此菩薩威力轉盛，使無量人增長惡業——是菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，為諸惡魔之所惱亂。若菩薩摩訶薩，與·求聲聞、獨覺乘者·不相毀蔑、誹謗、鬪諍，方便化導，令趣大乘，或令勤修自乘善法——是菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，不為惡魔之所惱亂。

[296c29] 復次(*punar aparaṃ*)，慶喜(*ānanda*)！若(*saced*)菩薩摩訶薩(*bodhisattva-yānikaḥ pudgalo*)，與·求無上正等菩提·忍辱柔和·諸菩薩眾(*'pareṇa bodhisattva-yānikena pudgalena sārđham*)·鬪諍、誹謗，互相毀蔑(*kalaha-bhaṇḍana-vi-graha-vi-vādān karoti*)。爾時(*tatra*)，惡魔(*mārasya pāpīyasa*)見此事已，便作是念(*evaṃ bhavati*)：『此二菩薩，俱遠所求一切智智(*ubhāv apy etau dūrī-bhaviṣyataḥ sarv'ākāra-jñatāyā*)，(*ubhāv apy etau nābhi-saṃ-bhotsyete 'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim.*)皆近地獄、傍生、餓鬼、阿素洛等·諸險惡趣。所以者何(*tat kasya hetoḥ*)？鬪諍、誹謗，互相毀蔑，非菩提道(*tathā hi naiṣa mārgaḥ sarv'ākāra-jñatāyā, ya etaiḥ kula-putrair ā-rabdho*)，但是地獄、傍生、餓鬼、阿素洛等·險惡趣路(*naraka-mārga eṣa, tiryag-yoni-mārga eṣa, yama-loka-mārga eṣa, ya etaiḥ kula-putrair ā-rabdhaḥ*)。』是時，惡魔作此念已，歡喜、踊躍，增其威勢，令二朋黨·鬪諍不息——是菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，為諸惡魔之所惱亂。若菩薩摩訶薩，與·求無上正等菩提·忍辱柔和·諸菩薩眾·不相鬪諍、誹謗、毀蔑，但相勸率·修殊勝行，速趣無上正等菩提——是菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，不為惡魔之所惱亂。

[297a13] 復次(*punar aparaṃ*)，慶喜！若菩薩摩訶薩，未得無上大菩提記(*ānandā-vy-ā-kṛto bodhisattvo*)，於得無上大菩提記·諸菩薩摩訶薩·起瞋忿心(*vy-ā-kṛtasya bodhisattvasya mahāsattvasyāntike cittam ā-ghātayiṣyati*)，鬪諍、輕蔑、罵辱、誹謗(*kalahaṃ vā bhaṇḍanam (PSP_5:26) vā vi-grahaṃ vā vi-vādaṃ vā*

kariṣyati)，是菩薩摩訶薩，隨起爾許念·不饒益心，還退爾許劫·曾修勝行，經爾許時·遠離善友，還受爾許生死繫縛。若不棄捨大菩提心，還爾許劫·被戴甲冑，勤修勝行·時無間斷 (*tena punas tāvata eva kalpān saṃ-nāhaḥ saṃ-naddhavyaḥ yāvanti tasya tāni cittāny ut-pannāni kalahaṃ vā bhaṇḍanaṃ vā vi-grahaṃ vā vi-vādaṃ vā kurvataḥ*)，然後乃補所退功德 (*saced asya sarv'ākāra-jñatā 'pari-bhyaktā bhavati*)。』

[297a20] 爾時 (*evam ukte*)，慶喜 (*āyusmān ānando*) 白言 (*bhagavantam etad avocat*)：「世尊！是菩薩摩訶薩，所起惡心·生死罪苦，為·要流轉·經爾許時，為·於中間·亦得出離 (*asti bhagavann eteṣāṃ cittōt-pādānāṃ niḥ-saraṇam ut 'āho tāvata eva kalpān saṃ-nāhaḥ saṃ-naddhavyaḥ*)？是菩薩摩訶薩，所退勝行，為·要精勤·經爾許劫·然後乃補，為·於中間·有復本義？」

[297a24] (*evam ukte*) 佛告慶喜 (*bhagavān āyusmantam ānandam etad avocat*)：「我為菩薩、獨覺、聲聞·說·有出罪、還補·善法 (*sa-niḥ-saraṇo mayānanda dharmo deśitaḥ śrāvaka-yānikānāṃ ca pudgalānāṃ pratyekabuddha-yānikānāṃ ca pudgalānāṃ*)。慶喜！當知·若菩薩摩訶薩，未得無上大菩提記 (*tatr' ānanda yo 'yaṃ bodhisattva-yānikaḥ pudgalo*)，於得無上大菩提記·諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattva-yānikena pudgalena sārđham*)·起瞋忿心，鬪諍、輕蔑、罵辱、誹謗 (*kalahaṃ vā bhaṇḍanaṃ vā vi-grahaṃ vā kuryād yāvad vi-vaded vā ā-krośed vā pari-bhāṣed vā kalahayitvā vā bhaṇḍayitvā vā vi-grahayitvā vā vi-vādayitvā vā ā-krośayitvā vā pari-bhāṣayitvā vā*)。後·無慚愧 (*na prati-deśayaty*)，懷惡·不捨 (*anu-śayaṃ vahati*)，不能如法發露悔過 (*anu-śaya-baddho vi-harati*)，我說·彼類·於其中間·無有出罪、還補·善義 (*nāham ānanda tasya pudgalasya niḥ-saraṇam vadāmi*)，要爾許劫·流轉生死，遠離善友·眾苦所縛。若不棄捨大菩提心，要爾許劫·被戴甲冑，勤修勝行，時無間斷，然後乃補所退功德 (*avaśyaṃ tena tāvata eva kalpān saṃ-nāhaḥ saṃ-naddhavyaḥ, saced asyā-pari-tyaktā sarv'ākāra-jñatā*)。』

(*punar aparam ānanda*) 若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，未得無上大菩提記，於得無上大菩提記·諸菩薩摩訶薩·起瞋忿心，鬪諍、輕蔑、罵辱、誹謗 (*kalahayitvā bhaṇḍitvā vi-grahayitvā vi-vaditvā ā-krośitvā pari-bhāṣitvā*)。後·生慚愧 (*prati-deśayati*)，心不繫惡 (*mā 'nu-śayaṃ vahaty*)，尋能如法發露悔過，作如是念 (*āyatyāṃ saṃ-varam ā-padyate*)：『我今已得難得人身 (*dur-labdhā me lābhā*)，何容復起如是過惡，失大善利。我應饒益一切有情，何容於中，反作衰損。我應恭敬一切有情，如僕·事主 (*yan mayā sarva-sattvānāṃ bhāra ā-hartavyas*)，何容於中，反生憍慢、罵辱、凌蔑 (*tad ahaṃ mantrite prati-mantrayāmi*)。我應忍受一切有情捶打、呵叱，何容於中，反以暴惡身語加報。我應和解一切有情，令相敬愛 (*yan mayā sarva-sattvānāṃ saṃ-krama-bhūtena bhavitavyaṃ*)，何容復起勃惡語言，與彼乖諍 (*so 'haṃ parasyā-priyaṃ mantrayāmi prati-vacanaṃ ca dadāmi*)。我應堪忍一切有情，長時履踐，猶如道路，亦如橋梁，何容於彼反加

凌辱 (*evam api mayā na vaktavyam jadaiḍaka-mūka-sa-dṛśena mayā bhavitavyam, adhy-ā-śayaś ca me na vi-kopayitavyo*)。我求無上正等菩提，為拔有情生死大苦，令得究竟安樂涅槃 (*yan mayaite sattvāḥ pari-nir-vāpayitavyā an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhya*)，何容反欲加之以苦 (*tad aham atra vy-ā-padye, tad aham atra kṣubhyāmi*)。我應從今，盡未來際，如癡、如瘖、如聾、如盲，於諸有情無所分別，假使斬截頭、足、手、臂，挑眼、割耳、劓鼻、截舌，及餘一切身分肢體，於彼有情，終不起惡 (*na mayā 'tra vy-ā-pattavyam, na mayā kṣobhacittam ut-pādayitavyam*)。若我起惡，則便退壞所發無上正等覺心，障礙所求一切智智，不能利益、安樂有情。』慶喜！當知，是菩薩摩訶薩，我說·中間·亦有出罪、還補·善義，非·要經於爾許劫數·流轉生死，惡魔於彼不能惱亂 (*asy' ānanda bodhisattvasya mahāsattvasya māraḥ pāpīyān ava-tāraṃ na labhate*)，疾證無上正等菩提。

[297b25] 復次 (*punar aparam*)，慶喜 (*ānanda*)！住菩薩乘·諸善男子、善女人等 (*bodhisattvena mahāsattvena*)，與·求聲聞、獨覺乘者 (*śrāvaka-yānikaiḥ pudgalaiḥ sārḍham*)，不應交涉 (*na sthātavyam*)；設與交涉 (*sacet tiṣṭhati*)，不應共住；設與共住，不應與彼論議決擇 (*tena na kasya-cid antike vy-ā-pattavyam*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？若與彼類論議決擇，或當發動忿恚等心，或復起於麁惡言說。然，諸菩薩，於有情類，不應發起忿恚等心，亦不應生麁惡言說 (*tathā hi naitan mama prati-rūpaṃ syāt, (PSP_5:27) yad aham eteṣām antike vy-ā-padye vā kṣubhyeyam vā*)。設被斬截首足身分，亦不應起忿恚麁言。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？諸菩薩摩訶薩，應作是念：『我求無上正等菩提，為拔有情生死眾苦，令得究竟利益、安樂 (*tathā hi te mayā 'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhya sarva-duḥkhebhyaḥ pari-mocayitavyāḥ*)，何容於彼翻為惡事。』慶喜！當知·若菩薩摩訶薩，於有情類起忿恚心，發麁惡語，便礙無上正等菩提，亦壞無邊菩薩行法。是故，菩薩摩訶薩眾，欲得無上正等菩提，於諸有情不應忿恚，亦不應起麁惡言說。』

[297c09] (*atha khalv*) 具壽慶喜白言 (*āyusmān ānando bhagavantam etad avocat*)：「世尊！諸菩薩摩訶薩與菩薩摩訶薩云何共住 (*katham bhagavan bodhisattvena mahāsattvena bodhisattva-yānikānām pudgalānām antike sthātavyam*)？」

[297c11] 佛告慶喜 (*bhagavān āha*)：「諸菩薩摩訶薩與菩薩摩訶薩，共住，相視·應如大師 (*tad-yathā 'pi nām ' ānanda śāstari, evaṃ bodhisattvena mahāsattvena bodhisattva-yānikānām pudgalānām antike sthātavyam*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？是諸菩薩展轉相視，應作是念：『彼皆是我·真善知識 (*eṣa hi mama sahāyaka*)，與我為伴，同乘一船 (*eka-yāna-sam-ā-rūḍho*)，學處、學時、及所學法、若由此學，皆無有異 (*yathā caivaitena śikṣitavyam tathā caiva mayā śikṣitavyam yatra caitena śikṣitavyam tatra caiva mayā śikṣitavyam*)。如·彼應學布施波羅蜜多 (*yad-uta dāna-pāramitāyām*) ·乃至 (*śīla-pāramitāyām kṣānti-pāramitāyām vīrya-*

- pāramitāyāṃ dhyāna-pāramitāyāṃ*) 般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ*)，我亦應學。如·彼應學內空·乃至無性自性空 (*sarva-sūnyatāsu*)，我亦應學。如·彼應學真如·乃至不思議界，我亦應學。如·彼應學苦、集、滅、道聖諦，我亦應學。如·彼應學四念住·乃至八聖道支 (*sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyeṣu dharmeṣv*)，
- 5 我亦應學。如·彼應學四靜慮、四無量、四無色定 (*a-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattisv ārya-satyēṣu*)，我亦應學。如·彼應學八解脫·乃至十遍處 (*sarva-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu*)，我亦應學。如·彼應學空、無相、無願解脫門 (*sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣu*)，我亦應學。如·彼應學極喜地·乃至法雲地，我亦應學。如·彼應學一切陀羅尼門、三摩地門，我亦應學。如·彼應學五眼、六神通 (*pañcasv abhi-jñāsu*)，我亦應學。如·彼應學如來十力 (*daśasu tathāgata-baleṣu*)·乃至 (*caturṣu vaiśāradyeṣu catasṛṣu prati-saṃ-vitsv*) 十八佛不共法 (*aṣṭādaśasv āveṇikeṣu buddha-dharmeṣu*)，我亦應學。如·彼應學無忘失法、恒住捨性，我亦應學。如·彼應學成熟有情、嚴淨佛土，我亦應學。如·彼應學一切智、道相智、一切相智 (*yāvāt sarv'ākāra-jñatāyāṃ*)，我亦應學。」
- 15 [298a01] 復作是念：『彼諸菩薩·為我等·說·大菩提道，即我良伴，亦我導師。若彼菩薩摩訶薩·住**雜染作意**，離一切智智相應作意 (*apa-gata-sarv'ākāra-jñatā-prati-saṃ-yuktair manasi-kārair*)，我當於中，**不同其學** (*na mayā 'tra śikṣitavyam*)。若 (*sacet punar*) 彼菩薩摩訶薩 (*eṣa bodhisattvo mahāsattvo*)·**離雜染作意**，不離一切智智相應作意 (*'-vi-rahito bhavati sarv'ākāra-jñatā-prati-saṃ-yuktair manasi-kārair*)，我當於中，**每同其學** (*mayā 'py evam eva śikṣitavyam*)。』
- 20 慶喜！當知·若菩薩摩訶薩，能如是學，菩提資糧·疾得圓滿。若菩薩摩訶薩，如是學時 (*evam śikṣamāṇo bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，與諸菩薩摩訶薩眾，名為**同學** (*sama-śikṣo bhavati*)。』

第二分·同性品·第六十二之一³

[298a10] 爾時 (*atha khalv*) , 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「世尊! 云何·菩薩摩訶薩·同性 (*katamā bhagavan bodhisattvānām mahāsattvānām samatā*) , 由諸菩薩摩訶薩住此中學, 名為同學 (*yatra samatāyām bodhisattvena mahāsattvena śikṣitavyam*) ? 」

[298a12] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「內空 (*adhy-ātma-sūnyatā*) , (*subhūte* ,) 是菩薩摩訶薩, 同性 (*bodhisattvānām mahāsattvānām samatā*) ; 外空 (*bahirdhā-sūnyatā*) · 乃至 (*adhy-ātma-bahirdhā-sūnyatā yāvad*) 無性自性空 (*a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatā*) , 是菩薩摩訶薩, 同性。諸菩薩摩訶薩住中學故, 名為同學。由此同學, 速證無上正等菩提。

[298a15] 復次, 善現! 色·色性空 (*rūpaṃ rūpeṇa sūnyam*) , 受 (*vedanā vedanayā sūnyā*) · 想 (*saṃjñā saṃjñayā sūnyā*) · 行 (*saṃskārāḥ saṃskāraḥ sūnyāḥ*) · 識·受·想·行·識性空 (*vijñānaṃ vijñānena sūnyam*) , 是菩薩摩訶薩, 同性。眼處·眼處性空, 乃至意處·意處性空, 是菩薩摩訶薩, 同性。色處·色處性空, 乃至法處·法處性空, 是菩薩摩訶薩, 同性。眼界·眼界性空, 乃至眼界·意界性空, 是菩薩摩訶薩, 同性。色界·色界性空, 乃至法界·法界性空, 是菩薩摩訶薩, 同性。眼識界 (*evaṃ skandha-dhātv-āyatanāni*) · 眼識界性空, 乃至意識界·意識界性空 (*skandha-dhātv-āyatanaiḥ sūnyāni*) , 是菩薩摩訶薩, 同性。眼觸·眼觸性空, 乃至意觸·意觸性空, 是菩薩摩訶薩, 同性。眼觸為緣所生諸受·眼觸為緣所生諸受性空, 乃至意觸為緣所生諸受·意觸為緣所生諸受性空, 是菩薩摩訶薩, 同性。地界·地界性空, 乃至識界·識界性空, 是菩薩摩訶薩, 同性。無明·無明性空, 乃至老死·老死性空 (*pratītya-sam-ut-pādaḥ pratītya-sam-ut-pādaiḥ sūnyāḥ, pratītya-sam-ut-pādāṅgāni pratītya-sam-ut-pādāṅgaiḥ sūnyāni*) , 是菩薩摩訶薩, 同性。布施波羅蜜多·布施波羅蜜多性空, 乃至般若波羅蜜多·般若波羅蜜多性空 (*pāramitāḥ pāramitābhiḥ sūnyāḥ*) , 是菩薩摩訶薩, 同性。內空·內空性空, 乃至無性自性空·無性自性空性空, 是菩薩摩訶薩, 同性。真如·真如性空, 乃至不思議界·不思議界性空, 是菩薩摩訶薩, 同性。苦聖諦·苦聖諦性空, 集·滅·道聖諦·集·滅·道聖諦性空, 是菩薩摩訶薩, 同性。四念住·四念住性空, 乃至八聖道支·八聖道支性空 (*sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyā dharmāḥ sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyair dharmaiḥ sūnyāḥ, ārya-satyāny (PSP_5:28) ārya-satyaiḥ sūnyāni*) , 是菩薩摩訶薩, 同性。四靜慮·四靜慮性空, 四無量·四無色定·四無量·四無色定性空 (*a-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattayo '-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattibhiḥ sūnyāḥ*) , 是菩薩摩訶薩, 同性。八解脫·八解脫性空, 乃至十遍處·十遍處性空 (*sarva-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni sarva-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhaiḥ sūnyāni*) , 是菩薩摩訶薩, 同性。空解脫門·空解脫門性空, 無相·無願解脫門·無相·無願解脫門性空 (*trīṇi vi-mokṣa-mukhāni tribhir vi-mokṣa-mukhaiḥ sūnyāni*) , 是菩薩摩訶薩, 同性。淨觀

³ Cf. Kimura, V, p. 27; Conze 1975, p. 453.

地·淨觀地性空，乃至如來地·如來地性空，是菩薩摩訶薩，同性。極喜地·極喜地性空，乃至法雲地·法雲地性空，是菩薩摩訶薩，同性。陀羅尼門·陀羅尼門性空，三摩地門·三摩地門性空，是菩薩摩訶薩，同性。五眼·五眼性空，六神通·六神通性空 (*abhi-jñā abhi-jñābhiḥ sūnyā*)，是菩薩摩訶薩，同性。如來十力 (*daśa-balāni*) · 如來十力性空 (*daśa-balaiḥ sūnyāni*)，乃至 (*vaiśāradyāni vaiśāradyaiḥ sūnyāni, prati-saṃ-vidahḥ prati-saṃ-vidbhiḥ sūnyāḥ*) 十八佛不共法 (*āveṇika-buddha-dharmā*) · 十八佛不共法性空 (*āveṇika-buddha-dharmaiḥ sūnyāḥ*)，是菩薩摩訶薩，同性。無忘失法·無忘失法性空，恒住捨性·恒住捨性性空，是菩薩摩訶薩，同性。一切智·一切智性空，道相智·一切相智·道相智·一切相智性空，是菩薩摩訶薩，同性。預流果·預流果性空，乃至獨覺菩提·獨覺菩提性空，是菩薩摩訶薩，同性。菩薩摩訶薩行·菩薩摩訶薩行性空，是菩薩摩訶薩，同性。佛無上正等菩提·佛無上正等菩提性空 (*bodhir yāvad bodhyā sūnyā*)，是菩薩摩訶薩，同性 (*iyam subhūte bodhisattvānām mahāsattvānām samatā*)。諸菩薩摩訶薩住中學故 (*yatra samatāyām sthitvā, bodhisattvā mahāsattvā*)，名為同學。由此同學，速證無上正等菩提 (*an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhyante*)。」

[298c05] 爾時，善現復白佛言 (*subhūtir āha*)：「世尊！若菩薩摩訶薩 (*kiṃ punar bhagavan bodhisattvo mahāsattvo*)，為色盡故學 (*rūpasya kṣayāya śikṣate*)，為受、想、行、識盡故學，是學一切智智不 (*śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai*)？為色離故學 (*rūpasya vi-rāgāya ni-rodhāya śikṣate*)，為受、想、行、識離故學，是學一切智智不 (*śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai*)？為色滅故學 (*rūpasyân-ut-pādāya śikṣate*)，為受、想、行、識滅故學，是學一切智智不 (*śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai*)， (*vedanāyāḥ saṃjñāyāḥ saṃskārāṇām, vijñānasya kṣayāya śikṣate śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai, vijñānasya vi-rāgāya ni-rodhāya śikṣate śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai*)？為色不生故學，為受、想、行、識不生故學 (*vijñānasyân-ut-pādāya śikṣate*)，是學一切智智不 (*śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai*)？

世尊！若菩薩摩訶薩，如是 (*evam*) · 乃至 (*skandha-dhātṅv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādasya pratītya-sam-ut-pādāṅgānām ca kṣayāya vi-rāgāya ni-rodhāyân-ut-pādāya śikṣate śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai. sarva-pāramitānām sarva-sūnyatānām sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyānām dharmānām caturṇām ārya-satyānām a-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattīnām sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitānām sarva-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhānām trayāṇām vi-mokṣa-mukhānām pañcānām abhi-jñānām daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmānām kṣayāya vi-rāgāya ni-rodhāyân-ut-pādāya śikṣate śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai*) · 為菩薩摩訶薩行盡故學，為佛無上正等菩提盡故學 (*kiṃ punar bhagavan bodhisattvo mahāsattvo 'n-ut-tarāyāḥ samyak-saṃ-bodheḥ kṣayāya śikṣate*)，是學一切智智不？為菩薩摩訶薩行離故學，為佛無上正等菩提離故學 (*vi-rāgāya śikṣate*)，是學一切智智不？為菩薩摩訶薩行滅故學，為佛無上正等菩提滅故學 (*ni-rodhāya*

śikṣate)，是學一切智智不？為菩薩摩訶薩行不生故學，為佛無上正等菩提不生故學（*'n-ut-pādāya śikṣate*），是學一切智智不（*śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai*）？」

[298c18] (evam ukte) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*):

「如汝所說 (*yat subhūtiḥ sthavira evam āha*) 『若菩薩摩訶薩，為色盡故 (*yad*

5 *rūpasya kṣayāya śikṣate śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai*)、離故、滅故、不生故學 (*yad rūpasya vi-rāgāya ni-rodhāyān-ut-pādāya śikṣate*)，是學一切智智不（*śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai*）？為受、想、行 (*evam vedanā-samjñā-samskāraṇām*)、識盡故 (*vijñānasya kṣayāya śikṣate śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai*)、離故、滅故、不生故學 (*vijñānasya vi-rāgāya ni-rodhāyān-ut-pādāya śikṣate*)，是學一切智智不（*śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai*）？如是 (*evam*) · 乃至 (*skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādasya pratītya-sam-ut-pādāṅgānām ca kṣayāya vi-rāgāya* (PSP_5:29) *ni-rodhāyān-ut-pādāya śikṣate śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai. sarva-pāramitānām sarva-śūnyatānām sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyāṇām dharmāṇāṃ caturṇām ārya-satyānām a-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattīnām sarva-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhānām trayāṇām vi-mokṣa-mukhānām pañcānām abhi-jñānām dasānām tathāgata-balānām caturṇām vaiśāradyānām catasṛṇām prati-sam-vidām aṣṭādasānām āveṇikānām buddha-dharmāṇām kṣayāya vi-rāgāya ni-rodhāyān-ut-pādāya śikṣate śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai*) · 為菩薩摩訶薩行盡故、離故、滅故、不生故學，是學一切智智不？為佛無上正等菩提盡故 (*an-ut-tarāyāḥ samyak-sam-bodheḥ kṣayāya*)、離故、滅故、不生故學 (*vi-rāgāya ni-rodhāyān-ut-pādāya śikṣate*)，是學一切智智不（*śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai*）？」者 (*iti*) —— 善現！於意云何 (*tat kiṃ manyase, subhūte*)，色真如 (*yā rūpasya tathatā*)，盡、離、滅、斷不？受 (*yā vedanāyās tathatā*)、想 (*yā samjñāyās tathatā*)、行 (*yā samskāraṇām tathatā*)、識真如 (*yā vijñānasya tathatā*)，盡、離、滅、斷不？如是 (*evam*)，乃至 (*yā skandha-dhātv-āyatanaṅgānām tathatā, yā pratītya-sam-ut-pādasya tathatā, yā pratītya-sam-ut-pādāṅgānām tathatā, yā pāramitānām tathatā, yā sarva-śūnyatānām tathatā, yā sarva-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhānām tathatā, yā sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyāṇām dharmāṇām tathatā, yā 'pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattīnām tathatā, yārya-satyānām tathatā, yā trayāṇām vi-mokṣa-mukhānām tathatā, yā pañcānām abhi-jñānām tathatā, yā dasā-bala-vaiśāradya-prati-sam-vid-āveṇika-buddha-dharmāṇām tathatā, yā samyak-sam-bodhes tathatā, yā srota-ā-pannasya tathatā, yā sakṛd-ā-gāminas tathatā, yā 'n-ā-gāminas tathatā, yā 'rhatas tathatā, yā pratyekabuddhasya tathatā,*) 菩薩摩訶薩行真如 (*yā bodhisattvasya mahāsattvasya tathatā*)，盡、離、滅、斷不？佛無上正等菩提真如 (*yā tathāgatasya tathatā*)，

10 *(yayā tathatayā tathāgataḥ pra-jñapyate,*) (*api nu sā tathatā*) 盡 (*kṣīyate vā*)、離 (*vi-rahayate vā*)、滅 (*ni-rudhyate vā*)、斷不 (*pra-hīyate vā*)？」

15 *(yayā tathatayā tathāgataḥ pra-jñapyate,*) (*api nu sā tathatā*) 盡 (*kṣīyate vā*)、離 (*vi-rahayate vā*)、滅 (*ni-rudhyate vā*)、斷不 (*pra-hīyate vā*)？」

20 *(yayā tathatayā tathāgataḥ pra-jñapyate,*) (*api nu sā tathatā*) 盡 (*kṣīyate vā*)、離 (*vi-rahayate vā*)、滅 (*ni-rudhyate vā*)、斷不 (*pra-hīyate vā*)？」

25 *(yayā tathatayā tathāgataḥ pra-jñapyate,*) (*api nu sā tathatā*) 盡 (*kṣīyate vā*)、離 (*vi-rahayate vā*)、滅 (*ni-rudhyate vā*)、斷不 (*pra-hīyate vā*)？」

30 *(yayā tathatayā tathāgataḥ pra-jñapyate,*) (*api nu sā tathatā*) 盡 (*kṣīyate vā*)、離 (*vi-rahayate vā*)、滅 (*ni-rudhyate vā*)、斷不 (*pra-hīyate vā*)？」

35 *(yayā tathatayā tathāgataḥ pra-jñapyate,*) (*api nu sā tathatā*) 盡 (*kṣīyate vā*)、離 (*vi-rahayate vā*)、滅 (*ni-rudhyate vā*)、斷不 (*pra-hīyate vā*)？」

[298c28] 善現對曰 (*subhūtir āha*): 「不也 (*na*)。世尊 (*bhagavan*)！不也 (*na*)。善逝 (*su-gata*)！」

[298c28] 佛告善現(*bhagavān āha*):「若菩薩摩訶薩,於真如·如是學(*evaṃ śikṣamāṇaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvas tathatāyāṃ śikṣate*),是學一切智智(*śikṣate sarv'ākāra-jñatāyāṃ*)。善現!當知·真如,無盡(*na ca tathatā kṣīyate vā*)、無離(*vi-rahate vā*)、無滅(*ni-rudhyate vā*)、無斷(*pra-hīyate vā*),不可作證。若菩薩摩訶薩,於真如·如是學(*evaṃ śikṣamāṇaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvas tathatāyāṃ śikṣate*),是學一切智智(*śikṣate sarv'ākāra-jñatāyāṃ*)。

[299a03] 復次,善現!若菩薩摩訶薩,如是學時(*evaṃ śikṣamāṇaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvas tathatāyāṃ śikṣate*),是學布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多(*śikṣate ṣaṭsu pāramitāsu*),是學內空·乃至無性自性空(*śikṣate sarvāsu śūnyatāsu*),是學真如·乃至不思議界,是學苦、集、滅、道聖諦,是學四念住(*śikṣate smṛty-upa-sthāneṣu*)·乃至八聖道支(*śikṣate samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgeṣu, śikṣate ārya-satyēṣu*),是學四靜慮、四無量、四無色定(*śikṣate '-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattiṣu*),是學八解脫·乃至十遍處(*śikṣate sarva-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu*),是學空、無相、無願解脫門(*śikṣate śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣu*),是學極喜地·乃至法雲地,是學一切陀羅尼門、三摩地門,是學五眼、六神通(*śikṣate pañcasv abhi-jñāsu*),是學如來十力·乃至(*śikṣate daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vitsu* (PSP_5:30))十八佛不共法(*śikṣate 'ṣṭādaśasv āveṇikeṣu buddha-dharmeṣu*),是學無忘失法、恆住捨性,是學一切智、道相智、一切相智,是學一切菩薩摩訶薩行,是學諸佛無上正等菩提。善現!若菩薩摩訶薩,學布施波羅蜜多·乃至諸佛無上正等菩提,當知·是學一切智智(*śikṣate sarv'ākāra-jñatāyāṃ*)。

[299a16] 復次,善現!若菩薩摩訶薩,如是學時(*evaṃ śikṣamāṇaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ*),至一切學究竟彼岸(*sarva-śikṣā-parama-pāramitām anu-pr'āpsyati*); (*evaṃ śikṣamāṇaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvo,*)一切天魔及諸外道所不能伏(*na śakyate māreṇa vā māra-kāyikābhir vā devatābhir abhi-marditum*); (*evaṃ śikṣamāṇaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ,*)疾至菩薩不退轉地(*kṣipram a-vi-ni-vartanīyatām anu-pr'āpsyati*); (*evaṃ śikṣamāṇaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ,*)行·自祖父·一切如來·應·正等覺·所應行處(*svake paitrke tathāgata-gocare carati*); (*evaṃ śikṣamāṇaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvo,*)於能護法·無倒隨轉(*nātha-karaṇīyair dharmaiś carati*),能作·離暗所應作法,善能成熟一切有情,巧能嚴淨自佛國土(*buddha-kṣetra-pari-śodhanaiḥ*); (*evaṃ śikṣamāṇaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvo,*)名為善學大慈(*mahā-maitryāṃ śikṣate*)、大悲(*mahā-karuṇāyāṃ śikṣate*)、大喜、大捨·及餘無量、無邊佛法(*buddha-kṣetra-pari-śodhanāya śikṣate, sattva-pari-pākāya śikṣate*)。善現!若菩薩摩訶薩,如是學時(*evaṃ śikṣamāṇaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvas*),是學三轉·十二行相·無上法輪(*tri-pari-varta-dvādaś'ākāra-dharma-cakra-pra-vartanatāyai śikṣate*); (*evaṃ śikṣamāṇaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ,*)是學安處百·千·俱胝·那庾多眾·於無餘依般涅槃界·令般涅槃(*sarva-sattvān pari-nir-vāpayiṣyāmīti śikṣate*);

(*evaṃ śikṣamāṇaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvas,*) 是學不斷佛種妙行
 (*tathāgata-vaṃśasyān-upa-cchedāya śikṣate*) ; (*evaṃ śikṣamāṇaḥ subhūte
 bodhisattvo mahāsattvo,*) 是學諸佛開甘露門 ('*mṛta-dhātu-dvāraṃ vi-variṣyāmīti
 śikṣate*) ; 是學安立無量、無數、無邊有情·住三乘法；是學示現一切有情·究
 5 竟寂滅·真無為界 ('*samskṛta-dhātuṃ sam-darśayisyāmīti śikṣate*) ; 是為修學一
 切智智。如是學者，下劣有情·所不能學 (*na hi subhūte śakyam hīna-sattvair iha
 śikṣāyāṃ śikṣitum*) 。善現！若菩薩摩訶薩，欲善拔濟一切有情生死大苦，應如是
 學 (*sarva-sattvān saṃsārād ud-dhartu-kāmaḥ sa sattvo yo 'syāṃ śikṣāyāṃ śikṣate*) 。

[299b01] 復次，善現！若菩薩摩訶薩，如是學時 (*evaṃ śikṣamāṇaḥ subhūte
 10 bodhisattvo mahāsattvo*) ，決定不墮地獄 (*na narakeṣūpa-padyate*) 、傍生 (*na tiryag-
 yonau*) 、剎魔鬼界 (*na yama-loke upa-padyate*) ，決定不生邊地 (*na praty-anteṣu
 jana-padeṣūpa-padyate*) 、達絮、蔑隸車中，決定不生旃荼羅家 (*na caṇḍāla-kuleṣūpa-
 padyate*) 、補羯娑家，及餘種種貧窮、下賤 (*nānyeṣu nīceṣu nīca-vṛttiṣu*) 、不律
 儀家 (*kutsiteṣu kuleṣūpa-padyate*) ，終不盲 (*na kāṇo bhavati*) 、聾、瘖瘂、攣臂
 15 (*na kuṇḍo bhavati*) 、根支殘缺 (*na laṅgo bhavati*) 、背偻、癩癩、癰疽、疥癩
 (*na lallo bhavati*) 、痔瘻、惡瘡，不長、不短，亦不顰黑，及無種種穢惡瘡病
 (*na vadhiro bhavati, na pakṣa-hato bhavat, na vikalēndriyo bhavati*) 。

[299b07] 復次，善現！若菩薩摩訶薩，如是學時，生生常得眷屬圓滿，形
 貌端嚴 (*su-pari-pūrṇēndriyo bhavati, nā-pari-pūrṇēndriyo bhavati*) ，言詞威肅，
 20 眾人愛敬。所生之處，離·害生命 (*na prāṇāti-pātiko bhavati*) ·乃至 (*nā-dattā-
 dāyī bhavati, na kāma-mithyā-cārī bhavati, na mṛṣā-vādī bhavati, na paruṣa-vāg
 bhavati, na piṣuna-vāg bhavati, nā-baddha-pra-lāpī bhavati, nābhi-dhyātur bhavati,
 na vy-ā-panna-citto bhavati,*) 邪見 (*na mithyā-dṛṣṭir bhavati*) ，終不攝受虛妄邪法
 (*na mithyā-jīvena jīvikāṃ kalpayati*) ，不以邪法·而自活命 (*nā-bhūta-pari-grahaṃ
 25 karoti*) ，亦不攝受破戒、惡見、謗法有情·以為親友 (*na duḥ-śīla-pari-grāhako
 bhavati*) 。

[299b12] 復次，善現！若菩薩摩訶薩，如是學時 (*evaṃ śikṣamāṇaḥ subhūte
 bodhisattvo mahāsattvo*) ，終不生於·耽樂·少慧·長壽天·處 (*na dīrgh'āyuskeṣu
 deveṣūpa-padyate*) 。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? 是菩薩摩訶薩，成就方便善巧
 30 勢力 (*tathā (PSP_5:31) hy asti tasyōpāya-kauśalyam*) 。由此方便善巧力故 (*yenōpāya-
 kauśalyena sam-anv-ā-gato bodhisattvo mahāsattvo*) ，雖能數入靜慮 (*dhyānāni ca
 sam-ā-padyate*) 、無量 (*a-pra-mānāni ca sam-ā-padyate*) 、及無色定 (*ārūpya-sam-
 ā-pattīś ca sam-ā-padyate*) ，而不隨彼勢力受生 (*na ca dhyānānāṃ na cā-pra-
 mānānāṃ na c' ārūpya-sam-ā-pattīnāṃ vaśenōpa-padyate*) 。甚深般若波羅蜜多所
 35 攝受故，成就如是方便善巧，於諸定中·雖常獲得入出自在，而不·隨彼諸定勢
 力·生長壽天·廢修菩薩殊勝妙行。

[299b19] 復次，善現！若菩薩摩訶薩，如是學時 (*evaṃ śikṣamāṇaḥ subhūte
 bodhisattvo mahāsattvaḥ*) ，於佛十力、四無所畏、四無礙解、大慈、大悲、大喜、

大捨、及十八佛不共法等·無量、無邊諸佛妙法，皆得清淨 (*sarva-dharmāṇām pari-śuddhim adhi-gacchati*)。由清淨故，不墮聲聞、獨覺等地 (*śrāvaka-bhūmeḥ pratyekabuddha-bhūmer api pari-śuddhim adhi-gacchati*)。」

[299b24] 爾時 (*evam ukte*)，具壽善現 (*āyusmān subhūtiḥ sthavīro*) 白佛言
5 (*bhagavantam etad avocat*)：「世尊！若 (*yad bhagavan*) 一切法本性清淨 (*sarva-dharmāḥ prakṛti-pari-śuddhās*)，諸菩薩摩訶薩云何復於諸佛妙法 (*tat katamasya dharmasya bodhisattvo mahāsattvaḥ*)·而得清淨 (*pari-śuddhim adhi-gacchati*)？」

[299b26] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「如是 (*evam etat*)，(*subhūte*) 如是 (*evam etat*)，如汝所說 (*yathā vadasi*)。諸法，本來自性清淨 (*sarva-dharmāḥ subhūte parakṛti-pari-śuddhāḥ*)。是菩薩摩訶薩，於一切法本性淨中 (*evaṃ pari-śuddheṣu subhūte sarva-dharmeṣu bodhisattvasya mahāsattvasya*)，精勤修學甚深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ śikṣamānasya*)，如實通達，無沒 (*yā tatrā-saṃ-sīdanatā*)、無滯 (*an-ava-līnatā*)，遠離一切煩惱染著，故說菩薩復得清淨 (*iyam subhūte bodhisattvasya mahāsattvasya prajñāpāramitā*)。」

[299c01] 復次，善現！雖一切法本性清淨，愚夫、異生 (*tat-sarva-bāla-prthag-janā*)·不知、見、覺 (*etān dharmān na jānanti na paśyanti*)。是菩薩摩訶薩，為欲令彼·知、見、覺故 (*teṣāṃ sattvānāṃ kṛtena bodhisattvo mahāsattvo*)，修行布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāyāṃ carati*)·乃至 (*śīla-pāramitāyāṃ carati, kṣānti-pāramitāyāṃ carati, vīrya-pāramitāyāṃ carati, dhyāna-pāramitāyāṃ carati*) 般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ carati*)，安住內空 (*adhy-ātma-śūnyatāyāṃ carati*)·乃至 (*yāvad*) 無性自性空 (*a-bhāva-sva-bhāva-śūnyatāyāṃ carati*)，安住真如·乃至不思議界，安住苦、集、滅、道聖諦，修行四念住 (*smṛty-upa-sthāneṣu carati*)·乃至八聖道支 (*samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgeṣu caraty, ārya-satyēṣv*)，修行四靜慮、四無量、四無色定 (*a-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattiṣu carati*)，修行八解脫·乃至十遍處 (*sarva-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu carati*)，修行空、無相、無願解脫門 (*śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣu carati*)，修行極喜地·乃至法雲地，修行五眼、六神通 (*pañcasv abhi-jñāsu carati*)，修行佛十力·乃至 (*daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vitsu carati*) 十八佛不共法 (*aṣṭādaś'āveṇikeṣu buddha-dharmeṣu carati*)，修行無忘失法、恒住捨性，修行一切陀羅尼門、三摩地門，修行一切智、道相智、一切相智 (*sarv'ākāra-jñatāyāṃ carati*)。是菩薩摩訶薩，於一切法本性清淨如是學時 (*evaṃ śikṣamāṇaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，於佛十力·乃至十八佛不共法，及餘無量、無邊佛法，皆得清淨 (*sarva-dharmeṣu bala-vaiśāradyam anu-pr'āpnoti*)，不墮聲聞、獨覺等地。 (*evaṃ śikṣamāṇaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ*) 於諸
35 有情心行差別，皆能通達·至極彼岸 (*sarva-sattva-citta-caritānāṃ pāram gacchati*)，善巧方便·令諸有情·證一切法本性清淨，證得究竟安樂涅槃。

[299c17] 善現！當知·譬如 (*tad-yathā 'pi nāma subhūte*)，大地，少處 (*'lpakāś te mahā-prthivī-pradeśā yatra jāmbū-nadam*)·出生金、銀等寶 (*su-varṇaṃ jāta-*

rūpam ut-padyate)，多處·出生沙石瓦礫。諸有情類，亦復如是 (*evam eva*)，
(*subhūte*)，少分·能學甚深般若波羅蜜多 (*'lpakās te sattvā ya iha śikṣāyām śikṣante*，
yad-uta prajñāpāramitā-śikṣāyām)，謂·住大乘諸菩薩眾；多 (*ito bahu-tarakās te*
sattvā)·學聲聞、獨覺地法 (*ye śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmau saṃ-pra-sthitāḥ*)，
5 謂·求自利·中下乘者。

[299c21] 善現！當知·譬如 (*tad-yathā 'pi nāma subhūte*)，人趣，少分 (*'lpakās*
te sattvā)·能修轉輪王業 (*ye cakra-varti-rājya-saṃ-vartanīyaṃ karma sam-ā-dāya*
vantante)，多分 (*ataḥ pra-bhūta-tarakās te sattvā* (PSP_5:32))·受行小國王業 (*ye*
koṭṭa-rājyaṃ saṃ-vartanīyaṃ karma sam-ā-dāya vantante)。諸有情類，亦復如是
10 (*evam eva*)，(*subhūte*) 少分 (*'lpa-tarakās te sattvā*)·能修一切智智道 (*ya*
imaṃ sarv'ākāra-jñatā-mārgaṃ sam-ā-ruhanti)；多分 (*ataḥ pra-bhūta-tarakās te*
sattvā)·受行聲聞、獨覺道 (*ye śrāvaka-pratyekabuddha-mārgaṃ sam-ā-ruhanti*)。

[299c24] 善現！當知·求趣無上正等菩提諸菩薩眾 (*ye 'pi te subhūte*
bodhisattvā mahāsattvā an-ut-tarāyai samyak-saṃ-bodhaye saṃ-pra-sthitās)，少·
15 證無上正等菩提 (*tato 'lpakās te bodhisattvā mahāsattvā ye tathatāyai prati-*
padyante)，多·墮聲聞及獨覺地 (*ataḥ pra-bhūta-tarakās te sattvā ye śrāvaka-*
pratyekabuddhatvāya sthāsyanti)。

[299c26] 善現！當知·住菩薩乘補特伽羅 (*ye 'pi te subhūte bodhisattva-*
yānikāḥ kula-putrāḥ kula-duhitarāḥ)，若不遠離甚深般若波羅蜜多·方便善巧
20 (*prajñāpāramitayā 'vi-rahitā*)，定能趣入不退轉地 (*ye 'vi-ni-vartanīya-bhūmim*
ava-kramiṣyanti)。

若有遠離甚深般若波羅蜜多·方便善巧，定於無上正等菩提當有退轉 (*ataḥ*
pra-bhūta-tarakās te ye sattvā 'vi-ni-vartanīya-bhūmin nāva-kramiṣyanti)。

是故 (*tasmāt tarhi*)，(*subhūte*) 菩薩摩訶薩眾，欲得菩薩不退轉地，欲
25 入菩薩不退轉數 (*bodhisattvena mahāsattvenā-vi-ni-vartanīya-bhūmim anu-pr'āptu-*
kāmenā-vi-ni-vartanīya-bhūmau gaṇanāṃ gantu-kāmenēhaiva)，當勤修學甚深般若
波羅蜜多·方便善巧，無得暫廢 (*gambhīrāyām prajñāpāramitāyām śikṣitavyam*)。

[300a04] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！若菩薩摩訶薩，如是修
學甚深般若波羅蜜多·方便善巧 (*bodhisattvasya mahāsattvasya prajñāpāramitāyām*
30 *carato*)，終不發起慳貪 (*na mātsarya-saha-gataṃ cittam ut-padyate*)、破戒 (*na*
dauḥ-sīlya-saha-gataṃ cittam ut-padyate)、忿恚 (*na kṣobha-saha-gataṃ cittam ut-*
padyate)、懈怠 (*na kauśīdya-saha-gataṃ cittam ut-padyate*)、散動 (*na vi-kṣipta-*
saha-gataṃ cittam ut-padyate)、惡慧俱行之心 (*na dauḥ-prajñā-saha-gataṃ cittam*
ut-padyate)，亦不發起貪欲 (*na rāga-saha-gataṃ cittam ut-padyate*)、瞋恚 (*na*
35 *dveṣa-saha-gataṃ cittam ut-padyate*)、愚癡 (*na moha-saha-gataṃ cittam ut-padyate*)、
憍慢俱行之心 (*na khila-saha-gataṃ cittam ut-padyate*)，亦不發起放逸、謬誤、
及餘過失俱行之心，亦不發起執著色 (*na rūpa-saha-gataṃ cittam ut-padyate*)、
受、想、行 (*na vedanā-sañjñā-saṃskāra-saha-gataṃ cittam ut-padyate*)、識俱行

之心 (*na vijñāna-saha-gataṃ cittam ut-padyate*)，亦不發起執著眼處·乃至意處俱行之心，亦不發起執著色處·乃至法處俱行之心，亦不發起執著眼界·乃至意界俱行之心，亦不發起執著色界·乃至法界俱行之心，亦不發起執著眼識界·乃至意識界俱行之心，亦不發起執著眼觸·乃至意觸俱行之心，亦不發起執著眼觸

5 為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受俱行之心，亦不發起執著地界·乃至識界俱行之心，亦不發起執著無明·乃至老死俱行之心 (*na skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pāda-pratītya-sam-ut-pādāṅga-saha-gataṃ cittam ut-padyate*)，亦不發起執著布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多俱行之心，亦不發起執著內空·乃至無性自性空俱行之心 (*evaṃ na sarva-sūnyatāḥ sarva-pāramitāḥ*)，亦不發起執著

10 真如·乃至不思議界俱行之心，亦不發起執著苦、集、滅、道聖諦俱行之心，亦不發起執著四靜慮、四無量、四無色定俱行之心，亦不發起執著八解脫·乃至十遍處俱行之心，亦不發起執著四念住·乃至八聖道支俱行之心，亦不發起執著空、無相、無願解脫門俱行之心，亦不發起執著淨觀地·乃至如來地俱行之心，亦不發起執著極喜地·乃至法雲地俱行之心，亦不發起執著五眼、六神通俱行之心，

15 亦不發起執著如來十力·乃至十八不共法俱行之心 (*sapta-triṃśad-bodhi-pakṣya-dharm'ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-patti-sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-sarva-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukha-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharma-saha-gataṃ cittam ut-padyate*)，亦不發起執著三十二相、八十隨好俱行之心，亦不發起執著無忘失法、恆住捨性

20 俱行之心，亦不發起執著陀羅尼門、三摩地門俱行之心，亦不發起執著一切智、道相智、一切相智俱行之心，亦不發起執著預流果·乃至獨覺菩提俱行之心，亦不發起執著一切菩薩摩訶薩行俱行之心，亦不發起執著諸佛無上正等菩提俱行之心 (*na samyak-saṃ-bodhi-saha-gataṃ cittam ut-padyate.*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? (*tathā hi subhūte*) 是菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattva*)，行深般若

25 波羅蜜多·方便善巧 (*iha gambhīrāyāṃ prajñāpāramitāyāñ caran*)，不見有法是可

30 可得者 (*na kañ-cid dharmam upa-labhate*)；無所得故 (*an-upa-lambhamāno*)，不起執著色等諸法俱行之心 (*na kañ-cid dharma-cittam ut-pādayati*)。

第二分·同性品·第六十二之二⁴

30 [300b22] 復次 (*evaṃ khalu*)，善現 (*subhūte*)！若菩薩摩訶薩，如是修學甚深般若波羅蜜多·方便善巧·威德力故 (*iha gambhīrāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ śikṣamāṇena bodhisattvena mahāsattvena*)，攝持一切波羅蜜多 (*sarvāḥ pāramitāḥ saṃ-grhītā bhavanti*)，增長一切波羅蜜多 (*sarvāḥ pāramitāḥ samudānītā bhavanti*)，

35 導引一切波羅蜜多 (*sarvāḥ pāramitā (PSP_5:33) anu-gatā bhavanti*)。何以故 (*tat kasya hetoḥ*) ? (*tathā hi*) 善現 (*subhūte*)！甚深般若波羅蜜多中 (*iha gambhīrāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ*)，含藏一切波羅蜜多故 (*sarvāḥ pāramitā antar-gatā bhavanti*)。

⁴ Cf. Kimura, V, p. 33; Conze 1975, p. 456.

善現！譬如 (*tad-yathā 'pi nāma subhūte*)，薩迦耶見 (*sat-kāya-drṣṭyām*)，遍能含藏六十二見 (*dvāṣaṣṭi-drṣṭi-gatāny antar-gatāni bhavanti*)；甚深般若波羅蜜多，亦復如是 (*evam eva subhūte bodhisattvasya mahāsattvasyēha gambhīrāyām prajñāpāramitāyām carataḥ*)，含藏一切波羅蜜多 (*sarvāḥ pāramitā antar-gatā bhavanti*)。

善現！譬如 (*tad-yathā 'pi nāma subhūte*)，一切死者 (*puruṣasya kāla-gatasya*)，命根滅故 (*jīvitēndriye ni-ruddhe*)，諸根隨滅 (*sarvāṅdriyāṇi ni-ruddhāni bhavanti*)；甚深般若波羅蜜多，亦復如是 (*evam eva subhūte bodhisattvasya mahāsattvasyēha gambhīrāyām prajñāpāramitāyām carataḥ*)，布施等五波羅蜜多悉皆隨從 (*sarvāḥ pāramitā antar-gatā bhavanti*)。若無般若波羅蜜多，亦無一切波羅蜜多。是故 (*tasmāt tarhi*)，善現 (*subhūte*)！若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*)，欲至一切波羅蜜多究竟彼岸 (*sarva-pāramitānāṃ pāraṃ gantu-kāmena*)，應學如是甚深般若波羅蜜多 (*iha gambhīrāyām prajñāpāramitāyām śikṣitavyam*)。

[300c05] 復次，善現！若菩薩摩訶薩，能學如是甚深般若波羅蜜多 (*iha punaḥ subhūte gambhīrāyām prajñāpāramitāyām śikṣamāṇo bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，於諸有情 (*sarva-sattvānām*)，最尊、最勝 (*agratāyai śikṣate*)。何以故？是菩薩摩訶薩，已能修學·最上處故。

[300c08] 復次，善現！於意云何 (*tat kiṃ manyase, subhūte*)，於此三千大千世界，諸有情類 (*ye tri-sāhasra-mahā-sāhasre loka-dhātau sattvā*)，寧為多不 (*api nu te bahavaḥ*)？」

[300c09] 善現對曰 (*subhūtir āha*)：「瞻部洲中，諸有情類，尚多無數 (*bhavo bhagavan jāmbū-dvīpakā eva tāvat sattvāḥ*)，何況三千大千世界·諸有情類·寧不為多 (*kaḥ punar vādo ye tri-sāhasra-mahā-sāhasre loka-dhātau sattvāḥ*)。」

[300c11] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「如是，如是，如汝所說。善現！假使 (*yāvantaḥ subhūte*) 三千大千世界 (*tri-sāhasra-mahā-sāhasre loka-dhātau*)，諸有情類 (*sattvās te sarve*)，非前非後，皆得人身，得人身已，非前非後，皆發無上正等覺心，修諸菩薩摩訶薩行，修行滿已，非前非後，皆證無上正等菩提 (*pūrvā-cārama-mānuṣyakam ātma-bhāvaṃ prati-labhyān-ut-tarāṃ samyak-sambodhim abhi-saṃ-budhyerams*)。(*tām sarvān*) 有菩薩摩訶薩 (*ekaiko bodhisattvo*)，盡其壽量 (*yāvaj-jīvaṃ tiṣṭhams*)，能以種種上妙花、鬘、塗、散等香、衣服、瓔珞、寶幢、幡、蓋、伎樂、燈明、房舍、臥具、飲、食、醫藥，供養、恭敬、尊重、讚歎此諸如來·應·正等覺 (*tathāgatān arhataḥ samyak-saṃ-buddhāṃś cīvara-piṇḍa-pāta-sāyan'āsana-glāna-pratyaya-bhaiṣajya-pariṣ-kārair upa-tiṣṭhet*)。於意云何 (*tat kiṃ manyase*)，(*subhūte*) 是菩薩摩訶薩 (*'pi nu sa bodhisattvo mahāsattvas*)，由此因緣 (*tato-nidānaṃ*)，得福多不 (*bahu-puṇyaṃ pra-savet*)？」

[300c20] 善現對曰 (*subhūtir āha*)：「甚多 (*bahu*)。世尊 (*bhagavan*)！ (*bahu, su-gata.*)」

[300c20] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「若菩薩摩訶薩，能於如是甚深般若波羅蜜多，常樂聽聞、受持、讀誦、究竟通利、如理思惟、依教修行、書寫、流布，所獲福聚，甚多於前·無量倍數 (*ataḥ sa subhūte kula-putro vā kula-duhitā vā bahu-taraṃ puṇyaṃ pra-saviṣyati, ya imāṃ gambhīrāṃ prajñāpāramitām ud-grhīṣyati dhārayiṣyati vācayiṣyati pary-av'āpsyati yoniśas ca manasi-kariṣyati*) 。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? 甚深般若波羅蜜多，具大義用，能令菩薩摩訶薩眾 (*evaṃ mahā-rddhikā hi subhūte bodhisattvānāṃ mahāsattvānāṃ prajñāpāramitā*) · 疾得無上正等菩提 (*an-ut-tarāyāḥ samyak-saṃ-bodher ā-hārikā*) 。

[300c26] 是故 (*tasmāt tarhi*)，善現 (*subhūte*) ! 若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*)，欲居一切有情上首 (*sarva-sattvānāṃ an-ut-tarena bhavitu-kāmena*)，欲普饒益一切有情，無救護者·為作救護 (*sarva-sattvānāṃ a-nāthānāṃ nāthena bhavitu-kāmena*)，無歸依者·為作歸依 (*a-śaraṇānāṃ śaraṇena bhavitu-kāmena*)，無所趣者·為作所趣 (*a-parā'yaṇānāṃ parā'yaṇena bhavitu-kāmenā-trāṇānāṃ trāṇena* (PSP_5:34) *bhavitu-kāmenā-layanānāṃ layanena bhavitu-kāmena*)，無眼目者·為作眼目，無光明者·為作光明 (*a-dvīpanāṃ dvīpena bhavitu-kāmena*)，失正路者·示以正路，未涅槃者·令得涅槃，當學如是甚深般若波羅蜜多。

[301a02] 善現! 若菩薩摩訶薩，欲得·無上正等菩提 (*buddhatvam anu-pr'āptu-kāmena*)，欲行·如來所行境界 (*buddha-viṣayam anu-pr'āptu-kāmena*)，欲遊戲·佛所遊戲處 (*buddha-vi-krīḍitaṃ vi-krīḍitu-kāmena*)，欲作·如來大師子吼 (*buddha-siṃha-nādaṃ naditu-kāmena*)，欲擊·諸佛無上法鼓，欲扣·諸佛無上法鍾，欲吹·諸佛無上法螺 (*buddha-śaṃkhaṃ pra-pūrayitu-kāmena*)，欲昇·諸佛無上法座，欲宣·諸佛無上法、義 (*buddha-sāṃkathyam kartu-kāmena*)，欲決·一切有情疑網，欲入·諸佛妙甘露界，欲受·諸佛微妙法樂，欲證·如來殊勝功德，當學如是甚深般若波羅蜜多 (*ihaiva gambhīrāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ śikṣitavyaṃ*) 。

[301a10] 善現! 若菩薩摩訶薩，能學如是甚深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ śikṣamāṇo bodhisattvo mahāsattvo*)，無有一切功德·善根而不能攝，無有一切功德·善根而不能得 (*na sā kā-cit saṃ-pattir, yāṃ na prati-labhate, yā tena na prati-labdhā syāt*) 。所以者何? 甚深般若波羅蜜多，是一切種功德·善根·所依處故。」

[301a14] 具壽善現白言 (*subhūtir āha*) : 「世尊! 諸菩薩摩訶薩，能學如是甚深般若波羅蜜多，豈於一切聲聞 (*śrāvaka-saṃpad api tena prati-labdhavyā*)、獨覺功德·善根·能攝·能得 (*pratyekabuddha-saṃpad api tena prati-labdhavyā*) ? 」

[301a17] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「是菩薩摩訶薩，亦於一切聲聞 (*śrāvaka-saṃpad api tena subhūte prati-labdhavyā*)、獨覺功德·善根·能攝·能得 (*pratyekabuddha-saṃpad api tena subhūte prati-labdhavyā*)。然，於其中 (*tatra ca*)，無住 (*na sthātavyaṃ*)、無著 (*na prati-ṣṭhātavyaṃ*)。以勝智 (*jñānena ca*)、見 (*darśanena ca*)，正觀察已 (*drṣṭvā*)，超過聲聞及獨覺地 (*'ti-kramiṣyati*)，趣

入菩薩正性離生故 (*bodhisattva-ni-yāmam ava-kramiṣyati*)。此菩薩摩訶薩眾，無有一切功德·善根而不攝、得。善現！若菩薩摩訶薩，能學如是甚深般若波羅蜜多 (*evaṃ śikṣamāṇaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，則為隣近一切智智 (*sarv'ākāra-jñatāyā abhyāsī bhavaty*)，速證無上正等菩提 (*an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyate*)。

[301a23] 善現！若菩薩摩訶薩，能學如是甚深般若波羅蜜多 (*evaṃ śikṣamāṇaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，則為一切世間·天、人、阿素洛等·真實福田 (*sa-deva-mānuṣāsurasya lokasya dakṣiṇīyatāṃ gacchati*)；(*evaṃ śikṣamāṇaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ*) 超諸世間·沙門、梵志、聲聞、獨覺 (*ye tad-anye dakṣiṇīyāḥ śrāvaka-pratyekabuddhās*) 福田之上 (*tān sarvān abhibhavitvā gacchati*)，疾能證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatāyās cābhyāsī bhavati*)；(*evaṃ śikṣamāṇaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvo*) 隨所生處，不捨般若波羅蜜多 (*na riñcati prajñāpāramitāṃ*)，不離般若波羅蜜多，常行般若波羅蜜多 (*carati prajñāpāramitāyāṃ, a-vi-rahitaḥ prajñāpāramitayā*)。

[301a28] 善現！若菩薩摩訶薩，能如是學甚深般若波羅蜜多 (*evaṃ caran subhūte bodhisattvo mahāsattva iha gambhīrāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ*)，當知·已於一切智智得不退轉，於一切法能正覺知 (*a-pari-hāṇa-dharmā veditavyāḥ sarv'ākāra-jñatāyā*)，遠離聲聞及獨覺地 (*dūrī-karoti śrāvaka-bhūmiṃ vā pratyekabuddha-bhūmiṃ vā*)，隣近無上正等菩提 (*'bhyāsī bhavaty an-ut-tarāyāḥ samyak-saṃ-bodheḥ*)。

[301b03] 善現！若(*sacet punas*)菩薩摩訶薩，作如是念(*tasyaivaṃ bhavati*):『此是般若波羅蜜多 (*iyam prajñāpāramitā*)。此是修時。此是修處 (*amuṣmin prajñāpāramitā*)。我能修此甚深般若波羅蜜多。我由如是甚深般若波羅蜜多 (*imāyai prajñāpāramitāyai*)，棄捨如是所應捨法，定當證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām ā-vahiṣyāmīti*)。』是菩薩摩訶薩 (*saced evaṃ jānāti*)，非行般若波羅蜜多 (*na carati prajñāpāramitāyāṃ*)，亦於般若波羅蜜多不能解了。

何以故？甚深般若波羅蜜多，不作是念 (*saced evaṃ prajñāpāramitāṃ na jānāti*):『我是般若波羅蜜多 (*iyam prajñāpāramitā*)。此是修時。此是修處 (*amuṣmin prajñāpāramitā*)，(*imāyai prajñāpāramitāyai sarv'ākāra-jñatām ā-vahiṣyāmīti*)。』 (*tad api na jānāti, na paśyati*, 『) 此是修者 (*yasya vā prajñāpāramitā*)。 (*yena vā prajñāpāramitā*.) 此是般若波羅蜜多所遠離法 (*yo vā prajñāpāramitayā nir-yāty*)。此是般若波羅蜜多所照了法。此是般若波羅蜜多所證無上正等菩提。』若如是知 (*evam*)，是行般若波羅蜜多 (*an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyate*)。

[301b13] 善現！若(*sacet punar*)菩薩摩訶薩，作如是念(*asyaivaṃ bhavati*):『此非般若波羅蜜多 (*nēyaṃ prajñāpāramitā*)。此非修時。此非修處 (*nāmuṣmin prajñāpāramitā* (PSP_5:35))。此非修者。非·由般若波羅蜜多 (*nānayā prajñāpāramitayā*)·遠離一切所應捨法 (*kaś-cid dharmo nir-yāsyati*)；非由般若波羅蜜多·定能證得一切智智。所以者何？以一切法皆住真如、法界、法性、不

虛妄性、不變異性、平等性、離生性、法定、法住（*sthitavād dharma-dhātos tathatāyā*）、實際（*bhūta-koṭer*）、虛空界、不思議界。此中，一切，皆無差別。』善現！若菩薩摩訶薩，能如是行（*evaṃ caran bodhisattvo mahāsattvaś*），是行般若波羅蜜多（*carati prajñāpāramitāyām,*）（*abhyāsī bhavaty an-ut-tarāyāḥ samyak-saṃ-bodheḥ*）。」

第二分・無分別品・第六十三⁵

[301b23] 爾時(*atha khalu*)，天帝釋竊作是念(*śakrasya devānām indrasyaitad abhavat*)：「若菩薩摩訶薩，修行般若波羅蜜多·乃至布施波羅蜜多(*carann apīha bodhisattvo mahāsattvo dāna-pāramitāyāṃ śīla-pāramitāyāṃ kṣānti-pāramitāyāṃ*
 5 *vīrya-pāramitāyāṃ dhyāna-pāramitāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ*)，安住內空(*adhy-ātma-sūnyatāyāṃ*)·乃至(*yāvad*)無性自性空(*a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatāyāṃ*)，安住真如·乃至不思議界，安住苦、集、滅、道聖諦，修行四念住·乃至八聖道支(*smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgesv*
 10 *ārya-satyasv*)，修行四靜慮、四無量、四無色定(*a-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu*)，修行八解脫·乃至十遍處，修行空、無相、無願解脫門(*sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣu*)，修行極喜地·乃至法雲地，修行一切陀羅尼門、三摩地門，修行五眼、六神通(*pañcasv abhi-jñāsu*)，修行如來十力·乃至(*daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vitsv*)十八佛不共法(*aṣṭādaś'āveṇikeṣu buddha-dharmeṣu*)，修行無忘失法、恒住捨性，修行一切智、道相智、一切相智，修行
 15 菩薩摩訶薩行，修行無上正等菩提，尚超一切有情之上(*caran sarva-sattvān abhi-bhavati*)，況得無上正等菩提(*kaḥ punar vādo yadā 'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-buddho bhaviṣyati*)。

[301c05] 若諸有情，聞說一切智智名字，心生信解，尚為獲得人中善利，及得世間最勝壽命(*su-labdhās tair lābhāḥ su-jīvitam teṣāṃ sattvānām, yeṣāṃ sarv'ākāra-jñatāyāṃ cittam kramati*)，況發無上正等覺心(*kaḥ punar vādo yair an-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau cittam ut-pāditam*)，或常聽聞如是般若波羅蜜多甚深經典。若諸有情，能發無上正等覺心，聽聞般若波羅蜜多甚深經典，諸餘有情皆應願樂(*sprhanīyās te sattvā, ye 'n-ut-tarāyāḥ samyak-saṃ-bodheś cittam ut-pādayiṣyanti*)，所獲功德，世間·天、人、阿素洛等·不能及故(*sprhanīyās te*
 20 *sattvā, ye 'n-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau cittam ut-pādayanti*)。」

[301c12] 時(*atha khalu*)，天帝釋(*śakro devānām indro*)作是念已，即取天上微妙音花(*māndāravāṇi puṣpāṇi grhītvā*)，(*yena bhagavāṃs tenōpa-saṃ-krāmad, upa-saṃ-kramya*)奉散如來·應·正等覺(*tair māndāravaiḥ puṣpais tathāgatam arhantaṃ samyak-saṃ-buddham ava-kirati sma, abhy-ava-kirati sma, pra-kirati sma*)、及諸菩薩摩訶薩眾。既散花已，作是願言(*ava-kīryābhy-ava-kīrya pra-vi-kīryaivaṃ vācam abhāṣata*)：「若菩薩乘·諸善男子、善女人等(*ye bodhisattva-yānikāḥ pudgalā*)，求趣無上正等菩提(*an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim adhy-ā-lambante*)，以我所集功德·善根，令彼所求無上佛法、一切智智·速得圓滿(*teṣāṃ anena kuśala-mūlenān-ut-tarāṇāṃ buddha-dharmāṇāṃ pari-pūrir bhavatu*)。以我所
 30 集功德·善根，令彼所求自然法、真無漏法·速得圓滿(*tri-sarva-jñatā-sarva-dharmāṇāṃ pari-pūrir bhavatu*)。以我所集功德·善根，令彼一切所欲聞法·皆速圓滿(*eṣāṃ svayaṃ-bhū-dharmāṇāṃ pari-pūrir bhavatu*)。以我所集功德·善根，

⁵ Cf. Kimura, V, p. 35; Conze 1975, p. 458.

若求聲聞、獨覺乘者，亦令所願·疾得滿足(*eṣām an-ā-srava-dharmāṇām pari-pūrir bhavatu*) 。」

[301c21] 作是願已，即白佛言：「世尊！若菩薩乘·諸善男子、善女人等，已發無上正等覺心，我終不生一念異意，令其退轉大菩提心(*na me bhagavann ekaś cittôt-pādo 'py ut-padyate, yad bodhisattva-yānikah pudgalo 'n-ut-tarāyām samyak-saṃ-bodhau saṃ-pra-sthito vi-vartetān-ut-tarāyāḥ samyak-saṃ-bodher*)。我亦不生一念異意，令諸菩薩摩訶薩眾·厭離無上正等菩提，退住聲聞、獨覺等地(*na hi me bhagavann ekaś cittôt-pādo 'py ut-padyate, yad bodhisattvo mahāsattvo vi-vartya śrāvako vā pratyekabuddho vā bhaved*) 。

10 [301c26] 世尊！若菩薩摩訶薩，已於無上正等菩提心生欲樂，我願彼心倍復增進，疾證無上正等菩提(*atha tarhi chandaṃ janayed an-ut-tarāyām samyak-saṃ-bodhau bhūyasyā mātrayā (PSP_5:36) pra-ṇi-dhiṃ kurvītān-ut-tarāyām samyak-saṃ-bodhau*)。願彼菩薩摩訶薩眾·見生死中種種苦已(*imāni saṃsārāva-carāṇi duḥkhāni drṣtvā*)，為欲利樂世間·天、人、阿素洛等(*'rtha-kāmaḥ sukha-kāmaḥ hita-kāmaḥ, sa sa-deva-mānuṣāsurasya lokasya*)·發起種種堅固大願(*ya etaiś cittôt-pādaiḥ sam-anv-ā-gato bodhisattvo mahāsattva evaṃ cintayati*)：『我既自度生死大海(*kim iti vyaṃ tīrṇā*)，亦當精勤度未度者(*a-tīrṇān sattvāṃs tārayema*)。我既自解生死繫縛(*kim iti vyaṃ muktā*)，亦當精勤解未解者(*a-muktān sattvān mocayema*)。我於種種生死怖畏·既自安隱(*kim iti vyaṃ āśvastā*)，亦當精勤安未安者(*an-āśvastān sattvān āśvasayema*)。我既自證究竟涅槃(*kim iti vyaṃ pari-nir-vṛtā*)，亦當精勤令未證者皆同證得(*a-pari-nir-vṛtān sattvān pari-nir-vāpayemēti*) 。

[302a05] 世尊！若善男子、善女人等，於初發心菩薩摩訶薩功德·善根，起隨喜心，得幾許福(*kiyat sa bhagavan kula-putro vā kula-duhitā vā puṇyaṃ pra-savati, yaḥ prathama-yāna-saṃ-pra-sthitānām bodhisattvānām mahāsattvānām, tāṃś cittôt-pādān anu-modeta*)？於久發心菩薩摩訶薩功德·善根，起隨喜心，得幾許福(*caryā-prati-pannānāñ ca bodhisattvānām mahāsattvānām, tāṃś cittôt-pādān anu-modeta*)？於不退轉地菩薩摩訶薩功德·善根，起隨喜心，得幾許福(*a-vi-ni-vartanīyānām ca bodhisattvānām mahāsattvānām, tāṃś cittôt-pādān anu-modeta*)？於一生所繫菩薩摩訶薩功德·善根，起隨喜心，得幾許福(*eka-jāti-prati-baddhānām bodhisattvānām mahāsattvānām, tāṃś cittôt-pādān anu-modeta*) ？」

[302a11] 爾時(*evam ukte*)，佛告天帝釋言(*bhagavān śakraṃ devānām indram etad avocat*)：「橋尸迦！四大洲界，可知兩數(*syāt kauśika cātur-mahā-dvīpake loka-dhātau palāgreṇa pra-māṇam*)。此善男子、善女人等，隨喜俱心·所生福德，不可知量(*na tv eva teṣām anu-modanā-saha-gatānāmś cittôt-pādānām puṇyasya pra-māṇam*)。橋尸迦！乃至(*tiṣṭhatu kauśika cātur-dvīpako loka-dhātur, evaṃ sāhasro loka-dhātur, evaṃ dvi-sāhasro madhyamo loka-dhātuḥ,*) 三千大千世界，可知兩數(*syāt khalu punaḥ kauśika tri-sāhasra-mahā-sāhasre loka-dhātau palāgreṇa pra-*

māṇam)。此善男子、善女人等，隨喜俱心·所生福德，不可知量 (*na tv eva teṣām anu-modanā-saha-gatānām cittôt-pādānām puṇyasya pra-māṇam*)。憍尸迦！假使三千大千世界為一大海，有取一毛，析為百分，持一分端，霑大海水，可知滌數 (*syāt khalu punaḥ kauśika tri-sāhasra-mahā-sāhasre loka-dhātau mahā-samudreṣu śatadhā bhinnayā vālāgra-koṭyā udaka-bindūnām ut-kṣipyamānānām pra-māṇam*)。此善男子、善女人等，隨喜俱心·所生福德，不可知量 (*na tv eva teṣām anu-modanā-saha-gatānām cittôt-pādānām puṇyasya pra-māṇam*)。」

[302a19] 時 (*evam ukte*)，天帝釋 (*śakro devānām indro*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*)：「世尊！若諸有情，於菩薩摩訶薩功德·善根，不隨喜者，當知·皆是魔所魅著 (*mārādhi-ṣhitās te bhagavan sattvā bhaviṣyanti, ya imāṃs cittôt-pādān nānu-modiṣyante*)。世尊！若諸有情，於菩薩摩訶薩功德·善根，不隨喜者，當知·皆是惡魔朋黨 (*māra-pakṣikās te bhagavan sattvā bhaviṣyanti, māra-bhavanāt te bhagavan sattvās cyutā bhaviṣyanti, ya imāṃs cittôt-pādān nānu-modiṣyante*)。世尊！若諸有情，於菩薩摩訶薩功德·善根，不隨喜者，當知·皆從魔界中沒，來生是間 (*māra-bhavanāt te bhagavan sattvā ih' ā-gatā bhaviṣyanti, ya imāṃs cittôt-pādān nānu-modiṣyante*)。」

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？若菩薩摩訶薩，求趣無上正等菩提，修諸菩薩摩訶薩行；若諸有情，於彼菩薩摩訶薩眾·功德·善根，隨喜、迴向，皆能破壞一切魔軍、宮殿、眷屬 (*māra-bhavana-vi-dhvaṃsana-karās te bhagavan sattvā, yair ime cittôt-pādā abhi-nir-hṛtā, ye 'n-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau pari-nāmayanti*)。

世尊！若諸有情，深心敬愛佛、法、僧寶，隨所生處，常欲見佛，常欲聞法，常欲遇僧，於諸菩薩摩訶薩眾·功德·善根，應·生隨喜 (*anu-moditavyās te bhagavaṃs cittôt-pādā, ye 'n-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau cittāny ut-pādayanti*)。既隨喜已，迴向無上正等菩提 (*yair a-pari-tyakto buddho 'pari-tyakto dharmo 'pari-tyaktaḥ saṃghas, tair ime cittôt-pādā* (PSP_5:37) *anu-modyān-ut-tarāyai samyak-saṃ-bodhaye pari-nāmayitavyā*)，而不應生二、無二想 (*yathā na dvayaḥ saṃjñī nā-dvayaḥ saṃjñī*)。若能如是，疾證無上正等菩提，利樂有情，破魔軍眾。」

[302b04] 爾時，佛告天帝釋言 (*bhagavān āha*)：「如是 (*evam etat*)，如是 (*kauśikaivam etat*)，如汝所說 (*yathā tvam vadasi*)。憍尸迦！若諸有情，於菩薩摩訶薩功德·善根，深心隨喜 (*ya imān kauśika cittôt-pādān anu-modiṣyante*)，迴向無上正等菩提，是諸有情，速能圓滿諸菩薩行，疾證無上正等菩提 (*te kṣipram tathāgatam arhantaṃ samyak-saṃ-buddham ā-rāgayiṣyanti. ā-rāgayitvā, na vi-rāgayiṣyanti.*)。若諸有情，於菩薩摩訶薩功德·善根，深心隨喜，迴向無上正等菩提 (*evaṃ te ebhir anu-modanā-saha-gatais cittôt-pāda-kuśala-mūlaiḥ sam-anv-ā-gatā*)，是諸有情，具大威力，常能奉事一切如來·應·正等覺、及善知識，恒聞般若波羅蜜多甚深經典，善知義趣 (*yatra yatropa-patsyante tatra tatra sat-kṛtā bhaviṣyanti, guru-kṛtā mānitāḥ pūjitā arcitā apa-cāyitā bhaviṣyanti*)。」

橋尸迦！是諸有情，成就如是隨喜、迴向功德·善根，**隨所生處**，常為一切世間·天、人、阿素洛等·供養、恭敬、尊重、讚歎，不覩惡色 (*tatra te na jātv a-mana-āpāni rūpāni drakṣyanti*)，不聞惡聲 (*nā-mana-āpān śabdān śroṣyanti*)，不嗅惡香 (*nā-mana-āpān gandhān ghrāsyanti*)，不嘗惡味 (*nā-mana-āpān rasān ā-svādayiṣyanti*)，不覺惡觸 (*nā-mana-āpān spraṣṭavyān sprakṣyanti*)，不思惡法 (*nā-mana-āpān dharmān vijñāsyanti*)，**常不遠離諸佛世尊** (*na ca te jātu buddhair bhagavadbhir vi-rahitā bhaviṣyanti*)，**從一佛國，趣一佛國** (*buddha-kṣetreṇa ca buddha-kṣetraṃ saṃ-kramiṣyanti*)，**親近諸佛** (*tāṃs ca buddhān bhagavataḥ pary-up'āsiṣyante*)，**種諸善根** (*kuśala-mūlañ cāva-ropayiṣyanti*)，**成熟有情，嚴淨佛土**。

[302b18] 何以故 (*tat kasya hetoḥ*)？橋尸迦！是諸有情，能於無數·最初發心菩薩摩訶薩功德·善根，**深心隨喜，迴向無上正等菩提** (*tathā hi taiḥ kula-putraiḥ kula-duhitṛbhiḥ cā-saṃ-khyeyānām a-pra-meyānām a-pari-māṇānām bodhisattvānām mahāsattvānām nava-yāna-saṃ-pra-sthitānām kuśala-mūlāny anu-moditāny anu-modyān-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau pari-nāmitāni*)。能於無數·**已住初地** (*prathama-bhūmi-sthitānām kuśala-mūlāny anu-moditāni*)·乃至 (*dvitīya-bhūmi-sthitānām yāvad*) **十地菩薩摩訶薩功德·善根**，**深心隨喜，迴向無上正等菩提** (*daśa-bhūmi-sthitānām*)。能於無數·**一生所繫菩薩摩訶薩功德·善根**，**深心隨喜，迴向無上正等菩提** (*yāvad eka-jāti-prati-baddhānām bodhisattvānām mahāsattvānām tāni kuśala-mūlāny anu-moditāni*)。由此因緣，是諸有情，善根增進，**速證無上正等菩提** (*taiḥ ca kuśala-mūlair vi-baddhamānair an-ut-tarāyāḥ samyak-saṃ-bodher abhyāsī bhavanti*)。**既證無上正等菩提**，能·**盡未來**，如實利樂無量、無數、無邊有情，**令住無餘般涅槃界** (*te 'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhyā-pra-meyān a-saṃ-khyeyān a-pari-māṇa-sattvān pari-nir-vāpayiṣyanti*)。

以是故，橋尸迦 (*tad anena kauśika pary-āyeṇa*)！住菩薩乘·諸善男子、善女人等 (*tena kula-putreṇa vā kula-duhitṛā vā*)，於初發心菩薩摩訶薩功德·善根 (*prathama-cittôt-pādikānām bodhisattvānām mahāsattvānām tāni kuśala-mūlāny anu-modyān-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau pari-nāmayitavyāni, tathā ca pari-nāmayitavyāni yathā tac cittam anyatra cittaṇa caren nānyatra cittaṇa*)，於久發心菩薩摩訶薩功德·善根，於不退轉地菩薩摩訶薩功德·善根 (*a-vi-ni-vartanīyānām*)，於一生所繫菩薩摩訶薩功德·善根，**皆應隨喜，迴向無上正等菩提** (*eka-jāti-prati-baddhānām tāni kuśala-mūlāny anu-modyān-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau pari-nāmayitavyāni*)。於·生隨喜及迴向·時，不應執著·**即心、離心**·隨喜、迴向，不應執著·**即心**·修行、**離心**·修行 (*tathā ca pari-nāmayitavyāni yathā na dvaya-saṃjñā nā-dvaya-saṃjñā. (PSP_5:38)*)。若能如是·無所執著·隨喜、迴向，修諸菩薩摩訶薩行，**速證無上正等菩提**，能·**盡未來**，利益、安樂諸有情眾，皆令安住究竟涅槃。」

[302c09] 爾時，具壽善現白佛言：「世尊！如佛所說，諸法如幻·乃至諸法如變化事，云何·菩薩摩訶薩，以如幻心，能證無上正等菩提？」

[302c11] 佛告善現：「於意云何，汝見·菩薩摩訶薩等·如幻心不？」

[302c13] 善現對曰：「不也。世尊！我不見幻，亦不見有如幻之心。」

5 [302c14] 佛告善現：「於意云何，若處，無幻、無如幻心，汝見·有是心·能證無上正等菩提不？」

[302c16] 善現對曰：「不也。世尊！我都不見·有處·無幻、無如幻心，更有是心·能證無上正等菩提。」

10 [302c18] 佛告善現：「於意云何，若處，離幻、離如幻心，汝見·有是法·能證無上正等菩提不？」

[302c19] 善現對曰：「不也。世尊！我都不見·有處·離幻、離如幻心，更有是法·能證無上正等菩提。」

15 [302c21] 世尊！我都不見·即、離心法，說·何等法·是有、是無——以一切法·畢竟遠離故。若一切法畢竟遠離者，不可施設·此法是有、此法是無。若法·不可施設·有、無，則不可說·能證無上正等菩提——非·無所有法能證菩提故。所以者何？以一切法皆無所有性，不可得，無生、無滅、無染、無淨。

20 [302c28] 何以故？世尊！般若波羅蜜多·乃至布施波羅蜜多·畢竟遠離故，內空·乃至無性自性空·畢竟遠離故，真如·乃至不思議界·畢竟遠離故，苦、集、滅、道聖諦·畢竟遠離故，四念住·乃至八聖道支·畢竟遠離故，四靜慮、四無量、四無色定·畢竟遠離故，八解脫·乃至十遍處·畢竟遠離故，空、無相、無願解脫門·畢竟遠離故，極喜地·乃至法雲地·畢竟遠離故，一切陀羅尼門、三摩地門·畢竟遠離故，五眼、六神通·畢竟遠離故，如來十力·乃至十八佛不共法·畢竟遠離故，無忘失法、恒住捨性·畢竟遠離故，一切智、道相智、一切相智·畢竟遠離故，一切菩薩摩訶薩行·畢竟遠離故，諸佛無上正等菩提·畢竟遠離故，一切智智·畢竟遠離故。

[303a13] 世尊！若法·畢竟遠離，是法·不應修，亦不應遣，亦復不應有所引發。甚深般若波羅蜜多，亦畢竟遠離故，於法，不應有所引發。

30 [303a16] 世尊！甚深般若波羅蜜多，既畢竟遠離，云何可說·諸菩薩摩訶薩，依甚深般若波羅蜜多，證得無上正等菩提？諸佛無上正等菩提，亦畢竟遠離，云何遠離法能證遠離法？是故，般若波羅蜜多，應不可說·證得·無上正等菩提。」

35 [303a21] 佛告善現：「善哉，善哉。如是，如是，如汝所說。所以者何？善現！甚深般若波羅蜜多·乃至布施波羅蜜多·畢竟遠離。如是·乃至·一切菩薩摩訶薩行·畢竟遠離，諸佛無上正等菩提·畢竟遠離，一切智智亦畢竟遠離。善現！以甚深般若波羅蜜多·乃至布施波羅蜜多·畢竟遠離，可說·菩薩摩訶薩證得畢竟遠離無上正等菩提。如是·乃至·以一切智智·畢竟遠離，可說·菩薩摩訶薩證得畢竟遠離無上正等菩提。善現！若甚深般若波羅蜜多·乃至布施波羅蜜多·非畢竟遠離，應非般若波羅蜜多·乃至布施波羅蜜多。如是·乃至·若一切智智·非畢竟遠離，應非一切智智。善現，以甚深般若波羅蜜多·乃至布施波羅

蜜多·畢竟遠離，得名·般若波羅蜜多·乃至布施波羅蜜多。如是·乃至·以一切智智·畢竟遠離，得名·一切智智。是故，善現！諸菩薩摩訶薩，非·不依止·甚深般若波羅蜜多，證得無上正等菩提。善現！雖非·遠離法能證遠離法；而證無上正等菩提，非·不依止·甚深般若波羅蜜多。是故，菩薩摩訶薩眾，欲得無上正等菩提，常應精勤修學如是甚深般若波羅蜜多。」

[303b13] 具壽善現白言：「世尊！諸菩薩摩訶薩所行法、義，並為甚深。」

[303b15] 佛告善現：「如是，如是。諸菩薩摩訶薩所行法、義，並為甚深，難見、難覺，非所尋思，超尋思境，微密智者自內所證，不可宣說。善現！當知·諸菩薩摩訶薩能為難事，雖行如是甚深法、義，而於聲聞、獨覺地法，能不作證。」

10 [303b20] 具壽善現復白佛言：「如我解佛所說義者，諸菩薩摩訶薩所作無難，不應說·彼能為難事。所以者何？諸菩薩摩訶薩所證法、義，都不可得。能證般若波羅蜜多，亦不可得。證法、證者、證處、證時，亦不可得。」

[303b24] 世尊！諸菩薩摩訶薩，觀一切法既不可得，有何法、義，可為所證？有何般若波羅蜜多，可為能證？復有何等，而可施設證法、證者、證處、證時？既爾，云何可執·由此·證得無上正等菩提？無上正等菩提，尚不可證，況證聲聞、獨覺地法。世尊！若如是行，是名·菩薩無所得行。若菩薩摩訶薩，能行如是無所得行，於一切法，無障無礙。

[303c03] 世尊！若菩薩摩訶薩，聞說此語，其心·不驚、不恐、不怖、不憂、不悔、不沈、不沒，是行般若波羅蜜多。世尊！是菩薩摩訶薩，如是行時，不見·諸相，不見·我行，不見·不行，不見·般若波羅蜜多是我所行，不見·無上正等菩提是我所證，亦復不見·證時、處等。

[303c08] 世尊！是菩薩摩訶薩，行·深般若波羅蜜多，不作是念：『我遠聲聞、獨覺等地；我近無上正等菩提。』

[303c11]⁶ 世尊！譬如 (*tad-yathā 'pi nāma bhagavan*)，虛空，不作是念 (*n' ākāśasyaivaṃ bhavati kasya-cid*)：『我 (*ahaṃ*) 去彼法，若遠 (*dūre vā*)、若近 (*'bhyāse vā*)。』何以故 (*tat kasya hetoḥ*)？虛空，無動，亦無差別、無分別故 (*a-bhedatvād bhagavann ākāśasya*)。諸菩薩摩訶薩，亦復如是 (*evam eva bhagavan*)，行·深般若波羅蜜多，不作是念 (*na prajñāpāramitāyā evaṃ bhavati*)：『我遠·聲聞、獨覺等地 (*śrāvaka-bhūmir vā pratyekabuddha-bhūmir vā mama dūre*)；我近·無上正等菩提 (*an-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir abhyāse vā*)。』何以故 (*tat kasya hetoḥ*)？甚深般若波羅蜜多，於一切法，無分別故 (*a-vi-kalpatvād bhagavan prajñāpāramitāyāḥ* (PSP_5:49))。

[303c16] 世尊，譬如 (*tad-yathā 'pi nāma bhagavan*)，幻士，不作是念 (*māyā-puruṣasya naivaṃ bhavati*)：『幻質、幻師 (*māyā-kāro vā na mama dūre māyā-kāro mamābhyāse*)、觀眾 (*yaḥ punar evaṃ janakāyaḥ saṃ-ni-patitaḥ*)·去我，若遠、若近 (*sa mama dūre nābhyāse*)。』何以故 (*tat kasya hetoḥ*)？所幻之士，無分別故 (*a-vi-kalpatvād bhagavan māyā-puruṣasya*)。諸菩薩摩訶薩，亦復如是 (*evam*

⁶ Cf. Kimura, V, p. 48, line 26; Conze 1975, p. 468.

eva bhagavan) , 行·深般若波羅蜜多, 不作是念(*na prajñāpāramitāyā evaṃ bhavati*):

『我遠聲聞、獨覺等地(*śrāvaka-bhūmir vā pratyekabuddha-bhūmir vā mama dūre*); 我近無上正等菩提 ('n-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir mamābhyāse) 』何以故 (*tat kasya hetoḥ*) ? 甚深般若波羅蜜多, 於一切法, 無分別故 (*a-vi-kalpatvād bhagavan prajñāpāramitāyāḥ*) 。

[303c22] 世尊! 譬如(*tad-yathā 'pi nāma bhagavan*), 影像, 不作是念(*prati-bhāsasya naivaṃ bhavati*): 『我·去本質、及我所依, 若遠、若近(*yen' ā-rambaṇena prati-bhāsa ut-pannas tan mamābhyāse, ye punar atra nōpa-saṃ-krāntā ādarśe vā udaka-pātre vā te mama dūre*) 』何以故 (*tat kasya hetoḥ*) ? 所現影像, 無分別故 (*a-vidyamānatvād bhagavan prati-bhāsasya*) 。諸菩薩摩訶薩, 亦復如是 (*evam eva bhagavan bodhisattvasya mahāsattvasya*) , 行·深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ carato*) , 不作是念 (*naivaṃ bhavati*): 『我遠聲聞、獨覺等地 (*śrāvaka-bhūmir vā pratyekabuddha-bhūmir vā mama dūre*); 我近無上正等菩提 ('n-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir abhyāse) 』何以故 (*tat kasya hetoḥ*) ? 甚深般若波羅蜜多, 於一切法, 無分別故 (*a-vidyamānatvād bhagavan prajñāpāramitāyāḥ*) 。

[303c27] 世尊! 行深般若波羅蜜多·諸菩薩摩訶薩, 無愛、無憎。何以故? 甚深般若波羅蜜多, 若愛、若憎, 及境自性, 不可得故。

[304a01] 世尊! 如 (*tad-yathā 'pi nāma bhagavaṃs*) · 諸如來·應·正等覺 (*tathāgatasyārhatasḥ samyak-saṃ-buddhasya*) , 於一切法, 無愛 (*na kaś-cit priyo vā*) 、無憎 ('priyo vā saṃ-vidyate.) (*tat kasya hetoḥ? tathā hy asya sva-bhāvo nōpa-labhyate*) 。行深般若波羅蜜多·諸菩薩摩訶薩, 亦復如是 (*evam eva bhagavan prajñāpāramitāyā*) , 於一切法, 無愛 (*na kaś-cit priyo vā*) 、無憎 ('priyo vā saṃ-vidyate) 。何以故 (*tat kasya hetoḥ*) ? 諸佛·菩薩·甚深般若波羅蜜多, 愛、憎斷故 (*tathā hy asyāḥ sva-bhāvo nōpa-labhyate*) 。

[304a05] 世尊! 如 (*tad-yathā 'pi nāma bhagavaṃs*) · 諸如來·應·正等覺 (*tathāgato 'rhan samyak-saṃ-buddhasḥ*) , 一切分別、種種分別、周遍分別, 皆畢竟斷 (*sarva-vi-kalpa-pra-hīṇa*) 。行深般若波羅蜜多·諸菩薩摩訶薩, 亦復如是 (*evam eva bhagavan prajñāpāramitā*) , 一切分別、種種分別、周遍分別, 皆畢竟斷 (*sarva-vi-kalpa-pra-hīṇa*) 。何以故? 諸佛·菩薩·甚深般若波羅蜜多, 於一切法, 無分別故。 (*a-vi-kalpatām up'ādāya*)

[304a10] 世尊! 如·諸如來·應·正等覺, 不作是念: 『我遠聲聞、獨覺等地; 我近無上正等菩提。』行深般若波羅蜜多·諸菩薩摩訶薩, 亦復如是, 不作是念: 『我遠聲聞、獨覺等地; 我近無上正等菩提。』何以故? 諸佛·菩薩·甚深般若波羅蜜多, 於一切法, 無分別故。

[304a15] 世尊! 如 (*tad-yathā 'pi nāma bhagavaṃs*) · 諸如來·應·正等覺·所變化者 (*tathāgata-nir-mitasya*) , 不作是念 (*naivaṃ bhavati*): 『我遠聲聞、獨覺等地 (*śrāvaka-bhūmir vā pratyekabuddha-bhūmir vā mama dūre*) ; 我近無上

正等菩提('n-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir mamābhyāse)。』何以故(*tat kasya hetoḥ*) ? 一切如來·應·正等覺、及所變化，無分別故(*a-vi-kalpatvād bhagavaṃs tathāgata-nir-mitasya*)。行深般若波羅蜜多·諸菩薩摩訶薩，亦復如是(*evam eva bhagavan bodhisattvasya mahāsattvasya prajñāpāramitāyāṃ carato*)，不作是念(*naivaṃ bhavati*)：『我遠聲聞、獨覺等地(*śrāvaka-bhūmir vā pratyekabuddha-bhūmir vā mama dūre*)；我近無上正等菩提('n-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir abhyāse)。』何以故(*tat kasya hetoḥ*) ? 甚深般若波羅蜜多，於一切法，無分別故(*a-vi-kalpatvād bhagavan prajñāpāramitāyāḥ*)。

[304a22] 世尊！如(*tad-yathā 'pi nāma bhagavaṃs*)·諸佛等，欲有所作，
10 化作·化者，令·作彼事(*tathāgatena yo nir-mitaḥ*)。而所化者，不作是念：『我能造作如是事業(*sa yasya kṛtyasya kṛtena kṛtas, tac ca kṛtyaṃ karoti*)。』何以故？諸所化者，於所作業，無分別故(*sa ca nirmino '-vi-kalpo (PSP_5:50) nir-vi-kalpaḥ*)。甚深般若波羅蜜多，亦復如是(*evam eva bhagavan*)，有所為故，而勤修習(*yasya kṛtyasya kṛtena bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāṃ bhāvayati*)；既修習已，
15 雖能成辦所作事業(*tac ca kṛtyaṃ karoti, sā ca prajñāpāramitā*)，而於所作，無所分別('vi-kalpā)。何以故？甚深般若波羅蜜多，法爾·於法·無分別故(*nir-vi-kalpā*)。

[304a29] 世尊！如(*tad-yathā 'pi nāma bhagavan*)·巧工匠(*dakṣeṇa palagaṇḍena*)、或彼弟子(*palagaṇḍānte-vāsinā vā*)，有所為故，造·諸機關(*yantra-yuktaḥ kṛtaḥ syāt*)，或女(*strī-vi-graho vā*)、或男(*puruṣa-vi-graho vā*)、或象(*hasti-vi-graho vā*)、馬等(*balī-varḍa-vi-graho vā*)；此諸機關，雖有所作(*sa ca yantra-yukto, yasya kṛtyasya kṛtena kṛtas*)，而於彼事，無所分別(*tac ca kṛtyaṃ karoti, sa ca yantra-yukto '-vi-kalpo nir-vi-kalpaḥ*)。何以故？機關，法爾·無分別故。甚深般若波羅蜜多，亦復如是，有所為故，而成立之(*evam eva bhagavan yasya kṛtyasya kṛtena bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitā bhāvvyate*)；既成立已，
25 雖能成辦所作、所說(*tac ca kṛtyaṃ karoti*)，而於其中，都無分別(*sā prajñāpāramitā a-vi-kalpā*)。何以故？甚深般若波羅蜜多，法爾·於法·無分別故(*nir-vi-kalpā*)。」

[304b07]⁷ 時(*atha khalv*)，舍利子(*āyusmān śāriputra*)問善現言(*āyusmantam subhūtiṃ sthāviraṃ etad avocat*)：「為(*kiṃ punar*)·(*āyusman subhūte*)但般若波羅蜜多·無分別(*prajñāpāramitāivā-vi-kalpā*)，為(*ut 'āho*)·靜慮(*dhyāna-pāramitā 'py a-vi-kalpā*)、精進(*vīrya-pāramitā 'py a-vi-kalpā*)、安忍(*kṣānti-pāramitā 'py a-vi-kalpā*)、淨戒(*śīla-pāramitā 'py a-vi-kalpā*)、布施波羅蜜多(*dāna-pāramitā*)·亦無分別('py a-vi-kalpā)？」

[304b09] 善現答言(*subhūtir āha*)：「非·但般若波羅蜜多，無分別(*a-vi-kalpā āyusman śāriputra prajñāpāramitā*)；靜慮(*a-vi-kalpā dhyāna-pāramitā*)、精進(*a-vi-kalpā vīrya-pāramitā*)、安忍(*a-vi-kalpā kṣānti-pāramitā*)、淨戒(*a-*

⁷ Cf. Kimura, V, p. 36, line 1; Conze 1975, p. 460.

vi-kalpā śīla-pāramitā)、布施波羅蜜多，亦無分別 (*a-vi-kalpā āyusman śāriputra dāna-pāramitā*)。」

[304b11] 舍利子言 (*śāriputra āha*)：「為·但六波羅蜜多·無分別，為·色 (*kiṃ punar āyusman subhūte rūpam a-vi-kalpam*)、受 (*vedanā*)、想 (*saṃjñā*)、行 (*saṃskārā*)、識 (*viññānam*)·亦無分別 (*apy a-vi-kalpam*)，為·眼處 (*cakṣus*)·乃至意處·亦無分別，為·色處·乃至法處·亦無分別，為·眼界·乃至意界·亦無分別，為·色界·乃至法界·亦無分別，為·眼識界 (*cakṣur-viññānam*)·乃至意識界·亦無分別，為·眼觸 (*cakṣuḥ-saṃ-sparśas*)·乃至意觸·亦無分別，為·眼觸為緣所生諸受 (*cakṣuḥ-saṃ-sparśa-pratyayā vedanā*)·乃至意觸為緣所生諸受·亦無分別 (*a-vi-kalpā*) (*evaṃ śrotram ghrāṇam jihvā kāyā, mano mano-viññānam manaḥ-saṃ-sparśo manaḥ-saṃ-sparśa-pratyayā vedanā a-vi-kalpā*) (*kiṃ punar āyusman subhūte rūpam a-vi-kalpam, śabda gandho rasah sprastavyam, dharmā apy a-vi-kalpāḥ*)，為·地界·乃至識界·亦無分別，為·無明·乃至老死·亦無分別，為·內空·乃至無性自性空·亦無分別，為·真如·乃至不思議界·亦無分別，為·苦、集、滅、道聖諦·亦無分別，為·四靜慮 (*kiṃ punar āyusman subhūte dhyānāni vā*)、四無量 (*a-pra-māṇāni vā*)、四無色定 (*ārūpya-sam-ā-pattayo vā*)·亦無分別 (*'-vi-kalpāḥ*)，為·八解脫·乃至十遍處·亦無分別，為·四念住 (*smṛty-upa-sthānāni vā*)·乃至八聖道支 (*samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgā vā*)·亦無分別 (*a-vi-kalpāḥ*)，為·空、無相、無願解脫門 (*sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hit'ārya-satyābhi-jñā sarva-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇi-mukhāni vā sarva-sūnyatā vā sarva-samādhayo vā*)·亦無分別，為·淨觀地·乃至如來地·亦無分別，為·極喜地·乃至法雲地·亦無分別，為·一切陀羅尼門、三摩地門·亦無分別，為·五眼、六神通·亦無分別，為·如來十力 (*daśa-tathāgatabalāni vā*)·乃至 (*catvāri vaiśāradyāni vā catasraḥ prati-saṃ-vido vā mahā-maitrī vā mahā-karuṇā vā '-vi-kalpā yāvad*) 十八佛不共法 (*aṣṭādaś'āveṇikā buddha-dharmā*)·亦無分別 (*a-vi-kalpāḥ*)，為·無忘失法、恆住捨性·亦無分別，為·一切智、道相智、一切相智·亦無分別，為·預流果·乃至獨覺菩提·亦無分別，為·一切菩薩摩訶薩行·亦無分別，為·諸佛無上正等菩提·亦無分別 (*buddho 'py a-vi-kalpāḥ bodhir apy a-vi-kalpā*)，為·有為界 (*saṃskṛto dhātur*)·亦無分別 (*apy a-vi-kalpo*)，為·無為界 (*'-saṃskṛto dhātur*)·亦無分別 (*apy a-vi-kalpāḥ*)？」

[304c05] 善現答言 (*subhūtir āha*)：「非·但六波羅蜜多，無分別；色，亦無分別；受、想、行、識，亦無分別；乃至有為界，亦無分別；無為界，亦無分別 (*sarva-dharmā apy āyusmañ chāriputrā-vi-kalpāḥ*)。」

[304c07] 舍利子言 (*śāriputra āha*)：「若一切法皆無分別 (*yady āyusman subhūte sarva-dharmā a-vi-kalpāḥ*)，云何分別五趣差別 (*tat kuto 'yam pañcagatikasya saṃsārasya saṃ-bhedaḥ*)，謂·是地獄、是傍生、是鬼界、是人、是天 (*kuto vā naraka-tiryag-yoni-yama-loka-deva-manuṣyāṇām vy-ava-sthā*)？云何分別聖者差別，謂·是預流 (*kuto vā pra-bhāvanā srota-ā-pannānām*)、是一來 (*sakṛd-*

ā-gāminām)、是不還 (*an-ā-gāminām*)、是阿羅漢 (*arhatām*)、是獨覺 (*pratyekabuddhānām*)、是菩薩 (*bodhisattvānām mahāsattvānām*)、是如來 (*buddhānām bhagavatām*)？」

[304c11] (*evam ukte*) 善現答言 (*āyusmān subhūtir āyusmantam śāriputram etad avocat*)：「有情 (*yad ete āyusman śāriputra sattvā*)，顛倒、煩惱因緣，發起種種身、語、意業 (*vi-pary-āsa sam-ut-thitāḥ karmābhi-saṃskurvanti kāyena vācā manasā vā*)。由此 (*ato nidānam*)，感得 (*vi-vartante*)。欲為根本·業·異熟果 (*chanda-mūla-karma-pari-grhītā*)。依此，施設地獄、傍生、鬼界、人、天·五趣差別 (*naraka-tiryag-yoni-yama-loka-deva-manuṣyāḥ*)。

10 又，所問，言 (*yat punar āyusmān śāriputra evam āha*) 『云何分別聖差別 (*kutaḥ srota-ā-pannāḥ pra-bhāvyaṅte, sakṛd-ā-gāmināḥ pra-bhāvyaṅte, an-ā-gāmināḥ pra-bhāvyaṅte, arhantaḥ pra-bhāvyaṅte pratyekabuddhāḥ* (PSP_5:39) *pra-bhāvyaṅte, kato yāvad buddhā bhagavantaḥ pra-bhāvyaṅte?*)』者，(*subhūtir āha:*) 舍利子！無分別故，施設預流 (*a-vi-kalpatayā āyusman śāriputra srota-ā-panno 'vi-kalpaḥ*) 及預流果 (*srota-ā-patti-phalam a-vi-kalpam*)；無分別故，施設一來及一來果 (*evam sakṛd-ā-gāmy*)；無分別故，施設不還及不還果 (*an-ā-gāmy*)；無分別故，施設阿羅漢及阿羅漢果 (*arhattvam*)；無分別故，施設獨覺 (*a-vi-kalpam pratyekabuddhatvam*) 及獨覺菩提 (*pratyeka-bodhir a-vi-kalpā, ato 'vi-kalpaḥ pratyekabuddhaḥ*)；無分別故，施設菩薩摩訶薩及菩薩摩訶薩行；無分別故，施設如來·應·正等覺、及彼無上正等菩提。

[304c21] 舍利子！過去如來·應·正等覺，由無分別、分別斷故，可施設有種種差別；未來如來·應·正等覺，亦無分別、分別斷故，可施設有種種差別；現在十方諸佛世界·一切如來·應·正等覺·現說法者，亦無分別、分別斷故，可施設有種種差別 (*ye 'pi te āyusman śāriputrābhūvann atīte 'dhvani tathāgatā arhantaḥ samyak-saṃ-buddhās, te 'py āyusman śāriputra buddhā bhagavanto 'vi-kalpo vi-kalpa-pra-hiṅās*)。舍利子！由是因緣，當知 (*tad anenāpi te āyusman śāriputra pary-āyeṇaivam veditavyam*)。諸法皆無分別，由無分別·真如、法界·廣說乃至不思議界·為定量故 (*sarva-dharmā a-vi-kalpā a-vi-kalpa-tathatām pramāṇī-kṛtya bhūta-koṭim dharmā-dhātum*)。

30 [304c29] (*evam khalv*) 舍利子 (*āyusman śāriputra*)！諸菩薩摩訶薩，應行如是無所分別·甚深般若波羅蜜多 (*bodhisattvena mahāsattvenā-vi-kalpāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ caritavyam*)。若菩薩摩訶薩，能行如是無所分別·甚深般若波羅蜜多 (*a-vi-kalpāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ carann*)，便能證得無所分別·微妙無上正等菩提，覺一切法無分別性 (*a-vi-kalpam dharmam abhi-saṃ-budhyate*)，盡未來際，利樂有情。」

第二分·堅非堅品·第六十四之一⁸

[305a06] 時(*atha khalv*)，舍利子(*āyusmān śāriputra*)問善現言(*āyusmantam subhūtim etad avocat*)：「諸菩薩摩訶薩，修行般若波羅蜜多，為·行堅法？為·行非堅法(*sāre batāyam āyusman subhūte carati bodhisattvo mahāsattvo, yaḥ prajñāpāramitāyāṃ carati*)？」

[305a07] (*evam ukte*)善現答言(*āyusmān subhūtir āyusmantam śāriputram etad avocat*)：「諸菩薩摩訶薩，修行般若波羅蜜多，行非堅法(*a-sāre batāyam caraty āyusman śāriputra bodhisattvo mahāsattvo, yaḥ prajñāpāramitāyāṃ carati*)，不行堅法。何以故(*tat kasya hetoḥ*)？舍利子！般若波羅蜜多(*tathā hy āyusman śāriputrā-sārā prajñāpāramitā*)·乃至(*a-sārā dhyāna-pāramitā, a-sārā vīrya-pāramitā, a-sārā kṣānti-pāramitā, a-sārā śīla-pāramitā,*)布施波羅蜜多·非堅法故(*a-sārā dāna-pāramitā*)，內空·乃至無性自性空·非堅法故，真如·乃至不思議界·非堅法故，苦、集、滅、道聖諦·非堅法故，四念住·乃至八聖道支·非堅法故，四靜慮、四無量、四無色定·非堅法故，八解脫·乃至十遍處·非堅法故，空、無相、無願解脫門·非堅法故，極喜地·乃至法雲地·非堅法故，一切陀羅尼門、三摩地門·非堅法故，五眼、六神通·非堅法故，如來十力·乃至十八不共法·非堅法故，無忘失法、恆住捨性·非堅法故，一切智、道相智、一切相智·非堅法故，一切菩薩摩訶薩行·非堅法故，諸佛無上正等菩提·非堅法故，一切智智·非堅法故(*evam yāvad a-sārā sarv'ākāra-jñatā*)。所以者何(*tat kasya hetoḥ*)？(*tathā hi*)諸菩薩摩訶薩(*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時(*prajñāpāramitāyāṃ carann*)，於深般若波羅蜜多，尚不見有非堅可得(*a-sāram eva nōpa-labhate, na sam-anu-paśyati*)，況(*kutaḥ punaḥ*)見有堅可得(*sāram upa-lapsyate*)。如是(*evam*)·乃至(*yāvad*)·行一切智智時，於一切智智，尚不見有非堅可得(*a-sārāṃ sarv'ākāra-jñatāṃ*)，況(*kutaḥ punaḥ*)見有堅可得(*sāram upa-lapsyate*)。」

[305a27] 時(*atha khalu*)，有無量(*saṃ-bahulānām*)·欲(*kāmāva-carāṇām*)、色界天(*rūpāva-carāṇāṃ ca deva-putrāṇām*)，咸作是念(*etad abhavat*)：「(*namas-kartavyās*)住菩薩乘·諸善男子、善女人等(*te kula-putrāḥ kula-duhitaraś ca*)，能發無上正等覺心(*yair an-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau cittam ut-pāditam*)，如·深般若波羅蜜多所說義·行(*ye cēha gambhīrāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ yathōpa-diṣṭāyāṃ caranti, atra cārthe caranto*)，不證實際·平等法性(*na ca bhūta-koṭim sākṣāt-kurvanti, a-sākṣāt-kurvataḥ*)，不墮聲聞及獨覺地(*śrāvaka-bhūmau vā pratyekabuddha-bhūmau vā na tiṣṭheyur*)，由此因緣(*anena bhagavan pary-āyeṇa*)，是善男子、善女人等，甚為希有，能為難事，應當敬禮(*namas-kartavyās, te bhagavan bodhisattvā mahāsattvā ya imāṃ dharma-samatāṃ na sākṣāt-kurvanti*)。」

[305b03] 爾時(*atha khalv*)，善現(*āyusmān subhūtis*)知彼諸天·心之所念，便告彼曰(*tān deva-putrān etad avocat*)：「是善男子、善女人等，不證實際·

⁸ Cf. Kimura, V, p. 39; Conze 1975, p. 462.

平等法性，不墮聲聞及獨覺地，非·甚希有，亦未為難(*nēdam* (PSP_5:40) *deva-putrā duṣ-karam bodhisattvānām mahāsattvānām, ya imaṃ dharmā-samatām na sākṣāt-kurvanti, yasyāḥ sākṣāt-kṛtāyāḥ śrāvaka-bhūmau vā pratyekabuddha-bhūmau vā tiṣṭheyuh*) 。

5 若菩薩摩訶薩，知一切法及諸有情皆不可得，而發無上正等覺心，**被精進甲**，**誓度無量、無邊有情**，令人無餘般涅槃界，是菩薩摩訶薩，乃甚希有，能為難事(*idaṃ teṣām deva-putrā duṣ-karam, yad a-saṃ-khyeyān a-pra-meyān a-pari-māṇān sattvān pari-nir-vāpayiṣyāma iti, sam-nāham sam-nahyante; te ca sattvā atyantatayā nōpa-labhyante, ye vi-nayitavyā iti*) 。

10 [305b09] 諸天！當知·若菩薩摩訶薩，雖知有情都無所有，而發無上正等覺心，被精進甲，為欲調伏諸有情類(*evañ caranto bodhisattvā mahāsattvāḥ saṃpra-sthitā an-ut-tarāyām samyak-saṃ-bodhau sarva-sattvān vi-nayiṣyāma iti*)，如·有·為欲調伏虛空(*ākāśaṃ sa vi-nayitavyaṃ manyeta, yaḥ sattvān vi-nayitavyān manyeta*)。所以者何(*tat kasya hetoḥ*)？**虛空·離故**(*ākāśa-vi-viktatayā*)；當知·一切有情亦離(*sattva-vi-viktatā draṣṭavyā*)；**虛空·空故**(*ākāśa-śūnyatayā*)；當知·一切有情亦空(*sattva-śūnyatā draṣṭavyā*)；**虛空·非堅實故**(*ākāśa-sāratayā*)；當知·一切有情亦非堅實(*sattvā-sāratā draṣṭavyā*)；**虛空·無所有故**(*ākāśa-tucchatayā*)；當知·一切有情亦無所有(*sattva-tucchatā draṣṭavyā iti*)。由此因緣，是菩薩摩訶薩，乃甚希有，能為難事。

20 [305b17] 諸天！當知(*anenāpi deva-putrāḥ pary-āyena*)·是菩薩摩訶薩，被大悲甲，為欲調伏一切有情，而諸有情·都**無所有**(*duṣ-kara-kārako bodhisattvo mahāsattvo yo 'saṃ-vidyamānānām sattvānām kṛtāśaḥ saṃ-nāham saṃ-nahyate*)，如·有·被甲·與虛空戰(*ākāśena sārđham, sa vi-vaditavyaṃ manyeta, yaḥ sattvānām kṛtāśaḥ saṃ-nāham saṃ-naddhavyaṃ manyeta*)。

25 [305b19] 諸天！當知·是菩薩摩訶薩，被大悲甲，為欲利樂一切有情，而諸有情及大悲甲·俱**不可得**(*sa ca saṃ-nāhaḥ saṃ-naddho bodhisattvena mahāsattvena sattvās ca nōpa-labhyante, yeṣām arthāya saṃ-nāhaḥ saṃ-naddhaḥ*)。所以者何(*tat kasya hetoḥ*)？**有情·離故**(*sattva-vi-viktatayā*)，此大悲甲·當知·亦離(*saṃ-nāha-vi-viktatā draṣṭavyā*)；**有情·空故**，此大悲甲·當知·亦空；**有情·非堅實故**，此大悲甲·當知·亦非堅實；**有情·無所有故**，此大悲甲·當知·亦無所有。

[305b25] 諸天！當知·是菩薩摩訶薩，調伏、利樂諸有情事，亦**不可得**。所以者何？**有情·離、空、非堅實、無所有故**；此**調伏、利樂事**，當知·亦離、空、非堅實、無所有。

35 [305b28] 諸天！當知·是菩薩摩訶薩，亦無所有。所以者何？**有情·離、空、非堅實、無所有故**；當知·**菩薩亦離、空、非堅實、無所有**。

[305c02] 諸天！當知·若(*saced*)菩薩摩訶薩，聞如是事(*evaṃ bhāṣyamāṇe bodhisattvo mahāsattvo*)，其心不驚、不恐、不怖、不憂、不悔、不沈、不沒(*na saṃ-sīdati*)，當知·是菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多(*carati prajñāpāramitāyām*)。

[305c05] 所以者何(*tat kasya hetoḥ*)？諸色·離(*rūpa-vi-viktatayā*)，即有情·離(*sattva-vi-viktatā*)；受、想、行、識·離(*vedanā-saṃjñā-samskāra-vijñāna-vi-viktatayā*)，即有情·離(*sattva-vi-viktatā*)；眼處·乃至意處·離，即有情·離；色處·乃至法處·離，即有情·離；眼界·乃至眼界·離，即有情·離；色界·乃至法界·離，即有情·離；眼識界·乃至意識界·離，即有情·離；眼觸·乃至意觸·離，即有情·離；眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受·離，即有情·離；地界·乃至識界·離，即有情·離；因緣·乃至增上緣·離，即有情·離；無明·乃至老死·離，即有情·離；布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離，即有情·離；內空·乃至無性自性空·離，即有情·離；真如·乃至不思議界·離，即有情·離；苦、集、滅、道聖諦·離，即有情·離；四念住·乃至八聖道支·離，即有情·離；四靜慮、四無量、四無色定·離，即有情·離；八解脫·乃至十遍處·離，即有情·離；空、無相、無願解脫門·離，即有情·離；淨觀地·乃至如來地·離，即有情·離；極喜地·乃至法雲地·離，即有情·離；一切陀羅尼門、三摩地門·離，即有情·離；五眼、六神通·離，即有情·離；如來十力·乃至十八不共法·離，即有情·離；三十二大士相、八十隨好·離，即有情·離；無忘失法、恆住捨性·離，即有情·離；一切智、道相智、一切相智·離，即有情·離；預流果·乃至獨覺菩提·離，即有情·離；一切菩薩摩訶薩行·離，即有情·離；諸佛無上正等菩提·離，即有情·離；一切智智·離，即有情·離。

第二分·堅非堅品·第六十四之二⁹

[306a09] 諸天！當知·諸色·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；受、想、行、識·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸色·離，即一切智智·離；受、想、行、識·離，即一切智智·離。

[306a13] 諸天！當知·諸眼處·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；耳、鼻、舌、身、意處·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸眼處·離，即一切智智·離；耳、鼻、舌、身、意處·離，即一切智智·離。

[306a17] 諸天！當知·諸色處·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；聲、香、味、觸、法處·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸色處·離，即一切智智·離；聲、香、味、觸、法處·離，即一切智智·離。

[306a21] 諸天！當知·諸眼界·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；耳、鼻、舌、身、意界·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如

⁹ Cf. Kimura, V, p. 40; Conze 1975, p. 463.

是·乃至·諸眼界·離，即一切智智·離；耳、鼻、舌、身、眼界·離，即一切智智·離。

[306a26] 諸天！當知·諸色界·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；聲、香、味、觸、法界·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸色界·離，即一切智智·離；聲、香、味、觸、法界·離，即一切智智·離。

[306b01] 諸天！當知·諸眼識界·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；耳、鼻、舌、身、意識界·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸眼識界·離，即一切智智·離；耳、鼻、舌、身、意識界·離，即一切智智·離。

[306b06] 諸天！當知·諸眼觸·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；耳、鼻、舌、身、意觸·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸眼觸·離，即一切智智·離；耳、鼻、舌、身、意觸·離，即一切智智·離。

[306b10] 諸天！當知·諸眼觸為緣所生諸受·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；耳、鼻、舌、身、意觸為緣所生諸受·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸眼觸為緣所生諸受·離，即一切智智·離；耳、鼻、舌、身、意觸為緣所生諸受·離，即一切智智·離。

[306b16] 諸天！當知·諸地界·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；水、火、風、空、識界·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸地界·離，即一切智智·離；水、火、風、空、識界·離，即一切智智·離。

[306b20] 諸天！當知·諸因緣·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；等無間緣、所緣緣、增上緣·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸因緣·離，即一切智智·離；等無間緣、所緣緣、增上緣·離，即一切智智·離。

[306b25] 諸天！當知·諸無明·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；行·乃至老死·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸無明·離，即一切智智·離；行·乃至老死·離，即一切智智·離。

[306b29] 諸天！當知·諸布施波羅蜜多·離，即內空·乃至無性自性空·離；淨戒、安忍、精進、靜慮、般若波羅蜜多·離，即內空·乃至無性自性空·離；如是·乃至·諸布施波羅蜜多·離，即一切智智·離；淨戒、安忍、精進、靜慮、般若波羅蜜多·離（*prajñāpāramitā-vi-viktatayā rūpa-vi-viktatā*），即一切智智·離（*yāvad vi-stareṇa sarv'ākāra-jñatā-vi-viktatā*）。

[306c05] 諸天！當知·諸內空·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；外空·乃至無性自性空·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸內空·離，即一切智智·離；外空·乃至無性自性空·離，即一切智智·離。

[306c10] 諸天！當知·諸真如·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；法界·乃至不思議界·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸真如·離，即一切智智·離；法界·乃至不思議界·離，即一切智智·離。

5 [306c15] 諸天！當知·諸苦聖諦·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；集、滅、道聖諦·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸苦聖諦·離，即一切智智·離；集、滅、道聖諦·離，即一切智智·離。

[306c19] 諸天！當知·諸四念住·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；四正斷·乃至八聖道支·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸四念住·離，即一切智智·離；四正斷·乃至八聖道支·離，即一切智智·離。

10 [306c24] 諸天！當知·諸四靜慮·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；四無量、四無色定·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸四靜慮·離，即一切智智·離；四無量、四無色定·離，即一切智智·離。

[306c29] 諸天！當知·諸八解脫·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；八勝處、九次第定、十遍處·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸八解脫·離，即一切智智·離；八勝處、九次第定、十遍處·離，即一切智智·離。

20 [307a05] 諸天！當知·諸空解脫門·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；無相、無願解脫門·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸空解脫門·離，即一切智智·離；無相、無願解脫門·離，即一切智智·離。

[307a09] 諸天！當知·諸淨觀地·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；種性地·乃至如來地·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸淨觀地·離，即一切智智·離；種性地·乃至如來地·離，即一切智智·離。

[307a14] 諸天！當知·諸極喜地·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；離垢地·乃至法雲地·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸極喜地·離，即一切智智·離；離垢地·乃至法雲地·離，即一切智智·離。

[307a19] 諸天！當知·諸陀羅尼門·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；三摩地門·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸陀羅尼門·離，即一切智智·離；三摩地門·離，即一切智智·離。

35 [307a23] 諸天！當知·諸五眼·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；六神通·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸五眼·離，即一切智智·離；六神通·離，即一切智智·離。

[307a27] 諸天！當知·諸如來十力·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；四無所畏·乃至十八不共法·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸如來十力·離，即一切智智·離；四無所畏·乃至十八不共法·離，即一切智智·離。

5 [307b03] 諸天！當知·諸三十二大士相·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；八十隨好·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸三十二大士相·離，即一切智智·離；八十隨好·離，即一切智智·離。

[307b08] 諸天！當知·諸無忘失法·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；恒住捨性·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸無忘失法·離，即一切智智·離；恒住捨性·離，即一切智智·離。

[307b12] 諸天！當知·諸一切智·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；道相智、一切相智·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸一切智·離，即一切智智·離；道相智、一切相智·離，即一切智智·離。

15 [307b17] 諸天！當知·諸預流果·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；一來果·乃至獨覺菩提·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸預流果·離，即一切智智·離；一來果·乃至獨覺菩提·離，即一切智智·離。

[307b22] 諸天！當知·諸菩薩摩訶薩行·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸菩薩摩訶薩行·離，即一切智智·離。

[307b25] 諸天！當知·諸佛無上正等菩提·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸佛無上正等菩提·離，即一切智智·離。

[307b28] 諸天！當知·諸一切智智·離，即布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·離；如是·乃至·諸一切智智·離，即諸佛無上正等菩提·離。

25 [307c01] 諸天！當知·若菩薩摩訶薩 (*sacet punar bodhisattvasya mahāsattvasya*)，聞說諸法無不遠離 (*sarva-dharma-vi-viktatāyām bhāṣyamāṇāyām*)，其心不驚、不恐、不怖、不憂、不悔、不沈、不沒 (*cittaṃ nāva-līyate na saṃ-līyate na saṃ-trāsam ā-padyate*)，當知·是菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多 (*carati bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyām*)。

30 [307c05] 爾時，世尊告善現言 (*bhagavān āha*)：「何因緣故 (*kena kāraṇena*)，(*subhūte*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*)，於深般若波羅蜜多，不沈、不沒 (*na saṃ-sīdati prajñāpāramitāyā*)？」

[307c06] 具壽善現白言 (*subhūtir āha*)：「世尊！以一切法，皆非有故 (*a-sattvād bhagavan na saṃ-sīdati bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyām*)、皆遠離故 (*vi-viktatvāc*)、皆寂靜故 (*chāntatvād*)、無所有故、無生滅故 (*an-ut-pādatvād*) (*bhagavan*)，諸菩薩摩訶薩，於深般若波羅蜜多，不沈、不沒 (*na saṃ-sīdati bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyām*)。

[307c09] 世尊！由·如是等·種種因緣 (*anena bhagavan kāraṇena*)，諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*)，於深般若波羅蜜多，不沈、不沒 (*na saṃ-sīdati prajñāpāramitāyām*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？ (*tathā hi bhagavan*) 諸菩薩摩訶薩，於一切法，若能沈沒 (*sa nōpa-labhyate yaḥ saṃ-sīdate*)、若所沈沒 (*yena (PSP_5:41) vā saṃ-sīdate*)、若沈沒時、若沈沒處 (*yatra vā saṃ-sīdate*)、若沈沒者、由此沈沒，皆不可得；以·一切法·不可得故 (*sarva ete dharmā nōpa-labhyante*)。

[307c14] 世尊！若菩薩摩訶薩，聞如是說 (*saced bhagavann evaṃ bhāṣyamāṇe bodhisattvo mahāsattvo*)，其心不驚、不恐、不怖、不憂、不悔、不沈、不沒 (*na saṃ-sīdati na vi-ṣīdati nāva-līyate na saṃ-līyate nōt-trasyati na saṃ-trasyati na saṃ-trāsam ā-padyate*)，當知·是菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多 (*carati prajñāpāramitāyām*)。何以故 (*tat kasya hetoḥ*)？ (*tathā hi bhagavan*) 是菩薩摩訶薩，觀·一切法 (*sarva ete dharmā*)·皆不可得 (*nōpa-labhyante*)，不可施設·是能沈沒 (*yo vā saṃ-sīdet*)、是所沈沒 (*yena vā saṃ-sīdet*)、是沈沒時、是沈沒處 (*yatra vā saṃ-sīdet*)、是沈沒者、由此沈沒。以是因緣，諸菩薩摩訶薩，聞如是說，其心不驚、不恐、不怖、不憂、不悔、不沈、不沒。

[307c22] 世尊！若菩薩摩訶薩，能如是行甚深般若波羅蜜多 (*evaṃ carantaṃ bodhisattvaṃ mahāsattvaṃ*)，諸天帝釋 (*sēndrakā devāḥ*)、大梵天王 (*sa-brahmakāḥ*)、諸眾生主 (*sa-prajā-patayo devā*)，恒共禮敬 (*namasyanti, yaḥ prajñāpāramitāyām carati*)。」

[307c24] (*evaṃ ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*)：「若菩薩摩訶薩，能如是行甚深般若波羅蜜多，非 (*na*) 但 (*kevalam*) (*subhūte*)，恒為諸天帝釋 (*sēndrakair devaiḥ*)、大梵天王 (*sa-brahmakaiḥ*)、諸眾生主 (*sa-prajā-patikair devair*)·共所禮敬 (*namasyanīyo*)；是菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*) (*ya evaṃ prajñāpāramitāyām carati*)，亦 (*ye 'pi*) 為過此 (*te 'ti-krānta-varṇā deva-putrāḥ*)·極光淨天、若遍淨天 (*śubha-kṛtsnā*)、若廣果天 (*vṛhat-phalā*)、若淨居天 (*yāvac chuddh'āvāsakā deva-putrās*)、及餘天眾·恒共禮敬 (*te 'pi subhūte namasyanti bodhisattvaṃ mahāsattvaṃ ya evaṃ prajñāpāramitāyām carati*)。

[307c24] 是菩薩摩訶薩，亦為十方·無量、無數、無邊世界·一切如來·應·正等覺·現說法者 (*ye te 'pi subhūte tathāgatā arhantaḥ samyak-saṃ-buddhā a-saṃ-khyeyeṣv a-pra-meyeṣu loka-dhātuṣu tiṣṭhanti dhriyante yāpayanti, te 'pi subhūte tathāgatā arhantaḥ samyak-saṃ-buddhās*)·恒共護念 (*taṃ bodhisattvaṃ mahāsattvaṃ prajñāpāramitāyām caran, taṃ sam-anv-ā-haranti*)。

[308a01] 善現！當知·是菩薩摩訶薩 (*ayaṃ bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，能如是行甚深般若波羅蜜多故 (*prajñāpāramitāyām caran*)，則令布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多速得圓滿 (*dhyāna-pāramitāṃ pari-pūrayiṣyati, vīrya-pāramitāṃ pari-pūrayiṣyati, kṣānti-pāramitāṃ pari-pūrayiṣyati, śīla-pāramitāṃ pari-pūrayiṣyati,*

dāna-pāramitām pari-pūrayiṣyati)，亦令內空(*adhy-ātma-sūnyatām pari-pūrayiṣyati*)·乃至(*yāvad*)無性自性空(*a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatām*)速得圓滿(*pari-pūrayiṣyati*)，亦令真如·乃至不思議界速得圓滿，亦令苦、集、滅、道聖諦速得圓滿，亦令四念住·乃至八聖道支(*sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyān dharmān*)速得圓滿(*pari-pūrayiṣyati*)，亦令四靜慮、四無量、四無色定速得圓滿，亦令八解脫·乃至十遍處速得圓滿，亦令空、無相、無願解脫門速得圓滿，亦令極喜地·乃至法雲地速得圓滿，亦令一切陀羅尼門、三摩地門速得圓滿，亦令五眼、六神通速得圓滿，亦令如來十力·乃至十八佛不共法(*daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃvid-āveṇika-buddha-dharmān*)速得圓滿(*pari-pūrayiṣyati*)，亦令無忘失法、恒住捨性速得圓滿，亦令一切智、道相智、一切相智速得圓滿，亦令一切菩薩摩訶薩行速得圓滿，亦令諸佛無上正等菩提速得圓滿，亦令一切智智(*yāvāt sarv'ākārajñatām*)速得圓滿(*pari-pūrayiṣyati*)。

[308a17] 善現！當知·若菩薩摩訶薩，能如是行甚深般若波羅蜜多，常為如來·應·正等覺·及諸菩薩摩訶薩眾·共所護念(*yāvāt punaḥ subhūte bodhisattvān mahāsattvān buddhā bhagavantaḥ prajñāpāramitāyām carataḥ sam-anv-ā-haranti*)，速能圓滿一切功德。是菩薩摩訶薩，當知·行·佛所應行處，亦正修行·佛所行行故(*te bodhisattvā mahāsattvā buddha-prati-pannā dhārayitavyāḥ*)，此菩薩，如佛世尊。

[308a22] 善現！當知·是菩薩摩訶薩，其心堅固，假使(*yāvantaḥ subhūte*)十方·殞伽沙等·諸佛世界·一切有情(*gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu loka-dhātuṣu sattvās*)，皆為惡魔(*te sarve mārāḥ pāpīyāṃso bhaveyur*)；一一惡魔(*ekaikaś ca mārāḥ pāpīyāṃs*)，各復化作爾許惡魔(*tāvata eva mārān pāpīyāso 'bhi-nir-mimīte*)；此諸惡魔(*te sarve*)，皆有無量、無邊神力；是諸惡魔，盡其神力，不能障礙(*'prati-balās*)是菩薩摩訶薩(*tasya bodhisattvasya mahāsattvasya*)·令不能行甚深般若波羅蜜多(*prajñāpāramitāyām carato 'ntar-āyaṃ kartum*)，不證無上正等菩提。所以者何？是菩薩摩訶薩，已得般若波羅蜜多·方便善巧，達·一切法·不可得故。

[308b01] 善現！若菩薩摩訶薩，成就二法(*dvābhyām subhūte dharmābhyām sam-anv-ā-gato bodhisattvo mahāsattvo* (PSP_5:42))，一切惡魔不能障礙(*dur-dharṣo bhavati mārāiḥ pāpīyobhiḥ*)·令不能行甚深般若波羅蜜多，不證無上正等菩提。云何為二(*katamābhyām dvābhyām*)？一、觀諸法皆畢竟空(*sarva-dharmās ca sūnyatāto vy-ava-lokitā bhavanti*)。二、不棄捨一切有情(*sarva-sattvās cā-pari-tyaktā bhavanti*)。(*ābhyām subhūte dvābhyām dharmābhyām sam-anv-ā-gato, bodhisattvo mahāsattvo dur-dharṣo bhavati mārāiḥ pāpīyābhiḥ.*)

[308b04] 善現！若菩薩摩訶薩，成就二法(*aparābhyām subhūte dvābhyām dharmābhyām sam-anv-ā-gato bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyām caran*)，一切惡魔不能障礙·令不能行甚深般若波羅蜜多(*dur-dharṣo bhavati mārāiḥ pāpīyobhiḥ*)，不證無上正等菩提。云何為二(*katamābhyām dvābhyām*)？一、如

所說，悉皆能作 (*yathā-vādī, tathā-kārī ca bhavati*)。二、為諸佛常所護念。
(*buddhāṃś ca bhagavataḥ sam-anv-ā-harati*) (*ābhyāṃ subhūte dvābhyāṃ dharmābhyāṃ sam-anv-ā-gato, bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ caran, dur-dharṣo bhavati mārāiḥ pāpīyobhiḥ.*)

- 5 [308b08] 善現！若菩薩摩訶薩，能如是行甚深般若波羅蜜多 (*evaṅ carataḥ subhūte bodhisattvasya mahāsattvasya*)；諸天神等 (*te deva-putrā*)，常來 (*upa-saṃ-kramitavyaṃ maṃsyante*)、禮敬 (*pari-upāsyante*)、親近、供養、請問 (*pari-praśnayanti*)、勸發，作如是言 (*ut-sāhañ ca dadāti*)：『善哉，大士！欲證無上正等菩提 (*kṣipraṃ tvaṃ kula-putra buddha-bodhiṃ sam-anu-pr'āpsyasi*)，當勤住空、無相、無願 (*tasmāt tarhi tvaṃ kula-putra etenaiva vi-hāreṇa vi-hara yad-uta sūnyatā-vi-hāreṇā-nimitta-vi-hāreṇā-pra-ṇi-hita-vi-hāreṇa*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？大士！若菩薩摩訶薩，精勤住空、無相、無願 (*etena tvaṃ kula-putra vi-hāreṇa vi-harann*)，一切有情·無依怙者 (*a-nāthānām sattvānām*)·能作依怙 (*nātho bhaviṣyasi*)，無歸依者 (*a-saraṇānām*)·能作歸依 (*śaraṇaṃ bhaviṣyasi*)，無救護者 (*a-trāṇānām sattvānām*)·能作救護 (*trāṇaṃ bhaviṣyasi*)，無投趣者 (*a-parā'yaṇānām sattvānām*)·能作投趣 (*parā'yaṇaṃ bhaviṣyasi*)，*a-layanānām sattvānām layanaṃ bhaviṣyasi*，無洲渚者 (*a-dvīpānām sattvānām*)·能作洲渚 (*dvīpo bhaviṣyasi*)，無舍宅者·能作舍宅，與暗冥者 (*andha-bhūtānām sattvānām*)·能作光明 (*āloko bhaviṣyasi*)，與聾盲者·能作耳目。何以故 (*tat kasya hetoḥ*)？大士！如是住空、無相、無願，即為安住甚深般若波羅蜜多。若能安住甚深般若波羅蜜多，疾證無上正等菩提 (*etena hi prajñāpāramitā-vi-hāreṇā-vi-rahitasya bodhisattvasya mahāsattvasyāmī guṇā bhavanti*)。』

- [308b20] 善現！若菩薩摩訶薩，能如是住甚深般若波羅蜜多，便為十方·無量、無數、無邊世界 (*ye 'pi te '-saṃ-khyeyeṣv a-pra-meyeṣu loka-dhātuṣu*)·現在·如來·應·正等覺 (*buddhā bhagavantas*)·處大眾中·說正法時 (*tiṣṭhanti dhriyante yāpayanti te 'pi bhikṣu-saṃgha-pari-vṛtā buddhā bhagavanto bodhisattva-gaṇa-puras-kṛtā*)，自然歡喜，稱揚、讚歎是菩薩摩訶薩·名字、種姓、及諸功德，所謂安住甚深般若波羅蜜多微妙功德 (*yo 'sau prajñāpāramitāyāṃ caraty, etair eva guṇaiḥ sam-anv-ā-gato yad-uta prajñāpāramitā-guṇais tasya te buddhā bhagavanto nāmaṃ ca gotraṃ ca pari-kīrtayamāna-rūpā dharmam deśayanty udānaṃ cōdānayanti*)。

- [308b25] 善現！當知·如·我，今者，為眾宣說甚深般若波羅蜜多，於大眾前，自然歡喜，稱揚、讚歎寶幢菩薩摩訶薩、頂髻菩薩摩訶薩等·諸菩薩摩訶薩 (*tasya bodhisattvasya mahāsattvasya tad-yathā 'pi nāmāham etarhi ratna-ketor bodhisattvasya mahāsattvasya nāmadheyam pari-kīrtayamāna-rūpo dharmam deśayāmy udānaṃ cōdānayāmi, śikhinaś ca bodhisattvasya mahāsattvasya nāmadheyam pari-kīrtayamāna-rūpo dharmam deśayāmy udānaṃ cōdānayāmi.* (PSP_5:43))，及餘·現住·不動佛所，淨修梵行、安住般若波羅蜜多·

諸菩薩摩訶薩名字、種姓、及諸功德，所謂安住甚深般若波羅蜜多微妙功德(*ye 'pi te bodhisattvā mahāsattvā aksobhyasya tathāgatasyārhatāḥ samyak-sambuddhasyāntike brahma-caryaṃ caranti, anayā ca prajñāpāramitayā 'vi-rahitās, teṣāṃ ahaṃ bodhisattvānāṃ mahāsattvānāṃ nāmadheyaṃ pari-kīrtayamāna-rūpo*
5 *dharmam deśayāmy udānaṃ cōdānayāmi*)。

現在，東方(*ye 'pi te pūrvasyāṃ diśi*)· 殑伽沙等· 諸佛世界· 一切如來· 應· 正等覺(*buddhā bhagavantas tiṣṭhanti dhriyante yāpayanti*)，為眾宣說甚深般若波羅蜜多(*dharmam ca deśayanti*)，於彼(*tatra*)，亦有諸菩薩摩訶薩(*ye bodhisattvā mahāsattvā*)，淨修梵行(*brahma-caryaṃ caranti*)，安住般若波羅蜜多(*anayā prajñāpāramitayā 'vi-rahitās*)。彼諸如來· 應· 正等覺，各於眾前，自然歡喜，稱揚、讚歎彼菩薩摩訶薩名字(*teṣāṃ te buddhā bhagavanto nāmadheyaṃ pari-kīrtayamāna-rūpā*)、種姓、及諸功德，所謂安住甚深般若波羅蜜多微妙功德(*dharmam deśayaty udānaṃ cōdānayanti*)。

(*evam*) 南(*dakṣiṇasyāṃ*)、西(*paścimāyāṃ*)、北方(*ut-tarasyāṃ*)、四維、上、下(*adha ūrdhvam atra vi-dikṣu*)· 殑伽沙等· 諸佛世界(*loka-dhātuṣu*)· 一切如來· 應· 正等覺(*ye buddhā bhagavantas tiṣṭhanti dhriyante yāpayanti*)，為眾宣說甚深般若波羅蜜多(*dharmam ca deśayanti*)，於彼(*tatra*)，亦有諸菩薩摩訶薩(*ye bodhisattvā mahāsattvā*)，淨修梵行(*brahma-caryaṃ caranti*)，安住般若波羅蜜多(*anayā prajñāpāramitayā 'vi-rahitās*)。彼諸如來· 應· 正等覺，各於眾前，自然歡喜，稱揚、讚歎彼菩薩摩訶薩名字(*teṣāṃ te buddhā bhagavanto nāmadheyaṃ pari-kīrtayamāna-rūpā*)、種姓、及諸功德，所謂安住甚深般若波羅蜜多微妙功德(*dharmam deśayanty udānaṃ cōdānayanti*)。

[308c14] 善現！當知· 有菩薩摩訶薩(*ye 'pi te bodhisattvā mahāsattvāḥ*)，從初發心(*prathama-cittōt-pādam up'ādāya*)，修行般若波羅蜜多，漸次圓滿大菩提道(*bodhisattva-mārgam pari-pūrayamānā*)，漸次圓滿甚深般若波羅蜜多，乃至當得一切智智(*yāvat sarv'ākāra-jñātām anu-pr'āpsyanti*)，(*teṣāṃ api*)亦為十方· 殑伽沙等· 諸佛世界· 一切如來· 應· 正等覺(*te buddhā bhagavanto*)· 說正法時，於大眾前，自然歡喜，稱揚、讚歎是菩薩摩訶薩· 名字(*nāmadheyaṃ pari-kīrtayamāna-rūpā*)、種姓、及諸功德，所謂修行甚深般若波羅蜜多微妙功德(*dharmam deśayanty udānaṃ cōdānayanti*)。

何以故(*tat kasya hetoḥ*)？善現！是菩薩摩訶薩，能為難事(*evam duṣ-kāra-kāraḥ hi subhūte bodhisattvā mahāsattvā bhavanti*)，不斷佛種(*ye buddha-netrya-ava-cchedāya prati-pannāḥ*)，饒益有情。」

[308c24] 爾時(*evam ukte*)，具壽善現(*āyusmān subhūtir*)白佛言(*bhagavantam etad avocat*)：「世尊！何等菩薩摩訶薩(*katameṣāṃ bhagavan bodhisattvānāṃ mahāsattvānāṃ*)，為諸如來· 應· 正等覺· 說正法時，在大眾前，自然歡喜，稱揚、讚歎名字(*nāmadheyaṃ pari-kīrtayamāna-rūpās*)、種姓、及

諸功德 (*te buddhā bhagavanto dharmam deśayanty udānam cōdānayanti*) ，為不退轉、退轉位耶 (*vi-ni-vartanīyānām vā a-vi-ni-vartanīyānām vā*) ？」

[308c27] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) :

「有菩薩摩訶薩 (*santi subhūte bodhisattvā mahāsattvā*) ，住不退轉位 (*a-vi-ni-vartanīyā*) ，修行般若波羅蜜多 (*ye prajñāpāramitāyām caranti*) ，為諸如來·應·正等覺·說正法時，在大眾前，自然歡喜，稱揚、讚歎名字、種姓、及諸功德。

復有菩薩摩訶薩 (*santi*) ，雖未受記 (*vi-ni-vartanīyā bodhisattvā mahāsattvā*) ，而行般若波羅蜜多 (*ye prajñāpāramitāyām caranti*) ，亦為如來·應·正等覺·說正法時，在大眾前，自然歡喜，稱揚、讚歎名字、種姓、及諸功德 (*yeṣāṃ te buddhā bhagavanto nāmadheyam pari-kīrtayamāna-rūpā dharmam deśayanty udānam cōdānayanti*) 。

[309a04] 爾時，善現復白佛言：「此所說者，是何菩薩？」

[309a05] 佛告善現：「有菩薩摩訶薩，隨不動佛·為菩薩時所行·而學，已得安住不退轉地；是菩薩摩訶薩，為諸如來·應·正等覺·說正法時，在大眾前，自然歡喜，稱揚、讚歎名字、種姓、及諸功德。

復有菩薩摩訶薩，隨寶幢菩薩摩訶薩、頂髻菩薩摩訶薩等所行·而學 (*ye 'pi te ratna-ketor bodhisattvasya mahāsattvasyānu-sikṣamāṇa-rūpā bodhisattva-cārikām caranti*) ；是菩薩摩訶薩，雖未受記，而勤精進，行深般若波羅蜜多，亦為如來·應·正等覺·說正法時，在大眾前，自然歡喜，稱揚、讚歎名字、種姓、及諸功德 (*teṣāṃ te buddhā bhagavanto nāmadheyam pari-kīrtayamāna-rūpā dharmam deśayanty udānam cōdānayanti*) 。

[309a14] 復次 (*punar aparam*) ，善現 (*subhūte*) ！有菩薩摩訶薩 (*ye 'pi te bodhisattvā mahāsattvāḥ*) ，行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyām caranti*) ，於一切法·無生性中 (*sarva-dharmā an-ut-pattikā ity*) ，雖深信解 (*adhi-muktā*) ，而未證得無生法忍 (*na cān-ut-pattikair* (PSP_5:44) *dharmaiḥ kṣāntiḥ prati-labdhā*) ；於深般若波羅蜜多，雖深信解，而亦未得無生法忍；於一切法·畢竟空性 (*sarva-dharmāḥ śūnyā ity*) ，雖深信解 (*adhi-muktā*) ，而亦未得無生法忍 (*na cān-ut-pattikeṣu dharmeṣu kṣāntiḥ prati-labdhā*) ；於一切法·皆寂靜性 (*sarva-dharmāḥ śāntā ity*) ，雖深信解 (*adhi-muktāḥ*) ，而亦未得無生法忍；於一切法·皆遠離性 (*sarva-dharmā vi-gatā iti*) ，雖深信解，而亦未得無生法忍；於一切法·皆虛妄性 (*tucchakā iti*) ，雖深信解，而亦未得無生法忍；於一切法·皆是空性，雖深信解，而亦未得無生法忍；於一切法·無所有性，雖深信解，而亦未得無生法忍；於一切法·不自在性 (*vaśikā ity*) ，雖深信解，而亦未得無生法忍；於一切法·不堅實性 (*a-sārakā ity*) ，雖深信解 (*adhi-muktā*) ，而亦未得無生法忍 (*na cān-ut-pattikeṣu dharmeṣu kṣāntiḥ prati-labdhā*) 。

[309a27] 善現！如是等·菩薩摩訶薩 (*eṣāṃ subhūte bodhisattvānām mahāsattvānām*) ，亦為如來·應·正等覺·說正法時，在大眾前，自然歡喜，稱

揚、讚歎名字、種姓、及諸功德（*te buddhā bhagavanto nāmadheyam pari-kīrtayamāna-rūpā dharmam deśayanty udānam cōdānayanti*）。

善現！若菩薩摩訶薩，為諸如來·應·正等覺·說正法時，在大眾前，自然歡喜，稱揚、讚歎名字、種姓、及諸功德（*yeṣāṃ te subhūte bodhisattvānām mahāsattvānām buddhā bhagavanto nāmadheyam pari-kīrtayamāna-rūpā dharmam deśayanty udānam cōdānayanti*），是菩薩摩訶薩，超諸聲聞、獨覺等地，定得無上正等菩提（*teṣāṃ api subhūte bodhisattvānām mahāsattvānām pra-hiṇā śrāvaka-bhūmīś ca pratyekabuddha-bhūmīś ca prati-kāṅkṣitavyā, vyākriyante ca te 'n-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau*）。

10 善現！若菩薩摩訶薩（*yasya subhūte bodhisattvasya mahāsattvasya*），行深般若波羅蜜多（*prajñāpāramitāyām carato*），為諸如來·應·正等覺·說正法時，在大眾前，自然歡喜，稱揚、讚歎名字、種姓、及諸功德（*buddhā bhagavanto nāmadheyam pari-kīrtayamāna-rūpā dharmam deśayanty udānam cōdānayanti*），是菩薩摩訶薩，定當安住不退轉地（*sa bodhisattvo mahāsattvo '-vi-ni-vartanīyatāyām sthāsyati*）；住是地已（*yatra sthitvā*），速證無上正等菩提（*sarv'ākāra-jñātām anu-pr'āpsyati*）。

[309b09] 復次（*punar aparaṃ*），善現（*subhūte*）！若菩薩乘·諸善男子、善女人等（*bodhisattvā mahāsattvā*），聞說如是甚深般若波羅蜜多·所有義趣（*gambhīrāyām prajñāpāramitāyām bhāṣyamāṇāyām śrutvā*），無疑（*na kāṅkṣiṣyanti*）、無惑（*na vi-cikitsiṣyanti*）、不迷、不悶（*na dhandhāyiṣyanti*），但作是念：『如（*evam etad yathā*）·佛所說·甚深般若波羅蜜多，其理必然·定無顛倒（*tathāgatenārhatā samyak-saṃ-buddhena bhāṣitēty*）。』是善男子、善女人等，由聞般若波羅蜜多，深生淨信（*adhi-mokṣyante*），漸次，當於不動佛所、及諸菩薩摩訶薩所，廣聞般若波羅蜜多，於其義趣，深生信解。既信解已，當得住於不退轉地。住是地已，疾證無上正等菩提。（*bodhim abhi-saṃ-bhotsyate, kas tatra sthitvā, dharmam deśayiṣyati? nēdam sthānam vidyate*）

[309b17] 善現！是菩薩乘·諸善男子、善女人等，但聞如是甚深般若波羅蜜多，無疑、無惑、不迷、不謬、深生信解、不生誹謗，尚獲無量微妙善根，況能受持、讀誦通利，依真如理·繫念思惟，安住真如·精勤修學。是善男子、善女人等，速當安住不退轉地，疾證無上正等菩提，轉妙法輪，度有情眾。」

[309b25] 爾時，具壽善現白佛言：「世尊！諸法實性，竟不可得，云何可說·諸菩薩摩訶薩·安住真·如精勤修學，速當安住不退轉地，疾證無上正等菩提，轉妙法輪，度有情眾？」

[309b28] 佛告善現：「如·佛所化，安住真如·修菩薩行，速當安住不退轉地，疾證無上正等菩提，轉妙法輪，度有情眾。諸菩薩摩訶薩，亦復如是，安住真如·修菩薩行，速當安住不退轉地，疾證無上正等菩提，轉妙法輪，度有情眾。」

atha khalv āyusmān subhūtir bhagavantam etad avocat: katham bhagavan māyōpamaṃ cittam an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhyate?

evam ukte bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat: tat kiṃ manyase, subhūte, sam-anu-paśyasi tvaṃ taṃ māyōpamaṃ cittam?

- 5 [309c04]¹⁰ (*atha khalv*) 具壽善現(*āyusmān subhūtir*)復白佛言(*bhagavantam etad avocat*)：「(*yat punar*) (*bhagavaṃs*) **如來所化** (*tathāgata-nir-mito*)，都無所有；法，離真如，亦不可得 (*na kaś-cid dharmam upa-labhate*)。誰，住真如·修菩薩行 (*ko 'yaṃ tathatāyāṃ tiṣṭhati*)？誰，當安住不退轉地？誰，證無上正等菩提 (*ko vā tathatāyāṃ sthitvān-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyate*)？
- 10 誰，轉法輪 (*ko vā tathatāyāṃ sthitvā dharmam deśayiṣyati*)、說何等法、度何等眾？世尊！**真如**，尚不可得 (*tathataiva tāvan nōpa-labhyate*)，何況 (*kaḥ punar vādo*) 得有**安住真如** (*yas tathatāyāṃ sthāsyati* (PSP_5:47)) · (*tathatāyāṃ sthitvā*) 修菩薩行，速當安住不退轉地，疾證無上正等菩提 (*an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyate*) · (*tathatāyāṃ sthitvā*) 轉妙法輪 (*dharmam deśayiṣyati*)，
- 15 度有情眾！此若實有，必無是處。」

- [309c11] (*evam ukte*) 佛告善現(*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*)：「如是，如是，如汝所說 (*yadāyusmān subhūtir evam āha*)：『**如來所化** (*tathāgata-nir-mito*)，都無所有；法，離真如，亦不可得 (*na kaś-cid dharmam upa-labhate*)。誰，住真如·修菩薩行 (*ko 'yaṃ tathatāyāṃ tiṣṭhati*)？誰，當安住不退轉地？誰，
- 20 證無上正等菩提 (*ko vā tathatāyāṃ sthitvān-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyate*)？誰，轉法輪 (*ko vā tathatāyāṃ sthitvā dharmam deśayiṣyati*)、說何等法、度何等眾？善現！**真如**，尚不可得 (*tathataiva tāvan nōpa-labhyate*)，何況 (*kaḥ punar vādo*) 得有**安住真如** (*yas tathatāyāṃ sthāsyati*) · (*tathatāyāṃ sthitvā*) 修菩薩行，速當安住不退轉地，疾證無上正等菩提 (*an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyate*) · (*tathatāyāṃ sthitvā*) 轉妙法輪 (*dharmam deśayiṣyati*)，
- 25 度有情眾。此若實有，必無是處。』

- (*evam etat subhūte evam etat. tathā yathā vadasi. na subhūte tathāgata-nir-mitaḥ kaś-cid dharmam upa-labhate, yas tathatāyāṃ sthāsyati, yas tathatāyāṃ sthitvān-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyate, yas tathatāyāṃ sthitvā dharmam deśayiṣyati. tathataiva tāvan nōpa-labhyate, kaḥ punar vādo yas tathatāyāṃ sthāsyati, tathatāyāṃ sthitvān-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyate, tathatāyāṃ sthitvā dharmam deśayiṣyanti. nēdaṃ sthānaṃ vidyate.*)
- 30

- [309c18] 所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？善現！**諸佛出世** (*ut-pādād vā subhūte tathāgatānām*)，**若不出世** (*an-ut-pādād vā tathāgatānām*)——諸法法爾·不離**真如**·廣說乃至不思議界 (*sthitaivaiṣā tathatā a-vi-tathatā an-anya-tathatā dharmatā dharmadhatu dharmasthitā dharmaniyāmatā bhūta-koṭir*)。
- 35

¹⁰ Cf. Kimura, V, p. 46, line 28; Conze 1975, p. 466.

善現！決定無有·安住真如（*nêha subhûte tathatâyām kaś-cit tiṣṭhati*）·修菩薩行·廣說乃至（*na tathatâyām kaś-cid an-ut-tarām samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhyate*）度有情眾（*na tathatâyām kaś-cid dharmam deśayati*）。

5 *(tat kasya hetoḥ? na hy atra tathatâyām dharma upa-labhyate, yo vā tathatâyām tiṣṭhet, yo vā tathatâyām sthitvân-ut-tarām samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyate, yo vā tathatâyā sthitvā dharmam deśayiṣyati.)*

何以故（*tat kasya hetoḥ*）？善現！諸法真如（*tathataiva*），（*tāvan nôpa-labhyate*）無生（*naivâsyôt-pāda upa-labhyate*）、無滅（*na vy-ayo*）、亦無住（*na sthitir*）、異·少分可得（*nânyathātvam*）。善現！若法，無生（*yatrâsya dharmasya nôt-pāda upa-labhyate*）、無滅（*na vy-ayo*）、亦無住（*na sthitir*）·異·少分可得（*nânyathātvam*），誰，住其中，修菩薩行（*kas tatra sthâsyati*）？誰，當安住不退轉地？誰，證無上正等菩提（*ko vā tatra sthitvā bodhisattvo mahâsattvo 'n-ut-tarām samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyate*）？誰轉法輪·說何等法·度何等眾？此中，一切，都無所有。此若實有，定無是處。但依世俗·假施設有。」

15 *(tasmât tarhi subhûte prajñâpâramitâ'ty-anta-vi-viktâ yâvat sarv'âkâra-jñatâ'ty-anta-vi-viktâ, tasmât subhûte prajñâpâramitâm â-gamya bodhisattvo mahâsattvo 'n-ut-tarām samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyate, na ca vi-vekena vi-veko 'bhi-saṃ-bhotsyate, abhi-saṃ-bhotsyate ca, na ca tām an-â-gamya prajñâpâramitâm abhi-saṃ-bhotsyate. (PSP_5:48))*

20 [309c27]¹¹ 爾時（*atha khalu*），天帝釋（*śakro devânām indro*）白佛言（*bhagavantam etad avocat*）：「世尊！如是般若波羅蜜多，最極甚深（*gambhîrêyam bhagavan prajñâpâramitâ*），難信、難解（*duṣ-kara-kâarakâ bhagavan*）。諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多，雖知諸法皆不可得，而求無上正等菩提，欲為有情宣說正法，甚為難事（*bodhisattvâ mahâsattvâ ye 'n-ut-tarām samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bodhu-kâmāḥ*）。何以故（*tat kasya hetoḥ*）？世尊！決定無有·安住真如（*na ca nâma bhagavan kaś-cit tathatâyām tiṣṭhati*）·修菩薩行·證得無上正等菩提（*nâpi kaś-cid an-ut-tarām samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhyate*）、為諸有情說正法事（*nâpi kaś-cid dharmam deśayati*）。而（*atha ca*），諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多，觀一切法都無所有，於深法性，其心不驚、不恐、不怖、無疑、無滯、不沈、不沒、亦不迷悶（*nâva-līyate na câsya kânkṣâyitatvaṃ vâ dhandhâyitatvaṃ vâ bhavati*），如是等事，甚為希有。」

30 [310a08]¹² 爾時（*atha khalu*），善現（*subhūtiḥ sthaviraḥ*）語帝釋言（*śakran devânām indram etad avocat*）：「憍尸迦！如汝所說（*yat tvam kauśikaivaṃ vadasi*）『諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多，觀一切法都無所有，於深法性（*gambhîrêyam bhagavan prajñâpâramitâ*），其心不驚、不恐、不怖、無疑、無滯、不沈、不沒、亦不迷悶，如是等事，甚希有（*duṣ-kara-kâarakâ bodhisattvâ mahâsattvâ yeṣāṃ*

¹¹ Cf. Kimura, V, p. 44, line 21.

¹² Cf. Kimura, V, p. 66, line 18; Conze 1975, p. 480.

gambhīreṣu dharmeṣu na bhavati kāṅkṣāyatvaṃ vā dhanvāyatvaṃ vā) 』者。憍尸迦！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多，觀一切法本性皆空，於此空中 (*śūnyeṣu kauśika sarva-dharmeṣu*)，都無所有，誰可驚恐，乃至迷悶 (*kasyātra kāṅkṣāyatvaṃ vā dhanvāyatvaṃ vā bhaviṣyati*)？是故，菩薩，行深般若波羅蜜多，於深法性，其心不驚、不恐、不怖、無疑、無滯、不沈、不沒、不迷、不悶，未為希有。」

[310a17] 時 (*evam ukte*)，天帝釋 (*śakro devānām indrah*) 白善現言 (*subhūti-sthaviram etad avocat*)：「大德所說 (*yad-yad eva subhūtiḥ sthaviro nir-diśati*)，一切依空 (*sarvan tac chūnyatām ev' ā-rabhya nir-diśati*)。是故，所言，常無罣礙 (*na kva-cit sajjati*)。譬如，以箭仰射虛空 (*tad-yathā 'pi nāmêṣur antarīkṣe kṣipto*)，若遠、若近，俱無罣礙 (*na kva-cit sajjati*)。大德所說，亦復如是 (*evam eva subhūteḥ sthavirasya dharma-deśanā na kva-cit sajjati*)，誰能於中，而敢抗對。」

15

第二分·實語品·第六十五之一¹³

[310a22] 爾時 (*atha khalu*)，天帝釋 (*sakro devānām indro*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*)：「世尊！我如是說、如是讚、如是記 (*kac-cid ahaṃ bhagavann evaṃ bhāṣamāṇa, evam upa-diśann*)，為順世尊實語、法語 (*ukta-vādī ca bhagavato dharma-vādī ca*)，於法、隨法·為正記不 (*dharmasya cānu-dharmaṃ samyag vy-ā-kurvan vy-ā-karomi*)？」

[310a24] 時，佛告言 (*bhagavān āha*)：「憍尸迦！汝如是說、如是讚、如是記 (*samyak khalu tvaṃ kauśika evaṃ bhāṣamāṇa, evam upa-diśams*)，諒順世尊實語、法語 (*tathāgatasyōkta-vādī ca dharma-vādī ca*)，於法、隨法·誠為正記 (*dharmasya cānu-dharmaṃ (PSP_5:67) vy-ā-kurvan vy-ā-karoṣi*)。」

[310a26] 時，天帝釋復白佛言 (*devēndra āha*)：「希有 (*āścaryam*)，世尊 (*bhagavan*)！大德善現諸有所說 (*yāvad eva subhūteḥ sthavirasya prati-bhāti*)，一切 (*sarvan tac*) 依空 (*chūnyatām caiv' ā-rabhya prati-bhāti*)、無相、無願 (*ā-nimittam caivā-pra-ṇi-hitam caiv' ā-rabhya prati-bhāti*)，亦依四念住 (*smṛty-upa-sthānāny ā-rabhya prati-bhāti*)·乃至八聖道支 (*samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgān ā-rabhya prati-bhāti*)，亦依四靜慮、四無量、四無色定，亦依八解脫·乃至十遍處，亦依苦、集、滅、道聖諦，亦依布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多，亦依內空 (*adhy-ātma-sūnyatām*)·乃至 (*yāvad*) 無性自性空 (*abhāva-sva-bhāva-sūnyatām ā-rabhya prati-bhāti*)，亦依真如·乃至不思議界，亦依菩薩摩訶薩地，亦依一切陀羅尼門、三摩地門，亦依五眼、六神通，亦依如來十力·乃至十八不共法，亦依無忘失法、恆住捨性，亦依一切智、道相智、一切相智，亦依一切菩薩摩訶薩行，亦依諸佛無上正等菩提 (*yāvad an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim ā-rabhya prati-bhāti*)。」

[310b08] 爾時 (*evam ukte*)，佛告天帝釋言 (*bhagavān śakran devānām indram etad avocat*)：「憍尸迦！具壽善現 (*subhūtiḥ kauśika sthaviraḥ*)，住諸法空 (*sūnyatāyāṃ vi-haran*)，觀布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāñ caiva nōpa-labhate, kaḥ punar vādo ye dāna-pāramitāyāṃ caranti*)·乃至 (*śīla-pāramitāyāṃ caranti, kṣānti-pāramitāyāṃ caranti, vīrya-pāramitāyāṃ caranti, dhyāna-pāramitāyāṃ caranti,*) 般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāñ caiva*)·尚不可得 (*nōpa-labhate*)，況 (*kaḥ punar vādo*) 有行布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多者可得 (*ye prajñāpāramitāyāṃ caranti*)。觀四念住 (*smṛty-upa-sthānāny eva nōpa-labhate, kaḥ punar vādo ye smṛty-upa-sthānāni bhāvayanti*)·乃至八聖道支 (*samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgāṃś caiva*)·尚不可得 (*nōpa-labhate*)，況 (*kaḥ punar vādo*) 有修四念住·乃至八聖道支者可得 (*ye samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgāṃ bhāvayanti*)。觀四靜慮、四無量、四無色定·尚不可得，況有修四靜慮、四無量、四無色定者可得。觀八解脫·乃至十遍處·尚不可得，況有修八解脫·乃至十遍處者可得。觀苦、集、滅、道聖諦·尚不可

¹³ Cf. Kimura, V, p. 66; Conze 1975, p. 481.

得，況有住苦、集、滅、道聖諦者可得。觀內空 (*adhy-ātma-sūnyatām*) · 乃至 (*yāvad*) 無性自性空 (*a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatām*) · 尚不可得 (*nōpa-labhate*)，況 (*kaḥ punar vādo*) 有住內空 (*ye 'dhy-ātma-sūnyatām*) · 乃至 (*yāvad*) 無性自性空者可得 (*a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatām bhāvayanti.*) (*ārya-satyāny eva nōpa-labhate, kaḥ punar vādo ya ārya-satyāni bhāvayanti, a-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattīr nōpa-labhate, kaḥ punar vādo ye 'pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattīr bhāvayanti*)。觀真如 · 乃至不思議界 · 尚不可得，況有住真如 · 乃至不思議界者可得。觀空、無相、無願解脫門 (*sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāny eva*) · 尚不可得 (*nōpa-labhate*)，況 (*kaḥ punar vādo*) 有修空、無相、無願解脫門者可得 (*ye sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāni bhāvayanti.*) (*dhyāna-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-pattī-dhāraṇī-mukhāny eva nōpa-labhate, kaḥ punar vādo ye dhyāna-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-pattī-dhāraṇī-mukhāni bhāvayanti*)。觀極喜地 · 乃至法雲地 · 尚不可得，況有修極喜地 · 乃至法雲地者可得。觀一切陀羅尼門、三摩地門 · 尚不可得，況有修一切陀羅尼門、三摩地門者可得。觀五眼、六神通 · 尚不可得，況有引發五眼、六神通者可得。觀如來十力 (*tathāgata balāny eva nōpa-labhate, kaḥ punar vādo ye balāni bhāvayanti*) · 乃至 (*vaiśāradyāny eva nōpa-labhate, kaḥ punar vādo ye vaiśāradyāny abhi-nir-haranti, prati-saṃ-vida eva nōpa-labhate, kaḥ punar vādo ye prati-saṃ-vido 'bhi-nir-haranti, abhi-jñā eva nōpa-labhate, kaḥ punar vādo ye 'bhi-jñāṃ bhāvayanti, mahā-karuṇām eva nōpa-labhate, kaḥ punar vādo ye mahā-karuṇā-vi-hāraṃ bhāvayanti,*) 十八佛不共法 (*āveṇikān eva buddha-dharmān*) · 尚不可得 (*nōpa-labhate*)，況 (*kaḥ punar vādo*) 有引發如來十力 · 乃至十八佛不共法者可得 (*ye āveṇikāṃ buddha-dharmān abhi-nir-haranti*)。觀無忘失法、恒住捨性 · 尚不可得，況有引發無忘失法、恒住捨性者可得。觀一切智、道相智、一切相智 · 尚不可得，況有引發一切智、道相智、一切相智者可得。觀一切菩薩摩訶薩行 · 尚不可得，況有能行一切菩薩摩訶薩行者可得。觀諸佛無上正等菩提 (*an-ut-tarām eva samyak-saṃ-bodhin*) · 尚不可得 (*nōpa-labhate*)，況 (*kaḥ punar vādo*) 有能證諸佛無上正等菩提者可得 (*ye 'n-ut-tarām samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhyante* (PSP_5:68))。觀一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām eva*) · 尚不可得 (*nōpa-labhate*)，況 (*kaḥ punar vādo*) 有能得一切智智者可得 (*ye sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnuvanti*)。觀正法輪 · 尚不可得，況有能轉正法輪者可得 (*tathāgatatvam eva nōpa-labhate, kaḥ punar vādo yas tathāgato bhavaty. an-ut-pādam eva nōpa-labhate, kaḥ punar vādo ye 'n-ut-pādaṃ sākṣāt kurvanti*)。觀三十二大士相 (*lakṣaṇāny eva nōpa-labhate, kaḥ punar vādo yeṣāṃ lakṣaṇāni kāye bhavanti*)、八十隨好 (*anu-vy-añjanāny eva*) · 尚不可得 (*nōpa-labhate*)，況 (*kaḥ punar vādo*) 有以此相好莊嚴身者可得 (*yeṣāṃ anu-vy-añjanāni kāye bhavanti*)。觀無生無滅法 · 尚不可得，況有能證無生無滅法者可得。何以故 (*tat kasya hetoḥ*) ?

[310c13] 橋尸迦！具壽善現，於一切法，住遠離住 (*sarva-dharma-vi-vikta-vi-hārī kauśika subhūtiḥ*)，住寂靜住，住無所有住，住無所得住 (*an-upa-lambha-*

vi-hārī) , 住空住 (śūnyatā-vi-hāry) , 住無相住 (ā-nimitta-vi-hāry) , 住無願住 (a-pra-ṇi-hita-vi-hārī) 。 憍尸迦 ! 具壽善現 , 於一切法 , 住如是等 · 無量勝住 。

[310c17] 憍尸迦 (kauśika) ! 善現所住無量勝住 (ya eṣa subhūteḥ sthavarasya vi-hāraḥ) , 比 · 諸菩薩摩訶薩眾 · 所住般若波羅蜜多 · 甚深行住 (sa bodhisattvasya mahāsattvasya prajñāpāramitāyāṃ carato vi-hārasya) , 百分不及一 (śata-tamīm api kalān nōpaiti) , 千分不及一 (sahasra-tamīm api) , 百千分不及一 (śata-sahasra-tamīm api) · 乃至 (kotī-tamīm api koṭī-śata-tamīm api koṭī-sahasra-tamīm api koṭī-śata-sahasra-tamīm api samkhyām api kalām api gaṇanām apy upamām apy aupamyam apy upaniśām apy) 鄔波尼殺曇分 (upaniśadam api) 亦不及一 (nōpaiti) 。

10 何以故 (tat kasya hetoḥ) ? 憍尸迦 ! (tathā hi) 除如來住 (tathāgata-vi-hāraṃ sthāpayitvā) , 是諸菩薩摩訶薩眾 · 所住般若波羅蜜多 · 甚深行住 (bodhisattvasya mahāsattvasya prajñāpāramitāyāṃ carato, yo vi-hāraḥ) , 於諸聲聞 · 獨覺等住 (sarva-śrāvaka-pratyekabuddhānām ca ye vi-hārās, teṣāṃ vi-hārānām) , 為最、為勝、為尊、為高、為妙、為微妙、為上、為無上、無等、無等等 (ayaṃ bodhisattvasya mahāsattvasya prajñāpāramitāyāṃ carato, yo vi-hāraḥ, so 'gra ā-khyāyate, śreṣṭha ā-khyāyate, jyeṣṭha ā-khyāyate, vara ā-khyāyate, pra-vara ā-khyāyate, pra-ṇīta ā-khyāyate, ut-tama ā-khyāyate, an-ut-tama ā-khyāyate, nir-ut-tama ā-khyāyate) 。

15 以是故 (tasmāt tarhi) , 憍尸迦 (kauśika) ! 若菩薩摩訶薩 · 欲住一切有情上者 (bodhisattvena mahāsattvenāgratāṃ gantu-kāmenānena vi-hāreṇa vi-hartavyaṃ) ,

20 應住般若波羅蜜多 · 甚深行住 (yad-uta prajñāpāramitā-vi-hāreṇa) 。

何以故 (tat kasya hetoḥ) ? (atra hi) 憍尸迦 (kauśika) ! 諸菩薩摩訶薩 · 住此住中 (prajñāpāramitāyāṃ caran, bodhisattvo mahāsattvaḥ) , 超諸聲聞 · 獨覺等地 (śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmim ati-krāmati) , 證入菩薩正性離生 (bodhisattva-ni-yāmam ava-krāmati) , 能速圓滿一切佛法 (buddha-dharmān paripūrayati) , 永斷煩惱習氣相續 , 能疾證得一切智智 (sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpsyati) , (sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpya) 得名如來 (tathāgato) · 應 ('rhan) · 正等覺 (samyak-saṃ-buddhaḥ) , (sarva-vāsanā'nu-saṃdhi-kleśa-pra-hāno bhaviṣyati) 能常利樂一切有情 。

[311a02] 爾時 (atha khalu) , 眾中 (tasyāṃ parṣadi) , 有無量、無數 · 三十三天 (devās trayas-triṃśā) , 聞佛所說 , 踊躍、歡喜 , 各取天上微妙香花 (māndāravāṇi puṣpāṇi grhītvā) , 奉散如來、及苾芻眾 (bhagavantam ava-kiranti smābhy-ava-kiranti smābhi-pra-kiranti sma) 。

是時 , 眾內 , 六百苾芻 (ṣaṣṭiṃ ca bhikṣūṇām śatam) , 從座而起 (ut-sthāy' āsanebhya) , 頂禮佛足 , 偏覆左肩 (ekāṃśaṅ cīvaraṃ prā-vṛtya) , 右膝著地 (dakṣiṇaṃ jānu-maṇḍalaṃ pṛthivyāṃ prati-ṣṭhāpya) , 曲躬恭敬 , 合掌向佛 (yena bhagavāms tenāñjalim praṇamayāṃ āsuh, teṣāṃ ca bhikṣūṇām añjalayaḥ praṇāmitā) , 瞻仰尊顏 , 目不暫捨 。

佛神力故 (*buddhānu-bhāvena*)，各於掌中微妙香花·自然盈滿 (*māndāravaiḥ puṣpaiḥ pari-pūrṇā abhūvaṃs*)。是苾芻眾 (*te ca*)，歡喜、踊躍，得未曾有，各持此花 (*māndāravaiḥ puṣpais*)，而散佛上及諸菩薩。既散花已 (*tathāgatam arhantaṃ samyak-saṃ-buddham ava-kiranti smābhy-ava-kiranti smābhi-pra-*
 5 *kiranti* (PSP_5:69) *smāva-kiranto 'bhy-ava-kiranto 'bhi-pra-kiranta*)，咸發願言 (*evam ca vācam ud-īrayanti sma*)：「我等 (*vayaṃ*) (*bhagavann,*) 用斯勝善根、力，願·常安住·甚深般若波羅蜜多·微妙行住 (*etena kuśala-mūlenaitenōttamena vi-*
hāreṇa vihariṣyāmo)，聲聞、獨覺所不能住 (*yatra n' ā-gatiḥ sarva-srāvaka-*
pratyekabuddhānām)，速趣·無上正等菩提，超諸聲聞、獨覺等地 (*iti*)。」

10 [311a12] 爾時 (*atha khalu*)，世尊 (*bhagavāms*)，知苾芻眾增上意樂·趣大菩提·定不退轉 (*tasyā velāyāṃ teṣāṃ bhikṣūnām adhy-ā-śayaṃ viditvā*)，即便微笑 (*smitaṃ praduṣ-karoti sma*)。如·佛常法 (*dharmatā khalu punar eṣāṃ buddhānām bhagavatām*)，從其面門，放種種光 (*yadā smitaṃ prāduṣ-kurvanti, tadā khalv an-eka-varṇā nānā-varṇā arciṣo bhagavato mukha-dvārān niś-caranti sma*)，
 15 青、黃、赤、白、紅、紫、碧綠、金、銀、頗胝 (*tad-yathā nīlāḥ pītā lohita ava-*
dātā māñjiṣṭhā rajata-varṇās)，遍照三千大千世界 (*tri-sāhasra-mahā-sāhasraṃ loka-*
dhātum ava-bhāsyā)，其光漸攝 (*punar ev' ā-gatya*)，還繞佛身，經三匝已 (*buddhān bhagavatas triḥ pra-dakṣiṇī-kṛtya*)，從頂上入 (*bhagavato mūrdhany antar-hitāḥ*)。

[311a16] 爾時 (*atha khalv*)，慶喜 (*āyusmān ānanda*)，既覩斯瑞，歡喜、
 20 踊躍，即從座起 (*ut-thāy' āsanād*)，(*ekāṃsaṃ cīvaraṃ prā-vṛtya*) 禮佛 (*dakṣiṇaṃ jānu-maṇḍalaṃ pṛthivyāṃ prati-ṣṭhāpya*)，合掌 (*yena bhagavāms tenāñjaliṃ pra-*
ṇamya)，白言 (*bhagavantam etad avocat*)：「世尊！何因 (*ko bhagavan hetuḥ*)、何緣 (*kaḥ pratyaṃyāḥ*)，現此微笑 (*smitasya prāduṣ-karaṇāya*)？諸佛現笑，非無因 (*nā-hetukan*)、緣 (*nā-pratyayan tathāgatā arhantaḥ samyak-saṃ-buddhāḥ smitaṃ*
 25 *prāduṣ-kurvanti*)。唯願如來哀愍為說。」

[311a19] (*evam ukte*) 佛告慶喜 (*bhagavān āyusmantam ānadam etad avocat*)：「是苾芻眾 (*imāny ānanda ṣaṣṭir bhikṣu-śatāny*)，於未來世 (*an-ā-gate 'dhvani*)，星喻劫中 (*tārakōpame kalpe*)，當得作佛 (*'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyante*)，同號散花 (*ava-kīrṇa-kusuma-nāmānas*) 如來
 30 (*tathāgatā*)·應 (*arhantaḥ*)·正等覺 (*samyak-saṃ-buddhā*)·明行圓滿·善逝·世間解·無上丈夫·調御士·天人師·佛·薄伽梵 (*bhaviṣyanti*)。彼佛·壽量、所居國土、苾芻弟子，一切皆同 (*teṣāṃ khalu punar ānandāva-kīrṇa-kusuma-*
nāmnām tathāgatānām arhatāṃ samyak-saṃ-buddhānām sama-samo bhikṣu-saṃgho bhaviṣyati, sama-samaṃ buddha-kṣetraṃ bhaviṣyati, sama-samaṃ āyuh-pṛa-māṇaṃ
 35 *bhaviṣyati*)。是諸如來·應·正等覺，初生、出家、及成佛後，隨所在處，若晝、若夜，常雨·五色微妙音花 (*viṃśati-varṣa-sahasraṃ yato yato 'bhi-niṣ-kramiṣyanti. abhi-niṣ-kramya, pra-vrajiṣyanti. pra-vrajitvā, yatra yatra vi-hariṣyanti, tatra tatra pañca-varṇikānām kusumānām kusuma-varṣāṇi pra-varṣiṣyanti*)。以是因緣，故我

微笑。是故，慶喜（*tasmāt tarhy, ānanda*）！若菩薩摩訶薩·欲得安住最勝住者（*ut-tamena vi-hāreṇa vihartu-kāmena bodhisattvena mahāsattvena*），當行般若波羅蜜多（*prajñāpāramitāyāṃ caritavyaṃ*）。若菩薩摩訶薩·欲得安住如來住者（*tathāgata-vi-hāreṇa vihartu-kāmena bodhisattvena mahāsattvena*），當行般若波羅蜜多（*prajñāpāramitāyāṃ caritavyaṃ*）。

[311a29] 慶喜！當知·若善男子（*yo hi kaś-cit kula-putro vā*）、善女人等（*kula-duhitā vā*），精勤修學甚深般若波羅蜜多（*iha gambhīrāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ carīṣyati*），是善男子、善女人等（*ni-ṣṭhā ten' ānanda kula-putreṇa vā kula-duhitā vā*），先世，或從人中沒已，還生此處（*evaṃ gantavyā manuṣyebhyo vā 'haṃ cyutvêhōpa-pannas*）；或從覩史多天沒，來生人中（*tuṣitād vā deva-nikāyā cyutvêhōpa-panna iti*）。彼於先世，或在人間（*manuṣyeṣv iyaṃ gambhīrā prajñāpāramitā vi-stareṇa (PSP_5:70) śrutā bhaviṣyati*），或居天上（*tuṣiteṣu deveṣv*），由曾廣聞甚深般若波羅蜜多故，於今世，能勤修學甚深般若波羅蜜多（*iyaṃ gambhīrā prajñāpāramitā vi-stareṇa śrutā bhaviṣyati*）。慶喜！當知·如來現見（*tathagata-vy-ava-lokayitās*）：若善男子、善女人等，能勤修學甚深般若波羅蜜多，於身、命、財·無所顧者，定是菩薩摩訶薩也（*te ānanda bodhisattvā mahāsattvā bhaviṣyanti, ya iha gambhīrāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ carīṣyanti*）。

第二分·實語品·第六十五之二¹⁴

[311b17] 慶喜！當知·若善男子、善女人等（*yaḥ kaś-cid ānandan kula-putro vā kula-duhitā vā*），愛樂聽聞如是所說甚深般若波羅蜜多（*imāṃ gambhīrāṃ prajñāpāramitāṃ śroṣyaty*）；聞已，受持、讀誦通利、精勤修學（*ud-grahīṣyati dhārayīṣyati vācayīṣyati pary-av'āpsyati*）、如理思惟（*yoniśaś ca manasi-karīṣyati*），為菩薩乘諸善男子、善女人等（*bodhisattva-yānikānāṃ vā pudgalānāṃ*），宣說、開示、教誡、教授（*imāṃ gambhīrāṃ prajñāpāramitāṃ upa-dekṣyaty anu-śāṣīṣyati*），當知·彼人，曾於過去，親從諸佛·聞說如是甚深般若波羅蜜多（*ni-ṣṭhā ten' ānanda kula-putreṇa vā kula-duhitā vā 'nu-gantavyā saṃ-mukhaṃ mayā teṣāṃ tathāgatānāṃ arhatāṃ samyak-saṃ-buddhānāṃ antikād iyaṃ gambhīrā prajñāpāramitā śrutā 'bhūt*）；聞已，受持、讀誦通利、精勤修學、如理思惟，亦曾為他宣說、開示、教誡、教授（*ud-grahītā ca dhāritā ca vācītā ca pary-av'āptā cābhūt*）。

[311b24] 慶喜！當知·是善男子、善女人等，曾於過去·無量佛所·種諸善根故，於今生，能辦斯事（*teṣu ca tathāgateṣv arhatsu samyak-saṃ-buddheṣu kuśala-mūlam ava-ropitam abhūt*）。是善男子、善女人等，應作是念：『我先不從聲聞、獨覺·聞說如是甚深般若波羅蜜多（*na śrāvakāṇāṃ antike kuśala-mūlam ava-ropitam, nāpi śrāvakāṇāṃ antikād iyaṃ gambhīrā prajñāpāramitā śrutvétī*）；定從如來·應·正等覺·聞說如是甚深般若波羅蜜多。我先不於聲聞、獨覺·種諸善根；

¹⁴ Cf. Kimura, V, p. 69; Conze 1975, p. 483.

定於如來·應·正等覺·種諸善根。由是因緣，今得聞此甚深般若波羅蜜多，愛樂、受持、讀誦通利、精勤修學、如理思惟、廣為他說，能無厭倦。』

[311c03] 慶喜！當知·若善男子、善女人等 (*yaḥ kaś-cid ānanda kula-putro vā kula-duhitā vā*)，愛樂聽聞甚深般若波羅蜜多；聞已，受持、讀誦通利、精勤修學、如理思惟，若義、若文、若法、若意、若毘奈耶·皆能通達 (*imāṃ gambhīrāṃ prajñāpāramitām ud-grahīṣyati dhārayiṣyati vācayiṣyati pary-av'āpsyati, arthataś ca dharmataś ca vi-nayataś cānu-gamiṣyati*)，是善男子、善女人等 (*niṣṭhānanda tena kula-putreṇa vā kula-duhitrā vā*)，則為現見一切如來·應·正等覺 (*'nu-gantavyā saṃ-mukhī-bhūto 'haṃ tathāgatānām arhatām samyak-saṃ-buddhānām iti*)。

[311c08] 慶喜！當知·若善男子、善女人等 (*yaḥ kaś-cid ānanda kula-putro vā kula-duhitā vā*)，聞說般若波羅蜜多甚深義趣 (*imāṃ gambhīrāṃ prajñāpāramitām bhāṣyamāṇāṃ śrutvā*)，生淨信解，不毀、不謗，不可沮壞 (*na prati-kroṣyati, na prati-vahiṣyati, pra-sādam prati-lapsyate*)，是善男子、善女人等，已曾供養無量諸佛 (*pūrva-jina-kṛtādhi-kāraḥ*)，於諸佛所·發弘誓願，殖多善根，亦為無量真善知識之所攝受 (*sa ānanda kula-putro vā kula-duhitā vā veditavyaḥ, ava-ropita-kuśala-mūlaḥ, kalyāṇa-mitra-pari-grhītaḥ*)。

[311c13] 慶喜！當知 (*kiṃ cāpy ānanda*)·若善男子 (*yena kula-putreṇa vā*)、善女人等 (*kula-duhitrā vā*)，能於如來·應·正等覺勝福田所 (*tathāgatasyārhatāḥ samyak-saṃ-buddhasyāntike*)·種諸善根 (*kuśala-mūlam ava-ropitaṃ*)，雖定當得·或聲聞果 (*sa na tad vi-saṃ-vādayiṣyati śrāvakatvāya vā*)、或獨覺果 (*pratyekabuddhatvāya vā*)、或如來果。而證無上正等菩提，要於般若波羅蜜多甚深義趣·善達無礙 (*api tu khalu punar ānanda su-prati-saṃ-viditena bodhisattvena mahāsattvena bhavitavyaṃ*)，修行布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāyāṃ caratā*)·乃至 (*śīla-pāramitāyāṃ caratā, kṣānti-pāramitāyāṃ caratā, vīrya-pāramitāyāṃ caratā, dhyāna-pāramitāyāṃ caratā,*) 般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caratā*)，安住內空·乃至無性自性空 (*sarva-sūnyatāsu*)，安住真如·乃至不思議界，安住苦、集、滅、道聖諦，修行四念住·乃至八聖道支 (*sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyeṣu dharmeṣv, ārya-satyēṣv*)，修行四靜慮、四無量、四無色定 (*a-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattiṣu*)，修行八解脫·乃至十遍處 (*sarva-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣv*)，修行空、無相、無願解脫門，修行極喜地·乃至法雲地，修行一切陀羅尼門、三摩地門，修行五眼、六神通 (*abhi-jñāsu*)，修行如來十力·乃至 (*daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vitsv*) 十八不共法 (*āveṇika-buddha-dharmeṣu caratā*)，修行無忘失法、恆住捨性，修行一切智、道相智、一切相智 (*sarv'ākāra-jñatāyāṃ caratā*)，令得圓滿。

[311c26] 慶喜！當知·若菩薩摩訶薩·能於般若波羅蜜多甚深義趣·善達無礙 (*su-prati-saṃ-vidito hy (PSP_5:71) ānanda bodhisattvo mahāsattvo*)，修行布施 (*dāna-pāramitāyāṃ caran*)、淨戒 (*śīla-pāramitāyāṃ caran*)、安忍 (*kṣānti-pāramitāyāṃ caran*)、精進 (*vīrya-pāramitāyāṃ caran*)、靜慮 (*dhyāna-pāramitāyāṃ*

caran) 、般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*) · 令得圓滿。如是 · 乃至修行一切智、道相智、一切相智 · 令得圓滿。是菩薩摩訶薩，若住聲聞或獨覺地 · 不證無上正等菩提，無有是處 (*na śrāvakatvāya vā, na pratyekabuddhatvāya vā sthāsyati*) 。是故，菩薩摩訶薩眾 · 欲證無上正等菩提，應於般若波羅蜜多甚深義趣 · 善達無礙，修行布施、淨戒、安忍、精進、靜慮、般若波羅蜜多 · 令速圓滿。如是 · 乃至修行一切智、道相智、一切相智 · 令速圓滿。

是故 (*tasmāt tarhy*) ，慶喜！我以般若波羅蜜多 · 付囑於汝 (*ānandānu-parīndāmi ta imāṃ gambhīrāṃ prajñāpāramitām*) 。應正受持、讀誦通利、無令忘失。

10 [312a09] 慶喜！當知 (*sacet punas tvam ānanda*) · 除 · 此般若波羅蜜多甚深經典 (*yo mayā dharmo deśitaḥ sthāpitvā prajñāpāramitām*) ，受持 · 所餘 · 我所說法 (*sarvāntāṃ dharmadeśanām ud-gr̥hya, pary-av'āpya*) ，設有忘失 (*punar eva nāsayeḥ, punar evōt-sr̥jes*) ，其罪尚輕 (*na me tvam ānanda tāvatā apa-rāddhaḥ syāḥ*) 。若於般若波羅蜜多甚深經典 (*sacet tvam ānandēmāṃ gambhīrāṃ prajñāpāramitām*) ，不善受持，下至一句 · 有所忘失 (*ud-gr̥hya pary-av'āpya eka-padam api nāsayeḥ ut-sr̥jes*) ，其罪甚重 (*tāvatā me tvam ānandāpa-rāddhaḥ syāḥ*) 。慶喜！當知 · 若於般若波羅蜜多甚深經典，下至一句 · 能善受持、不忘失者，獲福無量。若於般若波羅蜜多甚深經典 (*sacet tvam ānandēmāṃ gambhīrāṃ prajñāpāramitām*) ，不善受持，下至一句 · 有忘失者 (*ud-gr̥hya pary-av'āpya, dve padam api punar eva nāsayeḥ punar evōt-sr̥jes*) ，所獲重罪，量 · 同前福 (*tāvatā me tvam ānandāpa-rāddhaḥ syāḥ*) 。

是故，慶喜！我以般若波羅蜜多甚深經典 · 慇懃付汝 (*tasmāt tarhy ānandānu-parīndāmi te tathēmāṃ gambhīrāṃ prajñāpāramitām paṭheyam*) ，當正受持、讀誦通利、如理思惟、廣為他說、分別開示 (*ud-grahītavyā dhārayitavyā vācayitavyā pary-av'āptavyā pra-vartayitavyā yoniśaś ca manasi-kartavyā bhavet*) ，令聽受者 · 究竟解了文、義、意趣，復能為他 · 如理演說 (*tvayā ca su-vy-aktena su-parigr̥hītenākṣara-pada-vyañjanena su-nir-uktā ca su-pari-gr̥hītā ca kartavyā*) 。

[312a20] 慶喜！當知 · 若善男子 (*yaḥ kaś-cid ānanda kula-putro vā*) 、善女人等 (*kula-duhitā vā*) ，於此般若波羅蜜多甚深經典 (*imāṃ gambhīrāṃ prajñāpāramitām*) ，受持、讀誦、究竟通利、如理思惟、廣為他說 (*ud-gr̥hīṣyati dhārayiṣyati vācayiṣyati pary-av'āpsyati pra-vartayiṣyati yoniśaś ca manasi-kariṣyati*) ， (*tena kula-putreṇa vā kula-duhitrā vā*) 則為受持、攝取 · 過去、未來、現在一切如來 · 應 · 正等覺所證無上正等菩提 (*'tītān-ā-gata-praty-ut-pannānāṃ buddhānāṃ bhagavatāṃ bodhir anu-pari-gr̥hītā bhaviṣyati*) 。

35 [312a24] 慶喜！當知 · 若善男子、善女人等，起殷淨心，現於我所 (*yo hy ānanda tarhi māṃ saṃ-mukhī-bhūtaḥ kula-putro vā kula-duhitā vā sat-kuryād guru-kuryād mānayet pūjayet*) ，欲以種種上妙花、鬘、塗、散等香、衣服、瓔珞、寶幢、幡、蓋、伎樂、燈明，供養、恭敬、尊重、讚歎 · 無厭倦者 (*puspa-dhūpa-gandha-*

mālya-vi-lepana-cūrṇa-cīvara-cchatra-dhvaja-patākābhis)，當於般若波羅蜜多甚深經典 (*tenēyaṃ gambhīrā prajñāpāramitā*)，至心聽聞、受持、讀誦、究竟通利、如理思惟、廣為他說，或復書寫，眾寶莊嚴 (*ud-grhītavyā dhārayitavyā vācayitavyā pary-av'āptavyā pra-vartayitavyā yoniśas ca manasi-kartavyā sat-kartavyā guru-kartavyā mānayatavyā pūjayitavyā*)，常以種種上妙花、鬘、塗、散等香、衣服、瓔珞、寶幢、幡、蓋、伎樂、燈明，供養、恭敬、尊重、讚歎·無得懈怠 (*puṣpa-dhūpa-gandha-mālya-vi-lepana-cūrṇa-cīvara-cchatra-dhvaja-patākābhiḥ*)。

[312b03] 慶喜！當知·若善男子、善女人等，供養、恭敬、尊重、讚歎甚深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāṃ sat-kurvan tu guru-kurvan mānayan pūjayan*)，則為供養、恭敬、尊重、讚歎於我 (*tena pūjito bhavāmi*)，亦為供養、恭敬、尊重、讚歎現在十方世界一切如來·應·正等覺·現說法者，及為供養、恭敬、尊重、讚歎過去、未來諸佛 (*atītān-ā-gata-praty-ut-pannās ca buddhā bhagavantaḥ pūjitā bhavanti*)。

[312b08] 慶喜！當知·若善男子 (*yaḥ kaś-cid ānanda kula-putro vā*)、善女人等 (*kula-duhitā vā*)，聞說如是甚深般若波羅蜜多 (*imāṃ gambhīrāṃ prajñāpāramitāṃ bhāṣyamāṇāṃ śrutvā*)，起淨信心，恭敬、愛樂 (*gauravaṃ ca prema ca pra-sādaṃ* (PSP_5:72) *cōt-pādayiṣyati*)，即於過去、未來、現在一切如來·應·正等覺所證無上正等菩提 (*atītān-ā-gata-praty-ut-pannānāṃ buddhānāṃ bhagavatāṃ antike*)，以淨信心，恭敬、愛樂 (*tena gauravañ ca prema ca pra-sādaś cōt-pādito bhaviṣyati*)。

[312b11] 慶喜！若汝恭敬、愛樂於我、不捨於我 (*yathā te 'ham ānanda priyaś ca mana-āpaś cā-pari-tyaktaś ca*)，亦當勇勵倍加恭敬、愛樂、不捨甚深般若波羅蜜多 (*tathēyaṃ gambhīrā prajñāpāramitā priyā mana-āpā '-pari-tyaktā bhavatu*)，下至一句·勿令忘失 (*yathā eka-padam api ta ito gambhīrāyā prajñāpāramitāyā na nāśayitavyaṃ*)。

[312b14] 慶喜！我說如是甚深般若波羅蜜多付囑因緣，雖有無量 (*bahv api te 'ham ānanda bhāṣe prajñāpāramitāyā parīdanāṃ ā-rabhya*)，舉要而言 (*saṃkṣipten'*) (*ānanda,*)：如·我，既是汝等大師 (*yādṛśas te 'ham śāstā*)；甚深般若波羅蜜多，當知亦是汝等大師 (*tādṛśī te prajñāpāramitā śāstā*)。汝等天、人·敬重於我，亦當敬重甚深般若波羅蜜多。是故，慶喜 (*tasmāt tarhy, ānanda*)！我以無量方便善巧，付汝般若波羅蜜多甚深經典 (*prajñāpāramitā yā a-pra-māṇāni parīdanāni, ahaṃ ca te ānandēmāṃ gambhīrāṃ prajñāpāramitāṃ anu-parīdāmi*)。汝當受持，勿令忘失。我，今，以此甚深般若波羅蜜多，對諸天、人、阿素洛等·無量大眾 (*tasmāt tarhy ānanda sa-deva-mānuṣāsurasya lokasy'*)，付囑於汝。

[312b21] 慶喜！我今誠言告汝 (*ārocayāmi*)：諸有淨信，欲不捨佛、欲不捨法、欲不捨僧 (*yasyā-pari-tyakto buddho '-pari-tyakto dharmo '-pari-tyaktaḥ saṃgho*)，復欲不捨過去、未來、現在諸佛所證無上正等菩提 (*'-pari-tyaktā atītān-ā-gata-praty-ut-pannā buddhā bhagavanto '-pari-tyaktā 'n-ut-tarā samyak-saṃ-*

bodhis)，必應不捨甚深般若波羅蜜多 (*tasyēyaṃ gambhīrā prajñāpāramitā 'pari-tyaktā bhavatu*)。如是名為·我等諸佛·教誡、教授諸弟子法 (*iyam asmākam anu-śāsani*)。

[312b26] 慶喜！當知·若善男子 (*yaḥ kaś-cid ānanda kula-putro vā*)、善女人等 (*kula-duhitā vā*)，愛樂聽聞甚深般若波羅蜜多，受持、讀誦、究竟通利、如理思惟 (*imāṃ gambhīrāṃ prajñāpāramitāṃ ud-grhīṣyati dhārayiṣyati vācayiṣyati pary-av'āpsyati pra-vartayiṣyati yoniśaś ca manasi-kariṣyati*)，以無量門·廣為他說 (*pareṣāñ cēmāṇṃ gambhīrāṃ prajñāpāramitāṃ an-eka-pary-āyena vi-stareṇ 'ā-khyāsyati*)，分別開示、施設安立，令其解了·精勤修學 (*deśayiṣyati pra-jñāpayiṣyati pra-sthāpayiṣyati vi-variṣyati vi-bhajiṣyaty ut-tānī-kariṣyati saṃ-pra-kāśayiṣyati*)，是善男子 (*sa khalu punar ānanda kula-putro vā*)、善女人等 (*kula-duhitā vā*)，速 (*kṣipram*) 證無上正等菩提 (*an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyate*)，能近·圓滿一切智智 (*abhy-ā-sannaś ca bhaviṣyati sarv'ākāra-jñatāyāḥ*)。何以故 (*tat kasya hetoḥ*)？慶喜！一切如來·應·正等覺·所得無上正等菩提，皆依如是甚深般若波羅蜜多·而得生故 (*prajñāpāramitā nir-jātā hy ānanda buddhānāṃ bhagavatāṃ an-ut-tarā samyak-saṃ-bodhiḥ*)。

[312c04] 慶喜！當知·過去 (*ye 'pi te ānandābhūvann atīte 'dhvani tathāgatā arhantaḥ samyak-saṃ-buddhās teṣāṃ apy ānanda buddhānāṃ bhagavatāṃ prajñāpāramitā nir-jātaivān-ut-tarā samyak-saṃ-bodhiḥ*)、未來 (*ye 'pi te bhaviṣyanty an-ā-gate 'dhvani tathāgatā arhantaḥ samyak-saṃ-buddhās teṣāṃ apy ānanda buddhānāṃ bhagavatāṃ prajñāpāramitā nir-jātaivān-ut-tarā samyak-saṃ-bodhiḥ*)、現在諸佛，皆依如是甚深般若波羅蜜多，出生無上正等菩提 (*ye 'pi te ānandaitarhi pūrvasyān diśi dakṣiṇasyāṃ paścimāyāṃ ut-tarasyāṃ adha ūrdhvaṃ vi-dikṣu daśa-dig-loka-dhātuṣu tathāgatā arhantaḥ samyak-saṃ-buddhās tiṣṭhanti dhriyante yāpayanti dharmañ ca deśayanti, teṣāṃ apy ānanda buddhānāṃ bhagavatāṃ prajñāpāramitā nir-jātaivān-ut-tarā samyak-saṃ-bodhiḥ*)。是故，慶喜 (*tasmāt tarhy ānanda, (PSP_5:73)*)！若菩薩摩訶薩·欲得無上正等菩提，當勤精進修學如是甚深般若波羅蜜多 (*bodhisattvena mahāsattvenān-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bodhu-kāmena iha prajñāpāramitāyāṃ śikṣitavyam*)。

[312c04] 何以故 (*tat kasya hetoḥ*)？慶喜！甚深般若波羅蜜多，是諸菩薩摩訶薩·母，生·諸菩薩摩訶薩故 (*eṣā hy ānanda bodhisattvānāṃ mahāsattvānāṃ mātā-janayitrī yad-uta prajñāpāramitā*)。

[312c10] 慶喜！當知·若菩薩摩訶薩·精勤修學布施、淨戒、安忍、精進、靜慮、般若波羅蜜多 (*ye ke-cid ānanda bodhisattvā mahāsattvāḥ prajñāpāramitāyāṃ śikṣiṣyante*)，速證無上正等菩提 (*sarve te nir-yāsyanty an-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhu*)。是故 (*tasmāt tarhy*)，慶喜！我以此六波羅蜜多·更付囑汝 (*ānandēmāṃ prajñāpāramitāṃ bhūyasyā mātrayā 'nu-parīndāmi*)。當正受持，勿令忘失。

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? 如是六種波羅蜜多，是諸如來·應·正等覺無盡法藏 (*eṣā hy ānanda tathāgatānām arhatām samyak-saṃ-buddhānām dharmakośaḥ, a-kṣayo hy eṣa kośo yad-uta prajñāpāramitā-kośaḥ*) 。一切佛法，從此生故。

[312c16] 慶喜！當知·現在 (*ye 'pi te ānanda pūrvasyām diśi dakṣiṇasyām paścimāyām ut-tarasyām adha ūrdhvaṃ vi-dikṣu daśa-dig-loka-dhātuṣu tathāgatā arhantaḥ samyak-saṃ-buddhās tiṣṭhanti dhriyante yāpayanti dharmāṃ ca deśayanti te 'py ānanda buddhā bhagavanta ita eva prajñāpāramitā-kośād deśayanti*) 、過去 (*ye 'pi te ānandātīte 'dhvani tathāgatā arhantaḥ samyak-saṃ-buddhā abhūvaṃ te 'py asyām eva prajñāpāramitāyām śikṣitvā 'n-ut-tarām samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-buddhā dharman deśitavantaḥ*) 、未來諸佛·所說法要，皆是六種波羅蜜多·無盡法藏·之所流出 (*ye 'pi te ānanda bhaviṣyanti an-ā-gate 'dhvani tathāgatā arhantaḥ samyak-saṃ-buddhās te 'py asyām eva prajñāpāramitāyām śikṣitvā 'n-ut-tarām samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyante dharmāṃ ca deśayiṣyanti*) 。

慶喜！當知·現在、過去、未來諸佛，皆依六種波羅蜜多·無盡法藏，精勤修學，證得無上正等菩提。

慶喜！當知·現在、過去、未來諸佛·聲聞僧眾 (*ye 'pi te ānandātītān-ā-gata-praty-ut-pannānām buddhānām bhagavatām śrāvakāḥ*) ，皆依六種波羅蜜多·無盡法藏，精勤修學 (*sarve te ihaiva prajñāpāramitāyām śikṣitvā*) ，於無餘依妙涅槃界，而般涅槃 (*pari-nir-vṛtās ca pari-nir-vānti ca pari-nir-vāsyanti ca*) 。

[312c23] 復次，慶喜！假使汝等，為聲聞乘補特伽羅·說聲聞法 (*sacet tvam ānanda śrāvaka-yānikānām pudgalānām śrāvaka-bhūmim ā-rabhya, dharman deśayes*) ，由此法故 (*tayā ca dharmā-deśanayā*) ，三千大千世界有情 (*ye tri-sāhasra-mahā-sāhasre loka-dhātau sattvās*) ·一切皆證阿羅漢果 (*te sarve 'rhattvaṃ sākṣāt-kuryur*) ，猶未·為我·作·佛弟子所應作事 (*adyāpi tvayā mama śrāvakeṇa śrāvaka-kṛtyan na kṛtaṃ syāt*) 。汝等，若能為菩薩乘補特伽羅·宣說一句甚深般若波羅蜜多相應之法 (*sacet me tvam ānanda bodhisattvasya mahāsattvasya ekam api prajñāpāramitā prati-saṃ-yuktaṃ padaṃ deśayeḥ pra-kāśayer*) ，即名·為我·作·佛弟子所應作事；我於此事，深生隨喜 (*evam ahaṃ tvayā śrāvakenābhi-rādhitō bhaveyaṃ, śrāvakeṇa śrāvaka-kṛtyaṃ kṛtaṃ syāt*) ，勝於·汝等教化三千大千世界一切有情·皆令證得阿羅漢果。

[313a01] 復次，慶喜！假使三千大千世界一切有情，由他教力 (*tayā ca pūrvikayā dharmā-deśanayā ye tri-sāhasra-mahā-sāhasre loka-dhātau sattvās*) ，非前非後·皆得人身，俱時·證得阿羅漢果 (*te sarve 'pūrvā-caramaṃ mānuṣyakam ātma-bhāvaṃ prati-labheran mānuṣyakam ātma-bhāvaṃ prati-labhyārhattvaṃ sākṣāt-kuryus*) 。是·諸阿羅漢 (*teṣāṃ cārhatām*) ·所有殊勝·施性福業事 (*yad dāna-mayaṃ puṇya-kriyā-vastu*) 、戒性福業事 (*śīla-mayaṃ puṇya-kriyā-vastu*) 、修性福業事 (*bhāvanā-mayaṃ puṇya-kriyā-vastu* (PSP_5:74)) ，於意云何 (*tat kiṃ manyase*) ， (*tvam ānandāpi nu*) 彼福業事 (*tat puṇya-kriyā-vastu*) ，寧為多不 (*bahu*) ? 」

[313a05] 慶喜白言 (*ānanda āha*) : 「甚多 (*bahu*) 。世尊 (*bhagavan*) ! 彼福業事·無量、無數 (*bahu*) 。 (*su-gata.*) 」

[313a06] 佛告慶喜 (*bhagavān āha*) : 「若有聲聞弟子，能為菩薩摩訶薩·宣說般若波羅蜜多相應之法，經一日夜·所獲福聚，甚多於彼 (*ataḥ sa ānanda bahu-taraṃ puṇyaṃ pra-savet, yaḥ śrāvaka-yānikaḥ pudgalo bodhisattvasya mahāsattvasya prajñāpāramitā-prati-saṃ-yuktan dharman deśayed antaśa eka-divasam api*) 。

慶喜！當知·置一日夜，但經一日；復置一日 (*tiṣṭhatv ānanda eka-divasam*)，但經半日 (*saced yāvad ardha-divasam api*)；復置半日 (*tiṣṭhatv ardha-divasam*)，但經一時 (*yāvat puro-bhaktam api*)；復置一時 (*tiṣṭhatv ānanda puro-bhaktam*)，但經食頃 (*saced yāvan nālikāntaram*)；復置食頃，但經須臾 (*saced yāvat kṣaṇam vā*)；復置須臾，但經俄爾 (*yāval lavam vā*)；復置俄爾 (*tiṣṭhatv ānanda lavam*)，但瞬息間 (*antaśo nimeṣa-mātram api*)，是聲聞人，能為菩薩摩訶薩眾，宣說般若波羅蜜多相應之法，所獲福聚，甚多於前 (*ayaṃ ānanda tato bahu-taraṃ puṇyaṃ pra-savet*) 。

何以故？此聲聞人所獲福聚，超過一切聲聞、獨覺諸功德故 (*yaḥ śrāvaka-yānikaḥ pudgalo bodhisattvasya mahāsattvasya prajñāpāramitā-prati-saṃ-yuktan dharman deśayet, sa sarva-śrāvaka-yānikānāṃ sarva-pratyekabuddha-yānikānāṃ pudgalānāṃ kuśala-mūlam abhi-bhavati*) 。

[313a16] 復次，慶喜！若菩薩摩訶薩，為聲聞乘補特伽羅，宣說種種聲聞乘法，假使三千大千世界一切有情·由此法故，悉皆證得阿羅漢果，皆具種種殊勝功德，於意云何，是菩薩摩訶薩，由此因緣·所獲福聚，寧為多不？」

[313a20] 慶喜白言：「甚多。世尊！是菩薩摩訶薩，所獲福聚，無量、無邊。」

[313a22] 佛告慶喜：「若菩薩摩訶薩 (*saced ānanda bodhisattvo mahāsattvo*)，為聲聞乘、或獨覺乘、或無上乘·諸善男子、善女人等 (*bodhisattva-yānikānāṃ pudgalānāṃ*)，宣說般若波羅蜜多相應之法 (*prajñāpāramitā-prati-saṃ-yuktam dharman deśayed*)，經一日夜·所獲福聚，甚多於前。慶喜！當知·置一日夜，但經一日 (*antaśa eka-divasam apy*)；復置一日，但經半日 (*ardha-divasam api*)；復置半日，但經一時 (*puro-bhaktam api*)；復置一時，但經食頃 (*nālikāntaram vā*)；復置食頃，但經須臾 (*kṣaṇam vā*)；復置須臾，但經俄爾 (*lavam vā*)；復置俄爾，但瞬息間 (*nimeṣa-mātram api*)，是菩薩摩訶薩 (*ayaṃ ānanda bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，能為三乘·諸善男子、善女人等，宣說般若波羅蜜多相應之法，所獲福聚，甚多於前·無量、無數 (*sarva-śrāvaka-pratyekabuddha-yānikānāṃ kula-putrānāṃ kula-duhitṛṇāṃ kuśala-mūlam abhi-bhavati*) 。

何以故？甚深般若波羅蜜多相應法施，超過一切聲聞、獨覺相應法施·及彼二乘諸功德故。

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? 是菩薩摩訶薩，自求·無上正等菩提 (*tathā hi sa ātmanā cān-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-boddhu-kāmaḥ*)，亦以大
 乘相應之法，示現、教導、讚勵、慶喜他諸有情，令於無上正等菩提·得不退轉
 (*parāṃś cān-ut-tarāyai samyak-saṃ-bodhaye saṃ-pra-harṣayati sam-ut-tejayati*
 5 *sam-ā-dāpayati ni-veśayati prati-ṣṭhāpayati*)。

[313b07] 慶喜！當知·是菩薩摩訶薩 (*evaṃ ānanda bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，
 自修布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多 (*ṣaṭsu pāramitāsu caraṇ*)，亦教他修布
 施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多；自修四念住 (*caturṣu smṛty-upa-sthāneṣu caran*)·
 乃至八聖道支 (*samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅgeṣu carann*)，
 10 亦教他修四念住·乃至八聖道支；自住內空 (*adhy-ātma-sūnyatāyāṃ caran*)·乃
 至 (*bahirdhā-sūnyatāyāṃ caran yāvad*) 無性自性空 (*a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatāyāṃ*
carann)，亦教他住內空·乃至無性自性空；自住真如·乃至不思議界，亦教他
 住真如·乃至不思議界；自住苦、集、滅、道聖諦，亦教他住苦、集、滅、道聖
 諦；自修四靜慮、四無量、四無色定 (*a-pra-māṇa-dhyān 'ārūpya-sam-ā-pattiṣu carann*，
 15 *ārya-satyēṣu caran, sarva-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu caran*)，
 亦教他修四靜慮、四無量、四無色定；自修八解脫·乃至十遍處，亦教他修八解
 脫·乃至十遍處；自修空、無相、無願解脫門 (*sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣu carann*)，
 亦教他修空、無相、無願解脫門；自修菩薩地，亦教他修菩薩地；自修一切陀羅
 尼門、三摩地門，亦教他修一切陀羅尼門、三摩地門；自修五眼、六神通，亦教
 20 他修五眼、六神通；自修如來十力·乃至十八不共法 (*abhi-jñā-daśa-bala-*
vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmeṣu caran)，亦教他修如來十力·
 乃至十八不共法；自修三十二大士相、八十隨好，亦教他修三十二大士相、八
 十隨好；自修無忘失法、恆住捨性，亦教他修無忘失法、恆住捨性；自修一切智、
 道相智、一切相智 (*sarv'ākāra-jñatāyāṃ caran*)，亦教他修一切智、道相智、一
 25 切相智；自修一切菩薩摩訶薩行，亦教他修一切菩薩摩訶薩行；自修諸佛無上正
 等菩提，亦教他修諸佛無上正等菩提；自修一切智智，亦教他修一切智智。由是
 因緣，善根增長 (*kuśala-mūlair vi-varḍhamāno*)。若於無上正等菩提有退轉者，
 無有是處 (*'sthānam an-ava-kāśo yad an-ut-tarāyāḥ samyak-saṃ-bodheḥ pari-*
hāsyate nēdam sthānam vidyate)。」

[313c06] 爾時，如來，四眾圍繞，讚說般若波羅蜜多 (*asyāṃ khalu punaḥ*
prajñāpāramitāyāṃ bhāṣyamāṇāyāṃ)，付囑慶喜，令受持已。復於一切天、龍、
 藥叉·廣說乃至人·非人等·大眾會前 (*catasraḥ pariṣado deva-manuṣya-yakṣa-*
gandharvāsura-garūḍa-kiṃnara-mahōragāś ca saṃ-ni-patitāḥ saṃ-ni-ṣaṇṇā
abhūvan. (PSP_5:75) atha khalu bhagavāṃś catasraṇāṃ parśadāṃ puratas)，現神通力
 35 (*tathā-rūpam rddhy-abhi-saṃs-kāram abhi-saṃs-kṛtavān yathā-rūpeṇa*)，令眾皆見
不動如來 (*rddhy-abhi-saṃs-kāreṇābhi-saṃs-kṛtenā-ksobhyam tathāgatam arhantam*
samyak-sam-buddham paśyanti sma)，聲聞、菩薩·前後圍繞 (*bhikṣu-saṃgha-pari-*
vṛtam bodhisattva-gaṇa-puras-kṛtam dharmam)，為如海眾·宣說妙法 (*deśayantaṃ*

sāgarōpamāyāṃ parśady) ，及見彼土嚴淨之相。其 (*aksobhyāyām*) 聲聞僧，皆阿羅漢 (*sarvair arhadbhiḥ*) ，諸漏已盡 (*kṣiṇ'āsravair*) ，無復煩惱 (*niḥ-klesair*) ，得真自在 (*vaśī-bhūtaiḥ*) ，心善解脫 (*su-vi-mukta-cittaiḥ*) ，慧善解脫 (*su-vi-mukta-prajñair*) ，如調慧馬 (*ā-jāneyair*) ，亦如大龍 (*mahā-nāgaiḥ*) ，已作所作 (*krta-kṛtyaiḥ*) ，已辦所辦 (*krta-karaṇīyair*) ，棄諸重擔 (*apa-hṛta-bhārair*) ，逮得已利 (*anu-pr'āpta-svakārthaiḥ*) ，盡諸有結 (*pari-kṣiṇa-bhava-saṃ-yojanaiḥ*) ，正知解脫 (*samyag-ājñā-su-vi-mukta-cittaiḥ*) ，至心自在第一究竟 (*sarva-ceto-vaśi-parama-pārami-pr'āptair*) 。其菩薩僧 (*bodhisattva-yānikaiś ca*) ，一切皆是眾望所識，得陀羅尼，獲無礙辯，功德智慧猶如大海 (*pudgalaiḥ*) 。

10 於是 (*atha khalu*) ，世尊 (*bhagavān*) ，攝神通力 (*punar eva tam ṛddhy-abhisams-kāraṃ prati-saṃharati sma*) ，令此眾會·天、龍、藥叉·廣說乃至人·非人等 (*yena ṛddhy-abhi-sams-kāreṇa prati-saṃhṛtena tāś catasraḥ pariśado*) ，不復見 (*na bhūyaḥ paśyanti sma*) 彼不動如來 (*tam aksobhyam tathāgatam arhantām samyak-sam-buddham*) 、聲聞 (*śrāvaka-yānikā vā*) 、 (*pratyekabuddha-yānikā vā*) 菩薩 (*bodhisattva-yānikā vā*) 、及餘大眾 (*pudgalās*) 、并彼佛土嚴淨之相 (*tañ ca buddha-kṣetram*) 。彼佛 (*aksobhyasya tathāgatasyārhatāḥ samyak-sam-buddhasya na bhūyaḥ paśyanti sma*) 、眾會 (*sa buddha-pra-mukho bhikṣu-saṃgho*) 、及嚴淨土，皆非此土眼根所對 (*na bhūyaś cakṣur-indriyasyāva-bhāsam ā-gacchati*) 。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ？佛攝神力 (*prati-saṃhṛto hi bhagavatā tathāgatena sa ṛddhy-abhi-sams-kāras*) ，於彼遠境·無見緣·故 (*tena bhūyo na paśyati sma*) 。

[313c21] 爾時 (*atha khalu*) ，佛告具壽慶喜 (*bhagavān āyusmantam ānandam āmantrayate sma*) ：「不動如來·應·正等覺、國土、眾會，汝更見不 (*evam hy ānanda sarva-dharmās cakṣuṣo n' ābhāsam ā-gacchanti, na dharmo dharmasy' ābhāsam ā-gacchati, na dharmo dharmam paśyati, na dharmo dharmam jānāti*) ？」

25 [313c22] 慶喜對曰：「我不復見。彼事，非此眼所行故。」

[313c23] 佛告慶喜：「如 (*yathā punar eva*) ·彼如來 (*so 'ksobhyas tathāgato 'rhan samyak-sam-buddhas*) 、眾會 (*te ca śrāvakās, te ca bodhisattva-yānikāḥ kula-putrās*) 、國土 (*tac ca buddha-kṣetram*) ，非·此土眼所行境界 (*cakṣuṣo n' ābhāsam ā-gacchanti*) ；當知·諸法·亦復如是 (*evam hy ānanda sarva-dharmās*) ，非·眼根等所行境界 (*cakṣuṣo n' ābhāsam ā-gacchanti*) 。

法不行法 (*na dharmo dharmasy' ābhāsam ā-gacchati*) ，法不見法 (*na dharmo dharmam paśyati*) ，法不知法 (*na dharmo dharmam jānāti*) ，法不證法。

[313c26] 慶喜！當知·一切法性，無·能行者，無·能見者，無·能知者 (*sarva-dharmā hy ānandā-jānakā a-paśyakā*) ，無·能證者，無·動、無·作 (*a-kriyā-sam-arthāḥ*) 。

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ？以一切法·皆如虛空，無有·作用 (*nir-īhakā a-grāhyā ānanda sarva-dharmā a-grāhyā*) ；能取、所取性遠離故 (*nir-īhakatayā*) 。

以一切法·不可思議 (*a-cintyāḥ sarva-dharmā*)，能、所思議性遠離故 (*māyā-puruṣōpamā*)。

以一切法·皆如幻·等，眾緣和合·相似有故。

以一切法·無作、受者，妄現似有，無·堅實故 (*a-vedakā hy ānanda sarva-dharmā a-sāratām up'ādāya*)。

慶喜！當知·若菩薩摩訶薩，能如是行 (*evañ carann ānanda bodhisattvo mahāsattvaś*)，能如是見，能如是知，能如是證，是行般若波羅蜜多 (*carati prajñāpāramitāyān*)，亦不執着此諸法相 (*na kaṃ-cid dharmam abhi-ni-viśate*)。

慶喜！當知·若菩薩摩訶薩·如是學時 (*evaṃ śikṣamāṇa ānanda bodhisattvo mahāsattvaś*)，是學般若波羅蜜多 (*carati prajñāpāramitāyān na kaṃ-cid dharmam abhi-ni-viśate*)。

[314a08] 慶喜！當知·若菩薩摩訶薩，欲得一切波羅蜜多速疾圓滿 (*evaṃ (PSP_5:76) śikṣamāṇa ānanda bodhisattvo mahāsattvaḥ śikṣate prajñāpāramitayāṃ sarva-pāramitā 'nu-pr'āptu-kāmena bodhisattvena mahāsattvena*)，應學般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ śikṣitavyam*)。

所以者何？如是學者，於諸學中，為最、為勝、為尊、為高、為妙、為微妙、為上、為無上、無等、無等等 (*eṣā hi śikṣā yā 'grā-khyāyate jyeṣṭhā-khyāyate śreṣṭhā-khyāyate varā-khyāyate pra-varā-khyāyate pra-nītā-khyāyate ut-tamā-khyāyate 'n-ut-tamā-khyāyate nir-ut-tamā-khyāyate*)；利益、安樂·一切有情 (*sarva-loka-hitā sarva-loka-sukhā*)，無依怙者·為作依怙 (*a-nāthānāṃ nātha-karī*)，無歸依者·為作歸依，無投趣者·為作投趣，無舍宅者·為作舍宅，無救護者·為作救護；諸佛世尊開許、稱讚 (*buddhānu-jñātā buddha-pra-śastā*)，修學般若波羅蜜多。

[314a15] 慶喜！當知·若諸菩薩摩訶薩眾、及諸如來·應·正等覺，住·此學中 (*yatra sthitvā, tathāgatā arhantaḥ samyak-saṃ-buddhā*)，能以右手，若·右足指，舉取三千大千世界，擲置他方 (*imaṃ tri-sāhasra-mahā-sāhasra-loka-dhātum dakṣiṇena pāṇinōt-kṣipya*)，或還本處 (*punar eva ni-kṣipeyur*)。其中有情不知、不覺、無損、無怖 (*na ca teṣāṃ evaṃ bhavati: ut-kṣipto vā 'yaṃ tri-sāhasra-mahā-sāhasra-loka-dhātuḥ ni-kṣipto vēti*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？甚深般若波羅蜜多·功德、威力·不思議故 (*iyam sānanda prajñāpāramitā-śikṣā*)。

[314a20] 慶喜！當知·過去、未來、現在·諸佛、及諸菩薩摩訶薩眾，學此般若波羅蜜多，於·諸無為、及三世法，悉皆獲得無礙智、見 (*yatra śikṣitvā, buddhānāṃ bhagavatām atītān-ā-gata-praty-ut-panneṣu dharmeṣu a-saṅga-jñāna-darśanam ut-pannam*)。是故，慶喜！我說·學此甚深般若波羅蜜多，於諸學中 (*yāvatyā ānanda śikṣāḥ sarvāsām ānanda śikṣānām iyam prajñāpāramitā-śikṣā*)，為最、為勝、為尊、為高、為妙、為微妙、為上、為無上、無等、無等等 (*'grā-khyāyate jyeṣṭhā-khyāyate śreṣṭhā-khyāyate varā-khyāyate pra-varā-khyāyate pra-nītā-khyāyate ut-tamā-khyāyate 'n-ut-tamā-khyāyate nir-ut-tamā-khyāyate*)。

[314a25] 慶喜！當知·諸有欲取甚深般若波羅蜜多·量、邊際者，如愚癡者·欲取虛空·量及邊際（*ākāsasya ānanda pra-māṇam vā pary-antaṃ vā ud-grhītavyaṃ manyeta yaḥ prajñāpāramitāyāḥ pra-māṇam vā pary-antaṃ vā grahītavyaṃ manyeta*）。何以故（*tat kasya hetoḥ*）？甚深般若波羅蜜多功德，無量、無邊際故（*a-pra-māṇā hy ānanda prajñāpāramitā*）。

[314a28] 慶喜！當知·我終不說·甚深般若波羅蜜多功德勝利·如·名身等·有量、邊際（*na mayānanda prajñāpāramitāyāḥ pra-māṇam ā-khyātaṃ*）。

所以者何？一切名身、句身、文身，是有量法（*nāma-kāya-pada-kāya-vyañjana-kāyā hy ānanda pra-māṇa-baddhā*）。甚深般若波羅蜜多功德勝利，非·有量法（*na prajñāpāramitā pra-māṇa-baddhā*）。非·諸名身、句身、文身·能量·般若波羅蜜多功德勝利，亦非·般若波羅蜜多功德勝利·是彼所量。」

[314b05] 爾時，慶喜白言（*evam ukte āyusmān ānando bhagavantam etad avocat*）：「世尊！何因緣故（*kena kāraṇena bhagavan*），甚深般若波羅蜜多說為無量（*prajñāpāramitā '-pra-māṇa-baddhā*）？」

[314b06] 佛告慶喜（*bhagavān āha*）：「甚深般若波羅蜜多，性無盡故·說為無量（*a-kṣayatvād ānanda prajñāpāramitā '-pra-māṇa-baddhā*），性遠離故·說為無量（*vi-viktād ānanda prajñāpāramitā '-pra-māṇa-baddhā*），性寂靜故·說為無量，如·實際故·說為無量，如·虛空故·說為無量。

慶喜！當知·一切過去、未來、現在·諸佛世尊，皆學般若波羅蜜多，究竟圓滿，證得無上正等菩提，為諸有情宣說、開示；而此般若波羅蜜多，常無有盡（*ye 'pi te ānandābhūvann atīte 'dhvani tathāgatā arhantaḥ samyak-saṃ-buddhās, te 'pi buddhā bhagavanta ita eva prajñāpāramitātaḥ pra-bhāvitā na ca prajñāpāramitā kṣīṇā kṣīyate kṣeṣyate. ye 'pi te ānanda bhaviṣyanty an-ā-gate 'dhvani tathāgatā arhantaḥ samyak-saṃ-buddhās, te 'pi buddhā bhagavanta ita eva prajñāpāramitātaḥ pra-bhāviṣyante na ca prajñāpāramitā kṣīṇā kṣīyate kṣeṣyate. ye 'pi te ānanda etarhi daśa-diśi loka tathāgatā arhantaḥ (PSP_5:77) samyak-saṃ-buddhās tiṣṭhanti dhriyante yāpayanti dharman deśayanti, te 'pi buddhā bhagavanta ita eva prajñāpāramitātaḥ pra-bhāvyaṃ na ca prajñāpāramitā kṣīṇā kṣīyate kṣeṣyate.*）。

所以者何（*tat kasya hetoḥ*）？甚深般若波羅蜜多，譬如虛空，不可盡故。諸有欲盡·甚深般若波羅蜜多，則為欲盡·虛空·邊際（*ākāśaṃ sa ānanda kṣayitum manyeta, yaḥ prajñāpāramitāyāḥ kṣayaṃ manyeta*）。

[314b15] 慶喜！當知·甚深般若波羅蜜多·乃至布施波羅蜜多·非已盡、非今盡、非當盡（*na ca prajñā-pāramitā kṣīṇā kṣīyate kṣeṣyate, na dhyāna-pāramitā kṣīyate na vīrya-pāramitā kṣīyate na kṣānti-pāramitā kṣīyate na śīla-pāramitā kṣīyate na dāna-pāramitā kṣīṇā kṣīyate kṣaṣyate*），內空·乃至無性自性空·非已盡、非今盡、非當盡（*adhy-ātma-śūnyatā bahirdhā-śūnyatā adhy-ātma-bahirdhā-śūnyatā yāvad a-bhāva-sva-bhāva-śūnyatā na kṣīṇā na kṣīyate na kṣeṣyate*），真如·乃至不思議界·非已盡、非今盡、非當盡，苦、集、滅、道聖諦·非已盡、非今盡、非當盡，四

念住・乃至八聖道支・非已盡、非今盡、非當盡 (*smṛty-upa-sthāna-samyak-prahāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgā na kṣīṇā na kṣīyante na kṣeṣyante*)，
 四靜慮、四無量、四無色定・非已盡、非今盡、非當盡 (*ārya-satyā-pra-māṇa-*
 5 *dhyān'ārūpya-sam-ā-pattayo na kṣīṇā na kṣīyante na kṣeṣyante*)，八解脫・乃至十
 遍處・非已盡、非今盡、非當盡，空、無相、無願解脫門・非已盡、非今盡、非
 當盡 (*śūnyatā-nimittāpraṇihitābhi-jñā na kṣīṇā na kṣīyante na kṣeṣyante*) (*sarva-*
vimokṣa-samādhi-samāpatti-dhāraṇī-mukhāni na kṣīṇā na kṣīyante na kṣeṣyante)，
 極喜地・乃至法雲地・非已盡、非今盡、非當盡，一切陀羅尼門、三摩地門・非
 已盡、非今盡、非當盡，五眼、六神通・非已盡、非今盡、非當盡，如來十力・
 10 乃至十八佛不共法・非已盡、非今盡、非當盡 (*daśa-tathāgata-balāni catvāri*
vaiśāradyāni catasraḥ prati-saṃ-vido 'ṣṭādaś'āveṇikā buddha-dharmā na kṣīṇā na
kṣīyante na kṣeṣyante)，三十二大士相、八十隨好・非已盡、非今盡、非當盡，
 無忘失法、恒住捨性・非已盡、非今盡、非當盡，一切智、道相智、一切相智・
 非已盡、非今盡、非當盡 (*sarv'ākāra-jñatā na kṣīṇā na kṣīyate na kṣeṣyate*)，一
 15 切菩薩摩訶薩行・非已盡、非今盡、非當盡，諸佛無上正等菩提・非已盡、非今
 盡、非當盡，一切智智・非已盡、非今盡、非當盡。

所以者何？如是等法，無生 (*na hi teṣāṃ dharmāṇāṃ ut-pādo 'sti*)、無滅，
 亦無住、異，如何可得施設有盡 (*yeṣāṃ ut-pādo nāsti, kutas teṣāṃ kṣayaḥ pra-*
jñāsyate)？」

20 [314c07] 爾時 (*atha khalu*)，世尊 (*bhagavāṅ*) 從面門，出廣長舌相
 (*jihvēndriyaṃ nir-ṇāmya*)，遍覆面輪。現舌相已，還從口入，告慶喜曰
 (*sarvāvantam mukha-maṇḍalam jihvēndriyeṇācchādayitvāyusmantam ānandam etad*
avocat)：「於意云何 (*tat kiṃ manyase*)，世間若有如是舌相，所發語言・有虛
 妄不 (*ānandāpi nu idrśam jihvēndriyaṃ vi-tatha-vādi anyathā-vādi syāt*)？」

25 [314c10] 慶喜對曰 (*ānanda āha*)：「不也。世尊！ (*na bhagavan. na sugata.*)」

[314c10] 佛告慶喜 (*bhagavān āha*)：「汝從今去 (*tasmāt tarhy, ānanda*)，
 應為四眾，廣說・如是甚深般若波羅蜜多 (*imāṃ prajñāpāramitāṃ catasraṇām*
parśadāṃ vi-stareṇākhyāhi)，分別、開示、施設、安立、令其易解 (*deśaya pra-*
jñāpaya pra-sthāpaya vi-bhaja vi-bhāvayōt-tānī-kuru saṃ-pra-kāśaya)。

30 慶喜！當知・如是般若波羅蜜多甚深經中，廣說一切菩提分法及諸法相
 (*ihaiv' ānanda gambhīrāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ sarva-dharmā vi-stareṇōpa-diṣṭā*)；
 是故，一切求聲聞乘補特伽羅、求獨覺乘補特伽羅、求無上乘補特伽羅，皆應依
 此甚深般若波羅蜜多所說法門，常勤修學，勿生厭倦 (*yatra śrāvaka-yānikaiś ca*
pratyekabuddha-yānikaiś ca bodhisattva-yānikaiś ca pudgalaiḥ śikṣitavyam)。若能
 35 如是常勤修學，速當證得自所求處 (*yatra yathānu-śikṣamāṇāḥ svaka-svakāsu*
bhūmiṣu sthāsyante (PSP_5:78))。

[314c18] 復次，慶喜！甚深般若波羅蜜多 (*iyam punar ānanda gambhīrā*
prajñāpāramitā)，是能悟入一切法相，是能悟入一切文字 (*sarvākṣara-pra-veśa*

sarvân-akṣara-pra-veśā)，是能悟入陀羅尼門 (*iyam ānanda gambhīrā prajñāpāramitā sarva-dhāraṇīnām mukhaṃ*)；諸菩薩摩訶薩·應於如是陀羅尼門·常勤修學 (*yair dhāraṇī-mukhair bodhisattvair mahāsattvaiḥ śikṣitavyaṃ*)。若菩薩摩訶薩·受持如是陀羅尼門 (*dhāraṇīm dhārayatām bodhisattvānām mahāsattvānām*)，速能證得一切辯才、諸無礙解 (*sarvāḥ prati-bhāna-prati-saṃ-vido bhaviṣyanti*)。

慶喜！當知·如是般若波羅蜜多甚深經典 (*iyam ānanda gambhīrā prajñāpāramitā*)，乃是過去、未來、現在·諸佛世尊·無盡法藏 (*'tītān-ā-gata-praty-ut-pannānām buddhānām bhagavatām sarva-dharma ukto mayā*)。

10 是故 (*tasmāt tarhy*)，我今分明告汝 (*ānand' ārocayāmi te, prati-vedayāmi te*)：若有·於此甚深般若波羅蜜多·受持、讀誦、究竟通利、如理思惟 (*ya imām gambhīrām prajñāpāramitām ud-grahīṣyati dhārayiṣyati vācayīṣyati pary-av'āpsyati yonīśaś ca manasi-kariṣyati*)，則為受持一切過去、未來、現在·諸佛·無上正等菩提 (*so 'tītān-ā-gata-praty-ut-pannānām buddhānām bhagavatām bodhiṃ dhārayiṣyati*)。

慶喜！當知·我說·如是甚深般若波羅蜜多，是能遊趣菩提道者之堅固足，亦是一切無上佛法大陀羅尼 (*iyam sānanda prajñāpāramitā dhāraṇy uktā mayā*)。

20 汝等·若能受持·如是甚深般若波羅蜜多·陀羅尼者 (*tām tvam prajñāpāramitā-dhāraṇīm dhārayan*)，則為總持一切佛法·令不忘失 (*sarva-dharmān dhārayasi*)，與諸有情·盡未來際·作大饒益。」

第二分·無盡品·第六十六¹⁵

[315a06] 爾時 (*atha khalv*)，具壽善現作如是念 (*āyusmataḥ subhūter etad abhavat*)：「如是般若波羅蜜多最為甚深，諸佛無上正等菩提亦最甚深 (*gambhīrā batēyaṃ tathāgatānāṃ bodhiḥ*)。我當問佛·二甚深義 (*yan nūnam ahaṃ tathāgataṃ pari-prccheyam*)。」

作是念已，即白佛言 (*atha khalv āyusmān subhūtir bhagavantam etad avocat*)：「世尊！甚深般若波羅蜜多，即佛無上正等菩提。諸佛無上正等菩提，即深般若波羅蜜多。如是般若波羅蜜多及佛無上正等菩提，俱最甚深，不可盡故 (*akṣayaḥ hi bhagavan prajñāpāramitā*)。何緣·此二，說為無盡？」

10 [315a12] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「甚深般若波羅蜜多及佛無上正等菩提，皆如虛空，不可盡故，說為無盡 (*ākāśa-kṣayatvāt subhūte akṣayaḥ prajñāpāramitā*)。」

[315a14] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*)：「云何·菩薩摩訶薩·應引發般若波羅蜜多 (*kathaṃ bhagavan prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*)？」

15 [315a16] 佛言 (*bhagavān āha*)：「善現！諸菩薩摩訶薩，應觀色無盡故，引發般若波羅蜜多 (*rūpākṣayatvāt subhūte prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*)；應觀受、想、行、識無盡故，引發般若波羅蜜多 (*vedanā-samjñā-saṃskāra-vijñānākṣayatvāt subhūte prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*)；應觀眼處·乃至意處·皆無盡故，引發般若波羅蜜多；應觀色處·乃至法處·皆無盡故，引發般若波羅蜜多；應觀眼界·乃至境界·皆無盡故，引發般若波羅蜜多；應觀色界·乃至法界·皆無盡故，引發般若波羅蜜多；應觀眼識界·乃至意識界·皆無盡故，引發般若波羅蜜多；應觀眼觸·乃至意觸·皆無盡故，引發般若波羅蜜多；應觀眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受·皆無盡故，引發般若波羅蜜多；應觀地界·乃至識界·皆無盡故，引發般若波羅蜜多 (*evaṃ skandha-dhātu-āyatanākṣayatvāt subhūte prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā, pratītya-sam-ut-pādākṣayatvāt subhūte prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*)；應觀因緣·乃至增上緣·皆無盡故，引發般若波羅蜜多；應觀無明·乃至老死·皆無盡故，引發般若波羅蜜多 (*pratītya-sam-ut-pādāṅgākṣayatvāt subhūte prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*)；應觀布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·皆無盡故，引發般若波羅蜜多 (*dāna-pāramitākṣayatvāt subhūte prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā, evaṃ śīla-pāramitākṣayatvāt kṣānti-pāramitākṣayatvād vīrya-pāramitākṣayatvād dhyāna-pāramitākṣayatvāt prajñāpāramitākṣayatvāt subhūte prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*)；應觀內空·乃至無性自性空·皆無盡故，引發般若波羅蜜多；應觀真如·乃至不思議界·皆無盡故，引發般若波羅蜜多；應觀苦、集、滅、道聖諦·皆無盡故，引發般若波羅蜜多；應觀四念住·乃至八聖道支·皆無盡故，引發般若波羅蜜多 (*smṛty-upasthānākṣayatvena samyak-prahāṇākṣayatvena rddhi-pādākṣayatvena indriyākṣayatvena balākṣayatvena bodhy-aṅgā-kṣayatvenāryāṣṭāṅga-*

¹⁵ Cf. Kimura, V, p. 78; Conze 1975, p. 490.

mārgākṣayatvena subhūte prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā) (*adhy-ātma-sūnyatākṣayatvena bahirdhā-sūnyatākṣayatvenādhy-ātma-bahirdhā-sūnyatākṣayatvena yāvad a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatākṣayatvena subhūte prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*) ; 應觀四靜慮、四無量、四無色定、皆無盡故，引發般若波羅蜜多 (*ārya-satyākṣayatvenā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-samāpatty-akṣayatvena* (PSP_5:79) *subhūte prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*) ; 應觀八解脫、乃至十遍處、皆無盡故，引發般若波羅蜜多；應觀空、無相、無願解脫門、皆無盡故，引發般若波羅蜜多 (*sūnyatā-nimittāprāṇihitākṣayatvena pañcābhijñākṣayatvena subhūte prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*) ; 應觀淨觀地、乃至如來地、皆無盡故，引發般若波羅蜜多；應觀極喜地、乃至法雲地、皆無盡故，引發般若波羅蜜多；應觀一切陀羅尼門、三摩地門、皆無盡故，引發般若波羅蜜多 (*sarva-vimokṣa-samādhi-samāpatti-dhāraṇī-mukhākṣayatvena subhūte prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*) ; 應觀五眼、六神通、皆無盡故，引發般若波羅蜜多；應觀如來十力、乃至十八不共法、皆無盡故，引發般若波羅蜜多 (*daśa-balākṣayatvena catur-vaiśāradyākṣayatvena prati-saṃvid-akṣayatvenāṣṭādaś'āveṇika-buddha-dharmākṣayatvena subhūte prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*) ; 應觀三十二大士相、八十隨好、皆無盡故，引發般若波羅蜜多；應觀無忘失法、恒住捨性、皆無盡故，引發般若波羅蜜多；應觀一切智、道相智、一切相智、皆無盡故，引發般若波羅蜜多；應觀預流果、乃至獨覺菩提、皆無盡故，引發般若波羅蜜多；應觀一切菩薩摩訶薩行、皆無盡故，引發般若波羅蜜多；應觀諸佛無上正等菩提、皆無盡故，引發般若波羅蜜多；應觀一切智智亦無盡故，引發般若波羅蜜多 (*sarv'ākāra-jñatākṣayatvena subhūte prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*) 。

[315b28] 復次 (*punar aparaṃ*) ，善現 (*subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩，應觀色、如虛空、無盡故，引發般若波羅蜜多 (*rūp'ākāśā-kṣayatvena bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*) ; 應觀受 (*vedanākāśā-kṣayatvena subhūte bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*) 、想 (*saṃjñākāśā-kṣayatvena subhūte bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*) 、行 (*saṃskār'ākāśā-kṣayatvena subhūte bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*) 、識、如虛空、無盡故，引發般若波羅蜜多 (*vijñān'ākāśā-kṣayatvena subhūte bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*) (*skandh'ākāśā-kṣayatvena subhūte bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā, dhātv-ākāśā-kṣayatvena subhūte bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā, āyatan'ākāśā-kṣayatvena subhūte bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*) ; 如是、乃至應觀一切智智、如虛空、無盡故，引發般若波羅蜜多。

[315c03] 復次，善現！ (*pratītya-sam-ut-pād'ākāśā-kṣayatvena subhūte bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*) 諸菩薩摩訶薩，應觀無明緣行、如虛空、無盡故，引發般若波羅蜜多 (*avidyākāśā-kṣayatvena subhūte*

bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā)；應觀行緣識·如虛空·無盡故，引發般若波羅蜜多 (*saṃskār'ākāśā-kṣayatvena subhūte bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*)；應觀識緣名色·如虛空·無盡故，引發般若波羅蜜多 (*vijñān'ākāśā-kṣayatvena subhūte bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*)；應觀名色緣六處·如虛空·無盡故，引發般若波羅蜜多 (*nāma-rūp'ākāśā-kṣayatvena subhūte bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*)；應觀六處緣觸·如虛空·無盡故，引發般若波羅蜜多 (*ṣaḍ-āyatan'ākāśā-kṣayatvena subhūte bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*)；應觀觸緣受·如虛空·無盡故，引發般若波羅蜜多 (*sparś'ākāśā-kṣayatvena subhūte bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*)；應觀受緣愛·如虛空·無盡故，引發般若波羅蜜多 (*vedanākāśā-kṣayatvena subhūte bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*)；應觀愛緣取·如虛空·無盡故，引發般若波羅蜜多 (*trṣṇākāśā-kṣayatvena subhūte bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*)；應觀取緣有·如虛空·無盡故，引發般若波羅蜜多 (*up'ādān'ākāśā-kṣayatvena subhūte bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*)；應觀有緣生·如虛空·無盡故，引發般若波羅蜜多 (*bhav'ākāśā-kṣayatvena subhūte bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*)；應觀生 (*jāty-ākāśā-kṣayatvena subhūte bodhisattvena* (PSP_5:80) *mahāsattvena prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*) 緣老、死、愁、歎、苦、憂、惱·如虛空·無盡故，引發般若波羅蜜多 (*jarā-marāṇa-śoka-parideva-duḥkha-daurmanasyôp'āyās'ākāśā-kṣayatvena subhūte bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*)。

[315c17] 善現！諸菩薩摩訶薩，應如是引發般若波羅蜜多。善現！諸菩薩摩訶薩，如是**觀察十二緣起，遠離二邊**(*iyam subhūte bodhisattvasya mahāsattvasya pratītya-sam-ut-pāda-vy-ava-lokanā ādy-anta-vi-varjitā*)，是諸菩薩摩訶薩眾不共**妙觀**(*āveṇiko 'yam bodhisattvasya mahāsattvasya dharmo*)。善現！諸菩薩摩訶薩，菩提樹下，坐金剛座，**如實觀察十二緣起**(*bodhi-maṇḍa-ni-ṣaṇṇasya yad evam pratītya-sam-ut-pādam vy-ava-lokayaty*)，譬如虛空不可盡故，便能證得一切智智 (*evam vy-ava-lokayan pratītya-sam-ut-pādam sarva-jñā-jñānam prati-lapsyate*)。善現！若菩薩摩訶薩，以·如虛空·無盡行住·引發般若波羅蜜多 (*yaḥ kaś-cit subhūte bodhisattvo mahāsattvo 'nen' ākāśā-kṣayābhi-nir-hāreṇa prajñāpāramitāyām caran*)，**如實觀察十二緣起**(*pratītya-sam-ut-pādam vy-ava-lokayiṣyati*)，不墮聲聞及獨覺地 (*na sa śrāvaka-bhūmau vā praty-eka-buddha-bhūmau vā patiṣyati*)，疾證無上正等菩提 (*so 'n-ut-tarāyām samyak-saṃ-bodhau sthāsyati*)。

[315c25] 善現！住菩薩乘補特伽羅，若於**無上正等菩提有退轉者**(*yaḥ kaś-cit subhūte bodhisattva-yānikah kula-putro vā kula-duhitā vā vi-vartiṣyaty an-ut-tarāyāḥ samyak-saṃ-bodheḥ*)，皆悉不依**引發般若波羅蜜多善巧作意**(*sa sarva*

imam prajñāpāramitā-manasi-kāram an-ā-gamya vi-vartisyati)。由彼不了·云何·菩薩摩訶薩·修行般若波羅蜜多·能以·如虛空·無盡行住·引發般若波羅蜜多·如實觀察十二緣起 (*na sam-jñāsyate katham prajñāpāramitāyāṃ caratā bodhisattvena mahāsattven' ākāśā-kṣayābhi-nir-hāreṇa pratītya-sam-ut-pādo vy-ava-*
5 *lokayitavyaḥ. katham abhi-nir-hartavya. iti*) 。

善現！住菩薩乘諸善男子、善女人等，若於無上正等菩提而有退轉 (*ye ke-cit subhūte bodhisattva-yānikāḥ pudgalā vi-vartante*)，皆由遠離引發般若波羅蜜多·方便善巧 (*sarve ta idam upāya-kauśalyam an-ā-gamya vi-vartante 'n-ut-tarāyāḥ samyak-sam-bodheḥ*) 。

10 若菩薩摩訶薩，能於無上正等菩提得不退轉 (*ye ke-cit subhūte bodhisattvā mahāsattvā na vi-vartante 'n-ut-tarāyāḥ samyak-sam-bodheḥ*)，一切皆依引發般若波羅蜜多·方便善巧 (*sarve ta imāṃ prajñāpāramitām ā-gamya na vi-vartante 'n-ut-tarāyāḥ samyak-sam-bodher upāya-kauśalyena*) 。

15 是菩薩摩訶薩，由依如是方便善巧·修行般若波羅蜜多，以·如虛空·無盡行住·引發般若波羅蜜多，如實觀察十二緣起；是菩薩摩訶薩，由此因緣，速能圓滿甚深般若波羅蜜多 (*evaṃ prajñāpāramitāyāṃ caratā bodhisattvena mahāsattven' ākāśā-kṣayābhi-nir-hāreṇa prajñāpāramitā vy-ava-lokayitavyā abhi-nir-hartavyā*) 。

[316a10] 善現 (*evaṃ khalu subhūte*)！諸菩薩摩訶薩，如是觀察緣起法時
20 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ pratītya-sam-ut-pādaṃ vy-ava-lokayan*) (*na kaṃ-cid dharmam sam-anu-paśyati*)，不見·有法無因而生 (*a-hetukam ut-padyamānan na kaṃ-cid dharmam sam-anu-paśyati*)，不見·有法無因而滅 (*ni-rudhyamānan na kaṃ-cid dharmam*)，不見·有法性相常住、不生·不滅，不見·有法有我 (*ātmataḥ sam-anu-paśyati*)、有情、廣說·乃至知者、見者 (*na sattva-to, na jīva-to, na jantu-*
25 *to, na poṣa-to, na puruṣa-to, na pudgala-to, na manu-ja-to, na mānava-to, na kāraka-to, nōtthāpaka-to, na sam-utthāpaka-to, na vedaka-to, na vedāpaka-to, na jānaka-to, na jānāpaka-to, na paśyaka-to, na paśyāpaka-to*)，不見·有法若常 (*na nitya-to*) 若無常 (*nānitya-taḥ sam-anu-paśyati*)、若樂 (*na sukha-to*) 若苦 (*na duṣkha-to*)、若我 (*n' ātmaka-to*) 若無我 (*nān-ātmaka-to*)、若淨若不淨、若寂靜 (*na śānta-*
30 *to*) 若不寂靜 (*nāśānta-taḥ*)、若遠離若不遠離。善現！諸菩薩摩訶薩，應當如是觀察緣起，修行般若波羅蜜多。

[316a17] 善現 (*evaṃ khalu subhūte*)！若時·菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) ·如實觀察緣起法門 (*pratītya-sam-ut-pādo* (PSP_5:81) *vy-ava-*
35 *lokayitavyaḥ*) ·修行般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caratā yasmin samaye subhūte*)，是時·菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ carati tasmin samaye*) 不見·色若常 (*rūpaṃ na sam-anu-paśyati nityaṃ vā*) 若無常 (*a-nityaṃ vā*)、若樂 (*sukhaṃ vā*) 若苦 (*duṣkhaṃ vā*)、若我 (*ātmā vā*) 若無我 (*an-ātmā vā*)、若淨若不淨、若寂靜 (*śāntaṃ vā*) 若不寂靜 (*a-śāntaṃ vā*)、(*śubhaṃ*

vā a-śubhaṃ vā) 若遠離若不遠離；亦不見·受·想·行(vedanā samjñā saṃskārā)、
 識(vijñānaṃ na sam-anu-paśyati) 若常(nityaṃ vā) 若無常(a-nityaṃ vā)、若
 樂(sukhaṃ vā) 若苦(duḥkhaṃ vā)、若我(ātmā vā) 若無我(an-ātmā vā)、
 若淨若不淨、若寂靜(śāntaṃ vā) 若不寂靜(a-śāntaṃ vā)、(śubhaṃ vā a-śubhaṃ
 5 vā) 若遠離若不遠離；(evaṃ vy-asta-sam-astān skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-
 ut-pādān pratītya-sam-ut-pādāṅgāni vā na sam-anu-paśyati nityaṃ vā a-nityaṃ vā
 sukhaṃ vā duḥkhaṃ vā ātmā vā an-ātmā vā śāntaṃ vā a-śāntaṃ vā śubhaṃ vā a-
 śubhaṃ vā) (evaṃ sarva-pāramitān na sam-anu-paśyati, sarva-śūnyatān na sam-anu-
 paśyati, sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyān dharmān na sam-anu-paśyati, ārya-
 10 satyāpramāṇa-dhyān'ārūpya-samāpattīḥ śūnyatā-nimittāpraṇihitān sarva-vimokṣa-
 samādhi-samāpatti-dhāraṇī-mukhābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-
 āveṇika-buddha-dharmān na sam-anu-paśyati nityaṃ vā a-nityaṃ vā sukhaṃ vā
 duḥkhaṃ vā ātmā vā an-ātmā vā śāntaṃ vā a-śāntaṃ vā śubhaṃ vā a-śubhaṃ vā) ；
 如是·乃至亦不見·一切智智若常若無常、若樂若苦、若我若無我、若淨若不淨、
 15 若寂靜若不寂靜、若遠離若不遠離(sarv'ākāra-jñātān na sam-anu-paśyati nityaṃ
 vā a-nityaṃ vā sukhaṃ vā duḥkhaṃ vā ātmā vā an-ātmā vā śāntaṃ vā a-śāntaṃ vā
 śubhaṃ vā a-śubhaṃ vā) 。

[316a25] 善現！若時(yasmin samaye subhūte)·菩薩摩訶薩(bodhisattvo
 mahāsattvaḥ)·如是修行甚深般若波羅蜜多(prajñāpāramitāyāṃ carati)，是時
 20 (tasmin samaye)·菩薩摩訶薩(bodhisattvo mahāsattvaḥ)·雖行般若波羅蜜多
 (prajñāpāramitāyāṃ caran)，而不見·有所行般若波羅蜜多(prajñāpāramitān
 na sam-anu-paśyati)，亦復不見·有法能見所行般若波羅蜜多，亦不見·有如是
 不見(tam api dharman na sam-anu-paśyati, yena dharmeṇa prajñāpāramitāṃ na sam-
 anu-paśyati)。雖行靜慮(dhyāna-pāramitān na sam-anu-paśyati)、精進(vīrya-
 25 pāramitān na sam-anu-paśyati)、安忍(kṣānti-pāramitān na sam-anu-paśyati)、淨
 戒(śīla-pāramitān na sam-anu-paśyati)、布施波羅蜜多，而不見·有所行靜慮·
 乃至布施波羅蜜多(dāna-pāramitān na sam-anu-paśyati)，亦復不見·有法能見
 所行靜慮·乃至布施波羅蜜多，亦不見·有如是不見(tam api dharman na sam-
 anu-paśyati, yena dharmeṇa yāvad dāna-pāramitāṃ sam-anu-paśyēt)。(evaṃ smrty-
 30 upasthāna-samyak-prahāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅgāny āryāstāṅga-
 mārgan na sam-anu-paśyati, tam api dharman na sam-anu-paśyati, yena
 dharmeṇāryāstāṅga-mārgaṃ sam-anu-paśyēt)。(adhy-ātma-śūnyatāṃ bahirdhā-
 śūnyatāṃ yāvad a-bhāva-sva-bhāva-śūnyatāṃ na sam-anu-paśyati, tam api dharman
 na sam-anu-paśyati, yena dharmeṇa yāvad a-bhāva-sva-bhāva-śūnyatāṃ sam-anu-
 35 paśyēt)。(ārya-satyāpramāṇa-dhyān'ārūpya-vimokṣa-samādhi-samāpattīr na sam-
 anu-paśyati, tam api dharman na sam-anu-paśyati, yena dharmeṇārya-satyāpramāṇa-
 dhyān'ārūpya-vimokṣa-samādhi-samāpattīḥ (PSP_5:82) sam-anu-paśyēt)。(śūnyatā-
 nimittāpraṇihitāṃ na sam-anu-paśyati, tam api dharman na sam-anu-paśyati, yena

dharmeṇa śūnyatā-nimittāprāṇihitān sam-anu-paśyati) 。 (*sarva-vimokṣa-samādhi-samāpatti-dhāraṇī-mukhāni na sam-anu-paśyati, tam api dharman na sam-anu-paśyati, yena dharmeṇa sarva-vimokṣa-samādhi-samāpatti-dhāraṇī-mukhāni sam-anu-paśyati*) 。

(*abhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vido na sam-anu-paśyati, tam api dharman na sam-anu-paśyati, yena dharmeṇābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vidāḥ sam-anu-paśyati*) (*aṣṭādaś'āveṇikān buddha-dharmān na sam-anu-paśyati, tam api dharmān na sam-anu-paśyati, yena dharmeṇāṣṭādaś'āveṇikān buddha-dharmān sam-anu-paśyati*) 。如是·乃至雖修一切智智，而不見·有所修一切智智，亦復不見·有法能見所修一切智智，亦不見·有如是不見，亦復不見·有法能斷一切煩惱習氣相續。(*an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhin na sam-anu-paśyati, tam api dharman na sam-anu-paśyati yena dharmeṇān-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhiṃ sam-anu-paśyati*) 。

善現 (*evam khalu subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) , 於一切法，以無所得而為方便，應行般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caritavyaṃ sarva-dharmān an-upa-labhamānena*) 。

善現！若時 (*yasmin samaye subhūte*) · 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) , 於一切法 (*sarva-dharmān*) , 以無所得而為方便 (*an-upa-labhamānaḥ*) , 修行般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ carati*) , 是時 (*tasmin samaye*) · 惡魔 (*māraḥ pāpīyāṃ*) 生大愁苦，煩冤荼毒，如箭入心 (*śoka-śalya-samarpito bhavati*) 。譬如 (*tad-yathā 'pi nāma subhūte*) · 有人 (*puruṣasya*) 父母 (*mātā-pitarau*) 卒喪 (*kāla-gatau bhavataḥ*) , 身心楚痛 (*sa tena duṣkheṇa śoka-śalya-samarpito bhavati paramena śoka-śalyena sam-anv-ā-gataḥ*) , 惡魔亦爾 (*evam eva subhūte māraḥ pāpīyāṃ bodhisattvasya mahāsattvasya prajñāpāramitāyāṃ carataḥ sarva-dharmān an-upa-labhamānasya śoka-salya-samarpito bhavati paramena śoka-śalyena sam-anv-ā-gataḥ*) 。

[316b13] 於是 (*evam ukte*) , 善現白言 (*āyusmān subhūtir bhagavantam etad avocat*) : 「世尊！為·一惡魔 (*eka eva bhagavan māraḥ pāpīyān*) , 見諸菩薩摩訶薩眾·於一切法·以無所得而為方便·修行般若波羅蜜多，生大愁苦，煩冤荼毒，如箭入心 (*parama-śoka-śalyena sam-anv-ā-gato bhavati*) ? 為·遍三千大千世界·一切惡魔 (*utāho ye tri-sāhasra-mahā-sāhasre loka-dhātau mārāḥ pāpīyāṃsas te sarve*) , 皆亦如是 (*paramena śoka-śalyena sam-anv-ā-gatā bhavanti, svaka-svakeṣv āsaneṣu na ramante*) ? 」

[316b17] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「遍滿三千大千世界·一切惡魔 (*sarva eva subhūte mārāḥ pāpīyāṃsaḥ*) , 皆亦如是，各於本座不能自安 (*paramena śoka-śalyena sam-anv-ā-gatā bhavanti, svaka-svakeṣv āsaneṣu na ramante*) 。

善現！諸菩薩摩訶薩 (*yadā subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ*) , 應常安住甚深般若波羅蜜多微妙行住 (*prajñāpāramitā-vihāreṇā-vi-rahito bhavati*) 。若菩薩摩訶薩，能如是住 (*evam vi-harataḥ subhūte bodhisattvasya mahāsattvasya*) , 世間·

天、人、阿素洛等 (*sa-deva-mānuṣāśura-loko*) · 伺求其短 (*'vatāran*) · 終不能得 (*na labhate*) , 亦復不能惱亂障礙 (*yatra gṛhītvā vi-heṭhayet*) 。是故 (*tasmāt tarhi*) , 善現 (*subhūte*) ! 若菩薩摩訶薩 , 欲得無上正等菩提 (*bodhisattvena mahāsattvenân-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-boddhu-kāmena*) , 當勤安住甚深般若波羅蜜多微妙行住 (*prajñāpāramitā-vihāreṇa vi-hartavyam*) 。

[316b24] 善現 ! 若菩薩摩訶薩 , 能正安住甚深般若波羅蜜多微妙行住 (*(PSP_5:83) prajñāpāramitā-vihāreṇa vi-harato bodhisattvasya mahāsattvasya*) , 則能修滿布施 (*dāna-pāramitā bhāvanā-pari-pūriṃ gacchati*) 、淨戒 (*śīla-pāramitā bhāvanā-pari-pūriṃ gacchati*) 、安忍 (*kṣānti-pāramitā bhāvanā-pari-pūriṃ gacchati*) 、精進 (*vīrya-pāramitā bhāvanā-pari-pūriṃ gacchati*) 、靜慮 (*dhyāna-pāramitā bhāvanā-pari-pūriṃ gacchati*) 、般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā bhāvanā-pari-pūriṃ gacchati*) 。若菩薩摩訶薩 , 能正修行甚深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ carato bodhisattvasya mahāsattvasya*) , 便能具足修滿一切波羅蜜多 (*sarvāḥ pāramitā bhāvanā-pari-pūriṃ gacchanti*) 。

[316b29] 具壽善現白言 (*atha khalv āyusmān subhūtir bhagavantam etad avocat*) : 「世尊 ! 云何 · 菩薩摩訶薩 (*katham bhagavan bodhisattvasya mahāsattvasya*) · 能正修行甚深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ carato*) , 便能修滿布施 (*dāna-pāramitā bhāvanā-pari-pūriṃ gacchati*) 、淨戒 (*śīla-pāramitā bhāvanā-pari-pūriṃ gacchati*) 、安忍 (*kṣānti-pāramitā bhāvanā-pari-pūriṃ gacchati*) 、精進 (*vīrya-pāramitā bhāvanā-pari-pūriṃ gacchati*) 、靜慮 (*dhyāna-pāramitā bhāvanā-pari-pūriṃ gacchati*) 、般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā bhāvanā-pari-pūriṃ gacchati*) ? 」

[316c02] 佛告善現 (*evam ukte bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) : 「若菩薩摩訶薩 (*iha subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ*) , 無倒修行甚深般若波羅蜜多時 , 以一切智智相應之心 · 而行布施 , 復持如是布施功德 , 與諸有情同共 · 迴向一切智智 (*sarv'ākāra-jñatāyāṃ pari-ṇāmayan dānan dadāti*) ; 善現 ! (*evam khalu subhūte*) 是為 · 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvasya mahāsattvasya*) · 能正修行甚深般若波羅蜜多 , 修滿布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitā bhāvanā-pari-pūriṃ gacchati*) 。

若菩薩摩訶薩 (*iha subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ*) , 無倒修行甚深般若波羅蜜多時 , 以一切智智相應之心 · 而行淨戒 (*sarv'ākāra-jñatāyāṃ pari-ṇāmayan śīlaṃ rakṣati, evam khalu subhūte bodhisattvasya mahāsattvasya śīla-pāramitā bhāvanā-pari-pūriṃ gacchati*) 、安忍 (*iha subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ sarv'ākāra-jñatāyāṃ pari-ṇāmayan kṣāntyā saṃ-pādayati, evam khalu subhūte bodhisattvasya mahāsattvasya kṣānti-pāramitā bhāvanā-pari-pūriṃ gacchati*) 、精進 (*iha subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ sarv'ākāra-jñatāyāṃ pari-ṇāmayan vīryam ā-rabhate, evam khalu subhūte bodhisattvasya mahāsattvasya vīrya-pāramitā bhāvanā-pari-pūriṃ gacchati*) 、靜慮 (*iha subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ sarv'ākāra-jñatāyāṃ pari-ṇāmayan dhyānaṃ sam-ā-padyate, evam khalu subhūte bodhisattvasya*

mahāsattvasya dhyāna-pāramitā bhāvanā-pari-pūriṃ gacchati)、般若，復持如是淨戒、安忍、精進、靜慮、般若功德，與諸有情同共·迴向一切智智；善現！是為·菩薩摩訶薩·能正修行甚深般若波羅蜜多，修滿淨戒、安忍、精進、靜慮、般若波羅蜜多（*iha subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ sarv'ākāra-jñatāyāṃ pari-ṇāmayan prajñāṃ bhāvayati*）；如是，善現！（*evaṃ khalu subhūte*）諸菩薩摩訶薩（*bodhisattvasya mahāsattvasya*）·能正修行甚深般若波羅蜜多，便能修滿布施、淨戒、安忍、精進、靜慮、般若波羅蜜多（*prajñāpāramitā bhāvanā-pari-pūriṃ gacchati*）。」

第二分·相攝品·第六十七¹⁶

[316c25] 爾時(*atha khalv*)，具壽善現白佛言(*āyusmān subhūtir bhagavantam etad avocat*)：「世尊！云何(*katham bhagavan*)菩薩摩訶薩安住布施波羅蜜多(*bodhisattvo mahāsattvo dāna-pāramitāyāṃ sthitvā*)·攝取淨戒(*śīla-pāramitāṃ pari-grhṇāti* (PSP_5:84))、安忍、精進、靜慮、般若波羅蜜多？」

[316c27] 佛告善現(*bhagavān āha*)：「(*iha subhūte*)若菩薩摩訶薩(*bodhisattvasya mahāsattvasya*)，以無貪著、無慳悋心·修行布施(*dāna-pāramitāyāṃ sthitvā*)，持此布施(*dānan dadataḥ*)·與諸有情同共·迴向一切智智(*sarv'ākāra-jñatāyāṃ pari-nāmayataḥ*)。於諸有情·住慈身業(*sattveṣu maitraṃ kāya-karma*)、語業(*maitraṃ vāk-karma*)、意業(*maitraṃ manaḥ-karma pratyupa-sthitam bhavati*)，離諸罪犯。善現！(*evaṃ khalu subhūte*)是為·菩薩摩訶薩·安住布施波羅蜜多(*bodhisattvo mahāsattvo dāna-pāramitāyāṃ sthitvā*)·攝取淨戒波羅蜜多(*śīla-pāramitāṃ pari-grhṇāti*)。

(*subhūtir āha: katham bhagavan bodhisattvo mahāsattvo dāna-pāramitāyāṃ sthitvā, kṣānti-pāramitāṃ pari-grhṇāti?*)

[317a03] (*bhagavān āha*)善現(*iha subhūte*)！若菩薩摩訶薩(*bodhisattvasya mahāsattvasya*)，以無貪著、無慳悋心·修行布施(*dāna-pāramitāyāṃ sthitvā*)，持此布施(*dānan dadato*)·與諸有情同共·迴向一切智智。若有受者·餘惡有情·非理毀罵、嫌害、凌辱(*yad idam prati-grāhakā ā-krośanti vā pari-bhāṣante vā, a-satyābhiś ca paruṣābhir vāgbhiḥ sam-ud-ā-caranti*)，菩薩於彼，不生變異·瞋忿害心、身、語加報(*na ca teṣām antike cittam ā-ghātayati*)，唯起憐愍、慈悲之心，以善愛言·慚愧遜謝。善現(*evaṃ khalu subhūte*)！是為·菩薩摩訶薩·安住布施波羅蜜多(*bodhisattvo mahāsattvo dāna-pāramitāyāṃ sthitvā*)·攝取安忍波羅蜜多(*kṣānti-pāramitāṃ pari-grhṇāti*)。

(*subhūtir āha: katham bhagavan bodhisattvo mahāsattvo dāna-pāramitāyāṃ sthitvā, vīrya-pāramitāṃ pari-grhṇāti?*)

[317a09] (*bhagavān āha*)善現(*iha subhūte*)！若菩薩摩訶薩(*bodhisattvasya mahāsattvasya*)，以無貪著、無慳悋心·修行布施(*dāna-pāramitāyāṃ sthitvā*)，持此布施(*dānan dadatas*)·與諸有情同共·迴向一切智智。設有受者·餘惡有情，非理毀罵、嫌害、凌辱(*te prati-grāhakā yady ā-krośanti vā pari-bhāṣante vā a-satyāṃ vā paruṣāṃ vā vācam sam-ud-ā-caranti*)，菩薩爾時，便作是念(*tasyākruṣyamāṇasya vā pari-bhāṣyamāṇasya vā, a-satyayā vā paruṣayā vā vācā sam-ud-ā-caryamāṇasya dāna-buddhir eva bhavati, pari-tyāga-buddhir eva bhavati*)：

『諸有造作如是類業，還自感得如是類果。我今不應計彼所作，廢修自業。』復作是念：『我應於彼及餘有情，捨心、施心·倍更增長，無所顧惜(*dātavyaṅ caiva mayā dānan. na mayā na dātavyaṃ*)。』作是念已，發起增上身心精進，常行惠捨(*sa kāyikaṅ ca caitasikaṅ ca vīryaṃ sa vy-añjanayati*)。善現(*evaṃ khalu subhūte*)！

¹⁶ Cf. Kimura, V, p. 83; Conze 1975, p. 492.

是為·菩薩摩訶薩·安住布施波羅蜜多 (*bodhisattvo mahāsattvo dāna-pāramitāyāṃ sthitvā*) · 攝取精進波羅蜜多 (*vīrya-pāramitāṃ pari-grhṇāti.*) 。

(*subhūtir āha: katham bhagavan bodhisattvo mahāsattvo dāna-pāramitāyāṃ sthitvā, dhyāna-pāramitāṃ pari-grhṇāti?*)

- 5 [317a19] (*bhagavān āha*) 善現 (*iha subhūte*) ! 若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvasya mahāsattvasya*) , 以無貪著、無慳悋心·修行布施 (*dāna-pāramitāyāṃ sthitvā*) , 持此布施 (*dānan dadato dānaṃ pari-tyajataḥ*) · 與諸有情同共·迴向一切智智 (*sarv'ākāra-jñatāyāṃ pari-ṇāmayate*) 。於諸受者·及餘境界, 心無散亂, 不求諸欲三界、二乘 (*na śrāvaka-bhūmau vā, na pratyekabuddha-bhūmau vā cittaṃ pari-ṇāmayaty*) , 唯求佛果 (*anyatra sarv'ākāra-jñatārambaṇam eva cittaṃ pra-vartate*) 。
- 10 善現 (*evaṃ khalu subhūte*) ! 是為·菩薩摩訶薩·安住布施波羅蜜多 (*bodhisattvo mahāsattvo dāna-pāramitāyāṃ sthitvā*) · 攝取靜慮波羅蜜多 (*dhyāna-pāramitāṃ pari-grhṇāti.* (PSP_5:85)) 。

- 15 (*subhūtir āha: katham bhagavan bodhisattvo mahāsattvo dāna-pāramitāyāṃ sthitvā, prajñāpāramitāṃ pari-grhṇāti?*)

- [317a24] (*bhagavān āha*) 善現 (*iha subhūte*) ! 若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvasya mahāsattvasya*) , 以無貪著、無慳悋心·修行布施 (*dāna-pāramitāyāṃ sthitvā*) , 持此布施 (*dānan dadato dānaṃ pari-tyajataḥ*) · 與諸有情同共·迴向一切智智。觀·諸受者、施者、施物·皆如幻事 (*tasya māyā-buddhir eva dāne praty-upa-sthitā bhavati*) , 不見·此施於諸有情有益、有損 (*tena ca dānena na kasya-cit sattvasyôpakāraṃ vāpa-kāraṃ vā paśyaty*) , 達一切法勝義空故。善現 (*evaṃ khalu subhūte*) ! 是為·菩薩摩訶薩·安住布施波羅蜜多 (*bodhisattvo mahāsattvo dāna-pāramitāyāṃ sthitvā*) · 攝取般若波羅蜜多 (*pprajñāpāramitāṃ pari-grhṇāti*) 。

- 25 [317a29] (*atha khalv*) 具壽善現復白佛言 (*āyusmān subhūtir bhagavantam etad avocat*) : 「世尊! 云何 (*katham bhagavan*) 菩薩摩訶薩安住淨戒波羅蜜多 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ śīla-pāramitāyāṃ sthito*) · 攝取布施 (*dāna-pāramitāṃ pari-grhṇāti*) 、安忍、精進、靜慮、般若波羅蜜多? 」

- 30 [317b03] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「 (*iha subhūte*) 若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) , 安住淨戒波羅蜜多 (*śīla-pāramitāyāṃ sthito*) , 造身、語、心三種福業 (*yaḥ kāyikaś ca vācikaś ca caitasikaś ca saṃ-varas*) , 由斯福業 (*tena saṃ-varena*) , 離斷生命、乃至邪見, 不求聲聞、獨覺乘等 (*na śrāvaka-bhūmiṃ vā na pratyekabuddha-bhūmiṃ vā parā-mṛṣati, tatra ca śīla-pāramitāyāṃ sthito, na sattvān jīvitād vy-apa-ropayati, nā-dattam ā-dadāti, na kāmeṣu mithyā carati, na mṛṣā-vāg bhavati, na paruṣa-vāg bhavati, na piṣunāṃ vācam bhāṣate, na saṃ-*
- 35 *bhinna-pra-lāpī bhavati, nābhi-dhyātur bhavati, na vy-ā-panna-citto bhavati, na mithyā-dṛṣṭir bhavati*) , 唯求無上正等菩提。菩薩爾時安住淨戒 (*sa tatra śīla-pāramitāyāṃ sthito*) , 廣行布施 (*yad dānan dadāty*) , 隨諸有情所須之物, 盡皆施與 (*annam annārthikānāṃ pānaṃ pānārthikānāṃ yānaṃ yānārthikānāṃ vastraṃ*

vastrārthikānām mālyam mālyārthikānām vi-lepanam vi-lepanārthikānām śayanam śayanārthikānām upāśrayam upāśrayārthikānām pra-dīpaṃ pra-dīpārthikānām upa-karaṇam upa-karaṇārthikānām anyatarānyatarāṇi mānuṣyakāṇi sarva-pariṣ-kārōpa-karaṇāni dadāti），復持如是布施善根（*tac ca dānaṃ*），與諸有情同共（*sarva-sattva-sādhāraṇam kṛtvā*）·迴向一切智智（*an-ut-tarāyai samyak-saṃ-bodhaye pari-ṇāmayati*）。不求聲聞、獨覺等果（*tathā ca pari-ṇāmayati, yathā na śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmau vā pari-ṇāmayati*）。善現（*evaṃ khalu subhūte*）！是為·菩薩摩訶薩·安住淨戒波羅蜜多（*bodhisattvo mahāsattvaḥ śīla-pāramitāyāṃ sthito*）·攝取布施波羅蜜多（*dāna-pāramitāṃ pari-grhṇāti*）。

10 *(subhūtir āha: katham bhagavan bodhisattvo mahāsattvaḥ śīla-pāramitāyāṃ sthitaḥ, kṣānti-pāramitāṃ pari-grhṇāti?)*

[317b11] (*bhagavān āha*) 善現 (*iha subhūte*) ! 若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvasya mahāsattvasya*)，安住淨戒波羅蜜多 (*śīla-pāramitāyāṃ sthitasya*)，若諸有情·競來分割菩薩支體 (*sarva-sattvā aṅga-praty-aṅgāni cchitvā*)，各取持去 (*cchitvā gaccheyus*)，菩薩於彼不生一念忿恨之心 (*tatra bodhisattvasya mahāsattvasya ekacittōt-pādo 'pi na kṣubhyate na vy-ā-padyate*)，但作是念 (*'nyatra cāsyaiṃ bhavati*) : 『我今獲得廣大善利 (*su-labdhā me lābhā* (PSP_5:86))，謂·捨臭穢危脆之身 (*yatra hi nāma mama sattvā aṅga-praty-aṅgāni cchitvā cchitvā gaccheyur*)，得佛清淨金剛之身。』善現 (*evaṃ khalu subhūte*) ! 是為·菩薩摩訶薩·安住淨戒波羅蜜多 (20 *bodhisattvo mahāsattvaḥ śīla-pāramitāyāṃ sthitaḥ*) ·攝取安忍波羅蜜多 (*kṣānti-pāramitāṃ pari-grhṇāti*) 。

(subhūtir āha: katham bhagavan bodhisattvo mahāsattvaḥ śīla-pāramitāyāṃ sthito, vīrya-pāramitāṃ pari-grhṇāti?)

[317b17] (*bhagavān āha*) 善現 (*iha subhūte*) ! 若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*)，安住淨戒波羅蜜多，身心精進 (*na kāyena na cittena vīryaṃ srasayati*)，恒無間斷，著大悲甲，發弘誓言：『一切有情沈溺·可畏、暴惡、難出·生死苦海 (*sarva-sattvā mayōt-tārayitavyāḥ saṃsārataḥ*)；我當拔置不死界中 (*a-mṛte dhātau prati-ṣṭhāpayitavyāḥ*)。』善現 (*evaṃ khalu subhūte*) ! 是為·菩薩摩訶薩·安住淨戒波羅蜜多 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ śīla-pāramitāyāṃ sthito*) ·攝取精進波羅蜜多 (30 *vīrya-pāramitāṃ pari-grhṇāti*) 。

(subhūtir āha: katham bhagavan bodhisattvo mahāsattvaḥ śīla-pāramitāyāṃ sthito, dhyāna-pāramitāṃ pari-grhṇāti?)

[317b21] (*bhagavān āha*) 善現 (*iha subhūte*) ! 若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，安住淨戒波羅蜜多，雖入四靜慮 (*prathamam dhyānaṃ sam-ā-padyate, dvitīyam dhyānaṃ sam-ā-padyate, tṛtīyam dhyānaṃ sam-ā-padyate, caturtham dhyānaṃ sam-ā-padyate*)、或四無量、四無色定、或滅盡定，而不墮聲聞、獨覺等地 (*na ca śrāvaka-bhūmiṃ vā na pratyekabuddha-bhūmiṃ vā 'dhy-ā-lambate*)，亦不證實際，隨本願力·作是念言 (*'nyatra cāsyaiṃ bhavati*) : 『一

切有情沈溺·可畏、暴惡、難出·生死苦海；我今既住清淨尸羅，方便引發清淨靜慮（*iha mayā dhyāna-pāramitāyām sthitvā*），定當拔置不死界中（*sarva-sattvāḥ samsārād ut-tārayitavyāḥ*）。』善現（*evaṃ khalu subhūte*）！是為·菩薩摩訶薩·安住淨戒波羅蜜多（*bodhisattvo mahāsattvaḥ śīla-pāramitāyām sthito*）·攝取靜慮波羅蜜多（*dhyāna-pāramitām pari-grhṇāti*）。

（*subhūtir āha: katham bhagavan bodhisattvo mahāsattvaḥ śīla-pāramitāyām sthitaḥ, prajñāpāramitām pari-grhṇāti?*）

[317b29]（*bhagavān āha*）善現（*iha subhūte*）！若菩薩摩訶薩（*bodhisattvo mahāsattvaḥ*），安住淨戒波羅蜜多（*śīla-pāramitāyām sthito*），不見有法若善·若非善、若有記·若無記、若有漏·若無漏、若世間·若出世間、若有為·若無為（*na kañ-cid dharmaṃ sams-kṛtaṃ vā 'sams-kṛtaṃ vā paśyati*）、若墮有數·若墮無數、若墮有相·若墮無相（*na nimittan nā-nimittaṃ paśyati*）（*na kasya-cid dharmasyāsti-tvaṃ vā nāst-tvaṃ vā paśyaty*）；唯觀諸法不離真如（*anyatra sarva-dharma-tathatān na vy-ati-vartante*）·廣說乃至不思議界；此真如等，亦不可得。由此般若波羅蜜多·方便善巧（*tayā ca prajñāpāramitayōpāya-kauśalyena*），不墮聲聞、獨覺等地（*na śrāvaka-bhūmiṃ vā na pratyekabuddha-bhūmiṃ vā pataty*），唯求無上正等菩提。善現（*evaṃ khalu subhūte*）！是為·菩薩摩訶薩·安住淨戒波羅蜜多（*bodhisattvo mahāsattvaḥ śīla-pāramitāyām sthitaḥ*）·攝取般若波羅蜜多（*prajñāpāramitām pari-grhṇāti*）。

[317c09]（*atha khalv*）具壽善現復白佛言（*āyusmān subhūtir bhagavantam etad avocat*）：「世尊！云何（*katham bhagavan*）菩薩摩訶薩安住安忍波羅蜜多（*bodhisattvo mahāsattvaḥ kṣānti-pāramitāyām sthitvā*）·攝取布施（*dāna-pāramitām pari-grhṇāti*）、淨戒、精進、靜慮、般若波羅蜜多？」

[317c11] 佛告善現（*bhagavān āha*）：「（*iha subhūte*）若菩薩摩訶薩（*bodhisattvasya mahāsattvasya* (PSP_5:87)），安住安忍波羅蜜多，從初發心（*prathama-cittōt-pādam up'ādāya*），乃至安坐妙菩提座（*yāvad bodhi-maṇḍa-niṣaṅṅasya*），於其中間，設有種種有情之類，非理毀罵、嫌害、凌辱，乃至分割支節持去（*sarva-sattvā yady ā-krośayeyuḥ pari-bhāṣerann aṅga-praty-aṅgāni cācchidyus*）；菩薩爾時都無瞋恨，但作是念（*tatra bodhisattvasya mahāsattvasya kṣānti-pāramitāyām sthitasyaivaṃ bhavati*）：『此諸有情，深可憐愍，煩惱鬼病·擾亂身心·不得自在，無依、無護，貧苦所逼。我當施彼·隨意所須飲、食、衣服、及餘種種財寶、資具，令無匱乏（*dātavyaṃ mayaiṣāṃ sattvānāṃ dānaṃ, na mayaiṣāṃ sattvānāṃ dānaṃ na dātavyaṃ*）。』（*dātavyaṃ mayaiṣāṃ sattvānāṃ dānaṃ, na mayaiṣāṃ sattvānāṃ dānaṃ na dātavyaṃ, sa teṣāṃ sattvānāṃ annam annārthikānāṃ dadāti, pānaṃ pānārthikānāṃ dadāti, yānaṃ yānārthikānāṃ dadāti, śayan'āsana-vastra-hiraṇya-su-varṇa-maṇi-muktā-vaiḍūrya-marakata-śaṃkha-śilā-pravāla-vajrēndra-nīla-sarva-ratna-glāna-pratyaya-bhaiṣajya-pariṣ-kārādīni dadāti yāvad anyatarānyatarāṇi mānuṣyakāṇi pariṣ-kārōpa-karaṇāni dadāti*）復持如是布施

善根 (*tac ca kuśala-mūlaṃ*)，以無所得而為方便，與諸有情同共 (*sarva-sattva-sādhāraṇaṃ kṛtvā*)。迴向一切智智 (*sarv'ākāra-jñatāyāṃ pari-ṇāmayati*)。於迴向時 (*tathā ca pari-ṇāmayati*)，無·二心轉 (*yathāsyā tri-vidhā buddhir na pravaratate*)，謂·誰迴向 (*ko vā pari-ṇāmayati*)？何·所迴向 (*kiṃ vā pari-ṇāmayati, kutra vā pari-ṇāmayati*)？善現 (*evaṃ khalu subhūte*)！是為·菩薩摩訶薩·安住安忍波羅蜜多 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ kṣānti-pāramitāyāṃ sthitvā*)·攝取布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāṃ pari-grhṇāti*)。

(*subhūtir āha: kathaṃ bhagavan bodhisattvo mahāsattvaḥ kṣānti-pāramitāyāṃ sthitvā, śīla-pāramitāṃ pari-grhṇāti?*)

10 [317c22] (*bhagavān āha*) 善現 (*iha subhūte*)！若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，安住安忍波羅蜜多，從初發心 (*prathama-cittōt-pādam up'ādāya*)，乃至安坐妙菩提座 (*yāvad bodhi-maṇḍa-ni-ṣaṇṇo*)，於其中間 (*'trāntare*)，設·極為救自命·因緣，於諸有情·終不損害，乃至不起諸惡邪見 (*na kaś-cit sattvo jīvitād vy-apa-ropito na daihikī bodhy-āngatā-ghāta-doṣa-kriyā vā ut-pāditā, nā-dattam ā-dadāti, na kāma-mithyā-cārī bhavati, na mṛṣā-vāg bhavati, na paruṣa-vāg bhavati, na piśuna-vāg bhavati, nā-baddha-pra-lāpī bhavati, nābhi-dhyātur bhavati, na vy-ā-panna-citto bhavati, na mithyā-drṣṭir bhavat*)。菩薩如是修淨戒時，不求聲聞·獨覺等地 (*na cāsya śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmau cittaṃ krāmati*)，復持如是淨戒善根，以無所得而為方便，與諸有情同共 (*tāni ca kuśala-mūlāni sarva-sattva-sādhāraṇāni kṛtvā*)。迴向一切智智 (*'n-ut-tarāyai samyak-saṃ-bodhaye pari-ṇāmayati*)。於迴向時 (*tathā ca pari-ṇāmayati*)，無·二心轉 (*yathāsyā tri-vidhā buddhir na pravaratate*)，謂·誰迴向 (*ka eṣa pari-ṇāmayati*)？何·所迴向 (*kiṃ vā pari-ṇāmayati, kutra vā pari-ṇāmayati*)？善現 (*evaṃ khalu subhūte*)！是為·菩薩摩訶薩·安住安忍波羅蜜多 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ kṣānti-pāramitāyāṃ sthitvā*)·攝取淨戒波羅蜜多 (*śīla-pāramitāṃ pari-grhṇāti*)。

(*subhūtir āha: kathaṃ bhagavan bodhisattvo mahāsattvaḥ kṣānti-pāramitāyāṃ sthitvā, vīrya-pāramitāṃ pari-grhṇāti?*)

30 [318a02] (*bhagavān āha*) 善現！(*iha subhūte*) 若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，安住安忍波羅蜜多 (*kṣānti-pāramitāyāṃ* (PSP_5:88) *sthitvā*)，發起勇猛增上精進 (*vīryaṃ sa vy-añjanayati*)，常作是念：『若一有情，在一踰繕那外 (*nāhaṃ yojanaṃ vā gatvā*)，或十、或百 (*yojana-śataṃ vā*)、乃至無量踰繕那外 (*yojana-sahasraṃ vā yojana-śata-sahasraṃ vā yojana-koṭi-niyuta-śata-sahasraṃ vā*)，或在一世界外 (*loka-dhātuṃ vā*)，或十、或百 (*loka-dhātu-śataṃ vā*)、乃至無量諸世界外 (*loka-dhātu-sahasraṃ vā loka-dhātu-śata-sahasraṃ vā loka-dhātu-niyuta-śata-sahasraṃ vā loka-dhātu-koṭiṃ vā loka-dhātu-koṭi-śataṃ vā loka-dhātu-koṭi-sahasraṃ vā loka-dhātu-koṭi-śata-sahasraṃ vā loka-dhātu-koṭi-niyuta-śata-sahasraṃ vā*)。應可度者，我必當往 (*gatvā tatrāntaśa eka-sattvam api*)，方便教化，令其受持·或八學處、或五、或十、或具學處 (*śaraṇa-gamana-śikṣā-padeṣu*

na prati-ṣṭhāpayeyam) , 或令安住淨觀、種姓、第八、預流 (srota-ā-patti-phale vā) 、一來 (sakṛd-ā-gāmi-phale vā) 、不還 (an-ā-gāmi-phale vā) 、阿羅漢果 (arhattva-phale vā na prati-ṣṭhāpayeyam) 、獨覺菩提 (pratyekabodhau vā na prati-ṣṭhāpayeyam) , 或令安住諸菩薩地, 乃至無上正等菩提 (an-ut-tarāyāṃ vā samyak-saṃ-bodhau na prati-ṣṭhāpayeyam) , 尚不辭勞, 況為教化無量、無數、無邊有情, 皆令獲得利益安樂, 而當懈倦。』復持如是精進善根, 以無所得而為方便, 與諸有情同共 (tāni ca kuśala-mūlāni sarva-sattvaiḥ sārddham sādharmaṇāni kṛtvā) . 迴向一切智智 ('n-ut-tarāyai samyak-saṃ-bodhaye pari-ṇāmayati) 。於迴向時 (tathā ca pari-ṇāmayati) , 無 · 二心轉 (yathāsya tri-vidhā buddhir na pra-vartate) , 謂 · 誰迴向 (ko vā pari-ṇāmayati) ? 何 · 所迴向 (kiṃ vā pari-ṇāmayati, kutra vā pari-ṇāmayati) ? 善現 (evaṃ khalu subhūte) ! 是為 · 菩薩摩訶薩 · 安住安忍波羅蜜多 (bodhisattvo mahāsattvaḥ kṣāntipāramitāyāṃ sthitvā) · 攝取精進波羅蜜多 (vīrya-pāramitāṃ pari-grhṇāt) 。

(subhūtir āha: katham bhagavan bodhisattvo mahāsattvaḥ kṣānti-pāramitāyāṃ sthitvā, dhyāna-pāramitāṃ pari-grhṇāti?)

[318a16] (bhagavān āha) 善現 (iha subhūte) ! 若菩薩摩訶薩 (bodhisattvo mahāsattvaḥ) , 安住安忍波羅蜜多 (kṣānti-pāramitāyāṃ sthitvā) , 攝心不亂, 離欲、惡、不善法, 有尋 · 有伺, 離 · 生喜、樂, 入初靜慮 (prathamam dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati) (dviṭīyam dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati, tṛtīyam dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati, caturtham dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati) , 廣說 · 乃至入滅想定。是諸定中, 隨所生起心、心所法 (ut-pannôt-pannāṃś citta-cetasikān dharmān) 、及諸善根 · 一切合集 (kuśala-mūlōpa-saṃ-hitān) , 以無所得而為方便, 與諸有情同共 (sarva-sattveṣu sādharmaṇān kṛtvā) · 迴向一切智智 (sarv'ākāra-jñatāyāṃ pari-ṇāmayati) 。於迴向時 (tathā ca pari-ṇāmayati) , 無 · 二心轉, 謂 · 誰迴向? 何 · 所迴向 (yathā dhyānāni ca dhyānāṅgāni ca tasmin samaye nōpa-labhate) ? 善現 (evaṃ khalu subhūte) ! 是為 · 菩薩摩訶薩 · 安住安忍波羅蜜多 (bodhisattvo mahāsattvaḥ kṣānti-pāramitāyāṃ sthitvā) · 攝取靜慮波羅蜜多 (dhyāna-pāramitāṃ pari-grhṇāti) 。

(subhūtir āha: katham bhagavan bodhisattvo mahāsattvaḥ kṣānti-pāramitāyāṃ sthitvā, prajñāpāramitāṃ pari-grhṇāti?)

[318a23] (bhagavān āha) 善現 (iha subhūte) ! 若菩薩摩訶薩 (bodhisattvo mahāsattvaḥ) , 安住安忍波羅蜜多 (kṣānti-pāramitāyāṃ sthitvā) , 於諸法中 · 住循法觀 (tasmin samaye dharme dharmānu-paśyī vi-harati) , 雖以遠離行相 (vi-vikta-vi-hāreṇa vā) , 或以寂靜行相, 或以無盡行相 (śāntākāreṇa vākṣayākāreṇa vā) , 或以永滅行相 · 觀一切法, 而於寂靜 · 能不作證 (na ca tāṃ dharmatāṃ sākṣāt-karoti) , 乃至能坐妙菩提座 (yāvac ca na bodhi-maṇḍe ni-ṣaṅṅo bhavati) , 證得無上正等菩提 (tatra ca ni-śadya (PSP_5:89) sarv'ākāra-jñatāṃ anu-pr'āpsyati) 。從此座起 (ut-thāya) , 轉妙法輪 (dharma-cakram pra-vartayisyati) , 利益安樂諸有

情眾。復持如是妙慧善根，以無所得而為方便，與諸有情同共（*tāni ca kuśala-mūlāni sarva-sattva-sādhāraṇāni kṛtvā*）·迴向一切智智（*'n-ut-tarāyai samyak-saṃ-bodhaye pari-ṇāmayati*）。於迴向時（*tathā ca pari-ṇāmayati*），無·二心轉（*yathāsyā tri-vidhā buddhir na pra-vartate*），謂·誰迴向（*ko vā pari-ṇāmayati*）？何·所迴向（*kiṃ vā pari-ṇāmayati, kutra vā pari-ṇāmayati*）？善現（*evaṃ khalu subhūte*）！是為·菩薩摩訶薩·安住安忍波羅蜜多（*bodhisattvo mahāsattvaḥ kṣānti-pāramitāyāṃ sthitvā*）·攝取般若波羅蜜多（*prajñāpāramitāṃ pari-grhṇāti*）（*tathā ca pari-grhṇāti yathā nōd-grhṇāti tāvan nōt-srjati*）。」

[318b04] 具壽善現復白佛言（*āyusmān subhūtir bhagavantam etad avocat*）：「世尊！云何（*katham bhagavan*）菩薩摩訶薩安住精進波羅蜜多（*bodhisattvo mahāsattvo vīrya-pāramitāyāṃ sthitvā*）·攝取布施（*dāna-pāramitāṃ pari-grhṇāti*）、淨戒、安忍、靜慮、般若波羅蜜多？」

[318b06] 佛告善現（*bhagavān āha*）：「（*iha subhūte*）若菩薩摩訶薩（*bodhisattvo mahāsattvo*），安住精進波羅蜜多（*vīrya-pāramitāyāṃ sthitvā*），身心精進（*kāyena cittena caran*），曾無懈怠（*na ni-kṣipati*），求諸善法·亦無厭倦。每作是念：『我必應得一切智智（*a-vaśyaṃ caiva mayā 'n-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir abhi-saṃ-boddhavyā*）。不應不得（*na mayā nābhi-saṃ-boddhavyā 'n-ut-tarā samyak-saṃ-bodhiḥ*）。』是菩薩摩訶薩，為欲利樂一切有情，常發誓願（*sattvānāṃ ca kṛtena*）：『若一有情，在一踰繕那外（*yojanam vā*），或十、或百（*yojana-śataṃ vā*）、乃至無量踰繕那外（*yojana-sahasraṃ vā yojana-śata-sahasraṃ vā yojana-koṭī-niyuta-śata-sahasraṃ vā*），或在一世界外（*loka-dhātuṃ vā*），或十、或百（*loka-dhātu-śataṃ vā*）、乃至無量諸世界外（*loka-dhātu-sahasraṃ vā loka-dhātu-śata-sahasraṃ vā loka-dhātu-koṭī-niyuta-śata-sahasraṃ vā*）·應可度者，我必當往（*gatvā vīrya-pāramitāyāṃ sthitvāntaśa eka-sattvam apy*），方便教化（*an-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau prati-ṣṭhāpayati*）（*saced bodhisattva-yānikam pudgalam labheta, tam bodhi-caryāsu prati-ṣṭhāpayati*），或令住聲聞乘（*śrāvaka-yānikam pudgalam, śrāvakatvāya prati-ṣṭhāpayati*），或令住獨覺乘（*pratyekabuddha-yānikam pudgalam, pratyeka-bodhau prati-ṣṭhāpayaty*），或令住無上乘，或令受行十善業道（*antaśa eka-sattvam api daśa-kuśaleṣu karma-patheṣu sam-ā-dāpayati*）。如是皆以法施（*sa tad dharma-dānam dattvā*）、財施（*āmiṣa-dānena*）·而充足之（*sattvān saṃ-tarpayati*），方便引攝。』復持如是布施善根（*sa tat kuśala-mūlam*）（*na śrāvaka-bhūmau vā na pratyekabuddha-bhūmau vā pari-ṇāmayaty*），以無所得而為方便，與諸有情同共（*anyatra sarva-sattvaiḥ sārddham sādharmaṃ kṛtvā*）·迴向一切智智（*'n-ut-tarāyai samyak-saṃ-bodhaye pari-ṇāmayati*）。於迴向時（*tathā ca pari-ṇāmayati*），無·二心轉（*yathāsyā tri-vidhā buddhir na pra-vartate*），謂·誰迴向（*ko vā pari-ṇāmayati*）？何·所迴向（*kiṃ vā pari-ṇāmayati, kutra vā pari-ṇāmayati*）？善現（*evaṃ khalu subhūte*）！是為·菩薩摩訶薩·安住精進波羅蜜多（*bodhisattvo*

mahāsattvo vīrya-pāramitāyāṃ sthitvā) · 攝取布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāṃ pari-grhṇāti*) 。

(*subhūtir āha: katham bhagavan bodhisattvo mahāsattvo vīrya-pāramitāyāṃ sthitvā, śīla-pāramitāṃ pari-grhṇāti?* (PSP_5:90))

- 5 [318b20] (*bhagavān āha*) 善現 (*iha subhūte*) ! 若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) , 安住精進波羅蜜多, 從初發心 (*prathama-cittōt-pādam up'ādāya*) , 乃至安坐妙菩提座 (*yāvad bodhi-maṇḍa etasminn antare*) , 自離害生命 (*ātmanā ca prāṇāti-pātāt prati-vi-rato bhavati*) , 亦勸他離害生命 (*parāṃś ca prāṇāti-pāta-prati-vi-ratau sam-ā-dāpayati*) , 無倒稱揚離害生命法 (*prāṇāti-pāta-vi-rateś ca varṇaṃ bhāṣate*) , 歡喜讚歎離害生命者 (*ye cānye prāṇāti-pātāt prati-vi-ratā bhavanti, teṣāṃ ca varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñāḥ*) (*ātmanā cā-datt'ā-dānāt prati-vi-rato bhavati, parāṃś cā-datt'ā-dāna-prati-vi-ratau sam-ā-dāpayati, a-datt'ā-dāna-vi-rateś ca varṇaṃ bhāṣate, ye cānye '-datt'ā-dānāt prati-vi-ratā bhavanti, teṣāṃ ca varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñāḥ.*) (*ātmanā ca kāma-mithyā-cārāt prati-vi-rato bhavati, parāṃś ca kāma-mithyā-cāra-prati-vi-ratau sam-ā-dāpayati, kāma-mithyā-cāra-vi-rateś ca varṇaṃ bhāṣate, ye cānye kāma-mithyā-cārāt prati-vi-ratā bhavanti, teṣāṃ api varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñāḥ.*) (*ātmanā ca mṛṣā-vādāt prati-vi-rato bhavati, parāṃś ca mṛṣā-vāda-vi-ratau sam-ā-dāpayati, mṛṣā-vāda-vi-rateś ca varṇaṃ bhāṣate, ye cānye mṛṣā-vādāt prati-vi-ratā bhavanti, teṣāṃ api varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñāḥ.*) (*ātmanā ca paruṣa-vacanāt prati-vi-rato bhavati, parāṃś ca paruṣa-vacana-vi-ratau sam-ā-dāpayati, paruṣa-vacana-vi-rateś ca varṇaṃ bhāṣate, ye cānye paruṣa-vacanāt prati-vi-ratā bhavanti, teṣāṃ api varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñāḥ.*) (*ātmanā ca piśuna-vacanāt prati-vi-rato bhavati, parāṃś ca piśuna-vacana-vi-ratau sam-ā-dāpayati, piśuna-vacana-vi-rateś ca varṇaṃ bhāṣate, ye cānye piśuna-vacanāt prati-vi-ratā bhavanti, teṣāṃ api varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñāḥ.*) (*ātmanā cā-baddha-pra-lāpāt prati-vi-rato bhavati, parāṃś cā-baddha-pra-lāpa-vi-ratau sam-ā-dāpayati, a-baddha-pra-lāpa-vi-rateś ca varṇaṃ bhāṣate, ye 'pi cānye '-baddha-pra-lāpāt prati-vi-ratā bhavanti, teṣāṃ api varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñāḥ.*) (*ātmanā cābhidyāyāḥ prati-vi-rato bhavati, parāṃś cābhidyā-vi-ratau sam-ā-dāpayati, abhidhyā-vi-rateś ca varṇaṃ bhāṣate, ye 'pi cānye 'bhidyāyāḥ prati-vi-ratā bhavanti, teṣāṃ api varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñāḥ.*) (*ātmanā ca vy-ā-pādāt prati-vi-rato bhavati, parāṃś ca vy-ā-pāda-vi-ratau sam-ā-dāpayati, vy-ā-pāda-vi-rateś ca varṇaṃ bhāṣate, ye 'pi cānye vy-ā-pādāt prati-vi-ratā bhavanti, teṣāṃ api varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñāḥ*) ; 如是 · 乃至自離邪見 (*ātmanā ca mithyā-dṛṣṭeḥ prati-vi-rato bhavati*) , 亦勸他離邪見 (*parāṃś ca mithyā-dṛṣṭi-vi-ratau sam-ā-dāpayati*) , 無倒稱揚離邪見法 (*mithyā-dṛṣṭi-vi-rateś ca varṇaṃ bhāṣate* (PSP_5:91)) , 歡喜讚歎離邪見者 (*ye 'pi cānye mithyā-dṛṣṭeḥ prati-vi-ratā bhavanti, teṣāṃ api varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñāḥ*) 。 是菩薩摩訶薩, 持此淨戒波羅蜜多 (*sa tayā śīla-pāramitayā*) , 不求三界

(*na kāma-dhātum prārthayati, na rūpa-dhātum prārthayati, n' ārūpya-dhātum prārthayati*)、及二乘果(*na śrāvaka-bhūmiṃ prārthayati, na pratyekabuddha-bhūmiṃ prārthayati*)，以無所得而為方便，與諸有情同共(*anyatra tat kuśala-mūlaṃ sarva-sattvaiḥ sārđhaṃ sādharmaṇaṃ kṛtvā*)。迴向一切智智(*'n-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-*
 5 *bodhau pari-ṇāmayati*)。於迴向時(*tathā ca pari-ṇāmayati*)，無·二心轉(*yathāsyā*
tri-vidhā buddhir na pra-vartate)，謂·誰迴向(*ko vā pari-ṇāmayati*)？何·所迴
 向(*kiṃ vā pari-ṇāmayati, kutra vā pari-ṇāmayati*)？善現(*evaṃ khalu subhūte*)！
 是為·菩薩摩訶薩·安住精進波羅蜜多(*bodhisattvo mahāsattvo vīrya-pāramitāyāṃ*
sthitvā)·攝取淨戒波羅蜜多(*śīla-pāramitāṃ pari-grhṇāti*)。

10 (*subhūtir āha: kathaṃ bhagavan bodhisattvo mahāsattvo vīrya-pāramitāyāṃ*
sthitvā, kṣānti-pāramitāṃ pari-grhṇāti?)

[318c01] (*bhagavān āha*)善現(*iha subhūte*)！若菩薩摩訶薩(*bodhisattvasya*
mahāsattvasya)，安住精進波羅蜜多，從初發心(*prathama-cittōt-pādam up'ādāya*)，
 乃至安坐妙菩提座(*yāvad bodhi-maṇḍa-ni-ṣaṇṇasya*)，於其中間，人、非人等
 15 (*manuṣya-bhūto vā 'manuṣya-bhūto vā*)，競來惱觸(*citta-vi-kṣepaṃ vā kuryād*)，
 或復斫刺、斷割支節(*aṅga-praty-aṅgāni cchitvā*)，隨意持去(*ā-dāya gacchet*)。
 菩薩爾時，不作是念(*tatra bodhisattvasya mahāsattvasya vīrya-pāramitāyāṃ*
sthitasya naivaṃ bhavati)：『誰斫刺我(*ko me cchinatti vā*)？誰斷割我(*bhinatti*
vā)？誰復持去(*harati vā*)？』但作是念(*'nyatra cāsyaivaṃ bhavati*)：『我今
 20 獲得廣大善利(*su-labdhā me lābhā*)。彼諸有情，為益我故，來割截我身支節；
 然，我本為一切有情而受此身(*yeṣāṃ evāham arthāya kāyaṃ pari-harāmi, te*
caiv'āgamyāṅga-praty-aṅgāni cchitvā gacchanti)。彼來自取己所有物，而成我事。』
 菩薩如是審諦思惟諸法實相(*dharmatā cāsya pra-kṛtyā su-manasi-kṛtā bhavati*)，
 而修安忍。持此安忍波羅蜜多(*tāni ca kuśala-mūlāni*)，不求聲聞(*na śrāvaka-*
 25 *bhūmau vā*)、獨覺等地(*na pratyekabuddha-bhūmau vā pari-ṇāmayaty*)，以無所
 得而為方便，與諸有情同共(*anyatra sarva-sattvaiḥ sārđhaṃ sādharmaṇāni kṛtvā*)。
 迴向一切智智(*'n-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau pari-ṇāmayati*)。於迴向時(*tathā*
ca pari-ṇāmayati)，無·二心轉(*yathāsyā tri-vidhā buddhir na bhavati*)，謂·誰
 迴向(*ko vā pari-ṇāmayati*)？何·所迴向(*kiṃ vā pari-ṇāmayati, kutra vā pari-*
 30 *ṇāmayati*)？善現(*evaṃ khalu subhūte*)！是為·菩薩摩訶薩·安住精進波羅蜜
 多(*bodhisattvo mahāsattvo vīrya-pāramitāyāṃ sthitvā*)·攝取安忍波羅蜜多(*kṣānti-*
pāramitāṃ pari-grhṇāti)。

(*subhūtir āha: kathaṃ bhagavan bodhisattvo mahāsattvo vīrya-pāramitāyāṃ*
sthitvā, dhyāna-pāramitāṃ pari-grhṇāti?)

35 [318c14] (*bhagavān āha*)善現(*iha subhūte*)！若菩薩摩訶薩(*bodhisattvo*
mahāsattvo)，安住精進波羅蜜多，勤修諸定，謂·離欲(*vi-viktaṃ kāmair*)、惡
 (*vi-viktaṃ pāpakair*)、不善法(*a-kuśalair dharmaiḥ*)，有尋(*sa-vitarkaṃ*)·
 有伺(*sa-vicāraṃ*)，離·生(*vi-veka-jaṃ*)喜、樂(*prīti-sukhaṃ*)，入初靜慮

(*prathamam dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati*) (*vitarka-vicārāṇām vy-upa-samād adhy-ātmaṃ saṃ-pra-sādāc cetasa ekotī-bhāvād a-vitarkam a-vicāraṃ samādhi-jaṃ prīti-sukhaṃ dvitīyaṃ dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati.*) (*prīteś ca vi-rāgād upēkṣako vi-harati, smṛtimān saṃ-pra-jānaṃ sukhaṃ ca kāyena* (PSP_5:92) *prati-saṃ-vedayati yat tad āryā ā-caḡate, upēkṣakah smṛtimān sukha-vi-hārī tṛtīyaṃ dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati*) , 廣說 · 乃至入第四靜慮 (*sa sukhasya ca pra-hāṇād duṣkhasya ca pra-hāṇāt pūrvam eva saumanasya-daurmanasyayor astam-gamād a-duṣkhā-sukham upēkṣā-smṛti-pari-suddhañ caturthaṃ dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati*) ; 於諸有情 (*sa sarva-sattveṣu*) · 起與樂想作意 (*sukha-saṃjñā-manasi-kārād*) , 入慈無量 (*maitrīm a-pra-māṇām upa-saṃ-padya vi-harati*) (*sa sarva-sattveṣu duṣkha-saṃjñā-manasi-kārāt karuṇām a-pra-māṇām upa-saṃ-padya vi-harati.*) (*sa sarva-sattveṣu pra-muditā-saṃjñā-manasi-kārād muditām a-pra-māṇām upa-saṃ-padya vi-harati.*) , 廣說 · 乃至入捨無量 (*sa sarva-sattveṣu sukha-duḡkha-saṃjñā-manasi-kārād upēkṣām a-pra-māṇām upa-saṃ-padya vi-harati*) ; 於諸色中 (*sa rūpe*) · 起厭麤想作意 (*audārika-saṃjñāyāḥ pra-hāṇād*) , 入空無邊處定 (*ākāśa-saṃjñāyās ca manasi-kārād ākās'ānanty'āyatanam upa-saṃ-padya vi-harati*) (*sa vijñāne śānta-saṃjñāyā manasi-kārād vijñān'ānanty'āyatanam upa-saṃ-padya vi-harati.*) (*sa ākiṃcany'āyatanēṣu śānta-saṃjñā-manasi-kārād ākiṃcany'āyatanam upa-saṃ-padya vi-harati.*) (*sa naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyāḥ śānta-saṃjñāyā manasi-kārād naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatanam upa-saṃ-padya vi-harati.*) , 廣說 · 乃至入滅想受定。是菩薩摩訶薩，雖修如是靜慮、無量、無色 (*sa teṣām a-pra-māṇānāñ cārūpya-sam-ā-pattīnām ca*)、滅定，而不攝取彼異熟果 (*vi-pākan na prati-grhṇāty*) , 但隨有情應可受化 · 作利樂處 (*anyatra yatra sarva-sattvānām arthe kartavyaḥ*) , 而於中生 (*tatrōpa-padyate*) 。 既生彼已，用四攝事，而攝取之，方便安立令於布施乃至般若波羅蜜多精勤修學 (*sa tān sattvān ṣaṭsu pāramitāsu pari-pācayati dāna-pāramitāyām śīla-pāramitāyām kṣānti-pāramitāyām vīrya-pāramitāyām dhyāna-pāramitāyām prajñāpāramitāyām*) 。 是菩薩摩訶薩，依諸靜慮，起勝神通，從一佛國 (*buddha-kṣetreṇa*) , 往一佛國 (*buddha-kṣetraṃ saṃ-krāmati*) , 親近、供養諸佛世尊 (*buddhāṃś ca bhagavataḥ pary-up'āste*) , 請問甚深諸法性相 (*pari-prcchati pari-praśnī-kurute*) , 精勤引發殊勝善根 (*kuśala-mūlāva-ropanatayā*) 。 持此善根 (*tāni ca kuśala-mūlāni*) , 以無所得而為方便，與諸有情同共 (*sarva-sattveṣu sādharmaṇāni kṛtvā*) · 迴向一切智智 (*'n-ut-tarāyai samyak-saṃ-bodhaye pari-ṇāmayati*) 。 於迴向時 (*tathā ca pari-ṇāmayati*) , 無 · 二心轉 (*yathāsyā tri-vidhā buddhir na bhavati*) , 謂 · 誰迴向 (*ko vā pari-ṇāmayati*) ? 何 · 所迴向 (*kiṃ vā pari-ṇāmayati, kutra vā pari-ṇāmayati*) ? 善現 (*evam khalu subhūte*) ! 是為 · 菩薩摩訶薩 · 安住精進波羅蜜多 (*bodhisattvo mahāsattvo vīrya-pāramitāyām sthitvā*) · 攝取靜慮波羅蜜多 (*dhyāna-pāramitām pari-grhṇāti*) 。

(*subhūtir āha: katham bhagavan bodhisattvo mahāsattvo vīrya-pāramitāyāṃ sthitvā, prajñāpāramitāṃ pari-grhṇāti?*)

- [319a03] (*bhagavān āha*) 善現 (*iha subhūte*) ! 若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*) , 安住精進波羅蜜多 (*vīrya-pāramitāyāṃ sthitvā*) , 不見布施波羅蜜多 (5 *na dāna-pāramitān dravyataḥ sam-anu-paśyati, na bhāvato na nimittato*) (*na śīla-pāramitāṃ dravyataḥ sam-anu-paśyati, na bhāvato na nimittato*) (*na kṣānti-pāramitāṃ dravyataḥ sam-anu-paśyati, na bhāvato na nimittato*) (*na vīrya-pāramitāṃ dravyataḥ sam-anu-paśyati, na bhāvato na nimittato*) (*na (PSP_5:93) dhyāna-pāramitāṃ dravyataḥ sam-anu-paśyati, na bhāvato na nimittato*) . 乃至般若波羅蜜多 (10 *na prajñāpāramitāṃ*) 若名、若事 (*dravyataḥ sam-anu-paśyati*)、若性 (*na bhāvato*)、若相 (*na nimittataḥ*) , 不見四念住 . 乃至八聖道支 (*evam smṛty-upasthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅgāni mārgaṃ*) 若名、若事 (*na dravyataḥ sam-anu-paśyati*)、若性 (*na bhāvato*)、若相 (*na nimittataḥ*) , 不見內空 (*adhy-ātma-sūnyatāṃ*) . (*bahirdhā-sūnyatāṃ adhy-ātma-bahirdhā-sūnyatāṃ*) 乃至 (*yāvad*) 無性自性空 (*a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatān*) 若名、若事 (15 *na dravyataḥ sam-anu-paśyati*)、若性 (*na bhāvato*)、若相 (*na nimittataḥ*) , 不見真如 . 乃至不思議界若名、若事、若性、若相, 不見苦、集、滅、道聖諦若名、若事、若性、若相, 不見四靜慮、四無量、四無色定 (*ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattīr*) 若名、若事 (*na dravyataḥ sam-anu-paśyati*)、若性 (*na bhāvato*)、若相 (*na nimittataḥ*) (*śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāni pañcābhi-jñā na dravyataḥ sam-anu-paśyati, na bhāvato na nimittataḥ*) , 不見八解脫 . 乃至十遍處 (20 若名、若事、若性、若相, 不見淨觀地 . 乃至如來地若名、若事、若性、若相, 不見極喜地 . 乃至法雲地若名、若事、若性、若相, 不見一切陀羅尼門、三摩地門 (*sarva-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni*) 若名、若事 (*na dravyataḥ sam-anu-paśyati*)、若性 (*na bhāvato*)、若相 (*na nimittataḥ*) , 不見五眼、六神通若名、若事、若性、若相, 不見如來十力 . 乃至十八佛不共法 (*daśa-bala-viśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmān*) 若名、若事 (*na dravyataḥ sam-anu-paśyati*)、若性 (*na bhāvato*)、若相 (*na nimittataḥ*) , 不見三十二大士相、八十隨好若名、若事、若性、若相, 不見無忘失法、恒住捨性若名、若事、若性、若相, 不見一切智、道相智、一切相智若名、若事、若性、若相, 不見預流果 . 乃至獨覺菩提若名、若事、若性、若相, 不見一切菩薩摩訶薩行若名、若事、若性、若相, 不見諸佛無上正等菩提若名、若事、若性、若相, 不見一切智智 (25 *sarv'ākāra-jñatān*) 若名、若事 (*na dravyataḥ sam-anu-paśyati*)、若性 (*na bhāvato*)、若相 (*na nimittataḥ*) 。 如是 . 乃至不見一切法 (*sarva-dharmān*) 若名、若事 (*na dravyataḥ sam-anu-paśyati*)、若性 (*na bhāvato*)、若相 (*na nimittataḥ*) 。 (*sa evaṃ paśyan*) 於諸法中, 不起想念, 無所執著 (*na kva-cid dharmāni-ketaṃ karoti*) 。 如說 (*sa yathā vādī*) , 能作 (*tathā kāri ca bhavati*) 。 復以如是所集善根 (*sa tāni kuśala-mūlāni*) , 以無所得而為方便, 與諸有情同共 (*sarva-sattvaiḥ sārddham*

sādhāraṇāni kṛtvā) · 迴向一切智智 (*'n-ut-tarāyai samyak-saṃ-bodhaye pari-
ṇāmayati*) 。於迴向時 (*tathā ca pari-ṇāmayati*) ，無 · 二心轉 (*yathāsyā tri-vidhā
buddhir na bhavati*) ，謂 · 誰迴向 (*ko vā pari-ṇāmayati*) ？何 · 所迴向 (*kiṃ vā
pari-ṇāmayati, kutra vā pari-ṇāmayati*) ？善現 (*evaṃ khalu subhūte*) ！是為 · 菩
薩摩訶薩 · 安住精進波羅蜜多 (*bodhisattvo mahāsattvo vīrya-pāramitāyāṃ sthitvā*) ·
5 攝取般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāṃ pari-grhṇāti*) 。

[319b03] (*atha khalv*) 具壽善現復白佛言 (*āyusmān subhūtir bhagavantam
etad avocat*) ：「世尊！云何 (*katham bhagavan*) 菩薩摩訶薩安住靜慮波羅蜜多
(*bodhisattvo mahāsattvo dhyāna-pāramitāyāṃ sthito*) · 攝取布施 (*dāna-pāramitāṃ
10 pari-grhṇāti*) 、淨戒、安忍、精進、般若波羅蜜多？」

[319b05] 佛告善現 (*bhagavān āha*) ：「 (*iha subhūte*) 若菩薩摩訶薩
(*bodhisattvo mahāsattvo*) ，安住靜慮波羅蜜多 (*dhyāna-pāramitāyāṃ sthito*) ，
於諸有情住財、法施，謂 · 離欲 (*vi-viktaṃ kāmair*) 、惡 (*vi-viktaṃ pāpakair*) 、
不善法 (*a-kuśalair dharmaiḥ*) ，有尋 (*sa-vitarkaṃ*) · 有伺 (*sa-vicāraṃ*) ，離 ·
15 生 (*vi-veka-jaṃ*) 喜、樂 (*prīti-sukhaṃ*) ，入初靜慮 (*prathamam dhyānam upa-
saṃ-padya vi-harati*) (*vitarka-vicārāṇāṃ vy-upa-śamād adhy-ātmaṃ saṃ-pra-sādāc
caitasa ekotī-bhāvād a-vitarkaṃ a-vicāraṃ samādhi-jaṃ prīti-sukhaṃ dvitīyam
dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati.*) (*prīteś ca vi-rāgād upēkṣako vi-harati, smṛtimān
saṃ-pra-jānaṃ sukhaṃ ca kāyena prati-saṃ-vedayati yat tad āryā ā-caḥate
20 upēkṣakaḥ smṛtimān sukha-vi-hārī trīyam dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati*) ，廣
說 · 乃至入第四靜慮 (*sa sukhasya ca pra-hāṇāt duḥkhasya ca pra-hāṇāt pūrvam eva
saumanasya-daurmanasyayor astaṃ-gamād a-duḥkhā-sukham upēkṣā-smṛti-pari-
śuddhañ* (PSP_5:94) *caturtham dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati*) ；於諸有情 · 起
與樂想作意，入慈無量，廣說 · 乃至入捨無量；於諸色中 · 起厭龜想作意，入空
25 無邊處定 (*evaṃ ākāś'ānanty'āyatana-sam-ā-pattim*) (*vijñān'ānanty'āyatana-sam-
ā-pattim*) (*ākimcany'āyatana-sam-ā-pattim*) (*naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatana-sam-
ā-pattim upa-saṃ-padya vi-harati*) ，廣說 · 乃至入滅想受定。是菩薩摩訶薩，安
住靜慮波羅蜜多 (*tatra dhyāna-pāramitāyāṃ sthito*) ，以無亂心 (*'vi-kṣipta-mānasas*) ，
為諸有情 (*teṣāṃ sattvānām*) 宣說正法，行財 (*āmiṣa-dānaṃ*) 、法施 (*dharmā-
30 dānaṃ ca dadāti*) 。是菩薩摩訶薩，常自行財、法施，亦常勸他行財、法施 (*parāṃś
cāmiṣa-dāne dharmā-dāne ca sam-ā-dāpayati*) ，常無倒稱揚行財法、施法 (*āmiṣa-
dānasya dharmā-dānasya ca varṇam bhāṣate*) ，常歡喜讚歎行財、法施者 (*ye 'pi
cānye āmiṣa-dānaṃ dharmā-dānañ ca dadāti, teṣāṃ ca varṇa-vādī bhavati sam-anu-
jñah*) 。持此善根 (*tac ca kuśala-mūlaṃ*) ，不求聲聞 (*na śrāvaka-bhūmau vā*) 、
35 獨覺等地 (*na pratyekabuddha-bhūmau vā pari-ṇāmayaty*) ，但無所得而為方便，
與諸有情同共 (*anyatra sarva-sattvaiḥ sārđham sādhāraṇam kṛtvā*) · 迴向一切智
智 (*'n-ut-tarāyai samyak-saṃ-bodhaye pari-ṇāmayati*) 。於迴向時 (*tathā ca pari-
ṇāmayati*) ，無 · 二心轉 (*yathāsyā tri-vidhā buddhir na bhavati*) ，謂 · 誰迴向 (*ko*

vā pari-ṇāmayati) ? 何 · 所迴向 (kiṃ vā pari-ṇāmayati, kutra vā pari-ṇāmayati) ? 善現 (evaṃ khalu subhūte) ! 是為 · 菩薩摩訶薩 · 安住靜慮波羅蜜多 (bodhisattvo mahāsattvo dhyāna-pāramitāyāṃ sthito) · 攝取布施波羅蜜多 (dāna-pāramitāṃ pari-grhṇāti) 。

5 (subhūtir āha: katham bhagavan bodhisattvo mahāsattvo dhyāna-pāramitāyāṃ sthitaḥ, śīla-pāramitāṃ pari-grhṇāti?)

[319b20] (bhagavān āha) 善現 (iha subhūte) ! 若菩薩摩訶薩 (bodhisattvasya mahāsattvasya) , 安住靜慮波羅蜜多 (dhyāna-pāramitāyāṃ sthitasya) , 受持淨戒 , 常不發起貪俱行心 (na rāga-saha-gataṃ cittam ut-padyate) 、瞋俱行心 (na doṣa-saha-gataṃ cittam ut-padyate) 、癡俱行心 (na moha-saha-gataṃ cittam ut-padyate) 10 (na vi-cikitsā-saha-gataṃ cittam ut-padyate) 、害俱行心、慳俱行心、嫉俱行心、及毀淨戒俱行之心 , 但常發起一切智智俱行作意 (anyatra sarv'ākāra-jñātā pratisaṃ-yuktair manasi-kārair vi-harati) 。復持如是淨戒善根 (tac ca kuśala-mūlaṃ) , 不求聲聞 (na śrāvaka-bhūmau vā) 、獨覺等地 (na pratyekabuddha-bhūmau vā pari-ṇāmayaty) , 但無所得而為方便 , 與諸有情同共 (anyatra sarva-sattvaiḥ sārtham sādharmaṇaṃ kṛtvā) · 迴向一切智智 ('n-ut-tarāyai samyak-saṃ-bodhaye pari-ṇāmayati) 。於迴向時 (tathā ca pari-ṇāmayati) , 無 · 二心轉 (yathāsyā tri-vidhā buddhir na bhavati) , 謂 · 誰迴向 (ko vā pari-ṇāmayati) ? 何 · 所迴向 (kiṃ vā pari-ṇāmayati, kutra vā pari-ṇāmayati) ? 善現 (evaṃ khalu subhūte) ! 是為 · 菩薩摩訶薩 · 安住靜慮波羅蜜多 (bodhisattvo mahāsattvo dhyāna-pāramitāyāṃ sthitaḥ) · 攝取淨戒波羅蜜多 (śīla-pāramitāṃ pari-grhṇāti) 。

20 (subhūtir āha: katham bhagavan bodhisattvo mahāsattvo dhyāna-pāramitāyāṃ sthitaḥ, kṣānti-pāramitāṃ pari-grhṇāti?)

[319b28] (bhagavān āha) 善現 (iha subhūte) ! 若菩薩摩訶薩 (bodhisattvo mahāsattvo) , 安住靜慮波羅蜜多 (dhyāna-pāramitāyāṃ sthitaḥ) , 修行安忍 , 觀色如聚沫 (phena-piṇḍōpamaṃ rūpaṃ praty-avēkṣate) , 觀受如浮泡 (budbudōpamāṃ vedanāṃ praty-avēkṣate) , 觀想如陽焰 (marīcy-upamāṃ saṃjñāṃ praty-avēkṣate) , 觀行如芭蕉 (kadaly-upamāṃ saṃskārāṃ praty-avēkṣate) , 觀識如幻事 (māyōpamaṃ vijñānaṃ praty-avēkṣate) 。作是觀時 (tasyaivaṃ praty-avēkṣamāṇasya) , 於五取 30 蘊不堅實想 , 恒現在前 (pañca-skandheṣv a-sāraka-saṃjñā praty-upa-sthitā bhavati) 。復作是念 (tasyaivaṃ (PSP_5:95) praty-avēkṣamāṇasyaivaṃ bhavati) : 『諸法皆空 , 非我、我所。誰能割截? 誰受割截? 誰能毀罵? 誰受毀罵? 誰復於中發起瞋恨? 色是誰色 (kasya vā rūpaṃ) ? 受是誰受 (kasya vā vedanā) ? 想是誰想 (kasya vā saṃjñā) ? 行是誰行 (kasya vā saṃskārāḥ) ? 識是誰識 (kasya vā vijñānaṃ) ? 』 35 如是菩薩安住靜慮波羅蜜多 , 審觀法時 , 能具安忍 (tasyaivaṃ praty-avēkṣamāṇasyaivaṃ bhavati, ko vā 'tr' ā-kruṣyate vā pari-bhāṣyate vā, ā-kruṣyamāṇasya vā pari-bhāṣyamāṇasya vā na vy-ā-pāda ut-padyate.) 。復持如是所集善根 (sa tat kuśala-mūlaṃ) , 以無所得而為方便 , 與諸有情同共 (sarva-sattva-

sādhāraṇaṃ kṛtvā) · 迴向一切智智 ('n-ut-tarāyai samyak-saṃ-bodhaye pari-
 ṇāmayati) 。於迴向時 (*tathā ca pari-ṇāmayati*) ，無 · 二心轉 (*yathāśya tri-vidhā*
buddhir na bhavati) ，謂 · 誰迴向 (*ko vā pari-ṇāmayati*) ？何 · 所迴向 (*kiṃ vā*
 5 *pari-ṇāmayati, kutra vā pari-ṇāmayati*) ？善現 (*evaṃ khalu subhūte*) ！是為 · 菩
 薩摩訶薩 · 安住靜慮波羅蜜多 (*bodhisattvo mahāsattvo dhyāna-pāramitāyāṃ*
sthitah) · 攝取安忍波羅蜜多 (*kṣānti-pāramitāṃ pari-grhṇāti*) 。

(*subhūtir āha: katham bhagavan bodhisattvo mahāsattvo dhyāna-pāramitāyāṃ*
sthitō, vīrya-pāramitāṃ pari-grhṇāti?)

[319c12] (*bhagavān āha*) 善現 (*iha subhūte*) ！若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo*
 10 *mahāsattvo*) ，安住靜慮波羅蜜多，發勤精進，離欲 (*vi-viktaṃ kāmair*) 、惡 (*vi-*
viktaṃ pāpakair) 、不善法 (*a-kuśala-mūlair dharmair*) ，有尋 (*sa-vitarkaṃ*) ·
 有伺 (*sa-vicāraṃ*) ，離 · 生 (*vi-veka-jaṃ*) 喜、樂 (*prīti-sukhaṃ*) ，入初靜慮具
 足住 (*prathamam dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati*) ；尋、伺寂靜 (*vitarka-vicārāṇāṃ*
 15 *vy-upa-śamād*) ，住 · 內 · 等淨 (*adhy-ātmaṃ saṃ-pra-sādāc*) ，心 · 一趣性 (*cetasa*
ekotī-bhāvād) ，無尋 (*a-vitarkaṃ*) · 無伺 (*a-vicāraṃ*) ，定 · 生 (*samādhi-jaṃ*)
 喜、樂 (*prīti-sukhaṃ*) ，入第二靜慮具足住 (*dvitīyam dhyānam upa-saṃ-padya vi-*
harati) ；離喜 (*prīteś ca vi-rāgād*) 、住捨 (*upēkṣako vi-harati*) ，具念 (*smṛtimān*) 、
 正知 (*saṃ-pra-jānaṃ*) ，領身受樂 (*sukhañ ca kāyena prati-saṃ-vedayati*) ，聖者
 於中能說 (*yat tad āryā ā-caḥate*) · 能捨 (*upēkṣakah*) 、具念 (*smṛtimān*) 、樂
 20 住 (*sukha-vi-hārī*) ，入第三靜慮具足住 (*trīyam dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati*) ；
 斷樂 (*sukhasya ca pra-hāṇād*) 、斷苦 (*duḥkhasya ca pra-hāṇāt*) ，先 (*pūrvam eva*) ·
 喜、憂 (*saumanasya-daurmanasyayor*) · 沒 (*astaṃ-gamād*) ，不苦 · 不樂 (*a-duḥkhā-*
sukham) ，捨 · 念清淨 (*upēkṣā-smṛti-pari-śuddhaṃ*) ，入第四靜慮具足住 (*caturtham*
dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati) 。菩薩如是修一切種靜慮、解脫、等持、等至，
 25 於中皆能不取其相 (*sa dhyānānām dhyānāṅgānām nimittaṃ na grhṇāti*) (*sa evaṃ*
sam-ā-hita-citto) ，發起種種神境智通 ('n-eka-vidham ṛddhi-vidhiṃ praty-anu-
bhavati) ，能作無邊大神變事 (*vi-stareṇa kartavyam*) 。或復發起天耳智通 (*yāvad*
divyena śrotra-dhātunā) ，明了清淨 · 過人、天耳 (*ubhau śabdau śṛṇoti divyañ ca*
mānuṣyakañ ca) ，能如實聞十方世界 · 情、非情類種種音聲。或復發起他心智通
 30 (*sa para-sattvānām para-pudgalānām cetasaiva cittaṃ praj-ānāti*) ，能如實知十方
 世界 · 他有情眾 · 心、心所法 (*vi-stareṇa yāvad an-ut-taraṃ cittaṃ iti yathā-bhūtaṃ*
praj-ānāty) 。或復發起宿住智通 (*an-eka-vidham pūrva-ni-vāsam anu-smarati*) ，
 如實念知十方世界 · 無量有情 · 諸宿住事。或復發起天眼智通 (*vi-stareṇa yāvad*
divyena cakṣuṣā) ，明了清淨 · 過人、天眼 (*vi-śuddhenāti-krānta-mānuṣyakena*) ，
 35 能如實見十方世界 · 有情、無情 · 種種色像 · 乃至業果，皆如實知 (*yāvad yathā-*
karmōpa-gān sattvān paśyati) 。是菩薩摩訶薩，安住此五殊勝神通 (*sa iha pañcasv*
abhi-jñāsu prati-ṣṭhāya) ，從一佛國 (*buddha-kṣetreṇa*) ，趣一佛國 (*buddha-kṣetraṃ*
gacchati) ，親近、供養諸佛世尊 (*buddhān bhagavataḥ pary-up'āste*) ，請問如來

甚深法義 (*pari-prcchati pari-praśnī-karoti*)，廣植無量微妙善根 (*kuśala-mūlāny ava-ropayati*)，成熟有情，嚴淨佛土 (*buddha-kṣetraṅ ca pari-śodhayati*)，勤修種種菩薩勝行。持此善根 (*tāni* (PSP_5:96) *ca kuśala-mūlāni*)，不求聲聞 (*na śrāvaka-bhūmau vā*)、獨覺等地 (*na pratyekabuddha-bhūmau vā pari-ñāmayaty*)，但無所得而為方便，與諸有情同共 (*anyatra sarva-sattvaiḥ sârdham sâdhâraṇâni kṛtvā*)。迴向一切智智 (*'n-ut-tarāyai samyak-saṃ-bodhaye pari-ñāmayati*)。於迴向時 (*tathā ca pari-ñāmayati*)，無·二心轉 (*yathâsya tri-vidhâ buddhir na bhavati*)，謂·誰迴向 (*ko vâ pari-ñāmayati*)？何·所迴向 (*kiṃ vâ pari-ñāmayati, kutra vâ pari-ñāmayati*)？善現 (*evaṃ khalu subhūte*)！是為·菩薩摩訶薩·安住靜慮波羅蜜多 (*bodhisattvo mahāsattvo dhyāna-pāramitāyāṃ sthito*)·攝取精進波羅蜜多 (*vīrya-pāramitāṃ pari-grhṇāti*)。

(*subhūtir āha: katham bhagavan bodhisattvo mahāsattvo dhyāna-pāramitāyāṃ sthitaḥ, prajñāpāramitāṃ pari-grhṇāti?*)

[320a08] (*bhagavān āha*) 善現 (*iha subhūte*)！若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*)，安住靜慮波羅蜜多 (*dhyāna-pāramitāyāṃ sthito*)，觀色 (*rūpaṃ nōpa-labhate*)、受 (*vedanāṃ*)、想 (*saṃjñāṃ*)、行 (*saṃskārān*)、識不可得 (*vijñānaṃ nōpa-labhate*)；觀眼處·乃至意處不可得；觀色處·乃至法處不可得；觀眼界·乃至眼界不可得；觀色界·乃至法界不可得；觀眼識界·乃至意識界不可得 (*skandha-dhātva-āyatanāni nōpa-labhate*)；觀眼觸·乃至意觸不可得；觀眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受不可得；觀地界·乃至識界不可得；觀因緣·乃至增上緣不可得；觀無明·乃至老死不可得 (*pratītya-sam-ut-pādaṃ pratītya-sam-ut-pādāṅgāni nōpa-labhate*)；觀布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāṃ nōpa-labhate*) (*śīla-pāramitāṃ nōpa-labhate*) (*kṣānti-pāramitāṃ nōpa-labhate*) (*vīrya-pāramitāṃ nōpa-labhate*) (*dhyāna-pāramitāṃ nōpa-labhate*)·乃至般若波羅蜜多不可得 (*prajñāpāramitāṃ nōpa-labhate*)；觀內空·乃至無性自性空不可得；觀真如·乃至不思議界不可得；觀苦、集、滅、道聖諦不可得；觀四念住 (*smṛty-upa-sthānāni nōpa-labhate*)·乃至八聖道支不可得 (*evaṃ samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅgāny āryāṣṭāṅga-mārgān nōpa-labhate*) (*adhy-ātma-sūnyatāṃ yāvad a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatāṃ nōpa-labhate*)；觀四靜慮、四無量、四無色定不可得 (*ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattīḥ*)；觀八解脫·乃至十遍處不可得 (*sarva-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni*)；觀空、無相、無願解脫門不可得；觀淨觀地·乃至如來地不可得；觀極喜地·乃至法雲地不可得；觀一切陀羅尼門、三摩地門不可得；觀五眼、六神通不可得；觀如來十力·乃至十八不共法不可得 (*sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmān nōpa-labhate*)；觀三十二大士相、八十隨好不可得；觀無忘失法、恆住捨性不可得；觀一切智、道相智、一切相智不可得；觀預流果·乃至獨覺菩提不可得；觀一切菩薩摩訶薩行不可得；觀諸佛無上正等

菩提不可得；觀一切智智不可得；觀有為界不可得 (*sams-kṛta-dhātun nōpa-labhate*)；
觀無為界不可得 (*a-sams-kṛta-dhātun nōpa-labhate*)。

[320b03] 如是菩薩觀一切法不可得故 (*an-upa-labhamāno*)，無作 (*nābhi-sams-karoty*)。無作故 (*an-abhi-sams-kurvāṇo*)，無造。無造故，無生 (*nôt-pādayaty*)。
5 無生故 (*an-ut-pādayamāno*)，無滅 (*na ni-rodhayati*)。無滅故，無取。無取故，
畢竟清淨，常住無變。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？ (*tathā hi subhūte*) 以一切
法——若佛出世 (*ut-pādād vā tathāgatānām*)，若不出世 (*an-ut-pādād vā*
tathāgatānām)——安住，法性、法界、法住 (*sthitaivaiṣā dharmānām dharm-*
sthititā dharm-niyāmatā)；無生 (*sā naivôt-padyate*)、無滅 (*na ni-rudhyate*)，
10 常無變異。

是菩薩摩訶薩，心常無亂，恒時安住一切智智相應作意 (*so 'vi-kṣipta-citta-*
sarv'ākāra-jñatā-prati-saṃ-yuktair manasi-kārair a-vi-rahito bhavati)，如實觀察一
切法性都無所有。復持如是所集善根 (*tac ca kuśala-mūlam*)，以無所得而為方
便，與諸有情同共 (*sarva-sattva-sādhāraṇam kṛtvā*)。迴向一切智智 (*'n-ut-tarāyai*
15 *samyak-saṃ-bodhaye pari-ñāmayati*)。於迴向時 (*tathā ca pari-ñāmayati*)，無·
二心轉 (*yathāsyā tri-vidhā buddhir na bhavati*)，謂·誰迴向 (*ko vā pari-ñāmayati*)？
何·所迴向 (*kiṃ vā pari-ñāmayati, kutra vā pari-ñāmayati*)？善現 (*evaṃ khalu*
subhūte)！是為·菩薩摩訶薩·安住靜慮波羅蜜多 (*bodhisattvo mahāsattvo dhyāna-*
pāramitāyāṃ sthitaḥ)·攝取般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāṃ pari-grhṇāti*)。」

[320b15] (*atha khalv*) 具壽善現復白佛言 (*āyusmān subhūtir bhagavantam*
etaḥ avocat)：「世尊！云何 (*katham bhagavan*) 菩薩摩訶薩安住般若波羅蜜多
(*bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ sthitvā*)·攝取布施 (*dāna-pāramitāṃ*
pari-pūrayati? (PSP_5:97))、淨戒、安忍、精進、靜慮波羅蜜多？」

[320b17] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「 (*iha subhūte*) 若菩薩摩訶薩
25 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，安住般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，
觀一切法空無所有 (*sarva-dharmāḥ śūnyā iti sam-anu-pāśyati*)。」

[320b19] 「世尊！云何·菩薩摩訶薩，安住般若波羅蜜多，觀一切法空無所
有 (*katham ca subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ sarva-dharmāḥ śūnyā iti sam-anu-*
pāśyati)？」

[320b20] 「善現 (*iha subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，
安住般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ carann*)，觀內空·內空性不可得 (*adhy-*
ātma-śūnyatādhy-ātma-śūnyatēti nōpa-labhate)，外空·外空性不可得 (*bahirdhā-*
śūnyatā bahirdhā-śūnyatēti nōpa-labhate)，內外空·內外空性不可得 (*adhy-ātma-*
bahirdhā-śūnyatādhy-ātma-bahirdhā-śūnyatēti nōpa-labhate)，空空·空空性不可
35 得，大空·大空性不可得，勝義空·勝義空性不可得，有為空·有為空性不可得，
無為空·無為空性不可得，畢竟空·畢竟空性不可得，無際空·無際空性不可得，
散無散空·散無散空性不可得，本性空·本性空性不可得，自共相空·自共相空

性不可得，一切法空·一切法空性不可得 (*yāvad a-bhāva-sūnyatā yāvad a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatēti nōpa-labhate*) 。

是菩薩摩訶薩，(sa)，安住如是十四空中 (*āsu sūnyatāsu sthitvā bodhisattvo mahāsattvo*)，不得色 (*rūpan nōpa-labhate*) 若空 (*sūnyam iti vā*)、若不空 (*a-sūnyam iti vā*)，不得受 (*vedanā*)、想 (*saṃjñā*)、行 (*saṃskārā*)、識 (*viññānaṃ nōpa-labhate*) 若空 (*sūnyam iti vā*)、若不空 (*a-sūnyam iti vā*)；不得眼處·乃至意處若空、若不空；不得色處·乃至法處若空、若不空；不得眼界·乃至境界若空、若不空；不得色界·乃至法界若空、若不空；不得眼識界·乃至意識界若空、若不空 (*skandha-dhātv-āyatanāni nōpa-labhate sūnyānīti vā a-sūnyānīti vā*)；不得眼觸·乃至意觸若空、若不空；不得眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受若空、若不空；不得地界·乃至識界若空、若不空；不得因緣·乃至增上緣若空、若不空；不得無明·乃至老死若空、若不空 (*pratītya-sam-ut-pādaṃ pratītya-sam-ut-pādāṅgāni vā nōpa-labhate sūnyānīti vā a-sūnyānīti vā*)；不得布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多若空、若不空 (*sarva-pāramitā nōpa-labhate sūnyā iti vā a-sūnyā iti vā*)；不得內空·乃至無性自性空若空、若不空；不得真如·乃至不思議界若空、若不空；不得苦、集、滅、道聖諦若空、若不空；不得四念住·乃至八聖道支若空、若不空 (*smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgā nōpa-labhate sūnyā iti vā a-sūnyā iti vā*)；不得四靜慮、四無量、四無色定若空、若不空 (*ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān 'ārūpya-sam-ā-pattayo nōpa-labhate sūnyā iti vā a-sūnyā iti vā*)；不得八解脫·乃至十遍處若空、若不空 (*sarva-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni nōpa-labhate sūnyānīti vā a-sūnyānīti vā*)；不得空、無相、無願解脫門若空、若不空 (*sūnyatā-nimittā-pra-ṇihitāni nōpa-labhate sūnyānīti vā a-sūnyānīti vā*)；不得淨觀地·乃至如來地若空、若不空；不得極喜地·乃至法雲地若空、若不空；不得一切陀羅尼門、三摩地門若空、若不空；不得五眼、六神通若空、若不空；不得如來十力·乃至十八不共法若空、若不空 (*abhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmā nōpa-labhate sūnyā iti vā a-sūnyā iti vā*)；不得三十二大士相、八十隨好若空、若不空；不得無忘失法、恒住捨性若空、若不空；不得一切智、道相智、一切相智若空、若不空；不得預流果·乃至獨覺菩提若空、若不空；不得一切菩薩摩訶薩行若空、若不空；不得諸佛無上正等菩提 (*an-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir nōpa-labhate*) 若空 (*sūnyēti vā*)、若不空 (*a-sūnyēti vā*)；不得一切智智若空、若不空；不得有為界 (*saṃs-kṛto vā dhātur*) 若空、若不空；不得無為界 (*a-saṃs-kṛto vā dhātur nōpa-labhate*) 若空 (*sūnya iti vā*)、若不空 (*a-sūnya iti vā*) 。

是菩薩摩訶薩，(sa)，安住般若波羅蜜多 (*iha prajñāpāramitāyāṃ caran bodhisattvo mahāsattvo*)，於諸有情所有布施 (*yad-yad eva dānan dadāty*)——若食 (*annaṃ vā*)、若飲 (*pānaṃ vā*)，及餘資具 (*śayanam vā ā-vasatham vā glāna-pratyaya-bhaiṣajya-pariṣ-kāraṃ vā vastraṃ vā su-varṇam vā rūpyam vā maṇi-muktā-śaṅkha-śilā-pra-vāl 'ādīni vā puspā-dhūpa-gandha-mālya-vi-lepana-cūrṇa-cīvara-*

cchatra-dhvaja-paṭākā vā yāvad anyatarānyatarāṇi mānuṣyakāṇi pariṣ-kārôpa-karaṇāni dadāti)——皆觀為空 (*sa tad dānaṃ sūnyam ity a-sūnyam iti nôpa-labhate*)。若能施 (*yo vā dadāti*)、若所施 (*yasyaivā dadāti*)、若施福、若施果——如是一切，亦觀為空 (*tad api sūnyam ity a-sūnyam iti nôpa-labhate*)。

- 5 [321a05] 菩薩爾時由住空觀，貪著、慳悋 (*tasya mātsarya-cittasya cōd-grahacittasya vā*) 無容得起 (*'va-kāśo na bhavati*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？是菩薩摩訶薩，修行般若波羅蜜多，從初發心·乃至安坐妙菩提座，如是分別·皆不得起 (*sarva ete dharmāḥ prajñāpāramitāyāṃ carato bodhisattvasya mahāsattvasya* (PSP_5:98) *vi-kalpā eva bhavanti, prathama-cittôt-pādam up'ādāya* 10 *yāvad bodhi-maṇḍa-ni-ṣaṇṇasya*)。如 (*yathā caiva*) 諸如來·應·正等覺 (*tathāgatasyān-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-buddhasya*)·無時暫起著心、慳心 (*na mātsarya-cittaṃ vōd-graha-cittaṃ vōt-padyate*)，此菩薩摩訶薩亦復如是 (*tathaiva bodhisattvasya mahāsattvasya*)，行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ carato*)，著心、慳心皆永不起 (*mātsarya-cittaṃ vā ud-grahacittaṃ vā nôpa-padyate*)。

- 當知 (*evam eva subhūte*)·般若波羅蜜多，是諸菩薩摩訶薩師 (*bodhisattvānām mahāsattvānām śāstā yad-uta prajñāpāramitā*)，能令菩薩摩訶薩眾·不起一切妄想分別，所行布施皆無染著。是菩薩摩訶薩，持此善根 (*tāni ca kuśala-mūlāni*)，以無所得而為方便，與諸有情同共 (*sarva-sattvaiḥ sārđham sādharmaṇaṃ kṛtvā*)·迴向一切智智 (*'n-ut-tarāyai samyak-saṃ-bodhaye pari-ṇāmayati*)。於迴向時 (*tathā ca pari-ṇāmayati*)，無·二心轉 (*yathāsyā tri-vidhā buddhir na bhavati*)，謂·誰迴向 (*ko vā pari-ṇāmayati*)？何·所迴向 (*kiṃ vā pari-ṇāmayati, kutra vā pari-ṇāmayati*)？善現 (*evam khalu subhūte*)！是為·菩薩摩訶薩·安住般若波羅蜜多 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ sthitvā*)·攝取布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāṃ pari-grhṇāti*)。

(*subhūtir āha: katham bhagavan bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ sthitvā, śīla-pāramitāṃ pari-grhṇāti?*)

- [321a17] (*bhagavān āha*) 善現 (*iha subhūte*)！若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，安住般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ sthitvā*)，受持淨戒，一切聲聞、獨覺等心·無容得起 (*na śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmi-cittānām avakāśaṃ dadāti*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？(*tathā hi*) 是菩薩摩訶薩，(*sa*)，觀諸聲聞、獨覺等地 (*śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmin*) 皆不可得 (*nôpa-labhate*)，迴向彼心 (*tad api cittan*) 亦不可得 (*nôpa-labhate*)，迴向彼地身語律儀 (*yac chrāvaka-bhūmau vā pratyekabuddha-bhūmau vā pari-ṇāmayati*) 亦不可得。是菩薩摩訶薩，(*sa*)，安住般若波羅蜜多，從初發心 (*prathama-cittôt-pādam up'ādāya*)·乃至安坐妙菩提座 (*yāvad bodhi-maṇḍa-ni-ṣadanāt*)，於其中間，自離斷生命 (*prāṇāti-pāta-pra-hāṇāya cittam ut-pādayati, ātmanā ca prāṇāti-pātāt prati-vi-rato bhavati*)，亦勸他離斷生命 (*parāṃś ca prāṇāti-pāta-vi-ratau sam-ā-dāpayati*)，

無倒稱揚離斷生命法 (*prāṇāti-pāta-vi-rateś ca varṇaṃ bhāṣate*)，歡喜讚歎離斷生命者 (*ye 'pi cānye prāṇāti-pātāt prati-vi-ratā bhavanti, teṣāṃ api varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñāḥ*)；如是·乃至自離邪見 (*evam a-datt 'ā-dānāt kāma-mithyā-cārāt mṛṣā-vādāt paruṣa-vacanāt piśuna-vacanād a-baddha-pra-lāpād abhidhyāyā vy-ā-pādāt,*
 5 *mithyā-dṛṣṭeḥ prati-vi-rato bhavati*)，亦勸他離邪見 (*parāṃś ca mithyā-dṛṣṭi-vi-ratau sam-ā-dāpayati*)，無倒稱揚離邪見法 (*mithyā-dṛṣṭi-vi-rateś ca varṇaṃ bhāṣate*)，歡喜讚歎離邪見者 (*ye 'pi cānye mithyā-dṛṣṭeḥ prati-vi-ratā bhavanti, teṣāṃ api varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñāḥ*)。是菩薩摩訶薩，持此淨戒所生善根 (*tena ca śīlena*)，不求三界及二乘法 (*na kaś-cid dharmam parā-mṛśati śrāvakatvaṃ vā*
 10 *pratyekabuddhatvaṃ vā*) (*prāg evānyad vā*)，(*tāni ca kuśala-mūlāni*) 但無所得而為方便，與諸有情同共 (*sarva-sattveṣu sādharmaṇāni kṛtvā*)·迴向一切智智 (*'n-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau pari-ṇāmayati*)。於迴向時 (*tathā ca pari-ṇāmayati*)，無·二心轉 (*yathāsyā tri-vidhā buddhir na bhavati*)，謂·誰迴向 (*ko vā pari-ṇāmayati*)？何·所迴向 (*kiṃ vā* (PSP_5:99) *pari-ṇāmayati, kutra vā pari-ṇāmayati*)？
 15 善現 (*evam khalu subhūte*)！是為·菩薩摩訶薩·安住般若波羅蜜多 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ sthitvā*)·攝取淨戒波羅蜜多 (*śīla-pāramitāṃ pari-grhṇāti*)。

(*subhūtir āha: katham bhagavan bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ sthitvā, kṣānti-pāramitāṃ pari-grhṇāti?*)

20 [321b03] (*bhagavān āha*)善現 (*iha subhūte*)，若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvasya mahāsattvasya*)，安住般若波羅蜜多，起隨順忍 (*prajñāpāramitāyāṃ sthitas' ānu-lomikī kṣāntir ut-padyate*)。得此忍已，常作是念 (*tasyaivaṃ bhavati*)：『一切法中，無有一法 (*iha na kaś-cid dharma*)·若起 (*ut-padyate vā*)、若滅 (*ni-rudhyate vā*)，若生、若老，若病、若死 (*mriyate vā*)，若能罵者、若受罵者 (*ā-kruṣyate vā*)，若能謗者、若受謗者 (*pari-bhāṣyate vā*)，若能割截、斫刺、打縛、惱觸、加害，若所割截 (*cchidyate vā*)、斫刺 (*bhidyate vā*)、打縛、惱觸、加害 (*hanyate vā*)。如是一切，性相皆空，不應於中，妄想分別。』是菩薩摩訶薩，(*tasya*)，得此忍故，從初發心 (*prathama-cittôt-pādam up 'ādāya*)·乃至安坐妙菩提座 (*yāvad bodhi-maṇḍa-ni-ṣaṇṇasya*)，於其中間，假使 (*yadi*)一切有情之類 (*sarva-sattvā*)，
 25 皆來訶毀 (*āgamy' ā-kroṣayur vā*)、誹謗 (*pari-bhāṣeran vā*)、凌辱，以諸刀、杖、瓦、石塊等，損害、打擲、割截、斫刺，乃至分解身諸支節 (*loṣṭa-danda-śastra-pra-hārān dadyuś cchidyur bhidyur vā*)；爾時，菩薩心無變異，但作是念 (*tatra cāsyavaṃ bhavati*)：『深可怪哉 (*aho*)！諸法性中 (*dharmāṇāṃ dharmatā*) (*na iha kaś-cid dharma*)，都無訶毀 (*ā-kruṣyate vā*)、誹謗 (*pari-bhāṣyate vā*)、凌辱 (*cchidyate vā bhidyate vā*)、加害 (*hanyate vā*) 等事，而諸有情·妄想分別·執為實有，發起種種煩惱惡業，現在、當來·受諸劇苦。』是菩薩摩訶薩，(*sa*)，持此善根 (*tāni kuśala-mūlāni*)，以無所得而為方便，與諸有情同共 (*sarva-sattvasādharmaṇāni kṛtvā*)·迴向一切智智 (*'n-ut-tarāyai samyak-saṃ-bodhaye pari-*

ṇāmayati) 。於迴向時 (*tathā ca pari-ṇāmayati*) ，無 · 二心轉 (*yathāsyā tri-vidhā buddhir na bhavati*) ，謂 · 誰迴向 (*ko vā pari-ṇāmayati*) ？何 · 所迴向 (*kiṃ vā pari-ṇāmayati, kutra vā pari-ṇāmayati*) ？善現 (*evaṃ khalu subhūte*) ！是為 · 菩薩摩訶薩 · 安住般若波羅蜜多 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ sthitvā*) · 攝取安忍波羅蜜多 (*kṣānti-pāramitāṃ pari-grhṇāti*) 。

(*subhūtir āha: katham bhagavan bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ sthitvā, vīrya-pāramitāṃ parigarhnāti?*)

[321b22] (*bhagavān āha*) 善現 (*iha subhūte*) ！若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) ，安住般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ sthitvā*) (*caturbhir ṛddhi-pādair upāya-kausalyena sam-anv-ā-gataḥ kāyikañ ca caitasikañ ca vīryaṃ saṃ-janayyānyam loka-dhātum api gatvā, loka-dhātu-śatam api gatvā, loka-dhātu-sahasram api gatvā loka-dhātu-śata-sahasram api gatvā loka-dhātu-koṭī-niyuta-śata-sahasram api gatvā*) ，為諸有情宣說正法 (*sattvānāṃ dharmam deśayati*) ，令住布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāyāṃ prati-ṣṭhāpayati*) (*śīla-pāramitāyāṃ prati-ṣṭhāpayati*) (*kṣānti-pāramitāyāṃ prati-ṣṭhāpayati*) (*vīrya-pāramitāyāṃ prati-ṣṭhāpayati*) (*dhyāna-pāramitāyāṃ prati-ṣṭhāpayati*) · 乃至般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ prati-ṣṭhāpayati*) ，或令住四念住 · 乃至八聖道支 (*sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyeṣu dharmeṣu prati-ṣṭhāpayati*) ，或令得預流果 (*srota-ā-patti-phale prati-ṣṭhāpayati*) (*sakṛd-ā-gāmi-phale prati-ṣṭhāpayati*) (*an-ā-gāmi-phale prati-ṣṭhāpayati*) · 乃至阿羅漢果 (*arhattve prati-ṣṭhāpayati*) ，或令得獨覺菩提 (*pratyeka-bodhau prati-ṣṭhāpayati*) ，或令得一切智智 (*yāvad an-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau prati-ṣṭhāpayat*) 。是菩薩摩訶薩，雖為此事 (*tathā ca prati-ṣṭhāpayati*) ，而不住有為界 (*yathā na saṃs-kṛte dhātau prati-ṣṭhāpayati*) ，亦不住無為界 (*nā-saṃs-kṛte dhātau prati-ṣṭhāpayati*) ，復持如是所集善根 (*tac ca kuśalamūlam*) ，以無所得而為方便，與諸有情同共 (*sarva-sattveṣu (PSP_5:100) sārddham sādharmaṇaṃ kṛtvā*) · 迴向一切智智 (*'n-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau pari-ṇāmayati*) 。於迴向時 (*tathā ca pari-ṇāmayati*) ，無 · 二心轉 (*yathāsyā tri-vidhā buddhir na bhavati*) ，謂 · 誰迴向 (*ko vā pari-ṇāmayati*) ？何 · 所迴向 (*kiṃ vā pari-ṇāmayati, kutra vā pari-ṇāmayati*) ？善現 (*evaṃ khalu subhūte*) ！是為 · 菩薩摩訶薩 · 安住般若波羅蜜多 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ sthitvā*) · 攝取精進波羅蜜多 (*vīrya-pāramitāṃ pari-grhṇāti*) 。

(*subhūtir āha: katham bhagavan bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ sthitvā, dhyāna-pāramitāṃ pari-grhṇāti?*)

[321c03] (*bhagavān āha*) 善現 (*iha subhūte*) ！若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) ，安住般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ sthitvā*) ，除 · 佛等持 (*tathāgata-samādhiṃ sthāpayitvā*) ，於餘一切聲聞 (*yāvantaḥ ke-cit samādhayaḥ śrāvaka-samādhir vā*) 、獨覺 (*pratyekabuddha-samādhir vā*) 、菩薩等持，皆能自在隨意入 (*tān sarvān sam-ā-padyate ca*) 、出 (*vy-ut-tiṣṭhate ca*) 。

是菩薩摩訶薩，安住菩薩自在等持 (*samādhau sthitvā*)，於八解脫 (*aṣṭau vi-mokṣān*) 皆能自在順 (*anu-lomaṃ*)、逆 (*prati-lomaṃ*)、入 (*sam-ā-padyate ca*)、出 (*vy-ut-tiṣṭhate ca*)。何等為八 (*katamān aṣṭau vi-mokṣān*)？一者、(*iha subhūte bodhisattvo mahāsattvo*) 有色 (*'dhy-ātmaṃ rūpa-saṃjñī*)，觀諸色 (*bahirdhā rūpāṇi paśyaty*) · 解脫 (*ayaṃ prathamo vi-mokṣaḥ*)。二者、內無色想 (*adhy-ātmaṃ a-rūpa-saṃjñī*)，觀外諸色 (*bahirdhā rūpāṇi paśyaty*) · 解脫 (*ayaṃ dvitīyo vi-mokṣaḥ*)。三者、淨勝解 (*śūnyatvenādhi-muktaḥ śūnyatve cādhi-mukto bhavaty*)，身作證 · 解脫 (*ayaṃ tṛtīyo vi-mokṣaḥ*) (*sukhasya ca pra-hāṇād duṣkhasya ca pra-hāṇāt pūrvam eva saumanasya-daurmanasyayor astaṃ-gamād a-duṣkhā-sukham upēkṣā-smṛti-pari-śuddhaṃ caturthaṃ dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati.*)。四者、超一切色想 (*sa sarva-śo rūpa-saṃjñānām sam-ati-kramāt*)，滅 · 有對想 (*pratigha-saṃjñānām astaṃ-gamād*)，不思惟種種想 (*nānātva-saṃjñānām a-manasi-kārād*)，入 · 無邊空 (*an-antam ākāśam ity*)，空無邊處 (*ākāś'ānanty'āyatanam upa-saṃ-padya vi-haraty*) · 解脫 (*ayaṃ caturtho vi-mokṣaḥ*)。五者、超一切空無邊處 (*sa sarva-śa ākāś'ānanty'āyatana-sam-ati-kramād*)，入 · 無邊識 (*an-antam vijñānam iti*)，識無邊處 (*vijñān'ānanty'āyatanam upa-saṃ-padya vi-haraty*) · 解脫 (*ayaṃ pañcama vi-mokṣaḥ*)。六者、超一切識無邊處 (*sa sarva-śo vijñān'ānanty'āyatana-sam-ati-kramād*)，入 · 無少所有，無所有處 (*ākimcany'āyatanam upa-saṃ-padya vi-haraty*) · 解脫 (*ayaṃ ṣaṣṭho vi-mokṣaḥ*)。七者、超一切無所有處 (*sa sarva-śa ākimcany'āyatana-sam-ati-kramād*)，入 · 非有想、非無想，非想非非想處 (*naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatanam upa-saṃ-padya vi-haraty*) · 解脫 (*ayaṃ saptamo vi-mokṣa*)。八者、超一切非想非非想處 (*sa sarva-śo naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatanam sam-ati-kramāt*)，入 · 滅想受定，滅想受 (*saṃjñā-vedayita-ni-rodham upa-saṃ-padya vi-haraty*) · 解脫 (*ayaṃ aṣṭamo vi-mokṣaḥ*)。 (*itīmān aṣṭau vi-mokṣān anu-lomaṃ prati-lomaṃ sam-ā-padyate ca vy-ut-tiṣṭhate ca.*)

(*tatra samādhau sthitvā*) 是菩薩摩訶薩，復能於九次第定 (*navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattīr*)，若逆、若順 (*anu-loma-prati-lomaṃ*)，自在入 (*sam-ā-padyate ca*)、出 (*vy-ut-tiṣṭhate ca*)。何等為九 (*katamā navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattīr*)？謂 · 四靜慮 (*iha subhūte bodhisattvo mahāsattvo vi-viktaṃ kāmair vi-viktaṃ pāpakair a-kuśalair dharmair sa-vitarkaṃ (PSP_5:101) sa-vicāraṃ vi-veka-jaṃ prīti-sukhaṃ prathamam dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati*) (*vitarka-vicārāṇām vy-upa-samād adhy-ātmaṃ sam-pra-sādāc cetasa ekotī-bhāvād a-vitarkaṃ a-vicāraṃ samādhi-jaṃ prīti-sukhaṃ dvitīyam dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati*) (*prīteś ca virāgād upēkṣako vi-harati smṛtimān sam-pra-jānan sukhaṃ kāyena prati-saṃ-vedayate, yat tad āryā ā-caḥṣate, upēkṣakaḥ smṛtimān sukha-vi-hārī tṛtīyam dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati*) (*sa sukhasya ca pra-hāṇād duṣkhasya ca pra-hāṇāt pūrvam eva saumanasya-daurmanasyayor astaṃ-gamād a-duṣkhā-sukham upēkṣā-smṛti-pari-śuddhiṃ caturthaṃ dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati*)、四無色定 (*sa sarva-śo rūpa-*

saṃjñānām sam-ati-kramāt pratigha-saṃjñānām astam-gamād nānātva-saṃjñānām a-
manasi-kārād an-antam ākāśam ity ākāś'ānanty'āyatanam upa-saṃ-padya vi-harati)
 (*sa sarva-śa ākāś'ānanty'āyatana-sam-ati-kramād an-antam vijñānam iti*
vijñān'ānanty'āyatanam upa-saṃ-padya vi-harati) (*sa sarva-śo*
 5 *vijñān'ānanty'āyatana-sam-ati-kramād nāst kiṃ-cid ity ākiṃcany'āyatanam upa-saṃ-*
padya vi-harati) (*sa sarva-śa ākiṃcany'āyatana-sam-ati-kramād naiva-saṃjñā-nā-*
saṃjñāyatanam upa-saṃ-padya vi-harati)、滅想受定 (*sa sarva-śo naiva-saṃjñā-nā-*
saṃjñāyatanam upa-saṃ-padya vi-harati)、是名·為九。(*evam imā navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattīr anu-loma-*
 10 *prati-lomaṃ sam-ā-padyate ca vy-ut-tiṣṭhate ca.*)

是菩薩摩訶薩，於八解脫 (*imān aṣṭa vi-mokṣān*)、九次第定 (*imās ca navānu-*
pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattīr)，順、逆、入、出，善成熟已 (*vi-bhaṅgaṃ kṛtvā*)，
 能入師子奮迅等持 (*imaṃ siṃha-vi-jṛmbhitaṃ nāma samādhiṃ sam-ā-padyate*)
 (*tatra ca samādhau sthitvā dvā-daśāṅga-pratītya-sam-ut-pādam anu-loma-prati-*
 15 *lomaṃ praty-avēkṣate.*) (*katamāni dvā-daśāṅgāni?*) (*iha subhūte bodhisattvo*
mahāsattvo 'vidyā-pratyayāḥ saṃskārā iti praty-avēkṣate.) (*evam saṃskāra-*
pratyayam vijñānam,) (*vijñāna-pratyayam nāma-rūpaṃ,*) (*nāma-rūpa-pratyayam*
ṣaḍ-āyatanam,) (*ṣaḍ-āyatana-pratyayāḥ sparśaḥ,*) (*sparśa-pratyayā vedanā,*)
 (*vedanā-pratyayā trṣṇā,*) (*trṣṇā-pratyayam uādānam,*) (*uādāna-pratyayo bhavo,*)
 20 (*bhava-pratyayā jātiḥ,*) (*jāti-pratyayam jarā-maraṇam,*) (*jarā-maraṇa-pratyayāḥ*
śoka-parideva-duḥkha-daurmanasyōp'āyāsā iti praty-avēkṣate.) (*evam asya kevalasya*
mahato duḥkha-skandhasya loke samudayo bhavatīti praty-avēkṣate.) (*jarā-maraṇe*
tasminn a-sati śoka-parideva-duḥkha-daurmanasyōp'āyāsā na bhavantīti praty-
avēkṣate.) (*evam jātāv a-satyām jarā-maraṇan na bhavati,*) (*bhave '-sati jātir na*
 25 *bhavati,*) (*uādāne '-sati bhavo na bhavati,*) (*trṣṇāyām a-satyām*
uādānan (PSP_5:102) na bhavati,) (*vedanāyam a-satyām trṣṇā na bhavati*) (*sparśe '-*
sati vedanā na bhavati,) (*ṣaḍ-āyatane '-sati sparśo na bhavati,*) (*nāma-rūpe '-sati*
ṣaḍ-āyatanan na bhavati,) (*vijñāne '-sati nāma-rūpan na bhavati,*) (*saṃskāreṣv a-*
satsu vijñānan na bhavati,) (*a-vidyāyām a-satyām saṃskārā na bhavantīti praty-*
 30 *avēkṣate*) (*evam asya kevalasya mahatā duḥkha-skandhasya loke ni-rodho bhavatīti*
praty-avēkṣate.) (*evam imaṃ dvā-daśāṅgaṃ pratītya-sam-ut-pādam anu-loma-prati-*
lomaṃ praty-avēkṣate) ◦

(*tāni ca kuśala-mūlāni sarva-sattvaiḥ sārddham sādharmaṇāni kṛtvā 'n-ut-tarāyai*
samyak-saṃ-bodhaye pari-ṇāmayati.) (*tathā ca pari-ṇāmayati, yathāsya tri-vidhā*
 35 *buddhir na bhavati, ko vā pari-ṇāmayati, kiṃ vā pari-ṇāmayati, kutra vā pari-*
ṇāmayati.) (*evam khalu subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ sthitvā,*
dhyāna-pāramitāṃ pari-grhṇāti.)

云何師子奮迅等持 (*katamaś ca subhūte bodhisattvasya mahāsattvasya siṃha-vi-jṛmbhitaḥ samādhir*) ? 善現 (*iha subhūte*) ! 調 · 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*) , 離欲 (*vi-viktaṃ kāmair*) 、惡 (*vi-viktaṃ pāpakair*) 、不善法 (*a-kuśalair dharmaiḥ*) , 有尋 (*sa-vitarkaṃ*) · 有伺 (*sa-vicāraṃ*) , 離 · 生 (*vi-veka-jaṃ*) 喜、樂 (*prīti-sukhaṃ*) , 入初靜慮 (*prathamam dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati*) , 次第 (*evaṃ dvitīyaṃ dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati,*) (*trītyaṃ dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati,*) (*caturthaṃ dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati,*) (*ākāś'ānanty'āyatana-sam-ā-pattim,*) (*vijñān'ānanty'āyatana-sam-ā-pattim,*) (*ākīṃcany'āyatana-sam-ā-pattin*) · 乃至超一切非想非非想處 (*naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatana-sam-ā-pattim upa-saṃ-padya vi-harati*) , 入滅想受定 (*saṃjñā-vedayita-ni-rodha-sam-ā-pattim upa-saṃ-padya vi-harati*) ; 復從滅想受定起 (*ni-rodha-sam-ā-patter vy-ut-thāya*) , 還入非想非非想處定 (*naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatana-sam-ā-pattim sam-ā-padyate*) , 次第 (*naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatana-sam-ā-patter vy-ut-thāyākīṃcany'āyatana-sam-ā-pattim sam-ā-padyate.*) (*ākīṃcany'āyatana-sam-ā-patter vy-ut-thāya, vijñān'ānanty'āyatana-sam-ā-pattim sam-ā-padyate.*) (*vijñān'ānanty'āyatana-sam-ā-patter vy-ut-thāy'ākāś'ānanty'āyatana-sam-ā-pattim sam-ā-padyate.*) (*ākāś'ānanty'āyatana-sam-ā-patter vy-ut-thāya, caturthaṃ dhyānam upa-saṃ-padyate.*) (*caturthād dhyānād vy-ut-thāya, trītyaṃ dhyānam sam-ā-padyate*) (*trītyād dhyānād vy-ut-thāya, dvitīyaṃ dhyānam sam-ā-padyate*) · 乃至 (*dvitīyād dhyānād vy-ut-thāya,*) 入初靜慮 (*prathamam dhyānam sam-ā-padyate*) , 是為師子奮迅等持。

[321c25] 善現！是菩薩摩訶薩，(sa)於此師子奮迅等持善成熟已 (*imaṃ siṃha-vi-jṛmbhitaṃ samādhiṃ vi-bhaṅgaṃ kṛtvā*) , 復入菩薩超越等持 (*'va-skandakaṃ samādhiṃ sam-ā-padyate*) 。

云何菩薩超越等持 (*katamaś ca subhūte bodhisattvasya mahāsattvasyāvāskandakaḥ samādhir*) ? 善現 (*iha subhūte*) ! 調 · 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*) , 離欲 (*vi-viktaṃ kāmair*) 、惡 (*vi-viktaṃ (PSP_5:103) pāpakair*) 、不善法 (*a-kuśalair dharmaiḥ*) , 有尋 (*sa-vitarkaṃ*) · 有伺 (*sa-vicāraṃ*) , 離 · 生 (*vi-veka-jaṃ*) 喜、樂 (*prīti-sukhaṃ*) , 入初靜慮 (*prathamam dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati*) ; 從初靜慮起 (*prathamād dhyānād vy-ut-thito*) , 次第 (*dvitīyaṃ dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati,*) (*dvitīyād dhyānād vy-ut-thitas,*) (*trītyaṃ dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati,*) (*trītyād dhyānād vy-ut-thitaś,*) (*caturthaṃ dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati*) (*caturthyād dhyānād vy-ut-thita,*) (*ākāś'ānanty'āyatana-sam-ā-pattim upa-saṃ-padya vi-harati,*) (*ākāś'ānanty'āyatana-sam-ā-patter vy-ut-thito,*) (*vijñān'ānanty'āyatana-sam-ā-pattim upa-saṃ-padya vi-harati,*) (*vijñān'ānanty'āyatana-sam-ā-patter vy-ut-thita,*) (*ākīṃcany'āyatana-sam-ā-pattim upa-saṃ-padya vi-harati,*) (*ākīṃcany'āyatana-sam-ā-patter vy-ut-thito*) (*naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatana-sam-ā-pattim upa-saṃ-padya vi-harati,*) (*naiva-saṃjñā-nā-*

saṃjñāyatana-sam-ā-patter vy-ut-thitaḥ) · 乃至入滅想受定 (*saṃjñā-vedayita-ni-rodha-sam-ā-pattim upa-saṃ-padya vi-harati*) ；

- 從滅想受定起 (*ni-rodha-sam-ā-patter vy-ut-thitaḥ*) ，入初靜慮 (*prathamam dhyānaṃ sam-ā-padyate*) ；從初靜慮起 (*prathamād dhyānād vy-ut-thito*) ，入滅想受定 (*ni-rodha-sam-ā-pattim sam-ā-padyate*) ；從滅想受定起 (*ni-rodha-sam-ā-patter vy-ut-thito*) ，入第二靜慮 (*dviṭīyaṃ dhyānaṃ sam-ā-padyate*) ；從第二靜慮起 (*dviṭīyād dhyānād vy-ut-thito*) ，入滅想受定 (*ni-rodha-sam-ā-pattim sam-ā-padyate*) ；從滅想受定起 (*ni-rodha-sam-ā-patter vy-ut-thitas*) ，入第三靜慮 (*ṭṛīyaṃ dhyānaṃ sam-ā-padyate*) ；從第三靜慮起 (*ṭṛīyād dhyānād vy-ut-thito*) ，入滅想受定 (*ni-rodha-sam-ā-pattim sam-ā-padyate*) ；從滅想受定起 (*ni-rodha-sam-ā-patter vy-ut-thitas*) ，入第四靜慮 (*caturthaṃ dhyānaṃ sam-ā-padyate*) ；從第四靜慮起 (*caturthād dhyānād vy-ut-thito*) ，入滅想受定 (*ni-rodha-sam-ā-pattim sam-ā-padyate*) ；從滅想受定起 (*ni-rodha-sam-ā-patter vy-ut-thita*) ，入空無邊處定 (*ākās'ānanty'āyatana-sam-ā-pattim sam-ā-padyate*) ；從空無邊處定起 (*ākās'ānanty'āyatana-sam-ā-patter vy-ut-thito*) ，入滅想受定 (*ni-rodha-sam-ā-pattim sam-ā-padyate*) ；從滅想受定起 (*ni-rodha-sam-ā-patter vy-ut-thito*) ，入識無邊處定 (*viññān'ānanty'āyatana-sam-ā-pattim sam-ā-padyate*) ；從識無邊處定起 (*viññān'ānanty'āyatana-sam-ā-patter vy-ut-thito*) ，入滅想受定 (*ni-rodha-sam-ā-pattim sam-ā-padyate*) ；從滅想受定起 (*ni-rodha-sam-ā-patter vy-ut-thita*) ，入無所有處定 (*ākimcany'āyatana-sam-ā-pattim sam-ā-padyate*) ；從無所有處定起 (*ākimcany'āyatana-sam-ā-patter vy-ut-thito*) ，入滅想受定 (*ni-rodha-sam-ā-pattim sam-ā-padyate*) ；從滅想受定起 (*ni-rodha-sam-ā-patter vy-ut-thito*) ，入非想非非想處定 (*naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatana-sam-ā-pattim sam-ā-padyate*) ；從非想非非想處定起 (*naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatana-sam-ā-patter vy-ut-thito*) ，入滅想受定 (*ni-rodha-sam-ā-pattim sam-ā-padyate*) ；
- 25 從滅想受定起 (*ni-rodha-sam-ā-patter vy-ut-thito*) ，復入非想非非想處定 (*naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatana-sam-ā-pattim sam-ā-padyate*) ；
- 從非想非非想處定起 (*naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatana-sam-ā-patter vy-ut-thito*) ，墮不定心 (*'-sam-ā-hite citte tiṣṭhaty*) ；從不定心 (*a-sam-ā-hitāc cittād*) ，還入滅想受定 (*ni-rodha-sam-ā-pattim sam-ā-padyate*) ；從滅想受定起 (*ni-rodha-sam-ā-patter vy-ut-thito*) ，住不定心 (*'-sam-ā-hite citte tiṣṭhaty*) ；從不定心 (*a-sam-ā-hitāc cittād*) ，入非想非非想處定 (*naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatana-sam-ā-pattim sam-ā-padyate*) ；從非想非非想處定起 (*naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatana-sam-ā-patter vy-ut-thito*) ，住不定心 (*'-sam-ā-hite citte tiṣṭhaty*) ；從不定心 (*a-sam-ā-hitāc cittād* (PSP_5:104)) ，入無所有處定 ；從無所有處定起 ，住不定心 ；從不定心 ，入識無邊處定 (*viññān'ānanty'āyatana-sam-ā-pattim sam-ā-padyate*) ；從識無邊處定起 (*viññān'ānanty'āyatana-sam-ā-patter vy-ut-thito*) ，住不定心 (*'-sam-ā-hite citte tiṣṭhaty*) ；從不定心 (*a-sam-ā-hitāc cittād*) ，入空無邊處定 (*ākās'ānanty'āyatana-sam-ā-pattim sam-ā-padyate*) ；從空無邊處定起

- (*ākāś'ānanty'āyatana-sam-ā-patter vy-ut-thito*) , 住不定心 ('*sam-ā-hite citte tiṣṭhaty*) ; 從不定心 (*a-sam-ā-hitāc cittād,*) (*ākāś'ānanty'āyatana-sam-ā-pattiṃ sam-ā-padyate,*) (*ākāś'ānanty'āyatana-sam-ā-patter vy-ut-thito,*) ('*sam-ā-hite citte tiṣṭhaty*) (*a-sam-ā-hitāc cittāc*) , 入第四靜慮 (*caturthaṃ dhyānaṃ sam-ā-padyate*) ;
- 5 從第四靜慮起 (*caturthād dhyānād vy-ut-thito*) , 住不定心 ('*sam-ā-hite citte tiṣṭhaty*) ; 從不定心 (*a-sam-ā-hitāc cittāt*) , 入第三靜慮 (*trīyaṃ dhyānaṃ sam-ā-padyate*) ; 從第三靜慮起 (*trīyād dhyānād vy-ut-thito*) , 住不定心 ('*sam-ā-hite citte tiṣṭhaty*) ; 從不定心 (*a-sam-ā-hitāc cittād*) , 入第二靜慮 (*dvīyaṃ dhyānaṃ sam-ā-padyate*) ; 從第二靜慮起 (*dvīyād dhyānād vy-ut-thito*) , 住不定心 ('*sam-ā-hite citte tiṣṭhaty*) ;
- 10 從不定心 (*a-sam-ā-hitāc cittāt*) , 入初靜慮 (*prathamam dhyānaṃ sam-ā-padyate*) ; 從初靜慮起 (*prathamād dhyānād vy-ut-thito*) , 住不定心 ('*sam-ā-hite citte tiṣṭhati*) 。 是為菩薩超越等持。

若菩薩摩訶薩 (*sa*) , 安住如是**超越等持** (*ihāva-skandake samādhau sthitvā*) , 得一切法**平等實性** (*sarva-dharma-samatām anu-pr'āpnoti*) 。

- 15 復持如是所集善根 (*tāni ca kuśala-mūlāni*) , 以無所得而為方便 , 與諸有情同共 (*sarva-sattva-sādhāraṇāni kṛtvā*) · 迴向一切智智 ('*n-ut-tarāyai samyak-sambodhaye pari-ṇāmayati*) 。 於迴向時 (*tathā ca pari-ṇāmayati*) , 無 · 二心轉 (*yathāsya tri-vidhā buddhir na bhavati*) , 謂 · 誰迴向 (*ko vā pari-ṇāmayati*) ? 何 · 所迴向 (*kiṃ vā pari-ṇāmayati, kutra vā pari-ṇāmayati*) ? 善現 (*evaṃ khalu subhūte*) !
- 20 是為 · 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*) · 安住**般若波羅蜜多** · 攝取**靜慮波羅蜜多** ('*va-skandaka-sam-ā-pattiṃ sam-ā-padyate ca vy-ut-tiṣṭhate ca*) 。 」¹⁷

¹⁷ Cf. Kimura, V, p. 104; Conze 1975, p. 504.

第二分·巧便品·第六十八之一¹⁸

[322b09] 爾時(*atha khalv*)，具壽善現白佛言(*āyusmān subhūtir bhagavantam etad avocat*)：「世尊！若菩薩摩訶薩·成就如是巧便力者，發菩提心·已經幾時(*kiyac-ciraṃ saṃ-pra-ssthitā bodhisattvā mahāsattvā, ye 'nenôpāya-kausalyena sam-anv-ā-gatāḥ*)？」

[322b11] (*evam ukte*)佛告善現(*bhagavān āyusmantam subhūtim etd avocat*)：「是菩薩摩訶薩，發菩提心，已經無數、百、千、俱胝、那庾多劫(*a-saṃ-khyeya-kalpa-koṭi-niyuta-śata-sahasra-saṃ-pra-ssthitāḥ subhūte 'mī bodhisattvā mahāsattvā, ye 'nenôpāya-kausalyena sam-anv-ā-gatāḥ*)。」

10 [322b12] 具壽善現復白佛言(*subhūtir āha*)：「世尊！若菩薩摩訶薩·成就如是巧便力者，已曾親近、供養幾佛(*kiyanto buddhā bhagavataḥ pary-up'āsītā bhagavaṃs tair bodhisattvair mahāsattvair, ye 'nenôpāya-kausalyena sam-anv-ā-gatāḥ*)？」

15 [322b14] 佛告善現(*bhagavān āha*)：「是菩薩摩訶薩，已曾親近、供養殑伽沙等·諸佛(*gaṅgā-nadī-vālukôpamā buddhā bhagavantaḥ pary-up'āsītās taiḥ kula-putrair vā kula-duhitṛbhir vā bhavitavyā, ye 'nenôpāya-kausalyena sam-anv-ā-gatāḥ*)。」

20 [322b15] 具壽善現復白佛言(*subhūtir āha*)：「世尊！若菩薩摩訶薩·成就如是巧便力者，已植何等殊勝善根(*kiyat tair bhagavan kuśala-mūlaṃ kṛtaṃ bodhisattvair mahāsattvair, ye 'nenôpāya-kausalyena sam-anv-ā-gatāḥ*)？」

25 [322b17] 佛告善現(*bhagavān āha*)：「是菩薩摩訶薩，發心已來(*prathamacittôt-pādam up'ādāya subhūte*)，無有布施(*na sā kā-cid dāna-pāramitā*) (*yā tair bodhisattvair mahāsattvair na pari-pūritā*)、淨戒(*na sā kā-cic chīla-pāramitā*)、安忍(*na sā kā-cit kṣānti-pāramitā*)、精進(*na sā kā-cid vīrya-pāramitā*)、靜慮(*na sā kā-cid dhyāna-pāramitā*) (*yā tair bodhisattvair mahāsattvair na pari-pūritā*)、般若波羅蜜多(*na sā kā-cit prajñāpāramitā*)·所引善根·而不圓滿精勤修學(*yā tair bodhisattvair mahāsattvair na pari-pūritā*)；由此因緣，成就如是巧方便力(*ye 'nenôpāya-kausalyena sam-anv-ā-gatāḥ*)。」

30 [322b21] 具壽善現復白佛言(*subhūtir āha*)：「世尊！若菩薩摩訶薩·成就如是巧便力者，甚為希有(*āścaryam etad bhagavan bodhisattvānām mahāsattvānām, ye 'nenôpāya-kausalyena sam-anv-ā-gatāḥ. (PSP_5:51)*)。」

[322b22] 佛告善現(*bhagavān āha*)：「如是，如是，如汝所說(*evam etat subhūte evam etat*)。是菩薩摩訶薩，甚為希有(*āścaryam etat subhūte bodhisattvānām mahāsattvānām, ye 'nenôpāya-kausalyena sam-anv-ā-gatāḥ*)。」

35 善現！當知·如(*tad-yathā 'pi nāma*)·日、月輪(*sūryā-candramasau maṇḍale*)，周行照觸四大洲界，作諸事業(*caturṣu dvīpeṣu kāryaṃ kurvāte, caturo dvīpān anugacchataḥ*)；其中，所有若情、非情，隨彼光明勢力而轉，各成己事。如是(*evam*)

¹⁸ Cf. Kimura, V, p. 50; Conze 1975, p. 470.

eva subhūte) · 般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā*)，照觸餘五波羅蜜多，作諸事業 (*pañcasu pāramitāsu karma karoti*)；布施等五波羅蜜多 (*pañca pāramitā*)，隨順般若波羅蜜多勢力而轉 (*anu-gacchanti*)，各成己事。 (*prajñāpāramitā'-vi-rahitatvāt pañca pāramitāḥ pāramitā-nāmadheyam labhante.*) (*prajñāpāramitā-vi-rahitatvād na pāramitā-nāmadheyam labhante.*)

[322b29] 善現！當知·如 (*tad-yathā 'pi nāma subhūte yathā*) · 轉輪王 (*rājā cakra-vartī*)，若無七寶 (*vi-rahitaḥ saptabhī ratnair*)，不名輪王 (*na rājā cakravartīti nāmadheyam labhate*)。要有七寶，乃名輪王。布施等五波羅蜜多，亦復如是 (*evam eva subhūte pañca pāramitā*)，若離般若波羅蜜多 (*vi-rahitatvāt prajñāpāramitayā*)，不得名為波羅蜜多 (*na pāramitā-nāmadheyam labhante*)。不離般若波羅蜜多，乃得名為波羅蜜多。

[322c04] 善現！當知·如 (*tad-yathā 'pi nāma subhūte*) · 有女人，端嚴巨富，若無強夫所守護者 (*a-puruṣā strī*)，易為惡人之所凌辱 (*su-dharṣaṇā bhavati dhūrtakānām*)。若有強夫所守護者，不為惡人之所凌辱。布施等五波羅蜜多，亦復如是 (*evam eva subhūte pañca pāramitāḥ*)，若無般若波羅蜜多力所攝護 (*prajñāpāramitā-vi-rahitatvāt*)，易為天魔及彼眷屬之所沮壞 (*su-dharṣaṇā bhavanti māreṇa pāpīyasā māra-kāyikābhir vā devatābhiḥ*)。若有般若波羅蜜多力所攝護，一切天魔及彼眷屬不能沮壞。

[322c10] 善現！當知·如 (*tad-yathā 'pi nāma subhūte*) · 勇軍將 (*saṃgrāmāva-carah puruṣaḥ*)，妙閑兵法，善備種種堅固鎧杖 (*saṃ-nāha-saṃ-naddhaḥ*) (*saṃ-grāme vartamāne*)，隣國怨敵所不能害 (*dur-dharṣo bhavati rājanyair vā praty-arthikair vā praty-amitrair vā*)。布施等五波羅蜜多，亦復如是 (*evam eva subhūte pañca pāramitāḥ*)，不離般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā'-vi-rahitatvād*)，天魔眷屬、增上慢人、乃至菩薩·旃荼羅等·皆不能壞 (*dur-dharṣā bhavanti māreṇa vā māra-kāyikābhir vā devatābhir ādhimānikair vā pudgalair yāvad evaṃ bodhisattva-caṇḍālair vā pañca pāramitā dur-dharṣā bhavanti*)。

[322c14] 善現！當知·如 (*tad-yathā 'pi nāma subhūte*) · 瞻部洲·諸小王等 (*koṭṭa-rājāno rājñās cakra-vartino*)，隨時朝侍轉輪聖王 (*'nu-vi-dheyā bhavanti so 'yaṃ prātar-upa-sthāno*)，依彼輪王，得至勝處 (*yo gacchanti*)。布施等五波羅蜜多，亦復如是 (*evam eva subhūte pañca pāramitāḥ*)，隨助般若波羅蜜多，由彼勢力所引導故 (*prajñāpāramitā-pari-grhītā*)，疾能證得一切智智 (*yena sarv'ākāra-jñatā tenānu-gacchanti*)。

[322c18] 善現！當知·如 (*tad-yathā 'pi nāma subhūte*) · 瞻部洲·東方諸水 (*yāḥ kā-cit ku-nadyaḥ*)，無不皆趣殞伽大河 (*sarvās tā yena gaṅgā-nadī tenānu-gacchanti*)；隨·殞伽河 (*tā gaṅgā-nadyā sārddham*)，流入大海 (*mahā-samudram upa-yānti*)。布施等五波羅蜜多，亦復如是 (*evam eva pañca pāramitāḥ*)，無不皆為甚深般若波羅蜜多之所攝引 (*prajñāpāramitā-pari-grhītā*)，乃能證得一切智智 (*yena sarv'ākāra-jñatā tenānu-gacchanti*)。

[322c22] 善現！當知·如 (*tad-yathā 'pi nāma subhūte*) ·人右手 (*puruṣasya dakṣiṇo hastah*) 能作眾事 (*sarva-kṛtyāni karoty*)，如是 (*evam eva subhūte*) ·般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā*) 能引一切殊勝善法 (*draṣṭavyā*)。

[322c24] 善現！當知·如 (*yathā ca*) ·人左手 (*vāma-hasta* (PSP_5:52)) 所作不便，如是 (*evam*) ·前五波羅蜜多 (*pañca pāramitā*) 不能引生諸勝善法 (*draṣṭavyāḥ*)。

[322c25] 善現！當知·譬如 (*tad-yathā 'pi nāma subhūte*) ·眾流隨其大小 (*yac ca ku-nadīnām yac ca mahā-nadīnām*)，若入大海 (*udakaṃ sarvaṃ taṃ mahā-samudra-pra-viṣṭam*)，同得鹹名 (*eka-rasaṃ bhavaty*)。如是 (*evam eva subhūte*) ·前五波羅蜜多 (*pañca pāramitāḥ*) 要入般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā-pari-grhītā anu-pra-viṣṭāḥ*)，乃得名為能到彼岸 (*pāramitā nāmadheyaṃ labhante*)。

[322c28] 善現！當知·如 (*tad-yathā 'pi nāma subhūte*) ·轉輪王·欲有所趣，四軍導從，輪寶居先 (*rājñās cakṛva-vartinaś catur-aṅgasya bala-kāyasya cakṛva-ratnaṃ agrato gacchati, tiṣṭhati ca*)。王及四軍·念欲飲、食，輪即為住。既飲、食已，王念欲行，輪即前去。其輪·去住，隨王意欲 (*yatra rājñās cakṛva-vartinaś cakṛva-ratnaṃ tiṣṭhati, tatra rājā cakṛva-vartī bala-kāyaṃ arpayati*)；至所趣方，不復前去 (*na ca cakṛva-ratnaṃ sthānataś calati*)。如是 (*evam eva subhūte*) ·前五波羅蜜多 (*āsāṃ pañcānām pāramitānām*) 與諸善法，欲趣無上正等菩提，要因般若波羅蜜多以為前導，進止俱隨，不相捨離 (*prajñāpāramitā pari-ṇāyikā yena sarv'ākāra-jñatā tenānu-gacchanti*)。若至無上正等菩提 (*tatra sthāsyanti tatra sthitvā sthānato*)，更不前進 (*nāti-krāmanti*)。

[323a06] 善現！當知·如 (*tad-yathā 'pi nāma subhūte*) ·轉輪王·欲有所至，四軍、七寶·前後導從 (*rājñās cakṛva-vartinaś cakṛva-ratnaṃ sa-pari-ṇāyaka-ratnaṃ sa-grha-pati-ratnaṃ catur-aṅgasya bala-kāyasyāgrato gacchaty*)。爾時，輪寶雖最居先，而不分別前後之相。如是 (*evam eva subhūte*) ·前五波羅蜜多 (*āsāṃ pañcānām pāramitānām*) 與諸善法，欲趣無上正等菩提，必以般若波羅蜜多為其前導 (*prajñāpāramitā 'grato gacchaty. agrato gatvā, yena sarv'ākāra-jñatā tena tiṣṭhati*)。然，此般若波羅蜜多，不作是念 (*na ca prajñāpāramitāyā evaṃ bhavati*)：

『我於前五波羅蜜多最為前導 (*dāna-pāramitā mamānu-gaccheḥ, chīla-pāramitā mamānu-gacchet, kṣānti-pāramitā mamānu-gacched, vīrya-pāramitā mamānu-gacched dhyāna-pāramitā mamānu-gacchet*)；彼隨從我。』布施等五波羅蜜多，不作是念 (*naivaṃ dāna-pāramitāyā evaṃ bhavaty*)：『甚深般若波羅蜜多居我等先 (*ahaṃ prajñāpāramitām anu-gaccheyam iti*) (*na śīla-pāramitāyā na kṣānti-pāramitāyā na vīrya-pāramitāyā na dhyāna-pāramitāyā evaṃ bhavaty, ahaṃ prajñāpāramitām anu-gaccheyam iti.*)；我隨從彼。』所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？如是六種波羅蜜多、及一切法·自性 (*sva-bhāva āsām*)，皆鈍·無所能為 (*akim-cit-sam-arthaḥ*)，無有主宰，虛妄不實、空無所有 (*sva-bhāvaḥ sūnyas*)、

不自在相 (*tuccho*)，譬如·陽焰 (*marīci-samaḥ*)、光影、水月、幻事、夢等，其中·都無分別作用真實自體。」

[323a18] 爾時 (*atha khalv*)，具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*):「世尊！若(*yadā bhagavan*)一切法(*sarva-dharmāḥ*)
5 自性皆空 (*sva-bhāva-sūnyās*)，無·實相用，諸菩薩摩訶薩云何 (*tat katham bodhisattvo mahāsattvaḥ*) 修行布施 (*dāna-pāramitāyāṃ caran*)、淨戒 (*śīla-pāramitāyāṃ*)、安忍 (*kṣānti-pāramitāyāṃ*)、精進 (*vīrya-pāramitāyāṃ*)、靜慮 (*dhyāna-pāramitāyāṃ*)、般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ carann*)，求證無上正等菩提 (*an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhyate*)？」

[323a21] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「(*iha subhūte*) 諸菩薩摩訶薩於此六種波羅蜜多正修行時 (*bodhisattvasya mahāsattvasya ṣaṭsu pāramitāsu carata*)，常作是念 (*evam bhavati*):『世間有情心恒顛倒，沈溺生死 (*vi-pary-asta-citto 'yaṃ loka-saṃ-ni-veśaḥ*)，不能自脫。我若不修巧便勝行，不能拔濟彼生死苦 (*sa na śakyo 'n-upāya-kauśalyena saṃsārataḥ pari-moktum*)。我當為彼諸有情類 (*teṣāṃ sattvānām arthāya*)，勤修布施 (*dāna-pāramitāyāṃ carisyāmi*) 乃至般若波羅蜜多巧便勝行 (*śīla-pāramitāyāṃ kṣānti-pāramitāyāṃ vīrya-pāramitāyāṃ dhyāna-pāramitāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ carisyāmīti*)，趣證無上正等菩提，脫諸有情生死大苦。』是菩薩摩訶薩，(*sa*)，作此念已，為諸有情捨施內外一切所有 (*teṣāṃ sattvānām* (PSP_5:53) *arthāyādhyātma-bahirdhā-vastu pari-tyajati*)。既捨施已 (*tasya ca pari-tyajata*)，復作是念 (*evam bhavati*)：『我於內外都無所捨 (*na kiṃ-cit pari-tyaktam*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？(*tathā hy*) 此內外物 (*etad vastu*)，空無自性 (*sva-bhāva-sūnyam*)，不可捨施，非唯屬我。』(*evam khalu subhūte*) 是菩薩摩訶薩，(*bodhisattvo mahāsattvo*)，由此觀察 (*vy-upa-parīkṣamāṇo*)，修行布施波羅蜜多疾得圓滿 (*dāna-pāramitāṃ pari-pūrayati*)，速證無上正等菩提。
25

[323b03] 是菩薩摩訶薩，為脫有情生死苦故 (*teṣāṃ ca sattvānām arthāya*)，終不犯戒 (*dauḥ-śīlyasyāva-kāśaṃ na dadāti*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？是菩薩摩訶薩，常作此念：『我為解脫一切有情生死苦故，求趣無上正等菩提 (*na hy etan mama prati-rūpaṃ syād, yo 'ham an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-boddhum saṃ-pra-sthitaḥ*)，決定不應斷眾生命 (*prāṇāti-pātaṃ kuryām*) 乃至 (*evam a-datt 'ā-dānaṃ kāma-mithyā-cāraṃ mṛṣā-vādaṃ piśuna-vacanaṃ paruṣa-vacanaṃ a-baddha-pra-lāpam abhi-dhyāṃ vy-ā-pādaṃ*) 邪見 (*mithyā-dṛṣṭiṃ kuryām*)，亦定不應求妙欲境，求天富樂，求作帝釋、魔、梵王等，亦定不應求聲聞地 (*śrāvaka-bhūmiṃ vā*) 或獨覺地 (*pratyekabuddha-bhūmiṃ vā prārthayeyam*) 唯自解脫。』
30 (*evam khalu subhūte*) 是菩薩摩訶薩，(*bodhisattvo mahāsattvo*)，由此觀察 (*vy-upa-parīkṣamāṇaḥ*)，修行淨戒波羅蜜多 (*śīla-pāramitāyāṃ carati*) 疾得圓滿，速證無上正等菩提。
35

[323b11] 是菩薩摩訶薩，為脫有情生死苦故，終不發起忿恚等心（*teṣām eva sattvānām arthāyaika-cittōt-pādam api na kṣobhayati*）。假使恒遭毀謗、凌辱、辛楚、呵責，痛徹心髓，終不發起一念瞋恨。設復恒遭刀杖、瓦石、杖塊等物，捶打其身，割截斫刺，分解支節，亦不發起一念惡心。所以者何？是菩薩摩訶薩，
5 觀察一切聲·如谷響，色·如聚沫，不應於中妄起瞋恨·壞諸善品。（*evaṃ khalu subhūte*）是菩薩摩訶薩，（*bodhisattvo mahāsattvo*），由此觀察（**vy-upa-parīkṣamāṇaḥ**），修行安忍波羅蜜多（*kṣānti-pāramitāyāñ carati*）疾得圓滿，速證無上正等菩提。

[323b20] 是菩薩摩訶薩，為脫有情生死苦故（*teṣām eva sattvānām arthāya*），
10 勤求一切殊勝善法，乃至無上正等菩提，於其中間常無懈怠（*kauśīdya-cittam nōt-pādayati, yāvan nān-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-buddho bhavaty*）。所以者何？是菩薩摩訶薩，恒作是念：『我若懈怠，不能濟拔一切有情，令其遠離生死大苦，亦不能得一切智智。』（*evaṃ khalu subhūte*）是菩薩摩訶薩，（*bodhisattvo mahāsattvo*），由此觀察（**vy-upa-parīkṣamāṇo**），修行精進波羅蜜多（*vīrya-pāramitāyāṃ carati*）疾得圓滿，速證無上正等菩提。

[323b26] 是菩薩摩訶薩，（*sa*）·為脫有情生死苦故（*teṣām eva sattvānām arthāya*），修諸勝定，乃至無上正等菩提，終不發起貪、瞋、癡等俱行亂心（*vikṣipta-citto na bhavati, yāvan nān-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-buddho bhavaty*）。所以者何？是菩薩摩訶薩，常作此念：『我若發起貪、瞋、癡等俱行
20 亂心，則不能成利樂他事，亦不能證所求佛果。』（*evaṃ khalu subhūte*）是菩薩摩訶薩，（*bodhisattvo mahāsattvo*），由此觀察（**vy-upa-parīkṣamāṇo**），修行靜慮波羅蜜多（*dhyāna-pāramitāyāṃ carati*）疾得圓滿，速證無上正等菩提。

[323c04] 是菩薩摩訶薩，（*sa*）·為脫有情生死苦故（*teṣām eva sattvānām arthāya*），不離般若波羅蜜多（*na jātu prajñāpāramitā-vi-rahito bhavati*），乃至
25 無上正等菩提，常勤修學世、出世間微妙勝慧（*yāvan nān-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-buddho bhavati*）。所以者何（*tat kasya hetoḥ*）？是菩薩摩訶薩，恒作是念：『若離般若波羅蜜多，於諸有情不能成熟（*na hy anyathā śakyāḥ sattvāḥ pari-pācayitum anyatra prajñayēty*），亦不能得一切智智。』是菩薩摩訶薩，由此觀察（*artha-vaśenaivam arthaṃ*），修行般若波羅蜜多（*prajñāpāramitāyāṃ carati*）
30 疾得圓滿，速證無上正等菩提。

善現！由此因緣，雖一切法無·實相用，自性皆空，而諸菩薩摩訶薩眾，勤修六種波羅蜜多·常無懈怠，求證無上正等菩提。」

[323c14] 爾時（*evaṃ ukte*），具壽善現（*āyusmān subhūtir*）復白佛言（*bhagavantam etad avocat*）：「世尊！若（*yadā bhagavan*）一切種波羅蜜多性
35 無差別（*pāramitānām nāsti nānātvaṃ*），皆是般若波羅蜜多所攝受故，皆由般若波羅蜜多修成滿故，應合為一波羅蜜多，所謂般若波羅蜜多。云何（*katham*）可說·般若波羅蜜多（*iyam prajñāpāramitā*）於五波羅蜜多（*pañcānām pāramitānām*），為最（*agrā-khyāyate*）、為勝（*jyeṣṭhā-khyāyate*）、為尊（*śreṣṭhā-khyāyate*）、為

高 (*varâ-khyāyate*)、為妙 (*pra-varâ-khyāyate*)、為微妙 (*pra-ñitâ-khyāyate*)、為上 (*ut-tamâ-khyāyate*)、為無上 (*'n-ut-tarâ-khyāyate*)、無等、無等等？」

[323c20] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「如是 (*evam etat subhūte*)，如是，如汝所說 (*evam etat*)。如是六種波羅蜜多性無差別 (*na subhūte pāramitānām kiñcit nānātvam*)，皆是般若波羅蜜多所攝持故。若無般若波羅蜜多 (*yadi punaḥ prajñāpāramitā na bhāvyeta*)，布施等五·不得名為波羅蜜多 (*nēmāḥ pañca pāramitā-nāmadheyam labheran*)。要依般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitām punaḥ subhūte āgamyā*)，布施等五·乃得名為波羅蜜多 (*imāḥ pañca pāramitāḥ pāramitā-nāmadheyam labhante*)。是故，前五波羅蜜多·攝在般若波羅蜜多，由此·唯一波羅蜜多，所謂·般若波羅蜜多。是故，一切波羅蜜多性無差別。

善現！當知·如 (*tad-yathā 'pi nāma subhūte*)·有情類，雖有種種色身差別 (*nānā-prakārā ātma-bhāvāḥ*)，若有親近妙高山王 (*su-meruṃ parvata-rājam upasaṃ-krāntā*)，咸同一色 (*eka-varṇā* (PSP_5:54) *bhavanti yad-uta tad-varṇāḥ*)。如是 (*evam eva subhūte*)·前五波羅蜜多，雖有種種品類差別，而為般若波羅蜜多所攝受故，皆由般若波羅蜜多修成滿故，皆入般若波羅蜜多，不可施設差別名性 (*prajñāpāramitām āgamyā, pañca pāramitāḥ pāramitā-nāmadheyam labhante*)。

又·布施等波羅蜜多·依止般若波羅蜜多，方得趣入一切智智 (*tāḥ sarv'ākārajñatām anu-pra-viṣṭā*)，乃得名為到彼岸者。是故，六種波羅蜜多，皆同一味 (*eka-varṇā bhavanti*)，性無差別 (*na vi-śeṣaḥ kaś-cit pra-jñāyate*)，不可施設此是布施波羅蜜多 (*iyam dāna-pāramitā*)·乃至 (*iyam śīla-pāramitā, iyam kṣānti-pāramitā, iyam vīrya-pāramitā, iyam dhyāna-pāramitā*)般若波羅蜜多 (*iyam prajñāpāramitā*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？如是六種波羅蜜多，皆同趣入一切智智，能到彼岸，性無差別 (*tathā hy āsām sva-bhāvo nāsty*)。由是因緣 (*anena kāraṇena*)，布施等六·不可施設名性有異 (*sva-bhāvo na pra-jñāyate*)。」

[324a10] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*)：「波羅蜜多及一切法，若隨實義 (*yadi bhagavann arthānu-prati-pannasya kasya-cid dharmasya*)，皆無此彼、勝劣差別 (*vi-śeṣo vā nānā-karaṇam vā na pra-jñāyate*)。何緣故 (*katham*) 說·般若波羅蜜多 (*iyam prajñāpāramitā*)·於五波羅蜜多 (*āsām pañcānām pāramitānām*)，為最 (*agrâ-khyāyate*)、為勝 (*jyeṣṭhâ-khyāyate*)、為尊 (*śreṣṭhâ-khyāyate*)、為高 (*varâ-khyāyate*)、為妙 (*pra-varâ-khyāyate*)、為微妙 (*pra-ñitâ-khyāyate*)、為上 (*ut-tamâ-khyāyate*)、為無上 (*an-ut-tarâ-khyāyate*) (*nir-ut-tamâ-khyāyate*)、無等 (*a-samâ-khyāyate*)、無等等 (*a-sama-samâ-khyāyate*)？」

[324a14] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「如是 (*evam etat subhūte*)，如是，如汝所說 (*evam etat*)。若隨實義 (*arthānu-prati-pannasya kasya-cid dharmasya*)，波羅蜜多及一切法，皆無此彼、勝劣差別 (*vi-śeṣo vā nānā-karaṇam vā na pra-jñāyate*)。但 (*api tu khalu punar*)，依世俗言說作用 (*loka-vy-ava-hāra-saṃ-keṭam up'ādāya*)，說有此彼、勝劣差別，施設·布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitā prajñaptā*)·乃至 (*śīla-pāramitā prajñaptā, kṣānti-pāramitā prajñaptā, vīrya-pāramitā prajñaptā,*

dhyāna-pāramitā prajñaptā) 般若波羅蜜多，為欲度脫諸有情類世俗作用生老病死
 (*sattvānām saṃsārataḥ pari-mocanāya*)。然，諸有情 (*te ca sattvā*) 生老病死，
 皆非實有 (*na jāyante, na mriyante, na cyavante, nōpa-padyante*)，但假施設。所
 以者何？有情無故 (*sattvā-sattayā*)，當知諸法亦無所有 (*sarva-dharmā-sattā*
 5 *veditavyā*)。甚深般若波羅蜜多，達一切法都無所有，能拔有情世俗作用生老病
 死。由斯故說·般若波羅蜜多於五波羅蜜多，為最 (*anena subhūte kāraṇenāsām*
pañcānām pāramitānām prajñāpāramitā 'grā-khyāyate)、為勝 (*jyeṣṭhā-khyāyate*)、
 為尊 (*śreṣṭhā-khyāyate*)、為高 (*varā-khyāyate*)、為妙 (*pra-varā-khyāyate*)、
 為微妙 (*pra-ñitā-khyāyate*)、為上 (*ut-tamā-khyāyate*)、為無上 (*an-ut-tamā-khyāyate*)
 10 (*nir-ut-tamā-khyāyate*)、無等 (*a-samā-khyāyate*)、無等等 (*a-sama-samā-khyāyate*)。

善現！當知·如 (*tad-yathā 'pi nāma subhūte*)·轉輪王所有女寶，於人中女
 (*yāḥ kāś-cana striyas tāsām strī-ratnam*)，為最 (*agram ā-khyāyate*)、為勝 (*jyeṣṭham*
ā-khyāyate)、為尊 (*śreṣṭham ā-khyāyate*)、為高 (*varam ā-khyāyate*)、為妙 (*pra-*
varam ā-khyāyate)、為微妙 (*pra-ñitam ā-khyāyate*)、為上 (*ut-tamam ā-khyāyate*)、
 15 為無上 (*an-ut-tamam ā-khyāyate*) (*nir-ut-tamam ā-khyāyate*)、無等 (*a-samam ā-*
khyāyate)、無等等 (*a-sama-samam ā-khyāyate*)。如是 (*evam eva subhūte*)·般
 若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā*)，於布施等波羅蜜多 (*āsām pañcānām pāramitānām*)，
 為最 (*agrā-khyāyate*)、為勝 (*jyeṣṭhā-khyāyate*)、為尊 (*śreṣṭhā-khyāyate*)、為
 高 (*varā-khyāyate*)、為妙 (*pra-varā-khyāyate*)、為微妙 (*pra-ñitā-khyāyate*)、
 20 為上 (*ut-tamā-khyāyate*)、為無上 (*an-ut-tamā-khyāyate*) (*nir-ut-tamā-khyāyate*)、
 無等 (*a-samā-khyāyate*)、無等等 (*a-sama-samā-khyāyate*)。」

[324b01] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*)：「世尊！何緣 (*ka eṣa bhagavann*
abhi-prāyo) 數數讚說甚深般若波羅蜜多 (*yat prajñāpāramitā*)·於布施等波羅蜜
 多·為最 (*agrā-khyāyate*)、為勝 (*jyeṣṭhā-khyāyate*)、為尊 (*śreṣṭhā-khyāyate*)、
 25 為高 (*varā-khyāyate*)、為妙 (*pra-varā-khyāyate* (PSP_5:55))、為微妙 (*pra-ñitā-*
khyāyate)、為上 (*ut-tamā-khyāyate*)、為無上 (*an-ut-tamā-khyāyate*) (*nir-ut-*
tamā-khyāyate)、無等 (*a-samā-khyāyate*)、無等等 (*a-sama-samā-khyāyate*)？」

[324b04] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「由 (*tathā hi subhūte*) 此般若波羅
 蜜多 (*prajñāpāramitā*)，以無所得而為方便，普能攝取一切善法 (*sarvān kuśalān*
 30 *dharmān grhītvā*)，和合趣入一切智智 (*yena sarv'ākāra-jñatā tena sthāsyaty*)，
 安住不動故 (*a-sthāna-yogena*)，我數數讚說般若波羅蜜多。」

[324b07] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*)：「 (*kiṃ punar bhagavan*) 甚
 深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā*) 於諸善法 (*kañ-cid dharmam*) 有取 (*grhṇāti vā*)
 捨 (*muñcati vā*) 不？」

[324b09] 佛言 (*bhagavān āha*)：「不也 (*na subhūte*)。甚深般若波羅蜜
 多 (*prajñāpāramitā*) 於法 (*kañ-cid dharmam*) 都無若取 (*grhṇāti vā*) 若捨 (*muñcati*
 35 *vā*)。何以故 (*tat kasya hetoḥ*)？以 (*tathā hi subhūte*) 一切法 (*sarva-dharmā*)
 皆不可取 (*a-grhṇātā*) 不可捨 (*a-muktāḥ*) 故。」

[324b11] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「 (*tat*) 甚深般若波羅蜜多，於何等法 (*katamān bhagavan sarva-dharmān prajñāpāramitā*)，無取 (*na grhṇāti*)、無捨 (*na muñcati*) ? 」

[324b12] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「甚深般若波羅蜜多，於色 (*rūpaṃ subhūte prajñāpāramitā*) · 無取 (*na grhṇāti*)、無捨 (*na muñcati*) ; 於受 (*na vedanāṃ*)、想 (*na saṃjñāṃ*)、行 (*na saṃskārān*)、識 (*vijñānaṃ subhūte prajñāpāramitā*) · 無取 (*na grhṇāti*)、無捨 (*na muñcati*) ; 於眼處 · 乃至意處 · 無取、無捨 ; 於色處 · 乃至法處 · 無取、無捨 ; 於眼界 · 乃至意界 · 無取、無捨 ; 於色界 · 乃至法界 · 無取、無捨 ; 於眼識界 · 乃至意識界 · 無取、無捨 ; 於眼觸 · 乃至意觸 · 無取、無捨 ; 於眼觸為緣所生諸受 · 乃至意觸為緣所生諸受 · 無取、無捨 ; 於地界 · 乃至識界 · 無取、無捨 ; 於因緣 · 乃至增上緣 · 無取、無捨 ; 於無明 · 乃至老死 (*evaṃ skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādaṃ pratītya-sam-ut-pādāṅgāni subhūte prajñāpāramitā*) · 無取 (*na grhṇāti*)、無捨 (*na muñcati*) ; 於布施波羅蜜多 · 乃至般若波羅蜜多 (*evaṃ sarva-pāramitāḥ*) · 無取、無捨 ; 於內空 · 乃至無性自性空 (*sarva-sūnyatāḥ*) · 無取、無捨 ; 於真如 · 乃至不思議界 · 無取、無捨 ; 於苦、集、滅、道聖諦 · 無取、無捨 ; 於四念住 · 乃至八聖道支 (*sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyān dharmān*) · 無取、無捨 ; 於四靜慮、四無量、四無色定 (*ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān 'ārūpya-sam-ā-pattayaḥ*) · 無取、無捨 ; 於八解脫 · 乃至十遍處 · 無取、無捨 ; 於空、無相、無願解脫門 (*sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāni*) · 無取、無捨 ; 於淨觀地 · 乃至如來地 · 無取、無捨 ; 於極喜地 · 乃至法雲地 · 無取、無捨 ; 於一切陀羅尼門、三摩地門 (*sarva-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-pattidhāraṇi-mukhāny*) · 無取、無捨 ; 於五眼、六神通 · 無取、無捨 ; 於如來十力 · 乃至十八不共法 (*abhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇikān buddha-dharmān*) · 無取、無捨 ; 於三十二大士相、八十隨好 · 無取、無捨 ; 於無忘失法、恆住捨性 · 無取、無捨 ; 於一切智、道相智、一切相智 · 無取、無捨 ; 於預流果 · 乃至獨覺菩提 · 無取、無捨 ; 於一切菩薩摩訶薩行 · 無取、無捨 ; 於諸佛無上正等菩提 (*an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhiṃ subhūte prajñāpāramitā*) · 無取 (*na grhṇāti*)、無捨 (*na muñcati*) ; 於一切智智 · 無取、無捨。」

[324c09] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「甚深般若波羅蜜多，云何 (*kathaṃ bhagavan*) 於色 (*rūpaṃ*) · 無取 (*a-pari-grhītaṃ bhavati*)、無捨 ; 乃至 (*kathaṃ vedanā saṃjñā saṃskārāḥ, kathaṃ vijñānaṃ a-pari-grhītaṃ bhavati*) · 於一切智智 · 無取、無捨 ? 」

[324c11] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「甚深般若波羅蜜多 · 不思惟色 (*yaḥ subhūte rūpasya-manasi-kāro*)，是故，於色 · 無取、無捨，乃至 (*vedanāyā a-manasi-kāraḥ saṃjñāyā a-manasi-kāraḥ saṃskārāṇām a-manasi-kāro vijñānasyā-manasi-kāraḥ*) 不思惟一切智智 (*yaḥ skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādasya pratītya-sam-ut-pādāṅgānām a-manasi-kāro, yaḥ sarva-pāramitānām sarva-sūnyatānām, yaḥ sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyānām dharmānām a-manasi-kāro, ya*

ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattīnām a-manasi-kāro, yaḥ śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitānām sarva-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhānām (PSP_5:56) *a-manasi-kāro, yo 'bhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vidām a-manasi-kāro, ya āveṇikānām buddha-dharmāṇām a-manasi-kāraḥ, yāvad*
 5 *yo 'n-ut-tarāyāḥ samyak-saṃ-bodher a-manasi-kāraḥ*), 是故 (*evaṃ hy etat subhūte*)
 於一切智智·無取 (*rūpaṃ a-pari-grhītaṃ bhavati, yāvāt sarv'ākāra-jñatā pari-grhītā bhavati*)、無捨。」，。

[324c14] 具壽善現復白佛言：「云何般若波羅蜜多不思惟色，乃至不思惟一切智智？」

10 [324c15] 佛告善現：「由·此般若波羅蜜多，於色·不思惟一切相，亦不思惟一切所緣，是故·不思惟色；乃至·於一切智智·不思惟一切相，亦不思惟一切所緣，是故·不思惟一切智智。」

[324c19] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*)：「若菩薩摩訶薩·不思惟色 (*yadi bhagavan rūpaṃ na manasi-kartavyaṃ*) (*vedanā saṃjñā saṃskārā, vijñānaṃ na manasi-kartavyaṃ*)，乃至不思惟一切智智 (*evaṃ skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādāḥ pratītya-sam-ut-pādāṅgāni vā na manasi-kartavyāni, sarva-pāramitāḥ sarva-śūnyatāḥ sarva-bodhi-pakṣyā dharmā ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattayaḥ śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāny abhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmā na manasi-kartavyāḥ, sarv'ākāra-jñatā na manasi-kartavyā*)，云何 (*tat kathaṃ bhagavan rūpaṃ a-manasi-kṛtvā, vedanāṃ saṃjñāṃ saṃskārān, vijñānaṃ a-manasi-kṛtvā, skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādān pratītya-sam-ut-pādāṅgāni vā-manasi-kṛtvā, sarva-pāramitāḥ sarva-śūnyatāḥ sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyān dharmān ārya-satyāny a-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattīḥ śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāny abhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmān a-manasi-kṛtvā sarv'ākāra-jñatām a-manasi-kṛtvā*) 增長所種善根 (*kuśala-mūlāni vi-var dhante*)？若不增長所種善根 (*kuśala-mūlais cā-vi-var dhamaṇaiḥ*)，云何圓滿波羅蜜多 (*kathaṃ pāramitāḥ pari-pūryante*)？若不圓滿波羅蜜多 (*pāramitā a-pari-pūrya*)，云何證得所求無上正等菩提 (*kathaṃ sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpsyati*)？」

[324c24] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「若時 (*yadā subhūte*)·菩薩摩訶薩不思惟色 (*rūpaṃ na manasi-kariṣyati*) (*na vedanāṃ na saṃjñāṃ na saṃskārān, na vijñānaṃ na manasi-kariṣyati*)，乃至不思惟一切智智 (*skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādān pratītya-sam-ut-pādāṅgāni vā na manasi-kariṣyati, sarva-pāramitāḥ sarva-śūnyatāḥ sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyān dharmān ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattīr na manasi-kariṣyati, śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhābhi-jñā na manasi-kariṣyati, daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmān na manasi-kariṣyati, yāvad an-ut-*

tarām samyak-saṃ-bodhiṃ na manasi-kariṣyati) ，是時 (tadā) · 菩薩摩訶薩 (bodhisattvasya mahāsattvasya) 便能增長所種善根 (*kuśala-mūlāni vivardhiṣyante*) 。所種善根得增長故，便能圓滿波羅蜜多。波羅蜜多得圓滿故，便能證得所求無上正等菩提 (*yāvat sarv'ākāra-jñātām anu-pr'āpsyati*) 。何以故 (*tat kasya hetoḥ*) ？善現！諸菩薩摩訶薩要**不思惟色** (*a-manasi-kṛtvā hi rūpaṃ* (PSP_5:57) *vedanāṃ saṃjñāṃ saṃskārāṃ vijñānam*) ，乃至 (*a-manasi-kṛtvā skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādān pratītya-sam-ut-pādāṅgāny, a-manasi-kṛtvā sarva-pāramitāḥ sarva-sūnyatāḥ sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyān dharmān ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattīḥ*) 不思惟一切智智，乃能具足修諸菩薩摩訶薩行，**證得無上正等菩提** (*sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇikān buddha-dharmān a-manasi-kṛtvān-ut-tarām samyak-saṃ-bodhiṃ abhi-saṃ-bhotsyate*) 。

[325a02] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) ：「何緣 (*kim atra bhagavan kāraṇaṃ*) 菩薩摩訶薩要**不思惟色** (*yena rūpaṃ a-manasi-kāraṃ*) (*vedanā saṃjñā saṃskārā, vijñānam a-manasi-kāraṃ*) ，乃至**不思惟一切智智** (*evaṃ skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādāḥ pratītya-sam-ut-pādāṅgāni vā-manasi-kāraṇi, sarva-pāramitāḥ sarva-sūnyatāḥ sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyā dharmā ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattayaḥ sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāny abhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmā a-manasi-kārā, an-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir a-manasi-kārā*) ，方能具足修諸菩薩摩訶薩行，**證得無上正等菩提**？」

[325a05] 佛告善現 (*bhagavān āha*) ：「諸菩薩摩訶薩若**思惟色**，乃至**思惟一切智智**，則**有所得**。有所得故，便**著欲界、色、無色界**。若著欲界、色、無色界，不能具足修諸菩薩摩訶薩行，**證得無上正等菩提**。

若菩薩摩訶薩·**不思惟** (*a-manasi-kāreṇa hi*) 色，乃至**不思惟一切智智**，便**無所得**。無所得故，則**不著欲界** (*na śliṣyate kāma-dhātau*) 、**色** (*na śliṣyate rūpa-dhātau*) ·**無色界** (*na śliṣyate ārūpya-dhātāv*) 。(*a-manasi-kāreṇa na kva-cic chliṣyate*) 若不著欲界、色、無色界，乃能具足修諸菩薩摩訶薩行，**證得無上正等菩提**。是故，善現 (*evaṃ khalu subhūte*) ！若菩薩摩訶薩·**欲得具足修諸菩薩摩訶薩行** (*bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitāyāṃ caratā*) ，**欲疾證得所求無上正等菩提**，當勤修學甚深般若波羅蜜多，不應**思惟、執著諸法** (*na kva-cid dharme śliṣyate*) 。

[325a16] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) ：「若菩薩摩訶薩·**精勤修學甚深般若波羅蜜多** (*evaṃ caran bhagavan bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ*) ，**當於何住** (*na kva-cit sthāsyati*) ？」

[325a18] 佛告善現 (*bhagavān āha*) ：「若菩薩摩訶薩·**精勤修學甚深般若波羅蜜多** (*evaṃ caran subhūte bodhisattvo mahāsattvo*) ，**不應住色** (*rūpe na tiṣṭhati*) (*vedanāyāṃ saṃjñāyāṃ saṃskāreṣu, vijñāne na tiṣṭhati*) ，乃至 (*evaṃ caran*

skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādeṣu pratītya-sam-ut-pādāṅgeṣu na tiṣṭhati. sarva-pāramitāsu sarva-sūnyatāsu sapta-trimśatsu bodhi-pakṣyeṣu dharmeṣv ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattiṣu sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhābhi-jñāsu daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmeṣu na tiṣṭhaty) 不應住一切智智 (*evaṃ caran subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ sarv'ākāra-jñatāyām api na tiṣṭhati.*) 。 」

[325a20] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「何緣 (*kim atra bhagavan kāraṇaṃ*) 菩薩摩訶薩精勤修學甚深般若波羅蜜多 (*yena bodhisattvo mahāsattvaḥ*) , 不應住色 , 乃至不應住一切智智 (*tatrāpi na tiṣṭhati*) ? 」

10 [325a23] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「若菩薩摩訶薩 · 精勤修學甚深般若波羅蜜多 , 於一切法無執著故 (*an-abhi-ni-veśena bodhisattvo mahāsattvo*) , 不應住色 , 乃至不應住一切智智 (*na kva-cit* (PSP_5:58) *tiṣṭhati*) 。何以故 (*tat kasya hetoḥ*) ? 善現 ! (*tathā hi*) 是菩薩摩訶薩 , 不見有法 (*sarva-dharmān na sam-anu-paśyati*) · 可於其中 · 而起執著、及可安住 (*yatrābhi-ni-viśeta vā tiṣṭhed vā*) 。善現 ! 如是

15 (*evaṃ khalu subhūte*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) 以無所著及無安住而為方便 , 精勤修學甚深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyām caraty an-abhi-ni-veśyā-sthāna-yogena*) 。

[325a29] 復次 , 善現 ! 若 (*sacet punar*) 菩薩摩訶薩作如是念 (*bodhisattvasya mahāsattvasyaivaṃ bhavati*) : 『若能如是 · 無所執著、無所安住 , 精進修、行甚深般若波羅蜜多 (*ya evaṃ bhāvayaty evaṃ carati*) , 是修般若波羅蜜多 , 是行般若波羅蜜多 (*sa prajñāpāramitāyām carati, sa prajñāpāramitām bhāvayati*) 。我能如是 · 無所執著 · 修深般若波羅蜜多 , 我能如是 · 無所執著 · 行深般若波羅蜜多 (*ahaṃ prajñāpāramitāyām carāmy, ahaṃ prajñāpāramitām bhāvayāmi*) , 是行般若波羅蜜多。』善現 ! 是菩薩摩訶薩 , 由如是念 · 取相、執著 (*saced evaṃ saṃ-jānīte*) , 遠離般若波羅蜜多 (*dūrī-karoti prajñāpāramitām*) 。

25

若遠離般若波羅蜜多 (*sa prajñāpāramitāyā dūrī-bhavati*) , 則遠離靜慮 (*dhyāna-pāramitāyā*) 、精進 (*vīrya-pāramitāyāḥ*) 、安忍 (*kṣānti-pāramitāyāḥ*) 、淨戒 (*śīla-pāramitāyā*) 、布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāyā dūrī-bhavati*) , 亦遠離內空 (*adhy-ātma-sūnyatāyā*) · 乃至 (*yāvad*) 無性自性空 (*a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatāyā dūrī-bhavati*) , 亦遠離真如 · 乃至不思議界 , 亦遠離苦、集、滅、道聖諦 , 亦遠離四念住 · 乃至八聖道支 (*smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgēbhyo dūrī-bhavaty*) , 亦遠離四靜慮、四無量、四無色定 , 亦遠離八解脫 · 乃至十遍處 , 亦遠離空、無相、無願解脫門 , 亦遠離極喜地 · 乃至法雲地 , 亦遠離一切陀羅尼門、三摩地門 , 亦遠離五眼、六神通 ,

30 亦遠離如來十力 · 乃至十八佛不共法 (*ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-patti-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhābhi-jñā-sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmeḥ dūrī-bhavati*) ,

35

亦遠離無忘失法、恒住捨性，亦遠離一切智、道相智、一切相智，亦遠離一切菩薩摩訶薩行，亦遠離諸佛無上正等菩提，亦遠離一切智智。

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? 甚深般若波羅蜜多，於一切法·無所執著 (*na hi prajñāpāramitā kva-cid dharme 'bhi-ni-viśate*)，非·深般若波羅蜜多·有執著者、及執著性 (*na ca prajñāpāramitāyāḥ kaś-cid abhi-ni-veśo 'sti*)。

何以故 (*tat kasya hetoḥ*) ? 甚深般若波羅蜜多都無自性可於諸法有所執著 (*tathā hy asyāḥ sva-bhāvo nāsti yatrābhi-ni-viśateḥ*)。

是故，善現！諸菩薩摩訶薩，修行般若波羅蜜多時，[不]起如是想：『此是般若波羅蜜多，我行般若波羅蜜多。』則菩薩摩訶薩，修行般若波羅蜜多，於一切法及深般若波羅蜜多，皆無執著。

復次，善現！若 (*sacet punar*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) 修行般若波羅蜜多時，起如是想：『此是般若波羅蜜多，我行般若波羅蜜多，則是遍行諸法實相。』 (*prajñāpāramitām api saṃ-jānīte*) 是菩薩摩訶薩，由起此想，便退般若波羅蜜多 (*cyuto bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyā*)。若退般若波羅蜜多 (*yaḥ prajñāpāramitāyāñ carati*)，則退一切殊勝白法 (*sarva-dharmeṣu carati*)。

何以故？甚深般若波羅蜜多是一切種白法根本。若退般若波羅蜜多，則為退失一切白法。

[325c05] 復次，善現！若菩薩摩訶薩·作如是念 (*saced asyaivaṃ bhavati*)：

『甚深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā*) 攝受布施、淨戒、安忍、精進、靜慮波羅蜜多 (*pañca pāramitāḥ pari-grhṇāti*)，乃至 (*sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyān dharmān ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattīḥ pari-grhṇāti, śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāny adhy-ātma-sūnyatām yāvad a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatām pari-grhṇāti, vimokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni pari-grhṇāti, abhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmān pari-grhṇāti*) 攝受一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām pari-grhṇāti*)。』是菩薩摩訶薩，退失般若波羅蜜多 (*cyuto bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāḥ*)。若退失般若波羅蜜多 (*na khalu punaḥ prajñāpāramitā-vi-rahitena*)，則不能攝受布施、淨戒、安忍、精進、靜慮波羅蜜多，乃至不能攝受一切智智 (*śakyā 'n-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir abhi-saṃ-boddhum*)。何以故？善現！非·離般若波羅蜜多·能遍攝受菩提分法、及能證得一切智智。

復次，善現！若 (*sacet punar*) 菩薩摩訶薩作如是念 (*asyaivaṃ bhavati*)：

『安住般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ*)，便於無上正等菩提定得受記 (*vy-ākariṣyaty an-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau*)。』是菩薩摩訶薩，則退失般若波羅蜜多 (*cyuto bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāḥ*)。若退失般若波羅蜜多，則於無上正等菩提不得受記。何以故？善現！非·離般若波羅蜜多·可於無上正等菩提·得受記故。

[325c19] 復次，善現！若 (*sacet punar*) 菩薩摩訶薩作如是念 (*asyaivaṃ bhavati*)：『安住般若波羅蜜多 (*ya iha prajñāpāramitāyāṃ sthitvā*)，則能引發

布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitām abhi-nir-hariṣyati*) · 乃至 (*śīla-pāramitām abhi-nir-hariṣyati, kṣānti-pāramitām (PSP_5:59) abhi-nir-hariṣyati, vīrya-pāramitām abhi-nir-hariṣyati*) 靜慮波羅蜜多 (*dhyāna-pāramitām abhi-nir-hariṣyati*) 。如是 · 乃至能引發大慈、大悲、大喜、大捨 (*adhy-ātma-sūnyatām yāvad a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatām abhi-nir-hariṣyati, smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgān abhi-nir-hariṣyaty, ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattīḥ sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāny abhi-nir-hariṣyati, abhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmān abhi-nir-hariṣyati*) 。』是菩薩摩訶薩，則退失般若波羅蜜多 (*cyuto bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāḥ*) 。 (*tat kasya hetoḥ*) 若退失般若波羅蜜多 (*na hi prajñāpāramitā-cyutasya*) ，則不能引發布施波羅蜜多 · 乃至靜慮波羅蜜多 (*dhyāna-pāramitā-vīrya-pāramitā-kṣānti-pāramitā-śīla-pāramitā-dāna-pāramitā-cyutasya śakyam abhi-nir-haraṇāya*) 。如是 · 乃至 (*na hi smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārga-cyutasya śakyam abhi-nir-haraṇāya, na hy adhy-ātma-sūnyatā yāvad a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatā-cyutasya śakyam abhi-nir-haraṇāya, na hy ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-patti-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukha-cyutasya śakyam abhi-nir-haraṇāya, na hi sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-cyutasya śakyam abhi-nir-haraṇāya, na hi daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharma-cyutasya śakyam abhi-nir-haraṇāya, na hi sarv'ākāra-jñatā-cyutasya śakyam abhi-nir-haraṇāya*) 不能引發大慈、大悲、大喜、大捨 (*na hi mahā-maitrī-mahā-karuṇā-cyutasya śakyam abhi-nir-haraṇāya*) 。何以故？善現！非 · 離般若波羅蜜多 · 而能引發安住勝法。

復次，善現！若 (*sacet punar*) 菩薩摩訶薩作如是念 (*asyaivam bhavati*) ：『佛，知諸法 · 無攝受相 (*a-pari-grhītās tathāgatena sarva-dharmāḥ*) ，自證無上正等菩提 (*svayam abhi-saṃ-buddhā*) 。得菩提已，為諸有情宣說 (*abhi-saṃ-budhyā-khyātā deśitāḥ*) 、開示 (*pra-kāśitās*) 諸法實相。』是菩薩摩訶薩，則為退失甚深般若波羅蜜多 (*cyuto bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāḥ*) 。何以故 (*tat kasya hetoḥ*) ？善現！如來於法無知、無覺、無說、無示 (*na hi tathāgatena kaścid dharmo 'bhi-saṃ-buddhaḥ*) 。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ？諸法實性不可知覺、不可施設 (*drṣṭam dharmam na pra-jñāpayati*) ，云何得有知覺、說示一切法者 (*kutaḥ punaḥ kañ-cid dharmam abhi-saṃ-bhotsyate*) ！若言 · 實有知覺、說示一切法者，無有是處 (*nēdaṃ sthānaṃ vidyate*) 。

[326a07] 爾時 (*atha khalv*) ，具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) ：「世尊！ (*katham bhagavan*) 諸菩薩摩訶薩，修行般若波羅蜜多 (*bodhisattvasya mahāsattvasya prajñāpāramitāyāṃ carata*) ，云何當得遠離如是種種過失 (*ime doṣā na bhavanti*) ？」

[326a09] 佛告善現 (*bhagavān āha*) ：「若菩薩摩訶薩 · 修行般若波羅蜜多 (*yadā subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ carann*) ，作如是念

(*evañ jānāti*)：『一切法無所有、不可取(*an-uktāḥ sarva-dharmā a-pari-grhītā*)。若法無所有、不可取，則無有能現等覺者，亦無有能宣說開示(*na cā-sakto dharmo 'pari-grhītaḥ kaś-cid abhi-saṃ-budhyate*)。』若如是行(*saced evañ carati*)，是行般若波羅蜜多(*carati prajñāpāramitāyām*)，離諸過失。若菩薩摩訶薩，著·無所有不可取法(*saced a-pari-graha-dharmam abhi-ni-vaśate*)，則離般若波羅蜜多(*vi-rahitaḥ prajñāpāramitayā*)。何以故(*tat kasya hetoḥ*)？善現！甚深般若波羅蜜多，於一切法，無所執著、無所攝受(*na hi prajñāpāramitā 'bhi-ni-veśena varitavyā*)。若於諸法有所執著、有所攝受，則離般若波羅蜜多。」

[326a17] 具壽善現復白佛言(*subhūtir āha*)：「世尊！般若波羅蜜多，於般若波羅蜜多，為遠離、為不遠離(*kiṃ punar bhagavan prajñāpāramita prajñāpāramitayā-vi-rahitā*)？乃至(*dhyāna-pāramitā dhyāna-pāramitayā-vi-rahitā, vīrya-pāramitā vīrya-pāramitayā-vi-rahitā, kṣānti-pāramitā kṣānti-pāramitayā-vi-rahitā, śīla-pāramitā śīla-pāramitayā-vi-rahitā*)布施波羅蜜多，於布施波羅蜜多，為遠離、為不遠離(*dāna-pāramitā dāna-pāramitayā-vi-rahitā*)？如是·乃至(*adhy-ātma-sūnyatā adhy-ātma-sūnyatayā-vi-rahitā yāvad a-bhāva-śva-bhāva-sūnyatā a-bhāva-śva-bhāva-sūnyatayā-vi-rahitā, smṛty-upa-sthānāni smṛty-upa-sthānair a-vi-rahitāni, evaṃ samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅgāni, mārgā mārgair a-vi-rahitā, ārya-satyāny ārya-satyair a-vi-rahitāny, a-pra-māṇa-dhyān 'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāny a-pra-māṇa-dhyān 'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhair a-vi-rahitāni, sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāni sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitair a-vi-rahitāni, daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmā daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmair a-vi-rahitāḥ*)一切智智，於一切智智，為遠離、為不遠離(*sarv 'ākāra-jñatā sarv 'ākāra-jñatayā-vi-rahitā*)？世尊！若(*saced bhagavan*)般若波羅蜜多·於般若波羅蜜多·設遠離、設不遠離(*prajñāpāramitā prajñāpāramitayā-vi-rahitā*)，云何·菩薩摩訶薩·能無執著·引發般若波羅蜜多？乃至(*evaṃ dhyānaṃ vīryaṃ kṣāntiḥ śīlaṃ*)若布施波羅蜜多·於布施波羅蜜多·設遠離、設不遠離(*dāna-pāramitā dāna-pāramitayā-vi-rahitā*)，云何·菩薩摩訶薩·能無執著·引發布施波羅蜜多？如是·乃至(*yāvāt*)若一切智智·於一切智智·設遠離、設不遠離(*sarv 'ākāra-jñatā sarv 'ākāra-jñatayā-vi-rahitā*)，(*tat katham prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā? evaṃ dhyānaṃ vīryaṃ kṣāntiḥ śīlaṃ, tat katham dāna-pāramitābhi-nir-hartavyā? yāvāt*)云何·菩薩摩訶薩·能無執著·引發一切智智(*tat katham sarv 'ākāra-jñatābhi-nir-hartavyā*)？」

[326a29] 佛告善現(*bhagavān āha*)：「般若波羅蜜多，於般若波羅蜜多，非遠離、非不遠離。乃至一切智智，於一切智智，非遠離、非不遠離。是故，菩薩摩訶薩，能無執著·引發般若波羅蜜多，乃至引發一切智智。何以故？善現！非即自性·非離自性·而能安住引發自性。」

[326b05] 復次，善現！（*iha subhūte*）諸菩薩摩訶薩，修行般若波羅蜜多（*bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ caran*），不執著色（*rūpam iti nābhi-ni-viśate*），調·此是色（*idaṃ rūpam*），此色屬彼（*asya rūpam*）；亦不執著受（*evaṃ vedanā*）、想（*saṃjñā*）、行（*saṃskārā*）、識（*vijñānam iti nābhi-ni-viśate*），
 5 調·此是受、想、行、識（*idaṃ vijñānam*），此受、想、行、識屬彼（*asya vijñānam*）；如是·乃至不執著一切智智（*evaṃ skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādāḥ pratītya-sam-ut-pādāṅgāni vā nābhi-ni-viśate*），調·此是一切智智（*ime skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādāḥ pratītya-sam-ut-pādāṅgāny*），此一切智智屬彼（*asya skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādāḥ pratītya-sam-ut-pādāṅgāni cēti*）
 10 （*evaṃ yāvat sarva-dharmān nābhi-ni-viśate, ime sarva-dharmā, asya sarva-dharmāḥ*）。善現！是菩薩摩訶薩，於如是一切法無執著故，便能引發般若波羅蜜多·乃至布施波羅蜜多，乃至能引發一切智智。何以故？善現！若菩薩摩訶薩·修行般若波羅蜜多，於諸法中有所執著，調·此是法，此法屬彼，則不能隨意引發安住勝妙功德。

15 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，修行般若波羅蜜多，不觀色（*rūpam*）若常若無常（*nityato vā-nityato vā*）、若樂若苦、若我若無我（*duḥkhato vā sukhato vātmato vān-ātmato vā*）、（*śūnyato vā-śūnyato vā*）若淨若不淨、若寂靜若不寂靜、若遠離若不遠離（*vi-viktato vā-vi-viktato vā*）（*na sam-anu-paśyati*），亦不觀受（*vedanā*）、想（*saṃjñā*）、行（*saṃskārā*）、識（*vijñānam*）若常若無常（*nityato vā-nityato vā*）、若樂若苦、若我若無我（*duḥkhato vā sukhato vātmato vān-ātmato vā*）、（*śūnyato vā-śūnyato vā*）若淨若不淨、若寂靜若不寂靜、若遠離若不遠離（*vi-viktato vā-vi-viktato vā*）（*na sam-anu-paśyati*），乃至（*evaṃ skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādāḥ*（PSP_5:61）*pratītya-sam-ut-pādāṅgāni vā nityato vā-nityato vā duḥkhato vā sukhato vātmato vān-ātmato vā śūnyato vā-śūnyato vā vi-viktato vā-vi-viktato vā na sam-anu-paśyati, yāvat*）不觀一切智智（*sarv'ākāra-jñatām*）若常若無常（*nityato vā-nityato vā*）、若樂若苦、若我若無我（*duḥkhato vā sukhato vātmato vān-ātmato vā*）、（*śūnyato vā-śūnyato vā*）若淨若不淨、若寂靜若不寂靜、若遠離若不遠離（*vi-viktato vā-vi-viktato vā*）（*na sam-anu-paśyati*）。是菩薩摩訶薩，於如是一切法不觀察故，便能引發般若波羅蜜多·乃至布施波羅蜜多。如是·乃至能引發一切智智。何以故（*tat kasya hetoḥ*）？善現！若菩薩摩訶薩·修行般若波羅蜜多，於諸法中有所觀察若常若無常（*na hi dharmo nityato vā-nityato vā*）、若樂若苦、若我若無我（*duḥkhato vā sukhato vātmato vān-ātmato vā*）、（*śūnyato vā-śūnyato vā*）若淨若不淨、若寂靜若不寂靜、若遠離若不遠離（*vi-viktato vā-vi-viktato vā*）（*saṃvidyate*），則不能隨意引發安住勝妙功德（*na hi sva-bhāvaḥ sva-bhāvena*
 30 *śakyo 'bhi-nir-haraṇāya*）。

[326c01] 復次，善現！若菩薩摩訶薩·修行般若波羅蜜多（*sa khalu punaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ sthito*），則為修行靜慮（*dhyāna-pāramitāyāṃ*）、精進（*vīrya-pāramitāyāṃ*）、安忍（*kṣānti-pāramitāyāṃ*）、

淨戒 (*śīla-pāramitāyām*)、布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāyām*)，亦為安住內空·乃至無性自性空，亦為安住真如·乃至不思議界，亦為安住苦、集、滅、道聖諦，亦為修行四念住·乃至八聖道支，亦為修行四靜慮、四無量、四無色定，亦為修行八解脫·乃至十遍處，亦為修行空、無相、無願解脫門，亦為修行菩薩十地，亦為修行一切陀羅尼門、三摩地門，亦為修行五眼、六神通，亦為修行如來十力·乃至十八不共法，亦為修行無忘失法、恒住捨性，亦為修行一切智、道相智、一切相智，亦為修行一切菩薩摩訶薩行，亦為修行諸佛無上正等菩提，亦為修行一切智智 (*yāvat sarv'ākāra-jñatāyām sthāsyati*)。

[326c14] 復次，善現！甚深般若波羅蜜多，隨所行處，所有一切波羅蜜多，及餘一切菩提分法，皆悉隨行。甚深般若波羅蜜多，隨所至處，所有一切波羅蜜多，及餘一切菩提分法，皆悉隨至。

善現！如 (*tad-yathā 'pi nāma subhūte*) · 轉輪王 (*rājñās cakra-vartinaś*) · 隨所行處，四種勇軍 (*catur-aṅga-bala-kāyo*) · 皆悉隨行 (*yena yena sa rājā gacchati, tena tenānu-vartate*)。如 · 轉輪王 · 隨所至處，四種勇軍 · 皆悉隨至。甚深般若波羅蜜多，亦復如是，隨有所行、及有所至 (*evam eva subhūte yena yena prajñāpāramitā gacchati*)，所有一切波羅蜜多、及餘一切菩提分法，皆悉隨行 (*tena tenēmāḥ pañca pāramitā anu-vartante*)，究竟至於一切智智 (*yena sarv'ākāra-jñatā, tena sthāsyanti*)。

善現！如 (*tad-yathā 'pi nāma subhūte*) · 善御者 (*sārathiś*) · 駕 · 駟馬車 (*catur-aṅgam abhi-ruhya*)，令避險路，行於正道 (*sat-mārgeṇa gacchati*)，隨本意欲，能往所至。甚深般若波羅蜜多，亦復如是 (*evam eva subhūte*)，善御一切波羅蜜多 (*āsāṃ pañcānāṃ pāramitānāṃ prajñāpāramitā sārathyam karoti*)，及餘一切菩提分法，令避生死涅槃險路，行於自利利他正道 (*samyag-mārgeṇa yena*)，至 · 本所求一切智智 (*sarv'ākāra-jñatā tenānu-gacchati*)。」

[326c28] 具壽善現白言 (*subhūtir āha*)：「世尊！諸菩薩摩訶薩云何為道 (*katamo bhagavan bodhisattvānāṃ mahāsattvānāṃ mārgaḥ*)？云何非道 (*katamo 'mārgaḥ*)？」

[326c29] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「諸異生道、若聲聞道 (*śrāvaka-mārgo bodhisattvānāṃ mahāsattvānāṃ a-mārgaḥ*)、若獨覺道，非諸菩薩摩訶薩道 (*pratyekabuddha-mārgo bodhisattvānāṃ mahāsattvānāṃ a-mārgaḥ*)，依此 · 不能往一切智智故。甚深般若波羅蜜多所引六種波羅蜜多，是諸菩薩摩訶薩道，依此 · 定能往一切智智故 (*sarv'ākāra-jñatā-mārgo bodhisattvānāṃ mahāsattvānāṃ mārgaḥ*) (*imau subhūte bodhisattvānāṃ mahāsattvānāṃ mārgā-mārgau*)。」

[327a04] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*)：「甚深般若波羅蜜多出現世間，能辦大事，所謂 · 示現諸菩薩摩訶薩道、非道相，令諸菩薩摩訶薩眾知 · 是道、是非道 (*mahā-kṛtyeṇa bhagavan bodhisattvānāṃ mahāsattvānāṃ prajñāpāramitā praty-upa-sthitā. evaṃ nayati pra-ṇayati, ayam mārgo 'yam a-mārga iti*)，疾能證得一切智智。」

[327a08] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「如是 (*evam etat subhūte*) , 如是 , 如汝所說 (*evam etat*) 。甚深般若波羅蜜多出現世間 , 能辦大事 , 所謂 · 示現諸菩薩摩訶薩道、非道相 , 令諸菩薩摩訶薩眾知 · 是道、是非道 (*mahā-kṛtyenēyaṃ subhūte bodhisattvānām mahāsattvānām prajñāpāramitā praty-upa-sthitā, evam nayati* (PSP_5:62) *pra-ṇayati, ayaṃ mārgo 'yam a-mārga iti*) , 疾能證得一切智智。

復次 , 善現 ! 甚深般若波羅蜜多出現世間 , 能辦大事 , 所謂 · 度脫無量、無數、無邊有情 , 令得殊勝利益安樂 (*a-pra-meyāṇam a-saṃ-khyeyānām a-parimāṇānām sattvānām kṛtyena praty-upa-sthitā prajñāpāramitā*) 。善現 ! 當知 · 甚深般若波羅蜜多 , 雖作無邊利樂他事 , 而於此事無所取著。

10 [327a16] 復次 , 善現 ! 甚深般若波羅蜜多 , 雖能示現色所作事 (*na kaś-cit subhūte pra-ṇayati*) , 而於此事無所取著 (*na rūpaṃ pari-grhṇāti*) ; 雖能示現受、想、行、識所作事 , 而於此事無所取著 (*na vedanām na saṃjñām na saṃskārān, na vijñānaṃ pari-grhṇāti*) ; 如是 · 乃至雖能示現一切智智所作事 , 而於此事無所取著 ; 雖能示現聲聞、獨覺所作事 , 而於此事無所取著 (*na śrāvaka-bhūmer vā na pratyekabuddha-bhūmer vā praty-upa-sthitā*) 。善現 ! 甚深般若波羅蜜多 , 雖能引導一切菩薩摩訶薩眾 , 令趣無上正等菩提 (*sā khalu punar iyaṃ prajñāpāramitā bodhisattvasya mahāsattvasya pari-ṇāyikān-ut-tarāyām samyak-saṃ-bodhau*) , 遠離聲聞、獨覺等地 (*śrāvaka-bhūmes ca pratyekabuddha-bhūmes ca nōpa-nāyikā*) (*sarv'ākāra-jñatāyās cōpa-nāyikā*) , 而於諸法無生 (*evam iyaṃ prajñāpāramitā na kasya-cid dharmasyōt-pādikā*) 無滅 (*na ni-rodhikā*) , 以法住性 · 為定量故 (*dharmasthītītām pra-māṇī-kṛtya*) 。

[327a25] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「若 (*yadi bhagavan*) 甚深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā*) , 於一切法無生 (*na kasya-cid dharmasyōt-pādikā*) 無滅 (*na ni-rodhikā*) , 云何 (*tat kathaṃ bhagavan*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyām caratā*) , 為諸有情 , 應行布施 (*dānaṃ dātavyaṃ*) ? 應持淨戒 (*kathaṃ śīlaṃ rakṣitavyaṃ*) ? 應起安忍 (*kathaṃ kṣāntir bhāvayitavyā*) ? 應勤精進 (*kathaṃ vīryam ā-rabdhavyaṃ*) ? 應住靜慮 (*kathaṃ dhyānaṃ sam-ā-pattavyaṃ*) ? 應修般若 (*kathaṃ prajñā bhāvayitavyā*) ? 」

30 [327a29] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「諸菩薩摩訶薩 , 修行般若波羅蜜多時 , 緣一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām ā-rambaṇī-kṛtya*) , 為諸有情 , 應行布施 (*dānaṃ dātavyaṃ*) , 應持淨戒 (*sarv'ākāra-jñatām ā-rambaṇī-kṛtya śīlaṃ rakṣitavyaṃ*) , 應起安忍 (*sarv'ākāra-jñatām ā-rambaṇī-kṛtya kṣāntir bhāvayitavyā*) , 應勤精進 (*sarv'ākāra-jñatām ā-rambaṇī-kṛtya vīryam ā-rabdhavyaṃ*) , 應住靜慮 (*sarv'ākāra-jñatām ā-rambaṇī-kṛtya dhyānaṃ sam-ā-pattavyaṃ*) , 應修般若 (*sarv'ākāra-jñatām ā-rambaṇī-kṛtya prajñā bhāvayitavyā*) 。善現 ! 是菩薩摩訶薩 , (*tena bodhisattvena mahāsattvena*) , 持此善根 (*tāni kuśala-mūlāni*) , 與諸有情同共 · 迴向一切智智 (*sarva-sattvaiḥ sārthaṃ sādharmaṇaṃ kṛtvān-ut-tarāyām samyak-saṃ-bodhau pari-*

5 *ṇāmayitavyāni*)。(*tathā ca pari-ṇāmayitavyāni, yathāsyā tri-vidhā buddhir na bhavati, ka eṣa pari-ṇāmayati, kiṃ vā pari-ṇāmayati, kutra vā pari-ṇāmayati*) 如是迴向一切智智 (*evaṃ bodhisattvasya mahāsattvasya imān kuśalān dharmān an-ut-tarāyai samyak-saṃ-bodhaye pari-ṇāmayataḥ*) , 則修六種波羅蜜多速得圓滿 (*ṣaṭ-pāramitā-bhāvanā pari-pūriṅ gacchati*) , 亦修菩薩慈、悲、喜、捨速得圓滿 (*yāvad bodhisattvasya mahāsattvasya maitrī-bhāvanā pari-pūriṅ gacchati*) , 乃至安坐妙菩提座, 常不遠離如是六種波羅蜜多 (*yāvāt sarv'ākāra-jñatā-bhāvanā pari-pūriṅ gacchati*) 。若不遠離如是六種波羅蜜多 (*yaḥ kaś-cid bodhisattvo mahāsattvaḥ ṣaḍbhiḥ pāramitābhir a-vi-rahitaḥ*) , 則不遠離一切智智 (*sarv'ākāra-jñatayā-vi-rahito bhavati*) 。是故 (*tasmād*) , 善現! 若菩薩摩訶薩·欲疾證得一切智智 (*bodhisattvena mahāsattvenān-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-boddhukāmena*) , 當勤精進修學六種波羅蜜多 (*ṣaṭsu pāramitāsu śikṣitavyaṃ*) , 當勤精進修行六種波羅蜜多 (*ṣaṭsu pāramitāsu caritavyaṃ*) 。若菩薩摩訶薩·當勤精進修學、修行如是六種波羅蜜多 (*ṣaṭsu pāramitāsu caran bodhisattvo mahāsattvaḥ*) , 一切善根速得圓滿 (*sarvān kuśalān dharmān pari-pūrya*) , 疾能證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpsyati*) 。是故 (*tasmād* (PSP_5:63)) , 善現! 諸菩薩摩訶薩, 應與六種波羅蜜多, 常共相應 (*bodhisattvena mahāsattvena ṣaṭsu pāramitāsu yogaḥ karaṇīyaḥ*) , 勿相捨離。」

20 [327b15] 具壽善現白言 (*subhūtir āha*) : 「世尊! 云何 (*kathaṃ bhagavan*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) 能與六種波羅蜜多 (*ṣaṭsu pāramitāsu*) 常共相應 (*yogaḥ karaṇīyaḥ*) , 不相捨離? 」

25 [327b17] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「 (*iha subhūte*) 若菩薩摩訶薩·如實觀 (*bodhisattvena mahāsattvenaivaṃ praty-avēkṣitavyaṃ*) 色 (*rūpaṃ*) ·非相應 (*na saṃ-yuktaṃ*) ·非不相應 (*na vi-saṃ-yuktaṃ*) , 如實觀受 (*vedanā*) 、想 (*saṃjñā*) 、行 (*saṃskārā*) 、識 (*vijñānaṃ*) ·非相應 (*na saṃ-yuktaṃ*) ·非不相應 (*na vi-saṃ-yuktaṃ*) , 乃至 (*evaṃ sarva-pāramitāḥ sarva-śūnyatāḥ sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyā dharmāḥ, ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-saṃ-ā-pattayaḥ śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāni sarva-vi-mokṣa-samādhi-saṃ-ā-patti-dhāraṇī-mukhābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmā na saṃ-yuktā na vi-saṃ-yuktāḥ*) 如實觀一切智智 (*sarv'ākāra-jñatā*) ·非相應 (*na saṃ-yuktā*) ·非不相應 (*na vi-saṃ-yuktā*) , (*evaṃ khalu subhūte*) 是菩薩摩訶薩, (*bodhisattvena mahāsattvena*) 能與六種波羅蜜多 (*ṣaṭsu pāramitāsu*) , 常共相應 (*yogaḥ karaṇīyaḥ*) , 不相捨離。

35 復次 (*punar aparaṃ*) , 善現 (*subhūte*) ! 若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) ·恒作是念: 『我不應住色 (*na rūpe sthāsyāmīti yogaḥ karaṇīyaḥ*) , 亦不應住非色, 我不應住受 (*na vedanāyām*) 、想 (*na saṃjñāyām*) 、行 (*na saṃskāreṣu*) 、識 (*na vijñāne sthāsyāmīti yogaḥ karaṇīyaḥ*) , 亦不應住非受、想、行、識, 乃至 (*evaṃ skandha-dhātv-āyatana-pratītya-saṃ-ut-pādeṣu na sthāsyāmīti*

yogaḥ karaṇīyaḥ, na pratītya-sam-ut-pādāṅgeṣu na sthāsyāmīti yogaḥ karaṇīyaḥ, evaṃ
na sarva-pāramitāsu sthāsyāmīti yogaḥ karaṇīyaḥ, na sarva-sūnyatāsu na sapta-
triṃśatsu bodhi-pakṣyeṣu dharmeṣu n' ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-samādhi-
5 *sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu na sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣu nābhi-jñā-daśa-bala-
vaisāradya-prati-saṃ-vitsu nāveṇikeṣu buddha-dharmeṣu sthāsyāmīti yogaḥ karaṇīyaḥ*)
我不應住一切智智 (*na sarv'ākāra-jñatāyāṃ sthāsyāmīti yogaḥ karaṇīyaḥ*) , 亦不
應住非一切智智。何以故 (*tat kasya hetoḥ*) ? 色 · 非能住 · 非所住 (*na hi rūpaṃ
vā kva-cit sthitam*) , 受 (*na vedanā*) 、 想 (*na saṃjñā*) 、 行 (*na saṃskārā*) 、 識
亦 · 非能住 · 非所住 (*na vijñānaṃ kva-cit sthitam*) 。 如是 · 乃至 (*na skandha-dhātv-
10 āyatana-pratītya-sam-ut-pādāḥ pratītya-sam-ut-pādāṅgāni vā kva-cit sthitāni, evaṃ na
pāramitā na sūnyatā na bodhi-pakṣyā dharmā n' ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-
vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni na vi-mokṣa-mukhāni nābhi-jñā-
daśa-bala-vaisāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmāḥ kva-cit sthitā*) 一切智
智 · 非能住 · 非所住故 (*na sarv'ākāra-jñatā kva-cit sthitā*) 。 』 善現 ! 是菩薩摩
15 訶薩 , 能與六種波羅蜜多常共相應 , 不相捨離。善現 ! 若菩薩摩訶薩 · 能以如是
無住方便 (*evaṃ a-sthāna-yogena*) , 修行六種波羅蜜多 , 是菩薩摩訶薩 , 疾能證
得一切智智 (*bodhisattvena mahāsattvenân-ut-tarā samyak-saṃ-
bodhir* (PSP_5:64) *abhi-saṃ-bodhavyā*) 。

[327c02] 善現 ! 譬如 (*tad-yathā 'pi nāma subhūte*) · 有人 (*puruṣa*) · 欲食
20 菴沒羅果 (*āmra-phalāni vā*) 、 或半娜娑果 (*panasa-phalaṃ vā bhakṣayitu-kāmaḥ
syāt*) 。 先取其子 , 於良美田 , 而種植之 (*tenāmra-phalaṃ panasa-phalaṃ vāva-
ropayitavyam*) ; 隨時溉灌 (*ava-ropya cōdakam kālānu-kālam dātavyam*) , 守護營
理 (*kelāyitavyam*) , 漸次生長芽莖、枝葉 ; 時節和合 , 便有華果 (*tasyānu-pūrveṇa
saṃ-baddhyamānasya stambasya sāmagrī labhamānasyāmra-phalair vā panasa-
25 phalair vā sāmagrī bhaviṣyati*) ; 果成熟已 , 取而食之 (*sa tāny āmra-phalāni vā
parasa-phalāni vā bhakṣiṣyati*) 。 如是 (*evaṃ eva*) , 善現 (*subhūte*) ! 若菩薩摩
訶薩 (*bodhisattvo mahāsattv*) · 欲得無上正等菩提 (*'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim
abhi-saṃ-bodhu-kāmaḥ*) , 先學六種波羅蜜多 (*ṣaṭsu pāramitāsu śikṣitvā*) , 復於
有情 (*sattvān*) , 或以布施 , 或以愛語 , 或以利行 , 或以同事 · 而攝受之。既攝
30 受已 , 教令安住布施 (*dānenānu-grahīṣyati*) 、 淨戒 (*śīlena*) 、 安忍 (*kṣāntyā*) 、
精進 (*vīryeṇa*) 、 靜慮 (*dhyānena*) 、 般若波羅蜜多 (*prajñayānu-grahīṣyati*) 。
既安住已 , 解脫一切生老病死 (*sattvān saṃsārāt pari-mocayīṣyati*) , 證得 · 常住
畢竟安樂。菩薩如是當得無上正等菩提 , 轉妙法輪 , 度無量眾。

是故 (*tasmāt tarhi*) , 善現 (*subhūte*) ! 若菩薩摩訶薩 · 欲於諸法 · 不藉他
35 緣 · 而自悟解 (*bodhisattvena mahāsattvenâ-para-praṇeyatāṃ gantu-kāmena*) , 欲
能成熟一切有情 , 欲於佛土能善嚴淨 (*buddha-kṣetraṃ pari-śodhayitu-kāmena*) ,
欲疾安坐妙菩提座 (*bodhi-maṇḍe ni-sīditu-kāmena*) , 欲能降伏一切魔軍 , 欲疾
證得一切智智 , 欲轉法輪 (*dharmā-cakraṃ pra-vartayitu-kāmena*) , 脫有情眾生

老病死，證得·常住畢竟安樂，應學六種波羅蜜多(*ṣaṭsu pāramitāsu śikṣitavyam*)，以四攝事·方便攝受諸有情眾。既攝受已，應令安住布施、淨戒、安忍、精進、靜慮、般若波羅蜜多。菩薩如是勤修學時，應於般若波羅蜜多常勤修學。」

5 第二分·巧便品·第六十八之二¹⁹

[328a07] 爾時，具壽善現復白佛言(*subhūtir āha*)：「世尊！佛說·菩薩摩訶薩應於般若波羅蜜多常勤修學耶(*prajñāpāramitayā bhagavan prajñāpāramitāyāṃ śikṣitavyam iti vadasi*)？」

[328a08] 佛告善現(*bhagavān āha*)：「如是，如是。我說·菩薩摩訶薩應於般若波羅蜜多常勤修學(*prajñāpāramitayā subhūte prajñāpāramitāyāṃ śikṣitavyam iti vadāmi*)。善現！若菩薩摩訶薩·欲於諸法得大自在，當學般若波羅蜜多(*sarva-dharma-vaśitām anu-pr'āptu-kāmena prajñāpāramitāyāṃ śikṣitavyam iti vadāmi*)。所以者何(*tat kasya hetoḥ*)？甚深般若波羅蜜多·具大勢力，令諸菩薩摩訶薩眾·於一切法·得自在故(*eṣā hi prajñāpāramitā sarva-dharma-vaśitām anu-pr'āpayati*)。善現！當知·甚深般若波羅蜜多·是諸善法所趣向門(*eṣā hi prajñāpāramitā sarva-dharmāṇāṃ mukhaṃ*)。譬如(*tad-yathā 'pi nāma subhūte*)·大海(*mahā-samudraḥ*)·是一切水所趣向門(*sarva-ratnānāṃ sarva-saritāṃ mukhaṃ*)(*sarva-nadī-jalāni samudre pra-viṣṭāny, eka-rasāni bhavanty*)(*evam eva prajñāpāramitā sarva-dharmāṇāṃ mukhaṃ*)(*sarva-dharmā hi prajñāpāramitā-bhāvitāḥ, prajñāpāramitā bhavanti*)。是故(*tasmāt tarhi*)，善現！若聲聞乘補特伽羅(*śrāvaka-yānikair vā*)、若獨覺乘補特伽羅(*pratyekabuddha-yānikair vā*)、若菩薩乘補特伽羅(*bodhisattva-yānikair vā pudgalair*)，皆應於此甚深般若波羅蜜多常勤修學(*ihaiva prajñāpāramitāyāṃ śikṣitavyam*)。

[328a18] (*tasmād*) 善現！諸菩薩摩訶薩(*bodhisattvena mahāsattvena*)於此般若波羅蜜多勤修學時，應於布施波羅蜜多(*dāna-pāramitāyāṃ śikṣitavyam*)·乃至(*śīla-pāramitāyāṃ śikṣitavyam, kṣānti-pāramitāyāṃ śikṣitavyam, vīrya-pāramitāyāṃ śikṣitavyam*)靜慮波羅蜜多亦常修學(*dhyāna-pāramitāyāṃ śikṣitavyam*)(*prajñāpāramitāyāṃ śikṣitavyam*)，應於內空(*adhy-ātma-śūnyatāyāṃ śikṣitavyam*)·乃至(*bahirdhā-śūnyatāyāṃ śikṣitavyam, adhy-ātma-bahirdhā-śūnyatāyāṃ śikṣitavyam, yāvad*)無性自性空亦常安住(*a-bhāva-sva-bhāva-śūnyatāyāṃ śikṣitavyam*)，應於真如·乃至不思議界亦常安住，應於苦、集、滅、道聖諦亦常安住，應於四念住·乃至八聖道支亦常修學(*smṛty-upa-sthāneṣu śikṣitavyam, evaṃ samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgeṣu śikṣitavyam*)，應於四靜慮、四無量、四無色定亦常修學(*ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu* (PSP_5:65) *śikṣitavyam*)，應於八解脫·乃至十遍處亦常修學，應於空、無相、無願解脫門亦常修學(*śūnyatā-nimittā-praṇi-hiteṣu śikṣitavyam*)，應於菩薩摩訶薩地亦常修學，應於一切陀羅尼門、三摩

¹⁹ Cf. Kimura, V, p. 64; Conze 1975, p. 479.

地門亦常修學，應於五眼、六神通亦常修學，應於如來十力·乃至 (*daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vitsu śikṣitavyam*) 十八佛不共法亦常修學 (*aṣṭādaśasv āveṇikeṣu buddha-dharmeṣu śikṣitavyam*)，應於無忘失法、恆住捨性亦常修學，應於一切智、道相智、一切相智亦常修學，應於一切菩薩摩訶薩行亦常修學，應於諸佛無上正等菩提亦常修學，應於一切智智亦常修學。(*sarv'ākāra-jñātāyāṃ śikṣitavyam*)

[328b04] 善現！如 (*tad-yathā 'pi nāma subhūte*) ·善射人 (*iṣv-astrācāryo*) 甲冑堅固、弓箭如意 (*yathānu-rūpaṃ dhanur gṛhītvā*)，不懼怨、敵 (*dur-ādharṣo bhavati praty-arthikānāṃ vā praty-a-mitrānāṃ vā*)。諸菩薩摩訶薩亦復如是 (*evam eva subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，攝受般若波羅蜜多、方便善巧，備諸功德 (*prajñāpāramitāyāñ caran*)，一切魔軍、外道異論所不能屈 (*dur-ādharṣo bhavati mārair vā māra-kāyikābhir vā devatābhis*)。是故，善現 (*tasmāt tarhi subhūte*)！若菩薩摩訶薩·欲疾證得一切智智 (*bodhisattvena mahāsattvenān-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bodhu-kāmena*)，應勤修學甚深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ śikṣitavyam*)。善現！若菩薩摩訶薩·能於般若波羅蜜多常勤修學 (*taṃ ca prajñāpāramitāyāṃ caran*)，便為十方·無量、無數、無邊世界·諸佛世尊·常共護念 (*taṃ atītān-ā-gata-praty-ut-pannā buddhā bhagavantaḥ sam-anv-ā-haranti*)。」

[328b12] 具壽善現白言：「世尊！云何·菩薩摩訶薩·常勤修學甚深般若波羅蜜多，便為十方·無量、無數、無邊世界·諸佛世尊·常共護念？」

[328b16] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩·能於般若波羅蜜多常勤修學，則能修行布施波羅蜜多，乃至修行一切智智，由此十方·無量、無數、無邊世界·諸佛世尊·常共護念。」

[328b19] (*evam ukte*) 具壽善現復白佛言 (*āyusmān subhūtir bhagavantam etad avocat*)：「是菩薩摩訶薩，云何修行布施波羅蜜多 (*kathaṃ bhagavan buddhā bhagavanto dāna-pāramitāyāṃ caran, taṃ bodhisattvaṃ mahāsattvaṃ sam-anv-ā-haranti*)，乃至 (*śīla-pāramitāyāṃ caran, taṃ bodhisattvaṃ mahāsattvaṃ sam-anv-ā-haranti? kṣānti-pāramitāyāṃ caran, taṃ bodhisattvaṃ mahāsattvaṃ sam-anv-ā-haranti? vīrya-pāramitāyāṃ caran, taṃ bodhisattvaṃ mahāsattvaṃ sam-anv-ā-haranti? dhyāna-pāramitāyāṃ caran, taṃ bodhisattvaṃ mahāsattvaṃ sam-anv-ā-haranti? prajñāpāramitāyāṃ caran, taṃ bodhisattvaṃ mahāsattvaṃ sam-anv-ā-haranti? adhy-ātma-sūnyatāyāṃ caran, taṃ bodhisattvaṃ mahāsattvaṃ sam-anv-ā-haranti? yāvad a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatāyāṃ caran, taṃ bodhisattvaṃ mahāsattvaṃ sam-anv-ā-haranti? smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgeṣu caran, taṃ ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu caran, taṃ abhi-jñāsu sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣu caran, taṃ daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vitsv āveṇika-buddha-dharmeṣu caran*) 修行一切智

智，便為十方·無量、無數、無邊世界·諸佛世尊·常共護念(*taṃ katham sarv'ākāra-jñatāyāṃ caran, taṃ bodhisattvaṃ mahāsattvaṃ sam-anv-ā-haranti*) ? 」

[328b22] (*evam ukte*) 佛告善現(*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) :

「是菩薩摩訶薩，修行布施波羅蜜多時，觀布施波羅蜜多不可得 (*iha subhūte atītān-ā-gata-praty-ut-pannā buddhā bhagavanto bodhisattvaṃ mahāsattvaṃ prajñāpāramitāyāṃ caran, taṃ sam-anv-ā-haranti, tathā ca sam-anv-ā-haranti, yatra naiva dānaṃ na śīlan na kṣāntir na vīryan na dhyānaṃ na prajñōpa-labhyate*) ，乃至 (*evam an-upa-lambhena bodhisattvaṃ mahāsattvaṃ sam-anv-ā-haranti, yatra nādhy-ātma-śūnyatā yāvad a-bhāva-sva-bhāva-śūnyatā smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgā nōpa-labhyante, yatra* (PSP_5:66) *n' ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāny abhi-jñā-śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇikā buddha-dharmā nōpa-labhyante*) 修行一切智智時，觀一切智智不可得故，為十方·無量、無數、無邊世界·諸佛世尊·常共護念(*yatra sarv'ākāra-jñatā nōpa-labhyate. evam an-upa-lambha-yogena bodhisattvaṃ mahāsattvaṃ sam-anv-ā-haranti*) 。

[328b26] 復次，善現！如是十方·無量、無數、無邊世界·諸佛世尊，如·色不可得故·常共護念是菩薩摩訶薩，如·受、想、行、識不可得故·常共護念是菩薩摩訶薩，乃至如·一切智智不可得故·常共護念是菩薩摩訶薩，。

[328c01] 復次，善現 (*punar aparaṃ subhūte*) ! 如是十方·無量、無數、無邊世界·諸佛世尊 (*buddhā bhagavanto*) ，不以色故·常共護念是菩薩摩訶薩，(*bodhisattvaṃ mahāsattvaṃ na rūpaḥ sam-anv-ā-haranti*) ，不以受 (*na vedanāto*) 、想 (*na saṃjñāto*) 、行 (*na saṃskārato*) 、識故·常共護念是菩薩摩訶薩，(*na vijñānataḥ sam-anv-ā-haranti*) ，乃至 (*na skandhato na dhātuto nāyatanato na pratītya-sam-ut-pādato na pratītya-sam-ut-pādāṅgataḥ sam-anv-ā-haranti, na dāna-pāramitāto na śīla-pāramitāto na kṣānti-pāramitāto na vīrya-pāramitāto na dhyāna-pāramitāto na prajñāpāramitātaḥ sam-anv-ā-haranti, nādhy-ātma-śūnyatāto yāvan nā-bhāva-sva-bhāva-śūnyatātaḥ sam-anv-ā-haranti, na smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgataḥ sam-anv-ā-haranti, n' ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhataḥ sam-anv-ā-haranti, na śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmataḥ sam-anv-ā-haranti*) 不以一切智智故·常共護念是菩薩摩訶薩，(*na sarv'ākāra-jñatātaḥ sam-anv-ā-haranti*) 。

[328c06] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「諸菩薩摩訶薩雖多處學

(*bahuṣu sthāneṣu śikṣitavyaṃ bodhisattvena mahāsattvena*) ，而無所學 (*na kvacic chikṣitavyam*) 。

²⁰ Cf. Kimura, V, p. 66; Conze 1975, p. 480.

²¹ Cf. Kimura, V, p. 104; Conze 1975, p. 505.

[328c07] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「如是 (*evam etat subhūte*) , 如是 (*evam etat*) 。諸菩薩摩訶薩雖多處學 (*bahuṣu sthāneṣu śikṣitavyam bodhisattvena mahāsattvena*) , 而無所學 (*na kva-cic chikṣitavyam*) 。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? 實無有法 · 可令菩薩摩訶薩眾 · 於中修學 (*tathā hi te dharmā nōpa-labhyante, yatra bodhisattvena mahāsattvena śikṣitavyam*) 。」

[328c09] (*atha khalv*) 具壽善現復白佛言 (*āyusmān subhūtir bhagavantam etad avocat*) : 「世尊 · 為諸菩薩摩訶薩或略、或廣 · 宣說六種波羅蜜多相應之法 ; 若菩薩摩訶薩 · 欲疾證得一切智智 , 於此六種波羅蜜多相應法教 , 若略、若廣 , 皆應聽聞、受持、讀誦、究竟通利 (*yat punar bhagavaṃs tathāgatena me sam-kṣiptena ca vi-stareṇa ca dharmā bhāṣitāḥ, tatra bodhisattvena mahāsattvenān-uttarāṃ samyak-sam-bodhim abhi-sam-boddu-kāmenēmāḥ ṣaṭ pāramitāḥ sam-kṣiptena ca vi-stareṇa ca pary-av'āptavyāḥ*) 。既通利已 (*pary-av'āpya*) , (*yāvad vācā pari-jitāḥ kartavyā*) (*yāvad vācā pari-jitāḥ kṛtvā*) 如理思惟。既思惟已 , 審正觀察 (*manasā praty-avēkṣitavyā*) 。正觀察已 (*tathā ca*) , 令心、心所 · 於所緣相 , 皆不復轉 (*citta-cetasikā dharmā na pra-vartante*) 。」

[328c16] 佛告善現 : 「如是 , 如是 , 如汝所說。復次 , 善現 ! 諸菩薩摩訶薩 , 於佛世尊所說六種波羅蜜多相應法教 , 若略、若廣 · 勤修學時 (*asmin punaḥ sam-kṣepa-vi-stare śikṣamāno bodhisattvo mahāsattvaḥ ṣaṇṇām pāramitānām*) , 應於諸法 · 如實了知略、廣之相 (*sarva-dharmāṇāṃ ca sam-kṣepa-vi-staraṃ jñāsyati*) 。」

[328c19] 具壽善現白言 (*subhūtir āha*) : 「世尊 ! 云何 (*katham bhagavan*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) 於一切法 (*sarva-dharmāṇām* (PSP_5:105)) 如實了知略、廣之相 (*sam-kṣepa-vi-staraṃ jñāsyati*) ? 」

[328c21] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「若菩薩摩訶薩 · 如實了知色真如相 (*rūpasya vā*) , 受 (*vedanāyā vā*) 、想 (*saṃjñāyā vā*) 、行 (*saṃskārāṇām vā*) 、識真如相 (*vi-jñānasya vā sam-kṣipta-vi-staraṇ ca tathatām jānānaḥ*) , 如實了知眼處真如相 · 乃至意處真如相 , 如實了知色處真如相 · 乃至法處真如相 , 如實了知眼界真如相 · 乃至意界真如相 , 如實了知色界真如相 · 乃至法界真如相 , 如實了知眼識界真如相 · 乃至意識界真如相 (*evaṃ skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādasya vā*) , 如實了知眼觸真如相 · 乃至意觸真如相 , 如實了知眼觸為緣所生諸受真如相 · 乃至意觸為緣所生諸受真如相 , 如實了知地界真如相 · 乃至識界真如相 , 如實了知因緣真如相 · 乃至增上緣真如相 , 如實了知無明真如相 · 乃至老死真如相 (*pratītya-sam-ut-pādāṅgānām vā sam-kṣipta-vi-staraṃ tathatām jānānaḥ*) , 如實了知布施波羅蜜多真如相 · 乃至般若波羅蜜多真如相 (*evaṃ sarva-pāramitānām vā*) , 如實了知內空真如相 · 乃至無性自性空真如相 , 如實了知苦聖諦真如相 · 集、滅、道聖諦真如相 , 如實了知四念住真如相 · 乃至八聖道支真如相 (*sapta-triṃśatām bodhi-pakṣyāṇām dharmāṇām vā*) , 如實了知四靜慮真如相 · 四無量、四無色定真如相 , 如實了知八解脫真如相 (*ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhānām vā*) · 乃至十遍處

真如相，如實了知空解脫門真如相·無相、無願解脫門真如相，如實了知淨觀地真如相·乃至如來地真如相，如實了知極喜地真如相·乃至法雲地真如相，如實了知一切陀羅尼門真如相、一切三摩地門真如相，如實了知五眼真如相、六神通真如相，如實了知如來十力真如相·乃至十八不共法真如相（*sūnyatā-nimittā-*

5 *pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇikānām buddha-dharmānām vā*），如實了知三十二大士相真如相、八十隨好真如相，如實了知無忘失法真如相、恒住捨性真如相，如實了知一切智真如相·道相智、一切相智真如相，如實了知預流果真如相·乃至獨覺菩提真如相，如實了知一切菩薩摩訶薩行真如相、諸佛無上正等菩提真如相，如實了知一切智智真如相（*sarv'ākāra-jñatāyā vā saṃ-kṣipta-vi-staraṃ tathatāṃ jñānaḥ*），是菩薩摩訶薩，於一切法如實了知略、廣之相（*sarva-dharmānām saṃ-kṣipta-vi-staraṃ jñāsyati*）。」

[329a25] 具壽善現白言（*subhūtir āha*）：「世尊！云何色真如相，受、想、行、識真如相，乃至云何一切智智真如相（*katamā sā bhagavaṃs tathatā*），諸菩薩摩訶薩如實了知·而於中學，於一切法如實了知略、廣之相？」

15 [329a28] 佛告善現（*bhagavān āha*）：「色真如·無生、無滅·亦無住、異而可施設，是名·色真如相；受、想、行、識真如·無生、無滅·亦無住、異而可施設，是名·受、想、行、識真如相；乃至一切智智真如（*yasyās tathatāyā*）·無生（*nōt-pādaḥ pra-jñāyate*）、無滅·亦無住（*na sthitir*）、異而可施設（*nānyathātvam pra-jñāyate*），是名·一切智智真如相（*iyam sā tathatā*）。諸菩薩摩訶薩如實了知·當於中學（*yatra bodhisattvena mahāsattvena śikṣitavyam*），於一切法如實了知略、廣之相。

[329b06] 復次，善現！若菩薩摩訶薩·如實了知色實際相，受、想、行、識實際相，乃至如實了知一切智智實際相（*evam bhūta-koṭiṃ jñāno*），是菩薩摩訶薩，（*bodhisattvo mahāsattvaḥ*）於一切法（*sarva-dharmānām*）如實了知略、廣之相（*saṃ-kṣipta-vi-staraṃ jñāsyati*）。」

[329b09] 具壽善現白言（*subhūtir āha*）：「世尊！云何色實際相，受、想、行、識實際相，乃至云何一切智智實際相（*katamā sā bhagavan bhūta-koṭiḥ*），諸菩薩摩訶薩如實了知·而於中學，於一切法如實了知略、廣之相？」

[329b12] 佛告善現（*bhagavān āha*）：「無色際，是名·色實際相；無受、想、行、識際，是名·受、想、行、識實際相。乃至無一切智智際（*a-koṭir*），是名·一切智智實際相（*bhūta-koṭir*）。諸菩薩摩訶薩如實了知·當於中學（*atra koṭyām śikṣamāṇo bodhisattvo mahāsattvaḥ*），於一切法如實了知略、廣之相（*sarva-dharmānām saṃ-kṣipta-vi-staraṃ jñāsyati*）。」

[329b17] 復次，善現！若菩薩摩訶薩·如實了知色法界相，受、想、行、識法界相，乃至如實了知一切智智法界相（*evam dharma-dhātum jñāno*），是菩薩摩訶薩，（*bodhisattvo mahāsattvaḥ*）於一切法（*sarva-dharmānām*）如實了知略、廣之相（*saṃ-kṣipta-vi-staraṃ jñāsyati*）。」

[329b20] 具壽善現白言 (*subhūtir āha*) : 「世尊！云何色法界相，受、想、行、識法界相，乃至云何一切智智法界相 (*katamo 'sau bhagavan dharma-dhātuḥ*)，諸菩薩摩訶薩如實了知，而於中學，於一切法如實了知略、廣之相？」

[329b23] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「色如虛空，無障、無礙、無生、無滅、無斷、無續而可施設，是名·色法界相；受、想、行、識如虛空，無障、無礙、無生、無滅、無斷、無續而可施設，是名·受、想、行、識法界相；乃至一切智智如虛空 (*ākāśa-dhātur dharma-dhātur*) (*yasya dhātor*)，無障、無礙、無生、無滅、無斷、無續而可施設 (*na cchedaḥ pra-jñāyate na pari-cchedaḥ*)，是名·一切智智法界相。諸菩薩摩訶薩如實了知，當於中學 (*evaṃ ca dharma-dhātuṃ jñāno bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，於一切法 (*sarva-dharmāṇām*) 如實了知略、廣之相 (*saṃ-kṣipta-vi-staraṃ jñāsyati*) 。

[329c01] 具壽善現白言 (*subhūtir āha*) : 「世尊！諸菩薩摩訶薩復云何應知一切法略、廣之相 (*kathaṃ bhagavan sarva-dharmāṇām saṃ-kṣipta-vi-staraṃ jñātavyam*) ?」

[329c03] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「若菩薩摩訶薩·如實了知一切法·不合不散 (*yathā sarva-dharmā na saṃ-yuktā na vi-saṃ-yuktāḥ*)，是菩薩摩訶薩，應如是知一切法略、廣之相。」

[329c05] 具壽善現白言 (*subhūtir āha*) : 「世尊！何等一切法 (*katame bhagavan sarva-dharmā*) · 不合不散 (*ye na saṃ-yuktā na vi-saṃ-yuktāḥ*) ?」

[329c06] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「色 (*rūpan*) · 不合 (*na saṃ-yuktaṃ*) 不散 (*na vi-saṃ-yuktaṃ*)，受 (*vedanā*)、想 (*saṃjñā*)、行 (*saṃskārāḥ*)、識 (*vijñānan*) · 不合 (*na saṃ-yuktan*) 不散 (*na vi-saṃ-yuktaṃ*)，眼處·乃至意處·不合不散，色處·乃至法處·不合不散，眼界·乃至眼界·不合不散，色界·乃至法界·不合不散，眼識界·乃至意識界·不合不散，眼觸·乃至意觸·不合不散，眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受·不合不散，地界·乃至識界·不合不散，因緣·乃至增上緣·不合不散，無明·乃至老死 (*evaṃ skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādāḥ pratītya-sam-ut-pādāṅgāni ca*) · 不合 (*na saṃ-yuktāni*) 不散 (*na (PSP_5:106) vi-saṃ-yuktāni*)，貪欲、瞋恚、愚癡·不合不散，欲界、色界、無色界·不合不散，布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·不合不散，內空·乃至無性自性空·不合不散，真如·乃至不思議界·不合不散，苦、集、滅、道聖諦·不合不散，四念住·乃至八聖道支·不合不散，四靜慮、四無量、四無色定·不合不散，八解脫·乃至十遍處·不合不散，空、無相、無願解脫門·不合不散，淨觀地·乃至如來地·不合不散，極喜地·乃至法雲地·不合不散，一切陀羅尼門、三摩地門·不合不散，五眼、六神通·不合不散，如來十力·乃至十八不共法·不合不散，三十二大士相、八十隨好·不合不散，無忘失法、恆住捨性·不合不散，一切智、道相智、一切相智·不合不散，預流果·乃至獨覺菩提·不合不散，一切菩薩摩訶薩行·不合不散，諸佛無上正等菩提·不合不散，一切智智·不合不散，有為界 (*evaṃ yāvat saṃs-kṛto dhātur*) · 不合不散，無為

界 (*a-sams-kṛto dhatur*) · 不合 (*na sam-yukto*) 不散 (*na vi-sam-yuktaḥ*) 。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? 如是諸法，皆無自性 (*na hy asyāsti sva-bhāvo, yaḥ sam-yujyate vā vi-sam-yujyate vā*) 。若無自性 (*yaś cā-sva-bhāvaḥ*) ，則無所有 (*so 'bhāvo*) 。若無所有 (*yaś cā-bhāvaḥ*) ，則不可說有合 (*so 'bhāvena sārddham na sam-yukto*) 有散 (*na vi-sam-yukta*) 。 諸菩薩摩訶薩於一切法如是了知 (*evaṃ bodhisattvena mahāsattvena sarva-dharmā jñātavyāḥ*) ，則能了知略、廣之相。」

[330a05] 具壽善現白言 (*subhūtir āha*) : 「世尊！如是名為略攝一切波羅蜜多 (*ayaṃ punar bhagavann abhi-saṃ-kṣepo bodhisattvasya mahāsattvasya*) 。諸菩薩摩訶薩若於中學，能多所作。世尊！如是略攝波羅蜜多，初修業菩薩摩訶薩，於中 (*atra hi bhagavann abhi-saṃ-kṣepa-pāramitāyām ādi-karmikeṇa bodhisattvena mahāsattvena*) · 應常修學 (*śikṣitavyaṃ*) ，乃至 (*yāvad*) 住第十地菩薩摩訶薩 · 亦於中 (*daśasu bhūmiṣu sthitenēhaivābhi-saṃ-kṣepe*) · 應常修學 (*śikṣitavyaṃ*) 。世尊！若菩薩摩訶薩 · 學此略攝波羅蜜多 (*ihaiva punar abhi-saṃ-kṣepe śikṣimāṇo bodhisattvo mahāsattvaḥ*) ，於一切法 · 能如實知略、廣之相 (*sarva-dharmāṇāṃ sam-kṣepa-vi-staraṃ jñāsyati*) 。」

[330a11] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「如是，如是，如汝所說。善現！當知 · 如是略攝波羅蜜多法門，諸菩薩摩訶薩利根者能入 (*tikṣṇēndriasyāpi bodhisattvasya mahāsattvasyāyaṃ pra-veśo*) (*rddhīndriasyāpi bodhisattvasya mahāsattvasyāyaṃ pra-veśo*) (*madhyēndriasyāpi bodhisattvasya mahāsattvasyāpy ayaṃ pra-veśaḥ*) (*kasya-cin na pra-veśaḥ śikṣitu-kāmasya bodhisattvasya mahāsattvasyāyaṃ pra-veśo*) ，鈍根者不能入，等引根者能入，非等引根者不能入，勤精進者能入，不勤精進者不能入 (*na khalu kuśīdasyāyaṃ pra-veśo*) ，具正念者能入，不具正念者不能入 (*na hīna-vīryasya muṣita-smṛter*) (*na vi-kṣipta-cittasyāyaṃ pra-veśaḥ*) ，具妙慧者能入，具惡慧者不能入。 (*ā-rabdha-vīryasyā-kuśīdasyōpa-sthita-smṛter ayaṃ pra-veśaḥ*) 善現！若菩薩摩訶薩 · 欲住不退轉地 (*śikṣitu-kāmasya cā-vi-ni-vartanīya-bhūmau*) ，當勤方便入此法門；若菩薩摩訶薩 · 乃至欲住第十地，當勤方便入此法門；若菩薩摩訶薩 · 乃至欲得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-prāptu-kāmasya*) ，當勤方便入此法門 (*cāyaṃ pra-veśaḥ*) 。

[330a21] 善現！若 (*saced*) 菩薩摩訶薩 · 如 · 此般若波羅蜜多所說 (*yathōpa-diṣṭāyāṃ prajñāpāramitāyām*) · 而學 (*śikṣisyate*) ， (*śikṣitvā*) 是菩薩摩訶薩，則能隨學布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitām*) · 乃至 (*śīla-pāramitām kṣānti-pāramitām vīrya-pāramitām dhyāna-pāramitām*) 般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitām anu-pr'āpsyati*) ，亦能隨學內空 (*adhy-ātma-sūnyatām*) · 乃至 (*bahirdhā-sūnyatām adhy-ātma-bahirdhā-sūnyatām yāvad*) 無性自性空 (*a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatām*) ，亦能隨學真如 · 乃至不思議界，亦能隨學苦、集、滅、道聖諦，亦能隨學四念住 · 乃至八聖道支 (*smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāna-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgān anu-pr'āpsyaty*) ，亦能隨學四靜慮、四無量、四無色定，亦能隨學八解脫 (*ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-*

mukhāny anu-pr'āpsyati) · 乃至十遍處，亦能隨學空、無相、無願解脫門 (*sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā anu-pr'āpsyati*)，亦能隨學諸菩薩地，亦能隨學一切陀羅尼門、三摩地門，亦能隨學五眼、六神通，亦能隨學如來十力 · 乃至十八佛不共法 (*daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmān anu-pr'āpsyati*)，亦能隨學無忘失法、恒住捨性，亦能隨學一切智、道相智、一切相智，亦能隨學一切菩薩摩訶薩行，亦能隨學諸佛無上正等菩提，亦能隨學一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpsyati*)。

[330b06] 善現！若菩薩摩訶薩 · 如如 · 依止甚深般若波羅蜜多所說 · 而學，是菩薩摩訶薩，如是如是 · 轉近所求一切智智。善現！若菩薩摩訶薩 · 如 · 此般若波羅蜜多所說 · 而學 (*tasya khalu punaḥ subhūte bodhisattvasya mahāsattvasya prajñāpāramitāyāṃ carato*)，是菩薩摩訶薩，所有業障及諸魔事 · 隨起 (*yāni kānicit māra-karmāny ut-patsyante, ut-padyamānāny eva*) 即滅 (*tāni pra-hāsyanti*)。是故 (*tasmād*)，善現！若菩薩摩訶薩 · 欲疾滅除一切業障及諸魔事，欲正攝受巧方便力 (*upāya-kausalyaṃ pari-grhītu-kāmena bodhisattvena mahāsattvena*)，當學般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caritavyam*)。

[330b14] 復次，善現！若時 (*yasmin samaye*) · 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行此般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ carati*)，修此般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāṃ bhāvayati*)，習此般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ yogam ā-padyate*)，是時 (*tasmin samaye*) · 菩薩摩訶薩，便為十方 · 無量、無數、無邊世界 (*'-saṃ-khyeyeṣu loka-dhātuṣu*) · 諸佛世尊 (*ye buddhā bhagavantas*) · 現說法者 (*tiṣṭhanti dhriyante yāpayanti dharmāṃ* (PSP_5:107) *ca deśayanti*) · 常共護念 (*te taṃ bodhisattvaṃ mahāsattvaṃ sam-anv-ā-haranti prajñāpāramitāyāṃ carantam*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？善現！過去、未來、現在諸佛，無不皆從甚深般若波羅蜜多而出現故 (*ato nir-jātā hi subhūte 'tītān-ā-gata-praty-ut-pannā buddhā bhagavanto yad-uta śaḍbhyaḥ pāramitābhyaḥ*)。是故 (*tasmāt tarhi*)，善現 (*subhūte*)！若菩薩摩訶薩 · 能行般若波羅蜜多，當作是念 (*bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitāyāṃ carataivaṃ prati-kāṅkṣitavyam*)：『過去、未來、現在諸佛所證得法，我亦當得如是 (*aham apy enān dharmān anu-pr'āpsyāmi, ye tair atītān-ā-gata-praty-ut-pannair buddhair bhagavadbhir anu-prāptāḥ*)。』善現！ (*evaṃ khalu subhūte*) 諸菩薩摩訶薩應勤修學甚深般若波羅蜜多 (*bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitāyāṃ carataivaṃ yogam ā-pattavyam*)。若勤修學甚深般若波羅蜜多 (*evaṃ pra-yujyamāno*)，疾能證得一切智智 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ kṣipram an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyate*)。是故 (*tasmāt tarhi*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) 常應不捨甚深般若波羅蜜多相應作意 (*sarv'ākāra-jñatā-manasi-kārā-vi-rahitena bhavitavyam*)，修行般若波羅蜜多。

[330b26] 復次，善現！若 (*sacet punaḥ subhūte*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattva*) 於此般若波羅蜜多如實修行 (*evaṃ caran prajñāpāramitāyāṃ*)，經

彈指頃 (*antaśo 'cchaṭā-saṃ-ghāta-mātrakam api prajñāpāramitāṃ bhāvayīṣyati*)，所獲福聚·其量甚多 (*sa khalu punar bodhisattvo mahāsattvo bahu-tara-puṇyaṃ pra-saviṣyati*)。假使有人教化三千大千世界一切有情 (*na tv eva ye tri-sāhasra-mahā-sāhasre loka-dhātāu sattvās*)，皆令安住布施 (*tān kaś-cid eva dānena saṃ-tarpayec*)、

5 淨戒 (*chīle prati-ṣṭhāpayet*)、安忍 (*kṣāntau prati-ṣṭhāpayed*)、精進 (*vīrye prati-ṣṭhāpayet*)、靜慮 (*samādhau prati-ṣṭhāpayet*)、般若 (*prajñāyāṃ prati-ṣṭhāpayed*)，或令安住解脫 (*vi-muktau prati-ṣṭhāpayed*)、及解脫智見 (*vi-mukti-jñāna-darśane prati-ṣṭhāpayet*)，或令安住預流果 (*srota-ā-patti-phale prati-ṣṭhāpayet*)·乃至 (*sakṛd-ā-gāmi-phale prati-ṣṭhāpayed, an-ā-gāmi-phale prati-ṣṭhāpayed, arhattve prati-*

10 *ṣṭhāpayet*) 獨覺菩提 (*pratyeka-bodhau prati-ṣṭhāpayet*)，是人雖得無量福聚，而猶不及·如實修行甚深般若波羅蜜多·經彈指頃·所獲福聚·何以故 (*tat kasya hetoḥ*)？善現！如是般若波羅蜜多，能生 (*ato nir-jātā hi subhūte*) 一切布施、淨戒、安忍、精進、靜慮、般若波羅蜜多，能生一切解脫、及解脫智見 (*dāna-śīla-kṣānti-vīrya-samādhi-prajñā-vi-mukti-vi-mukti-jñāna-darśanāni*)，能生一切預流果

15 (*srota-ā-patti-phalaṃ*)·乃至 (*sakṛd-ā-gāmi-phalam an-ā-gāmi-phalam arhattvaṃ*) 獨覺菩提 (*pratyeka-bodhiḥ*)。現在十方·無量、無數、無邊世界·諸佛世尊 (*ye 'pi te buddhā bhagavanto daśa-dig-loka-dhātuṣu tiṣṭhanti dhriyante yāpayanti*)，無不皆由甚深般若波羅蜜多而得出現 (*te 'pīto nir-jātā yad-uta prajñāpāramitātaḥ*)。過去、未來諸佛亦爾 (*ye 'pi te subhūte 'tītān-ā-gata-praty-ut-pannā buddhā*

20 *bhagavantas, te 'pīta eva pra-bhāvitā yad-uta prajñāpāramitātaḥ*)。

[330c10] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！若菩薩摩訶薩 (*yo bodhisattvo mahāsattvo*)·能不遠離甚深般若波羅蜜多相應作意，修行般若波羅蜜多，經須臾頃 (*muhūrtaṃ vā*)、或經半日、或經一日 (*divasaṃ vā*)、或經半月、或經一月、或經一時、 (*divasa-śataṃ vā*) 或經一歲 (*saṃvatsaraṃ vā*)、或

25 經百歲 (*saṃvatsara-śataṃ vā*)，若復過此 (*kalpaṃ vā kalpa-śataṃ vā yāvad a-saṃkhyeyān api kalpān*)， (*imāṃ prajñāpāramitāṃ sarv'ākāra-jñatā-prati-saṃ-yuktair manasi-kārair bhāvayīṣyati*) 是菩薩摩訶薩，所獲福聚·其量甚多 (*sa bahu-taraṃ puṇyaṃ pra-saviṣyati*)，勝·教十方·各如殞伽沙等·世界·一切有情 (*na tv eva ye gaṅgā-nadī-vālukā-sameṣu loka-dhātuṣu sattvās*)，皆令安住布施 (*tān kaś-cid eva dānena saṃ-tarpayec*)、淨戒 (*chīle*)、安忍 (*kṣāntau*)、精進 (*vīrye*)、靜慮

30 (*samādhau*)、般若 (*prajñāyāṃ*)，或令安住解脫 (*vi-muktau*)、及解脫智見 (*vi-mukti-jñāna-darśane ca prati-ṣṭhāpayet* (PSP_5:108))，或令安住預流果 (*srota-ā-patti-phale prati-ṣṭhāpayet*)·乃至 (*sakṛd-ā-gāmi-phale prati-ṣṭhāpayet, an-ā-gāmi-phale prati-ṣṭhāpayet, arhattve prati-ṣṭhāpayet*) 獨覺菩提·所獲功德 (*pratyeka-bodhau prati-ṣṭhāpayet*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？由·此般若波羅蜜多，出生過去、未來、現在諸佛世尊 (*ato nir-jātā hi te buddhā bhagavanto*)，為諸有情如實施設

35 布施 (*yair idaṃ dāna-mayaṃ puṇya-kriyā-vastu-pra-jñaptam*)、淨戒 (*śīla-mayaṃ*) (*bhāvanā-mayaṃ puṇya-kriyā-vastu-pra-jñaptam*)、安忍、精進、靜慮、般若波

羅蜜多，如實施設解脫、及解脫智見(*kṣānti-vīrya-samādhi-prajñā-vi-mukti-vi-mukti-jñāna-darśanaṃ pra-jñaptam*)，如實施設預流果(*srota-ā-patti-phalam*)，乃至(*sakṛd-ā-gāmi-phalam an-ā-gāmi-phalam arhattvaṃ*) 獨覺菩提(*pratyekabuddhatvaṃ pra-jñaptam*)，如實施設諸佛無上正等菩提故，此福聚·勝過於彼。

5 [330c24] 復次(*yaḥ punar aparaṃ*)，善現！若菩薩摩訶薩(*bodhisattvo mahāsattva*)，如·深般若波羅蜜多所說·而住(*evaṃ yathōpa-diṣṭāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ sthitāḥ*)，當知·是菩薩摩訶薩，不復退轉(*sa khalu punar bodhisattvo mahāsattvo 'vi-ni-vartanīyaḥ prati-kāṅkṣitavyaḥ*)；常為諸佛之所護念(*tathāgata-sam-anv-ā-gataḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，成就最勝方便善巧(*upāya-kausalyena sam-anv-ā-gato*)；已曾親近、供養無量、百、千、俱胝、那庾多佛(*bahu-buddha-koṭī-niyuta-śata-sahasra-pary-up'āsitaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ prati-kāṅkṣitavyaḥ*)；於諸佛所·已種無量微妙善根(*ava-ropita-kuśala-mūlaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ*)；已為無量真善知識之所攝受(*kalyāṇa-mitra-pari-grhītaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ*)；已久修習布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多(*ṣaṭ-pāramitāva-tīrṇaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ prati-kāṅkṣitavyaḥ*)；已久安住內空·乃至無性自性空(*viṃśati-śūnyatā-bhāvitaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ*)；已久安住真如·乃至不思議界，已久安住苦、集、滅、道聖諦，已久修習四念住·乃至八聖道支(*sapta-triṃśad bodhi-pakṣya-dharma-bhāvitaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ*)；已久修習四靜慮、四無量、四無色定，已久修習八解脫·乃至十遍處(*ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-pattidhāraṇī-mukha-bhāvitaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ prati-kāṅkṣitavyaḥ*)；已久修習空、無相、無願解脫門，已久修習諸菩薩地，已久修習一切陀羅尼門、三摩地門，已久修習五眼、六神通，已久修習如來十力·乃至十八佛不共法(*śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āvenika-buddha-dharma-bhāvitaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ*) (*ṣaḍ abhi-jñā-prati-labdhaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ*)；已久修習一切智、道相智、一切相智，已久修習一切菩薩摩訶薩行，已久修習諸佛無上正等菩提，已久修習一切智智。當知·是菩薩摩訶薩，住童真地(*kumāra-bhūtaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ prati-kāṅkṣitavyaḥ*)；一切所願·無不滿足(*abhi-prāya-pari-pūrṇaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ*)；**常見諸佛·無時暫捨**(*buddhair a-vi-rahitaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ*)；於諸善根·恒不遠離(*kuśala-mūlair a-vi-rahitaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ prati-kāṅkṣitavyaḥ*)；常能成熟所化有情，常能嚴淨所居佛土，從一佛國·趣一佛國·供養、恭敬、尊重、讚歎諸佛世尊，聽受修行無上乘法。當知·是菩薩摩訶薩，已得無斷無盡辯才(*an-ā-kṣipta-prati-bhānaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ*)；已得微妙陀羅尼法(*dhāraṇī-prati-labdhaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ prati-kāṅkṣitavyaḥ*)；成就最上微妙色身(*rūpa-pari-niṣ-pattis tasya prati-kāṅkṣitavyā*)；已得諸佛授圓滿記(*vy-*

ā-karaṇa-saṃ-panno) ; 於隨所樂 · 為度有情 · 受諸有身 · 已得自在 (*gotra-saṃ-pannaḥ saṃ-cintya-bhavaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ prati-kāṅkṣitavyaḥ*) 。

[331a19] 當知 · 是菩薩摩訶薩，善入所緣，善入行相(*ākāra-pra-veśa-kuśalo*)，善入字法，善入非字法 (*'n-akṣara-pra-veśa-kuśalo*)，善入言說(*vy-ava-hāra-kuśalaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ prati-kāṅkṣitavyaḥ*)，善入不言說(*a-vy-ava-hāra-kuśala*)，善入一語(*ekādhi-vacana-kuśalo*)，善入二語(*dvy-adhi-vacana-kuśalas*)，善入多語(*try-adhi-vacana-kuśalaḥ*)，善入女語，善入男語(*puruṣādhi-vacana-kuśalo*)，善入非女男語，善入過去時語，善入未來時語，善入現在時語，善入諸義，善入諸文，善入色(*rūpa-kuśalo*)，善入受(*vedanā-kuśalaḥ*)，善入想(*saṃjñā-kuśalaḥ*)，善入行(*saṃskāra-kuśalo*)，善入識(*vijñāna-kuśalaḥ*)，善入蘊，善入處，善入界(*skandha-dhātu-āyatana-kuśalaḥ*)，善入緣起(*pratītya-sam-ut-pāda-kuśalaḥ*)，善入緣起支(*pratītya-sam-ut-pādāṅga-kuśalo* (PSP_5:109))，善入世間，善入涅槃(*yāvan nirvāṇa-kuśalo*)，善入法相(*dharma-dhātu-lakṣaṇa-kuśalaḥ*)，善入有為相(*saṃskāra-lakṣaṇa-kuśalaḥ saṃs-kṛta-lakṣaṇa-kuśalo*)，善入無為相(*'-saṃs-kṛta-lakṣaṇa-kuśalo*)，善入有為無為相，善入行相，善入非行相，善入相相，善入非相相(*lakṣaṇā-lakṣaṇa-kuśalo*)，善入有性(*bhāva-kuśalo*)，善入非有性(*'-bhāva-kuśalaḥ*)，善入自性(*sva-bhāva-kuśalaḥ*)，善入他性(*para-bhāva-kuśalaḥ*)，善入合(*sa-yoga-kuśalo*)，善入離(*vi-yoga-kuśalaḥ*)，善入合離，善入相應(*sampra-yukta-kuśalo*)，善入不相應(*vi-pra-yukta-kuśalaḥ*)，善入相應不相應，善入真如(*tathatā-kuśalo*)，善入不虛妄性(*'-vi-tathatā-kuśalo*)，善入不變異性(*'n-anaya-tathatā-kuśalo*)，善入法性(*dharmatā-kuśalo*)，善入法界(*dharma-dhātu-kuśalo*)，善入法定(*dharma-niyāmatā-kuśalo*)，善入法住(*dharma-sthititā-kuśalo*)，(*bhūta-koṭi-kuśalaḥ*)善入緣性(*pratyaya-kuśalaḥ saṃ-pratyaya-kuśalo*)，善入非緣性，善入諸聖諦，善入靜慮(*dhyāna-kuśalo*)，善入四無量(*'-pra-māṇa-kuśala*)，善入四無色定(*ārūpya-sam-ā-patti-kuśalaḥ*)，善入六波羅蜜多(*ṣaṭ-pāramitā-kuśalaś*)，善入四念住(*catuḥ-smṛty-upa-sthāna-kuśalaḥ*) · 乃至八聖道支(*samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārga-kuśalo*)，善入八解脫 · 乃至十遍處，善入陀羅尼門，善入三摩地門，善入三解脫門(*vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukha-kuśalaḥ*)，善入一切空性(*śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-kuśalo*)，善入五眼，善入六神通，善入如來十力 · 乃至十八佛不共法(*'bhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharma-kuśalaḥ*)，善入無忘失法，善入恒住捨性，善入一切智，善入道相智，善入一切相智(*sarv'ākāra-jñatā-kuśalaḥ*)，善入有為界(*saṃs-kṛta-dhātu-kuśalo*)，善入無為界(*'-saṃs-kṛta-dhātu-kuśalo*)，善入界，善入非界(*'-dhātu-kuśalo*) 。

[331b13] 善入色作意(*rūpa-manasi-kāra-kuśalo*) · 乃至識作意(*vedanā-saṃjñā-saṃskāra-vijñāna-manasi-kāra-kuśalaḥ*)，善入眼處作意 · 乃至意處作意，善入色處作意 · 乃至法處作意，善入眼界作意 · 乃至意界作意，善入色界作意 · 乃至法界作意，善入眼識界作意 · 乃至意識界作意，善入眼觸作意 · 乃至意觸作

意，善入眼觸為緣所生諸受作意，乃至意觸為緣所生諸受作意，善入地界作意，乃至識界作意，善入因緣作意，乃至增上緣作意，善入無明作意，乃至老死作意（*skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pāda-pratītya-sam-ut-pādāṅga-manasi-kāra-kuśalaḥ*），善入布施波羅蜜多作意，乃至般若波羅蜜多作意，善入內空作意，

5 乃至無性自性空作意，善入真如作意，乃至不思議界作意，善入苦、集、滅、道聖諦作意，善入四念住作意，乃至八聖道支作意，善入四靜慮、四無量、四無色定作意，善入八解脫作意，乃至十遍處作意（*sapta-triṃśad-bodhi-pakṣya-dharm'ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukha-manasi-kāra-kuśalaḥ*），善入空、無相、無願解脫門作意，善入淨觀地作意，

10 乃至如來地作意，善入極喜地作意，乃至法雲地作意，善入一切陀羅尼門、三摩地門作意，善入五眼、六神通作意，善入如來十力作意，乃至十八佛不共法作意（*sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharma-manasi-kāra-kuśalaḥ*），善入三十二大士相、八十隨好作意，善入無忘失法、恆住捨性作意，善入一切智、道相智、一切相智作意，善入預流果作意，

15 乃至獨覺菩提作意，善入一切菩薩摩訶薩行作意，善入諸佛無上正等菩提作意，善入一切智智作意（*sarv'ākāra-jñatā manasi-kāra-kuśalaḥ*）。

[331c09] 善入色·色相空（*rūpaṃ rūpeṇa śūnyam iti kuśalaḥ*），善入受、想、行（*vedanā saṃjñā saṃskārā*）、識·受、想、行、識相空（*vijñānaṃ vijñānena śūnyam iti kuśalaḥ*）。如是，乃至（*skandha-dhātv-āyatanāni skandha-dhātv-āyatanaiḥ śūnyānīti kuśalaḥ, pratītya-sam-ut-pādaḥ pratītya-sam-ut-pādena śūnya iti kuśalaḥ, pratītya-sam-ut-pādāṅgāni pratītya-sam-ut-pādāṅgaiḥ śūnyānīti kuśalaḥ, sarva-pāramitāḥ sarva-pāramitābhiḥ śūnyā iti kuśalaḥ, sarva-śūnyatāḥ sarva-śūnyatābhiḥ śūnyā iti kuśalaḥ, bodhi-pakṣyā dharmā bodhi-pakṣyair dharmaiḥ śūnyāḥ iti kuśalaḥ, ārya-satyāny ārya-satyaiḥ śūnyānīti kuśalaḥ, a-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattayo 'pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattibhiḥ śūnyā iti kuśalaḥ, sarva-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni sarva-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhaiḥ śūnyānīti kuśalaḥ, abhi-jñā abhi-jñābhiḥ śūnyā iti kuśalo, daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vido daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vidbhiḥ śūnyā iti kuśalaḥ, śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāni śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitaiḥ śūnyānīti kuśalaḥ, aṣṭādaś'āveṇika-buddha-dharmā aṣṭādaś'āveṇikair buddha-dharmaiḥ śūnyā iti kuśalaḥ*）善入一切智智·一切智智相空（*an-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir an-ut-tarayā samyak-saṃ-bodhyā* (PSP_5:110) *śūnyēti kuśalaḥ*）。

善入輕安道（*prati-pra-srabdha-mārga-kuśalo*），善入不輕安道（*'prati-pra-srabdha-mārga-kuśalaḥ*），善入生，善入滅（*ut-pāda-ni-rodha-kuśalaḥ*），善入住、異（*sthity-anyathātva-kuśalo*），善入正見，善入邪見，善入見，善入非見，善入貪（*rāga-kuśalo*）、瞋（*dveṣa-kuśalo*）、癡（*moha-kuśalo*），（*drṣṭi-kuśalo 'drṣṭi-kuśalo*）善入無貪、無瞋、無癡，善入一切見纏、隨眠、結縛（*mithyā-drṣṭi-kuśalo*），善入一切見纏、隨眠、結縛·斷（*'mithyā-drṣṭi-kuśalo*）（*yāvat sarva-drṣṭi-kuśalo*），

善入名，善入色，善入名色 (*nāma-rūpa-kuśalo*) (*'nāma-rūpa-kuśala*)，善入所緣緣 (*ā-rambaṇa-kuśala*)，善入增上緣 (*ādhi-patyā-kuśalo*)，善入因 (*hetu-kuśalaḥ*)、緣 (*pratyaya-kuśalo*)，善入等無間緣，善入行，善入相 (*lakṣaṇa-kuśalo*) (*'lakṣaṇa-kuśalo*)，善入因，善入果，善入苦 (*duḥkha-kuśalo*) (*'duḥkha-kuśalaḥ*)、集

5 (*samudaya-kuśalo*) (*'samudaya-kuśalo*)、滅 (*ni-rodha-kuśalo*)、道 (*mārga-kuśalo*)，善入地獄 (*naraka-kuśalo*) 及地獄道 (*naraka-mārga-kuśalaḥ*)，善入傍生 (*tiryag-yoni-kuśalas*) 及傍生道 (*tiryag-yoni-mārga-kuśalo*)，善入鬼界 (*yama-loka-kuśalo*) 及鬼界道 (*yama-loka-mārga-kuśalo*)，善入人 (*manuṣya-kuśalo*) 及人道 (*manuṣya-mārga-kuśalo*)，善入天 (*deva-kuśalo*) 及天道 (*deva-mārga-kuśalaḥ*)，

10 善入預流、預流果 (*srota-ā-patti-phala-kuśalaḥ*)、預流果道 (*srota-ā-patti-phala-mārga-kuśalaḥ*)，善入一來、一來果 (*sakṛd-ā-gāmi-phala-kuśalaḥ*)、一來果道 (*sakṛd-ā-gāmi-phala-mārga-kuśalaḥ*)，善入不還、不還果 (*an-ā-gāmi-phala-kuśalo*)、不還果道 (*'n-ā-gāmi-phala-mārga-kuśalaḥ*)，善入阿羅漢、阿羅漢果 (*arhattva-phala-kuśalo*)、阿羅漢果道 (*'rhattva-phala-mārga-kuśalaḥ*)，善入獨覺、獨覺菩提 (*pratyeka-bodhi-kuśalaḥ*)、獨覺菩提道 (*pratyeka-bodhi-mārga-kuśalaḥ*)，善入一切菩薩摩訶薩及一切菩薩摩訶薩行，善入一切如來應正等覺及諸佛無上正等菩提，善入一切智及一切智道，善入道相智 (*mārg'ākāra-jñatā-kuśalo*) 及道相智道 (*mārg'ākāra-jñatā-mārga-kuśalaḥ*)，善入一切相智 (*sarv'ākāra-jñatā-kuśalaḥ*) 及一切相智道 (*sarv'ākāra-jñatā-mārga-kuśalaḥ*)，善入根 (*indriya-kuśala*) (*indriya-mārga-kuśalaḥ*)，善入根圓滿，善入根勝劣，善入慧，善入疾慧，善入利慧 (*tikṣṇa-mārga-kuśalo*)，善入速慧 (*javana-prajñā-kuśalo*)，善入力慧，善入達慧 (*nairvedhika-prajñā-kuśalaḥ*)，(*prṭhak-prṭhak-prajñā-kuśalo*) 善入廣慧 (*samanta-prajñā-kuśalo*)，善入深慧，善入大慧，善入無等慧，善入真實慧，善入珍寶慧，善入過去世 (*'tītārtha-kuśalo*)，善入未來世 (*'n-ā-gatārtha-kuśalaḥ*)，善入現在世 (*pratyut-pannārtha-kuśala*)，善入方便 (*upāya-kuśalaḥ*)，善入顧有情，善入意樂 (*sattvā-śaya-kuśalo*)，善入增上意樂 (*'dhy-ā-śaya-kuśalo*)，善入文、義相 (*'rtha-kuśalo vy-añjana-kuśalas*)，善入諸聖法，善入安立三乘方便 (*tri-sthāna-vy-ava-sthāna-kuśalaḥ*)。善現！若菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多，引深般若波羅蜜多，修深般若波羅蜜多，得如是等種種勝利 (*itīme 'nu-saṃsāḥ subhūte bodhisattvasya mahāsattvasya prajñāpāramitāyāṃ carataḥ, prajñāpāramitām abhinir-harataḥ, prajñāpāramitām bhāvayantaḥ*)。』

20

25

30

[332a09] 爾時，具壽善現白佛言 (*subhūtir āha*)：「世尊！諸菩薩摩訶薩云何行深般若波羅蜜多 (*kathaṃ bhagavan prajñāpāramitāyāṃ caritavyaṃ*)？云何引深般若波羅蜜多 (*kathaṃ prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*)？云何修深般若波羅蜜多 (*kathaṃ prajñāpāramitā bhāvayitavyā*)？」

35

[332a11] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「諸菩薩摩訶薩應觀色·乃至識 (*rūpa-śāntatayā subhūte*) 彫落故，破壞故，離散故，不自在故 (*rūpa-vaśikatayā*)，(*rūpa-tucchatayā*) 不堅實故 (*rūpā-sāratayā*)，性虛偽故，行深般若波羅蜜多

(*prajñāpāramitāyāṃ caritavyaṃ*) (*vedanā-saṃjñā-saṃskāra-vijñāna-sāntatayā vijñāna-vaśikatayā vijñāna-tucchatayā vijñānā-sāratayā prajñāpāramitāyāṃ caritavyaṃ*) (*evaṃ skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādasya pratītya-sam-ut-pādāngānāṃ sāntatayā vaśikatayā tucchatayā* (PSP_5:111) *a-sāratayā*)
 5 *prajñāpāramitāyāṃ caritavyaṃ*) 。

善現！汝問 (*yat punaḥ subhūte evaṃ vadasi*) 『諸菩薩摩訶薩云何引深般若波羅蜜多？』者 (*kathaṃ prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyēti*) ，諸菩薩摩訶薩應·如·引虛空·空 (*ākāśa-sūnyatābhi-nir-hāratayā*) ，引深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*) 。

10 善現！汝問 (*yat punaḥ subhūte evaṃ vadasi*) 『諸菩薩摩訶薩云何修深般若波羅蜜多？』者 (*kathaṃ prajñāpāramitā bhāvayitavyēti*) ，諸菩薩摩訶薩應破壞諸法 (*ākāśa-sūnyatā-bhāvanayā*) 修深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā bhāvayitavyā*) 。

[332a19] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) ：「世尊！諸菩薩摩訶薩應經幾時 (*kiyac ciraṃ sa bhagavan bodhisattvo mahāsattvaḥ*) ，行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caran prajñāpāramitāyāṃ cīrṇo bhavati*) ，引深般若波羅蜜多，修深般若波羅蜜多？」

[332a21] 佛告善現 (*bhagavān āha*) ：「諸菩薩摩訶薩應從初發心 (*prathamacittōt-pādam up'ādāya*) ，乃至 (*yāvad*) 安坐妙菩提座 (*bodhi-maṇḍam eva manasikaroty*) ，行深般若波羅蜜多 (*evaṃ prajñāpāramitāyāṃ caritavyaṃ*) ，引深般若波羅蜜多 (*evaṃ prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*) ，修深般若波羅蜜多 (*bhāvayitavyā*) 。

[332a24] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) ：「世尊！ (*kiṃ punar bhagavaṃś*) 諸菩薩摩訶薩應住何等心無間 (*cittāntarānām ava-kāśan dadatā*) ，行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caritavyaṃ*) ，引深般若波羅蜜多，修深般若波羅蜜多？」

[332a27] 佛告善現 (*bhagavān āha*) ：「諸菩薩摩訶薩應從初發心，乃至安坐妙菩提座，無容橫起諸餘作意 (*anyeṣāṃ subhūte manasi-kārāṇām ava-kāśam adadatā*) ，唯常安住一切智智相應作意，行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caritavyaṃ*) ，引深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā 'bhi-nir-hartavyā*) ，修深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā bhāvayitavyā*) 。

善現！ (*sarv'ākāra-jñatā-manasi-kārā-vi-pra-ṇāsa eva subhūte prajñāpāramitā-caryā, tathā ca caritavyā tathā cābhi-nir-hartavyā tathā ca bhāvayitavyā*) 是菩薩摩訶薩，乃至能令心·心所法·於境不轉 (*yathā citta-caitasikā dharmā na pra-vartate*) ，乃得名為行深般若波羅蜜多，引深般若波羅蜜多，修深般若波羅蜜多。」

[332b05] (*subhūtir āha*) 「世尊！ (*kiṃ punar bhagavan*) 諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*) ，引深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā*

abhi-nir-haran)，修深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāṃ bhāvayan*)，當得一切智智不 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpsyati*)？」

[332b07] (*bhagavān āha*) 「不爾 (*na*)。善現 (*subhūte*)！」

(*subhūtir āha: bhāvayan punaḥ sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpsyati?*)

5 (*bhagavān āha: na subhūte.*)

[332b07] (*subhūtir āha*) 「世尊！諸菩薩摩訶薩不行深般若波羅蜜多，不引深般若波羅蜜多，不修深般若波羅蜜多 (*a-bhāvayan punaḥ*)，當得一切智智不 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpsyati*)？」

[332b10] (*bhagavān āha*) 「不爾 (*na*)。善現 (*subhūte*)！」

10 [332b10]「世尊！諸菩薩摩訶薩於深般若波羅蜜多亦行亦不行、亦引亦不引、亦修亦不修，當得一切智智不？」

[332b12] 「不爾。善現！」

[332b12] (*subhūtir āha*) 「世尊！諸菩薩摩訶薩於深般若波羅蜜多非行非不行、非引非不引、非修 (*naiva bhāvayan*) 非不修 (*nā-bhāvayan*)，當得一切智智不 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpsyati*)？」

15 [332b15] (*bhagavān āha*) 「不爾 (*na*)。善現 (*subhūte*)！」

[332b15] (*subhūtir āha*) 「世尊！若爾，諸菩薩摩訶薩云何當得一切智智 (*tat*

katham bhagavan sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpsyati)？」

[332b16] (*bhagavān āha*) 「善現！諸菩薩摩訶薩·當得一切智智·如·真

20 如 (*yathā tathatā*)。」

[332b17] (*subhūtir āha*) 「世尊！云何真如 (*katham tathatā*)？」

[332b17] (*bhagavān āha*) 「善現！如·實際 (*yathā hi bhūta-koṭiḥ*)。」

[332b18] (*subhūtir āha*) 「世尊！云何實際 (*katham bhūta-koṭiḥ*)？」

[332b18] (*bhagavān āha*) 「善現！如·法界 (*yathā dharma-dhātuḥ*)。」

25 [332b18] (*subhūtir āha*) 「世尊！云何法界 (*katham dharma-dhātuḥ*)？」

[332b19] (*bhagavān āha*) 「善現！如·我界 (*yathātma-dhātuḥ*)、有情界 (*sattva-dhātur*)、命者界 (*jīva-dhātur*)、生者界 (*jantu-dhātuḥ*)、養者界 (*poṣa-dhātuḥ*)、士夫界 (*puruṣa-dhātuḥ*)、補特伽羅界 (*pudgala-dhātuḥ*)。」

[332b20] (*subhūtir āha*) 「世尊！云何 (*katham bhagavan*) 我界 (*tathatā bhūta-koṭi-dharma-dhātur ātma-dhātuḥ*)·乃至 (*sattva-dhātur jīva-dhātur jantu-dhātuḥ poṣa-dhātuḥ puruṣa-dhātuḥ*) 補特伽羅界 (*pudgala-dhātuḥ*)？」

[332b21] (*bhagavān āha*) 「善現！於意云何 (*tat kiṃ manyase, subhūte*)，若我 (*api nu sa ātmā vā*)、若有情 (*sattvo vā*)、若命者 (*jīvo vā*)、若生者 (*jantur vā*)、若養者 (*poṣo vā*)、若士夫 (*puruṣo vā*)、若補特伽羅 (*pudgalo vā*)，為

35 可得 (*upa-labhyate*)？」

[332b23] (*subhūtir āha*) 「不也 (*na*)。世尊 (*bhagavan*)！」

[332b23] (*bhagavān āha*) 「善現！若我·乃至補特伽羅·既不可得 (*an-upa-labhamānaḥ subhūte ātmānaṃ vā sattvaṃ vā jīvaṃ vā jantuṃ vā poṣaṃ vā puruṣaṃ*

vā pudgalaṃ vā) ,我當云何可施設我界 (*kathaṃ sattva-dhātum vā*) ·乃至 (*yāvat*) 補特伽羅界 (*pudgala-dhātum vā pra-jñāpayiṣyati*) ? 如是 (*evaṃ*) ,善現! 若菩薩摩訶薩 ·不施設般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitām apy a-pra-jñāpayamānaḥ*) ,亦不施設一切智智,亦不施設一切法 (*sarva-dharmān apy a-pra-jñāpayamānaḥ*) ,

5 是菩薩摩訶薩,定當證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñātām anu-pr'āpsyati*) 。

[332b27] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「為但般若波羅蜜多不可施設 (*kiṃ punar bhagavann a-pra-jñāpanīyā prajñāpāramitā*) ,為靜慮波羅蜜多 (*a-pra-jñāpanīyā dhyāna-pāramitā*) ·乃至 (*a-pra-jñāpanīyā vīrya-pāramitā, a-pra-jñāpanīyā kṣānti-pāramitā, a-pra-jñāpanīyā śīla-pāramitā*) 布施波羅蜜多亦不可施設耶 (*a-pra-jñāpanīyā dāna-pāramitā*) ? 」

10

[332c01] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「非但般若波羅蜜多不可施設 (*a-pra-jñāpanīyā subhūte prajñāpāramitā*) ,靜慮波羅蜜多 ·乃至 (*yāvat sarva-dharmāḥ saṃs-kṛtā vā 'sams-kṛtā vā*) 布施波羅蜜多亦不可施設,若聲聞法 (*śrāvaka-dharmā vā*) 、若獨覺法 (*pratyekabuddha-dharmā vā*) 、若菩薩法、若如來法亦不可施設 (*yāvad buddha-dharmā vā*) 。善現! 以要言之,一切法——若有為、若無為——皆不可施設。」

15

[332c05] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「若 (*yadi bhagavann*) 一切法皆不可施設 (*a-pra-jñāpanīyāḥ sarva-dharmāḥ*) ,云何 (*kutaḥ* (PSP_5:113) *punar bhagavan*) 可施設是地獄 (*nārakāḥ pra-jñāyante*) 、是傍生 (*tiryag-yoni-gatāḥ pra-jñāyante*) 、是鬼界 (*yama-lokā vā pra-jñāyante*) 、是人 (*manuṣyā vā pra-jñāyante*) 、是天 (*devā vā pra-jñāyante*) 、是預流 (*srota-ā-pannā vā*) 、是一來、是不還、是阿羅漢 (*sakṛd-ā-gāmino vā 'n-ā-gāmino vārhanto vā*) 、是獨覺 (*pratyekabuddhā vā*) 、是菩薩、是如來 (*samyak-saṃ-buddhā vā pra-jñāyante*) 、是一切法耶? 」

20

[332c09] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「於意云何 (*kat kiṃ manyase? subhūte*) ,有情施設 (*'pi nu sattva-pra-jñāptir*) 、及法施設,實可得不可 (*upa-labhyate*) ? 」

25

[332c10] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「不也 (*na*) 。世尊 (*bhagavan*) ! 」

[332c10] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「若有情施設、及法施設 ·實不可得 (*an-upa-labhamānaḥ subhūte sattvaṃ*) ,我云何可施設是地獄 (*kuto nārakaṃ pra-jñāpayiṣyati*) 、是傍生 (*tiryag-yoni-gatān*) 、是鬼界 (*yama-lokaṃ vā*) 、是人 (*manuṣyaṃ vā*) 、是天 (*devaṃ vā*) 、是預流 (*srota-ā-pannān vā*) 、是一來 (*sakṛd-ā-gāmino vā*) 、是不還 (*an-ā-gāmino vā*) 、是阿羅漢 (*arhato vā*) 、是獨覺 (*pratyekabuddhān vā*) 、是菩薩、是如來 (*samyak-saṃ-buddhān vā* *kutaḥ pra-jñāpayiṣyati*) 、是一切法? 如是 (*evaṃ khalu*) ,善現 (*subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caratā*) ,

30

35 應學一切法皆不可施設而趣無上正等菩提 (*a-pra-jñāpanīyeṣu dharmeṣu śikṣitavyam*) 。

[332c16] 具壽善現白言 (*subhūtir āha*) : 「世尊 (*na nu bhagavan*) ! 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ*

caratā) , 豈不應於色學 (rūpe śikṣitavyam) ? 豈不應於受 (vedanāyām) 、想 (samjñāyām) 、行 (saṃskāreṣu) 、識 (vijñāne) 學 (śikṣitavyam) ? 如是 · 乃至 (skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādeṣu pratītya-sam-ut-pādāngeṣu ca śikṣitavyam, sarv'ākāra-jñatāyām śikṣitavyam, sarva-pāramitāsu sarva-sūnyatāsu śikṣitavyam, sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyeṣu dharmeṣu śikṣitavyam, ārya-satyā-pramāṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu śikṣitavyam, sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣu śikṣitavyam, abhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmeṣu śikṣitavyam) 豈不應於一切智智學 (sarv'ākāra-jñatāyām śikṣitavyam) ? 」

10 [332c19] 佛告善現 (bhagavān āha) : 「 諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，應於色學 (rūpeṣu subhūte śikṣitavyam) 不增 · 不減 (an-ut-kṣepā-pra-kṣepatayā) ，應於受 (vedanāyām) 、想 (samjñāyām) 、行 (saṃskāreṣu) 、識 (vijñāneṣu) 學 (śikṣitavyam) 不增 · 不減 (an-ut-kṣepā-pra-kṣepatayā) 。 如是 · 乃至 (skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādeṣu pratītya-sam-ut-pādāngeṣu ca śikṣitavyam an-ut-kṣepā-pra-kṣepatayā, sarva-pāramitāsu sarva-sūnyatāsu śikṣitavyam an-ut-kṣepā-pra-kṣepatayā, sapta-triṃśad-bodhi-pakṣeṣu dharmeṣu śikṣitavyam an-ut-kṣepā-pra-kṣepatayā, ārya-satyā-pramāṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu śikṣitavyam an-ut-kṣepā-pra-kṣepatayā, sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣu śikṣitavyam an-ut-kṣepā-pra-kṣepatayā, abhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmeṣu (PSP_5:114) śikṣitavyam an-ut-kṣepā-pra-kṣepatayā) 應於一切智智 (sarv'ākāra-jñatāyām) 學 (śikṣitavyam) 不增 · 不減 (an-ut-kṣepā-pra-kṣepatayā) 。 」

25 [332c22] 具壽善現白言 (subhūtir āha) : 「 世尊 (katham bhagavan) ! 諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，應云何於色 (rūpe) 學不增 · 不減 (an-ut-kṣepā-pra-kṣepatayā śikṣitavyam) ? 應云何於受 (vedanāyām) 、想 (samjñāyām) 、行 (saṃskāreṣu) 、識 (katham bhagavan vijñāne) 學不增 · 不減 ('n-ut-kṣepā-pra-kṣepatayā śikṣitavyam) ? 如是 · 乃至 (yāvat) 應云何於一切智智 (sarv'ākāra-jñatāyām) 學不增 · 不減 (an-ut-kṣepā-pra-kṣepatayā śikṣitavyam) ? 」

30 [332c26] 佛告善現 (bhagavān āha) : 「 諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，以不生 · 不滅故 (an-ut-pādato 'ni-rodhataḥ) · 於色應學，以不生 · 不滅故 · 於受、想、行、識應學。如是 · 乃至以不生 · 不滅故 · 於一切智智應學 (śikṣitavyam) 。 」

35 [332c29] 具壽善現白言 (subhūtir āha) : 「 世尊 (katham bhagavan) ! 諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，應云何以不生 · 不滅故 (an-ut-pādato 'ni-rodhataḥ) · 於色學？應云何以不生 · 不滅故 · 於受、想、行、識學？如是 · 乃至應云何以不生 · 不滅故 · 於一切智智學 (śikṣitavyam) ? 」

[333a05] 佛告善現 (bhagavān āha) : 「 諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，應於色 · 不起、不作 · 諸行若修、若遣故 · 學 (an-abhi-saṃskāratayā śikṣitavyam) ，

應於受、想、行、識·不起、不作·諸行若修、若遣故·學。如是·乃至應於一切智智·不起、不作·諸行若修、若遣故·學。」

[333a09] 具壽善現白言 (*subhūtir āha*) : 「世尊 (*katham bhagavann*) ! 諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，應云何於色·不起、不作·諸行若修、若遣故·學 (*an-abhi-saṃskāratayā śikṣitavyam*) ? 應云何於受、想、行、識·不起、不作·諸行若修、若遣故·學? 如是·乃至應云何於一切智智·不起、不作·諸行若修、若遣故·學? 」

[333a14] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，應以觀一切法自相皆空 (*sva-lakṣaṇa-sūnyān dharmān sam-anu-paśyann*) ，於色·不起、不作·諸行若修、若遣故·學 (*an-abhi-saṃskāratayā śikṣitavyam*) ; 應以觀一切法自相皆空，於受、想、行、識·不起、不作·諸行若修、若遣故·學; 如是·乃至應以觀一切法自相皆空，於一切智智·不起、不作·諸行若修、若遣故·學。」

15 第二分·巧便品·第六十八之三²²

[333a28] 爾時，具壽善現白佛言 (*subhūtir āha*) : 「世尊 (*katham bhagavan*) ! 云何·菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，應觀一切法自相皆空 (*sva-lakṣaṇa-sūnyāḥ sarva-dharmā iti śikṣitavyam*) ? 」

[333b01] 佛言 (*bhagavān āha*) : 「善現! 諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，應觀色 (*rūpaṃ*) ·由色空 (*rūpeṇa sūnyam draṣṭavyam*) ，應觀受 (*vedanā*) 、想 (*saṃjñā*) 、行 (*saṃskārā*) 、識 (*viññānaṃ*) ·由受、想、行、識空 (*viññānena sūnyam draṣṭavyam*) ; 應觀眼處 (*evaṃ cakṣuḥ*) ·由眼處空，應觀耳 (*śrotraṃ*) 、鼻 (*ghrāṇam*) 、舌 (*jihvā*) 、身 (*kāyo*) 、意處 (*mano*) ·由耳、鼻、舌、身、意處空 (*manasā sūnyam draṣṭavyam*) ; 應觀色處 (*evaṃ rūpaṃ*) ·由色處空，應觀聲、香、味、觸、法處 (*śabda-gandha-rasa-sparṣṭavya-dharmāḥ*) ·由聲、香、味、觸、法處空 (*śabda-gandha-rasa-sparṣṭavya-dharmāḥ śūnyā draṣṭavyāḥ*) ; 應觀眼界·由眼界空，應觀耳、鼻、舌、身、意識界·由耳、鼻、舌、身、意識界空; 應觀色界·由色界空，應觀聲、香、味、觸、法界·由聲、香、味、觸、法界空; 應觀眼識界 (*cakṣur-viññānaṃ*) ·由眼識界空 (*cakṣur-viññānena sūnyam draṣṭavyam*) ，應觀耳、鼻、舌、身、意識界 (*evaṃ śrotra-ghrāṇa-jihvā-kāya-mano-viññānaṃ*) ·由耳、鼻、舌、身、意識界空 (*mano-viññānena sūnyam draṣṭavyam*) ; 應觀眼觸 (*cakṣuḥ-saṃ-sparśaḥ*) ·由眼觸空 (*cakṣuḥ-saṃ-sparśena sūnyo draṣṭavyaḥ*) ，應觀耳 (*evaṃ śrotra-saṃ-sparśo*) 、鼻 (*ghrāṇa-saṃ-sparśo*) 、舌 (*jihvā-saṃ-sparśaḥ*) 、身 (*kāya-saṃ-sparśo*) 、意觸 (*manaḥ-saṃ-sparśo*) ·由耳、鼻、舌、身、意觸空 (*manaḥ-saṃ-sparśena sūnyo draṣṭavyaḥ*) ; 應觀眼觸為緣所生諸受 (*cakṣuḥ-saṃ-sparśa-pratyayā vedanā*) ·由眼觸為緣所生諸受空 (*cakṣuḥ-saṃ-sparśa-pratyayayā vedanayā śūnyā draṣṭavyā*) ，應觀耳 (*evaṃ śrotra-saṃ-sparśa-pratyayā vedanā*) 、

²² Cf. Kimura, V, p. 114; Conze 1975, p. 511.

鼻(*ghrāṇa-saṃ-sparśa-pratyayā vedanā*)、舌(*jihvā-saṃ-sparśa-pratyayā vedanā*)、身(*kāya-saṃ-sparśa-pratyayā vedanā*)、意觸為緣所生諸受(*manah-saṃ-sparśa-pratyayā vedanā*)。由耳、鼻、舌、身、意、觸為緣所生諸受空(*manah-saṃ-sparśa-pratyayayā vedanayā śūnyā draṣṭavyā*)；應觀地界。由地界空，應觀水、火、風、空、識界。由水、火、風、空、識界空；應觀因緣。由因緣空，應觀等無間緣、所緣緣、增上緣。由等無間緣、所緣緣、增上緣空；應觀無明。由無明空，應觀行、識、名色、六處、觸、受、愛、取、有、生、老死。由行。乃至老死空；應觀布施波羅蜜多(*dāna-pāramitā*)。由布施波羅蜜多空(*dāna-pāramitayā śūnyā draṣṭavyā*)，應觀淨戒(*evaṃ śīla-pāramitā*)、安忍(*kṣānti-pāramitā*)、精進(*vīrya-pāramitā*)、靜慮(*dhyāna-pāramitā*)、般若波羅蜜多(*prajñāpāramitā*)。由淨戒、安忍、精進、靜慮、般若波羅蜜多空(*prajñāpāramitayā śūnyā draṣṭavyā*)；應觀內空。由內空空(*adhy-ātma-śūnyatādhy-ātma-śūnyatayā śūnyā draṣṭavyā*)，應觀外空(*bahirdhā-śūnyatā bahirdhā-śūnyatayā śūnyā draṣṭavyā*)、內外空(*adhy-ātma-bahirdhā-śūnyatā adhy-ātma-bahirdhā-śūnyatayā śūnyā draṣṭavyā*)、空空、大空、勝義空、有為空、無為空、畢竟空、無際空、散無散空、本性空、自共相空、一切法空、不可得空、無性空、自性空、無性自性空(*yāvad a-bhāva-sva-bhāva-śūnyatā*)。由外空。乃至無性自性空空(*a-bhāva-sva-bhāva-śūnyatayā śūnyā draṣṭavyā*)；應觀真如。由真如空，應觀法界、法性、不虛妄性、不變異性、平等性、離生性、法定、法住、實際、虛空界、不思議界。由法界。乃至不思議界空；應觀苦聖諦。由苦聖諦空，應觀集、滅、道聖諦(*ārya-satyāny* (PSP_5:115))。由集、滅、道聖諦空(*ārya-satyaiḥ śūnyāni draṣṭavyāni*)；應觀四念住。由四念住空，應觀四正斷、四神足、五根、五力、七等覺支、八聖道支。由四正斷。乃至八聖道支空；應觀四靜慮(*dhyānāni*)。由四靜慮空(*dhyānaiḥ śūnyāni draṣṭavyāni*)，應觀四無量(*a-pra-māṇāny a-pra-māṇaiḥ śūnyāni draṣṭavyāni*)、四無色定(*ārūpya-sam-ā-pattaya*)。由四無量、四無色定空(*ārūpya-sam-ā-pattibhiḥ śūnyā draṣṭavyāḥ*)；應觀八解脫(*vi-mokṣa-mukhāni*)。由八解脫空(*vi-mokṣa-mukhaiḥ śūnyāni draṣṭavyāni*)，應觀八勝處、九次第定(*navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattayo navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattibhiḥ śūnyā draṣṭavyāḥ*)、十遍處。由八勝處、九次第定、十遍處空；應觀空解脫門。由空解脫門空，應觀無相、無願解脫門。由無相、無願解脫門空；應觀淨觀地。由淨觀地空，應觀種姓地、第八地、具見地、薄地、離欲地、已辦地、獨覺地、菩薩地、如來地。由種姓地。乃至如來地空；應觀極喜地。由極喜地空，應觀離垢地、發光地、焰慧地、極難勝地、現前地、遠行地、不動地、善慧地、法雲地。由離垢地。乃至法雲地空；應觀一切陀羅尼門。由一切陀羅尼門空，應觀一切三摩地門(*samādhayaḥ*)。由一切三摩地門空(*samādhibhiḥ śūnyā draṣṭavyāḥ*) (*dhāraṇī-mukhāni dhāraṇī-mukhaiḥ śūnyāni draṣṭavyāni*) (*śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāni śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitaiḥ śūnyāni draṣṭavyāni*) (*smṛty-upa-sthānāni smṛty-upa-sthānaiḥ śūnyāni draṣṭavyāni, evaṃ samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅgāni samyak-pra-hāṇa-rddhi-*

pādēndriya-bala-bodhy-aṅgaiḥ śūnyāni draṣṭavyāni) ; (*mārgā mārgaiḥ śūnyā draṣṭavyāḥ*) 應觀五眼·由五眼空，應觀六神通 (*abhi-jñā*) ·由六神通空 (*abhi-jñābhiḥ śūnyā draṣṭavyā*) ; 應觀如來十力 (*daśa-balāni*) ·由如來十力空 (*daśa-balaiḥ śūnyāni draṣṭavyāni*) ，應觀四無所畏 (*vaiśāradyāni vaiśāradyaiḥ śūnyāni draṣṭavyāni*) 、四無礙解 (*prati-saṃ-vidāḥ prati-saṃ-vidbhiḥ śūnyā draṣṭavyāḥ*) 、大慈、大悲、大喜、大捨、十八佛不共法 (*āveṇikā buddha-dharmā*) ·由四無所畏·乃至十八佛不共法空 (*āveṇikaiḥ buddha-dharmaiḥ śūnyā draṣṭavyāḥ*) ; 應觀三十二大士相·由三十二大士相空，應觀八十隨好·由八十隨好空；應觀無忘失法·由無忘失法空，應觀恒住捨性·由恒住捨性空；應觀一切智·由一切智空，應觀道相智、一切相智·由道相智、一切相智空；應觀預流果·由預流果空，應觀一來、不還、阿羅漢果、獨覺菩提·由一來、不還、阿羅漢果、獨覺菩提空；應觀一切菩薩摩訶薩行·由一切菩薩摩訶薩行空，應觀諸佛無上正等菩提 (*an-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir*) ·由諸佛無上正等菩提空 (*an-ut-tarayā samyak-saṃ-bodhyā śūnyā draṣṭavyā*) ，應觀一切智智·由一切智智空。如是 (*evaṃ khalu*) ，善現 (*subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) 行深般若波羅蜜多時，應觀一切法自相皆空 (*sva-lakṣaṇa-śūnyeṣu dharmeṣu caritavyam*) 。

[334a04] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) :「若 (*yadi bhagavan*) 色 (*rūpaṃ*) ·由色空 (*rūpeṇa śūnyam*) ，受 (*vedanā*) 、想 (*saṃjñā*) 、行 (*saṃskārā*) 、識 (*vijñānaṃ*) ·由受、想、行、識空 (*vijñānena śūnyam*) ，如是 (*evaṃ*) ·乃至 (*yāvad*) 一切智智 (*an-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir*) ·由一切智智空 (*an-ut-tarayā samyak-saṃ-bodhyā śūnyā*) ，云何 (*tat katham bhagavan*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvasya mahāsattvasya*) 行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ carir bhavati*) ? 」

[334a07] 佛告善現 (*bhagavān āha*) :「若菩薩摩訶薩·都無所行 (*a-carīḥ subhūte bodhisattvasya mahāsattvasya*) ，是行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā-carīḥ*) 。

[334a08] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) :「世尊！何緣 (*kena kāraṇena bhagavann*) 菩薩摩訶薩都無所行 (*a-carīḥ*) ，是行深般若波羅蜜多？」

[334a10] 佛告善現 (*bhagavān āha*) :「由 (*tathā hi subhūte*) ·深般若波羅蜜多 (*sā prajñāpāramitā*) ·不可得 (*nōpa-labhyate*) ，菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo 'pi*) ·亦不可得 (*nōpa-labhyate*) ，行 (*carir api*) ·亦不可得 (*nōpa-labhyate*) ，若能行者 (*yo vā carito*) 、若由此行 (*yena vā carito*) 、行時·行處 (*yatra vā caritas*) ·皆不可得 (*tad api nōpa-labhyate*) 。是故 (*evaṃ hi*) ，善現 (*subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩都無所行 (*a-carir bodhisattvasya mahāsattvasya*) ，是行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā-carir*) ，以·於其中 (*yatraite*) ·一切戲論 (*sarva-pra-pañcā*) 不可得·故 (*nōpa-labhyante*) 。

[334a14] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) :「世尊！若 (*yadi bhagavan*) 菩薩摩訶薩都無所行 (*na carīḥ*) ·是行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā-carir*)

bhavati) , (*tat katham bhagavann*) 初修業菩薩摩訶薩 (*ādi-karmikeṇa bodhisattvena mahāsattvena*) · 云何行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caritavyam*) ? 」

[334a17] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「 (*iha subhūte*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) 從初發心，應於一切法，常學無所得 (*prathamacittôt-pādam up'ādāyân-upa-lambheṣu sarva-dharmeṣu śikṣitavyam*) 。如是學已，用無所得而為方便，應修布施波羅蜜多 (*tena dānan dadatā* (PSP_5:116) *an-upa-lambha-yogena dānan dātavyam*) · 乃至 (*śīlam rakṣatā an-upa-lambha-yogena śīlam rakṣitavyam, kṣāntiyā saṃ-pādayatân-upa-lambha-yogena kṣāntiḥ saṃ-pādayitavyā, vīryam ā-rabhamāṇenân-upa-lambha-yogena vīryam ā-rabdhavyam, samādhiṃ sam-ā-padyamānenân-upa-lambha-yogena samādhiḥ sam-ā-pattavyaḥ*) 般若波羅蜜多 (*prajñāṃ bhāvayatân-upa-lambha-yogena prajñā bhāvayitavyā*) ，應住內空 (*adhyātma-sūnyatāṃ bhāvayatân-upa-lambha-yogena*) · 乃至 (*bahirdhā-sūnyatāṃ bhāvayatân-upa-lambha-yogena*) 無性自性空 (*a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatāṃ bhāvayatân-upa-lambha-yogena*) 無性自性空 (*a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatā bhāvayitavyā*) ，應住真如 · 乃至不思議界，應住苦、集、滅、道聖諦，應修四念住 (*smṛty-upa-sthānāni bhāvayatân-upa-lambha-yogena smṛty-upa-sthānāni bhāvayitavyāni*) · 乃至八聖道支 (*evaṃ samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅgāny āryāṣṭāṅga-mārgaṃ bhāvayatân-upa-lambha-yogena āryāṣṭāṅga-mārgo bhāvayitavyaḥ*) ， (*ārya-satyāni bhāvayatân-upa-lambha-yogena ārya-satyāni bhāvayitavyāni*) 應修四靜慮、四無量、四無色定 (*a-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattir bhāvayatân-upa-lambha-yogena a-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattayo bhāvayitavyāḥ*) ，應修八解脫 · 乃至十遍處，應修空、無相、無願解脫門 (*sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāni bhāvayatân-upa-lambha-yogena sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāni bhāvayitavyāni*) ，應修菩薩摩訶薩地，應修一切陀羅尼門、三摩地門 (*vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni bhāvayatân-upa-lambha-yogena vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni bhāvayitavyāni*) ，應修五眼、六神通 (*abhi-jñā bhāvayatân-upa-lambha-yogena abhi-jñā bhāvayitavyāḥ*) ，應修如來十力 · 乃至 (*daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vido bhāvayatân-upa-lambha-yogena daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vido bhāvayitavyāḥ*) 十八佛不共法 (*āveṇikān buddha-dharmān bhāvayatân-upa-lambha-yogena āveṇikā buddha-dharmā bhāvayitavyāḥ*) ，應修無忘失法、恆住捨性，應修一切智、道相智、一切相智，應修一切菩薩摩訶薩行，應修諸佛無上正等菩提，應修一切智智 (*sarv'ākāra-jñatāṃ bhāvayatân-upa-lambha-yogena sarv'ākāra-jñatā bhāvayitavyā*) 。 」

[334b01] 具壽善現白言 (*subhūtir āha*) : 「世尊！云何 (*kiyatā bhagavann*) 名有所得 (*upa-lambho bhavati*) ? 云何 (*kiyatā bhagavann*) 名無所得 (*an-upa-lambho bhavati*) ? 」

[334b02] 佛言 (*bhagavān āha*) : 「善現！諸有二者 (*yāvad dvayan*)，名有所得 (*tāvad upa-lambho*)。諸無二者 (*yāvad a-dvayan*)，名無所得 (*tāvad an-upa-lambhaḥ*)。」

[334b03] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「云何 (*kiyatā bhagavan*) 有二 (*dvayaṃ vā*) · 名有所得？云何無二 (*a-dvayaṃ vā bhavati*) · 名無所得？」

[334b04] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「眼、色 (*yāvac cakṣu-rūpaṃ*) · 為二；乃至意、法 (*yāvat mano-dharmās ca*) · 為二；有色、無色 · 為二；有見、無見 · 為二；有對、無對 · 為二；有漏、無漏 · 為二；有為、無為 · 為二；世間、出世間 · 為二；生死、涅槃 · 為二；異生法、異生 · 為二；預流法、預流 · 為二；乃至獨覺菩提、獨覺 · 為二；菩薩摩訶薩行、菩薩摩訶薩 · 為二；佛無上正等菩提、佛 (*yāvad bodhiś ca buddhaś ca*) · 為二；如是一切有戲論者 · 皆名為二 (*idaṃ subhūte dvayaṃ*)。諸有二者，皆有所得。

善現！非眼、非色 (*yāvan na cakṣu-rūpaṃ*) · 為無二，乃至非意、非法 (*yāvan na mano-dharmās ca*) · 為無二。如是 · 乃至非佛無上正等菩提、非佛 (*na bodhiś ca na buddhaś ca*) · 為無二，如是一切離戲論者 · 皆名無二 (*idaṃ subhūte 'dvayaṃ*)。諸無二者，皆無所得。」

[334b15] 具壽善現白言 (*subhūtir āha*) : 「世尊 (*kiṃ punar bhagavann*) ! 為 · 有所得故 (*upa-lambho*)，無所得 (*'n-upa-lambhaḥ*) ? 為 · 無所得故 (*athān-upa-lambha*)，無所得 (*upa-lambhaḥ* (PSP_5:117)) ?」

[334b16] 佛言 (*bhagavan āha*) : 「善現！非 · 有所得故 · 無所得 (*na subhūte upa-lambho 'n-upa-lambhaḥ*)，非 · 無所得故 · 無所得 (*nāpy an-upa-lambha upa-lambhaḥ*)。然 (*api tu khalu punaḥ subhūte*)，有所得、無所得平等性，名無所得 (*upa-lambhân-upa-labdhi-samatân-upa-lambhaḥ*)。如是 (*evaṃ khalu*)，善現 (*subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩，於有所得、無所得平等性 (*bodhisattvena mahāsattvenân-upa-lambha-samatāyāṃ*)，應勤修學 (*śikṣitavyam*)。善現！諸菩薩摩訶薩如是學時 (*evaṃ śikṣamāṇo bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，名學般若波羅蜜多無所得者 (*prajñāpāramitāyāṃ an-upa-lambhiko bhavati*)。」

[334b22] 爾時，具壽善現白佛言 (*subhūtir āha*) : 「世尊！若 (*yadi bhagavan*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，不著有所得 (*naivopa-lambhe sajjati*)，不著無所得 (*nân-upa-lambhe*)，是菩薩摩訶薩，云何 (*kathaṃ bodhisattvena mahāsattvena*) 修行甚深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caratā*)，能從一地 · 至一地 (*bhūmer bhūmiḥ*) · 漸次圓滿 (*pari-pūrayitavyā*) ? 若無 · 從一地至一地 · 漸次圓滿 (*bhūmer bhūmiḥ pari-pūrya*)，云何能得一切智智 (*sarv'ākāra-jñātānu-pr'āptavyā*) ?」

[334b27] 佛言 (*bhagavān āha*) : 「善現 (*na subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ carann*)，非 · 住有所得 (*upa-lambhe sthitvā*) · 行深般若波羅蜜多 · 能從一地至一地 (*bhūmer bhūmiḥ*) · 漸次圓滿 (*pari-pūrayati*) · 得一切智智，非 · 住無所得 (*na cōpa-lambhe*

sthitvā) · 行深般若波羅蜜多 · 能 (*śaktyā bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitāyāṃ caratā*) 從一地至一地 (*bhūmer bhūmiṃ*) · 漸次圓滿 (*paripūrayitum*) · 得一切智智。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? 善現 ! 甚深般若波羅蜜多, 無所得 (*an-upa-lambhā hi prajñāpāramitā*) 。一切智智, 亦無所得 (*an-upa-lambhā hi bodhiḥ*) 。行深般若波羅蜜多者, 亦無所得 (*so 'pi nōpa-labhyate, yaḥ prajñāpāramitāyāṃ carati*) 。此無所得, 亦無所得。善現 (*evaṃ khalu subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) 應如是行甚深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caritavyam*) 。

[334c06] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「若 (*yadi bhagavan*) 甚深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā*) 不可得 (*nōpa-labhyate*) , 一切智智亦不可得, 能行深般若波羅蜜多者亦不可得, 云何 (*tat katham*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caratā*) , 於一切法 (*dharmeṣu*) 常樂決擇 (*pra-vicayaḥ kartavyaḥ*) , 謂 · 此是色 (*idaṃ rūpaṃ*) ; 此是受 (*iyam vedanā*) 、想 (*iyam saṃjñā*) 、行 (*ime saṃskārā*) 、識 (*idaṃ vijñānam*) ; 此是眼處 · 乃至意處 ; 此是色處 · 乃至法處 ; 此是眼界 · 乃至意界 ; 此是色界 · 乃至法界 ; 此是眼識界 · 乃至意識界 (*imāni skandha-dhātv-āyatanāni*) ; 此是眼觸 · 乃至意觸 ; 此是眼觸為緣所生諸受, 乃至意觸為緣所生諸受 ; 此是地界 · 乃至識界 ; 此是因緣 · 乃至增上緣 (*ayaṃ pratītya-sam-ut-pāda*) ; 此是無明 · 乃至老死 (*imāni pratītya-sam-ut-pādāṅgāni*) ; 此是布施波羅蜜多 · 乃至般若波羅蜜多 (*imā pāramitāḥ*) ; 此是內空 · 乃至無性自性空 (*imāni śūnyatā-mukhāni*) ; 此是真如 · 乃至不思議界 ; 此是苦、集、滅、道聖諦 ; 此是四念住 · 乃至八聖道支 (*ime bodhi-pakṣyā dharmāḥ*) ; 此是四靜慮、四無量、四無色定 ; 此是八解脫 · 乃至十遍處 (*imā ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān 'ārūpya-sam-ā-pattayaḥ*) ; 此是空、無相、無願解脫門 (*imāni śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāni*) ; 此是淨觀地 · 乃至如來地 ; 此是極喜地 · 乃至法雲地 ; 此是一切陀羅尼門、三摩地門 (*imāni vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni*) ; 此是五眼、六神通 ; 此是如來十力 · 乃至 (*imā abhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vidah*) 十八不共法 (*ime āveṇikā buddha-dharmāḥ*) ; 此是三十二大士相、八十隨好 ; 此是無忘失法、恆住捨性 ; 此是一切智、道相智、一切相智 ; 此是預流果 · 乃至獨覺菩提 ; 此是一切菩薩摩訶薩行 ; 此是諸佛無上正等菩提 (*iyam an-ut-tarā samyak-saṃ-bodhiḥ*) ; 此是一切智智 ? 」

[334c28] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「 (*iha subhūte*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ carams*) , 雖於諸法常樂決擇 (*tathā dharmeṣu pra-vicayaṃ karoti*) , 而不得色 (*yathā kurvan rūpaṃ nōpa-labhate*) , 亦不得受 (*vedanā*) 、想 (*saṃjñā*) 、行 (*saṃskārān*) 、識 (*vijñānaṃ nōpa-labhate*) , 乃至 (*skandha-dhātv-āyatanāni nōpa-labhate, pratītya-sam-ut-pādaṃ nōpa-labhate, pratītya-sam-ut-pādāṅgāni nōpa-labhate, pāramitā nōpa-labhate, śūnyatā-mukhāni nōpa-labhate, bodhi-pakṣyān dharmān nōpa-labhate, ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān 'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni*)

nôpa-labhate, śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmān nôpa-labhate, (PSP_5:118) 亦不得一切智智（*'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhin nôpa-labhate*）。」

[335a02] 具壽善現復白佛言（*subhūtir āha*）：「諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，若（*yadi bhagavan bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ caran*）不得色（*rūpaṃ nôpa-labhate*），亦不得受（*vedanāṃ*）、想（*saṃjñāṃ*）、行（*saṃskārān*）、識（*vijñānan nôpa-labhate*）·乃至（*yāvad*）亦不得一切智智者（*an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhin nôpa-labhate*），云何（*tat katham*）能圓滿布施波羅蜜多（*dāna-pāramitāṃ pari-pūrya*）·乃至（*śīla-pāramitāṃ pari-pūrya, kṣānti-pāramitāṃ pari-pūrya, vīrya-pāramitāṃ pari-pūrya, dhyāna-pāramitāṃ pari-pūrya*）般若波羅蜜多（*prajñāpāramitāṃ pari-pūrya*）？若不能圓滿布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多，云何能入菩薩正性離生（*bodhisattva-ni-yāmam ava-kramiṣyati*）？若不能入菩薩正性離生（*bodhisattva-ni-yāmam ava-kramya*），云何能成熟有情？若不能成熟有情，云何能嚴淨佛土（*buddha-kṣetraṃ pari-śodhayiṣyati*）？若不能嚴淨佛土（*buddha-kṣetraṃ pari-śodhya*）（*sattvān pari-pācayīṣyati*）（*sattvān pari-pācya*），云何能得一切智智（*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpsyati*）？若不能得一切智智（*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpya*），云何能轉正法輪（*dharma-cakraṃ pra-vartayīṣyati*）（*dharma-cakraṃ pra-vartya*）、作諸佛事（*buddha-kṛtyaṃ kariṣyati*）？若不能轉正法輪、作諸佛事（*buddha-kṛtyaṃ kṛtvā*），云何能解脫無量、無數、百、千、俱胝、那庾多諸有情眾·生老病死（*sattvān saṃsārāt pari-mocayīṣyati*），令得究竟安樂涅槃？」

[335a14] 佛告善現（*bhagavān āha*）：「（*na subhūte*）諸菩薩摩訶薩（*bodhisattvo*）行深般若波羅蜜多時，不為色故（*rūpasya kṛtena*）·行深般若波羅蜜多（*prajñāpāramitāyāṃ carati*），亦不為受（*na vedanāyā*）、想（*na saṃjñāyā*）、行（*na saṃskārāṇāṃ*）、識故（*na vijñānasya kṛtena*）·行深般若波羅蜜多（*prajñāpāramitāyāṃ carati*），乃至（*na skandha-dhātv-āyatanānāṃ na pratītya-sam-ut-pādasya na pratītya-sam-ut-pādāṅgānāṃ kṛtena prajñāpāramitāyāṃ carati, na pāramitānāṃ kṛtena, na śūnyatā-mukhānāṃ na bodhi-pakṣyānāṃ dharmānāṃ kṛtena, n' ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇi-mukhānāṃ kṛtena, na śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmānāṃ kṛtena*）亦不為一切智智故（*nān-ut-tarāyāḥ samyak-saṃ-bodheḥ kṛtena*）·行深般若波羅蜜多（*prajñāpāramitāyāṃ carati*）。」

[335a18] 具壽善現復白佛言（*subhūtir āha*）：「諸菩薩摩訶薩行般若波羅蜜多時，為何事故（*kasyêdānīm kṛtena bodhisattvo mahāsattvaḥ*），行深般若波羅蜜多（*prajñāpāramitāyāṃ carati*）？」

[335a20] 佛告善現（*bhagavān āha*）：「諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，無所為故（*na kasya-cit kṛtena bodhisattvo mahāsattvaḥ*），行深般若波羅蜜多（*prajñāpāramitāyāṃ carati*）。何以故（*tat kasya hetoḥ*）？善現（*tathā hi subhūte*）！一切法，無為、無作（*'-kṛtā a-vi-kṛtā an-abhi-saṃs-kṛtāḥ sarva-dharmāḥ*）。甚深

般若波羅蜜多，亦無為、無作 (*sā 'pi prajñāpāramitā '-kṛtā a-vi-kṛtā 'n-abhi-saṃs-kṛtā*)。一切智智，亦無為、無作。諸菩薩摩訶薩，亦無為、無作 (*bodhisattvo 'py a-kṛto '-vi-kṛto 'n-abhi-saṃs-kṛtaḥ*)。如是 (*evaṃ khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*)，應以無為、無作而為方便，行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caritavyam a-kṛtā-vi-kṛtān-abhi-saṃs-kṛtān-abhi-saṃskāra-yogena*)。』

[335a26] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*)：「若 (*yadi bhagavann*) 一切法無為、無作 (*a-kṛtā a-vi-kṛtā an-abhi-saṃs-kṛtāḥ sarva-dharmāḥ*)，不應施設三乘有異 (*katham yeṣāṃ bhagavaṃs trayāṇāṃ yānānāṃ vy-ava-sthānaṃ bhavati*)，謂·聲聞乘 (*śrāvaka-yānasya*)、若獨覺乘 (*pratyekabuddha-yānasya*)、若無上乘 (*mahā-yānasya ca. (PSP_5:119)*)。』

[335a28] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「非 (*na subhūte*)·無為、無作法 (*'-kṛtānām a-vi-kṛtānām an-abhi-saṃs-kṛtānām dharmānām*)·施設可得 (*kiṃ-cid vy-ava-sthānaṃ upa-labhyate*)。要·有為、有作法·施設可得 (*an-abhi-saṃs-kṛtānām an-abhi-saṃcetaṃ dharmānām vy-ava-sthānaṃ ca nōpa-labhyate*)。』

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？善現！ (*tathā hi*) 有諸愚夫 (*bālo*)·無聞 (*'-śrutavān*)·異生 (*prthag-jano*)，執著色 (*rūpe 'bhi-ni-viṣṭo*)，執著受 (*vedanāyām*)、想 (*saṃjñāyām*)、行 (*saṃskāreṣu*)、識 (*vijñāne 'bhi-ni-viṣṭaḥ*)，乃至 (*skandha-dhātv-āyataneṣv abhi-ni-viṣṭaḥ, pratītya-sam-ut-pāde 'bhi-ni-viṣṭaḥ, pratītya-sam-ut-pādāngeṣv abhi-ni-viṣṭaḥ, pāramitāsv abhi-ni-viṣṭaḥ, śūnyatā-mukheṣv abhi-ni-viṣṭo, bodhi-pakṣyeṣu dharmeṣv abhi-ni-viṣṭaḥ, ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vimokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣv abhi-ni-viṣṭaḥ, śūnyatā-nimittā-pra-ṇihitesv abhi-ni-viṣṭo, 'bhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmeṣv abhi-ni-viṣṭaḥ*) 執著一切智智 (*sarv'ākāra-jñatāyām abhi-ni-viṣṭo*)。由執著故，念色 (*rūpaṃ manyate*)·得色 (*rūpaṃ upa-labhate*)，念受 (*vedanāṃ*)、想 (*saṃjñāṃ*)、行 (*saṃskārān*)、識 (*vijñānaṃ manyate*)·得受、想、行、識 (*vijñānaṃ upa-labhate*)，乃至 (*skandha-dhātv-āyatanāni manyate skandha-dhātv-āyatanāny upa-labhate, pratītya-sam-ut-pādaṃ manyate pratītya-sam-ut-pādaṃ upa-labhate, pratītya-sam-ut-pādāngāni manyate pratītya-sam-ut-pādāngāny upa-labhate, pāramitā manyate pāramitā upa-labhate, śūnyatā-mukhāni manyate śūnyatā-mukhāny upa-labhate, bodhi-pakṣyān dharmān manyate bodhi-pakṣyān dharmān upa-labhate, ārya-satyāni manyate ārya-satyāny upa-labhate, a-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattīr manyate 'pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattīr upa-labhate, śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāni manyate śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāny upa-labhate, aṣṭa-vi-mokṣa-navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattīr manyate 'ṣṭa-vi-mokṣa-navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattīr upa-labhate, samādhi-dhāraṇī-mukhāni manyate samādhi-dhāraṇī-mukhāny upa-labhate, abhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmān manyate 'bhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-*

dharmān upa-labhate) 念一切智智 (*bodhiṃ manyate*) · 得一切智智 (*bodhiṃ upa-labhate*)。由念、得故，作是思惟 (*tasyaivaṃ bhavaty*)：『我定當得一切智智 (*ahaṃ bodhiṃ abhi-saṃ-bhotsye*)，脫諸有情生老病死 (*ahaṃ sattvān pari-mocayiṣyāmi saṃsārataḥ*)，令得究竟安樂涅槃。』善現！是諸愚夫·無聞·異生，

5 由顛倒故，作是思惟，則為謗佛。

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？善現 (*tathā hi subhūte*)！(*yad*) 佛，以五眼 (*buddhena pañcabhiś cakṣurbhir*)，求色·不可得 (*nôpa-labdham rūpaṃ*)，求受 (*vedanā*)、想 (*saṃjñā*)、行 (*saṃskārā*)、識·不可得 (*viññānaṃ nôpa-labdham*)，乃至 (*skandha-dhātv-āyatanāni pratītya-saṃ-ut-pādaḥ pratītya-saṃ-ut-pādāngāni ca*

10 *nôpa-labdhanī, pāramitāḥ śūnyatā-mukhāni bodhi-pakṣyā dharmā nôpa-labdhaḥ, ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-saṃ-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni nôpa-labdhanī, śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmā* (PSP_5:120) *nôpa-labdhaḥ*) 求一切智智·不可得 (*an-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir api nôpa-labdha*)，求諸有情·亦不可得。

15 彼諸愚夫·無聞·異生 (*tat sa-moha-puruṣo*)，盲·無慧目，執著諸法，若當證得一切智智 (*buddhvā vā-khyāya*)，脫諸有情生老病死 (*sattvān icchati saṃsārāt pari-mocayitum*)，令得究竟安樂涅槃，必無是處。」

[335b12] (*evam ukte*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*)：「若 (*yad bhagavān evam āha*) 諸如來·應·正等覺 (*tathāgatenārhatā samyak-saṃ-buddhena*)，以淨五眼 (*pañcabhiś cakṣurbhir*)，求色不可得，求受、想、行、識不可得，乃至求一切智智不可得，求諸有情亦不可得 (*nôpa-labdhas te sattvā, yān saṃsārāt pari-mocayed iti*)，應無·證得一切智智·脫諸有情生老病死·令得究竟安樂涅槃，云何 (*tat katham idānīm*) 世尊自能證得一切智智 (*bhagavatā 'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhiṃ abhi-saṃ-budhya*)，安立有情三聚差別 (*sattvās triṣu rāśiṣu vy-ā-kṛtāḥ*)，謂·正性定聚 (*samyaktva-ni-yatā vā*)、邪性定聚、及不定聚 (*mithyātva-ni-yatā vā-ni-yatā vā*)？」

20

25

[335b18] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「(*na mayā subhūte*) 我證無上正等菩提 (*'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhiṃ abhi-saṃ-budhya*)，以淨五眼，如實觀察，決無有情 (*kathaṃ-cid api sattva upa-labdhaḥ*)·實能證得一切智智，安立有情三聚差別 (*samyaktva-ni-yato vā mithyātva-ni-yato vā-ni-yato vā*)。然 (*api tu khalu punaḥ subhūte*)，諸有情·愚癡顛倒，於非實法·起實法想 (*ya ime sattvā a-dravye dravya-saṃ-jñinas*)，於非實有情·起實有情想；我為除遣彼虛妄執 (*tāṃs tato a-bhūta-grahād dhārayāmi*)，依世俗說 (*loka-vy-ava-hāreṇa*)，不依勝義 (*na punaḥ paramârthena*)。」

30

35 [335b23] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*)：「如來 (*na punar bhagavatā*) 為住勝義 (*paramârthe sthitvā*)，證得一切智智耶 (*bodhir abhi-saṃ-buddhā*)？」

[335b25] 佛言 (*bhagavān āha*)：「不爾。」

[335b25] 善現復問：「如來為住顛倒，證得一切智智耶？」

[335b26] 佛言：「不爾。」

[335b26] 善現復問 (*subhūtir āha*)：「如來若 (*yadi bhagavatā*) 不住勝義·證得一切智智 (*naiva paramārthe sthitvā 'n-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir abhi-saṃ-buddhā*)，亦不住顛倒·證得一切智智者 (*nāpy ṛddhi-pary-āye sthitvā 'n-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir abhi-saṃ-buddhā*)，將無 (*katham idānīm*)·如來 (*bhagavatā tathāgatenārhatā samyak-saṃ-buddhena*) 不能證得一切智智 (*bodhir abhi-saṃ-buddhā bhavati*)？」

[335b28] 佛言 (*bhagavān āha*)：「不爾。善現！當知·我雖證得一切智智 (*an-abhi-saṃ-buddhā subhūte tathāgatenān-ut-tarā samyak-saṃ-bodhiḥ*)，然無所住 (*sā ca na kva-cit sthitā*)，謂·不住有為界 (*saṃs-kṛte vā dhātāv*)，亦不住無為界 (*a-saṃs-kṛte vā dhātau*)。善現！譬如 (*tad-yathā 'pi nāma subhūte*)·如來所變化者 (*tathāgata-nir-mito*)，雖不住有為界 (*na kva-cit sthitāḥ saṃs-kṛte vā dhātāv*)，亦不住無為界 (*a-saṃs-kṛte vā dhātau*)，然，(*sa ca tathāgata-nir-mito*) 有去、來 (*gacchati cā-gacchati ca*)、行住 (*tiṣṭhati ca*)、坐 (*ni-ṣidati ca*) 臥。善現！是所變化者 (*sa*)，若行布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāyāṃ carec*)·乃至 (*chīla-pāramitāyāṃ caret, kṣānti-pāramitāyāṃ cared, vīrya-pāramitāyāṃ cared, dhyāna-pāramitāyāṃ caret*) 般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ carec*)，若住內空·乃至無性自性空，若住真如·乃至不思議界，若住苦、集、滅、道聖諦，若修四念住·乃至八聖道支，若修四靜慮 (*catvāri dhyānāny upa-saṃ-padya viharec*)、四無量 (*caturbhir a-pra-māṇaiś*)、四無色定 (*catasṛbhir ārūpya-saṃ-ā-pattibhiḥ*)，若修八解脫·乃至十遍處，若修空、無相、無願解脫門，若修極喜地·乃至法雲地，若修一切陀羅尼門、三摩地門，若修五眼、六神通 (*pañcabhir abhi-jñābhiś*) (*caturbhiḥ smṛty-upa-sthānaiś caturbhiḥ samyak-pra-hāṇaiś caturbhir ṛddhi-pādaiḥ pañcabhir indriyaiḥ pañcabhir balaiḥ saptabhir bodhy-aṅgair āryāṣṭāṅgena mārgena*) (*śūnyatā-samādhinā a-nimitta-samādhinā-pra-ṇi-hita-samādhinā* (PSP_5:121)) (*adhy-ātma-śūnyatayā bahirdhā-śūnyatayā adhy-ātma-bahirdhā-śūnyatayā yāvad a-bhāva-sva-bhāva-śūnyatayā*) (*aṣṭa-vi-mokṣair navānu-pūrva-vi-hāra-saṃ-ā-pattibhir*)，若修如來十力 (*daśabhis tathāgata-balaiś*)·乃至 (*caturbhir vaiśāradyaiś catasṛbhiḥ prati-saṃ-vidbhiḥ mahā-maitryā mahā-karuṇayā samādhi-dhāraṇī-mukhair*) 十八不共法 (*aṣṭādaśabhir āveṇikair buddha-dharmair*)，若修無忘失法、恒住捨性，若修一切智、道相智、一切相智，若修一切菩薩摩訶薩行，若修諸佛無上正等菩提，若證一切智智，若轉法輪 (*dharma-cakra-pra-vartanatayā ca viharet*)、作諸佛事。是所變化者 (*sa ca nir-mito*)，復轉·化作無量有情 (*'pari-mānān sattvān abhi-nir-māya*)，於中·安立三聚差別 (*triṣu rāṣiṣu vy-ā-kuryāt*)。善現！於意云何 (*tat kiṃ manyase, subhūte*)，是諸如來所變化者 (*'pi nu tena*)，為實有去、來、行住、坐臥？乃至實有安立有情三聚別不 (*kaś-cit sattvas triṣu rāṣiṣu vy-ā-kṛtaḥ*)？」

[335c18] 善現對曰 (*subhūtir āha*)：「不也 (*na*)。世尊 (*bhagavan*)！」

[335c18] 佛言 (*bhagavān āha*) : 「善現！如來亦爾 (*evam eva subhūte tathāgatena*) , 知·一切法皆如變化 (*sarva-dharmā nir-mitōpamā jñātā*) , 說·一切法亦如變化, 雖有所作·而無真實, 雖度有情·而無所度 (*na ca kaś-cit sattvo vi-nītaḥ*) , 如·所變化者·度·變化有情。如是 (*evam khalu*) , 善現 (*subhūte*) !

5 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) 行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā bhāvayitavyā*) , 應如·如來所變化者 (*tad-yathā 'pi nāma tathāgata-nir-mītena*) , 雖有所作·而無執著。」

(*subhūtir āha: api nu bhagavan sarva-dharmā nir-mitōpamāḥ.*)

(*bhagavān āha: evam etat subhūte evam etat.*)

10 [335c23] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「若 (*yadi bhagavan*) 一切法皆如變化 (*sarva-dharmā nir-mitōpamās*) , 如來亦爾, 是則如來 (*tathāgatasya*) 與變化者 (*nir-mitasya ca*) 有何差別 (*kaḥ prati-vi-śeṣaḥ*) ? (*kiṃ vā nānā-karaṇam?*) (*ko vā 'bhi-prāyaḥ?*) 」

[335c25] (*evam ukte*) 佛 (*bhagavān*) 告善現 (*āyusmantam subhūtim etad avocat*) : 「如來 (*tathāgatasya ca subhūte*) 與彼所變化者 (*nir-mitasya ca*) 及一切法, 實無差別 (*na kaś-cid vi-śeṣo*) (*na kiṃ-cit nānā-karaṇam upa-labhyate*) (*nir-vi-śeṣaḥ subhūte tathāgataś ca nir-mitaś ca*) 。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? 善現! (*tathā hi*) 如來·所作一切事業 (*yat tathāgataḥ karma karoti*) , 所變化者·亦皆能作 (*tan nir-mitaḥ karma karoti*) 。彼·所作事, 如來·亦能。是故, 如來與

20 所變化及一切法, 皆無差別。」

[335c29] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「若無·由佛所變化者, 如來·獨能作所作事? 若無·如來 (*kac-cit punar bhagavan na sati tathāgate*) , 彼所變化 (*nir-mitaḥ*) ·為獨能作所作事不 (*karma karoti*) ? 」

[336a02] 佛言 (*bhagavān āha*) : 「能作 (*karoti subhūte*) 。」

25 [336a03] 善現問曰 (*subhūtir āha*) : 「其事云何 (*katham yathā punar bhagavan na sati tathāgate, tathāgata-nir-mitaḥ karma karoti*) ? 」

[336a03] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「如 (*tad-yathā 'pi nāma subhūte sacet*) ·有如來·應·正等覺 (*tathāgato*) , 名善寂慧, 自應度者·皆已度訖 (*bhavya-sattvam an-upa-labhamāno*) 。時, 無菩薩·堪受佛記。便化作一佛 (*nir-mītan nir-māya*) , 令住世間; 自入無餘依大涅槃界 (*pari-nir-vṛtaḥ*) 。時, 彼化佛, 於半劫中 (*tena ca nir-mītenārdha-kalpaṃ*) , 作諸佛事 (*buddha-kṛtyam*) ; 過半劫已 (*sa paścād buddha-kṛtyam kṛtvā*) , 授一菩薩大菩提記, 現入涅槃 (*pari-nir-vṛta*) 。時, 諸天、人、阿素洛等, 皆謂·彼佛今入涅槃 (*iti janaḥ saṃ-jānīte*) 。然, 化佛身 (*na ca nir-mītanām*) , 實無起 (*kaś-cid ut-pādo*) 、滅 (*na nir-vāṇam*) 。如是 (*evam khalu*) , 善現 (*subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) 行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caritavyam* (PSP_5:122)) , 應信知一切法皆如變化 (*yad-uta nir-mitōpamān sarva-dharmān adhi-mucyate*) 。」

30

35

[336a11] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「若 (*yadi bhagavan*) 如來身與所變化 (*nir-mitasya tathāgatasya ca*) , 等 · 無差別 (*vi-śeṣo nāsti*) , 云何能作 · 世間施主真淨福田 (*dakṣiṇā pari-suddhiḥ katham bhaviṣyati*) ? 若諸有情 (*ya ime bhagavaṃs*) 為涅槃故, 於如來所 (*tathāgate*) , 供養、恭敬 (*dakṣiṇāṃ prati-ṣṭhāpayanti*) , 其福無盡 (*sā na jātu kṣīyate*) , 乃至 (*yāvat*) 最後入無餘依般涅槃界 (*te sattvā an-upadhi-śeṣa-nir-vāṇa-dhātau pari-nir-vāsyante*) , 如是 (*evam eva*) · 若有 (*ye*) 為涅槃故 (*nir-mite*) , 供養、恭敬佛變化者 (*dakṣiṇāṃ prati-ṣṭhāpayanti*) , 所獲福聚, 亦應無盡 (*sā na jātu kṣīyate*) , 乃至 (*yāvat*) 最後入無餘依般涅槃界 (*te sattvā an-upadhi-śeṣa-nir-vāṇa-dhātau pari-nir-vāsyanti*) 。

10 [336a17] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「如 · 如來身, 由法性故 (*yayā subhūte dharmatayā tathāgataḥ*) , 能與天、人、阿素洛等 (*sa-devakasya lokasya*) · 作淨福田 (*dakṣiṇīyo bhavati*) ; 佛所變化, 亦復如是, 由法性故 (*tayaiva dharmatayā nir-mito 'pi*) , 能與天、人、阿素洛等 (*sa-devasya lokasya*) · 作淨福田 (*dakṣiṇīyah*) 。 如 · 如來身, 受諸施主供養、恭敬, 令彼施主 · 窮生死際 · 其福無盡 ; 佛所變化, 亦復如是, 受諸施主供養、恭敬, 亦令施主 · 窮生死際 · 其福無盡。

15 善現 ! 當知 · 且置 · 供養、恭敬如來 (*tiṣṭhatu tāvat subhūte tathāgata-prati-ṣṭhāpitā dakṣiṇā*) 及變化者所獲功德 (*tiṣṭhatu nir-mita-prati-ṣṭhāpitā dakṣiṇā*) ; 若善男子、善女人等, (*yaḥ kaś-cit subhūte kula-putro vā kula-duhitā vā*) , 於如來所 (*tathāgatam*) , 起慈敬心 (*maitratayā*) , 思惟憶念 (*manasi-kariṣyati*) , 是善男子、善女人等, (*sarvo 'sau*) , 善根無盡 (*tasya kuśala-mūlasya paryantam adhi-gamyā*) , 乃至最後作苦邊際 (*duṣkhasyāntam kariṣyati*) 。

20 善現 ! 當知 · 復置 · 於佛起慈敬心 · 思惟憶念 · 所獲功德 (*tiṣṭhatu maitraṃ vā manasi-kāro*) ; 若善男子、善女人等, (*yaḥ kaś-cit subhūte kula-putro vā kula-duhitā vā*) , 為供養佛, 下至 · 一華散虛空中 (*ākāśe puṣpāṇi kṣepsyati tathāgatam manasi-kṛtvā*) , 是善男子、善女人等, (*sarvo 'sau*) , 善根無盡 (*tasya kuśala-mūlasya paryantam adhi-gamyā*) , 乃至最後作苦邊際 (*duṣkhasyāntam kariṣyati*) 。

30 善現 ! (*tiṣṭhatu subhūte maitraṃ vā manasi-kāras*) 當知 · 復置 · 為欲供養佛故 · 下至一華 · 散虛空中 · 所獲功德 (*tiṣṭhatv ākāśe puṣpāṇi*) ; 若善男子、善女人等, (*yaḥ kaś-cit subhūte kula-putro vā kula-duhitā vā*) , 下至 · 一稱南謨佛陀 · 大調御士 (*namo buddhānām iti manasi-kariṣyati*) , 是善男子、善女人等, (*sarvo 'sāv*) , 善根無盡, 乃至最後作苦邊際 (*anu-pūrveṇa duḥkhasyāntam kariṣyati*) 。

如是, 善現 ! 於諸如來 · 應 · 正等覺大福田所, 供養、恭敬, 獲如是等大功德利 (*evaṃ maha-rddhikā subhūte tathāgata-prati-ṣṭhāpitā dakṣiṇā*) , 其量難測 (*evaṃ mahānu-śamsā*) 。 是故, 善現 ! 當知 (*tad anena te subhūte pary-āyeṇaivam veditavyam*) · 如來 (*tathāgatasya ca*) 與變化佛 (*tathāgata-nir-mitasya ca*) , 俱為施主真淨福田, 等 · 無差別 (*na kiṃ-cit nānā-karaṇam upa-labhyate*) , 與諸法性為定量故 (*dharmānām dharmatām pra-māṇī-kṛtyam*) 。

- [336b09] 復次(*evaṃ khalu*)，善現(*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩(*bodhisattvena mahāsattvena*) 應以如是諸法法性而為定量，行深般若波羅蜜多(*prajñāpāramitāyāṃ caritavyaṃ, dharmāṇāṃ dharmatāyāṃ ava-taritavyaṃ*)。方便善巧入諸法法性已，而於諸法·不壞法性(*sā ca dharmatā na vi-kopayitavyā*)，
- 5 調·不分別：此是般若波羅蜜多·乃至布施波羅蜜多；此是般若波羅蜜多·乃至布施波羅蜜多法性(*iyam prajñāpāramitāyā dharmatēti na vi-kopayitavyā*) (*evaṃ dhyāna-pāramitāyā vīrya-pāramitāyāḥ kṣānti-pāramitāyāḥ śīla-pāramitāyā iyam dāna-pāramitāyā dharmatēti na vi-kopayitavyā*)；此是內空·乃至無性自性空；此是內空·乃至無性自性空法性；此是真如·乃至不思議界；此是真如·乃至不思議界法性；此是苦、集、滅、道聖諦；此是苦、集、滅、道聖諦法性；此是四念住·乃至八聖道支；此是四念住·乃至八聖道支法性；此是四靜慮、四無量、四無色定；此是四靜慮、四無量、四無色定法性；此是八解脫·乃至十遍處；此是八解脫·乃至十遍處法性；此是空、無相、無願解脫門；此是空、無相、無願解脫門法性；此是極喜地·乃至法雲地；此是極喜地·乃至法雲地法性；此是一切陀羅尼門、三摩地門；此是一切陀羅尼門、三摩地門法性；此是五眼、六神通；此是五眼、六神通法性；此是如來十力·乃至十八佛不共法；此是如來十力·乃至十八佛不共法法性；此是三十二大士相、八十隨好；此是三十二大士相、八十隨好法性；此是無忘失法、恒住捨性；此是無忘失法、恒住捨性法性；此是一切智、道相智、一切相智；此是一切智、道相智、一切相智法性；此是預流果·乃至獨覺菩提；此是預流果·乃至獨覺菩提法性；此是一切菩薩摩訶薩行；此是一切菩薩摩訶薩行法性；此是諸佛無上正等菩提；此是諸佛無上正等菩提法性；此是一切智智；此是一切智智法性。善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多，不應如是分別諸法·法性差別·而壞法性(*evaṃ yāvat sarva-dharmeṣv ime sarva-dharmā, iyam sarva-dharmāṇāṃ dharmatēti na vi-kopayitavyā*)。』
- 25 [336c10] 具壽善現白言(*subhūtir āha*)：「世尊！若(*yadi bhagavan*) 菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多，不應分別諸法·法性·壞法性者(*sarva-dharmāṇāṃ dharmatā na vi-kopayitavyā*)，云何世尊(*yat punar bhagavaṃs tathāgatena*) 自說諸法·法性差別·而壞法性(*vi-kopitaṃ*)？調·世尊說·此是色(*rūpam idam*)；此是受(*iyam vedanā* (PSP_5:123))、想(*iyam saṃjñā*)、行(*ime saṃskārā*)、識
- 30 (*idam vijñānaṃ*)；(*ime skandhā*) 此是眼處·乃至意處；此是色處·乃至法處；此是眼界·乃至眼界；此是色界·乃至法界；此是眼識界·乃至意識界(*ime dhātavaḥ, imāny āyatanāni*)；此是眼觸·乃至意觸；此是眼觸為緣所生諸受，乃至意觸為緣所生諸受；此是地界·乃至識界；此是因緣·乃至增上緣(*ayaṃ pratītya-sam-ut-pādaḥ*)；此是無明·乃至老死(*imāni pratītya-sam-ut-pādāṅgāni*)；此是內法；
- 35 此是外法(*ime bāhyādhy-ātmikā dharmā nir-diṣṭāḥ*)；此是善法(*evaṃ kuśalā dharmā*)；此是非善法(*evam a-kuśalā dharmāḥ*)；此是有記法；此是無記法；此是有漏法(*s'ā-sravā*)；此是無漏法(*an-ā-sravā*)；此是世間法(*laukikā*)；此是出世間法(*lokôt-tarās*)；此是共法(*sādhāraṇā*)；此是不共法(*a-sādhāraṇāḥ*)；

此是有諍法；此是無諍法；此是有為法 (*saṃs-kṛtā*)；此是無為法 (*a-saṃs-kṛtā dharmā nir-diṣṭāḥ*)。世尊既說如是等法種種差別，將無·世尊自壞法性 (*tan mā haiva bhagavatā dharmāṇāṃ dharmatā vi-kopitā bhavet*)？」

[336c25] 佛言 (*bhagavān āha*)：「善現！我不自壞諸法·法性 (*na subhūte*)。但以名相 (*nāma-nimittā*)·方便假說 (*hi te dharmā nir-diṣṭā*)，令諸有情悟入諸法 (*dharmāṇāṃ sūcana-kṛtā*)·法性平等，出離生死，證得涅槃 (*katham paro 'vatarīṣyatīti*)。是故，善現！一切如來·應·正等覺雖說諸法種種名相，而能不壞諸法實性 (*na dharmāṇān dharmatā vi-kopitā bhavet*)。」

[336c29] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*)：「若 (*yadi bhagavan*) 佛但以名相假說諸法 (*nāma-nimittā hi te dharmā nir-diṣṭāḥ*)·法性，令諸有情方便悟入 (*pareṣāṃ ava-tāraṇāya*) 法性平等，出離生死，證得涅槃，云何 (*katham bhagavann*) 佛於無名相法 (*a-nāmakā a-nimittāḥ sarva-dharmā*)，以名相說 (*nāma-nimittena vy-ā-hṛtāḥ*)，而言不壞？」

[337a04] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「我隨世俗，於一切法假立名相，為諸有情方便宣說，而無執著，故·無所壞 (*na subhūte vy-ava-hāro nāma-nimittam abhi-ni-veśo vā*)。善現！如·諸愚夫，聞說苦等，執著名相，不了假說，非·諸如來及佛弟子聞說苦等·執著名相 (*nātra subhūte nāmni vy-ava-harāmi*) (*na nimitte 'nimitte 'bhi-ni-veśo vā*) (*na hi subhūte tathāgata-śrāvako vā nāmni nimitte vābhi-ni-viśate*)；然，如實知·隨世俗說，無有·真實諸法名相。善現！若諸聖者，於名·著名 (*na hi subhūte nāma nāmny abhi-ni-viśate*)，於相·著相 (*na nimittan nimitte 'bhi-ni-viśate*)，彼則亦應於空·著空 (*na sūnyatā sūnyatāyām abhi-ni-viśate*)，於無相·著無相 (*nā-nimittam ā-nimitte 'bhi-ni-viśate*)，於無願·著無願 (*nā-pra-ṇi-hitam a-pra-ṇi-hite 'bhi-ni-viśate*)，於真如·著真如 (*na tathatā tathatāyām abhi-ni-viśate*)，於法界·著法界，於實際·著實際 (*na bhūta-koṭir bhūta-koṭyām abhi-ni-viśate*) (*na dharmā-dhātur dharmā-dhātāv abhi-ni-viśate*)，於無為·著無為 (*nā-saṃs-kṛtam a-saṃs-kṛte 'bhi-ni-viśate*)。善現！**是一切法，唯有假名** (*evam ete sarva-dharmā nāma-mātram*)，唯有假相，而無真實。聖者，於中，亦不執著唯假名相 (*na hy ete nāma-mātre 'va-tiṣṭhante*)。如是 (*evam khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) 住·一切法但假名相 (*nāma-mātre sthitvā*)·行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyām caritavyam*)，而於其中 (*tatra ca*)，無所執著 (*nābhi-niveṣṭavyam*)。」

[337a16] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*)：「若 (*yadi bhagavan*) 一切法但有名相 (*nāma-mātram idaṃ sarva-saṃs-kṛtam*)，諸菩薩摩訶薩為何事故 (*kasyêdānīm kṛtena bodhisattvo mahāsattvo*)，發菩提心 (*bodhaye cittam ut-pādyā*)，受諸勤苦 (*an-eka-vidhāṃ saṃsāra-cārikāṃ praty-anu-bhavati*)，行菩薩行 (*bodhisattva-caryāṅ caran*)，謂·自勤苦修行布施波羅蜜多 (*dānaṃ dadāti*)·乃至 (*śīlaṃ rakṣati, kṣāntyā saṃ-pādayati, vīryam ā-rabhate, dhyānaṃ sam-ā-padyate*) 般若波羅蜜多 (*prajñāṃ bhāvayati*)，安住內空·乃至無性自性空 (*sūnyatāyām*)

carati) , 安住真如·乃至不思議界, 安住苦、集、滅、道聖諦, (a-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-pattiṣu vi-harati) 修行四念住 (smṛty-upa-sthāneṣu vi-harati) ·乃至八聖道支 (samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgeṣu vi-harati) , 修行四靜慮、四無量、四無色定, 修行八解脫·乃至十遍處, 修行空、無相、無願解脫門 (śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-samādhiṃ (PSP_5:124) sam-ā-padyate) (ārya-satyāni bhāvayati) , 修行極喜地·乃至法雲地, 修行一切陀羅尼門、三摩地門 (vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-pattiṃ dhāraṇī-mukhāni sam-ā-padyate) , 修行五眼、六神通 (abhi-jñā bhāvayati) , 修行如來十力 (daśabhis tathāgata-balair vi-harati) ·乃至 (catur-vaiśāradyaiś catasṛbhiḥ prati-saṃ-vidbhiḥ) 十八佛不共法 (aṣṭādaśabhir āveṇikair buddha-dharmair vi-harati) , 修行無忘失法、恒住捨性, 修行一切智、道相智、一切相智, 修行一切菩薩摩訶薩行, 修行諸佛無上正等菩提, 修行一切智智·皆令圓滿 (mahā-maitrīṃ mahā-karuṇāṃ pari-pūrayati) 。

[337a29] 佛告善現 (bhagavān āha) : 「 (yaṃ subhūtir evam āha, yadi nāma-mātram idaṃ sarva-saṃs-kṛtaṃ, tat kasyēdānīm kṛtena bodhisattvo mahāsattvo bodhaye cittam ut-pādyān-eka-vidhāṃ saṃsāra-cārikāṃ praty-anu-bhavatīti) 以 (yasmāt subhūte) 一切法但有名相 (nāma-mātram idaṃ sarva-saṃs-kṛtaṃ) ; 如是名相·唯假施設; 名相性空 (tac ca nāma nāmnā śūnyaṃ, nimittaṃ nimittena śūnyaṃ) 。諸有情類, 顛倒執著, 沈淪生死, 不證涅槃。是故 (tasmād) , 菩薩摩訶薩眾 (bodhisattvo mahāsattvo) 悲愍彼故, 發菩提心, 受諸勤苦, 行菩薩行 (bodhisattva-cārikāṃ caran) , 漸次證得一切智智 (sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpsyati) 。既自證得一切智智 (sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpya) , 轉正法輪 (dharma-cakraṃ pra-vartayati) , (dharma-cakraṃ pra-vartya) 以三乘法·方便拔濟, 令出生死, 入無餘依般涅槃界 (sattvāṃs tribhir yānaiḥ pari-nir-vāpayati) 。然, 諸名相 (tasya ca nāma-nimittasya) , 無生 (nōt-pādo) 、無滅 (na ni-rodho) , 亦無住 (na sthitir) 、異 (na sthiter anyathātvaṃ) ·施設可得 (pra-jñāpyate) 。

[337b08] 爾時, 具壽善現白佛言 (subhūtir āha) : 「世尊! 佛說一切智智為一切智智耶 (sarv'ākāra-jñatā sarv'ākāra-jñatēti bhagavan vadasi) ? 」

[337b09] 佛言 (bhagavān āha) : 「善現! 我說一切智智為一切智智 (sarv'ākāra-jñatā sarv'ākāra-jñatēti vadāmi) 。

[337b10] 具壽善現復白佛言 (subhūtir āha) : 「 (kathaṃ punar bhagavan) 如來曾說一切智智略有三種, 謂·一切智、道相智、一切相智 (sarv'ākāra-jñatā tathāgatena nir-diṣṭā, mārg'ākāra-jñatāpi tathāgatena nir-diṣṭā, sarva-jñatāpi tathāgatena nir-diṣṭā) 。如是三智 (āsāṃ bhagavaṃs tisṛṇāṃ sarva-jñatānāṃ) 其相云何? 有何差別 (kiṃ nānā-karaṇam) ? 」

[337b12] 佛告善現 (bhagavān āha) : 「一切智者, 謂·共聲聞及獨覺智。道相智者, 謂·共菩薩摩訶薩智。一切相智者, 謂·諸如來·應·正等覺不共妙智 (sarv'ākāra-jñatā subhūte tathāgatasyārhatāḥ samyak-saṃ-buddhasya) (mārga-

jñatā subhūte bodhisattvānām mahāsattvānām) (*sarva-jñatā subhūte sarva-śrāvaka-pratyekabuddhānām*) 。」

(*subhūtir āha: kena kāraṇena bhagavan sarv'ākāra-jñatā tathāgatasyārhatāḥ samyak-saṃ-buddhasya?*)

5 (*bhagavān āha: yāvantaḥ subhūte ākāraḥ liṅgāni nimittāni, yair ākārair, yair liṅgair, yair nimittais, te dharmāḥ sūcyante. te ākāras, tāni liṅgāni, tāni nimittāni, tathāgatenānu-baddhāni. tenōcyate tathāgatasyārhatāḥ samyak-saṃ-buddhasya sarv'ākāra-jñatā.*)

[337b15] 具壽善現復白佛言：「何故一切智是共聲聞及獨覺智？」

10 [337b16] 佛告善現：「一切智者，謂·五蘊、十二處、十八界等差別法門，聲聞、獨覺亦能了知法門差別，而不能知一切道相及一切法、一切種相故，一切智是共聲聞及獨覺智。」

[337b20] 具壽善現復白佛言(*subhūtir āha*):「何故(*kena kāraṇena bhagavan*)道相智是共菩薩摩訶薩智 (*mārga-jñatā bodhisattvānām mahāsattvānām?* (PSP_5:125)) ?」

15 [337b21] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「諸菩薩摩訶薩應學、遍知一切道相 (*sarva-mārgāḥ subhūte bodhisattvena mahāsattvenōt-pādayitavyāḥ, sarva-mārgā jñātavyāḥ*) , 謂·聲聞道相 (*yaś ca śrāvakāṇām mārgo*) 、獨覺道相 (*yaś ca pratyekabuddhānām mārgo*) 、菩薩道相、如來道相 (*ye ca bodhi-mārgās*) 。諸菩薩摩訶薩，於此諸道，應常修學，令速圓滿 (*te ca mārgāḥ pari-pūrayitavyāḥ*) 。雖令此道作所應作 (*taś ca mārga-karaṇīyaṃ kartavyaṃ*) ，而不令其證住實際 (*na cānena bhūta-koṭīḥ sākṣāt-kartavyā*) 。故，道相智，是共菩薩摩訶薩智。」

20 [337b26] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「諸菩薩摩訶薩·修如來道得圓滿已，豈於實際亦不證住 (*kiṃ punar bhagavan bodhisattvena mahāsattvena bhūta-koṭīr na sākṣāt-kartavyā*) ?」

25 [337b28] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「諸菩薩摩訶薩成熟有情、嚴淨佛土、及修大願，若未圓滿 (*nā-pari-pūrya pra-ṇi-dhānaṃ, nā-pari-pācyā sattvān, nā-pari-śodhya buddha-kṣetran*) ，猶於實際·未應證住 (*tena bodhisattvena mahāsattvena bhūta-koṭīḥ sākṣāt-kartavyā*) 。若已圓滿，乃於實際·應可證住。 (*tena kāraṇenōcyate bodhisattvānām mahāsattvānām mārga-jñatā*) 」

(*subhūtir āha: kena kāraṇena bhagavan sarva-jñatā sarva-śrāvaka-pratyekabuddhānām?*)

30 (*bhagavān āha: etāvad eva subhūte sarvaṃ, yāvad evādhy-ātmikāś ca bāhyāś ca dharmās, te ca sarva-śrāvaka-pratyekabuddhair jñatā, na punaḥ sarva-mārgaṇa sarv'ākāreṇa.*)

[337c01] 具壽善現復問世尊 (*subhūtir āha*) : 「 (*kiṃ punar bhagavan*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) ，為住於道 (*mārga sthitvā*) · 證住實際 (*bhūta-koṭīḥ sākṣāt-kartavyā*) 耶? 」

[337c03] 佛言 (*bhagavān āha*) : 「不爾 (*na subhūte*) 。」

[337c03] 善現復問 (*subhūtir āha*) : 「諸菩薩摩訶薩，為住**非道** (*a-mārge sthitvā*) · 證住實際耶？」

[337c04] 佛言 (*bhagavān āha*) : 「不爾 (*na subhūte*) 。」

5 [337c04] 善現復問 (*subhūtir āha*) : 「諸菩薩摩訶薩，為住**道非道** (*mārge a-mārge sthitvā*) · 證住實際耶？」

[337c06] 佛言 (*bhagavān āha*) : 「不爾 (*na subhūte*) 。」

[337c06] 善現復問 (*subhūtir āha*) : 「諸菩薩摩訶薩為，住**非道非非道** (*naiva mārge nā-mārge sthitvā*) · 證住實際耶？」

10 [337c07] 佛言 (*bhagavān āha*) : 「不爾 (*na subhūte*) 。」

[337c07] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「世尊！若爾 (*tat katham idānīm bhagavan*)，諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*)，為何所住 · 證住實際耶 (*bhūta-koṭiḥ sākṣāt-kartavyā*)？」

15 [337c09] 佛言 (*bhagavān āha*) : 「善現！於意云何 (*tat kiṃ manyase, subhūte*)，汝 (*api nu tava*) 為住**道** (*mārge sthitasyân-up'ādāya*) · 得盡諸漏 (*ā-sravebhyas*) · 心解脫不 (*cittaṃ vi-muktam*)？」

[337c10] (*subhūtir āha*) 「不也 (*na*) · 世尊 (*bhagavan*)！」

[337c10] (*bhagavān āha*) 「善現！汝為住**非道** (*tavû-mārge sthitasya*) · 得盡諸漏 · 心解脫不？」

20 [337c11] (*subhūtir āha*) 「不也 (*na*) · 世尊 (*bhagavan*)！」

[337c11] (*bhagavān āha*) 「善現！汝為住**道非道** (*tava mārge 'mārge sthitasya?* (PSP_5:126)) · 得盡諸漏 · 心解脫不？」

[337c12] (*subhūtir āha*) 「不也 (*na*) · 世尊 (*bhagavan*)！」

25 [337c13] (*bhagavān āha*) 「善現！汝為住**非道非非道** (*tava naiva mārge nā-mārge sthitasya*) · 得盡諸漏 · 心解脫不？」

[337c14] (*subhūtir āha*) 「不也 (*na*) · 世尊 (*bhagavan*)！」

[337c14] 佛言：「善現！汝何所住，得盡諸漏 · 心永解脫？」

30 [337c15] 善現對曰：「非 · 我有住 · 得盡諸漏 · 心永解脫。然，我盡漏 · 心得解脫 (*api tu khalu punar me bhagavaṃs cittaṃ vi-muktaṃ*)，**都無所住** (*yathā na kva-cit sthitvā syām*) 。」

[337c17] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「諸菩薩摩訶薩亦復如是 (*evam etat subhūte bodhisattvena mahāsattvena*)，行深般若波羅蜜多，**都無所住** (*na kva-cit sthitvā*) · 證住實際 (*bhūta-koṭiḥ sākṣāt-kartavyā*) 。」

[337c18] 具壽善現復白佛言：「何故 · 一切相智 · 名一切相智耶？」

35 [337c19] 佛告善現：「知 · 一切法皆同一相，謂 · 寂滅相，是故，名為一切相智。復次，善現！諸行、狀、相，能表諸法；如來 · 如實能遍覺知，由是故，名一切相智。」

[337c23] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「若一切智、若道相智、若一切相智 (*yāḥ punar imā bhagavan sarv'ākāra-jñatā ca mārga-jñatā ca sarva-jñatā ca*) , 如是三智·諸煩惱斷 (*kac-cid bhagavann āsāṃ tisṛṇāṃ sarva-jñatānāṃ kleśa-pra-hāṇasya*) , 有差別不 (*nānātvam asti*) ——有·有餘斷 (*asya sāva-śeṣa-pra-hāṇam*) 、無餘斷 (*asyān-ava-śeṣa-pra-hāṇam*) 不? 」

[337c25] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「非 (*na subhūte*) ·諸煩惱斷 (*kleśa-pra-hāṇasya*) ·有差別 (*nānātvam asti*) 。然 (*asti punas*) , 諸如來 (*tathāgatasya*) , 一切煩惱習氣相續·皆已永斷 (*sarva-vāsanā'nu-saṃdhi-kleśa-pra-hāṇam*) 。聲聞、獨覺, 習氣相續·猶未永斷 (*na punaḥ śrāvakasya sarva-vāsanā'nu-saṃdhi-kleśa-pra-hāṇam*) 。

[337c27] 善現復問 (*subhūtir āha*) : 「 (*kiṃ punar bhagavan sarva-jñatāyām anu-pr'āptāyām*) 諸煩惱斷 (*a-śeṣa-pra-hāṇam*) , 得·無為 (*a-saṃs-kṛtaṃ bhavati*) 不? 」

[337c28] 佛言 (*bhagavān āha*) : 「如是 (*evam etat subhūte*) 。 (*evam etat.*) 」

[337c28] 善現復問: 「聲聞、獨覺, 不得·無為、煩惱斷不? 」

[337c29] 佛言: 「不爾。」

[337c29] 善現復問 (*subhūtir āha*) : 「 (*kiṃ punar bhagavann*) 無為法中 (*a-saṃs-kṛtasya*) , 有差別不 (*nānātvam upa-labhyate*) ? 」

[338a01] 佛言 (*bhagavān āha*) : 「不爾 (*na subhūte 'saṃs-kṛtasya nānātvam upa-labhyate*) 。

[338a01] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「若 (*yadi*) 無為法無差別者 (*nōpa-labhyate*) , 佛何故說 (*kuta etan nir-diśyate*) ·一切如來·應·正等覺·習氣相續皆已永斷 (*asya vāsanā'nu-saṃdhi-kleśa-pra-hāṇam*) , 聲聞、獨覺·習氣相續猶未永斷 (*asya na vāsanā'nu-saṃdhi-kleśa-pra-hāṇam iti*) ? 」

[338a04] 佛言 (*bhagavān āha*) : 「善現! 習氣相續實非煩惱 (*na subhūte vāsanā'nu-saṃdhi-kleśa-pra-hāṇam*) 。然 (*api nu*) , 諸聲聞、及諸獨覺 (*teṣāṃ*) , 煩惱已斷 (*rāga-doṣa-moha-pra-hāṇam asti*) , 猶有·少分·似貪、瞋、癡·動發身、語 (*kāya-vāg-vi-kārās tu pra-vartante*) , 即說此為習氣相續。此 (*te tu*) , 在愚夫、異生相續 (*bāla-prthag-janānām*) ·能引無義 (*an-arthāya pra-vartante*) ; 非 (*na tu*) ·在聲聞 (*śrāvakāṇām*) 、獨覺相續·能引無義。如是一切習氣相續 (*te*) , 諸佛世尊 (*tathāgatasya*) ·究竟無有 (*na santi*) 。

[338a09] (*atha khalv*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「世尊 (*yadi bhagavann*) ! 道 (*a-bhāvo mārgaḥ*) 與涅槃, 俱無自性 (*a-bhāvo nir-vāṇam*) 。佛何故說 (*tat kutaḥ punar bhagavan nir-diśyate*) ·此是預流 (*ayaṃ srota-ā-panno*) ; 此是一來 (*'yaṃ sakṛd-ā-gāmy*) ; 此是不還 (*ayam an-ā-gāmy*) ; 此是阿羅漢 (*ayam arhann*) ; 此是獨覺 (*ayaṃ pratyekabuddho*) ; 此是菩薩; 此是如來 (*'yan tathāgato 'rhan samyak-saṃ-buddhaḥ*) ? 」

[338a12] 佛告善現：「若預流、若一來、若不還、若阿羅漢、若獨覺、若菩薩、若如來，一切皆是無為所顯。」

[338a14] 具壽善現復白佛言：「無為法中，實有預流·乃至如來義差別不？」

[338a15] 佛言 (*bhagavān āha*)：「不爾 (*na khalu subhūte a-saṃs-kṛtaṃ bhāvayati*)。」

[338a16] 善現復問：「若爾，何故佛說·預流·乃至如來·一切皆是無為所顯？」

[338a17] 佛言：「善現！(*api tu*)我依世俗言說，顯示 (*loka-vy-ava-hāraṃ pra-māṇī-kṛtyōcyate*)·有預流等·所顯差別，不依勝義。非·勝義中·可有顯示 (*na punaḥ paramārthena śakyā pra-bhāvanā*)。何以故 (*tat kasya hetoḥ*)？非·無為中·有語言道、或分別慧、若復二種 (*na hi tatrāsti vāk-patha-pra-jñāptir*)。然 (*api tu khalu punar*)，由·彼彼世俗言說諸法·斷故 (*yaiḥ pūrvānto vy-ava-cchinnaḥ*)，施設·彼彼世俗言說諸法·後際 (*teṣāṃ paścimā koṭi-pra-jñāptā*)。」

[338a21] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*)：「若一切法自相皆空 (*sva-lakṣaṇa-sūnyānām bhagavan sarva-dharmāṇām* (PSP_5:127))，前際尚無，況有後際，云何施設有後際耶 (*kutaḥ punaḥ purvā koṭiḥ pra-jñāyate*)？」

[338a23] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「如是 (*evam etat subhūte*)，如是，如汝所說 (*evam etat*)。諸所有法自相皆空 (*sva-lakṣaṇa-sūnyānām subhūte sarva-dharmāṇām*)，前際尚無 (*pūrvā koṭir na pra-jñāyate*)，況有後際 (*kutaḥ punaḥ paścimā koṭiḥ pra-jñāyate*)。後際實有·必無是處 (*nēdaṃ sthānaṃ vidyate*)。」

然 (*api tu khalu punaḥ subhūte*)，諸有情不能了達諸所有法自相皆空 (*ye te sattvāḥ sva-lakṣaṇa-sūnyān dharmān na jānanti*)，為益彼故 (*teṣāṃ*)，方便假說 (*evaṃ nir-diṣṭam*)：『此是前際 (*iyam pūrvā koṭir*)；此是後際 (*iyam paścimā koṭir*)。』然，一切法自相空中 (*na punaḥ sva-lakṣaṇa-sūnyeṣu dharmeṣu*)，前際 (*pūrvā koṭir*)、後際 (*na paścimā koṭir*)·俱不可得 (*upa-labhyate*)。如是 (*evaṃ khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) 達一切法自相空已 (*sva-lakṣaṇa-sūnyeṣu dharmeṣu*)，應行般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caritavyam*)。」

善現！當知·諸菩薩摩訶薩達一切法自相皆空 (*sva-lakṣaṇa-sūnyeṣu dharmeṣu*)，修行般若波羅蜜多 (*caran*)，於諸法中·無所執著 (*na kva-cid abhīni-viśate*)，謂·不執著若內 (*'dhy-ātmikeṣu vā*) 若外 (*bāhyeṣu vā*)、若善若非善、若有記若無記、若世間若出世間、若有漏若無漏、若有為若無為 (*saṃs-kṛteṣu vā 'saṃs-kṛteṣu vā*) 諸法差別，亦不執著若聲聞法 (*śrāvaka-dharmeṣu vā*)、若獨覺法 (*pratyekabuddha-dharmeṣu vā*)、若菩薩法、若如來法——唯依世俗言說假立，不依勝義。」

第二分·巧便品·第六十八之四²³

²³ Cf. Kimura, V, p. 127; Conze 1975, p. 520.

[338b16] 爾時 (*evam ukte*) ， 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「 世尊 ! 如來常說甚深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā prajñāpāramitēti bhagavann ucyate*) 。 甚深般若波羅蜜多，何因緣故 (*kenārthena*) ， 名為般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitēty ucyate*) ? 」

5 [338b18] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「 甚深般若波羅蜜多，到一切法究竟彼岸 (*parama-pāramitaiṣā subhūte sarva-dharmāṇām agamanā*) ， 故名般若波羅蜜多 (*arthena prajñāpāramitēty ucyate*) 。

復次 (*api tu khalu punaḥ*) ， 善現 (*subhūte*) ! 由深般若波羅蜜多 (*etayā prajñāpāramitayā*) ， 聲聞、獨覺 (*sarva-śrāvaka-pratyekabuddhā*) 、 菩薩 (*bodhisattvās ca mahāsattvās*) 、 如來 (*tathāgatā arhantaḥ samyak-saṃ-buddhāḥ*) · 能到彼岸 (*pāraṅ-gatās*) ， 故名般若波羅蜜多 (*tenārthena prajñāpāramitēty ucyate*) 。

復次 (*api tu khalu punaḥ*) ， 善現 (*subhūte*) ! 甚深般若波羅蜜多，分析諸法 · 過 · 極微量，竟不見有少實可得故 (*paramārthena yo 'rthah sarva-dharmāṇām a-bhinnaḥ, sa iha prajñāpāramitāyāṃ tais tathāgatair arhadbhiḥ samyak-saṃ-buddhaiḥ sarva-dharmeṣu pāro nōpa-labdhas*) ， 名般若波羅蜜多 (*tenārthenōcyate prajñāpāramitā*) 。

[338b24] 復次 (*api tu khalu punaḥ*) ， 善現 (*subhūte*) ! 此深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ*) ， 苞含真如 (*tathatāntar-gatā*) 、 (*bhūta-koṭīr antar-gatā*) 法界 (*dharmā-dhātur antar-gataḥ*) 、 法性，廣說 · 乃至不思議界，故名般若波羅蜜多 (*tenōcyate prajñāpāramitēti*) 。

復次 (*api tu khalu punaḥ*) ， 善現 (*subhūte*) ! 於深般若波羅蜜多 (*nēyaṃ prajñāpāramitā*) ， 無有少法 (*kena-cid dharmeṇa*) 若合 (*saṃ-yuktā vā*) · 若散 (*vi-saṃ-yuktā vā*) 、 若有色 · 若無色 · 若有見 · 若無見 (*sa-ni-darśanā vā-ni-darśanā vā*) 、 若有對 · 若無對 (*sa-pratighā vā-pratighā vā*) ， 故名般若波羅蜜多。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? 甚深般若波羅蜜多，非合、非散、無色 (*tathā hīyaṃ prajñāpāramitā 'rūpā*) 、 無見 (*'ni-darśanā*) 、 無對、一相 (*'pratighaika-lakṣaṇā*) ， 所謂無相 (*yad-utā-lakṣaṇatvāt*) 。

[338c01] 復次 (*api tu khalu punaḥ*) ， 善現 (*subhūte*) ! 甚深般若波羅蜜多 (*iyam prajñāpāramitā*) ， 能生一切微妙善法 (*sarva-dharmāṇām cārikā*) ， 能發一切智慧辯才 (*sarva-prati-bhānānām sarv 'ālokānām an-ā-cchedyā*) ， 能引一切世、出世樂，能達一切甚深法義，故名般若波羅蜜多。

復次，善現 ! 甚深般若波羅蜜多 (*iyam subhūte prajñāpāramitā*) ， 理趣堅實，不可動壞；若菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多，一切惡魔 (*māreṇa vā*) 及魔眷屬 (*māra-kāyikābhir devatābhiḥ*) 、 聲聞、獨覺 (*śrāvaka-pratyekabuddha-* (PSP_5:128) *yānikair vā pudgalair*) 、 外道 (*yāvan na kena-cid anya-tīrthikaiḥ*) 、 梵志、惡友、怨讐 (*praty-a-mitrair vā*) 皆不能壞 (*iyam prajñāpāramitā śakyā cchettum bodhisattvasya mahāsattvasya*) 。 所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? (*tathā hi*) 甚深般若波羅蜜多 · 說一切法自相皆空，諸惡魔等，皆不可得 (*te 'tra*)

prajñāpāramitāyām nōpa-labhyante sarva eva)，故名般若波羅蜜多。善現 (*evaṃ khalu punaḥ subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) 應如實行如是般若波羅蜜多甚深義趣 (*prajñāpāramitāyām arthe caritavyam*)，謂·一切法自相皆空，一切惡緣·無能動壞。

- 5 [338c12] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattveneha*) 欲行般若波羅蜜多甚深義趣 (*gambhīrāyām prajñāpāramitāyām arthe caritavyam*)，應行無常義 (*a-nityārthe caritavyam*)、苦義 (*duḥkhārthe caritavyam*)、空義、無我義 (*an-ātmārthe caritavyam*)、寂靜義 (*śāntārthe caritavyam*)、遠離義，應行苦、集、滅、道慧義，應行苦 (*duḥkha-jñānārthe caritavyam*)、集 (*samudaya-jñānārthe caritavyam*)、滅 (*ni-rodha-jñānārthe caritavyam*)、道智義 (*mārga-jñātārthe caritavyam*)，(*duḥkha-pari-jñātārthe samudaya-pra-hānārthe ni-rodha-sāksāt-kriyārthe mārga-jñātārthe*) 應行法、類 (*anvaya-jñānārthe caritavyam*) (*dharmajñātārthe*)、他心智義，應行世俗 (*saṃ-vṛtījñānārthe*)、勝義智義 (*pari-jaya-jñānārthe*)，(*yathā-ruta-jñānārthe caritavyam*) 應行盡、無生智義，應行盡所有、如所有智義。(*evaṃ khalu*) 善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) 為行般若波羅蜜多甚深義趣 (*prajñāpāramitāyām arthe caritavyam*)，應行般若波羅蜜多。」

- [338c19] (*atha khalv*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白言 (*bhagavantam etad avocat*):「世尊! (*yadi bhagavann*) 於此般若波羅蜜多深妙理中 (*iha gambhīrāyām prajñāpāramitāyām*)，義與非義 (*arthaś cān-arthaś ca*)·俱不可得 (*nōpa-labhyate*)，云何 (*tat katham*) 菩薩摩訶薩為行般若波羅蜜多甚深義趣 (*bodhisattvena mahāsattvenēha gambhīrāyām prajñāpāramitāyām arthe caritavyam*)，應行般若波羅蜜多？」

- [338c22] 佛告善現 (*bhagavān āha*):「(*iha subhūte*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*)，為行般若波羅蜜多甚深義趣，應作是念 (*gambhīre rthe prajñāpāramitā rthe carataivam caritavyam*):『我不應行貪·義、非義 (*rāgo me rtho n-artha iti na caritavyam*)。我不應行瞋·義、非義 (*dveṣo me rtho n-artha iti na caritavyam*)。我不應行癡·義、非義 (*moho me rtho n-artha iti na caritavyam*)。我不應行邪見·義、非義 (*mithyā-drstir me rtho n-artha iti na caritavyam*)。我不應行邪定·義、非義。我不應行·乃至一切見趣·義、非義 (*drsti-gato me rtho n-artha iti na caritavyam*) (*idaṃ drṣṭi-gato me rtho n-artha iti na caritavyam*)。』所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？貪欲、瞋恚、愚癡 (*na hi rāga-dveṣa-mohānām tathatā kasya-cid artham an-arthaṃ karoti*)、邪見、邪定，乃至一切見趣·真如、實際，不與諸法為義、非義 (*na drṣṭi-gatānām tathatā kasya-cid artham an-arthaṃ karoti*)。」

[338c29] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，為行般若波羅蜜多甚深義趣，應作是念：『我不應行色·義、非義 (*rūpaṃ me rtho n-artha iti na caritavyam*)。我不應行受 (*vedanā*)、想 (*saṃjñā*)、行 (*saṃskārā*)、識·義、非義 (*vijñānaṃ*

me 'rtho 'n-artha iti na caritavyam) 。我不應行眼處·乃至意處·義、非義。我不應行色處·乃至法處·義、非義。我不應行眼界·乃至意界·義、非義。我不應行色界·乃至法界·義、非義。我不應行眼識界·乃至意識界·義、非義 (evam skandha-dhātv-āyatanāni me 'rtho 'n-artha iti na caritavyam) 。我不應行眼觸·乃至意觸·義、非義。我不應行眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受·義、非義。我不應行地界·乃至識界·義、非義。我不應行因緣·乃至增上緣·義、非義 (pratītya-sam-ut-pādo me 'rtho 'n-artha iti na caritavyam) 。我不應行無明·乃至老死·義、非義 (pratītya-sam-ut-pādāngāni me 'rtho 'n-artha iti na caritavyam) 。我不應行布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·義、非義 (pāramitā me 'rtho 'n-artha iti na caritavyam) 。我不應行內空·乃至無性自性空·義、非義 (śūnyatā-mukhāni me 'rtho 'n-artha iti na caritavyam) 。我不應行真如·乃至不思議界·義、非義。我不應行苦、集、滅、道聖諦·義、非義。我不應行四念住·乃至八聖道支·義、非義 (bodhi-pakṣyā me dharmā artho 'n-artha iti na caritavyam) 。我不應行四靜慮、四無量、四無色定·義、非義 (ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni (PSP_5:129) me 'rtho 'n-artha iti na caritavyam) 。我不應行八解脫·乃至十遍處·義、非義。我不應行空、無相、無願解脫門·義、非義 (śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāni me 'rtho 'n-artha iti na caritavyam) 。我不應行淨觀地·乃至如來地·義、非義。我不應行極喜地·乃至法雲地·義、非義。我不應行一切陀羅尼門、三摩地門·義、非義。我不應行五眼、六神通·義、非義。我不應行如來十力·乃至 (abhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vido me 'rtho 'n-artha iti na caritavyam) 十八佛不共法·義、非義 (āveṇika-buddha-dharmā me 'rtho 'n-artha iti na caritavyam) 。我不應行三十二大士相、八十隨好·義、非義。我不應行無忘失法、恒住捨性·義、非義。我不應行一切智、道相智、一切相智·義、非義。我不應行預流果·乃至獨覺菩提·義、非義。我不應行一切菩薩摩訶薩行·義、非義。我不應行諸佛無上正等菩提·義、非義 (an-ut-tarā me samyak-saṃ-bodhir artho 'n-artha iti na caritavyam) 。我不應行一切智智·義、非義。』何以故 (tat kasya hetoḥ) ?

[339a29] (tathā hi) 善現 (subhūte) ! 如來得無上正等菩提時 (tathāgatēn-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhya) , 求一切法義與非義·都不可得 (na kaś-cid dharmā upa-labdho, yo 'rthaṃ vā kuryād an-arthaṃ vā kuryād) 。

(api nu khalu punaḥ) 善現 (subhūte) ! 當知——如來出世 (ut-pādād vā tathāgatānām) , 若不出世 (an-ut-pādād vā tathāgatānām) ——諸法法性 (sthitaivaīṣā dharmāṇāṃ dharmatā) 、(dharmā-dhātur) 法住 (dharmā-sthititā) 、法定 (dharmā-ni-yāmatā) , 法爾常住。無·法於法·為義 (sā naiva kasya-cid arthaṃ vā karoty) 、非義 (an-arthaṃ vā) 。

(evam khalu) 善現 (subhūte) ! 諸菩薩摩訶薩應離一切義、非義執 (bodhisattvena mahāsattvenārthān-artha varjayitvā) , 常行般若波羅蜜多甚深義趣 (prajñāpāramitāyāṃ caritavyam) 。

[339b05] (*evam ukte*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「何故 (*kena kāraṇena bhagavan*) 般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā*) 不與諸法為義、非義 (*nān-artha-karī nārtha-karī*) ? 」

[339b07] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「 (*tathā hi subhūte*) 甚深般若波羅蜜多，為欲證入無為法故 (*sams-kṛta-dharmāṇām a-sams-kṛta-dharmāṇām a-kāranam prajñāpāramitā*) (*tena kāraṇena*) ，不與諸法為義、非義 (*prajñāpāramitā na kasya-cid arthaṃ vā karoty an-arthaṃ vā*) 。 」

[339b08] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「 (*punar bhagavann*) 豈不·一切賢聖·皆以無為·為勝義耶 (*a-sams-kṛto 'rthaḥ sarv'āryānām buddhānām buddha-śrāvakānām vā*) ? 」

[339b10] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「如是，如是，如汝所說。一切賢聖·無不皆以無為·而為勝義 (*a-sams-kṛto 'rthaḥ sarv'āryānām buddhānām buddha-śrāvakānām ca*) 。然，無為法，不與諸法·為益、為損 (*praty-upa-sthito na punar apa-kāreṇa vōpa-kāreṇa vā*) 。善現！譬如 (*tad-yathā 'pi nāma subhūte*) ·虛空·真如 (*ākāśasya tathatā*) 、法界，不與諸法 (*na kasya-cid*) ·為益、為損 (*apa-kāreṇa vōpa-kāreṇa vā praty-upa-sthitā*) ；諸菩薩摩訶薩·甚深般若波羅蜜多，亦復如是 (*evam eva subhūte bodhisattvasya mahāsattvasya prajñāpāramitā*) ，不與諸法·為益、為損 (*na kasya-cid dharmasyāpa-kāreṇa vōpa-kāreṇa vā praty-upa-sthitā*) 。是故，般若波羅蜜多，不與諸法·為義、非義。 」

[339b16] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「 (*kiṃ punar bhagavan*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*) ，豈不要學無為般若波羅蜜多 (*'sams-kṛtāyām prajñāpāramitāyām śikṣitvā*) ，乃能證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpsyati*) ? 」

[339b18] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「如是，如是，如汝所說。 (*iha punaḥ subhūte*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*) ，要學甚深無為般若波羅蜜多 (*'sams-kṛtāyām prajñāpāramitāyām śikṣitvā*) ，方能證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpsyati*) ，以不二法而為方便 (*na punar dvaya-yogena*) 。 」

[339b20] 善現復問 (*subhūtir āha*) : 「為 (*kiṃ punar bhagavann*) ·以不二法 (*a-dvaya-dharmo*) ，得不二法 (*'dvaya-dharmam anu-pr'āpnoti*) 耶? 」

[339b21] 佛言 (*bhagavān āha*) : 「不爾 (*na subhūte*) 。 」

[339b21] 善現復問 (*subhūtir āha*) : 「為 (*kiṃ punar bhagavan*) ·以二法 (*dvaya-dharmo*) ，得不二法 (*'dvaya-dharmam anu-pr'āpnoti* (PSP_5:130)) 耶? 」

[339b22] 佛言 (*bhagavān āha*) : 「不爾 (*na subhūte*) 。 」

[339b22] 善現白言 (*subhūtir āha*) : 「若·無二法，不以二法、不二法得，諸菩薩摩訶薩·云何當得一切智智 (*katham idānīm bhagavann anu-pr'āpyate*) ? 」

(*bhagavān āha: yathā nā-dvayo na dvayo dharmā, upa-labhyate.*)

(*subhūtir āha: katham bhagavan nā-dvayo na dvayo dharmā upa-labhyate?*)

- [339b24] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「二、不二法，俱不可得。是故，所得一切智智，不·以二法、不二法·得。然，無·所得法能得無所得 (*an-upa-lambhaṃ pr'āpti*) 。 (*na rūpam an-upa-lambhena pr'āpnoti, na vedanān na saṃjñān na saṃskārān, na vijñānam an-upa-lambhena pr'āpnoti*) 何以故？甚深般若波羅蜜多及一切智智，俱不可得故。」

第二分・樹喻品・第六十九²⁴

[339c01] 爾時 (*evam ukte*) ，具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) ：「世尊！如是般若波羅蜜多，最為甚深 (*gambhīrā bhagavan prajñāpāramitā*) 。諸菩薩摩訶薩，能為難事 (*duṣ-kara-kārakā bhagavan bodhisattvā mahāsattvā*) ，調·不得諸有情，亦不得彼施設而為有情，速求證得一切智智 (*ye 'n-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau pra-sthitā, na ca nāma-sattva upa-labhyate na sattva-pra-jñaptis, teṣāṃ ca sattvānāṃ kṛtaśo 'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-boddhum abhi-saṃ-pra-sthitāḥ*) 。世尊！譬如 (*tad-yathā 'pi nāma bhagavan*) ·有人 (*kaś-cid eva puruṣa*) ，欲於無色、無見、無對、無所依止空中種樹 (*ākāśe a-prati-ṣṭhāne stambam icched dhāpayitum*) ，彼甚為難。諸菩薩摩訶薩亦復如是 (*evam eva bhagavan bodhisattvo mahāsattvaḥ*) ，不得有情及彼施設，而為有情，速求證得一切智智 (*sattvānāṃ kṛtenēcchet sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āptum*) ，極為難事。」

[339c07] 佛言 (*bhagavān āha*) ：「善現！如是 (*evam etat subhūte*) ，如是，如汝所說 (*evam etat*) 。如是般若波羅蜜多，最為甚深。諸菩薩摩訶薩，能為難事 (*duṣ-kara-kārakā bodhisattvā mahāsattvā*) ，不得有情及彼施設，而為有情，速求證得一切智智。善現！當知·諸菩薩摩訶薩，雖不見實有情，亦不見彼施設；而諸有情·愚癡顛倒，執為實有，沈溺生死，受苦無窮；為拔彼故 (*ye sattvānāṃ kṛtaśaḥ*) ，速求證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatā'rtham abhi-pra-tiṣṭhante, tāñ ca sarv'ākāra-jñatām anu-budhya*) ，以巧方便而救度之 (*sarva-sattvān saṃsārāt pari-mocayiṣyanti*) 。

譬如 (*tad-yathā 'pi nāma subhūte*) ·有人 (*puruṣaḥ*) 良田種樹 (*stambam icched vāpanāya*) 。是人 (*sa ca puruṣas*) ，雖復不識此樹·根 (*tasya stambasya na mūlam jānīyād*) 、莖、枝 (*na śākhāṃ, na tvac-chedaṃ*) 、葉 (*na pattraṃ, na palāśaṃ*) 、花 (*na puṣpaṃ jānīyāt*) 、果受者；而種樹已 (*sa tasya stambasya kāṇḍam vāpayeta. vāpayitvā*) ，隨時 (*kālena kālam*) 澆灌，勤加守護 (*gopāyatōdakaṃ dadyād arthaṃ*) 。此樹 (*tasya tat kāṇḍam*) 後時漸得生長 (*anu-pūrveṇa*) ，根、莖、枝 (*śākhā-saṃ-pannañ ca bhavet*) 、葉 (*pattra-saṃ-pannañ ca bhavet*) 、花 (*puṣpa-saṃ-pannañ ca bhavet*) 、果茂盛 (*phala-saṃ-pannañ ca bhavet*) 。眾人受用，愈疾、獲安 (*sa tasya stambasya pattrāṇy anu-bhuñjīt, puṣpāṇi ca phalāni cānu-bhuñjīta*) 。諸菩薩摩訶薩亦復如是 (*evam eva subhūte bodhisattvā mahāsattvāḥ*) ，雖不見·有果報有情，而為有情 (*sarva-sattvānāṃ kṛtaśo*) ，速求證得一切智智 (*'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-boddhum abhi-saṃ-pra-sthitā*) ，漸次 (*anu-pūrveṇa*) 修行布施、淨戒、安忍、精進、靜慮、般若波羅蜜多 (*ṣaṭsu pāramitāsu carantaḥ*) 、及餘無量菩提分法，既圓滿已，便能證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpsyanti*) ； (*tataḥ*) 令諸有情 (*sarva-sattvānāṃ*) 受用果報，枝、葉、華、果各得饒益 (*pattra-puṣpa-phalōpa-jīvyā bhavanti*) 。

²⁴ Cf. Kimura, V, p. 130; Conze 1975, p. 524.

[339c23] 善現！當知·枝葉 (*tatrēdaṃ subhūte pattraṃ*)·饒益，謂·諸有情，依此菩薩 (*bodhisattvānāṃ mahāsattvānāṃ yad ā-gamyā sattvās*)，解脫惡趣 (*tribhyo 'pāyebhyaḥ pari-mucyante*)。其莖 (*tatrēdaṃ puṣpaṃ*)·饒益，謂·諸有情，依此菩薩 (*yad ā-gamyā*)，或生剎帝利大族 (*kṣatriya-mahā-śāla-kuleṣu*)，或生婆羅門大族 (*brāhmaṇa-mahā-śāla-kuleṣu*)，或生長者大族 (*gr̥ha-pati-mahā-śāla-kuleṣu* (PSP_5:131) *vā*)，或生居士大族，或生四大王眾天 (*cātur-mahā-rājā-kāyikeṣu deveṣūpa-padyante*)·乃至 (*trayas-trimśeṣu yāmeṣu tuṣiteṣu nir-māṇa-ratisu para-nir-mita-vaśa-vartiṣu brahma-pārṣadyeṣu yāvan*) 或生非想非非想處天 (*naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyataneṣu upa-padyante*)。其果 (*tatrēdaṃ phalaṃ*) 饒益，謂·此菩薩 (*yad ā-gamyā*)，自證無上正等菩提，令諸有情 (*sattvāḥ*)·或住預流果 (*srota-ā-patti-phale pra-tiṣṭhante*)，或住一來果 (*sakṛd-ā-gāmi-phale pra-tiṣṭhante*)，或住不還果 (*'n-ā-gāmi-phale pra-tiṣṭhante*)，或住阿羅漢果 (*arhattve pra-tiṣṭhante*)，或住獨覺菩提 (*pratyeka-bodhau pra-tiṣṭhante*)，(*tad eva ca phalam ā-gamyā*) 或住無上正等菩提 (*sattvāḥ sarv'ākāra-jñatam anu-pr'āpnuvanti*) (*sarva-sattvānāṃ phala-śālino bhavanti*)。是諸有情，勤修善法 (*tatra ye dakṣiṇāṃ prati-ṣṭhāpayanti*)，依三乘道 (*te sarve 'nu-pūrveṇa tribhir yānaiḥ pari-nir-vānti*)，漸次證得三乘涅槃 (*yad-uta śrāvaka-yānena vā pratyekabuddha-yānena vā mahā-yānena vā, an-ut-tarām api samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhyante*)，如是名為果報饒益。

善現！諸菩薩摩訶薩，雖作如是大饒益事，而竟不見·有實有情 (*na ca tatra sattvaḥ pra-jñāyate, na ca sattva-pra-jñaptis*) 得涅槃者，但見·妄想眾苦寂滅 (*te ca sattvā ātma-grāhataḥ pari-mocyante*)。如是 (*evam khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) 行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caritavyaṃ*)，不得有情 (*na céha kaś-cit sattvo vā*) 及彼施設 (*sattva-pra-jñaptir vōpa-labhyate*)，為除滅彼·我執顛倒，速求證得一切智智 (*yeṣāṃ sattvānāṃ ahaṃ-kṛte na sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpsyāmīti*)。由是因緣，極為難事。」

[340a08] (*evam ukte*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白言 (*bhagavantam etad avocat*)：「世尊！諸菩薩摩訶薩當知如佛 (*tathāgata eva bodhisattvo mahāsattvo veditavyaḥ*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？(*tathā hi bhagavan*) 依諸菩薩摩訶薩故 (*bodhisattvaṃ mahāsattvaṃ ā-gamyā*)，便能永斷一切地獄 (*sarva-narakā uc-chidyante*)、傍生 (*sarva-tiryag-yonayah*)、鬼界 (*sarva-yama-lokā uc-chidyante*)，亦能永斷一切無暇 (*sarvākṣaṇāḥ*)、貧窮 (*sarva-dāridrāṇy uc-chidyante*)、下賤 (*sarva-hīna-gataya uc-chidyante*)、三界 (*sarva-kāma-dhātur uc-chidyante, sarvo rūpa-dhātur uc-chidyante, sarva ārūpya-dhātur uc-chidyante*) 眾苦。」

[340a12] 佛言 (*bhagavān āha*)：「善現！如是 (*evam etat subhūte*)，如是 (*evam etat*)，如汝所說。諸菩薩摩訶薩應知如佛 (*tathāgata evam eva subhūte bodhisattvo mahāsattvo veditavyaḥ*)。世間若無諸菩薩眾 (*sacet punaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvo 'n-ut-tarāyai samyak-saṃ-bodhaye nābhi-pra-tiṣṭhet*)，便無

三世一切如來 (*nâtītān-ā-gata-praty-ut-pannā buddhā bhagavanto 'n-ut-tarām samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-buddhā nābhi-saṃ-bhotsyante nābhi-saṃ-budhyante*) , 亦無獨覺 (*na pratyekabuddhānām loke prādur-bhāvo bhaviṣyati*) 及聲聞眾 (*nārhatām loke prādur-bhāvo bhaviṣyati, nān-ā-gāminām loke prādur-bhāvo bhaviṣyati, na sakṛd-ā-gāminām loke prādur-bhāvo bhaviṣyati, srota-ā-pannānām loke prādur-bhāvo na bhaviṣyati*) , 亦無永斷一切地獄 (*na sarva-narakā uc-chetsyante*) 、 傍生 (*na sarva-tiryag-yonayo*) 、 鬼界 (*na sarva-yama-lokā uc-chetsyanti*) 及餘無暇 (*na sarvākṣanā*) 、 貧窮 (*na sarva-dāridrāṇy uc-chetsyanti*) 、 下賤 (*na sarva-hīna-gatayo*) 、 三界 (*na kāma-dhātur na rūpa-dhātur n' ārūpya-dhātur uc-chetsyati*) 苦時。是故 (*api tu khalu punar*) , 善現 (*subhūte*) ! 汝言·菩薩摩訶薩眾猶如佛者, 實如所說 (*yāvat tathāgata eva bodhisattvo mahāsattvo (PSP_5:132) veditavyaḥ*) 。 (*bhagavān āha*) 復次, 善現 (*evam etat subhūte evam etat*) ! 當知·菩薩摩訶薩眾即是如來 (*tathāgata eva bodhisattvo mahāsattvo veditavyaḥ*) 。 所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? 善現! 若由此真如 (*yayaiva hi subhūte tathatayā*) · 施設如來 (*tathāgataḥ pra-jñapyate*) , 即由此真如 (*tayaiva tathatayā*) · 施設獨覺, 亦由此真如·施設聲聞, 亦由此真如·施設一切賢聖 (*sarv'āryāḥ pra-jñapyante*) , 亦由此真如 (*tayaiva tathatayā*) · 施設色 (*rūpaṃ pra-jñapyate*) 、 (*tayaiva tathatayā*) 受 (*vedanā*) 、 想 (*saṃjñā*) 、 行 (*saṃskārāḥ pra-jñapyante*) 、 (*tayaiva tathatayā*) 識 (*viññānaṃ pra-jñapyate*) , 亦由此真如 (*tayaiva tathatayā*) · 施設眼處·乃至意處, 亦由此真如·施設色處·乃至法處, 亦由此真如·施設眼界·乃至意界, 亦由此真如·施設色界·乃至法界, 亦由此真如·施設眼識界·乃至意識界, 亦由此真如·施設眼觸·乃至意觸, 亦由此真如·施設眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受, 亦由此真如·施設地界·乃至識界, 亦由此真如·施設因緣·乃至增上緣, 亦由此真如·施設無明·乃至老死 (*skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādāḥ pratītya-sam-ut-pādāṅgāni ca pra-jñapyante*) , 亦由此真如·施設布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多, 亦由此真如·施設內空·乃至無性自性空, 亦由此真如·施設苦、集、滅、道聖諦, 亦由此真如·施設四念住·乃至八聖道支, 亦由此真如·施設四靜慮、四無量、四無色定, 亦由此真如·施設八解脫·乃至十遍處, 亦由此真如·施設空、無相、無願解脫門, 亦由此真如·施設淨觀地·乃至如來地, 亦由此真如·施設極喜地·乃至法雲地, 亦由此真如·施設一切陀羅尼門、三摩地門, 亦由此真如·施設五眼、六神通, 亦由此真如·施設如來十力·乃至十八不共法, 亦由此真如·施設三十二大士相、八十隨好, 亦由此真如·施設無忘失法、恒住捨性, 亦由此真如·施設一切智、道相智、一切相智, 亦由此真如·施設一切菩薩摩訶薩行, 亦由此真如·施設諸佛無上正等菩提, 亦由此真如·施設一切智智, 亦由此真如 (*evam yāvat tayaiva tathatayā*) · 施設有為界 (*saṃs-kṛto dhātur*) , 亦由此真如·施設無為界 (*a-saṃs-kṛtā ca dhātuḥ pra-jñapyate*) , 亦由此真如·施設一切法, 亦由此真如 (*tayaiva tathatayā*) · 施設一

切有情 (*sarva-sattva-tathatā tathāgata-tathatā ca pra-jñapyate*)，亦由此真如·施設一切菩薩摩訶薩。

[340b20] 如是，善現！若如來真如、若獨覺真如、若聲聞真如、若一切賢聖真如、若色等一切法真如、若一切有情真如、若一切菩薩摩訶薩真如——如是真如，實皆無異。由無異故，說名真如。諸菩薩摩訶薩，於此真如·修學圓滿 (*tathāgata-tathatāyām bodhisattvo mahāsattvaḥ śikṣitvā*)，便能證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpsyati*)。既已證得一切智智，故 (*tasmāt*) 名如來 (*tathāgatas tathāgata ity ucyate*)。以是因緣 (*anena subhūte pary-āyeṇa*)，當知·菩薩摩訶薩眾 (*bodhisattvo mahāsattvas*) 即是如來 (*tathāgata eva veditavyaḥ*)，以一切法、一切有情，皆以真如為定量故 (*tathatām pra-māṇī-kṛtya*)。

如是 (*evam khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩，應學甚深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyām śikṣitvā*)。若學甚深般若波羅蜜多，則能學一切法真如。若學一切法真如，則於一切法真如得自在。若於一切法真如得自在，則得一切有情根勝劣智 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ sarva-sattvānām indriya-kuśalo bhaviṣyati*)。若得一切有情根勝劣智 (*indriya-parā-para-kausalyam anu-pr'āpsyati*)，則能具知一切有情勝解差別。若能具知一切有情勝解差別，則知一切有情自業受果 (*sarva-sattvānām karma-svakatām jñāsyati*)。若知一切有情自業受果 (*sarva-sattvānām karma-svakatām jñātvā*)，則願智圓滿 (*pra-ni-dhi-jñānam pari-pūrayiṣyati*)。若願智圓滿 (*pra-ni-dhi-jñānam pari-pūrya*)，則能淨修三世妙智 (*triṣv andhasu [adhvasu] jñānam vi-śodhayiṣyati*)。若能淨修三世妙智 (*triṣv andhasu [adhvasu] jñānam vi-śodhya*)，則能圓滿一切智智。若能圓滿一切智智，則能無倒行菩薩行 (*bodhisattva-caryā caran*)。若能無倒行菩薩行，則能常以財施、法施饒益有情 (*sattvānām artham kariṣyati*)。若能常以財施、法施饒益有情 (*sattvānām artham kṛtvā*)，則能如實成熟有情。若能如實成熟有情，則能如實嚴淨佛土 (*buddha-kṣetram pari-śodhayiṣyati*)。若能如實嚴淨佛土 (*buddha-kṣetram pari-śodhya*)，則能證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpsyati*)。若能證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpya*)，則能如實轉妙法輪 (*dharma-cakram pravartayīṣyati*)。若能如實轉妙法輪 (*dharma-cakram pra-vartya*)，則能安立有情於三乘道 (*sattvās triṣu yāneṣu prati-ṣṭhāpayiṣyati*)。若能安立有情於三乘道 (*sattvāms triṣu yāneṣu prati-ṣṭhāpya*)，則能令有情入無餘依般涅槃界 (*an-upadhi-śese nir-vāṇa-dhātau pari-nir-vāpayiṣyati*)。如是 (*evam khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*)，見如是等自利利他無量功德 (*sarva-guṇānu-śamsā saṃ-paśyamānena*)，欲令所發大菩提心·堅固不退，應勤精進修行般若波羅蜜多、方便善巧 (*ātmanas ca parasya cān-ut-tarāyām samyak-saṃ-bodhau cittam ut-pādayitavyam*)。」

[340c21] 時 (*atha khalv*)，具壽善現 (*āyuṣmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*)：「世尊！若菩薩摩訶薩·能發無上正等覺心，如說修行甚深般若波羅蜜多，世間·天、人、阿素洛等·皆應敬禮 (*namas-karaṇīyā bhagavan*)」。

bodhisattvā mahāsattvāḥ sa-deva-mānuṣāsureṇa lokena ya iha gambhīrāyām prajñāpāramitāyām yathōpa-diṣṭāyām caranti) 。 」

[340c23] 佛言 (*bhagavān āha*) : 「善現！如是 (*evam etat subhūte*) , 如是 (*evam etat*) , 如汝所說 (*yathā vadasi*) 。若菩薩摩訶薩 · 能發無上正等覺心 ,
5 如說修行甚深般若波羅蜜多 , 世間 · 天 · 人 · 阿素洛等 · 皆應敬禮 (*namas-karaṇīyās te subhūte bodhisattvā mahāsattvāḥ sa-deva-mānuṣāsureṇa lokena ya iha gambhīrāyām prajñāpāramitāyām yathōpa-diṣṭāyām caranti*) 。

[340c26] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「若菩薩摩訶薩 · 普為饒益一切有情 , 初發無上正等覺心 , 得幾所福 (*kiyat sa bhagavan prathama-cittōt-pādiko bodhisattvo mahāsattvaḥ puṇyaṃ pra-savati, yaḥ sarva-sattvānām kṛtaśo 'n-uttarām* (PSP_5:133) *samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-boddhu-kāmaḥ*) ? 」

[340c28] (*evam ukte*) 佛 (*bhagavān*) 告善現 (*āyusmantam subhūtim etad avocat*) : 「假使 · 充滿小千世界 (*yāvantaḥ subhūte sāhasre loka-dhātau*) · 一切有情 (*sattvās tān sarvān kva-cid eva*) , 皆趣聲聞 (*śrāvaka-bhūmau vā*) 、或獨覺地 (*pratyekabuddha-bhūmau vā prati-ṣṭhāpayed*) , 於意云何 (*api nu*) , 是諸有情 (*sa sattvo*) · 其福多不 (*bahu-puṇyaṃ pra-savet*) ? 」

[341a01] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「甚多 (*bahu*) 。世尊 (*bhagavan*) ! (*bahu sugata*) 彼所獲福 , 無量、無邊 (*a-pra-meyam bhagavann, a-pra-meyam sugata*) 。

[341a02] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「彼諸有情 · 所獲福聚 (*yac ca khalu subhūte sāhasre loka-dhātau śrāvaka-yānikānām sattvānām vā pratyekabuddha-yānikānām vā puṇya-kriyā-vastu, yac ca sāhasre loka-dhātau sattvānām śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmi-prati-ṣṭhāpana-puṇya-kriyā-vastu*) , 於汝所問 · 普為饒益一切有情 · 初發無上正等覺心 · 一菩薩摩訶薩 · 所獲福聚 (*tat prathama-cittōt-pādikasya bodhisattvasya mahāsattvasya puṇya-kriyā-vastunaḥ*) , 百分不及一 (*śata-tamīm api kalān nōpaiti*) , 千分不及一 (*sahasra-tamīm api*) 。如是 · 乃至 (*śata-sahasra-tamīm api koṭī-tamīm api koṭī-śata-tamīm api koṭī-sahasra-tamīm api koṭī-śata-sahasra-tamīm api*) 百、千、俱胝、那庾多分亦不及一 (*koṭī-niyuta-śata-sahasra-tamīm api kalān nōpaiti*) 。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? 聲聞、獨覺 , 皆依菩薩摩訶薩有 (*bodhisattva-pra-sūtā hi śrāvaka-pratyekabuddha-yānikā*) ; 非 · 菩薩摩訶薩 · 依諸聲聞、獨覺故有 (*na punaḥ śrāvaka-pratyekabuddha-pra-sūto bodhisattvo mahāsattvaḥ*) 。

復次 , 善現 ! 置 · 滿小千世界 ; 若中千世界 · 一切有情 , 皆趣聲聞、或獨覺地 · 所獲福聚。假使 · 充滿三千大千世界 · 一切有情 , 皆趣聲聞、或獨覺地 (*evam yāvat tri-sāhasra-mahā-sāhasre loka-dhātau śrāvaka-yānikānām sattvānām vā pratyekabuddha-yānikānām vā puṇya-kriyā-vastu, yac ca tri-sāhasra-mahā-sāhasre loka-dhātau sattvānām śrāvaka-pratyekabuddha-prati-ṣṭhāpana-puṇya-kriyā-vastu*) , 於意云何 , 是諸有情 · 其福多不 ? 」

[341a12] 善現對曰：「甚多。世尊！彼所獲福，無量、無邊。」

[341a13] 佛告善現：「彼諸有情·所獲福聚，於汝所問·普為饒益一切有情·初發無上正等覺心·一菩薩摩訶薩·所獲福聚（*tat prathama-cittôt-pādikasya bodhisattvasya mahāsattvasya puṇya-kriyā-vastunaḥ*），百分不及一（*śata-tamīm api kalān nōpaiti*），千分不及一。如是·乃至（*yāvat*）百、千、俱胝、那庾多分亦不及一（*koṭī-niyuta-śata-sahasra-tamīm api kalān nōpaiti*）。所以者何（*tat kasya hetoḥ*）？聲聞、獨覺，皆依菩薩摩訶薩有（*bodhisattva-pra-sūtā hi śrāvaka-pratyekabuddha-yānikā*）；非·菩薩摩訶薩·依諸聲聞、獨覺故有（*na punaḥ śrāvaka-pratyekabuddha-pra-sūto bodhisattvo mahāsattvaḥ*）。

10 復次，善現！置·滿三千大千世界·一切有情·皆趣聲聞、或獨覺地·所獲福聚（*tiṣṭhantu śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmi-prati-ṣṭhāpitāḥ*）。假使（*sacet subhūte*）·充滿三千大千世界（*ye tri-sāhasra-mahā-sāhasre loka-dhātau*）·一切有情（*sattvās*），皆住淨觀地（*te sarve śukla-vi-darśanā-bhūmau prati-ṣṭhāpitā bhaveyus*），於意云何，是諸有情·其福多不？」

15 [341a22] 善現對曰：「甚多。世尊！彼所獲福，無量、無邊。」

[341a23] 佛告善現：「彼諸有情·所獲福聚（*teṣāṃ yat puṇyaṃ*），於汝所問·普為饒益一切有情·初發無上正等覺心·一菩薩摩訶薩·所獲福聚（*tat prathama-cittôt-pādikasya bodhisattvasya mahāsattvasya*），百分不及一（*śata-tamīm api kalān nōpaiti*），千分不及一。如是·乃至（*yāvat*）百、千、俱胝、那庾多分亦不及一（*koṭī-niyuta-śata-sahasra-tamīm api kalān nōpaiti*）。所以者何？聲聞、獨覺皆依菩薩摩訶薩有，非·菩薩摩訶薩·依諸聲聞、獨覺故有。

20 復次，善現！置·滿三千大千世界·一切有情·皆住淨觀地·所獲福聚（*tiṣṭhantu śukla-vi-darśanā-bhūmau prati-ṣṭhāpitāḥ*）。假使（*sacet subhūte*）·充滿三千大千世界（*ye tri-sāhasra-mahā-sāhasre loka-dhātau*）·一切有情（*sattvās*），皆住種姓地（*te sarve gotra-bhūmau prati-ṣṭhāpitā bhaveyus. teṣāṃ yat puṇyaṃ, tat prathama-cittôt-pādikasya bodhisattvasya mahāsattvasya śata-tamīm api kalān nōpaiti yāvat koṭī-niyuta-śata-sahasra-tamīm api kalān nōpaiti*）、（*tiṣṭhantu gotra-bhūmau (PSP_5:134) prati-ṣṭhāpitāḥ*）若第八地（*sacet subhūte ye tri-sāhasra-mahā-sāhasre loka-dhātau sattvās, te sarve 'ṣtamaka-bhūmau prati-ṣṭhāpitā bhaveyus. teṣāṃ yat puṇyaṃ, tat prathama-cittôt-pādikasya bodhisattvasya mahāsattvasya puṇya-skandhasya śata-tamīm api kalān nōpaiti, yāvat koṭī-niyuta-śata-sahasra-tamīm api kalān nōpaiti*）、（*tiṣṭhantu 'ṣtamaka-bhūmau prati-ṣṭhāpitāḥ*）若具見地（*tiṣṭhantu 'ṣtamaka-bhūmau prati-ṣṭhāpitāḥ, sacet subhūte ye tri-sāhasra-mahā-sāhasre loka-dhātau sattvās, te sarve darśana-bhūmau prati-ṣṭhāpitā bhaveyus. teṣāṃ yat puṇyaṃ, tat prathama-cittôt-pādikasya bodhisattvasya mahāsattvasya śata-tamīm api kalān nōpaiti, yāvat koṭī-niyuta-śata-sahasra-tamīm api kalān nōpaiti*）、（*tiṣṭhantu darśana-bhūmau prati-ṣṭhāpitāḥ*）若薄地（*sacet subhūte ye tri-sāhasra-mahā-sāhasre loka-dhātau sattvās, te sarve tanu-bhūmau prati-ṣṭhāpitā bhaveyus. teṣāṃ yat puṇyaṃ,*

tat prathama-cittôt-pādikasya bodhisattvasya mahāsattvasya śata-tamīm api kalān nōpaiti, yāvat koṭī-niyuta-śata-sahasra-tamīm api kalān nōpaiti) 、 (tiṣṭhantu tanu-bhūmau prati-ṣṭhāpitāḥ) 若離欲地 (sacet subhūte ye tri-sāhasra-mahā-sāhasre loka-dhātau sattvās, te sarve vīta-rāga-bhūmau prati-ṣṭhāpitā bhaveyus. teṣāṃ yat puṇyaṃ,

5 tat prathama-cittôt-pādikasya bodhisattvasya mahāsattvasya śata-tamīm api kalān nōpaiti, yāvat koṭī-niyuta-śata-sahasra-tamīm api kalān nōpaiti) 、 (tiṣṭhantu vīta-rāga-bhūmau prati-ṣṭhāpitāḥ) 若已辦地 · 所獲福聚 (sacet subhūte ye tri-sāhasra-mahā-sāhasre loka-dhātau sattvās, te sarve kṛtāvi-bhūmau prati-ṣṭhāpitā bhaveyus. teṣāṃ yat puṇyaṃ, tat prathama-cittôt-pādikasya bodhisattvasya mahāsattvasya śata-tamīm api kalān nōpaiti, yāvat koṭī-niyuta-śata-sahasra-tamīm api kalān nōpaiti) 。

10 (tiṣṭhantu kṛtāvi-bhūmau prati-ṣṭhāpitāḥ) 假使 (sacet subhūte) · 充滿三千大千世界 (ye tri-sāhasra-mahā-sāhasre loka-dhātau) · 一切有情 (sattvās) · 皆住獨覺地 (te sarve pratyekabuddha-bhūmau prati-ṣṭhāpitā bhaveyus) · 於意云何，是諸有情 · 其福多不？」

15 [341b05] 善現對曰：「甚多。世尊！彼所獲福，無量、無邊。」

[341b06] 佛告善現：「彼諸有情 · 所獲福聚 (teṣāṃ yat puṇyaṃ) ，於汝所問 · 普為饒益一切有情 · 初發無上正等覺心 · 一菩薩摩訶薩 · 所獲福聚 (tat prathama-cittôt-pādikasya bodhisattvasya mahāsattvasya) ，百分不及一 (śata-tamīm api kalān nōpaiti) ，千分不及一。如是 · 乃至 (yāvat) 百、千、俱胝、那庾多分亦不及一 (koṭī-niyuta-śata-sahasra-tamīm api kalān nōpaiti) 。

20 所以者何？聲聞、獨覺皆依菩薩摩訶薩有，非 · 菩薩摩訶薩 · 依諸聲聞、獨覺故有。

[341b12] 復次，善現！ (tiṣṭhantu pratyekabuddha-bhūmau prati-ṣṭhāpitāḥ) 假使 · 充滿三千大千世界 · 一切有情，皆普為饒益一切有情，初發無上正等覺心，是諸菩薩摩訶薩眾 · 所獲福聚，於入菩薩正性離生 · 一菩薩摩訶薩 · 所獲福聚，

25 百分不及一，千分不及一。如是 · 乃至百、千、俱胝、那庾多分亦不及一。

復次，善現！假使 (sacet subhūte) · 充滿三千大千世界 (ye tri-sāhasra-mahā-sāhasre loka-dhātau) · 一切有情 (sattvās) · 皆入菩薩正性離生 (te sarve bodhisattva-ni-yāmāva-krāntau prati-ṣṭhāpitā bhaveyus) ，是諸菩薩摩訶薩眾 · 所獲福聚 (teṣāṃ yat puṇyaṃ) ，於行菩提向 · 一菩薩摩訶薩 (tad bodhisattva-prati-pannakasya) ·

30 所獲福聚 (puṇyasya) ，百分不及一 (śata-tamīm api kalān nōpait) ，千分不及一。如是 · 乃至 (yāvat) 百、千、俱胝、那庾多分亦不及一 (koṭī-niyuta-śata-sahasra-tamīm api kalān nōpaiti) 。

復次，善現！ (tiṣṭhantu bodhisattva-ni-yāmāva-krāntau prati-ṣṭhāpitāḥ) 假使 (sacet subhūte) · 充滿三千大千世界 (ye (PSP_5:135) tri-sāhasra-mahā-sāhasre loka-dhātau) · 一切有情 (sattvās) ，皆行菩提向 (te sarve bodhisattva-prati-pannakā bhaveyus) ，是諸菩薩摩訶薩眾 · 所獲福聚 (teṣāṃ yat puṇyaṃ) ，於一如來 · 應 · 正等覺 (tat tathāgatasyārhatāḥ samyak-sam-buddhasya) · 所成福聚，百分不及一

(*śata-tamīm api kalān nōpaiti*)，千分不及一。如是·乃至(*yāvāt*)百、千、俱胝、那庾多分亦不及一(*koṭī-niyuta-śata-sahasra-tamīm api kalān nōpaiti*)。」

[341b27] 時，具壽善現白佛言(*subhūtir āha*)：「世尊！初發無上正等覺心·諸菩薩摩訶薩(*prathama-cittôt-pādikena bhagavan bodhisattvena mahāsattvena*)，何所思惟(*kiṃ manasi-kartavyam*)？」

[341b28] 佛言(*bhagavān āha*)：「善現！是菩薩摩訶薩，(*prathama-cittôt-pādikena subhūte bodhisattvena mahāsattvena*)，恒正思惟一切智智(*sarv'ākāra-jñatā manasi-kartavyā*)。」

[341b29] 具壽善現復白佛言(*subhūtir āha*)：「一切智智(*sarv'ākāra-jñatā*)，以何為性(*kiṃ bhagavann a-bhāva-sva-bhāvā*)？何所緣(*sarv'ākāra-jñatāyās ca bhagavan kim ā-rambaṇam*)？何增上(*kim ādhi-pateyaṃ*)？何行相(*kim ākāraṃ*)？何為相(*kiṃ lakṣaṇam*)？」

[341c02] 佛告善現(*bhagavān āha*)：「一切智智(*sarv'ākāra-jñatā subhūte*)，無性為性(*a-bhāva-sva-bhāvā*)，無相(*a-lakṣaṇā*)、無因(*a-nimittā*)、無所警覺(*an-ā-bhogā*)、無生(*an-ā-bhāsā*)、現(*an-ut-pādā*)故。又，汝所問(*yat punaḥ subhūtir evam āha*)『一切智智(*sarv'ākāra-jñatāyāḥ*)，何所緣(*kim ā-rambaṇam*)？何增上(*kim ādhi-pateyaṃ*)？何行相(*kim ākāraṃ*)？何為相(*kiṃ lakṣaṇam*)？』者(*iti*)，善現！一切智智(*sarv'ākāra-jñatāyāḥ subhūte*)，無性為所緣(*a-bhāva ā-rambaṇam*)，正念為增上(*smṛtir adhi-patīḥ*)，寂靜為行相(*śānta ākāro*)，以法界為相(*'lakṣaṇam lakṣaṇam*)。(*sarv'ākāra-jñatāyāḥ subhūte idam ā-rambaṇam, ayam adhi-patir, ayam ākāra, idam lakṣaṇam.*)」

[341c06] 具壽善現復白佛言：「為但一切智智無性為性(*kiṃ punar bhagavan sarv'ākāra-jñataivā-bhāvaḥ*)，為色(*ut'āho rūpam apy a-bhāvaḥ*)、受(*vedanā*)、想(*saṃjñā*)、行(*saṃskārā*)、識亦無性為性(*viññānam apy a-bhāvaḥ*)？為眼處·乃至意處亦無性為性？為色處·乃至法處亦無性為性？為眼界·乃至意識界亦無性為性？為眼識界·乃至意識界亦無性為性？為眼觸·乃至意觸亦無性為性？為眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受亦無性為性？為地界·乃至識界亦無性為性？為因緣·乃至增上緣亦無性為性？為無明·乃至老死亦無性為性(*skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādāḥ pratītya-sam-ut-pādāṅgāni vā 'bhāvaḥ*)？為布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多亦無性為性？為內空·乃至無性自性空亦無性為性(*evam adhy-ātmikā vā bāhyā dharmā a-bhāvaḥ*)？為真如·乃至不思議界亦無性為性？為苦、集、滅、道聖諦亦無性為性？為四念住·乃至八聖道支亦無性為性？為四靜慮(*catvāri dhyānāni*)、四無量(*catvāry a-pra-māṇāni*)、四無色定(*catasra ārūpya-sam-ā-pattayaś*)亦無性為性？(*catvāri smṛty-upa-sthānāni catvāri samyak-pra-hāṇāni catvāra ṛddhi-pādāḥ pañcēndriyāni pañca balāni sapta bodhy-aṅgāni, āryāṣṭāṅgo mārgaḥ*)為八解脫·乃至十遍處亦無性為性？為空(*śūnyatā-samādhiḥ*)、無相(*a-nimitta-samādhiḥ*)、無願解脫門(*a-pra-ṇi-hita-samādhiḥ*)亦無性為性？(*aṣṭa-vi-mokṣā navānu-pūrva-*

vi-hāra-sam-ā-pattayaḥ) (sarva-pāramitāḥ sarva-sūnyatāḥ sarva-samādhayaḥ) 為淨觀地·乃至如來地亦無性為性？為極喜地·乃至法雲地亦無性為性？為一切陀羅尼門 (sarva-dhāraṇī-mukhāni)、三摩地門亦無性為性？為五眼、六神通亦無性為性？為如來十力 (daśa tathāgata-balāni) ·乃至 (catvāri vaiśāradyāni catasrah prati-saṃ-vido) 十八佛不共法 ('ṣṭādaś'āveṇikā buddha-dharmāḥ) 亦無性為性？ (mahā-maitrī mahā-karuṇā mahā-muditā mahōpēkṣā) (prathamā abhi-jñā dvitīyā abhi-jñā tṛtīyā abhi-jñā caturthy abhi-jñā pañcamy abhi-jñā ṣaṣṭhy abhi-jñā) 為三十二大士相、八十隨好亦無性為性？為無忘失法、恒住捨性亦無性為性？為一切智、道相智、一切相智亦無性為性？為預流果·乃至獨覺菩提亦無性為性？為一切菩薩摩訶薩行亦無性為性？為諸佛無上正等菩提亦無性為性？為有為界 (saṃs-kṛto dhātur) 亦無性為性？為無為界亦無性為性 (a-saṃs-kṛto dhātur a-bhāvaḥ? (PSP_5:136)) ？」

[342a04] 佛告善現 (bhagavān āha) : 「非·但一切智智無性為性 (sarv'ākāra-jñatāpi subhūte a-bhāvo) , 色 (rūpaṃ) 、受 (vedanā) 、想 (saṃjñā) 、行 (saṃskārā) 、識亦無性為性 (vijñānam api subhūte a-bhāvaḥ) , 如是 (evam) ·乃至 (skandha-dhātṅv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādā pratītya-sam-ut-pādāṅgāni vā a-bhāvaḥ, evam adhy-ātmikā bāhyās ca dharmāḥ smṛty-upa-sthāna-samyak-pṛa-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgā a-pṛa-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhī-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukha-sūnyatā-nimittā-pṛa-ṇi-hitārya-satyābhi-jñāḥ sarva-pāramitāḥ, sarva-sūnyatā daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vida āveṇika-buddha-dharmā api subhūte a-bhāvaḥ, mahā-maitrī mahā-karuṇā mahā-muditā mahōpēkṣā a-bhāvaḥ) 有為界 (saṃs-kṛto dhātur) 、無為界亦無性為性 (a-saṃs-kṛto dhātur a-bhāvaḥ) 。」

[342a07] 具壽善現復白佛言：「何緣 (tat kasya hetoḥ) ·一切智智無性為性？色、受、想、行、識亦無性為性？如是·乃至有為界、無為界亦無性為性？」

[342a09] 佛告善現：「 (tathā hi subhūte) 一切智智自性，無故 (tasyāḥ sarv'ākāra-jñatāyāḥ sva-bhāvo nāsti) 。若法自性·無 (yasya khalu punaḥ subhūte sva-bhāvo nāsti) ，此法無性為性 (so '-bhāvaḥ) 。色、受、想、行、識，亦自性·無故。若法自性·無，此法無性為性。如是·乃至有為界、無為界，亦自性·無故，若法自性·無，此法無性為性。」

[342a13] 具壽善現復白佛言 (subhūtir āha) : 「何緣 (kena kāraṇena bhagavan) 一切智智自性 (sarv'ākāra-jñatāyāḥ sva-bhāvo) ·無 (nāsti) ？色、受、想、行、識亦自性·無？如是·乃至有為界、無為界亦自性·無？」

[342a16] 佛告善現 (bhagavān āha) : 「一切智智，無·和合自性故 (nāsti subhūte sām-yogikaḥ sva-bhāvaḥ) 。若法·無和合自性 (yasya subhūte sām-yogikaḥ sva-bhāvo nāsti) ，此法·則以無性為性 (so '-bhāvaḥ) 。色、受、想、行、識，亦無和合自性故。若法·無和合自性，此法·則以無性為性。如是·乃至有為界、無為界，亦無和合自性故。若法·無和合自性，此法·則以無性為性。善現！由

是因緣 (*anena subhūte pary-āyeṇa*)，諸菩薩摩訶薩，應知·一切法皆無性為性 (*a-bhāva-sva-bhāvāḥ sarva-dharmāḥ*)。

5 復次 (*api tu khalu punaḥ*)，善現 (*subhūte*)！一切法，皆以空為自性，無相為自性，無願為自性。善現！由是因緣，諸菩薩摩訶薩，應知·一切法皆無性為性。

10 復次，善現！一切法，皆以真如為自性，實際為自性 (*tathatā'-vi-tathatā'-n-anya-tathatā-bhūta-koṭi-sva-bhāvāḥ sarva-dharmāḥ*)，法界為自性 (*dharmatā-dharma-dhātu-dharma-sthititā-dharma-ni-yāmatā-sva-bhāvāḥ sarva-dharmāḥ*)。善現！由是因緣 (*anenāpi subhūte pary-āyeṇa*)，諸菩薩摩訶薩，應知·一切法皆無性為性 (*evam veditavyam a-bhāva-sva-bhāvāḥ sarva-dharmāḥ*)。」

[342a27] (*evam ukte*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*)：「若 (*yadi bhagavann*) 一切法皆無性者 (*a-bhāva-sva-bhāvāḥ sarva-dharmāḥ*)，初發無上正等覺心諸菩薩摩訶薩，成就何等方便善巧 (*katamenôpāya-kauśalyena sam-anv-ā-gataḥ prathama-cittôt-pādiko bodhisattvo mahāsattvo*)，能

15 行布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāyāṃ carati, buddha-kṣetraṃ ca pari-śodhayati, sattvāṃś ca pari-pācayati*)·乃至 (*śīla-pāramitāyāṃ carati, kṣānti-pāramitāyāṃ carati, vīrya-pāramitāyāṃ carati, dhyāna-pāramitāyāṃ carati*) 般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ carati*)，成熟有情，嚴淨佛土？成就何等方便善巧，能住內空·乃至無性自性空，成熟有情，嚴淨佛土？成就何等方便善巧，能住真如·

20 乃至不思議界，成熟有情，嚴淨佛土？成就何等方便善巧，能住苦、集、滅、道聖諦，成熟有情，嚴淨佛土？成就何等方便善巧，能行四念住·乃至八聖道支，成熟有情，嚴淨佛土？成就何等方便善巧，能行四靜慮 (*prathame dhyāne carati, dvitīye dhyāne carati, tṛtīye dhyāne carati, caturthe dhyāne carati*)、四無量 (*maitryāṃ karuṇāyāṃ muditāyāṃ upēkṣāyāṃ*)、四無色定 (*ākāś'ānanty'āyatana-sam-ā-pattau vijñān'ānanty'āyatana-sam-ā-pattāv ākiṃcany'āyatana-sam-ā-pattau naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatana-sam-ā-pattau caraty*)，成熟有情，嚴淨佛土？ (*adhy-ātma-śūnyatāyāṃ bahirdhā-śūnyatāyāṃ adhy-ātma-bahirdhā-śūnyatāyāṃ yāvad a-bhāva-sva-bhāva-śūnyatāyāṃ carati*) (*smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāna-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgeṣu carati*) (*ārya-satyēṣu*) 成就何等方便善巧，

30 能行八解脫·乃至十遍處，成熟有情，嚴淨佛土？成就何等方便善巧，能行空、無相、無願解脫門，成熟有情，嚴淨佛土？成就何等方便善巧，能行菩薩摩訶薩地，成熟有情，嚴淨佛土？成就何等方便善巧，能行一切陀羅尼門、三摩地門 (*śūnyatā-samādhāv a-nimitta-samādhāv a-pra-ṇi-hita-samādhāv* (PSP_5:137) (*aṣṭasu vi-mokṣeṣu navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattiṣu dhāraṇī-mukheṣu*)，成熟有情，嚴淨佛土？成就何等方便善巧，能行五眼、六神通，成熟有情，嚴淨佛土？成就何等方便善巧，能行如來十力 (*daśasu tathāgata-baleṣu*)·乃至 (*caturṣu vaiśāradyeṣu catasṣu prati-saṃ-vitsv*) 十八佛不共法 (*aṣṭādaśasv āveṇika-buddha-dharmeṣu*)，成熟有情，嚴淨佛土？成就何等方便善巧，能行無忘失法、恒住捨性，成熟有情，

35

嚴淨佛土？成就何等方便善巧，能行一切智、道相智、一切相智，成熟有情，嚴淨佛土？成就何等方便善巧，能行一切菩薩摩訶薩行，成熟有情，嚴淨佛土？成就何等方便善巧，能行諸佛無上正等菩提，成熟有情，嚴淨佛土？成就何等方便善巧，能行一切智智 (*sarv'ākāra-jñatāyāṃ carati*)，成熟有情，嚴淨佛土 (*buddha-kṣetraṃ ca pari-śodhayati, sattvāṃś ca pari-pācayati*) ？」

[342b26] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「 (*etad eva subhūte*) 是菩薩摩訶薩，成就最勝方便善巧 (*bodhisattvasya mahāsattvasyōpāya-kausalyaṃ veditavyaṃ*)，雖知·一切法皆無性為性 (*yad a-bhāva-sva-bhāvesu sarva-dharmesu pari-jayaṃ karoti*)，而常精勤成熟有情，嚴淨佛土 (*buddha-kṣetraṃ ca pari-śodhayati, sattvāṃś ca pari-pācayati*)。雖常精勤成熟有情，嚴淨佛土，而恒通達一切有情及諸佛土 (*tac ca buddha-kṣetraṃ tāṃś ca sattvān*) 無不皆以無性為性 (*a-bhāva-sva-bhāvān jānāti*)。善現！是菩薩摩訶薩， (*sa khalu punaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvo*)，雖行布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāyāṃ caran bodhi-mārge pari-jayaṃ karoti*)·乃至 (*śīla-pāramitāyāṃ kṣānti-pāramitāyāṃ vīrya-pāramitāyāṃ dhyāna-pāramitāyāṃ*) 般若波羅蜜多·學菩提道 (*prajñāpāramitāyāṃ caran bodhi-mārge pari-jayaṃ karoti*)，而知·布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多、及菩提道·無不皆以無性為性。如是·乃至 (*adhy-ātma-sūnyatāyāṃ caran yāvad a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatāyāṃ caran bodhi-mārge pari-jayaṃ karoty*) (*ārya-satyēṣu caran sūnyatā-nimittā-pra-ṇihita-samādhau caran maitrī-karuṇā-muditōpēkṣāsu caran bodhi-mārge pari-jayaṃ karoti*) 雖行一切智智 (*abhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmēṣu caran*)·學菩提道 (*bodhi-mārge pari-jayaṃ karoti*)，而知·一切智智、及菩提道·無不皆以無性為性 (*taṃ ca bodhi-mārgam a-bhāva-sva-bhāvaṃ jānāti*) 。

善現！是菩薩摩訶薩， (*sa khalu punaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，如是修行布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多 (*ṣaṭsu pāramitāsu caran*)·學菩提道 (*bodhi-mārge pari-jayaṃ kurvan*)，廣說·乃至 (*yāvad daśabhis tathāgata-balaiḥ sam-anv-ā-gato bhavati*) 如是修行一切智智 (*caturbhir vaiśāradyaiś caturbhir prati-saṃ-vidbhir aṣṭādaśabhir āveṇikair buddha-dharmair mahā-maitryā mahā-karuṇayā sarv'ākāra-jñatā-jñānena ca sam-anv-ā-gato bhavati*)·學菩提道。若未成就如來十力、四無所畏、四無礙解、大慈、大悲、大喜、大捨、十八佛不共法、無忘失法、恒住捨性、一切智、道相智、一切相智、及餘無量、無邊佛法，皆名·學菩提道未得圓滿。若學此道 (*ime subhūte bodhaye mārgāḥ*) (*sa ebhir bodhi-mārgaiḥ*) 已得圓滿 (*pāramitāḥ pari-pūrayati*) (*pāramitāḥ pari-pūrya*)，由·一剎那相應·般若 (*sarvan tad eka-lakṣaṇa-sam-ā-yuktayā prajñayā*)，便能證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpsyati*)。爾時，一切微細煩惱習氣相續，皆永不生 (*tasya tatrāva-sthāyāṃ sarva-vāsanā'nu-saṃdhi-kleśāḥ pra-hāsyante*)，名·無餘斷 (*an-ut-pattika-pra-hāṇāḥ*)，得名為佛。

(sa)復以無障清淨佛眼(*buddha-cakṣuṣā*)，遍觀十方三世等法(*tri-sāhasra-mahā-sāhasraṃ loka-dhātum vy-ava-lokya*)。尚不得無，況當得有(*bhāvam api nōpa-labhate, prāg evā-bhāvam*)。

[342c17] 如是(*evam khalu*)，善現(*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩(*bodhisattvena mahāsattvena*)應行般若波羅蜜多(*prajñāpāramitāyāṃ caritavyam*)，信解一切法皆無性為性(*a-bhāva-sva-bhāvaiḥ sarva-dharmair*)。善現！是(*idaṃ subhūte*)名菩薩摩訶薩成就最勝方便善巧(*bodhisattvasya mahāsattvasyōpāya-kausālyam*)，謂(*yad*)·行般若波羅蜜多·觀一切法，尚不得無，況當得有(*bhāva iti nōpa-labhyate, prāg evā-bhāva iti*)。

10 善現！是菩薩摩訶薩，(*sa khalu punaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvo*)修行布施波羅蜜多時(*dāna-pāramitāyāṃ caran dānaṃ dadāti*)，(*sa*)於·此布施(*tad dānaṃ a-bhāva iti saṃ-jānīte*)、施者、受者(*prati-grāhakaṃ apy a-bhāva iti saṃ-jānīte*)(*tam api bodhisattvam* (PSP_5:138) *a-bhāva iti saṃ-jānīte*)、施物、施果、及菩提心，尚不見無，況當見有。如是·乃至(*evam śīla-pāramitāyāṃ caran,*
15 *kṣānti-pāramitāyāṃ caran, vīrya-pāramitāyāṃ caran, dhyāna-pāramitāyāṃ caran, prajñāpāramitāyāṃ carams, tām api prajñāpāramitām a-bhāva iti saṃ-jānīte, yeṣāṃ prajñā bhāvyaṭe tām apy a-bhāva iti saṃ-jānīte, yo 'pi bhāvayati tam apy a-bhāva iti saṃ-jānīte*)(*evam adhy-ātma-śūnyatāyāṃ yāvad a-bhāva-sva-bhāva-śūnyatāyāṃ, smṛty-upa-sthāna-samyak-pa-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgeṣu*
20 *carann, a-pa-māṇa-dhyān 'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu caran, śūnyatā-nimittā-pa-ṇi-hiteṣu carann, abhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmeṣu caran*)證得一切智智時(*sarv'ākāra-jñatāyāṃ carams*)，於一切智智(*tām apy a-bhāva iti saṃ-jānīte*)、若能證者(*yo 'py abhi-saṃ-budhyate tam apy a-bhāva iti saṃ-jānīte*)、若所證得、若由此證得(*yenāpy abhi-saṃ-budhyate tam apy a-bhāva iti saṃ-jānīte*)、若證得時·處，尚不見無，況當見有。所以者何(*tat kasya hetoḥ*)？善現！是菩薩摩訶薩，常作是念：『諸法皆以無性為性(*yathaiiva hīyam a-bhāva-sva-bhāvā, tathaiiva sarva-dharmā a-bhāva-sva-bhāvās*)；如是無性(*te ca*)，非·佛所作(*buddhair a-kṛtāḥ*)，非·菩薩作，非·獨覺作，非·聲聞作(*śrāvakair a-kāraḥ*)，亦非·餘作。以一切法(*sarva-dharmāḥ*)，皆無作者，作者離(*kāraka-rahitāḥ*)故。』」

[343a01] 具壽善現復白佛言(*subhūtir āha*)：「豈不(*nanu bhagavan*)·諸法，諸法(*dharmair eva dharmā*)性離(*vi-rahitāḥ*)？」

[343a02] 佛告善現(*bhagavān āha*)：「實爾(*evam etat subhūte evam etat*)。諸法，諸法(*dharmair eva subhūte dharmā*)性離(*vi-rahitāḥ*)。」

35 [343a02] 善現復問(*subhūtir āha*)：「若(*yadi bhagavan*)一切法離法·性者(*dharmair eva dharmā vi-rahitāḥ*)，云何(*kathaṃ bhagavan*)離法(*vi-rahito dharmo*)能知離法(*vi-rahitam dharmam saṃ-jānīte*)·若有(*bhāvam vā*)、若無(*a-bhāvam vā*)？」

世尊！(*na hi*)有法(*bhāvo dharmo*)不應能知無法(*'-bhāvam dharmam saṃ-jānīte*)。(*na hy*)無法(*a-bhāvo dharmo*)不應能知有法(*bhāvam dharmam saṃ-jānīte*)。(*na hi*)有法(*bhāvo dharmo*)不應能知有法(*bhāvam dharmam saṃ-jānīte*)。(*na hy*)無法(*a-bhāvo dharmo*)不應能知無法(*'-bhāvam dharmam saṃ-jānīte*)。

世尊！如是一切法皆無知為性(*evam a-sam-jānānesu dharmesu*)，云何(*kuta*)菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多，於諸法中·種種顯示(*evam bhavati: bodhisattvasya mahāsattvasya*)，謂·色、受、想、行、識若有(*bhāva iti vā*)、若無(*'-bhāva iti vā*)，眼處·乃至意處若有、若無，色處·乃至法處若有、若無，眼界·乃至眼界若有、若無，色界·乃至法界若有、若無，眼識界·乃至意識界若有、若無，眼觸·乃至意觸若有、若無，眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受若有、若無，地界·乃至識界若有、若無，因緣·乃至增上緣若有、若無，無明·乃至老死若有、若無，布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多若有、若無，內空·乃至無性自性空若有、若無，真如·乃至不思議界若有、若無，苦、集、滅、道聖諦若有、若無，四念住·乃至八聖道支若有、若無，四靜慮、四無量、四無色定若有、若無，八解脫·乃至十遍處若有、若無，空、無相、無願解脫門若有、若無，淨觀地·乃至如來地若有、若無，極喜地·乃至法雲地若有、若無，一切陀羅尼門、三摩地門若有、若無，五眼、六神通若有、若無，如來十力·乃至十八不共法若有、若無，三十二大士相、八十隨好若有、若無，無忘失法、恆住捨性若有、若無，一切智、道相智、一切相智若有、若無，預流果·乃至獨覺菩提若有、若無，一切菩薩摩訶薩行若有、若無，諸佛無上正等菩提若有、若無，一切智智若有、若無，有為界、無為界若有、若無？」

[343b01] 佛告善現：「諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多，隨世俗故(*loka-saṃ-vṛtim up'ādāya bodhisattvo mahāsattvo*)，顯示·諸法若有、若無(*bhāva iti vā '-bhāva iti vā nir-diśati*)，不隨勝義(*na punaḥ paramārthena*)。」

[343b03] 善現復問(*subhūtir āha*)：「(*kiṃ punar bhagavann*)世俗(*anyā loka-saṃ-vṛtir*)、勝義·為有異不(*anyaḥ paramārthaḥ*)？」

[343b04] 佛告善現(*bhagavān āha*)：「非(*na subhūte*)·異世俗(*'nyā loka-saṃ-vṛtir*)·別有勝義(*anyaḥ paramārthaḥ*)。所以者何？世俗真如(*yaiva loka-saṃ-vṛtes tathatā*)，即是勝義(*saiva paramārthasya tathatā*)。諸有情類(*tān te sattvā*)，顛倒妄執，於此真如(*evam-tathatān*)·不知(*na jānanti*)、不見(*na paśyanti*)；諸菩薩摩訶薩，為益彼故(*teṣām arthāya*)，隨世俗相(*loka-saṃ-vṛtyā*)，顯示·諸法若有、若無(*nir-diśyate bhāva iti vā '-bhāva iti vā*)，非隨勝義。

復次(*api tu khalu punaḥ*)，善現(*subhūte*)！無量有情(*ya ete sattvāḥ*)，於蘊等法(*pañcabhiḥ skandhair*)，起實有想(*bhāva-sam-jñino*)、或實無想，不達諸法非有(*a-bhāva iti na jānanti* (PSP_5:139))、非無(*a-bhāva-sam-jñino bhāva iti na jānanti*)。諸菩薩摩訶薩，為益彼故(*teṣām arthāya*)，顯示(*evam nir-diśyate*)·蘊等若有、若無(*dharmāṇāṃ pra-bhedatām up'ādāya*)，令諸有情·因斯·了達

蘊等諸法非有、非無，非·欲令執實有、無相（*katham api bhāvam a-bhāvam vā jñāsyanti*）。如是（*evaṃ khalu*），善現（*subhūte*）！諸菩薩摩訶薩（*bodhisattvena mahāsattvena*）應勤精進，離有無執，行深般若波羅蜜多（*prajñāpāramitāyāṃ caritavyam*）。」

第二分·菩薩行品·第七十²⁵

[343b23] 爾時 (*evam ukte*) ， 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「世尊！所說菩薩行·菩薩行者 (*bodhisattva-caryā bodhisattva-caryēti bhagavann ucyate*) ， 何法名為菩薩行耶 (*kasyaitad adhi-*
5 *vacanam*) ? 」

[343b24] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「菩薩行·菩薩行者 (*bodhisattva-caryēti subhūte*) ， 謂·為無上正等菩提·行生死 (*bodhaye carvaiṣā bodhi-cārikā*) ， 故 (*tasmād*) 名菩薩行 (*bodhisattva-caryēti ucyate*) 。 」

[343b26] 具壽善現白佛言 (*subhūtir āha*) : 「世尊！諸菩薩摩訶薩當於何
10 處 (*kva sā bhagavan bodhisattvasya mahāsavasya*) ， 行菩薩行 (*bodhisattva-caryā*) ? 」

[343b27] 佛言 (*bhagavān āha*) : 「善現！諸菩薩摩訶薩當於色 (*rūpam śūnyam iti carati*) 、受 (*vedanā*) 、想 (*saṃjñā*) 、行 (*saṃskārā*) 、識空 (*vijñānam śūnyam iti*) ， 行菩薩行 (*carati*) ；當於眼處·乃至意處空，行菩薩行；當於色處·乃至法處空，行菩薩行；當於眼界·乃至意識界空，行菩薩行；當於色界·乃至法界空，行菩薩行；當於眼識界·乃至意識界空 (*evam skandha-dhātva-āyatanāni śūnyānīti*) ， 行菩薩行 (*carati*) ；當於眼觸·乃至意觸空，行菩薩行；當於眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受空，行菩薩行；當於地界·乃至識界空，行菩薩行；當於因緣·乃至增上緣空，行菩薩行；當於無明·乃至老死空 (*pratītya-sam-ut-pādaḥ pratītya-sam-ut-pādāṅgāni ca śūnyānīti*) ， 行菩薩行 (*carati*) 。 (*evam*
20 *ādhy-ātmika-bāhyair āyatanair*) 當依布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāyāṃ carati*) · 乃至 (*śīla-pāramitāyāṃ carati, kṣānti-pāramitāyāṃ carati, vīrya-pāramitāyāṃ carati, dhyāna-pāramitāyāṃ carati*) 般若波羅蜜多 (*praññāpāramitāyāṃ*) ， 行菩薩行 (*carati*) ；當依內空 (*adhy-ātma-śūnyatāyāṃ carati*) · (*bahirdhā-śūnyatāyāṃ carati, adhy-ātma-bahirdhā-śūnyatāyāṃ carati*) 乃至 (*yāvad*) 無性自性空 (*a-bhāva-sva-bhāva-śūnyatāyāṃ*) ， 行菩薩行 (*carati*) ；當依真如·乃至不思議界，行菩薩行；當依苦、集、滅、道聖諦，行菩薩行；當依四念住·乃至八聖道支，行菩薩行；當依四靜慮 (*prathame dhyāne carati, dvitīye dhyāne carati, tṛtīye dhyāne carati, caturthe dhyāne*) ， 行菩薩行 (*carati*) ；當依四無量 (*maitrī-karuṇā-muditōpēkṣāyāṃ*) ， 行菩薩行 (*carati*) ；當依四無色定 (*ākāś'ānanty'āyatana-sam-ā-pattau vijñān'ānanty'āyatana-sam-ā-pattāv ākiṃcany'āyatana-sam-ā-pattau naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatana-sam-ā-pattau*) ， 行菩薩行 (*carati*) ； (*caturṣu smṛty-upa-sthāneṣu carati, caturṣu samyak-prahāneṣu carati, caturṣv ṛddhi-pādeṣu carati, pañcasv indriyeṣu carati, pañcasu baleṣu carati, saptasu bodhy-aṅgeṣu carati, āryāṣṭāṅga-mārgeṣu carati*) 當依八解脫，行菩薩行；當依八勝處，行菩薩行；當依九次第定，
30 行菩薩行；當依十遍處，行菩薩行；當依三解脫門 (*śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-samādhau*) ， 行菩薩行 (*caraty*) ； (*aṣṭasu vi-mokṣeṣu carati, navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattiṣu carati, caturṣv ārya-satyēṣu carati*) 當依十地，行菩薩行；當依一切

²⁵ Cf. Kimura, V, p. 139; Conze 1975, p. 530.

- 陀羅尼門，行菩薩行；當依一切三摩地門，行菩薩行；當依五眼，行菩薩行；當依六神通，行菩薩行；當依如來十力(*daśasu tathāgata-baleṣu*)，行菩薩行(*carati*)；當依四無所畏(*caturṣu vaiśāradyeṣu*)，行菩薩行(*carati*)；當依大慈、大悲、大喜、大捨，行菩薩行；(*catasṛṣu prati-saṃ-vitsu carati*) 當依十八佛不共法
- 5 (*aṣṭādaśasv āveṇika-buddha-dharmeṣu*)，行菩薩行(*carati*)；當依無忘失法、恒住捨性，行菩薩行；當依一切智、道相智、一切相智，行菩薩行；(*pañcasv abhijñāsu carati, sarva-samādhiṣu carati, sarva-dhāraṇī-mukheṣu carati*) 當依嚴淨佛土(*buddha-kṣetraṃ pari-śodhanāya*)，行菩薩行(*carati*)；當依成熟有情(*sattva-pari-pācanāya*)，行菩薩行(*carati*)；(*prati-bhāneṣu carati*) 當依引發文字陀羅尼(*akṣarābhi-nir-hāraḥ sūnya iti*)，行菩薩行(*carati*)；當依悟入文字陀羅尼(*akṣara-pra-veśaḥ sūnya iti*)，行菩薩行(*carati*)；當依悟入無文字陀羅尼(*an-akṣara-pra-veśaḥ sūnya iti*)，行菩薩行(*carati*)；當依引發無礙辯才，行菩薩行；(*śūkṣma-pra-veṣeṣu carati, dhāraṇyām carati*) 當依有為界(*saṃs-kṛta-dhātau*)，行菩薩行(*carati*)；當依無為界(*a-saṃs-kṛta-dhātau* (PSP_5:140))，行菩薩行(*carati*)。
- 10 [343c29] 善現！諸菩薩摩訶薩如是修行菩薩行時(*evam atra carati*)，如(*yathā*) 佛無上正等菩提(*bodhim*)，於諸法中·不作二相(*a-dvayī-karoti, na dvaidhī-karoti*)。

(*evam khalu*) 善現(*subhūte*)！若菩薩摩訶薩(*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)·如是行般若波羅蜜多時(*prajñāpāramitāyām caran*)，名·為無上正等菩提·修菩薩行(*bodhaye carati*)。善現！諸菩薩摩訶薩，若能如是修菩薩行，疾證無上正等菩提。」

[344a05] 爾時(*evam ukte*)，具壽善現(*āyusmān subhūtir*) 白佛言(*bhagavantam etad avocat*)：「世尊！所說佛陀·佛陀者(*buddho buddha iti bhagavann ucyate*)，依何義故，名為佛陀(*kasyaitad adhi-vacanam buddha iti*)？」

25 [344a07] 佛告善現(*bhagavān āha*)：「覺義、實義(*bhūtārtho*)、薄伽梵義，故名佛陀(*buddha ity ucyate*)。」

[344a08] 復次(*api tu khalu punaḥ*)，善現(*subhūte*)！於諸實法(*bhūtā asya dharmā*)·現等正覺(*abhi-saṃ-buddhās*)，故(*tasmād*) 名佛陀(*buddha ity ucyate*)。

30 [344a09] 復次，善現！通達實法(*bhūto 'syārthaḥ prati-viddhas*)，故(*tasmād*) 名佛陀(*buddha ity ucyate*)。

[344a10] 復次(*api tu khalu punaḥ*)，善現(*subhūte*)！於一切法·如所有性(*sarva-dharmā yathāvad*)、盡所有性·無顛倒覺(*abhi-saṃ-buddhās*)，故(*tasmād*) 名佛陀(*buddha ity ucyate*)。

35 [344a11] 復次，善現！遍於三世及無為法·無障智·轉，故名佛陀。

[344a12] 復次，善現！如實開覺一切有情，令離顛倒，故名佛陀。」

[344a14] 爾時，具壽善現白佛言(*subhūtir āha*)：「世尊！所說菩提·菩提者(*bodhir iti bhagavan*)，依何義故，名為菩提(*kasyaitad adhi-vacanam*)？」

[344a15] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「菩提者 (*bodhir iti subhūte*) , 是空義 (*śūnyatāyā etad adhi-vacanam*) , 是真如義 (*tathatāyā etad adhi-vacanam*) , 是實際義, 是法性義 (*dharmatāyā etad adhi-vacanam*) , (*bhūta-koṭer etad adhi-vacanam*) 是法界義 (*dharmadhātor etad adhi-vacanam*) 。

5 [344a17] 復次 (*api tu khalu punaḥ*) , 善現 (*subhūte*) ! 假立名、相、施設言說 (*nāmadheya-mātram*) , 能真實覺最上勝妙, 故名菩提 (*etad bodhir iti*) 。

[344a18] 復次 (*api tu khalu punaḥ*) , 善現 (*subhūte*) ! 不可壞義 (*a-bhedārtho*) , 是菩提義 (*bodhy-arthaḥ*) 。無分別義, 是菩提義。

10 [344a19] 復次 (*api tu khalu punaḥ*) , 善現 (*subhūte*) ! 是真, 是實, 非虛妄, 非變異 (*bodhis tathatā'-vi-tathatā'-n-anya-tathatā'-nanyathī-bhāvas*) , 故 (*tasmād*) 名菩提 (*bodhir ity ucyate*) 。

[344a20] 復次 (*api tu khalu punaḥ*) , 善現 (*subhūte*) ! 唯假名、相 (*nāmanimitta-mātram etad bodhir iti*) , 無實可得, 故 (*tasmād*) 名菩提 (*bodhir ucyate*) 。

15 [344a21] 復次 (*api tu khalu punaḥ*) , 善現 (*subhūte*) ! 諸佛所有 (*buddhānām eva bhagavatām*) 真淨遍覺 (*eṣā bodhis*) , 故 (*tasmād*) 名菩提 (*bodhir ity ucyate*) 。

[344a22] 復次 (*api tu khalu punaḥ*) , 善現 (*subhūte*) ! 諸佛·由此·於一切法·一切種相, 現等正覺 (*buddhair eṣā bhagavadbhir abhi-saṃ-buddhās*) , 故 (*tasmād*) 名菩提 (*bodhir ity ucyate*) 。

20 [344a24] 爾時 (*evam ukte*) , 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「世尊! 諸菩薩摩訶薩為菩提故 (*yo bhagavan bodhisattvo mahāsattva imāyair bodhaye carati*) , 修行六波羅蜜多 (*sa kiṃ ṣaṭsu pāramitāsu carati*) · 乃至 (*sapta-triṃśatsu bodhi-pakṣyeṣu dharmeṣu carati, sarvaśūnyatārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu carati, śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣu caraty, abhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmeṣu carati*) 一切智智時 (*sarv'ākāra-jñatāyāṃ carati*) , 於何等法 (*kasya dharmasya*) · 為益 (*ā-game vā caraty*) 、為損 (*apa-game vā*) , 為增、為減 (*hānau vā vṛddhau vā*) , 為生 (*ut-pādāya vā*) 、為滅 (*ni-rodhāya vā*) , 為染 (*saṃ-kleśāya*) 、為淨 (*vy-ava-dānāya vā*) ? 」

30 [344a27] (*evam ukte*) 佛 (*bhagavān*) 告善現 (*āyusmantam subhūtim etad avocat*) : 「諸菩薩摩訶薩為菩提故 (*yaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattva imāyair bodhaye carati*) , 修行六波羅蜜多 (*sa na ṣaṭsu pāramitāsu carati*) · 乃至 (*na sapta-triṃśatsu bodhi-pakṣeṣu dharmeṣu carati, na sarvaśūnyatārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu (PSP_5:141) carati, na śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmeṣu carati*) 一切智智時 (*na sarv'ākāra-jñatāyāṃ carati*) , 於一切法 (*na kasya-cid dharmasya*) · 無益 (*ā-game vā caraty*) 、無損 (*apa-game vā*) , 無增、無減 (*hānau vā vṛddhau vā*) , 無生 (*ut-pādāya vā*) 、無滅 (*ni-rodhāya vā*) , 無染 (*saṃ-kleśāya*) 、無淨 (*vy-ava-dānāya vā*) 。何以故? 是菩薩摩訶薩, 為菩

提故 (*na hi subhūte bodhisattvasya mahāsattvasya bodhiḥ*)，行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ carata*)，於一切法，都無所緣·而為方便 (*ā-rambaṇa-yogena praty-upa-sthitā*)，不為益 (*ā-caye vā*) 損 (*apa-caye vā*)，不為增減 (*hānau vā vṛddhau vā*)，不為生 (*ut-pādāya vā*) 滅 (*ni-rodhāya vā*)，不為染 (*saṃ-kleśāya vā*) 淨 (*vy-ava-dānāya vā*) · 現在前故 (*praty-upa-sthitā*) 。」

[344b04] 具壽善現白言 (*subhūtir āha*)：「世尊！若 (*yadi bhagavan*) 菩薩摩訶薩為菩提故 (*bodhisattvasya mahyāsattvasya bodhir*)，修行六波羅蜜多·乃至一切智智時，於一切法，都無所緣·而為方便 (*na kasya-cid dharmasy'ā-rambaṇa-yogena praty-upa-sthitā*)，不為益損，不為增減，不為生滅，不為染淨·

10 現在前者，是菩薩摩訶薩， (*tat katham idānīm bodhisattvo mahāsattvaḥ*) 行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，云何攝受布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāṃ pari-grhṇāti*) · 乃至 (*śīla-pāramitāṃ pari-grhṇāti, kṣānti-pāramitāṃ pari-grhṇāti, vīrya-pāramitāṃ pari-grhṇāti, dhyāna-pāramitāṃ pari-grhṇāti*) 般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāṃ pari-grhṇāti*)？云何攝受內空 (*adhy-ātma-śūnyatāyāṃ carati*) ·

15 乃至 (*yāvad*) 無性自性空 (*a-bhāva-sva-bhāva-śūnyatāyāṃ carati*)？云何攝受真如·乃至不思議界？云何攝受苦、集、滅、道聖諦 (*ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu carati*)？云何攝受四念住·乃至八聖道支 (*smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgeṣu carati*)？云何攝受四靜慮、四無量、四無色定？云何攝受八

20 解脫·乃至十遍處？云何攝受空、無相、無願解脫門 (*śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-vi-mokṣa-mukheṣu caraty*)？云何攝受諸菩薩地 (*abhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmeṣu carati*)？云何攝受陀羅尼門、三摩地門？云何攝受五眼、六神通？云何攝受如來十力·乃至十八佛不共法？ (*mahā-karuṇāyāṃ carati, daśasu bodhisattva-bhūmiṣu carati*) 云何攝受無忘失法、恒住捨

25 性？云何攝受一切智、道相智、一切相智？云何超諸聲聞、獨覺等地 (*śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmim ati-krāmati*)，趣入菩薩正性離生，漸次證得一切智智？」

[344b20] (*evam ukte*) 佛言 (*bhagavān āyuṣmantam subhūtim etad avocat*)：「善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，不以二故·攝受·修行六波羅蜜多 (*na hi subhūte bodhisattvasya mahāsattvasya dvayena bodhisattva-carir, na hi*

30 *bodhisattvo mahāsattvo dvayena dāna-pāramitāyāṃ carati, śīla-pāramitāyāṃ carati, kṣānti-pāramitāyāṃ carati, vīrya-pāramitāyāṃ carati, dhyāna-pāramitāyāṃ carati, na dvayena prajñāpāramitāyāṃ carati*)，乃至 (*na dvayenādhy-ātma-śūnyatāyāṃ carati, bahirdhā-śūnyatāyāṃ carati, adhy-ātma-bahirdhā-śūnyatāyāṃ carati, yāvad a-bhāva-sva-bhāva-śūnyatāyāṃ carati, na dvayena smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-*

35 *pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgeṣu carati, na dvayen' ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu carati, na dvayena śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣu carati, na dvayenābhijñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-*

saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmeṣu carati) 不以二故 · 漸次證得一切智智 (*na dvayena sarv'ākāra-jñatāyāṃ carati*) 。」

[344b23] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「若 (*yadi bhagavan*) 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，不以二故 · 攝受 · 修行六波羅蜜多 (*dāna-pāramitāyāṃ na dvayena caraty, evaṃ śīla-kṣānti-vīrya-dhyāna-pāramitāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ na dvayena carati*) ，乃至 (*sarva-sūnyatā-bodhi-pakṣya-dharm'ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu* (PSP_5:142) *na dvayena carati, sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābbhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmeṣu na dvayena carati*) 不以二故 · 漸次證得一切智智者 (*sarv'ākāra-jñatāyāṃ na dvayena carati*) ，云何 (*tat katham idānīm*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) 從初發心 · 乃至後心，恒時增長一切善法 (*kuśala-mūlair vi-var dhate prathama-cittōt-pādam up'ādāya, yāvat paścimakaś cittōt-pādaḥ kuśala-mūlair vi-var dhate*) ? 」

[344b27] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantaṃ subhūtim etad avocat*) : 「若菩薩摩訶薩 · 以二故行 (*ye subhūte dvayena caranti*) ，則諸善法不得增長 (*na te vi-var dhante kuśala-mūlair dharmaiḥ*) 。何以故 (*tat kasya hetoḥ*) ? 愚夫、異生皆依二故 (*dvaye ni-sritya hi subhūte sarva-bāla-prthag-janās*) ，所起善法不得增長 (*te na vi-var dhate kuśala-mūlair dharmair*) 。若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ punar*) · 不二故行 (*a-dvayena carati*) ，從初發心 (*tena prathama-cittōt-pādam up'ādāya kuśala-mūlair dharmair vi-var dhate*) · 乃至後心，恒時增長一切善法 (*yāvat paścimakaś cittōt-pādaḥ kuśala-mūlair dharmair vi-var dhate*) 。

是故，善現！諸菩薩摩訶薩善根堅固；世間 · 天、人、阿素洛等不能毀壞 (*tenān-ava-mardanīyo bhavati sa-deva-mānuṣāsureṇa lokena*) ，令墮聲聞、獨覺等地 (*yair a-kuśalair dharmair ava-marditaḥ samānaḥ śrāvaka-bhūmau vā pratyekabuddha-bhūmau vā-pated ity*) ；世間種種惡、不善法不能制伏 (*ebhiś cānyaiś cā-kuśalair dharmaiḥ saṃ-hriyamāṇo*) ，令 · 於行六波羅蜜多 (*dāna-pāramitāyāṃ caran na kuśalair dharmair vi-var dhate, evaṃ śīla-pāramitāyāṃ kṣānti-pāramitāyāṃ vīrya-pāramitāyāṃ dhyāna-pāramitāyāṃ, prajñāpāramitāyāṃ caran na kuśalair dharmair vi-var dhate*) · 乃至 (*smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgeṣu caran na kuśalair dharmair vi-var dhate, adhy-ātma-sūnyatāyāṃ yāvad a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatāyāṃ caran na kuśalair dharmair vi-var dhate, ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu caran na kuśalair dharmair vi-var dhate, sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābbhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmeṣu caran na kuśalair dharmair vi-var dhate*) 一切智智時，所有善法不得增長 (*sarv'ākāra-jñatāyāṃ caran na kuśalair dharmair vi-var dhate*) 。

如是 (*evaṃ khalu*) ，善現 (*subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩應行甚深般若波羅蜜多 (*bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitāyāṃ caritavyam*) 。

[344c08] 具壽善現白言 (*subhūtir āha*) : 「 (*kiṃ punar*) 世尊 (*bhagavan*) ! 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) 為善根故 (*kuśala-mūlānāṃ kṛtaśaḥ*) 行深般若波羅蜜多耶 (*prajñāpāramitāyāṃ carati*) ? 」

[344c09] 佛言 (*bhagavān āha*) : 「不爾。諸菩薩摩訶薩不為善根故 (*na subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ kuśala-mūlānāṃ kṛtaśaḥ*) 行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ carati*) , 亦不為不善根故 (*nāpy a-kuśala-mūlānāṃ kṛtaśaḥ*) 行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ carati*) 。何以故? 諸菩薩摩訶薩·法應如是, 若未親近諸佛世尊 (*nā-pary-upāsya buddhān bhagavataḥ*) , 若諸善根未極圓滿 (*nā-pari-pūrya kuśala-mūlāni*) , 若真善友未多攝受 (*kalyāṇa-mitirair a-parigrhīto*) , 終不能得一切智智 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āptum*) 。

[344c14] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「云何 (*katham*) (*bhagavan*) 菩薩摩訶薩親近諸佛 (*pary-upāsya buddhān bhagavataḥ*) 、圓滿善根 (*kuśala-mūlāni* (PSP_5:143) *pari-pūrya*) 、得真善友多所攝受 (*kalyāṇa-mitra-pari-grhīto*) , 速能證得一切智智 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnoti*) ? 」

[344c16] 佛言 (*bhagavān āha*) : 「 (*iha*) 善現 (*subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) , 從初發心 (*prathama-cittōt-pādam up'ādāya*) , 親近如來·應·正等覺 (*tathāgatān arhataḥ samyak-saṃ-buddhān pary-up'āste*) ; 聞說正法 (*yaṃ ca te buddhā bhagavanto dharmam bhāṣante*) , 所謂契經 (*sūtram*) · 乃至論議 (*geyam vy-ā-karaṇam iti-vṛttakam jātakam saṃ-graha-vaipulyādbhuta-dharmāvadānōpa-deśāms*) ; 聞已, 受持 (*tān sarvān ud-grhṇāty*) (*ud-grhya*) ; 數數溫習, 令善通利; 既善通利 (*kāyena vācā su-pari-jitān kṛtvā*) , 思惟觀察 (*manasā tat-prēkṣitān karoti*) ; 既觀察已, 深見意趣; 見意趣已, 復善通達 (*drṣṭyā su-prativeddhān karoti*) ; 既善通達, 得陀羅尼 (*dhāraṇīm prati-labhate*) ; (*dhāraṇyāṃ prati-labdhāyāṃ*) , 起無礙辯 (*prati-saṃ-vid ut-pādayati*) ; (*prati-saṃ-vidbhir ut-pāditābhis*) 乃至證得一切智智·隨所生處 (*tasya jāti-vy-ati-vṛttasyāpi*) · 於所聞持正法教義·常不忘失 (*te dharmā na jātu vi-pra-ṇasyanti*) (*yāvat sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnoti*) 。於諸佛所 (*tatra tais tathāgatair arhadbhiḥ samyak-saṃ-buddhaiḥ*) , 廣種善根 (*kuśala-mūlāny ava-ropayati*) 。由善根力所攝受故 (*taiś ca kuśala-mūlaih pari-grhīto*) , 不墮惡趣、無暇中生 (*na jātv apāyair vā '-kṣaṇair vôt-padyate*) 。復由善根所攝受故 (*taiś ca kuśalair*) , 意樂清淨 (*āsāya-pari-śuddhiṃ pari-grhṇāti*) 。淨意樂力所攝持故 (*yayā āsāya-pari-śuddhyā*) , 常能無倒成熟有情, 嚴淨佛土 (*buddha-kṣetram pari-śodhayati, sattvāms ca pari-pācayati*) 。復由善根所攝受故 (*taiś ca kuśala-mūlaih pari-grhītaḥ*) , 常不遠離真淨善友 (*kalyāṇa-mitiraiś ca na jātu vi-rahito bhavati*) ——調·諸如來·應·正等覺 (*buddhair bhagavadbhir*) , 及諸菩薩摩訶薩眾 (*bodhisattvair mahāsattvaiḥ*) , 獨覺、聲聞、并餘·能讚佛、法、僧者 (*śrāvakaiś ca ye buddha-yānasya varṇam bhāṣante*) 。

[344c28] 如是 (*evaṃ khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩親近諸佛，圓滿善根，得真善友多所攝受，速能證得一切智智。是故，善現！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) 行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caratā*)，欲疾證得一切智智，當勤精進·親近諸佛 (*buddhā bhagavantaḥ pary-up'āsitavyāḥ*)，
 5 攝受圓滿所種善根 (*kuśala-mūlaṃ ca pari-grhītavyaṃ*)，承事善友 (*kalyāṇa-mitrāṇi ca sevityāni*)，勿生厭倦。」

第二分・親近品・第七十一²⁶

[345a06] 爾時 (*atha khalv*) ，具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) ：「世尊！若菩薩摩訶薩 (*yaḥ punar bhagavan bodhisattvo mahāsattvo*) · 不親近諸佛 (*nāpi buddhān bhagavataḥ pary-up'āste*) ，
5 不圓滿善根 (*nāpi kuśala-mūlāni pari-pūrayet*) ，不承事善友 (*nāpi kalyāṇa-mitra-pari-grhīto bhavet*) ，是菩薩摩訶薩，豈不能得一切智智 (*mā haiva bodhisattvo mahāsattvaḥ sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnuyāt*) ？」

[345a08] 佛告善現 (*bhagavān āha*) ：「若 (*na khalu subhūte*) 不能親近諸佛、圓滿善根 (*buddhān bhagavato 'pary-upāsyān-ava-ropita-kuśala-mūlaḥ*) 、承
10 事善友 (*kalyāṇa-mitrair a-pari-grhītaḥ*) ，尚不名菩薩摩訶薩，豈能證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnuyāt*) 。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ？或有菩薩摩訶薩，親近諸佛 (*buddhān eva tāvad bhagavataḥ pary-upāsyā*) ，種諸善根 (*kuśala-mūlāny ava-ropya*) ，承事善友 (*kalyāṇa-mitrāṇi ca sevivā bhajitvā pary-upāsyaiyam kuśala-mūla-sam-anv-ā-gato*) ，猶不能得一切智智 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āptum a-sam-arthāḥ*) ；況 (*prāg eva*) 不能親近諸佛 (*buddhān bhagavato 'pary-upāsyā*) 、圓滿善根 (*kuśala-mūlāny an-ava-ropya*) 、承事善友 (*kalyāṇa-mitrair a-pari-grhītaḥ*) ，而能證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnuyād iti*) 。彼若能得一切智智，無有是處 (*nēdaṃ sthānaṃ vidyate*) 。是故 (*tasmāt tarhi*) ，善現 (*subhūte*) ！若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena* (PSP_5:144)) · 欲稱 · 菩薩摩訶薩 · 名，欲疾證得一切智智，常應親
20 近諸佛世尊 (*buddhā bhagavantaḥ pary-up'āsitavyāḥ*) ，圓滿善根 (*kuśala-mūlāni cāva-ropitavyāni*) ，承事善友 (*kalyāṇa-mitrāṇi ca sevitavyāni bhaktavyāni pary-up'āsitavyāni*) ，勿生厭倦。」

[345a17] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) ：「以何因緣 (*kena kāraṇena*) ，
25 (*bhagavan*) 有菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*) ，雖親近諸佛 (*buddhāṃs ca bhagavataḥ pary-upāsyā*) ，種諸善根 (*kuśala-mūlāni cāva-ropya*) ，承事善友 (*kalyāṇa-mitrāṇi ca sevivā bhaktvā pary-upāsyā*) ，而不能得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnuyāt*) ？」

[345a19] 佛告善現 (*bhagavān āha*) ：「彼菩薩摩訶薩，遠離方便善巧力故
30 (*upāya-kausalya-vi-rahitavāt*) ，雖親近諸佛、種諸善根、承事善友，而不能得一切智智。謂 · 彼菩薩摩訶薩不從諸佛及諸善友聞說殊勝方便善巧，雖親近諸佛、種諸善根、承事善友，而不能得一切智智 (*ye nōpāyena śruto bhavati, teṣāṃ buddhānām bhagavatām antikāt sa-dharmas, tāni ca kuśala-mūlāni nāva-ropitāni, tāni ca kalyāṇa-mitrāṇi sevītāni bhaktitāni pary-up'āsītāni, yāny asyōpāyam upa-diśanti, tena vi-rahitavāt*) 。」

[345a24] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) ：「何等名為方便善巧 (*katamad bhagavann upāya-kausalyam*) ，諸菩薩摩訶薩成就如是方便善巧 (*yenōpāya-*

²⁶ Cf. Kimura, V, p. 143; Conze 1975, p. 533.

kausalyena sam-anv-ā-gato bodhisattvo mahāsattvaḥ)，諸有所為·定能證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnoti*) ?」

[345a26] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) :
 「 (*iha subhūte*) 若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，從初發心 (*prathamacittôt-pādam up'ādāya*)，修行布施波羅蜜多時 (*dāna-pāramitāyām caran*)，以一切智智相應作意 (*sarv'ākāra-jñatā-prati-saṃ-yuktair manasi-kārair*)，或施諸佛 (*dānam dadāti buddhebhyo bhagavadbhyaḥ*)，或施菩薩，或施獨覺 (*pratyekabuddhebhyo vā*)，或施聲聞，或施諸餘沙門、梵志，或施外道·修梵行者，或施貧窮、涉路苦行、及來乞者，或施一切人、非人等。是菩薩摩訶薩，成就如是一切智智相應作意 (*sarv'ākāra-jñatā-prati-saṃ-yuktair manasi-kārair sam-anv-ā-gato*)，雖行布施，而無施想 (*na cāsyā dāna-saṃjñā bhavati*)、無受者想 (*na prati-grāhaka-saṃjñā*)，亦無一切我、我所想 (*na dāna-pati-saṃjñā*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? (*tathā hi*) 是菩薩摩訶薩， (*sa*)，觀一切法自相皆空 (*sva-lakṣaṇa-śūnyān dharmān jānāti*)，無實 (*a-sad-bhūtān*)、無成 (*a-pari-ṇiṣ-pannān*)、無轉 (*an-abhi-nir-vṛttāṃś ca sarva-dharmān paśyati*)、無滅。入諸法相 (*dharmāṇām ca dharmā-lakṣaṇam ava-tarati*)，知一切法無作、無能 (*a-kiṃ-cit-sam-arthatām*)，入諸行相 (*sarva-dharmāṇām saṃskāra-lakṣaṇam avatarati*)。是菩薩摩訶薩， (*so*)，成就如是方便善巧 (*'nenôpāya-kausalyena sam-anv-ā-gataḥ*)，恒時增長覺分善根 (*kuśalair dharmair vi-var dhate*)。由此善根常增長故 (*kuśalair dharmair vi-var dhamaṇo*)，能行布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāyām carati*) (*dāna-pāramitāyām caran*)，成熟有情 (*sattvāṃś ca pari-pācayati*)，嚴淨佛土 (*buddha-kṣetram ca pari-śodhayati*)。雖行布施，而不希求施所得果 (*na ca dāna-phalam upa-jīvati*)，謂 (*yad dāna-phalam*) · 不迴向 · 可愛境界及勝生處 (*saṃsāre pari-bhuñjīta*)，唯 (*anyatra*) 為救護無救護者 (*sattva-pari-trānatayā*)，及欲解脫未解脫者 (*sattva-pari-mocanatayā*)，修行布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāyām carati*) 。

[345b13] 復次 (*punar aparam*)，善現 (*subhūte*) ! 若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，從初發心，修行淨戒波羅蜜多時 (*śīla-pāramitāyām caran prathamacittôt-pādam up'ādāya*)，以一切智智相應作意 (*sarv'ākāra-jñatā-prati-saṃ-yuktair manasi-kārair*)，受持淨戒 (*śīlam rakṣati*)。心常不起貪 (*tasya naiva rāge cittam patati*)、瞋 (*na doṣe*)、癡 (*na mohe*) 等、隨眠 (*nānuśaye*)、纏縛 (*na paryut-thāne patati*)；亦復不起·能障菩提·餘不善法 (*nānyeṣv a-kuśaleṣu dharmeṣu patati ye bodhaye pari-panthakās*)，所謂 (*tad-yathā*) · 慳慳 (*mātsarya-cittam vā*)、惡戒 (*dauḥ-śīlya-cittam vā*)、忿恚 (*kṣubdha-cittam vā*)、懈怠 (*kausīdya-cittam vā*)、劣心 (*hīna-cittam vā*)、亂心 (*bhrānta-cittam* (PSP_5:145) *vā*)、惡慧 (*dauḥ-prajñā-cittam vā*)、諸慢、過慢、慢過慢 (*mānāti-māno*)、(' *dhi-māno*) 我慢 (' *smi-mānaḥ*)、增上慢、卑慢、邪慢、聲聞獨覺相應作意 (*śrāvaka-pratyekabuddha-cittam vā*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? (*tathā hi*) 是菩薩摩訶薩， (*sa*)，觀一切

法自相皆空 (*sva-lakṣaṇa-sūnyān dharmān jānāti*)，無實 (*a-sad-bhūtān*)、無成 (*a-pari-niṣ-pannān*)、無轉 (*an-abhi-nir-vṛttāṃś ca sarva-dharmān paśyati*)、無滅。入諸法相 (*dharmāṇāṃ ca dharma-lakṣaṇam ava-tarati*)，知一切法無作、無能 (*a-kiṃ-cit-sam-arthatāṃ ca*)，入諸行相 (*sarva-dharmāṇāṃ saṃskāra-lakṣaṇam ava-tarati*)。是菩薩摩訶薩，(so)，成就如是方便善巧 (*'nenôpāya-kausalyena sam-anv-ā-gataḥ*)，恒時增長覺分善根 (*kuśalair dharmair vi-var dhate*)。由此善根常增長故 (*kuśalair dharmair vi-var dhamaṇaḥ*)，能行淨戒波羅蜜多 (*śīla-pāramitāyāṃ carati*) (*sa śīla-pāramitāyāṃ caran*)，成熟有情 (*sattvāṃś ca pari-pācayati*)，嚴淨佛土 (*buddha-kṣetraṃ ca pari-śodhayati*)。雖行淨戒，而不希求戒所得果 (*na ca śīla-phalam upa-jīvati*)，謂 (*yac chīla-phalam*)·不迴向·可愛境界及勝生處 (*saṃsāre pari-bhuñjīta*)，唯 (*anyatra*) 為救護無救護者 (*sattva-pari-trāṇatayā*)，及欲解脫未解脫者 (*sattva-pari-mocanatayā*)，修行淨戒波羅蜜多 (*śīla-pāramitāyāṃ carati*)。

[345b27] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，從初發心，修行安忍波羅蜜多時 (*kṣānti-pāramitāyāṃ caran prathama-cittôt-pādam up'ādāya*)，以一切智智相應作意 (*sarv'ākāra-jñātā-pratisaṃ-yuktair manasi-kārais*)，修學安忍 (*tāṃ kṣāntiṃ bhāvayati*)。是菩薩摩訶薩，(sa)，乃至為·護自命·因緣 (*svakeṣv api prāṇeṣu vy-ava-ropyamāneṣu*)，亦常不起一念忿恚、惡言·加報怨恨之心 (*na prati-dahyate, na prati-kruṣyati, na vy-ā-pādôpa-nāham upa-nahyati*)。假使有來欲害其命 (*sa jīvitād vy-aparopyamāno 'pi*)，劫奪財寶 (*sarva-sve vā 'pa-hriyamāṇe*)，侵凌妻室 (*dāre vā-krṣyamāṇe*)，誣調 (*mṛṣā-vāda ucyamānaḥ*)，罵 (*piśunam paruṣam saṃ-bhinnaṃ vōcyamāna*) 辱 (*ā-kruṣyamāṇo vā*)，阻隔輕調，或打 (*tāḍyamāno vā*)、或刺、或割、或截 (*cchidyamāno vā*)，及加種種不饒益事，於彼有情竟無忿恨 (*na kṣubhyati*)，唯求作彼利益安樂 (*sattvānāṃ eva hitam ut-pādayati*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？(*tathā hi*) 是菩薩摩訶薩，觀一切法自相皆空 (*sva-lakṣaṇa-sūnyān dharmān jānāti*)，無實 (*a-sad-bhūtān*)、無成 (*a-pari-niṣ-pannān*)、無轉 (*an-abhi-nir-vṛttāṃś ca sarva-dharmān paśyati*)、無滅。入諸法相 (*sa dharmāṇāṃ ca dharma-lakṣaṇam ava-tarati*)，知一切法無作、無能 (*a-kiṃ-cit-sam-arthatāṃ ca*)，入諸行相 (*sarva-dharmāṇāṃ saṃskāra-lakṣaṇam ava-tarati*)。是菩薩摩訶薩，(so)，成就如是方便善巧 (*'nenôpāya-kausalyena sam-anv-ā-gataḥ*)，恒時增長覺分善根 (*kuśalair dharmair vi-var dhate*)。由此善根常增長故 (*sa kuśalair dharmair vi-var dhamaṇaḥ*)，能行安忍波羅蜜多 (*kṣānti-pāramitāyāṃ carati*) (*sa kṣānti-pāramitāyāṃ caran*)，成熟有情 (*sarva-sattvāṃś ca pari-pācayati*)，嚴淨佛土 (*buddha-kṣetraṃ ca pari-śodhayati*)。雖行安忍，而不希求忍所得果 (*na ca kṣānti-phalam upa-jīvati*)，謂 (*yac kṣānti-phalam*)·不迴向·可愛境界及勝生處 (*saṃsāre pari-bhuñjīta*)，唯 (*anyatra*) 為救護無救護者 (*sattva-pari-trāṇatayā*)，及欲解

脫未解脫者 (*sattva-pari-mocanatayā*)，修行安忍波羅蜜多 (*kṣānti-pāramitāyāṃ carati*)。

[345c13] 復次(*punar aparaṃ*)，善現(*subhūte*)！若菩薩摩訶薩(*bodhisattvo mahāsattvo*)，從初發心，修行精進波羅蜜多時(*vīrya-pāramitāyāṃ caran prathama-cittôt-pādam up'ādāya*)，以一切智智相應作意(*sarv'ākāra-jñatā-prati-saṃ-yuktair manasi-kārair*)，發起正勤(*vīryam ā-rabhate*)。勇猛(*dṛḍha-saṃ-nāho*)、無怯(*dṛḍha-parā-kramo*)，遠離懈怠、下劣之心(*na kauśīdyam vā a-lasa-cittam vôt-pādayati*)。為求菩提(*sa bodher arthāya*)，不憚眾苦(*duḥkham api na gaṇa-patidakṣo 'n-a-laso 'pi śaktibhir vāryamāṇo, manuṣya-duḥkham asura-duḥkham tiryag-yoni-duḥkham naraka-duḥkham api na gaṇa-patir api śaktibhir vāryamāṇaḥ*)。修諸善法，常無懈廢。所以者何(*tat (PSP_5:146) kasya hetoḥ*)？(*tathā hi*)是菩薩摩訶薩，(*sa*)，觀一切法自相皆空(*sva-lakṣaṇa-sūnyān dharmān jānāti*)，無實(*a-sad-bhūtān*)、無成(*a-pari-ṇiṣ-pannān*)、無轉(*an-abhi-nir-vṛttāṃś ca sarva-dharmān paśyati*)、無滅。入諸法相(*dharmāṇāṃ ca dharmā-lakṣaṇam ava-tarati*)，知一切法無作、無能(*a-kiṃ-cit-saṃ-arthatāṃ ca*)，入諸行相(*sarva-dharmāṇāṃ saṃskāra-lakṣaṇam ava-tarati*)。是菩薩摩訶薩，(*so*)，成就如是方便善巧(*'nenôpāya-kauśalyena saṃ-anv-ā-gataḥ*)，恒時增長覺分善根(*kuśalair dharmair vi-var dhate*)。由此善根常增長故(*sa kuśalair dharmair vi-var dhamaṇo*)，能行精進波羅蜜多(*vīrya-pāramitāyāṃ caran*)，成熟有情(*sattvāṃś ca pari-pācayati*)，嚴淨佛土(*buddha-kṣetraṃ ca pari-śodhayati*)。雖行精進，而不希求勤所得果(*na ca vīrya-phalam upa-jīvati*)，謂(*yad vīrya-phalam*)。不迴向。可愛境界及勝生處(*saṃsāre pari-bhuñjita*)，唯(*anyatra*)為救護無救護者(*sattva-pari-trāṇatayā*)，及欲解脫未解脫者(*sattva-pari-mocanatayā*)，修行精進波羅蜜多(*vīrya-pāramitāyāṃ carati*)。

[345c25] 復次(*punar aparaṃ*)，善現(*subhūte*)！若菩薩摩訶薩(*bodhisattvo mahāsattvo*)，從初發心，修行靜慮波羅蜜多時(*dhyāna-pāramitāyāṃ caran prathama-cittôt-pādam up'ādāya*)，以一切智智相應作意(*sarv'ākāra-jñatā-prati-saṃ-yuktair manasi-kārair*)，修學諸定(*dhyānaṃ saṃ-ā-padyate*)。是菩薩摩訶薩，眼見諸色(*caḥṣuṣā rūpāṇi drṣṭvā*) (*na nimitta-grāhī-bhavati, nānu-vy-añjana-grāhī-bhavati, yathā-vi-karaṇam evaṃ caḥsur-indriyeṇā-saṃ-vara-saṃ-vṛtam vi-harantam, abhi-dhyā daurmanasyāḥ pāpakā a-kuśalā dharmāś cittam anu-śraveyuh, teṣāṃ saṃ-varāya prati-padyate, rakṣati caḥsur-indriyam*)；(*evaṃ*)耳聞諸聲(*śrotreṇa śabdān śrutvā*)，鼻嗅諸香(*ghrāṇena gandhān ā-ghrāya*)，舌嘗諸味(*jihvayā rasān ā-svādya*)，身覺諸觸(*kāyena spraṣṭavyaṃ sprṣṭvā*)；意了諸法已(*manasā dharmān vi-jñāya*)，不取諸相(*na nimitta-grāhī-bhavati*)，不取隨好(*nānu-vy-añjana-grāhī-bhavati*)，即於是處防護諸根(*yathā-vi-karaṇam evaṃ mana-indriyeṇā-saṃ-vara-saṃ-vṛtam*)，不放逸住(*vi-harantam*)，勿令發起世間貪(*abhi-dhyā*)、憂(*daurmanasyāḥ*)、惡(*pāpakā*)、不善法(*a-kuśalā dharmāś*)、

諸煩惱漏 (*cittam anu-śraveyuh*)，專修念定 (*teṣāṃ saṃ-varāya prati-padyate*)，
 守護諸根 (*raḥṣati mana-indriyaṃ*)。是菩薩摩訶薩，(sa)，若行 (*gacchann api*)、
 若住 (*tiṣṭhann api*)、若坐 (*ni-ṣaṇṇo 'pi*)、若臥 (*śayāno 'pi*)、若語 (*bhāṣamāno 'pi*)、
 若默 (*tūṣṇī-bhūto 'pi*)，常不遠離勝奢摩他 (*sam-ā-hitāva-sthāṃ na jahāti na vi-*
 5 *jahāti*)，遠離種種雜穢諸法 (*sa bhavaty a-hasta-lolo '-pāda-lolo '-mukharo '-pra-*
kīrṇa-vāg a-vi-ḥṣipta-caḥṣur a-vi-ḥṣiptēndriyo 'n-ud-dhato '-capalo '-rabhaso '-
bhrānta-kāyo '-bhrānta-cittaḥ)，身心寂靜 (*sānta-kāyaḥ sānta-vāk sānta-citto*)，
 無·異威儀軌則 (*rahasya-rahasi vā '-vi-kalpitēryā-patho*)，所行·無不調善 (*yaiḥ*
 10 *ke-cid apy anna-pāna-śayan'āsana-glāna-pratyaya-bhaiṣajya-pariṣ-kāraiḥ saṃ-*
tuṣṭaḥ surabhaḥ su-poṣyaḥ kalyāṇ'ācāra-gocaraḥ)，心常安定·無所分別 (*saṃ-*
gaṇikāyā api vi-veka-gocaraḥ, lābhe '-lābhe ca sa nir-vi-kāro 'n-un-natāva-nataḥ,
sukhe duṣkhe stutau nindāyāṃ yaśasya-yaśasi jīvite ca maraṇe ca samo nir-vi-kāro 'n-
un-natāva-nataḥ, śatrau ca mitre ca sādḥau cā-sādḥau ca mana-āpa-vartiny a-mana-
 15 *āpa-vartiny āryeṣu śabdesv an-āryeṣu* (PSP_5:147) *śabdeṣu vi-vikṭeṣu vy-ava-kīrṇeṣu ca*
samo nir-vi-kāro 'n-un-natāva-nataḥ, priyā-priyeṣu rūpeṣv anu-rodha-vi-rodhāpa-
gaḥ)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？(*tathā hi*) 是菩薩摩訶薩，(sa)，觀一
 切法自相皆空 (*sva-lakṣaṇa-sūnyān dharmān jānāti*)，無實 (*a-sad-bhūtān*)、無
 成 (*a-pari-niṣ-pannān*)、無轉 (*an-abhi-nir-vṛttāṃś ca sarva-dharmān paśyati*)、
 無滅。入諸法相 (*dharmāṇāṃ ca dharmā-lakṣaṇam ava-tarati*)，知一切法無作、
 20 無能 (*a-kiṃ-cit-sam-arthatāṃ ca*)，入諸行相 (*sarva-dharmāṇāṃ saṃskāra-*
lakṣaṇam ava-tarati)。是菩薩摩訶薩，(so)，成就如是方便善巧 (*'nenōpāya-*
kauśalyena sam-anv-ā-gataḥ)，恒時增長覺分善根 (*kuśalair dharmair vi-varḍhate*)。
 由此善根常增長故 (*sa kuśalair dharmair vi-varḍhamāno*)，能行靜慮波羅蜜多
 (*dhyāna-pāramitāyāṃ carati*) (*sa dhyāna-pāramitāyāṃ caran*)，成熟有情 (*sattvāṃś*
 25 *ca pari-pācayati*)，嚴淨佛土 (*buddha-kṣetraṃ ca pari-śodhayati*)。雖行靜慮，
 而不希求定所得果 (*na dhyāna-phalam upa-jīvati*)，謂 (*yad dhyāna-phalam*) ·
 不迴向·可愛境界及勝生處 (*saṃsāre pari-bhuñjīta*)，唯 (*anyatra*) 為救護無救
 護者 (*sattva-pari-trānatayā*)，及欲解脫未解脫者 (*sattva-pari-mocanatayā*)，修
 行靜慮波羅蜜多 (*dhyāna-pāramitāyāṃ carati*) 。

30 [346a13] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo*
mahāsattvaḥ)，從初發心修行般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran prathama-*
cittōt-pādam up'ādāya)，以一切智智相應作意 (*sarv'ākāra-jñatā-prati-saṃ-yuktair*
manasi-kāraiḥ)，修學妙慧。是菩薩摩訶薩，離諸惡慧 (*na duṣ-prajño bhavati*)，
 他·不能引心 (*na para-praṇeyo*)，不發起我、我所執 (*'haṃ-kāra-mama-kāra-vi-*
 35 *gataḥ*)，遠離一切我見、有情見·乃至知者見、見者見 (*ātma-sattva-jīva-jantu-*
poṣa-puruṣa-pudgala-manu-ja-mānava-kāraka-vedaka-jānaka-paśyaka-vi-gataś ca
bhavati)、有·無有見、諸惡見趣 (*sarva-drṣṭi-vi-gataḥ*)，遠離憍慢，無所分別
 (*sarva-sūnyatā-vi-gato nir-vi-kalpo nir-vi-kārah*)，引發種種殊勝善根。所以者何

(*tat kasya hetoḥ*) ? (*tathā hi*) 是菩薩摩訶薩，(*sa*)，觀一切法自相皆空 (*sva-lakṣaṇa-sūnyān dharmān jānāti*)，無實 (*a-sad-bhūtān*)、無成 (*a-pari-niṣ-pannān*)、無轉 (*an-abhi-nir-vṛttāṃś ca sarva-dharmān paśyati*)、無滅。入諸法相 (*dharmāṇāṃ ca dharma-lakṣaṇam ava-tarati*)，知一切法無作、無能 (*a-kiṃ-cit-sam-arthatāṃ ca*)，入諸行相 (*sarva-dharmāṇāṃ saṃskāra-lakṣaṇam ava-tarati*)。是菩薩摩訶薩，(*so*)，成就如是方便善巧 (*'nenôpāya-kauśalyena sam-anv-ā-gataḥ*)，恆時增長覺分善根 (*kuśalair dharmair vi-var dhate*)。由此善根常增長故 (*kuśalair dharmair vi-var dhamaṇaḥ*)，能行般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ carati*) (*sa prajñāpāramitāyāṃ caran*)，成熟有情 (*sattvāṃś ca pari-pācayati*)，嚴淨佛土 (*buddha-kṣetraṃ ca pari-śodhayati*)。雖行般若，而不希求慧所得果 (*na ca prajñā-phalam upa-jīvati*)，謂 (*yat prajñā-phalaṃ*)·不迴向·可愛境界及勝生處 (*saṃsāre pari-bhuñjīta*)，唯 (*anyatra*) 為救護無救護者 (*sattva-pari-trānatayā*)，及欲解脫未解脫者 (*sattva-pari-mocanatayā*)，修行般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ carati*)。

15 [346a27] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，從初發心，修行般若波羅蜜多時，以一切智智相應作意，入四靜慮 (*prathamam dhyānaṃ sam-ā-padyate, dvitīyam dhyānaṃ sam-ā-padyate, tṛtīyam dhyānaṃ sam-ā-padyate, caturtham dhyānaṃ sam-ā-padyate*)、四無量、四無色定 (*catur-a-pra-māṇ'ārūpya-sam-ā-pattīḥ sam-ā-padyate*) (*prathama-cittôt-pādam up'ādāya sarv'ākāra-jñatā-prati-saṃ-yuktair manasi-kārair*)。是菩薩摩訶薩，雖於靜慮、無量、無色·入出自在，而不攝受彼果異熟 (*na ca teṣāṃ vi-pākaṃ parigrhñāti*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? (*tathā hi*) 是菩薩摩訶薩，(*sa*)，成就最勝方便善巧 (*tenôpāya-kauśalyena sam-anv-ā-gato bhavati*) (*yenôpāya-kauśalyena sam-anv-ā-gatas*)，觀諸靜慮、無量、無色·自相皆空 (*tāni ca dhyānāny a-pra-māṇ'ārūpya-sam-ā-pattīḥ sam-ā-padyamānaḥ, sa (PSP_5:148) sva-lakṣaṇa-sūnyān dharmān jānāti*)，無實 (*a-sad-bhūtān*)、無成 (*a-pari-niṣ-pannān*)、無轉 (*an-abhi-nir-vṛttāṃś ca sarva-dharmān paśyati*)、無滅。入諸法相 (*dharmāṇāṃ ca dharma-lakṣaṇam ava-tarati*)，知一切法無作、無能 (*a-kiṃ-cit-sam-arthatāṃ ca*)，入諸行相 (*sarva-dharmāṇāṃ saṃskāra-lakṣaṇam ava-tarati*)。是菩薩摩訶薩，(*so*)，成就如是方便善巧 (*'nenôpāya-kauśalyena sam-anv-ā-gataḥ*)，恆時增長覺分善根 (*kuśalair dharmair vi-var dhate*)。由此善根常增長故 (*sa kuśalair dharmair vi-var dhamaṇo*)，能行靜慮、無量、無色 (*dhyānā-pra-māṇ'ārūpya-sam-ā-pattīś ca sam-ā-padyate*)。由行靜慮、無量、無色，便能自在成熟有情，嚴淨佛土。

35 [346b09] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，從初發心，修行般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，以一切智智相應作意，修學一切菩提分法，成就如是方便善巧，雖行見、修·所斷法·道 (*darśana-bhāvanā-pra-hātavye 'smin mārge carati*)，而不取預流 (*na*

srota-ā-patti-phalam anu-pr'āpnoti)、一來(*na sakṛd-ā-gāmi-phalam*)、不還(*nān-ā-gāmi-phalam*)、阿羅漢果(*nārhattvam anu-pr'āpnoti*)、獨覺菩提。所以者何(*tat kasya hetoḥ*)? (*tathā hi*)是菩薩摩訶薩，(*sa*)，觀一切法自相皆空(*sva-lakṣaṇa-sūnyān sarva-dharmān jānāti*)，無實(*a-sad-bhūtān*)、無成(*a-pari-ṇiṣ-pannān*)、無轉(*an-abhi-nir-vṛttāṃś ca sarva-dharmān paśyati*)、無滅。入諸法相(*dharmāṇāṃ ca dharma-lakṣaṇam ava-tarati*)，知一切法無作、無能(*a-kiṃ-cit-sam-arthatāṃ ca*)，入諸行相(*sarva-dharmāṇāṃ saṃskāra-lakṣaṇam ava-tarati*)。是菩薩摩訶薩，(*so*)，成就最勝方便善巧(*'nenôpāya-kausalyena sam-anv-ā-gataḥ*)，恒時增長覺分善根(*kuśalair dharmair vi-var dhate*)。由此善根常增長故(*sa kuśalair dharmair vi-var dhamaṇaḥ*)，能行一切菩提分法(*sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyeṣu dharmeṣu carati*)(*bodhi-pakṣyeṣu dharmeṣu caran*)，超諸聲聞、獨覺等地(*śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmim ati-kramati*)，趣入菩薩正性離生，是名·菩薩無生法忍(*iyam subhūte bodhisattvasya mahāsattvasyān-ut-pattikair dharmaih kṣāntih*)。由此忍故，常能自在成熟有情，嚴淨佛土。

15 [346b20] 復次(*punar aparaṃ*)，善現(*subhūte*)！若菩薩摩訶薩(*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，修行般若波羅蜜多時(*prajñāpāramitāyāṃ carann*)，以一切智智相應作意，雖得自在順逆入出八解脫(*aṣṭa-vi-mokṣān sam-ā-padyate*)、八勝處、九次第定(*sa navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattis*)、十遍處等(*catvāry ārya-satyāni bhāvayati, sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāni ca sam-ā-padyate*)，而能成就方便善巧，

20 不取預流(*na ca srota-ā-patti-phalam anu-pr'āpnoti*)、一來(*na sakṛd-ā-gāmi-phalam*)、不還(*nān-ā-gāmi-phalam*)、阿羅漢果(*nārhattvam anu-pr'āpnoti*)、獨覺菩提。所以者何(*tat kasya hetoḥ*)? (*tathā hi*)是菩薩摩訶薩，(*sa*)，觀一切法自相皆空(*sva-lakṣaṇa-sūnyān dharmān jānāti*)，無實(*a-sad-bhūtān*)、無成(*a-pari-ṇiṣ-pannān*)、無轉(*an-abhi-nir-vṛttāṃś ca sarva-dharmān paśyati*)、無滅。入諸法相(*sa dharmāṇāṃ ca dharma-lakṣaṇam ava-tarati*)，知一切法無作、無能(*a-kiṃ-cit-sam-arthatāṃ*)，入諸行相(*sarva-dharmāṇāṃ saṃskāra-lakṣaṇam ava-tarati*)。是菩薩摩訶薩，(*so*)，成就最勝方便善巧(*'nenôpāya-kausalyena sam-anv-ā-gataḥ*)，恒時增長覺分善根(*kuśalair dharmair vi-var dhate*)。由此善根常增長故(*sa kuśalair dharmair vi-var dhamaṇo*)(*vi-mokṣa-samādhi-sam-*

30 *ā-patty-ārya-satya-sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣu carati*)(*sa vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patty-ārya-satya-sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣu caran*)(*śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmim ava-krāmati*)，便能自在成熟有情，嚴淨佛土，證入菩薩不退轉地，得受記忍(*iyam subhūte bodhisattvasya mahāsattvasyān-ut-pattika-dharma-vy-ā-karaṇa-kṣāntih*)。

35 [346c01] 復次(*punar aparaṃ*)，善現(*subhūte*)！若菩薩摩訶薩(*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，修行般若波羅蜜多時(*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，以一切智智相應作意，精進修行如來十力(*daśasu tathāgata-baleṣu pari-jayaṃ karoti*)、四無所畏(*caturṣu vaiśāradyeṣu* (PSP_5:149))、四無礙解(*catasṛṣu prati-saṃ-vitsv*)、

大慈、大悲、大喜、大捨、及十八佛不共法等(*aṣṭādaśasv āveṇikeṣu buddha-dharmeṣu mahā-maitryāṃ mahā-karuṇāyāṃ ca*) · 無量、無邊諸佛功德；乃至 · 未具成熟有情、嚴淨佛土，猶未證得一切智智 (*na ca tāvat sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnoti, yāvad buddha-kṣetraṃ na pari-śodhitam bhavati, sarva-sattvās ca na pari-pācitā bhavanti*) 。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? (*tathā hi*) 是菩薩摩訶薩， (*sa*) ，觀一切法自相皆空 (*sva-lakṣaṇaṃ śūnyān dharmān jānāti*) ，無實 (*a-sad-bhūtān*) 、無成 (*a-pari-niṣ-pannān*) 、無轉 (*an-abhi-nir-vṛttāṃś ca sarva-dharmān paśyati*) 、無滅。入諸法相 (*dharmāṇāṃ ca dharmā-lakṣaṇam ava-tarati*) ，知一切法無作、無能 (*a-kiṃ-cit-sam-arthatām ca*) ，入諸行相 (*sarva-dharmāṇāṃ saṃskāraṃ lakṣaṇam ava-tarati*) 。是菩薩摩訶薩， (*so*) ，成就最勝方便善巧 (*'nenôpāyaukaśalyena sam-anv-ā-gataḥ*) ，恒時增長覺分善根 (*kuśalair dharmair vi-var dhate*) 。由此善根常增長故 (*sa kuśalair dharmair vi-var dhamaṇo*) ， (*daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmeṣu mahā-maitryāṃ mahā-karuṇāyāṃ caran*) 便能圓滿成熟有情 (*buddha-kṣetraṃ ca pari-śodhayati*) ，嚴淨佛土 (*sattvāṃś ca pari-pācayati*) ，漸次證得一切智智。

[346c12] 善現！如是名為方便善巧。若菩薩摩訶薩 · 成就如是方便善巧，諸有所為，定能證得一切智智。如是最勝方便善巧，皆由般若波羅蜜多而得成就。是故 (*evam*) ，善現 (*subhūte*) ！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) ，應勤修學甚深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caritavyam*) 。諸有所為，勿希果報。若能如是精勤修學甚深般若波羅蜜多，速能證得一切智智。」

第二分·遍學品·第七十二之一²⁷

[346c20] 爾時 (*evam ukte*) ，具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「世尊！諸菩薩摩訶薩，成就如是最勝覺慧 (*parama-buddhimanto bhagavan bodhisattvā mahāsattvā bhavanti*) ，雖能受行清淨深法 (*ya evaṃ gambhīreṣu dharmeṣu caranti*) ，而不攝受殊勝果報 (*vi-pākaṃ ca na prati-grhṇanti*) 。」

[346c22] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantaṃ subhūtim etad avocat*) : 「如是 (*evam etat subhūte*) ，如是，如汝所說 (*evam etat*) 。諸菩薩摩訶薩，成就如是最勝覺慧 (*parama-buddhimantaḥ subhūte bodhisattvā mahāsattvā*) ，雖能受行清淨深法 (*ya evaṃ gambhīreṣu dharmeṣu caranti*) ，而不攝受殊勝果報 (*vi-pākaṃ ca na prati-grhṇanti*) 。何以故 (*tat kasya hetoḥ*) ? (*tathā hi subhūte*) 是菩薩摩訶薩， (*bodhisattvā mahāsattvāḥ*) ，於法自性 (*sva-bhāvato*) ，能不動故 (*na calanti*) 。」

[346c25] 具壽善現白言 (*subhūtir āha*) : 「世尊！是菩薩摩訶薩，能於何法自性 (*kasmāt sva-bhāvān*) · 無動 (*na calanti*) ? 」

[346c27] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「是菩薩摩訶薩，能於無性自性 (*a-bhāvato*) · 無動 (*na calanti*) 。」

[346c28] 具壽善現復白佛言 (*yat punar āyusmān subhūtir evam āha*) : 「是菩薩摩訶薩，於何無性自性 (*katasmāt sva-bhāvān*) · 無動 (*na calanti*) ? 」

[346c29] 佛告善現：「是菩薩摩訶薩，能於色自性 (*rūpasya sva-bhāvato*) · 無動 (*na calanti*) ，能於受、想、行 (*na vedanāyā na saṃjñāyā na saṃskārāṇāṃ*) 、識自性 (*vijñānasya sva-bhāvato*) · 無動 (*na calanti*) ，能於眼處·乃至意處自性·無動，能於色處·乃至法處自性·無動，能於眼界·乃至眼界自性·無動，能於色界·乃至法界自性·無動，能於眼識界·乃至意識界自性 (*skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pāda-sva-bhāvān*) · 無動 (*na calanti*) ，能於眼觸·乃至意觸自性·無動，能於眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受自性 (*pratītya-sam-ut-pādāṅga-sva-bhāvān*) · 無動 (*na calanti*) ，能於布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāyāḥ sva-bhāvān na calanti*) · 乃至 (*śīla-pāramitāyāḥ kṣānti-pāramitāyā vīrya-pāramitāyā dhyāna-pāramitāyāḥ*) 般若波羅蜜多自性 (*prajñāpāramitāyāḥ sva-bhāvān*) · 無動 (*na calanti*) ， (*adhy-ātma-sūnyatāyā bahirdhā-sūnyatāyā adhy-ātma-bahirdhā-sūnyatāyā yāvad a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatāyāḥ sva-bhāvān na calanti*) 能於四靜慮、四無量 (*a-pra-māṇa-sva-bhāvād*) 、四無色定自性 (*dhyān'ārūpya-sam-ā-patti-sva-bhāvāt*) · 無動，能於四念住 (*smṛty-upa-sthāna-sva-bhāvāt*) · 乃至 (*samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-sva-bhāvād*) 八聖道支自性 (*āryāṣṭāṅga-mārga-sva-bhāvān*) · 無動 (*na calanti*) ，能於三解脫門自性 (*sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-sva-bhāvān*) · 無動 (*na calanti*) ， (*ārya-satya-sva-bhāvād abhi-jñā-sva-bhāvād* (PSP_5:150)) 能於八解脫、九次第定自性 (*vi-mokṣa-*

²⁷ Cf. Kimura, V, p. 149; Conze 1975, p. 537.

samādhi-sam-ā-patti-dharaṇī-mukha-sva-bhāvān) · 無動 (*na calanti*)，能於如來十力 · 乃至十八佛不共法自性 (*daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharma-sva-bhāvān*) · 無動 (*na calanti*)，(*mahā-maitrī-mahā-karuṇā-sva-bhāvān na calanti*) 如是 · 乃至能於一切智智自性 · 無動，能於一切有為界、無為界自性 · 無動。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？(*tathā hi subhūte*) 如是諸法，即是無性 (*ya eṣa dharmo niḥ-sva-bhāvaḥ, so 'bhāvaḥ*)。諸菩薩摩訶薩，於此無性自性 · 無動。無性，不能現證無性。」

[347a16] 具壽善現白言：「世尊！有性法，為能現證有性不？」

evam ukte āyusmān subhūtir bhagavantam etad avocat: tat kiṃ punar bhagavann

10 *a-bhāvenā-bhāvaḥ śakyo 'bhi-saṃ-bodddhum?*

[347a17] 佛言 (*bhagavān āha*)：「不爾 (*na subhūte*)。」

[347a18] 「世尊！無性法，為能現證有性不？」

subhūtir āha: tat kiṃ punar bhagavan bhāvena bhāvaḥ śakyo 'bhi-saṃ-bodddhum?

[347a18] 佛言 (*bhagavān āha*)：「不爾 (*na subhūte*)。」

15 [347a19] 「世尊！有性法，為能現證無性不？」

subhūtir āha: tat kiṃ bhagavann a-bhāvena bhāvaḥ śakyo 'bhi-saṃ-bodddhum?

[347a19] 佛言 (*bhagavān āha*)：「不爾 (*na subhūte*)。」

[347a20] 「世尊！無性法，為能現證無性不？」

subhūtir āha: tat kiṃ bhagavan bhāvenā-bhāvaḥ śakyo 'bhi-saṃ-bodddhum?

20 [347a20] 佛言 (*bhagavān āha*)：「不爾 (*na subhūte*)。」

[347a21] (*subhūtir āha*) 「(*tan mā haiva*) 世尊 (*bhagavan*)！若爾，亦應 ·

有性，不能現觀有性；無性，不能現觀有性；有性，不能現觀無性；無性，不能現觀無性，將非 · 世尊！無得 (*na pr'āptir*)、無現觀 (*nābhi-samayo bhaviṣyati*)

耶 (*yadi nā-bhāvenā-bhāvasyābhi-samayo, na bhāvena bhāvasyābhi-samayo, nā-bhāvena bhāvasyābhi-samayo, na bhāvenā-bhāvasyābhi-samayaḥ*)？」

25 [347a23] 佛言 (*bhagavān āha*)：「善現！雖有得、有現觀 (*asyābhi-samayo*)，然 · 離四句 (*na punar anena catuḥ-pra-kārābhi-ni-hāreṇa*)。」

[347a24] (*subhūtir āha*) 「(*katham idānīm*) 世尊 (*bhagavann*)！云何離四句而有得、有現觀 (*abhi-samayaḥ*)？」

30 [347a25] (*bhagavān āha*) 「善現！若得、若現觀，非有、非無 (*naivā-bhāvo na bhāvaḥ*) (*sa tādrśo 'bhi-samayo*)，絕諸戲論 (*yatraite pra-pañcā na sam-vidyante*)。是故，我說『有得、有現觀，然離四句 (*a-pra-pañco niṣ-pra-pañcābhi-samayaḥ*)。』」

[347a27] (*evam ukte*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*)：「諸菩薩摩訶薩，以何為戲論 (*kiṃ punar bhagavan bodhisattvasya*

35 *mahāsattvasya pra-pañcaḥ*)？」

[347a28] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「諸菩薩摩訶薩，觀色 (*rūpan nityam a-nityam iti vā bodhisattvasya mahāsattvasya pra-pañcaḥ*) · 乃至 (*vedanā saṃjñā saṃskārā*) 識，若常、若無常 (*vijñānaṃ nityam a-nityam iti vā pra-pañcaḥ*)，若

樂、若苦（*rūpaṃ sukhaṃ duḥkhaṃ iti vā, vedanā saṃjñā saṃskārā, vijñānaṃ sukhaṃ duḥkhaṃ iti vā pra-pañcaḥ*），若我、若無我（*rūpaṃ ātmān-ātmēti, vedanā saṃjñā saṃskārā, vijñānaṃ ātmān-ātmēti pra-pañcaḥ*），若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜（*rūpaṃ śāntam a-śāntam iti vā, vedanā saṃjñā saṃskārā, vijñānaṃ śāntam a-śāntam iti vā pra-pañcaḥ*），（*rūpaṃ pari-jñeyam a-pari-jñeyam iti vā pra-pañcaḥ, vedanā saṃjñā* (PSP_5:151) *saṃskārā, vijñānaṃ pari-jñeyam a-pari-jñeyam iti vā pra-pañcaḥ*）若遠離、若不遠離，是為戲論。

[347b02] 觀眼處·乃至意處，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

10 [347b04] 觀色處·乃至法處，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

[347b07] 觀眼界·乃至意界，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

15 [347b09] 觀色界·乃至法界，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

[347b12] 觀眼識界·乃至意識界，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

[347b14] 觀眼觸·乃至意觸，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

20 [347b17] 觀眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

[347b20] 觀地界·乃至識界，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

25 [347b22] 觀因緣·乃至增上緣，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

[347b25] 觀無明·乃至老死，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論（*evaṃ skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pāda-pratītya-sam-ut-pādāṅgāni ca nityā-nitya-sukha-duḥkhātmān-ātma-śāntā-śānta-pari-jñeyā-pari-jñeyam iti vā pra-pañcaḥ*）。

30 [347b28] 觀布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

35 [347c01] 觀內空·乃至無性自性空，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

[347c04] 觀真如·乃至不思議界，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

[347c07] 觀苦、集，滅、道聖諦，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

[347c09] 觀四念住，乃至八聖道支，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

5 [347c12] 觀四靜慮、四無量、四無色定，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

[347c15] 觀八解脫，乃至十遍處，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

10 [347c17] 觀空、無相、無願解脫門，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

[347c20] 觀淨觀地，乃至如來地，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

[347c23] 觀極喜地，乃至法雲地，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

15 [347c25] 觀一切陀羅尼門、三摩地門，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

[347c28] 觀五眼、六神通，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

20 [348a02] 觀如來十力，乃至十八不共法，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

[348a05] 觀三十二大士相、八十隨好，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

[348a07] 觀無忘失法、恒住捨性，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

25 [348a10] 觀一切智、道相智、一切相智，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

[348a13] 觀預流果，乃至獨覺菩提，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

30 [348a15] 觀一切菩薩摩訶薩行，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

[348a18] 觀諸佛無上正等菩提，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

[348a21] 觀一切智智，若常、若無常，若樂、若苦，若我、若無我，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，是為戲論。

35 [348a23] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，若作是念：『苦聖諦應遍知 (*duṣkham ārya-satyam pari-jñeyam iti pra-pañcaḥ*)，集聖諦應永斷 (*sam-ud-ayaḥ pra-hātavya iti pra-pañcaḥ*)，滅聖諦應作證 (*ni-rodhaḥ sākṣāt-kartavya iti pra-pañcaḥ*)，道聖諦應修習 (*mārga bhāvayitavya iti*)。』是為戲論 (*pra-pañcaḥ*)。

若作是念：『應修四靜慮（*catvāri dhyānāni bhāvayitavyānīti pra-pañcaḥ*）、四無量（*catvāry a-pra-māṇāni bhāvayitavyānīti pra-pañcaḥ*）、四無色定（*catasra ārūpya-sam-ā-pattayo bhāvayitavyā itī*）。』是為戲論（*pra-pañcaḥ*）。

5 若作是念：『應修四念住（*catvāri smṛty-upa-sthānāni bhāvayitavyānīti pra-pañcaḥ*）·乃至（*catvāri samyak-pra-hāṇāni catvāra ṛddhi-pādāḥ pañcēndriyāṇi pañca balāni sapta bodhy-aṅgāni bhāvayitavyānīti pra-pañcaḥ*）八聖道支（*āryāṣṭāṅga-mārgo bhāvayitavya itī*）。』是為戲論（*pra-pañcaḥ*）。

若作是念：『應修空、無相、無願解脫門（*sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-vi-mokṣa-mukhāni bhāvayitavyānīti*）。』是為戲論（*pra-pañcaḥ*）。

10 若作是念：『應修八解脫、八勝處、九次第定、十遍處（*aṣṭa-vi-mokṣa-navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattayo bhāvayitavyā itī*）。』是為戲論（*pra-pañcaḥ*）。

若作是念：『應超預流果（*srota-ā-patti-phalam*）·乃至（*sakṛd-ā-gāmi-phalam an-ā-gāmi-phalam arhattvam ati-kramiṣyāmīti pra-pañcaḥ*）獨覺菩提（*pratyekāṃ bodhim ati-kramiṣyāmīti*）。』是為戲論（*pra-pañcaḥ*）。

15 *daśa-bodhisattva-bhūmiḥ pari-pūrayiṣyāmīti pra-pañcaḥ, bodhisattva-ni-yāmam ava-kramiṣyāmīti pra-pañcaḥ, buddha-kṣetraṃ pari-śodhayiṣyāmīti pra-pañcaḥ, sattvān pari-pācayīṣyāmīti pra-pañcaḥ,*

若作是念：『應行布施波羅蜜多（*dāna-pāramitāyāñ carīṣyāmīti pra-pañcaḥ*）·乃至（*śīla-pāramitāyāṃ kṣānti-pāramitāyāṃ vīrya-pāramitāyāṃ dhyāna-pāramitāyāṃ*）般若波羅蜜多（*prajñāpāramitāyāṃ carīṣyāmīti*）。』是為戲論（*pra-pañcaḥ*）。

20 若作是念：『應住內空（*adhy-ātma-śūnyatām*）·乃至（*bahirdhā-śūnyatām adhy-ātma-bahirdhā-śūnyatām yāvad*）無性自性空（*a-bhāva-sva-bhāva-śūnyatām bhāvayīṣyāmīti*）。』是為戲論（*pra-pañcaḥ*）。

若作是念：『應住真如·乃至不思議界。』是為戲論。

25 若作是念：『應入菩薩正性離生。』是為戲論。

若作是念：『應圓滿菩薩十地。』是為戲論。

若作是念：『應起一切陀羅尼門、三摩地門。』是為戲論。

若作是念：『應引五眼、六神通。』是為戲論。

30 若作是念：『應引如來十力·乃至十八佛不共法（*catvāri vaiśāradyāni daśa-tathāgata-balāni catasraḥ prati-saṃ-vido 'ṣṭādaś'āveṇikān buddha-dharmān ut-pādayiṣyāmīti*）。』是為戲論（*pra-pañcaḥ*）。

若作是念：『應圓滿三十二大士相、八十隨好。』是為戲論。

若作是念：『應引無忘失法、恆住捨性。』是為戲論。

若作是念：『應引一切智、道相智、一切相智。』是為戲論。

35 若作是念：『應行一切菩薩摩訶薩行。』是為戲論。

若作是念：『應證諸佛無上正等菩提。』是為戲論。

若作是念：『我當嚴淨佛土、成熟有情。』是為戲論。

若作是念：『我當證得一切智智（*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpsyāmīti*）。』是為戲論（*pra-pañcaḥ*）。

若作是念：『我當永斷一切煩惱習氣相續（*sarva-vāsanā'nu-saṃdhi-kleśān pra-hāsyāmīti*）。』是為戲論（*pra-pañcaḥ*）。

5 善現！諸菩薩摩訶薩，以如是等種種分別，而為戲論。

[348b22] 復次（*tasmād*），善現！諸菩薩摩訶薩（*bodhisattvo mahāsattvaḥ*）行深般若波羅蜜多時（*prajñāpāramitāyāṃ caran*），應觀色（*rūpaṃ nityam a-nityam ity a-pra-pañcan na pra-pañcayati, sukhaṃ duḥkham iti, ātmān-ātmēti, śāntam a-śāntam iti, pari-jñeyam a-pari-jñeyam ity a-pra-pañcan na pra-pañcayati*）·乃至

10 （*vedanā saṃjñā saṃskārā*）識（*viññānaṃ*）若常、若無常（*nityam a-nityam a-pra-pañcan na pra-pañcayati*），若樂、若苦（*sukhaṃ duḥkham ity*），若我、若無我（*ātmān-ātmēti*），若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜（*śāntam a-śāntam iti*），（*pari-jñeyam a-pari-jñeyam ity*）若遠離、若不遠離，皆不可戲論（*a-pra-pañcan*），故不應戲論（*na pra-pañcayati*）；如是（*evaṃ skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-*

15 *ut-pādān pratītya-sam-ut-pādāṅgāni ca nityam a-nityam iti, sukhaṃ duḥkham* (PSP_5:152) *iti, ātmān-ātmēti, śāntam a-śāntam iti, pari-jñeyam a-pari-jñeyam*

iti vā 'pra-pañcan na pra-pañcayati. evaṃ sarva-pāramitāḥ sarva-sūnyatā bodhi-pakṣya-dharm'ārya-satyā-pra-māna-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-

20 *dhāraṇī-mukha-sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-*

vid-āveṇika-buddha-dharmān sarvān a-pra-pañcān na pra-pañcayati, srota-ā-panna-sakṛd-ā-gāmy-an-ā-gāmy-arhattva-pratyekabuddha-bodhim ati-kramiṣyāmīty a-pra-pañcan na pra-pañcayati）·乃至應觀一切智智，若應證得、若不應證得（*sarv'ākāra-jñatām ati-kramiṣyāmīty*），俱不可戲論（*a-pra-pañcan*），故不應戲論（*na pra-pañcayati*）；應觀一切煩惱習氣相續，若應永斷、若不應永斷，俱不可戲論，故

25 不應戲論。

[348b29] 善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，應觀如是等諸法及有情，皆不可戲論，故不應戲論。所以者何（*tat kasya hetoḥ*）？以一切法及諸有情，有性，不能戲論有性（*na hi sva-bhāvaḥ sva-bhāvaṃ pra-pañcayati*），有性，不能戲論無性，無性，不能戲論無性（*a-bhāvo vā 'bhāvaṃ pra-pañcayati*），無性，不能戲論有性。離有、無性（*na hi sva-bhāvo 'bhāvaṃ vā sthūpayitvā*），若能戲論（*anyat kiñ-cid upa-labhate*）、若所戲論（*yaṃ vā pra-pañcayet*）、若戲論處（*yatra vā pra-pañcayet*）、若戲論時（*yena vā pra-pañcayet*），皆不可得。

是故（*tasmāt tarhi*），善現（*subhūte*）！色無戲論（*niṣ-pra-pañcaṃ rūpaṃ*），受（*vedanā*）、想（*saṃjñā*）、行（*saṃskārā*）、識亦無戲論（*niṣ-pra-pañcaṃ vijñānaṃ*）。如是·乃至（*niṣ-pra-pañcāḥ skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādāḥ, pratītya-sam-ut-pādāṅgāni ca niṣ-pra-pañcāni, sarva-pāramitāḥ sarva-sūnyatāḥ sarva-bodhi-pakṣyā dharmāḥ sarva-samādhayaḥ sarva-dhāraṇī-mukhāny ārya-satyā-pra-māna-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattayo 'ṣṭa-vi-mokṣā navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattayo niṣ-*

pra-pañcāḥ, śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vido niṣ-pra-pañcāḥ, aṣṭādaś'āveṇikā buddha-dharmā niṣ-pra-pañcāḥ, daśa-bodhisattva-bhūmayo niṣ-pra-pañcāḥ) 一切智智無戲論 (*an-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir niṣ-pra-pañcā*) , 永斷煩惱習氣相續亦無戲論。如是 (*evam khalu*) , 善現 (*subhūte*) !

5 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) 應行無戲論甚深般若波羅蜜多 (*niṣ-pra-pañcena prajñāpāramitāyāṃ caritavyam*) 。」

[348c10] 具壽善現白言 (*subhūtir āha*) : 「 (*kathaṃ*) 世尊 (*bhagavan*) ! 諸菩薩摩訶薩, 行深般若波羅蜜多時, 云何觀色 (*rūpaṃ niṣ-pra-pañcaṃ*) 、受、想、行 (*yāvad*) 、識 (*vijñānaṃ niḥ-pra-pañcaṃ*) · 乃至 (*peyālaṃ yāvad*) 一切智智 (*bodhir*) 、永斷煩惱習氣相續, 皆不可戲論 (*niṣ-pra-pañcā*) , 故不應戲論? 」

[348c13] (*evam ukte*) 佛 (*bhagavān*) 告善現 (*āyusmantam subhūtim etad avocat*) : 「 諸菩薩摩訶薩, 行深般若波羅蜜多時, 應觀色無自性 (*nāsti subhūte rūpasya sva-bhāvo*) , 受 (*nāsti vedanāyā*) 、想 (*nāsti saṃjñāyā*) 、行 (*nāsti saṃskārāṇām*) 、識亦無自性 (*nāsti vijñānasya sva-bhāvo*) 。如是 · 乃至 (*nāsti skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādasya pratītya-sam-ut-pādāṅgāṇām sva-bhāvo, nāsti pāramitāṇām sva-bhāvo, nāsti śūnyatā-mukhāṇām sva-bhāvaḥ. evaṃ nāsti bodhi-pakṣya-dharm'ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukha-śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmāṇām sva-bhāvo*) 應觀一切智智無自性 (*nāsti sarv'ākāra-jñatāyāḥ sva-bhāvo*) , 永斷煩惱習氣相續亦無自性。

若法無自性 (*yasya sva-bhāvaṃ nāsti*) , 則不可戲論 (*so '-pra-pañco*) 。

是故, 善現 (*'nena subhūte kāraṇena*) ! 色 (*niṣ-pra-pañcaṃ rūpaṃ*) 、受 (*vedanā*) 、想 (*saṃjñā*) 、行 (*saṃskārāḥ*) 、識不可戲論 (*niṣ-pra-pañcaṃ vijñānaṃ*) ,

25 故 · 諸菩薩摩訶薩不應戲論。如是 · 乃至 (*niṣ-pra-pañcāḥ skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādāḥ, (PSP_5:153) pratītya-sam-ut-pādāṅgāni ca niṣ-pra-pañcāni, sarvāḥ pāramitāḥ sarva-śūnyatā bodhi-pakṣyā dharmā niṣ-pra-pañcāḥ, ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattayo vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni niṣ-pra-pañcāni, śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmā niṣ-pra-pañcāḥ, daśa-bodhisattva-bhūmayo niṣ-pra-pañcāḥ*) 一切智智 (*sarv'ākāra-jñatā*) 、永斷煩惱習氣相續不可戲論 (*niṣ-pra-pañcā*) , 故 · 諸菩薩摩訶薩不應戲論。

(*evam khalu*) 善現 (*subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) , 若能如是於一切法離諸戲論, 行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*) 、方便善巧, 便入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam ava-krāmati*) 。若已得入, 速能證得一切智智。 」

第二分·遍學品·第七十二之二²⁸

[349a07] 爾時 (*evam ukte*) ，具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「世尊！若 (*yadi bhagavan*) 一切法皆無自性 (*na kasya-cid dharmasya sva-bhāva upa-labhate*) 、離諸戲論、不可得者，諸菩薩摩訶薩·由何等道 (*tat katamena mārgena bodhisattvo mahāsattvo*) 得入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam ava-krāmati*) ? 為聲聞道 (*kiṃ śrāvaka-mārgena vā*) ，為獨覺道 (*pratyekabuddha-mārgena vā*) ，為如來道 (*buddha-mārgena vā*) ? 」

[349a10] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) : 「諸菩薩摩訶薩，不由聲聞道 (*na subhūte śrāvaka-mārgena vā bodhisattvo mahāsattvo*) (*bodhisattva-ni-yāmam ava-krāmati*) ，不由獨覺道 (*na pratyekabuddha-mārgena vā*) ，不由如來道 (*na buddha-mārgena vā*) ·得入菩薩正性離生。然 (*api tu khalu punaḥ subhūte*) ， (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) 於諸道遍學滿已 (*sarva-mārgesu śikṣitvā*) ，由菩薩道·得入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam ava-krāmati*) 。

15 譬如 (*tad-yathā 'pi nāma*) ， (*subhūte,*) (*arhan*) 第八，先學諸道 (*sarva-mārgesu śikṣitvā*) ，後·由自道·得入自乘正性離生 (*samyaktva-ni-yāmam ava-krāmati*) ; 乃至·未·起圓滿果道，未能·證得自乘極果 (*na ca tāvat phalaṃ pr'āpnoti, yāvan na phala-mārgam ut-pādayati*) 。諸菩薩摩訶薩亦復如是 (*evam eva subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ*) ，先·於諸道遍學滿已 (*sarva-mārgān ut-pādyā*) ，後·由自道·得入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam ava-krāmati*) ; 乃至·未·起金剛喻定，猶未能·得一切智智 (*na ca tāvat sarv'ākāra-jñātām anu-pr'āpnoti, yāvan na vajrōpamaḥ samādhiḥ prati-labdho bhavati*) 。若起此定 (*tataḥ*) ，以一剎那相應般若 (*sa eka-lakṣaṇa-sam-ā-yuktayā prajñayā*) ，乃能證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñātām anu-pr'āpnoti*) 。

25 [349a19] (*evam ukte*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「若 (*yadi*) (*bhagavan*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) ，先·於諸道遍學滿已 (*sarva-mārgān pari-pūryā*) ，後·由自道·得入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam ava-krāmati*) ; 世尊！豈不 (*nanu bhagavann*) 第八 (*anyo 'ṣṭamakasya mārgaḥ*) 、預流 (*anyaḥ srota-ā-pannasya*) 、 (*anyaḥ sakṛd-ā-gāmitāyāḥ prati-pannakasya*) 一來 (*anyaḥ sakṛd-ā-gāmino*) 、 (*'nyo 'n-ā-gāmitāyāḥ prati-pannakasya*) 不還 (*anyo 'n-ā-gāmino*) 、 (*'nyo 'rhattva-prati-pannakasya*) 阿羅漢 (*anyo 'rhato mārgaḥ*) 、獨覺 (*anyaḥ pratyekabuddhasya*) 、如來 (*anyas tathāgatasyārhatāḥ samyak-saṃ-buddhasya mārgaḥ*) ·向、果，其道各異？世尊！如是諸道，設各異者 (*yadi bhagavann anya eva mārgaḥ*) ，云何 (*tat katham*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) 先·於諸道遍學滿已 (*sarva-mārgān pari-pūryā*) ，後·由自道·得入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam ava-krāmati* (PSP_5:154)) ? 謂·諸菩薩摩訶薩，若 (*yadi bhagavan bodhisattvena*

²⁸ Cf. Kimura, V, p. 153; Conze 1975, p. 539.

mahāsattvena) (*sarva-mārgāḥ pari-pūrayitavyāḥ*) (*mā khalu bhagavan bodhisattvo mahāsattvo*) 起第八道 (*'ṣṭamaka-mārgam ut-pādyā*)，應成第八 (*aṣṭamako bhaviṣyati*)；若起具見道 (*darśana-mārgam ut-pādyā*)，應成預流 (*srota-ā-panno bhaviṣyati*)；若起進修道 (*bhāvanā-mārgam ut-pādyā*)，應成一來 (*sakṛd-ā-gāmitāyai prati-pannakāḥ sakṛd-ā-gāmī bhaviṣyaty*)、不還 (*an-ā-gāmitāyai prati-pannako an-ā-gāmī bhaviṣyati*)；若起無學道，應成阿羅漢 (*arhattva-prati-pannako 'rhan bhaviṣyati*)；若起獨覺道 (*pratyekabuddha-mārgam ut-pādyā*)，應成獨覺 (*pratyekabuddho bhaviṣyaty*)。

[349a28] 世尊 (*a-sthānaṃ bhagavann an-ava-kāśo*)！若 (*yad*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*) 成第八已 (*'ṣṭamaka-mārgam ut-pādyāṣṭamakāḥ syād aṣṭamako bhūtvā*)，能入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam ava-krāmed iti*)，必無是處 (*nēdaṃ sthānaṃ vidyate*)。不入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam ava-krāmya*)，而能證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnuyād iti*)，亦無是處 (*nēdaṃ sthānaṃ vidyate*)。世尊！若菩薩摩訶薩·成預流 (*evam srota-ā-patti-phalaṃ pr'āpya*)、一來 (*sakṛd-ā-gāmi-phalaṃ pr'āpya*)、不還 (*an-ā-gāmi-phalaṃ pr'āpya*)、阿羅漢 (*arhattvaṃ pr'āpya*)、獨覺已 (*pratyekāṃ bodhiṃ pr'āpya*)，能入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam ava-krāmed iti*)，必無是處 (*nēdaṃ sthānaṃ vidyate*)。不入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam ava-kramya*)，而能證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnuyād iti*)，亦無是處 (*nēdaṃ sthānaṃ vidyate*)。世尊！云何 (*tat kathaṃ bhagavan*) 令我如實了知 (*jānīyāma vayaṃ*)·諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)·要於諸道遍學滿已 (*sarva-mārgān ut-pādyā*)，乃入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam ava-krāmatīti*)，而不違理？」

[349b07] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) : 「如是 (*evam etat subhūte*)，如是 (*evam etat*)，如汝所說。 (*a-sthānaṃ subhūte an-ava-kāśo*) 若 (*yad*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*) 成第八已 (*'ṣṭamako bhūtvā*)，廣說·乃至 (*srota-ā-patti-phalaṃ pr'āpya sakṛd-ā-gāmi-phalaṃ pr'āpyān-ā-gāmi-phalaṃ pr'āpyārhattvaṃ pr'āpya*) 成獨覺已 (*pratyekāṃ bodhiṃ pr'āpya*)，能入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam ava-krāmed iti*)，必無是處 (*nēdaṃ sthānaṃ vidyate*)。不入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam ava-kramya*)，而能證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnuyād iti*)，亦無是處 (*nēdaṃ sthānaṃ vidyate*)。」

[349b10] 具壽善現白言 (*subhūtir āha*)：「世尊！若爾，云何 (*kathaṃ bhagavann*) 諸菩薩摩訶薩先·於諸道遍學滿已 (*etān mārgān pr'āpya*) (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，後·由自道·得入菩薩正性離生？已入菩薩正性離生，漸次證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnoti*)，永斷一切習氣相續？」

[349b14] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) : 「 (*iha subhūte*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，從初發心 (*prathamacittôt-pādam up'ādāya*)，勇猛精進修行六種波羅蜜多 (*ṣaṭsu pāramitāsu carann*)，

以勝智、見，超過八地 (*aṣṭau bhūmīr jñānena ca darśanena cāti-krāmati*)。 (*katamā aṣṭa*) 謂 (*yad-uta*) · 淨觀地 (*śukla-vi-darśanā-bhūmir*) · 乃至 (*gotra-bhūmir aṣṭamakā-bhūmir darśana-bhūmis tanū-bhūmir vīta-rāga-bhūmiḥ kṛtāvī-bhūmiḥ*) 獨覺地 (*pratyekabuddha-bhūmir*)。 (*ayaṃ bhūmi-nir-deśaḥ*) 雖於如是所說八地皆遍修學，而能以勝智、見·超過 (*sa imā aṣṭau bhūmīr jñānena darśanena cāti-kramya*)，由道相智 (*mārga-jñatayā*)，得入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam avakrāmati*)。已入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam avakramya* (PSP_5:155))，漸次復由一切相智 (*sarv'ākāra-jñatā-jñānena*)，證得圓滿一切智智，永斷一切習氣相續 (*sarva-vāsanā'nu-saṃdhi-kleśān pra-jahāti*)。

10 (*tat kasya hetoḥ? tathā hi*) 善現 (*subhūte*) ! 當知·第八者智 (*yad aṣṭamakasya jñānaṃ ca pra-hāṇaṃ ca*)，即是菩薩摩訶薩，忍 (*sā bodhisattvasya mahāsattvasya kṣāntir*)。預流 (*yaṃ srota-ā-pannasya jñānaṃ ca pra-hāṇaṃ ca, sā bodhisattvasya mahāsattvasya kṣāntir*)、一來 (*yat sakṛd-ā-gāmino jñānaṃ ca pra-hāṇaṃ ca, sā bodhisattvasya mahāsattvasya kṣāntir*)、不還 (*yad an-ā-gāmino jñānaṃ ca pra-hāṇaṃ ca, sā bodhisattvasya mahāsattvasya kṣāntir*)、阿羅漢 (*yad arhato jñānaṃ ca pra-hāṇaṃ ca, sā bodhisattvasya mahāsattvasya kṣāntir*)、獨覺 (*yat pratyekabuddhasya*) · 若智 (*jñānaṃ ca*)、若斷 (*pra-hāṇaṃ ca*)，亦是菩薩摩訶薩，忍 (*sā bodhisattvasya mahāsattvasya kṣāntiḥ*)。

如是 (*evaṃ khalu*)，善現 (*subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，先·於諸道遍學滿已 (*sarva-mārgān sarva-śrāvaka-pratyekabuddhānāṃ pari-pūrya*)，後·由自道 (*mārga-jñatayā*) · 得入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam avakrāmati*)。已入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam avakramya*)，漸次證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatā-jñānena ca sarva-vāsanā'nu-saṃdhi-kleśān pra-jahāti*)。

25 (*evaṃ khalu subhūte bodhisattvena mahāsattvena sarva-mārgān pari-pūryān-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir abhi-saṃ-bodhavyā*) 既已證得一切智智 (*an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhya*)，以果饒益一切有情 (*sarva-sattvānāṃ phalōpa-bhogena bhavitavyam*)。」

[349b27] (*evaṃ ukte*) 爾時，具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*)：「世尊！如說·菩薩摩訶薩眾應學、遍知一切道相 (*ya ime bhagavan mārgā ā-khyātāḥ*)，若聲聞道 (*śrāvaka-mārgaḥ*)、若獨覺道 (*pratyekabuddha-mārgo*)、若菩薩道、若如來道 (*buddha-mārgaḥ*)，知此等道一切種相，名道相智。諸菩薩摩訶薩，云何當起此道相智 (*eṣāṃ katamo 'yaṃ bhagavan mārga-jñatā-mārgaḥ*) ? 」

[349c02] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「 (*iha subhūte bodhisattvena mahāsattvena sarva-mārg'ākāra-jñatā-vi-śuddhir ut-pādayitavyā, tatrēyaṃ subhūte sarva-dharmā mārg'ākāra-jñatā-vi-śuddhiḥ*) 諸行、狀、相·能正顯發道相智者 (*yair ākārair yair liṅgair yair nimittaiḥ sarva-mārg'ākāra-jñatā vi-śuddhir bhavati*)，諸菩薩摩訶薩·遍於如是諸行、狀、相·皆現等覺 (*te ākāras tāni liṅgāni tāni nimittāni*)

bodhisattvena mahāsattvenābhi-saṃ-boddhavyāni)。現等覺已 (*abhi-saṃ-budhya*)，如實為他宣說 (*pareṣāṃ ā-khyātavayāni*)、開示 (*nir-deśayitavyāni pra-kāsayitavyāni*)、施設 (*pra-jñepayitavyāni*)、建立 (*pra-sthāpayitavyāni*)，令諸有情得無倒解 (*vi-varitavyāni*)，隨應趣向所求利樂 (*parebhyo vi-nayārthāya yathā pare jānīyur iti*)。

5 (*tatra*) 是菩薩摩訶薩， (*bodhisattvena mahāsattvena*)，應於一切音、聲、語言 (*sarva-sattva-ruta-saṃ-keta-ghoṣāḥ*)，皆得善巧陀羅尼門 (*saṃ-ud-ā-nayitavyā uc-cārayitavyāś ca*)；由此善巧陀羅尼門，發起種種音、聲、語言 (*yai ruta-saṃ-keta-ghoṣaiḥ*)，遍為三千大千世界 (*tri-sāhasre mahā-sāhasre loka-dhātāu*) 諸有情類宣說正法，令知 (*vi-jñāpayati*)、所聞 (*yad-idam*) 皆如谷響 (*prati-srutkōpamā*)，
10 雖有領解 (*jñānena*)，而無執著。

[349c10] 善現！諸菩薩摩訶薩，由此因緣 (*tad anena subhūte pary-āyeṇa bodhisattvena mahāsattvena*)，應學圓滿諸道相智 (*sarva-mārg'ākāra-jñatā paripūrayitavyā*)。既學圓滿道相智已 (*sarva-mārg'ākāra-jñatām paripūrya*)，應如實知一切有情意樂 (*sattvānām āśayo jñātavyaḥ*)、隨眠·種種差別，如應·為作利益安樂。謂·如實知地獄有情意樂、隨眠 (*nairayikānām sattvānām nairayiko mārgo jñātavyo*)·及彼因 (*hetur jñātavyaḥ*)、果 (*phalam jñātavyam*)；知已 (*tataś ca*)，方便遮障彼道 (*nairayika-mārgān ni-vārayitavyāḥ, hetuto ni-vārayitavyāḥ, phalato ni-vārayitavyāḥ*)。

亦如實知傍生有情意樂、隨眠 (*tiryag-yoni-gatānām (PSP_5:156) sattvānām tiryag-mārgo jñātavyo*)·及彼因 (*hetur jñātavyo*)、果 (*phalam jñātavyam*)；知已 (*tataś ca*)，方便遮障彼道 (*tiryag-mārgān ni-vārayitavyāḥ, hetuto ni-vārayitavyāḥ, phalato ni-vārayitavyāḥ*)。

亦如實知鬼界有情意樂、隨眠·及彼因、果；知已，方便遮障彼道。

(*evaṃ kiṃnarāṇām mahōragānām*) 亦如實知諸龍 (*nāgānām*)、藥叉 (*yakṣāṇām*)、(*rākṣasānām gandharvāṇām*) 阿素洛 (*asurāṇām*) 等 (*garuḍānām guhyakānām cāraṇānām vidyā-dharāṇām siddhānām sādhyānām*) 意樂、隨眠·及彼因、果；知已，方便遮障彼道。

亦如實知人 (*manuṣyāṇām mārgo jñātavyo hetur jñātavyaḥ phalam jñātavyam*) 及欲天意樂、隨眠 (*cātur-mahā-rājakānām devānām trayas-triṃśānām yāmānām tuṣitānām nir-māṇa-ratīnām para-nir-mīta-vaśa-vartinām devānām mārgo jñātavyo*)·及彼因 (*hetur jñātavyaḥ*)、果 (*phalam jñātavyam*)；知已，方便遮障彼道。

亦如實知梵眾天 (*brahma-pāriṣadyānām devānām*)·乃至 (*brahma-purohitānām mahā-brahmāṇo mārgo jñātavyo hetur jñātavyaḥ phalam jñātavyam, ābhāsvarāṇām parī-tt'ābhānām a-pra-māṇ'ābhānām parī-tta-śubhānām a-pra-māṇa-śubhānām śubha-kṛtsnānām anubhṛakānām puṇya-pra-savānām brhat-phalānām a-saṃjñi-sattvānām śuddh'āvāsānām a-sprhāṇām a-tapānām su-dṛśānām su-darśānānām*) 色究竟天 (*a-kaniṣṭhānām devānām*) 意樂、隨眠·及彼因、果；知已，方便遮障彼道。

亦如實知空無邊處天 (*ākās'ānanty'āyatanānām devānām*) · 乃至 (*vijñān'ānanty'āyatanānām ākiṃcany'āyatanānām*) 非想非非想處天意樂、隨眠 (*naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatanānām devānām mārgo jñātavyo*) · 及彼因 (*hetur jñātavyaḥ*) 、果 (*phalaṃ jñātavyam*) ；知已，方便遮障彼道。

5 亦如實知四念住 (*catvāri smṛty-upa-sthānāni bhāvayitavyāni*) · 乃至 (*catvāri samyak-pra-hāṇāni jñātavyāni, catvāra ṛddhi-pādāḥ jñātavyāḥ, pañcēndriyāni jñātavyāni, pañca-balāni jñātavyāni, sapta-bodhy-aṅgāni jñātavyāni*) 八聖道支 (*āryāṣṭāṅga-mārgo jñātavyaḥ*) · 及彼因、果。

10 亦如實知三解脫門 (*śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-vi-mokṣa-mukhāni jñātavyāni*) · 及彼因、果。

亦如實知四靜慮、四無量、四無色定 (*ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattayo jñātavyāḥ*) · 及彼因、果。

亦如實知八解脫、八勝處、九次第定 (*aṣṭa-vi-mokṣa-navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattayo jñātavyāḥ*) 、十遍處 · 及彼因、果。

15 亦如實知苦、集、滅、道聖諦 · 及彼因、果。

亦如實知布施波羅蜜多 · 乃至般若波羅蜜多 (*sarva-pāramitāḥ*) · 及彼因、果。

亦如實知內空 · 乃至無性自性空 (*sarva-śūnyatāḥ*) · 及彼因、果。

亦如實知真如 · 乃至不思議界 · 及彼因、果。

20 亦如實知淨觀地 · 乃至如來地 · 及彼因、果。

亦如實知極喜地 · 乃至法雲地 · 及彼因、果。

亦如實知一切陀羅尼門、一切三摩地門 (*sarva-samādhayaḥ sarva-dhāraṇī-mukhāni jñātavyāni*) · 及彼因、果。

亦如實知五眼、六神通 (*pañcābhi-jñā jñātavyāḥ*) · 及彼因、果。

25 (*daśa-bodhisattva-bhūmayo jñātavyāḥ*) 亦如實知如來十力 (*daśa-tathāgata-balāni jñātavyāni*) · 乃至 (*catvāri vaiśāradyāni catasraḥ prati-saṃ-vido*) 十八佛不共法 (*'ṣṭādaś'āveṇikā buddha-dharmā jñātavyāḥ*) · 及彼因、果。(*mahā-maitrī mahā-karuṇā jñātavyā*)

亦如實知無忘失法、恒住捨性 · 及彼因、果。

30 亦如實知一切智、道相智、一切相智 · 及彼因、果。

善現！諸菩薩摩訶薩，既如實知聲聞等道及因果已，隨其所應 · 安立有情於三乘道，令勤修學 · 各得究竟 (*yaiś ca mārgair, ye sattvāḥ srota-ā-patti-phale prati-ṣṭhāpayitavyāḥ, tān srota-ā-patti-phale prati-ṣṭhāpayati. ye sakṛd-ā-gāmi-phale prati-ṣṭhāpayitavyāḥ, tān sakṛd-ā-gāmi-phale prati-ṣṭhāpayati. ye an-ā-gāmi-phale prati-ṣṭhāpayitavyāḥ, tān an-ā-gāmi-phale prati-ṣṭhāpayati. ye 'rhattve prati-ṣṭhāpayitavyās, tān arhattve prati-ṣṭhāpayati. ye pratyekāyām bodhau prati-ṣṭhāpayitavyā, tān pratyekāyām bodhau prati-ṣṭhāpayati. ye 'n-ut-tarāyām samyak-saṃ-bodhau prati-ṣṭhāpayitavyās, tān an-ut-tarāyām samyak-saṃ-bodhau prati-ṣṭhāpayati.*) 。

[350a12] 善現！諸菩薩摩訶薩，應起如是諸道相智（*iyam subhūte sarva-mārg'ākāra-jñātā* (PSP_5:157) *bodhisattvasya mahāsattvasya*）；若菩薩摩訶薩，能學如是諸道相智（*yatra bodhisattvo mahāsattvaḥ śikṣitvā*），於諸有情種種界性、意樂、隨眠，皆能悟入（*sattvānām āśayam ava-tarati*）。既悟入已（*sattvānām āśayam*
5 *ava-tūrya*），隨其所宜，為說正法（*tathā dharmam deśayati yathāsya sā dharmadeśanā*），皆令獲得所求勝果，終不唐捐（*'-moghā'-kṣaṇā bhavati*）。

所以者何（*tat kasya hetoḥ*）？（*tathā hy*）是菩薩摩訶薩，善達有情諸根（*asya puruṣēndriye*）勝、劣（*parā-para-jñānam su-vi-bhaktam su-vi-jñātam ca bhavati*），如實解了一切有情往、來（*sattvānām gatiṃ*）、死（*cyutim*）、生（*upa-pattiṃ ca*）
10 心所差別（*pra-jānāti*），故所說法，終不唐捐。

（*evam khalu*）善現（*subhūte*）！諸菩薩摩訶薩（*bodhisattvena mahāsattvena*），應行如是諸道，般若波羅蜜多（*prajñāpāramitāyāṃ caritavyam*）。所以者何？一切聲聞、獨覺、菩薩所應學道，菩提分法，無不攝在甚深般若波羅蜜多（*atra hi prajñāpāramitāyāṃ caritavyam sarva-dharmā antar-gatā, ye ke-cid bodhi-pakṣyā*
15 *dharmā*）；一切聲聞、獨覺、菩薩，於此中學（*yatra bodhisattvair mahāsattvaiś caritavyam, śrāvaka-yānikair vā pratyekabuddha-yānikair vā caritavyam*），皆得究竟。」

[350a23] 爾時（*evam ukte*），具壽善現（*āyusmān subhūtir*）白佛言（*bhagavantam etad avocat*）：「世尊！若（*yadi bhagavan*）一切種菩提分法（*ye bodhi-pakṣyā dharmā*），乃至（*yāvad*）菩提（*yā bodhiḥ*），如是一切（*sarva ete dharmā*），非合（*na saṃ-yuktā*）、非散（*na vi-saṃ-yuktāḥ*）、無色（*a-rūpiṇo*）、無見（*'-ni-darśanā*）、無對（*a-prati-ghā*）、一相（*eka-lakṣaṇā*），所謂無相（*yad-utā-lakṣaṇāḥ*），云何（*tat katham*）（*bhagavan*）如是菩提分法（*bodhi-pakṣyā dharmā*）能取菩提（*bodher ā-hārikā bhavanti*）？（*evam*）世尊（*bhagavan*）！一切非合（*na saṃ-yuktā*）、非散（*na vi-saṃ-yuktā*）、無色（*a-rūpiṇo*）、無見（*'-ni-darśanā*）、無對（*a-prati-ghā*）、一相（*eka-lakṣaṇā*），所謂無相法（*yad-utā-lakṣaṇā dharmā*），非於餘法有取（*na kasya-cid dharmasy' ā-hārikā vā*）、有捨（*'pa-hārikā vā*）。譬如（*tad-yathā 'pi nāma*）（*bhagavann*），虛空（*ākāśan*），於一切法，無取（*na kasya-cid dharmasy' ā-hārikā vā*）、無捨（*'pa-hārikā vā*），自性空故。諸法
25 亦爾，自性皆空（*evam eva bhagavan sva-lakṣaṇa-sūnyā dharmā*），非於餘法有取（*na kasya-cid dharmasy' ā-hārikā vā*）、有捨（*'pa-hārikā vā*）。如何可言，四念住等菩提分法能取菩提？」

[350b01] 佛告善現（*bhagavān āha*）：「如是（*evam etat subhūte*），如是（*evam etat*），如汝所說。以一切法自性皆空，無取（*na subhūte sva-lakṣaṇa-sūnyā dharmāḥ kasya-cid dharmasy' ā-hārikā vā*）、無捨（*'pa-hārikā vā*）。然，諸有情（*ye vā subhūte sattvāḥ*），於一切法自性空義，不能解了（*sva-lakṣaṇa-sūnyā dharmān na jānanti*）；為益彼故（*teṣām arthāya*），方便宣說（*evam nir-diśyate*），菩提分法能取菩提（*ime bodhi-pakṣyā dharmā bodher ā-hārikā bhavanti*）。

[350b05] 復次 (*api tu khalu*)，善現 (*subhūte*)！若所有色 (*yañ ca rūpaṃ*)、受 (*yā ca vedanā*)、想 (*yā ca saṃjñā*)、行 (*ye ca saṃskārā*)、識 (*yac ca vijñānaṃ*) (*ye ca skandhā*)，若眼處·乃至意處，若色處·乃至法處，若眼界·乃至意界，若色界·乃至法界，若眼識界·乃至意識界 (*ye ca dhātavo*) (*yāni cāyatanāni*)，若眼觸·乃至意觸，若眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受，若地界·乃至識界，若因緣·乃至增上緣 (*yaś ca pratītya-sam-ut-pādo*)，若無明·乃至老死 (*yāni ca pratītya-sam-ut-pādāṅgāni*)，若布施波羅蜜多 (*yā ca dāna-pāramitā*)·乃至 (*yā ca śīla-pāramitā, yā ca kṣānti-pāramitā, yā ca vīrya-pāramitā, yā ca dhyāna-pāramitā*) 般若波羅蜜多 (*yā ca prajñāpāramitā*)，若內空 (*yā cādhy-ātma-sūnyatā*)·乃至 (*yā ca bahirdhā-sūnyatā yā cādhy-ātma-bahirdhā-sūnyatā yā ca yāvad*) 無性自性空 (*a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatā*)，若真如·乃至不思議界，若苦、集、滅、道聖諦，若四念住·乃至八聖道支，若四靜慮 (*yac ca prathamam dhyānaṃ, yac ca dvitīyam dhyānaṃ, yac ca tṛtīyam dhyānaṃ, yac ca caturtham dhyānaṃ*)、四無量、四無色定 (*yac c' ākās'ānanty'āyatanam, yac ca vijñān'ānanty'āyatanam, yac cākīṃcany'āyatanam, yac ca naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatanam*) (*yā ca mahā-maitrī, yā ca mahā-karuṇā, yā ca mahā-muditā, yā ca (PSP_5:158) mahōpēkṣā*)，(*ye ca smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgā*) 若三解脫門 (*yā ca sūnyatā, yac cānimittam, yac cā-pra-ṇi-hitam*)，若八解脫 (*ye caṣṭa-vimokṣā*)·乃至十遍處，若淨觀地·乃至如來地，若極喜地·乃至法雲地，(*yāś ca navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattayo, yāni c' ārya-satyāni*) (*yāś cābhi-jñā*) 若一切陀羅尼門、三摩地門 (*ye ca samādhayo, yāni ca dhāraṇī-mukhāni*)，若五眼、六神通，(*yāś ca daśa-bodhisattva-bhūmayo*) 若如來十力 (*yāni ca daśa-tathāgatabalāni*)·乃至 (*yāni ca catvāri vaiśāradyāni, yāś ca catasraḥ prati-saṃ-vido*) 十八佛不共法 (*ye caṣṭādaś'āveṇikā buddha-dharmā*)，若三十二大士相、八十隨好，若無忘失法、恒住捨性，(*yā ca mahā-karuṇā*) 若一切智、道相智、一切相智 (*yā ca yāvat sarv'ākāra-jñatā*)，若預流果·乃至獨覺菩提，若一切菩薩摩訶薩行，若諸佛無上正等菩提，若斷煩惱習氣相續，若一切智智——如是等一切法，皆於聖法·毘奈耶中 (*ārye 'smin dharmā-vinaye sarva ete dharmā*)，非合 (*na saṃ-yuktā*)、非散 (*na vi-saṃ-yuktā*)、無色 (*a-rūpiṇo*)、無見 (*'ni-darśanā*)、無對 (*a-prati-ghā*)、一相 (*eka-lakṣaṇā*)·所謂無相 (*yad-utā-lakṣaṇāḥ*)。

(*te ca khalu punaḥ subhūte*) 如來 (*tathāgatena*) 為益諸有情類 (*sattvānām*)，令生正解·入法實相 (*ava-tāraṇārthāya*)，依世俗說 (*loka-vy-ava-hāreṇa vy-ava-kṛtās te dharmā pra-jñāpayitavyāḥ*)，不依勝義 (*na punaḥ paramārthena*)。

(*tatra*) 善現 (*subhūte*)！當知·諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*)，於如是一切法 (*sarva-tra*)，應學智 (*śikṣitavyam jñānena ca*)、見 (*darśanena ca*)。學智、見已 (*śikṣitvā*)，如實通達如是諸法應可受用 (*ke-cid dharmāḥ pratibodhavyāḥ*)，如是諸法不應受用 (*ke-cin na pratibodhavyāḥ*)。」

[350b28] 具壽善現即白佛言 (*subhūtir āha*) : 「諸菩薩摩訶薩，於何等法 (*katame dharmā bodhisattvena mahāsattvena*)，學智 (*jñānena ca*)、見已 (*darśanena ca śikṣitvā*)，如實通達不應受用 (*na prati-bodhavyāḥ*)？於何等法 (*katame dharmāḥ*)，學智見已，如實通達應可受用 (*prati-bodhavyāḥ*)？」

5 [350c01] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「諸菩薩摩訶薩，於諸聲聞 (*śrāvaka-bhūmiḥ*)、獨覺地法 (*pratyekabuddha-bhūmiś ca*)，學 (*śikṣitvā*) 智 (*jñānena ca*)、見已 (*darśanena ca*)，如實通達不應受用 (*na prati-bodhavyā*)。於一切智智 (*sarv'ākāra-jñatā*) 相應諸法，學智 (*jñānena ca*)、見已 (*darśanena ca*)，如實通達一切種相應可受用 (*prati-bodhavyā, sarv'ākāra-jñatā-jñānena sarv'ākāraih sarva-dharmās ca prati-bodhavyāḥ*)。 (*evam khalu*) 善現 (*subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*)，於此聖法·毘奈耶中 (*ārye 'smin dharmavinaya*)，應如是學甚深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ śikṣitavyam*)。」

[350c06] (*evam ukte*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「世尊! 所說·聖法·毘奈耶·聖法·毘奈耶者 (*āryo dharmavinayo 'n-āryo dharmavinaya iti bhagavann ucyate*)，何謂聖法·毘奈耶 (*katamo bhagavann āryo dharmavinayaḥ*) (*katamo bhagavann an-āryo dharmavinayaḥ*) (*kiyatā bhagavann āryo dharmavinayaḥ*) (*kiyatā bhagavann an-āryo dharmavinaya ity ucyate*) ?」

[350c08] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) : 「 (*iha subhūte*) 若諸聲聞 (*śrāvakāḥ*)，若諸獨覺 (*pratyekabuddhā*)，若諸菩薩 (*bodhisattvās ca mahāsattvās ca*)，若諸如來 (*tathāgatā arhantaḥ samyak-sambuddhā*)，與貪 (*rāgena na saṃ-yuktā na vi-saṃ-yuktā*)、瞋 (*doṣeṇa na saṃ-yuktā na vi-saṃ-yuktā*)、癡 (*mohena*)·非合 (*na saṃ-yuktā*)、非散 (*na vi-saṃ-yuktā*)，與五順下分結·非合、非散 (*sat-kāya-drṣṭyā na saṃ-yuktā na vi-saṃ-yuktā, vicikitsayā na saṃ-yuktā na vi-saṃ-yuktāḥ, śīla-vrata-parā-marśena na saṃ-yuktā na vi-saṃ-yuktāḥ, kāma-rāga-vy-ā-pādair na saṃ-yuktā na vi-saṃ-yuktā*)，與五順上分結·非合、非散 (*rūpa-rāg'ārūpya-rāgair na saṃ-yuktā na vi-saṃ-yuktā, a-vidyayā na saṃ-yuktā na vi-saṃ-yuktā, mānena na saṃ-yuktā na vi-saṃ-yuktā, (PSP_5:159) auddhatyena na saṃ-yuktā na vi-saṃ-yuktāḥ*)，與四靜慮 (*prathamena dhyānena na saṃ-yuktā na vi-saṃ-yuktā, dvitīyena dhyānena trītiyena dhyānena, caturthena dhyānena na saṃ-yuktā na vi-saṃ-yuktā*)、四無量 (*maitryā karuṇayā mudītayōpēkṣayā na saṃ-yuktā na vi-saṃ-yuktāḥ*)、四無色定·非合、非散 (*ākāś'ānanty'āyatanena vijñān'ānanty'āyatanen'ākīṃcany'āyatanena naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatanena na saṃ-yuktā na vi-saṃ-yuktāḥ*)，與四念住·乃至八聖道支·非合、非散 (*smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgeṇa na saṃ-yuktā na vi-saṃ-yuktā*)，與苦、集、滅、道聖諦 (*ārya-satyaiḥ*)·非合、非散，與三解脫門·非合、非散 (*śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitair na saṃ-yuktā na vi-saṃ-yuktāḥ*)，與八解脫 (*aṣṭa-vi-mokṣair*)·乃至 (*navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattibhiḥ pañcabhir*

abhi-jñābhir) 十遍處·非合 (*na saṃ-yuktā*)、非散 (*na vi-saṃ-yuktāḥ*)，與淨觀地·乃至如來地·非合、非散，與五眼、六神通·非合、非散，(*samādhībhi-dhāraṇī-mukhair na saṃ-yuktā na vi-saṃ-yuktāḥ*) 與布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitayā na saṃ-yuktā na vi-saṃ-yuktāḥ*)·乃至 (*śīla-pāramitayā kṣānti-pāramitayā vīrya-pāramitayā dhyāna-pāramitayā*) 般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitayā*)·非合 (*na saṃ-yuktā*)、非散 (*na vi-saṃ-yuktāḥ*)，與內空 (*adhy-ātma-sūnyatayā na saṃ-yuktā na vi-saṃ-yuktā*)·乃至 (*bahirdhā-sūnyatayā na saṃ-yuktā na vi-saṃ-yuktā, adhy-ātma-bahirdhā-sūnyatayā na saṃ-yuktā na vi-saṃ-yuktā, yāvad*) 無性自性空 (*a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatayā*)·非合 (*na saṃ-yuktā*)、非散 (*na vi-saṃ-yuktāḥ*)，與真如·乃至不思議界·非合、非散，與極喜地·乃至法雲地·非合、非散，與一切陀羅尼門、三摩地門·非合、非散，與如來十力 (*daśabhis tathāgata-balair na saṃ-yuktā na vi-saṃ-yuktāḥ*)·乃至 (*caturbhir vaiśāradyaiś catasṛbhiḥ prati-saṃ-vidbhir*) 十八佛不共法 (*aṣṭādaśābhir āveṇikair buddha-dharmair*)·非合 (*na saṃ-yuktā*)、非散 (*na vi-saṃ-yuktāḥ*)，與三十二大士相、八十隨好·非合、非散，與無忘失法、恆住捨性·非合、非散，與一切智、道相智、一切相智·非合、非散，與預流果·乃至獨覺菩提·非合、非散，與一切菩薩摩訶薩行·非合、非散，與諸佛無上正等菩提·非合、非散，與永斷一切煩惱習氣相續·非合、非散，與一切智智·非合、非散，與有為界 (*sams-kṛta-dhātāv*)·非合、非散，與無為界 (*a-sams-kṛta-dhātau*)·非合 (*na saṃ-yuktā*)、非散 (*na vi-saṃ-yuktāḥ*)。

[350c28] 善現！彼名為聖者。此，是彼聖法·毘奈耶；是故，名聖法·毘奈耶。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？(*tathā hi*) 此一切法 (*sarva-dharmā*)，無色 (*a-rūpiṇo*)、無見 (*'-ni-darśanā*)、無對 (*a-prati-ghā*)、一相 (*eka-lakṣaṇā*)·所謂無相 (*yad-utā-lakṣaṇāḥ*)；彼諸聖者，如實現見。

善現！當知·無色法 (*te a-rūpiṇo*)，與無色法 (*'-rūpiḥ sārddham*)·非合 (*na saṃ-yuktā vā*)、非散 (*na vi-saṃ-yuktā vā*)。無見法 (*a-ni-darśanā*)，與無見法 (*ni-darśanaiḥ sārddham*)·非合 (*na saṃ-yuktā vā*)、非散 (*na vi-saṃ-yuktā vā*)。無對法 (*a-prati-ghā*)，與無對法 (*a-prati-ghaiḥ sārddham*)·非合 (*na saṃ-yuktā vā*)、非散 (*na vi-saṃ-yuktā vā*)。一相法，與一相法·非合、非散。無相法 (*a-lakṣaṇā*)，與無相法 (*a-lakṣaṇaiḥ sārddham*)·非合 (*na saṃ-yuktā vā*)、非散 (*na vi-saṃ-yuktā vā*)。

(*imā*) 善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩，於此無色 (*'-rūpiṇo*)、無見 (*'-ni-darśanā*)、無對 (*a-prati-ghā*)、一相 (*eka-lakṣaṇā*)·無相 (*yad-utā-lakṣaṇā*)·甚深般若波羅蜜多 (*pāramitā*) (*bodhisattvānām mahāsattvānām*)，(*yatra*) 常應修學 (*bodhisattvair mahāsattvaiḥ śikṣitavyam*)；學已 (*yatra śikṣitvā*)，不取一切法相 (*na kasya-cid dharmasya laksanam upa-labhyate*)。

[351a09] 爾時 (*evam ukte*)，具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*)：「(*na punar*) 世尊 (*bhagavan*)！諸菩薩摩訶薩，豈不應於色相 (*rūpa-lakṣane śikṣitavyam*)·乃至 (*na vedanā-lakṣaṇe na saṃjñā-*

lakṣaṇe na saṃskāra-lakṣaṇe) 識相學 (*na vijñāna-lakṣaṇe śikṣitavyam*) ? 豈不應於
 眼處相 · 乃至意處相學 (*na cakṣuḥ-śrotra-ghrāṇa-jihvā-kāya-mano-lakṣaṇe*
śikṣitavyam) ? 豈不應於色處相 · 乃至法處相學 (*na rūpa-śabda-gandha-rasa-*
spraṣṭavya-dharma-lakṣaṇe śikṣitavyam) ? 豈不應於眼界相 · 乃至意界相學 ? 豈不
 5 應於色界相 · 乃至法界相學 ? 豈不應於眼識界相 · 乃至意識界相學 ? 豈不應於眼
 觸相 · 乃至意觸相學 ? 豈不應於眼觸為緣所生諸受相 · 乃至意觸為緣所生諸受相
 學 ? 豈不應於地界相 (*na pṛthivī-dhātu-lakṣaṇe śikṣitavyam*) · 乃至 (*nāb-dhātu-*
lakṣaṇe na tejo-dhātu-lakṣaṇe na vāyu-dhātu-lakṣaṇe nākāśa-dhātu-
lakṣaṇe (PSP_5:160)) 識界相學 (*na vijñāna-dhātu-lakṣaṇe śikṣitavyam*) ? 豈不應於
 10 因緣相 · 乃至增上緣相學 ? 豈不應於無明相 · 乃至老死相學 ? 豈不應於布施波羅
 蜜多相 (*na dāna-pāramitā-lakṣaṇe śikṣitavyam*) · 乃至 (*na śīla-pāramitā-lakṣaṇe*
na kṣānti-pāramitā-lakṣaṇe na vīrya-pāramitā-lakṣaṇe na dhyāna-pāramitā-lakṣaṇe)
 般若波羅蜜多相學 (*na prajñāpāramitā-lakṣaṇe śikṣitavyam*) ? 豈不應於內空相
 (*nādhy-ātma-śūnyatā-lakṣaṇe*) · 乃至 (*na bahirdhā-śūnyatā-lakṣaṇe nādhy-ātma-*
 15 *bahirdhā-śūnyatā-lakṣaṇe na yāvad*) 無性自性空相學 (*a-bhāva-sva-bhāva-śūnyatā-*
lakṣaṇe śikṣitavyam) ? 豈不應於真如相 · 乃至不思議界相學 ? 豈不應於苦、集、
 滅、道聖諦相學 ? 豈不應於四靜慮 (*na prathama-dhyāna-lakṣaṇe śikṣitavyam, na*
dviṭīya-dhyāna-lakṣaṇe na tṛtīya-dhyāna-lakṣaṇe na caturtha-dhyāna-lakṣaṇe
śikṣitavyam) 、四無量 (*na mahā-maitrī-lakṣaṇe, na mahā-karuṇā-lakṣaṇe, na muditā-*
 20 *lakṣaṇe, nōpēkṣā-lakṣaṇe śikṣitavyam*) 、四無色定相學 (*n'ākāś'ānanty'āyatana-*
lakṣaṇe na vijñān'ānanty'āyatana-lakṣaṇe nākimcany'āyatana-lakṣaṇe naiva-samjñā-
nā-samjñāyatana-lakṣaṇe śikṣitavyam) ? 豈不應於四念住相 · 乃至八聖道支相學
 (*na smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārga-*
lakṣaṇe śikṣitavyam) ? 豈不應於八解脫相 · 乃至十遍處相學 ? 豈不應於空、無相、
 25 無願解脫門相學 (*na śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-lakṣaṇe śikṣitavyam*) ? 豈不應於
 淨觀地相 · 乃至如來地相學 ? 豈不應於極喜地相 · 乃至法雲地相學 ? 豈不應於一
 切陀羅尼門、三摩地門相學 ? (*n'ārya-satya-lakṣaṇe śikṣitavyam, nāṣṭa-vi-mokṣa-*
lakṣaṇe śikṣitavyam, na navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-patti-lakṣaṇe śikṣitavyam) 豈不
 應於五眼、六神通相學 (*nābhi-jñā-lakṣaṇe śikṣitavyam*) ? (*na samādhi-lakṣaṇe*
 30 *śikṣitavyam, na dhāraṇī-mukha-lakṣaṇe śikṣitavyam*) 豈不應於如來十力相 (*na daśa-*
tathāgata-bala-lakṣaṇe śikṣitavyam) · 乃至 (*na catur-vaiśāradya-lakṣaṇe śikṣitavyam,*
na catuḥ-prati-saṃ-vil-lakṣaṇe śikṣitavyam, na yāvad) 十八佛不共法相學
 (*aṣṭādaś'āveṇika-buddha-dharma-lakṣaṇe śikṣitavyam*) ? 豈不應於三十二大士相、
 八十隨好相學 ? 豈不應於無忘失法、恒住捨性相學 ? 豈不應於一切智、道相智、
 35 一切相智相學 ? 豈不應於預流果相 · 乃至獨覺菩提相學 ? 豈不應於一切菩薩摩訶
 薩行、諸佛無上正等菩提相學 ? 豈不應於永斷煩惱習氣相續、一切智智相學 ? 豈
 不應於知苦 (*na duḥkh'ārya-satya-lakṣaṇe śikṣitavyam*) 、斷集 (*na sam-ud-ay'ārya-*
satya-lakṣaṇe śikṣitavyam) 、證滅 (*na ni-rodh'ārya-satya-lakṣaṇe śikṣitavyam*) 、

修道相學 (*na mārg'ārya-satya-lakṣaṇe śikṣitavyam*) ? (*n'ārye 'smin dharmā-vinaye lakṣaṇe śikṣitavyam*) 豈不應於順、逆緣起觀相學 (*nānu-loma-prati-loma-pratītya-sam-ut-pāda-lakṣaṇe śikṣitavyam*) ? 豈不應於一切聖者·聖法相學? 豈不應於有為界 (*na saṃs-kṛta-dhātu-lakṣaṇe śikṣitavyam*)、無為界相學 (*nā-saṃs-kṛta-dhātu-lakṣaṇe śikṣitavyam*) ?

[351b10] (*subhūtir āha*) 世尊! 若 (*yadi bhagavann*) 菩薩摩訶薩, 不於如是諸法相學 (*eteṣāṃ dharmāṇāṃ lakṣaṇe na śikṣitavyam*), 亦應不於諸行相學。世尊! 若菩薩摩訶薩, 於諸法相、及諸行相·既不能學, 云何 (*katham bhagavan na śikṣitvā bodhisattvo mahāsattvo dharmāṇāṃ dharmā-lakṣaṇe*) 能超一切聲聞及獨覺地 (*śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmim ati-kramiṣyati*) ? 若不能超一切聲聞及獨覺地 (*śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmim an-ati-kramya*), 云何 (*katham*) 能入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam ava-kramiṣyati*) ? 若不能入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam an-ava-kramya*), 云何 (*katham*) 能得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpsyati*) ? 若不能得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām an-anu-pr'āpya*), 云何 (*katham*) 能轉妙法輪 (*dharmā-cakram pra-vartayīṣyati*) ? 若不能轉妙法輪 (*dharmā-cakram a-pra-vartya*), 云何 (*katham*) 能以三乘法安立有情, 令出無邊生死苦海 (*sattvān saṃsārāt pari-mocayīṣyati śrāvaka-yānena vā pratyekabuddha-yānena vā buddha-yānena vā?* (PSP_5:161)) ? 」

[351b19] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) : 「若一切法有實相者 (*yadi subhūte kasya-cid dharmasya laksanam syāt*), 諸菩薩摩訶薩應於中學 (*tadā bodhisattvena mahāsattvena lakṣaṇe śikṣitavyam syād*)。以一切法非有實相 (*yasmāt tarhi sarva-dharmā a-lakṣaṇā*) (*a-rūpiṇo 'ni-darśanā a-prati-ghā eka-lakṣaṇā yad-utā-lakṣaṇās, tasmāt tad bodhisattvena mahāsattvena nāpi lakṣaṇe śikṣitavyam*)。 (*tat kasya hetoḥ? yadi pūrvam laksanam abhaviṣyat, paścād a-laksanam na bhaved. yasmāt tarhi subhūte pūrvam eva te sarva-dharmā a-laksanās, tasmāt tarhy apy a-laksanās*) 是故 (*tasmād*) 菩薩摩訶薩眾 (*bodhisattvena mahāsattvena*), 不於相學 (*nāpi lakṣaṇe śikṣitavyam*), 亦復不於無相法學 (*nāpy a-lakṣaṇe śikṣitavyam*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? 若佛出世 (*ut-pādād vā tathāgatānām*), 若不出世 (*an-ut-pādād vā tathāgatānām*) ——法界·常住, 諸法一相·所謂無相 (*sthita evaiṣa lakṣaṇa-dhātuh*)。如是無相, 既非有相, 亦非無相, 故不可學。」

[351b25] 爾時 (*evam ukte*), 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「世尊! 若 (*yadi bhagavann*) 一切法·皆非有相亦非無相 (*a-lakṣaṇāḥ sarva-dharmā na vi-lakṣaṇāḥ, eka-lakṣaṇā yad-utā-lakṣaṇās*), 云何 (*tat katham bhagavan*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvasya mahāsattvasya*) 能修般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā-bhāvanā bhavati*) ? (*na hi*) 世尊 (*bhagavann*) ! 若菩薩摩訶薩·不能修般若波羅蜜多 (*a-vi-bhāvya prajñāpāramitām bodhisattvena mahāsattvena*), 應不能超諸聲聞地 (*śakyā śrāvaka-bhūmir vā*) 及獨覺地

(*pratyekabuddha-bhūmir vā ati-kramitum*)。若不能超諸聲聞地 (*an-ati-kramya śrāvaka-bhūmiṃ vā*) 及獨覺地 (*pratyekabuddha-bhūmiṃ vā*)，應不能入菩薩正性離生 (*na śakyo bodhisattvena mahāsattvena bodhisattva-ni-yāmam ava-kramitum*)。若不能入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam an-ava-kramya*)，應不能起菩薩無生法忍 (*na śakyā 'n-ut-pattikair dharmaiḥ kṣāntir ut-pādayitum*)。若不能起菩薩無生法忍 (*an-ut-pattikair dharmaiḥ kṣāntim an-ut-pādyā*)，應不能發菩薩勝妙神通 (*na śakyā bodhisattvābhi-jñā ut-pādayitum*)。若不能發菩薩勝妙神通 (*bodhisattvābhi-jñān-ut-pādyā*)，應不能嚴淨佛土 (*na śakyam buddha-kṣetram pariśodhayitum*)、(*buddha-kṣetram a-pariśodhya*) 成熟有情 (*na śakyāḥ sattvān paripācāyitum*)。若不能嚴淨佛土、成熟有情 (*sattvān a-paripācya*)，應不能證得一切智智 (*na śakyā sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āptum*)。若不能證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām an-anu-pr'āpya*)，應不能轉妙法輪 (*na śakyam dharmā-cakram pra-vartayitum*)。若不能轉妙法輪 (*dharmā-cakram a-pra-vartya*)，則應不能安立有情 (*na śakyāḥ sattvāḥ*) 令住預流果 (*srota-ā-patti-phale prati-ṣṭhāpayitum*)、或一來果 (*na sakṛd-ā-gāmi-phale*)、或不還果 (*nān-ā-gāmi-phale*)、或阿羅漢果 (*nārhattve prati-ṣṭhāpayitum*)、或獨覺菩提 (*na pratyeka-bodhau prati-ṣṭhāpayitum*)、或復無上正等菩提 (*nān-ut-tarāyām samyak-saṃ-bodhau prati-ṣṭhāpayitum*)。亦應不能安立有情 (*nāpi śakyāḥ sattvā*)，令住施性福業事 (*dāna-maye puṇya-kriyā-vastūni prati-ṣṭhāpayitum*)，或戒性福業事 (*na śīla-maye puṇya-kriyā-vastūni prati-ṣṭhāpayitum*)，或修性福業事 (*na bhāvanā-maye puṇya-kriyā-vastūni prati-ṣṭhāpayitum*)，當獲人、天富樂自在。」

[351c11] (evam ukte) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*)：「如是 (*evam etat subhūte*)，如是 (*evam etat*)，如汝所說。一切法，非有相、非無相 (*a-lakṣaṇāḥ subhūte sarva-dharmā na vi-lakṣaṇāḥ*。 (PSP_5:162))。若菩薩摩訶薩·知一切法若有相、若無相，咸同一相·所謂無相；修此無相，是修般若波羅蜜多。」

[351c14] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*)：「云何 (*katham*) 菩薩摩訶薩·修此無相 (*a-lakṣaṇasya dharmasya*)，是修般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā-bhāvanā bhavati*)？」

30 *bhagavān āha: na subhūte prajñāpāramitā-bhāvanā bodhisattvasya mahāsattvasyaika-lakṣaṇā an-eka-lakṣaṇā. a-lakṣaṇā bhāvanā bodhisattvasya mahāsattvasya prajñāpāramitā-bhāvanā bhavati.*

subhūtir āha: katham bhagavann a-lakṣaṇā bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā bhavati?

35 [351c16] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「若菩薩摩訶薩·修除遣一切法 (*sarva-dharma-bhāvanā-vi-bhāvanā*)，是修般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā-bhāvanā bhavati*)。」

[351c17] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「云何 (*katham bhagavan*) 菩薩摩訶薩·修除遣一切法 (*sarva-dharma-bhāvanā-vi-bhāvanā*) , 是修般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā-bhāvanā bhavati*) ? 」

[351c19] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「若菩薩摩訶薩·修除遣色 (*rūpa-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā*) 、受 (*vedanā*) 、想 (*saṃjñā*) 、行 (*saṃskārā*) 、識 (*vijñāna-bhāvanā-vi-bhāvanā*) , 是修般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā-bhāvanā*) 。修除遣眼處 (*cakṣur-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā*) ·乃至意處 (*evaṃ śrotra-ghrāṇa-jihvā-kāya-mano-bhāvanā-vi-bhāvanā*) , 是修般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā-bhāvanā*) 。修除遣色處 (*rūpa-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā*) ·乃至法處 (*evaṃ śabda-gandha-rasa-spraṣṭavya-dharma-bhāvanā-vi-bhāvanā*) , 是修般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā-bhāvanā*) 。修除遣眼界·乃至眼界, 是修般若波羅蜜多。修除遣色界·乃至法界, 是修般若波羅蜜多。修除遣眼識界 (*cakṣur-vijñāna-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā*) ·乃至意識界, 是修般若波羅蜜多。修除遣眼觸 (*cakṣuḥ-saṃ-sparśa-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā*) ·乃至意觸, 是修般若波羅蜜多。修除遣眼觸為緣所生諸受 (*cakṣuḥ-saṃ-sparśa-pratyaya-vedanā-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā*) ·乃至意觸為緣所生諸受, 是修般若波羅蜜多 (*evaṃ śrotra-ghrāṇa-jihvā-kāya-mano-vijñāna-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā, manaḥ-saṃ-sparśa-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā, manaḥ-saṃ-sparśa-pratyaya-vedanā-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā*) 。修除遣地界 (*pṛthivī-dhātu-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā*) ·乃至 (*ab-dhātu-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā tejo-dhātu-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā, vāyu-dhātu-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā, ākāśa-dhātu-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā*) 識界 (*vijñāna-dhātu-bhāvanā-vi-bhāvanā*) , 是修般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā-bhāvanā*) 。修除遣因緣·乃至增上緣, 是修般若波羅蜜多 (*pratītya-sam-ut-pāda-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā*) 。修除遣無明 (*a-vidyā-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā*) ·乃至 (*saṃskāra-bhāvanā-vi-bhāvanā, vijñāna-bhāvanā-vi-bhāvanā, nāma-rūpa-bhāvanā-vi-bhāvanā, ṣaḍ-āyatana-bhāvanā-vibhāvanā, sparśa-bhāvanā-vibhāvanā, vedanā-bhāvanā-vibhāvanā, tṛṣṇā-bhāvanā-vi-bhāvanā, uādāna-bhāvanā-vi-bhāvanā, bhava-bhāvanā-vi-bhāvanā, jāti-bhāvanā-vi-bhāvanā*) 老死 (*jarā-maraṇa-śoka-parideva-duḥkha-daurmanasyōp'āyāsa-bhāvanā-vi-bhāvanā*) , 是修般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā-bhāvanā*) 。修除遣不淨觀, 是修般若波羅蜜多。 (*ā-yūha-nir-yūha-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā*) 修除遣四靜慮 (*prathama-dhyāna-bhāvanā-vi-bhāvanā* (PSP_5:163) *prajñāpāramitā-bhāvanā, dvitīya-dhyāna-bhāvanā-vi-bhāvanā trtīya-dhyāna-bhāvanā-vi-bhāvanā caturtha-dhyāna-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā*) 、四無量 (*maitrī-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-*

bhāvanā, karuṇā-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā, muditā-bhāvanā-vi-
 bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā, upēksā-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-
 bhāvanā) 、四無色定 (ākās'ānanty'āyatana-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-
 bhāvanā, vijñān'ānanty'āyatana-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā,
 5 ākiṃcany'āyatana-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā, naiva-saṃjñā-nā-
 saṃjñāyatana-bhāvanā-vi-bhāvanā) , 是修般若波羅蜜多 (prajñāpāramitā-bhāvanā) 。
 修除遣佛隨念 (buddhānu-smṛti-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā) 、
 法隨念 (dharmānu-smṛti-bhāvanā-vi-bhāvanā) 、僧隨念 (saṃghānu-smṛti-bhāvanā-
 vi-bhāvanā) 、戒隨念 (śīlānu-smṛti-bhāvanā-vi-bhāvanā) 、捨隨念 (tyāgānu-smṛti-
 10 bhāvanā-vi-bhāvanā) 、天隨念 (devānu-smṛti-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-
 bhāvanā) 、 (upāyānu-smṛti-bhāvanā-vi-bhāvanā, an-upāyānu-smṛti-bhāvanā-vi-
 bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā) 寂靜隨念、持入出息隨念, 是修般若波羅蜜多。
 修除遣無常想 (a-nitya-saṃjñā-bhāvanā-vi-bhāvanā) 、苦想 (duṣkha-saṃjñā-
 bhāvanā-vi-bhāvanā) 、無我想 (an-ātma-saṃjñā-bhāvanā-vi-bhāvanā) 、空想、集
 15 想、因想、生想、緣想、滅想、靜想、妙想、離想、道想、如想、行想、出想,
 是修般若波羅蜜多。修除遣我想 (ātma-saṃjñā-bhāvanā-vi-bhāvanā) 、有情想
 (sattva-saṃjñā-bhāvanā-vi-bhāvanā) 。乃至 (jīva-saṃjñā-bhāvanā-vi-bhāvanā,
 jantu-saṃjñā-bhāvanā-vi-bhāvanā, poṣa-saṃjñā-bhāvanā-vi-bhāvanā, puruṣa-
 saṃjñā-bhāvanā-vi-bhāvanā, pudgala-saṃjñā-bhāvanā-vi-bhāvanā, manu-ja-saṃjñā-
 20 bhāvanā-vi-bhāvanā, mānava-saṃjñā-bhāvanā-vi-bhāvanā, kāraka-saṃjñā-bhāvanā-
 vi-bhāvanā, vedaka-saṃjñā-bhāvanā-vi-bhāvanā) 知者想 (jānaka-saṃjñā-bhāvanā-
 vi-bhāvanā) 、見者想 (paśyaka-saṃjñā-bhāvanā-vi-bhāvanā) , 是修般若波羅蜜
 多 (prajñāpāramitā-bhāvanā) 。修除遣常想 (nityā-nitya-saṃjñā-bhāvanā-vi-bhāvanā
 prajñāpāramitā-bhāvanā) 、樂想、我想、淨想 (śubhā-śubha-saṃjñā-bhāvanā-vi-
 25 bhāvanā) , (duḥkhā-duḥkha-saṃjñā-bhāvanā-vi-bhāvanā śāntā-śānta-saṃjñā-
 bhāvanā-vi-bhāvanā) 是修般若波羅蜜多 (prajñāpāramitā-bhāvanā) 。修除遣緣起
 想, 是修般若波羅蜜多。修除遣聖諦想, 是修般若波羅蜜多。修除遣四念住 · 乃
 至八聖道支 (smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-
 aṅg'āryāṣṭāṅga-mārga-bhāvanā-vi-bhāvanā) , 是修般若波羅蜜多 (prajñāpāramitā-
 30 bhāvanā) 。修除遣三解脫門 (śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-bhāvanā-vi-bhāvanā) ,
 是修般若波羅蜜多 (prajñāpāramitā-bhāvanā) 。修除遣八解脫 · 乃至十遍處 (aṣṭa-
 vi-mokṣa-navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-patti-bhāvanā-vi-bhāvanā) , 是修般若波羅蜜
 多 (prajñāpāramitā-bhāvanā) 。修除遣有尋有伺三摩地、無尋唯伺三摩地、無尋
 無伺三摩地 (sa-vi-tarka-sa-vi-cāra-samādhy-a-vi-tarkā-vi-cāra-samādhi-bhāvanā-
 35 vi-bhāvanā) , 是修般若波羅蜜多 (prajñāpāramitā-bhāvanā) 。修除遣苦 (duṣkhārya-
 satya-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā) 、集 (sam-ud-ayārya-satya-
 bhāvanā-vi-bhāvanā) 、滅 (ni-rodhārya-satya-bhāvanā-vi-bhāvanā) 、道聖諦
 (mārgārya-satya-bhāvanā-vi-bhāvanā) , 是修般若波羅蜜多 (prajñāpāramitā-

bhāvanā) 。 修除遣苦智 (*duṣkhārya-satya-jñāna-bhāvanā-vi-bhāvanā*)、
 集智 (*sam-ud-ayārya-satya-jñāna-bhāvanā-vi-bhāvanā*)、
 滅智 (*ni-rodhārya-satya-jñāna-bhāvanā-vi-bhāvanā*)、道智 (*mārgārya-satya-jñāna-*
 5 *bhāvanā-vi-bhāvanā*)、法智、類智、世俗智、他心智、盡智 (*kṣaya-jñāna-bhāvanā-*
vi-bhāvanā)、無生智 (*an-ut-pāda-jñāna-bhāvanā-vi-bhāvanā* (PSP_5:164))、(*dharmā-*
jñāna-bhāvanā-vi-bhāvanā, *anv-aya-jñāna-bhāvanā-vibhāvanā*, *ātma-jñāna-bhāvanā-*
vi-bhāvanā, *saṃ-vṛti-jñāna-bhāvanā-vi-bhāvanā*, *pari-jaya-jñāna-bhāvanā-vi-*
bhāvanā) 如說智 (*yathā-ruta-jñāna-bhāvanā-vi-bhāvanā*) ， 是修般若波羅蜜多
 (*prajñāpāramitā-bhāvanā*) 。 修除遣布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitā-bhāvanā-vi-*
 10 *bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā*) · 乃至 (*śīla-pāramitā-bhāvanā-vi-bhāvanā*
prajñāpāramitā-bhāvanā, *kṣānti-pāramitā-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-*
bhāvanā, *vīrya-pāramitā-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā*, *dhyāna-*
pāramitā-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā,) 般若波羅蜜多
 (*prajñāpāramitā-bhāvanā-vi-bhāvanā*) ， 是修般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā-*
 15 *bhāvanā*) 。 修除遣內空 (*adhy-ātma-śūnyatā-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-*
bhāvanā) · 乃至 (*bahirdhā-śūnyatā-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā*,
adhy-ātma-bahirdhā-śūnyatā-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā, *yāvad*)
 無性自性空 (*a-bhāva-sva-bhāva-śūnyatā-bhāvanā-vi-bhāvanā*) ， 是修般若波羅蜜多
 (*prajñāpāramitā-bhāvanā*) 。 修除遣真如 · 乃至不思議界，是修般若波羅蜜多。
 20 修除遣淨觀地 · 乃至如來地，是修般若波羅蜜多。修除遣極喜地 · 乃至法雲地，
 是修般若波羅蜜多。修除遣一切陀羅尼門、三摩地門，是修般若波羅蜜多。修除
 遣五眼、六神通 (*abhi-jñā-bhāvanā-vi-bhāvanā*) ， 是修般若波羅蜜多
 (*prajñāpāramitā-bhāvanā*) 。 修除遣如來十力 (*daśa-tathāgata-bala-bhāvanā-vi-*
bhāvanā, *prajñāpāramitā-bhāvanā*) · 乃至 (*caturṇaṃ vaiśāradyānāṃ bhāvanā-vi-*
 25 *bhāvanā*, *catasṛṇaṃ prati-saṃ-vidāṃ bhāvanā-vi-bhāvanā*) 十八佛不共法
 (*aṣṭādaś'āveṇika-buddha-dharmāṇāṃ bhāvanā-vi-bhāvanā*) ， 是修般若波羅蜜多
 (*prajñāpāramitā-bhāvanā*) 。 修除遣三十二大士相、八十隨好，是修般若波羅蜜多。
 修除遣無忘失法、恒住捨性，是修般若波羅蜜多。修除遣一切智、道相智、
 一切相智，是修般若波羅蜜多。 (*samādhi-dhāraṇī-mukhānāṃ bhāvanā-vi-bhāvanā*
 30 *prajñāpāramitā-bhāvanā*, *mahā-karuṇā-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-*
bhāvanā) 修除遣預流果 (*srota-ā-patti-phala-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-*
bhāvanā) · 乃至 (*sakṛd-ā-gāmi-phala-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā*,
an-ā-gāmi-phala-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā, *arhattva-phala-*
bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā) 獨覺菩提 (*pratyeka-bodhi-bhāvanā-*
 35 *vi-bhāvanā*) ， 是修般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā-bhāvanā*) 。 修除遣一切菩薩
 摩訶薩行，是修般若波羅蜜多。修除遣諸佛無上正等菩提，是修般若波羅蜜多。
 修除遣一切智智 (*sarv'ākāra-jñatā-bhāvanā-vi-bhāvanā*) ， 是修般若波羅蜜多
 (*prajñāpāramitā-bhāvanā*) 。 修除遣永斷一切煩惱習氣相續 (*sarva-vāsanā'nu-*

saṃdhi-kleśa-pra-hāṇa-bhāvanā-vi-bhāvanā)，是修般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā-bhāvanā*) 。

[352b11] (*evam ukte*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「云何 (*katham*) (*bhagavan*) 菩薩摩訶薩·修除遣色 (*rūpa-bhāvanā-vi-bhāvanā prajñāpāramitā-bhāvanā*)、受 (*vedanā*)、想 (*saṃjñā*)、行 (*saṃskārāḥ*)、識 (*katham vijñāna-bhāvanā-vi-bhāvanā*)，是修般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā-bhāvanā*) ? 如是 (*evam*) · 乃至 (*skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādāḥ pratītya-sam-ut-pādāṅgāni sarva-pāramitāḥ sarva-sūnyatāḥ bodhi-pakṣyā dharmā ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-*

10 *mukhābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmā mahā-karuṇā sarv'ākāra-jñatā, ātma-sattva-jīva-jantu-poṣa-puruṣa-pudgala-manu-jamānava-kāraka-vedaka-jānaka-paśyakaḥ nityā-nitya-sukha-duṣkha-sāntā-sānta-śubhā-śubhaḥ, srota-ā-patti-phalaṃ (PSP_5:165) sakṛd-ā-gāmi-phalam an-ā-gāmi-phalam arhattva-phalaṃ pratyeka-bodhir yāvat*) 修除遣永斷一切煩惱習氣相續

15 (*katham bhagavan sarva-vāsanā'nu-saṃdhi-kleśa-pra-hāṇa-bhāvanā-vi-bhāvanā*)，是修般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā-bhāvanā*) ? 」

[352b14] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) : 「諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，若念有色、受、想、行、識，非除遣色、受、想、行、識，非修般若波羅蜜多。如是·乃至若念有永斷一切煩惱習氣相續，非除遣永斷一切煩惱習氣相續，非修般若波羅蜜多。

20

(*iha subhūte*) 然諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，不念有色 (*rūpam bhāva iti na bhāvayati*)、受 (*vedanā*)、想 (*saṃjñā*)、行 (*saṃskārā*)、識 (*vijñānaṃ bhāva iti na bhāvayati*)，是除遣色、受、想、行、識，是修般若波羅蜜多。如是·乃至不念有永斷一切煩惱習氣相續，是除遣永斷一切煩惱習氣相續，是修般若波羅蜜多。

25

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? 非·有想者能修般若波羅蜜多 (*nāsti subhūte bhāva-saṃ-jñinaḥ prajñāpāramitā-bhāvanā*) 。

(*evam skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādāḥ pratītya-sam-ut-pādāṅgāni sarva-pāramitāḥ sarva-sūnyatā bodhi-pakṣyā dharmā ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmāḥ sarv'ākāra-jñatā bhāva iti na bhāvayati, rāga-doṣa-mohā bhāva iti na bhāvayati, anu-sāya-pary-ut-thānāni bhāva iti na bhāvayati*) 是故，善現！若菩薩摩訶薩·修除遣色、受、想、行、識，是修般若波羅蜜多。如是·乃至修除遣永斷一切煩惱習氣相續，是修般若波羅蜜多。

30

[352b27] (*tat kasya hetoḥ*) 復次，善現！住有想者，不能修布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多 (*nāsti subhūte bhāva-saṃ-jñino dāna-pāramitā-bhāvanā, śīla-pāramitā-kṣānti-pāramitā-vīrya-pāramitā-dhyāna-pāramitā prajñāpāramitā-bhāvanā*)，亦不能修四

35

念住·乃至八聖道支，亦不能住內空·乃至無性自性空，亦不能住真如·乃至不思議界，亦不能住苦、集、滅、道聖諦，亦不能修空、無相、無願解脫門，亦不能修殊勝四靜慮、四無量、四無色定，亦不能修八解脫·乃至十遍處，亦不能修極喜地·乃至法雲地，亦不能修一切陀羅尼門、三摩地門，亦不能修五眼、六神通，亦不能修如來十力·乃至十八佛不共法，亦不能修無忘失法、恒住捨性，亦不能修一切智、道相智、一切相智，亦不能修一切菩薩摩訶薩行，亦不能修諸佛無上正等菩提，亦不能修一切智智，亦不能修永斷一切煩惱習氣相續。

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? (*tathā hi subhūte*) 住有想者 (*bhāve eṣo 'ham iti samjñā*)，必當執有我及我所 (*dāne śīle kṣāntau vīrye dhyāne, prajñāyām eṣo 'ham iti samjñā*)。由此執故，便著二邊。著二邊故 (*yo dvābhyām antābhyām saktas*)，決定不能解脫生死 (*tasya nāsti vi-mokṣo*)，無道，無涅槃，云何能如實修六波羅蜜多，乃至永斷一切煩惱習氣相續 (*nāsti subhūte bhāva-saṃ-jñīnaḥ smṛty-upa-ssthāna-bhāvanā, na samyak-pra-hāṇa-bhāvanā, na rddhi-pāda-bhāvanā, nēndriya-bhāvanā, na bala-bhāvanā, na bodhy-aṅga-bhāvanā, n'āryāṣṭāṅga-mārga-bhāvanā, na duḥkh'ārya-satya-bhāvanā, na sam-ud-ay'ārya-satya-bhāvanā, na ni-rodh'ārya-satya-bhāvanā, na mārg'ārya-satya-bhāvanā, na śūnyatā-bhāvanā, nā-nimitta-bhāvanā, nā-pra-ṇi-hita-bhāvanā, nā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-patti-bhāvanā, nāṣṭa-vi-mokṣa-bhāvanā, na navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-patti-bhāvanā, na sarva-śūnyatā-bhāvanā, na samādhi-dhāraṇī-mukha-bhāvanā, nābhi-jñā-bhāvanā, na daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharma-bhāvanā, na mahā-karuṇā-bhāvanā, na sarv'ākāra-jñatā-bhāvanā*) ! (*tat kasya hetoḥ*) (*tathā hi sa bhāve saktah*) 」

[352c16] 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「何等是有 (*tat kim iti bhagavan bhāvah*) ? 何等是非有 (*kim ity a-bhāvah*) ? 」

[352c17] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「二，是有 (*dvayam subhūte bhāvah*) 。不二，是非有 (*a-dvayam a-bhāvah*) 。 」

[352c18] 善現復問 (*subhūtir āha*) : 「云何為二 (*kim iti bhagavan dvayam*) ? 云何為不二 (*kim ity a-dvayam*) ? 」

[352c19] 世尊告曰 (*bhagavān āha*) : 「色想 (*rūpa-saṃ-jñīnaḥ subhūte dvayam*) · 乃至識想 (*vedanā-saṃjñā-saṃskāra-vijñāna-saṃ-jñīno*)，為二 (*dvayam*) ; 色想空 · 乃至識想空，為不二。眼處想 (*caḥṣuḥ-saṃ-jñīnaḥ*) · 乃至意處想 (*evam śrotra-ghrāṇa-jihvā-kāya-manah-saṃ-jñīnaḥ*)，為二；眼處想空 · 乃至意處想空，為不二。色處想 (*rūpa-saṃ-jñīnaḥ*) · 乃至法處想 (*evam śabda-gandha-rasa-spraṣṭavya-dharma-saṃ-jñīnaḥ*, (PSP_5:166))，為二；色處想空 · 乃至法處想空，為不二。眼界想 · 乃至眼界想空，為二；眼界想空 · 乃至眼界想空，為不二。色界想 · 乃至法界想，為二；色界想空 · 乃至法界想空，為不二。眼識界想 (*caḥsur-vijñāna-saṃ-jñīnaś*) · 乃至意識界想，為二；眼識界想空 · 乃至意識界想空，為不二。眼

- 觸想 (*cakṣuḥ-saṃ-sparsā-saṃ-jñināś*) · 乃至意觸想，為二；眼觸想空 · 乃至意觸想空，為不二。眼觸為緣所生諸受想 (*cakṣuḥ-saṃ-sparsā-pratyaya-vedanā-saṃ-jñinaḥ*) · 乃至 (*evam śrotra-ghrāṇa-jihvā-kāya-mano-vijñāna-saṃ-jñino manaḥ-saṃ-sparsā-saṃ-jñino*) 意觸為緣所生諸受想 (*manaḥ-saṃ-sparsā-pratyaya-vedanā-saṃ-jñinaḥ*)，為二；眼觸為緣所生諸受想空 · 乃至意觸為緣所生諸受想空，為不二。
- 5 地界想 (*prthivī-dhātu-saṃ-jñinaḥ*) · 乃至識界想 (*evam ab-dhātu-tejo-dhātu-vāyudhātu-ākāśa-dhātu-vijñāna-dhātu-saṃ-jñinaḥ*)，為二；地界想空 · 乃至識界想空，為不二。因緣想 · 乃至增上緣想 (*pratīya-saṃ-ut-pāda-saṃ-jñinaḥ*)，為二；因緣想空 · 乃至增上緣想空，為不二。無明想 (*a-vidyā-saṃ-jñinaḥ*) · 乃至老死想 (*evam saṃskāra-vijñāna-nāma-rūpa-ṣaḍ-āyatana-sparsā-vedanā-tṛṣṇôādāna-bhava-jāti-jarā-marāṇa-śoka-parideva-duḥkha-daurmanasyôp'āyāsa-saṃ-jñinaḥ*)，為二；無明想空 · 乃至老死想空，為不二。布施波羅蜜多想 · 乃至般若波羅蜜多想 (*pāramitā-saṃ-jñinaḥ*)，為二；布施波羅蜜多想空 · 乃至般若波羅蜜多想空，為不二。內空想 · 乃至無性自性空想 (*sarva-sūnyatā-saṃ-jñinaḥ*)，為二；內空想空 · 乃至無性自性空想空，為不二。真如想 · 乃至不思議界想，為二；真如想空 · 乃至不思議界想空，為不二。苦、集、滅、道聖諦想，為二；苦、集、滅、道聖諦想空，為不二。四念住想 · 乃至八聖道支想，為二；四念住想空 · 乃至八聖道支想空，為不二。四靜慮、四無量、四無色定想，為二；四靜慮、四無量、四無色定想空，為不二。八解脫想 · 乃至十遍處想 (*bodhi-pakṣya-dharm'ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-saṃ-ā-patti-dhāraṇī-mukha-saṃ-jñinaḥ*)，為二；八解脫想空 · 乃至十遍處想空，為不二。空、無相、無願解脫門想 (*sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-saṃ-jñinaḥ*)，為二；空、無相、無願解脫門想空，為不二。淨觀地想 · 乃至如來地想，為二；淨觀地想空 · 乃至如來地想空，為不二。極喜地想 · 乃至法雲地想，為二；極喜地想空 · 乃至法雲地想空，為不二。陀羅尼門、三摩地門想，為二；陀羅尼門、三摩地門想空，為不二。五眼、六神通想，為二；五眼、六神通想空，為不二。如來十力想 · 乃至十八佛不共法想 (*abhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharma-saṃ-jñinaḥ*)，為二；如來十力想空 · 乃至十八佛不共法想空，為不二。三十二大士相、八十隨好想，為二；三十二大士相、八十隨好想空，為不二。無忘失法、恆住捨性想，為二；無忘失法、恆住捨性想空，為不二。一切智、道相智、一切相智想，為二；一切智、道相智、一切相智想空，為不二。預流果想 (*srota-ā-panna-saṃ-jñinaḥ*) · 乃至 (*sakṛd-ā-gāmy-an-ā-gāmy-arhatsaṃ-jñinaḥ*) 獨覺菩提想 (*pratyekabuddh-asam-jñino*)，為二；預流果想空 · 乃至獨覺菩提想空，為不二。一切菩薩摩訶薩行 (*bodhisattva-saṃ-jñino*)、諸佛無上正等菩提想 (*'n-ut-tara-samyak-saṃ-buddha-saṃ-jñinaḥ*)，為二；一切菩薩摩訶薩行、諸佛無上正等菩提想空，為不二。有為界 (*saṃs-kṛta-dhātu-saṃ-jñino*)、無為界想 (*'-saṃs-kṛta-dhātu-saṃ-jñino*)，為二；有為界、無為界想空，為不二。

[353b08] 善現！乃至 (*yāvat subhūte*) 一切想 (*sarva-saṃ-jñīno*)，皆為二 (*dvayam*)。 (*yāvad a-sarva-saṃ-jñīno, 'dvayam*) 乃至 (*yāvad*) 一切二 (*dvayam*)，皆是有 (*tāvad bhāvo*)。 乃至 (*yāvad*) 一切有 (*bhāvam*)，皆有生死 (*tāvat saṃskārā*)。 有生死者 (*yāvat saṃskārās*)，不能解脫 (*tāvat sattvā na pari-mucyante*) 生 (*jātyā*)、
5 老 (*jarayā*)、病 (*vyādhinā*)、死 (*maraṇena*)、愁、歎、苦、憂、惱 (*śoka-parideva-duḥkha-daurmanasyôp 'āyāsaiḥ*)。

善現！諸想空者，皆為不二。諸不二者，皆是非有。諸非有者，皆無生死。無生死者，便能解脫生、老、病、死、愁、歎、苦、憂、惱。

善現！由是因緣 (*tad anena subhūte pary-āyeṇa*)，當知 (*evam veditavyam*)。 10 一切有二想者，定無 (*nāsti dvaya-saṃ-jñīno*) 布施 (*dānam*)、淨戒 (*nāsti śīlam*)、安忍 (*nāsti kṣāntir*)、精進 (*nāsti vīryam*)、靜慮 (*nāsti dhyānam*)、般若 (*nāsti prajñā*) 波羅蜜多，無得， (*nāsti mārgo, nāsti jñānam*) 無現觀 (*nāsty abhi-samayo*)；下至順忍，彼尚非有 (*nāsty antaśo 'nu-lomikī kṣāntiḥ*)，況 (*kutaḥ punā*) 能遍知色 (*rūpasya pari-jñā*)、受 (*vedanāyāḥ*)、想 (*saṃjñāyāḥ*)、行 (*saṃskārāṇām*)、
15 識 (*kuto vijñānasya pari-jñā*)！如是。乃至況 (*kutaḥ skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādāṅgānām pari-jñā, kutaḥ pāramitānām pari-jñā, kutaḥ śūnyatā-mukhānām pari-jñā, kutaḥ sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyāṇām dharmāṇām pari-jñā, kutaḥ ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān 'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhānām pari-jñā, kutaḥ śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmāṇām pari-jñā*) 能遍知一切智智 (*kutaḥ sarv 'ākāra-jñatāyāḥ pari-jñā*)！彼尚不能修四念住。乃至八聖道支 (*yasya nāsti mārga-bhāvanā*)，況能得預流果 (*kutas tasya srota-ā-patti-phalam*)。乃至 (*kutas tasya sakṛd-ā-gāmi-phalam, kutas tasyān-ā-gāmi-phalam, kutas tasyārhatva-phalam*) 獨覺菩提 (*kutas tasya pratyekabuddhatvam*)！況復能得一切智智，及能永斷一切煩惱
20 習氣相續 (*kutas tasya sarva-vāsanā 'nu-saṃdhi-kleśa-pra-hāṇam*)！」

第二分·漸次品·第七十三之一²⁹

[353b22] 爾時 (*evam ukte*) ，具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) ：「 (*yadi*) 世尊 (*bhagavan*) ! 住有想者 (*bhāva-saṃ-jñina*) ，若無順忍 (*ānu-lomikī kṣāntir nāsti*) ，亦無修道·得果 (*kutaḥ punaḥ pr'āptiḥ*) 、現觀 (*kuto 'bhi-samayaḥ*) ； (*kiṃ punar bhagavann*) 住無想者 (*a-bhāva-saṃ-jñina*) ，豈有順忍 (*ānu-lomikī kṣāntiḥ?* (PSP_5:167)) ，若淨觀地 (*śukla-vi-darśanā-bhūmir vā*) ，如是·乃至 (*gotra-bhūmir vā aṣṭamaka-bhūmir vā darśana-bhūmir vā tanū-bhūmir vā vīta-rāga-bhūmir vā kṛtāvī-bhūmir vā pratyekabuddha-bhūmir vā bodhisattva-bhūmir vā*) 若如來地，若修聖道 (*yā ca mārga-bhāvanām ā-gamya*) ——因修聖道，斷諸煩惱 (*klesān pra-jahīta śrāvaka-bhūmi-prati-saṃ-yuktān vā pratyekabuddha-bhūmi-prati-saṃ-yuktān vā*) ；由此煩惱所覆障故 (*yaiḥ kleśair ā-vṛto*) ，尚不能證聲聞、獨覺相應之地，況入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam ava-krāmet*) ! 若不能入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam ava-krāman*) ，豈能證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnuyāt*) ! 若不能證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnuvan*) ，何能永斷一切煩惱習氣相續 (*sarva-vāsanā'nu-saṃdhi-klesān pra-jahīta*) !

(*punar*) 世尊 (*bhagavan*) ! (*nā-bhāva-saṃ-jñinaḥ*) 若一切法·都無所有 (*kasya-cid dharmasya sthānaṃ vā*) 、無生、無滅 (*ni-rodho vā ut-pādo vā bhavati*) 、無染、無淨—— (*na ca*) 如是諸法·既都不生 (*an-ut-pādyainān dharmān*) ，豈能證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatānu-pr'āptum*) ! 」

[353c02] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) : 「如是 (*evam etat subhūte*) ，如是 (*evam etan*) ，如汝所說。住無想者 (*nā-bhāva-saṃ-jñina*) ，亦無順忍 (*ānu-lomikī kṣāntir*) ，乃至 (*na śukla-vi-darśanā-bhūmir, na gotra-bhūmir, nāṣṭamaka-bhūmir, na darśana-bhūmir, na tanū-bhūmir, na vīta-rāga-bhūmir, na kṛtāvī-bhūmir, na pratyekabuddha-bhūmir, na bodhisattva-bhūmir, na sā mārga-bhāvanāyāṃ mārga-bhāvanām ā-gamya, klesān pra-jahīta śrāvaka-bhūmi-prati-saṃ-yuktān vā pratyekabuddha-bhūmi-prati-saṃ-yuktān vā, yaiḥ kleśair ā-vṛto bodhisattva-ni-yāmam ava-krāmet, bodhisattva-ni-yāmam ava-krāman, sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnuyāt, sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnuvan*) 亦無永斷煩惱習氣相續 (*sarva-vāsanā'nu-saṃdhi-klesān pra-jahīta*) 。若一切法·都無所有、無生、無滅、無染、無淨——如是諸法·既都不生，豈能證得一切智智! 」

[353c06] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「 (*kiṃ punar bhagavan*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvasya mahāsattvasya*) 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ carato*) ，為有有想 (*bhāva-saṃjñā vā bhāvaty*) ，有無想 (*a-bhāva-saṃjñā vā*) 不? 為有色想 (*rūpa-saṃjñā vā*) ，受 (*vedanā-saṃjñā vā*) 、想 (*saṃjñā-saṃjñā vā*) 、行 (*saṃskāra-saṃjñā vā*) 、識想 (*vijñāna-saṃjñā vā*) 不? 如是·乃至 (*skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pāda-saṃjñā vā pratītya-*

²⁹ Cf. Kimura, V, p. 166; Conze 1975, p. 547.

sam-ut-pādāṅga-saṃjñā vā pāramitā-saṃjñā vā sarva-sūnyatā-saṃjñā vā bodhi-pakṣya-dharm-ārya-satya-saṃjñā vā 'pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-saṃjñā vā dhāraṇī-mukha-saṃjñā vā sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharma-saṃjñā vā) 為有一切

5 智智想不？為有永斷一切煩惱習氣相續想不？

為有色想，有色斷想不？為有受、想、行、識想，有受、想、行、識斷想不？為有眼處·乃至意處想，有眼處·乃至意處斷想不？為有色處·乃至法處想，有色處·乃至法處斷想不？為有眼界·乃至境界想，有眼界·乃至境界斷想不？為有色界·乃至法界想，有色界·乃至法界斷想不？為有眼識界·乃至意識界想，

10 有眼識界·乃至意識界斷想不？為有眼觸·乃至意觸想，有眼觸·乃至意觸斷想不？為有眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受想，有眼觸為緣所生諸受·

乃至意觸為緣所生諸受斷想不？為有地界·乃至識界想，有地界·乃至識界斷想不？為有因緣·乃至增上緣想，有因緣·乃至增上緣斷想不？為有貪、瞋、癡想，有貪、瞋、癡斷想不 (*rāga-saṃjñā vā rāga-pra-hāṇa-saṃjñā vā doṣa-saṃjñā vā doṣa-*

15 *pra-hāṇa-saṃjñā vā moha-saṃjñā vā moha-pra-hāṇa-saṃjñā vā*) ？為有無明·乃至老、死、愁、歎、苦、憂、惱想，有無明·乃至老、死、愁、歎、苦、憂、惱斷想不 (*a-vidyā-saṃjñā vā 'vidyā-pra-hāṇa-saṃjñā vā saṃskāra-saṃjñā vā saṃskāra-*

pra-hāṇa-saṃjñā vā vijñāna-saṃjñā vā vijñāna-pra-hāṇa-saṃjñā vā nāma-rūpa-saṃjñā vā nāma-rūpa-pra-hāṇa-saṃjñā vā ṣaḍ-āyatana-saṃjñā vā ṣaḍ-āyatana-pra-

20 *hāṇa-saṃjñā vā sparśa-saṃjñā vā sparśa-pra-hāṇa-saṃjñā vā vedanā-saṃjñā vā vedanā-pra-hāṇa-saṃjñā vā (PSP_5:168) trṣṇā-saṃjñā vā trṣṇā-pra-hāṇa-saṃjñā*

vōp'ādāna-saṃjñā vōp'ādāna-pra-hāṇa-saṃjñā vā bhava-saṃjñā vā bhava-pra-hāṇa-saṃjñā vā jāti-saṃjñā vā jāti-pra-hāṇa-saṃjñā vā jarā-marāṇa-saṃjñā vā jarā-marāṇa-pra-hāṇa-saṃjñā vā, śoka-parideva-saṃjñā vā śoka-parideva-pra-hāṇa-

25 *saṃjñā vā duṣkha-saṃjñā vā duṣkha-pra-hāṇa-saṃjñā vā daurmanasyōp'āyāsa-saṃjñā vā daurmanasyōp'āyāsa-pra-hāṇa-saṃjñā vā*) ？為有苦聖諦想，有苦聖諦斷想不 (*duḥkha-saṃjñā vā duḥkha-pra-hāṇa-saṃjñā vā*) ？為有苦集聖諦想，有苦集聖諦斷想不 (*sam-ud-aya-saṃjñā vā sam-ud-aya-pra-hāṇa-saṃjñā vā*) ？為有苦滅聖諦想，有苦滅聖諦斷想不 (*ni-rodha-saṃjñā vā ni-rodha-pra-hāṇa-saṃjñā vā*) ？

30 為有證苦滅道聖諦想，有證苦滅道聖諦斷想不 (*mārga-saṃjñā vā mārga-pra-hāṇa-saṃjñā vā*) ？如是·乃至為有一切智智想，有證一切智智想不 (*sarv'ākāra-jñatā-saṃjñā vā sarv'ākāra-jñatā-pra-hāṇa-saṃjñā vā*) ？為有所斷一切煩惱習氣相續想，有永斷一切煩惱習氣相續想不 (*sarva-vāsanā'nu-saṃdhi-kleśa-saṃjñā vā sarva-vāsanā'nu-saṃdhi-kleśa-pra-hāṇa-saṃjñā vā*) ？

35 [354a02] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「 (*na subhūte, naitat subhūte,*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvasya mahāsattvasya*) 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ carataḥ*) , 於一切法 (*kva-cid dharme*) , 皆無有想 (*bhāva-saṃjñā vā*) , 亦無無想 (*'bhāva-saṃjñā vā*) 。若無有想、亦無無想，當知即是

菩薩順忍 (*eṣaiva subhūte bodhisattvasya mahāsattvasy' ānu-lomikī kṣāntir, yatra nāsti bhāva-saṃjñā vā 'bhāva-saṃjñā vā*) ; 亦是修道 (*eṣaivāsya mārga-bhāvanā, yatra nāsti bhāva-saṃjñā nā-bhāva-saṃjñā*) ; 亦是得果 (*etad evāsya phalaṃ, yatra nāsti bhāva-saṃjñā nā-bhāva-saṃjñā*) ; 亦是現觀。

5 [354a07] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，以無性為聖道 (*a-bhāvah khalu punah subhūte bodhisattvasya mahāsattvasya mārgaḥ*)，以無性為現觀 (*a-bhāvaś caivābhisamayā*)，達·一切法皆以無性而為自性。由是因緣 (*tad anenāpi subhūte paryāyeṇa*)，當知 (*evaṃ veditavyam*)·一切法皆以無性為其自性 (*a-bhāva-sva-bhāvāḥ sarva-dharmāḥ*)。』

10 [354a10] (*evam ukte*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 即白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「若 (*yadi*) (*bhagavann*) 一切法皆以無性為自性者 (*a-bhāva-sva-bhāvāḥ sarva-dharmāḥ*)，云何 (*katham*) (*bhagavann*) 如來·應·正等覺·於一切法無性為性·現等覺已 (*a-bhāva-sva-bhāvāḥ sarva-dharmāḥ tathāgatenābhisam-buddhāḥ*)，說名為佛 (*yeṣāṃ abhi-saṃ-bodhāya*)，於一切法·及諸境界·得自在轉 (*sarva-dharmesu ca vaśa-vartitā visaya-vartitā cānu-pr'āptā*) ? 」

15 [354a13] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) : 「如是，如是。一切法皆以無性為自性。我本修學菩薩道時 (*ihāham subhūte pūrvam bodhisattva-caryām caran*)，無倒修行布施、淨戒、安忍、精進、靜慮、般若波羅蜜多 (*satsu pāramitāsu caran*)，由此，離欲 (*vi-viktaṃ kāmair*)、惡 (*vi-viktaṃ pāpakair*)、不善法 (*a-kuśalair dharmaiḥ*)，有尋 (*sa-vi-tarkaṃ*)·有伺 (*sa-vi-cāraṃ*)，離·生 (*vi-veka-jaṃ*) 喜·樂 (*prīti-sukhaṃ*)，入初靜慮具足住 (*prathamam dhyānam upa-saṃ-padya vy-ahārṣaṃ*)。如是·乃至 (*yāvac*) 斷樂、斷苦，先·喜·憂·沒，不苦·不樂，捨·念清淨，入第四靜慮具足住 (*caturtham dhyānam upa-saṃ-padya vy-ahārṣaṃ*)。』

25 我於爾時，於諸靜慮 (*teṣāṃ ca dhyānānāṃ*) 及靜慮支 (*dhyānāṅgānāṃ ca*)，雖善取相 (*nimittam an-ud-grhṇaṃs*)，而無所執 (*taiś ca dhyānair dhyānāṅgaiś ca na manye*)；於諸靜慮 (*dhyānāni*) 及靜慮支 (*dhyānāṅgāni ca*)，不生味著 (*n' ā-svādayāmi*)；於諸靜慮 (*dhyānāni*) 及靜慮支 (*dhyānāṅgāni ca*)，都無所得 (*nōpa-labhe*)。我於爾時 (*so 'han*)，於四靜慮 (*tāni catvāri dhyānāny*) 行相清淨 (*ākāra-vi-suddhāny upa-saṃ-padya*) 無所分別。

30 我於爾時，於諸靜慮及靜慮支，雖善純熟，而不受彼所得果報 (*ut-sāham dhyānam vi-pākam kṛtvā vā*)，但依靜慮·令心引發神境 (*'bhi-jñā-jñāna-sākṣāt-kriyāyai cittam abhi-nir-ṇāmayāmi*)、天耳 (*divya-śrotra-jñāna-sākṣāt-kriyāyai*)、他心 (*cetah-pary-āya-jñāna-sākṣāt-kriyāyai*)、宿住 (*pūrva-ni-vāsānu-smṛti-jñāna-sākṣāt-kriyāyai*)、天眼智通 (*divya-cakṣur-jñāna-sākṣāt-kriyāyai* (PSP_5:169) *cittam abhi-nir-ṇāmayāmi*)。於此五通 (*so 'han tāsāṃ sākṣāt-kriyānāṃ*)，雖善取相 (*nimittam an-ud-grhṇaṃs*)，而無所執 (*tābhir abhi-jñābhir na manye*)，亦不愛味 (*tās ca paṃcābhi-jñā n' ā-svādayāmi*)；於諸通境，都無所得 (*nōpa-labhe*)，

亦不分別；如空（*so 'han tāh pañcābhi-jñā ākāśa-samāḥ pasyāmi*）而住（*sam-ā-padye*）。

[354a27] 我於爾時，觀一切法平等平等，無性為性，以·一剎那相應·般若（*so 'haṃ punaḥ subhūte eka-lakṣaṇa-sam-ā-yuktayā prajñayā*），證得無上正等菩提（*an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhya*），謂·如實知·是苦聖諦（*yāvad idaṃ duḥkhaṃ*），是集聖諦（*ayaṃ duḥkha-sam-ud-ayah*），是滅聖諦（*ayaṃ duḥkha-ni-rodhaḥ*），是道聖諦（*iyam duḥkha-ni-rodha-gāminī prati-pad iti*），皆同一相·所謂無相，如是無相亦無所有。

由此，成就如來十力（*daśabhis tathāgata-balaiḥ sam-anv-ā-gataś*）、四無所畏（*caturbhir vaiśāradyaiś*）、四無礙解（*catasṛbhiḥ prati-saṃ-vidbhir*）、大慈、大悲、大喜、大捨、并十八佛不共法（*aṣṭādaśabhir āveṇikair buddha-dharmaiḥ sam-anv-ā-gataḥ*）等·無量、無數·不可思議·微妙功德，以佛妙智，安立有情三聚差別，謂·正性定聚、邪性定聚、及不定聚。安立如是三聚別已（*sattvāms trisu rāśisu vy-ā-karomi*），隨其所應·方便化導，令獲殊勝利益安樂。」

[354b07]（*evam ukte*）具壽善現（*āyusmān subhūtir*）復白佛言（*bhagavantam etad avocat*）：「云何（*kathaṃ*）（*bhagavaṃs*）如來·應·正等覺（*tathāgatenārhatā samyak-saṃ-buddhena*），於一切法無性性中（*a-bhāva-sva-bhāvāni*），起四靜慮（*catvāri dhyānāny ut-pāditāni*），發五神通（*ṣaḍ abhi-jñā ut-pāditāḥ*），證大菩提，具諸功德，安立·利樂三聚有情（*sattvā-sattayā ca sattvās trīṣu rāśiṣu vy-ā-kṛtāḥ*）？」

[354b10]（*evam ukte*）佛告善現（*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*）：「若（*sacet*）（*subhūte*）諸欲（*kāmānāṃ vā*）、惡（*pāpakānāṃ*）、不善法（*a-kuśalānāṃ dharmānāṃ*）等·有少自性·或復他性·為自性（*sva-bhāvo vā bhāvo vā 'bhāvo vā 'bhaviṣyan*）者，我本修行菩薩道時（*nāhaṃ subhūte pūrvam bodhisattva-caryāṃ caran*），不應通達一切欲、惡、不善法等·皆以無性為自性已（*nā-bhāva-sva-bhāvān pāpakān a-kuśalān dharmān viditvā*），離欲、惡等·入初靜慮（*prathamam dhyānam upa-saṃ-padya vy-ahārṣam*）·乃至能入第四靜慮·具足·安住。以（*yasmāt tarhi subhūte*）諸欲（*kāmānāṃ svā-bhāvo vā 'bhāvo vā bhāvo vā nāsti*）、惡、不善法（*pāpakānāṃ a-kuśalānāṃ dharmānāṃ*）等·都無自性，亦無他性（*sva-bhāvo vā 'bhāvo vā bhāvo vā nāsty*），但（*anyatra*）以無性為自性故（*a-bhāva-sva-bhāvāt*），（*tasmād*）我本修行菩薩道時（*ahaṃ pūrvam bodhisattva-caryāṃ caran*），通達欲、惡、不善法等·皆以無性為自性已，離欲（*vi-viktaṃ kāmair*）、惡等（*vi-viktaṃ pāpakair a-kuśalair dharmaiḥ*）·（*sa-vitarkaṃ sa-vi-cāraṃ vi-veka-jaṃ prīti-sukhaṃ*）入初靜慮（*prathamam dhyānam upa-saṃ-padya vy-ahārṣam*），乃至能入第四靜慮（*evam yāvac caturtham dhyānam upa-saṃ-padya vy-ahārṣam*）。

[354b18] 復次，善現！若（*sacet subhūte*）五神通（*abhi-jñānāṃ*）·有少自性·或復他性·為自性（*sva-bhāvo vā 'bhāvo vā bhāvo vā bhaviṣyan*）者，我本修行菩薩道時，不應通達·一切神通皆以無性為自性已（*nāhaṃ subhūte sarvābhi-*

jñā a-bhāva-sva-bhāvā iti viditvā)，發起種種自在神通，於諸境界·妙用無礙。以諸神通都無自性，亦無他性，但以無性為自性故，我本修行菩薩道時，通達·神通皆以無性為自性已，發起種種自在神通，於諸境界·妙用無礙。

[354b25] 復次，善現！若佛無上正等菩提·有少自性·或復他性·為自性者，我本修行菩薩道時，不應通達·諸佛無上正等菩提及諸功德皆以無性為自性已，證得無上正等菩提（*'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsye*），具諸功德。以佛無上正等菩提及諸功德都無自性，亦無他性，但以無性為自性故，我本修行菩薩道時，通達·無上正等菩提皆以無性為自性已，證得無上正等菩提，具諸功德。

10 [354c03] 復次（*yāvat*），善現！若諸有情·有少自性·或復他性·為自性者，我成佛已，不應通達·一切有情皆以無性為自性已，安立有情三聚差別（*sattvāṃs tribhyo rāsibhyo na vy-upa-śamayisye*），隨其所應·方便化導，令獲殊勝利益安樂。以諸有情都無自性，亦無他性，但以無性為自性故，我成佛已，通達·有情皆以無性為自性已，安立有情三聚差別，隨其所應·方便化導，令獲殊勝利益安樂（*yasmāt tarhi subhūte sarvābhi-jñānām sva-bhāvo vā 'bhāvo vā bhāvo vā nāsty anyatrā-bhāva-sva-bhāvāt, tasmāt tathāgato 'rhan samyak-saṃ-buddhaḥ sarvābhi-jñā a-bhāva-sva-bhāvā iti viditvā 'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-buddhaḥ syām, sattvās ca trisu rāsīsu vy-ā-kṛtāḥ.* (PSP_5:170)）。

15 *ārya-pañca-viṃśati-sāhasrikāyāṃ bhagavatyāṃ prajñāpāramitāyāṃ abhi-samayālaṃ-kārānu-sāreṇa saṃ-śodhitāyāṃ mūrdhābhi-samayādhi-kāraḥ śikṣā-pari-śuddhi-pari-vartaḥ pañcamah*

第二分·漸次品·第七十三之二³⁰

(PSP_6-8:1) *pañca-viṃśati-sāhasrikā prajñāpāramitā VI*

25 [354c20] 爾時（*evam ukte*），具壽善現（*āyusman subhūtir*）白佛言（*bhagavantam etad avocat*）：「世尊！若（*yadi bhagavan*）菩薩摩訶薩（*bodhisattvo mahāsattvo*）於一切法無性性中（*'bhāva-sva-bhāvaiḥ sarva-dharmaiḥ*），起四靜慮，發五神通（*pañcabhir abhi-jñābhir*），證得無上正等菩提（*an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhyate*），具諸功德，安立有情三聚差別，令其獲得利樂事者，云何（*tat katham bhagavann*）初發心菩薩摩訶薩·於一切法無性性中（*a-bhāva-sva-bhāvesu sarva-dharmesu bodhisattvasya mahāsattvasya*），作漸次業（*anu-pūrva-kriyā pra-jñāyate*）、修漸次學（*'nu-pūrva-śikṣā*）、行漸次行（*'nu-pūrva-prati-pat pra-jñāyate*），（*yayānu-pūrva-kriyayānu-pūrva-śikṣayānu-pūrva-prati-padā*）證得無上正等菩提（*an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhyate*），作諸有情勝利樂事？」

[354c26]（*evam ukte*）佛告善現（*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*）：

「（*iha subhūte*）諸菩薩摩訶薩（*bodhisattvena mahāsattvena*），初發心位（*prathamam*）

³⁰ Cf. Kimura, VI-VIII, p. 1; Conze 1975, p. 549.

eva) , 或從佛聞 (*evaṃ śrutam bhavati buddhānām bhagavatām antike*) , 或復從於 · 多供養佛 · 菩薩 (*bodhisattvānām mahāsattvānām buddha-dharma-paryup'āsītānām*) 、獨覺 (*pratyekabuddhānām vā*) 、及阿羅漢 (*'rhatām vā*) 、不還 (*'n-ā-gāminām vā*) 、一來 (*sakṛd-ā-gāminām vā*) 、預流果 (*srota-ā-pannānām vā*) 等賢聖所聞 , 調 · 證諸法無性為性究竟圓滿 · 方名為佛 (*'bhāvadvād buddhānām bhagavatām*) ; 漸證諸法無性為性 · 名為菩薩 ; 乃至預流深信諸法無性為性 · 名賢善士 (*a-bhāvadvāt pratyekabuddhānām a-bhāvadvād arhatām a-bhāvadvād an-ā-gāminām a-bhāvadvāt sakṛd-ā-gāminām a-bhāvadvāt srota-ā-pannānām a-bhāvadvāt sarv'āryāṇām*) 。故 , 一切法及諸有情 , 無不皆以無性為性 (*nāsti sarva-samskāraṇām* 10 *sva-bhāvah*) 。法及有情 · 乃至無有如毛端量自性可得 (*antaśo vālāgra-koṭi-sthāna-mātrakam api*) 。

[355a04] 是菩薩摩訶薩 , 聞此事已 , 作是念言 (*iti tasya bodhisattvasya mahāsattvasyaivaṃ bhavati:*) : 『若一切法及諸有情皆以無性而為自性 ; 證得此故 , 說名為佛 ; 乃至 · 預流 · 深信此故 , 名賢善士 (*a-bhāvā eva buddhā bhagavanto* 15 *bodhisattvās ca mahāsattvāḥ pratyekabuddhā arhanto 'n-ā-gāmiṇaḥ sakṛd-ā-gāmiṇaḥ srota-ā-pannāḥ sarv'āryā*) 。我於無上正等菩提 · 若當證得 (*yady ahaṃ bodhim abhisam-bhotsye*) , 若不證得 (*yadi vā nābhi-sam-bhotsye*) , 諸法、有情 · 常以無性而為自性 (*'bhāvā eva sarva-dharmāḥ*) 。故 , 我定應發趣無上正等菩提 (*yan nūnam aham an-ut-tarāṃ samyak-sam-bodhim abhi-sam-budhyeyaṃ*) ; 得菩提已 (*yām abhisam-budhya*) , 若諸有情 · 行有想者 (*sarva-sattvān bhāva-samjñāyām carato*) , 方便安立令住無想 (*'bhāve 'n-ut-tarāyāṃ samyak-sam-bodhau prati-* 20 *ṣṭhāpayiṣyāmi*) 。

是菩薩摩訶薩 , (*sa khalu punar bodhisattvo mahāsattvo*) 作此念已 , 求趣無上正等菩提 (*'n-ut-tarāyāṃ samyak-sam-bodhau sam-pra-tiṣṭhet*) , 普為有情得涅槃故 (*sarva-sattvānām pari-nir-vāṇārthāya*) , 作漸次業 (*so 'nu-pūrva-kriyām ā-* 25 *rabheta*) , 修漸次學 (*anu-pūrva-śikṣām* (PSP_6-8:2)) , 行漸次行 (*anu-pūrva-pratipadam ā-rabheta*) 。如 · 過去世諸菩薩摩訶薩 · 求趣無上正等菩提 , 先學漸次業、學、行故 , 證得無上正等菩提 (*atra śikṣitvā pūrvakā bodhisattvā mahāsattvā an-ut-tarāṃ samyak-sam-bodhim abhi-sam-bodhum*) ; 是菩薩摩訶薩 , 亦復如是 30 (*prathamam eva ṣaṭsu pāramitāsu śikṣante yad-uta*) , 先 · 應修學布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāyām*) , 次 · 應修學淨戒波羅蜜多 (*śīla-pāramitāyām*) , 次 · 應修學安忍波羅蜜多 (*kṣānti-pāramitāyām*) , 次 · 應修學精進波羅蜜多 (*vīrya-pāramitāyām*) , 次 · 應修學靜慮波羅蜜多 (*dhyāna-pāramitāyām*) , 後 · 應修學般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyām*) 。

[355a19] (*punar aparaṃ*) 善現 (*subhūte*) ! 當知 · 是菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) , 從初發心 (*prathama-cittôt-pādam up'ādāya*) , 修學布施波羅蜜多時 (*dāna-pāramitāyām carann*) , 應自行布施 (*ātmanā ca dānaṃ dadāti*) , 亦勸他行布施 (*parāṃś ca dāna-pāramitāyām prati-ṣṭhāpayati*) , 無倒稱揚布施功德

(*dānasya ca varṇaṃ bhāṣate*)，歡喜讚歎行布施者 (*ye cānye dāna-pāramitāyāṃ caranti, teṣāṃ ca varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñah*)。由此因緣 (*sa tena dānena*)，得大財位 (*mahāntaṃ bhoga-skandhaṃ prati-labhya*)，常行布施 (*dānaṃ dadāti*)，離慳悋心 (*vi-gata-matsareṇa cittena*)，隨諸有情所須飲、食 (*annam annārthikānāṃ pānaṃ pānārthikānāṃ*)、衣服 (*vastraṃ vastrārthikānāṃ*)、(*vi-lepanaṃ vi-lepanārthikānāṃ*) 臥具 (*śayanaṃ śayanārthikānāṃ upāśrayam upāśrayārthikānāṃ*)、瓔珞、香、華、財寶、燈明 (*pra-dīpaṃ pra-dīpārthikānāṃ*)、車乘、舍宅、及餘資具 (*anya-taram api mānuṣyakaṃ pariṣ-kārōpa-karaṇaṃ*)，悉皆施與 (*dadāti*)。是菩薩摩訶薩 (*sa*)，由布施故 (*tena dānena*)，受持戒蘊 (*sattvān śīle prati-ṣṭhāpayati*)，生天人中，得大尊貴；由施、戒故，復得定蘊 (*samādhaḥ*)；由施、戒、定故，復得慧蘊 (*prajñāyāṃ*)；由施、戒、定、慧故，復得解脫蘊 (*vi-muktau*)；由施、戒、定、慧、解脫故，復得解脫知見蘊 (*vi-mukti-jñāna-darśane ca prati-ṣṭhāpayati*)；由施、乃至解脫智見蘊圓滿故 (*sa tenaiva śīla-skandhena samādhi-skandhena prajñā-skandhena vi-mukti-skandhena vi-mukti-jñāna-darśana-skandhena ca sam-anv-ā-gataḥ*)，超諸聲聞及獨覺地 (*śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmim atikrāmati*)，(*śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmim atikramya*) 證入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam ava-krāmati*)。既入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam ava-kramya*)，成熟有情，嚴淨佛土 (*buddha-kṣetraṃ pari-śodhayati. buddha-kṣetraṃ pari-śodhya, sattvān pari-pācayati*)。作此事已 (*sattvān pari-pācya*)，證得無上正等菩提 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnoti*)，(*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpya*) 轉妙法輪 (*dharma-cakraṃ pra-vartayati*)，(*dharma-cakraṃ pra-vartya*) 以三乘法，安立度脫諸有情類 (*sattvāṃs trisu yānesu prati-ṣṭhāpayati*)，(*sattvāṃs trisu yānesu prati-ṣṭhāpya*) 令出生死 (*samsārāt pari-mocayati*)、證得涅槃。(*evaṃ khalu*) 善現 (*subhūte*)！是菩薩摩訶薩 (*bodhisattvasya mahāsattvasya*)，由布施故 (*dānena*)，雖能如是作漸次業 (*anu-pūrva-kriyā pra-jñāyate*)，修漸次學 (*'nu-pūrva-śikṣā*)，行漸次行 (*'nu-pūrva-prati-pat pra-jñāyate*)，而於一切 (*tac ca sarvaṃ*) 都無所得 (*nōpa-labhate*)。所以者何 (*tat kasya (PSP_6-8:3) hetoḥ*)？以一切法無自性故 (*tathā hy asyāḥ sva-bhāvo nāsti*)。

[355b07] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！是菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，從初發心 (*prathama-cittōt-pādam up'ādāy'*)，修學淨戒波羅蜜多時 (*ātmanā ca śīla-pāramitāyāṃ caran*)，應自行淨戒 (*dānaṃ dadāti [śīlam rakṣati]*)，亦勸他行淨戒 (*parāṃś ca śīla-pāramitāyāṃ prati-ṣṭhāpayati, dāne prati-ṣṭhāpayati*)，無倒稱揚淨戒功德 (*śīla-pāramitāyās ca varṇaṃ bhāṣate*)，歡喜讚歎行淨戒者 (*ye cānye śīla-pāramitāyāṃ caranti, teṣāṃ ca varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñah*)。由此因緣 (*sa tena śīlena*)，戒蘊清淨，生天人中，得大尊貴，施貧窮者所須財物。既行施已，安住戒蘊 (*sattvān śīle prati-ṣṭhāpayati*)、定蘊 (*samādhaḥ*)、慧蘊 (*prajñāyāṃ*)、解脫蘊 (*vi-muktau*)、解脫智見蘊 (*vi-mukti-jñāna-darśane ca prati-ṣṭhāpayati*)。由戒、定、慧、解脫、解脫智見蘊清淨故 (*sa tenaiva śīla-skandhena*

samādhi-skandhena prajñā-skandhena vi-mukti-skandhena ca vi-mukti-jñāna-darśana-skandhena sam-anv-ā-gataḥ) , 超諸聲聞及獨覺地 (*śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmim ati-krāmati*) , (*śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmim ati-kramya*) 證入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam ava-krāmati*) 。既入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam ava-kramya*) , 成熟有情, 嚴淨佛土 (*buddha-kṣetraṃ pariśodhayati. buddha-kṣetraṃ pariśodhya, sattvān pari-pācayati*) 。作此事已 (*sattvān pari-pācya*) , 證得無上正等菩提 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnoti*) , (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpya*) 轉妙法輪 (*dharmā-cakram pra-vartayati*) , (*dharmā-cakram pra-vartya*) 以三乘法, 安立度脫諸有情類 (*sattvāṃs triṣu yāneṣu prati-ṣṭhāpayati*) , (*sattvāṃs triṣu yāneṣu prati-ṣṭhāpya*) 令出生死 (*samsārāt pari-mocayati*) 、證得涅槃。(*evaṃ khalu*) 善現 (*subhūte*) ! 是菩薩摩訶薩 (*bodhisattvasya mahāsattvasya*) , 由淨戒故 (*śīlena*) , 雖能如是作漸次業 (*anu-pūrva-kriyā pra-jñāyate*) , 修漸次學 (*'nu-pūrva-śikṣā*) , 行漸次行 (*'nu-pūrva-prati-pat pra-jñāyate*) , 而於一切 (*tacca sarvaṃ*) 都無所得 (*nōpa-labhate*) 。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? 以一切法無自性故 (*tathā hy asyāḥ sva-bhāvo nāsti*) 。

[355b20] 復次 (*punar aparaṃ*) , 善現 (*subhūte*) ! 是菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) , 從初發心 (*prathama-cittōt-pādam up'ādāy'*) , 修學安忍波羅蜜多時 (*ātmanā ca kṣānti-pāramitāyāṃ caran*) , 應自行安忍 (*dānaṃ dadāti, śīlaṃ ca rakṣati*) , 亦勸他行安忍 (*parāṃs ca kṣānti-pāramitāyāṃ prati-ṣṭhāpayati, dāne śīle ca prati-ṣṭhāpayati*) , 無倒稱揚安忍功德 (*kṣānti-pāramitāyās ca varṇaṃ bhāṣate*) , 歡喜讚歎行安忍者 (*ye cānye kṣānti-pāramitāyāṃ caranti, teṣāṃ ca varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñah*) 。是菩薩摩訶薩 (*sa*) , 行安忍時 (*tayā kṣāntyā*) , 能以資具, 施諸有情, 皆令充足。既行施已, 安住戒蘊 (*sattvāñ śīle prati-ṣṭhāpayati*) 、定蘊 (*samādhou*) 、慧蘊 (*prajñāyāṃ*) 、解脫蘊 (*vi-muktau*) 、解脫智見蘊 (*vi-mukti-jñāna-darśane ca prati-ṣṭhāpayati*) 。由戒、定、慧、解脫、解脫智見蘊清淨故 (*sa tena ca śīla-skandhena samādhi-skandhena prajñā-skandhena vi-mukti-skandhena vi-mukti-jñāna-darśana-skandhena* (PSP_6-8:4) *ca sam-anv-ā-gataḥ*) , 超諸聲聞及獨覺地 (*śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmim ati-krāmati*) , (*śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmim ati-kramya*) 證入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam ava-krāmati*) 。既入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam ava-kramya*) , 成熟有情, 嚴淨佛土 (*buddha-kṣetraṃ pariśodhayati. buddha-kṣetraṃ ca pariśodhya, sattvān pari-pācayati*) 。作此事已 (*sattvān pari-pācya*) , 證得無上正等菩提 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnoti*) , (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpya*) 轉妙法輪 (*dharmā-cakram pra-vartayati*) , (*dharmā-cakram pra-vartya*) 以三乘法, 安立度脫諸有情類 (*sattvāṃs triṣu yāneṣu prati-ṣṭhāpayati*) , (*sattvāṃs triṣu yāneṣu prati-ṣṭhāpya*) 令出生死 (*samsārāt pari-mocayati*) 、證得涅槃。(*evaṃ khalu*) 善現 (*subhūte*) ! 是菩薩摩訶薩 (*bodhisattvasya mahāsattvasya*) , 由安忍故 (*kṣāntyā*) , 雖能如是作漸次業 (*'nu-pūrva-kriyā pra-jñāyate*) , 修漸次學 (*'nu-pūrva-śikṣā*) , 行漸次

行（*'nu-pūrva-prati-pat pra-jñāyate*），而於一切（*tac ca sarvaṃ*）都無所得（*nôpa-labhate*）。所以者何（*tat kasya hetoḥ*）？以一切法無自性故（*tathā hy asyāḥ sva-bhāvo nāsti*）。

[355c04] 復次（*punar aparaṃ*），善現（*subhūte*）！是菩薩摩訶薩（*bodhisattvo mahāsattvaḥ*），從初發心（*prathama-cittôt-pādam up'ādāy'*），修學精進波羅蜜多時（*ātmanā ca vīrya-pāramitāyāṃ caran*），應自於諸善法·發勤精進（*dānaṃ dadāti, śīlaṃ rakṣati, kṣāntyā saṃ-pādayati*），亦勸他於諸善法·發勤精進（*parāṃs ca vīrya-pāramitāyāṃ prati-ṣṭhāpayati, dāne śīle kṣāntau ca prati-ṣṭhāpayati*），無倒稱揚精進功德（*vīrya-pāramitāyās ca varṇaṃ bhāṣate*），歡喜讚歎行精進者（*ye cānye vīrya-pāramitāyāṃ caranti, teṣāṃ ca varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñah*）。是菩薩摩訶薩（*sa*），行精進時（*tena vīryeṇa*），能以資具，施諸有情，皆令充足。既行施已，安住戒蘊（*sattvāñ śīle prati-ṣṭhāpayati*）、定蘊（*samādhau*）、慧蘊（*prajñāyāṃ*）、解脫蘊（*vi-muktau*）、解脫知見蘊（*vi-mukti-jñāna-darśane ca prati-ṣṭhāpayati*）。由戒、定、慧、解脫、解脫智見蘊清淨故（*sa tenaiva śīla-skandhena samādhi-skandhena prajñā-skandhena vi-mukti-skandhena vi-mukti-jñāna-darśana-skandhena ca sam-anv-ā-gataḥ*），超諸聲聞及獨覺地（*śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmim atikrāmīti*），（*śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmim atikramya*）證入菩薩正性離生（*bodhisattva-ni-yāmam ava-krāmīti*）。既入菩薩正性離生（*bodhisattva-ni-yāmam ava-kramya*），成熟有情，嚴淨佛土（*buddha-kṣetraṃ pari-śodhayati, buddha-kṣetraṃ pari-śodhya, sattvān pari-pācayati*）。作此事已（*sattvān pari-pācya*），證得無上正等菩提（*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnoti*），（*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpya*）轉妙法輪（*dharmā-cakraṃ pra-vartayati*），（*dharmā-cakraṃ pra-vartya*）以三乘法，安立度脫諸有情類（*sattvāṃs triṣu yāneṣu prati-ṣṭhāpayati*），（*sattvāṃs triṣu yāneṣu prati-ṣṭhāpya*）令出生死（*samsārāt pari-mocayati*）、證得涅槃。（*evaṃ khalu*）善現（*subhūte*）！是菩薩摩訶薩（*bodhisattvasya mahāsattvasya*），由精進故（*vīryeṇa*），雖能如是作漸次業（*anu-pūrva-kriyā pra-jñāyate*），修漸次學（*'nu-pūrva-śikṣā*），行漸次行（*'nu-pūrva-prati-pat pra-jñāyate*），而於一切（*tac ca sarvaṃ*）都無所得（*nôpa-labhate*）。所以者何（*tat kasya hetoḥ*）？以一切法無自性故（*tathā hy asyāḥ sva-bhāvo nāsti*。（PSP_6-8:5））。

[355c18] 復次（*punar aparaṃ*），善現（*subhūte*）！是菩薩摩訶薩（*bodhisattvo mahāsattvaḥ*），從初發心（*prathama-cittôt-pādam up'ādāy'*），修學靜慮波羅蜜多時（*ātmanā ca dhyāna-pāramitāyāṃ caran*），應自入四靜慮、四無量、四無色定（*dānaṃ dadāti śīlaṃ rakṣati kṣāntyā saṃ-pādayati vīryam ā-rabhate*），亦勸他人入四靜慮、四無量、四無色定（*parāṃs ca dhyāna-pāramitāyāṃ prati-ṣṭhāpayati, dāne śīle kṣāntau vīrye ca prati-ṣṭhāpayati*），無倒稱揚四靜慮、四無量、四無色定功德（*dhyāna-pāramitāyās ca varṇaṃ bhāṣate*），歡喜讚歎入四靜慮、四無量、四無色定者（*ye cānye dhyāna-pāramitāyāṃ caranti, teṣāṃ ca varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñah*）。是菩薩摩訶薩（*sa*），行靜慮時（*tena dhyānena*），能以資具，施諸有

情，皆令充足。既行施已，安住戒蘊(*sattvāñ śīle prati-ṣṭhāpayati*)、定蘊(*samādhau*)、慧蘊(*prajñāyām*)、解脫蘊(*vi-muktau*)、解脫智見蘊(*vi-mukti-jñāna-darśane ca prati-ṣṭhāpayati*)。由戒、定、慧、解脫、解脫智見蘊清淨故(*sa tenaiva śīla-skandhena samādhi-skandhena prajñā-skandhena vi-mukti-skandhena vi-mukti-jñāna-darśana-skandhena ca sam-anv-ā-gataḥ*)，超諸聲聞及獨覺地(*śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmim ati-krāmati*)，(*śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmim ati-kramya*) 證入菩薩正性離生(*bodhisattva-ni-yāmam ava-krāmati*)。既入菩薩正性離生(*bodhisattva-ni-yāmam ava-kramya*)，成熟有情，嚴淨佛土(*buddha-kṣetraṃ pariśodhayati, buddha-kṣetraṃ pariśodhya, sattvān pari-pācayati*)。作此事已(*sattvān pari-pācya*)，證得無上正等菩提(*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnoti*)，(*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpya*) 轉妙法輪(*dharmā-cakraṃ pra-vartayati*)，(*dharmā-cakraṃ pra-vartya*) 以三乘法，安立度脫諸有情類(*sattvāms triṣu yāneṣu prati-ṣṭhāpayati*)，(*sattvāms triṣu yāneṣu prati-ṣṭhāpya*) 令出生死(*samsārāt pari-mocayati*)，證得涅槃。(*evam khalu*) 善現(*subhūte*)！是菩薩摩訶薩(*bodhisattvasya mahāsattvasya*)，由靜慮故(*dhyānena*)，雖能如是作漸次業(*anu-pūrva-kriyā pra-jñāyate*)，修漸次學(' *nu-pūrva-śikṣā*)，行漸次行(' *nu-pūrva-prati-pat pra-jñāyate*)，而於一切(*tac ca sarvaṃ*) 都無所得(*nōpa-labhate*)。所以者何(*tat kasya hetoḥ*)？以一切法無自性故(*tathā hy asyāḥ sva-bhāvo nāsti*)。

[356a04] 復次(*punar aparaṃ*)，善現(*subhūte*)！是菩薩摩訶薩(*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，從初發心(*prathama-cittōt-pādam up'ādāy'*)，修學般若波羅蜜多時(*ātmanā ca prajñāpāramitāyām caran*)，以無所得而為方便，應自行六波羅蜜多(*dānaṃ dadāti, śīlaṃ rakṣati, kṣāntiā saṃ-pādayati, vīryam ā-rabhate, dhyānañ ca sam-ā-padyate*)，亦勸他行六波羅蜜多(*parāṃś ca prajñāpāramitāyām prati-ṣṭhāpayati, dāne śīle kṣāntau vīrye dhyāne ca prati-ṣṭhāpayati*)，無倒稱揚六波羅蜜多功德(*prajñāpāramitāyās ca varṇaṃ bhāṣate*)，歡喜讚歎行六波羅蜜多者(*ye cānye prajñāpāramitāyām caranti, teṣāṃ ca varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñah*)。是菩薩摩訶薩(*sa*)，由於六波羅蜜多(*tayā prajñayā*)、方便善巧，(*sattvāñ śīle prati-ṣṭhāpayati, samādhau prajñāyām vi-muktau vi-mukti-jñāna-darśane ca prati-ṣṭhāpayati. sa tenaiva śīla-skandhena samādhi-skandhena* (PSP_6-8:6) *prajñā-skandhena vi-mukti-skandhena vi-mukti-jñāna-darśana-skandhena ca sam-anv-ā-gataḥ*) 超諸聲聞及獨覺地(*śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmim ati-krāmati*)，(*śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmim ati-kramya*) 證入菩薩正性離生(*bodhisattva-ni-yāmam ava-krāmati*)。既入菩薩正性離生(*bodhisattva-ni-yāmam ava-kramya*)，成熟有情，嚴淨佛土(*buddha-kṣetraṃ pariśodhayati. buddha-kṣetraṃ pariśodhya, sattvān pari-pācayati*)。作此事已(*sattvān pari-pācya*)，證得無上正等菩提(*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnoti*)，(*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpya*) 轉妙法輪(*dharmā-cakraṃ pra-vartayati*)，(*dharmā-cakraṃ pra-vartya*) 以三乘法，安立度脫諸有情類(*sattvāms triṣu yāneṣu prati-ṣṭhāpayati*)，(*sattvāms triṣu yāneṣu prati-ṣṭhāpya*) 令出生死

(*samsārāt pari-mocayati*)、證得涅槃。(*evaṃ khalu*) 善現 (*subhūte*) ! 是菩薩摩訶薩 (*bodhisattvasya mahāsattvasya*) , 由般若故 (*prajñayā*) , 雖能如是作漸次業 ('*nu-pūrva-kriyā pra-jñāyate*) , 修漸次學 ('*nu-pūrva-sikṣā pra-jñāyate*) , 行漸次行 ('*nu-pūrva-prati-pat pra-jñāyate*) , 而於一切 (*tac ca sarvaṃ*) 都無所得 (*nōpa-labhyate*) 。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? 以一切法無自性故 (*tathā hy asyāḥ sva-bhāvo nāsti*) 。

[356a16] 善現! 是為初發心菩薩摩訶薩, 依學六種波羅蜜多, 作漸次業, 修漸次學, 行漸次行, 與諸有情作利樂事。

[356a19] 復次 (*punar aparaṃ*) , 善現 (*subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*) , 作漸次業 ('*nu-pūrva-kriyāyāṃ sikṣate*) 、修漸次學 ('*nu-pūrva-sikṣāyāṃ*) 、行漸次行時 (*anu-pūrva-prati-padi*) ; 從初發心 (*sa prathama-cittōtpādāṃ up'ādāya*) , 以一切智智相應作意 (*sarv'ākāra-jñatā-prati-sam-yuktair manasi-kārair*) , 信解 · 一切法皆以無性而為自性 (*a-bhāva-sva-bhāvān sarva-dharmān adhi-mucya*) ; 先 · 應修學佛隨念 (*buddhānu-smṛtiṃ bhāvayati*) ; 次 · 應修學法隨念 (*dharmānu-smṛtiṃ bhāvayati*) ; 次 · 應修學僧隨念 (*saṃghānu-smṛtiṃ bhāvayati*) ; 次 · 應修學戒隨念 (*śīlānu-smṛtiṃ bhāvayati*) ; 次 · 應修學捨隨念 (*tyāgānu-smṛtiṃ bhāvayati*) ; 後 · 應修學天隨念 (*devatā'nu-smṛtiṃ bhāvayati*) 。

[356a24] 善現! 云何 (*kathaṃ ca subhūte*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*) 修學佛隨念 (*buddhānu-smṛtiṃ bhāvayati*) ? 謂 (*iha subhūte*) · 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) , 修學佛隨念時, 不應以色 · 思惟如來 · 應 · 正等覺 (*tathāgatam arhantaṃ samyak-saṃ-buddhaṃ na rūpato manasi-karoti*) , 不應以受 (*na vedanāto*) 、想 (*na saṃjñāto*) 、行 (*na saṃskārato*) 、識 (*na vijñānato*) 思惟 (*manasi-karoti*) 如來 · 應 · 正等覺。何以故 (*tat kasya hetoḥ*) ? (*tathā hi*) 色 (*rūpa-sva-bhāvo nāsti*) · 乃至 (*vedanāyāḥ saṃjñāyāḥ saṃskārāṇāṃ*) 識, 皆無自性 (*vijñānasya sva-bhāvo nāsti*) 。若法無自性 (*yasya sva-bhāvo nāsti*) , 則不可念、不可思惟 (*so '-bhāvah*) 。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? 若無念、無思惟, 是為佛隨念 (*a-smṛtir a-manasi-kārā buddhānu-smṛtiḥ*) (*rūp'ādy-a-manasi-kārena buddhānu-smṛtyā*) 。

[356a29] 復次 (*punar aparaṃ*) , 善現 (*subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩, 修學佛隨念時, 不應以三十二大士相 · 思惟如來 · 應 · 正等覺 (*tathāgato 'rhan samyak-saṃ-buddho na dvā-triṃśan-mahā-puruṣa-lakṣanair manasi-kartavyo*) , 不應以真金色身 (*na su-varṇa-kāyo manasi-kartavyo* (PSP_6-8:7)) 、常光一尋 (*na vy-āma-mātrayā pra-bhayā manasi-kartavyo*) 、八十隨好 (*nāsīty-anu-vy-añjanair*) · 思惟如來 · 應 · 正等覺 (*manasi-kartavyaḥ*) 。何以故 (*tat kasya hetoḥ*) ? (*tathā hi*) 如是相好、金光色身, 都無自性 (*tasya sva-bhāvo nāsti*) 。若法無自性 (*yasya sva-bhāvo nāsti*) , 則不可念、不可思惟 (*so '-bhāvah*) 。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? 若無念、無

思惟，是為佛隨念 (*a-smṛtir a-manasi-kārā buddhānu-smṛtir*) (*lakṣaṇ'ādy-a-manasi-kāreṇa buddhānu-smṛtyā*)。

[356b06] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩，修學佛隨念時，不應以戒蘊·思惟如來·應·正等覺 (*tathāgato 'rhan samyak-saṃ-buddho na śīla-skandhato manasi-kartavyo*)，不應以定蘊 (*na samādhi-skandhato*)、慧蘊 (*na prajñā-skandhato*)、解脫蘊 (*na vi-mukti-skandhato*)、解脫智見蘊 (*na vi-mukti-jñāna-darśana-skandhato*)·思惟如來·應·正等覺 (*manasi-kartavyaḥ*)。何以故 (*tat kasya hetoḥ*)？ (*tathā hi*) 如是諸蘊，皆無自性 (*teṣāṃ sva-bhāvo nāsti*)。若法無自性 (*yasya sva-bhāvo nāsti*)，則不可念、不可思惟 (*so 'bhāvaḥ*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？若無念、無思惟，是為佛隨念 (*a-smṛtir a-manasi-kārā buddhānu-smṛtiḥ*) (*śīl'ādi-skandhā-manasi-kāreṇa buddhānu-smṛtyā*)。

[356b11] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩，修學佛隨念時，不應以五眼、六神通·思惟如來·應·正等覺，不應以佛十力 (*tathāgato 'rhan samyak-saṃ-buddho na daśabhis tathāgata-balair manasi-kartavyo*)·乃至 (*na caturbhir vaiśāradyair, na catasṛbhiḥ prati-saṃ-vidbhir manasi-kartavyo, na mahā-karuṇayā, na mahā-maitryā*) 十八佛不共法 (*nāṣṭādaśabhir āveṇikair buddha-dharmair*)·思惟如來·應·正等覺 (*manasi-kartavyaḥ*)。何以故 (*tat kasya hetoḥ*)？ (*tathā hi*) 如是諸法，皆無自性 (*teṣāṃ sva-bhāvo nāsti*)。若法無自性 (*yasya sva-bhāvo nāsti*)，則不可念、不可思惟 (*so 'bhāvaḥ*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？若無念、無思惟，是為佛隨念 (*a-smṛtir a-manasi-kārā buddhānu-smṛtir*) (*daśa-bal'ādy-a-manasi-kāreṇa buddhānu-smṛtyā*)。

[356b17] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，修學佛隨念時，不應以無忘失法、恒住捨性·思惟如來·應·正等覺，不應以一切智、道相智、一切相智及餘無量、無邊佛法·思惟如來·應·正等覺。何以故？如是諸法，皆無自性。若法無自性，則不可念、不可思惟。所以者何？若無念、無思惟，是為佛隨念。

[356b23] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩，修學佛隨念時，不應以緣性法·思惟如來·應·正等覺，不應以緣起法 (*tathāgato 'rhan samyak-saṃ-buddho na pratītya-sam-ut-pādato*)·思惟如來·應·正等覺 (*manasi-kartavyaḥ*)。何以故 (*tat kasya hetoḥ*)？ (*tathā hy*) 緣性、緣起，俱無自性 (*asya sva-bhāvo nāsti*)。若法無自性 (*yasya sva-bhāvo nāsti*)，則不可念、不可思惟 (*so 'bhāvaḥ*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？若無念、無思惟，是為佛隨念 (*a-smṛtir a-manasi-kārā buddhānu-smṛtiḥ*) (*pratītya-sam-ut-pādā-manasi-kāreṇa buddhānu-smṛtyā*)。

[356b28] (*evaṃ khalu*) 善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caratā*)，應如是修學佛隨念 (*buddhānu-smṛtir manasi-kartavyaḥ*)。若如是修學佛隨念 (*evaṃ khalv*)，是為作漸次業 (*asyānu-pūrva-kriyā pra-jñāyate*)、修漸次學 (*'nu-pūrva-śikṣā*)、行漸次行 (*'nu-pūrva-prati-pat pra-jñāyate*)。若菩薩摩訶薩 (*sa iha*)·能如是作

- 漸次業(*anu-pūrva-kriyāyām*)、修漸次學(*anu-pūrva-sīkṣāyām*)、行漸次行時(*anu-pūrva-prati-padi sīkṣamāṇo*)，則能圓滿四念住(*'nu-pūrva-pra-sthānais catvāri smṛty-upa-sthānāni pari-pūrayati*)·乃至(*catvāri samyak-pra-hāṇāni catura rddhi-pādān pañcēndriyāṇi pañca-balāni sapta-bodhy-aṅgāny*)八聖道支(*āryāṣṭāṅga-mārgam*)，(*śūnyatā-samādhim ā-nimitta-samādhim* (PSP_6-8:8) *a-pra-ṇi-hita-samādhim pari-pūrayati*)亦能圓滿四靜慮、四無量、四無色定，亦能圓滿八解脫·乃至十遍處(*a-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhī-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni pari-pūrayati*)，亦能圓滿布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多(*sarva-pāramitāḥ*)，亦能圓滿內空·乃至無性自性空(*sarva-śūnyatā*)，亦能圓滿真如·乃至不思議界，亦能圓滿苦、集、滅、道聖諦，亦能圓滿空、無相、無願解脫門，亦能圓滿諸菩薩地，亦能圓滿一切陀羅尼門、三摩地門，亦能圓滿五眼、六神通，亦能圓滿如來十力·乃至十八佛不共法(*abhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃvid-āveṇika-buddha-dharmān pari-pūrayati*)，亦能圓滿無忘失法、恒住捨性、(*mahā-karuṇām pari-pūrayati, mahā-maitrīm pari-pūrayati*)亦能圓滿一切智、道相智、一切相智，由此證得一切智智(*sarv'ākāra-jñatām pari-pūrayati*)。善現！是菩薩摩訶薩，以一切法無性為性·方便力故(*a-bhāva-sva-bhāva-yogena*)，(so)覺·一切法皆無自性(*'bhāva-sva-bhāvāmś caiva sarva-dharmān abhi-saṃ-bhotsyate*)，其中(*yatra*)，無有想(*sva-bhāva-saṃjñā 'pi nāsti*)，亦復無無想。善現！諸菩薩摩訶薩，應如是修學佛隨念，謂·一切法無性性中，佛尚不可得，況有佛隨念！
- 20 [356c18] 善現！云何(*katham ca subhūte*)菩薩摩訶薩(*bodhisattvena mahāsattvena*)，修學法隨念(*dharmānu-smṛtir bhāvayitavyā*)？謂(*iha subhūte*)·菩薩摩訶薩(*bodhisattvena mahāsattvena*)，修學法隨念時(*prajñāpāramitāyām caratā*)，不應思惟善法(*na kuśalā dharmā manasi-kartavyā*)、非善法(*nā-kuśalā dharmā manasi-kartavyā*)，不應思惟有記法(*na vy-ā-kṛtā dharmā manasi-kartavyā*)、無記法(*nā-vy-ā-kṛtā dharmā manasi-kartavyā*)，不應思惟世間法(*na laukikā*)、出世間法(*na lokōt-tarā*)，不應思惟有愛味法(*na s'āmiṣā*)、無愛味法(*na nir-āmiṣā*)，不應思惟有諍法、無諍法，不應思惟聖法(*n'āryā*)、非聖法(*nān-āryā*)，不應思惟有漏法(*na s'ā-sravā*)、無漏法(*nān-āsravā*)，不應思惟墮三界法(*na kāma-dhātu-pary-ā-pannā na rūpa-dhātu-pary-ā-pannā n'ārūpya-dhātu-pary-ā-pannā*)、不墮三界法，不應思惟有為界法(*na saṃs-kṛtā*)、無為界法(*nā-saṃs-kṛtā dharmā manasi-kartavyāḥ*)。何以故(*tat kasya hetoḥ*)？(*tathā hi*)如是諸法，皆無自性(*teṣāṃ dharmāṇāṃ sva-bhāvo nāsti*)。若法無自性(*yeṣāṃ sva-bhāvo nāsti*)，則不可念、不可思惟(*te 'bhāvāḥ*)。所以者何(*tat kasya hetoḥ*)？若無念、無思惟，是為法隨念(*a-smṛtir a-manasi-kārā dharmānu-smṛtiḥ*)。
- 35 善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，應如是修學法隨念。若如是修學法隨念(*sa iha dharmānu-smṛtyām sīkṣitvā*)，是為作漸次業、修漸次學、行漸次行。若菩薩摩訶薩·能如是作漸次業、修漸次學、行漸次行時，則能圓滿四念住，廣說·乃至一切相智，由此證得一切智智。善現！是菩薩摩訶薩，以一切法

無性為性·方便力故('bhāva-sva-bhāva-yogena)，(yāvat sarv'ākāra-jñātām anu-pr'āpsyati. so) 覺·一切法皆無自性('bhāva-sva-bhāvāmś caiva sarva-dharmān abhi-saṃ-bhotsyate)，其中(yatra)，無有想(sva-bhāva-saṃjñā 'pi nāsti)，亦復無無想。(evaṃ khalu) 善現(subhūte)！諸菩薩摩訶薩(bodhisattvena mahāsattvena)，應如是修學法隨念(dharmānu-smṛtir bhāvayitavyā)，謂(yatra)·一切法無性性中，法尚不可得(aṅv api smṛti-karma nāsti)，況(kaḥ punar vādaḥ) 有法隨念(smṛti-vi-gamaḥ)！

[357a08] 善現！云何(kathaṃ ca subhūte) 菩薩摩訶薩(bodhisattvena mahāsattvena)，修學僧隨念(saṃghānu-smṛtir bhāvayitavyā)？謂(iha subhūte)·菩薩摩訶薩(bodhisattvena mahāsattvena)，修學僧隨念時(prajñāpāramitāyāṃ caratā)，應作是念：『佛弟子眾——具·淨戒蘊、定蘊、慧蘊、解脫蘊、解脫智見蘊——四雙、八隻補特伽羅，一切皆是無為所顯，皆以無性而為自性(saṃgho 'bhāva-sva-bhāvato 'nu-smartavyo yo, so bhagavataḥ śrāvaka-saṃghaś catvāraḥ puruṣa-yugāḥ, aṣṭau mahā-puruṣa-pudgalāḥ)。』由此因緣，不應思惟。何以故(tat kasya hetoḥ)？(tathā hi)如是善士，皆無自性(teṣāṃ sva-bhāvo nāsti)。若法無自性(yeṣāṃ sva-bhāvo nāsti)，則不可念、不可思惟(te 'bhāvā)。(abhāva-sva-bhāva-prati-bhāvitās caivōcyante catvāraḥ puruṣa-yugā, aṣṭau mahā-puruṣa-pudgalāḥ) 所以者何(tat kasya hetoḥ)？若無念、無思惟，是為僧隨念(a-smṛtir a-manasi-kārā saṃghānu-smṛtiḥ)。

20 善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，應如是修學僧隨念。若如是修學僧隨念(sa iha saṃghānu-smṛtyām śikṣitvā)，是為作漸次業、修漸次學、行漸次行。若菩薩摩訶薩·能如是作漸次業、修漸次學、行漸次行時，則能圓滿四念住，廣說·乃至一切相智，由此證得一切智智。善現！是菩薩摩訶薩，以一切法無性為性·方便力故('bhāva-sva-bhāva-yogena)，(yāvat (PSP_6-8:9) sarv'ākāra-jñātām anu-pr'āpsyati. so) 覺·一切法皆無自性('bhāva-sva-bhāvāmś caiva sarva-dharmān abhi-saṃ-bhotsyate)，其中(yatra)，無有想(sva-bhāva-saṃjñā 'pi nāsti)，亦復無無想。(evaṃ khalu) 善現(subhūte)！諸菩薩摩訶薩(bodhisattvena mahāsattvena)，應如是修學僧隨念(saṃghānu-smṛtir bhāvayitavyā)，謂(yatra)·一切法無性性中，僧尚不可得(aṅv api smṛti-karma nāsti)，況(kaḥ punar vādaḥ) 有僧隨念(smṛti-vi-gamaḥ)！

[357a25] 善現！云何(kathaṃ ca subhūte) 菩薩摩訶薩(bodhisattvena mahāsattvena)，修學戒隨念(śīlānu-smṛtir bhāvayitavyā)？謂(iha subhūte)·菩薩摩訶薩(bodhisattvena mahāsattvena)，修學戒隨念時(prajñāpāramitāyāṃ caratā)，從初發心，應念·聖戒無缺(a-khaṇḍe)、無隙('cchidre)、無瑕('śabale)、無穢('kalmāṣe)、無所取著('parā-mṛṣṭe)、應受供養('bhujīṣye)、智者所讚(vijñā-pra-śaste)、妙善受持(su-sam-ā-tte)、妙善究竟、隨順勝定(samādhi-sam-vartanīye) (śīle prati-ṣṭhite)——思惟此戒無性為性，由是因緣，不應思惟(nā-bhāva-sva-bhāvato manasi-kartavyam tac chīlam, yatrāṅv api smṛti-

karma nāsti, kaḥ punar vādaḥ smṛti-vi-gamaḥ)。何以故 (*tat kasya hetoḥ*) ? (*tathā hi*) 如是聖戒，都無自性 (*teṣāṃ sva-bhāvo nāsti*)。若法無自性 (*yasya sva-bhāvo nāsti*)，則不可念、不可思惟 (*so 'bhāvah*)。 (*evaṃ manasi-kurvāṇo 'nu-pūrveṇa yāvat sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpsyati*) 所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? 若無念、無思惟，是為戒隨念 (*a-smṛtir a-manasi-kārā śīlānu-smṛtiḥ*)。

善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，應如是修學戒隨念。若如是修學戒隨念，是為作漸次業、修漸次學、行漸次行。若菩薩摩訶薩，能如是作漸次業、修漸次學、行漸次行時，則能圓滿四念住，廣說，乃至一切相智，由此證得一切智智。善現！是菩薩摩訶薩，以一切法無性為性，方便力故，覺，一切法皆無自性，其中，無有想，亦復無無想。 (*evaṃ khalu*) 善現 (*subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*)，應如是修學戒隨念 (*śīlānu-smṛtir manasi-kartavyā*)，謂 (*yatra*)，一切法無性性中，戒尚不可得 (*sva-bhāva-samjñā 'pi nāsti*)，況 (*kaḥ punar vādo*) 有戒隨念 (*'bhāva-samjñāyāḥ*) !

[357b12] 善現！云何 (*katham ca subhūte*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*)， (*prajñāpāramitāyāṃ caratā*) 修學捨隨念 (*tyāgānu-smṛtir bhāvayitavyā*) ? 謂 (*iha subhūte*)，菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*)，修學捨隨念時，從初發心， (*a-bhāva-sva-bhāva-yogena*) 常應念捨 (*tyāgo 'nu-smartavyo*) ——若念自捨，若念他捨；若念捨財 (*yadi vāmiṣa-tyāgo*)，若念捨法 (*yadi vā dharma-tyāgaḥ*)。 (*tat kasya hetoḥ?*) 於捨、施位，終不起心 (*cittam evaṃ nōt-padyate*) : 『我能捨、施；或不捨、施 (*dadāmi vā, na dadāmi vā, parityajāmi vā, na pari-tyajāmi vā*)。』若捨所有身分、肢節 (*'nga-praty-aṅgāni tyajatā*)，亦不起心 (*naivaṃ cittam ut-pādayitavyaṃ*) : 『我能捨、施；或不捨、施。』亦不思惟所捨、所與，施福、施果。 (*yatrāṅv api smṛti-karma nāsti, kaḥ punar vādaḥ smṛti-vi-gamaḥ*) 何以故 (*tat kasya hetoḥ*) ? (*tathā hi*) 如是諸法，皆無自性 (*teṣāṃ sva-bhāvo nāsti*)。若法無自性 (*yeṣāṃ sva-bhāvo nāsti*)，則不可念、不可思惟 (*te 'bhāvāḥ*)。 (*evaṃ manasi-kurvāṇo 'nu-pūrveṇa yāvat sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpsyati.*) 所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? 若無念、無思惟，是為捨隨念 (*a-smṛtir a-manasi-kārā tyāgānu-smṛtiḥ*)。

善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，應如是修學捨隨念。若如是修學捨隨念，是為作漸次業、修漸次學、行漸次行。若菩薩摩訶薩，能如是作漸次業、修漸次學、行漸次行時，則能圓滿四念住，廣說，乃至一切相智，由此能證一切智智。善現！是菩薩摩訶薩，以一切法無性為性，方便力故，覺，一切法皆無自性，其中，無有想，亦復無無想。 (*evaṃ khalu*) 善現 (*subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*)， (*prajñāpāramitāyāṃ caratā*) 應如是修學捨隨念 (*tyāgānu-smṛtir manasi-kartavyā*)，謂 (*yatra*)，一切法無性性中，捨尚不可得 (*sva-bhāva-samjñā 'pi nāsti*)，況 (*kaḥ punar vādo*) 有捨隨念 (*'bhāva-samjñāyāḥ*) (PSP_6-8:10) !

[357c01] 善現！云何（*katham ca subhūte*）菩薩摩訶薩（*bodhisattvena mahāsattvena*），（*prajñāpāramitāyāṃ caratā*）修學天隨念（*devatā'nu-smṛtir manasi-kartavyāḥ*）？謂（*iha subhūte*）·菩薩摩訶薩（*bodhisattvena mahāsattvena*），修學天隨念時，從初發心，應作是念：『四大王眾天·乃至他化自在天，由有淨信、戒、聞、捨、慧，從此命終，生彼天處。我今亦有如是淨信、戒、聞、捨、慧，與彼諸天功德相似。』又作是念：『諸預流等，生六欲天；諸不還等，生上二界——如是一切，皆不可得、不應思惟（*ye devāḥ srota-ā-pannās cātur-mahā-rāja-kāyikeṣu deveṣūpa-pannās trays-triṃśeṣu yāmeṣu tuṣiṣeṣu nir-māna-ratiṣu para-nir-mita-vaśa-vartiṣu deveṣūpa-pannās, te 'bhāva-sva-bhāvato manasi-kartavyāḥ*）。何以故（*tat kasya hetoḥ*）？（*tathā hi*）如是諸天，皆無自性（*teṣāṃ sva-bhāvo nāsti*）。若法無自性（*yeṣāṃ sva-bhāvo nāsti*），則不可念、不可思惟（*te 'bhāvā*）。（*evaṃ manasi-kurvāṇo 'nu-pūrveṇa yāvat sarv'ākāra-jñātām anu-pr'āpsyati.*）所以者何（*tat kasya hetoḥ*）？若無念、無思惟，是為天隨念（*a-smṛtir a-manasi-kārā devatā'nu-smṛtiḥ*）。』

15 善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，應如是修學天隨念。若如是修學天隨念，是為作漸次業、修漸次學、行漸次行。若菩薩摩訶薩·能如是作漸次業、修漸次學、行漸次行時，則能圓滿四念住，廣說·乃至一切相智，由此證得一切智智。善現！是菩薩摩訶薩，以一切法無性為性·方便力故，覺·一切法皆無自性，其中，無有想，亦復無無想。（*evaṃ khalu*）善現（*subhūte*）！諸菩薩摩訶薩（*bodhisattvena mahāsattvena*），應如是修學天隨念（*devatā'nu-smṛtir manasi-kartavyā*），謂（*yatra*）·一切法無性性中，天尚不可得（*sva-bhāva-samjñā 'pi nāsti*），況（*kaḥ punar vādo*）有天隨念（*'bhāva-samjñāyāḥ*）！

evaṃ khalu subhūte bodhisattvasya mahāsattvasya sad-anu-smṛtir manasi-kurvato 'nu-pūrva-kriyā pra-jñāyate, 'nu-pūrva-śikṣā 'nu-pūrva-prati-pat pra-jñāyate.

25 [357c21] 復次（*punar aparaṃ*），善現（*subhūte*）！諸菩薩摩訶薩（*bodhisattvena mahāsattvena*）行深般若波羅蜜多時（*prajñāpāramitāyāṃ caratā*），若欲圓滿作漸次業（*anu-pūrva-kriyāṃ pari-pūrayitu-kāmena*）、修漸次學（*anu-pūrva-śikṣāṃ*）、行漸次行（*anu-pūrva-prati-padaṃ pari-pūrayitu-kāmena*），以一切法無性為性·方便力故（*a-bhāva-sva-bhāva-yogena*），應學內空（*adhy-ātma-sūnyatāyāṃ śikṣitavyam*）·乃至（*bahirdhā-sūnyatāyāṃ śikṣitavyam, adhy-ātma-bahirdhā sūnyatāyāṃ śikṣitavyam, yāvad*）無性自性空（*a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatāyāṃ śikṣitavyam*），應學真如·乃至不思議界，應學苦、集、滅、道聖諦，應學四念住·乃至八聖道支（*smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgeṣu śikṣitavyam*），應學四靜慮、四無量、四無色定（*ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu śikṣitavyam*），應學八解脫·乃至十遍處，應學空、無相、無願解脫門，應學布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多，應學菩薩摩訶薩地，應學一切陀羅尼門、三摩地門，應學五眼、六神通，應學如來十力·乃至十八佛不共法（*sūnyatā-nimittā-*

pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmeṣu śikṣitavyam a-bhāva-sva-bhāvā-yogena. daśasu pāramitāsu daśasu bodhisattva-bhūmiṣu śikṣitavyam, mahā-karuṇāyāṃ śikṣitavyam)，應學無忘失法、恒住捨性，應學一切智、道相智、一切相智。

- 5 [358a03] 善現！是菩薩摩訶薩(*sa*)，如是修學菩提道時(*evaṃ bodhi-mārge śikṣamāno*)，覺一切法皆以無性而為自性(*'-bhāva-sva-bhāvān sarva-dharmān abhi-saṃ-bhotsyate*)，於中(*yatra*)，尚無少念可得(*aṅv api smṛti-karma nāsti*)，況(*kutaḥ punā*)有念色(*rūpaṃ vā*)、受、想、行(*vedanā-saṃjñā-saṃskārā*)、識(*viññānaṃ vā*)！(*evaṃ* (PSP_6-8:11) 況有念眼處·乃至意處！況有念色處·
- 10 乃至法處！況有念眼界·乃至境界！況有念色界·乃至法界！況有念眼識界·乃至意識界！況有念眼觸·乃至意觸！況有念眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受！況有念地界·乃至識界！況有念因緣·乃至增上緣(*skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pāda vā*)！況有念無明·乃至老死(*pratītya-sam-ut-pādāṅgāni vā*)！況有念布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多(*pāramitā vā*)！況有
- 15 念內空·乃至無性自性空(*śūnyatā vā*)！況有念真如·乃至不思議界！況有念苦、集、滅、道聖諦！況有念四念住·乃至八聖道支！況有念四靜慮、四無量、四無色定(*bodhi-pakṣya-dharm'ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattayo vā*)！況有念八解脫·乃至十遍處！況有念空、無相、無願解脫門！況有念淨觀地·乃至如來地！況有念極喜地·乃至法雲地！況有念一切陀羅尼門、三摩地門！
- 20 況有念五眼、六神通！況有念如來十力·乃至十八不共法(*vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukha-sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmā vā*)！況有念三十二大士相、八十隨好！況有念無忘失法、恒住捨性！況有念一切智、道相智、一切相智(*sarv'ākāra-jñatā vā*)！況有念預流果·乃至獨覺菩提！況有念一切菩薩摩訶薩
- 25 行！況有念諸佛無上正等菩提！況有念一切智智！善現！如是諸念、及所念法，若少實有，無有是處(*nēdaṃ sthānaṃ vidyate*)。

- [358a27] 如是(*evaṃ khalu*)，善現(*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩(*bodhisattvasya mahāsattvasya*)行深般若波羅蜜多時(*prajñāpāramitāyāṃ caratā*)，雖作漸次業(*anu-pūrva-kriyā pra-jñāyate*)，修漸次學(*'nu-pūrva-śikṣā pra-jñāyate*)，行漸次行(*'nu-pūrva-prati-pat pra-jñāyate*)，而於其中(*yatra kriyāyāṃ*)，心皆不轉，以一切法無自性故(*cittaṃ caryā prati-pac chikṣā ca pra-vartate*)。」

- [358b01] (*evaṃ ukte*)具壽善現(*āyusmān subhūtir*)白言(*bhagavantam etad avocat*)：「世尊！若(*yadi bhagavann*)一切法皆無自性(*a-bhāva-sva-bhāvān sarva-dharmās*)，則應無色(*tan nāsti rūpaṃ*)、受、想、行(*vedanā-saṃjñā-saṃskārāḥ*)、識(*nāsti viññānaṃ*)，乃至(*nāsti skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādā, nāsti pratītya-sam-ut-pādāṅgāni, nāsti pāramitā, nāsti śūnyatā, nāsti smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgā, nāsti ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni, nāsti śūnyatā-*
- 35

nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā, nāsti daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmā) 應無一切智智(*nāsti sarv'ākāra-jñatā*), 是則應無佛(*nāsti buddho*)、法(*nāsti dharmo*)、僧寶(*nāsti saṃgho*)、道(*nāsti mārgo*)、果(*nāsti phalaṃ*)、染(*nāsti saṃ-kleśo*)、淨(*nāsti vy-ava-dānaṃ*) , 亦無得(*nāsti pr'āptir*)、無現觀(*nāsty abhi-samayo*) , 則一切法皆應是無(*yāvan nāsti sarva-dharmāḥ*) 。

[358b04] (*evam ukte*) 佛告善現(*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) : 「於意云何(*api nu subhūte*) , 於一切法無性性中(*'bhāva-sva-bhāveṣu sarva-dharmeṣv*) , 有性(*astitā vā*)、無性(*nāstitā vā*) , 為可得(*upa-labhate*) ? 」

[358b06] 善現對曰(*subhūtir āha*) : 「不也(*no*) 。世尊(*bhagavann*) ! (*a-bhāveṣu sarva-dharmeṣv astitā vā nāstitā vōpa-labhate.*) 」

[358b06] 佛告善現(*bhagavān āha*) : 「若一切法無性性中, 有性、無性俱不可得, 汝今云何可作是說(*tat katham idam subhūte evam bhavati*) : 『若(*yady*) 一切法皆無自性(*a-bhāva-sva-bhāvāḥ sarva-dharmās*) , 則應無色(*tan nāsti rūpaṃ*)、受、想、行(*vedanā-saṃjñā-saṃskārā*)、識(*nāsti vijñānam*) , 乃至應無得及現觀(*nāsti skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādā, nāsti pratītya-sam-ut-pādāṅgāni, nāsti pāramitā-sūnyatā-bodhi-pakṣya-dharm'ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukha-sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmā, nāsti sarv'ākāra-jñatā, nāsti buddha-dharma-saṃgha-phalaṃ* (PSP_6-8:12) *mārga-saṃ-kleśa-vy-ava-dāna-pr'āptābhi-samayā*) , 則一切法皆應是無(*yavan nāsti sarva-dharmā*) 。

[358b10] (*evam ukte*) 善現(*āyusmān subhūtir*) 自言(*bhagavantam etad avocat*) : 「我於是義, 自無疑、惑(*nāhaṃ bhagavann atra dharmeṣu kāṅkṣāmi na vi-cikitsāmi*) 。但(*api tu khalu bhagavan*) , 為未來(*bhaviṣyanty an-ā-gate 'dhvani*) 有苾芻(*bhikṣavaḥ*) 等——或求聲聞(*śrāvaka-yānikās ca*) , 或求獨覺(*pratyekabuddha-yānikās ca*) , 或求佛果(*bodhisattva-yānikās ca*) ——彼作是念(*ta evaṃ vakṣyanti*) : 『若一切法皆無自性(*a-bhāva-sva-bhāvāḥ sarva-dharmāḥ*) , 誰染(*ko 'tra saṃ-kliśyate vā*) ? 誰淨(*vy-ava-dāyate vā*) ? (*na saṃ-kleśo, na vy-ava-dānaṃ*) 誰縛? 誰解? 』彼(*te*) 於染、淨、縛、解義中·不了知故(*'jānantah*) , 毀戒(*śīla-vi-pannās ca bhaviṣyanti*)、毀見(*drṣṭi-vi-pannās ca bhaviṣyanti*)、毀威儀(*ācāra-vi-pannās ca*)、毀淨命; 由此(*teṣāṃ śīla-vi-pannānāṃ drṣṭi-vi-pannānāṃ ācāra-vi-pannānāṃ*) , 當墮三惡趣中(*trayāṅgāṃ gatīnāṃ anya-tarā gatīḥ pratīkāṅkṣitavyā, naraka-gatir vā tiryag-yoni-gatir vā yama-loka-gatir vā*) , 受諸劇苦, 難得解脫。我觀未來當有如是可怖畏事(*idam apy ahaṃ bhagavann an-ā-gatam bhayaṃ saṃ-pāśyamānas*) , 故作是說(*tathāgatam arhantaṃ samyak-saṃ-buddham etad arthaṃ prcchāmi*) 。然(*api tu khalu punar bhagavann*) , 我於此(*aham eteṣu dharmeṣu*) , 實無疑、惑(*na kāṅkṣāmi, na vi-cikitsāmi*) 。

[358b16] 佛告善現(*bhagavān āha*):「善哉(*sādhu*),善哉(*sādhu subhūte*)。(*evam etad yathā vadasy*) (*evam etat*) 汝今乃能為未來世諸苾芻等,作如是問。然,一切法無性性中,若有、若無·俱不可得。」

第二分·無相品·第七十四之一³¹

[358b21] 爾時 (*evam ukte*) ，具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) ：「世尊！若 (*yadi bhagavann*) 一切法皆以無性而為自性 (*a-bhāva-sva-bhāvāḥ sarva-dharmāḥ*) ，諸菩薩摩訶薩見何等義 (*kam artha-vaśaṃ saṃ-paśyamānā bodhisattvā mahāsattvāḥ*) ，為欲利益安樂有情 (*sattvānām arthāya*) ，求趣無上正等菩提 (*an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-boddhūṃ saṃ-pra-sthitāḥ*) ？」

[358b23] 佛告善現 (*bhagavān āha*) ：「以一切法皆以無性而為自性 (*yata eva subhūte 'bhāva-sva-bhāvāḥ sarva-dharmās*) ，諸菩薩摩訶薩為欲利益安樂有情 (*tata eva bodhisattvā mahāsattvā an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-boddhūṃ saṃ-pra-sthitāḥ*) 。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ？ (*tathā hi*) 諸有情類，具·斷、常見，住·有所得·難可調伏，愚癡顛倒·難可解脫 (*duḥkhā-kṣayaś ca subhūte upa-lambho*) 。善現！當知·住有所得者，由有所得想，無得 (*nōpa-lambha-saṃ-jñīnaḥ pr'āptir*) ，無現觀 (*nābhi-samayo*) ，亦無無上正等菩提 (*nān-ut-tarā ca samyak-saṃ-bodhiḥ*) 。

[358b28] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) ：「若有所得者，無得，無現觀，亦無無上正等菩提；無所得者，為有得 (*kiṃ punar bhagavann an-upa-lambhasya pr'āptir vā*) ，有現觀 (*'bhi-samayo vā*) ，有無上正等菩提不 (*'n-ut-tarā vā samyak-saṃ-bodhiḥ*) ？」

[358c02] 佛告善現 (*bhagavān āha*) ：「若無所得 (*an-upa-lambha eva*) ， (*subhūte,*) 即是得 (*pr'āptir*) ；即是現觀 (*an-upa-lambha evābhi-samayaḥ*) ；即是無上正等菩提 (*an-upa-lambha evān-ut-tarā samyak-saṃ-bodhiḥ*) 。所以者何？以彼不壞法界相故 (*dharmā-dhātor a-vi-kopitatām up'ādāya*) 。

善現！當知·若有於此無所得中，欲有所得，欲得現觀，欲得無上正等菩提，當知·彼為欲壞法界 (*dharmā-dhātum sa icched vi-kopayitum, yo 'n-upa-lambha-pr'āptim* (PSP_6-8:13) *vā 'bhi-samayaṃ vā 'n-ut-tarāṃ vā samyak-saṃ-bodhim icchet*) 。

[358c06] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) ：「若 (*yadi*) (*bhagavann*) 有所得者，無得，無現觀，亦無無上正等菩提；若無所得，即是得，即是現觀，即是無上正等菩提；無所得中 (*an-upa-lambhasya*) ，無得 (*na pr'āptir*) ，無現觀 (*nābhi-samayo*) ，亦無無上正等菩提 (*nān-ut-tarā samyak-saṃ-bodhiḥ*) ； (*an-upa-lambha eva pr'āptir, an-upa-lambha evābhi-samayo, 'n-upa-lambha evān-ut-tarā samyak-saṃ-bodhiḥ*) 諸菩薩摩訶薩，云何得有初地 (*tat kutaḥ punar bhagavan bodhisattvasya mahāsattvasya prathamā bhūmiḥ*) ·乃至 (*kuto dvitīyā, kutaḥ tṛtīyā, yāvāt*) 十地 (*kuto daśamī bhūmiḥ*) ？ (*kuto 'n-ut-tarā samyak-saṃ-bodhiḥ*) 云何得有無生法忍 (*kuto 'n-ut-patti-dharma-kṣāntiḥ*) ？云何得有異熟神通 (*kuto vi-pākajā abhi-jñā*) ？云何得有異熟布施波羅蜜多 (*kuto vi-pāka-jan dānaṃ*) ·乃至 (*kuto*

³¹ Cf. Kimura, VI-VIII, p. 12; Conze 1975, p. 555.

vi-pāka-jaṃ śīlaṃ, kuto vi-pāka-jā kṣāntiḥ, kuto vi-pāka-jaṃ vīryaṃ, kuto vi-pāka-jaḥ samādhiḥ) 般若波羅蜜多 (kuto vi-pāka-jā prajñā) ——云何得有安住如是異熟生法 (yatra vi-pāke sthitvā, vi-pāka-jair dharmaih) , 成熟有情 (sattvāṃś ca paripācayati) , 嚴淨佛土 (buddha-kṣetraṃ ca pari-grhṇāti) , 於諸佛所 (buddhāṃś ca bhagavata) · 恭敬、供養 (upa-tiṣṭhati) 上妙供具 (annena ca pānena ca yānaiś ca vastra-vastu-gandha-mālya-vi-lepana-cūrṇa-cīvara-cchattra-dhvaja-patākābhiḥ śayan'āsanōpā-śrayeṇa pra-dīpena) · 所獲善根 (anyatarānyatarābhir vā mānuṣyakībhiḥ saṃ-pattibhis) , 乃至無上正等菩提 · 與果無盡 (tāś cāsya nōcchedyante) , 展轉 · 乃至 (yāvat) 般涅槃後 (pari-nir-vṛtasya) , 自設利羅 (śarīre) 、及諸弟子 (śrāvakeṣu ca) , 猶得種種恭敬、供養 (vi-pacyate) , 善根勢力 · 爾乃窮盡 (tac ca na kṣīyate) ? 」

[358c17] (evam ukte) 佛告善現 (bhagavān āyuṣmantaṃ subhūtim etad avocat) : 「以一切法無所得故 (yata eva subhūte 'n-upa-lambhas) , 諸菩薩摩訶薩得有初地 (tata eva prathamā bhūmir) · 乃至 (dvitīyā bhūmis tṛtīyā bhūmir yāvad) 十地 (daśamī bhūmis) ; 即由此故, 得有無生法忍; 即由此故 (tasyaiva) , 得有異熟神通 (vi-pāka-jāḥ pañcābhi-jñās) ; 即由此故 (tataś caivaim) , 得有異熟布施波羅蜜多 (vi-pāka-jaṃ dānaṃ) · 乃至 (śīlaṃ kṣāntiṃ vīryaṃ dhyānaṃ) 般若波羅蜜多 (prajñā ca) ; 即由此故 (tataś caiva) , 得有安住異熟生法 (kuśala-mūlāni vi-pāka-jāni yaiḥ kuśala-mūlaiḥ) , 成熟有情 (sarva-sattvānām arthaṃ karoti) , 嚴淨佛土 (buddha-kṣetraṃ ca pari-grhṇāti) , 於諸佛所 (buddhāṃś ca bhagavata) · 恭敬、供養 (upa-tiṣṭhati) 上妙供具 (anna-pāna-yāna-śayan'āsana-vastra-gandha-mālya-vi-lepana-cūrṇa-cīvara-cchattra-dhvaja-patākā'bhi-rūpā-śrayeṇa prādīpena) · 所獲善根 (anyatarānyatarābhir vā mānuṣyōpa-karaṇa-saṃ-pattibhis) , 乃至無上正等菩提 · 與果無盡 (tāś cāsya nōpa-cchidyante) , 展轉 · 乃至 (yāvat) 般涅槃後 (pari-nir-vṛtasya caiva) , 自設利羅、及諸弟子, 猶得種種恭敬、供養 (pūjāḥ pravartante śarīre śrāvakesu ca vi-pacyante) , 善根勢力 · 爾乃窮盡。」

[358c26] (evam ukte) 具壽善現 (āyuṣmān subhūtir) 復白佛言 (bhagavantam etad avocat) : 「若一切法皆無所得 (an-upa-lambhasya ca) , (bhagavan) 布施 (dānasya ca) 、淨戒 (śīlasya ca) 、安忍 (kṣāntes ca) 、精進 (vīryasya ca) 、靜慮 (dhyānasya ca) 、般若波羅蜜多 (prajñāyās ac) 、及諸神通 (abhi-jñānām ca) , 有何差別 (ko vi-śeṣah? kin nānā-karaṇam? (PSP_6-8:14)) ? 」

[358c29] (evam ukte) 佛告善現 (bhagavān āyuṣmantaṃ subhūtim etad avocat) : 「無所得者、布施等六波羅蜜多、及諸神通, 皆無差別 (an-upa-lambhasya ca subhūte dāna-śīla-kṣānti-vīrya-dhyāna-prajñā'bhi-jñānām ca na kiñ-cin nānā-karaṇam) 。為欲令彼有所得者 · 離諸染著, 方便宣說 · 布施等六波羅蜜多及諸神通 · 有差別相 (yeṣāṃ khalu punaḥ subhūte 'n-upa-liptaṃ dānaṃ śīlaṃ kṣāntiṃ vīryaṃ dhyānaṃ prajñā'bhi-jñā ca, teṣāṃ nānā-karaṇam nir-diṣṭam) 。」

[359a03] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「以何因緣 (*katham*) , (*punar bhagavann*) 無所得者、布施等六波羅蜜多、及諸神通, 說·無差別 (*an-upa-liptānām dāna-sīla-kṣānti-vīrya-dhyāna-prajñānām abhi-jñānāñ ca na kiñ-cin nānā-karanam nir-diśyate*) ? 」

- 5 [359a05] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「 (*iha subhūte*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) , 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyām carann*) , 不得布施 (*an-upa-labhya dānam*) , 不得施者, 不得受者 (*an-upa-labhya prati-grāhakam*) , 不得所施, 不得施果, 而行布施 (*dānam dadāti*) ; 不得淨戒, 而護淨戒 (*an-upa-labhya sīlam rakṣati*) ; 不得安忍, 而修安忍 (*an-upa-labhya kṣāntyā saṃ-pādayati*) ; 不得精進, 而勤精進 (*an-upa-labhya vīryam ā-rabhate*) ; 不得靜慮, 而入靜慮 (*an-upa-labhya dhyānaṃ sam-ā-padyate*) ; 不得般若, 而起般若 (*an-upa-labhya prajñāṃ bhāvayati*) ; 不得神通, 而發神通 (*an-upa-labhyābhi-jñāsu carati*) ; 不得四念住 (*an-upa-labhya smṛty-upa-sthānāni bhāvayati*) · 乃至 (*evaṃ samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅgāni*) 八聖道支, 而修四念住 · 乃至八聖道支 (*an-upa-labhya mārgaṃ bhāvayati*) ; 不得三解脫門, 而修三解脫門 (*an-upa-labhya trīṇi vi-mokṣa-mukhāni bhāvayati*) ; 不得四靜慮、四無量、四無色定, 而修四靜慮、四無量、四無色定; 不得八解脫 · 乃至十遍處, 而修八解脫 · 乃至十遍處; 不得菩薩地, 而修菩薩地; 不得陀羅尼門、三摩地門, 而修陀羅尼門、三摩地門 (*an-upa-labhy'ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni bhāvayati*) ; 不得五眼、六神通, 而修五眼、六神通; 不得如來十力 · 乃至十八佛不共法, 而修如來十力 · 乃至十八佛不共法 (*an-upa-labhya daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmān bhāvayati*) ; 不得無忘失法、恒住捨性, 而修無忘失法、恒住捨性; 不得一切智、道相智、一切相智, 而修一切智、道相智、一切相智; 不得有情, 而成熟有情 (*an-upa-labhya sattvān pari-pācayati*) ; 不得佛土, 而嚴淨佛土 (*an-upa-labhya buddha-kṣetraṃ pari-śodhayati*) ; 不得一切佛法, 而證無上正等菩提 (*an-upa-labhya buddha-dharmān bodhim abhi-saṃ-budhyate*) 。如是 (*evaṃ khalu*) , 善現 (*subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*) , 應行無所得甚深般若波羅蜜多 (*'n-upa-lambha-yogena prajñāpāramitāyām carati*) 。 (*evaṃ khalu subhūte*) 若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) · 能行無所得甚深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyām caran*) , 一切惡魔及魔眷屬 · 皆不能壞 (*dur-ā-dharṣo bhavati mārair vā mārakāyikābhir vā devatābhiḥ*) 。 」
- 20 *ārya-pañca-viṃśati-sāhasrikāyām bhagavatyaṃ prajñāpāramitāyām abhi-samayālam-kārānu-sāreṇa saṃ-śodhitāyām anu-pūrvābhi-samayādhi-kāro 'nu-*
- 25 *krama-sīkṣā-pari-vartaḥ ṣaṣṭhaḥ*
- 30 (PSP_6-8:15) *pañca-viṃśati-sāhasrikā prajāpāramitā VII*

[359a27] 爾時 (*evaṃ ukte*) , 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「世尊! 云何 (*katham bhagavan*) 菩薩摩訶薩

(*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) · 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ carann*) ,
 一心現起 (*eka-cittena*) , 則能攝受六波羅蜜多 (*ṣaṭ-prajñāḥ [ṣaṭ-pāramitāḥ] pari-*
grhṇāti) , 亦能攝受四靜慮 (*catvāri dhyānāni*) 、四無量 (*catvāry a-pra-māṇāni*) 、
 四無色定 (*catasra ārūpya-sam-ā-pattīś*) , 亦能攝受三十七菩提分法 (*catvāri smṛty-*
 5 *upa-sthānāni catvāri samyak-pra-hāṇāni catura rddhi-pādān pañcēndriyāṇi pañca-*
balāni sapta-bodhy-aṅgāny āryāṣṭāṅga-mārgān trīṇi) , 亦能攝受三解脫門 (*vi-mokṣa-*
mukhāni) , (*catvāry ārya-satyāny*) 亦能攝受八解脫 (*aṣṭau vi-mokṣān*) · 乃至
 (*navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattīḥ*) 十遍處, 亦能攝受一切陀羅尼門、三摩地門,
 亦能攝受五眼、六神通 (*pañcābhi-jñā*) , (*adhy-ātma-sūnyatām yāvad a-bhāva-sva-*
 10 *bhāva-sūnyatām*) 亦能攝受如來十力 (*daśa-balāni*) · 乃至 (*catvāri vaiśāradyāni*
catasraḥ prati-saṃ-vido mahā-karuṇām) 十八佛不共法 (*aṣṭādaś 'āveṇikān buddha-*
dharmān) , 亦能攝受無忘失法、恒住捨性, 亦能攝受一切智、道相智、一切相
 智, 亦能攝受三十二大士相、八十隨好 (*aśīty-anu-vy-añjanāni dvā-triṃśan-mahā-*
puruṣa-lakṣaṇāni pari-grhṇāti) ? 」

15 [359b07] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「 (*iha subhūte*) 若菩薩摩訶薩
 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) · 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*) ,
 所修布施 (*yad dānaṃ dadāti, tan nānyatra prajñāpāramitayā pari-grhītam*) · 乃至
 (*yac chīlam rakṣati, yayā kṣāntyā saṃ-pādayati, yad vīryam ā-rabhate, yad dhyānaṃ*
sam-ā-padyate) 般若波羅蜜多 (*yāṃ prajñāṃ bhāvayati*) , 皆為般若波羅蜜多之
 20 所攝受 (*tan nānyatra prajñāpāramitayā pari-grhītam*) · 方得圓滿。如是· 乃至 (*yad*
a-pra-māṇaṃ sam-ā-padyate, yā ārūpya-sam-ā-pattīḥ, yat smṛty-upa-sthānaṃ, yaṃ
samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgaṃ bhāvayati, yad ārya-
satya-sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-
mukhaṃ bhāvayati, yāṃ adhy-ātma-sūnyatām yāvad a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatām,
 25 *yān daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇikān buddha-dharmān, yāṃ mahā-*
karuṇāṃ bhāvayati) 所引三十二大士相 (*yāni dvā-triṃśan-mahā-puruṣa-lakṣaṇāny*) ·
 八十隨好 (*aśīty-anu-vy-añjanāni pari-grhṇāti*) , 皆為般若波羅蜜多之所攝受 (*tan*
nānyatra prajñāpāramitayā pari-grhītam) · 方得圓滿。如是, 善現! 諸菩薩摩訶
 薩, 行深般若波羅蜜多時, 一心現起, 則能攝受六波羅蜜多。如是· 乃至亦能攝
 30 受三十二大士相、八十隨好。」

[359b15] (*evam ukte*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 自言 (*bhagavantam etad*
avocat) : 「世尊! 云何 (*katham bhagavan*) 菩薩摩訶薩· 行深般若波羅蜜多時
 (*prajñāpāramitā-pari-grhīto bodhisattvo mahāsattva*) , 諸有所作, 皆為般若波羅
 蜜多之所攝受故, 一心起 (*eka-cittena*) , 則能攝受六波羅蜜多 (*ṣaṭ-pāramitāḥ pari-*
 35 *grhṇāti*) , 乃至 (*sarva-sūnyatām sarva-bodhi-pakṣān dharmān ārya-satyā-pra-māṇa-*
dhyān 'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni (PSP_6-8:16) *sūnyatā-*
nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-

dharmān mahā-karuṇām) 三十二大士相 (*dvā-triṃśan-mahā-puruṣa-lakṣaṇāny*)、八十隨好 (*aśīty-anu-vy-añjanāni pari-grhṇāti*) ?」

[359b19] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「 (*iha subhūte*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitayā pari-grhīto*)，
5 所修布施 (*yad dānaṃ dadāti, tatra na dvaya-saṃjñī-bhavati*) · 乃至 (*yac chīlam rakṣati, yayā kṣāntiyā saṃ-pādayati, yad vīryam ā-rabhate, yad dhyānaṃ sam-ā-padyate*) 般若波羅蜜多 (*yām prajñām bhāvayati*)，皆為般若波羅蜜多所攝受故 · 遠離二想 (*tatra na dvaya-saṃjñī-bhavati*)。如是 · 乃至 (*yāvad bodhi-pakṣyān dharmān bhāvayati, tatra na dvaya-saṃjñī-bhavati. evam ārya-satyā-pra-māṇa-*
10 *dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇikān buddha-dharmān, yām mahā-karuṇām*) 所引三十二大士相 (*yāni dvā-triṃśan-mahā-puruṣa-lakṣaṇāni*)、八十隨好 (*aśīty-anu-vy-añjanāni pari-grhṇāti*)，亦為般若波羅蜜多所攝受故 · 遠離二想 (*tatra na dvaya-saṃjñī-bhavati*)。 」

[359b23] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「云何 (*katham ca*) (*bhagavan*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyām caran*)，雖行布施 (*dānaṃ dadāti na dvaya-saṃjñī-bhavati*) · 乃至 (*evaṃ śīlam kṣāntim vīryam dhyānaṃ*) 般若波羅蜜多 (*prajñām bhāvayati*)，而無二想 (*na ca dvaya-saṃjñī-bhavati*)。如是 · 乃至 (*adhy-ātma-śūnyatām yāvad a-bhāva-sva-bhāva-*
20 *śūnyatām bhāvayati, na ca dvaya-saṃjñī-bhavati. evaṃ sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyān dharmān ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmān mahā-karuṇām*) 雖引三十二大士相 (*dvā-triṃśan-mahā-puruṣa-lakṣaṇāny*)、八十隨好 (*aśīty-anu-vy-añjanāny abhi-nir-harati*)，而
25 無二想 (*na ca dvaya-saṃjñī-bhavati*) ?」

[359b27] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「 (*iha subhūte*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyām caran*)，為欲圓滿布施波羅蜜多故 (*dāna-pāramitām pari-pūrayati*)， (*sa*) 即於布施波羅蜜多中 (*tatra dāna-pāramitāyām*)，攝受一切波羅蜜多 (*sarvāḥ ṣaṭ-pāramitā antar-gatāḥ krtvā, dānaṃ dadāti*) · 乃至 (*yāvat sarva-bodhi-pakṣyān dharmān antar-gatām krtvā, dānaṃ dadāti*) 三十二大士相、八十隨好，而行布施；由此因緣，而無二想。如是 · 乃至為欲圓滿八十隨好故，即於八十隨好中，攝受一切波羅蜜多 · 乃至三十二大士相、八十隨好，而引八十隨好；由此因緣，而無二想。

[359c05] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩 (*sa khalu punaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvo*) 行深般若波羅蜜多故 (*yasmin samaye prajñāpāramitāyām caran*)，若行布施波羅蜜多時 (*dānaṃ dadāti*)，住無漏心 (*sa tatrān-ā-srave citte sthitvā*)，而行布施波羅蜜多 (*dānaṃ dadāti*)。

若行淨戒·乃至般若波羅蜜多時，住無漏心，而行淨戒·乃至般若波羅蜜多。是故，雖行布施·乃至般若波羅蜜多，而無二想。如是·乃至若引三十二大士相時，住無漏心，而引三十二大士相；若引八十隨好時，住無漏心，而引八十隨好。是故，雖引三十二大士相、八十隨好，而無二想。」

- 5 [359c14] 具壽善現復白佛言：「云何·菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多故，若行布施波羅蜜多時，住無漏心，而行布施波羅蜜多；如是·乃至若引八十隨好時，住無漏心，而引八十隨好？」

- [359c18] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩 (sa) ·行深般若波羅蜜多時，(*tatrân-ā-srave citte sthito*) 以離相心·不見諸相 (*nimittam na sam-anu-paśyati*) ，而行布施波羅蜜多，所謂·不見誰能行施？所施何物？誰受此施 (*kasmai vā dadāmi*) ？(*kiṃ vā dadāmi?*) 云何行施 (*kena vā dadāmi*) ？——住·是離相、無漏心中，離愛、離慳，而行布施波羅蜜多 (sa *nimittāpa-gatena cittena* *dānaṃ dadāti, an-ā-sravena vi-gata-trṣṇena vi-gata-bhavana* (PSP_6-8:17)) 。爾時，不見所行布施 (*sa tad dānaṃ na sam-anu-paśyati*) ，亦復不見此無漏心 (*tac cittaṃ na sam-anu-paśyati*) ，
- 10 乃至 (*taṃ prati-grāhakaṃ na sam-anu-paśyati, yāvat*) 不見一切佛法 (*sarva-dharmān na sam-anu-paśyati*) 。如是菩薩摩訶薩，住無漏心，而行布施波羅蜜多。

punar aparaṃ subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ caran, nimittōpa-gatena cittena śīlam raksati, sa tac chīlam na sam-anu-paśyati, tac cittaṃ na sam-anu-paśyati, yāvat sarva-buddha-dharmān na sam-anu-paśyati.

- 20 *punar aparaṃ subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ caran, nimittōpa-gatena cittena ksāntiyā sam-pādayati, sa tāṃ kṣāntiṃ na sam-anu-paśyati, tac cittaṃ na sam-anu-paśyati, yāvat sarva-buddha-dharmān na sam-anu-paśyati.*

- 25 *punar aparaṃ subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ caran, nimittōpa-gatena cittena vīryam ā-rabhate, sa tad vīryaṃ na sam-anu-paśyati, tac cittaṃ na sam-anu-paśyati, yāvat sarva-buddha-dharmān na sam-anu-paśyati.*

punar aparaṃ subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ caran, nimittāpa-gatena cittena dhyānaṃ sam-ā-padyate, sa tad dhyānaṃ na sam-anu-paśyati, tac cittaṃ na sam-anu-paśyati, yāvat sarva-buddha-dharmān na sam-anu-paśyati.

- 30 *punar aparaṃ subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ caran, nimittāpa-gatena cittena prajñāṃ bhāvayati, sa tāṃ prajñāṃ bhāvayan na sam-anu-paśyati, tac cittaṃ na sam-anu-paśyati, yāvat sarva-buddha-dharmān na sam-anu-paśyati.*

- 35 *punar aparaṃ subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ caran, nimittāpa-gatena cittena smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārg-ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān-ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni bhāvayati, śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā sarva-śūnyatā bhāvayati, daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmān mahā-karuṇāṃ bhāvayati,*

如是·乃至 (*dvā-triṃśan-mahā-puruṣa-lakṣaṇāny*) 若菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，以離相心·不見諸相，而引八十隨好 (*aśīty-anu-vy-añjanāni paripūrayati*)，所謂·不見誰是能引八十隨好？於誰，而引八十隨好？為何，而引八十隨好？云何，而引八十隨好？——住·是離相、無漏心中，無染、無著，而引八十隨好。爾時，不見所引八十隨好 (*sa tān dharmān na sam-anu-paśyati*)，亦復不見此無漏心 (*tac (PSP_6-8:18) cittam na sam-anu-paśyati*)，乃至 (*yāvat*) 不見一切佛法 (*sarva-buddha-dharmān na sam-anu-paśyati*)。如是菩薩摩訶薩，住無漏心，而引八十隨好。」

[360a03] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*)：「 (*katham bhagavann*) 若菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，於一切法無相、無作 (*a-nimittān-abhisamskāraṇām dharmānām*)，云何能圓滿布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitā-paripūritā bhavati*)·乃至般若波羅蜜多 (*evaṃ śīla-pāramitā-kṣānti-pāramitā-vīrya-pāramitā-dhyāna-pāramitā-prajñāpāramitā-paripūritā bhavati*)？如是·乃至 (*caturṇām smṛty-upa-sthānānām caturṇām samyak-pra-hāṇānām caturṇām ṛddhi-pādānām pañcānām indriyāṇām pañcānām balānām saptānām bodhy-aṅgānām āryaśṭāṅgasya mārgasya paripūrir bhavati. śūnyatāyā ā-nimittasyā-pra-ṇi-hitasya paripūrir bhavati. ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhānām sarva-śūnyatānām paripūrir bhavati. pañcānām abhi-jñānām dasānām tathāgata-balānām caturṇām vaiśāradyānām catasṛṇām prati-sam-vidām aṣṭādaśānām āveṇikānām buddha-dharmānām paripūrir bhavati*) 云何能圓滿三十二大士相、八十隨好？」

[360a07] (*evaṃ ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*)：「 (*iha subhūte*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)·行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyām caran*)，能以離相、無漏之心 (*nimittāpa-gatena cittena*)，而行布施 (*dānaṃ dadāti*)，隨諸有情所須資具，悉皆施與。若有須內·頭、目、髓、腦、皮、肉、肢節、筋、骨、身命，亦皆施與；若有須外·國城、妻、子、所愛親屬、種種嚴具，亦皆施與。 (*anna-pāna-vastra-yāna-śayan'āsana-hiraṇyasa-varṇa-maṇi-muktā-vaidūrya-śaṅkha-śilā-pra-vāḍa-jāta-rūpa-rajata-puṣpa-dhūpa-gandha-mālya-vi-lepana-cūrṇa-cīvara-cchattra-dhvaja-patākōpā-śrayān yāvad anyatarānyatarān mānuṣyōpa-karaṇa-pariṣ-kārān ādhy-ātmikāṃ bāhyāṃ vā bhāryā-putraduhitṛ-rājyaṃ vā 'laṃ-kṛtya dānaṃ dadāt yācanakānāni*)

如是施時，設有人來現前 (*tasya kaś-cid ev'ā-gatya*)，呵毀 (*evaṃ vadet*)：『咄哉！大士！何用行此無益施為 (*kin te 'nena idṛśena dānena dattenaivam nirūpa-kāreṇa*)。如是施者，今世、後世，多諸苦惱。』

35 是菩薩摩訶薩 (*tasya khalu punar bodhisattvasya mahāsattvasya*)，行深般若波羅蜜多故 (*prajñāpāramitāyām carata*)，雖聞其言，而不退屈；但作是念 (*evaṃ bhavati*)：『彼人雖來呵毀於我 (*kiñ cāpīme sattvāḥ pari-bhāṣante, kin te 'nena vā dānena vā dattenaivam āsphārikena*)。而我不應心生憂悔。我當勇猛施諸有情所

須之物，身心無倦（*dattenârthasya ca dâtavyam evaṃ mayā dānaṃ, na ca mayā na dâtavyam*）。

[360a18] 是菩薩摩訶薩（*sa*），持此布施（*dānaṃ*），與諸有情平等共有（*sarva-sattvesu sādḥāranam krtvā*），迴向無上正等菩提（*'n-ut-tarāyām samyak-sam-bodhau pari-nāmayati*）。如是布施及迴向時（*sa tathā pari-ṇāmayati*），（*yathā pari-ṇāmayan*）不見其相（*nimittaṃ na sam-anu-paśyati*），所謂·不見誰能布施？所施何物（*kiṃ vā dadāmi*）？誰受此施（*kasmai vā dadāmi*）？（*ko vā 'tra dadāti?*）云何行施？亦復不見誰能迴向？何所迴向（*kiṃ vā pari-ṇāmayati*）？云何迴向？何處迴向（*kva vā pari-ṇāmayati*）？——於如是等一切事物，悉皆不見（*sa tad vastu na sam-anu-paśyati*，（PSP_6-8:19）*yatra dattvā 'n-ut-tarāyām samyak-sam-bodhau pari-ṇāmayati*）。所以者何（*tat kasya hetoḥ*）？如是諸法，無不皆由內空（*adhy-ātma-śūnyatayā*）·故空（*śūnyaṃ*）。如是·乃至（*bahirdhā-śūnyatayā śūnyaṃ yāvad*）由自相空（*a-bhāva-sva-bhāva-śūnyatayā*）·故空（*śūnyaṃ*）。

[360a25] 是菩薩摩訶薩（*sa*），觀·一切法無不空·已，復作是念（*evaṃ paśyati*）：『誰能迴向（*ko vā pari-ṇāmayiṣyati*）？（*kutra vā pari-ṇāmayiṣyati?*）何所迴向（*kiṃ vā pari-ṇāmayiṣyati*）？云何迴向？何處迴向？——如是等法，皆不可得。』是菩薩摩訶薩，由如是觀、及如是念，所作迴向（*tasyaivaṃ pari-ṇāmayataḥ pari-ṇāmo bhavati*），名·善迴向（*nir-viśaḥ pari-ṇāmo*）（*dharmā-dhātu-pari-ṇāmaḥ*）。由此，復能成熟有情（*sarva-sattvāṃś ca pari-pācayati*），嚴淨佛土（*buddha-kṣetraṃ ca pari-grhṇāti*），亦能圓滿布施波羅蜜多（*dāna-pāramitāṃ ca pari-pūrayati*）·乃至（*śīla-pāramitāṃ pari-pūrayati, kṣānti-pāramitāṃ pari-pūrayati, vīrya-pāramitāṃ pari-pūrayati, dhyāna-pāramitāṃ pari-pūrayati*）般若波羅蜜多（*prajñāpāramitāṃ pari-pūrayati*）。如是·乃至（*sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyān dharmān pari-pūrayati, śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-samādhīn ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān 'ārūpya-vi-mokṣa-samādhī-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni pari-pūrayaty, adhy-ātma-śūnyatāṃ yāvad a-bhāva-sva-bhāva-śūnyatāṃ abhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmān pari-pūrayati*）亦能圓滿三十二大士相、八十隨好。

[360b02] 是菩薩摩訶薩，雖能如是圓滿布施波羅蜜多（*tathā caiva dāna-pāramitāṃ pari-pūrayati*），而不攝受施異熟果（*yathā caiva vi-pākaṇ ca na pari-grhṇāti*）。雖不攝受施異熟果，而由布施波羅蜜多善清淨故，隨意能辦一切資具。

譬如（*tad-yathā 'pi nāma*），（*subhūte*），他化自在諸天（*para-nir-mita-vaśa-vartināṃ devānāṃ*），一切所須，隨意皆現（*manasaiva sarvōpa-karaṇāni bhavanti*）；此菩薩摩訶薩，亦復如是（*evaṃ eva subhūte bodhisattvasya mahāsattvasya*），諸有所須，隨意能辦（*manasaiva sarvōpa-karaṇaṃ pari-pūrayati*）。能以種種上妙供具，供養、恭敬、尊重、讚歎·諸佛世尊（*sa tena dānena buddhāṃś ca bhagavata upa-tiṣṭhati*），亦能充足世間·天、人、阿素洛等·所須資具（*sa-deva-mānuṣāsuraṇ ca lokam saṃ-tarpayati*）。由此布施波羅蜜多，攝諸有情，方便善巧·以三乘法，

而安立之，令隨所宜·各得利樂（*sa tñ sattvāms tayā dāna-pāramitayā parigrhyōpāya-kauśalyena trisu vānesu prati-ṣṭhāpayati*）。

- [360b11] 如是（*evaṃ khalu*），善現（*subhūte*）！諸菩薩摩訶薩（*bodhisattvo mahāsattvaḥ*）行深般若波羅蜜多時（*prajñāpāramitāyāṃ caran*），由·離諸相、無漏心力（*nimittāpa-gatena cittena*），能於無相、無作法中，圓滿布施波羅蜜多（*dāna-pāramitāṃ pari-pūrayati*），亦能圓滿諸餘功德。

第二分·無相品·第七十四之二³²

subhūtir āha: katham ca bhagavan bodhisattvo mahāsattvaḥ śīla-pāramitāṃ pari-pūrayati?

- [360b23]（*bhagavān āha:*）復次（*iha*），善現（*subhūte*）！諸菩薩摩訶薩（*bodhisattvo mahāsattvaḥ*）行深般若波羅蜜多時（*prajñāpāramitāyāṃ carams*），能以離相、無漏之心，受持淨戒，謂·聖·無漏·道支所攝·法爾所得·善清淨戒（*tac chīlam āryam an-ā-sravam mārga-pary-ā-pannam dharmatā-prāti-lambhikam, śīlaṃ prati-labhte*）。如是淨戒（*sa cāsya śīla-skandho*），無缺（*'khaṇḍo bhavaty*）、無隙（*a-cchidro*）、無瑕（*'śavalo*）、無穢（*'kalmāṣo*）、無所取著（*'parā-mṛṣṭo*）、應受供養（*'bhujīṣyaḥ*）、（*su-sam-ā-tto*）智者所讚（*vijñā-pra-śastah*）。由此淨戒（*tena ca śīlena*），於一切法，無所取著（*kaṃ-cid dharmam na parā-mṛṣāti*），謂·不取著色（*rūpaṃ vā*）、受（*vedanāṃ vā*）、想（*saṃjñāṃ vā*）、行（*saṃskārāṃ vā*）、識（*vijñānaṃ vā*），不取著眼處·乃至意處，不取著色處·乃至法處，不取著眼界·乃至意界，不取著色界·乃至法界，不取著眼識界·乃至意識界，不取著三十二大士相（*dvā-triṃśan-mahā-puruṣa-lakṣaṇāni* (PSP_6-8:20) *vā*）、八十隨好（*śīty-anu-vy-añjanāni vā*），不取著刹帝利大族（*kṣatriya-mahā-śāla-kulaṃ vā*）、婆羅門大族（*brāhmaṇa-mahā-śāla-kulaṃ vā*）、長者大族、居士大族（*grha-pati-mahā-śāla-kulaṃ vā*），不取著四大王眾天（*cātur-mahā-rāja-kāyikān vā devāms*）·乃至（*trayas-triṃśān vā yāmān vā tuṣitān vā nir-māṇa-ratīn vā*）他化自在天（*para-nir-mita-vaśa-vartino vā*），不取著梵眾天（*brahma-pāriṣadyān vā*）·乃至（*brahma-puro-hitān vā mahā-brahmāṇo vā parī-tt'ābhān vā a-pra-māṇ'ābhān vā ābhā-svar'ābhān vā parī-tta-śubhān vā a-pra-māṇa-śubhān vā śubha-kṛtsṇān vā an-abhrakān vā puṇya-pra-savān vā brhat-phalān vā a-saṃjñi-sattvān vā śuddh'āvāsān vā a-sprhān vā a-tapān vā su-dṛśān vā su-darśanān vā*）色究竟天（*a-kaniṣṭhān vā*），不取著空無邊處天（*ākāś'ānanty'āyatanān vā*）·乃至（*vijñān'ānanty'āyatanān vā ākiñcany'āyatanān vā*）非想非非想處天（*naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatanān vā*），不取著預流果（*srota-ā-patti-phalaṃ vā*）·乃至（*sakṛd-ā-gāmi-phalaṃ vā 'n-ā-gāmi-phalaṃ vā 'rhattvaṃ vā*）獨覺菩提（*pratyekabuddhatvaṃ vā*），不取著轉輪王位、及餘小王宰官等位（*cakra-varti-rājy'ādhi-patyam vā na parā-mṛṣāti*）。但（*anyatra*）以如是所受持戒，與諸有情平等共有（*sarva-sattveṣu sādharmaṇaṃ kṛtvā*），迴向無

³² Cf. Kimura, VI-VIII, p. 19; Conze 1975, p. 558.

上正等菩提 (*sarv'ākāra-jñatāyām pari-nāmayati*)。於迴向時，以無相、無所得、無二·為方便 (*a-nimittān-upa-lambhenā-dvayena pari-nāmayati*)，非·有相、有所得、有二·為方便，但由世俗 (*loka-vy-ava-hāreṇa*)，不由勝義 (*na punaḥ paramārthena*)。由此因緣，一切佛法無不圓滿。

5 [360c12] 是菩薩摩訶薩，由此淨戒波羅蜜多、方便善巧 (*tayā ca śīla-pāramitayā pari-pūrṇayōpāya-kausalyena*)，起四靜慮 (*catvāri dhyānāny ut-pādayaty*)·勝進分，無染著為方便故 (*an-ā-svāda-yogena*)，引諸神通。

是菩薩摩訶薩，用異熟生·清淨天眼 (*divyaṃ cakṣur abhi-nir-harati, yena divya-cakṣusā vi-pāka-jena*)，恒見十方無邊世界·現在·諸佛·安隱住·持·為
10 諸有情宣說正法 (*ye pūrvasyān diśi loka-dhātuṣu buddhā bhagavantas tiṣṭhanti dhriyante yāpayanti dharmam deśayanti, tān paśyati*)，乃至證得一切智智·於所見事·能不忘失 (*tac cāsya darśanam ca na naśyati, yāvad an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhyate*) (*evaṃ dakṣiṇasyān diśi paścimāyān diśy ut-tarasyān diśy ūrdhvam adho vi-dikṣu loka-dhātuṣu ye buddhā bhagavantas tiṣṭhanti dhriyante yāpayanti dharmāṇ ca deśayanti, tān paśyati. tasya darśanam na naśyati, yāvad an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhyate*)。

是菩薩摩訶薩 (*sa*)，用超過人·清淨天耳 (*divyena śrotrena vi-śuddhenāti-krānta-mānuṣyakeṇa*)，恒聞十方無邊世界諸佛說法 (*teṣāṃ buddhānām bhagavatām śabdān śṛṇoti*)，乃至證得一切智智·於所聞事·能不忘失 (*tac cāsya śrutam tāvan na naśyati*)，隨所聞法·能作自他諸利樂事·無空過者 (*yāvan na tena śruten'ātmanah parasya cārtham karoti*)。

是菩薩摩訶薩 (*sa*)，用他心智 (*cetaḥ-pary-āya-jñānena*)，能知十方佛、及有情·心、心所法 (*tesāṃ buddhānām bhagavatām cetasaiva cittam pra-jānāti*)。知己 (*tena cetaḥ-pary-āya-jñānena*)，能起一切有情諸利樂事 (*sarva-sattvānām artham karoti*)。

是菩薩摩訶薩 (*sa* (PSP_6-8:21))，用宿住智 (*pūrva-ni-vāsānu-smṛti-jñānena*)，知諸有情·先所造業 (*atīṭṭṭ karma nir-diśati*)；由所造業 (*yena karmaṇā kṛtena*) 不失壞故 (*tat karma na vi-pṛa-ṇasyati*)，生·彼彼處·受諸苦樂。知己，為說本業因緣，令其憶知，作饒益事。

30 是菩薩摩訶薩 (*sa*)，用漏盡智 (*āsrava-kṣaya-jñānena ca*)，安立有情 (*sattvān*)·或令住預流果 (*srota-ā-patti-phale prati-ṣṭhāpayati*)，或令住一來果 (*sakṛd-ā-gāmi-phale prati-ṣṭhāpayati*)，或令住不還果 (*an-ā-gāmi-phale prati-ṣṭhāpayati*)，或令住阿羅漢果 (*arhattve prati-ṣṭhāpayati*)，或令住獨覺菩提 (*pratyeka-bodhau prati-ṣṭhāpayati*)，或令住菩薩勝位，或令住一切智智 (*an-ut-tarāyām samyak-saṃ-bodhau prati-ṣṭhāpayati*)。以要言之，是菩薩摩訶薩，在所生處，隨諸有情堪能差別 (*evaṃ yatra yatra prati-balāh sattvāḥ*)，方便令住勝善品中 (*kuśalesu dharmesu tatra tatra prati-ṣṭhāpayati*)。

[361a02] 如是 (*evaṃ khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，由·離諸相、無漏心力 (*nirottāpa-gatena cittena*)，能於無相、無作法中，圓滿淨戒波羅蜜多 (*śīla-pāramitāṃ pari-pūrayati.*)，亦能圓滿諸餘功德。

5 *subhūtir āha: katham a-nimittānām an-ā-bhogānām an-upa-lambhamānānām a-prati-bhānām an-abhi-saṃskārānām dharmānām ksānti-pāramitāṃ pari-pūrayati?*

[361a06] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，能以離相、無漏之心，而修安忍。

[361a07] (*bhagavān āha:*) (*iha subhūte*) 是菩薩摩訶薩 (*bodhisattvasya mahāsattvasya*)，從初發心 (*prathama-cittôt-pādam up'ādāya*) ·乃至 (*yāvad*) 安坐妙菩提座 (*bodhi-maṇḍe ni-ṣaṇṇasya*)，其中，假使一切有情各持種種刀、杖、瓦石，競來加害 (*sarva-sattvā ā-gatya loṣṭa-daṇḍa-pra-hārān dahyus*)，是菩薩摩訶薩 (*tatra bodhisattvena mahāsattvena*)，不起一念忿恨之心 (*eka-cittasyāpi ksobhasaha-gatasyāva-kāśo na dātavyas*)。爾時 (*tatra ca*)，菩薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) 應修二忍 (*dve kṣāntī bhāvayitavye*)。云何為二 (*katame dve*)？一者、應受一切有情罵、辱、加害·不生忿恨·伏瞋恚忍 (*yac ca sarva-sattvānām kṣāntavyam ā-krośa-daṇḍa-loṣṭa-pra-hār'ādiyā ca*)。二者、應起無生法忍 (*asyān-ut-pattikeṣu dharmeṣu kṣāntir ut-pādayitavyā*)。

[361a13] 是菩薩摩訶薩 (*tatra bodhisattvena mahāsattven'*)，若遭種種惡言·罵 (*ā-kruśyamānena*)、辱 (*pari-bhāṣyamānena*)，或遭種種刀、杖·加害 (*loṣṭa-daṇḍa-śāstra-pra-hārān dadatām*)，應審思察 (*evaṃ praty-avēkṣitavyam*)：『誰能罵 (*ko me ā-krośati vā*)、辱 (*pari-bhāṣate vā*)？誰能加害 (*loṣṭa-daṇḍa-śāstrair vā pra-hārān dadāti*)？誰受罵辱？誰受加害？誰起忿恨？誰應忍受？』

復應審察一切法性皆畢竟空 (*tena dharmānām sva-bhāvah praty-avēkṣitavyo*)。 (*dharmānām sva-bhāvam praty-avēkṣamāṇo*) 法尚不可得 (*dharmāmś caiva nōpa-labhate*)，況當有法性 (*kutaḥ punar dharmānām sva-bhāvam*)！尚無法性，況有有情！

如是觀時 (*tasyaivaṃ dharma-sva-bhāvam praty-avēkṣamāṇasya*) (*evaṃ bhavati*)：『若能罵辱、若所罵辱、若能加害、若所加害，皆無所有 (*ko me cchinatti vā bhinatti vā*)。』乃至分分割截身肢，其心安忍，都無異念。於諸法性，如實觀察 (*sa evaṃ praty-avēkṣamāṇo dharmānām dharma-sva-bhāvam*)，復能證得無生法忍 (*an-ut-pattikair dharmaih kṣāntim prati-labhate*)。云何名為無生法忍 (*tatrān-ut-pattikeṣu dharmeṣu kṣāntih kim iti*)？謂·令一切煩惱不生 (*kleśān-ut-patti-*)，微妙智慧常無間斷 (*jñānān-ā-cchedyatā ca*)，及觀諸法畢竟不生；是故，名為無生法忍。

[361a23] 是菩薩摩訶薩 (*sa*)，安住如是二種忍中 (*iha dvābhyām kṣāntibhyām yuktaś*)，速能修滿布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多，速能修滿四念住·乃至八聖道支，速能修滿四靜慮 (*catvāri dhyānāni pari-pūrayati*)、四無量 (*catvāry*

a-pra-māṇāni)、四無色定 (*catasra ārūpya-sam-ā-pattīś*)，(*catvāri smṛty-upa-sthānāni catvāri samyak-pra-hāṇāni catura ṛddhi-pādāni pañcēndriyāṇi pañca-balāni sapta-bodhy-aṅgāni* (PSP_6-8:22) *āryāṣṭāṅgam mārgam*) 速能修滿八解脫·乃至十遍處，速能修滿空、無相、無願解脫門 (*trīṇi vi-mokṣa-mukhāni*)，速能修滿諸菩薩地，速能修滿一切陀羅尼門、三摩地門，速能修滿五眼、六神通，速能修滿如來十力 (*daśa tathāgata-balāni*)·乃至 (*catvāri vaiśāradīyāni catasraḥ prati-saṃ-vido*) 十八佛不共法 (*'ṣṭādaś'āveṇikān buddha-dharmān pari-pūrayati*)，速能修滿無忘失法、恒住捨性，速能修滿一切智、道相智、一切相智，速能修滿三十二大士相、八十隨好。

- 10 [361b04] 是菩薩摩訶薩 (*sa*)，安住如是諸佛法已 (*iha dharmesu sthitvā*)，於聖 (*āryeṣv*)、無漏 (*an-ā-sraveṣu*)、出世 (*lokōt-tareṣu*)、不共一切聲聞·獨覺 (*sādhāraṇeṣu sarva-śrāvaka-pratyekabuddhair*) 神通 (*abhi-jñāh*)，皆得圓滿 (*pari-pūrayati*)。 (*yābhir abhi-jñābhiḥ pari-pūritābhiḥ, ṣaḍbhiś ca pāramitābhiḥ sam-ud-ā-gacchati*) 安住如是勝神通已 (*sa ihābhi-jñāsu sthitvā*)，以淨天眼 (*divyena cakṣuṣā*)，恒見十方無邊世界·現在·諸佛·安隱住·持·為諸有情宣說正法 (*pūrvasyāṃ diśi yān buddhān bhagavataḥ paśyati*)，(*tān dṛṣṭvā*) 乃至證得一切智智·起佛隨念 (*buddhānu-smṛtiṃ prati-labhate*)·常無間斷 (*tasya sā buddhānu-smṛtir nōc-chetsyati yāvan nān-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyate.*)
- 15 (*evaṃ dakṣiṇasyāṃ diśi paścimāyāṃ ut-tarasyāṃ ūrdhvam adho vi-dikṣu yān buddhān bhagavataḥ paśyati, tān dṛṣṭvā, buddhānu-smṛtiṃ prati-labhate, tasya sā buddhānu-smṛtir nōc-chetsyati yāvan nān-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyate*)。

- 以淨天耳 (*sa divyena śrotra-dhātunā*) (*vi-śuddhenāti-krānta-mānuṣyakeṇa*)，恒聞十方諸佛說法 (*yat te buddhā bhagavanto bhāṣiṣyante*)，聞已·受持 (*tat sarvam ud-grahīṣyaty*)，常不忘失，為諸有情·如實宣說 (*ud-grhṇam tathatvāya sattvānām dharman deśayīṣyati*)。

- 以他心智，能正測量諸佛世尊·心、心所法 (*teṣāṃ ca buddhānām bhagavatām cetasaiva cetah pari-vi-tarkam ā-jñāsyaty*)，亦 (*evaṃ*) 能正知菩薩、獨覺、及諸聲聞·心、心所法 (*sarv'āryāṇām sarva-śrāvaka-pratyekabuddhānām*)，亦 (*yāvat*) 能正知餘有情類·心、心所法 (*sarva-sattvānām cetasaiva cetah pari-vi-tarkam ā-jñāsyaty*)；隨其所應·為說正法，令生勝解 (*sa tena cetah pary-āya-jñānena sattvānām cetasaiva caittam ā-jñāya, tathatvāya dharmam deśayīṣyati*)。

- 以宿住智 (*sa pūrva-ni-vāsānu-smṛti-jñānena*)，知·諸有情·宿種善根·種種差別；知已 (*teṣāṃ sattvānām kuśala-mūlam ā-jñāya*)，方便 (*tena pūrveṇa kuśala-mūlena*) 示現、勸導、讚勵、慶喜，令獲殊勝利益安樂 (*sattvān saṃ-darśayīṣyati sam-ut-tejayīṣyati sam-ā-dāpayīṣyati*)。

以漏盡智(*sa ā-srava-ksaya-jñānena ca*)，隨其所應·安立有情(*tān sattvāms*)於三乘法(*trisu yānesu ni-veśayiṣyati prati-ṣhāpayiṣyati*)，令得解脫生、老、病、死。

[361b18] 是菩薩摩訶薩(*sa khalu punar bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多(*prajñāpāramitāyāṃ carann*)，成就殊勝方便善巧(*upāya-kauśalyena*)，嚴淨佛土，成熟有情(*sattvāms ca pari-pācayati buddha-kṣetraṃ pari-śodhayati*)，(*sarv'ākāra-jñatāyāṃ caran*) 速能具足一切相智(*sarv'ākāra-jñatāṃ pari-pūrayaty*)，證得無上正等菩提(*an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-buddhya*)，轉妙法輪(*dharma-cakraṃ pra-vartayiṣyati*)，度有情眾。

[361b21] 如是(*evaṃ khalu*)，善現(*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩(*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)行深般若波羅蜜多時(*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，由·離諸相、無漏心力，能於無相、無作法中，圓滿安忍波羅蜜多(*kṣānti-pāramitāṃ pari-pūrayati*)，亦能圓滿諸餘功德。

subhūtir āha: kathaṃ bhagavan bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ (PSP_6-8:23) *carann ā-nimittesv an-ā-sraveṣv an-ā-bhogeṣv an-upa-lambheṣv a-prati-bhāseṣu vīrya-pāramitāṃ pari-pūrayati?*

[361b25] (*bhagavān āha:*) 復次(*iha*)，善現(*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩(*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)行深般若波羅蜜多時(*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，能以離相、無漏之心，而修精進。是菩薩摩訶薩，成就勇猛身心精進(*kāyikena vīryena sam-anv-ā-gataḥ*)，由此能入初靜慮具足住(*prathamam dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati*)，乃至(*dvitīyam tṛtīyam*)能入第四靜慮具足住(*caturtham dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati*)。依四靜慮(*caturtha-dhyāna-sam-ā-panno*)，起無量種神通變現(*'n-eka-vidhām rddhim praty-anu-bhavati*)，乃至(*yāvāc*)以手摩捫日、月·自在迴轉(*candra-sūryau pāninā parā-mṛśati pari-mārṣti*)，不以為難。成就勇猛身精進故(*sa tena kāyikena vīryeṇa sam-anv-ā-gato*)，(*yena daśasu dikṣu buddhā bhagavanto vi-haranti sattvānām dharmam deśayanti*)以神通力，經須臾頃，能至十方·殑伽沙等·諸佛世界(*an-eka-śata-sahasreṣu loka-dhātuṣv rddhyā gatvā, tān buddhān bhagavata upa-tiṣṭhati*)；復以種種飲、食、衣服、臥具、醫藥、及餘資具，恭敬、供養、尊重、讚歎·現說正法·諸佛世尊(*cīvara-piṇḍa-pātra-śayan'āsana-glāna-pratyaya-bhaiṣajya-pariṣ-kārais*)。由此善根(*tasya te cīvara-piṇḍa-pātrās*)，果報無盡(*tāvan na kṣīyante*)，乃至證得一切智智(*yāvan nān-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyate*)。由此善根增上勢力·得成佛已(*'bhi-saṃ-buddha-bodheś ca*)，復為無量世間·天、人、阿素洛等(*sa-deva-mānuṣāsura-lokaḥ sukhī-bhavati*)，以無量種飲、食、衣服、臥具、醫藥、及餘資具，恭敬、供養、尊重、讚歎(*cīvara-piṇḍa-pātreṇa*)。由此善根增上勢力，般涅槃後(*pari-nir-vṛtasya ca*)，自設利羅(*śarīre*)、及諸弟子，猶為無量世間·天、人、阿素洛等·恭敬、供養、尊重、讚歎(*pūjā pra-vartate*)。

[361c11] 是菩薩摩訶薩，復以神力 (*tenaiva ca rddhy-abhi-saṃskāreṇa*)，能至 (*gatvā*) 十方·殞伽沙等·諸佛世界；於諸佛所 (*teṣāṃ buddhānāṃ bhagavatām antikād*)，聽聞正法 (*dharmam śrnoti*)。聞已，受持·乃至無上正等菩提·終不忘失 (*sa na jātu vi-pra-nasyati, yāvan nān-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyate*)。是菩薩摩訶薩，復以神力，能至十方·殞伽沙等·諸佛世界，成熟有情 (*sattvāṃś ca pari-pācayati*)，嚴淨佛土 (*buddha-kṣetraṃ ca pari-śodhayati*)，精勤修學一切智智 (*sarv'ākāra-jñatāyāṃ caran*)，得圓滿已 (*sarv'ākāra-jñatāṃ pari-pūrayaty*)，證得無上正等菩提 (*an-ut-tarāṃ ca samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-buddhya*)，轉妙法輪 (*dharmā-cakraṃ pra-vartayīṣyati*)，度有情眾。

10 [361c17] 如是 (*evaṃ khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) 行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，成就勇猛身精進故 (*kāyikena vīryeṇa sam-anv-ā-gato*)，能令精進波羅蜜多疾得圓滿 (*vīrya-pāramitāṃ pari-pūrayati*)。

[361c19] 復次 (*katham ca*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaś*) 行深般若波羅蜜多，成就勇猛心精進故 (*caitasikena vīryeṇa sam-anv-ā-gata*)，速能圓滿諸聖、無漏道、及道支所攝 (*āryeṇān-ā-sravaṇa mārgāṅgena mārga-pary-ā-pannena*)·精進波羅蜜多 (*vīrya-pāramitāṃ pari-pūrayati*)。由此 (*iha subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ caramś caitasikena vīryeṇa sam-anv-ā-gato*)，能令一切不善身 (*'-kuśalasya kāyika-karmaṇo 'va-kāśaṃ na dadāty*)、語 (*a-kuśalasya vāk-karmaṇo*)、意業 (*'-kuśalasya manas-karmaṇo*)·無容得起 (*'va-kāśaṃ na dadāti*)。

[361c23] 是菩薩摩訶薩，於諸法中，終不取著 (*na parā-mrśati*)·若常 (*nityam iti vā*)、若無常 (*a-nityam iti vā*)，若樂 (*sukham iti vā*)、若苦 (*duḥkham iti vā*)，若我、若無我 (*ātmēti vān-ātmēti vā*)，若淨、若不淨，若寂靜、若不寂靜，若遠離、若不遠離，若有為界、若無為界 (*saṃs-kṛtam iti vā '-saṃs-kṛtam iti vā*)，若欲界 (*kāma-dhātum iti vā*)、若色界、若無色界 (*rūpa-dhātum iti vārūpya-dhātum vā*)，若有漏界、若無漏界 (*s'ā-srava-dhātum vā 'n-ā-srava-dhātum vā*)，若四靜慮 (*prathamam vā dhyānaṃ dvitīyaṃ vā dhyānaṃ tṛtīyaṃ vā dhyānaṃ caturtham vā dhyānaṃ*)、四無量 (*maitrīm vā karuṇāṃ vā muditāṃ vōpêkṣāṃ vā*)、四無色定 (*ākāś'ānanty'āyatanam (PSP_6-8:24) vā vijñān'ānanty'āyatanam vākīmcany'āyatanam vā naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatanam vā*)，若四念住 (*smṛty-upa-sthānāni vā*)、四正斷 (*samyak-pra-hāṇāni va-*)、四神足 (*rddhi-pādāṃ vā*)、五根 (*indriyāni vā*)、五力 (*balāni vā*)、七等覺支 (*bodhy-aṅgāni vā*)、八聖道支 (*āryāṣṭāṅgikam vā mārgam*)，若空、無相、無願解脫門 (*śūnyatāṃ vā-nimittam vā-pra-ṇi-hitam vā*)，若布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多，若內空·乃至無性自性空，若真如·乃至不思議界，若苦、集、滅、道聖諦 (*ārya-satyāni vā*)，(*abhi-jñā vā*) 若八解脫 (*vi-mokṣān vā*)、八勝處、九次第定 (*navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattīr vā*)、十遍處，若淨觀地·乃至如來地，若極喜地·乃至法雲地，若一切

陀羅尼門、一切三摩地門 (*samādhīn vā dhāraṇī-mukhāni vā*)，若五眼、六神通，若如來十力 (*tathāgata-balāni vā*) · 乃至 (*vaiśāradyāni vā prati-saṃ-vido vā*) 十八佛不共法 (*āveṇikān vā buddha-dharmān*)，若三十二大士相、八十隨好，若無忘失法、恒住捨性，若一切智、道相智、一切相智，若無常、苦、空、無我，若預流果、一來果、不還果、阿羅漢果、獨覺菩提，若一切菩薩摩訶薩行、諸佛無上正等菩提。

是菩薩摩訶薩，亦不取著 (*na parā-mṛṣati nityā-nitya-sukha-duḥkhātman-ātma-sāntā-sānta iti vā*) · (*srota-ā-patti-phalaṃ vā sakṛd-ā-gāmi-phalaṃ vā 'n-ā-gāmi-phalaṃ vā 'rhattvaṃ vā pratyekāṃ vā bodhim an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhiṃ*) 是預流 (*srota-ā-pannaṃ vā*)、是一來、是不還、是阿羅漢 (*sakṛd-ā-gāminam vā 'n-ā-gāminam vā 'rhattvaṃ vā*)、是獨覺 (*pratyekabuddham vā*)、是菩薩 (*bodhisattvaṃ vā*)、是如來 (*buddham vā bhagavantaṃ*)。亦不取著 (*na parā-mṛṣati*) · 如是有情 (*ime sattvā darśana-bhūmi-pra-bhāvitāḥ*) (*ime sattvās tanu-bhūmi-pra-bhāvitā*) 下法所顯，如是有情中法所顯，如是有情上法所顯， (*ime 'vara-bhāgika-pra-bhāvitāḥ*) 如是有情上分所顯 (*ime ūrddha-bhāgika-pra-bhāvitā*)，如是有情下分所顯，如是有情聲聞乘所顯，如是有情獨覺乘所顯，如是有情無上乘所顯 (*ime sarva-jñatā-pra-bhāvitā, ime mārga-jñatā-pra-bhāvitā, ime sarv'ākāra-jñatā-pra-bhāvitā*)。

是菩薩摩訶薩，於如是等法、及有情，皆不取著 (*ity evam api na parā-mṛṣati*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? (*tathā hi*) 所取著法、及諸有情，皆無自性可取著故 (*teṣāṃ sva-bhāvo na saṃ-vidyate, yena sva-bhāvena pra-bhāvyaeran*)。

[362a19] 是菩薩摩訶薩 (*sa*)，成就勇猛心精進故 (*tena caitasikena vīryena sam-anv-ā-gato*)，雖恒 (*maraṇa-sukhe 'pi vartamānaḥ*) 造作一切有情諸利樂事 (*sattvānām arthaṃ karoti*)，而於有情都無所得 (*tāṃś ca sattvān nōpa-labhate*)；雖常圓滿所修精進波羅蜜多 (*vīrya-pāramitām pari-pūrayati*)，而於精進波羅蜜多都無所得 (*tāṃś ca vīrya-pāramitām nōpa-labhate*)；雖常圓滿一切佛法 (*buddha-dharmāṃś ca pari-pūrayati*)，而於佛法都無所得 (*tāṃś ca buddha-dharmān nōpa-labhate*)；雖常嚴淨一切佛土 (*buddha-kṣetraṃ ca pari-śodhayati*)，而於佛土都無所得 (*tac ca buddha-kṣetraṃ nōpa-labhate*)。

[362a24] 是菩薩摩訶薩 (*sa*)，成就如是身心精進 (*tena kāyikena caitasikena vīryena sam-anv-ā-gatas*)，雖能遠離一切惡法，亦能攝受一切善法 (*tān kuśalān dharmān pari-grhṇāti*)，而無取著 (*tatra ca na sajjate*)。無取著故 (*so 'sajjamāno*)，從一佛國 · 至一佛國 (*buddha-kṣetreṇa buddha-kṣetraṃ saṃ-krāmati*)，從一世界 · 至一世界 (*loka-dhātor loka-dhātuṃ saṃ-krāmati*)，為欲饒益諸有情故 (*sattvānām arthaṃ karoti*)。 (*sattvānām arthaṃ kurvan*) 所欲示現諸神通事 (*yena yena-rddhi-prāti-hāryenēcchati vi-kurvituṃ*)，皆能自在示現無礙 (*tena tena-rddhi-prāti-hāryena vi-kurvati*)。調：或示現 · 雨眾妙花 (*yadi vā puṣpa-varṣeṇa*)，散眾名香 (*yadi vā gandha-pra-muñcanena*)，作眾伎、樂 (*yadi vā gītā-bharaṇeṇa*)，

現雲雷音·振動大地 (*yadi vā bhū-calanena*)。或復示現·眾妙七寶·莊嚴世界
 (*yadi vā sapta-ratnamayair loka-dhātu-saṃ-darśanena*)，身放光明·照諸盲冥 (*yadi
 vā jyoti-ratnānām sattvānām kṛtaśa ātmānam ava-srjati*)，身出妙香·令臭穢者·
 皆得香潔 (*yadi vā gandham ava-srjati*)。或復示現·設大祠祀 (*yadi vā mahā-yajñam
 5 ava-srjati*)，於中 (*yatra*)·不惱諸有情類 (*na prāṇāti-pāto* (PSP_6-8:25) *vartate*)；
 因斯·化導無量有情 (*yadi vā 'n-antān sattvān*)，令人正道 (*mārge 'va-tārayati*)，
 離·斷生命 (*yāvat prāṇāti-pātāt pari-mocayati*)·乃至 (*a-datt 'ā-dānāt kāma-mithyā-
 cārān mṛṣā-vādāt piśuna-vacanāt paruṣa-vacanād avaddha-pra-lāpād abhi-dhyāyā
 10 vy-ā-pādāt*) 邪見 (*mithyā-drṣṭeḥ pari-mocayati*)。或以布施 (*kāṃś-cid dānenānu-
 grhṇāti*)·乃至 (*kāṃś-cic chīlena*) 般若·攝諸有情；為欲饒益諸有情故 (*keṣāṃ-
 cit kṛtaśo*)，或捨財寶，或捨妻、子，或捨王位，或捨肢、節 (*'nga-praty-aṅgam
 pari-tyajati*)，(*keṣāṃ-cit putra-dārakeṇānu-graḥam karoti*) 或捨身命 (*keṣāṃ-cid
 āryeṇātmānam ava-srjati*)。隨諸有情應以如是如是方便·而得饒益 (*evaṃ yena
 yenôpāyena sattvānām arthaḥ kartavyaḥ*)，即以如是如是方便·而饒益之 (*tena
 15 tenôpāyena sattvānām arthaṃ karoti*)。

[362b09] 如是 (*evaṃ khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo
 mahāsattvaḥ*) 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ carann*)，由·離諸相、
 無漏心力，能於無相、無作法中 (*ā-nimitteṣu dharmeṣu caitasikena vīryeṇa sam-anv-
 ā-gato*)，圓滿精進波羅蜜多 (*vīrya-pāramitāṃ pari-pūrayati*)，亦能圓滿諸餘功
 20 德。

*subhūtir āha: kathaṅ ca bhagavan bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ
 carann ā-nimitteṣu dharmeṣu sthitvā dhyāna-pāramitāṃ pari-pūrayati?*

[362b12] (*bhagavān āha:*) 復次 (*iha*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩
 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，
 25 能以離相、無漏之心，而修靜慮。是菩薩摩訶薩，除 (*sthāpayitvā*)·諸佛定
 (*tathāgata-samādhim*)，於諸餘定 (*sarva-samādhīn*)·皆能圓滿 (*pari-pūrayati*)。

是菩薩摩訶薩 (*sa*)，離欲 (*vi-viktaṃ kāmair*)、惡 (*vi-viktaṃ pāpakair*)、
 不善法 (*a-kuśalair dharmair*)，有尋 (*sa-vi-tarkaṃ*)·有伺 (*sa-vi-cāraṃ*)，離·
 生 (*vi-veka-jaṃ*) 喜、樂 (*prīti-sukham*)，入初靜慮具足而住 (*prathamam dhyānam
 30 upa-saṃ-padya vi-harati*)。如是·乃至 (*dvitīyaṃ dhyānaṃ trtīyaṃ dhyānaṃ*) 斷
 樂、斷苦，先·喜、憂·沒，不苦·不樂，捨·念清淨，入第四靜慮具足而住 (*caturtham
 dhyānam upa-saṃ-padya vi-harati*)。

是菩薩摩訶薩，以慈俱心 (*maitrī-saha-gatena cittena*)，普緣一方·乃至十
 方一切世間，具足而住。如是·乃至 (*karuṇā-saha-gatena muditā-saha-gatena*) 以
 35 捨俱心 (*upēkṣā-saha-gatena cittena*)，普緣一方·乃至 (*yāvat*) 十方一切世間
 (*sarvāvantam loka-dhātum*)，具足而住 (*upa-saṃ-padya vi-harati*)。

[362b21] 是菩薩摩訶薩，超·諸色想，滅·有對想，不思惟種種想，入·
 無邊空，空無邊處 (*ākāś'ānanty'āyatanam*)·具足而住。如是·乃至

(*vijñān'ānanty'āyatanam ākiñcany'āyatanam*) 超·一切種無所有處，入·非想非非想處(*naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatanam*)·具足而住(*upa-saṃ-padya vi-harati*)。

是菩薩摩訶薩(*sa*)，安住靜慮波羅蜜多(*tatra dhyāna-pāramitāyām sthitvā*)，於八解脫(*aṣṭa-vi-mokṣān*)、八勝處、九次第定、十遍處，能順、逆入(*anu-loma-prati-lomān*)·具足而住(*upa-saṃ-padya vi-harati*) (*navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattir upa-saṃ-padya vi-harati*)。

[362b27] 是菩薩摩訶薩，能於空(*śūnyatā-samādhim upa-saṃ-padya vi-harati*)、無相(*ā-nimitta-samādhim*)、無願解脫門(*a-pra-ni-hita-samādhim*)具足而住(*upa-saṃ-padya vi-harati*)，能於無間(*ān-antaryān api*)三摩地(*samādhīm upa-saṃ-padya vi-harati*)、如電(*vi-dyutōpamāś ca*)三摩地(*samādhim upa-saṃ-padya vi-harati*)、聖正(*samyak-saṃ-bodhiṃ*)三摩地、金剛喻(*vajrōpamam ca*)三摩地(*samādhim*)具足而住(*upa-saṃ-padya vi-harati*)。

是菩薩摩訶薩，安住靜慮波羅蜜多，修三十七菩提分法(*sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyān dharmān upa-saṃ-padya vi-harati*)、(*samādhī-pāramitāyām sthitvā*)及道相智(*sarv'ākāra-jñatām*)，皆令圓滿(*upa-saṃ-padya vi-harati*)。用道相智(*yayā sarv'ākāra-jñatayā*)，攝受一切三摩地已(*sarva-samādhī-gagana-gataṃ* (PSP_6-8:26) *kṛtvā*)，漸次修超淨觀地(*śukla-vi-darśanā bhūmim ati-kramya*)·乃至(*gotra-bhūmim aṣṭamaka-bhūmiṃ tanu-bhūmiṃ darśana-bhūmiṃ vīta-rāga-bhūmiṃ kṛtāvī-bhūmiṃ śrāvaka-bhūmiṃ*)獨覺地(*pratyekabuddha-bhūmim ati-kramya*)，證入菩薩正性離生(*bodhisattva-ni-yāmam ava-krāmati*)。既入菩薩正性離生，修諸地行，圓滿佛地(*buddha-bhūmiṃ pari-pūrayati*)。是菩薩摩訶薩，雖於諸地漸次修超(*sa āsu ca bhūmiṣu carati*)，而於中間·不取果證(*na cāntarā samādhī-phalaṃ pr'āpnoti*)，乃至未得一切智智(*yāvan na sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpsyati*)。

[362c07] 是菩薩摩訶薩(*so*)，安住靜慮波羅蜜多(*'tra dhyāna-pāramitāyām sthitvā*)，從一佛國·趣一佛國(*buddha-kṣetreṇa buddha-kṣetraṃ saṃ-krāmati*)，恭敬、供養、尊重、讚歎諸佛世尊(*buddhān bhagavataḥ pary-up'āsamānaḥ*) (*sa tān buddhān bhagavataḥ pary-up'āste*)。於諸佛所(*teṣāṃ buddhānām bhagavatām antike*)，植眾善本(*kuśala-mūlam ava-ropayati*)，成熟有情，嚴淨佛土(*buddha-kṣetraṃ ca pari-śodhayati*)。從一世界·趣一世界(*loka-dhātor loka-dhātuṃ saṃ-krāmati*)，饒益有情(*sattvānām arthaṃ karoti*)，身心無倦。或以布施(*tatra kāmś-cit sattvān dānena saṃ-grhṇāti*)，或以淨戒(*kāmś-cit chīlena saṃ-grhṇāti*)，或以安忍(*kāmś-cit kṣāntiyā saṃ-grhṇāti*)，或以精進(*kāmś-cit vīryeṇa saṃ-grhṇāti*)，或以靜慮(*kāmś-cit dhyānena saṃ-grhṇāti*)，或以般若波羅蜜多(*kāmś-cit prajñayā*)·攝諸有情(*saṃ-grhṇāti*)，或以戒蘊，或以定蘊，或以慧蘊，或以解脫蘊(*kāmś-cit vi-muktyā*)，或以解脫智見蘊(*kāmś-cit vi-mukti-jñāna-darśanena*)·攝諸有情，或教有情住預流果(*kāmś-cit srota-ā-patti-phale prati-ṣṭhāpayati*)，或住一來果(*kāmś-cit sakṛd-ā-gāmi-phale*)，或住不還果(*kāmś-cit an-ā-gāmi-phale*)，或住阿羅漢果(*kāmś-cit arhattve prati-ṣṭhāpayati*)，或住獨覺菩提(*kāmś-cit pratyeka-*

bodhau), 或住菩薩摩訶薩位, 或住無上正等菩提 (*kāṃś-cid an-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau prati-ṣṭhāpayati*)。隨諸有情善根勢力善法增長 (*yair yaiḥ kuśalair dharmair sattvā ud-gacchanti*), 種種方便, 令其安住 (*tatra tātān sattvān ni-yojayati*)。

[362c18] 是菩薩摩訶薩 (*sa*), 安住靜慮波羅蜜多 (*iha dhyāna-pāramitāyāṃ sthitvā*), 能引一切陀羅尼門、三摩地門 (*sarva-samādhi-mukhāny abhi-nir-harati*), 能得殊勝四無礙解 (*catasraś ca prati-saṃ-vidah prati-labhate*)、異熟神通 (*vi-pāka-jānān cābhi-jñānām lābhī bhavati*)。

[362c20] 是菩薩摩訶薩 (*sa*), 成就殊勝異熟神通, 決定不復入於母胎 (*na jātu mātuḥ kuṣāv upa-padyate*)、受諸欲樂 (*na jātu kāmān prati-sevate*)、攝受生·乘·生過所染 (*na sā kā-cid upa-pattir, yāṃ na grhṇāti. na cōt-pattir doṣair lipyate*)。

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)? (*tathā hi*) 是菩薩摩訶薩 (*tena*), 善見、善知·一切法性皆如幻化 (*māyōpamā sarva-dharmā dṛṣṭāḥ su-prati-buddhā bhavanti*)。雖知諸行皆如幻化 (*sa māyōpamaṃ sarva-saṃskāra-gataṃ veditvā*), 而乘悲願 (*mahā-karuṇā prati-grhītaḥ*), 饒益有情 (*sarva-sattvānām arthaṃ karoti*)。雖乘悲願·饒益有情, 而達有情、及彼施設·皆不可得 (*na ca tatra sattvān sattva-pra-jñaptim upa-labhate*)。雖達有情、及彼施設·皆不可得 (*sa sattvān sattva-pra-jñaptim an-upa-lāmbhamānaḥ*), 而能安立一切有情·令其安住不可得法 (*sarva-dharmānām an-upa-lāmbha eva sattvān prati-ṣṭhāpayati*)——此依世俗 (*loka-vy-ava-hāram up'ādāya*), 不依勝義 (*na ca punaḥ paramārthena*)。

[362c28] 是菩薩摩訶薩, 安住靜慮波羅蜜多 (*iha dhyāna-pāramitāyāṃ sthitvā*), 修行一切靜慮、解脫、等持、等至 (*sarva-dhyāna-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-pattiṣu carati*)。乃至圓滿所求無上正等菩提, 常不捨離所修靜慮波羅蜜多 (*na jātu dhyāna-pāramitayā vi-rahito bhavati, yāvan nān-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyate* (PSP_6-8:27))。

[363a02] 是菩薩摩訶薩 (*sa*), 行道相智 (*iha sarv'ākāra-jñatāyāṃ caran*), 方便引發一切相智 (*sarv'ākāra-jñatām abhi-nir-harati*), 安住其中, (*yatra sthitvā*) 永斷一切習氣相續 (*sarva-vāsanā'nu-samdhim pra-jahāti*)。 (*sarva-vāsanā'nu-samdhim pra-hāy'*) 能正自利 (*ātmano 'rthaṃ kṛtvā*), 亦正利他 (*parasyārthaṃ karoti*)。 (*sa ātmanaḥ parasya cārthaṃ kurvan*) 能與一切世間·天、人、阿素洛等·作淨福田 (*sa-deva-mānuṣāśura-lokasya dakṣiṇīyo bhavāti*), 堪受世間供養、恭敬。

[363a05] 如是 (*evaṃ khalu*), 善現 (*subhūte*)! 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ carann*), 由·離諸相、無漏心力, 能於無相、無作法中 (*ā-nimittesu dharmeṣu*), 圓滿靜慮波羅蜜多 (*dhyāna-pāramitām pari-pūrayati*), 亦能圓滿諸餘功德。

subhūtir āha: katham bhagavan bodhisattvasya mahāsattvasya prajñāpāramitāyāṃ carata ā-nimitteṣu dharmeṣu prajñāpāramitā bhāvanā-pari-pūrim gacchati?

5 [363a08] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，能以離相、無漏之心，而修般若。

[363a10] (*bhagavān āha:*) (*iha subhūte*) 是菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，(*prajñāpāramitāyāṃ caran*) 不見少法實·有·成就 (*na kañ-cid dharmam sad-bhūtaṃ vā pari-niṣ-pannam vā sam-anu-paśyati*)。謂·不見色實·有·成就 (*sa rūpasyā-sad-bhūtatām a-pari-niṣ-pannatām sam-anu-paśyati*)，不見受 (*vedanāyāḥ*)、想 (*saṃjñāyāḥ*)、行 (*saṃskārāṇām*)、識實·有·成就 (*vijñānasyā-sad-bhūtatām a-pari-niṣ-pannatām sam-anu-paśyati*)；不見色生 (*rūpasyôt-pādam na sam-anu-paśyati*)，不見受 (*vedanāyāḥ*)、想 (*saṃjñāyāḥ*)、行 (*saṃskārāṇām*)、識生 (*vijñānasyôt-pādam na sam-anu-paśyati*)；(*sa rūpasyôt-pādam a-sam-anu-paśyan vedanāyāḥ saṃjñāyāḥ saṃskārāṇām vijñānasyôt-pādam na sam-anu-paśyan*) 不見色滅，不見受、想、行、識滅；不見色是增益門，不見受、想、行、識是增益門；不見色是損減門，不見受、想、行、識是損減門；(*rūpasy'āya-dvāram na sam-anu-paśyati*) 不見色有積集 (*sam-ni-cayam api na sam-anu-paśyati*)，不見受、想、行、識有積集；不見色有離散，不見受、想、行、識有離散。

20 如是 (*evam*)·乃至 (*yāvat*) 不見一切有漏法 (*sarva-s'ā-sravāṇām dharmāṇām*) 實·有·成就，不見一切無漏法 (*an-ā-sravāṇām dharmāṇām*) (*āya-dvāram na sam-anu-paśyati*) 實·有·成就；不見一切有漏法生，不見一切無漏法生；不見一切有漏法滅，不見一切無漏法滅；不見一切有漏法是增益門，不見一切無漏法是增益門；不見一切有漏法是損減門，不見一切無漏法是損減門；不見一切有漏法有積集，不見一切無漏法有積集；不見一切有漏法有離散，不見一切無漏法有離散。

25 如實觀色是虛妄、不堅實、無自在，如實觀受、想、行、識是虛妄、不堅實、無自在；如是·乃至如實觀一切有漏法是虛妄、不堅實、無自在，如實觀一切無漏法是虛妄 (*tucchakāms' caiva sam-anu-paśyati*)、不堅實、無自在。

[363a29] 是菩薩摩訶薩，如是觀時 (*evam praty-avēkṣamāno*)，不得色自性 (*rūpasya sva-bhāvan nōpa-labhate*)，不得受、想、行、識自性。如是·乃至 (*yāvat*) 不得一切有漏法 (*sarva-s'ā-sravāṇām*) 自性，不得一切無漏法自性 (*an-ā-sravāṇām dharmāṇām sva-bhāvan nōpa-labhate*)。

30 [363b03] 是菩薩摩訶薩 (*sa*)，行深般若波羅蜜多·如是觀時 (*prajñāpāramitāyāṃ carann*)，於一切法·深生信解·皆以無性而為自性 (*a-bhāva-sva-bhāvān sarva-dharmān adhi-mucate*)。於如是事·生信解已 (*sa evam adhi-mucya*)，能行內空 (*adhy-ātma-sūnyatāyāṃ caran*)，乃至 (*bahirdhā-sūnyatāyāṃ caran yāvad*) 能行無性自性空 (*a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatāyāṃ caran*)。如是行時，於一切法，無所執著 (*na keṣu kā-cid dharmeṣv abhi-ni-viśate*)。謂·不執著色 (*rūpe vā*)，不執著受 (*vedanāyāṃ vā*)、想 (*saṃjñāyāṃ vā*)、行 (*saṃskāreṣu*

vā) 、識 (vijñāne vā) ，不執著眼處·乃至意處，不執著色處·乃至法處，不執著眼界·乃至意界，不執著色界·乃至法界，不執著眼識界·乃至意識界，不執著眼觸·乃至意觸，不執著眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受，不執著地界·乃至識界，不執著因緣·乃至增上緣 (skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādeṣu vā) ，不執著無明·乃至老死 (pratītya-sam-ut-pādāṅgeṣu vā) ，不執著布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多 (pāramitāsu vā) ，不執著內空·乃至無性自性空 (śūnyatāsu vā) ，不執著真如·乃至不思議界，不執著苦、集、滅、道聖諦，不執著四念住·乃至八聖道支 (bodhi-pakṣyeṣu vā dharmeṣv) ，不執著四靜慮、四無量、四無色定，不執著八解脫·乃至十遍處 (ārya-satyā-pramāṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu (PSP_6-8:28)) ，不執著空、無相、無願解脫門，不執著淨觀地·乃至如來地，不執著極喜地·乃至法雲地，不執著一切陀羅尼門、三摩地門，不執著五眼、六神通，不執著如來十力·乃至十八佛不共法 (śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-sam-vid-āveṇika-buddha-dharmeṣu vā) ，不執著三十二大士相、八十隨好，不執著無忘失法、恆住捨性，不執著一切智、道相智、一切相智，不執著預流果·乃至獨覺菩提，不執著一切菩薩摩訶薩行，不執著諸佛無上正等菩提 (an-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau vā nābhi-niviśate) 。

[363b27] 是菩薩摩訶薩，行無所有·甚深般若波羅蜜多時 (a-bhāva-sva-bhāvāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ caran) ，能圓滿菩薩道 (bodhi-mārgaṃ paripūrayati) 。謂 (yad-uta) ·能圓滿六波羅蜜多 (ṣaṭ-pāramitā) ，亦能圓滿內空·乃至無性自性空，亦能圓滿真如·乃至不思議界，亦能圓滿苦、集、滅、道聖諦，亦能圓滿四念住·乃至八聖道支 (yāvat sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyān dharmān) ，亦能圓滿四靜慮、四無量、四無色定，亦能圓滿八解脫·乃至十遍處，亦能圓滿空、無相、無願解脫門，亦能圓滿諸菩薩地，亦能圓滿一切陀羅尼門、三摩地門，亦能圓滿五眼、六神通，亦能圓滿如來十力·乃至十八佛不共法 (ārya-satyā-pramāṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-sam-vid-āveṇika-buddha-dharmān) ，亦能圓滿無忘失法、恆住捨性，亦能圓滿一切智、道相智、一切相智， (adhy-ātma-śūnyatāṃ yāvad a-bhāva-sva-bhāva-śūnyatāṃ) 亦能圓滿三十二大士相 (dvā-triṃśan-mahā-puruṣa-lakṣaṇāny) 、八十隨好 (aśīty-anu-vy-añjanāni pari-pūrayati) 。

[363c10] 是菩薩摩訶薩 (sa) ，圓滿如是菩薩道已 (vi-pāka-ja-dharme bodhisattva-mārge sthitvā) ，復能圓滿·離閻佛道。謂·能圓滿六波羅蜜多 (ṣaṭsu pāramitāsu pari-pūrṇāsu) 、及餘無量、無邊佛法 (yāvat sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyeṣu dharmeṣu pari-pūrṇesu) 。

[363c13] 是菩薩摩訶薩，安住如是離閻佛道，引發殊勝異熟神通 (yāvad vi-pāka-jāsu pañcasv abhi-jñāsu sthitvā) ，隨諸有情·應以布施 (ye sattvā dānenānugrahītavyās) ·乃至般若·而攝受者，即以布施 (tān dānena) ·乃至般若·而攝受之 (anu-grhṇāti) ；應以戒蘊 (ye śīlena) 、定蘊 (ye samādhinā) 、慧蘊 (ye

prajñayā)、解脫蘊(*ye vi-muktyā*)、解脫智見蘊·而攝受者(*ye vi-mukti-jñāna-darśanenānu-grahītvā*)，即以戒蘊·乃至解脫智見蘊·而攝受之(*tāms tair anu-grhṇāti*)；應令安住預流果(*ye srota-ā-patti-phale prati-ṣṭhāpayitavyā*)、或一來果(*ye sakṛd-ā-gāmi-phale*)、或不還果(*ye 'n-ā-gāmi-phale*)、或阿羅漢果(*ye 'rhattve*)、或獨覺菩提(*ye pratyeka-bodhau*)、或復無上正等菩提者(*ye 'n-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau prati-ṣṭhāpayitavyā*)，即方便令安住預流果·乃至無上正等菩提(*tān an-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau prati-ṣṭhāpayati*)。

[363c21] (*evaṃ vi-stareṇa kartavyaṃ*) 是菩薩摩訶薩(*so*)，能作種種神通變現(*'n-eka-vidhāṃ rddhim kurvāno*)，欲往·殑伽沙等·世界，隨意能往(*gaṅgā-nadī-vālukōpamām loka-dhātūn [ṅ] gacchati, sa ā-kāṅkṣaṃs tāṃ loka-dhātūn*)；欲現·所往諸世界中·種種珍寶(*yādṛśai ratnair ā-kāṅkṣati*)，隨意能現(*tādṛśai ratnair abhi-nir-minoti*)；欲令·所往諸世界中有情·受用種種珍寶，隨其所樂，皆令充足。

[363c24] 是菩薩摩訶薩(*sa*)，從一世界·往一世界，利益、安樂無量有情(*sattvābhi-prāyaṃ pari-pūrayaṃ loka-dhātūn saṃ-krāmati*)。見諸世界種種妙好莊嚴之相(*sa tāṃ loka-dhātūn dr̥ṣṭvā*)，能自攝受隨意所樂莊嚴佛土(*buddha-kṣetram pari-grhṇāti*)。譬如(*tad-yathā 'pi nāma*)，他化自在諸天(*para-nir-mitavāśa-vartināṃ devānāṃ*)，諸有所須眾妙樂具(*upa-bhoga-pari-bhogāḥ*)，隨心而現；如是，菩薩，隨意攝受種種莊嚴無量佛土，此所攝受，諸佛土中·微妙清淨·離雜染法，隨意所欲，悉皆能現(*ye 'py anye loka-dhātavo 'pa-gata-pāpiṣṭhā evaṃ vidhās, tenōpa-bhoga-pari-bhogāḥ syur iti*)。

[364a02] 是菩薩摩訶薩(*sa*)，由異熟·生·布施波羅蜜多(*tayā vi-pāka-jayā dāna-pāramitayā*)·乃至(*śīla-pāramitayā kṣānti-pāramitayā vīrya-pāramitayā dhyāna-pāramitayā*)般若波羅蜜多(*prajñāpāramitayā*)，由異熟·生·諸妙神通(*vi-pāka-jābhir abhi-jñābhir*)，由異熟·生·菩薩道故(*vi-pāka-jena bodhisattva-mārgena*)，行道相智(*mārga-jñātāyāṃ caran*)。(*sarva-pāramitāḥ pr'āptāḥ*) 由道相智得成熟故，復能證得一切相智(*sarv'ākāra-jñātām anu-pr'āpsyati*)。

由得此智(*yāvat*)，於一切法(*sarvañ caiva*)，無所攝受。謂·不攝受色(*rūpam a-pari-grhītam*)，亦不攝受受(*vedanā*)、想(*saṃjñā*)、行(*saṃskārā*)、識(*vijñānam apa-grhītam*)。如是·乃至(*yāvat*)亦不攝受若善法(*sarva-dharmāḥ kuśalā vā*)、若非善法(*'kuśalā vā*)，若有記法、若無記法，若世間法(*laukikā vā*)、若出世間法(*lokōt-tarā vā*)，若有漏法、若無漏法(*s'ā-sravā vā 'n-ā-sravā vā*)，若有為法、若無為法(*saṃs-kṛtā vā 'saṃs-kṛtā vā*) (*sāvadyā vā 'n-avadyā vā* (PSP_6-8:29) *'-pari-grhītam*)。(*tasmāt tarhi subhūte*) 亦不攝受所證無上正等菩提(*tasyān-ut-taraṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-buddhasya*)，亦不攝受一切佛土(*tatra buddha-kṣetre*)·所受用物，其中有情，於一切法，亦無攝受(*'-pari-grhītaḥ sarvōpa-bhogo bhaviṣyati*)。

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? (*tathā hi*) 是菩薩摩訶薩，先不攝受一切法故 (*sarva-dharmā a-pari-grhītā*)，於一切法無所得故 (*an-upa-lambha-yogena*)，為諸有情無倒宣說一切法性無攝受故。

- [364a14] 如是 (*evam khalu*)，善現 (*subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ carann*)，由·離諸相、無漏心力，能於無相、無作法中 (*ā-nimitta-yogena*)，圓滿般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāṃ pari-pūrayati*)，亦能圓滿諸餘功德。」

第二分·無雜品·第七十五之一³³

[364a19] 爾時 (*atha khalv*) ， 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「 世尊 ! 云何 (*katham bhagavann*) 於一切無雜 (*evam a-saṃ-bhinneṣu dharmeṣv*) 、 無相 (*ā-nimitteṣu*) 、 自相空法中 (*lakṣaṇa-sūnyeṣu*) ，
5 能圓滿六波羅蜜多 (*ṣaṭ-pāramitā-bhāvanā-pari-pūrir bhavati, dāna-pāramitāyāḥ śīla-pāramitāyāḥ kṣānti-pāramitāyā vīrya-pāramitāyā dhyāna-pāramitāyāḥ prajñāpāramitāyāḥ*) ？

云何於一切無差別法中，而施設差別 (*katham eṣāṃ s'ā-sravāṇām an-ā-sravāṇām dharmāṇām nānā-karanam pra-jñaptam*) ？

10 云何了知如是諸法差別之相 (*katham eṣān nānā-karanam pra-jñāyate*) ？

云何於般若波羅蜜多中，能攝受一切六波羅蜜多； (*katham dāna-pāramitā prajñāpāramitāyām antar-gatā bhavati, evaṃ śīla-pāramitā kṣānti-pāramitā vīrya-pāramitā dhyāna-pāramitā prajñāpāramitāyām antar-gatā bhavati*) 如是·乃至攝受一切世、出世法？

15 云何於一切異相法中，施設一相·所謂無相；及於一相、無相法中，施設一切差別法相 (*katham bhagavann evam a-laksanesu dharmesv eka-laksanesu yad-utā-laksanesu nānā-karanam pra-bhāvyate*) ？ 」

[364a26] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) : 「 (*iha subhūte*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) 行深般若波羅蜜多時
20 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*) ， 安住如夢 (*svapnōpameṣu ca pañcasūp'ādāna-skandheṣu*) 、 如響 (*prati-śrutkōpameṣu*) 、 如像 (*prati-bhāsōpameṣu*) 、 如光影 (*prati-bimbōpameṣu*) 、 如陽焰 (*marīcy-upameṣu*) 、 如幻 (*māyōpameṣu*) 、 如化 (*nir-mitakōpameṣu*) · (*gandharva-nagarōpameṣu*) 五取蘊中 (*pañcasūp'ādāna-skandheṣu sthitvā*) ， (*'-lakṣaṇeṣu*) 為諸有情·布施 (*dānaṃ dadāti*) 、 持戒 (*śīlam rakṣati*) 、 安忍 (*kṣāntyā saṃ-pādayati*) 、 精進 (*vīryam ā-rabhate*) 、 修定 (*dhyānāni sam-ā-padyate*) 、 學慧 (*prajñāṃ bhāvayati*) ； 如實了知·如夢 (*svapnōpamāṃś ca pañca-skandhān a-lakṣaṇān jānāti*) · 乃至 (*prati-śrutkōpamān prati-bhāsōpamān prati-bimbōpamān marīcy-upamān māyōpamān*) 如化五蘊 (*nir-mitakōpamān gandharva-nagarōpamāṃś ca pañca-skandhān*) · 皆同一相·所謂無相 (*a-lakṣaṇān jānāti*) 。 所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ？ 夢 (*na hi svapnam tasya kaś-cit sva-bhāvo*) · 乃至 (*na hi prati-śrutkāyā, na hi prati-bhāsasya, na hi prati-bimbasya, na hi marīcyā, na hi māyāyāḥ*) 化 (*na hi nir-mitakasya*) ， (*na hi gandharva-nagarasya*) 皆無自性 (*kaś-cit sva-bhāvo* (PSP_6-8:30)) 。 若法無自性 (*yasya sva-bhāvo nāsti*) ， 是法則無相 (*tasya nāsti lakṣaṇam*) 。 若法無相 (*yasya ca nāsti lakṣaṇam*) ， 是法一相
30 (*sa eka-lakṣaṇo*) · 所謂 (*yad-uta*) 無相 (*a-lakṣaṇaḥ*) 。 由此因緣 (*tad anena subhūte pary-āyeṇa*) ， 當知 (*evaṃ veditavyam*) · 一切 (*a-lakṣaṇam dānam*) 施者
35

³³ Cf. Kimura, VI-VIII, p. 29; Conze 1975, p. 565.

(*a-lakṣaṇo dāyako*)、受者 (*'-lakṣaṇaḥ prati-grāhako*)、施物、施性、施果、施緣，皆同無相 (*'-lakṣaṇāḥ sarva-dharmāḥ*)。」

[364b05] 若如是知 (*evaṃ jñātvā*)，而行布施 (*dānaṃ dadāti*)，則能圓滿所行布施波羅蜜多 (*sa dāna-pāramitāṃ pari-pūrayati*)。若能圓滿所行布施波羅蜜多 (*sa dāna-pāramitāṃ pari-pūrayan*)，則不遠離淨戒 (*śīla-pāramitāyāṃ na vi-vartate*)、安忍 (*kṣānti-pāramitāyāṃ na vi-vartate*)、精進 (*vīrya-pāramitāyāṃ na vi-vartate*)、靜慮 (*dhyāna-pāramitāyāṃ na vi-vartate*)、般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ na vi-vartate*)。安住此六波羅蜜多 (*sa āsu ṣaṭsu pāramitāsu sthitvā*)，則能圓滿四靜慮 (*catvāri dhyānāni pari-pūrayati*)、四無量 (*catvāry a-pra-māṇāni*)、四無色定 (*catasra ārūpya-sam-ā-pattiḥ pari-pūrayati*)，亦能圓滿四念住 (*catvāri smṛty-upa-sthānāni pari-pūrayati*)。乃至八聖道支 (*evaṃ samyak-pra-hāna-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅgāni mārgāni pari-pūrayati*)，亦能圓滿三解脫門，亦能圓滿內空 (*adhy-ātma-sūnyatāṃ*)。乃至 (*bahirdhā-sūnyatāṃ yāvad*) 無性自性空 (*a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatāṃ pari-pūrayati*)，(*sūnyatā-samādhim ā-nimitta-samādhim a-pra-ṇi-hita-samādhim pari-pūrayati*) 亦能圓滿真如。乃至不思議界，亦能圓滿苦、集、滅、道聖諦，亦能圓滿八解脫 (*aṣṭa-vi-mokṣān*)。乃至 (*navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattiḥ*) 十遍處，亦能圓滿諸菩薩地，(*pañcābhi-jñāḥ pari-pūrayati*) 亦能圓滿五百陀羅尼門 (*pañca-dhāraṇī-mukha-śatāni pari-pūrayati*)、五百三摩地門，亦能圓滿五眼、六神通，(*catasraḥ prati-saṃ-vidas catvāry ārya-satyāni pari-pūrayati*) 亦能圓滿如來十力 (*daśa-tathāgata-balāni*)。乃至 (*catvāri vaiśāradyāny*) 十八佛不共法 (*aṣṭādas'āvenika-buddha-dharmān pari-pūrayati*)，亦能圓滿無忘失法、恆住捨性，亦能圓滿一切智、道相智、一切相智。

[364b17] 是菩薩摩訶薩，安住如是諸異熟·聖·無漏法中 (*iha vi-pāka-jeṣv āryeṣv an-ā-sraveṣu sthitvā*)，能往十方 (*daśasu diksu*)。殞伽沙等·諸佛世界 (*ye loka-dhātavas, tān rddhyā gatvā*)，以無量種上妙供具，恭敬、供養、尊重、讚歎諸佛世尊 (*buddhāms ca bhagavataḥ pary-up'āste tāms cōpa-tiṣṭhati cīvara-piṇḍa-pāta-śayan'āsana-glāna-pratyaya-bhaiṣajya-sarvōpa-karaṇa-pariṣ-kārair*)；作諸有情利益安樂 (*yāvad upa-bhoga-pari-bhogaiḥ sattvānām artham karoti*)。應以布施 (*ye dānena saṃ-grahītavyās, tān dānena saṃ-grhṇāti*)。乃至 (*ye śīleṇa saṃ-grahītavyā, ye kṣāntyā saṃ-grahītavyā, ye vīryeṇa saṃ-grahītavyā, ye dhyānena saṃ-grahītavyā*) 般若波羅蜜多，而攝受者 (*ye prajñayā saṃ-grahītavyās*)，即以布施·乃至般若波羅蜜多，而攝受之 (*tān prajñayā saṃ-grhṇāti*)。應以諸餘種種善法，而攝受者 (*yāvad ye sarvaiḥ kuśalair dharmaiḥ saṃ-grahītavyās*)，即以諸餘種種善法，而攝受之 (*tān sarvān kuśalair dharmaiḥ saṃ-grhṇāti kuśalair dharmaiḥ sam-anv-ā-gataḥ*)。

[364b24] 是菩薩摩訶薩，成就一切殊勝善根，於一切法皆得自在，雖受生死 (*samsāraṃ cōp'ā-dadāti*)，不為生死過失所染 (*na ca samsārāva-carair duṣkhair lipyate*)。為欲利樂諸有情故 (*sattvānām kṛtaśo*)，攝受人、天 (*deva-mānuṣikīṅ*)

ca saṃ-pattim ut-pādayati) · 富貴自在。由此富貴自在威力 (*yayā saṃ-pattiyā*)，能作有情諸饒益事，以四攝事，而攝受之 (*sattvān saṃ-grhṇāti*)。

是菩薩摩訶薩 (*so*)，知一切法皆無相故 (*'lakṣaṇān sarva-sattvām jñātvā*)，雖知預流果 (*srota-ā-patti-phalaṃ ca jñāti*)，而不住預流果 (*na ca tatra tiṣṭhati*)；
5 乃至 (*sakṛd-ā-gāmi-phalaṃ ca jñāti, na ca tatra (PSP_6-8:31) tiṣṭhati. an-ā-gāmi-phalaṃ ca jñāti, na ca tatra tiṣṭhati. arhattvañ ca jñāti, na ca tatra tiṣṭhati*) · 雖知獨覺菩提 (*pratyeka-bodhiṃ ca jñāti*)，而不住獨覺菩提 (*na ca tatra tiṣṭhati*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？是菩薩摩訶薩 (*tathā hi tena*)，如實了知一切法已，為欲證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatā 'nu-pr'āptavyā*)，不共一切聲聞、獨覺 (*yo 'sādhāraṇā sarva-srāvaka-pratyekabuddhaiḥ*)。

[364c04] 如是 (*evaṃ khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*)，知一切法 · 皆無相故 (*'lakṣaṇān sarva-dharmān jñātvā*)，如實了知布施等六波羅蜜多 (*ṣaṭ-pāramitā a-lakṣaṇā jñāti*)、及餘無量、無邊佛法 (*yāvāt sarva-dharmān*) · 皆同無相 (*a-lakṣaṇāni jñāti*)。由此因緣，普能圓滿一切佛法，便能證得一切智智。

[364c08] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caraṃ*)，安住如夢 (*svapnōpameṣu pañcasūp'ādāna-skandheṣu*)、如響 (*prati-srutkōpameṣu*)、如像 (*prati-bhāsōpameṣu*)、如光影 (*prati-bimbōpameṣu*)、如陽焰 (*marīcy-upameṣu*)、
20 如幻 (*māyōpameṣu*)、如化 (*nir-mitakōpameṣu*) (*gandharva-nagarōpameṣu*) · 五取蘊中 (*pañcasūp'ādāna-skandheṣu sthitvā*)，圓滿淨戒波羅蜜多 (*śīla-pāramitāṃ pari-pūrayati*)。是菩薩摩訶薩 (*sa*)，(*khalu punaḥ*) 如實了知如夢 (*svapnōpamān pañcōp'ādāna-skandhān jñātvā*) · 乃至 (*prati-srutkōpamān prati-bhāsōpamān prati-bimbōpamān marīcy-upamān māyōpamān*) 如化 (*nir-mitakōpamān*) (*gandharva-nagarōpamāṃś ca*) 五蘊 (*pañcōp'ādāna-skandhān jñātvā*)，便能圓滿無相淨戒波羅蜜多 (*'lakṣaṇāṃ śīla-pāramitāṃ pari-pūrayati*)——如是淨戒，無缺 (*a-khaṇḍām*)、無隙 (*a-cchidrām*)、無瑕 (*a-śabalām*)、無穢 (*a-kalmāṣām*)、無所取著 (*a-parā-mrṣṭām*)、應受供養 (*a-bhujīṣyām*)、智者所讚 (*vijñā-pra-śastām*)、妙善受持 (*su-sam-ā-ttām*)、妙善究竟，是聖 (*āryām*)、無漏 (*an-ā-sravām*)，是出世間道支所攝 (*mārgāṅga-pary-ā-pannām*)。安住此戒 (*yatra sthitvā*)，能善受持 · 受 · 施設戒 (*samatābhi-saṃs-kārikāṃ śīlaṃ rakṣati*)、法爾得戒 (*dharmatā-prati-lambhikāṃ ca*)、律儀戒、有表戒 (*vi-jñapti-śīlaṃ ca*)、無表戒、現行戒 (*samud-ā-cāra-śīlaṃ ca*)、不現行戒、威儀戒、非威儀戒。

[364c17] 是菩薩摩訶薩 (*so*)，雖具成就如是諸戒 (*'nenaivaṃ-rūpeṇa śīlena sam-anv-ā-gato*)，而於諸法無所取著 (*na parā-mrṣati*)，不作是念：『我由此戒 (*anenāhaṃ śīlena*)，當生刹帝利大族 (*kṣatriya-mahā-śāla-kulānāṃ saha-vratāyōpā-padyeyāhaṃ*)、或婆羅門大族 (*brāhmaṇa-mahā-śāla-kulānāṃ vā saha-vratāyōpā-padyeyāhaṃ*)、或長者大族、或居士大族 · 富貴自在。』不作是念：『我由此戒，

當為小王、或為大王、或為輪王、或為輔佐 (*rājā vā bhavyaṃ cakra-vartī koṭṭa-rājā vā*) · 富貴自在。』不作是念：『我由此戒，當生四大王眾天 (*cātur-mahā-rāja-kāyikānāṃ vā devānāṃ saha-vratāyōpa-padyeyāhaṃ*) · 乃至 (*trayas-triṃśānāṃ vā yāmānāṃ vā tuṣitānāṃ vā nir-māna-ratīnāṃ vā*) 他化自在天 (*para-nir-mita-vaśa-vartināṃ vā devānāṃ saha-vratāyōpa-padyeyāhaṃ*) · 富貴自在。』 (*brahma-pārśadyānāṃ vā brahma-puro-hitānāṃ vā mahā-brahmāṇāṃ vā parī-tt'ābhānāṃ vā 'pra-māṇ'ābhānāṃ vābhā-svarāṇāṃ vā parī-tta-śubhānāṃ vā 'pra-māṇa-śubhānāṃ vā śubha-kṛtsnānāṃ vā 'n-abhrakānāṃ vā puṇya-pra-savānāṃ vā bṛhat-phalānāṃ vā 'saṃjñi-sattvānāṃ vā śuddh'āvāsānāṃ vā (PSP_6-8:32) a-sprhāṇāṃ vā a-ptapānāṃ vā su-dṛśānāṃ vā su-darśānānāṃ vā a-kaniṣṭhānāṃ vā devānāṃ saha-vratāyōpa-padyeyāhaṃ. ākāś'ānānty'āyatanānāṃ vā vijñān'ānānty'āyatanānāṃ vākiñcany'āyatanānāṃ vā naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatanānāṃ vā saha-vratyāyōpa-padyeyāhaṃ*) 不作是念：『我由此戒，當得預流果 (*srota-ā-patti-phalaṃ vā 'nu-pr'āpnuyāṃ*)、或一來果 (*sakṛd-ā-gāmi-phalaṃ vā*)、或不還果 (*'n-ā-gāmi-phalaṃ vā*)、或阿羅漢果 (*'rhattvaṃ vā*)、或獨覺菩提 (*pratyeka-bodhiṃ vā 'nu-pr'āpnuyāṃ*)，或入菩薩正性離生，或得菩薩無生法忍，或得無上正等菩提。』

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? (*tathā hi subhūte*) 如是諸法，皆同一相 · 所謂無相 (*'lakṣaṇāḥ sarva-dharmā eka-lakṣaṇāṃ yad-utā-bhāva-sva-bhāva-lakṣaṇāḥ*)、無住、無得。無相之法，不得無相 (*na hy a-lakṣaṇo dharmo 'lakṣaṇaṃ dharmam pari-pūrayati*)。有相之法，不得有相 (*nāpi vi-lakṣaṇo dharmo vi-lakṣaṇaṃ dharmam pari-pūrayati*)。 (*nāpy a-vi-lakṣaṇo dharmo 'vi-lakṣaṇaṃ dharmam pr'āpayati*) 無相之法，不得有相。有相之法，不得無相。由是因緣，都無所得。

[365a01] 如是 (*evaṃ khalu*)，善現 (*subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ carann*)，速能圓滿無相淨戒波羅蜜多 (*a-lakṣaṇāṃ śīla-pāramitāṃ pari-pūrayati*)。既能圓滿無相淨戒波羅蜜多 (*śīla-pāramitāṃ pari-pūrya*)，速入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam ava-krāmati*)。既入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam ava-krānto*)，復得菩薩無生法忍 (*'n-ut-pattikeṣu dharmeṣu kṣāntiṃ prati-labhate*)。既得菩薩無生法忍 (*'n-ut-pattikeṣu dharmeṣu kṣāntiṃ prati-labhya*)，修行 · 道相智 (*mārg'ākāra-jñatāyāṃ caran*)，趣 · 一切相智，得 · 異熟 · 五神通 (*pañcābhi-jñā vi-pāka-jāḥ prati-labhate*)。復得五百陀羅尼門 (*pañcasu dhāraṇī-mukha-śāteṣu sthitvā*)，亦得五百三摩地門。安住此中，復能證得四無礙解 (*catasraḥ prati-saṃ-vidāḥ prati-labhate*)。 (*catasraḥ prati-saṃ-vidāḥ prati-labhya*) 從一佛國 (*buddha-kṣetreṇa*) · 至一佛國 (*buddha-kṣetraṃ saṃ-krāmati*)。親近、供養 · 諸佛世尊 (*buddhāṃś ca bhagavataḥ pary-up'āste*)，成熟有情 (*sattvāṃś ca pari-pācayati*)，嚴淨佛土 (*buddha-kṣetraṃ ca pari-śodhayati*)。

[365a10] 是菩薩摩訶薩 (*sa*)，為化有情，雖現 · 流轉諸趣生死 (*pañca-gatike saṃsāre saṃ-sarati*)，而不為彼過失所染 (*na ca saṃsārāva-careṇa karmaṇā vi-pāka-*

jena lipyate)。如 (*tad-yathā 'pi nāma*) 幻化人 (*nir-mitaś*)，雖現·行 (*caṃ-kramati ca*)、住 (*tiṣṭhati ca*)、坐 (*ni-ṣīdati ca*)、臥 (*śayyāṃ ca pari-kalpayati*) 等事，而無真實往、來等業 (*na cāsy'ā-gamanam dṛśyate, na gamanam na sthānam na ni-ṣadyāṃ na śayyāṃ n'āsanam na caṃ-kramah*)；雖現種種饒益有情 (*sa sattvānām cārtham karoti*)，而於有情 (*na ca sattvam upa-labhate*)、及彼施設，都無所得 (*na sattva-pra-jñaptim*)。如 (*tad-yathā 'pi nāma*) 有如來·應·正等覺 (*tathāgato 'rhan samyak-saṃ-buddho*)，名·善寂靜，證得無上正等菩提 (*'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-buddhya*)，轉妙法輪 (*dharma-cakraṃ pravartayati*)，度無量眾，令出生死、證得涅槃 (*a-pari-māṇān sattvān vi-nīya tribhir yānair*)，而無·有情 (*na kaś-cit sattvam upa-labhate*) 堪受決得無上正等菩提記者 (*yam an-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau vy-ā-kuryāt*)。時，彼如來 (*sa*)——化作·化佛，令久住世——自捨壽行 (*āyuh saṃskārān ava-sṛjya*)，入無餘依般涅槃界 (*nir-mitam abhi-nir-māyān-upadhi-śeṣe nir-vāṇa-dhātau pari-nir-yāyāt*)。彼佛化身 (*sa khalu punaḥ subhūte nir-mitah*)，住一劫已 (*kalpasyāty-ayena*)，授·一菩薩 (*bodhisattvam mahāsattvam*)·無上正等菩提記已 (*an-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau prati-ṣṭhāpya*)，方入涅槃 (*pari-nir-vṛtas*)。彼佛化身 (*tasya ca pari-nir-vṛtasya*)，雖作種種饒益有情事，而無所得 (*na kaṃ-cid (PSP_6-8:33) vastūpa-labhyate*)，謂·不得色 (*rūpaṃ vā*)、受 (*vedanā vā*)、想 (*saṃjñā vā*)、行 (*saṃskārā vā*)、識 (*viññānam vā*)，乃至不得一切有漏、無漏等法、及諸有情。是菩薩摩訶薩，亦復如是，雖有所作，而無所得。

[365a23] 如是 (*evaṃ khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，圓滿淨戒波羅蜜多 (*śīla-pāramitāṃ pari-pūrayati*)。由此淨戒波羅蜜多得圓滿故 (*yat pari-pūrāv*)，便能攝受一切佛法 (*antar-gatāḥ sarva-dharmā bhavanti*)，因斯證得一切智智。

[365a27] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，安住如夢 (*svapnōpameṣu pañcasūp'ādāna-skandheṣu*)、如響 (*prati-śrutkōpameṣu*)、如像 (*prati-bhāśōpameṣu*)、如光影 (*prati-bimbōpameṣu*)、如陽焰 (*marīcy-upameṣu*)、如幻 (*māyōpameṣu*)、如化 (*nir-mitakōpameṣu*) (*gandharva-nagarōpameṣu ca*)·五取蘊中 (*pañcasūp'ādāna-skandhesu sthitvā*)，圓滿安忍波羅蜜多 (*'-laksanesu ksānti-pāramitāṃ pari-pūrayati*)。是菩薩摩訶薩，如實了知如夢·乃至如化五蘊，便能圓滿無相安忍波羅蜜多。

subhūtir āha: katham bhagavan bodhisattvo mahāsattvo '-laksaneṣu pañcasūp'ādāna-skandheṣu sthitvā, kṣānti-pāramitāṃ pari-pūrayati?

[365b02] (*bhagavān āha:*) 善現！云何·菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，如實了知如夢·乃至如化五蘊，便能圓滿無相安忍波羅蜜多？善現 (*iha subhūte*)！是菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaś*)，如實了知·是五取蘊·無

實相故，修二種忍（*catasṛbhiḥ kṣāntibhiḥ*），便能圓滿無相安忍波羅蜜多（*kṣānti-pāramitāṃ pari-pūrayati*）。

云何為二（*katamābhiḥ catasṛbhiḥ*）？謂·安受忍 [*kṣama-kṣānti*]、及觀察忍 [*dharmava-bodha-kṣānti*]。

- 5 [365b07] 安受忍者，謂·諸菩薩，從初發心（*prathama-cittôt-pādam up'ādāya*）·乃至（*yāvad*）安坐妙菩提座，於其中間（*bodhi-maṇḍa-ni-ṣaṅṅasyātrāntare*），假使一切有情之類（*sarva-sattvā*），競來訶毀，以麁惡言，罵詈、凌辱（*ā-kroṣeyur vā pari-bhāṣeran vā 'satyayā vācā paruṣayā vā sam-ud-ā-careyur*），復以瓦、石、刀、杖加害（*loṣṭa-daṇḍa-śāstra-pra-hārān vā dadyus*）。是時（*tatra*），菩薩（*bodhisattvena mahāsattvena*），為滿安忍波羅蜜多（*kṣānti-pāramitāṃ pari-pūrayitu-kāmena*），乃至不生一念忿恨，亦復不起加報之心（*eka-cittôt-pādo 'pi ksobha-saha-gato nôt-pādayitavyaḥ*）。但作是念：『彼諸有情，深可哀愍，增上煩惱·擾動其心，不得自在，於我發起如是惡業。我今不應瞋恨於彼。』復作是念：『由我攝受·怨家諸蘊，令彼有情於我發起如是惡業。但應自責，不應瞋彼。』
- 10 菩薩如是審觀察時，於彼有情深生慈愍，如是等類，名·安受忍。

- [365b18] 觀察忍者，謂·諸菩薩，作是思惟：『諸行，如幻、虛妄不實、不得自在，亦如虛空·無我，有情、命者、生者、養者、士夫、補特伽羅、意生、儒童、作者、受者、知者、見者·皆不可得，唯是虛妄分別所起，一切皆是自心所變。誰訶毀我（*ko me ā-kroṣati vā*）？誰罵詈我（*pari-bhāṣate vā*）？誰凌辱我（*'satyayā vācā paruṣayā vā sam-ud-ā-carati*）？誰以種種瓦、石、刀、杖加害於我（*loṣṭa-daṇḍa-śāstra-pra-hārān vā dadāti*）？誰復受彼凌辱加害？（*tat kasya hetoḥ?*）皆是自心虛妄分別。我今不應橫起執著。如是諸法，由自性空、勝義空故，都無所有（*tathā hi subhūte 'syā-lakṣanāḥ, sarva-dharmāḥ ksamanti.*）。』
- 20 （*tat kiṃ asyaivaṃ bhavati*）（*ko me ā-kroṣati vā, pari-bhāṣate vā, 'satyayā vācā paruṣayā vā sam-ud-ā-carati, loṣṭa-daṇḍa-śāstra-pra-hārān vā dadāti.*）

- 25 菩薩（*sa*）如是（*evam*）審觀察時（*upa-parīkṣamāṇaḥ*），（*kṣānti-pāramitāṃ pari-pūrayati*）如實了知諸行空寂，於一切法不生異想，如是等類，名·觀察忍。

- [365b28] 是菩薩摩訶薩（*so*），修習如是二種忍故，便能圓滿無相安忍波羅蜜多。由能圓滿無相安忍波羅蜜多（*'nayā kṣānti-pāramitayā pari-pūrṇayā*），即便獲得無生法忍（*'n-ut-pattikair dharmāḥ kṣāntim prati-labhate*）。
- 30 [365c02]（*evam ukte*）具壽善現（*āyusmān subhūtir*）自言（*bhagavantam etad avocat*）：「世尊！云何名為無生法忍（*kaiṣā bhagavann an-ut-pattikesu dharmesu ksāntih*）？此何所斷（*kiṃ vā etasyāḥ pra-māṇaṃ*）？復是何智（*kiṃ vā jñānam*）？」

- [365c03]（*evam ukte*）佛告善現（*bhagavān āyusmantaṃ subhūtim etad avocat*）：「由此勢力，乃至少分惡、不善法（*aṇavo 'pi subhūte '-kuśalā dharmā*）·亦不得生（*nôt-padyante*）；是故，名為（*tenōcyante*）無生法忍（*'n-ut-pattikā iti*）。此令一切我、及我所、慢等煩惱·畢竟不生，如實忍受諸行如夢·乃至如化。此忍
- 35

(*tatra yā kṣāntis*)，名智 (*tad ucyate jñānam*)。得此智故 (*yena jñānena*)，說名獲得無生法忍 (*an-ut-pattikeṣu dharmeṣu kṣāntim* (PSP_6-8:34) *prati-labdhatē*)。]

[365c07] (*evam ukte*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「聲聞 (*yā ca bhagavan śrāvakānām vā*)、獨覺 (*pratyekabuddhānām vā 'n-ut-pattikeṣu dharmeṣu kṣāntir*)、及諸菩薩·無生法忍 (*yā ca bodhisattvasya mahāsattvasya kṣāntir*)，(*āsām kṣāntīnām*) 有何差別 (*kiṃ nānā-karaṇam, kaḥ prati-vi-śeṣaḥ*) ? 」

[365c09] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「諸預流者·若智 (*yac ca subhūte srotā-ā-pannasya jñānam*)、若斷 (*yac ca pra-hāṇam,*) (*tad bodhisattvasya mahāsattvasya kṣāntiḥ*)，乃至 (*yac ca sakṛd-ā-gāmino jñānam, yac ca pra-hāṇam, tad bodhisattvasya mahāsattvasya kṣāntiḥ. yac cān-ā-gāminām jñānam, yac ca pra-hāṇam, tad bodhisattvasya mahāsattvasya kṣāntiḥ. yac cārhatō jñānam, yac ca pra-hāṇam, tad bodhisattvasya mahāsattvasya kṣāntiḥ.*) 獨覺·若智 (*yac ca pratyekabuddhasya jñānam*)、若斷 (*yac ca pra-hāṇam*)，亦名菩薩摩訶薩忍 (*tad bodhisattvasya mahāsattvasya kṣāntiḥ*)。復有菩薩摩訶薩忍，謂·忍諸法畢竟不生。是為差別 (*idaṃ subhūte nānā-karaṇam śrāvaka-pratyekabuddhānām kṣānter bodhisattva-kṣānteś ca*) 。

[365c12] 善現！當知·諸菩薩摩訶薩 (*sa khalu punaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，成就如是殊勝忍故 (*ihaivaṃ rūpayā kṣāntyā sam-anv-ā-gataḥ*)，超勝一切聲聞、獨覺 (*sarva-śrāvaka-pratyekabuddhān abhi-bhavati*)。諸菩薩摩訶薩，安住如是異熟忍中 (*vi-pāka-jāyām an-ut-pattikāyām kṣāntyām sthitvā*)，行菩薩道 (*bodhi-mārge caran*)，能圓滿道相智 (*mārga-jñatām pari-pūrayati*)。成就如是道相智故 (*yayā pari-pūrṇayā*)，常不遠離四念住·乃至八聖道支 (*'vi-rahito bhavati sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyair dharmaiḥ*)，亦不遠離三解脫門 (*śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitaiś ca samādhībhiḥ*)，亦不遠離異熟神通 (*sa iha pañcabhir abhi-jñābhir a-vi-rahito bhavati*)。由不遠離異熟神通 (*so 'vi-rahitatvād ābhiḥ pañcabhir abhi-jñābhiḥ*)，從一佛國·趣一佛國，親近、供養諸佛世尊，成熟有情 (*sattvāṃś ca pari-pācayati*)，嚴淨佛土 (*buddha-kṣetram ca pari-śodhayati*)。作是事已 (*sattvāṃś ca pari-pācya buddha-kṣetram ca pari-śodhya*)，用·一剎那相應·般若，證得無上正等菩提 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnoti*) 。

[365c20] 如是 (*evam khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*)，行深般若波羅蜜多時，疾能圓滿無相安忍波羅蜜多 (*-lakṣaṇām kṣānti-pāramitām pari-pūrayati*)。由此安忍波羅蜜多得圓滿故，便能圓滿一切佛法，因斯證得一切智智。

35

第二分·無雜品·第七十五之二³⁴

³⁴ Cf. Kimura, VI-VIII, p. 34; Conze 1975, p. 569.

[366a07] 復次(*punar aparaṃ*)，善現(*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩(*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時(*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，安住如夢(*svapnōpameṣu pañcasūp'ādāna-skandheṣu*)、如響(*prati-śrutkōpameṣu*)、如像(*prati-bhāśōpameṣu*)、如光影(*prati-biṃbōpameṣu*)、如陽焰(*marīcy-upameṣu*)、如幻(*māyōpameṣu*)、如化(*nir-mitakōpameṣu*)(*gandharva-nagarōpameṣu ca*)·五取蘊中(*pañcasūp'ādāna-skandhesu sthitvā*)，如實了知如夢·乃至如化五蘊·無實相已(·*lakṣaṇeṣu*)，發起勇猛身心精進(*vīrya-pāramitāṃ pari-pūrayati*)。

subhūtir āha: kathaṅ ca bhagavan bodhisattvo mahāsattvo 'lakṣaṇeṣu pañcasūp'ādāna-skandheṣu sthitvā vīrya-pāramitāṃ pari-pūrayati?

10 [366a10] (*bhagavān āha:*) (*iha subhūte*) 是菩薩摩訶薩(*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，發起勇猛身精進故(*kāyikaṃ ca caitasikaṃ ca vīryaṃ ā-rabhate*)，引發殊勝迅疾神通(*sa kāyikena vīryeṇa rddhim abhi-nir-harati*, (PSP_6-8:35))，能往十方·殑伽沙等·諸佛世界(*daśa-dig-loka-dhātum gatvā*)，親近如來·應·正等覺(*buddhān bhagavataḥ pary-up'āste*)，以無量種上妙供具，供養、恭敬、尊重、讚歎，於諸佛所，種諸善根，利益安樂諸有情類(*sattvānāṃ cārthaṃ karoti*)，亦能嚴淨種種佛土。是菩薩摩訶薩(*sa*)，由身精進(*tena kāyikena vīryeṇa*)，成熟有情(*sattvān pari-pācayati*)，隨其所宜，以三乘法(*triṣu yāneṣu*)，方便安立·各令究竟(*ni-veśayati vi-nayati prati-sthāpayati śrāvaka-yāne pratyekabuddha-yāne 'n-ut-tare buddha-yāne*)。

20 [366a17] 如是(*evaṃ khalu*)，善現(*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩(*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多(*prajñāpāramitāyāṃ carann*)，由身精進，能速圓滿無相精進波羅蜜多(*a-lakṣaṇāṃ vīrya-pāramitāṃ pari-pūrayati*)。

是菩薩摩訶薩(*sa*)，發起勇猛心精進故(*caitasikena vīryeṇa*)，引發諸聖·無漏道支·所攝聖道(*an-ā-sravaṇa mārga-pary-ā-pannena*)，圓滿精進波羅蜜多(*vīrya-pāramitāṃ pari-pūrayati*)。於中(*yatra*)，具能攝諸善法(*pary-ā-pannāḥ sarva-kuśalā dharmās*)，謂(*tad-yathā*)·四念住(*catvāri smṛty-upa-sthānāni*)·乃至(*catvāri samyak-pra-hāṇāni catvāra rddhi-pādāḥ pañcēndriyāni pañca-balāni sapta bodhy-aṅgāny*)八聖道支(*āryāṣṭāṅga-mārgaṃ*)，若空、無相、無願解脫門(*trīṇi vi-mokṣa-mukhāni*)，若四靜慮、四無量(*catvāry a-pra-māṇāni catvāri dhyānāni*)、四無色定(*catasra ārūpya-sam-ā-pattayo*)，若八解脫(·*ṣṭa-vi-mokṣā*)·乃至(*navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattayaś*)十遍處，若苦、集、滅、道聖諦(*catvāri satyāni*)，若布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多，若極喜地·乃至法雲地，若一切陀羅尼門、三摩地門(*pañcābhi-jñāḥ samādhiḥ dhāraṇī-mukhāni daśa bodhisattva-bhūmayo*)，若內空·乃至無性自性空，若真如·乃至不思議界，若五眼、六神通，若如來十力(*daśa tathāgata-balāni*)·乃至(*catvāri vaiśāradīyāni catasraḥ prati-saṃ-vido*)十八佛不共法(·*ṣṭādaś'āveṇikā buddha-dharmāḥ*)，若無忘失法、恆住捨性，若一切智、道相智、一切相智(*yatra bodhisattvena mahāsattvena caratā sarv'ākāra-jñatā pari-pūrayitavyā*)。

是菩薩摩訶薩，由·心精進，諸相·隨好·皆得圓滿，放大光明·照無邊界。由·心精進·極圓滿故 (*yasyām pari-pūrṇāyām*)，便能永斷一切煩惱習氣相續 (*sarva-vāsanā'nu-samdhim pra-hāsyati. sarva-vāsanā'nu-samdhim pra-hāya*)，證得無上正等菩提，轉妙法輪，具三十二相 (*lakṣaṇa-pari-niṣ-pattim pari-pūrayiṣyati. lakṣaṇa-pari-niṣ-pattim pari-pūrya,*) (*prajñāpāramitāyām caran, samanta-pra-bhatām ā-rāgayiṣyati. samanta-pra-bhatām ā-rāgya,*) (*dharmā-cakraṃ ca pravartayīṣyati dvā-das'ākāraṇa tri-pari-vartasya pra-vartatena*)，令三千界 (*tri-sāhasra loka-dhātuḥ*)·六種變動 (*sad-vi-kāram pra-kampiṣyate saṃ-pra-kampiṣyate, pravedhiṣyate saṃ-pra-vedhiṣyate, pra-caliṣyati saṃ-pra-caliṣyati*)。其中 (*sarve ca tri-sāhasra-mahā-sāhasraṃ loka-dhātum*)有情，蒙光照觸 (*ava-bhāsenā sphāriṣyati*)，觀斯變動，聞正法音 (*tasya punas tathāgatasyārhatāḥ samyak-saṃ-buddhasya śabda niś-cariṣyati, tatra ye tri-sāhasre mahā-sāhasre loka-dhātāu sattvās taṃ śabdaṃ śroṣyanti*)，隨其所應·於三乘道，得不退轉，各得究竟 (*te sarve ni-yatā bhaviṣyanty an-ut-tareṣu trisu yānesu*)。

15 [366b07] 如是，善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多，圓滿精進波羅蜜多。由此精進波羅蜜多，多有所作 (*evaṃ bahu-pra-kārā subhūte bodhisattvasya mahāsattvasya vīrya-pāramitā*)。是菩薩摩訶薩，安住精進波羅蜜多 (*yasyām vīrya-pāramitāṃ sthitvā, bodhisattvena mahāsattvena*)，速能圓滿一切佛法 (*sarva-buddha-dharmān pari-pūrya*)，疾證無上正等菩提 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āptavyāḥ*)。
20 (*evaṃ khalu subhūte bodhisattvo mahāsattvo '-laksanām vīrya-pāramitām pari-pūrayati*)。

[366b12] 復次 (*punar aparam*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyām caran*)，安住如夢 (*svapnōpameṣu pañcasūp'ādāna-skandheṣu*)、如響 (*prati-śrutkōpameṣu*)、如像 (*prati-bhāśōpameṣu*)、如光影 (*prati-bimbōpameṣu*)、如陽焰 (*marīcy-upameṣu*)、如幻 (*māyōpameṣu* (PSP_6-8:36))、如化 (*nir-mitakōpameṣu*) (*gandharva-nagarōpameṣu ca*)·五取蘊中 (*pañcasūp'ādāna-skandheṣu sthitvā*)，圓滿靜慮波羅蜜多 (*'-laksaneṣu dhyāna-pāramitām pari-pūrayati*)。

30 *subhūtir āha: katham bhagavan bodhisattvo mahāsattvo '-lakṣaṇeṣu pañcasūp'ādāna-skandheṣu sthitvā dhyāna-pāramitām pari-pūrayati?*

(*bhagavān āha:*) 善現 (*iha subhūte*)！云何·菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，安住如夢·乃至如化五取蘊中，圓滿靜慮波羅蜜多？謂·菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyām caran*)，如實了知如夢·乃至如化五蘊·無實相已，入初靜慮 (*prathamam dhyānam upa-saṃ-padya, vi-harati*)·乃至 (*dvitīyam tritīyam*) 第四靜慮 (*caturtham dhyānam upa-saṃ-padya, vi-harati*)，入慈無量·乃至捨無量 (*maitrī-karuṇām muditām upēkṣām*)，入空無邊處定 (*ākāś'ānanty'āyatanam*)·乃至 (*vijñān'ānanty'āyatanam ākiñcany'āyatanam*) 非想非非想處定 (*naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatanam upa-saṃ-*

padya, vi-harati)；修空、無相、無願三摩地 (*śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-samādhīṃ bhāvayati*)，修如電三摩地 (*vi-dyutōpamañ ca samādhīṃ bhāvayati*)，修金剛喻三摩地 (*vajrōpamañ ca samādhīṃ bhāvayati*)，修聖正三摩地；住金剛喻三摩地中。除·如來定，於·餘所有·若共二乘 (*yatra samādhau sthitvā, ye ke-cit samādhayaḥ, śrāvaka-samādhir vā pratyekabuddha-samādhir vā*)·若餘勝定 (*ye 'py anye samādhigaṇās*)，一切能入具足·安住 (*tān sarvān kāyena saṃ-sprśyōpa-saṃ-padya, vi-harati*)。然，於如是靜慮、無量、無色定等，不生味著 (*na ca tān samādhīn ā-svādayati*)，亦不耽著彼所得果 (*na ca sam-ā-patti-phalam*)。

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？ (*tathā hi*) 是菩薩摩訶薩 (*sa bodhisattvo mahāsattvas*)，如實了知·靜慮、無量、無色定等 (*tān samādhīn*)·及一切法·皆同無相 (*a-lakṣaṇān jānāty*)，無性為性 (*a-bhāva-sva-bhāvavāt*)。不應·無相味著無相 (*tat kim a-lakṣaṇo dharmo 'lakṣaṇaṃ dharmam ā-svādayiṣyati*)；不應·無性味著無性 (*a-bhāva-sva-bhāvo dharmo 'bhāva-sva-bhāvaṃ dharmam ā-svādayiṣyati*)。無味著故 (*so 'n-ā-svādayan*)，終不隨順靜慮、無量、無色定等勢力，而生 (*na kasya-cit sam-ā-patter vaśenōpa-patsyate*) (*kāma-dhātau vā*) 色、無色界 (*rūpa-dhātau vārūpya-dhātau vā*)。

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？ (*tathā hi*) 是菩薩摩訶薩 (*sa*)，於一切界 (*tān dhātūn*)，都無所得 (*nōpa-labhate*)；於能入定 (*yo 'pi sam-ā-padyeta*)、及所入定、由此入定 (*yena vā sam-ā-padyate*)、為此入定，亦無所得 (*tam api nōpa-labhate*)。

[366c03] 是菩薩摩訶薩，於一切法無所得故 (*'n-upa-lambhamāno*)，速能圓滿無相靜慮波羅蜜多 (*'-laksanām dhyāna-pāramitām pari-pūrayati*)。由此靜慮波羅蜜多 (*sa tayā dhyāna-pāramitayā*)，超諸聲聞及獨覺地 (*śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmim ati-krāmati*)。

[366c06] (*atha khalv*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白言 (*bhagavantam etad avocat*)：「世尊！是菩薩摩訶薩，云何 (*katham bhagavan bodhisattvo mahāsattvo*) 圓滿無相靜慮波羅蜜多 (*dhyāna-pāramitayā*)，超諸聲聞及獨覺地 (*śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmim ati-krāmati*)？」

[366c08] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「 (*tathā hi subhūte*) 是菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*)，善學內空 (*'dhy-ātma-śūnyatāyām su-sikṣito*)·乃至 (*bahirdhā-śūnyatāyām adhy-ātma-bahirdhā-śūnyatāyām yāvad*) 無性自性空故 (*a-bhāva-sva-bhāva-śūnyatāyām su-sikṣito*)，便能圓滿無相靜慮波羅蜜多，超諸聲聞及獨覺地。是菩薩摩訶薩，住諸空中 (*na cēha śūnyatāsu*)，於一切法 (*kaś-cid dharma*) 都無所得 (*upa-labhyate*)；不見有法離諸空者 (*yatrāva-tiṣṭhet*)。是菩薩摩訶薩，安住此中，不得預流果 (*srota-ā-patti-phale vā*)·乃至 (*sakṛd-ā-gāmi-phale vā 'n-ā-gāmi-phale vā 'rhattve vā*) 不得獨覺菩提 (*pratyekabuddhatve vā*)，亦復 (*yāvat*) 不得諸菩薩行、及佛無上正等菩提 (*sarv'ākāra-jñātāyām vā*)。如是諸空 (*sā 'pi śūnyā*)，亦皆空故 (*śūnyatayā*)。是菩薩摩訶薩，由住此空 (*sa*

ābhiḥ sūnyatābhir bodhisattvo (PSP_6-8:37) *mahāsattvo*)，超諸聲聞、獨覺等地，證入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmam ava-krāmati*)。」

[366c16] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*)：「諸菩薩摩訶薩，以何為生 (*katamo bhagavan bodhisattvasya mahāsattvasy' āmaḥ*)？以何為離生 (*katamo ni-yāmaḥ*)？」

[366c17] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「諸菩薩摩訶薩，以一切有所得 (*sarvaḥ subhūte bodhisattvasya mahāsattvasyōpa-lambha*)，為生 (*āmaḥ*)；以一切無所得 (*sarvān-upa-lambho*)，為離生 (*ni-yāmaḥ*)。」

[366c19] 具壽善現白言 (*subhūtir āha*)：「世尊！諸菩薩摩訶薩，以何為有所得 (*katamo bhagavann upa-lambhaḥ*)？以何為無所得 (*katamo 'n-upa-lambhaḥ*)？」

[366c21] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「諸菩薩摩訶薩，以一切法，為有所得。謂·菩薩摩訶薩，以色 (*rūpaṃ subhūte bodhisattvasya mahāsattvasyōpa-lambhaḥ*)、受 (*vedanā*)、想 (*saṃjñā*)、行 (*saṃskārā*)、識 (*viññānaṃ*)，為有所得 (*upa-lambhaḥ*)；以眼處 (*caḥsur upa-lambhaḥ*)·乃至 (*śrotraṃ ghrāṇaṃ jihvā kāyo*) 意處 (*mana*)，為有所得 (*upa-lambho*)；以色處·乃至法處 (*rūpa-śabda-gandha-rasa-spraṣṭavya-dharmā*)，為有所得 (*upa-lambhaḥ*)；以眼界·乃至意界，為有所得；以色界·乃至法界，為有所得；以眼識界·乃至意識界，為有所得；以眼觸·乃至意觸，為有所得；以眼觸為緣所生諸受 (*caḥsur-viññānaṃ caḥsuḥ-saṃ-sparśaś caḥsuḥ-saṃ-sparśa-pratyaya-vedanōpa-lambhaḥ*)·乃至 (*evaṃ śrotra-ghrāṇa-jihvā-kāyo*) 意觸為緣所生諸受，為有所得 (*mano-viññānaṃ manaḥ-saṃ-sparśo manaḥ-saṃ-sparśa-pratyaya-vedanōpa-lambhaḥ*)；以地界 (*prthivī-dhātur*)·乃至 (*ab-dhātus tejo-dhātur vāyu-dhātur ākāśa-dhātur*) 識界 (*viññāna-dhātur*)，為有所得 (*upa-lambhaḥ*)；以因緣·乃至增上緣 (*pratītya-sam-ut-pāda*)，為有所得 (*upa-lambhaḥ*)；以無明 (*a-vidyā*)·乃至 (*saṃskārā viññānaṃ nāma-rūpaṃ ṣaḍ-āyatanaṃ sparśo vedanā trṣṇā up'ādānaṃ bhāvo jātir*) 老死 (*jarā-maraṇa-śoka-parideva-duḥkha-daurmanasyōp'āyāsā*)，為有所得 (*upa-lambhaḥ*)；以布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多 (*sarva-pāramitāḥ*)，為有所得；以內空·乃至無性自性空 (*sarva-sūnyatāḥ*)，為有所得；以真如·乃至不思議界，為有所得；以苦、集、滅、道聖諦，為有所得；以四念住·乃至八聖道支 (*sarva-bodhi-pakṣyā dharmāḥ*)，為有所得；以空、無相、無願解脫門，為有所得；以四靜慮、四無量、四無色定，為有所得；以八解脫·乃至十遍處，為有所得；以淨觀地·乃至如來地，為有所得；以極喜地·乃至法雲地，為有所得；以一切陀羅尼門、三摩地門 (*sarva-samādhayaḥ sarva-dhāraṇī-mukhāny*)，為有所得； (*ārya-satyā-pramāṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattayaḥ sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāny aṣṭa-vi-mokṣā navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattayo*) 以五眼、六神通，為有所得；以如來十力·乃至十八不共法 (*'bhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇikā buddha-dharmā*)，為有所得 (*upa-lambhaḥ*)；以三十二大士相、八十隨好，為有所得；

以無忘失法、恒住捨性，為有所得；以一切智、道相智、一切相智，為有所得（*sarv'ākāra-jñatāḥ subhūte bodhisattvasya mahāsattvasyōpa-lambhaḥ*）；以預流果、乃至獨覺菩提，為有所得；以一切菩薩摩訶薩行，為有所得；以諸佛無上正等菩提，為有所得；以一切智智，為有所得。善現！諸菩薩摩訶薩，以如是等種種法門，為有所得。即有所得，說名為生（*ayam ucyate āmaḥ*）。

[367a19] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，以一切法·無行、無得、無說、無示，為無所得（*ni-yāmaḥ punaḥ subhūte yatraiṣāṃ dharmāṇāṃ pra-vy-ā-hāro nōpa-labhate*）。謂·諸菩薩摩訶薩，以色（*rūpasya*）、受（*vedanāyāḥ*）、想（*saṃjñāyāḥ*）、行（*saṃskārāṇāṃ*）、識（*vijñānasya*）·無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？色自性·乃至識自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以眼處·乃至意處·無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？眼處自性·乃至意處自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以色處·乃至法處·無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？色處自性·乃至法處自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以眼界·乃至眼界·無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？眼界自性·乃至眼界自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以色界·乃至法界·無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？色界自性·乃至法界自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以眼識界·乃至意識界·無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？眼識界自性·乃至意識界自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以眼觸·乃至意觸·無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？眼觸自性·乃至意觸自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受·無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？眼觸為緣所生諸受自性·乃至意觸為緣所生諸受自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以地界·乃至識界·無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？地界自性·乃至識界自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以因緣·乃至增上緣（*skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādasya*）·無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？因緣自性·乃至增上緣自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以無明·乃至老死（*pratītya-sam-ut-pādāṅgānāṃ vā*）·無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？無明自性·乃至老死自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多（*sarva-pāramitānām*）·無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？布施波羅蜜多自性·乃至般若波羅蜜多自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以內空·乃至無性自性空（*sarva-sūnyatānām*）·無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？內空自性·乃至無性自性空自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以真如·乃至不思議界·無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？真如自性·乃至不思議界自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以苦、集、滅、道聖諦·無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？苦、集、滅、道聖諦自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以四念住·乃

至八聖道支 (*sarva-bodhi-pakṣyāṇām dharmāṇām ārya-satyānām*) · 無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？四念住自性 · 乃至八聖道支自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以空、無相、無願解脫門 · 無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？空、無相、無願解脫門自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以四靜慮、四無量、四無色定 · 無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？四靜慮、四無量、四無色定自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以八解脫 · 乃至十遍處 · 無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？八解脫自性 · 乃至十遍處自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以淨觀地 · 乃至如來地 · 無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？淨觀地自性 · 乃至如來地自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以極喜地 · 乃至法雲地 · 無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？極喜地自性 · 乃至法雲地自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以一切陀羅尼門、三摩地門 (*a-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhānām*) · 無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？一切陀羅尼門、三摩地門自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以五眼、六神通 · 無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？五眼、六神通自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以如來十力 · 乃至十八佛不共法 (*śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-dāsa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmāṇām sarv'ākāra-jñatāyāḥ*) · 無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？如來十力自性 · 乃至十八佛不共法自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以三十二大士相、八十隨好 · 無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？三十二大士相、八十隨好自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以無忘失法、恒住捨性 · 無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？無忘失法、恒住捨性自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以一切智、道相智、一切相智 · 無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？一切智、道相智、一切相智自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以預流果 · 乃至獨覺菩提 · 無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？預流果自性 · 乃至獨覺菩提自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以一切菩薩摩訶薩行 · 無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？一切菩薩摩訶薩行自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以諸佛無上正等菩提 · 無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何？諸佛無上正等菩提自性，皆不可行、得、說、示故。諸菩薩摩訶薩，以一切智智 · 無行、無得、無說、無示，為無所得。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? (*tathā hi subhūte rūpasya yaḥ sva-bhāvaḥ, so 'pra-vy-ā-hāro. vedanāyāḥ saṃjñāyāḥ saṃskārāṇām, vijñānasya yaḥ sva-bhāvaḥ, so 'pra-vy-ā-hāraḥ. skandha-dhātva-āyatana-pratītya-sam-ut-pādasya pratītya-sam-ut-pādāṅgānām vā yaḥ sva-bhāvaḥ, so 'pra-vy-ā-hāraḥ.* (PSP_6-8:38) *sarva-pāramitānām sarva-śūnyatānām sarva-bodhi-pakṣyāṇām dharmāṇām yaḥ sva-bhāvaḥ, so 'pra-vy-ā-hāraḥ. ārya-satyānām a-pra-māṇānām dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-*

mukhānām yaḥ sva-bhāvaḥ, so 'pra-vy-ā-hārah. śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñānām yaḥ sva-bhāvaḥ, so 'pra-vy-ā-hāro. daśānām bodhisattva-bhūmīnām yaḥ sva-bhāvaḥ, so 'pra-vy-ā-hārah. daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmānām yaḥ sva-bhāvaḥ, so 'pra-vy-ā-hārah.) 一切智智自性，皆不可行、得、
5 說、示故 (*sarv'ākāra-jñātāyā yaḥ sva-bhāvaḥ, so 'pra-vy-ā-hārah*) 。

[368a23] 善現！諸菩薩摩訶薩 (*ayaṃ subhūte bodhisattvasya mahāsattvasya*)，以如是等種種法門·無行、無得、無說、無示，為無所得。即無所得，說名離生 (*ni-yāmaḥ*) 。

諸菩薩摩訶薩，證入正性離生位已 (*ni-yāmam a[va]-krānto bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，圓滿一切靜慮、解脫、等持、等至 (*samādhi-pari-pūrṇo*)。尚不隨定勢力而生 (*na sam-ā-patti-vaśenōpa-padyate*)，況 (*prāg eva*) 隨貪 (*rāgaṃ vā*)、瞋 (*doṣaṃ vā*)、癡等煩惱 (*mohaṃ vôt-pādayed*)！若隨煩惱勢力而生，無有是處。是菩薩摩訶薩，安住此中 (*yatra sthitvā*)·造作諸業 (*tat karmābhisams-kuryād*)，由業勢力·流轉諸趣 (*yena karmābhisams-kāreṇa caturṇām dhyānānām anyatamenōpa-padyeta*)，亦無是處 (*nēdaṃ sthānaṃ vidyate*)。

(*'nyatra*) 是菩薩摩訶薩，雖住如幻諸行聚中 (*māyōpameṣu sthitvā*)，作諸有情如實饒益 (*sarva-sattvānām arthaṃ karoti*)，而不得幻、及諸有情 (*na ca sattvān upa-labhamānaḥ*)。是菩薩摩訶薩，於如是事·無所得時，成熟有情 (*sattvāṃś ca pari-pācayati*)，嚴淨佛土 (*buddha-kṣetraṃ ca pari-śodhayati*)·常無解廢。

[368b05] 如是 (*evaṃ khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*)，行深般若波羅蜜多時，速能圓滿無相靜慮波羅蜜多。由此靜慮波羅蜜多速圓滿故 (*dhyāna-pāramitāṃ pari-pūrya*)，疾證無上正等菩提，轉妙法輪 (*yāvad dharma-cakraṃ pra-vartayati*)，度有情眾——如是法輪，名·無所得 (*yad-utān-upa-lambha-śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-cakraṃ*) 。

[368b10] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，安住如夢 (*svapnōpamān dharmān pari-jānāti*)、如響 (*prati-śrutkōpamān*)、如像 (*prati-bhāsōpamān*)、如光影 (*prati-bimbōpamān*)、如陽焰 (*marīcy-upamān*)、如幻 (*māyōpamān*)、如化 (*nir-mitakōpamān*) (*gandharva-nagarōpamān*)·五取蘊中 (*sarva-dharmān pari-jānāti*)，圓滿般若波羅蜜多。是菩薩摩訶薩，如實了知諸法性相一切如夢·乃至如化，便能圓滿無相般若波羅蜜多。」

[368b14] (*atha khalv*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白言 (*bhagavantam etad avocat*)：「世尊！云何 (*kathaṃ punar bhagavan*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時，如實了知諸法性相一切如夢 (*svapnōpamān sarva-dharmān pari-jānāti*)·乃至 (*prati-śrutkōpamān prati-bhāsōpamān prati-bimbōpamān marīcy-upamān māyōpamān*) 如化 (*nir-mitakōpamān gandharva-nagarōpamāṃś ca sarva-dharmān pari-jānāti*)？」

[368b17] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「 (*iha subhūte*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) , 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*) , 不見夢 (*na svapnaṃ*) , 不見見夢者 (*na svapna-darśinaṃ paśyati*) ; 不聞響 (*na prati-śrutkān*) , 不見聞響者 (*na prati-śrutkā-darśinaṃ*) ; 不見像 (*na prati-bhāsaṃ*) , 5 不見見像者 (*na prati-bhāsa-darśinaṃ*) ; 不見光影 (*na prati-bimbaṃ*) , 不見見光影者 (*na prati-bimba-darśinaṃ*) ; 不見陽焰 (*na marīciṃ*) , 不見見陽焰者 (*na marīci-darśinaṃ*) ; 不見幻 (*na māyāṃ*) , 不見見幻者 (*na (PSP_6-8:39) māyā-darśinaṃ*) ; 不見化 (*na nir-mitakaṃ*) , 不見見化者 (*na nir-mitaka-darśinaṃ*) 。 (*na gandharva-nagaraṃ na gandharva-nagara-darśinaṃ ca paśyati*)

10 所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? (*tathā hi*) 夢 (*vi-pary-āsaḥ svapno*) · 乃至 (*vi-pary-āsaḥ prati-śrutkā, vi-pary-āsaḥ prati-bhāso, vi-pary-āsaḥ prati-bimbaṃ, vi-pary-āso marīcir, vi-pary-āso māyā,*) 化 (*vi-pary-āso nir-mitako*) (*vi-pary-āso gandharva-nagaraṃ*) , 皆是愚夫、異生、顛倒之所執著 (*vi-pary-āsa eṣa bāla-prthag-janānām*) 。 (*punar*) 諸阿羅漢、獨覺、菩薩摩訶薩眾、及諸如來·應·正等覺, 15 皆不見夢 (*nāpi svapna-darśanaṃ*) , 不見見夢者 (*nāpi svapna-darśī*) ; 乃至 (*na prati-śrutkā-darśanaṃ, nāpi prati-śrutkā-darśī, na prati-bhāsa-darśanaṃ, nāpi prati-bhāsa-darśī, na prati-bimba-darśanaṃ, nāpi prati-bimba-darśī, na marīci-darśanaṃ, na marīci-darśī, na māyā-darśanaṃ, na māyā-darśī*) · 不見化 (*na nir-mitaka-darśanaṃ*) , 不見見化者 (*na nir-mitaka-darśī,*) (*na gandharva-nagara-darśanaṃ, na gandharva-nagara-darśī,*) (*evaṃ yāvan nārhan na pratyekabuddho na bodhisattvo mahāsattvo na tathāgato 'rhan samyak-sam-buddhaḥ*) 。

20 所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? 以 (*tathā hy*) 一切法, 無性為性 (*a-bhāva-sva-bhāvāḥ sarva-dharmā*) , 非成 (*an-ut-pannā*) 、非實 (*a-sad-bhūtā*) , 無相、無為, 非實有性, 與涅槃等。若一切法無性為性, 廣說·乃至與涅槃等 (*ye 'bhāva-sva-bhāvāḥ sarva-dharmās, te pari-niṣ-pannās*) , 云何 (*tatra kim*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) , 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*) , 於一切法, 起有性想 (*bhāva-samjñī bhaviṣyati*) 、成想 (*pari-niṣ-panna-samjñī vā*) 、實想 (*sad-bhūta-samjñī vā*) 、有相、有為、有實性想? 若起此想, 無有是處 (*nēdam sthānaṃ vidyate*) 。

30 所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? 若一切法·有少自性 (*na sā prajñāpāramitā syād, yadi kasya-cid dharmasya sva-bhāvo bhavet*) 、有成 (*pari-niṣ-pattir vā*) 、有實 (*sad-bhūtātā vā*) 、有相、有為、有實性可得者, 則所修行甚深般若波羅蜜多, 應非般若波羅蜜多。

[368c04] 如是, 善現! 諸菩薩摩訶薩, 行深般若波羅蜜多時 (*evaṃ caran bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ*) , 不著色 (*na rūpe sajjati*) · 乃至 (*na vedanāyāṃ na samjñāyāṃ na saṃskāreṣu*) 識 (*na vijñāne sajjati*) , 不著眼處·乃至意處, 不著色處·乃至法處, 不著眼界·乃至眼界, 不著色界·乃至法界, 不著眼識界·乃至意識界, 不著眼觸·乃至意觸, 不著眼觸為緣所生諸受·乃至意

觸為緣所生諸受，不著地界·乃至識界，不著因緣·乃至增上緣，不著從緣所生諸法 (*na skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādeṣu sajjati*)，不著無明·乃至老死 (*na pratītya-sam-ut-pādāṅgeṣu sajjati*)，不著欲界 (*na kāma-dhātau*)、色界 (*na rūpa-dhātau*)、無色界 (*n' ārūpya-dhātau sajjati*)，不著一切靜慮、解脫、等持、等至 (*a-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu na sajjati*)，不著四念住·乃至八聖道支 (*sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyeṣu dharmeṣu na sajjati*)，不著空、無相、無願解脫門 (*sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-samādhau na sajjati*)，(*ārya-satyēṣu na sajjati*) 不著布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāyāṃ na sajjati*)·乃至 (*śīla-pāramitāyāṃ kṣānti-pāramitāyāṃ vīrya-pāramitāyāṃ dhyāna-pāramitāyāṃ*) 般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ na sajjati*)，不著苦、集、滅、道聖諦，不著內空·乃至無性自性空，不著真如·乃至不思議界，不著淨觀地·乃至如來地，不著極喜地·乃至法雲地，不著一切陀羅尼門、三摩地門，不著五眼、六神通，不著如來十力·乃至十八佛不共法，不著三十二大士相、八十隨好，不著無忘失法、恒住捨性，不著一切智、道相智、一切相智，不著預流果·乃至獨覺菩提，不著一切菩薩摩訶薩行，不著諸佛無上正等菩提，不著一切智智。

[368c24] (*evaṃ khalu subhūte*) 是菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，於如是等一切法門，由不著故，便能圓滿菩薩初地 (*prathamāṃ bhūmiṃ pari-pūrayati*)·乃至十地，而於其中 (*tatra*)，不生貪著 (*cchanda-rāgaṃ nôt-pādayati*)。

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？(*tathā hi*) 是菩薩摩訶薩，不得初地 (*tām bhūmiṃ nōpa-labhate*)·乃至十地·能、所圓滿，云何於中 (*tat kiṃ tatra*)，而起貪著 (*cchanda-rāgaṃ kariṣyaty*)？(*evaṃ dvitīyāṃ bhūmiṃ trtīyāṃ bhūmiṃ caturthāṃ bhūmiṃ pañcamīṃ bhūmiṃ* (PSP_6-8:40) *ṣaṣṭhīṃ bhūmiṃ saptamīṃ bhūmiṃ aṣṭamīṃ bhūmiṃ navamīṃ bhūmiṃ daśamīṃ bhūmiṃ pari-pūrayati, tatra cchanda-rāgaṃ nôt-pādayati. tat kasya hetoḥ? tathā hi sa tā bhūmīr nōpa-labhate, tat kin tatra chanda-rāgaṃ kariṣyati.*)

是菩薩摩訶薩，雖行深般若波羅蜜多，而不得深般若波羅蜜多。由不得深般若波羅蜜多故，亦不得一切法。是菩薩摩訶薩，雖觀般若波羅蜜多攝一切法 (*evaṃ daśamyāṃ bhūmau caran, sarva-dharmāś ca tatra prajñāpāramitāyāṃ antar-gatān paśyati*)，而於諸法都無所得 (*tāś ca sarva-dharmān nōpa-labhate*)。

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？以 (*tathā hi*) 一切法 (*te sarva-dharmāḥ*) 與此般若波羅蜜多 (*sā ca prajñāpāramitā*)，皆無二 (*'dvayā*)、無二處 (*'dvaidhī-kārāḥ*)。

何以故 (*tat kasya hetoḥ*)？一切法性，不可分別 (*tathā hi sarva-dharmānām na kaś-cid bhedo 'sti*)。說為真如，說為法界 (*dharmā-dhātu-nir-deśena tathatā-nir-deśena*)，說為實際，諸法，無雜、無差別故 (*bhūta-koṭi-nir-deśenā-saṃ-bhinnāḥ sarva-dharmāḥ*)。』

[369a06] (*atha khalv*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「世尊！若 (*yadi bhagavann*) 一切法·其性無雜、無差別者 (*a-saṃ-bhinnatā sarva-dharmāṇām*) , 云何 (*tatra katham*) 可說是善、是非善 (*kuśala-dharma-nir-deśo bhavati*) , 是有記、是無記, 是有漏、是無漏 (*s'ā-sravāṇām an-ā-sravāṇāṅ ca dharmāṇām nir-deśo bhavati*) , 是世間、是出世間 (*laukika-lokōt-tarāṇām vā*) , 是有為、是無為, 有如是等差別法門 (*saṃs-kṛtā-saṃs-kṛtānām dharmāṇām nir-deśo bhavati*) ? 」

[369a10] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「於意云何 (*tat kiṃ manyase*) , (*subhūte*) , 一切法實性中 (*yā dharmāṇām dharmatā*) , 有法 (*sā kasya-cid dharmasya*) · 可說 (*pra-vy-ā-hārah*) 是善、是非善, 是有記、是無記, 是有漏、是無漏, 是世間、是出世間, 是有為 (*saṃs-kṛtasya vā*) 、是無為 (*'-saṃs-kṛtasya vā*) , 是預流果 (*srota-ā-patti-phalasya vā*) 、是一來果 (*sakṛd-ā-gāmi-phalasya vā*) 、是不還果 (*'n-ā-gāmi-phalasya vā*) 、是阿羅漢果 (*'rhattvasya vā*) 、是獨覺菩提 (*pratyeka-bodher vā*) 、是一切菩薩摩訶薩行 (*bodhisattvatāyā vā*) 、是諸佛無上正等菩提不 (*samyak-saṃ-bodher vā*) ? 」

[369a15] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「不也 (*no*) 。世尊 (*bhagavan*) ! 」

[369a16] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「由是因緣, 當知 (*tad anena subhūte pary-āyeṇaivam veditavyam*) · 一切法, 無雜、無差別 (*a-saṃ-bhinnāḥ sarva-dharmā*) 、無相 (*a-lakṣaṇā*) 、無生 (*an-ut-pannā*) 、無滅、無礙、無說、無示 (*a-vi-nir-bhogāḥ sarva-dharmā*) 。

善現！當知·我本修學菩薩道時, 於法自性都無所得 (*na mayā subhūte sarvāṃ bodhisattva-caryāṃ caratā, kaś-cid dharmōpa-labdho*) , 謂·不得色 (*rūpam iti vā*) 、受 (*vedanēti vā*) 、想 (*saṃjñēti vā*) 、行 (*saṃskārā iti vā*) 、識 (*viññānam iti vā*) , 不得眼處·乃至意處, 不得色處·乃至法處, 不得眼界·乃至意界, 不得色界·乃至法界, 不得眼識界·乃至意識界 (*skandha-dhātṅ-āyatanānīti vā*) , 不得眼觸·乃至意觸, 不得眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受, 不得地界·乃至識界, 不得因緣·乃至增上緣, 不得從緣所生諸法 (*pratītya-sam-ut-pannā iti vā*) , 不得無明·乃至老死 (*pratītya-sam-ut-pādāṅgānīti vā*) , 不得欲界 (*kāma-dhātur vā*) 、色界、無色界 (*rūpa-dhātur vārūpya-dhātur vā*) , 不得善、非善 (*kuśalā-kuśalā vā dharmāḥ*) , 不得有記、無記, 不得有漏 (*s'ā-sravā vā*) 、無漏 (*'n-ā-sravā vā*) , 不得世間、出世間, (*sāvadyā vā 'n-avadyā vā*) 不得有為 (*saṃs-kṛtam iti vā*) 、無為 (*'-saṃs-kṛtam iti vā*) , 不得四念住·乃至八聖道支, 不得四靜慮、四無量、四無色定, 不得八解脫·乃至十遍處, 不得空、無相、無願解脫門, 不得苦、集、滅、道聖諦, 不得布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多, 不得內空·乃至無性自性空, 不得真如·乃至不思議界, 不得淨觀地·乃至如來地, 不得極喜地·乃至法雲地, 不得一切陀羅尼門、三摩地門, 不得五眼、六神通, 不得如來十力·乃至十八不共法, 不得三十二大士相、八十隨好, 不得無忘失法、恆住捨性, 不得一切智、道相智、一切相智, 不得預流果 (*yāvac chrota-ā-patti-phalam*

vā) · 乃至 (*sakṛd-ā-gāmi-phalaṃ vā 'n-ā-gāmi-phalaṃ vā 'rhattvaṃ vā*) 獨覺菩提 (*pratyeka-bodhir vā*)，不得一切菩薩摩訶薩行 (*bodhisattvatā vā*)，不得諸佛無上正等菩提 (*samyak-saṃ-bodhir vā*)。

[369b10] 如是 (*evaṃ khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ carati*)，從初發心 (*prathama-cittōt-pādam up'ādāya*) · 乃至 (*yāvad*) 安坐妙菩提座 (*an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃbhotsyate*)，(*'n-upa-lambha-yogena*) 常應善學諸法自性 (*evaṃ caratā* (PSP_6-8:41) *subhūte bodhisattvena mahāsattvena sarva-dharmāṇāṃ sva-bhāve kuśalena bhavitavyam*)。若能善學諸法自性 (*sarva-dharmāṇāṃ sva-bhāva-kuśalo*)，則能善淨大菩提道 (*bodhi-mārgaṅ ca pariśodhayiṣyati*)，亦能圓滿諸菩薩行，成熟有情 (*sattvāṃś ca pari-pācayiṣyati*)，嚴淨佛土 (*buddha-kṣetraṃ ca pariśodhayiṣyati*)，(*yatra sthitvā*) 速證無上正等菩提 (*'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhya*)，轉妙法輪，以三乘法 · 方便調伏諸有情眾 (*sattvān vi-nayiṣyati*)，令於三有 · 不復輪迴 (*ye vi-nītatvās triṣu bhaveṣu na dṛśyante*)，證得涅槃 · 究竟安樂。

[369b17] 如是 (*evaṃ khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*)，應以無相而為方便，修學般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ śikṣitavyam a-lakṣaṇa-yogena*)。』
ārya-pañca-viṃśati-sāhasrikāyāṃ bhagavatyāṃ prajñāpāramitāyāṃ abhi-
 20 *amayālaṃ-kārānu-sāreṇa saṃśodhitāyāṃ eka-kṣaṇābhi-samayādhi-kāraḥ śikṣā-*
pari-sam-āpti-pari-vartaḥ saptamaḥ (PSP_6-8:42): empty (PSP_6-8:43)

第二分・眾德相品・第七十六之一³⁵

(PSP_6-8:43) *pañca-viṃśati-sāhasrikā prajñāpāramitā VIII*

5 *punar aparaṃ subhūte teṣāṃ eva svapnôpamānāṃ sarva-dharmāṇāṃ a-*
vastukānāṃ a-bhāva-sva-bhāvānāṃ sva-lakṣaṇa-sūnyānāṃ sarv'ākāra-pari-
śuddhānāṃ an-ā-sravāṇāṃ yā pra-kṛtir eka-lakṣaṇā yad-utā-lakṣaṇā sa
tathāgato 'rhan samyak-saṃ-buddho veditavyaḥ. evaṃ khalu subhūte bodhisattvena
mahāsattvena prajñāpāramitāyāṃ śikṣitavyam.

subhūtir āha: katame punas te bhagavann an-ā-sravāḥ sarva-dharmāḥ.

10 *bhagavān āha: sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyā dharmās catvāry a-pra-māṇāny*
aṣṭau vi-mokṣā navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattayo daśa kṛtsn'āyatanāni aṣṭāv a-
bhinn'āyatanāni a-raṇa-samādhiḥ pra-ṇi-dhi-jñānam ṣaḍ abhi-jñās catasraḥ prati-
saṃ-vidaḥ sarv'ākārās catasraḥ pari-śuddhoyo daśa pāramiā daśa-balāni catvāri
vaiśāradyāni trīṇy akṣarāṇi trīṇi smṛty-upa-sthānāni a-saṃ-pra-moṣa-dharmatā
vāsanā-sam-ud-ghāto mahā-karuṇā sarv'ākāra-jñatā mārg'ākāra-jñatā sarva-jñatā ca
15 *ime ucyante subhūte an-ā-sravāḥ sarva-dharmā iti. evaṃ khalu subhūte bodhisattvena*
mahāsattvena prajñāpāramitāyāṃ śikṣitavyam.

20 *punar aparaṃ subhūte prajñāpāramitāyāṃ śikṣitvā, teṣāṃ eva dharmāṇāṃ adhi-*
gamād an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-buddhya, sarveṇa sarvaṃ sarva-
thā sarvaṃ dvā-triṃśan-mahā-puruṣa-lakṣaṇair aśītyā cānu-vy-añjanair alaṃ-kṛta-
kāyas tathāgato 'rhan samyak-saṃ-buddho bodhisattvānāṃ mahāsattvānāṃ paramaṃ
mahā-yāna-dharmam an-ut-tara-rati-prīti-prāmodya-sukhōpa-bhogāya deśayati.
evaṃ khalu subhūte bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitāyāṃ śikṣitavyam.

25 *punar aparaṃ subhūte prajñāpāramitāyāṃ śikṣitvā, teṣāṃ eva sarva-*
dharmāṇāṃ a-vi-gamenān-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-buddhya,
30 *tathāgato 'rhan samyak-saṃ-buddho daśasu dikṣv an-antā-pary-anteṣu sarva-loka-*
dhātuṣu (PSP_6-8:44) sarva-kālan nānā-nir-māṇa-meghena sarva-sattvānāṃ arthaṃ
karoti. evaṃ khalu subhūte bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitāyāṃ
śikṣitavyam.

[369b20] 爾時 (*atha khalv*) , 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言
30 (*bhagavantam etad avocat*) : 「世尊! 若一切法・無不如夢 (*kathaṃ bhagavan*
svapnôpamānāṃ sarva-dharmāṇāṃ) 、如響、如像、如光影、如陽焰、如幻、如
化, 都無實事 (*a-vastukānāṃ*) , 無性為性 (*a-bhāva-sva-bhāvānāṃ*) , 自相皆空
(*sva-lakṣaṇa-sūnyānāṃ*) , 云何可立 (*vy-ava-sthānaṃ bhavati*) 是善 (*ime kuśalā*) 、
是非善 (*ime 'kuśalā*) , 是有記、是無記, 是有漏、是無漏, 是世間 (*ime laukikā*) 、
35 是出世間 (*ime lokôt-tarā*) , (*ime s'ā-sravā ime 'n-ā-sravā*) 是有為 (*ime saṃs-*
kṛtā) 、是無為 (*ime 'saṃs-kṛtā*) ; 如是・乃至是預流果、是能證得預流果法 (*ime*
srota-ā-patti-phala-sākṣāt-kriyāyai saṃ-vartante) , 是一來果、是能證得一來果法

³⁵ Cf. Kimura, VI-VIII, p. 43; Conze 1975, p. 573.

(*ime sakṛd-ā-gāmi-phala-sākṣāt-kriyāyai saṃ-vartante*)，是不還果、是能證得不還果法 (*ime 'n-ā-gāmi-phala-sākṣāt-kriyāyai saṃ-vartante*)，是阿羅漢果、是能證得阿羅漢果法 (*ime 'rhattva-phala-sākṣāt-kriyāyai saṃ-vartante*)，是獨覺菩提、是能證得獨覺菩提法 (*ime pratyeka-bodhaye saṃ-vartante*)，是諸菩薩摩訶薩地、
 5 是能證得菩薩摩訶薩地法，是諸佛無上正等菩提、是能證得諸佛無上正等菩提法耶 (*ime 'n-ut-tarāyai samyak-saṃ-bodhaye saṃ-vartante.*) (*prati-śrutkōpamānām prati-bhāsōpamānām prati-biṃbōpamānām marīcy-upamānām māyōpamānām nir-mitakōpamānām gandharva-nagarōpamānām sarva-dharmānām a-vastukānām a-bhāva-sva-bhāvānām sva-lakṣaṇa-śūnyānām vy-ava-sthānam ime kuśalā ime 'kuśalā*
 10 *ime laukikā ime lokōt-tarā ime s'ā-sravā ime 'n-ā-sravā ime saṃs-kṛtā ime 'saṃs-kṛtā ime srota-ā-patti-phala-sākṣāt-kriyāyai saṃ-vartante, ime sakṛd-ā-gāmi-phala-sākṣāt-kriyāyai saṃ-vartante, ime 'n-ā-gāmi-phala-sākṣāt-kriyāyai saṃ-vartante, ime 'rhattva-phala-sākṣāt-kriyāyai saṃ-vartante, ime pratyeka-bodhaye saṃ-vartante, ime 'n-ut-tarāyai samyak-saṃ-bodhaye saṃ-vartante*) ?」

15 [369c02] (evam ukte) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) : 「 (*iha subhūte*) 世間愚夫·無聞·異生 (*bālo 'śrutavān pṛthag-janaḥ*)，於夢得夢 (*svapnam upa-labhate*)、得見夢者 (*svapna-darśinam upa-labhate*)。如是·乃至 (*prati-śrutkām upa-labhate prati-śrutkā-darśinam upa-labhate, prati-bhāsam upa-labhate prati-bhāsa-darśinam upa-labhate, prati-biṃbam upa-labhate prati-biṃba-darśinam upa-labhate, marīcim upa-labhate marīci-darśinam upa-labhate, māyām upa-labhate māyā-darśinam upa-labhate*) 於化得化 (*nir-mitakam upa-labhate*)、得見化者 (*nir-mitaka-darśinam upa-labhate*) (*gandharva-nagaram upa-labhate gandharva-nagara-darśinam upa-labhate*) 。

25 如是愚夫·無聞·異生，得夢 (*svapnam upa-labhya svapna-darśinam upa-labhya*) ·乃至 (*yāvad*) 得化等已 (*gandharva-nagaram upa-labhya gandharva-nagara-darśinam* (PSP_6-8:45) *upa-labhya*)，顛倒執著，或造不善身、語、意行，或復造善身、語、意行 (*kuśalān abhi-sams-kārān abhi-sams-karoti kāyena vācā manasā. 'kuśalān vā 'bhi-sams-kārān abhi-sams-karoti kāyena vācā manasā*)，或造無記身、語、意行，或造非福身、語、意行，或復造福身、語、意行，或造不動
 30 身、語、意行 (*punyā-puny'āneñjyān abhi-sams-kārān abhi-sams-karoti kāyena vācā manasā tān*)。由諸行故，往來生死，輪轉無窮。

[369c08] 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyām caran*)，以二種空，觀察諸法 (*dvayoḥ śūnyatayoḥ sthītvā*)。何謂二空？一、畢竟空 (*'ty-anta-śūnyatāyām*)。二、無際空 (*an-avarāgra-śūnyatāyāñ ca*)。是菩薩摩訶薩，安住如是二種空中，為諸有情，宣說正法 (*sattvānām dharman deśayati*)。

[369c12] 謂·作是言：『汝等應知· (*śūnyam idaṃ trai-dhātukaṃ*) 色是空 (*nāsty atra rūpaṃ vā*)，離我、我所；受 (*vedanā vā*)、想 (*saṃjñā vā*)、行

(*samskāra vā*)、識(*vijñānaṃ vā*)是空，離我、我所。眼處是空，離我、我所；耳、鼻、舌、身、意處是空，離我、我所。色處是空，離我、我所；聲、香、味、觸、法處是空，離我、我所。眼界是空，離我、我所；耳、鼻、舌、身、意界是空，離我、我所。色界是空，離我、我所；聲、香、味、觸、法界是空，離我、我所。眼識界是空，離我、我所；耳、鼻、舌、身、意識界是空，離我、我所(*skandhā vā dhātavo vāyatanāni vā*)。眼觸是空，離我、我所；耳、鼻、舌、身、意觸是空，離我、我所。眼觸為緣所生諸受是空，離我、我所；耳、鼻、舌、身、意觸為緣所生諸受是空，離我、我所。地界是空，離我、我所；水、火、風、空、識界是空，離我、我所。因緣是空，離我、我所；等無間緣是空，離我、我所；所緣緣是空，離我、我所；增上緣是空，離我、我所。從緣所生諸法是空，離我、我所。無明是空，離我、我所；行、識、名色、六處、觸、受、愛、取、有、生、老死是空，離我、我所。善法是空，離我、我所；非善法是空，離我、我所。有記法是空，離我、我所；無記法是空，離我、我所。有漏法是空，離我、我所；無漏法是空，離我、我所。世間法是空，離我、我所；出世間法是空，離我、我所。有為法是空，離我、我所；無為法是空，離我、我所。布施波羅蜜多、乃至般若波羅蜜多是空，離我、我所。內空、乃至無性自性空是空，離我、我所。真如、乃至不思議界是空，離我、我所。苦、集、滅、道聖諦是空，離我、我所。四念住、乃至八聖道支是空，離我、我所。空、無相、無願解脫門是空，離我、我所。四靜慮、四無量、四無色定是空，離我、我所。八解脫、乃至十遍處是空，離我、我所。淨觀地、乃至如來地是空，離我、我所。極喜地、乃至法雲地是空，離我、我所。一切陀羅尼門、三摩地門是空，離我、我所。五眼、六神通是空，離我、我所。如來十力、乃至十八不共法是空，離我、我所。三十二大士相、八十隨好是空，離我、我所。無忘失法、恒住捨性是空，離我、我所。一切智、道相智、一切相智是空，離我、我所。預流果、乃至獨覺菩提是空，離我、我所。一切菩薩摩訶薩行是空，離我、我所。諸佛無上正等菩提是空，離我、我所。』

[370a21] 復作是言：『汝等應知、(*prati-śrutkaiṣā. prati-bhāsa eṣa. marīcir eṣā. nir-mitaka eṣa. gandharva-nagaram etan.*)色如夢、乃至如化，都無自性；受、想、行、識如夢、乃至如化，都無自性。眼處如夢、乃至如化，都無自性；耳、鼻、舌、身、意處如夢、乃至如化，都無自性。色處如夢、乃至如化，都無自性；聲、香、味、觸、法處如夢、乃至如化，都無自性。眼界如夢、乃至如化，都無自性；耳、鼻、舌、身、意界如夢、乃至如化，都無自性。色界如夢、乃至如化，都無自性；聲、香、味、觸、法界如夢、乃至如化，都無自性。眼識界如夢、乃至如化，都無自性；耳、鼻、舌、身、意識界如夢、乃至如化，都無自性。眼觸如夢、乃至如化，都無自性；耳、鼻、舌、身、意觸如夢、乃至如化，都無自性。眼觸為緣所生諸受如夢、乃至如化，都無自性；耳、鼻、舌、身、意觸為緣所生諸受如夢、乃至如化，都無自性。地界如夢、乃至如化，都無自性；水、火、風、空、識界如夢、乃至如化，都無自性。因緣如夢、乃至如化，都無自性；等無間緣、所緣緣、增上緣如夢、乃至如化，都無自性。從緣所生諸法如夢、乃至如化，

都無自性。無明如夢·乃至如化，都無自性；行、識、名色、六處、觸、受、愛、取、有、生、老死如夢·乃至如化，都無自性。善法如夢·乃至如化，都無自性；非善法如夢·乃至如化，都無自性。有記法如夢·乃至如化，都無自性；無記法如夢·乃至如化，都無自性。有漏法如夢·乃至如化，都無自性；無漏法如夢·乃至如化，都無自性。世間法如夢·乃至如化，都無自性；出世間法如夢·乃至如化，都無自性。有為法如夢·乃至如化，都無自性；無為法如夢·乃至如化，都無自性。布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多如夢·乃至如化，都無自性。內空·乃至無性自性空如夢·乃至如化，都無自性。真如·乃至不思議界如夢·乃至如化，都無自性。苦、集、滅、道聖諦如夢·乃至如化，都無自性。四念住·乃至八聖道支如夢·乃至如化，都無自性。空、無相、無願解脫門如夢·乃至如化，都無自性。四靜慮、四無量、四無色定如夢·乃至如化，都無自性。八解脫、八勝處、九次第定、十遍處如夢·乃至如化，都無自性。淨觀地·乃至如來地如夢·乃至如化，都無自性。極喜地·乃至法雲地如夢·乃至如化，都無自性。一切陀羅尼門、三摩地門如夢·乃至如化，都無自性。五眼、六神通如夢·乃至如化，都無自性。如來十力·乃至十八佛不共法如夢·乃至如化，都無自性。三十二大士相、八十隨好如夢·乃至如化，都無自性。無忘失法、恒住捨性如夢·乃至如化，都無自性。一切智、道相智、一切相智如夢·乃至如化，都無自性。預流果·乃至獨覺菩提如夢·乃至如化，都無自性。一切菩薩摩訶薩行如夢·乃至如化，都無自性。諸佛無上正等菩提如夢·乃至如化，都無自性。』

20 [370c12] 復作是言：『汝等應知·此中，無色 (*nāsty atra rūpaṃ vā*)、受 (*vedanā vā*)、想 (*saṃjñā vā*)、行 (*saṃskārā vā*)、識 (*viññānaṃ vā*)，無眼處·乃至意處，無色處·乃至法處，無眼界·乃至眼界，無色界·乃至法界，無眼識界·乃至意識界 (*skandha-dhātavo vāyatanāni vā*)，無眼觸·乃至意觸，無眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受，無地界·乃至識界，無因緣·乃至

25 增上緣，無從緣所生諸法，無無明·乃至老死，無善、非善法，無有記、無記法，無有漏、無漏法，無世間、出世間法，無有為、無為法，無布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多，無內空·乃至無性自性空，無真如·乃至不思議界，無苦、集、滅、道聖諦，無四念住·乃至八聖道支，無空、無相、無願解脫門，無四靜慮、四無量、四無色定，無八解脫·乃至十遍處，無淨觀地·乃至如來地，無極喜地·

30 乃至法雲地，無一切陀羅尼門、三摩地門，無五眼、六神通，無如來十力·乃至十八佛不共法，無三十二大士相、八十隨好，無無忘失法、恒住捨性，無一切智、道相智、一切相智，無預流果·乃至獨覺菩提，無一切菩薩摩訶薩行，無諸佛無上正等菩提，無夢 (*nāsty atra svapno*)、無見夢者 (*na svapnasya draṣṭā*)，無響 (*na prati-śrutkā*)、無聞響者 (*na prati-śrutkāyā draṣṭā*)，無像 (*na prati-bhāso*)、

35 無見像者 (*na prati-bhāsasya draṣṭā*)，無光影 (*na prati-bimbam*)、無見光影者 (*na prati-bimbasya draṣṭā*)，無陽焰 (*na marīcir*)、無見陽焰者 (*na marīcyā draṣṭā*)，無幻 (*na māyāṃ*)、無見幻者 (*na māyāyā draṣṭā*)，無化 (*na nir-mitako*)、無

見化者(*na nir-mitakasya draṣṭā*) (*na gandharva-nagaraṃ, na gandharva-nagarasya draṣṭā*) 。』

[371a05] 復作是言：『汝等應知· (*'pi tu*) 是一切法 (*sarva ete dharmā*) ，皆無實事 (*a-vastukā*) ，無性為性 (*a-bhāva-sva-bhāvās*) 。汝等 (*tatra bhavanto*) ，
5 虛妄分別力故，於無蘊中 (*'skandhe*) ，起有蘊想 (*skandha-saṃ-jñinaḥ*) ；於無處中，起有處想；於無界中，起有界想 (*a-dhātuṣu dhātu-saṃ-jñino. 'n-āyataneṣv āyatana-saṃ-jñinaḥ*) ；於無觸中，起有觸想；於無受中，起有受想。』

[371a09] 復作是言：『汝等應知· (*api tu khalu punaḥ*) 蘊、處、界等·一切法性，皆從緣生 (*pratītya-sam-ut-pannā ete sarva-dharmā*) ，顛倒所起 (*vi-pary-
10 āsa-sam-ut-thitāḥ*) 諸業異熟之所攝受 (*karma-vi-pāka-pari-grhītāḥ*) 。汝等，何因 (*kiṃ punar yūyam*) ，於·是虛妄無實事法 (*a-vastukeṣu dharmeṣu*) ，起實事想 (*vastu-saṃjñām ut-pādayathaivaṃ*) ？』

[371a12] 菩薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) ，爾時，方便善巧，具大神力 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*) ——若諸有情·有慳貪者 (*ye matsariṇaḥ sattvās*) ，
15 方便拔濟，令離慳貪 (*tān mātṣaryān ni-vartayati*) 。是諸有情，離慳貪已，教修布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāyāṃ ca ni-yojayati*) 。是諸有情，由布施故，得大財位·富貴自在 (*teṣāṅ ca sa dāna-pari-tyāgo mahā-bhogatāyai saṃ-vartate*) 。復從是處，方便拔濟 (*sa tāṃs tata uc-cālya*) ，教修淨戒波羅蜜多 (*śīle ni-yojayati*) 。是諸有情，由淨戒故，得生善趣·尊貴自在 (*teṣāṃ sa śīla-sam-ā-dāna-jaḥ puṇya-skandhaḥ svargōpa-pattaye bhavati*) 。復從是處，方便拔濟 (*sa tāṃs tata uc-cālya*) ，教修安忍波羅蜜多。是諸有情，由安忍故，速能獲得無生法忍。復從是處，方便拔濟，教修精進波羅蜜多。是諸有情，由精進故，乃至無上正等菩提，於諸善法·不復退轉。復從是處，方便拔濟，教修靜慮波羅蜜多 (*samādhau ni-yojayati*) 。是諸有情，由靜慮故，得生梵世 (*sa teṣāṃ sam-ā-patti-jaḥ puṇya-skandho brahma-
20 lokōpa-pāttaye bhavati*) ，於初靜慮·安住自在。從初靜慮，方便拔濟 (*evam prathamād dhyānād*) ，復令安住第二靜慮 (*dvitīye dhyāne*) 。如是展轉，方便拔濟，乃至 (*dvitīyād dhyānāt, tṛtīye dhyāne. tṛtīyād dhyānāc, caturthe dhyāne. caturthād dhyānād, ūrdhvam ākāś'ānanty'āyatana-sam-ā-pattau vijñān'ānanty'āyatana-sam-ā-pattāv ākiñcany'āyatana-sam-ā-pattau*) 令住非想非非想處定 (*naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatana-sam-ā-pattau ca ni-yojayati*) 。 (*sa tasmād api dānād dāna-phalāc cān-eka-pary-āyaṃ* (PSP_6-8:46) *vi-vecyān-upadhi-śeṣe nir-vāṇa-dhātau ni-veśayati vi-nayati prati-ṣṭhāpayati. sa tasmāc chīlāc chīla-phalāc cān-eka-pary-āyaṃ vi-vecyān-upadhi-śeṣe nir-vāṇa-dhātau ni-veśayati vi-nayati prati-ṣṭhāpayati. sa tebhyo dhyānebhyo dhyāna-phalebhyas ca sam-ā-pattibhyaḥ sam-ā-patti-phalebhyas cān-eka-pary-āyaṃ vi-vecyān-upadhi-śeṣe nir-vāṇa-dhātau ni-veśayati vi-nayati prati-ṣṭhāpayati.*) 復從是處，方便拔濟，隨其所宜，令住三乘——或令住四念住 (*evam caturṣu smrty-upa-sthāneṣu*) ·乃至 (*caturṣu samyak-pra-hāṇeṣu caturṣv ṛddhi-pādeṣu pañcasv indriyeṣu pañcasu baleṣu saptasu bodhy-aṅgeṣu*) 八聖道支 (*āryāṣṭāṅgika-*

mārge) , 或令住三解脫門 (*triṣu vi-mokṣa-mukheṣv*) , 或令住八解脫 (*aṣṭasu vi-mokṣeṣu*) · 乃至 (*navasv anu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattiṣu*) 十遍處 , 或令住四聖諦 , 或令住六波羅蜜多 , 或令住內空 · 乃至無性自性空 , 或令住真如 · 乃至不思議界 , 或令住極喜地 · 乃至法雲地 , 或令住陀羅尼門、三摩地門 , 或令住五眼、

5 六神通 , 或令住如來十力 (*daśasu tathāgata-baleṣu*) · 乃至 (*caturṣu vaiśāradyeṣu catasṣu prati-saṃ-vitsv*) 十八佛不共法 (*aṣṭādaśasv āveṇikeṣu buddha-dharmeṣu niveśayati vi-nayati prati-ṣṭhāpayati*) , 或令住無忘失法、恒住捨性 , 或令住一切智、道相智、一切相智。

[371b06] 是菩薩摩訶薩 , 方便善巧 , 若諸有情 · 耽著有為布施、淨戒、安忍、精進、靜慮、般若、及餘善法 · 所得果報 , 以諸方便 , 安慰濟拔 , 令住無餘般涅槃界。是菩薩摩訶薩 (*sa*) , 行深般若波羅蜜多、方便善巧 , 成就無色、無見、無對、真無漏法 (*ebhir an-ā-sravair dharmair a-rūpiḥir a-ni-darśanair a-prati-ghair*) ——安住其中 , 若諸有情 , 應得預流 (*ye srota-ā-patti-phale sthāsyanti, tān srota-ā-patti-phale prati-ṣṭhāpayati*) 、一來 (*ye sakṛd-ā-gāmi-phale sthāsyanti, tān sakṛd-ā-gāmi-phale prati-ṣṭhāpayati*) 、不還 (*ye 'n-ā-gāmi-phale sthāsyanti, tān an-ā-gāmi-phale prati-ṣṭhāpayati*) 、阿羅漢果 (*ye 'rhattve sthāsyanti, tān arhattve prati-ṣṭhāpayati*) 、獨覺菩提 (*ye pratyeka-bodhau sthāsyanti, tān pratyeka-bodhau prati-ṣṭhāpayati*) 、或復無上正等菩提 (*ye 'n-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau sthāsyanti, teṣāṃ sat-puruṣāṇāṃ bodhi-mārgam*) , 示現 (*ā-khyāti upa-diśati*) 、勸導、讚勵 (*sam-ut-tejayati*) 、 (*saṃ-pra-kāśayati*) 慶喜 (*saṃ-pra-harṣayati*) , 方便濟拔 , 或令得預流果 , 乃至或令證得無上正等菩提 (*prati-ṣṭhāpayati*) 。

10
15
20

[371b14] 如是 , 善現 ! 諸菩薩摩訶薩 , 行深般若波羅蜜多 , 觀察二空 , 雖知諸法無不如夢 · 乃至如化 , 皆非實有 , 無性為性 , 自相皆空 , 而能安立善、非善法 , 廣說 · 乃至是能證得諸佛無上正等菩提 , 皆無雜亂。」

25

第二分 · 眾德相品 · 第七十六之二³⁶

[371b27] 爾時 (*evam ukte*) , 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavanatam etad avocat*) : 「世尊 ! 諸菩薩摩訶薩 , 甚為希有 (*āścaryam etad bhagavann adbhuto dharmo yatra hi nāma bodhisattvo mahāsattvaḥ*) , 行深般若波羅蜜多 (*iha gambhīrāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ carann*) , 觀察二空 (*a-bhāva-svabhāvānāṃ dharmāṇāṃ aty-anta-śūnyatāyāṃ an-avarāgra-śūnyatāyāṃ sthitvā*) , 雖知諸法一切如夢、如響、如像、如光影、如陽焰、如幻、如化 , 皆非實有 , 無性為性 , 自相皆空 , 而能安立善、非善 (*dharmāṇāṃ vy-ava-sthānaṃ karoti, ime kuśalā dharmā, ime 'kuśalā dharmā*) 等諸法差別 , 皆無雜亂 (*ime laukikā dharmā, ime lokôt-tarā dharmā, ime s'ā-sravā dharmā, ime 'n-ā-sravā dharmā, ime sāvadyā dharmā, ime 'n-avadyā dharmā, ime saṃs-kṛtā dharmā, ime 'saṃs-kṛtā dharmāḥ*) 。」

30
35

³⁶ Cf. Kimura, VI-VIII, p. 46; Conze 1975, p. 574.

[371c02] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) :
 「如是 (*evam etat subhūte*) ，如是 (*evam etat*) ，如汝所說。諸菩薩摩訶薩，甚
 為希有 (*āścaryam idaṃ subhūte param'āścaryam idaṃ bodhisattvasya*
mahāsattvasyādbhuto dharmo) ， (*yad*) 行深般若波羅蜜多 (*iha gambhīrāyāṃ*
 5 *prajñāpāramitāyāṃ caran*) ，觀察二空，雖知諸法皆如夢等，都非實有，無性為
 性，自相皆空，而能安立善、非善等諸法差別，不相雜亂 (*dharmāṇāṃ vy-ava-*
sthānaṃ karoti) 。汝等若知 (*sacet tvam subhūte jānīyā*) · 諸菩薩摩訶薩 · 行深般
 若波羅蜜多時 · 所有甚奇、希有之法 (*yo bodhisattvasya mahāsattvasy'*
āścaryādbhuto dharmas (PSP_6-8:47)) · 聲聞、獨覺皆不成就、不能測量 (*taṃ sarva-*
 10 *śrāvaka-pratyekabuddhā api ca evam api bodhisattvasya mahāsattvasya na su-karah*
prati-kārah kartuṃ) ；汝等一切聲聞、獨覺，於諸菩薩摩訶薩辯，尚不能對 (*tad*
yuṣmābhiḥ sarvair bodhisattvasya mahāsattvasya na śakyaḥ sarva-dharmā bhāvayituṃ
syāt) ，況餘有情，而能酬答！」

[371c10] (*evam ukte*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam*
 15 *etad avocat*) : 「何等名為 · 諸菩薩摩訶薩 (*katamo bhagavan bodhisattvasya*
mahāsattvasy') · 行深般若波羅蜜多時 · 所有甚奇、希有之法 (*āścaryādbhuto*
dharmo) · 聲聞、獨覺 · 皆不成就、不能測量 (*yo na śrāvaka-pratyekabuddhānāṃ*
saṃ-vidyate) ? 」

[371c13] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「 (*tena hi subhūte*) 諦聽 (*śṛṇu sādhu*
 20 *ca*) ，諦聽，善思念之 (*su-ṣṭhuś ca manasi-kuru*) 。吾當為汝分別解說諸菩薩摩
 訶薩 · 行深般若波羅蜜多時 · 所有甚奇、希有之法 (*bhāṣiṣye 'haṃ te*) 。

evam bhagavann ity āyusmān subhūtir bhagavataḥ praty-aśrauṣīd.

[371c16] (*bhagavān etad avocat:*) (*iha*) 善現 (*subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩
 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) ，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*) ，
 25 安住 · 異熟布施波羅蜜多 · 乃至般若波羅蜜多 (*vi-pāka-jāsu satsu pāramitāsu*
sthitvā) ，若五神通 (*pañcasv abhi-jñāsu*) ，若三十七菩提分法 (*sapta-triṃśad-*
bodhi-pakṣeṣu dharmeṣu) ，若陀羅尼 (*dhāraṇī-mukheṣu*) ，若三摩地，若空、無
 相、無願解脫門，若四靜慮、四無量、四無色定，若八解脫、八勝處、九次第定、
 十遍處，若餘無量、無邊佛法 (*catasṛṣu prati-saṃ-vitsu sthitvā*) 。往十方界 (*daśa-*
 30 *dig-loka-dhātuṣu*) ，若諸有情 (*ye sattvā*) 應以布施 (*dānenānu-grahītavyās, tān*
dānenānu-grhṇāti) · 乃至 (*ye śīlena, ye kṣāntiyā, ye vīryeṇa, ye dhyānena*) 般若 (*ye*
prajñayā) ，而攝受者，則以布施 · 乃至般若，而攝受之；應以初靜慮 (*ye prathamena*
dhyānena) · 乃至 (*ye dvitīyena dhyānena, ye tṛtīyena dhyānena, ye caturthena*
dhyānena, ye ākāś'ānanty'āyatana-sam-ā-pattyā, ye vijñān'ānanty'āyatana-sam-ā-
 35 *pattyā, ye ākiñcany'āyatana-sam-ā-pattyā*) 非想非非想處定 (*ye naiva-saṃjñā-nā-*
saṃjñāyatana-sam-ā-pattyā) ，而攝受者 (*'nu-grahītavyās*) ，則以初靜慮 · 乃至
 非想非非想處定，而攝受之 (*tān anu-grhṇāti*) ；應以慈 (*ye maitryā 'nu-grahītavyā*) 、
 悲 (*ye karuṇayā*) 、喜 (*ye muditayā*) 、捨 (*ye upēkṣayā*) ，而攝受者，則以慈、

悲、喜、捨，而攝受之；應以四念住（*ye caturbhiḥ smṛty-upa-sthānaiḥ*）·乃至（*ye caturbhiḥ samyak-pra-hānaiḥ, ye caturbhiḥ ṛddhi-pādaḥ, ye pañcabhir indriyaiḥ, ye pañcabhir balaiḥ, ye saptabhir bodhy-aṅgair*）八聖道支（*ye āryāṣṭāṅgikena mārgena*），而攝受者，則以四念住·乃至八聖道支，而攝受之；應以空（*ye śūnyatayā*）、無相（*ye ā-nimittena*）、無願三摩地（*ye '-pra-ṇi-hitena samādhinā*），而攝受者（*'nugrahītavyās*），則以空、無相、無願三摩地（*tān śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-samādhibhir*），而攝受之（*anu-grhṇāti*）；應以諸餘善法，而攝受者，則以諸餘善法，而攝受之。」

[372a02] 具壽善現復白佛言（*subhūtir āha*）：「云何·菩薩摩訶薩（*katham bhagavan bodhisattvo mahāsattvo*）·行深般若波羅蜜多時，安住異熟波羅蜜多、五神通等·無量功德，以布施（*dānena*）等，攝諸有情（*sattvān anu-grhṇāti*）？」

[372a05] 佛告善現（*bhagavān āha*）：「（*iha subhūte*）諸菩薩摩訶薩（*bodhisattvo mahāsattvaḥ*），行深般若波羅蜜多時（*prajñāpāramitāyāṃ caran*），施諸有情所須之物（*dānaṃ dadāty*）。謂·須飲、食，施與飲、食（*annam annārthikebhyo dadāti, pānaṃ pānārthikebhyo*）；若須衣服，施與衣服；若須車乘，施與車乘（*yānaṃ yānārthikebhyah*）；若須華、香，施與華、香；若須臥具，施與臥具；若須舍宅，施與舍宅；若須燈明，施與燈明（*puṣpa-dhūpa-gandha-mālyavi-lepana-cūrṇa-cīvara-cchatra-dhvaja-patākā-śayan'āsanam*）；若須醫藥，施與醫藥；若須諸餘種種資具，悉皆施與（*yāvad anya-tarānyataram mānuṣyōpa-karaṇa-pariṣ-kāram dadāti*），令無匱乏。或施聲聞、獨覺、菩薩、諸佛世尊·衣服、飲、食、臥具、醫藥、房舍、資具、諸妙華、香、寶幢、幡、蓋、伎樂、燈明、及蘇油等·諸餘供具。如是施時，其心平等，無差別想，而行布施。如·施持戒，犯戒亦爾；如·施人趣，非人亦爾；如·施內道，外道亦爾；如·施諸聖，異生亦爾；如·施尊貴，下賤亦爾。上·從諸佛（*yathaiva (PSP_6-8:48) tathāgatāyārhatē samyak-saṃ-buddhāya dadāti, tathāiva pratyekabuddhebhyo 'rhadbhyo 'n-ā-gāmibhyah sakṛd-ā-gāmibhyah srota-ā-pannebhyah samyag-gatebhyah samyak-prati-pannebhyas*），下·至傍生（*tathāiva tiryag-yoni-gatebhyah*），平等平等，無所分別，不觀·福田勝劣有異（*sarvebhyo '-nānātvena dānan dadāti*）。

所以者何（*tat kasya hetoḥ*）？（*tathā hy*）諸菩薩摩訶薩，了達一切自相皆空·空中，都無上下差別故·無異想、無所分別（*a-nānātvam sarva-dharmam jñātvā*），而行布施（*a-nānātvam dānaṃ dadāti*）。是菩薩摩訶薩，由無異想、無所分別，而行布施（*a-nānātvam dānaṃ datvā*），當得無異、無分別法（*a-nānātvasya dharmasya lābhī bhavati*），謂（*yad-uta*）·得圓滿一切相智（*sarv'ākāra-jñatāyāḥ*）、及餘無量諸佛功德。

[372a23] 善現！當知·若（*sacet subhūte*）菩薩摩訶薩（*bodhisattvasya mahāsattvasya*）·見·傍生等·有所求乞（*yācanakaṃ dr̥ṣṭvā*），便起是心（*evam cittam ut-padyate*）：『此來乞者，若是如來·應·正等覺·真福田故（*samyak-saṃ-buddhā*），我應施之（*me dakṣiṇīyā*）。若非如來·應·正等覺，是傍生等，非福

田故，不應施與所須資具（*na tiryag-yoni-gatā iti*）。』是菩薩摩訶薩，起如是心，越菩薩法（*na bodhisattva-dharmo bhavet*）。

所以者何（*tat kasya hetoḥ*）？諸菩薩摩訶薩，要淨自心，福田方淨。見·求乞者，不應念言（*na hi subhūte bodhisattvo mahāsattvo bodhāya cittam ut-pādyavim an-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau saṃ-pra-sthita*）：『如是有情，有所求乞，我應布施（*ime mayā sattvā dānenānu-grahītavyā*）。如是有情，有所求乞，我不應施（*ime mayā sattvā dānenānu-grahītavyā*）。』若作是念（*iti cintayati*），違·本所發大菩提心。謂·諸菩薩，發菩提心：『我為有情，當作依怙、洲渚、舍宅、救護之處。』

10 見來乞者，應起是心：『今·此有情（*te*），貧窮孤露；我當以施，而攝受之（*dānenānugrhitāḥ*）。彼由此緣，不盜他物，少欲喜足，能轉施他；由是因緣，離·斷生命，廣說·乃至離·雜穢語，亦能調伏貪恚、邪見；身壞、命終，乘·前福業，生·剎帝利大族（*kṣatriya-mahā-śāla-kuleṣūpa-patsyante*）、或婆羅門大族（*brāhmaṇa-mahā-śāla-kuleṣūpa-patsyante*）、或長者大族、或居士大族（*grhapati-mahā-śāla-kuleṣūpa-patsyante*）、或餘隨一富貴家生，豐饒財寶，修諸善業。或因·布施攝受·因緣（*tenaiva ca dānānu-graheṇa*），漸依三乘（*tribhir yānair*），而趣圓寂（*an-upadhi-śeṣe nir-vāṇa-dhātau pari-nir-vāsyanti*），謂·令趣證聲聞、獨覺、及無上乘·般涅槃界。』

[372b12] 復次，善現！若（*saced*）（*ete*）菩薩摩訶薩（*bodhisattvaṃ mahāsattvaṃ*），有諸怨敵、或餘有情·來至其所·為損害故（*jana-pada-bala-kāyā ava-dhyāyeran*），或有匱乏·求乞身分、及諸財物。是菩薩摩訶薩（*tena*），終不應起分別異心（*nānyathā-cittam ut-pādayitavyam*）：『此應施與（*dāsyāmi vā*），此不應施（*na vā*）？』但（*api tu*），應發起平等之心（*a-kopita-mānasena*），隨·求身分、及諸財物，悉皆施與（*jana-pada-bala-kāyebhyo dānaṃ dātavyaḥ*）。

25 所以者何（*tat kasya hetoḥ*）？（*tathā hi*）是菩薩摩訶薩（*tasya*），普為饒益諸有情故（*jana-pada-bala-kāyasyārthāya*），求趣無上正等菩提（*an-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau saṃ-pra-sthitaḥ*），不為利樂自身命故。

若當發起分別異心（*evaṃ ca punar vi-kalpayed*）：『此應施與（*garhyo bhaveyam*），此不應施。』便為如來·應·正等覺（*teṣāṃ buddhānāṃ bhagavatāṃ*）、及諸菩薩（*teṣāṃ bodhisattvānāṃ mahāsattvānāṃ*）、獨覺（*pratyekabuddhānāṃ*）、聲聞（*arhatāṃ śaikṣānāṃ*）、世間·天、人、阿素洛等·諸聖賢眾（*sa-deva-mānuṣāsurasya ca lokasya*），共所呵責：『誰·要請汝發菩提心（*kenāyam adhīṣṭaḥ*），誓·普利樂諸有情類（*sarva-sattvānāṃ*）——無歸依者，為作歸依；無舍宅者，為作舍宅；無洲渚者，為作洲渚；無救護者，為作救護；不安樂者，令其安樂（*ahaṃ trāṇaṃ bhaviṣyāmi parā'yaṇaṃ layanaṃ śaraṇam*）——而，今簡別有施、不施（*iti*）？』

[372b26] 復次（*punar aparaṃ*），善現（*subhūte*）！若菩薩摩訶薩（*bodhisattvasya mahāsattvasya*），行深般若波羅蜜多時（*prajñāpāramitāyāṃ caratā*），有人（*manuṣya-bhūtā vā*）、非人（*'manuṣya-bhūtā vā*）·來至其所（*ā-*

gatya) , 求乞種種髓、腦、支節 (aṅga-praty-aṅgāni yāceran) 。是菩薩摩訶薩 (tena) , 不應發起分別二心 (na dvidhā cittam ut-pādayitavyam) ——『為施 (dāsyāmi vā) , 不施 (na dāsyāmi vā) ? 』——唯作是念：『隨·彼所求，定當施與。』

5 所以者何 (tat kasya hetoḥ) ? (tathā hi) 是菩薩摩訶薩 (tena bodhisattvena mahāsattvena) , 當作是念 (sattvānām arthāya sañ-cintya) : 『我為利樂諸有情故，而受此身 (ā-srayaḥ pari-grhīto 'nena mayātma-bhāvena sattvānām arthaḥ karaṇīyaḥ) 。諸有來求，定當施與，不應不施。』故，見乞者，便起是心 (tenaivaṃ cittam ut-pādayitavyam) : 『吾今此身，本為他受 (yeṣām arthe mayātma-bhāva up'ā'ttas) 。彼 (te) 不來取 ('yācitakam eva) , 尚應自送 (grhītvā gacchantu) , 況來求乞·而當不與！』作是念已，歡喜踊躍，自解支節，而授與之。復，自慶言：『今獲大利，謂·捨雜穢，得純淨身。』

[372c07] (evaṃ khalu (PSP_6-8:49)) 善現 (subhūte) ! 諸菩薩摩訶薩 (bodhisattvena mahāsattvena) , 行深般若波羅蜜多 (prajñāpāramitāyāṃ caratā) , 應如是學 (śikṣitavyam) 。

15 *tat kasya hetoḥ? tathā hy ete dharmā aty-anta-sūnyatayā sūnyā. na hi sūnyatā kasmai-cid dadāti vā cchinatti vā. evaṃ khalu subhūte bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitāyāṃ caratā śikṣitavyam, yad-utādhy-ātma-sūnyatāyāṃ bahirdhā-sūnyatāyāṃ adhy-ātma-bahirdhā-sūnyatāyāṃ yāvad a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatāyāṃ sthitvā, dānaṃ dātavyam satata-samitam.*³⁷

20 [372c08] 復次 (punar aparaṃ) , 善現 (subhūte) ! 若菩薩摩訶薩 (bodhisattvena mahāsattvena) · 見·乞求者 (yācanakaṃ dṛṣṭvā) , 便起是心 (evaṃ cittam ut-pādayitavyam) : 『今，於此中，誰施 (ko vēha dānan dadāti) ? 誰受 (kasmai vā dīyate) ? 所施何物 (kiṃ vā dīyate) ? 由何而施? 為何而施? 云何而施? ——諸法自性，皆不可得。』

25 [372c11] 所以者何? 如是諸法，皆畢竟空。非·空法中·有與有奪、有施有受。』善現! 諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，應如是學諸法皆空。所謂：或由內空·故空，乃至·或由無性自性空·故空。

30 是菩薩摩訶薩，安住此空，而行布施 (tasyaivaṃ dadato) , 恒無間斷，圓滿布施波羅蜜多 (dāna-pāramitāyāṃ pari-pūrīr bhaviṣyati) 。由此布施波羅蜜多得圓滿故 (so 'nayā dāna-pāramitayā pari-pūryā) , 為他割截、劫奪一切內外物時 (vā hy adhy-ātmikeṣu dharmeṣu cchidyamāneṣu) , 其心都無分別瞋恨。但作是念 (evaṃ

³⁷ [372c11] 所以者何 (tat kasya hetoḥ) ? (tathā hy) 如是諸法 (ete dharmā) , 皆畢竟空 (aty-anta-sūnyatayā sūnyā) 。非·空法中·有與 (na hi sūnyatā kasmai-cid dadāti vā) 有奪 (cchinatti vā) 、有施有受。』 (evaṃ khalu) 善現 (subhūte) ! 諸菩薩摩訶薩 (bodhisattvena mahāsattvena) , 行深般若波羅蜜多時 (prajñāpāramitāyāṃ caratā) , 應如是學 (śikṣitavyam) 諸法皆空。所謂：或由內空 (yad-utādhy-ātma-sūnyatāyāṃ) · 故空，乃至 (bahirdhā-sūnyatāyāṃ adhy-ātma-bahirdhā-sūnyatāyāṃ yāvad) · 或由無性自性空 (a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatāyāṃ sthitvā) · 故空 (dānaṃ dātavyam satata-samitam) 。

cittam ut-pādayiṣyati)：『有情及法，一切皆空。誰割截我 (*ko me cchinatti vā*)？誰劫奪我 (*bhinatti vā*)？誰復受之？誰作是觀？』

[372c20] 復次，善現！我以佛眼 (*ihāhaṃ subhūte paśyāmi buddha-cakṣuṣā*)，遍觀十方·殞伽沙等·諸世界中 (*lokaṃ vy-ava-lokayan, pūrvasyān diśi gaṅgā-nadī-vālukôpameṣu loka-dhātuṣu*)，有菩薩摩訶薩 (*bodhisattvān mahāsattvān*)，為欲利樂諸有情類，以故思願 (*sam-cintya*)，入大地獄 (*mahā-nirayaṃ patitvā*)，見諸有情受諸劇苦。見已，發起三種示導 (*tāni mahā-niraya-duḥkhāny upa-śāmya, tribhiḥ prāti-hāryais teṣāṃ nairayikānāṃ sattvānāṃ dharmāṃ deśayato*)。云何為三？

(*yad-uta*) 一者、神變示導 (*ṛddhi-prāti-hāryeṇa vā*)。二者、記說示導 (*ā-deśanā-prāti-hāryeṇa vā*)。三者、教誡示導 (*'nu-sāsanī-prāti-hāryeṇa vā*)。是菩薩摩訶薩，以神變示導，滅除地獄·湯、火、刀等·種種苦具 (*ṛddhi-prāti-hāryeṇa ca tāni mahā-niraya-duḥkhāny upa-śāmya*)。以記說示導，記彼有情心之所念，而為說法 (*ā-deśanā-prāti-hāryeṇa dharmāṃ deśayanti*)。以教誡示導，於彼，發起慈、悲、喜、捨，而為說法 (*anu-sāsanī-prāti-hāryeṇa ca te bodhisattvā mahāsattvā mahā-maitryā mahā-karuṇayā mahā-muditayā mahôpêkṣayā ca dharmāṃ deśayanti*)。令彼地獄諸有情類 (*tatas te nairayikāḥ sattvās*)，於菩薩所 (*teṣāṃ bodhisattvānāṃ mahāsattvānāṃ antike*)，生淨信心 (*cittam ati-pra-sādyā*)。由此因緣，從地獄出 (*tebhyo nirayebhyo vy-ut-tiṣṭhanti*)，得生天上，或生人中，漸 (*tebhyo nirayebhyo vy-ut-thāyānu-pūrveṇa*) 依三乘 (*tribhir yānair*)，盡·苦邊際 (*duḥkhasyāntaṃ kariṣyanti*)，證·涅槃界究竟安樂 (*evaṃ dakṣiṇasyāṃ paścimāyāṃ ut-tarasyāṃ adhastād upariṣṭād anu-vi-dikṣu loka-dhātuṣu, buddha-cakṣuṣā lokaṃ vy-ava-lokayan, paśyāmi gaṅgā-nadī-vālukôpameṣu loka-dhātuṣu bodhisattvān mahāsattvān sañ-cintya, mahā-niraye patitvā, tāni mahā-niraya-duḥkhāny upa-śāmya, tribhiḥ prāti-hāryais teṣāṃ nairayikānāṃ sattvānāṃ dharmāṃ deśayato yad-uta ṛddhi-prāti-hāryeṇa vā-deśanā-prāti-hāryeṇa vā 'nu-sāsanī-prāti-hāryeṇa* (PSP_6-8:50) *vā. ṛddhi-prāti-hāryeṇa ca tāni mahā-niraya-duḥkhāny upa-śāmya, ā-deśanā-prāti-hāryeṇa dharmāṃ deśayanti. anu-sāsanī-prāti-hāryeṇa ca te bodhisattvā mahāsattvā mahā-maitryā mahā-karuṇayā mahā-muditayā mahôpêkṣayā ca dharmāṃ deśayanti. tatas te nairayikāḥ sattvās teṣāṃ bodhisattvānāṃ mahāsattvānāṃ antike, cittam abhi-pra-sādyā, tebhyo nirayebhyo vy-ut-tiṣṭhanti. tebhyo nirayebhyo vy-ut-thāyānu-pūrveṇa tribhir yānair duḥkhasyāntaṃ kariṣyanti*)。³⁸

[373a02] 復次，善現！我以佛眼 (*ihāhaṃ subhūte buddha-cakṣuṣā*)，遍觀十方·殞伽沙等·諸世界中 (*lokaṃ vy-ava-lokayan, paśyāmi pūrvasyāṃ diśi gaṅgā-nadī-vālukôpameṣu loka-dhātuṣu*)，有菩薩摩訶薩 (*bodhisattvān mahāsattvān*)，承事、供養諸佛世尊 (*buddhānāṃ bhagavatāṃ upa-sthāyakāṃs*)。是菩薩摩訶薩 (*tat te bodhisattvā mahāsattvās*)，承事、供養佛世尊時 (*tān buddhān bhagavata upa-tiṣṭhanti*)，深心歡喜、愛樂、恭敬，非·不歡喜、愛樂、恭敬 (*mana-āpana-*

³⁸ Cf. <http://homepage.ntu.edu.tw/~tsaiyt/pdf/f-2021-4.pdf>

priyeṇa nâ-priyeṇa gauraveṇa nâ-gauraveṇa) 。於諸如來·應·正等覺·所說正法 (yañ ca te buddhā bhagavanto dharmam bhāṣante) ，恭敬聽聞、受持、讀誦 (tat te bodhisattvā mahāsattvā ud-grhṇanty. ud-grhya, dhārayanti) ，乃至無上正等菩提·終不忘失 (na ca jātu vi-pra-ṇāsayati yāvan nân-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyante) 。隨所聞法，能為有情，無倒宣說，令獲殊勝利益安樂 (evaṃ dakṣiṇasyāṃ paścimāyām ut-tarasyām adhastād upariṣṭād anu-vi-dikṣu paśyāmi gaṅgā-nadī-vālukôpameṣu loka-dhātuṣu bodhisattvān mahāsattvān buddhānāṃ bhagavatām upa-sthāyakāṃs. tat te bodhisattvā mahāsattvās tān buddhān bhagavata upa-tiṣṭhanti, mana-āpeṇa priyeṇa nâ-priyeṇa gauraveṇa nâ-gauraveṇa. yaṃ ca te budhhā bhagavanto dharmam bhāṣante, tat te bodhisattvā mahāsattvā ud-grhṇanty. ud-grhya, dhārayanti. na ca jātu vi-pra-ṇāsayanti yāvan nân-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyante) 。

[373a08] 復次 (punar aparaṃ) ，善現 (subhūte) ！我以佛眼，遍觀十方·殞伽沙等·諸世界中，有菩薩摩訶薩 (lokaṃ vy-ava-lokayan, buddha-cakṣuṣā daśasu dikṣu bodhisattvān mahāsattvān paśyāmi gaṅgā-nadī-vālukôpameṣu loka-dhātuṣu) ，為欲饒益傍生趣中諸有情故 (tiryag-yoni-gatānāṃ sattvānāṃ arthāy) ，自捨身命 (ātma-pari-tyāgam kurvatas) 。是菩薩摩訶薩 (tat te bodhisattvā mahāsattvā) ，見·諸傍生·飢火所逼·欲相殘害，起慈愍心，自割身分，斷諸支節 (aṅga-praty-aṅgāni cchitvā) ，散擲十方 (daśasu dikṣu kṣipanti) ，恣令食噉。諸傍生類 (ye tiryag-yoni-gatāḥ sattvās) ，得·此菩薩身肉·食者 (tesāṃ bodhisattvānāṃ mahāsattvānāṃ māṃsāni bhakṣayanti) ，(te) 皆於菩薩 (teṣāṃ bodhisattvānāṃ mahāsattvānāṃ antike) ，深起愛敬、慚愧之心 (maitrīm prati-labhante) 。由是因緣 (te tena maitrī-prati-lābhena) ，脫·傍生趣 (tatas tiryag-yoner vy-ut-tiṣṭhanti) ，得生天上，或生人中 (tiryag-yoner vy-ut-thāya) ，值遇如來·應·正等覺 (buddhāṃ bhagavata (PSP_6-8:51) ā-rāgayanti) ，(te tān buddhān bhagavata upa-tiṣṭhanti) 聞說正法 (te teṣāṃ buddhānāṃ bhagavatām antikād dharmam śrṇonti) ，(tan dharmam śrutvā) 如實修行 (tathatvāya prati-padyante) ，漸依三乘，而趣圓寂 (te 'nu-pūrveṇān-upadhi-śeṣe nir-vāṇa-dhātau pari-nir-vānti tribhir yānaiḥ) 。謂·隨證入無上大乘、獨覺、聲聞般涅槃界 (śrāvaka-yānena vā pratyekabuddha-yānena vā mahā-yānena vā) 。如是 (evaṃ) ，善現！諸菩薩摩訶薩，能為世間·作難作事，多所饒益 (bahukarāḥ subhūte bodhisattvā mahāsattvā) 。謂·為利樂諸有情故，自發無上正等覺心，亦令他發 (ye 'n-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau cittam ut-pādayanti, cittam ut-pādyā, tathatvāya prati-padyante) ；自行種種如實正行，亦令他行 (te 'nu-pūrveṇa tribhir yānair an-upadhi-śeṣe nir-vāṇa-dhātau pari-nir-vānti, śrāvaka-yānena vā pratyekabuddha-yānena vā buddha-yānena vā) 。

[373a21] 復次，善現！我以佛眼，遍觀十方·殞伽沙等·諸世界中 (ihāhaṃ subhūte lokaṃ vy-ava-lokayan, buddha-cakṣuṣā paśyāmi, daśasu dikṣu gaṅgā-nadī-vālukôpameṣu loka-dhātuṣu) ，有菩薩摩訶薩 (bodhisattvān mahāsattvān) ，為欲

饒益餓鬼趣中諸有情類，以故思願，往彼界中，方便息除飢渴等苦（*ye preta-viṣayikānām sattvānām preta-viṣayaṃ duḥkhaṃ, tat sarvaṃ prati-prasraṃ bhayanti*），令諸餓鬼眾苦既息（*ye preta-viṣayeṣu sattvās, te duḥkha-vedanā pra-srabdha-kāyās*），於此菩薩（*teṣāṃ bodhisattvānām mahāsattvānām antike*），深起愛敬、慚愧之心（*maitrī-cittam ut-pādyate*）。復為宣說離慳法要，令彼聞已，起惠施心。乘此善根，脫·餓鬼趣（*na kuśala-mūlena tataḥ preta-yāner vy-ut-tiṣṭhanti*），得生天上、或生人中，值遇如來·應·正等覺（*vy-ut-thitās ca tena kuśala-mūlena tataḥ preta-yāne buddhair bhagavadbhir na jātu vi-rahitā bhavanti. buddhāṃ bhagavata ā-rāgayanti*），供養、恭敬（*te tān buddhān bhagavata upa-tiṣṭhanti*），聞正法音（*teṣāṃ buddhānām bhagavatām antikād, dharmam śrutvā*），漸次修行三乘正行（*tathatvāya prati-padyante*），乃至證入無上大乘、獨覺、聲聞般涅槃界（*'nu-pūrveṇān-upadhi-śeṣe nir-vāṇa-dhātau pari-nir-vānti tribhir yānaiḥ śrāvaka-yānena vā pratyekabuddha-yānena vā buddha-yānena vā*）。如是（*evaṃ*），善現！諸菩薩摩訶薩，於有情類，安住大悲（*karuṇā vi-hāriṇaḥ subhūte bodhisattvā mahāsattvāḥ sattvānām arthāya*）
15 *praty-upa-sṭhitā*），發起無邊方便善巧，令隨證入三乘涅槃（*yad-uta pari-nir-vāṇāya*）。

[373b03] 復次，善現！我以佛眼（*ihāhaṃ subhūte buddha-cakṣuṣā*），遍觀十方·殞伽沙等·諸世界中，有菩薩摩訶薩（*lokaṃ vy-ava-lokayan, bodhisattvān mahāsattvān paśyāmi daśasu dikṣu gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu loka-dhātuṣu*），（*ye*）
20 方便善巧，或為·四大王眾天（*cātur-mahā-rāja-kāyikānām devānām*）·宣說正法（*dharmam deśayanti*），乃至（*trayas-trimśānām yāmānām tuṣitānām nir-māṇa-ratīnām*）或為·他化自在天（*para-nir-mita-vaśa-vartinām*）·宣說正法（*dharmam deśayanti*）。是諸天眾（*te ca deva-putrās*），於菩薩所（*teṣāṃ bodhisattvānām mahāsattvānām antikād*），聞正法已（*dharmam śrutvā*），漸（*'nu-pūrveṇa*）依三
25 乘（*triṣu yāneṣu*），勤修正行，隨應證入般涅槃界（*pari-ni-vṛtās ca pari-nir-vānti ca* (PSP_6-8:52) *pari-nir-vāsyanti ca*）。善現！當知·彼天眾中（*tatra subhūte*），有諸天子（*ye deva-putrā*），耽著·天上五妙欲樂（*audārikaiḥ pañcabhiḥ kāma-guṇair mūrchitās*）、及所居止眾寶宮殿。是菩薩摩訶薩，示現·火起，燒其宮殿（*teṣāṃ tāni vimānāny ā-dīpya*），令生厭怖，因·為說法（*dharmam deśayanti*），作是言：
30 『諸天子！應審觀察·諸行無常（*a-nityāḥ khalu māṛṣāḥ sarva-saṃskārāḥ*）、苦、空、非我，不可保信。誰·有智者，於斯樂著（*kaḥ saṃskāreṣu vi-śvasta-mānaso vi-haret*）？』時，諸天子，聞此法音，於五妙欲，深生厭怖，自觀身命虛偽無常，譬如芭蕉、電光、陽焰；觀諸宮殿，猶如牢獄。作是觀已，漸依三乘，勤修正行，而趣圓寂，謂·漸證入三乘涅槃。

[373b16] 復次，善現！我以佛眼（*ihāhaṃ subhūte 'n-ā-varaṇena buddha-cakṣuṣā*），遍觀十方·殞伽沙等·諸世界中（*lokaṃ vy-ava-lokayan, paśyāmi daśasu dikṣv ekaikasyāṃ diśi gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu loka-dhātuṣu*），有菩薩摩訶薩（*bodhisattvān mahāsattvān*），（*ye*）見·諸梵天·著·諸見趣（*brahma-drṣṭim*）

abhi-ni-viṣṭās)，方便化導，令其厭捨（*tān drṣṭibhyo vi-vecayanti*），告言：『天仙！汝等何故（*katham bho mārṣāḥ*）·於空（*sūnyeṣu sarva-dharmeṣu drṣṭim ut-pādayatha*）、無相、虛妄（*evaṃ rikteṣu*）、不實（*tuccheṣu*）·諸行聚中（*sarva-dharmeṣu*），發起如是諸惡見趣（*drṣṭim ut-pādayatha*）？當速捨之，信受正法，令汝長夜利益安樂。』如是（*evaṃ khalu*），善現（*subhūte*）！諸菩薩摩訶薩（*bodhisattvā mahāsattvā*），安住大悲（*karuṇāyāṃ sthitvā*），為諸有情（*sattvānāṃ*），宣說法要（*dharmam deśayanti*）。善現！是為·菩薩摩訶薩·所有甚奇、希有之法（*āścaryam idaṃ subhūte bodhisattvānāṃ mahāsattvānāṃ adbhuto dharmah*）。

[373b24] 復次，善現！我以無障清淨佛眼（*ihāham subhūte paśyāmi buddha-cakṣuṣā*），遍觀十方·殑伽沙等·諸世界中（*lokaṃ vy-ava-lokayan, pūrvasyāṃ diśi gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu loka-dhātuṣu*），有菩薩摩訶薩（*bodhisattvān mahāsattvān*），以四攝事，攝諸有情（*ye manuṣyāṃś caturbhiḥ saṃ-graha-vastubhiḥ saṃ-grhṇanti*）。云何為四？一者、布施（*dānena*）。二者、愛語（*priya-vadyatayā*）。三者、利行（*artha-kriyayā*）。四者、同事（*samānārthatayā*）。

[373b27] 善現！云何（*katham subhūte*）菩薩摩訶薩（*bodhisattvo mahāsattvo*），以布施事（*dānena*），攝諸有情（*sattvān anu-grhṇāti*）？

（*iha*）善現（*subhūte*）！諸菩薩摩訶薩（*bodhisattvo mahāsattvo*），以二種施（*dvābhyāṃ dānābhyāṃ*），攝諸有情（*sattvān anu-grhṇāti*）。

云何為二（*katamābhyāṃ dvābhyāṃ*）？

一者、財施（*yad-ut' āmiṣa-pra-dānena ca*）。二者、法施（*dharmā-dānena ca*）。

[373c01] 善現！云何（*katham subhūte*）菩薩摩訶薩（*bodhisattvo mahāsattva*），能以財施（*āmiṣa-pra-dānena*），攝諸有情（*sattvān anu-grhṇāti*）？

（*iha*）善現（*subhūte*）！諸菩薩摩訶薩（*bodhisattvo mahāsattvaḥ*），行深般若波羅蜜多時，能以種種飲、食、衣服、房舍、臥具、車乘、燈明、伎樂、香、華、寶幢、幡、蓋、及瓔珞等，施諸有情；或以金（*su-varṇam vā*）、銀（*rūpyam vā*）、（*maṇim vā muktām vā*）吠瑠璃寶（*vaidūryam vā*）、頗胝迦寶、珂貝（*śaṅkha-sīlām vā*）、璧玉、帝青、大青、末尼、真珠、石藏、柞藏、紅蓮等寶（*pra-vāḍaṃ vā rajataṃ vā jāta-rūpaṃ vā*），施諸有情；（*'nnaṃ vā pānaṃ vā yānaṃ vā vastuṃ vā gandhaṃ vā mālyam vā vi-lepanam vā śayanam vā āsanam vā prati-śrayam vā pra-dīpaṃ vā*）或以妻妾、男、女（*striyam vā puruṣam vā*）、大、小、僮僕（*dārakam vā dārikām vā*）、侍衛、象、馬（*'śvam vā*）、牛（*gām vā anaḍvāham vā*）、（*hastinam vā*）羊（*ajāvikaṃ vā*）、及醫藥等，施諸有情；或以種種財寶、庫藏（*dhāny'*）、城邑、聚落、及王位等（*ādīni vā*），施諸有情；或以身分、手足、支節、頭、目、髓、腦（*ātma-māmsam vā*），施諸有情。

是菩薩摩訶薩，以種種物，置四衢道，昇高臺上，唱如是言（*dātu-śabdān anu-śrāvayati*）：『一切有情！有所須者，恣意來取（*ā-gacchadhvam bhoḥ puruṣāḥ*），勿生疑難，如·取己物，莫作他想；乃至·我身·手、足、支節、頭、目、髓、

腦，隨意取之。我於汝等，無所恻惜(*yena yena yuṣmākaṃ kāryaṃ, tat tat mamāntikān nir-vi-sāṅkā grhītvā gacchata*)。』

- [373c14] 是菩薩摩訶薩，施·諸有情·所須物已 (*yena yena kṛtyaṃ* (PSP_6-8:53) *yuṣmadīyaṃ evēdaṃ tad dānaṃ datvā*)，復勸歸依佛 (*buddha-sāraṇaṃ gamayati*)、法 (*dharma-sāraṇaṃ gamayati*)、僧寶 (*saṃgha-sāraṇaṃ gamayati*)，或勸受持五近事戒 (*kāṃś-cit pañca śikṣā-padāni grāhayati*)，或勸受持八近住戒 (*kāṃś-cid aṣṭāṅgikaṃ poṣadham upoṣadhayati*)，或勸受持十善業道 (*kāṃś-cid daśa kuśalāṃ karma-pathāṃ grāhayati*)，或勸修學初靜慮 (*kāṃś-cit prathame dhyāne*)·乃至 (*kāṃś-cid dvitīye, kāṃś-cit tṛtīye*) 第四靜慮 (*kāṃś-cic caturthe dhyāne*)，或勸修學慈無量·乃至捨無量，或勸修學空無邊處定 (*kāṃś-cid ākāś'ānanty'āyatane*)·乃至 (*kāṃś-cid vijñān'ānanty'āyatane, kāṃś-cid ākiñcany'āyatane*) 非想非非想處定 (*kāṃś-cin naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatane*) (*kāṃś-cid maitryāṃ, kāṃś-cit karuṇāyāṃ, kāṃś-cid muditāyāṃ, kāṃś-cid upēkṣāyāṃ sam-ā-dāpayati*)，或勸修學佛隨念 (*kāṃś-cid buddhānu-smṛtyāṃ*)·乃至 (*kāṃś-cid dharmānu-smṛtyāṃ, kāṃś-cit saṃghānu-smṛtyāṃ, kāṃś-cic chīlānu-smṛtyāṃ, kāṃś-cit tyāgānu-smṛtyāṃ*) 天隨念 (*kāṃś-cid devānu-smṛtyāṃ*)，或勸修學不淨觀 (*kāṃś-cid a-śubha-pari-varṣeṣu sam-uc-chrayeṣu*)、持息念，或勸修學無常想·乃至滅想 (*kāṃś-cid ākāreṣu*)，(*kāṃś-cic caturṣu saṃ-graha-vastuṣu*) 或勸修學四念住 (*kāṃś-cic caturṣu smṛty-upa-sthāneṣu*)·乃至 (*kāṃś-cic caturṣu samyak-pra-hāneṣu, kāṃś-cic caturṣv ṛddhi-pādeṣu, kāṃś-cit pañcasv indriyeṣu, kāṃś-cit pañcasu baleṣu, kāṃś-cit saptasu bodhy-aṅgeṣu*) 八聖道支 (*kāṃś-cid āryāṣṭāṅgika-mārga sam-ā-dāpayati*)，或勸修學空、無相、無願解脫門 (*kāṃś-cic chūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣu*)，或勸修學八解脫·乃至十遍處 (*kāṃś-cit samādhi-sam-ā-patti-vi-mokṣa-dhāraṇī-mukheṣu, kāṃś-cid aṣṭaṣu vi-mokṣeṣu, kāṃś-cin navasu anu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattiṣu*)，或勸修學布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多，或勸安住內空·乃至無性自性空，或勸安住真如·乃至不思議界，或勸安住苦、集、滅、道聖諦 (*kāṃś-cic caturṣv ārya-satyeṣu*)，或勸修學一切陀羅尼門、三摩地門，或勸修學淨觀地·乃至如來地，或勸修學極喜地·乃至法雲地 (*kāṃś-cid daśeṣu bodhisattva-bhūmiṣu sam-ā-dāpayati*)，或勸修學五眼、六神通，或勸修學如來十力 (*kāṃś-cid daśasu tathāgata-baleṣu*)·乃至 (*kāṃś-cic caturṣu vaiśāradyeṣu, kāṃś-cic catasṛṣu prati-saṃ-vitsu*) 十八佛不共法 (*kāṃś-cid aṣṭādaś'āveṇikeṣu buddha-dharmeṣu sam-ā-dāpayati*)，(*kāṃś-cid mahā-karuṇāyāṃ*) 或勸修學三十二大士相、八十隨好 (*kāṃś-cid aśīty anu-vy-añjaneṣu, kāṃś-cid dvā-triṃśad mahā-puruṣa-lakṣaṇeṣu*)，或勸修學無忘失法、恒住捨性，或勸修學一切智、道相智、一切相智，或勸修學預流果 (*kāṃś-cic chrota-ā-patti-phale*)·乃至 (*kāṃś-cit sakṛd-ā-gāmi-phale, kāṃś-cid an-ā-gāmi-phale, kāṃś-cid arhattve*) 獨覺菩提 (*kāṃś-cit pratyekaboddhau prati-ṣṭhāpayati*)，或勸修學一切菩薩摩訶薩行，或勸修學諸佛無上正等菩提 (*kāṃś-cid an-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau prati-ṣṭhāpayati*) (*kāṃś-*

cid dāna-pāramitāyām, kāṃś-cic chīla-pāramitāyām, kāṃś-cit kṣānti-pāramitāyām, kāṃś-cid vīrya-pāramitāyām, kāṃś-cid dhyāna-pāramitāyām, kāṃś-cit prajñāpāramitāyām prati-ṣṭhāpayati, kāṃś-cid upāya-pāramitāyām prati-ṣṭhāpayati, kāṃś-cit pra-ṇi-dhāna-pāramitāyām, kāṃś-cid bala-pāramitāyām, kāṃś-cid jñāna-
 5 *pāramitāyām prati-ṣṭhāpayati, kāṃś-cid adhy-ātma-sūnyatāyām, kāṃś-cid bahirdhā-*
sūnyatāyām, kāṃś-cid adhy-ātma-bahirdhā-sūnyatāyām, evaṃ yāvat (PSP_6-
 8:54) *kāṃś-cid a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatāyām prati-ṣṭhāpayati) 。*

[374a06] 如是 (*evaṃ khalu*) ，善現 (*subhūte*) ！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) ，行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyām carann*) ，方便善巧 (*upāya-*
 10 *kausalyeṇa*) ，於諸有情 (*sattvānām*) ，行財施已 (*āmiṣa-dānaṃ datvā*) ，復善
安立諸有情類，令住無上安隱法中 (*dāne yoga-kṣeme mārge prati-ṣṭhāpayati*) ，
 乃至令得一切智智。善現！是 (*ayaṃ subhūte*) 為 · 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅
 蜜多時 · 所有甚奇、希有之法 (*bodhisattvasya mahāsattvasy' āścaryādbhuto*
dharmah) 。

[374a10] 善現！云何 (*katham ca subhūte*) · 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) ，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyām caran*) ，能以法施，
 攝諸有情 (*sattvān dharmā-dānenānu-grhṇāti*) ？

善現！法施有二種 (*ime subhūte dharmā-dāne*) 。

云何為二 (*katame dve*) ？一者、世間法施 (*laukikaṃ ca*) 。二者、出世法
 20 施 (*lokōt-taraṃ ca*) 。

[374a13] 云何名為世間法施 (*katamac ca subhūte laukikaṃ dharmā-dānaṃ*) ？

謂 · 諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，為諸有情宣說、開示、分別、顯
 了 · 世間妙法 (*yā laukikānām dharmānām, sarve kṣaṇā deśanā pra-kāśanā vi-varaṇōt-*
tānī-karaṇatā) ，謂 (*tad-yathā*) · 不淨觀 (*'subha-pari-vartakasya*) ，若持息念，
 25 若四靜慮 (*caturṇām dhyānānām*) ，若四無量 (*caturṇām brahma-vi-hārānām*) ，
 若四無色定 (*catasrṇām ārūpya-sam-ā-pattīnām*) ，若五神通，若餘 · 世間 · 共異
 生法 (*ye 'py anye ke-cid laukikā dharmāḥ, sā dhāraṇā bāla-prthag-janair*) 。如是名
 為 (*idam ucyate*) 世間法施 (*laukikaṃ dharmā-dānaṃ*) 。

善現！何故此法名為世間？謂 · 學此法，未能畢竟離世間故，名為世間。

[374a20] 善現！是菩薩摩訶薩 (*sa khalu punaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ*) ，行此世間妙法施已 (*idam laukikaṃ dharmā-dānaṃ datvā*) ，種種
 方便 (*an-eka-pary-āyeṇān-eka-vidhenōpāyena*) · 化導有情，令其遠離世間諸法
 (*tataḥ sam-ā-dānād vi-vecayati*) ；種種方便 (*sa vi-vecyōpāya-kausalyeṇ'*) · 化導
 有情，令住聖法 (*āryeṣu dharmeṣu prati-ṣṭhāpayati*) 、及聖法果 (*ārya-dharmāṇāṅ*
 35 *ca phale*) 。

善現！云何聖法 (*katame ca te ārya-dharmāḥ*) 、及聖法果 (*katamad ārya-*
dharmāṇām phalaṃ) ？

善現！言聖法者(*ārya-dharmā ucyante subhūte*)，謂·三十七菩提分法(*sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyā dharmāḥ*)、及三解脫門(*trīṇi vi-mokṣa-mukhāni*)等(*catvāry ārya-satyāny*)。

5 聖法果者(*ārya-dharmāṇām phalam*)，謂·預流果(*srota-ā-patti-phalam*)·乃至(*sakṛd-ā-gāmi-phalam an-ā-gāmi-phalam arhattvam*)獨覺菩提等(*iti*)。

善現！何故此法名為出世？謂·學此法，能令畢竟出離世間，故名出世。

[374a27] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩聖法者，謂·六波羅蜜多，八解脫、八勝處、九次第定、十遍處，陀羅尼門、三摩地門，諸菩薩地，五眼、六神通，如來十力、四無所畏、四無礙解、大慈、大悲、大喜、大捨、十八佛不共法，無
10 忘失法、恒住捨性，一切智、道相智、一切相智等·諸無漏法。

聖法果者，謂·佛·無上正等菩提·大涅槃界。

[374b04] 復次(*api tu khalu punaḥ*)，善現(*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩(*bodhisattvasya mahāsattvasy'*)聖法者(*ārya-dharmā*)，謂·預流果智(*yat srota-ā-patti-phale jñānam*)、一來果智(*yat sakṛd-ā-gāmi-phale jñānam*)、不還果智(*yad an-ā-gāmi-phale jñānam*)、阿羅漢果智(*yad arhattve jñānam*)、獨覺菩提智(*yat pratyeka-bodhau jñānam*)、諸佛無上正等菩提智，四念住·乃至八聖道支智(*yat sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyeṣu dharmeṣu jñānam*)，空、無相、無願解脫門智，(*yad ārya-satyēṣu jñānam*)四靜慮、四無量、四無色定智，八解脫、八勝處、九次第定、十遍處智，布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多智，一切陀羅尼門、三摩地門智(*yad a-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu jñānam*)
20 (*yāc chūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣu jñānam*)，苦、集、滅、道聖諦智，內空·乃至無性自性空智，真如·乃至不思議界智，極喜地·乃至法雲地智，五眼、六神通智(*yad abhi-jñāsu jñānam*)，淨觀地·乃至如來地智，如來十力·乃至十八佛不共法智(*yad daśa-bala-vaiśāradya-prati-sam-vid-āveṇikeṣu buddha-dharmeṣu jñānam*)，三十二大士相、八十隨好智，無忘失法、恒住捨性智，一切智、道相
25 智、一切相智智(*yad mahā-maitryām mahā-karuṇāyām mahā-muditāyām mahôpêkṣāyām jñānam, yat sarva-pāramitāsu jñānam, yat sarva-sūnyatāsu jñānam*)
(*ime ucyante bodhisattvasya mahāsattvasy' ārya-dharmāḥ*)；善法、非善法智，有記法、無記法智，有漏法、無漏法智，世間法、出世間法智(*ye 'pi cānye laukikā vā lokôt-tarā vā dharmāḥ, s'ā-sravā vā an-ā-sravā vā*)，有為法(*sams-kṛtā vā*)、無為法智(*'-sams-kṛtā vā, anyatra (PSP_6-8:55) sarv'ākāra-jñatā-jñān'ādāya*)，是名
30 (*ucyante*)·聖法(*bodhisattvasya mahāsattvasy' ārya-dharmāḥ*)。

(*api tu khalu punaḥ subhūte*) 聖法果者(*bodhisattvasya mahāsattvasy' ārya-dharmāṇām phalam*)，謂·永斷一切煩惱習氣相續(*yac chrota-ā-patti-phalam sattvān pr'āpayati, yāvat sarv'ākāra-jñatām sattvān pr'āpayati*)，是(*idam*)名
35 (*ucyate*)·聖法果(*ārya-dharmāṇām phalam*)。」

[374b20] (*atha khalv*) 具壽善現白言 (*āyusmān subhūtir bhagavantam etad avocat*):「(*kiṃ punar*)世尊 (*bhagavan*)! 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*), 為亦能得一切相智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpayati*) ? 」

[374b21] 佛告善現 (*bhagavān āha*): 「如是 (*evam etat subhūte*) , 如是 (*evam etat*) 。諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) , 亦名能得一切相智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpayati*) 。 」

[374b23] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「若菩薩摩訶薩 · 亦名能得一切相智, 與佛世尊有何差別 (*nāsti tarhi bhagavan bodhisattvasya mahāsattvasya tathāgatasya ca nānā-karaṇam*) ? 」

10 *bhagavān āha: nāsti nānā-karaṇam.*

subhūtir āha: katham nāsti nānā-karaṇam?

[374b24] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) , 名為隨得一切相智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpayati*) 。諸佛世尊 (*tathāgato 'rhan samyak-saṃ-buddhaḥ*) , 名為已得一切相智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpayati*) 。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? 非 · 諸菩薩與佛世尊 · 條然有異。調 · 諸菩薩與佛世尊, 俱住諸法無差別性。於諸法相, 求正遍知, 說名菩薩。若至究竟, 名佛世尊 (*na hy anyad bodhisattvānām mahāsattvānām cittam upa-labhate, nānyat tathāgatasyārhatāḥ samyak-saṃ-buddhasya yatra sthitvā, sarva-dharmānām a-nānā-karaṇatām anu-pr'āptāḥ*) 。

20 然, 佛世尊, 於一切法自相、共相 · 照了無闇, 清淨具足。在因位時, 名為菩薩。若至果位, 名佛世尊。是調 · 菩薩與佛世尊, 雖俱名得一切相智, 而有差別。

[374c04] (*iha*) 善現 (*subhūte*) ! 是名 · 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvasya mahāsattvasya*) · 世間法施 (*laukikaṃ dharma-dānam*) 。諸菩薩摩訶薩, 依因如是世間法施 (*yad upa-ni-śrayo bhavati*) , 復能修行出世法施 (*lokôt-tarasya dharmadānasya*) , 調 · (*evam khalu subhūte*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) , 行深般若波羅蜜多時, 方便善巧, 先 · 施有情世間善法, 後 · 令厭離世間善法 (*sattvāl lokôt-tara-dharma-dāne ni-yojoyōpāya-kauśalyena*) , 安住出世無漏聖法, 乃至 (*yāvat*) 令得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatāyām prati-ṣṭhāpayati*) 。

30 [374c09] 善現! 云何 (*katamac ca subhūte*) 名為出世聖法, 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvānām mahāsattvānām*) , 為諸有情宣說、開示、分別、顯了, 說名法施 (*lokôt-tara-dharma-dānam*) ? 善現! 一切不共異生善法 (*yad a-sādhāraṇam sarva-bāla-prthag-janais*) , 若正修學, 令諸有情 · 超出世間, 安隱而住。調 (*tad-yathā*) · 三十七菩提分法 (*catvāri smṛty-upa-sthānāni, catvāri samyak-pra-hānāni, catvāra rddhi-pādāḥ, pañcēndriyāni, pañca balāni, sapta bodhy-aṅgāni, āryaṣṭāṅgo mārgaś*) , (*catvāry a-pra-mānāni*) 三解脫門 (*trayaḥ samādhayaś*) , 八解脫, 九次第定, 四聖諦智 (*catvāry ārya-satyāny, aṣṭau vi-mokṣā, navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattayo*) , 波羅蜜多, 諸空等智, 菩薩十地, 五眼、 (*daśa kṛtsnāny, aṣṭāv*

abhi-bhv-āyatanāny, a-raṇā, pra-ṇi-dhi-jñānam) 六神通 (*ṣaḍ abhi-jñās*)，如來十力、四無所畏、四無礙解 (*catasraḥ prati-saṃ-vidah*)、十八佛不共法，大慈、大悲、大喜、大捨 (*sarv'ākārās*, (PSP_6-8:56) *catasraḥ pari-suddhayaḥ, daśa vaśitā, daśa balāni, catvari vaiśāradyaṇi, trīṇi rakṣāṇi, trīṇi smṛty-upa-sthānāni, a-saṃ-moṣa-dharmatā, vāsanā-sam-ud-ghāto, mahā-karuṇā, 'ṣṭādaś'āveṇikā buddha-dharmā*)，
 5 三十二大士相 (*dvā-triṃśan mahā-puruṣa-lakṣaṇāny*)、八十隨好 (*aśīty anu-vy-añjanāni*)，一切陀羅尼門、一切三摩地門——諸如是等無漏善法，一切皆名出
世聖法。若菩薩摩訶薩·為諸有情宣說、開示、分別、顯了如是諸法，名為 (*idam ucyate*) 菩薩出世法施 (*lokōt-tara-dharma-dānam na laukikam*)。

- 10 [374c20] 善現！此中，云何名為三十七種菩提分法？謂·四念住、四正斷、四神足、五根、五力、七等覺支、八聖道支。善現！如是名為三十七種菩提分法。
 [374c23] 善現！四念住者 (*katamāni ca subhūte catvāri smṛty-upa-sthānāni*)，謂·菩薩摩訶薩，於內身 (*adhy-ātma-kāye kāyānu-paśyī vi-harati, ā-tāpī saṃ-pra-jānan*)、外身 (*bahirdhā-kāye kāyānu-paśyī vi-harati, ā-tāpī saṃ-pra-jānan*)、內外身 (*adhy-ātma-bahirdhā-kāye*)，住·循身觀 (*kāyānu-paśyī vi-harati*)，具足正勤 (*ā-tāpī*)，正知 (*saṃ-pra-jānan*)、正念 (*smṛtimān*)，除·世貪、憂 (*vi-nīya loke abhi-dhyā-daurmanasye*)，住·身集觀 (*sam-ud-ayānu-paśyī ca kāyasya vi-harati*)，住·身滅觀 (*vy-ayānu-paśyī ca kāyasya vi-harati*)。由彼於身住·循身觀 (*kāyānu-paśyī ca vi-harati*)，住·身集觀，住·身滅觀，無所依止 (*a-niś-citaś ca vi-harati*)，於諸世間無所執受 (*na ca kañ-cil loke up'ā-datte*)，是為第一。於受 (*evaṃ vedanāyām*)、於心 (*citte*)、於法，亦爾 (*'dhy-ātma-dharme dharmānu-paśyī vi-harati, bahirdhā-dharme dharmānu-paśyī vi-harati, adhy-ātma-bahirdhā-dharme dharmānu-paśyī vi-harati, ā-tāpī saṃ-pra-jānan smṛtimān, vi-nīya loke 'bhidhyā-daurmanasye, sam-ud-ayānu-paśyī ca dharmāṇām vi-harati, vy-ayānu-paśyī ca dharmāṇām vi-harati, dharme dharmānu-paśyī vi-harati, a-niś-citaś ca vi-harati, na ca kañ-cil loke up'ā-datte*)。是 (*imāny*) 名 (*ucyante*) 四念住 (*catvāri smṛty-upa-sthānāni*)。
- 20
 25

- [374c28] 善現！四正斷者 (*katamāni ca subhūte catvāri samyak-pra-hāṇāni*)，謂·菩薩摩訶薩，為令未生 (*an-ut-pannānām*) 惡 (*pāpakānām*)、不善 (*a-kuśalānām*) 法 (*dharmāṇām*)·永不生故 (*an-ut-pādāya chandañ janayati*)；為令已生 (*ut-pannānām*) 惡、不善法·永斷滅故 (*pra-hāṇāya chandañ janayati*)；為令未生 (*an-ut-pannānām*) 善 (*kuśalānām*) 法 (*dharmāṇām*)·生故 (*ut-pādāya chandañ janayati*)；為令已生 (*ut-pannānām*) 善 (*kuśalānām*) 法 (*dharmāṇām*)·堅住不忘，修滿倍增、廣大 (*bhūyo-bhāvāya*)·智·作證故，生起樂欲 (*chandañ janayati*)，發勤精進，策心、持心。是 (*imāny*) 名 (*ucyante*) 四正斷 (*catvāri samyak-pra-hāṇāni*)。
- 30
 35

[375a04] 善現！四神足者 (*katame ca subhūte catvāra ṛddhi-pādāḥ*)，謂·菩薩摩訶薩，欲·三摩地·斷·行·成就 (*chanda-samādhi-pra-hāṇa-saṃskāra-sam-anv-ā-gata*)·修習神足 (*ṛddhi-pādaś*)，勤·三摩地·斷·行·成就·修習神足，

心·三摩地·斷·行·成就·修習神足，觀(*citta-vīrya-mīmāṃsā-*)·三摩地(*samādhi-*)·斷(*pra-hāṇa-*)·行(*saṃskāra-*)·成就(*sam-anv-ā-gata*)·修習神足(*ṛddhi-pādah*)，依止厭，依止離，依止滅，迴向於捨。是(*ima*)名(*ucyate*)四神足(*catvāra ṛddhi-pādāḥ*)。³⁹

5 [375a09] 善現！五根者(*kaṃāni ca subhūte pañcēndriyāni*)，謂·菩薩摩訶薩，信根(*śraddhēndriyaṃ*)、精進根(*vīryēndriyaṃ*)、念根(*smṛtīndriyaṃ*)、定根(*samādhīndriyaṃ*)、慧根(*prajñēndriyaṃ*)。是(*imāny*)名(*ucyante*)五根(*pañcēndriyāni*)。

10 [375a10] 善現！五力者(*katamāni ca subhūte pañca balāni*)，謂·菩薩摩訶薩，信力(*śraddhā-balaṃ*)、精進力(*vīrya-balaṃ*)、念力(*smṛti-balaṃ*)、定力(*samādhi-balaṃ*)、慧力(*prajñā-balaṃ*)。是(*imāny*)名(*ucyante*)五力(*pañca balāni*)。(PSP_6-8:57)。

15 [375a12] 善現！七等覺支者(*katamāni ca subhūte sapta bodhy-aṅgāni*)，謂·菩薩摩訶薩，念等覺支(*smṛti-saṃ-bodhy-aṅgaṃ*)、擇法等覺支(*dharmā-pra-vi-caya-saṃ-bodhy-aṅgaṃ*)、精進等覺支(*vīrya-saṃ-bodhy-aṅgaṃ*)、喜等覺支(*prīti-saṃ-bodhy-aṅgaṃ*)、輕安等覺支(*pra-srabdhi-saṃ-bodhy-aṅgaṃ*)、定等覺支(*samādhi-saṃ-bodhy-aṅgaṃ*)、捨等覺支(*upēkṣā-saṃ-bodhy-aṅgaṃ*)。是(*imāny*)名(*ucyante*)七等覺支(*sapta saṃ-bodhy-aṅgāni*)。

20 [375a15] 善現！八聖道支者(*katamaś ca subhūte āryāṣṭāṅga-mārgaḥ*)，謂·菩薩摩訶薩，正見(*samyag-drṣṭiḥ*)、正思惟(*samyak-saṃ-kalpaḥ*)、正語(*samyag-vāk*)、正業(*samyak-karmāntaḥ*)、正命(*samyag-ā-jīvaḥ*)、正精進(*samyag-vy-ā-yāmaḥ*)、正念(*samyak-smṛtiḥ*)、正定(*samyak-samādhiḥ*)。是(*ayam*)名(*ucyate*)八聖道支(*āryāṣṭāṅgo mārgaḥ*)。

25 *katamāni ca subhūte catvāry a-pra-māṇāni? maitrī-karuṇā-muditōpēkṣāḥ. imāny ucyante catvāry a-pra-māṇāni.*

[375a17] 善現！三解脫門者(*katame ca subhūte trayas samādhayaḥ*)，謂·菩薩摩訶薩，空、無相、無願(*śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitās*)解脫門(*samādhayaḥ*)。

30 云何(*katamaś ca*)空解脫門(*śūnyatā-samādhir*)？謂·菩薩摩訶薩，以空、無我行相(*yā śūnyatākāreṇa vi-vikt'ākāreṇa tucch'ākāreṇa rikt'ākāreṇa niḥ-sva-bhāva-saṃskāreṇa ca*)，攝心一趣(*cittasyaikāgratā*)。是(*'yam*)名(*ucyate*)空解脫門(*śūnyatā-samādhīḥ*)。

云何(*katamaś c'*)無相(*ā-nimittāḥ*)解脫門(*samādhir*)？謂·菩薩摩訶薩，以滅、寂靜行相(*yā śānt'ākāreṇa vi-vikt'ākāreṇa ca*)，攝心一趣(*cittasyaikāgratā*)。是(*ayam*)名(*ucyate*)無相解脫門(*ā-nimitta-samādhīḥ*)。

35 云何無願(*katamaś cā-pra-ṇi-hitāḥ*)解脫門(*samādhir*)？謂·菩薩摩訶薩，以苦(*yā 'nity'ākāreṇa*)、無常行相(*duḥkh'ākāreṇa*)(*vi-pary-ās'ākāreṇa ca*)，

³⁹ Cf. <http://homepage.ntu.edu.tw/~tsaiyt/pdf/f-2021-2.pdf>

攝心一趣 (*cittasyaikâgratā*)。是 (*ayam*) 名 (*ucyate*) 無願解脫門 (*'pra-ṇi-hitah samādhir*)。 (*ima ucyante trayah sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-samādhayaḥ*)

*katamāni ca subhūte catvāry ārya-satyāni? duṣkhaṃ sam-ud-ayo ni-rodho mārga. imāny ucyante catvāry ārya-satyāni.*⁴⁰

- 5 [375a23] 善現！八解脫者 (*katame ca subhūte aṣṭau vi-mokṣā*)，謂·菩薩摩訶薩，有色 (*rūpī*)，觀諸色 (*rūpāṇi paśyaty*)，是 (*ayam*) 第一解脫 (*prathamavi-mokṣaḥ*)。內 (*adhy-ātmam*) 無色想 (*a-rūpa-saṃjñāṃ*)，觀外諸色 (*bahirddhā rūpāṇi paśyaty*)，是 (*ayam*) 第二解脫 (*dvitīyo vi-mokṣaḥ*)。淨勝解 (*śubhaṃ vi-mokṣaṃ*)，身作證 (*kāyena sākṣāt-kṛtvōpa-saṃ-padya vi-haraty*)，是 (*ayam*) 第三解脫 (*trītyo vi-mokṣaḥ*)。超一切色想 (*sa sarva-śo rūpa-saṃjñānāṃ sam-ati-kramāt*)，滅·有對想 (*pratigha-saṃjñānāṃ astaṅ-gamāṃ*)，不思惟種種想 (*nānātvasaṃjñānāṃ a-manasi-kārād*)，入·無邊空 (*"an-antam ākāsam" ity*)，空無邊處定 (*ākāś'ānanty'āyatanam*)·具足 (*upa-saṃ-padya*) 住 (*vi-harati*)，是第四解脫。超一切空無邊處 (*ākāś'ānanty'āyatana-sam-ati-kramād*)，入無邊識 (*"an-antaṃ vijñānam" ity*)，識無邊處定 (*vijñān'ānanty'āyatanam*)·具足 (*upa-saṃ-padya*) 住 (*vi-harati*)，是第五解脫。超一切識無邊處 (*vijñān'ānanty'āyatana-sam-ati-kramān*)，入無少所有 (*"nāsti kiṃ canē" ty*)，無所有處定 (*ākāñcany'āyatanam*)·具足 (*upa-saṃ-padya*) 住 (*vi-harati*)，是第六解脫。超一切無所有處 (*ākāñcany'āyatana-sam-ati-kramān*)，入非想非非想處定 (*naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatana-sam-ā-pattim*)·具足 (*upa-saṃ-padya*) 住 (*vi-harati*)，是第七解脫。超一切非想非非想處 (*naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatana-sam-ā-patti-sam-ati-kramāt*)，入滅想受定 (*saṃjñā-vedayita-ni-rodham* (PSP_6-8:58))·具足 (*upa-saṃ-padya*) 住 (*vi-harati*)，是第八解脫。 (*ime ucyante aṣṭau vi-mokṣāḥ.*)⁴¹

- 25 [375b04] 善現！九次第定者 (*katamās ca subhūte navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattayaḥ*)，謂 (*ihaikebhyo*)·菩薩摩訶薩，離欲 (*vi-viktaṃ kāmair*)、惡 (*vi-viktaṃ pāpakair*)、不善法 (*a-kuśalair dharmaiḥ*)，有尋 (*sa-vi-tarkaṃ*)·有伺 (*sa-vi-cāraṃ*)，離·生 (*vi-veka-jaṃ*) 喜、樂 (*prīti-sukhaṃ*)，初靜慮 (*prathamam dhyānam*) 具足 (*upa-saṃ-padya*) 住 (*vi-harati*)，是第一次第定。尋、伺 (*vi-tarka-vi-cārānāṃ*) 寂靜 (*vy-upa-śamād*)，內·等淨 (*adhy-ātma-saṃ-pra-sādāc*)，
30 心 (*caitanya*)·一趣性 (*ekotī-bhāvād*)，無尋 (*a-vi-tarkaṃ*)·無伺 (*a-vi-cāraṃ*)，定·生 (*samādhi-jaṃ*) 喜、樂 (*prīti-sukhaṃ*)，第二靜慮 (*dvitīyam dhyānam*) 具足 (*upa-saṃ-padya*) 住 (*vi-harati*)，是第二次第定。離喜 (*prīteś ca vi-rāgād*)、住捨 (*upēkṣyako vi-harati*)，正念 (*smṛtimān*)、正知 (*saṃ-pra-jānam*)，身受樂 (*sukhañ ca kāyena prati-vedayate*)，聖說 (*yat tad ārya ā-cakṣate*)·應捨
35 (*upēkṣakaḥ*)·具念 (*smṛtimān*)·樂住 (*sukha-vi-hārī*)，第三靜慮 (*trītyam dhyānam*)

⁴⁰ [375b15] 善現！四聖諦智者 (*katamāni ca subhūte catvāry ārya-satyāni*)，謂·菩薩摩訶薩，苦智 (*duṣkhaṃ*)、集智 (*sam-ud-ayo*)、滅智 (*ni-rodho*)、道智 (*mārga*)。是 (*imāny*) 名 (*ucyante*) 四聖諦智 (*catvāry ārya-satyāni*)。

⁴¹ Cf. <http://homepage.ntu.edu.tw/~tsaiyt/pdf/b-2013-1.pdf>

具足 (*upa-saṃ-padya*) 住 (*vi-harati*)，是第三次第定。斷樂 (*sukhasya ca pra-hāṇād*)、斷苦 (*duḥkhasya ca pra-hāṇāt*)，先 (*pūrvām eva ca*)·喜、憂 (*saumanasya-daurmanasyayor*)·沒 (*astaṅ-gamād*)，不苦，不樂 (*a-duḥkhā-sukham*)，捨·念清淨 (*upēkṣā-smṛti-pari-suddhañ*)，第四靜慮 (*caturthaṃ dhyānam*) 具足 (*upa-saṃ-padya*) 住 (*vi-harati*)，是第四次第定。超一切色想 (*sa sarva-śo rūpa-saṃjñānām sam-ati-kramāt*)，滅·有對想 (*pratigha-saṃjñānām astaṅ-gamān*)，不思惟種種想 (*nānātva-saṃjñānām a-manasi-kārād*)，入·無邊空 (“*an-antam ākāśam*” *iti*)，空無邊處定 (*ākāś’ānanty’āyatanam*)·具足 (*upa-saṃ-padya*) 住 (*vi-harati*)，是第五次第定。如是·乃至 (*ākāś’ānanty’āyatana-sam-ati-kramād “an-antaṃ vijñānam” iti, vijñān’ānanty’āyatanam upa-saṃ-padya vi-harati. vijñān’ānanty’āyatana-sam-ati-kramān “nāsti kiṃ canē”ty, ākiñcany’āyatanam upa-saṃ-padya vi-harati. ākiñcany’āyatana-sam-ati-kramān naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatana-sam-ā-pattim upa-saṃ-padya vi-harati.*) 超一切非想非非想處 (*naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatana-sam-ā-patti-sam-ati-kramāt*)，入滅想受定 (*saṃjñā-vedayita-ni-rodha-sam-ā-pattim*) 具足 (*upa-saṃ-padya*) 住 (*vi-harati*)，是第九次第定。(*imā ucyante navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattayah.*)

[375b15] 善現！四聖諦智者，謂·菩薩摩訶薩，苦智、集智、滅智、道智。是名·四聖諦智。

*katamāni ca subhūte daśa kṛtsnāni? pṛthivī-kṛtsnam ap-kṛtsnam tejah-kṛtsnam vāyu-kṛtsnam nīla-kṛtsnam pīta-kṛtsnam lohita-kṛtsnam ava-dāta-kṛtsnam vijñāna-kṛtsnam ākāśa-kṛtsnam. imāny ucyante daśa kṛtsnāni.*⁴²

*katamāni ca subhūte aṣṭāv abhi-bhv-āyatanāni? adhy-ātma-rūpa-saṃjñī, bahirdhā rūpāni paśyati parī-ttāni su-varṇa-dur-varṇāni. tāni khalu rūpāny abhi-bhūya, jānāty. abhi-bhūya, paśyati. tathā saṃjñī-bhavati. adhy-ātmam a-rūpa-saṃjñī, bahirdhā rūpāni paśyati mahad-gatāni su-varṇa-dur-varṇāni. tāni khalu rūpāny abhi-bhūya, jānāty. abhi-bhūya, paśyati. adhy-ātmam a-rūpa-saṃjñī ca, bahirdhā rūpāni paśyati nīlāni nīla-varṇāni nīla-ni-darśanāni nīla-nir-bhāsāni. pītāni pīta-varṇāni pīta-ni-darśanāni pīta-nir-bhāsāni. lohītāni (PSP_6-8:59) lohita-varṇāni lohita-ni-darśanāni lohita-nir-bhāsāni. ava-dātāny ava-dāta-varṇāny ava-dāta-ni-darśanāny ava-dāta-nir-bhāsāni. tad-yathā umaka-puṣpaṃ saṃ-pannaṃ vārāṇaseyakam vastram. karṇikāra-puṣpaṃ saṃ-pannaṃ vārāṇaseyakam vastram. bandhūka-puṣyaṃ saṃ-pannaṃ varāṇaseyakam vastram. uśasi tārakāyā varṇaiḥ saṃ-pannaṃ vārāṇaseyakam vastram. imāny ucyante aṣṭāv abhi-bhv-āyatanāni.*⁴³

katamā ca subhūte a-ṛaṇā? dhyānaṃ ni-śritya, para-kleśān-ut-patter anu-rakṣā-vi-hāra-su-sam-ṛddho, yaḥ samādhiḥ prajñā, tat saṃ-pra-muktās ca citta-caitasikā dharmāḥ. iyaṃ ucyante a-ṛaṇā.

⁴² Cf. <http://homepage.ntu.edu.tw/~tsaiyt/pdf/f-2019-18.pdf>

⁴³ Cf. <http://homepage.ntu.edu.tw/~tsaiyt/pdf/f-2022-4.pdf>

katamac ca subhūte pra-ni-dhi-jñānam? dhyānaṃ ni-sritya, idaṃ jānīyāṃ iti pra-ni-dhāna-sam-ṛddho, yaḥ samādhiḥ prajñā, tat saṃ-pra-yuktās ca citta-caitasikā dharmāḥ. idaṃ ucyate pra-ni-dhi-jñānam.

5 *katamās ca subhūte ṣaḍ abhi-jñā? ṛddhy-abhi-jñā, divyaṃ caksur, divyaṃ śrotraṃ, para-citta-jñānaṃ, pūrva-ni-vāsānu-smṛtiḥ, ā-srava-kṣaya-jñānaṃ, sāḥṣāt-kriyā'bhi-jñā ca. imā ucyante ṣaḍ abhi-jñāḥ.*⁴⁴

10 *katamās ca subhūte catasraḥ prati-saṃ-vidah? dhyānaṃ ni-sritya, pary-āye dharmā-lakṣaṇe jana-pada-bhāṣāyāṃ dharmā-pra-bhedeṣv a-vy-ā-ghāta-sam-ṛddho, yaḥ samādhiḥ prajñā, tat saṃ-pra-yuktās ca citta-caitasikā dharmā. imā ucyante catasraḥ prati-saṃ-vidah.*⁴⁵

katamās ca subhūte sarv'ākārās catasraḥ pari-śuddhayah? āśaya-pari-śuddhir ā-lambana-pari-śuddhiś citta-pari-śuddhir jñāna-pari-śuddhiś cēmā ucyante sarv'ākārās catasraḥ pari-śuddhayah.

15 *katamās ca subhūte daśa vaśitāḥ? āyur-vaśitā, citta-vaśitā, pariṣ-kāra-vaśitā, karma-vaśitā, upa-patti-vaśitā, adhi-mukti-vaśitā, pra-ni-dhāna-vaśitā, ṛddhi-vaśitā, jñāna-vaśitā, dharmā-vaśitā. imā ucyante daśa vaśitāḥ.*

[375b17] 善現！波羅蜜多者，謂·菩薩摩訶薩，布施、淨戒、安忍、精進、靜慮、般若、方便善巧、妙願、力、智波羅蜜多。是名·波羅蜜多。

20 [375b20] 善現！諸空等智者，謂·菩薩摩訶薩，內空·乃至無性自性空智，及真如·乃至不思議界智。是名·諸空等智。

[375b22] 善現！菩薩十地者，謂·菩薩摩訶薩，極喜地、離垢地、發光地、焰慧地、極難勝地、現前地、遠行地、不動地、善慧地、法雲地。是名·菩薩十地。

25 [375b25] 善現！五眼者，謂·菩薩摩訶薩，所求肉眼、天眼、聖慧眼、法眼、佛眼。是名·五眼。

[375b26] 善現！六神通者，謂·菩薩摩訶薩，所學神境智證通、天眼智證通、天耳智證通、他心智證通、宿住隨念智證通、漏盡智證通。是名·六神通。

30 [375b29] 復次，善現！如來十力者（*katamāni ca subhūte daśa tathāgatabalāni*），若諸如來·應·正等覺，於是處（*sthānañ ca*）·如實知·是處（*sthānato*），於非處·如實知·非處（*'-sthānañ cā-sthānato yathā-bhūtaṃ pra-jānāti*），是第一

⁴⁴ [375b26] 善現！六神通者（*katamās ca subhūte ṣaḍ abhi-jñā*），謂·菩薩摩訶薩，所學神境智證通（*ṛddhy-abhi-jñā*）、天眼智證通（*divyaṃ caksur*）、天耳智證通（*divyaṃ śrotraṃ*）、他心智證通（*para-citta-jñānaṃ*）、宿住隨念智證通（*pūrva-ni-vāsānu-smṛtiḥ*）、漏盡智證通（*ā-srava-kṣaya-jñānaṃ sāḥṣāt-kriyā'bhi-jñā ca*）。是（*imā*）名（*ucyante*）六神通（*ṣaḍ abhi-jñāḥ*）。

⁴⁵ [376b03] 善現！四無礙解者（*katamās ca subhūte catasraḥ prati-saṃ-vidah*），謂·義無礙解、法無礙解、詞無礙解、辯無礙解（*dhyānaṃ ni-sritya, pary-āye dharmā-lakṣaṇe jana-pada-bhāṣāyāṃ dharmā-pra-bhedeṣv a-vy-ā-ghāta-sam-ṛddho, yaḥ samādhiḥ prajñā, tat saṃ-pra-yuktās ca citta-caitasikā dharmā*），如是名為四無礙解（*imā ucyante catasraḥ prati-saṃ-vidah*）。善現！云何義無礙解？謂·緣義無礙智。云何法無礙解？謂·緣法無礙智。云何詞無礙解？謂·緣詞無礙智。云何辯無礙解？謂·緣辯無礙智。

- 力。若諸如來·應·正等覺，於諸有情·過去、未來、現在 (*atītān-ā-gata-pratyut-pannānām*) 諸業 (*karmanām*)、及諸法·受處、因、異熟 (*karma-svakatām*)，皆如實 (*yathā-bhūtam*) 知 (*pra-jānāti*)，是第二力。 (*dhyāna-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-pattīndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgān yathā-bhūtam pra-jānāti.*)⁴⁶ 若諸如來·應·正等覺，於諸世間·非一·種種·諸界差別，皆如實知，是第三力。若諸如來·應·正等覺，於諸世間·非一·種種·勝解差別、尋伺有異，皆如實知，是第四力。若諸如來·應·正等覺，於諸有情 (*para-sattvānām*)、補特伽羅 (*para-pudgalānām*) · 諸根勝、劣 (*indriya-varāvara-jñānatām*)，皆如實 (*yathā-bhūtam* (PSP_6-8:60)) 知 (*pra-jānāti*)，是第五力。 (*para-sattvānām para-pudgalānām nānā'dhi-muktikatām yathā-bhūtam pra-jānāti.*)⁴⁷ 若諸如來·應·正等覺，於遍趣·行 (*sarva-tra-gāminīm ca prati-padam*)，皆如實 (*yathā-bhūtam*) 知 (*pra-jānāti*)，是第六力。若諸如來·應·正等覺，普於一切靜慮、解脫、等持、等至、雜染、清淨、安立差別，皆如實知，是第七力。若諸如來·應·正等覺，以淨·天眼 (*divyena cakṣuṣā*)——超過於人 (*vi-suddhenāti-krānta-mānuṣyakena*)——見諸有情·死時、生時·諸善、惡事——如有有情，因身、語、意三種惡行，因諸邪見，因謗賢聖，墮諸惡趣；如有有情，因身、語、意三種妙行，因諸正見，因讚賢聖，生諸善趣——復以天眼——清淨、過人——見諸有情·死時、生時·好色、惡色，從此復生善趣 (*yāvat su-gatau svarga-loke deveṣūpa-padyante*)、惡趣；於諸有情 (*ye sattvās, tān*) · 隨業勢力·生善、惡趣，皆如實 (*yathā-bhūtam*) 知 (*pra-jānāti*)，是第八力。若諸如來·應·正等覺，於諸有情·過去·無量·諸宿住事 (*an-eka-vidham pūrva-ni-vāsam anu-smarati*)——或一生 (*ekām vā jātim*)、或十生、或百生 (*jāti-śatam vā*)、或千生 (*jāti-sahasram vā*)、或無量生、或一劫、或十劫、或百劫、或千劫、或無量劫 (*jāti-śata-sahasram vā jāti-koṭī-niyuta-śata-sahasram vā yāvat pūrvānta-koṭīśo*)——所有諸行 (*yāvat s'ākāram*)、諸說 (*sōd-deśam*)、諸相 (*sanidānam*)，皆如實 (*yathā-bhūtam*) 知 (*pra-jānāti*)，是第九力。若諸如來·應·正等覺，於諸漏盡，無漏 (*ā-srava-kṣayenān-ā-sravām*) · 心解脫 (*ceto-vi-muktim*)、無漏·慧解脫，皆如實 (*yathā-bhūtam*) 知 (*pra-jānāti*)；於自漏盡·真解脫法，自證通慧·具足而住；如實覺受：『我·生已盡，梵行已立，所作已辦，不受後有。』是第十力。如是名為如來十力 (*imāny ucyante daśa tathāgata-balāni*)。
- 30 [375c29] 善現！四無所畏者 (*katamāni ca subhūte catvāri vaiśāradyāni*)，若諸如來·應·正等覺，自稱『我是正等覺者 (*samyak-saṃ-buddhasya ca me pratijānata*)。』設有沙門、若婆羅門、若天·魔·梵、若餘世間，依法立難，或令憶念：『佛·於是法·非正等覺 (*ime dharmā nābhi-saṃ-buddhā*)。』 (*ity atra me kaś-cit sa-devake loka sa-mārake, sa-brahmake sa-śramaṇa-brāhma-ṇikāyām pra-*

⁴⁶ 「若諸如來·應·正等覺，普於一切靜慮 (*dhyāna-*)、解脫 (*vi-mokṣa-*)、等持 (*samādhi-*)、等至 (*sam-ā-pattīndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgān*)、雜染、清淨、安立·差別，皆如實 (*yathā-bhūtam*) 知 (*pra-jānāti*)，是第七力。」

⁴⁷ 「若諸如來·應·正等覺，於諸世間·非一 (*an-eka-dhātum*) · 種種·諸界差別 (*nānā-dhātukam loka-saṃ-ni-veśam*)，皆如實 (*yathā-bhūtam*) 知 (*pra-jānāti*)，是第三力。」

jāyām vā dharmā kopayed) 我於彼難 (*iti*) , 正見無因 (*nimittam evaṃ na sam-anu-paśyāmi*) 。以於彼難正見無因 (*evaṃ vā 'han nimittam a-sam-anu-paśyaṃ*) , 得安隱 (*kṣema-pr'āpto*) , 住無怖、無畏 (*'bhaya-pr'āpto vi-harāmi*) , 自稱『我處大仙尊位。』於大眾中, 正師子吼, 轉大梵輪 (*yāvad a-pra-vartikaṃ dharmā-cakraṃ pra-vartayāmi*) ——一切沙門 (*śramaṇena vā*) 、若婆羅門 (*brāhmaṇena vā*) 、若天 (*devena vā*) · 魔 (*māreṇa vā*) · 梵、若餘世間 (*'nyena kena-cid vā punar-loke 'smin*) , 定無有能如法轉者 (*saha-dharmaṇa*) ——是第一無畏。

若諸如來·應·正等覺, 自稱『我已永盡諸漏 (*kṣīṇ'āsraṇasya ca me prati-jānata*) 。』設有沙門、若婆羅門、若天·魔·梵、若餘世間, 依法立難, 或令憶念: 『佛·於是漏·猶未永盡 (*ime 'n-ā-sravā dharmā a-pari-kṣīṇā*) 。』 (*ity atra me kaś-cid*) 我於彼難, 正見無因。以於彼難正見無因, 得安隱, 住無怖、無畏, 自稱『我處大仙尊位。』於大眾中, 正師子吼, 轉大梵輪 (*yāvad dharmā-cakraṃ pra-vartayāmi*) ——一切沙門、若婆羅門、若天·魔·梵、若餘世間, 定無有能如法轉者——是第二無畏。

若諸如來·應·正等覺, 自稱『我為諸弟子眾說·能障法, 染·必為障。』有沙門、若婆羅門、若天·魔·梵、若餘世間, 依法立難, 或令憶念: 『有染是法, 不能為障。』我於彼難, 正見無因。以於彼難正見無因, 得安隱, 住無怖、無畏, 自稱『我處大仙尊位。』於大眾中, 正師子吼, 轉大梵輪——一切沙門、若婆羅門、若天·魔·梵、若餘世間, 定無有能如法轉者——是第三無畏。

若諸如來·應·正等覺, 自稱『我為諸弟子眾說·出離道 (*yā mayā śrāvakānāṃ prati-pad ā-khyātā*) ——諸聖修習, 決定出離, 決定通達, 正·盡眾苦, 作苦邊際 (*āryā nair-yānikī samyag duḥkha-kṣayāya*) 。』設有沙門、若婆羅門、若天·魔·梵、若餘世間, 依法立難, 或令憶念: 『有修此道, 非正出離、非正通達、非正盡苦、非作苦邊 (*tāṃ prati-ṣedhamāno na nir-yāyāt, samyag duḥkha-kṣayāyēti*) 。』我於彼難, 正見無因 (*sthānam etan na sam-anu-paśyāmi*) 。以於彼難正見無因, 得安隱, 住無怖、無畏, 自稱『我處大仙尊位。』於大眾中, 正師子吼, 轉大梵輪 (*yāvad dharmā-cakraṃ pra-vartayāmi*) ——一切沙門、若婆羅門、若天·魔·梵、若餘世間, 定無有能如法轉者——是第四無畏。

*ye vā mayā śrāvakebhya āntar-āyikā dharmā ā-khyātās, te prati-ṣedhamāṇā nālam antar-āyāyēti me kaś-cid yāvad dharmā-cakraṃ pra-vartayāmi.*⁴⁸

如是名為四無所畏 (*imāny ucyante catvāri vaiśāradyāni*) 。

[376b03] 善現! 四無礙解者, 謂·義無礙解、法無礙解、詞無礙解、辯無礙解, 如是名為四無礙解。

⁴⁸ 「若諸如來·應·正等覺, 自稱『我為諸弟子眾說·能障法, 染·必為障 (*ye vā mayā śrāvakebhya āntar-āyikā dharmā ā-khyātās*) 。』有沙門、若婆羅門、若天·魔·梵、若餘世間, 依法立難, 或令憶念: 『有染是法, 不能為障 (*te prati-ṣedhamāṇā nālam antar-āyāyēti*) 。』 (*me kaś-cid*) 我於彼難, 正見無因。以於彼難正見無因, 得安隱, 住無怖、無畏, 自稱『我處大仙尊位。』於大眾中, 正師子吼, 轉大梵輪 (*yāvad dharmā-cakraṃ pra-vartayāmi*) ——一切沙門、若婆羅門、若天·魔·梵、若餘世間, 定無有能如法轉者——是第三無畏。」

善現！云何義無礙解？謂·緣義無礙智。

云何法無礙解？謂·緣法無礙智。

云何詞無礙解？謂·緣詞無礙智。

云何辯無礙解？謂·緣辯無礙智。

5 *katamāni ca subhūte trīṇy ā-raksāni? pari-śuddhaṃ kāya-karma pari-śuddhaṃ vāk-karma pari-śuddhaṃ manas-karmētīmāny ucyante trīṇy ā-raksāni.*

katamāni ca subhūte trīṇi smṛty-upa-sthānāni? śrotu-kāmeṣu a-śrotu-kāmeṣu ubhaya-kāmeṣu tathāgato 'rhan samyak-saṃ-buddho 'nu-naya-prati-gha-vi-vikta evôpêkṣako vi-harati smṛtimān saṃ-pra-jānann. imāny ucyante trīṇi (PSP_6-8:61) smṛty-upa-sthānāni.

katamā ca subhūte '-sam-moṣa-dharmatā? sarva-kṛtyeṣu sarva-deṣeṣu sarvôpāyeṣu sarva-kāleṣu sadôpa-sthita-smṛtitā. iyam ucyate a-saṃ-moṣa-dharmatā.

katamaś ca subhūte vāsanā-saṃ-ud-ghātaḥ? sarveṇa sarvaṃ sarva-thā sarvaṃ kleśa-saṃgāv a-sa-dṛśa-ceṣṭo '-saṃ-ud-ā-cāro. 'yam ucyate vāsanā-saṃ-ud-ghātaḥ.

15 *katamā ca subhūte mahā-karuṇā? yā sarva-kālaṃ sarva-sattveṣu nir-ut-tarā hita-sukhādhy-ā-śayatēyam ucyate mahā-karuṇā.*

[376b08] 善現！十八·佛不共法者（*katame subhūte aṣṭādaś 'āveṇika-buddha-dharmāḥ*），謂·諸如來·應·正等覺（*yāvad an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-buddho 'trāntare tathāgatasya*），常無誤失（*nāsti skhalitaṃ*），無卒暴音（*nāsti ravitaṃ*），無忘失念（*nāsti muṣitā smṛtir*），無不定心（*nāsti a-sam-ā-hitaṃ cittaṃ*），無種種想（*nāsti nānātva-saṃjñā*），無·不擇·捨（*nāsty a-prati-saṃkhyāyôpêkṣā*），志欲無退（*nāsti cchandasya hānir*），精進無退（*nāsti vīryasya hānir*），憶念無退（*nāsti smṛter hānir*），（*nāsti samādher hānir*）般若無退（*nāsti prajñāyā hānir*），解脫無退（*nāsti vi-mukter hānir*），解脫智見無退，若智、若見·於過去世·無著、無礙（*atīte 'dhvany a-prati-hatam a-saṃga-jñānaṃ ca darśanaṃ ca*），若智、若見·於現在世·無著、無礙，若智、若見·於未來世·無著、無礙（*an-ā-gate 'dhvany a-prati-hatam a-saṃga-jñānaṃ ca darśanaṃ ca, pratyut-panne 'dhvany a-prati-hatam a-saṃga-jñānaṃ ca darśanaṃ ca*），一切身業·智為前導·隨智而轉（*sarva-kāya-karma jñāna-pūrvam-gamaṃ jñānānu-pari-varti*），一切語業·智為前導·隨智而轉（*sarva-vāk-karma jñāna-pūrvam-gamaṃ jñānānu-pari-varti*），一切意業·智為前導·隨智而轉（*sarva-manas-karma jñāna-pūrvam-gamaṃ jñānānu-pari-varti*）。（*ime ucyante 'ṣṭādaś 'āveṇikā buddha-dharmāḥ.*）

[376b17] 復次，善現！三十二大士相者（*katamāni ca subhūte tathāgatasya dvā-triṃśad mahā-puruṣa-lakṣaṇāni*），謂·如來足下有平滿相，妙善安住，猶如窟底，地雖高下，隨足所蹈，皆悉坦然，無不等觸，是為第一。如來足下千輻輪文，輞轂眾相·無不圓滿，是為第二。如來手足悉皆柔軟，如靚羅綿，勝過一切，是為第三。如來手足·一一指間，猶如鴈王，咸有鞞網，金色交絡，文同綺畫，是為第四。如來手足·所有諸指，圓滿纖長，甚可愛樂，是為第五。如來足跟·

- 廣長圓滿，與趺相稱，勝餘有情，是為第六。如來足趺·脩高充滿，柔軟妙好，與跟相稱，是為第七。如來雙腠·漸次纖圓，如豎泥耶·仙鹿王·腠，是為第八。如來雙臂·修直備圓，如象王鼻，平立摩膝，是為第九。如來陰相·勢峯藏密，其猶龍馬，亦如象王，是為第十。如來毛孔·各一毛生，柔潤紺青，右旋宛轉，
- 5 是第十一。如來髮毛·端皆上靡，右旋宛轉，柔潤紺青，嚴金色身，甚可愛樂，是第十二。如來身皮·細薄潤滑，塵垢水等·皆所不住，是第十三。如來身皮·皆真金色，光潔晃曜，如妙金臺，眾寶莊嚴，眾所樂見，是第十四。如來兩足·二手掌中、頸、及雙肩·七處充滿，是第十五。如來肩項·圓滿殊妙，是第十六。如來膊腋·悉皆充實，是第十七。如來容儀·洪滿端直，是第十八。如來身相·
- 10 修廣端嚴，是第十九。如來體相·縱廣量等，周匝圓滿，如·諾瞿陀，是第二十。如來頤臆·并身上半·威容廣大，如師子王，是二十一。如來常光·面各一尋，是二十二。如來齒相·四十齊平，淨密根深，白逾珂雪，是二十三。如來四牙·鮮白鋒利，是二十四。如來常得味中上味，是二十五。如來舌相·薄淨廣長，能覆面輪，至耳髮際，是二十六。如來梵音·詞韻弘雅，隨眾多少·無不等聞，其
- 15 聲洪震·猶如天鼓，發言婉約·如頻迦音，是二十七。如來眼睫·猶若牛王，紺青齊整，不相雜亂，是二十八。如來眼睛·紺青鮮白，紅環間飾，皎潔分明，是二十九。如來面輪·其猶滿月，眉相皎淨·如天帝弓，是第三十。如來眉間·有白毫相，右旋柔軟，如靚羅綿，鮮白光淨·逾珂雪等，是三十一。如來頂上·烏瑟膩沙，高顯周圓，猶如天蓋，是三十二。(*cakrânkita-hasta-pâdatâ, su-prati-ṣṭhita-pâdatâ, jâla-hasta-pâdatâ, mṛdu-taruṇa-hasta-pâdatâ, saptôcchrayatâ, dīrghângulitâ, âyata-pârṣṇitâ, bṛhad-rju-gâtratâ, uc-chankha-pâdatâ, ūrdhvaṃ-ga-romatâ, eṇeya-jaṅghatâ, paṭûru-bâhutâ, kośâva-hita-vasti-guhyatâ, su-varṇa-varṇatâ, ślaksṇa-cchavitâ, ekaika-pra-dakṣiṇ'â-varta-romatâ, ūrṇâ'ṅkita-mukhatâ, siṃha-pūrvârdha-kâyatâ, su-saṃ-vṛta-skandhatâ, citântarâṃsatâ, rasa-rasa-jñatâ, nyagrodha-pari-*
- 20 *maṇḍalatâ, uṣṇîṣa-śiraskatâ, pṛthu-tanu-jihvatâ, brahma-svaratâ, siṃha-hanutâ, sa-śukla-dantatâ, sama-dantatâ, a-vi-rala-dantatâ, sama-catvâriśad-dantatâ, abhi-nîlanetratâ, go-pakṣma-netratâ cêti.) (tatra cakrânkita-hasta-pâda iti cakrâni tathâgatasya hasta-pâda-tale jâtâni bhavanti, sahasrârâni (PSP_6-8:62) sa-nemikâni sanâbhikâni, sarv'âkâra-pari-pūrṇâni. tad-yathâ asthi-mayaṃ vâ danta-mayaṃ vâ*
- 25 *bimbam ut-kīrṇaṃ syât, samaṃ pāṇi-talâbhyâṃ pṛthivî-saṃ-sparśanâd a-saṃ-kucitatvât pâdayoḥ su-prati-ṣṭhita-pāni-pâdatâ. haṃsa-râjasyêva jâla-pi-naddhângulipāni-pâdatvâj jâla-hasta-pâdah. tûla-picûpama-taruṇa-su-kumâra-tâla-komala-pāni-pâdatvâd mṛdu-taruṇa-hasta-pâdah. samucchrita-hasta-pâdah, śiro-grîvâ-pradeśatvât saptôcchrayah. âyata-hasta-pâdângulitvâd dīrghângulih. dīrgha-pârṣṇitvâd*
- 30 *âyata-pârṣṇih. saptâr abhy-uc-chritatvâd a-vakra-gâtratvâd bṛhad-rju-gâtrah. uccaiḥ su-ni-gûdha-jânu-gulphatvâd uc-chankha-pâdah. ūrdhva-pra-dakṣiṇ'â-varta-kunḍalaromatvâd ūrdhvân-ga-româ. śara-bhaiṇeyeya-jaṅghatvâd an-upa-hatatvâd anupūrvôpa-cita-vṛtta-jaṅghatvâc caineya-jaṅghah. samoru-bâhutvâd ava-natasya pāni-*
- 35

talābhyāṃ jānu-maṇḍala-sparśanāt patūru-bāhuh. paramābhi-rūpa-kośa-ni-gūḍha-
 mehanatvād vasty-aśv'ā-jāneyavat-kośāva-hita-vasti-guhyah. ut-tapta-hāṭaka-su-
 varṇa-varṇatvāt su-varṇa-varṇah. rajata-jāta-rūpa-su-pari-karma-kṛta-ślakṣṇa-
 samāna-cchavitvād rajasān-upa-lipta-gātravāc chlakṣṇa-cchaviḥ. su-vi-bhaktaikaikā
 5 dviṭīya-jāta-romatvād ekaika-romā. ava-dāta-kundēndu-go-kṣīra-tuṣāra-varṇa-
 candra-sūrya-śatāti-reka-pra-bhayā ūrṇayā bhruvor antare kṛtālam-kāratvād
 āsyasyōrnānkita-mukhah. upari-vipula-kāyatvāt simha-pūrvārdha-kāyah. su-śliṣṭa-
 parimaṇḍala-grīvatvāt su-sam-vṛta-skandhah. kāñcana-paṭṭa-su-vi-mṛṣṭo pari-toṣa-
 skandhatvāc citāntarāmsah. vāta-pitta-śleṣmābhir an-upa-hata-samanatvād rasa-
 10 rasa-prati-bhāvanatvāt sa-dṛśa-vijñānatvāc ca rasa-rasa-jñah. kāyasya vy-āma-sam-
 ā-roha-pariṇāha-pra-māṇatvān nyagrodha-pari-mandalah. vṛtta-parimaṇḍala-
 dakṣiṇā vartōṣṇīsa-samāna-sū pahita-darśanīya-śiraskatvād usnīsa-śirāḥ. raktōtpala-
 pattra-sama-varṇā-patatvāt prthu-tanu-jihvah. hiraṇya-garbha-kalaviṅka-śakuni-sa-
 dṛśa-svaratvād brahma-svarah. ādarśa-maṇḍalavat-su-pari-vṛttōpa-cita-darśanīya-
 15 hanutvāt simha-hanuh. kundēndu-śamkhāv a-bhedakavat-sita-dantatvāc chukla-
dantah. an-un-nata-dantatvāt sama-dantah. nir-antaratvād a-vi-rala-dantah. adha
 ūrdhvaṃ cānatiriktatvāt sama-catvārimśad-dantah. kṛṣṇa-subhra-deśān-upa-kliṣṭa-
 su-vi-suddhatvāl lohita-rājibhir api-naddhatvāc cābhi-nīla-netrah. adhaḥ-sthitānām
 ūrdhva-sthitānām ca samyg-ava-natatvād (PSP_6-8:63) a-saṃ-luḍitatvāc ca pakṣmaṇo
 20 go-pakṣma-netras. tathāgato bhavati.) ◦

tataḥ cakrāṅka-hasta-pādo bhavati gurūṇām anu-gamana-praty-ud-
gamanābhyāṃ dharma-śravaṇa-mālyōpa-hāra-caityānu-yāna-pra-bhṛtiṣu pari-vāra-
dānāc cakrāṅka-hasta-pādo bhavati, tat punar mahā-pari-vāratāyāḥ, pūrva-nimittam,
 dṛḍha-sam-ā-dānatvāt su-prati-sthita-pāni-pādas tad a-kampanīyatāyāḥ pūrva-
 25 nimittam, caturṇām saṃ-graha-vastūnām dāna-priya-vadyārtha-caryā-
samānārthatānām ā-sevanāj jāla-hasta-pādas tat kṣipra-saṃ-grahatāyāḥ pūrva-
nimittam, pra-ñītānām aśita-pīta-līḍha-khādit'ā-svāditān ādānāt mrdu-taruna-hasta-
pādah, saptōcchrayas vā tad ubhayam pra-ñītānām evāsita-pīta-līḍha-khādit'ā-
svāditānām prati-labdhaye pūrva-nimittam, vadhya-pari-mokṣaṇāj jīvitānu-graha-
 30 karaṇāt prāñāti-pātāc ca prati-vi-rater ā-sevanād dīrghāṅgulir āyata-pāda-pārśnir
brhad-rju-gātrās ca tad dīrgh'āyuṣkatāyāḥ pūrva-nimittam, kuśalasya dharma-sam-ā-
dānasyōp'ā-ttasyābhi-varḍhanād a-pari-hāṇāc cōc-chāṅkha-pādas cōrdhvān-ga-romā
ca tad a-pari-hāṇi-dharmatāyā vi-naye vā pūrva-nimittam, sat-kṛtya-śilpa-vidyā-
 karmanām upa-pra-dānād up'ādāna-pra-dānāc caineya-jaṅghas tat kṣipra-
 35 grahaṇatāyāḥ pūrva-nimittam, svataḥ saṃ-vidya-mānasyārthasya yācitena dānād a-
praty-ā-khyānāc ca patūru-bāhus tad vaśītāyāḥ pra-dāne vi-naye vā pūrva-nimittam,
mitra-sva-jana-saṃ-bandhi-saṅgatānām anyonyā-vi-pra-yojanād vi-pra-yuktānām ca
sattvānām brahma-carya-sam-ā-dānād guhya-mantra-rakṣaṇāc ca kośāva-hita-vasti-

*guhyas tad bahu-putratāyāḥ pūrva-nimittam, pra-ñītānām upa-starāṇa-prāvaraṇa-ni-
 vāsanānām prāsāda-vimāna-bhavanānāñ ca dānāt su-varna-varnah ślaksna-cchaviś
 ca tad ubhayaṃ pra-ñītānām evōpa-starāṇa-prāvaraṇa-ni-vāsanānām prāsāda-
 vimāna-bhavanānām ca prati-labdhave pūrva-nimittam, saṃ-gaṇikā-pari-varjanād
 5 upādhyāy'ācārya-mātā-pitr-bhrāṭṭṛ-pra-bhṛtīnām ca gurūṇām yathā'nu-rūpōpa-
 sthāna-ni-veśanāt tad adhy-akṣā-pra-dānāc ca vi-kṛtānām ekaika-pra-dakṣiṇ'ā-varta-
 romā ūrṇā'ṅkita-mukhaś ca tad a-prati-samatāyāḥ pūrva-nimittam, a-mukhara-
 vacanād an-ava-sādanāt priya-vāditvāt su-bhāṣitānu-romatvāc ca simha-pūrvārdha-
 kāyah, su-sam-vrta-skandhaś ca tad a-prati-hatatāyāḥ pūrva-nimittam, vyādhibeḥ
 10 bhaiṣajya-pari-cāraka-cikitsaka-pathya-bhojanānām (PSP_6-8:64) pra-dānād upa-
 sthānāc ca citāntarāmsah, rasa-rasa-jñāś ca tad alp'ā-bādhatāyāḥ pūrva-nimittam,
 ārama-sabhā-śrayōda-pāna-durga-saṃ-krama-bhakta-mālya-vi-hārā-vasatha-vi-
 hāra-karaṇa-pra-bhṛtiṣu pareṣām ut-sāhana-pūrvaṅ-gamatvāt parebhyo 'bhy-adhika-
 pra-dānāc ca nyagrodha-pari-mandala usnīsa-śirāś ca tad ādhi-patya-prati-lambhāya
 15 pūrva-nimittam, dīrgha-rātra-ślakṣṇa-priya-madhura-vacanābhi-dhānāt pra-bhūta-
 jihvo brahma-svaraś ca tat pañcāṅga-vāk-yathōpētasya svarasya prati-labdhave
 pūrva-nimittam, pañcāṅga-vāk-yathōpētaḥ punaḥ svaraḥ, ā-jñeyo vi-jñeyah śraṇānīyo
 na prati-kūlah, gambhīro 'nu-nādī, an-elaḥ karṇa-sukho vidur-ava-kīrṇa iti, dīrgha-
 rātram saṃ-bhinna-pra-lāpa-vi-rateḥ kāla-vāditvāc ca simha-hanus tad ādeya-
 20 vākyatāyāḥ pūrva-nimittam, saṃ-mānanā'dhi-mānanābhyāṃ pari-śuddh'ā-jīvatvāc ca
su-śukla-dantah sama-dantaś ca tat pūrvōpa-cita-pari-vāratāyāḥ pūrva-nimittam,
 dīrgha-rātram satyasyā-piśunasya sam-ud-ā-cārād a-vi-rala-dantah sama-
 catvārimśad-dantaś ca tad a-bhedyā-pari-vāratāyāḥ pūrva-nimittam, pari-pakva-
 mānasyēvān-ava-sādaya-mānasyā-raktenā-dviṣṭenā-mūdhena cakṣuṣā darśanād ati-
 25 nīla-netro go-pakṣma-netraś ca tat sam-anta-prāsādikatāyāḥ pūrva-nimittam.*

是名三十二大士相（*imāny ucyante dvā-trimśad mahā-purusa-laksanāny, ebhiḥ
 subhūte dvā-trimśad mahā-purusa-laksanais tathāgatasya kāyah sam-anv-ā-gato
 bhavati*）。⁴⁹

30 第二分・眾德相品・第七十六之三⁵⁰

[377a07] 復次，善現！八十隨好者（*katamāni ca subhūte tathāgatasyāśīty anu-
 vy-añjanāni*），謂・如來指爪・狹長薄潤，光潔鮮淨・如華赤銅，是為第一。如
 來手足・指圓纖長，傭直柔軟，節骨不現，是為第二。如來手足・各等無差，於
 諸指間・悉皆充密，是為第三。如來手足・圓滿如意，軟淨光澤，色如蓮華，是
 35 為第四。如來筋脈・盤結堅固，深隱不現，是為第五。如來兩踝・俱隱不現，是
 為第六。如來行步・直進庠審，如龍象王，是為第七。如來行步・威容齊肅，如

⁴⁹ Cf. <http://homepage.ntu.edu.tw/~tsaiyt/pdf/f-2021-25.pdf>

⁵⁰ Cf. Kimura, VI-VIII, p. 64; Conze 1975, p. 586.

- 師子王，是為第八。如來行步·安平庠序，不過不減，猶如牛王，是為第九。如來行步·進止儀雅，其猶鵝王，是為第十。如來迴顧·必皆右旋，如龍象王，舉身隨轉，是第十一。如來支節·漸次備圓，妙善安布，是第十二。如來骨節·交結無隙，猶若龍盤，是第十三。如來膝輪·妙善安布，堅固圓滿，是第十四。如來隱處·其文妙好，威勢具足，圓滿清淨，是第十五。如來身支·潤滑柔軟，光悅鮮淨，塵垢不著，是第十六。如來身容·敦肅無畏，常不怯弱，是第十七。如來身支·堅固稠密，善相屬著，是第十八。如來身支·安定敦重，曾不掉動，圓滿無壞，是第十九。如來身相·猶若仙王，周匝端嚴，光淨離翳，是第二十。如來身·有周匝圓光，於行等時·恒自照曜，是二十一。如來腹形·方正無欠，柔軟不現，眾相莊嚴，是二十二。如來臍深·右旋圓妙，清淨光澤，是二十三。如來臍厚·不窪不凸，周匝妙好，是二十四。如來皮膚·遠離疥癬，亦無靨點、疣贅等過，是二十五。如來手掌·充滿柔軟，足下安平，是二十六。如來手文·深長明直，潤澤不斷，是二十七。如來脣色·光潤丹暉，如頻婆果，上下相稱，是二十八。如來面門·不長不短，不大不小，如量端嚴，是二十九。如來舌相·軟薄廣長，如赤銅色，是第三十。如來發聲·威震深遠，如象王吼，明朗清徹，是三十一。如來音韻·美妙具足，如深谷響，是三十二。如來鼻高·脩而且直，其孔不現，是三十三。如來諸齒·方整鮮白，是三十四。如來諸牙·圓白光潔，漸次鋒利，是三十五。如來眼淨·青白分明，是三十六。如來眼相脩廣，猶如青蓮華葉，甚可愛樂，是三十七。如來眼睫·上下齊整，稠密不白，是三十八。如來雙眉·長而不白，緻而細軟，是三十九。如來雙眉·綺靡順次，紺瑠璃色，是第四十。如來雙眉·高顯光潤，形如初月，是四十一。如來耳厚·廣大脩長，輪埵成就，是四十二。如來兩耳·綺麗齊平，離眾過失，是四十三。如來容儀·能令見者·無損無染，皆生愛敬，是四十四。如來額廣·圓滿平正，形相殊妙，是四十五。如來身分·上下圓滿，如師子王，威嚴無對，是四十六。如來頭髮·脩長紺青，稠密不白，是四十七。如來頭髮·香潔細軟、潤澤旋轉，是四十八。如來頭髮·齊整無亂，亦不交雜，是四十九。如來頭髮·堅固不斷，永無禿落，是第五十。如來頭髮·光滑殊妙，塵垢不著，是五十一。如來身分·堅固充實，逾·那羅延，是五十二。如來身體·長大端直，是五十三。如來諸竅·清淨圓好，是五十四。如來身支·勢力殊勝，無與等者，是五十五。如來身相·眾所樂觀，嘗無厭足，是五十六。如來面輪·脩廣得所，皎潔光淨，如秋滿月，是五十七。如來顏貌·舒泰光顯，含笑先言，唯向·不背，是五十八。如來面貌·光澤熙怡，遠離頻蹙、青赤等過，是五十九。如來身支·清淨無垢，常無臭穢，是第六十。如來身所有諸毛孔中·常出如意微妙之香，是六十一。如來面門·常出最上殊勝之香，是六十二。如來頭相·周圓妙好，如末達那，亦猶天蓋，是六十三。如來身毛·紺青光淨，如孔雀項·紅暉綺飾，色類赤銅，是六十四。如來法音·隨眾大小·不增不減，應理無差，是六十五。如來頂相·無能見者，是六十六。如來手足·指約分明，莊嚴妙好，如赤銅色，是六十七。如來行時·其足去地，如四指量·而現印文，是六十八。如來自持·不待他衛，身無傾動，亦不逶迤，是六

- 十九。如來威德·遠震一切，惡心·見喜，恐怖·見安，是第七十。如來音聲·不高不下，隨眾生意，和悅與言，是七十一。如來能隨諸有情類言音、意樂·而為說法，是七十二。如來一音·演說正法，隨有情類·各令得解，是七十三。如來說法·咸依次第，必有因緣，言無不善，是七十四。如來等觀諸有情類，讚善·
- 5 毀惡，而無愛憎，是七十五。如來所為·先觀後作，軌範具足，令識善淨，是七十六。如來相好，一切有情無能觀盡，是七十七。如來頂骨·堅實圓滿，是七十八。如來顏容·常少不老，好巡舊處，是七十九。如來手足·及胸臆前·俱有吉祥·喜旋德相，文同綺畫，色類朱丹，是第八十(*tāmra-nakhās ca buddhā bhagavanto bhavanti sarva-saṃskāra-vi-rakta-cittāḥ. snigdha-nakhās ca buddhā bhagavanto bhavanti snigdha-sva-janavat sarva-sattva-hita-sukhādhy-ā-śaya-cittāḥ. tuṅga-nakhās ca buddhā bhagavanto bhavanti tuṅga-kuśala-vaṃśa-pra-sūtāḥ. vṛttāṅgulayaś ca buddhā bhagavanto bhavanti vṛttato 'n-a-vadyāḥ. citāṅgulayaś ca buddhā bhagavanto bhavanti upa-cita-vi-pula-kuśala-mūlāḥ. anu-pūrvāṅgulayaś ca buddhā bhagavanto bhavanti anu-pūrva-sam-upārjita-kuśala-mūlāḥ. gūḍha-śirās ca buddhā bhagavanto bhavanti su-ni-gūḍha-kāya-vāg-manas-karmānt'ā-jīvāḥ. nir-granthi-śirās ca buddhā bhagavanto bhavanti kleśa-granthi-bhedakarāḥ. gūḍha-gulphās ca buddhā bhagavanto bhavanti su-ni-gūḍha-dharma-matayaḥ. a-vi-sama-pādās (PSP_6-8:65) ca buddhā bhagavanto bhavanti sarva-vi-śama-nis-tārayitārah. śimha-vi-krānta-gāmināś ca buddhā bhagavanto bhavanti nara-simhāḥ. nāga-vi-krānta-gāmināś ca buddhā bhagavanto bhavanti nara-nāgāḥ. hamsa-vi-krānta-gāmināś ca buddhā bhagavanto bhavanti rāja-hamsa-sa-dṛśa-vaiḥyasa-gāmināḥ. vrsabha-vi-krānta-gāmināś ca buddhā bhagavanto bhavanti puruṣa-rṣabhāḥ. pra-daksin'ā-varta-gāmināś ca buddhā bhagavanto bhavanti pra-dakṣiṇa-mārgāḥ. cāru-gāmināś ca buddhā bhagavanto bhavanti cāru-darśanāḥ. a-vakra-gātrās ca buddhā bhagavanto bhavanti nityam a-vakra-cittāḥ. vṛtta-gātrās ca buddhā bhagavanto bhavanti vi-śuddha-guṇa-khyāpayitārah. mṛṣṭa-gātrās ca buddhā bhagavanto bhavanti pra-mṛṣṭa-pāpa-dharmāṇāḥ. anu-pūrva-gātrās ca buddhā bhagavanto bhavanti anu-pūrva-dharma-deśikāḥ. śuci-gātrās ca buddhā bhagavanto bhavanti kāya-vāg-manah-śauca-sam-anv-ā-gatāḥ. mṛdu-gātrās ca buddhā bhagavanto bhavanti sva-bhāva-mṛdu-cittāḥ. vi-śuddha-gātrās ca buddhā bhagavanto bhavanti sva-bhāva-vi-śuddha-cittāḥ. pari-pūrṇa-vy-añjanās ca buddhā bhagavanto bhavanti su-pari-pūrṇa-dharma-vinayāḥ. pṛthu-cāru-mandala-gātrās ca buddhā bhagavanto bhavanti pṛthu-cāru-guṇ'ā-khyātārah. sama-kramās ca buddhā bhagavanto bhavanti sarva-sattva-sama-cittāḥ. vi-śuddha-netrās ca buddhā bhagavanto bhavanti su-vi-śuddha-darśanāḥ. su-kumāra-gātrās ca buddhā bhagavanto bhavanti su-kumāra-dharma-deśikāḥ. adīna-gātrās ca buddhā bhagavanto bhavanti nityam adīna-cittāḥ. ut-sada-gātrās ca buddhā bhagavanto bhavanti ut-sannā-kuśala-mūlāḥ. su-sam-hatanās ca buddhā bhagavanto bhavanti kṣiṇa-punar-bhava-saha-gatāḥ. su-vi-bhaktāṅga-praty-aṅgās ca buddhā*

bhagavanto bhavanti su-deśita-pratītya-sam-ut-pādāṅga-praty-aṅgāḥ. vi-timira-
śuddh'ālokās ca buddhā bhagavanto bhavanti su-vi-śuddha-darśanāḥ. vr̥tta-kuksayaś
 ca buddhā bhagavanto bhavanti vr̥tta-saṃ-panna-śiṣyāḥ. mr̥sta-kuksayaś ca buddhā
 bhagavanto bhavanti pra-mr̥ṣṭa-saṃsāra-doṣāḥ. a-bhugna-kuksayaś ca buddhā
 5 bhagavanto bhavanti bhagna-māna-śr̥ṅgāḥ. ksāmōdarās ca buddhā bhagavanto
 bhavanti dharmā-kṣaya-vi-ni-vartayitārah. gambhīra-nābhayaś (PSP_6-8:66) ca buddhā
 bhagavanto bhavanti prati-viddha-parama-gambhīra-dharmāṅgaḥ. pra-daksin'ā-varta-
nābhayaś ca buddhā bhagavanto bhavanti pra-dakṣiṇa-grāhy-upa-panna-śiṣyāḥ. sam-
anta-prāsādikās ca buddhā bhagavanto bhavanti sam-anta-prāsādika-śiṣya-saṃghāḥ.
 10 śuci-samācārās ca buddhā bhagavanto bhavanti parama-śuci-cittāḥ, vy-apa-gata-
tilaka-gātrās ca buddhā bhagavanto bhavanti vy-apa-gatā-kālōpa-deśa-dharma-
vinayāḥ. tūla-sa-dr̥śa-su-kumāra-pānayaś ca buddhā bhagavanto bhavanti tūla-sa-
dr̥śa-kāya-lāghava-prati-lābha-dharma-deśikāḥ. snigdha-pāni-lekhās ca buddhā
 bhagavanto bhavanti snigdha-sva-jana-bhāva-prati-lābha-mahā-śramaṇa-bhāvāḥ.
 15 gambhīra-pāni-lekhās ca buddhā bhagavanto bhavanti parama-gambhīra-dhīrāva-
sthānāḥ. āyata-pāni-lekhās ca buddhā bhagavanto bhavanti āyati-kṣama-dharm'ā-
khyātārah, nāty-āyata-vacanās ca buddhā bhagavanto bhavanti nāty-āyata-śikṣā-
pada-pra-jñāpayitārah. bimba-prati-bimba-darśana-vadanās ca buddhā bhagavanto
 bhavanti prati-bimbavad-vi-sarjita-sarva-lokāḥ. mr̥du-jihvās ca buddhā bhagavanto
 20 bhavanti mr̥du-pūrva-vinetārah. tanu-jihvās ca buddhā bhagavanto bhavanti atanu-
guṇōpa-pannāḥ. rakta-jihvās ca buddhā bhagavanto bhavanti rakta-bāla-jana-dur-
avagāha-dharma-vinayāḥ. gaja-garjita-jīmūta-ghoṣā buddhā bhagavanto bhavanti
 gaja-garjita-jīmūta-ghoṣesv a-pari-trāsāḥ. madhura-cāru-mañju-svarās ca buddhā
 bhagavanto bhavanti madhura-cāru-mañju-svara-pra-lāpa-śiṣyāḥ. vr̥tta-damstrās ca
 25 buddhā bhagavanto bhavanti vr̥tta-bhava-saṃ-yojanāḥ. tīksna-damstrās ca buddhā
 bhagavanto bhavanti tīksṇa-jana-vinayana-kuśalāḥ. śukla-damstrās ca buddhā
 bhagavanto bhavanti paramaśukladharma-vinayāḥ, samadamṣṭrās ca buddhā
 bhagavanto bhavanti sama-bhūmi-bhāga-prati-ṣṭhitāḥ. anu-pūrva-damstrās ca
 buddhā bhagavanto bhavanti anu-pūrvābhi-samaya-deśayitārah. ut-tuṅga-nāsās ca
 30 buddhā bhagavanto bhavanti prajñā-tuṅga-parvata-sthāḥ. śuci-nāsās ca buddhā
 bhagavanto bhavanti śuci-vi-naya-jana-saṃ-prati-pannāḥ. viśāla-nayanās ca buddhā
 bhagavanto bhavanti para-viśāla-kṣaṇa-buddha-dharmāṅgaḥ. cita-paksmānās ca
 buddhā bhagavanto bhavanti cita-sattva-kāyāḥ. sitāsita-kamala-nayanās ca buddhā
 bhagavanto bhavanti (PSP_6-8:67) sitāsita-kamala-dala-nayanābhiḥ prabala-surāsura-
 35 vara-yuvatibhir abhi-nanditāḥ. āyata-bhruvaś ca buddhā bhagavanto bhavanti nityam
 āyati-darśinaḥ. ślaksna-bhruvaś ca buddhā bhagavanto bhavanti śukla-vinaya-kuśalāḥ.
sama-roma-bhruvaś ca buddhā bhagavanto bhavanti sam-anta-dāṣa-jñāḥ. snigdha-
bhruvaś ca buddhā bhagavanto bhavanti kuśala-mūlōpa-sneha-snigdha-saṃtāna-jana-

vinayāḥ. pīn'āyata-bhujās ca buddhā bhagavanto bhavanti para-pīn'āyata-vāhavaḥ. sama-karnās ca buddhā bhagavanto bhavanti jita-samarāḥ. an-upa-hata-karnēndriyās ca buddhā bhagavanto bhavanti an-upa-hata-sattva-vināyakāḥ. su-pari-nāmita-lalātās ca buddhā bhagavanto bhavanti sarva-dr̥ṣṭi-kṛta-vi-pari-ṇatāḥ. prthu-lalātās ca buddhā bhagavanto bhavanti śramaṇa-brāhmaṇa-para-vādi-pramathanāḥ. su-pari-pūrṇōttamāṅgās ca buddhā bhagavanto bhavanti su-pari-pūrṇōttama-pra-ṇi-dhānāḥ. bhramara-sa-dr̥śa-keśās ca buddhā bhagavanto bhavanti viṣaya-bhramara-rati-vy-ā-vartikāḥ. cita-keśās ca buddhā bhagavanto bhavanti apa-cita-darśanā-bhāvanā-pra-hāta-vyānuśayaḥ. ślaksna-keśās ca buddhā bhagavanto bhavanti ślaksṇa-buddhibhir jñāta-sāsana-sārāḥ. a-sam-luḍita-keśās ca buddhā bhagavanto bhavanti nityā-saṃ-luḍita-cetanāḥ. a-parusa-keśās ca buddhā bhagavanto bhavanti nityam a-paruṣa-vacanāḥ. su-rabhi-keśās ca buddhā bhagavanto bhavanti su-rabhi-bodhy-aṅga-kusuma-pra-dakṣiṇ'ā-vartita-janāḥ. śrī-vatsa-svastika-nandy-āvarta-sulalita-pāni-pāda-talās ca buddhā bhagavanto bhavanti śrī-vatsa-svastika-nandy-āvarta-sulalita-pāni-pāda-śobhāḥ.) 。⁵¹

如是名為八十隨好 (imāny ucyante 'śīty-anu-vy-añjanāny, ebhiḥ subhūte 'śīty-anu-vy-añjanais tathāgatasya kāyaḥ sam-anv-ā-gato bhavati) 。

evaṃ khalu subhūte bodhisattvasya mahāsattvasya dharma-dānaṃ veditavyam.

[378a04] 善現！如來·應·正等覺·成就如是諸相、好故，身光任運，能照三千大千世界，無不遍滿。若作意時，即能普照無量、無邊、無數世界。然，為憐愍諸有情故，攝·光常照，面·各一尋。若縱身光，即日月等所有光明·皆悉不現；諸有情類·便不能知晝夜、半月、月時、歲數；所作事業·有不得成。佛聲任運，能遍三千大千世界。若作意時，即能遍滿無量、無邊、無數世界。然，為利樂諸有情故，聲·隨眾量，不減、不增。

[378a12] 善現！如是功德勝利，我·先·菩薩位·修行般若波羅蜜多時，已能成辦。故，今·相、好·圓滿莊嚴；一切有情見者·歡喜，皆獲殊勝利益安樂。

[378a15] 如是，善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，能以財、法二種布施·攝·諸有情，是為甚奇、希有之法。

[378a18] 善現！云何·菩薩摩訶薩，以愛語事，攝諸有情？善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，以柔軟音，為有情類，先說布施波羅蜜多，次說淨戒波羅蜜多，次說安忍波羅蜜多，次說精進波羅蜜多，次說靜慮波羅蜜多，後說般若波羅蜜多，方便攝受。善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，以柔軟音，多說此六波羅蜜多，攝有情類。所以者何？由此六種波羅蜜多普能攝受諸善法故。

⁵¹ Cf. <http://homepage.ntu.edu.tw/~tsaiyt/pdf/f-2021-25.pdf>

[378a26] 善現！云何·菩薩摩訶薩，以利行事，攝諸有情？善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，於長夜中，種種方便，勸諸有情·精勤修學布施、淨戒、安忍、精進、靜慮、般若波羅蜜多，及餘種種殊勝善法，常無懈廢。

[378b02] 善現！云何·菩薩摩訶薩，以同事事，攝諸有情？善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，以勝神通、及大願力，現·處地獄、傍生、鬼界、人、天等中，同·彼事業，方便攝受，令獲殊勝利益安樂。

[378b06] 善現！諸菩薩摩訶薩，能以如是布施、愛語、利行、同事，攝諸有情，是為甚奇、希有之法。

[378b09] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！我以佛眼，遍觀十方·殞伽沙等·諸世界中，有菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，教誡、教授諸餘菩薩摩訶薩 (*sattvān evam ava-vadaty anu-śāsty*)，言：『來！善男子！汝應善學·引發諸字·陀羅尼門 (*ete yūyaṃ kula-putrā akṣara-nir-hāra-kuśalā bhavata*)。調·應善學一字 (*ekākṣara-kuśalā bhavatha*)、二字 (*dvy-akṣaram*)·乃至十字，如是·乃至 (*yāvad*) 二十、三十，乃至若百、若千、若萬，乃至無數·引發·自在 (*dvā-catvāriṃśad akṣaraiḥ kuśalā bhavata*)。』

又，應善學·一切語言·皆入一字 (*ekenākṣareṇa sarva-vy-ayōpa-gatān upagacchata*)，或入二字 (*dvitīyenākṣareṇa sarva-vy-ayōpa-gatān upagacchata* (PSP_6-8:68))·乃至 (*trīṭīyenākṣareṇa sarva-vy-ayōpa-gatān upagacchata*) 十字。如是·乃至或入二十、或入三十，乃至 (*yavad*) 若百、若千、若萬，乃至無數·引發·自在 (*dvā-catvāriṃśad-akṣaraiḥ sarva-vy-ayōpa-gatān upagacchata*)。

又，應善學·於一字中·攝一切字，一切字中·攝於一字·引發·自在。

又，應善學·一字 (*ekasminn akṣare*)·能攝四十二本母字 (*dvā-catvāriṃśad akṣarāṇy antar-gatāni bhāvayata*)，四十二本母字 (*dvā-catvāriṃśad-akṣareṣv*)·能攝一字 (*ekākṣaram antar-gataṃ bhāvayata*)。』

善現！是菩薩摩訶薩 (*sa khalu punaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvo*)，應如是善學·四十二字 (*dvā-catvāriṃśad-akṣarāṇy*)·入於一字 (*ekasminn akṣare kuśalo bhāvayati*)，一字 (*ekākṣaram*)·亦入四十二字 (*dvā-catvāriṃśad-akṣareṣu kuśalo bhāvayati*)。如是學已，於諸字中·引發·善巧 (*akṣarābhi-nir-hāra-kuśalam bhāvayitvā 'kṣarābhi-nir-hāra-kuśalo bhavati*)。於引發字·得善巧已，復於無字·引發·善巧。如 (*tad-yathā 'pi nāma*)·(*subhūte*) 諸如來 (*tathāgato*)·應 (*'rhan*)·正等覺 (*samyak-saṃ-buddho*)，於法善巧 (*dharma-kuśalo*)，於字善巧 (*'kṣara-kuśalāś ca*)；以於諸法、諸字善巧，於無字中，亦得善巧。由善巧故，能為有情說 (*sattvānāṃ dharmam deśayati*) 有字法 (*sākṣaran*)，說無字法 (*dharmam deśayati nān-akṣaram*)；為無字法，說有字法。 (*te ca sattvā nōpa-labhyante*) 所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？離字、無字，無異佛法；過一切字，名·真佛法。所以者何？以一切法、一切有情，皆畢竟空、無際空故 (*ākāśa-nir-mitā hi subhūte sattvā dharmāś ca veditavyāḥ*)。』

[378b29] (*atha khalv*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 自言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「世尊！若 (*yadi bhagavann*) 一切法、一切有情·皆畢竟空、無際空故·超諸字者，則一切法、一切有情、自性·畢竟皆不可得 (*aty-antatayā sattvā nōpa-labhyante, dharmā nōpa-labhyante, sva-bhāvaś ca nōpa-labhyate*) ，諸菩薩摩訶薩，云何 (*katham bhagavan bodhisattvo mahāsattvaḥ*) 修行布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caran, dhyāna-pāramitāyāṃ caran, vīrya-pāramitāyāṃ caran, kṣānti-pāramitāyāṃ caran, śīla-pāramitāyāṃ caran, dāna-pāramitāyāṃ caran*) ？云何修行四靜慮、四無量、四無色定？云何修行四念住·乃至八聖道支 (*sapta-triṃśatsu bodhi-pakṣyeṣu dharmeṣu*) ？ (*caturṣv ārya-satyēṣu sarva-sūnyatāsu*) 云何修行空、無相、無願解脫門 (*sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣu vimokṣa-mukheṣv*) ？云何安住內空·乃至無性自性空？云何安住真如·乃至不思議界？云何安住苦、集、滅、道聖諦？云何修行八解脫 (*aṣṭasu vi-mokṣeṣu*) ·乃至 (*navasv anu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattiṣu*) 十遍處？云何修行極喜地·乃至法雲地？云何修行一切陀羅尼門、三摩地門？云何修行五眼、六神通？云何修行如來十力 (*daśasu tathāgata-baleṣu*) ·乃至 (*caturṣu vaiśāradyeṣu, catasrṣu prati-samvitsv*) 十八佛不共法 (*aṣṭādaśasv āveṇikeṣu buddha-dharmeṣu*) ？云何修行無忘失法、恒住捨性？云何修行一切智、道相智、一切相智？云何修行三十二大士相 (*dvā-triṃśan-mahā-puruṣa-lakṣaṇeṣv*) 、八十隨好 (*aśīty-anu-vy-añjaneṣu*) ？云何安住異熟六種波羅蜜多、及六神通 (*ṣaṭsv abhi-jñāsu vi-pāka-jāsu caran*) ，為諸有情宣說正法 (*sattvānāṃ dharmam deśayati*) ？

[378c15] 世尊！一切有情·皆不可得 (*na cātra sattva upa-labhyate*) ，有情施設·亦不可得 (*na sattva-pra-jñaptiḥ*) 。一切有情不可得故 (*sattvān-upa-labdhyā*) ，色 (*rūpān-upa-labdhiḥ*) ·乃至識·亦不可得 (*vedanā-samjñā-saṃskāra-vijñānān-upa-labdhiḥ*) ，眼處·乃至意處·亦不可得，色處·乃至法處·亦不可得，眼界·乃至眼界·亦不可得，色界·乃至法界·亦不可得，眼識界·乃至意識界·亦不可得，眼觸·乃至意觸·亦不可得，眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受·亦不可得，地界·乃至識界·亦不可得，因緣·乃至增上緣·亦不可得，從緣所生諸法·亦不可得，無明·乃至老死·亦不可得，布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·亦不可得 (*ṣaṭ-pāramitā'n-upa-labdhiḥ*) ，四靜慮、四無量、四無色定·亦不可得，四念住·乃至八聖道支·亦不可得，空、無相、無願解脫門·亦不可得，內空·乃至無性自性空·亦不可得，真如·乃至不思議界·亦不可得，苦、集、滅、道聖諦·亦不可得，八解脫·乃至十遍處·亦不可得，淨觀地·乃至如來地·亦不可得，極喜地·乃至法雲地·亦不可得，一切陀羅尼門、三摩地門·亦不可得，五眼、六神通·亦不可得，如來十力·乃至十八佛不共法·亦不可得，無忘失法、恒住捨性·亦不可得，一切智、道相智、一切相智·亦不可得，預流果·乃至獨覺菩提·亦不可得，一切菩薩摩訶薩行、諸佛無上正等菩提·亦不可得，三十二大士相、八十隨好·亦不可得 (*yāvad aśīty-anu-vy-añjanān-upa-labdhiḥ*) 。

[379a09] 世尊！不可得中，無有情（*na cān-upa-labdhyā sattva-pra-jñaptir*）·亦無彼施設（*na ca sattvā-pra-jñapti*）·無色（*rūpaṃ pra-jñāyate*）·乃至識·亦無彼施設（*vedanā-saṃjñā-saṃskāra-vijñānaṃ pra-jñāyate*），無眼處·乃至意處·亦無彼施設，無色處·乃至法處·亦無彼施設，無眼界·乃至眼界·亦無彼施設，無色界·乃至法界·亦無彼施設，無眼識界·乃至意識界·亦無彼施設，無眼觸·乃至意觸·亦無彼施設，無眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受·亦無彼施設，無地界·乃至識界·亦無彼施設，無因緣·乃至增上緣·亦無彼施設，無從緣所生諸法·亦無彼施設，無無明·乃至老死·亦無彼施設，無布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·亦無彼施設，無四靜慮、四無量、四無色定·亦無彼施設，無四念住·乃至八聖道支·亦無彼施設，無空、無相、無願解脫門·亦無彼施設，無內空·乃至無性自性空·亦無彼施設，無真如·乃至不思議界·亦無彼施設，無苦、集、滅、道聖諦·亦無彼施設，無八解脫·乃至十遍處·亦無彼施設，無淨觀地·乃至如來地·亦無彼施設，無極喜地·乃至法雲地·亦無彼施設，無一切陀羅尼門、三摩地門·亦無彼施設，無五眼、六神通·亦無彼施設，無如來十力·乃至十八不共法·亦無彼施設，無無忘失法、恒住捨性·亦無彼施設，無一切智、道相智、一切相智·亦無彼施設，無預流果·乃至獨覺菩提·亦無彼施設，無一切菩薩摩訶薩行、諸佛無上正等菩提·亦無彼施設，無三十二大士相、八十隨好·亦無彼施設（*yāvad aśīty-anu-vy-añjanāni pra-jñāyante, aśīty-anu-vy-añjanair a-pra-jñāyamānaiḥ*）。

[379b06] 世尊（*kathaṃ bhagavan*）！一切有情、法、及施設，既不可得，都無所有，諸菩薩摩訶薩（*bodhisattvo mahāsattvaḥ*），行深般若波羅蜜多時（*prajñāpāramitāyāṃ caran*），為諸有情·說何等法（*sattvānāṃ dharmāṃ deśayati*）？世尊！勿·（*mā khalu bhagavan*）諸菩薩摩訶薩眾（*bodhisattvo mahāsattvo* (PSP_6-8:69)）·自安住不正法，為諸有情說不正法，勸諸有情住不正法（*'-saṃ-vidyamāneṣu sarva-dharmeṣu sattvān sam-ā-dāpayed*），以顛倒法·安立有情（*vi-pary-āse vi-ni-joyayet*）。所以者何（*tat kasya hetoḥ*）？（*tathā hi bhagavan*）諸菩薩摩訶薩（*bodhisattvo mahāsattvaḥ*），行深般若波羅蜜多時（*prajñāpāramitāyāṃ caran*），尚不得菩提，況得菩提分法！尚不得菩薩摩訶薩（*bodhisattvam eva tāvan nōpa-labhate*），況得菩薩摩訶薩法（*prāg eva bodhi-pākṣikān dharmān*）！」

[379b14]（*evam ukte*）佛告善現（*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*）：「如是（*evam etat subhūte*），如是（*evam etat*），如汝所說（*yathā vadasi*）。一切有情·皆不可得，一切有情施設·亦不可得；一切法·皆不可得，一切法施設·亦不可得。由不可得，都無所有。無所有故，當知內·空（*sattvān-upa-labdenādhy-ātma-sūnyatā veditavyā*）、外·空（*bahirdhā-sūnyatā veditavyā*）、內外·空（*adhy-ātma-bahirdhā-sūnyatā veditavyā*）、空·空、大·空、勝義·空、有為·空、無為·空、畢竟·空、無際·空、散無散·空、本性·空、自共相·空、一切法·空、不可得·空、無性·空、自性·空、無性自性·空（*yāvad a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatā veditavyā*），當知真如·空、法界·空、法性·空、不虛妄性·空、不變

異性·空、平等性·空、離生性·空、法定·空、法住·空、實際·空、虛空界·空、不思議界·空，當知苦聖諦·空、集聖諦·空、滅聖諦·空、道聖諦·空，當知色蘊·乃至識蘊·空（*skandha-sūnyatā veditavyā*），當知眼處·乃至意處·空，當知色處·乃至法處·空，當知眼界·乃至意界·空，當知色界·乃至法界·空，當知眼識界·乃至意識界·空（*dhātu-sūnyatā veditavyā, āyatana-sūnyatā veditavyā*），當知眼觸·乃至意觸·空，當知眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受·空，當知地界·乃至識界·空，當知因緣·乃至增上緣·空（*pratītya-sam-ut-pāda-sūnyatā veditavyā*），當知從緣所生諸法·空，當知無明·乃至老死·空（*pratītya-sam-ut-pādāṅga-sūnyatā veditavyā*），當知我（*ātma-sūnyatā*）、有情（*sattva-sūnyatā*）·乃至知者、見者·空（*jīva-sūnyatā jantu-sūnyatā poṣa-sūnyatā puruṣa-sūnyatā pudgala-sūnyatā manu-ja-sūnyatā mānava-sūnyatā kāraka-sūnyatā vedaka-sūnyatā jānaka-sūnyatā paśyaka-sūnyatā veditavyā*），當知布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·空，當知四靜慮、四無量、四無色定·空（*a-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-samādhi-sam-ā-patti-sūnyatā veditavyā*），當知四念住·乃至八聖道支·空（*smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārga-sūnyatā veditavyā*），當知空、無相、無願解脫門·空（*sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-sūnyatā veditavyā*），當知八解脫（*aṣṭa-vi-mokṣa-mukha-sūnyatā veditavyā*）·乃至（*navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-patti-sūnyatā veditavyā*）十遍處·空，當知淨觀地·乃至如來地·空，當知極喜地·乃至法雲地·空，當知一切陀羅尼門、三摩地門·空，當知五眼、六神通·空，當知如來十力（*daśa-tathāgata-bala-sūnyatā veditavyā*）·乃至十八不共法·空（*vaiśāradya-prati-sam-vid-āveṇikā buddha-dharma-sūnyatā veditavyā*），當知無忘失法、恆住捨性·空，當知一切智、道相智、一切相智·空，當知預流果·乃至獨覺菩提·空（*srota-ā-patti-phala-sakṛd-ā-gāmi-phalān-ā-gāmi-phalārhattva-pratyeka-bodhi-sūnyatā veditavyā*），當知菩薩摩訶薩正性離生·空，（*daśa-bodhisattva-bhūmi-sūnyatā veditavyā*）當知成熟有情、嚴淨佛土·空（*buddha-kṣetra-sūnyatā veditavyā*），當知一切菩薩摩訶薩行·空，當知諸佛無上正等菩提·空（*samyak-saṃ-bodhi-sūnyatā veditavyā*），當知三十二大士相、八十隨好·空。

[379c16] 善現！（*tad*）諸菩薩摩訶薩（*bodhisattvo mahāsattva*），行深般若波羅蜜多時，見一切法皆悉空已（*imān sarva-dharmān sūnyā iti dr̥ṣṭvā*），為諸有情·宣說諸法（*sattvānāṃ dharmāṃ deśayati*），（*yathā caiteṣu sūnyeṣu sarva-dharmeṣu sam-ā-dāpayed*）令離顛倒（*vi-pary-āse na ni-yojayet*）。雖為有情宣說諸法，而於有情，都無所得；於一切法，亦無所得；於諸空相，不增·不減·無取·無捨。由是因緣，雖說諸法，而無所說。

[379c21] 善現！是菩薩摩訶薩（*sa*），於一切法·如是觀時（*evaṃ sarva-dharmān*），得無障智（*an-ā-varaṇato jñātvā*）。由此智故，不壞諸法（*na kaṃ-cid dharmāṃ vi-kopayati*），無·二分（*na 'dvaidhī-karoti*）。為諸有情如實宣

說 (*yathā-bhūtaṃ ca dharmam deśayati*)，令離妄想、顛倒、執著，隨其所應·趣三乘果，證得·究竟常樂涅槃。

如(*tad-yathā 'pi nāma*)·(*subhūte*)有如來·應·正等覺，化作一佛(*tathāgata-nir-mito*)。是佛，復能化作無量、百、千、俱胝、那庾多眾(*'n-ekāni nir-mita-koṭī-niyuta-śata-sahasrāṇy abhi-nir-māya*)。時，彼化佛，教所化眾，或令修行布施波羅蜜多(*kāṃś-cid dāne ni-yojayati*)·乃至(*kāṃś-cic chīle kāṃś-cit kṣāntau kāṃś-cid vīrye kāṃś-cid dhyāne*)般若波羅蜜多(*kāṃś-cit prajñāyāṃ*)，或令修行四靜慮(*kāṃś-cid dhyāneṣu*)、四無量(*kāṃś-cid a-pra-māṇeṣu*)、四無色定(*kāṃś-cid ārūpya-sam-ā-pattiṣu*)，或令修行四念住·乃至八聖道支(*kāṃś-cit sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyeṣu dharmeṣu ni-yojayati*)，(*kāṃś-cid ārya-satyēṣu*)或令修行空、無相、無願解脫門(*kāṃś-cic chūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣu* (PSP_6-8:70))，或令安住內空(*kāṃś-cid adhy-ātma-sūnyatāyāṃ*)·乃至無性自性空，或令安住真如·乃至不思議界，或令安住苦、集、滅、道聖諦(*kāṃś-cid yāvad a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatāyāṃ*)，或令修行八解脫·乃至十遍處，或令修行淨觀地·乃至如來地，或令修行極喜地·乃至法雲地，或令修行一切陀羅尼門、三摩地門，或令修行五眼、六神通(*kāṃś-cid abhi-jñāsu*)，或令修行如來十力·乃至十八佛不共法(*kāṃś-cid daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmeṣu ni-yojayati*)，或令修行三十二大士相、八十隨好，或令修行無忘失法、恆住捨性，或令修行一切智、道相智、一切相智(*sarv'ākāra-jñātāyāṃ ni-yojayati*)，或令安住預流果(*kāṃś-cic chrota-ā-patti-phale*)·乃至(*kāṃś-cit sakṛd-ā-gāmi-phale kāṃś-cid an-ā-gāmi-phale, kāṃś-cid arhattve*)獨覺菩提(*kāṃś-cit pratyeka-bodhau*)，或令安住菩薩勝位，或令安住無上菩提(*kāṃś-cid an-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau ni-yojayati*)。善現！於意云何(*tat kiṃ manyase*)，是時(*api nu*)，化佛(*tena nir-mitakena*)、及所化眾，頗於諸法·有所分別、有破壞不(*kasya-cid dharmasya pra-bhedah kṛtaḥ*)？」

[380a13] 善現對曰(*subhūtir āha*)：「不也(*no*)。世尊(*bhagavan*)！諸所變化，於一切法·無分別故。」

[380a15] 佛言(*bhagavān āha*)：「善現！由此因緣，當知(*tad anena te subhūte pary-āyenaivam veditavyam*)·菩薩摩訶薩眾，亦復如是(*evam ayam bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多(*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，為諸有情(*sattvānāṃ*)·如應說法(*dharmam deśayati*)，雖不分別、破壞法相，而能如實安立有情，令其安住所應住地(*tāṃś ca bhūmau prati-ṣṭhāpayati*)；雖於有情、及一切法·都無所得，而令有情解脫妄想、顛倒、執著(*tāṃś ca sattvān vi-pary-āsāt pari-mocayati*)，無縛·無脫·為方便故(*a-baddhā-mukta-yogena*)。所以者何(*tat kasya hetoḥ*)？」

[380a20] (*tathā hi*)善現(*subhūte*)！色本性(*rūpam a-baddham a-muktaṃ*)·乃至(*vedanā saṃjñā saṃskārā*)識本性無縛·無脫(*vijñānam a-baddham a-muktaṃ*)。若法本性無縛·無脫，是法非色(*yā rūpasyā-baddhatā 'muktatā, na tad rūpaṃ*)·

乃至 (*yā vedanāyāḥ saṃjñāyāḥ saṃskārāṇāṃ*) 非識 (*yā vijñānasyā-baddhatā 'muktatā, na tad vijñānam*)。何以故 (*tat kasya hetoḥ*)？色·乃至識，畢竟淨故 (*tathā hy aty-anta-vi-śuddhaṃ rūpaṃ. vedanā saṃjñā saṃskārā, vijñānam aty-anta-vi-śuddham*)。

5 [380a23] 善現！眼處本性·乃至意處本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非眼處·乃至非意處。何以故？眼處·乃至意處，畢竟淨故。

[380a25] 善現！色處本性·乃至法處本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非色處·乃至非法處。何以故？色處·乃至法處，畢竟淨故。

10 [380a28] 善現！眼界本性·乃至意界本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非眼界·乃至非意界。何以故？眼界·乃至意界，畢竟淨故。

[380b02] 善現！色界本性·乃至法界本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非色界·乃至非法界。何以故？色界·乃至法界，畢竟淨故。

[380b05] 善現！眼識界本性·乃至意識界本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非眼識界·乃至非意識界。何以故？眼識界·乃至意識界，畢竟淨故。

15 [380b08] 善現！眼觸本性·乃至意觸本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非眼觸·乃至非意觸。何以故？眼觸·乃至意觸，畢竟淨故。

[380b11] 善現！眼觸為緣所生諸受本性·乃至意觸為緣所生諸受本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非眼觸為緣所生諸受·乃至非意觸為緣所生諸受。何以故？眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受，畢竟淨故。

20 [380b15] 善現！地界本性·乃至識界本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非地界·乃至非識界。何以故？地界·乃至識界，畢竟淨故。

[380b18] 善現！因緣本性·乃至增上緣本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非因緣·乃至非增上緣。何以故？因緣·乃至增上緣，畢竟淨故。

25 [380b21] 善現！從緣所生諸法本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非從緣所生諸法。何以故？從緣所生諸法，畢竟淨故 (*evaṃ skandha-dhātva-āyatana-pratītya-sam-ut-pādāḥ*)。

[380b24] 善現！無明本性·乃至老死本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非無明·乃至非老死。何以故？無明·乃至老死，畢竟淨故 (*pratītya-sam-ut-pādāṅgāni ca*)。

30 [380b27] 善現！布施波羅蜜多本性·乃至般若波羅蜜多本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非布施波羅蜜多·乃至非般若波羅蜜多。何以故？布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多，畢竟淨故。

[380c02] 善現！四靜慮本性、四無量、四無色定本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非四靜慮、四無量、四無色定。何以故？四靜慮、四無量、四無色定，畢竟淨故。

35 [380c05] 善現！四念住本性·乃至八聖道支本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非四念住·乃至非八聖道支。何以故？四念住·乃至八聖道支，畢竟淨故。

[380c08] 善現！空解脫門本性、無相、無願解脫門本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非空、無相、無願解脫門。何以故？空、無相、無願解脫門，畢竟淨故。

5 [380c12] 善現！內空本性·乃至無性自性空本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非內空·乃至非無性自性空。何以故？內空·乃至無性自性空，畢竟淨故。

[380c15] 善現！真如本性·乃至不思議界本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非真如·乃至非不思議界。何以故？真如·乃至不思議界，畢竟淨故。

10 [380c18] 善現！苦、集、滅、道聖諦本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非苦、集、滅、道聖諦。何以故？苦、集、滅、道聖諦，畢竟淨故。

[380c21] 善現！八解脫本性·乃至十遍處本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非八解脫·乃至非十遍處。何以故？八解脫·乃至十遍處，畢竟淨故。

[380c24] 善現！淨觀地本性·乃至如來地本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非淨觀地·乃至非如來地。何以故？淨觀地·乃至如來地，畢竟淨故。

15 [380c27] 善現！極喜地本性·乃至法雲地本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非極喜地·乃至非法雲地。何以故？極喜地·乃至法雲地，畢竟淨故。

[381a01] 善現！陀羅尼門本性、三摩地門本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非陀羅尼門、三摩地門。何以故？陀羅尼門、三摩地門，畢竟淨故。

20 [381a04] 善現！五眼本性、六神通本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非五眼、六神通。何以故？五眼、六神通，畢竟淨故。

[381a06] 善現！如來十力本性·乃至十八佛不共法本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非如來十力·乃至非十八佛不共法。何以故？如來十力·乃至十八佛不共法，畢竟淨故。

25 [381a10] 善現！三十二大士相本性、八十隨好本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非三十二大士相、八十隨好。何以故？三十二大士相、八十隨好，畢竟淨故。

[381a14] 善現！無忘失法本性、恆住捨性本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非無忘失法、恆住捨性。何以故？無忘失法、恆住捨性，畢竟淨故。

30 [381a17] 善現！一切智本性、道相智、一切相智本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非一切智、道相智、一切相智。何以故？一切智、道相智、一切相智，畢竟淨故。

[381a20] 善現！預流果本性·乃至獨覺菩提本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非預流果·乃至非獨覺菩提。何以故？預流果·乃至獨覺菩提，畢竟淨故。

35 [381a23] 善現！一切菩薩摩訶薩行本性、諸佛無上正等菩提本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非一切菩薩摩訶薩行、諸佛無上正等菩提。何以故？一切菩薩摩訶薩行、諸佛無上正等菩提，畢竟淨故。

[381a28] 善現！善法、非善法本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非善法、非非善法。何以故？善法、非善法，畢竟淨故。

[381b01] 善現！有記法、無記法本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非有記法、非無記法。何以故？有記法、無記法，畢竟淨故。

5 [381b04] 善現！有漏法、無漏法本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非有漏法、非無漏法。何以故？有漏法、無漏法，畢竟淨故。

[381b07] 善現！世間法、出世間法本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非世間法、非出世間法。何以故？世間法、出世間法，畢竟淨故 (*yāvāt sarva-dharmā laukikā lokôt-tarāḥ*)。 (*s'āsrāvā an-ā-sravāḥ*)

10 [381b09] 善現！有為法、無為法本性無縛·無脫。若法本性無縛·無脫，是法非有為法、非無為法。何以故？有為法、無為法，畢竟淨故 (*saṃs-kṛtā a-saṃs-kṛtā dharmāḥ*)。

[381b12] 如是 (*evam khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時，雖為有情宣說諸法 (*sattvānāṃ dharmam deśayati*)，而於有情、及諸法性·都無所得 (*na ca sattvān upa-labhate*)。所以者何？以諸有情、及一切法·不可得故。

[381b16] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，以無所得而為方便，住一切法無所得中 (*an-upa-lambhe sarva-dharmāṇāṃ sthīto, bodhisattvo mahāsattvo 'sthāna-yogena*)。謂·以無所得而為方便，住色空 (*rūpam śūnyam ity a-sthāna-yogena*)·乃至 (*vedanā samjñā saṃskārā*) 識空 (*vijñānaṃ śūnyam ity a-sthāna-yogena*)。以無所得而為方便，住眼處空·乃至意處空。以無所得而為方便，住色處空·乃至法處空。以無所得而為方便，住眼界空·乃至意界空。以無所得而為方便，住色界空·乃至法界空。以無所得而為方便，住眼識界空·乃至意識界空。以無所得而為方便，住眼觸空·乃至意觸空。以無所得而為方便，住眼觸為緣所生諸受空·乃至意觸為緣所生諸受空。以無所得而為方便，住地界空·乃至識界空。以無所得而為方便，住因緣空·乃至增上緣空。以無所得而為方便，住從緣所生諸法空 (*skandha-dhātṅ-āyatana-pratītya-sam-ut-pādāḥ*)。以無所得而為方便，住無明空·乃至老死空 (*pratītya-sam-ut-pādāṅgāni ca śūnyānīty a-sthāna-yogena*)。以無所得而為方便，住布施波羅蜜多空·乃至般若波羅蜜多空。以無所得而為方便，住四靜慮、四無量、四無色定空。以無所得而為方便，住四念住空·乃至八聖道支空。以無所得而為方便，住空、無相、無願解脫門空。以無所得而為方便，住內空空·乃至無性自性空空。以無所得而為方便，住真如空·乃至不思議界空。以無所得而為方便，住苦、集、滅、道聖諦空。以無所得而為方便，住八解脫空·乃至十遍處空。以無所得而為方便，住淨觀地空·乃至如來地空。以無所得而為方便，住極喜地空·乃至法雲地空。以無所得而為方便，住一切陀羅尼門、三摩地門空。以無所得而為方便，住五眼、六神通空。以無所得而為方便，住如來十力空·乃至十八不共法空。以無所得而為方便，住三十二大士相、八十隨好空。以無所得而為方便，住無忘失法、恒住捨性空。以無所得而

為方便，住一切智、道相智、一切相智空。以無所得而為方便，住預流果空·乃至獨覺菩提空。以無所得而為方便，住一切菩薩摩訶薩行、諸佛無上正等菩提空。以無所得而為方便，住善法、非善法空。以無所得而為方便，住有記法、無記法空。以無所得而為方便，住有漏法、無漏法空。以無所得而為方便，住世間法、出世間法空 (yāvat sarva-dharmā laukikā vā lokôt-tarā vā s'ā-sravā vā an-ā-sravā vā)。以無所得而為方便，住有為法、無為法空 (saṃs-kṛtā vā a-saṃs-kṛtā vā dharmā śūnyā iti a-sthāna-yogena)。

[381c27] 善現！當知色·乃至識·無所住，色空·乃至識空·亦無所住。何以故？色·乃至識·無自性、不可得，色空·乃至識空·亦無自性、不可得。非·無自性、不可得法·有所住故。如是·乃至一切菩薩摩訶薩行、諸佛無上正等菩提·無所住，一切菩薩摩訶薩行、諸佛無上正等菩提空·亦無所住。何以故？一切菩薩摩訶薩行、諸佛無上正等菩提·無自性、不可得，一切菩薩摩訶薩行、諸佛無上正等菩提空·亦無自性、不可得。非·無自性、不可得法·有所住故。善法、非善法·無所住，善法、非善法空·亦無所住。何以故？善法、非善法·無自性、不可得，善法、非善法空·亦無自性、不可得。非·無自性、不可得法·有所住故。有記法、無記法·無所住，有記法、無記法空·亦無所住。何以故？有記法、無記法·無自性、不可得，有記法、無記法空·亦無自性、不可得。非·無自性、不可得法·有所住故。有漏法、無漏法·無所住，有漏法、無漏法空·亦無所住。何以故？有漏法、無漏法·無自性、不可得，有漏法、無漏法空·亦無自性、不可得。非·無自性、不可得法·有所住故。世間法、出世間法·無所住，世間法、出世間法空·亦無所住。何以故？世間法、出世間法·無自性、不可得，世間法、出世間法空·亦無自性、不可得。非·無自性、不可得法·有所住故。有為法、無為法·無所住 (na hi saṃs-kṛtā vā a-saṃs-kṛtā vā dharmāḥ kvacit sthitāḥ)，有為法、無為法空·亦無所住。何以故？有為法、無為法·無自性、不可得，有為法、無為法空·亦無自性、不可得。非·無自性、不可得法·有所住故。

[382a26] 善現！當知 (tasmāt teṣāṃ sva-bhāvo nōpa-labhyate, yatra tiṣṭheran.)·非·無性法·住無性法 (na hy a-bhāvo 'bhāve tiṣṭhati)。非·有性法·住有性法 (na hi sva-bhāvaḥ sva-bhāve tiṣṭhati)。非·無性法·住有性法。非·有性法·住無性法。非·自性法·住自性法。非·他性法·住他性法 (na hi para-bhāvaḥ para-bhāve tiṣṭhati)。非·自性法·住他性法。非·他性法住·自性法。

所以者何 (tat kasya hetoḥ)？(tathā hi) 是一切法，皆不可得 (te sarveṇa sarvaṃ sarva-thā sarvaṃ nōpa-labhyante)。不可得法 (yasya cān-upa-labdhiḥ)，當何所住 (sa kutra tiṣṭhet)？

[382b02] 如是 (evaṃ khalu)，善現 (subhūte)！諸菩薩摩訶薩 (bodhisattvo mahāsattvaḥ (PSP_6-8:71))，行深般若波羅蜜多時 (prajñāpāramitāyāṃ carann)，以是諸空，修遣諸法，亦能如實說示有情。若菩薩摩訶薩·能如是行甚深般若波羅蜜多，於佛、菩薩、獨覺、聲聞、一切賢聖，皆無過失 (an-apa-rādhi bhavati,

buddhānām bhagavatām bodhisattvānām ca pratyekabuddhānāñ ca śrāvakānām ca sarv'āryāṇām ca) 。

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? (*tathā hi*) 諸佛、菩薩、獨覺、聲聞、一切賢聖，於·是法性·皆能隨覺 (*buddhair bhagavadbhir bodhisattvaiś ca pratyekabuddhaiś ca śrāvakaiś ca sarv'āryaiś ca eṣaiva dharmatā 'nu-buddhā*) 。既隨覺已 (*'nu-budhya ca*) ，為諸有情 (*sattvānām*) ·無倒宣說 (*dharmam deśayanti*) 。雖為有情宣說諸法，而於法性·無轉、無越 (*tān te dharmāṇām dharmatān na vy-ati-vartante*) 。

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? (*tathā hi*) 諸法實性，即真法界、真如、實際。如是法界 (*dharmā-dhātur na vi-ni-vartate*) 、真如、實際，皆不可轉，亦不可越 (*na bhūta-koṭir vi-ni-vartate*) 。

何以故 (*tat kasya hetoḥ*) ? (*tathā hi*) 如是法界、真如、實際 (*teṣām*) ，皆無自性 (*sa sva-bhāvo na saṃ-vidyate*) ，都不可得。非·不可得法·有可轉、越故 (*yo vi-ni-vartate*) 。

15

第二分·眾德相品·第七十六之四⁵²

[382b24] 爾時 (*atha khaly*) ，具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「世尊！若 (*yadi bhagavan*) 真法界 (*dharmā-dhātur na vi-ni-vartate*) 、真如 (*na tathatā*) 、實際·無轉、無越者 (*na bhūta-koṭir vi-ni-vartate*) ，色 (*kiṃ punar bhagavann anyad rūpam anyo dharmā-dhātur, anyā tathatā, 'nyā bhūta-koṭir*) ·乃至 (*anye vedanā-saṃjñā-saṃskārā*) 識·與真法界 (*anyad vijñānam anyo dharmā-dhātur*) 、真如 (*anyā tathatā*) 、實際·為有異不 (*'nyā bhūta-koṭir*) ? 眼處·乃至意處·與真法界、真如、實際·為有異不? 色處·乃至法處·與真法界、真如、實際·為有異不? 眼界·乃至眼界·與真法界、真如、實際·為有異不? 色界·乃至法界·與真法界、真如、實際·為有異不? 眼識界·乃至意識界·與真法界、真如、實際·為有異不? 眼觸·乃至意觸·與真法界、真如、實際·為有異不? 眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受·與真法界、真如、實際·為有異不? 地界·乃至識界·與真法界、真如、實際·為有異不? 因緣·乃至增上緣·與真法界、真如、實際·為有異不? 從緣所生諸法，與真法界、真如、實際·為有異不 (*anye skandha-dhātv-āyatana-pratītya-samut-pādāḥ*) ? 無明·乃至老死·與真法界、真如、實際·為有異不 (*pratītya-samut-pādāṅgāni ca, anyo dharmā-dhātur, anyā tathatā, 'nyā bhūta-koṭir*) ? 布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·與真法界、真如、實際·為有異不? 四靜慮、四無量、四無色定·與真法界、真如、實際·為有異不? 四念住·乃至八聖道支·與真法界、真如、實際·為有異不? 空、無相、無願解脫門·與真法界、真如、實際·為有異不? 內空·乃至無性自性空·與真法界、真如、實際·為有異不? 苦、集、滅、道聖諦·與真法界、真如、實際·為有異不? 八解脫·乃至十遍處·與真法

⁵² Cf. Kimura, VI-VIII, p. 71; Conze 1975, p. 588.

- 界、真如、實際·為有異不？淨觀地·乃至如來地·與真法界、真如、實際·為有異不？極喜地·乃至法雲地·與真法界、真如、實際·為有異不？一切陀羅尼門、三摩地門·與真法界、真如、實際·為有異不？五眼、六神通·與真法界、真如、實際·為有異不？如來十力·乃至十八不共法·與真法界、真如、實際·
- 5 為有異不？三十二大士相、八十隨好·與真法界、真如、實際·為有異不？無忘失法、恒住捨性·與真法界、真如、實際·為有異不？一切智、道相智、一切相智·與真法界、真如、實際·為有異不？預流果·乃至獨覺菩提·與真法界、真如、實際·為有異不？一切菩薩摩訶薩行、諸佛無上正等菩提·與真法界、真如、實際·為有異不？善法、非善法·與真法界、真如、實際·為有異不？有記法、無記法·與真法界、真如、實際·為有異不？有漏法、無漏法·與真法界、真如、實際·為有異不？世間法、出世間法·與真法界、真如、實際·為有異不（*evam yāvad anye sarva-dharmā laukikā vā lokôt-tarā vā, s'ā-sravā vā an-ā-sravā vā*）？有為法、無為法（*saṃs-kṛtā vā a-saṃs-kṛtā vā dharmāḥ*），與真法界（*anyo dharmadhātur*）、真如（*anyā tathatā*）、實際·為有異不（*anyā bhūta-koṭiḥ*）？」
- 10
- 15 [383a07] 佛告善現（*bhagavān āha*）：「色（*na subhūte 'nyad rūpaṃ, anyo dharmadhātur, anyā tathatā, 'nyā bhūta-koṭir*）·乃至（*anye vedanā-saṃjñā-saṃskārā*）識，不異真法界（*anyad vijñānam, anyo dharmadhātur*）、真如（*anyā tathatā*）、實際（*'nyā bhūta-koṭir*）。如是·乃至（*nānye skandha-dhātv-āyatana-pratītya-samut-pādāḥ pratītya-sam-ut-pādāṅgāni ca, nānyo dharmadhātur anyā tathatā anyā bhūta-koṭir. evaṃ yāvan*）一切菩薩摩訶薩行、諸佛無上正等菩提，不異真法界、真如、實際。善法、非善法，不異真法界、真如、實際。有記法、無記法，不異真法界、真如、實際。有漏法、無漏法，不異真法界、真如、實際。世間法、出世間法，不異真法界、真如、實際（*nānye laukikā lokôt-tarāḥ, s'ā-sravā an-ā-sravāḥ*）。有為法、無為法（*saṃs-kṛtā a-saṃs-kṛtā dharmā*），不異真法界（*anyo dharmadhātur*）、真如（*anyā tathatā*）、實際（*anyā bhūta-koṭiḥ*）。」
- 20
- 25
- 30 [383a14]（*evam ukte*）具壽善現（*āyusmān subhūtir*）復白佛言（*bhagavantam etad avocat*）：「若（*yadi*）（*bhagavan*）色（*nānyad rūpaṃ nānyo dharmadhātur nānyā tathatā nānyā bhūta-koṭir*）等法（*nānye vedanā-saṃjñā-saṃskārā nānyad vijñānam*）·與真法界（*nānyo dharmadhātur*）、真如（*nānyā tathatā*）、實際無有異者（*nānyā bhūta-koṭir*）（*nānye skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādāḥ pratītya-sam-ut-pādāṅgāni ca, nānyo dharmadhātur nānyā tathatā, nānyā bhūta-koṭir*）（*yāvan nānye sarva-dharmā laukikā lokôt-tarāḥ, s'ā-sravā an-ā-sravāḥ, (PSP_6-8:72) saṃs-kṛtā a-saṃs-kṛtā dharmāḥ, nānyo dharmadhātur, nānyā tathatā, nānyā bhūta-koṭis*），云何（*tat katham*）·世尊（*bhagavan*）！施設（*phala-vy-ava-sthānam bhavati*）·黑業（*kṛṣṇānām dharmānām*）有黑異熟（*kṛṣṇo vi-pāko*），謂·感地獄（*narakā vā*）、傍生（*tiryag-yonir vā*）、鬼界（*yama-loko vā*）？施設·白業（*śuklānām dharmānām*）有白異熟（*śuklo vi-pāko*），謂·感人、天（*devā manuṣyās ca*）？施設·黑白業（*kṛṣṇa-śuklānām dharmānām*）有黑白異熟（*kṛṣṇa-śuklo vi-*
- 35

pākaḥ)，謂·感一分傍生·鬼界·及一分人(*sukha-duḥkha-vy-ati-karaḥ*)？施設·非黑非白業(*a-kṛṣṇa-śuklānām dharmānām*)有非黑非白異熟(*a-kṛṣṇa-śuklo vipākaḥ*)，謂·感預流(*srota-ā-patti-phalaṃ vā*)、一來(*sakṛd-ā-gāmi-phalaṃ vā*)、不還(*'n-ā-gāmi-phalaṃ vā*)、阿羅漢果(*'rhattvaṃ vā*)、獨覺菩提(*pratyekabodhir vā*)、(*yāvāt*)諸佛無上正等菩提(*samyak-saṃ-bodhir vā*)？」

[383a21] (evam ukte)佛告善現(*bhagavān āyusmantaṃ subhūtim etad avocat*)：「我依世俗(*saṃ-vṛtti-satyam subhūte pra-māṇī-kṛtya*)，施設如是因果差別(*phala-vy-ava-sthānam nir-diśyate*)，不依勝義(*na punaḥ paramārtha-satyena*)；以勝義中，不可說·有因果差別(*phala-vy-ava-sthānam śakyan nir-dṛṣṭum*)。所以者何

10 (*tat kasya hetoḥ*)？勝義諦理——諸法性相，不可分別(*a-vi-kalpā hi subhūte sarva-dharmā*)、無說、無示(*a-pra-vy-ā-hārā*)，如何當有因果差別？

[383a24] 善現！當知·於勝義諦(*yad-uta an-ātma-sva-rūpāḥ*)——色·乃至識(*yeṣām*)，無生(*an-ut-pādo*)無滅(*'ni-rodho*)、無染(*'-saṃ-kleśo*)無淨(*'-vy-ava-dānam*)，以畢竟空、無際空故(*yad-uta sva-bhāva-śūnyatām up'ādāya*)；

15 眼處·乃至意處，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；色處·乃至法處，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；眼界·乃至眼界，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；色界·乃至法界，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；眼識界·乃至意識界，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；眼觸·乃至意觸，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；眼觸為緣所生諸

20 受·乃至意觸為緣所生諸受，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；地界·乃至識界，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；因緣·乃至增上緣，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；從緣所生諸法，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；無明·乃至老死，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；四靜慮、四無量、四無色定，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；四念住·乃至八聖道支，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；空、無相、無願解脫門，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；內空·乃至無性自性空，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；真如·乃至不思議界，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；苦、集、滅、道聖諦，無生無滅、

30 無染無淨，以畢竟空、無際空故；八解脫·乃至十遍處，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；淨觀地·乃至如來地，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；極喜地·乃至法雲地，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；一切陀羅尼門、三摩地門，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；五眼、六神通，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；如來十力·乃至十八不共法，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；三十二大士相、八十隨好，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；無忘失法、恒住捨性，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；一切智、道相智、一切相智，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；預流果·乃至獨覺菩提，無生無滅、無染無淨，以

畢竟空、無際空故；一切菩薩摩訶薩行、諸佛無上正等菩提，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；善法、非善法，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；有記法、無記法，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；有漏法、無漏法，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；世間法、出世間法，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故；有為法、無為法，無生無滅、無染無淨，以畢竟空、無際空故。」

[383c16] (*evam ukte*) 具壽善現 (*āyusmān subhūir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「若 (*yadi*) (*bhagavan*) 依世俗 (*saṃ-vṛtti-satyam up'ādāya*) , 施設因果分位差別 (*phala-vy-ava-sthānaṃ bhavati*) , 不依勝義 (*na bhagavan paramârthena*) , 則 (*tadā*) 應一切愚夫、異生 (*sarva-bāla-prthag-janānām*) 亦有預流 (*srota-ā-patti-phalaṃ bhaviṣyati*) 、一來 (*sakṛd-ā-gāmi-phalaṃ bhaviṣyati*) 、不還 (*an-ā-gāmi-phalaṃ bhaviṣyati*) 、阿羅漢果 (*arhattvaṃ bhaviṣyati*) 、獨覺菩提 (*pratyeka-bodhir bhaviṣyati*) 、及佛無上正等菩提 (*an-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir bhaviṣyati*) 。

[383c20] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) : 「於意云何 (*kiṃ punaḥ*) , (*subhūte* ,) 愚夫、異生 (*sarva-bāla-prthag-janāh*) , 為如實覺世俗、勝義二諦理不 (*saṃ-vṛtti-satyam vā paramârtha-satyam vā prajānanti*) ?

若如實覺二諦理者，彼亦應有預流、一來、不還、阿羅漢果、獨覺菩提、及佛無上正等菩提 (*yat teṣām api phala-vy-ava-sthānaṃ bhaviṣyati, yadi pra-jānīyuh saṃ-vṛtti-satyam paramârtha-satyam iti naiva bāla-prthag-janā iti saṃ-khyātāḥ syur*) 。

然 (*yasmāt tu*) , 諸愚夫、異生 (*teṣām*) 不如實覺世俗、勝義 (*nāsti pari-jñānam*) , 故 (*tasmān*) (*nāsti teṣām phala-vy-ava-sthānaṃ srota-ā-patti-phalaṃ vā sakṛd-ā-gāmi-phalaṃ vā 'n-ā-gāmi-phalaṃ vā 'rhattvaṃ vā pratyeka-bodhir vā samyak-saṃ-bodhir vā.*) (*yat subhūte bāla-prthag-janānām*) 無聖道 (*na mārgo*) 、無修聖道，不可施設有諸聖果分位差別 (*na mārga-vy-ava-sthānaṃ na mārga-phalaṃ, tat kuto bāla-prthag-janānām phala-vy-ava-sthānaṃ bhaviṣyati*) 。

唯 (*yad*) 諸聖者 (*ārya-pudgalānām*) (*punaḥ subhūte*) 能如實覺世俗、勝義故，有聖道 (*mārgo*) 、有修聖道 (*mārga-bhāvanā ca*) , 由斯 (*tasmād*) , 得有聖果差別 (*ārya-pudgalānām phala-vy-ava-sthānaṃ bhavati*) 。

[383c27] (*atha khalv*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「若修聖道 (*kiṃ punar* (PSP_6-8:73) *bhagavan mārga-bhāvanāyām*) , 得聖果不 (*phala-prādur-bhāvo bhavati, phalaṃ vā pr'āpayati*) ? 」

[383c28] 佛言 (*bhagavān āha*) : 「不也 (*na*) 。

[383c28] 具壽善現復白佛言：「不修聖道，得聖果不？」

[383c29] 佛言：「不也。善現 (*subhūte*) ! 當知·非·修聖道·能得聖果 (*na hi mārgaṃ bhāvayataḥ subhūte phala-pr'āptir bhavati*) , 亦非·不修聖道·能得聖果，非·離聖道·能得聖果，亦非·住聖道中·能得聖果 (*na ca mārga-bhāvanā-*

phalaṃ pr'āpayati, na ca subhūte bhāvita-mārgasya phala-pr'āptir, na ca mārgaṇa phalaṃ pr'āpyate, na ca punar a-mārge sthitvā, phalaṃ pr'āpnoti) 。

所以者何？於勝義諦——道、及道果，修、與不修，不可得故。

如是(*evaṃ khalu*)，善現(*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩(*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，
5 行深般若波羅蜜多時(*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，雖為有情(*sattvānām*)施設
聖果種種差別(*phala-vy-ava-sthānaṃ karoti*)，而不·分別在有為界或無為界·
施設聖果分位差別(*na ca bhāga-cchedena saṃs-kṛte vā dhātāv a-saṃs-kṛte vā dhātau*
phala-vy-ava-sthānam)。』

[384a07] 具壽善現復白佛言(*subhūtir āha*)：「若(*yadi*) (*bhagavan*)不·
10 分別在有為界或無為界·施設聖果分位差別(*na bhāga-cchedena saṃs-kṛte vā*
dhātāv a-saṃs-kṛte vā dhātau phala-vy-ava-sthānaṃ bhavati)，云何(*katham*)如
來·應·正等覺說(*nir-diṣṭaṃ punar bhagavatā*)：斷三結，名預流果(*idaṃ srota-*
ā-patti-phalaṃ trayāṇāṃ saṃ-yojanānām pra-hāṇam)；薄欲貪、瞋，名一來果(*sakṛd-*
ā-gāmi-phalaṃ kāma-rāga-vy-ā-pāda-tanutvam)；斷順下分五結永盡，名不還果(*an-*
15 *ā-gāmi-phalaṃ pañcānām avara-bhāgīyānām saṃ-yojanānām pra-hāṇam*)；斷順上
分五結永盡，名阿羅漢果(*arhattvaṃ pañcānām ūrdhva-bhāgīyānām saṃ-yojanānām*
pra-hāṇam)；知·所有集法皆是滅法，名獨覺菩提(*pratyeka-bodhir yat kiñ-cit sam-*
ud-aya-dharmi sarvan taṃ ni-rodha-dharmi)；永斷煩惱習氣相續，名佛無上正等
20 菩提(*an-ut-tarā samyak-saṃ-bodhiḥ sarva-vāsanā'nu-saṃdhi-kleśa-pra-hāṇam*)？
世尊！我當云何知佛所說甚深義趣(*syād yathā 'haṃ bhagavato bhāṣitasyārtham ā-*
jāne)，謂(*tathā*)·不分別在有為界或無為界施設聖果分位差別(*saṃs-kṛtā-saṃs-*
kṛtānām dharmānām bhāga-cchedena phala-vy-ava-sthānaṃ bhavati)？』

[384a15] 佛告善現(*bhagavān āha*)：「於意云何(*kiṃ punaḥ*)，(*subhūte*)
所說預流(*srota-ā-patti-phalaṃ vā*)、一來(*sakṛd-ā-gāmi-phalaṃ vā*)、不還(*'n-*
25 *ā-gāmi-phalaṃ vā*)、阿羅漢果(*'rhattvaṃ vā*)、獨覺菩提(*pratyeka-bodhir vā*)、
及佛無上正等菩提(*'n-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir vā*)，如是聖果，為是有為(*saṃs-*
kṛtā ete)，為是無為(*utā-saṃs-kṛtāḥ*)？』

[384a18] 善現對曰(*subhūtir āha*)：「如是聖果，唯是無為(*a-saṃs-kṛtā*
bhagavann. a-saṃs-kṛtāḥ su-gata)。』

30 [384a18] 佛告善現(*bhagavān āha*)：「(*kiṃ punaḥ subhūte*)無為法中(*a-*
saṃs-kṛtasya dharmasya)，有分別不(*bhāga-cchedo 'sti*)？』

[384a19] 善現對曰(*subhūtir āha*)：「不也(*no*)。世尊(*bhagavan*)！」

[384a20] 佛告善現(*bhagavān āha*)：「於意云何(*kiṃ punaḥ*)，(*subhūte*)
若(*yasmin samaye*)善男子(*kula-putro vā*)、善女人(*kula-duhitā vā*)等，通達
35 一切有為、無為(*saṃs-kṛtā-saṃs-kṛtān dharmān*)皆同一相(*eka-lakṣaṇān prati-*
vidhyati)·所謂·無相(*yad-utā-lakṣaṇās*)；當於爾時(*tasmin samaye*)，頗於
諸法(*kasya-cid dharmasya*)有所分別(*bhāga-cchedaṃ karoti*)·此是有為(*saṃs-*
kṛtā vā)、或無為不(*'-saṃs-kṛtā vā dharmā iti?* (PSP_6-8:74))？』

[384a23] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「不也 (*no*) 。世尊 (*bhagavan*) ! 」

[384a23] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「諸菩薩摩訶薩，亦復如是 (*evaṃ khalu subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ*) ，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*) ，雖為有情 (*sattvānām*) 宣說諸法 (*dharmam deśayati*) ，而不分別所說法相 (*a-bhāga-cchedatām up'ādāya*) ，謂·內空故 (*yad-utādhy-ātma-sūnyatām up'ādāya*) ·乃至 (*bahirdhā-sūnyatām up'ādāya, adhy-ātma-bahirdhā-sūnyatām up'ādāya, yāvad*) 無性自性空故 (*a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatām up'ādāya*) 。

[384a26] 是菩薩摩訶薩，自 (*ātmanā ca*) ·於諸法·無所執著 (*na kva-cid abhi-ni-viśate*) ，亦能教他 (*parañ ca*) ·於諸法中·無所執著 (*na kva-cid abhi-ni-veśayati*) 。謂·於布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāyāṃ vā*) ·乃至 (*śīla-pāramitāyāṃ vā kṣānti-pāramitāyāṃ vā vīrya-pāramitāyāṃ vā dhyāna-pāramitāyāṃ vā*) 般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ vā*) ·無所執著，亦於四靜慮 (*prathame vā dhyāne, dvitīye vā dhyāne, tṛtīye vā dhyāne, caturthe vā dhyāne*) 、四無量 (*maitryāṃ vā karuṇāyāṃ vā muditāyāṃ vā upēkṣāyāṃ vā*) 、四無色定 (*ākāś'ānanty'āyatana-sam-ā-pattau vā vijñān'ānanty'āyatana-sam-ā-pattau vā ākiñcany'āyatana-sam-ā-pattau vā naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatana-sam-ā-pattau vā*) ·無所執著，亦於四念住 (*smṛty-upa-sthāneṣu vā*) ·乃至 (*samyak-pra-hāneṣu vā rddhi-pādeṣu vā indriyeṣu vā baleṣu vā bodhy-aṅgeṣu vā*) 八聖道支 (*āryāṣṭāṅgeṣu mārgēṣu vā*) ·無所執著，亦於空、無相、無願解脫門·無所執著，亦於內空·乃至無性自性空·無所執著，亦於真如·乃至不思議界·無所執著，亦於苦、集、滅、道聖諦 (*ārya-satyēṣu vā*) ·無所執著，亦於八解脫 (*aṣṭa-vi-mokṣa-mukheṣu vā*) ·乃至十遍處 (*navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattiṣu vā sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣu vā*) ·無所執著，亦於極喜地·乃至法雲地·無所執著，亦於一切陀羅尼門、三摩地門·無所執著，亦於五眼、六神通 (*'bhi-jñāsu vā 'dhy-ātma-sūnyatāyāṃ vā bahirdhā-sūnyatāyāṃ vā 'dhy-ātma-bahirdhā-sūnyatāyāṃ vā yāvad a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatāyāṃ vā samādhiṣu vā dhāraṇī-mukheṣu vā*) ·無所執著，亦於如來十力·乃至十八不共法 (*daśa-bala-vaiśāradyeṣu prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmeṣu vā*) ·無所執著，亦於無忘失法、恒住捨性·無所執著， (*mahā-karuṇāyāṃ vā*) 亦於一切智、道相智、一切相智 (*sarv'ākāra-jñatāyāṃ vā*) ·無所執著，亦於一切菩薩摩訶薩行·無所執著，亦於諸佛無上正等菩提·無所執著，亦於一切智智·無所執著。是菩薩摩訶薩 (*so*) ，無執著故 (*nābhi-niviṣṭo*) ，於一切處·皆得無礙 (*na kva-cit sajjati*) 。

[384b13] 如 (*tad-yathā 'pi nāma*) · (*subhūte,*) 諸如來·應·正等覺·所變化者 (*tathāgata-nir-mito*) ，雖行布施波羅蜜多 (*dānaṃ dadāti*) ·乃至般若波羅蜜多，而於彼果·不受 (*na ca dāna-phaleṣu sajjati*) 、不住 (*na ca dāna-phalam praty-anu-bhavaty*) ，唯 (*anyatra*) ·為有情 (*sattvānām*) 般涅槃故 (*pari-trāṇāya*) 。如是·乃至雖行一切智智，而於彼果·不受、不住，唯·為有情般涅槃故。諸菩薩摩訶薩，亦復如是，行深般若波羅蜜多時，於一切法——若善若非善、若有記若無記、若有漏若無漏、若世間若出世間 (*yāvat s'ā-sravān-ā-sraveṣu dharmeṣu,*

laukika-lokôt-tareṣu)、若有為若無為 (*saṃs-kṛtâ-saṃs-kṛteṣu dharmeṣu*) ——皆無執著，亦無所礙 (*na kva-cit tiṣṭhati*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? (*tathā hy*) 善達諸法如實相故 (*asya **sarva-dharmānām dharma-lakṣanam su-prati-viddham bhavati***)。』

第二分·善達品·第七十七之一⁵³

[384b24] 爾時 (*atha khalv*)，具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*)：「世尊！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，如何 (*katham punar bhagavan*) 善達諸法實相 (*sarva-dharmāṇāṃ dharma-lakṣaṇaṃ su-prati-viddhaṃ bhavati*)？」

[384b26] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，如 (*yathā*) · (*subhūte,*) 所變化，不行 (*nir-mitasya-sam-ud-ā-cāro*) 一切貪、瞋、癡結 (*rāga-doṣa-moheṣv a-sam-ud-ā-cāro*)，不行色蘊 (*rūpe*) · 乃至 (*vedanāyāṃ saṃjñāyāṃ saṃskāreṣu*) 識蘊 (*vijñāne 'sam-ud-ā-cāraḥ*)，不行眼處 · 乃至意處，不行色處 · 乃至法處，不行眼界 · 乃至意界，不行色界 · 乃至法界，不行眼識界 · 乃至意識界 (*skandha-dhātv-āyataneṣv a-sam-ud-ā-cāraḥ*)，不行眼觸 · 乃至意觸，不行眼觸為緣所生諸受 · 乃至意觸為緣所生諸受，不行地界 · 乃至識界，不行因緣 · 乃至增上緣，不行從緣所生諸法 (*pratītya-sam-ut-pādeṣv (PSP_6-8:75) a-sam-ud-ā-cāraḥ*)，不行無明 · 乃至老死 (*pratītya-sam-ut-pādāṅgeṣv a-sam-ud-ā-cāro*)，不行布施波羅蜜多 · 乃至般若波羅蜜多，不行四靜慮、四無量、四無色定，不行四念住 · 乃至八聖道支，不行空、無相、無願解脫門，不行內空 · 乃至無性自性空，不行真如 · 乃至不思議界，不行苦、集、滅、道聖諦，不行八解脫 · 乃至十遍處，不行淨觀地 · 乃至如來地，不行極喜地 · 乃至法雲地，不行一切陀羅尼門、三摩地門，不行五眼、六神通，不行如來十力 · 乃至十八不共法，不行三十二大士相、八十隨好，不行無忘失法、恆住捨性，不行一切智、道相智、一切相智，不行預流果 · 乃至獨覺菩提，不行一切菩薩摩訶薩行，不行諸佛無上正等菩提，不行一切智智，不行內法、外法 (*bāhyādhy-ātmiḥeṣu dharmeṣv a-sam-ud-ā-cāro*)，不行隨眠、諸纏 (*'nu-naya-pary-ut-thāneṣv a-sam-ud-ā-cāraḥ*)，不行善法、非善法，不行有記法、無記法，不行有漏法、無漏法 (*s'ā-sravān-ā-sraveṣu dharmeṣv a-sam-ud-ā-cāro*)，不行世間法、出世間法 (*laukika-lokōt-tareṣu dharmeṣu a-sam-ud-ā-cāro*)，不行有為法、無為法，不行聖道 (*mārgēṣv a-sam-ud-ā-cāro*)、及聖道果 (*mārga-phaleṣv a-sam-ud-ā-cāraḥ*)。諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，亦復如是 (*evaṃ khalu subhūte*)，於一切法都無所行，是為善達諸法實相 (*sarva-dharmāṇāṃ dharma-lakṣaṇaṃ su-prati-viddhaṃ bhavati*)。」

[384c23] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*)：「云何 (*katham*) · (*punar bhagavan*) 所變化 (*nir-mitasya*) · 而能修聖道 (*mārga-bhāvanā*)？」

[384c24] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「所變化者，依 · 修聖道 (*yām mārga-bhāvanām ā-gamyā*)，(*subhūte,*) 無染 (*naiva sam-kliṣyeta*)、無淨 (*naiva vy-ava-dāyeta*)，亦不輪轉諸趣生死 (*naiva pañca-gatike samsāre drśyeta*)。」

⁵³ Cf. Kimura, VI-VIII, p. 74; Conze 1975, p. 591.

[384c25] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，於一切法，云何 (*katham bhagavan bodhisattvo mahāsattvo*) 善達皆無實事 (*'-vastukān dharmān prati-vidhyati*) ? 」

[384c27] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「於意云何 (*tat kiṃ manyase*) ,
5 (*subhūte 'pi nu*) 一切如來·應·正等覺·所變化者 (*tathāgata-nir-mitasya*) , 為有實事 (*kiṃ-cid vastu saṃ-vidyate*) ——依斯實事 (*yad vastv ā-gamyā*) ——有染 (*naiva saṃ-kliśyeta*) 、有淨 (*naiva vy-ava-dāyeta*) , 及有輪轉諸趣事不 (*naiva pañca-gatike saṃsāre drśyeta*) ? 」

[385a01] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「不也 (*no*) 。世尊 (*bhagavan*) !
10 非·諸如來·應·正等覺·所變化者·有少實事 (*na hi bhagavan tathāgata-nir-mitasya kiṃ-cid vastu saṃ-vidyate*) , 非·依彼事 (*yad vastv ā-gamyā*) ·有染 (*naiva saṃ-kliśyeta*) 、有淨 (*naiva vy-ava-dāyeta*) , 亦無·輪轉諸趣生死 (*naiva pañca-gatike saṃsāre drśyeta*) 。 」

[385a03] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多
15 時，於一切法善達實相，亦復如是 (*evam khalu subhūte*) , 通達諸法都無實事 (*sarva-dharmānām dharma-lakṣaṇaṃ su-prati-viddham bhavati*) 。 」

[385a05] (*atha khalv*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「為一切色 (*kiṃ punar bhagavan sarva-rūpaṃ nir-mitōpamaṃ bhavati*) 、受 (*sarvā vedanā*) 、想 (*sarvā saṃjñā*) 、行 (*sarve saṃskārāḥ*) 、識 (*sarvaṃ vijñānaṃ*) , 皆如化不 (*nir-mitōpamaṃ bhavati*) ? 為一切眼處·乃至意處，皆如化不? 為一切色處·乃至法處，皆如化不? 為一切眼界·乃至眼界，皆如化不? 為一切色界·乃至法界，皆如化不? 為一切眼識界·乃至意識界，皆如化不? 為一切眼觸·乃至意觸，皆如化不? 為一切眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受，皆如化不? 為一切地界·乃至識界，皆如化不? 為一切因緣·乃至增上緣，
20 皆如化不? 為一切從緣所生諸法，皆如化不? 為一切無明·乃至老死，皆如化不? 為一切布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多，皆如化不? 為一切四靜慮、四無量、四無色定，皆如化不? 為一切四念住·乃至八聖道支，皆如化不? 為一切空、無相、無願解脫門，皆如化不? 為一切內空·乃至無性自性空，皆如化不? 為一切真如·乃至不思議界，皆如化不? 為一切苦、集、滅、道聖諦，皆如化不? 為一切八解脫·乃至十遍處，皆如化不? 為一切淨觀地·乃至如來地，皆如化不? 為一切極喜地·乃至法雲地，皆如化不? 為一切陀羅尼門、三摩地門，皆如化不? 為一切五眼、六神通，皆如化不? 為一切如來十力·乃至十八佛不共法，皆如化不? 為一切三十二大士相、八十隨好，皆如化不? 為一切無忘失法、恆住捨性，皆如化不? 為一切一切智、道相智、一切相智，皆如化不? 為一切預流果·乃至
30 獨覺菩提，皆如化不? 為一切菩薩摩訶薩行、諸佛無上正等菩提，皆如化不? 為一切若善法·非善法、若有記法·無記法、若有漏法·無漏法、若世間法·出世間法、若有為法·無為法，皆如化不? 」

[385b06] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「如是，如是。色 (*sarvaṃ subhūte rūpaṃ nir-mitôpamaṃ*) 等諸法 (*sarvā vedanā, sarvā saṃjñā, sarve saṃskārāḥ, sarvaṃ vijñānaṃ*) ，無不如化 (*nir-mitôpamaṃ bhavati*) 。」

[385b07] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「若一切法皆如化者，諸所變化，皆無實色、受、想、行、識，乃至無實有為、無為，由此，亦無雜染、清淨，亦無輪轉諸趣生死，亦無從彼得解脫義，云何 (*katham*) · (*bhagavan*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvasya mahāsattvasya*) · 於諸有情 · 有勝士用 (*puruṣa-kāro bhavati, yadi sarvaṃ rūpaṃ nir-mitôpamaṃ, sarvā vedanā, sarvā saṃjñā, sarve saṃskārāḥ, sarvaṃ vijñānaṃ nir-mitôpamaṃ, nir-mitasya ca na bhavati, rūpaṃ vedanā saṃjñā saṃskārā vijñānaṃ na saṃ-kleśo, na vy-ava-dānaṃ, na pañca-gatikah saṃsāro, yataḥ saṃsārāt sattvān pari-mocayet*) ? 」

[385b12] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「於意云何 (*tat kiṃ manyase*) ， (*subhūte 'pi nu*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena (PSP_6-8:76) mahāsattvena*) ，本行菩薩道時 (*pūrvaṃ boodhistva-caryāṃ caratā*) ，頗見有情 (*kaś-cit sattva upa-labdho*) · 可脫地獄 (*yaṃ narakād vā mocayet*) 、傍生 (*tiryag-yoner vā*) 、鬼界 (*yama-lokād vā*) 、人 (*manuṣyebhyo vā*) 、天趣不 (*devebhyo vā*) ? 」

[385b14] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「不也 (*no*) 。世尊 (*bhagavan*) ! 」

[385b14] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「如是 (*evam etat*) ，如是。 (*subhūte,*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) ，本行菩薩道時，不見有情 (*na kaś-cit sattva upa-labdho*) · 可脫三界 (*yaṃ trai-dhātukāt pari-mocayet*) 。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? (*tathā hi*) 諸菩薩摩訶薩 (*tena bodhisattvena mahāsattvena*) ，行深般若波羅蜜多時，於一切法 (*sarva-dharmā*) ，通達 · 知、見 · 皆如幻化、都非實有 (*nir-mitôpamā jñātā drṣṭā veditā bhavantīty*) (*ayaṃ bodhisattvasya mahāsattvasya puruṣa-kāro veditavyaḥ*) 。」

[385b18] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「若 (*yadi*) (*bhagavan*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) · 於一切法 (*sarva-dharmā*) ，通達 · 知、見 · 皆如幻化、都非實有 (*nir-mitôpamā jñātā drṣṭā veditāḥ*) ，諸菩薩摩訶薩，為何事故 (*kasyārthāya bodhisattvo mahāsattvaḥ*) ，修行六波羅蜜多 (*ṣaṭsu pāramitāsu carati*) ? 為何事故，修行四靜慮 (*caturṣu dhyāneṣu*) 、四無量 (*caturṣv a-pramāneṣu*) 、四無色定 (*caturṣv ārūpya-sam-ā-pattiṣu*) ? 為何事故，修行四念住 · 乃至八聖道支 (*sapta-triṃśatsu bodhi-pakṣyeṣu dharmeṣu*) ? 為何事故，修行空、無相、無願解脫門? 為何事故，安住內空 · 乃至無性自性空? 為何事故，安住真如 · 乃至不思議界? 為何事故，安住苦、集、滅、道聖諦? 為何事故，修行八解脫 · 乃至十遍處? 為何事故，修行極喜地 · 乃至法雲地? 為何事故，修行一切陀羅尼門、三摩地門? 為何事故，修行五眼、六神通? 為何事故，修行如來十力 · 乃至十八不共法? 為何事故，修行無忘失法、恆住捨性? 為何事故，修行一切智、道相智、一切相智? 為何事故，修行一切菩薩摩訶薩行? 為何事故，修行諸

佛無上正等菩提 (*bodhi-mārge ca*) ? 為何事故，成熟有情？為何事故，嚴淨佛土 (*buddha-kṣetraṅ ca pari-śodhayati, sattvāṃś ca pari-pācayati*) ? 」

[385c05] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) : 「若 (*yadi*) (*subhūte,*) 諸有情 (*sattvāḥ*) · 於一切法 · 能自 (*svayam eva*) 通達皆如幻化、都非實有 (*nir-mitôpamān sarva-dharmān jānīyur*) , 諸菩薩摩訶薩，不應 (*na bodhisattvo mahāsattvo*) 經於三無數劫 (' *-saṃ-khyeyān kalpān*) · 為諸有情 (*sattvānām arthāya*) · 修行菩薩難行、苦行 (*bodhisattva-caryāṃ cared*) 。以 (*yasmāt tarhi*) (*subhūte,*) 諸有情 (*sattvāḥ svayam eva*) · 於一切法 · 不能通達皆如幻化、都非實有 (*nir-mitôpamān sarva-dharmān na jānanti*) , 是故 (*tasmād*) , 菩薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*) · 三無數劫 (' *-saṃ-khyeyān kalpān*) · 為諸有情 · 修行菩薩難行、苦行 (*ṣaṭsu pāramitāsu carati, sattvāṃś ca pari-pācayati, buddha-kṣetraṅ ca pari-śodhayati*) 。

[385c11] 復次，善現！若菩薩摩訶薩 · 於一切法，不能通達皆如幻化、都非實有，不應經於三無數劫 · 為諸有情 · 修菩薩行 · 嚴淨佛土、成熟有情。以菩薩摩訶薩，於一切法，如實通達皆如幻化、都非實有，是故，經於三無數劫 · 為諸有情 · 修行六種波羅蜜多，廣說 · 乃至成熟有情，嚴淨佛土，證得無上正等菩提。」

[385c18] 爾時 (*atha khalv*) , 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「世尊！若 (*yadi bhagavan*) 一切法 (*sarva-dharmā*) 如幻、如夢、如響、如像、如光影、如陽焰、如尋香城、如變化事 (*nir-mitôpamāh*) , 所化有情 · 住在何處 (*kutra bhagavan prati-ṣṭhitāḥ sattvāḥ*) , 諸菩薩摩訶薩 (*yato bodhisattvo mahāsattvaḥ*) · 行深般若波羅蜜多 (*ṣaṭ-pāramitāyāṃ carann*) · 救拔令出 (*uc-cālayati*) ? 」

[385c21] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「所化有情，住在名、相 (*nāma-nimitte subhūte sattvāḥ prati-ṣṭhitā*) · 虛妄分別 (*a-sat-pari-kalpitatām up'ādāya*) ; 諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多，從彼名、相 · 虛妄分別 (*tato bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ carann, nāma-nimittād*) , 救拔令出 (*uc-cālayati*) 。」

[385c24] (*atha khalv*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「何等為名 (*katamad bhagavan nāma*) ? 何等為相 (*kataman nimittam*) ? 」

[385c25] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「名，唯是客 (*ā-gantukam etan nāmadheyam yad-uta nāma-nimittam iti*) , 唯假施設，表 · 所顯義 (*kr̥trimam etan nāmadheyam yad-uta nāma-nimittam iti*) 。謂 (*yad-uta*) · 此名 · 色 (*rūpaṃ vā*) 、受 (*vedanā vā*) 、想 (*saṃjñā vā*) 、行 (*saṃskārā vā*) 、識 (*vijñānaṃ vā*) , 此名 · 眼處 · 乃至意處，此名 · 色處 · 乃至法處，此名 · 眼界 · 乃至意界，此名 · 色界 · 乃至法界，此名 · 眼識界 · 乃至意識界；此名 · 為男，此名 · 為女 (*strī vā puruṣo* (PSP_6-8:77) *vā*) ; 此名 · 為小，此名 · 為大； (*dārako vā dārikā vā*) 此名 · 地獄 (*nairayiko vā*) , 此名 · 傍生 (*tairyag-yoniko vā*) , 此名 · 鬼界 (*yama-laukiko*

vā) , 此名·為人, 此名·為天 (*devo vā manuṣyo vā*) ; 此名·善法, 此名·非善法; 此名·有記法, 此名·無記法; 此名·有漏法, 此名·無漏法; 此名·世間法, 此名·出世間法; 此名·有為法 (*sams-kṛto vā dharmo vā*) , 此名·無為法 (*'-sams-kṛto vā dharmah*) ; 此名·預流果 (*srota-ā-patti-phalaṃ vā*) , 此名·一來果 (*sakṛd-ā-gāmi-phalaṃ vā*) , 此名·不還果 (*'n-ā-gāmi-phalaṃ vā*) , 此名·阿羅漢果 (*'rhattvaṃ vā*) , 此名·獨覺菩提 (*pratyekabuddho vā*) ; 此名·一切菩薩摩訶薩行, 此名·諸佛無上正等菩提 (*'n-ut-tara-samyak-saṃ-buddho vā*) ; 此名·異生, 此名·聲聞, 此名·獨覺, 此名·菩薩, 此名·如來。

[386a08] (*api tu khalu punaḥ*) 善現 (*subhūte*) ! 如是等一切名, 為表諸義, 唯假施設故, 一切名皆非實有 (*pra-kṛti-dharmah sarvan nāmārthena sūnyam*) 。諸有為法, 亦但有名 (*nāma-mātram etat sarva-sams-kṛtam*) ; 由此, 無為亦非實有。愚夫、異生, 於中妄執 (*tatra bāla-prthag-janāḥ saktās*) 。諸菩薩摩訶薩 (*tān*) (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) , 行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāñ carann*) , 悲願熏心, 方便善巧 (*upāya-kauśalyena*) , 教令遠離 (*sattvān vi-vecayati*) , 作如是言: 『名, 是分別妄想所起, 亦是眾緣和合假立 (*pari-kalpayati pari-kalpa-sam-ut-thitam etan nāmadheyam*) 。汝等於中, 不應執著。名, 無實事, 自性皆空; 誰有智者, 執著空法 (*mā yūyam a-sat-pari-kalpe sajjate, a-sati vastūni sva-bhāva-sūnye na hi sūnyeṣu dharmeṣu paṇḍitā abhi-ni-viśante*) ? 』如是 (*evam khalu*) , 善現 (*subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) , 行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāñ carann*) , 方便善巧 (*upāya-kauśalyena*) , 為諸有情 (*sattvānām*) , 說·遣名法 (*dharmam deśayati*) 。

[386a17] 善現! 是謂為名。相 (*katamat subhūte nimittam*) , 有二種 (*dva*) , 愚夫、異生於中執著 (*ime subhūte yatra bāla-prthag-janāḥ saktāḥ*) 。

何等為二 (*katame dve*) ? 所謂·色相及無色相 (*rūpa-nimittañ cā-rūpa-nimittañ ca*) 。

云何色相 (*katamac ca subhūte rūpa-nimittam*) ? 謂·所有色 (*yat kiñ-cit subhūte rūpam*) ——若過去、若未來、若現在, 若內、若外, 若麤 (*audārikam vā*)、若細 (*sūkṣmam vā*) , 若劣、若勝 (*pra-nītam vā madhyam vā 'dhi-mātram vā*) , 若遠、若近——如是一切 (*tatra kṣaṇikeṣu dharmeṣu*) , 自性皆空, 愚夫、異生分別執著 (*yat pari-kalpa-grahaṇam*) , 謂之為色。是 (*idam*) 名 (*ucyate*) 色相 (*rūpa-nimitta*) 。

無色相者 (*katamac cā-rūpa-nimittam*) , 謂·諸所有無色法中, 愚夫、異生取相分別, 生諸煩惱, 名無色相 (*yāni kāni-cid rūpāṇi dharmā vā-nimitta-grāhiṇaḥ pari-kalpāḥ kleśāñ janayantīdam ucyate a-rūpa-nimittam, yatra bāla-prthag-janān saktān*) 。

諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) , 行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāñ carann*) , 方便善巧 (*upāya-kauśalyena*) , 教諸有情·遠離二相 (*sattvān nimittato vi-vecy'*) , 復教安住無相界中 (*ā-nimitte dhātāu ni-veśayati*)

prati-ṣṭhāpayati)。雖教安住無相界中 (*tathā ca ni-veśayati prati-ṣṭhāpayati*)，而不令其墮二邊執 (*yathā na dvayaṃ patanti*)，謂·此是相 (*idaṃ nimittam*)；此是無相 (*idaṃ a-nimittam*)。如是 (*evaṃ khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ carann*)，方便善巧 (*upāya-kauśalyena*)，令諸有情 (*sattvān*) 遠離諸相 (*ni-mittato vi-vecy'*)，行無相界 (*ā-nimitte dhātau ni-veśayati prati-ṣṭhāpayati*)，而無執著。」

[386b01] (*atha khalv*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*)：「若 (*yadi*) (*bhagavann*) 一切法但有 (*etat-paramā ete sarva-dharmā yad-uta*) 名、相 (*nāma-nimitta-paramāḥ*)——一切名、相，皆是假立，虛妄分別之所集起，於中，都無少實可得——云何 (*katham*) · (*bhagavan*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) · 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ carann*)，於諸善法·自能增進 (*ātmanā ca vi-śeṣaṃ gacchati kuśaleṣu dharmeṣu*)，亦能令他增進善法 (*parāṃś ca vi-śeṣādhi-game ni-veśayati kuśaleṣu dharmeṣu*)，由自善法·漸增進故 (*yaiḥ kuśalair dharmair*)，能令諸地·漸得圓滿 (*bhūmer bhūmiṃ pari-pūrayati*, (PSP_6-8:78))，亦能安立諸有情類，令隨所應住三乘果 (*sattvāṃś ca tāṃś caiva ni-yojayati*) ？」

[386b07] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*)：「若 (*sacet*) (*subhūte*) 諸法中，少有·實事 (*vastv abhaviṣyan*)，非但·假立有名、相者 (*nā-vastu-nimittan*)，則諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，應於善法·自不增進 (*na subhūte prajñāpāramitāyāṃ caran, bodhisattvo mahāsattvo vi-śeṣam adhy-agamiṣyan*)，亦不令他增進善法 (*na ca parāṃś ca vi-śeṣe ny-ayokṣyad*)。以 (*yataḥ*) · (*khalu subhūte*) 諸法中，無少·實事，但有·假立諸名、諸相，是故，菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，於諸善法·能自增進，亦能令他增進善法；能以無相·而為方便，圓滿般若波羅蜜多·乃至布施波羅蜜多 (*dhyāna-pāramitāṃ pari-pūrayaty ā-nimitta-yogena, vīrya-pāramitāṃ pari-pūrayaty ā-nimitta-yogena, kṣānti-pāramitāṃ pari-pūrayaty ā-nimitta-yogena, śīla-pāramitāṃ pari-pūrayaty ā-nimitta-yogena, dāna-pāramitāṃ pari-pūrayaty ā-nimitta-yogena*)；能以無相·而為方便，圓滿四靜慮、四無量 (*dhyānāni pari-pūrayaty ā-nimitta-yoganā-pra-māṇāni pari-pūrayaty ā-nimitta-yogen'*)、四無色定 (*ārūpya-sam-ā-pattīḥ pari-pūrayaty ā-nimitta-yogena*)；能以無相·而為方便，圓滿四念住·乃至八聖道支 (*smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgān pari-pūrayaty ā-nimitta-yogen'*)；能以無相·而為方便，圓滿空、無相、無願解脫門；能以無相·而為方便，圓滿內空·乃至無性自性空；能以無相·而為方便，圓滿真如·乃至不思議界；能以無相·而為方便，圓滿苦、集、滅、道聖諦；能以無相·而為方便，圓滿八解脫·乃至十遍處；能以無相·而為方便，圓滿極喜地·乃至法雲地；能以無相·而為方便，圓滿一切陀羅尼門、三摩地門；能以無相·而為方便，圓滿五眼、六神通 (*ārya-satyāni pari-pūrayaty ā-nimitta-yogenāṣṭa-vi-mokṣān navānu-*

pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattīr abhi-jñāḥ pari-pūrayaty ā-nimitta-yogena, samādhi-dhāraṇī-mukhāni pari-pūrayaty ā-nimitta-yogena) ; 能以無相·而為方便，圓滿如來十力 (*daśa-tathāgata-balāni*) ·乃至 (*catvāri vaiśāradyāni catasraḥ prati-saṃvido*) 十八佛不共法 (*'ṣṭādaś'āveṇikān buddha-dharmān pari-pūrayaty ā-nimitta-yogena*) ; 能以無相·而為方便，圓滿無忘失法、恒住捨性；能以無相·而為方便，圓滿一切智、道相智、一切相智；能以無相·而為方便，圓滿一切菩薩摩訶薩行；能以無相·而為方便，圓滿諸佛無上正等菩提；能以無相·而為方便，圓滿一切智智；能以無相·而為方便，成熟有情，嚴淨佛土。

[386c03] 如是，善現！以·一切法，無少·實事，但有·假立諸名、諸相，諸菩薩摩訶薩 (*sa*)，於中，不起顛倒執著，能以無相·而為方便，於諸善法·自增進已 (*imān kuśalān dharmān pari-pūrya*)，亦能令他善法增進 (*parān api kuśaleṣu dharmeṣu ni-yojayaty ā-nimitta-yogena*) 。

[386c07] 復次，善現！若 (*sacet subhūte*) 諸法中，有·毛端量·實法相者 (*dharmā-nimittam abhaviṣyad*)，則諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，於一切法，不應覺知無相、無念、亦無作意·無漏相·已，證得無上正等菩提，安立有情於無漏法 (*an-ā-sraveṣu sarva-dharmeṣu naiva bodhisattvo mahāsattvaḥ sattvānām artham akariṣyad*)，以諸無漏法 (*yataḥ subhūte an-ā-sravāḥ sarva-dharmāḥ*)·皆無相 (*ā-nimittā*)、無念 (*a-smṛtayo*)、無作意故 (*'-manasi-kārās*)。

[386c11] 如是 (*tasmāt khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，方便善巧，安立有情於無漏法，乃名真實饒益他事 (*sattvānām artham karoti*) 。

[386c15] (*atha khalv*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*)：「若 (*yadi*) (*bhagavan*) 一切法 (*sarva-dharmā*)·真無漏性·無相 (*ā-nimittā*)、無念 (*a-smṛtayo*)、無作意 (*'-manasi-kārās*) 者，何緣 (*tat kuto*)·世尊 (*bhagavān*) 於諸經中，數·作是說 (*gaṇanāṃ karoti*)：『此是有漏法 (*ime s'ā-sravā dharmā*)；此是無漏法 (*ime an'āśravā dharmā*)；(*ime sādharmaṇā dharmā, ime 'sādharmaṇā dharmā*) 此是世間法 (*ime laukikā dharmā*)；此是出世間法 (*ime lokōt-tarā dharmā*)；(*ime sāvadyā dharmā, ime 'n-avadyā dharmā*) 此是有為法 (*ime saṃs-kṛtā dharmā*)；此是無為法 (*ime 'saṃs-kṛtā dharmā*)；此是有諍法；此是無諍法；此是流轉法；此是還滅法；此是聲聞法 (*ime śrāvaka-dharmā*)；此是獨覺法 (*ime pratyekabuddha-dharmā*)；此是菩薩法 (*ime bodhisattva-dharmā*)；此是佛法 (*ime buddha-dharmāḥ* (PSP_6-8:79)) 』耶？」

[386c21] 佛告善現：「於意云何，有漏等法，與無相等·無漏法性·為有異不？」

[386c22] 善現對曰：「不也。世尊！」

[386c23] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*)：「於意云何 (*tat kiṃ manyase*)，(*subhūte*) 聲聞等法，與無相等·無漏法性·為有異不 (*anyad ā-nimittam, anye śrāvaka-dharmāḥ*)？」

[386c24] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「不也 (*no*) 。世尊 (*bhagavan*) ! 」
bhagavān āha: tat kiṃ manyase, subhūte, 'nyad ā-nimittam, anye
pratyekabuddha-dharmāḥ?

subhūtir āha: no, bhagavan.

5 *bhagavān āha: tat kiṃ manyase, subhūte, 'nyad ā-nimittam, anye bodhisattva-*
dharmāḥ?

subhūtir āha: no, bhagavan.

bhagavān āha: tat kiṃ manyase, subhūte, 'nyad ā-nimittam anye buddha-
dharmāḥ?

10 *subhūtir āha: no, bhagavan.*

[386c25] 佛告善現：「有漏等法，豈不即是無相、念等·無漏法性？」

[386c26] 善現對曰：「如是。世尊！」

[386c26] 佛告善現：「諸預流果·乃至無上正等菩提，豈不即是無相、念
 等·無漏法性？」

15 [386c28] 善現對曰：「如是。世尊！」

[386c28] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「由此因緣，當知 (*tad anenāpi te subhūte*
pary-āyenaivaṃ veditavyam) · 一切法，皆是無相等 (*ā-nimittā a-smṛtayo 'manasi-*
kārāḥ sarva-dharmā ity) ，無二、無別。

[387a01] 善現！當知·若菩薩摩訶薩·學一切法·無相、無念、無作意時
 20 (*atra hi subhūte śikṣamāṇo bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，常能增長所行善法 (*kuśalair*
dharmair vi-var dhate)，所謂 (*yad-uta*)·布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多 (*ṣaḍbhiḥ*
pāramitābhiḥ)，若四靜慮 (*caturbhir dhyānaiḥ*)、四無量 (*caturbhir a-pra-mānaiḥ*)、
 四無色定 (*catasṛbhir ārūpya-sam-ā-pattibhiḥ*)，若四念住 (*caturbhiḥ smṛty-upa-*
sthānaiḥ) · 乃至 (*caturbhiḥ samyak-pra-hānaiḥ caturbhi ṛddhi-pādaḥ pañcabhir*
 25 *indriyaiḥ pañcabhir balaiḥ saptabhir bodhy-aṅgair*) 八聖道支 (*āryāṣṭāṅga-mārgena*)，
 若空、無相、無願解脫門，若內空 (*adhy-ātma-sūnyatayā*)·乃至 (*bahirdhā-sūnyatayā*
adhy-ātma-bahirdhā-sūnyatayā yāvad) 無性自性空 (*a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatayā*)，
 若真如·乃至不思議界，若苦、集、滅、道聖諦 (*ārya-satyair*)，(*abhi-jñābhir*)
 若八解脫 (*aṣṭabhir vi-mokṣair*) · 乃至十遍處 (*navabhir anu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-*
 30 *pattibhiḥ*)，若極喜地·乃至法雲地，若一切陀羅尼門、三摩地門 (*sarva-samādhibhiḥ*
sarva-dhāraṇī-mukhair)，若五眼、六神通，若如來十力·乃至十八不共法 (*daśa-*
bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇikair buddha-dharmair)，若無忘失法、恆住捨
 性，若一切智、道相智、一切相智，若成熟有情，嚴淨佛土，諸如是等一切佛法
 35 (*mahā-karuṇayā yāvat sarva-buddha-dharmair*)，皆由學無相、無念、無作意，
 而得增長 (*vi-var dhate, sūnyatā-vi-mokṣa-mukhaṃ sva-lakṣaṇa-sūnyatā-nimitta-vi-*
mokṣa-mukhaṃ sva-lakṣaṇa-sūnyam a-pra-ṇi-hita-vi-mokṣa-mukhaṃ sva-lakṣaṇa-
sūnyam) 。

所以者何？諸菩薩摩訶薩，除·空、無相、無願解脫門，更無有餘要所學法。

何以故？善現！三解脫門，總攝一切妙善法故。

所以者何？空解脫門，觀一切法自相皆空。無相解脫門，觀一切法遠離眾相。無願解脫門，觀一切法遠離所願。諸菩薩摩訶薩，依此三門，能攝一切殊勝善法；離此三門，所應修學殊勝善法，不得生長。

- 5 [387a20] 復次，善現！若菩薩摩訶薩，能學如是三解脫門 (*sa esu trisu vimoksa-mukheṣu śikṣamāṇo bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，則能學色蘊，乃至識蘊 (*pañcasūp'ādāna-skandheṣu śikṣate*)，亦能學眼處，乃至意處，亦能學色處，乃至法處 (*dvā-daśasv āyataneṣu śikṣate*)，亦能學眼界，乃至意界，亦能學色界，乃至法界，亦能學眼識界，乃至意識界 (*aṣṭādaśasu dhātuṣu śikṣate*)，亦能學眼觸，乃至意觸，亦能學眼觸為緣所生諸受，乃至意觸為緣所生諸受，亦能學地界，乃至識界，亦能學因緣，乃至增上緣，亦能學從緣所生諸法， (*caturṣv ārya-satyēṣu śikṣate*) 亦能學無明，乃至老死 (*dvā-daśāṅge pratītya-sam-ut-pāde śikṣate*)，亦能學內空 (*adhy-ātma-sūnyatāyām śikṣate*)，乃至 (*bahirdhā-sūnyatāyām śikṣate, adhy-ātma-bahirdhā-sūnyatāyām śikṣate, yāvad*) 無性自性空 (*a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatāyām* (PSP_6-8:80) *śikṣate*)，亦能學真如，乃至不思議界，亦能學苦、集、滅、道聖諦，亦能學布施波羅蜜多，乃至般若波羅蜜多 (*daśasu pāramitāsu śikṣate*)，亦能學四靜慮、四無量、四無色定，亦能學四念住，乃至八聖道支，亦能學八解脫，乃至十遍處，亦能學極喜地，乃至法雲地 (*daśasu bodhisattva-bhūmiṣu śikṣate, smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgeṣu*
- 10 *śikṣate, a-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu śikṣate*)，亦能學一切陀羅尼門、三摩地門，亦能學五眼、六神通 (*pañcasv abhijñāsu śikṣate*)，亦能學如來十力 (*daśasu tathāgata-baleṣu śikṣate*)，乃至 (*caturṣu vaisāradyeṣu śikṣate, catasṛṣu prati-sam-vitsu śikṣate*) 十八佛不共法 (*aṣṭādaśav āveṇikeṣu buddha-dharmeṣu śikṣate*)，亦能學無忘失法、恒住捨性，亦能學一切
- 15 智、道相智、一切相智，亦能學成熟有情，嚴淨佛土，亦能學諸餘無量、無邊佛法。」

- 20 [387b09] (*atha khalv*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白言 (*bhagavantam etad avocat*):「世尊！云何 (*katham bhagavan*)·菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)· (*prajñāpāramitāyām caran*) 能學如是三解脫門，則能學色蘊，乃至識蘊
- 30 (*pañcasūp'ādāna-skandheṣu śikṣate*)？」

- [387b11] 佛告善現 (*bhagavān āha*):「 (*iha subhūte*) 若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)·行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyām caran*)，能如實知色 (*rūpaṃ jānāti*)，乃至識，若相、若生 (*yathā rūpaṃ ut-padyate*)，滅 (*yathā rūpaṃ ni-rudhyate*)、若真如 (*yā ca rūpasya tathatā*)，是名·能學色·
- 35 乃至識。

[387b14] 善現！云何 (*katham*)·菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，如實知色相 (*rūpaṃ pra-jānāti*)？謂·菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，如實知色·畢竟有孔 (*aty-anta-cchidrataś*)，畢竟有隙 (*cāty-antānṛtataś ca*)，譬如 (*tad-*

yathā 'pi nāma) 聚沫 (*phena-piṇḍo*)，性不堅固 (*'-sāraḥ*)。是名 (*evaṃ*) · 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知色相 (*rūpaṃ pra-jānāti*)。

[387b18] 善現！云何 (*katham*) · 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知色生滅 (*rūpasyôt-pāda-vy-ayau pra-jānāti*)？謂 · 菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，如實知色 · 生時 · 無所從來 (*nāpi rūpaṃ kutaś-cid ā-gacchati*)，滅時 · 無所至去 (*nāpi rūpaṃ kva-cid gacchati*)；雖無來無去，而生滅相應 (*kutaś-cid ā-gamanato na kva-cid gamanataḥ*)。是名 (*evaṃ khalu*) · (*subhūte*)，菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知色生滅 (*rūpasyôt-pāda-vy-ayau pra-jānāti*)。

[387b23] 善現！云何 (*katham*) · 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知色真如 (*rūpasya tathatām pra-jānāti*)？謂 · 菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，如實知色 · 真如 · 無生 (*na tathatôt-padyate*) 無滅 (*na ni-rudhyate*)、無來 (*n' ā-gacchati*) 無去 (*na gacchati*)、無染 (*na saṃ-kliśyate*) 無淨 (*na vy-avadāyate*)、無增無減 (*na hānir na vṛddhir*) (*evaṃ tathatām pra-jānāti*)。 (*api tu khalu subhūte*) 常如其性 (*tathataiva sā, yasmāt tathatēty ucyate*)，不虛妄、不變易，故名真如 (*naiva sā '-vi-tathatā na tathatēty ucyate*)。是名 (*evaṃ*) · 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知色真如 (*rūpasya tathatām pra-jānāti*)。

[387b29] 善現！云何 (*katham*) · 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知受相 (*vedanām pra-jānāti*)？謂 · 菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，如實知受 · 畢竟如癡，畢竟如箭，速起速滅，猶若浮泡 (*tad-yathā 'pi nāmōdaka-budbudā*)，虛偽 (*riktakā*) 不住 (*ut-padyante vā ni-rudhyante vā*)，三和合起。是名 (*evaṃ*) · 菩薩摩訶薩 · 如實知受相 (*vedanām pra-jānāti*)。

[387c05] 善現 (*katham*)！云何 · 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知受生滅 (*vedanāyā ut-pāda-vy-ayau pra-jānāti*)？謂 · 菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，如實知受 · 生時 · 無所從來 (*na sā kutaś-cid ā-gacchati*)，滅時 · 無所至去 (*na kva-cid gacchati*)；雖無來無去，而生滅相應。是名 (*evaṃ*) · 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知受生滅 (*vedanāyā ut-pāda-vy-ayau pra-jānāti*)。

[387c10] 善現！云何 (*katham*) · 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知受真如 (*vedanāyās tathatām pra-jānāti*)？謂 · 菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，如實知受 · 真如 · 無生無滅、無來無去、無染無淨、無增無減。常如其性 (*sā 'pi tathatā*)，不虛妄 (*a-vi-tathatā*)、不變易 (*'n-anyā-tathatā*)，故名真如。是名 (*evaṃ*) · 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知受真如 (*vedanāyās tathatām pra-jānāti*)。

[387c16] 善現！云何 (*katham*) · 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知想相 (*saṃjñām pra-jānāti*)？謂 · 菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，如實知想 · 猶如 (*tad-yathā 'pi nāma*) · 陽焰 (*marīcyām*)，水 (*udakam*) · 不可得 (*aty-antatayā nōpa-labhyate*)，渴愛因緣 · 妄起此想，發 · 假言說。是名 (*evaṃ*) · 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知想相 (*saṃjñām pra-jānāti*)。

[387c20] 善現！云何 (*katham*) · 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知想生滅 (*samjñāyā ut-pāda-vy-ayau pra-jānāti*)？謂 · 菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，如實知想 · 生時 · 無所從來 (*na sā kutaś-cid ā-gacchati*)，滅時 · 無所至去 (*na kva-cid gacchaty*)；雖無來無去，而生滅相應。是名 (*evam*) · 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知想生滅 (*samjñāyā ut-pāda-vy-ayau pra-jānāti*)。

[387c25] 善現！云何 (*katham*) · 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知想真如 (*samjñāyās tathatām* (PSP_6-8:81) *pra-jānāti*)？謂 · 菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，如實知想 · 真如 · 無生無滅、無來無去、無染無淨、無增無減。常如其性 (*sā 'pi tathatā*)，不虛妄 (*'-vi-tathatā*)、不變易 (*'n-anya-tathatā*)，故名真如。是名 (*evam*) · 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知想真如 (*samjñāyās tathatām pra-jānāti*)。

第二分 · 善達品 · 第七十七之二⁵⁴

[388a11] 善現！云何 (*katham*) · 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知行相 (*samskāraṇ pra-jānāti*)？謂 · 菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，如實知行 · 如 (*tad-yathā 'pi nāma*) · 芭蕉樹 (*kadalyām*)，葉葉析除，實 (*sāram*) · 不可得 (*aty-antatayā nōpa-labhyate*)。是名 (*evam*) · 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知行相 (*samskāraṇ pra-jānāti*)。

[388a15] 善現！云何 (*katham*) · 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知行生滅 (*samskāraṇām ut-pāda-vy-ayau pra-jānāti*)？謂 · 菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，如實知行 · 生時 · 無所從來 (*na te kutaś-cid ā-gacchanti*)，滅時 · (*na kva-cic gacchanty*) 是名 (*evam*) · 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知行生滅 (*samskāraṇām ut-pāda-vy-ayau pra-jānāti*)。

[388a20] 善現！云何 (*katham*) · 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知行真如 (*samskāraṇām tathatām pra-jānāti*)？謂 · 菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，如實知行 · 真如 · 無生無滅、無來無去、無染無淨、無增無減。常如其性 (*sā 'pi tathatā*)，不虛妄 (*'-vi-tathatā*)、不變易 (*'n-anya-tathatā*)，故名真如。是名 (*evam*) · 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知行真如 (*samskāraṇām tathatām pra-jānāti*)。

[388a26] 善現 (*katham*)！云何 · 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知識相 (*vijñānaṃ pra-jānāti*)？謂 · 菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，如實知識 · 如 (*tad-yathā 'pi nāma*) · 諸幻事，眾緣和合，假施設有，實 · 不可得。謂 · 如 · 幻師 · 或彼弟子，於四衢道，幻作 (*māyā-kāra-nir-mitaś*) 四軍 (*catur-aṅga bala-kāya*) ——所謂 · 象軍、馬軍、車軍、步軍——或復幻作諸餘色類，相 · 雖似有，而無其 · 實；識亦如是，實 · 不可得。是名 (*evam*) · 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知識相 (*vijñānaṃ pra-jānāti*)。

⁵⁴ Cf. Kimura, VI-VIII, p. 81; Conze 1975, p. 595.

[388b04] 善現！云何 (*katham*) · 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知識生滅 (*viññānasyōt-pāda-vy-ayau pra-jānāti*)？謂 · 菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，如實知識 · 生時 · 無所從來 (*na tat kutaś-cid ā-gacchati*)，滅時 · 無所至去 (*na kva-cid gacchati*)；雖無來無去，而生滅相應。是名 (*evam*) · 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知識生滅 (*viññānasyōt-pāda-vyayau pra-jānāti*)。

[388b09] 善現！云何 (*katham*) · 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知識真如 (*viññānasya tathatām pra-jānāti*)？謂 · 菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，如實知識 · 真如 · 無生無滅、無來無去、無染無淨、無增無減。常如其性 (*sā 'pi tathatā*)，不虛妄 (*'vi-tathatā*)、不變易 (*'n-anya-tathatā*)，故名真如。是名 (*evam*) · 菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知識真如 (*viññānasya tathatām pra-jānāti*)。

[388b15] 善現！是為 · 菩薩摩訶薩 · 能學如是三解脫門，則能學色蘊 · 乃至識蘊。」

[388b17] 具壽善現復白佛言：「云何 · 菩薩摩訶薩 · 能學如是三解脫門，亦能學眼處 · 乃至意處？」

[388b18] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知眼處 · 眼處自性空，乃至意處 · 意處自性空，內處自性 · 不可得故。善現！是為 · 菩薩摩訶薩 · 能學如是三解脫門，亦能學眼處 · 乃至意處。」

[388b23] 具壽善現復白佛言：「云何 (*katham*) · 菩薩摩訶薩 · 能學如是三解脫門，亦能學色處 (*rūp'āyatanam pra-jānāti*) · 乃至法處？」

[388b25] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知色處 · 色處自性空 (*rūp'āyatanam rūp'āyatana-sva-bhāvena śūnyam*)，乃至 (*evam śabda-gandha-rasa-spraṣṭavy'āyatanāni*) 法處 · 法處自性空 (*dharm'āyatanam dharm'āyatana-sva-bhāvena śūnyam*)，外處自性 · 不可得故。善現！是為 · 菩薩摩訶薩 · 能學如是三解脫門，亦能學色處 · 乃至法處。 (*caḥsur-āyatanam caḥsur-āyatana-sva-bhāvena śūnyam, evam śrotra-ghrāṇa-jihvā-kāy'āyatanāni, mana-āyatanam mana-āyatana-sva-bhāvena śūnyam*)⁵⁵」

[388b29] 具壽善現復白佛言：「云何 · 菩薩摩訶薩 · 能學如是三解脫門，亦能學眼界 · 乃至眼界？」

[388c02] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知眼界 · 眼界自性空，乃至眼界 · 眼界自性空。善現！是為 · 菩薩摩訶薩 · 能學如是三解脫門，亦能學眼界 · 乃至眼界。」

[388c05] 具壽善現復白佛言：「云何 (*katham*) · 菩薩摩訶薩 · 能學如是三解脫門，亦能學色界 (*rūpa-dhātum pra-jānāti*) · 乃至法界？」

⁵⁵ [388b18] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，如實知眼處 · 眼處自性空 (*caḥsur-āyatanam caḥsur-āyatana-sva-bhāvena śūnyam*)，乃至 (*evam śrotra-ghrāṇa-jihvā-kāy'āyatanāni*) 意處 · 意處自性空 (*mana-āyatanam mana-āyatana-sva-bhāvena śūnyam*)，內處自性 · 不可得故。善現！是為 · 菩薩摩訶薩 · 能學如是三解脫門，亦能學眼處 · 乃至意處。」

[388c07] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，如實知色界·色界自性空（*rūpa-dhātū rūpa-dhātu-sva-bhāvena śūnyah*），乃至（*evam śabda-gandha-rasa-spraṣṭavya-dhātavaḥ*）法界·法界自性空（*dharmā-dhātu dharmā-dhātu-sva-bhāvena śūnyah*）。善現！是為·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，亦
5 能學色界·乃至法界（*cakṣur-dhātus cakṣur-dhātu-sva-bhāvena śūnyah, evam śrotra-ghrāṇa-jihvā-kāya-dhātavaḥ, mano-dhātu mano-dhātu-sva-bhāvena śūnyah*）⁵⁶。」

[388c11] 具壽善現復白佛言：「云何·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，亦能學眼識界·乃至意識界？」

[388c13] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，如實知眼識
10 界·眼識界自性空（*cakṣur-vijñāna-dhātus cakṣur-vijñāna-dhātu-sva-bhāvena śūnyah*），乃至意識界·意識界自性空。善現！是為·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，亦能學眼識界·乃至意識界。」

[388c17] 具壽善現復白佛言：「云何·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，亦能學眼觸·乃至意觸？」

[388c19] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，如實知眼觸·
15 眼觸自性空（*cakṣuḥ-sam-sparśa-dhātus cakṣuḥ-sam-sparśa-dhātu-sva-bhāvena śūnyah*），乃至意觸·意觸自性空。善現！是為·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，亦能學眼觸·乃至意觸。」

[388c23] 具壽善現復白佛言：「云何·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，
20 亦能學眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受？」

[388c25] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，如實知眼觸
為緣所生諸受·眼觸為緣所生諸受自性空（*cakṣuḥ-sam-sparśa-pratyaya-vedanā-dhātus cakṣuḥ-sam-sparśa-pratyaya-vedanā-dhātu-sva-bhāvena śūnyah*），乃至（*evam śrotra-ghrāṇa-jihvā-kāyo, mano-dhātu mano-dhātu-sva-bhāvena śūnyah, mano-*
25 *vijñāna-dhātu mano-vijñāna-dhātu-sva-bhāvena (PSP_6-8:82) śūnyah, manāḥ-sam-sparśa-dhātu manāḥ-sam-sparśa-dhātu-sva-bhāvena śūnyah*）意觸為緣所生諸受·意觸為緣所生諸受自性空（*manāḥ-sam-sparśa-pratyaya-vedanā-dhātu manāḥ-sam-sparśa-pratyaya-vedanā-dhātu-sva-bhāvena śūnyah*）。善現！是為·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，亦能學眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受。」

[389a02] 具壽善現復白佛言：「云何·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，
30 亦能學地界·乃至識界？」

[389a04] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，如實知地界·
地界自性空（*prthivī-dhātuḥ prthivī-dhātu-sva-bhāvena śūnyah*），乃至（*evam ab-*
dhātus tejo-dhātu vāyu-dhātu ākāśa-dhātu）識界·識界自性空（*vijñāna-dhātu*

⁵⁶ [388c02] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，如實知眼界·眼界自性空（*cakṣur-dhātus cakṣur-dhātu-sva-bhāvena śūnyah*），乃至（*evam śrotra-ghrāṇa-jihvā-kāya-dhātavaḥ*）眼界·眼界自性空（*mano-dhātu mano-dhātu-sva-bhāvena śūnyah*）。善現！是為·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，亦能學眼界·乃至眼界。」

vijñāna-dhātu-sva-bhāvena śūnyaḥ)。善現！是為·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，亦能學地界·乃至識界。」

[389a08] 具壽善現復白佛言：「云何·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，亦能學因緣·乃至增上緣？」

5 [389a10] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，如實知因緣·是種子相，等無間緣·是開發相，所緣緣·是任持相，增上緣·是不礙相，自性本空，遠離二法。善現！是為·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，亦能學因緣·乃至增上緣。」

10 [389a15] 具壽善現復白佛言：「云何·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，亦能學從緣所生諸法？」

[389a16] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，如實知一切從緣所生法·不生不滅、不斷不常、不一不異、不來不去，絕諸戲論，本性擔怕 (*pratītya-sam-ut-pādaḥ pratītya-sam-ut-pāda-sva-bhāvena śūnyaḥ*)。善現！是為·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，亦能學從緣所生諸法。」

15 [389a21] 具壽善現復白佛言：「云何·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，亦能學無明·乃至老死？」

[389a23] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，如實知無明 (*a-vidyā 'vidyā-sva-bhāvena śūnyā*)·乃至 (*evaṃ saṃskārā vijñānaṃ nāma-rūpaṃ śad-āyatanaṃ sparśo vedanā trṣṇôp'ādānaṃ bhavo jātir*) 老死·無生無滅、無染無淨，自性本空，遠離二法 (*jarā-marāṇa-śoka-parideva-duṣkha-daurmanasyôp'āyāsa jarā-marāṇa-śoka-parideva-duṣkha-daurmanasyôp'āyāsa-sva-bhāvena śūnyāḥ*)。善現！是為·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，亦能學無明·乃至老死。」

katham āyatanāni pra-jānāti? adhy-ātmikā dharmā adhy-ātmikair dharmaiḥ śūnyāḥ. bāhyā dharmā bāhyair dharmaiḥ śūnyāḥ.

25 [389a27] 具壽善現復白佛言：「云何·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，亦能學內空·乃至無性自性空？」

[389a29] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，如實知內空·乃至無性自性空·皆無自性·都不可得，而能安住。善現！是為·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，亦能學內空·乃至無性自性空。」

30 [389b04] 具壽善現復白佛言：「云何·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，亦能學真如·乃至不思議界？」

[389b06] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，如實知真如·乃至不思議界·皆無戲論·都無分別，而能安住。善現！是為·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，亦能學真如·乃至不思議界。」

35 [389b10] 具壽善現復白佛言：「云何 (*katham*)·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，亦能學苦·集·滅·道聖諦 (*satyāni pra-jānāti*)？」

[389b12] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，如實知苦·是逼迫相，集·是生起相，滅·是寂靜相，道·是出離相，自性本空，遠離二法，

是聖者諦（*duṣkha-satyam pra-jānāti, ārya-satyam pra-jānāti, dvayato vi-nir-muktam ārya-satyam pra-jānāti*）。苦等·即真如，真如·即苦等，無二、無別，唯·真聖者·能如實知（*a-dvayato vi-nir-muktam ārya-satyam pra-jānāti*）。善現！是為·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，亦能學苦、集、滅、道聖諦（*evaṃ sam-ud-ayam, evaṃ ni-rodham, evaṃ duḥkha-ni-rodha-gāminī-prati-padam*）。」

[389b18] 具壽善現復白佛言：「云何·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，亦能學布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多？」

[389b21] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，如實知布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·無增無減、無染無淨、無自性、不可得，而能修習。善現！是為·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，亦能學布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多。」

[389b26] 具壽善現復白佛言：「云何·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，亦能學四靜慮、四無量、四無色定？」

[389b28] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，如實知四靜慮、四無量、四無色定·無增無減、無染無淨、無自性、不可得，而能修習。善現！是為·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，亦能學四靜慮、四無量、四無色定。」

[389c04] 具壽善現復白佛言：「云何·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，亦能學四念住·乃至八聖道支？」

[389c06] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，如實知四念住·乃至八聖道支·無增無減、無染無淨、無自性、不可得，而能修習。善現！是為·菩薩摩訶薩·能如是學三解脫門，亦能學四念住·乃至八聖道支。」

[389c10] 具壽善現復白佛言：「云何·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，亦能學八解脫·乃至十遍處？」

[389c12] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，如實知八解脫·乃至十遍處·無增無減、無染無淨、無自性、不可得，而能修習。善現！是為·菩薩摩訶薩·能如是學三解脫門，亦能學八解脫·乃至十遍處。」

[389c17] 具壽善現復白佛言：「云何·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，亦能學極喜地·乃至法雲地？」

[389c19] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，如實知極喜地·乃至法雲地·無增無減、無染無淨、無自性、不可得，而能修習。善現！是為·菩薩摩訶薩·能如是學三解脫門，亦能學極喜地·乃至法雲地。」

[389c23] 具壽善現復白佛言：「云何·菩薩摩訶薩·能學如是三解脫門，亦能學一切陀羅尼門、三摩地門？」

[389c25] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，如實知一切陀羅尼門、三摩地門·無增無減、無染無淨、無自性、不可得，而能修習。善現！是為·菩薩摩訶薩·能如是學三解脫門，亦能學一切陀羅尼門、三摩地門。」

[390a01] 具壽善現復白佛言：「云何·菩薩摩訶薩·能如是學三解脫門，亦能學五眼、六神通？」

[390a03] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，如實知五眼、六神通·無增無減、無染無淨、無自性、不可得，而能修習。善現！是為·菩薩摩訶薩·能如是學三解脫門，亦能學五眼、六神通。」

5 [390a07] 具壽善現復白佛言：「云何·菩薩摩訶薩·能如是學三解脫門，亦能學如來十力·乃至十八佛不共法？」

[390a09] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，如實知如來十力·乃至十八佛不共法·無增無減、無染無淨、無自性、不可得，而能修習。善現！是為·菩薩摩訶薩·能如是學三解脫門，亦能學如來十力·乃至十八佛不共法。」

10 [390a14] 具壽善現復白佛言：「云何·菩薩摩訶薩·能如是學三解脫門，亦能學無忘失法、恒住捨性？」

[390a16] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，如實知無忘失法、恒住捨性·無增無減、無染無淨、無自性、不可得，而能修習。善現！是為·菩薩摩訶薩·能如是學三解脫門，亦能學無忘失法、恒住捨性。」

15 [390a20] 具壽善現復白佛言：「云何·菩薩摩訶薩·能如是學三解脫門，亦能學一切智、道相智、一切相智？」

[390a22] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，如實知一切智、道相智、一切相智·無增無減、無染無淨、無自性、不可得，而能修習。善現！是為·菩薩摩訶薩·能如是學三解脫門，亦能學一切智、道相智、一切相智。」

20 [390a27] 具壽善現復白佛言：「云何·菩薩摩訶薩·能如是學三解脫門，亦能學成熟有情，嚴淨佛土？」

[390a29] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，如實知成熟有情、嚴淨佛土·無增無減、無染無淨、無自性、不可得，而能修習。善現！是為·菩薩摩訶薩·能如是學三解脫門，亦能學成熟有情，嚴淨佛土。」

25 [390b05] 具壽善現復白佛言：「云何·菩薩摩訶薩·能如是學三解脫門，亦能學諸餘無量、無邊佛法？」

[390b07] 佛告善現：「若菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，如實知·諸餘·無量、無邊佛法·無增無減、無染無淨、無自性、不可得，而能修習。善現！是為·菩薩摩訶薩·能如是學三解脫門，亦能學諸餘無量、無邊佛法。」

30 [390b12] 爾時 (*atha khalv*)，具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*):「世尊！若 (*yadi bhagavan*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)·行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyām carann*)，如實了知色等諸法 (*imān dharmān*)·各各差別 (*evaṃ paras-para-vi-bhinnān pra-jānāti*)·不相雜亂，將無 (*tadā na nu bhagavan*)·以色·乃至以識·壞法界耶 (*dharmadhātur vi-kopito bhavati*)？將無·以眼處·乃至以意處·壞法界耶？將無·以色處·乃至以法處·壞法界耶？將無·以眼界·乃至以意識界·壞法界耶？將無·以色界·乃至以法界·壞法界耶？將無·以眼識界·乃至以意識界·壞法界耶？將無·以眼觸·乃至以意觸·壞法界耶？將無·以眼觸為緣所生諸受·乃至以意觸

35

為緣所生諸受·壞法界耶？將無·以地界·乃至以識界·壞法界耶？將無·以因緣·乃至以增上緣·壞法界耶？將無·以從緣所生諸法·壞法界耶？將無·以無明·乃至以老死·壞法界耶？將無·以內空·乃至以無性自性空·壞法界耶？將無·以真如·乃至以不思議界·壞法界耶？將無·以苦、集、滅、道聖諦·壞法界耶？將無·以布施波羅蜜多·乃至以般若波羅蜜多·壞法界耶？將無·以四靜慮、四無量、四無色定·壞法界耶？將無·以四念住·乃至以八聖道支·壞法界耶？將無·以空、無相、無願解脫門·壞法界耶？將無·以八解脫、八勝處、九次第定、十遍處·壞法界耶？將無·以淨觀地·乃至以如來地·壞法界耶？將無·以極喜地·乃至以法雲地·壞法界耶？將無·以一切陀羅尼門、三摩地門·壞法界耶？將無·以五眼、六神通·壞法界耶？將無·以如來十力·乃至以十八不共法·壞法界耶？將無·以三十二大士相、八十隨好·壞法界耶？將無·以無忘失法、恒住捨性·壞法界耶？將無·以一切智、道相智、一切相智·壞法界耶？將無·以預流果·乃至以獨覺菩提·壞法界耶？將無·以一切菩薩摩訶薩行·壞法界耶？將無·以諸佛無上正等菩提·壞法界耶？將無·以一切智智·壞法界耶？何以故？世尊！法界，無二、無差別故。」

[390c15] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「若離法界，餘法·可得，可言·彼法能壞法界 (*vi-kopitah subhūte dharma-dhātuḥ syād, yadi dharma-dhātur vi-nir-mukto 'nyaḥ kaś-cid dharmāḥ syān*)。然，離法界，無法可得 (*na subhūte dharma-dhātur vi-nir-mukto 'nyaḥ kaś-cid dharmā upa-labhyate*)。故，無·餘法能壞法界 (*yady upa-labhyeta syād, dharma-dhātu-vi-kopānā*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？諸佛、菩薩、獨覺、聲聞，知·離法界·無法可得 (*na hi subhūte tathāgatena vā tathāgata-śrāvakeṇa vā dharma-dhātur vi-nir-mukto 'nyaḥ kaś-cid dharmā upa-labdhāḥ*)。既知·無法離於法界 (*an-upa-labhya*)，亦不為他施設 (*na pra-jñāpayati*)、宣說 (*dhātu-vi-nir-mukto 'nyaḥ kaś-cid dharmā uplabhyate*)。是故，法界，無·能壞者。如是 (*evaṃ khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*)，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caratā*)，應學·法界 (*dharma-dhātau śikṣitavyam*) 無二、無別、不可壞相。」

[390c22] (*atha khalv*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*)：「若菩薩摩訶薩·欲學法界 (*dharma-dhātau bhagavan śikṣamāṇena bodhisattvena mahāsattvena*)，當於何學 (*kiṃ śikṣitaṃ bhavati? (PSP_6-8:83)*)？」

[390c23] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「若菩薩摩訶薩·欲學法界 (*dharma-dhātau śikṣamāṇena bodhisattvena mahāsattvena*)，當於一切法學 (*sarva-dharmeṣu śikṣitaṃ bhavati*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？善現！以 (*tathā hi subhūte*) 一切法皆入法界 (*sarva-dharmā dharma-dhātuḥ*) 故。」

[390c25] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*)：「何因緣故 (*kena kāraṇena*)，(*bhagavan*) 說·一切法皆入法界 (*sarva-dharmā dharma-dhātuḥ*)？」

[390c26] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「若佛出世，若不出世——諸法，法爾·皆入法界，無差別相，不由佛說。所以者何？善現！若善法、非善法，若有

記法、無記法，若有漏法、無漏法，若世間法、出世間法，若有為法、無為法——如是等一切法，無不皆入無相、無為、性空法界（*a-sams-kṛto dhātur*）。是故（*evam khalu*），善現（*subhūte*）！諸菩薩摩訶薩（*bodhisattvena mahāsattvena*）·行深般若波羅蜜多時（*prajñāpāramitāyām śikṣamāṇena*），欲學法界，當學一切法；若學一切法，即是學法界（*dharmā-dhātau śikṣitam bhavati*）。」

[391a05] 具壽善現（*āyuṣmān subhūtir*）復白佛言（*bhagavantam etad avocat*）：「若（*yadi*）（*bhagavan*）一切法·皆入法界（*sarva-dharmā dharmā-dhātus*），無二、無別，諸菩薩摩訶薩，云何（*tat kim bodhisattvena mahāsattvena*）當學般若波羅蜜多（*prajñāpāramitāyām śikṣitavyam*）·乃至（*dhyāna-pāramitāyām śikṣitavyam vīrya-pāramitāyām śikṣitavyam kṣānti-pāramitāyām śikṣitavyam śīla-pāramitāyām śikṣitavyam*）布施波羅蜜多（*dāna-pāramitāyām śikṣitavyam*）？云何當學初靜慮（*kim bodhisattvena mahāsattvena prathama-dhyāne śikṣitavyam*）·乃至（*dvītiya-dhyāne śikṣitavyam tṛtīya-dhyāne śikṣitavyam*）第四靜慮（*caturtha-dhyāne śikṣitavyam*）？云何當學慈無量（*maitryām śikṣitavyam*）·乃至（*karuṇāyām śikṣitavyam muditāyām śikṣitavyam*）捨無量（*upēkṣāyām śikṣitavyam*）？云何當學空無邊處定（*ākāś'ānanty'āyatana-sam-ā-pattau*）·乃至（*vijñān'ānanty'āyatana-sam-ā-pattav ākiñcany'āyatana-sam-ā-pattau*）非想非非想處定（*naiva-samjñā-nā-samjñāyatana-sam-ā-pattau śikṣitavyam*）？云何當學四念住·乃至八聖道支？云何當學空、無相、無願解脫門（*sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-samādhau śikṣitavyam*）？云何當學八解脫·乃至十遍處？云何當學極喜地·乃至法雲地？云何當學一切陀羅尼門、三摩地門？云何當學內空·乃至無性自性空（*kim sarva-sūnyatāsu śikṣitavyam vi-mokṣa-mukha-samādhi-dhāraṇī-mukheṣu śikṣitavyam smrty-upasthāna-samyak-pra-hāna-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgeṣu śikṣitavyam*）？云何當學真如·乃至不思議界？云何當學苦、集、滅、道聖諦？云何當學五眼、六神通？云何當學如來十力·乃至十八不共法（*daśa-bala-vaiśāradya-prati-samvid-āveṇika-buddha-dharmeṣu śikṣitavyam*）？云何當學無忘失法、恒住捨性？云何當學一切智、道相智、一切相智？（*mahā-karuṇāyām śikṣitavyam ṣaṭsv abhi-jñāsu śikṣitavyam*）云何當學成滿三十二大士相（*dvā-triṃśan mahā-puruṣa-lakṣaṇa-pari-ṇiṣ-pattaye śikṣitavyam*）、八十隨好（*aśīty-anu-vy-añjana-pari-ṇiṣ-pattaye śikṣitavyam*）？云何當學成滿剎帝利大族（*kṣatriya-mahā-śāla-kuleṣūpa-pattaye śikṣitavyam*）、婆羅門大族（*brāhmaṇa-mahā-śāla-kuleṣūpa-pattaye śikṣitavyam*）、長者大族、居士大族（*grha-pati-mahā-śāla-kuleṣūpa-pattaye śikṣitavyam*）？云何當學成滿四大王眾天（*cātur-mahā-rāja-kāyikānām devānām sa-bhāgatāyām upa-pattaye śikṣitavyam*）·乃至（*trayas-triṃśānām yāmānām tuṣitānām nir-māṇa-ratīnām*）他化自在天（*para-nir-mita-vaśa-vartinām*）？云何當學成滿梵眾天（*brahma-pārṣadyānām*）·乃至（*brahma-puro-hitānām mahā-brahmāṇām parī-tt'ābhānām a-pra-māṇ'ābhānām ābhā-svarāṇām parī-tta-śubhānām a-pra-māṇa-śubhānām śubha-kṛtsnānām*（PSP_6-8:84）*an-abhrakānām puṇya-pra-savānām*）廣果天（*bṛhat-*

phalānām) ? 云何當學成滿無想有情天法，而不樂生彼？云何當學成滿淨居天法
 (*śuddh'āvāsānām a-sprhānām a-tapānām su-dṛśānām su-darśānānām a-*
kaniṣṭhānām devānām sa-bhāgatāyām upa-pattaye śikṣitavyam) ，而不樂生彼 (*na*
ca tatrōpa-pattaye śikṣitavyam) ? 云何當學空無邊處天法
 5 (*ākāś'ānanty'āyatanānām*) · 乃至 (*viññān'ānanty'āyatanānām ākiñcany'āyatanānām*)
 非想非非想處天法，而不樂生彼 (*naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatanānām upa-pattaye*
śikṣitavyam) ? 云何當學初發菩提心 (*kiṃ prathama-cittōt-pāde śikṣitavyam*) · 乃
 至 (*dviṭīye trīṭīye caturthe pañcame ṣaṣṭhe saptame 'ṣṭame navame*) 第十發菩提心 (*kiṃ*
daśame cittōt-pāde śikṣitavyam) ? 云何當學趣證菩薩正性離生？云何當學一切聲
 10 聞 (*kiṃ śrāvaka-bhūmau vā*) 、及獨覺地 (*pratyekabuddha-bhūmau vā*) ，而不作
 證？ (*bodhisattva-bhūmau vā*) 云何當學成熟有情 (*sattva-pari-pāke vā*) ，嚴淨佛
 土 (*buddha-kṣetra-pari-śodhane vā*) ? 云何當學諸陀羅尼 (*dhāraṇī-mukheṣu vā*
śikṣitavyam) 、及無礙辯 (*kiṃ prati-saṃ-vitsu śikṣitavyam*) ? 云何當學一切菩薩摩
 訶薩道 (*kiṃ bodhi-mārge śikṣitavyam*) 、及佛無上正等菩提，如是學已 (*atra bodhi-*
 15 *mārge śikṣamāṇena*) ，知 · 一切法 · 一切種相 (*sarva-dharmāḥ sarv'ākārair jñātavyāḥ*) ，
 便能證得一切智智？

[391b04] 世尊！非 (*na ca bhagavan*) · 法界中 (*dharmā-dhātāv*) · 有 · 如
 是等種種分別 (*ime vi-kalpās*) ，將無 (*tasmāt mā haiva bhagavan*) · 菩薩摩訶薩
 眾 (*bodhisattvo mahāsattvo*) · 由此分別 · 行於顛倒 (*vi-pary-āseṣu caran*) ，無
 20 戲論中 · 起諸戲論 (*na pra-pañcaṃ pra-pañcayet*) 。何以故 (*tat kasya hetoḥ*) ?
 真法界中，都無分別、戲論事故 (*na hi bhagavan dharmā-dhātāv ime vi-kalpā*) 。

[391b07] 世尊！法界，非色 (*na ca dharmā-dhātāu rūpaṃ*) 、受 (*na vedanā*) 、
 想 (*na saṃjñā*) 、行 (*na saṃskārā*) 、識 (*na vijñānaṃ*) ，亦不離色 (*na cānyatra*
rūpād dharmā-dhātur) 、受 (*nānyatra vedanāyā*) 、想 (*nānyatra saṃjñāyā*) 、行
 25 (*nānyatra saṃskārebhyo*) 、識 (*nānyatra vijñānād dharmā-dhātuḥ*) 。色 (*rūpaṃ*
eva dharmā-dhātuḥ. dharmā-dhātur eva rūpaṃ) 、受 (*vedanaiva dharmā-dhātur.*
dharmā-dhātur eva vedanā) 、想 (*saṃjñāiva dharmā-dhātur. dharmā-dhātur eva*
saṃjñā) 、行 (*saṃskārā eva dharmā-dhātur. dharmā-dhātur eva saṃskārāḥ*) 、識，
 30 即是法界 (*viññānam eva dharmā-dhātur*) ；法界，即是色、受、想、行、識 (*dharmā-*
dhātur eva vijñānaṃ) 。

yathā madhyame pari-varta-kṛtaṃ, tathā sarva-dharmā jñātavyāḥ.

[391b09] 世尊！法界，非眼處 · 乃至意處，亦不離眼處 · 乃至意處。眼處 ·
 乃至意處，即是法界；法界，即是眼處 · 乃至意處。

[391b11] 世尊！法界，非色處 · 乃至法處，亦不離色處 · 乃至法處。色處 ·
 35 乃至法處，即是法界；法界，即是色處 · 乃至法處。

[391b14] 世尊！法界，非眼界 · 乃至眼界，亦不離眼界 · 乃至眼界。眼界 ·
 乃至眼界，即是法界；法界，即是眼界 · 乃至眼界。

[391b16] 世尊！法界，非色界·乃至法界，亦不離色界·乃至法界。色界·乃至法界，即是法界；法界，即是色界·乃至法界。

[391b18] 世尊！法界，非眼識界·乃至意識界，亦不離眼識界·乃至意識界。眼識界·乃至意識界，即是法界；法界，即是眼識界·乃至意識界。

5 [391b21] 世尊！法界，非眼觸·乃至意觸，亦不離眼觸·乃至意觸。眼觸·乃至意觸，即是法界；法界，即是眼觸·乃至意觸。

[391b24] 世尊！法界，非眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受，亦不離眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受。眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受，即是法界；法界，即是眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受。

10 [391b29] 世尊！法界，非地界·乃至識界，亦不離地界·乃至識界。地界·乃至識界，即是法界；法界，即是地界·乃至識界。

[391c02] 世尊！法界，非因緣·乃至增上緣，亦不離因緣·乃至增上緣。因緣·乃至增上緣，即是法界；法界，即是因緣·乃至增上緣。

15 [391c05] 世尊！法界，非從緣所生諸法，亦不離從緣所生諸法。從緣所生諸法，即是法界；法界，即是從緣所生諸法。

[391c07] 世尊！法界，非無明·乃至老死，亦不離無明·乃至老死。無明·乃至老死，即是法界；法界，即是無明·乃至老死。

20 [391c09] 世尊！法界，非布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多，亦不離布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多。布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多，即是法界；法界，即是布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多。

[391c14] 世尊！法界，非四靜慮、四無量、四無色定，亦不離四靜慮、四無量、四無色定。四靜慮、四無量、四無色定，即是法界；法界，即是四靜慮、四無量、四無色定。

25 [391c17] 世尊！法界，非四念住·乃至八聖道支，亦不離四念住·乃至八聖道支；四念住·乃至八聖道支，即是法界。法界，即是四念住·乃至八聖道支。

[391c20] 世尊！法界，非空、無相、無願解脫門，亦不離空、無相、無願解脫門。空、無相、無願解脫門，即是法界；法界，即是空、無相、無願解脫門。

30 [391c23] 世尊！法界，非內空·乃至無性自性空，亦不離內空·乃至無性自性空。內空·乃至無性自性空，即是法界；法界，即是內空·乃至無性自性空。

[391c26] 世尊！法界，非苦、集、滅、道聖諦，亦不離苦、集、滅、道聖諦。苦、集、滅、道聖諦，即是法界；法界，即是苦、集、滅、道聖諦。

[391c28] 世尊！法界，非八解脫·乃至十遍處，亦不離八解脫·乃至十遍處。八解脫·乃至十遍處，即是法界；法界，即是八解脫·乃至十遍處。

35 [392a02] 世尊！法界，非淨觀地·乃至如來地，亦不離淨觀地·乃至如來地。淨觀地·乃至如來地，即是法界；法界，即是淨觀地·乃至如來地。

[392a05] 世尊！法界，非極喜地·乃至法雲地，亦不離極喜地·乃至法雲地。極喜地·乃至法雲地，即是法界；法界，即是極喜地·乃至法雲地。

[392a08] 世尊！法界，非一切陀羅尼門、三摩地門，亦不離一切陀羅尼門、三摩地門。一切陀羅尼門、三摩地門，即是法界；法界，即是一切陀羅尼門、三摩地門。

5 [392a11] 世尊！法界，非五眼、六神通，亦不離五眼、六神通。五眼、六神通，即是法界；法界，即是五眼、六神通。

[392a13] 世尊！法界，非如來十力·乃至十八佛不共法，亦不離如來十力·乃至十八佛不共法。如來十力·乃至十八佛不共法，即是法界；法界，即是如來十力·乃至十八佛不共法。

10 [392a17] 世尊！法界，非無忘失法、恒住捨性，亦不離無忘失法、恒住捨性。無忘失法、恒住捨性，即是法界；法界，即是無忘失法、恒住捨性。

[392a20] 世尊！法界，非一切智、道相智、一切相智，亦不離一切智、道相智、一切相智。一切智、道相智、一切相智，即是法界；法界，即是一切智、道相智、一切相智。

15 [392a23] 世尊！法界，非三十二大士相、八十隨好，亦不離三十二大士相、八十隨好。三十二大士相、八十隨好，即是法界；法界，即是三十二大士相、八十隨好。

[392a26] 世尊！法界，非預流果·乃至獨覺菩提，亦不離預流果·乃至獨覺菩提。預流果·乃至獨覺菩提，即是法界；法界，即是預流果·乃至獨覺菩提。

20 [392a29] 世尊！法界，非一切菩薩摩訶薩行、諸佛無上正等菩提，亦不離一切菩薩摩訶薩行、諸佛無上正等菩提。一切菩薩摩訶薩行、諸佛無上正等菩提，即是法界；法界，即是一切菩薩摩訶薩行、諸佛無上正等菩提。

[392b05] 世尊！法界，非善、非善法，亦不離善、非善法。善、非善法，即是法界；法界，即是善、非善法。

25 [392b07] 世尊！法界，非有記、無記法，亦不離有記、無記法。有記、無記法，即是法界；法界，即是有記、無記法。

[392b09] 世尊！法界，非有漏、無漏法，亦不離有漏、無漏法。有漏、無漏法，即是法界；法界，即是有漏、無漏法。

[392b11] 世尊！法界，非世間、出世間法，亦不離世間、出世間法。世間、出世間法，即是法界；法界，即是世間、出世間法。」

30 [392b13] 世尊！法界，非有為、無為法，亦不離有為、無為法。有為、無為法，即是法界；法界，即是有為、無為法。」

35 [392b15] (*evam ukte*)佛告善現(*bhagavān āyusmantaṃ subhūtim etad avocat*)：「如是(*evam etat subhūte*)，如是(*evam etad*)，如汝所說(*yathā vadasi*)。真法界中，無一切種分別戲論。法界，非色、受、想、行、識，亦不離色、受、想、行、識。法界，即色、受、想、行、識；色(*rūpam eva dharma-dhātur. dharma-dhātur eva rūpam*)、受(*evaṃ vedanā*)、想(*saṃjñā*)、行(*saṃskārā*)、識，即法界(*vijñānam eva dharma-dhātur. dharma-dhātur eva vijñānam*)。如是·乃至

法界，非有為、無為法，亦不離有為、無為法。法界，即有為、無為法；有為、無為法，即法界。

[392b21] 復次，善現 (*yadi punaḥ subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，若見·有法離法界者 (*kañ-cid dharmaṃ dharma-dhātu-vi-mir-muktaṃ paśyen*)，便非·正趣所求無上正等菩提 (*nān-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bodddhuṃ pratiṣṭheta*)。是故，善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ evaṃ bodhisattvo mahāsattvaś caran*)，不見·有法離真法界 (*sarva-dharmāṇāṃ dharma-dhātuṃ yathā-bhūtaṃ pra-jānāti*)。

10 [392b25] 善現！當知·(*atas tān*)諸菩薩摩訶薩(*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時(*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，知·一切法·即真法界(*sarva-dharmān dharma-dhātum eva jñātvā*)，方便善巧，無名相法 (*'-nāmakāt (PSP_6-8:85) sarva-dharmān*) · 為諸有情·寄名相說 (*nāma-saṃ-keṭena deśayati*)，謂·此是色 (*idaṃ rūpam*)、受、想、行 (*ime vedanā-saṃjñā-saṃskārā*)、識 (*idaṃ vijñānam*)；此是眼處·乃至意處；此是色處·乃至法處；此是眼界·乃至意界；此是色界·乃至法界；此是眼識界·乃至意識界；此是眼觸·乃至意觸；此是眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受；此是地界·乃至識界；此是因緣·乃至增上緣；此是從緣所生諸法 (*ime skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādāḥ pratītya-sam-ut-pādāḥ*)；此是無明·乃至老死 (*pratītya-sam-ut-pādāṅgāni*)；此是善法、非善法；此是有記法、無記法；此是有漏法、無漏法；此是世間法、出世間法；此是有為法、無為法；此是布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多 (*imāḥ pāramitāḥ*)；此是四靜慮、四無量、四無色定，(*imāni śūnyatā-mukhāni*) 此是四念住·乃至八聖道支 (*ime bodhi-pakṣyā dharmā*)；此是空、無相、無願解脫門 (*imāny ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-pattidharaṇī-mukhāni, imāni śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāni*)；此是內空·乃至無性自性空；此是真如·乃至不思議界；此是苦、集、滅、道聖諦；此是八解脫·乃至十遍處；此是淨觀地·乃至如來地；此是極喜地·乃至法雲地；此是一切陀羅尼門、三摩地門；此是五眼、六神通 (*imā abhi-jñā*)；此是如來十力·乃至十八不共法 (*ime daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmā*)；此是無忘失法、恆住捨性；此是一切智、道相智、一切相智；此是三十二大士相、八十隨好；此是預流果·乃至獨覺菩提；此是一切菩薩摩訶薩行；此是諸佛無上正等菩提 (*iyam an-ut-tarā samyak-saṃ-bodhiḥ*)。

35 [392c19] 如 (*tad-yathā 'pi nāma*) · (*subhūte,*) 工幻師 (*dakṣo māyā-kāro*)、或彼弟子 (*māyā-kārānte-vāsī vā*)，(*sa*) 執持少物 (*kiṃ-cid eva dravyam adhi-ṣṭhāya*)，於眾人前，幻作種種異類色相 (*vi-vidhāni rūpa-gatāni darśayet*)。謂：或幻作男、女 (*strī-vi-grahaṃ vā puruṣa-vi-grahaṃ vā*)、大、小；或復幻作象 (*hasti-vi-grahaṃ vā*)、馬 (*'śva-vi-grahaṃ vā*)、牛 (*balī-varḍa-vi-grahaṃ vā*)、羊、駝、驢、雞等·種種禽獸；或復幻作城邑、聚落、園林 (*udyānāni vā nagarāni vā*)

ārāma-ramaṇīyāni vā)、池沼·種種莊嚴·甚可愛樂(*nadī-ramaṇīyakam vā puṣkiriṇī-ramaṇīyakam vā*)；或復幻作衣服、飲、食、房舍、臥具、花、香(*tatra vi-vidhānyā-staraṇa-praty-ā-staraṇāni darśayet, puṣpa-dhūpa-gandha-mālyaganāms ca khādanīyam vā bhojanīyam vā darśayet*)、瓔珞，種種珍寶、財穀、庫藏；或復幻作無量種類·伎樂、俳優，令無量人歡娛受樂(*mahatā gīta-vāditena janam ramayet*)；或復幻作種種形相，令行布施(*dānam vā dadan*)，或令持戒(*śīlam vā rakṣan*)，或令安忍(*kṣāntim vā sam-pādayamāno*)，或令精進(*vīryam vā-rabhamāno*)，或令習定(*dhyānam vā sam-ā-padyamānaḥ*)，或令修慧(*prajñam vā bhāvayet*)；或復現生(*sa tatraibhir ākārāiḥ*)·刹帝利大族(*kṣatriya-mahā-śāla-kulāni vā*)·乃至(*brāhmaṇa-mahā-śāla-kulāni vā*)居士大族(*gṛha-pati-mahā-śāla-kulāni vā darśayec*)；或復幻作諸山、大海、妙高山王、輪圍山等；或復現生·四大王眾天(*cātur-mahā-rājā-kāyikān vā devān darśayet, su-meruṃ vā darśayet*)·乃至(*trayastrimśān vā devān darśayed, yāmān tuṣitān nir-māṇa-ratīn*)他化自在天(*para-nirmita-vaśa-vartino*)；或復現生·梵眾天(*brahma-pārṣadyān*)·乃至(*brahma-purohitān mahā-brahmāṇaḥ parī-tt'ābhān a-pra-māṇān ābhā-svarān parī-tta-śubhān a-pra-māṇa-śubhān śubha-kṛtsnān an-abhrakān puṇya-pra-savān bṛhat-phalān śuddh'āvāsān a-sprhān a-tapān su-drśān su-darśanān*)色究竟天(*a-kaniṣṭhān devān darśayed*)；或復現生·空無邊處天(*ākāś'ānanty'āyatanāni vā*)·乃至(*vijñān'ānanty'āyatanām vā ākiñcany'āyatanām vā*)非想非非想處天(*naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatanām devān vā darśayed*)；或復現作(*rūpiṇaḥ*)·預流(*srota-ā-pannān vā*)、一來(*sakṛd-ā-gāmino vā*)、不還(*'n-ā-gāmino vā*)、阿羅漢(*'rhatovā*)、獨覺(*pratyekabuddhān vā*)；或復現作菩薩摩訶薩(*ye te bodhisattvā mahāsattvāḥ*)，從初發心(*prathama-cittōt-pādam up'ādāya*)，修行布施波羅蜜多(*dāna-pāramitāyām caranti*)·乃至(*śīla-pāramitāyām caranti, kṣānti-pāramitāyām caranti, vīrya-pāramitāyām caranti, dhyāna-pāramitāyām (PSP_6-8:86) caranti*)般若波羅蜜多(*prajñāpāramitāyām caranti*)，修行四靜慮、四無量、四無色定，修行四念住·乃至八聖道支，修行空、無相、無願解脫門，學住內空·乃至無性自性空，學住真如·乃至不思議界，學住苦、集、滅、道聖諦，趣入菩薩正性離生，修行極喜地·乃至法雲地(*yāvad daśamyām bhūmau caranti, bodhisattva-nyāmama-ava-krāmanti*)，引發種種殊勝神通(*te 'bhi-jñā abhi-nir-haranti, tābhiś ca vi-krīḍanti*)，放大光明·照諸世界，成熟有情(*sattvās ca pari-pācayanti*)，嚴淨佛土(*buddha-kṣetraṃ ca pari-śodhayanti*)，遊戲·一切靜慮、解脫、等持、等至、諸陀羅尼、及三摩地(*dhyāna-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-pattibhiś ca vi-krīḍanti*)，修行種種諸佛功德；或復幻作如來形像，具三十二大丈夫相、八十隨好·圓滿莊嚴，成就十力(*tahtāgata-balāni niṣ-pādayanti*)、四無所畏(*vaiśāradyāni vā*)、四無礙解(*prati-saṃ-vido vā*)、大慈(*mahā-maitrīm vā*)、大悲(*mahā-karuṇām vā niṣ-pādayanti, tān apy ā-darśayet*)、大喜、大捨、十八佛不共法、無忘失法、

恒住捨性、一切智、道相智、一切相智等·無量、無邊不可思議殊勝功德(*sarvāṅga-praty-aṅgesu pari-pūrṇaṃ vā buddha-vi-graḥam ā-darśayet*) 。

[393a18] 善現！如是幻師或彼弟子，為惑他故，在眾人前，幻作此等諸幻
 5 化事，其中(*tatra*)，無智男、女、大、小(*bāla-prthag-janāḥ sattvā*)，見是事
 已，咸驚歎言(*evam jānīyur*)：『奇哉(*aho*)！此人妙解眾伎(*yāvat su-sikṣito*
batāyaṃ manuṣya iva)，能作種種甚希有事(*śobhanaṃ karoti, yad-utaivaṃ janaṃ*
rameyati vi-vidhañ ca rūpam ā-darśayati)，乃至(*yāvad*)能作如來之身(*buddha-*
vi-graḥam vā vi-starasāḥ)，相好莊嚴·具諸功德，令眾歡樂·自顯伎能。』

其中(*ye khalu tatra manuṣyā bhavanti*)，有智(*panditā medhāvino nipuṇās*)，
 10 見此事已(*tad-rūpayā*)，作是思惟(*mīmāṃsayā sam-anv-ā-gatās teṣāṃ evaṃ*
bhavati)：『甚為神異(*āścaryam idam adbhuto dharmo*)！如何·此人能現是事，
 其中·雖無實事可得，而令愚人迷謬、歡悅(*na cātra kaś-cid dharma upa-labhyate,*
ayaṃ ca manuṣya imaṃ jana-padam evaṃ a-saṃ-vidyamāneṣu dharmeṣu ramayati)，
 於無實物，起實物想？唯·有智者，了達皆空，雖有見聞，而無執著(*tac cāsya*
 15 *jñānaṃ bhavaty a-dravye 'sminn eva jano dravya-saṃjñī*) 。

第二分·善達品·第七十七之三⁵⁷

[393b07] 如是(*evam eva*)，善現(*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩(*bodhisattvo*
mahāsattvaḥ)，行深般若波羅蜜多時(*prajñāpāramitāyāñ caran*)，雖不見·法界
 20 離諸法·有，不見·諸法離法界·有(*na kañ-cid dharma-dhātu-vi-nir-muktaṃ sam-*
anu-paśyati)，不見·有情及彼施設·實事可得，而能發生方便善巧
 (*prajñāpāramitāyāṃ carann, upāya-kausalyena, na ca sattvam upa-labhate, na ca*
sattva-pra-jñaptiḥ)；自修行六波羅蜜多(*sa ātmanā ca dānaṃ dadāti, parāṃś ca*
dāne ni-yojayati, dānasya ca varṇaṃ bhāṣate. ye 'pi cānye dānaṃ dadāti, teṣāṃ ca
 25 *varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñāḥ. ātmanā ca śīlaṃ rakṣati, parāṃś ca śīle prati-*
ṣṭhāpayati, śīlasya ca varṇaṃ bhāṣate. ye 'pi cānye śīlaṃ rakṣanti, teṣāṃ ca varṇa-
vādī bhavati sam-anu-jñāḥ. ātmanā ca kṣāntiṃ saṃ-pādayati, parāṃś ca kṣāntau ni-
yojayati, kṣānteś ca varṇaṃ bhāṣate. ye 'pi cānye kṣāntiṃ saṃ-pādayanti, teṣāṃ ca
 30 *varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñāḥ. ātmanā ca vīryam ā-rabhate, parāṃś ca vīrye ni-*
yojayati, vīryasya ca varṇaṃ bhāṣate. ye 'pi cānye vīryam ā-rabhante, teṣāṃ ca varṇa-
vādī bhavati sam-anu-jñāḥ. ātmanā ca dhyānaṃ sam-ā-padyate, parāṃś ca dhyāne
prati-ṣṭhāpayati, dhyānasya ca varṇaṃ bhāṣate. ye 'pi cānye dhyānaṃ sam-ā-padyante,
teṣāṃ (PSP_6-8:87) *ca varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñāḥ. ātmanā ca prajñāṃ bhāvayati*)，
 亦勸他修行六波羅蜜多(*parāṃś ca prajñāyāṃ ni-yojayati*)，無倒稱揚修行六波
 35 羅蜜多法(*prajñāyās ca varṇaṃ bhāṣate*)，歡喜讚歎修行六波羅蜜多者(*ye 'pi*
cānye prajñāṃ bhāvayanti, teṣāṃ ca varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñāḥ)；自受持十
 善業道(*ātmanā ca daśa-kuśalān karma-pathān sam-ā-dāya vartate*)，亦勸他受持

⁵⁷ Cf. Kimura, VI-VIII, p. 86; Conze 1975, p. 597.

- 十善業道 (*parāṃś ca daśa-kuśaleṣu karma-patheṣu sam-ā-dāpayati*)，無倒稱揚受持十善業道法 (*daśānāṃ ca kuśalānāṃ karma-pathānāṃ varṇaṃ bhāṣate*)，歡喜讚歎受持十善業道者 (*ye 'pi cānye daśa-kuśalān karma-pathān sam-ā-dāya vartante, teṣāṃ ca varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñāḥ*)；
- 5 自受持五戒 (*ātmanā ca pañca-sīkṣā-pada-sam-ā-dāne vartate*)，亦勸他受持五戒 (*parāṃś ca pañca-sīkṣā-pada-sam-ā-dāne sam-ā-dāpayati*)，無倒稱揚受持五戒法 (*pañcānāṃ ca sīkṣā-padānāṃ varṇaṃ bhāṣate*)，歡喜讚歎受持五戒者 (*ye 'pi cānye pañca-sīkṣā-pada-sam-ā-dāne vartante, teṣāṃ varṇa-vādī bhāvati sam-anu-jñāḥ*)；
- 10 自受持八戒 (*ātmanā c' āryāṣṭāṅga-sam-anv-ā-gataṃ poṣadham upa-vasati*)，亦勸他受持八戒 (*parāṃś c' āryāṣṭāṅga-sam-anv-ā-gate poṣadhe sam-ā-dāpayaty*)，無倒稱揚受持八戒法 (*āryāṣṭāṅga-sam-anv-ā-gatasya ca poṣadhasya varṇaṃ bhāṣate*)，歡喜讚歎受持八戒者 (*ye 'pi cānye āryāṣṭāṅga-sam-anv-ā-gataṃ poṣadham upa-vasanti, teṣāṃ ca varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñāḥ*)；
- 15 自受持出家戒，亦勸他受持出家戒，無倒稱揚受持出家戒法，歡喜讚歎受持出家戒者；自修行四靜慮，亦勸他修行四靜慮，無倒稱揚修行四靜慮法，歡喜讚歎修行四靜慮者；自修行四無量，亦勸他修行四無量，無倒稱揚修行四無量法，歡喜讚歎修行四無量者；
- 20 自修行四無色定 (*ātmanā cā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni sam-ā-padyate*)，亦勸他修行四無色定 (*parāṃś cā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu ni-yojayaty*)，無倒稱揚修行四無色定法 (*a-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhānāṃ ca varṇaṃ bhāṣate*)，歡喜讚歎修行四無色定者 (*ye 'pi cānye 'pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni sam-ā-padyante, teṣāṃ ca varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñāḥ*)；
- 25 自修行四念住·乃至八聖道支 (*ātmanā ca sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyān dharmān bhāvayati*)，亦勸他修行四念住·乃至八聖道支 (*parāṃś ca sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyeṣu dharmeṣu ni-yojayati*)，無倒稱揚修行四念住·乃至八聖道支法 (*sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyānāṃ ca dharmānāṃ varṇaṃ bhāṣate*)，歡喜讚歎修行四念住·乃至八聖道支者 (*ye 'pi cānye sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyeṣu dharmeṣu pra-vartante, teṣāṃ ca varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñāḥ*)；
- 30 自修行空、無相、無願解脫門 (*ātmanā ca śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāni bhāvayati*)，亦勸他修行空、無相、無願解脫門 (*parāṃś ca śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣu ni-yojayati*)，無倒稱揚修行空、無相、無願解脫門法 (*śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitānāṃ ca varṇaṃ (PSP_6-8:88) bhāṣate*)，歡喜讚歎修行空、無相、無願解脫門者 (*ye 'pi cānye śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāni bhāvayanti, teṣāṃ ca varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñāḥ*)；
- 35 自安住內空·乃至無性自性空，亦勸他安住內空·乃至無性自性空，無倒稱揚安住內空·乃至無性自性空法，歡喜讚歎安住內空·乃至無性自性空者；自安住真如·乃至不思議界，亦勸他安住真如·乃至不思議界，無倒稱揚安住真如·乃至不思議界法，歡喜讚歎安住真如·乃至不思議界者；自安住苦、集、滅、道聖諦 (*ātmanā ca catvāry ārya-satyāni bhāvayati*)，亦勸他安住苦、集、滅、道聖諦

(*parāṃś ca caturśv ārya-satyēṣu ni-yojayati*)，無倒稱揚安住苦、集、滅、道聖諦法 (*caturñāñ c' ārya-satyānāṃ varṇaṃ bhāṣate*)，歡喜讚歎安住苦、集、滅、道聖諦者 (*ye 'pi cānye catvāry ārya-satyāni bhāvayanti, teṣāṃ ca varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñāḥ*)；自修行八解脫，亦勸他修行八解脫，無倒稱揚修行八解脫法，歡喜讚歎修行八解脫者；自修行八勝處，亦勸他修行八勝處，無倒稱揚修行八勝處法，歡喜讚歎修行八勝處者；自修行九次第定，亦勸他修行九次第定，無倒稱揚修行九次第定法，歡喜讚歎修行九次第定者；自修行十遍處，亦勸他修行十遍處，無倒稱揚修行十遍處法，歡喜讚歎修行十遍處者；自修行菩薩十地，亦勸他修行菩薩十地，無倒稱揚修行菩薩十地法，歡喜讚歎修行菩薩十地者；自修行一切陀羅尼門，亦勸他修行一切陀羅尼門，無倒稱揚修行一切陀羅尼門法，歡喜讚歎修行一切陀羅尼門者；自修行一切三摩地門，亦勸他修行一切三摩地門，無倒稱揚修行一切三摩地門法，歡喜讚歎修行一切三摩地門者；自圓滿五眼，亦勸他圓滿五眼，無倒稱揚圓滿五眼法，歡喜讚歎圓滿五眼者；自圓滿六神通 (*ātmanā ca pañcābhi-jñā niṣ-pādayati*)，亦勸他圓滿六神通 (*parāṃś ca pañcasv abhi-jñāsu ni-yojayati*)，無倒稱揚圓滿六神通法 (*pañcānāṃ cābhi-jñānāṃ varṇaṃ bhāṣate*)，歡喜讚歎圓滿六神通者 (*ye 'pi cānye pañcābhi-jñā niṣ-pādayanti, teṣāṃ ca varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñāḥ*)；自圓滿如來十力，亦勸他圓滿如來十力，無倒稱揚圓滿如來十力法，歡喜讚歎圓滿如來十力者；自圓滿四無所畏，亦勸他圓滿四無所畏，無倒稱揚圓滿四無所畏法，歡喜讚歎圓滿四無所畏者；自圓滿四無礙解，亦勸他圓滿四無礙解，無倒稱揚圓滿四無礙解法，歡喜讚歎圓滿四無礙解者；自圓滿大慈、大悲、大喜、大捨，亦勸他圓滿大慈、大悲、大喜、大捨，無倒稱揚圓滿大慈、大悲、大喜、大捨法，歡喜讚歎圓滿大慈、大悲、大喜、大捨者；自圓滿十八佛不共法 (*ātmanā ca daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇikān buddha-dharmān bhāvayati*)，亦勸他圓滿十八佛不共法 (*parāṃś ca daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmeṣu ni-yojayati*)，無倒稱揚圓滿十八佛不共法法 (*daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmānāṃ varṇaṃ bhāṣate*)，歡喜讚歎圓滿十八佛不共法者 (*ye 'pi cānye daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmān bhāvayanti, teṣāṃ ca varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñāḥ.*) (*ātmanā ca mahā-karuṇāṃ bhāvayati, parāṃś ca mahā-karuṇāyāṃ ni-yojayati, mahā-karuṇāyās ca varṇaṃ bhāṣate. ye 'pi cānye mahā-karuṇāṃ bhāvayanti, teṣāṃ ca varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñāḥ*)；自圓滿無忘失法，亦勸他圓滿無忘失法，無倒稱揚圓滿無忘失法法，歡喜讚歎圓滿無忘失法者；自圓滿恒住捨性，亦勸他圓滿恒住捨性，無倒稱揚圓滿恒住捨性法，歡喜讚歎圓滿恒住捨性者；自圓滿一切智，亦勸他圓滿一切智，無倒稱揚圓滿一切智法，歡喜讚歎圓滿一切智者；自圓滿道相智，亦勸他圓滿道相智，無倒稱揚圓滿道相智法，歡喜讚歎圓滿道相智者；自圓滿一切相智，亦勸他圓滿一切相智，無倒稱揚圓滿一切相智法，歡喜讚歎圓滿一切相智者；自圓滿三十二大士相、八十隨好 (*ātmanā ca dvā-triṃśan-mahā-puruṣa-lakṣaṇāśīty-anu-vy-añjanāni niṣ-pādayati*)，亦勸他圓

- 滿三十二大士相、八十隨好 (*parāṃś ca dvā-triṃśan-mahā-puruṣa-lakṣaṇāśīty-anu-vy-añjaneṣu ni-yojayati*)，無倒稱揚圓滿三十二大士相、八十隨好法 (*dvā-triṃśad-mahā-puruṣa-lakṣaṇāśīty-anu-vy-añjanānām ca varṇaṃ bhāṣate*)，歡喜讚歎圓滿三十二大士相、八十隨好者 (*ye 'pi cānye dvā-triṃśan-mahā-puruṣa-lakṣaṇāśīty-anu-vy-añjanāni niṣ-pādayanti, teṣāñ ca varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñah*)。
- 5 [394b02] 善現！若 (*yadi subhūte*) · 真法界 · 初、中、後際 · 有差別者 (*na dharmā-dhātur yathā pūrvam, tathā paścāt, tathā madhye*)，則諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，不能施設 · 方便善巧 (*na bodhisattvo mahāsattva upāyaukaśalyena*)，為諸有情，說真法界 (*dharmā-dhātuṃ śodhayet*)，嚴淨佛土，成熟有情 (*na sattvāṃś ca pari-pācayet*)，修諸菩薩摩訶薩行，證得無上正等菩提，能盡未來利樂一切。以 (*yasmāt tarhi*) (*subhūte,*) 真法界 (*dharmā-dhātur*) · 初、中、後際 · 常無差別 (*yathāiva pūrvam, tathāiva paścāt, tathāiva madhye*)，是故 (*tasmāt tarhi*)，(*subhūte,*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，能善施設 · 方便善巧，為諸有情
- 10 (*sattvānām arthāya*)，說真法界，嚴淨佛土，成熟有情，修諸菩薩摩訶薩行 (*bodhisattva-caryāṃ carati*)，證得無上正等菩提，能盡未來利樂一切。」
- 15

第二分·實際品·第七十八之一⁵⁸

[394b13] 爾時，具壽善現白佛言(*subhūtir āha*):「世尊！若(*yadi bhagavann*) 諸有情(*aty-antatayā sattvo nōpa-labhyate*)、有情施設，俱畢竟不可得(*na ca sattva-pra-jñaptih*)，諸菩薩摩訶薩·為誰故(*kasyārthāya bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，
5 行甚深般若波羅蜜多(*prajñāpāramitāyām carati?* (PSP_6-8:89))？」

[394b15] (*evam ukte*)佛告善現(*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*):
「諸菩薩摩訶薩，但以實際為量故(*bhūta-koṭim subhūte pra-māṇī-kṛtya, bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行甚深般若波羅蜜多(*prajñāpāramitāyām carati*)。善現！當知·若(*yadi subhūte*)有情際·異·實際者(*anyā bhūta-koṭih syād anyā*
10 *sattva-koṭir*)，諸菩薩摩訶薩，則不應行甚深般若波羅蜜多(*na bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyām carati*)。以(*yasmāt tarhi subhūte*)有情際·不異·實際(*nānyā bhūta-koṭir nānyā sattva-koṭis*)，是故(*tasmād*)，菩薩摩訶薩眾(*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，為諸有情(*sattvānām arthāya*)，行深般若波羅蜜多(*prajñāpāramitāyām carati*)。

15 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時(*prajñāpāramitāyām subhūte bodhisattvo mahāsattvaś caran*)，以不壞實際法(*bhūta-koṭy-a-vi-kopanāyai*)，安立有情·令住實際(*sattvān bhūta-koṭyām prati-sthāpayati*)。」

[394b22] (*evam ukte*)具壽善現(*āyusmān subhūtir*)復白佛言(*bhagavantam etad avocat*):「若(*yadi*)·(*bhagavan*)有情際·即是實際(*bhūta-koṭih sattva-koṭih*)，云何(*kim punar*)·(*bhagavan*)菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，以不壞實際法，安立有情·令住實際？世尊！若菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，安立有情·令住實際，則為安立實際·令住實際(*bhūta-koṭir bhūta-koṭyām pra-tiṣṭhet*)。世尊！若(*yadi bhagavan*)菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，安立實際·令住實際(*bhūta-koṭir bhūta-koṭyām pra-tiṣṭhet*)，則為(*tataḥ*)安立自性·
20 令住自性(*sva-bhāvaḥ sva-bhāve 'smin pra-tiṣṭhet*)。然，理不應·安立自性·令住自性(*na ca bhagavan sva-bhāvaḥ sva-bhāve 'smin pra-tiṣṭhet*)。云何可說(*tat katham*)·諸菩薩摩訶薩(*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時(*prajñāpāramitāyām caran*)，以不壞實際法，安立有情·令住實際(*sattvān bhūta-koṭyām prati-ṣṭhāpayati*)？」

30 [394c02] (*evam ukte*)佛告善現(*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*):
「不可·安立實際·令住實際(*na subhūte bhūta-koṭir bhūta-koṭyām pra-tiṣṭhet*)，亦不可·安立自性·令住自性(*na ca sva-bhāvaḥ sva-bhāve 'smin pra-tiṣṭhet*)。然(*api tu khalu*)，(*subhūte,*)諸菩薩摩訶薩(*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時(*prajñāpāramitāyām carann*)，有方便善巧故(*upāya-kausalyena*)，
35 能安立有情·令住實際(*sattvān bhūta-koṭyām prati-sthāpayati*)，而有情際·不異·實際(*na cānyā bhūta-koṭir anyā sattva-koṭir*)。(*iti hi subhūte*)有情際與實際，無二(*bhūta-koṭis ca sattva-koṭis cā-dvayam etad*)、無二處(*a-dvaidhī-kāram*)。」

⁵⁸ Cf. Kimura, VI-VIII, p. 88; Conze 1975, p. 598.

[394c08] (*evam ukte*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「 何等名為諸菩薩摩訶薩方便善巧 (*katamad bhagavan bodhisattvānām mahāsattvānām upāya-kausalyam*) ——諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，由此方便善巧力故 (*yenôpāya-kausalyena sam-anv-ā-gato bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyām caran*) , 安立有情·令住實際 (*sattvān bhūta-koṭyām prati-ṣṭhāpayati*) , 而能不壞實際之相 (*na ca bhūta-koṭim vi-kopayati*) ? 」

[394c11] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) : 「 (*iha subhūte*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) , 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyām caran*) , 成就如是方便善巧; 由此方便善巧力故 (*prathamā-cittôt-pādam up'ādāya*) , 安立有情·令住布施 (*sattvān dāne prati-ṣṭhāpayati*) 。 既安立已 (*dāne prati-ṣṭhāpya*) , 為說布施·前、後、中際·無差別相 (*tasya dānasya pūrvāntāparāntam ā-caṣṭe*) 。 謂·作是言: 『如是布施 (*yathaiva tad dānam*) , 前 (*pūrvāntataḥ sūnyam*) 、後 (*aparāntataḥ sūnyam*) 、中際 (*madhyataḥ*) ·無不皆空 (*sūnyam tat*) , (*tathā*) 施者、受者、施所得果, 亦復皆空 (*tad dāna-phalam api sūnyam, deyam api sūnyam, dāna-patir api sūnyo, dāyako 'pi dāyaka-sva-bhāvena sūnyaḥ, prati-grāhako 'pi prati-grāhaka-sva-bhāvena sūnyaḥ* . (PSP_6-8:90)) 。 如是一切 (*evam kula-putra sarva ete dharmā*) , 於實際中 (*bhūta-koṭyām*) , 都無所有 (*na sam-vidyante*) , 皆不可得。汝等勿執: 布施、施者、受者、施果·各各有異 (*mā cānyad dānam maṃsyase, 'nyad dāna-patiṃ maṃsyase, 'nyad dāna-phalam maṃsyase, 'nyam prati-grāhakaṃ maṃsyase, 'nyām bhūta-koṭim maṃsyase*) 。 汝等若能不執布施、施者、受者、施果各異 (*yatas tvam kula-putra nānyad dānam maṃsyase, nānyam dāna-patiṃ maṃsyase, nānyam dāna-phalam maṃsyase, nānyam prati-grāhakaṃ maṃsyase, nānyām bhūta-koṭim maṃsyase*) , (*tatas*) 所修施福 (*ta etad dānam*) ·則趣甘露·得甘露果 (*a-mṛt'ā-vahaṃ bhaviṣyaty*) , 定以甘露·而作後邊 (*a-mṛta-phalam a-mṛta-pary-ava-sānam*) 。 』

[394c20] 復作是言: 『汝等用此所修布施 (*etena ca tvam dānena*) , 勿取色 (*mā rūpaṃ prati-grahīsyasi*) ·乃至 (*mā vedanām mā saṃjñām mā saṃskārām*) 識 (*mā vijñānaṃ prati-grahīsyasi*) 。 勿取眼處·乃至意處, 勿取色處·乃至法處, 勿取眼界·乃至意界, 勿取色界·乃至法界, 勿取眼識界·乃至意識界, 勿取眼觸·乃至意觸, 勿取眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受, 勿取地界·乃至識界, 勿取因緣·乃至增上緣, 勿取從緣所生諸法, 勿取無明·乃至老死, 勿取布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多, 勿取四靜慮、四無量、四無色定, 勿取四念住·乃至八聖道支, 勿取空、無相、無願解脫門, 勿取內空·乃至無性自性空, 勿取真如·乃至不思議界, 勿取苦、集、滅、道聖諦, 勿取八解脫·乃至十遍處, 勿取淨觀地·乃至如來地, 勿取極喜地·乃至法雲地, 勿取一切陀羅尼門、三摩地門, 勿取五眼、六神通, 勿取如來十力·乃至十八佛不共法, 勿取三十二大士相、八十隨好, 勿取無忘失法、恆住捨性, 勿取一切智、道相智、一切相智, 勿取預流果·乃至獨覺菩提, 勿取一切菩薩摩訶薩行, 勿取諸佛無上正等菩提, 勿

取善、非善法，勿取有記、無記法，勿取有漏、無漏法，勿取世間、出世間法，勿取有為、無為法。

所以者何 (*tat kasya hetoḥ?*) ? 一切布施，布施性空 (*tathā hi tavaitad dānaṃ śūnyam dāna-sva-bhāvena*) 。一切施者，施者性空。一切受者，受者性空。一切
5 施果，施果性空 (*phalam api phala-sva-bhāvena śūnyam, prati-grāhako 'pi prati-grāhaka-sva-bhāvena śūnyaḥ*) 。空中，布施 (*na ca śūnyatāyām dānaṃ upa-labhyate*) 、施者、受者、及諸施果，皆不可得 (*na dāna-phalam upa-labhyate, na prati-grāhaka upa-labhyate*) 。

何以故 (*tat kasya hetoḥ*) ? 如是諸法·差別、自性，皆畢竟空。畢竟空中，
10 如是諸法，不可得故 (*tathā hy aty-antatayā sarva ete dharmāḥ sva-bhāvena śūnyāḥ*) 。由此諸法不可得故，餘所取法·亦不可得。』

[395a19] 復次 (*punar aparaṃ*) ，善現 (*subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) ，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyām carann*) ，成就如是方便善巧；由此方便善巧力故 (*upāya-kauśalyena*) ，安立有情，令住淨戒 (*sattvān śīle prati-ṣṭhāpayati*) 。既安立已，復作是言：『汝等 (*ehi tvaṃ kula-putra*) ，今者，於諸有情，應深慈愍，離斷生命 (*prāṇāti-pātam pra-hāya, praṇāti-pātāt prati-vi-rato bhava*) 。廣說·乃至 (*evam a-datt 'ā-dānāt kāma-mithyā-cārāt mṛṣā-vādāt paisūnyāt paruṣa-vacanād a-baddha-pra-lāpād abhi-dhyāyā vy-ā-pādād*) ·應離邪見，修行正見 (*ehi tvaṃ kula-putra mithyā-dṛṣṭim pra-hāya, mithyā-dṛṣṭheḥ prati-vi-rato bhava*) 。

所以者何？如是諸法，都無自性，汝等不應分別執著 (*naiṣāṃ kula-putra dharmāṇāṃ kaś-cit sva-bhāvo vidyate yathā tvayā kalpito*) 。

汝等復應如實觀察 (*'haṃ tat kula-putrōpa-parīkṣe sva-bhāvaṃ*) ，何法 (*katama eṣa dharmāḥ*) ·名·生欲斷其命 (*prāṇo nāma, yo jīvitād vy-apa-ropyate*) ? 復以
25 何緣，而斷彼命 (*yena vā vy-apa-ropyate*) ? 廣說·乃至 (*evam a-datt 'ā-dānaṃ kāma-mithyā-cārā mṛṣā-vādaḥ paisūnyam paruṣa-vacanam a-baddha-pra-lāpo 'bhi-dhyā vy-ā-pādaḥ*) ·何法 (*katama eṣa dharmo*) ·名為·所邪見境·欲起邪見 (*mithyā-dṛṣṭir nāma, yo vā mithyāṃ paśyaty*) ? 復以何緣，而起邪見？如是一切，自性皆空。』

[395a28] 善現！是菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，成就如是方便善巧
30 (*anena subhūte upāya-kauśalyena sam-anv-ā-gato bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyām caran*) ，能善成熟諸有情類 (*sattvān pari-pācayati*) 。以無量門，為說·布施及淨戒果 (*tasya dānasya ca śīlasya ca phalam ā-kāṅkṣate*) ·俱不可得，令知·布施及淨戒果·自性皆空 (*tad api dāna-phalaṃ ca śīla-phalaṃ ca sva-bhāvena śūnyam*) 。彼既了知所修布施及淨戒果自性空已 (*tataḥ sa kula-putro 'n-uttras tasya dāna-phalasya ca śīla-phalasya ca phalaṃ sva-bhāvena śūnyam viditvā* (PSP_6-8:91)) ，能於其中 (*tatra*) ，不生執著 (*nābhi-ni-viśate*) 。由不執著
35 (*an-abhi-ni-veśamāno*) ，心無散亂。無散亂故 (*'-vi-kṣepam ut-pādyā*) ，能發妙

慧(*prajñām ut-pādayati*)。由此妙慧(*yayā prajñayā*)，永斷隨眠及諸纏已(*sarvānuśaya-pary-ut-thānāni cchitvā*)，入無餘依般涅槃界(*'n-upadhi-śeṣe nir-vāṇa-dhātau pari-nir-vāti*)。

[395b06] 善現！如是依世俗說(*loka-vy-ava-hārena*)，不依勝義(*na punah paramārthena*)。所以者何(*tat kasya hetoḥ*)？空中，無有少法可得(*na hi śūnyatāyām kaś-cid dharma upa-labhyate*)，若已涅槃、若當涅槃、若今涅槃(*yaḥ pari-nir-vāyād*)、若涅槃者、若由此故得般涅槃(*yena ca pari-nir-vāyād*)，如是一切·都無所有、皆畢竟空。畢竟空性，即是涅槃(*api tu khalu punar etad eva tat pari-nir-vāṇam, yad-utāty-anta-śūnyatā*)。離此涅槃，無別有法。

[395b11] 復次(*punar aparaṃ*)，善現(*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩(*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時，成就如是方便善巧；由此方便善巧力故，見諸有情心多瞋忿(*para-sattvān para-pudgalān kṣudhān vy-ā-panna-cittān dṛṣtvā*)，深生慈愍，方便教誡，作如是言(*evam ava-vadaty anu-śāsti*)：『汝等，今者(*ehi tvam kula-putra*)，應修安忍(*kṣāntiṃ saṃ-pādaya*)，樂安忍法，調伏其心，受安忍行(*kṣamī ca bhava-śūrato dānta-citto 'dhi-vāsana-jātīyo*)。汝所瞋法(*yatra tvam vy-ā-padyase*)，自性皆空(*sarva ete dharmāḥ pra-kṛti-śūnyā*)，云何於中，而生瞋忿？汝等復應如實觀察·我由何法，而生瞋忿(*hantōpa-parikṣasva bhāvam, kula-putra kutrāhaṃ vy-ā-padye*)？誰能瞋忿(*ko vā vy-ā-padyate*)？瞋忿於誰(*kasya vā vy-ā-padyate*)？如是諸法(*sarva ete dharmāḥ*)，皆本性空(*pra-kṛti-śūnyā*)。本性空法(*yā ca pra-kṛti-śūnyatā*)，未曾不空(*na sā jātu na śūnyatā*)。如是空性(*sā ca*)，非佛所作(*na tathāgataiḥ kṛtā*)，非菩薩作，非獨覺作，非聲聞作(*na pratyekabuddhair na śrāvakair na bodhisattvair*)，亦非天(*na devair*)、龍(*na nāgair*)、諸神、藥叉(*na yakṣair*)、健達縛(*na gandharvair*)、阿素洛(*nāsurair*)、揭路荼(*na garuḍair*)、緊捺洛(*na kimnarair*)、莫呼洛伽(*na mahōragair*)、人·非人作，亦非四大王眾天(*na caturbhir mahā-rājair*)·乃至(*na śakreṇa devānām indreṇa na yāmena deva-putreṇa na tuṣitena deva-putreṇa na nir-māṇa-ratinā deva-putrair*)他化自在天作(*na para-nir-mita-vaśa-vartinā deva-putrair*)，亦非梵眾天(*na brahma-pārśadyair*)·乃至(*na brahma-puro-hitair na mahā-brahmabhir na parī-tt'ābhair n' ā-pra-māṇ'ābhair n' ābhā-svarair na parī-tta-śubhair n' ā-pra-māṇa-śubhair na śubha-kṛtsnair n' ān-abhrakair na puṇya-pra-savair na bṛhat-phalair na śuddhāvasair n' ātapair na su-dṛśair na su-darśanair*)色究竟天作(*nā-kaniṣṭhair deva-putrair*)，亦非空無邊處天(*n' ākāś'ānanty'āyatanair*)·乃至(*na vijñān'ānanty'āyatanair n' ākiñcany'āyatanair*)非想非非想處天作(*na naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatanaiḥ kṛtā*)。汝等復應如實觀察(*hanta kula-putrōpa-parikṣasva*)·如是瞋忿，由何而生(*kutrāhaṃ vy-ā-padye*)？為屬於誰？復於誰起(*ko vā vy-ā-padyate? kasya vā vy-ā-padyate*)？當獲何果？現得何利？是一切法(*sarva ete dharmāḥ*)，皆本性空(*pra-kṛti-śūnyā*)。非·空性中有所瞋忿(*na ca śūnyatā kasya-cid antike vy-ā-padyate*)。故應安忍，以自饒益。』

[395b27] 如是 (*evaṃ khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，成就最勝方便善巧，安立有情於性空理 (*sattvān pra-kṛti-śūnyatāyāṃ ni-yojayaty*)、性空因 (*ayaṃ hetuḥ*) 果 (*idaṃ phalaṃ*)。 (*pra-kṛti-śūnyatāyāṃ ni-yojayann*) 漸以無上
5 正等菩提 (*anu-pūrveṇa yāvad an-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau*) 示現、勸導、讚勵、慶喜，令善安住·速能證得 (*saṃ-darśayati sam-ā-dāpayati ni-veśayati prati-ṣṭhāpayati*)。善現！如是依世俗說 (*tat punar loka-vy-ava-hāreṇa*)，不依勝義 (*na* (PSP_6-8:92) *punaḥ paramārthena*)。

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？本性空中，能得、所得、得處、得時·一切非
10 有 (*na hi pra-kṛti-śūnyatāyāṃ kaś-cid asti, yo vā pr'āpnuyād, yena vā pr'āpnuyād, yatra vā pr'āpnuyād*)。

善現！當知·是名實際——本性空理 (*iyam subhūte bhūta-koṭir yad-uta pra-kṛti-śūnyatā*)。諸菩薩摩訶薩 (*yatra bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，為欲饒益諸有情故，依此實際——本性空理，行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ carati*
15 *sattvānāṃ kṛtaśo*)，不得有情 (*nātra sattva upa-labhyate*) 及彼施設 (*na sattva-prajñaptih*)。

何以故 (*tat kasya hetoḥ*)？善現！以一切法離有情故 (*sattva-vi-viktatā hi sarva-dharmāḥ*)。有情離故，法不可得。法及有情，相待立故。

[395c09] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ carann*)，成就如是方便善巧 (*upāya-kausalyena sam-anv-ā-gataḥ*)；由此方便善巧力故，見諸有情身心
20 懈怠、退失精進 (*sattvān hīna-vīryān drṣṭvā*)，方便勸導，令其發起身心精進，修諸善法，作如是言 (*kāyike ca caitasike ca vīrye sam-ā-dāpayati*)：『諸善男子！應深信受·本性空中，無懈怠法、無懈怠者、無懈怠處、無懈怠時、無由此法發
25 生懈怠 (*na kula-putra pra-kṛti-śūnyatāyāṃ kasya-cid dharmasya saṃ-sīdanā vidyate, yatra vā saṃ-sīded, yena vā saṃ-sīded, yo vā saṃ-sīdyet*)，如是一切 (*sarva ete dharmāḥ*)，本性皆空 (*pra-kṛti-śūnyāḥ*)，不越空理 (*śūnyatā nāti-vartate*)。汝等應發身心精進 (*hantédānīm kāyikaṃ ca caitasikañ ca vīryaṃ janayitvā*)，捨諸懈怠 (*kausīdyam ava-sṛjya*)，勤修善法 (*kuśala eva karmaṇy ud-yacchasya*)，謂·
30 修布施波羅蜜多 (*yadi vā dāne*)·乃至 (*yadi vā śīle, yadi vā kṣāntau, yadi vā vīrye, yadi vā dhyāne*) 般若波羅蜜多 (*yadi vā prajñāyāṃ*)，若修四靜慮、四無量、四無色定 (*yadi vā dhyāna-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu*)，若修四念住·乃至八聖道支 (*yadi vā smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgēṣu*)，若修空、無相、無願解脫門 (*yadi vā śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣu*)，若住內空·乃至無性自性空，若住真如·乃至不思議界，若住苦、
35 集、滅、道聖諦 (*yadi vārya-satyeṣu, yadi vā 'dhy-ātma-śūnyatāyāṃ, yadi vā bahirdhā-śūnyatāyāṃ, yadi vā 'dhy-ātma-bahirdhā-śūnyatāyāṃ, yadi vā yāvad a-bhāva-sva-bhāva-śūnyatāyāṃ*)，若修八解脫·乃至十遍處，若修淨觀地·乃至如來地，若

修極喜地·乃至法雲地，若修一切陀羅尼門、三摩地門，若修五眼、六神通 (*yadi vā 'bhi-jñāsu*)，若修如來十力·乃至十八佛不共法 (*yadi vā daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmeṣu*)，若修三十二大士相、八十隨好，若修無忘失法、恒住捨性，若修一切智、道相智、一切相智，若修預流果·乃至獨覺
 5 菩提，若修一切菩薩摩訶薩行，若修諸佛無上正等菩提，若修諸餘無量佛法 (*yadi vā yāvāt sarva-dharmeṣu*)，應勤精進，勿生懈怠。若生懈怠，受苦無窮。諸善男子！是一切法 (*sarvān etān kula-putra dharmān*)，皆本性空，無諸障礙 (*an-ā-varaṇān*)。汝等應觀 (*prēkṣasva*)·本性空理·無障礙中，無懈怠法、無懈怠者 (*sva-lakṣana-sūnyatayā na hy an-ā-varaṇeṣu dharmeṣu kasya-cit saṃ-sīdanā*
 10 *vidyate*)，此處、時、緣·亦不可得。』

[396a03] 如是 (*evaṃ khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，成就殊勝方便善巧，安立有情，令住諸法本性空理 (*pra-kṛti-sūnyatāyāṃ sattvān sam-ā-dāpayati ni-veśayati prati-ṣṭhāpayati*)。雖令安住 (*tathā ca prati-ṣṭhāpayati*)，而無二想 (*yathā dvayan na saṃ-vidyate*)。

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？本性空理，無二 (*a-dvayā hi pra-kṛti-sūnyatā*)、無別 (*'-dvaidhī-kārā*)。非·無二法可於其中而作二想 (*na hy a-dvayo dharmah kva-cit kauśīdyam ā-padyate*)。

[396a07] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！是菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，依本性空，教誡、教授諸有情類，令勤修學，謂·作是言 (*pra-kṛti-sūnyatayā vīrya-sattvān avatārayaty anu-śāsti*)：『諸善男子！汝於善法當勤精進 (*ehi tvam kula-putra vīryam ā-rabhasva*)，若修布施波羅蜜多 (*yadi vā dāne*)·乃至 (*yadi vā śīle, yadi vā kṣāntau, yadi vā vīrye, yadi vā dhyāne*) 般若波羅蜜多時 (*yadi vā prajñāyāṃ*)，於此諸法不應思惟二、不二相；若修四靜慮、四無量、四無色定時，於此諸法不應思惟二、不二相；若修四念住·乃至八聖道支時 (*yadi vā smṛty-upa-sthāna-samyak-pa-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgeṣu*, (PSP_6-8:93) *yadi vā vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu*)，於此諸法不應思惟二、不二相；若修空、無相、無願解脫門時，於此諸法不應思惟二、不二相；若住內空·乃至無性自性空時，
 20 於此諸法不應思惟二、不二相；若住真如·乃至不思議界時，於此諸法不應思惟二、不二相；若住苦、集、滅、道聖諦時，於此諸法不應思惟二、不二相；若修八解脫·乃至十遍處時，於此諸法不應思惟二、不二相；若修淨觀地·乃至如來地時，不應思惟二、不二相；若修極喜地·乃至法雲地時，於此諸法不應思惟二、不二相；若修一切陀羅尼門、三摩地門時，於此諸法不應思惟二、不二相；若修
 25 五眼、六神通時，於此諸法不應思惟二、不二相；若修如來十力 (*yadi vā daśa-tathāgata-baleṣu*)·乃至 (*yadi vā caturṣu vaiśāradyeṣu, yadi vā catasṣu prati-saṃ-vitsu, yadi vā mahā-karuṇāyāṃ*) 十八佛不共法時 (*yadi vā 'ṣṭādaśasv āveṇikeṣu buddha-dharmeṣu*)，於此諸法不應思惟二、不二相 (*mā etān dharmān dvayato*

manasi-kuru mā 'dvayatah)；若修三十二大士相、八十隨好時，於此諸法不應思惟二、不二相；若修無忘失法、恒住捨性時，於此諸法不應思惟二、不二相；若修一切智、道相智、一切相智時，於此諸法不應思惟二、不二相；若修預流果，乃至獨覺菩提時，於此諸法不應思惟二、不二相；若修一切菩薩摩訶薩行、諸佛無上正等菩提時，於此諸法不應思惟二、不二相；若修諸餘無量佛法時，於此諸法不應思惟二、不二相。何以故 (*tat kasya hetoh*)？善男子！如是諸法，皆本性空 (*pra-kṛti-sūnyā hy ete dharmā*)。本性空理，不應思惟二、不二故 (*na hi pra-kṛti-sūnyatā dvayato manasi-kartavyā nā-dvayatah*)。』

[396b10] 如是 (*evaṃ khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ carann*)，成就殊勝方便善巧 (*upāya-kauśalyena*)，行菩薩行 (*bodhisattva-caryāṃ caran*)，成熟有情 (*sattvān pari-pācayati*)。諸有情類既成熟已，隨其所應，漸次安立 (*sattvān pari-pācyānu-pūrvena*)，或令住預流果 (*srota-ā-patti-phale prati-sthāpayati*)，或令住一來果 (*sakṛd-ā-gāmi-phale prati-ṣṭhāpayati*)，或令住不還果 (*an-ā-gāmi-phale prati-ṣṭhāpayaty*)，或令住阿羅漢果 (*arhattve prati-ṣṭhāpayati*)，或令住獨覺菩提 (*pratyeka-bodhau prati-ṣṭhāpayaty*)，或令住菩薩勝位，或令住無上正等菩提 (*anut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau prati-ṣṭhāpayati*)。

[396b16] 復次 (*punar aparam*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，成就如是方便善巧；由此方便善巧力故，見，諸有情心多散亂，於諸欲境，不攝諸根，發起種種不寂靜業。見已，方便令人勝定，謂，作是言 (*sattvānām arthaṃ karoty upāya-kauśalyena dhyāna-bhāvanāyāṃ evāva-tārayati*)：『來 (*ehi tvam*)！善男子 (*kula-putra*)！汝應修習勝三摩地 (*dhyānaṃ bhāvaya*)，勿起，散亂及勝定想 (*mā ca vi-kṣepa-samjñī-bhava*)。』

所以者何 (*tat kasya hetoh*)？是一切法，皆本性空 (*pra-kṛti-sūnyā hy ete dharmā*)。本性空中，無法可得、可名散亂 (*na ca pra-kṛti-sūnyatāyāṃ kaś-cid dharma upa-labhyate, yo vi-kṣepyate vā*)，或名一心 (*ekāgrī bhavati vā*)。汝等若能住此勝定 (*sa tvam atra dhyāne sthitvā*)，所作善事 (*yad yad evaṃ kuśalaṃ karma kariṣyasi*)，皆速成滿；亦隨所欲，住本性空。何等名為所作善事？謂，起勝淨身、語、意業 (*kāyena vā vācā vā manasā vā*)，若修布施波羅蜜多 (*yadi vā dānan dāsyasi*)，乃至 (*yadi vā śīlaṃ rakṣasi, yadi vā kṣāntiṃ saṃ-pādayiṣyati, yadi vā vīryam ā-rabhase, yadi vā dhyānam ut-pādayiṣyasi*) 般若波羅蜜多 (*yadi vā prajñā bhāvayiṣyasi*)，若修四念住，乃至八聖道支 (*yadi vā smrty-upa-sthāna-samyak-prahāna-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgāṃ bhāvayiṣyasi*)，若修空、無相、無願解脫門，若住內空，乃至無性自性空，若住真如，乃至不思議界，若住苦、集、滅、道聖諦，若修四靜慮、四無量、四無色定，若修八解脫，乃至十遍處 (*yadi vā vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni, yadi vārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-samādhi-sam-ā-pattīr*)，若修淨觀地，乃至如來地，若趣菩薩正性

離生，若修極喜地·乃至法雲地，若修一切陀羅尼門、三摩地門，若修五眼、六神通 (*yadi vā 'bhi-jñā*)，若修如來十力·乃至十八佛不共法 (*yadi vā daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vido, yadi vā mahā-maitrī, yadi vā mahā-karuṇā, yadi vā 'ṣṭādaś 'āveṇikān buddha-dharmān*)，若修三十二大士相 (*yadi vā dvā-triṃśan-mahā-puruṣa-lakṣaṇāni*)、八十隨好 (*yadi vā 'śīty-anu-vy-añjanāni*)，若修無忘失法、恒住捨性，若修一切智、道相智、一切相智，若修聲聞道 (*yadi vā śrāvaka-mārgaṃ*)、獨覺道 (*yadi vā pratyekabuddha-mārgaṃ*)、菩薩道 (*yadi vā bodhisattva-mārgaṃ*)、如來道 (*yadi vā buddha-mārgaṃ*)，若修預流果 (*yadi vā srota-ā-patti-phalaṃ*)·乃至 (*yadi vā sakṛd-ā-gāmi-phalaṃ, yadi vā 'n-ā-gāmi-phalaṃ, yadi vā 'rhattvaṃ*) 獨覺菩提 (*yadi vā pratyeka-bodhiṃ*)，若修菩薩摩訶薩行及佛無上正等菩提 (*yadi vā (PSP_6-8:94) sarv'ākāra-jñatām*)，若成熟有情 (*yadi vā sattvān pari-pācayisyasi*)，嚴淨佛土 (*yadi vā buddha-kṣetraṃ pari-śodhayisyasi*)——如是一切勝淨善法 (*tasya te ime kuśalā dharmā*)，由勝定力，皆速成辦 (*alpa-kṛcchreṇa prādur-bhaviṣyanti*)，及隨所願·住本性空 (*pra-kṛti-sūnyatāyāṃ carataḥ*)。』

15 [396c11] 如是 (*evaṃ khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ carann*)，方便善巧 (*upāyaukālyena*)，從初發心·乃至究竟，求作善利·常無間斷，為欲利樂諸有情故 (*sattvānām arthaṃ karoti. prathama-cittōt-pādam up'ādāya, na jātv a-karmako 'bhūt, kiṃ kuśala-gaveṣī sattvānām arthaṃ kurvan*)，從一佛土·至一佛土 (*buddha-kṣetrena*

20 *buddha-kṣetraṃ satata-samitam sam-krāmati*)，親近、供養諸佛世尊 (*buddhān bhagavatāḥ pary-up'āste*)。於諸佛所·聽受正法 (*yaṃ ca teṣāṃ buddhānām bhagavatām antikād dharmāṃ śṛṇoti*)，捨身、受身·經無量劫 (*sa tasya jāti-vy-ativṛttasyāpi na jātu vi-pra-ṇakṣyati*)，乃至無上正等菩提，於其中間，終不忘失 (*yāvad an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-buddhaḥ syād*)。是菩薩摩訶薩，得陀羅

25 尼 (*dhāranī-prati-labdhaś ca satata-samitam bhavaty*)，諸根無減 (*a-hiṇēndriyo, yadi vā kāyēndriyeṇa, yadi vā vāg-indriyeṇa, yadi vā mana-indriyeṇa*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？是菩薩摩訶薩，恒具善修一切智智 (*tathā hi sarv'ākāra-jñatām satata-samitam bhāvayaty*)，諸有所作·能善思惟。由具善修一切智智 (*anayā sarv'ākāra-jñatayā su-bhāvitayā*)，諸有所作·能善思惟，於一切道·悉能修習

30 (*sarva-mārgāḥ su-bhāvitā bhavanti*)，謂·聲聞道 (*yadi vā śrāvaka-mārgo*)、若獨覺道 (*yadi vā pratyekabuddha-mārgo*)、若菩薩道 (*yadi vā bodhisattva-mārgas*)、若諸佛道、若勝天道、若勝人道、若諸菩薩勝神通道。是菩薩摩訶薩，由住殊勝神通道故 (*tasyābhi-jñā bodhisattvasya mahāsattvasya*)，常作有情諸利樂事 (*satata-samitam upa-kārī-bhūtā bhaviṣyanty*)，雖經諸趣生死輪迴，而勝神通常無退減 (*a-vi-pra-ṇāśa-yogeṇa*)。由無退減異熟神通 (*sa tāsu vai-pākikīṣv abhi-jñāsu sthitvā*)，常作自他勝饒益事 (*sattvānām arthaṃ karoti, na pari-hīyate pañca-gatike saṃsāre saṃ-sarann*)。如是 (*evaṃ khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，住本性空，方

便善巧（*pra-kṛti-sūnyatāyām sthitvôpāya-kausalyena*），能善利樂諸有情類（*sattvānām arthaṃ karoti*），疾證無上正等菩提。

[396c29] 復次(*punar aparaṃ*)，善現(*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩(*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時(*prajñāpāramitāyām caran*)，成就如是方便善巧；由此方便善巧力故，住本性空（*pra-kṛti-sūnyatāyām sthitvôpāya-kausalyena*），見諸有情智慧薄少、愚癡顛倒·造諸惡業，方便引入甚深般若波羅蜜多（*sattvānām arthaṃ karoti. sa tayā prajñāpāramitayā su-bhāvitayā*），作如是言（*sattvān evam ava-vadaty, evam anu-śāsti*）：『來（*ehi tvam*）！善男子（*kula-putra*）！應修般若波羅蜜多，觀一切法本性空寂。汝等若能修此般若波羅蜜多，觀一切法本性空寂，諸所修行身、語、意業（*yad yad evaṃ karma karoṣi kāyena vā vācā vā manasā vā*），皆趣甘露，得甘露果，定以甘露·而作後邊（*tat sarvam a-mṛtādhi-gamāya pari-nāmaya tathā te ete dharmāḥ sarva 'mṛtā-vi-gamāya bhaviṣyanty a-mṛta-pary-ava-sānāya ca*）。諸善男子！是一切法皆本性空。本性空中，有情及法雖不可得，而所修行·亦無退失（*na ca pra-kṛti-sūnyatāyām kaś-cid dharmo, 'bhi-ni-viśate yaḥ pari-hīyate*）。

何以故（*tat kasya hetoḥ*）？善男子！本性空理，非增非減（*na hi sūnyatā pari-hīyate*）。本性空中，亦無增減法（*na ca pra-kṛti-sūnyatāyāḥ kaś-cit pari-hīyate*）。

所以者何（*tat kasya hetoḥ*）？本性空理，無性為性，離諸分別，絕諸戲論故（*tathā hi pra-kṛti-sūnyatā na bhāvo nā-bhāvas*），於此中·無增減法，由此所作·亦無退失（*tat kim a-bhāvo 'bhāve dharme pari-hāsyaty*）。是故，汝等應修般若波羅蜜多，觀本性空，作所應作。』

如是（*evaṃ khalu*），善現（*subhūte*）！諸菩薩摩訶薩（*bodhisattvo (PSP_6-8:95) mahāsattvaḥ*），行深般若波羅蜜多（*prajñāpāramitāyām caran*），方便善巧，教誡、教授諸有情類，令人般若波羅蜜多，住本性空，修諸善業（*sattvān evam ava-vadaty, evam anu-śāsti*）。

[397a17] 善現！是菩薩摩訶薩（*sa*），如是教誡、教授有情（*evaṃ ava-vadann evam anu-śāsan*），常無懈廢（*na jātv a-karmako 'bhūt*）。謂·自常行十善業道（*sa ātmanā ca satata-samitaṃ daśa-kuśaleṣu karma-patheṣu vartate*），亦勸他常行十善業道（*parāṃś ca daśa-kuśaleṣu karma-patheṣu sam-ā-dāpayaty*）；自常受持五近事戒，亦勸他常受持五近事戒（*evaṃ pañcasu śikṣā-padeṣu*）；自常受持八近住戒，亦勸他常受持八近住戒（*āryāṣṭāṅge sam-anv-ā-gata upoṣadhe*）；自常受持出家戒，亦勸他常受持出家戒；自常修行四靜慮、四無量、四無色定（*ātmanā ca dhyān 'ārūpya-sam-ā-pattiḥ sam-ā-padyate*），亦勸他常修行四靜慮、四無量、四無色定（*parāṃś ca dhyān 'ārūpya-sam-ā-pattiṣu sam-ā-dāpayati*）；（*ātmanā ca satata-samitaṃ maitrī-vi-hārī bhavati, parāṃś ca satata-samitaṃ maitrī-vi-hāre sam-ā-dāpayati, ātmanā ca satata-samitaṃ karuṇā-vi-hārī bhavati, parāṃś ca satata-samitaṃ karuṇā-vi-hāre sam-ā-dāpayati, ātmanā ca satata-samitaṃ muditā-vi-hārī bhavati, parāṃś ca satata-samitaṃ muditā-vi-hāre sam-ā-dāpayati, ātmanā ca satata-*

samitam upêkṣā-vi-hārī bhavati, parāṃś ca satata-samitam upêkṣā-vi-hāre sam-ā-dāpayati,) 自常修行四念住·乃至八聖道支 (*ātmanā ca smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgān bhāvayanti*), 亦勸他常修行四念住·乃至八聖道支 (*parāṃś ca smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgeṣu sam-ā-dāpayati*) ; 自常修行空、無相、無願解脫門 (*ātmanā ca sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāni bhāvayati*), 亦勸他常修行空、無相、無願解脫門 (*parāṃś ca sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣu sam-ā-dāpayati*) ; 自常修行布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多 (*ātmanā ca sarva-pāramitāsu*), 亦勸他常修行布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多 ; 自常安住內空·乃至無性自性空 (*sarva-sūnyatāsu ca śikṣate*), 亦勸他常安住內空·乃至無性自性空 (*parāṃś ca sarva-sūnyatāsu sarva-pāramitāsu ca sam-ā-dāpayati*) ; 自常安住真如·乃至不思議界, 亦勸他常安住真如·乃至不思議界 ; 自常安住苦、集、滅、道聖諦, 亦勸他常安住苦、集、滅、道聖諦 ; 自常修行八解脫·乃至十遍處, 亦勸他常修行八解脫·乃至十遍處 ; 自常修行諸菩薩地, 亦勸他常修行諸菩薩地 ; 自常修行一切陀羅尼門、三摩地門, 亦勸他常修行一切陀羅尼門、三摩地門 ; 自常修學五眼、六神通, 亦勸他常修學五眼、六神通 ; 自常修學如來十力·乃至十八佛不共法 (*ātmanā ca daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmeṣu śikṣate*), 亦勸他常修學如來十力·乃至十八佛不共法 (*parāṃś ca daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmeṣu sam-ā-dāpayati*) ; 自常修學三十二大士相、八十隨好 (*ātmanā ca dvā-triṃśan-mahā-puruṣa-lakṣaṇāśīty-anu-vy-añjanāni paripūrayati*), 亦勸他常修學三十二大士相、八十隨好 (*parāṃś ca dvā-triṃśan-mahā-puruṣa-lakṣaṇāśīty-anu-vy-añjana-pari-ṇiṣ-pattaye sam-ā-dāpayati*) ; 自常修學無忘失法、恆住捨性, 亦勸他常修學無忘失法、恆住捨性 ; 自常修學一切智、道相智、一切相智, 亦勸他常修學一切智、道相智、一切相智 ; 自常發起預流果智 (*ātmanā ca srota-ā-patti-phale jñānam ut-pādayati, na ca tatra tiṣṭhati, parāṃś ca srota-ā-patti-phale prati-ṣṭhāpayati*) ·乃至 (*ātmanā ca sakṛd-ā-gāmi-phale jñānam ut-pādayati, na ca tatra tiṣṭhati, parāṃś ca sakṛd-ā-gāmi-phale prati-ṣṭhāpayati, ātmanā cān-ā-gāmi-phale jñānam ut-pādayati, na ca tatra tiṣṭhati, parāṃś cān-ā-gāmi-phale prati-ṣṭhāpayati, ātmanā cārhattve jñānam ut-pādayati, na ca tatra tiṣṭhati, parāṃś cārhattve prati-ṣṭhāpayati*) 獨覺菩提智 (*ātmanā ca pratyeka-bodhau jñānam ut-pādayati*), 而不住預流果·乃至獨覺菩提 (*na ca tatra tiṣṭhati*), 亦勸他常發起預流果智·乃至獨覺菩提智, 或令住預流果·乃至獨覺菩提 (*parāṃś ca pratyeka-bodhau prati-ṣṭhāpayati*) ; 自常發起諸菩薩摩訶薩行, 亦勸他常發起諸菩薩摩訶薩行 ; 自常發起諸佛無上正等菩提道 (*ātmanā cān-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau mārgam ut-pādayati*), 亦勸他常發起諸佛無上正等菩提道 (*parāṃś ca tatra māрге 'va-vadaty anu-śāsti prati-ṣṭhāpayati*) 。

[397b24] 如是 (*evam khalu* (PSP_6-8:96)), 善現 (*subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*), 行深般若波羅蜜多時 (*bodhisattva-caryāṃ carann*),

方便善巧 (*upāya-kausalyena*)，自修善業·常無懈廢，教誡、教授諸有情類，令修善業·常無懈廢 (*na jātv a-karmako 'bhūt*)。

善現！是名·諸菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時·方便善巧。由此方便善巧力故，安立有情於實際中，而能不壞實際之相。」

5 [397c01] 爾時 (*atha khalv*)，具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*)：「世尊！若 (*yadi bhagavan*) 一切法皆本性空 (*pra-kṛti-sūnyāḥ sarva-dharmā*)，本性空中·有情 (*na ca pra-kṛti-sūnyatāyām sattvā upalabhyante*) 及法俱不可得 (*na dharmo*)，由此於中·亦無非法 (*nā-dharmah*)，云何 (*katham*) (*bhagavan*)·菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)·為有情類·求證無上正等菩提，欲盡未來·常作饒益 (*prajñāpāramitāyām abhi-saṃ-pra-tiṣṭhate*)？」

[397c04] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantaṃ subhūtim etad avocat*)：「如是 (*evam etat*)，(*subhūte,*) 如是 (*evam etat*)，如汝所說 (*yathā vadasi*)。諸所有法，皆本性空 (*pra-kṛti-sūnyāḥ sarva-dharmā*)。本性空中，有情 (*na ca pra-kṛti-sūnyatāyām sattvā upalabhyante*) 及法，俱不可得 (*na dharmo*)；由此，於中，亦無非法 (*nā-dharmah*)。善現！當知·若 (*yadi punaḥ subhūte*) 一切法非本性空，諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，不應安住本性空理，求證無上正等菩提 (*pra-kṛti-sūnyāḥ sarva-dharmā abhaviṣyan na tadā bodhisattvo mahāsattvaḥ pra-kṛti-sūnyatāyām abhi-saṃ-prāsthāsyad*)，為饒益有情·說本性空法。以一切法皆本性空，是故，菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，住一切法本性空理，求證無上正等菩提 (*evam cān-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-buddhya*)，為饒益有情·說本性空法 (*pra-kṛti-sūnyam dharmam deśayed*)。

[397c13] 善現！何等諸法本性皆空，而諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，如實了知本性空已，住本性空，為他說法？善現！色 (*rūpaṃ subhūte pra-kṛti-sūnyam*)·乃至 (*vedanā-samjñā-saṃskārā*) 識 (*vijñānam*) 本性皆空 (*pra-kṛti-sūnyam,*) (*tadā bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyām caran, pañca-skandhāḥ pra-kṛti-sūnyā iti dharmam deśayati*)，眼處·乃至意處本性皆空，色處·乃至法處 (*dvā-daś'āyatanāny*) 本性皆空，眼界·乃至眼界本性皆空，色界·乃至法界本性皆空，眼識界·乃至意識界 (*aṣṭādaśa-dhātavaḥ*) 本性皆空 (*pra-kṛti-sūnyā iti dharmam deśayati*)，眼觸·乃至意觸本性皆空，眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受本性皆空，地界·乃至識界本性皆空，因緣·乃至增上緣本性皆空，從緣所生諸法本性皆空，無明·乃至老死本性皆空，布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多本性皆空，四靜慮 (*catvāri dhyānāni*)、四無量 (*catvāry a-pra-māṇāni*)、四無色定 (*catasra ārūpya-sam-ā-pattayaś*) 本性皆空，四念住 (*catvāri smṛty-upa-sthānāni*)·乃至 (*catvāri samyak-pra-hāṇāni catvāra ṛddhi-pādāḥ pañcēndriyāṇi pañca-balāni sapta-bodhy-aṅgāni*) 八聖道支 (*āryāṣṭāṅga-mārgaḥ*) 本性皆空 (*pra-kṛti-sūnyā iti dharmam deśayati*)，空·無相·無願解脫門 (*trīṇi vi-mokṣa-mukhāny*) 本性皆空，內空·乃至無性自性空本性皆空，真如·乃至不思議界本性皆空，苦、

集、滅、道聖諦本性皆空，八解脫 (*aṣṭau vi-mokṣā*) · 乃至 (*navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattayo*) 十遍處本性皆空，淨觀地 · 乃至如來地本性皆空，極喜地 · 乃至法雲地本性皆空，一切陀羅尼門、三摩地門本性皆空，五眼、六神通本性皆空，如來十力 (*daśa-tathāgata-balāni*) · 乃至 (*catvāri vaisāradyāni catasraḥ prati-saṃ-*
 5 *vido mahā-maitrī mahā-karuṇā*) 十八佛不共法 (*aṣṭādaś 'āveṇikā buddha-dharmā*) 本性皆空，三十二大士相 (*dvā-triṃśan-mahā-puruṣa-lakṣaṇāny*)、八十隨好 (*aśīty-anu-vy-añjanāni*) 本性皆空 (*pra-kṛti-sūnyānīti dharmam deśayati*)，無忘失法、恒住捨性本性皆空，一切智、道相智、一切相智本性皆空，預流果 (*srota-ā-patti-phalam*) · 乃至 (*sakṛd-ā-gāmi-phalam an-ā-gāmi-phalam arhattvaṃ*) 獨覺菩提
 10 (*pratyeka-bodhiḥ*) 本性皆空，一切菩薩摩訶薩行本性皆空，諸佛無上正等菩提本性皆空，(*sarv'ākāra-jñatā*) 永斷一切煩惱習氣相續 (*sarva-vāsanā'nu-saṃdhi-kleśa-pra-hānam*) 本性皆空 (*pra-kṛti-sūnyam iti dharmam deśayati*) 。

諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，如實了知色等諸蘊 · 乃至永斷一切煩惱習氣相續本性空已，住本性空，為諸有情宣說如是本性空法。

15 [398a13] 復次，善現！若 (*yadi punaḥ subhūte*) 內空性 (*'dhy-ātma-sūnyatā*) · 本性不空 (*na pra-kṛti-sūnyā 'bhaviṣyan,*) (*na tadā bodhisattvo mahāsattvaḥ pra-kṛti-sūnyatāyāṃ dharmam ud-dekṣyad*)，若外空 (*evaṃ bahirdhā-sūnyatā*)、內外空 (*adhy-ātma-bahirdhā-sūnyatā*)、空空、大空、勝義空、有為空、無為空、畢竟空、無際空、散無散空、本性空、自共相空、一切法空、不可得空、無性空、
 20 自性空、無性自性空性 (*yāvad a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatā*) · 亦本性不空者 (*na pra-kṛti-sūnyā 'bhaviṣyan*)，則諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，不應為諸有情說一切法皆本性空 (*na tadā bodhisattvo mahāsattvaḥ pra-kṛti-sūnyatāyāṃ dharmam ud-dekṣyan*)。若作是說，壞 · 本性空 (*na ca pra-kṛti-sūnyatā vi-naśyati*)。然，本性空理，不可壞，非常非斷 (*na ca kūṭa-sthā bhavati, na ca sā punar apa-*
 25 *krāmati*) 。

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？本性空理，無方 (*na hi sā deśa-sthā*)、無處 (*na pra-deśa-sthā*)，無所從來，亦無所去 (*na ca sā kva-cid gacchati nāpi* (PSP_6-8:97) *kutaś-cid ā-gacchati*)。如是空理，亦名法住 (*eṣā sā dharmā-sthititā*)——此中 (*yatra*)，無法、無聚無散 (*na kasya-cid dharmasy' ā-cayo vā upa-cayo vōpa-*
 30 *labhyate*)、無減無增 (*hānir vā vṛddhir vā*)、無生無滅 (*ut-pādo vā ni-rodho vā*)、無淨無不淨 (*saṃ-kleśo vā vy-ava-dānam vā*)。是一切法本所住性 (*eṣā sā pra-kṛti-dharmāṇām*)——諸菩薩摩訶薩，安住其中 (*yatra sthitvā bodhisattvo mahāsattvo*)，求趣無上正等菩提 (*'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bodhuṃ saṃ-pra-*
 35 *sthitā*)，不見有法有所求趣 (*na kasya-cid dharmasya pra-sthāne paśyati*)，不見有法無所求趣 (*a-saṃ-pra-sthitāḥ sarva-dharmāḥ*)，以一切法都無所住，故名法住 (*eṣā sā dharmāṇām dharmā-sthititā*)。諸菩薩摩訶薩，安住此中 (*yatra bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，見

一切法本性空已 (*sarva-dharmān pra-kṛti-sūnyān dṛṣṭvā*)，定於無上正等菩提得不退轉 (*na praty-ud-ā-vartate 'n-ut-tarāyāḥ samyak-saṃ-bodheḥ*)。

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？是菩薩摩訶薩，不見有法能為障礙 (*tathā hi na kasya-cid dharmasy' ā-varaṇaṃ vā sam-anu-paśyati*)。見一切法無障礙故，便於無上正等菩提不生疑惑，故不退轉 (*an-ā-varaṇaṃ vā sam-anu-paśyati, tat kiṃ vicikitsiṣyaty an-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau*)。

[398b02] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，住一切法本性空中 (*yatra pra-kṛti-sūnyatāyām*)，觀本性空都無所得，謂·我·有情 (*na sattva upa-labhyate, na sattva-pra-jñaptir, n' ātmā, na sattvo*)、命者 (*na jīvo*)、生者 (*na jantur*)、養者 (*na poṣo*)、士夫 (*na puruṣo*)、補特伽羅 (*na pudgalo*)、意生 (*na manu-jo*)、儒童 (*na mānavo*)、作者 (*na kāraṅko*)、受者 (*na vedako*)、知者 (*na jānako*)、見者皆不可得 (*na paśyaka upa-labhyate*)，色 (*na rūpaṃ*)·乃至 (*na vedanā, na saṃjñā, na saṃskārā*) 識亦不可得，眼處·乃至意處亦不可得，色處·乃至法處亦不可得 (*na vijñānam upa-labhyate*)，眼界·乃至眼界亦不可得，色界·乃至法界亦不可得，眼識界·乃至意識界亦不可得，眼觸·乃至意觸亦不可得，眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受亦不可得，地界·乃至識界亦不可得，因緣·乃至增上緣亦不可得，從緣所生諸法亦不可得，無明·乃至老死亦不可得，布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多亦不可得，內空·乃至無性自性空亦不可得，真如·乃至不思議界亦不可得，苦、集、滅、道聖諦亦不可得，四念住·乃至八聖道支亦不可得，四靜慮、四無量、四無色定亦不可得，八解脫·乃至十遍處亦不可得，空、無相、無願解脫門亦不可得，淨觀地·乃至如來地亦不可得，極喜地·乃至法雲地亦不可得，一切陀羅尼門、三摩地門亦不可得，五眼、六神通亦不可得，如來十力·乃至十八不共法亦不可得，無忘失法、恆住捨性亦不可得，一切智、道相智、一切相智亦不可得，預流果·乃至獨覺菩提亦不可得，一切菩薩摩訶薩行亦不可得，諸佛無上正等菩提亦不可得，善法、非善法亦不可得，有記法、無記法亦不可得，有漏法、無漏法亦不可得，世間法、出世間法亦不可得，有為法、無為法亦不可得， (*yāvāt sarva-dharmā nādhy-ātmā na bahirdhā nādhy-ātma-bahirdhā nōpa-labhyate*) 三十二大士相、八十隨好亦不可得 (*yāvād aśīty-anu-vy-añjanāni nōpa-labhyante*)。

30

第二分·實際品·第七十八之二⁵⁹

[398c10] 善現！當知·如·有如來·應·正等覺，化作四眾 (*tad-yathā 'pi nāma subhūte tathāgata-nir-mītasya*)——所謂·苾芻 (*bhikṣur vā*)、苾芻尼 (*bhikṣuṇī vā*)、鄔波索迦 (*up'āsako vā*)、鄔波斯迦 (*up'āsikā vā,*) (*bodhisattvo vā*)——假使化佛·或經一劫，或一劫餘 (*'nu-pra-bandhaṃ kalpaṃ śata-sahasraṃ*)，為彼四眾宣說正法 (*dharmam deśayet*)，於意云何 (*tat kiṃ manyase*)， (*subhūte,*) 如是化眾，頗有能得 (*api nu te nir-mitā bhavyāḥ*)·或預流果 (*srota-ā-patti-phalaṃ*)

⁵⁹ Cf. Kimura, VI-VIII, p. 97; Conze 1975, p. 603.

vā pr'āpayitum) 、或一來果 (sakṛd-ā-gāmi-phalaṃ vā pr'āpayitum) 、或不還果 (an-ā-gāmi-phalaṃ vā pr'āpayitum) 、或阿羅漢果 (arhattvaṃ vā pr'āpayitum) 、或獨覺菩提 (pratyeka-bodhiṃ pr'āpayitum) 、或得無上正等菩提記不 (an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhiṃ pr'āpayitum) ? 」

- 5 [398c15] 善現對曰 (subhūtir āha) : 「不也 (no) 。世尊 (bhagavaṃs) ! 何以故 (tat kasya hetoḥ) ? 是諸化眾，都**無實事** (tathā hi teṣāṃ bhagavan vastu nāsti) 。非·無實法·可有得果、可得受記。」

[398c17] 佛告善現 (bhagavān āha) : 「諸法亦爾，皆本性空，都**無實事** (evam etat, subhūte, evam etat. a-vastukānām sarva-dharmānām) 。於中，何等菩薩摩訶薩，為何等有情 (katamaḥ sa sattvo yaṃ bodhisattvo mahāsattvo) ，說何等法，可令證得 (ni-veśayati prati-ṣṭhāpayati) ·或預流果 (srota-ā-patti-phale vā) 、或一來果 (sakṛd-ā-gāmi-phale vā) 、或不還果 ('n-ā-gāmi-phale vā) 、或阿羅漢果 (arhattve vā) 、或獨覺菩提 (pratyeka-bodhau vā) ，或得受無上正等菩提記 ('n-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau vā (PSP_6-8:98)) ?

- 15 [398c21] 善現！當知·諸菩薩摩訶薩，雖為有情宣說空法，而諸有情實不可得，哀愍·彼墮顛倒法故 ('nyatra vi-pacyā s'ā-pannāyāḥ saṃjñāyā) ，拔濟·令住無顛倒法 (a-vi-pary-āse ni-veśayati prati-sthāpayati) 。**無顛倒者**，謂·**無分別**。無分別者，無顛倒故。若有分別，則有顛倒，彼·等流故 (yaś cāsau vi-pary-āsaḥ, sa evā-vi-pary-āsaḥ kalpanābhi-ṣyandam up'ādāyā-vi-kalpaś cā-vi-pary-āso) 。

- 20 [398c25] 善現！當知·**顛倒**，即是**無顛倒法** (yatrā-vi-kalpas, tatra vi-pary-āso nāsti) 。**無顛倒中**，無我 (na tatr'ātmā) 、無有情 (na sattvo) ，廣說·乃至 (na jīvo, na jantur, na poṣo, na puruṣo, na pudgalo, na manu-jo, na mānavo, na kārako, na vedako) 無知者 (na jānako) 、無見者 (na paśyako) ，亦無色 (na tatra rūpaṃ) 、受 (na vedanā) 、想 (na saṃjñā) 、行 (na saṃskārā) 、識 (na vijñānaṃ) ，
- 25 亦無眼處·乃至意處，亦無色處·乃至法處，亦無眼界·乃至境界，亦無色界·乃至法界，亦無眼識界·乃至意識界，亦無眼觸·乃至意觸，亦無眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受，亦無地界·乃至識界，亦無因緣·乃至增上緣 (na skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādāḥ) ，亦無從緣所生諸法，亦無無明·乃至老死 (na pratītya-sam-ut-pādāṅgāni) ，亦無布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多 (na tatra pāramitā) ，亦無內空·乃至無性自性空，亦無真如·乃至不思議界，亦無苦·集·滅·道聖諦，亦無四念住·乃至八聖道支，亦無四靜慮·四無量·四無色定，亦無八解脫·乃至十遍處 (na sūnyatā-mukhāni, na bodhi-pakṣyā dharmā, n' ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhābhi-jñā) ，亦無空·無相·無願解脫門 (na sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāni) ，
- 30 亦無淨觀地·乃至如來地，亦無極喜地·乃至法雲地，亦無一切陀羅尼門·三摩地門，亦無五眼·六神通，亦無如來十力·乃至十八不共法 (na tatra daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmā) ，亦無三十二大士相·八十隨好，亦無無忘失法·恒住捨性，亦無一切智·道相智·一切相智，亦無預流果·乃至
- 35

獨覺菩提，亦無一切菩薩摩訶薩行，亦無諸佛無上正等菩提（*na tatrân-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir*）。

[399a17] 善現！此無所有，即本性空（*eṣā sā pra-kṛti-sūnyatā*），諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，安住此中（*yatra sthitvā, bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ carati, carams*），見諸有情墮顛倒想，方便善巧，令得解脫（*tāṃś ca vi-pary-astān sattvān sattva-saṃjñāyā mocayaty*），謂，令解脫無我，我想，無有情，有情想，廣說，乃至無知者，知者想，無見者，見者想，亦令解脫無常，常想，無樂，樂想，無我，我想，不淨，淨想，亦令解脫無色，受，想，行，識，色，受，想，行，識想（*evam ārūpya-rūpa-saṃjñāyā mocayati*），亦令解脫無眼處，乃至意處，眼處，乃至意處想，亦令解脫無色處，乃至法處，色處，乃至法處想，亦令解脫無眼界，乃至眼界，眼界，乃至眼界想，亦令解脫無色界，乃至法界，色界，乃至法界想，亦令解脫無眼識界，乃至意識界，眼識界，乃至意識界想，亦令解脫無眼觸，乃至意觸，眼觸，乃至意觸想，亦令解脫無眼觸為緣所生諸受，乃至意觸為緣所生諸受，眼觸為緣所生諸受，乃至意觸為緣所生諸受想，亦令解脫無地界，乃至識界，地界，乃至識界想，亦令解脫無因緣，乃至增上緣，因緣，乃至增上緣想，亦令解脫無從緣所生諸法，從緣所生諸法想，亦令解脫無無明，乃至老死，無明，乃至老死想，亦令解脫無布施波羅蜜多，乃至般若波羅蜜多，布施波羅蜜多，乃至般若波羅蜜多想，亦令解脫無內空，乃至無性自性空，內空，乃至無性自性空想，亦令解脫無真如，乃至不思議界，真如，乃至不思議界想，亦令解脫無苦，集，滅，道聖諦，苦，集，滅，道聖諦想，亦令解脫無四念住，乃至八聖道支，四念住，乃至八聖道支想，亦令解脫無四靜慮，四無量，四無色定，四靜慮，四無量，四無色定想，亦令解脫無八解脫，乃至十遍處，八解脫，乃至十遍處想，亦令解脫無空，無相，無願解脫門，空，無相，無願解脫門想，亦令解脫無淨觀地，乃至如來地，淨觀地，乃至如來地想，亦令解脫無極喜地，乃至法雲地，極喜地，乃至法雲地想，亦令解脫無一切陀羅尼門，三摩地門，一切陀羅尼門，三摩地門想，亦令解脫無五眼，六神通，五眼，六神通想，亦令解脫無如來十力，乃至十八不共法，如來十力，乃至十八不共法想，亦令解脫無三十二大士相，八十隨好，三十二大士相，八十隨好想，亦令解脫無無忘失法，恒住捨性，無忘失法，恒住捨性想，亦令解脫無一切智，道相智，一切相智，一切智，道相智，一切相智想，亦令解脫無預流果，乃至獨覺菩提，預流果，乃至獨覺菩提想，亦令解脫無一切菩薩摩訶薩行，一切菩薩摩訶薩行想，亦令解脫無諸佛無上正等菩提，諸佛無上正等菩提想，亦令解脫五取蘊等諸有漏法，亦令解脫四念住等諸無漏法（*evam yāvat sarva-dharma-saṃjñāyā mocayati*）。所以者何？四念住等，諸無漏法（*ye 'pi te an-ā-sravā dharmās, tad-yathā catvāri smrty-upa-sthānāni catvāri samyak-pra-hāṇāni catvāra ṛddhi-pādāḥ pañcēndriyāṇi pañca-balāni sapta-bodhy-aṅgāny āryāṣṭāṅgo mārgaḥ*），非，如勝義（*so 'pi na tasya yathā na paramārtho*），無生無滅，無相無為，無戲論，無分別（*yad-utā-saṃs-kṛtam an-ut-pādo 'prādur-bhāvo 'bhāvaḥ*），是故，亦應解脫。彼法，真勝義者，即本性空

(*eṣā sā pra-kṛti-sūnyatā*)。此本性空，即是諸佛所證無上正等菩提(*eṣā sā sarva-buddhānāṃ bhagavatāṃ bodhir*)。

[399c10] 善現！當知·此中(*yatra*)無我·乃至見者可得(*na jīvo na jantur na poṣo na puruṣo na pudgalo na manu-jo na mānavo na kārako na vedako na jānako na paśyako*)，亦無色(*na rūpaṃ*)·乃至(*na vedanā na saṃjñā na saṃskārā*)識可得(*na vijñānaṃ*)，亦無眼處·乃至意處可得，亦無色處·乃至法處可得，亦無眼界·乃至意界可得，亦無色界·乃至法界可得，亦無眼識界·乃至意識界可得，亦無眼觸·乃至意觸可得，亦無眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受可得，亦無地界·乃至識界可得，亦無因緣·乃至增上緣可得(*na skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādā*)，亦無從緣所生諸法可得，亦無無明·乃至老死可得(*na pratītya-sam-ut-pādāṅgāni*)，亦無布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多可得(*na pāramitā*)，亦無內空·乃至無性自性空可得(*na sūnyatā-mukhāni*)，亦無真如·乃至不思議界可得，亦無苦、集、滅、道聖諦可得，亦無四念住·乃至八聖道支可得，亦無四靜慮、四無量、四無色定可得，亦無八解脫·乃至十遍處可得(*na bodhi-pakṣyā dharmā n' ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni*)，亦無空、無相、無願解脫門可得亦無淨觀地·乃至如來地可得，亦無極喜地·乃至法雲地可得，亦無一切陀羅尼門、三摩地門可得，亦無五眼、六神通可得，亦無如來十力·乃至十八不共法可得(*na sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmā*)，(*na mahā-karuṇā*)亦無三十二大士相、八十隨好可得(*na dvā-triṃśan-mahā-puruṣa-lakṣaṇāny aśīty-anu-vy-añjanāni*)，亦無無忘失法、恆住捨性可得，亦無一切智、道相智、一切相智可得，亦無預流果·乃至獨覺菩提可得，亦無一切菩薩摩訶薩行可得，亦無諸佛無上正等菩提可得。

[400a04] 善現！當知·諸菩薩摩訶薩，不(*na hi bodhisattvo mahāsattvo*)為無上正等菩提道故(*mārgasya kṛtaśo*)，求趣無上正等菩提(*'n-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau saṃ-pra-sthito*)，但(*'nyatra*)為諸法本性空故(*pra-kṛti-sūnyatā-pari-jñānārthaṃ*)，求趣無上正等菩提。

是本性空(*sā ca*)，前、後、中·常本性空(*pra-kṛti-sūnyatā pūrvam vā paścād vā madhye vā*)；未曾不空(*na jātu sā 'pra-kṛti-sūnyatā*)。諸菩薩摩訶薩，住本性空·波羅蜜多(*tatra pra-kṛti-sūnyatā-pāramitāyāṃ sthītvā, bodhisattvo mahāsattvaḥ* (PSP_6-8:99))，為欲度脫·諸有情類·執有情想及法想故(*sattvān sattva-saṃ-jñīnaḥ sattva-saṃjñāyā mocanārthaṃ*)，行·道相智(*mārga-jñātāyāṃ carati*)。

是菩薩摩訶薩(*sa*)，行道相智時(*mārga-jñātāyāṃ caran*)，即得一切道(*sarva-mārgeṣu caran, sarva-mārgeṣu carati*)，謂(*yad-uta*)·聲聞道(*śrāvaka-mārgeṣu*)、若獨覺道(*pratyekabuddha-mārgeṣu*)、若菩薩道(*bodhisattva-mārgeṣu*)、若諸佛道。

[400a12] 善現！當知·是菩薩摩訶薩(*sa khalu punaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，於一切道得圓滿已(*sarva-mārgān pari-pūrya*)，便能成熟所化

有情 (*sattvān pari-pācya*)，亦能嚴淨所求佛土 (*buddha-kṣetraṃ ca pari-śodhy'*)，留諸壽行 (*āyuh-saṃskārān adhi-ṣṭhāya*)，趣證無上正等菩提 (*an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhya*)，能令佛眼常無斷壞 (*buddha-netrī nōpa-cchinatti*)。

5 何謂佛眼？謂 (*yad-uta*) · 本性空 (*pra-kṛti-sūnyatā*)。 (*eṣā sā buddhānāṃ bhagavatāṃ buddha-netrī, yad-uta pra-kṛti-sūnyatā.*) 過去 (*ye 'pi te 'bhūvann atīte 'dhvani buddhā bhagavantas, teṣāṃ api buddhānāṃ bhagavatāṃ iyaṃ eva buddha-netrī yad-uta pra-kṛti-sūnyatā*)、未來 (*ye 'pi te 'n-ā-gate 'dhvani bhaviṣyanti buddhā bhagavantaḥ, teṣāṃ api buddhānāṃ bhagavatāṃ iyaṃ eva buddha-netrī yad-uta pra-kṛti-sūnyatā*)、現在 · 諸佛 · 住十方界 · 為諸有情宣說正法 (*ye 'pi te etarhi daśa-dig-loka-dhātuṣu buddhā bhagavantaḥ tiṣṭhanti dhriyante yāpayanti dharmāṃ ca deśayanti*)，無不皆以此本性空，而為佛眼 (*teṣāṃ api buddhānāṃ bhagavatāṃ iyaṃ eva buddha-netrī yad-uta pra-kṛti-sūnyatā*)。

[400a18] 善現！當知 · 定無 · 諸佛離本性空 · 而出世者 (*nānyatra pra-kṛti-sūnyatāyā loke prādur-bhāvo bhavati buddhānāṃ bhagavatāṃ*)。諸佛出世 (*teṣāṃ cāntike*)，無不皆說本性空義；所化有情，要聞佛說本性空理，乃入聖道 · 得聖道果。離本性空，無 · 別方便。

[400a21] 是故，善現！諸菩薩摩訶薩 (*tathā bodhisattvena mahāsattvena*)，欲證無上正等菩提，應正安住本性空理 (*pra-kṛti-sūnyatā-*)，修行六種波羅蜜多 (*pāramitāyāṃ caritavyam*)、及餘菩薩摩訶薩行；若正安住本性空理，修行六種波羅蜜多、及餘菩薩摩訶薩行 (*yathā caran*)，終不退失一切智智 (*na pari-hīyate sarv'ākāra-jñatāyāḥ*)，常能利樂一切有情。」

[400a26] 爾時，具壽善現白佛言 (*subhūtir āha*)：「世尊！諸菩薩摩訶薩，甚為希有 (*āścaryam idaṃ bhagavan bodhisattvānāṃ mahāsattvānāṃ*)，雖行一切法皆本性空 (*yatra nāma ime pra-kṛti-sūnyesu dharmeṣu caranti*)，而於本性空常無失壞，謂 (*tāṃ ca pra-kṛti-sūnyatāṃ na vi-kopayātīty*) · 不執色 (*anyad rūpam anyā pra-kṛti-sūnyatā*) · 乃至 (*anyā vedanā anyā saṃjñā anye saṃskārā*) 識 · 異本性空 (*anyad vijñānam anyā pra-kṛti-sūnyatā*)，亦不執眼處 · 乃至意處 · 異本性空，亦不執色處 · 乃至法處 · 異本性空，亦不執眼界 · 乃至意識界 · 異本性空，亦不執色界 · 乃至法界 · 異本性空，亦不執眼識界 · 乃至意識界 · 異本性空，亦不執眼觸 · 乃至意觸 · 異本性空，亦不執眼觸為緣所生諸受 · 乃至意觸為緣所生諸受 · 異本性空，亦不執地界 · 乃至識界 · 異本性空，亦不執因緣 · 乃至增上緣 · 異本性空，亦不執從緣所生諸法 · 異本性空，亦不執無明 · 乃至老死 · 異本性空 (*anye skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādāḥ pratītya-sam-ut-pādāṅgāny anyā pra-kṛti-sūnyatā*)，亦不執布施波羅蜜多 · 乃至般若波羅蜜多 · 異本性空 (*anyā pāramitā*)，亦不執內空 · 乃至無性自性空 · 異本性空 (*anyāni sūnyatā-mukhāny*)，亦不執真如 · 乃至不思議界 · 異本性空，亦不執苦、集、滅、道聖諦 · 異本性空，亦不執四念住 · 乃至八聖道支 · 異本性空 (*anye bodhi-pakṣyā dharmā anyā pra-kṛti-*

śūnyatā)，亦不執四靜慮、四無量、四無色定·異本性空，亦不執八解脫·乃至十遍處·異本性空 (*anyāny ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān 'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāny anyā pra-kṛti-śūnyatā*)，亦不執空、無相、無願解脫門·異本性空 (*anyā śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā anyā pra-kṛti-śūnyatā*)，亦不執淨觀地·乃至如來地·異本性空，亦不執極喜地·乃至法雲地·異本性空，亦不執一切陀羅尼門、三摩地門·異本性空，亦不執五眼、六神通·異本性空，亦不執如來十力·乃至十八佛不共法·異本性空 (*anye daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmā anyā pra-kṛti-śūnyatā*)，亦不執三十二大士相、八十隨好·異本性空，亦不執無忘失法、恒住捨性·異本性空，亦不執一切智、道相智、一切相智·異本性空，亦不執預流果·乃至獨覺菩提·異本性空，亦不執一切菩薩摩訶薩行·異本性空，亦不執諸佛無上正等菩提·異本性空 (*anyā an-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir anyā pra-kṛti-śūnyatā*)。

[400b27] 世尊！色即是本性空，本性空即是色。如是·乃至諸佛無上正等菩提即是本性空 (*pra-kṛti-śūnyatāivān-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir*)，本性空即是諸佛無上正等菩提 (*an-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir eva pra-kṛti-śūnyatā*。(PSP_6-8:100))。

[400b29] (*evam ukte*)佛告善現(*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*)：「如是，如是，如汝所說。諸菩薩摩訶薩，甚為希有，雖行一切法皆本性空，而於本性空·常無失壞。

[400c03] 善現！當知·色不異本性空，本性空不異色，色即是本性空，本性空即是色。如是·乃至諸佛無上正等菩提不異本性空，本性空不異諸佛無上正等菩提，諸佛無上正等菩提即是本性空，本性空即是諸佛無上正等菩提。

[400c08] 善現！當知·若色異本性空，本性空異色 (*yadi subhūte 'nyad rūpaṃ syād, anyā pra-kṛti-śūnyatā*)， (*anyā vedanā, anyā saṃjñā, anye saṃskārā, anyad vijñānam, anyā pra-kṛti-śūnyatā, anye skandha-dhātva-āyatana-pratītya-sam-ut-pādāḥ pratītya-sam-ut-pādāṅgāny, anyā pra-kṛti-śūnyatā, anyāḥ pāramitāḥ, anyāni śūnyatā-mukhāni, anye bodhi-pakṣyā dharmā, anye ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān 'ārūpya-sam-ā-patti-vi-mokṣa-samādhi-dhāraṇī-mukhā śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmā, anyā pra-kṛti-śūnyatā*) 色非本性空，本性空非色。如是·乃至諸佛無上正等菩提異本性空，本性空異諸佛無上正等菩提 (*anyā an-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir, anyā pra-kṛti-śūnyatā*)，諸佛無上正等菩提非本性空，本性空非諸佛無上正等菩提者，則諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，不應觀一切法皆本性空，亦不應能證得一切智智 (*na subhūte rūpaṃ bodhisattvo mahāsattvaḥ sarv'ākāra-jñatāyām abhi-saṃ-bhotsyate, na vedanāṃ na saṃjñāṃ na saṃskārān na vijñānaṃ bodhisattvo mahāsattvaḥ sarv'ākāra-jñatāyām abhi-saṃ-bhotsyate*)。

以色不異本性空，本性空不異色，色即是本性空，本性空即是色 (*yasmāt tarhi subhūte rūpaṃ pra-kṛti-śūnyatā*)；如是·乃至 (*vedanā saṃjñā saṃskārā, vijñānaṃ*

pra-kṛti-sūnyatā, skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādāḥ pratītya-sam-ut-
 pādāṅgāni pra-kṛti-sūnyatā, sarva-pāramitāḥ sarva-sūnyatāḥ sarva-bodhi-pakṣyā
 dharmāḥ sarva-samādhayaḥ sarva-dhāraṇī-mukhāni sarva-vi-mokṣāḥ sarva-sam-ā-
 pattayaḥ sarvābhi-jñāḥ sarvāṇi dhyānāni sarvāṇy a-pra-māṇāni sarvā ārūpya-sam-ā-
 5 pattayaḥ sarva-tathāgata-balāni sarva-bodhisattva-bhūmayas catvāri vaiśāradyāni
 catasraḥ prati-saṃ-vido 'ṣṭādas'āveṇikā buddha-dharmāḥ pra-kṛti-sūnyatā) 諸佛無
 上正等菩提不異本性空，本性空不異諸佛無上正等菩提，諸佛無上正等菩提即是
 本性空，本性空即是諸佛無上正等菩提 (an-ut-tarā samyak-saṃ-bodhiḥ pra-kṛti-
 sūnyatā)，故 (tasmāt tarhi) (subhūte)，諸菩薩摩訶薩 (bodhisattvo mahāsattvo)，
 10 行深般若波羅蜜多時 (rūpaṃ sarv'ākāra-jñātāyām abhi-saṃ-budhyeta, vedanā
 saṃjñā saṃskārān, vijñānaṃ sarv'ākāra-jñātāyām abhi-saṃ-budhyeta, yāvad bodhim
 sarv'ākāra-jñātāyām abhi-saṃ-budhyeta. yasmāt subhūte)，觀一切法皆本性空 (pra-
 kṛti-sūnyataiva rūpaṃ rūpaṃ eva pra-kṛti-sūnyatā, vedanā saṃjñā saṃskārāḥ, pra-
 kṛti-sūnyataiva vijñānaṃ vijñānaṃ eva pra-kṛti-sūnyatā, pra-kṛti-sūnyataiva bodhir
 15 bodhir eva pra-kṛti-sūnyatā, tasmāt subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ pra-kṛti-sūnyān
 sarva-dharmān viditvā)，而能證得一切智智 ('n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-
 saṃ-boddhum pra-tiṣṭhet)。

所以者何 (tat kasya hetoḥ)？離本性空，無有一法是實、是常、可壞、可
 斷。本性空中，亦無一法是實、是常、可壞、可斷 (na hi tatra kaś-cid dharmo vi-
 20 naśyati vā kūta-stho vā bhavaty ava-krāmati vā)。

但，諸愚夫 ('nyatra sa-devako lokaḥ sa-mārakaḥ sa-brahmakāḥ sa-śramaṇa-
 brāhmaṇikā prajāḥ, sa-deva-mānuṣāsura) 迷謬顛倒，起別異想 (na rūpaṃ yathā-
 bhūtaṃ pra-jānanti, na vedanān na saṃjñān na saṃskārān, na vijñānaṃ (PSP_6-
 8:101) yathā-bhūtaṃ pra-jānanti)，謂·分別色異本性空，或分別受、想、行、識
 25 異本性空。如是·乃至或分別一切菩薩摩訶薩行異本性空，或分別諸佛無上正等
 菩提異本性空。

是諸愚夫，分別諸法與本性空有差別故，不如實知色，不如實知受、想、行、
 識。

由不知故 (a-pra-jānanto)，便執著色 (rūpaṃ abhi-ni-viśante)，執著受、
 30 想、行、識 (vedanāṃ saṃjñāṃ saṃskārān, vijñānaṃ abhi-ni-viśante)。由執著故，
 便於色·計我、我所，於受、想、行、識·計我、我所 ('bhi-ni-viśyāhaṃ-kāra-mama-
 kāre caranti)。由妄計故，著內外物 (te 'haṃ-kāra-mama-kārāv abhi-ni-viśyādhy-
 ātmika-bāhyāni vastūni abhi-ni-viśanta upa-labhante)，(abhi-ni-viśyōpa-labhya)
 受後身色 (rūpaṃ rūpatvena pari-grhṇanti)、受 (vedanāṃ vedanātvena)、想 (saṃjñāṃ
 35 saṃjñātvena)、行 (saṃskārān saṃskāratvena)、識 (vijñānaṃ vijñānatvena pari-
 grhṇanti)。由此，不能解 (te na pari-mucyante) 脫諸趣生 (jātyā)、老 (jarayā)、
 病、死 (maraṇena)、愁 (śokena)、憂 (paridevena)、苦 (duḥkhena)、惱

(*daurmanasyena*,) (*na pari-mucyante up'āyāsena*)，往來三有，輪轉無窮 (*na pari-mucyate pañca-gatikāt saṃsārāt*)。

[401a04] 由此因緣 (*tatra*)，諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，住本性空波羅蜜多 (*pra-kṛti-sūnyatā-pāramitāyām sthitvā*)，行深般若波羅蜜多，不執受色，亦不壞色若空不空 (*rūpaṃ na vi-kopayati śūnyam iti vā '-śūnyam iti vā*)；不執受受、想、行、識，亦不壞受 (*vedanā*)、想 (*saṃjñā*)、行 (*saṃskārā*)、識若空不空 (*viññānaṃ na vi-kopayati śūnyam iti vā '-śūnyam iti vā*)。如是 (*evaṃ*)·乃至不執受一切菩薩摩訶薩行，亦不壞一切菩薩摩訶薩行若空若不空；不執受諸佛無上正等菩提，亦不壞諸佛無上正等菩提若空若不空 (*sarva-samādhīn sarva-dhāraṇī-mukhāni sarva-vi-mokṣān, ārya-satyāny a-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattīḥ śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā daśa-bodhisattva-bhūmīr daśa-tathāgata-balāni catvāri vaiśāradyāni catasraḥ prati-saṃ-vido 'ṣṭādaś'āveṇikān buddha-dharmān na vi-kopayati śūnyā iti vā '-śūnyā iti vā*)。

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？色不壞空，空不壞色，謂·此是色；此是空 (*na hi śūnyatā vi-kopayati daṃ rūpaṃ*)；受 (*iyam vedanā*)、想 (*iyam saṃjñā*)、行 (*ime saṃskārā*)、識不壞空，空不壞受、想、行、識，謂·此是受、想、行、識 (*idaṃ viññānaṃ*)；此是空。

如是·乃至 (*ime skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādā imāni pratītya-sam-ut-pādāṅgāni, iyam śūnyatā ime bodhi-pakṣyā dharmā imāny ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhī-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni, imāḥ śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā ime daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmā*)一切菩薩摩訶薩行不壞空，空不壞一切菩薩摩訶薩行，謂·此是一切菩薩摩訶薩行；此是空；諸佛無上正等菩提不壞空，空不壞諸佛無上正等菩提，謂·此是諸佛無上正等菩提 (*iyam an-ut-tarā samyak-saṃ-bodhiḥ*)；此是空。

譬如 (*tad-yathā 'pi nāma*) (*subhūte*,) 虛空不壞虛空 (*n'ākāśam ākāśam vi-kopayati*)，內虛空界不壞外虛空界 (*adhy-ātmikaṃ vā bāhyaṃ vā na cādhy-ātmikaṃ ākāśam bāhyam ākāśam vi-kopayati*)，外虛空界不壞內虛空界 (*na ca bāhyam ākāśam ādhy-ātmikaṃ ākāśam vi-kopayaty*)。如是 (*evaṃ eva*)，善現 (*subhūte*)！色不壞空 (*na rūpaṃ śūnyatām vi-kopayati*)，空不壞色 (*na ca śūnyatā rūpaṃ vi-kopayati*)；受、想、行、識不壞空，空不壞受、想、行、識。

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？如是諸法，俱無自性 (*na hi tasya sva-bhāvo 'sti*)，不可分別 (*ya evaṃ vi-kopayaty*)，謂·此是空 (*ayam śūnyo*)；此是不空 (*'yam na śūnyaḥ*)。如是 (*evaṃ*)·乃至 (*vi-stareṇa*)一切菩薩摩訶薩行不壞空，空不壞一切菩薩摩訶薩行；諸佛無上正等菩提不壞空，空不壞諸佛無上正等菩提 (*sarva-dharmeṣu kartavyam*)。所以者何？如是諸法，俱無自性，不可分別，謂·此是空；此是不空。」

[401a28] (*evaṃ ukte*) 爾時，具壽善現 (*āyuṣmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*)：「世尊！若 (*yadi bhagavan*)一切法皆本性空，都

無差別 (*na bhedaḥ sarva-dharmāṇām*)，諸菩薩摩訶薩，為住何處 (*kuto bhagavan bodhisattvo mahāsattvaḥ saṃ-pra-sthito bhavaty*)，發趣無上正等菩提 (*an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-boddhum*)？諸佛無上正等菩提，無二行相 (*na* (PSP_6-8:102) *hi bhagavan dvaidhī-kārā bodhir*)。非 (*na*)。二行相 (*dvaya-caritena*)。能 (*śakyā*) 證無上正等菩提 (*'n-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir abhi-saṃ-boddhum*)。唯願世尊哀愍為說！」

[401b03] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「如是 (*evam etat*)，(*subhūte*) 如是 (*evam etat*)，如汝所說。諸佛無上正等菩提，無二行相 (*na dvaya-caritasya bodhir*)。非。二行相能證無上正等菩提 (*na dvaidhī-kārā bodhiḥ*)。所以者何？菩提，無二，亦無分別 (*a-dvayā hi subhūte bodhir a-dvaidhī-kārā*)。若於菩提行於二相、有分別者，必不能證所求無上正等菩提。

[401b07] 善現！當知。諸菩薩摩訶薩，不於菩提行於二相，亦不分別，都無所住，發趣無上正等菩提 (*na subhūte bodhisattvo mahāsattvo 'dvaidhī-kāreṇa carati bodhau*)。諸菩薩摩訶薩，於一切法不行二相，亦不分別，都無所行，則能證得所求無上正等菩提。

[401b11] 善現！當知。諸菩薩摩訶薩，所求無上正等菩提，非。行二相。而能證得。諸菩薩摩訶薩，所有菩提都無所行，謂。不於色行 (*naiva ca bodhisattvasya mahāsattvasya bodhī rūpe carati*)，亦不於受 (*na vedanāyām*)、想 (*na saṃjñāyām*)、行 (*na saṃskāreṣu*)、識行 (*na vijñāne carati*)。如是。乃至不於一切菩薩摩訶薩行行 (*na skandha-dhātv-āyataneṣu carati, na pratītya-sam-ut-pādeṣu carati, na pratītya-sam-ut-pādāṅgeṣu carati, na pratītya-sam-ut-panneṣu dharmeṣu carati, na śūnyatāsu carati, na bodhi-pakṣyeṣu dharmeṣu carati, n' ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān 'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu carati, na śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñāsu carati, na daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmeṣu carati*)，亦不於諸佛無上正等菩提行 (*na samyak-saṃ-bodhau carati*)。

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？諸菩薩摩訶薩，所有菩提，不緣名聲。執我、我所，謂。不作是念：『我行於色 (*na hi bodhir aham iti śabdo rūpe carati*)，我行於受 (*vedanāyām*)、想 (*saṃjñāyām*)、行 (*saṃskāreṣu*)、識 (*na bodhir aham iti śabdo vijñāne carati*)。』如是 (*evam*)。乃至 (*yāvan*) 不作是念：『我行於一切菩薩摩訶薩行，我行於諸佛無上正等菩提 (*na bodhir aham iti śabdaḥ samyak-saṃ-bodhau carati*)。』

[401b20] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，所有菩提，非取故行 (*na bodhisattvasya mahāsattvasya samyak-saṃ-bodhir ud-grahe carati*)，非捨故行。」

[401b21] (*evam ukte*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白言 (*bhagavantam etad avocat*)：「世尊！若 (*yadi bhagavan*) 菩薩摩訶薩。所有菩提 (*bodhisattvasya mahāsattvasyān-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir*)，非取故行 (*nōd-grahe carati*)，非

捨故行，諸菩薩摩訶薩·所有菩提，當何處行（*kutra tarhi bodhisattvasya mahāsattvasya bodhiś carati*）？」

[401b23] 佛告善現(*bhagavān āha*):「於意云何(*tat kiṃ manyase*)」(*subhūte*)，如來化身·所有菩提，當何處行（*kutra tathāgata-nir-mitasya buddhiś caraty*）——
5 為取故行（*ud-grahe vā*）？為捨故行（*'n-ud-grahe vā*）？」

[401b25] 善現對曰（*subhūtir āha*）：「不也（*no*）。世尊（*bhagavan*）！如來化身，實無所有，如何可說·所有菩提·有所行處·若取、若捨。」

[401b27] 佛告善現(*bhagavān āha*):「於意云何(*tat kiṃ manyase*)」(*subhūte*)，諸阿羅漢（*'rhataḥ*）·夢中菩提，當何處行（*svapnāntara-gatasya kutra buddhiś caraty*）——為取故行（*ud-grahe vā*）？為捨故行（*'n-ud-grahe vā*）？」
10

[401b29] 善現對曰（*subhūtir āha*）：「不也（*no*）。世尊（*bhagavan*）！（*yadā bhagavann*）諸阿羅漢，諸漏永盡，昏沈、睡眠、蓋纏·俱滅，畢竟無夢（*aty-anto 'rhan na svapiti*），云何（*kutaḥ*）當有夢中（*svapne*）菩提（*buddhiś*）·有所行處（*caraty*）——若取（*ud-grahe vā*）、若捨（*'n-ud-grahe vā*）？」
15

[401c02] 佛告善現（*bhagavān āha*）：「如是（*evam eva*），如是，如汝所說。（*subhūte*），諸阿羅漢，畢竟無夢，昏沈、睡眠·分別盡故。諸菩薩摩訶薩（*bodhisattvasya mahāsattvasya*），行深般若波羅蜜多，所有菩提，亦復如是，非取故行（*na bodhir ud-grahe vā*），非捨故行（*'n-ud--grahe vā carati*），都無行處，達一切法本性空故。」
20

[401c06]（*evam ukte*）具壽善現（*āyusmān subhūtir*）復白佛言（*bhagavantam etad avocat*）：「若（*yadi*）（*bhagavan*）菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多所有菩提（*bodhisattvasya mahāsattvasya bodhir*），非取故行，非捨故行（*nōd-grahe vā 'n-ud-grahe vā carati*），都無行處，謂·不行於色（*na (PSP_6-8:103) rūpe*），亦不行於受（*na vedanāyām*）、想（*na saṃjñāyām*）、行（*na saṃskāreṣu*）、識（*na vijñāne carati*）。如是·乃至不行於一切菩薩摩訶薩行，亦不行於諸佛無上正等菩提者（*na skandha-dhātv-āyataneṣu na pratītya-sam-ut-pādeṣu na pratītya-sam-ut-pādāṅgeṣu na pāramitāsu na śūnyatāsu na bodhi-pakṣyeṣu dharmeṣu n' ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān 'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu na śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñāsu na daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmeṣu na sarv'ākāra-jñatāyām carati*），豈不·菩薩摩訶薩（*katham punar bodhisattvo mahāsattvo*）·為欲饒益諸有情故（*daśasu bodhisattva-bhūmiṣu caritvā, ṣaṭsu pāramitāsu sapta-triṃśatsu bodhi-pakṣyeṣu dharmeṣu sarva-śūnyatāsu dhyāneṣv a-pra-māṇ 'ārūpya-sam-ā-pattiṣu vi-mokṣa-mukheṣu navasv anu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattiṣv ārya-satyēṣv abhi-jñāsu śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣu daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vitsv aṣṭādaśasv āveṇikeṣu buddha-dharmeṣu mahā-karuṇāyām dvā-triṃśan-mahā-puruṣa-lakṣaṇeṣv aśīty-anu-vy-añjaneṣu pañcasv abhi-jñāsu sthitvā, bodhisattva-ni-yāmam ava-kramya, buddha-kṣetraṇ ca pari-śodhya, sattvāṃś ca pari-pācyā, sarv'ākāra-jñatām abhi-saṃ-bhotsyate*），不行布施波羅蜜多·乃至般若波

25
30
35

羅蜜多 (*na ca bhagavann a-sthitvā, daśasu bodhisattva-bhūmiṣu ṣaṭsu pāramitāsu*) , 不行內空 · 乃至無性自性空 (*sarva-sūnyatāsu*) , 不行真如 · 乃至不思議界 , 不行苦、集、滅、道聖諦 , 不行四念住 · 乃至八聖道支 (*sapta-triṃśatsu bodhi-pakṣyeṣu dharmeṣv*) , 不行四靜慮、四無量、四無色定 , 不行八解脫 · 乃至十遍處 (*ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu*) , 不行空、無相、無願解脫門 (*sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣu*) , 不行極喜地 · 乃至法雲地 , 不行一切陀羅尼門、三摩地門 , 不行五眼、六神通 , 不行如來十力 · 乃至十八佛不共法 (*daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmeṣu mahā-karuṇāyāṃ pañcasv abhi-jñāsv a-sthitvā*) , 不行三十二大士相、八十隨好 , 不行無忘失法、恒住捨性 , 不行一切智、道相智、一切相智 , 不住菩薩殊勝神通、成熟有情、嚴淨佛土 (*bodhisattva-ni-yāmam ava-kramya, buddha-kṣetraṇ cā-pariśodhya, sattvāṇ cā-pari-pācyā*) , 而得無上正等菩提 (*śakyā 'n-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir abhi-saṃ-boddhum*) ? 」 .

[401c23] 佛告善現：「諸菩薩摩訶薩所有菩提，雖無行處，而諸菩薩摩訶薩，為欲饒益諸有情故，要行布施波羅蜜多 · 乃至般若波羅蜜多。如是 · 乃至要行一切智、道相智、一切相智，要住菩薩殊勝神通、成熟有情、嚴淨佛土，乃得無上正等菩提。」

[401c28] 具壽善現復白佛言：「諸菩薩摩訶薩所有菩提，若無行處，將無 · 菩薩摩訶薩為欲饒益諸有情故，不住布施波羅蜜多 · 乃至般若波羅蜜多 · 久修令滿。如是 · 乃至不住一切智、道相智、一切相智 · 久修令滿，不住菩薩殊勝神通、成熟有情、嚴淨佛土 · 久修令滿，而得無上正等菩提？」

[402a05] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「 (*evam etat, subhūte, evam etat, yathā vadasi.*) 諸菩薩摩訶薩所有菩提，雖無行處，而諸菩薩摩訶薩，為欲饒益諸有情故，要住布施波羅蜜多 · 乃至般若波羅蜜多 · 久修令滿。如是 · 乃至要住一切智、道相智、一切相智 · 久修令滿，要住菩薩殊勝神通、成熟有情、嚴淨佛土 · 久修令滿，乃得無上正等菩提。善現！當知 · 若菩薩摩訶薩 · 修諸善根未總圓滿，終不能得所求無上正等菩提 (*na śakyā 'pari-pūrayitvā, daśa-bodhisattva-bhūmīr daśa-pāramitāḥ sarva-sūnyatāḥ sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyān dharmān ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-aṣṭādaś'āveṇikān buddha-dharmān mahā-maitrīm mahā-karuṇāṃ mahā-muditāṃ mahôpêkṣāṃ dvā-triṃśan-mahā-puruṣa-lakṣaṇāny aśīty-anu-vy-añjanāny a-pari-pūrayitvā, 'n-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir abhi-saṃ-boddhum.*) (*pari-pūrayitvā, punaḥ subhūte śakyā daśa-bhūmīr daśa-pāramitāḥ sarva-sūnyatāś catvāri dhyānāni catvāry a-pra-māṇāni catasra* (PSP_6-8:104) *ārūpya-sam-ā-pattīś catvāri smṛty-upa-sthānāni yāvad āryāṣṭāṅga-mārga-sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāni trīni vi-mokṣa-mukhāni yāvad aśīty-anu-vy-añjanāni mahā-maitrī mahā-karuṇāṃ mahā-muditāṃ mahôpêkṣāṃ pari-pūrayitvā, sarv'ākāra-jñatā'nu-pr'āptum*) 。

[402a13] 善現！當知（*tat punaḥ subhūte*）·若菩薩摩訶薩·欲得無上正等菩提，應住色本性空（*rūpa-pra-kṛtau sthitvā*），應住受（*vedanā*）、想（*saṃjñā*）、行（*saṃskārā*）、識本性空（*viññāna-pra-kṛtau sthitvā*）。如是·乃至應住一切菩薩摩訶薩行本性空，應住諸佛無上正等菩提本性空（*yāvad bodhi-pra-kṛtau sthitvā*），應住一切法本性空，應住一切有情本性空，修行布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多令得圓滿。如是·乃至修行一切智、道相智、一切相智令得圓滿，修行菩薩殊勝神通、成熟有情、嚴淨佛土令圓滿已，便得無上正等菩提。

[402a22] 善現！當知·是一切法本性空理、及諸有情本性空理（*sā ca prakṛtir*），最極寂靜（*upa-śāntā*），無有少法能增能減（*na kasya-cid dharmasyōpacyayaṃ vā karoty, apa-cayaṃ vā karoty*）、能生能滅（*ut-pādaṃ vā ni-rodhaṃ vā*）、能斷能常（*uc-chedaṃ vā śāsvataṃ vā*）、能染能淨（*saṃ-kleśaṃ vā vy-ava-dānaṃ vā*）、能得果、能現觀（*pr'āptiṃ vā 'bhi-samayaṃ vā*）。

[402a25] 善現！當知·諸菩薩摩訶薩，依世俗故，說修般若波羅蜜多，如實了知本性空已（*sa khalu subhūte loka-vy-ava-hāra-pra-jñapti-dharmam up'ādāya, bodhisattvo mahāsattvo*），證得無上正等菩提（*'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhisam-budhyate*），不依勝義。所以者何？真勝義中，無色可得（*na punar atra paramārthaṃ kaś-cid asti rūpaṃ vā*），亦無受（*vedanā vā*）、想（*saṃjñā vā*）、行（*saṃskārā vā*）、識可得（*viññānaṃ vā*）。如是·乃至（*skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādā vā pratītya-sam-ut-pādāṅgāni vā pāramitā vā śūnyatā vā bodhipakṣyā vā dharmā ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-āpatti-dhāraṇī-mukhāni vā vi-mokṣa-mukhāni vā 'bhi-jñā vā daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmā vā*）無一切菩薩摩訶薩行可得，亦無諸佛無上正等菩提可得；無行一切菩薩摩訶薩行者可得，亦無行諸佛無上正等菩提者可得（*an-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir yo vā 'n-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau caret*）。善現！如是諸法（*sarva ete dharmā*），皆依世俗言說施設（*loka-vy-ava-hāram up'ādāya pra-jñaptā*），不依勝義（*na punaḥ paramārthena*）。

[402b04] 善現！諸菩薩摩訶薩（*sa khalu punaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ*），行深般若波羅蜜多，從初發心（*prathama-cittōt-pādam up'ādāya*），雖極猛利·為諸有情·行菩提行（*bodhaye carati*），而於此心·都無所得（*na punas tac cittam upa-labhate*），於諸有情·亦無所得（*na sattvaṃ*），於大菩提·亦無所得（*na bodhiṃ*），於佛、菩薩·亦無所得，以一切法、一切有情·不可得故。」

[402b09] 爾時，具壽善現白佛言：「世尊！若一切法都無所有，皆不可得，云何·菩薩摩訶薩·行菩提行？云何能得所求無上正等菩提？誰行菩提行？誰復能證得？」

[402b12] 佛告善現：「於意云何（*tat kiṃ manyase*），（*subhūte,*）汝於先時（*yasmin samaye subhūtinā*），依止斷界，斷諸煩惱（*kleśāḥ pra-hīnā*），得無漏根（*indriyāṇi prati-labdāni*），住無間定（*ān-antaryaś ca samādhiḥ prati-labdhaḥ*），得預流果（*srota-ā-patti-phalaṃ vā pr'āptaṃ*），次·一來果（*sakṛd-ā-gāmi-phalaṃ*）

vā pr'āptam) ，次·不還果 (an-ā-gāmi-phalaṃ vā pr'āptaṃ vā) ，後·阿羅漢果 ('rhattvaṃ vā pr'āptam) ，汝於彼時 (api nu tasmin samaye) ，頗見有情·若心、若道、若諸道果·有可得 (svapna upa-labhyate, cittasya mārgo vā mārga-phalaṃ vā) ？」

5 [402b16] 善現對曰 (subhūtir āha) ：「不也 (no) 。世尊 (bhagavan) ！」

[402b16] 佛告善現 (bhagavān āha) ：「若汝彼時·依止斷界，斷諸煩惱，得無漏根，於有情·心、道、及道果·都無所得，云何言·得阿羅漢果 (tat katham subhūti-nāmnā sthavireṇa tvayā 'rhattvaṃ pr'āptam iti pra-jñaptam) ？」

10 [402b18] 善現對曰 (subhūtir āha) ：「依世俗說 (loka-vy-ava-hāram up'ādāya. (PSP_6-8:105)) ，不依勝義。」

[402b19] 佛告善現 (bhagavān āha) ：「如是 (evam etat) ，如是，如汝所說。(subhūte,) 諸菩薩摩訶薩，亦復如是，依世俗說·行菩提道、及得無上正等菩提 (loka-vy-ava-hāreṇa bodhisattvaḥ pra-jñāpto) ，不依勝義。」

15 [402b22] 善現！當知·依世俗故 (loka-vy-ava-hāreṇa) ，假說有色 (rūpaṃ pra-jñaptam) 、受 (vedanā) 、想 (saṃjñā) 、行 (saṃskārā) 、識 (loka-vy-ava-hāreṇa vijñānaṃ pra-jñaptam) 。如是·乃至依世俗故 (loka-vy-ava-hāreṇa) ，假說有一切菩薩摩訶薩行、諸佛無上正等菩提。依世俗故，假說有情、菩薩、諸佛 (skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādāḥ pratītya-sam-ut-pādāṅgāni ca pra-jñaptāni, loka-vy-ava-hāreṇa sarva-pāramitāḥ sarva-sūnyatāḥ sarva-bodhi-pakṣyā dharmā ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇi-
20 mukhāni pra-jñaptāni, loka-vy-ava-hāreṇa sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmāḥ pra-jñaptā, loka-vy-ava-hāreṇa sarv'ākāra-jñatā pra-jñaptā) ，不依勝義。」

25 [402b25] 善現！當知·諸菩薩摩訶薩，不見·有法能於無上正等菩提 (na punar bodhisattvena mahāsattvena samyak-saṃ-bodhau kaś-cid dharma upa-labdho) ·有增有減 (yasya dharmasyōpa-cayaṃ vā 'pa-cayaṃ vā kuryād) 、有益有損 (upa-kāraṃ vā 'pa-kāraṃ vā kuryād) ，以一切法本性空故 (dharmānām pra-kṛtim up'ādāya) 。

30 [402b27] 善現！當知·諸菩薩摩訶薩，於一切法，觀本性空尚不可得 (sā 'pi dharmānām pra-kṛtir nōpa-labdā) ，況初發心·而有可得 (kaḥ punar vādaḥ prathama-cittōt-pādam upa-lapsyate) ！最初發心尚不可得，況修布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·而有可得 (daśa-bodhisattva-bhūmīr daśa-pāramitāḥ) ！況住內空·乃至無性自性空·而有可得 (sarva-sūnyatāḥ) ！況住真如·乃至不思議界·而有可得！況住苦、集、滅、道聖諦·而有可得！況修四念住·乃至八聖道支·
35 而有可得 (sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyān dharmān upa-lapsyate) ！況修四靜慮、四無量、四無色定·而有可得！況修八解脫·乃至十遍處·而有可得！況修空、無相、無願解脫門·而有可得！況修極喜地·乃至法雲地·而有可得！況修一切陀羅尼門、三摩地門·而有可得 (sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitān samādhīn ārya-satyā-

pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāny)！況修五眼、六神通·而有可得！況修如來十力·乃至十八佛不共法·而有可得(*abhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmān upa-lapsyate*)！況修三十二大士相、八十隨好·而有可得！況修無忘失法、恒住捨性·而有可得！況修一切智、道相智、一切相智·而有可得！況修一切菩薩摩訶薩行·而有可得！況修諸佛無上正等菩提·而有可得！

[402c15] 善現！諸菩薩摩訶薩，於所修、住一切佛法，若有所得(*yāvat sarva-dharmān upa-lapsyate*)，無有是處(*nēdaṃ sthānaṃ vidyate*)。

如是(*evaṃ khalu*)，善現(*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩(*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多(*ṣaṭsu pāramitāsu caritvā*)，方便修行大菩提行，證得無上正等菩提(*'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhya*)，利樂有情，常無間斷(*sattvānām arthaṃ karoti*)。』

第二分·無闕品·第七十九之一⁶⁰

[402c21] 爾時 (*atha khalv*) ， 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「 世尊！若 (*yadi bhagavan*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) · 雖勤精進修行布施波羅蜜多 · 乃至般若波羅蜜多 (*sarva-pāramitāsu*) ， 安住內空 · 乃至無性自性空 (*sarva-sūnyatāsu*) ， 安住真如 · 乃至不思議界，安住苦、集、滅、道聖諦，修行四念住 · 乃至八聖道支 (*sapta-triṃsatsu bodhi-pakṣyeṣu dharmeṣu*) ， 修行四靜慮、四無量、四無色定，修行八解脫 · 乃至十遍處，修行空、無相、無願解脫門，修行極喜地 · 乃至法雲地，修行一切陀羅尼門、三摩地門，修行五眼、六神通，修行如來十力 (*daśasu tathāgata-baleṣu*) · 乃至十八佛不共法 (*caturṣu vaiśāradyeṣu catasṣu prati-saṃ-vitsv aṣṭādaśasv āveṇikeṣu buddha-dharmeṣu caran*) ， 修行三十二大士相、八十隨好，修行無忘失法、恒住捨性，修行一切智、道相智、一切相智，修行一切菩薩摩訶薩行，修行諸佛無上正等菩提 (*bodhi-mārgaṅ ca pari-śodhya*) ， 若菩提道修未圓滿，不能證得所求無上正等菩提 (*a-bhavyo 'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-boddhum*) 。 世尊！云何 (*katham punar bhagavan*) · 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*) · 修菩提道令得圓滿，能證無上正等菩提 (*'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyate*) ？ 」

[403a06] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「 若 (*yadā*) (*subhūte*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) · 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ carann*) ， 具足殊勝方便善巧 (*upāya-kauśalyena*) ， 由此方便善巧力故，修行布施波羅蜜多時 (*dāna-pāramitāyāṃ carati*) ， 不得布施 (*na ca dānam upa-labhate*) ， 不得施者，不得受者 (*na dāna-prati-grāhakan*) ， 亦不遠離如是諸法 (*nāpy anyatraiteṣu*) ， 而行布施波羅蜜多 (*dharmeṣu carati*) (*PSP_6-8:106*) 。 是菩薩摩訶薩，如是施時 (*tadā bodhisattvo mahāsattvo*) ， 能具照明三菩提道，修菩提道速能成就 (*ut-sahate bodhi-mārge caritum*) 。 如是 (*evaṃ khalu*) ， 善現 (*subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) ， 行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ carann*) ， 方便善巧，修菩提道令得圓滿，能證無上正等菩提 (*upāya-kauśalyenân-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyate*) 。

如是 (*evaṃ*) ， 善現！若菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，具足殊勝方便善巧，由此方便善巧力故，修行淨戒 (*śīla-pāramitāyāṃ*) 、 安忍 (*kṣānti-pāramitāyāṃ*) 、 精進 (*vīrya-pāramitāyāṃ*) 、 靜慮 (*dhyāna-pāramitāyāṃ*) 、 般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*) (*na ca prajñāṃ upa-labhate, yo vā bhāvayed, yad vā bhāvayet, tad api nōpa-labhate, nāpy anyatraiteṣu dharmeṣu carati, tadā bodhisattvo mahāsattva ut-sahate bodhi-mārge caritum. evaṃ khalu subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ carann, upāya-kauśalyenân-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyate*) ， 廣說 · 乃至修行一切菩薩摩訶薩行、諸佛無上正等菩提，隨其所應 · 皆當廣說 (*evaṃ yāvad aṣṭādaś'āveṇikeṣu buddha-*

⁶⁰ Cf. Kimura, VI-VIII, p. 105; Conze 1975, p. 607.

dharmeṣu caran, buddha-dharmān na sam-anu-paśyati, yo vā bhāvayati, yad vā bhāvayati, tad api na sam-anu-paśyati, nāpy anyatraiteṣu dharmeṣu carati, tadā bodhisattvo mahāsattva ut-sahate bodhi-mārge caritum. evaṃ khalu subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyām upāya-kausālyenān-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyate) 。 」

[403a20] 爾時 (*atha khalv*) ， 具壽舍利子 (*āyusmān śāriputro*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) ： 「 世尊！云何 (*katham bhagavan*) · 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) · 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyām caran*) ， 勇猛正勤修菩提道 (*dāne yogam ā-padyate*) ？ 」

10 [403a22] (*evaṃ ukte*) 佛告舍利子 (*bhagavān āyusmantam śāriputram etad avocat*) ： 「 (*iha śāriputra*) 若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) · 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāñ carann*) ， 方便善巧 (*upāya-kausālyena*) ， 不和合色 (*rūpaṃ na yojayati*) 、 受、想、行、識，不離散色 (*na vi-yojayati.*) (*tat kasya hetoḥ? tathā hi rūpasya sva-bhāvo nāsti, yo yojayati vā vi-yojayati vā*) 、 受

15 (*vedanā*) 、 想 (*saṃjñā*) 、 行 (*saṃskārā*) 、 識 (*vijñānaṃ na yojayati na vi-yojayati.*) (*tat kasya hetoḥ? tathā hi vijñānasya sva-bhāvo nāsti, yo yojayati vā vi-yojayati vā*) ； 不和合眼處 · 乃至意處，不離散眼處 · 乃至意處；不和合色處 · 乃至法處，不離散色處 · 乃至法處；不和合眼界 · 乃至眼界，不離散眼界 · 乃至眼界；不和合色界 · 乃至法界，不離散色界 · 乃至法界；不和合眼識界 · 乃至意識界，不離散眼識界 · 乃至意識界；不和合眼觸 · 乃至意觸，不離散眼觸 · 乃至意觸；不和合眼觸為緣所生諸受 · 乃至意觸為緣所生諸受，不離散眼觸為緣所生諸受 · 乃至意觸為緣所生諸受；不和合地界 · 乃至識界，不離散地界 · 乃至識界；不和合因緣 · 乃至增上緣，不離散因緣 · 乃至增上緣；不和合從緣所生諸法，不離散從緣所生諸法；不和合無明 · 乃至老死，不離散無明 · 乃至老死。所以者何？如是諸法，

20 皆無自性可合、離故。

[403b09] 舍利子！若菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時，方便善巧，不和合布施波羅蜜多 (*evaṃ na dāna-pāramitā*) · 乃至 (*na śīla-pāramitā na kṣānti-pāramitā na vīrya-pāramitā na dhyāna-pāramitā*) 般若波羅蜜多，不離散布施波羅蜜多 · 乃至般若波羅蜜多 (*na prajñāpāramitā yojayati na vi-yojayati.*) (*tat kasya hetoḥ? tathā hy asyāḥ sva-bhāvo nāsti, yo yojayati vā vi-yojayati vā*) ； (*evaṃ skandha-dhātv-āyatanāni*) 不和合內空 · 乃至無性自性空，不離散內空 · 乃至無性自性空；不和合真如 · 乃至不思議界，不離散真如 · 乃至不思議界；不和合苦、集、滅、道聖諦，不離散苦、集、滅、道聖諦；不和合四念住 · 乃至八聖道支，不離散四念住 · 乃至八聖道支 (*na pratītya-sam-ut-pādo na pratītya-sam-ut-pādāṅgāni na sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyā dharmā nādhy-ātma-śūnyatā na bahirdhā-śūnyatā nādhy-ātma-bahirdhā-śūnyatā na yāvad a-bhāva-sva-bhāva-śūnyatā*) ； 不和合四靜慮、四無量、四無色定，不離散四靜慮、四無量、四無色定；不和合八解脫 · 乃至十遍處，不離散八解脫 · 乃至十遍處 (*nā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattayo n' ārya-*

30

35

satyāni (PSP_6-8:107)) ; 不和合空、無相、無願解脫門，不離散空、無相、無願解脫門 (*na śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāni*) (*na vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇi-mukhāni*) ; 不和合淨觀地·乃至如來地，不離散淨觀地·乃至如來地；不和合極喜地·乃至法雲地，不離散極喜地·乃至法雲地；不和合一切陀羅尼門、三摩地門，不離散一切陀羅尼門、三摩地門；不和合五眼、六神通，不離散五眼、六神通；不和合如來十力·乃至十八佛不共法，不離散如來十力·乃至十八佛不共法；不和合三十二大士相、八十隨好，不離散三十二大士相、八十隨好；不和合無忘失法、恒住捨性，不離散無忘失法、恒住捨性；不和合一切智、道相智、一切相智，不離散一切智、道相智、一切相智；不和合預流果·乃至獨覺菩提，不離散預流果·乃至獨覺菩提；不和合一切菩薩摩訶薩行，不離散一切菩薩摩訶薩行；不和合諸佛無上正等菩提，不離散諸佛無上正等菩提 (*nābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmā yojayanti na vi-yojayanti*) 。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? 如是諸法，皆無自性可合、離故 (*tathā hi buddha-dharmānām sva-bhāvo nāsti, yo yojayati vā vi-yojayati vā*) 。

15 [403c09] 如是，舍利子！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，勇猛正勤修菩提道。」

[403c11] 時，舍利子復白佛言 (*sāriputra āha*) : 「若 (*yadi*) (*bhagavan*) 一切法都無自性可合、離者 (*na kasya-cid dharmasya sva-bhāvaḥ saṃ-vidyate yo yojayati vā vi-yojayati vā*) ，云何 (*katham*) · 菩薩摩訶薩·引發般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyā abhi-nir-hāro bhavati*) ，於中修學 (*yatra bodhisattvena mahāsattvena śikṣitavyam*) ? 世尊！若菩薩摩訶薩·不學般若波羅蜜多，終不能得所求無上正等菩提 (*na hy a-śikṣitvā prajñāpāramitāyām śakyā bodhisattvena mahāsattvenân-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir abhi-saṃ-boddhum*) 。

[403c15] 佛告舍利子 (*bhagavān āha*) : 「如是 (*evam etac*) ， (*chāriputra*) 如是 (*evam etat*) ，如汝所說 (*yathā vadasi*) 。若菩薩摩訶薩·不學般若波羅蜜多，終不能得所求無上正等菩提 (*na śakyā 'śikṣitvā prajñāpāramitāyām bodhisattvena mahāsattvenân-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir abhi-saṃ-boddhum*) 。舍利子！諸菩薩摩訶薩，要學般若波羅蜜多，乃能證得所求無上正等菩提。舍利子！諸菩薩摩訶薩，所求無上正等菩提，要有方便善巧，乃能證得；非無方便善巧·而能證得。

[403c21] 舍利子！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時 (*yadi khalūpāya-kausalyena śāriputra bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyām caran*) ，若見有法自性可得 (*kasya-cid dharmasya sva-bhāvam upa-labhate*) ，則應可取 (*grhnāti*) ; 不見有法自性可得 (*atha na labhate*) ，當何所取 (*tat kiṃ grahīṣyati*) ? 所謂·不取此是般若波羅蜜多 (*iyam prajñāpāramitā*) ·乃至 (*iyam dhyāna-pāramitā iyam vīrya-pāramitā iyam kṣānti-pāramitā iyam śīla-pāramitā*) 布施波羅蜜多 (*iyam dāna-pāramitā*) ; 此是色 (*idaṃ rūpam*) ·乃至 (*iyam vedanā iyam saṃjñā ime saṃskārā*) 識 (*idaṃ vijñānam*) ; 此是眼處·乃至意處；此是色處·乃至法處；此是眼界·

乃至眼界；此是色界·乃至法界；此是眼識界·乃至意識界；此是眼觸·乃至意觸；此是眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受；此是地界·乃至識界；此是因緣·乃至增上緣；此是從緣所生諸法(*ime skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādāḥ*)；此是無明·乃至老死(*imāni pratītya-sam-ut-pādāṅgāni*)；此是內空·

5 乃至無性自性空(*imāḥ pāramitā imāḥ śūnyatā*)；此是真如·乃至不思議界；此是苦、集、滅、道聖諦；此是四念住·乃至八聖道支；此是四靜慮、四無量、四無色定；此是八解脫·乃至十遍處；此是空、無相、無願解脫門(*ime bodhi-pakṣyā dharmā imāny ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni, imāḥ śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñāḥ*)；此是淨觀地·乃至如

10 來地；此是極喜地·乃至法雲地；此是一切陀羅尼門、三摩地門；此是五眼、六神通；此是如來十力·乃至十八佛不共法(*ime daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmā*)；此是三十二大士相、八十隨好；此是無忘失法、恒住捨性；此是一切智、道相智、一切相智；此是預流果·乃至獨覺菩提；此是一切菩薩摩訶薩行；此是諸佛無上正等菩提(*iyam an-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir iti*)；

15 此是異生、此是聲聞、此是獨覺、此是菩薩、此是如來。

第二分·無闕品·第七十九之二⁶¹

[404a23] 舍利子！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多，如實了知一切法性皆不可取(*imān dharmān bodhisattvo mahāsatvo nōpa-labhate, tat kiṃ grahīṣyaty?*)，

20 所謂·般若波羅蜜多(*a-grāhyā śāriputra prajñāpāramitā*)·乃至(*a-grāhyā dhyāna-pāramitā, a-grāhyā vīrya-pāramitā, a-grāhyā kṣānti-pāramitā, a-grāhyā śīla-pāramitā*)

布施波羅蜜多皆不可取(*a-grāhyā dāna-pāramitā*)，色·乃至識亦不可取，眼處·乃至意處亦不可取，色處·乃至法處亦不可取，眼界·乃至眼界亦不可取，色界·乃至法界亦不可取，眼識界·乃至意識界亦不可取，眼觸·乃至意觸亦不可取，

25 眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受亦不可取，地界·乃至識界亦不可取，因緣·乃至增上緣亦不可取，從緣所生諸法亦不可取，無明·乃至老死亦不可取，內空·乃至無性自性空亦不可取(*a-grāhyāḥ sarva-śūnyatā*)，真如·乃至不思議界亦不可取，苦、集、滅、道聖諦亦不可取，四念住·乃至八聖道支亦不可取，四靜慮、四無量、四無色定亦不可取，八解脫·乃至十遍處亦不可取(*a-grāhyā*

30 *bodhi-pakṣyā dharmā, a-grāhyāny ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāny*)，空、無相、無願解脫門亦不可取(*a-grāhyāḥ śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñāḥ*)，淨觀地·乃至如來地亦不可取，極喜地·乃至法雲地亦不可取，一切陀羅尼門、三摩地門亦不可取，五眼、六神通亦不可取，如來十力·乃至十八佛不共法亦不可取(*a-grāhyā daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-*

35 *vid-āveṇika-buddha-dharmā*)，三十二大士相、八十隨好亦不可取，無忘失法、恒住捨性亦不可取，一切智、道相智、一切相智亦不可取，預流果·乃至獨覺菩提

⁶¹ Cf. Kimura, VI-VIII, p. 107; Conze 1975, p. 608.

亦不可取，一切菩薩摩訶薩行亦不可取，諸佛無上正等菩提亦不可取，一切異生、聲聞、獨覺、菩薩、如來亦不可取。

[404b18] 舍利子！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多，如實了知一切法性不可取故，於一切法得無障礙。舍利子！此不可取波羅蜜多，即是無障波羅蜜多。

- 5 如是無障波羅蜜多，即是般若波羅蜜多（*iyam śāriputra prajñāpāramitā 'grāhya-pāramitā yad-uta prajñāpāramitā*）。諸菩薩摩訶薩，應於中學（*atra bodhisattvena mahāsattvena śikṣitavyam*）。

- 舍利子！若菩薩摩訶薩，能於中學（*yatra śikṣamāṇo bodhiattvo mahāsattvaḥ*），於一切法都無所得，尚不得學（*śiksām api na lapsyate, (PSP_6-8:108)*），況得無上
10 正等菩提（*kutaḥ punar bodhiṃ*）！況得般若波羅蜜多（*kutaḥ punaḥ prajñāpāramitām*）！況得異生、聲聞、獨覺、菩薩、佛法（*kutaḥ punar bodhisattva-dharmān, kutaḥ punaḥ pratyekabuddha-dharmān, kutaḥ punaḥ śrāvaka-dharmān, kutaḥ punaḥ pṛthag-jana-dharmān*）！

- 何以故（*tat kasya hetoḥ*）？舍利子！無有少法實有自性（*tathā hi śāriputra na kasya-cid dharmasya sva-bhāvo vidyate*）。於無自性一切法中（*evam a-bhāva-sva-bhāvānām sarva-dharmānām*），何等是異生法（*katamaḥ pṛthag-jana-dharmaḥ*）？何等是預流法（*katamaḥ srota-ā-pannaḥ*）？何等是一來法（*katamaḥ sakṛd-ā-gāmī*）？何等是不還法（*katamo 'n-ā-gāmī*）？何等是阿羅漢法（*katamo 'rhan*）？何等是獨覺法（*katamaḥ pratyekabuddhaḥ*）？何等是菩薩法（*katamo bodhisattvaḥ*）？何等是如來法（*katamaḥ samyak-saṃ-buddhaḥ*）？
20

- 舍利子！如是諸法，既不可得，依何等法，可施設有補特伽羅？補特伽羅既不可得（*yadīme pudgalā nōpa-labhyante*），云何可說此是異生（*tadā kuta ete dharmāḥ prādur-bhaviṣyanti, yeṣu dharmeṣu nir-diśyate pṛthag-jano vā*）；此是預流（*srota-ā-panno vā*）；此是一來（*sakṛd-ā-gāmī vā*）；此是不還（*'n-ā-gāmī vā*）；
25 此是阿羅漢（*'rhan vā*）；此是獨覺（*pratyekabuddho vā*）；此是菩薩（*bodhisattvo vā*）；此是如來（*samyak-saṃ-buddho vā*）？」

- [404c05] 時，舍利子白言（*śāriputra āha*）：「世尊！若一切法都無自性、皆非實有（*a-vastukānām bhagavan sarva-dharmānām*），依何等事，而可了知（*kutaḥ ā-gamaḥ pra-jñāyate*）此是異生（*ayam pṛthag-jano*）；此是異生法？廣說（*'yam srota-ā-panno 'yam sakṛd-ā-gāmy ayam an-ā-gāmy ayam arhann ayam pratyekabuddho 'yam bodhisattvo*）·乃至此是如來（*'yam tathāgato 'rhan samyak-saṃ-buddhaḥ*）；此是如來法？」
30

- [404c08]（*evam ukte*）佛告舍利子（*bhagavān āyusmantam śāriputram etad avocat*）：「於汝意云何，為實有色，或曾、或當（*kiṃ nu śāriputra rūpasya vastv asti bhūtam bhavyam*）·如諸愚夫、異生執不（*yathā bāla-pṛthag-jano 'bhi-ni-viṣṭaḥ*）？為實有受、想、行、識，或曾、或當·如諸愚夫、異生執不？如是·乃至為實有一切菩薩摩訶薩行，或曾、或當·如諸愚夫、異生執不？為實有諸佛無上正等菩
35

提，或曾、或當·如諸愚夫、異生執不？為實有異生、預流、一來、不還、阿羅漢、獨覺、菩薩、如來，或曾、或當·如諸愚夫、異生執不？」

[404c16] 舍利子言 (*śāriputra āha*) : 「不也 (*no*) 。世尊 (*bhagavan*) ! 但 (*naitat su-gatānyatra*) 由顛倒 (*vi-pary-astāś cittah*) , 愚夫、異生 (*prthag-jano*) 有如是執 (*rūpam ity abhi-ni-viṣṭo. vedanāyāḥ samjñāyāḥ saṃskārāṇām*) 。

bhagavān āha: kiṃ nu śāriputra vijñānasya vastv asti bhūtaṃ bhavyaṃ, yathā bāla-prthag-jano 'bhi-ni-viṣṭah?

śāriputra āha: no, bhagavan. naitat su-gatānyatra vi-pary-asta-cittah prthag-jano vijñānam ity abhi-ni-viṣṭah.

10 *bhagavān āha: kiṃ punaḥ śāriputra yāvat sarva-dharmāṇāṃ vastv asti bhūtaṃ bhavyaṃ, yathā bāla-prthag-jano 'bhi-ni-viṣṭah?*

śāriputra āha: no, bhagavan. naitat su-gatānyatra vi-pary-asta-cittah prthag-jano yāvat sarva-dharmā ity abhi-ni-viṣṭah.

[404c17] 佛告舍利子 (*bhagavān āha*) : 「 (*evam eva, śāriputra.*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) , 行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ carann*) , 方便善巧，雖觀諸法都無自性、皆非實有 (*upāya-kausālyenā-vastukān dharmān paśyann*, (PSP_6-8:109)) , 而依世俗·求趣無上正等菩提 (*an-ut-tarāyāṃ samyak-saṃbodhau pra-sṭhitah*) , 為諸有情方便宣說，令得正解·離諸顛倒。」

[404c21] 時 (*evam ukte*) , 舍利子 (*āyusmān śāriputro*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「云何 (*katamaṃ*) · (*bhagavan*) 菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，方便善巧，雖觀諸法都無自性、皆非實有 (*bodhisattvasya mahāsattvasyōpāya-kausālyenā-vastukān sarva-dharmān paśyann*) , 而依世俗·求趣無上正等菩提 (*an-ut-tarāyāṃ samyak-saṃbodhau saṃ-pra-sṭhitah*) , 為諸有情方便宣說，令得正解·離諸顛倒？」

25 [404c25] (*evam ukte*) 佛告舍利子 (*bhagavān āyusmantam śāriputram etad avocat*) : 「 (*iha śāriputra*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) , 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*) , 成就如是方便善巧，謂·都不見有少實法可於中住 (*na kasya-cid dharmasya vastu sam-anu-paśyati*) ; 由於中住，而有罣礙 (*yatra vastūni prati-hanyeta*) ; 由罣礙故 (*yatra prati-hanyamāna*) , 而有退沒 (*ā-līyeta*) ; 由退沒故 (*ā-līyamānaḥ*) , 心便劣弱 (*saṃ-sīdet*) ; 心劣弱故，便生懈怠 (*kausīdyam ā-padyeta*) 。

[404c29] (*tasmāt tarhi*) 舍利子 (*śāriputra*) ! 以一切法都無實事，離我、我所，皆以無性而為自性，本性空寂、自相空寂 (*a-vastukā a-jīvā nir-jīvā a-bhāva-śva-bhāvāḥ pra-kṛti-sūnyāḥ sarva-dharmāḥ*) , 唯有一切愚夫、異生迷謬顛倒 (*anyatra sa-mohena sattvā*) , 執著色蘊·乃至識蘊 (*abhi-ni-viṣṭāḥ skandheṣu vā*) , 執著眼處·乃至意處，執著色處·乃至法處 (*dhātuṣu vā*) , 執著眼界·乃至眼界，執著色界·乃至法界，執著眼識界·乃至意識界 (*āyataneṣu vā*) , 執著眼觸·乃至意觸，執著眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受，執著地界·乃至識界，執

著因緣·乃至增上緣，執著從緣所生諸法 (*pratītya-sam-ut-pādeṣu*)，執著無明·乃至老死 (*pratītya-sam-ut-pādāṅgeṣu vā*)，執著布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多，執著內空·乃至無性自性空，執著真如·乃至不思議界，執著苦、集、滅、道聖諦，執著四念住·乃至八聖道支，執著四靜慮、四無量、四無色定，執著八
5 解脫·乃至十遍處，執著空、無相、無願解脫門，執著淨觀地·乃至如來地，執著極喜地·乃至法雲地，執著一切陀羅尼門、三摩地門，執著五眼、六神通，執著如來十力·乃至十八不共法，執著三十二大士相、八十隨好，執著無忘失法、恒住捨性，執著一切智、道相智、一切相智，執著預流果·乃至獨覺菩提，執著一切菩薩摩訶薩行，執著諸佛無上正等菩提，執著異生、預流、一來、不還、阿
10 羅漢、獨覺、菩薩、如來。

[405a22] 由是因緣 (*tad*)，諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，觀一切法都無實事，離我、我所，皆以無性而為自性 (*prajñāpāramitāyāṃ carann, abhāva-sva-bhāvān sarva-dharmān sam-paśyamānaḥ*)，本性空寂 (*pra-kṛti-sūnyān*)、自相空寂 (*sva-lakṣaṇa-sūnyān*)，行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，
15 自立如幻師 (*māyā-kāra-sa-dṛśam ātmānam adhi-ṣṭhāya*)，為有情說法 (*sattvānāṃ dharmam deśayati*)，諸慳貪者 (*ye sattvā matsariṇas*)·為說布施 (*teṣāṃ dāna-kathāṃ karoti*)，諸破戒者 (*duḥ-śīlānāṃ*)·為說淨戒 (*śīla-kathāṃ karoti*)，諸忿恚者 (*vy-ā-panna-cittānāṃ*)·為說安忍 (*kṣānti-kathāṃ karoti*)，諸懈怠者 (*kuśīdānāṃ*)·為說精進 (*vīrya-kathāṃ karoti*)，諸散亂者 (*vi-kṣipta-cittānāṃ*)·
20 為說靜慮 (*dhyāna-kathāṃ karoti*)，諸愚癡者 (*duḥ-prajñānāṃ*)·為說般若 (*prajñā-kathāṃ karoti*)。是菩薩摩訶薩，安立有情，令住布施 (*yadā te sattvā dāne prati-ṣṭhitā bhavanti*)·乃至 (*śīle kṣāntau vīrye dhyāne*) 般若波羅蜜多已 (*prajñāyāṃ prati-ṣṭhitā bhavanti*)，復為宣說 (*tadā teṣāṃ sattvānāṃ anu-śāsanīm kathāṃ karoty*) 能出生死·殊勝聖法 (*āryāṃ nair-yāṇikīm*)，令諸有情依之修學 (*yayā kathayā*)，
25 或得預流果 (*srota-ā-patti-phalam anu-pr'āpnuvanti*)，或得一來果 (*sakṛd-ā-gāmi-phalam*)，或得不還果 (*an-ā-gāmi-phalam*)，或得阿羅漢果 (*arhattvaṃ pr'āpnuvanti*)，或得獨覺菩提 (*pratyekāṃ bodhiṃ pr'āpnuvanti*)，或入菩薩正性離生，或住菩薩摩訶薩地，或證無上正等菩提 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnuvanti*)。』

[405b05] 時 (*atha khalv*)，舍利子 (*āyusmān śāriputro*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*)：「 (*kiṃ bhagavan*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattva*)·行深般若波羅蜜多時，云何不名有所得者 (*aupa-lambhiko*)——謂·諸有情·實無
30 所有 (*'-sam-vidyamānāṃ sattvān*)，而令安住布施波羅蜜多 (*dāne ni-yojayati*)·乃至 (*śīle ni-yojayati, kṣāntau ni-yojayati, vīrye ni-yojayati, dhyāne ni-yojayati*) 般若波羅蜜多 (*prajñāyāṃ ni-yojayati*)，復為宣說·能出生死·殊勝聖法 (*ut-tare c' ācāryā nair-yāṇikīm kathāṃ karoti*)， (*yayā kathayā*) 或令得預流果 (*srota-ā-patti-phalam pr'āpnuvanti*)，乃至 (*sakṛd-ā-gāmi-phalam an-ā-gāmi-phalam arhattvaṃ pr'āpnuvanti, pratyeka-bodhiṃ pr'āpnuvanti*) 或令證得無上正等菩提 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnuvanti* (PSP_6-8:110)) ？」

[405b10] (evam ukte) 佛告舍利子 (bhagavān āyusmantam sārīputram etad avocat) : 「(na khalu punaḥ sārīputra) 諸菩薩摩訶薩 (bodhisattvasya mahāsattvasya) · 行深般若波羅蜜多時 (prajñāpāramitāyām carataḥ) , 於諸有情 (kaś-cid) , 非有所得 (upa-lambhaḥ) 。何以故 (tat kasya hetoḥ) ? (tathā hi) 舍利子 (sārīputra) ! 是菩薩摩訶薩 (bodhisattvo mahāsattvaḥ) , 行深般若波羅蜜多時 (prajñāpāramitāyām caran) , 不見·有情少實可得 (na kañ-cit sattvam upa-labhate) , 唯有 (nyatra) 世俗假說·有情 (saṃ-vṛtti-saṃ-ketena vy-ava-harati) 。

(tac) 舍利子 (chārīputra) ! 是菩薩摩訶薩 (bodhisattvo mahāsattvo) , 行深般若波羅蜜多時, 安住二諦 (dvābhyām satyābhyām sthitvā) , 為諸有情 (sattvānām) 宣說正法 (dharmaṃ deśayati) 。何謂二諦? 一、世俗諦。二、勝義諦。

(na hi) 舍利子 (sārīputra) ! 雖二諦中 (dvābhyām satyābhyām) , 有情 (sattva) · 施設, 俱不可得 (upa-labhyate na sattva-prajñaptih) ; 而 (api tu khalu) 諸菩薩摩訶薩 · 行深般若波羅蜜多時, 方便善巧 (upāya-kauśalyena bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyām caran) , 為諸有情 (sattvānām) 宣說正法 (dharmaṃ deśayati) ; (tat) 令諸有情 (te sattvā) , 聞正法已, 於現法中 (dṛṣṭa eva dharma) , 尚不得我 (ātmānam nōpa-labhante) , 何況 (prāg eva) 當得所求果證 · 及能得者 (yaḥ pr'āpayiṣyati, yena vā pr'āpayiṣyati) !

如是 (evam khalu) , 舍利子 (sārīputra) ! 諸菩薩摩訶薩 (bodhisattvo mahāsattvaḥ) · 行深般若波羅蜜多時 (prajñāpāramitāyām carann) , 方便善巧 (upāya-kauśalyena) , 雖為有情 (sattvānām) 宣說正法 (dharmaṃ deśayati) , 令修正行 · 得所證果, 而心於彼 · 都無所得, 達一切法不可得故。」

[405b25] 爾時 (evam ukte) , 具壽舍利子 (āyusmān sārīputro) 白佛言 (bhagavantam etad avocat) : 「世尊! 此諸菩薩摩訶薩 (mahōt-pādo batāyam bhagavan bodhisattvo mahāsattvo) , 雖於諸法 · 不得一性 (na ca nāma bhagavan kasya-cid dharmasyaikatvaṃ vā) , (nānātvaṃ vā) 不得異性 (prthaktvaṃ vā upa-labhate) , 不得總性, 不得別性, 而被如是大功德鎧 (evam-rūpaṃ ca saṃ-nāhaṃ saṃ-nahyate) 。由被如是大功德鎧 (yena saṃ-nāhena saṃ-nahya) , 不現欲界 (na kāma-dhātau dṛśyate) , 不現色界 (na rūpa-dhātau dṛśyate) , 不現無色界 (n'ārūpya-dhātau dṛśyate) , 不現有為界 (na saṃskāra-dhātau dṛśyate) , 不現無為界 (nā-saṃs-kṛta-dhātau dṛśyate) 。雖化有情 · 令出三界 (sattvāṃś ca trai-dhātukān mocayati) , 而於有情 (na ca sattvaṃ) 都無所得, 亦復不得有情施設 (sattva-prajñaptim upa-labhate) 。有情施設不可得故 (sattvā-prajñaptiā) , 無縛 (sattvā-bandhaḥ) · 無脫 (sattvā-mokṣaḥ) 。無縛 · 脫故 (sattvā-bandhā-mokṣād) , 無染 · 無淨 (a-saṃ-kleśā-vy-ava-dānam) 。無染 · 淨故 (a-saṃ-kleśā-vy-ava-dānān) , 諸趣差別不可了知 (na gati-saṃ-bhedaḥ pra-jñāyate) 。諸趣差別不可了知故 (gati-saṃ-bhedaṭayā) , 無業 (na karma) · 無煩惱 (na saṃ-kleśaḥ) 。無業 · 煩惱故 (a-karmā-saṃ-kleśasya) , 亦無異熟果 (kuto vi-pāko bhaviṣyati) 。既無異熟果

(yena vi-pāken')，如何得有·我(ātmanā)及有情(sattvāḥ)·流轉諸趣(pañca-gatike saṃsāre)·現三界等種種差別(saṃ-dṛśyeran)？」

[405c06] (evam ukte) 佛告舍利子(bhagavān āyusmantam sārīputram etad avocat)：「如是(evam etad)，(chārīputra)如是(evam etad)，如汝所說(yathā vācam bhāṣase)。舍利子！若(sacet)諸有情，先有(pūrvaṃ sattva-bhāvo 'bhaviṣyat)，後無(paścād a-bhāvas)，(tadā syād eṣa doṣaḥ)；菩薩(bodhisattvo 'pi)、諸佛(tathāgato 'pi)，(pūrva-bhāvo 'bhaviṣyat, paścād a-bhāvas)應有過失(tadā syād eṣa doṣaḥ)；若諸趣生死(pañca-gatiko vā saṃsāraḥ)，先有(pūrva-bhāvo 'bhaviṣyat)，後無(paścād a-bhāvas)，則菩薩、諸佛·亦有過失(tadā syād eṣa doṣaḥ)。先無、後有，理·亦不然。

是故(yasmāt tarhi)，舍利子(sārīputra)！若佛出世(ut-pādād vā tathāgatānām)，若不出世(an-ut-pādād vā tathāgatānām)——法相·常住(sthitaiva)，真如、法界、不虛妄性·終無改轉。以一切法·法性(eṣā dharmāṇām dharmatā)、法界(dharma-dhātur)、法住(dharma-sthititā)、法定(dharma-ni-yāmatā)、真如(tathatā)、實際、不虛妄性('n-anya-tathatā)、不變異性，猶如虛空。此中(tatra)，尚無我(n'ātmā)等·可得(na sattvo na jīvo na jantur (PSP_6-8:111) na poṣo na puruṣo na pudgalo na manu-jo na mānava na kārako na vedako na jānako na paśyakaḥ)，況有色(tat kuto rūpaṃ bhaviṣyati)等·諸法可得(kuto vedanā, kutah saṃjñā, kutah saṃskārāḥ, kuto vijñānam iti bhaviṣyati, kutah skandha-dhātv-āyatanāni, kutah pratītya-sam-ut-pādaḥ, kutah pratītya-sam-ut-panna-dharmāḥ, kutah pratītya-sam-ut-pādāṅgāni bhaviṣyanty)！既無色等諸法可得(a-satām eṣām dharmāṇām)，云何當有諸趣生死(kutah pañca-gatikah saṃsāro bhaviṣyati)？諸趣生死·既不可得，云何當有成熟有情，令其解脫(yataḥ sattvāḥ pari-mocayitavyāḥ syur)？唯·依世俗假說為有。

[405c17] (yasmāt tarhi) 舍利子(sārīputra)！諸菩薩摩訶薩，從過去佛·聞一切法自性皆空——但諸有情顛倒執著——聞已(ime dharmā īdrśāḥ sva-bhāva-sūnyās tad bodhisattvo mahāsattvaḥ pūrvakāṇām buddhānām bhagavatām antikāc chrutvā)，如實繫念思惟，為脫有情顛倒執著，求趣無上正等菩提('n-ut-tarāyām samyak-saṃ-bodhau saṃ-pra-sthito)。於求趣時，不作是念：『我於此法已得、當得(na cātra kaś-cid dharma-sva-bhāvo, yam upa-labhate)，令彼有情已度、當度·所執著處·生死眾苦(yo vā śakyo 'dhi-moktuṃ, yatra bāla-prthag-janā abhi-ni-viṣṭā anyatra vi-pary-āse)。』

[405c22] 舍利子！是菩薩摩訶薩，為脫有情顛倒執著，被功德鎧(tad bodhisattvo mahāsattvaḥ saṃ-nāhaṃ saṃ-nahyate)，大誓莊嚴，勇猛正勤，無所顧戀(yena saṃ-nāhena saṃ-nahya)，不退無上正等菩提(na praty-ud-ā-vartate 'n-ut-tarāyām samyak-saṃ-bodhau)，常於菩提不起猶豫，謂：『我當證、不當證耶(mayā nābhi-saṃ-boddhavyā 'n-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir)？』但正念言：『我定當證所求無上正等菩提(abhi-saṃ-bodhavyaivān-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir)，

(*abhi-saṃ-budhya ca*) 作諸有情真實饒益，謂·令解脫迷謬顛倒·諸趣往來·受生死苦 (*dharmenārthaṃ kariṣyāmi, yenārthena sattvān vi-pary-āsāt parimocayiṣyāmi*)。』舍利子！諸菩薩摩訶薩，雖脫有情迷謬顛倒·諸趣生死，而無所得，但依世俗·說有是事。

- 5 [405c29] 舍利子！如 (*tad-yathā 'pi nāma śāriputra*) 工幻師或彼弟子 (*māyā-kāra-nir-mitaḥ puruṣo*)，依帝網術，化作無量、百、千、俱胝·諸有情類 (*bahūni prāṇi-koṭi-niyuta-sata-sahasrāṅy abhi-nir-mimīte*)，(*abhi-nir-māya*) 復化種種上妙飲、食，施·化有情，皆令飽滿 (*pra-bhūtena khādanīya-bhojanīya-svādanīyena saṃ-tarpyayet*)。作是事已，歡喜唱言 (*saṃ-tarpyaivam udānam udānayed*)：『我已獲得廣大福聚 (*bahu me puṇyaṃ pra-sūtam iti*)。』於意云何 (*tat kiṃ manyase*)，是工幻師或彼弟子，實令有情得飽滿不 (*śāriputrāpi nu tatra kaś-cid bhojito vā saṃ-tarpito vā bhavet*)？』

[406a05] 舍利子言 (*śāriputra āha*)：「不也 (*no*)。世尊 (*bhagavan*)！」

- [406a05] 佛告舍利子 (*bhagavān āha*)：「諸菩薩摩訶薩，亦復如是 (*evam eva śāriputra bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，從初發心 (*prathama-cittōt-pādam up'ādāya*)，為欲饒益諸有情故，修行布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多 (*ṣaṭsu pāramitāsu caran*)，安住內空·乃至無性自性空，安住真如·乃至不思議界，安住苦、集、滅、道聖諦，修行四念住·乃至八聖道支，修行四靜慮 (*caturṣu dhyāneṣu*)、四無量 (*caturṣv a-pra-māṇeṣv*)、四無色定 (*ārūpya-sam-ā-pattiṣu*) (*caturṣu smrty-upa-sthāneṣu caturṣu samyak-pra-hāṇeṣv ṛddhi-pādeṣu pañcēndriyeṣu pañcasu baleṣu saptasu bodhy-aṅgeṣu āryāṣṭāṅge mārge*)，修行八解脫·乃至十遍處，修行空、無相、無願解脫門 (*sarva-śūnyatāsu śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣv aṣṭasu vi-mokṣa-mukheṣu navasv anu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattiṣu*)，修行極喜地·乃至法雲地，修行一切陀羅尼門、三摩地門，修行五眼、六神通 (*pañcasv abhi-jñāsu sarva-samādhiṣu sarva-dhāraṇī-mukheṣu*)，修行如來十力 (*daśasu tathāgata-baleṣu*)·乃至 (*daśasu bodhisattva-bhūmiṣu caturṣu vaiśāradyeṣu catasṛṣu prati-saṃ-vitsu* (PSP_6-8:112)) 十八不共法 (*aṣṭādaśasv āveṇika-buddha-dharmeṣu*)，修行三十二大士相、八十隨好，修行無忘失法、恆住捨性，修行一切智、道相智、一切相智，(*mahā-maitryāṃ mahā-karuṇāyāñ caran*) 圓滿菩薩大菩提道 (*bodhi-mārgāṃ ca pari-pūrayati*)，成熟有情，嚴淨佛土 (*buddha-kṣetraṃ ca pari-śodhayati, sattvāmś ca pari-pācayati*)。

[406a17] 舍利子！諸菩薩摩訶薩，雖作是事，而於有情及一切法都無所得 (*na ca kañ-cit sattvam upa-labhate*)，不作是念：『我以此法調伏如是諸有情類，令其遠離顛倒執著，不復輪迴諸趣生死 (*yam upa-labhya vi-nayet*)。』」

- 35 [406a22] 爾時 (*atha khalv*)，具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*)：「世尊！何謂 (*katamo bhagavan*) 菩薩大菩提道 (*bodhisattvasya mahāsattvasya bodhi-mārgo*)——諸菩薩摩訶薩，修行此道 (*yatra bodhisattvena mahāsattvena caratā*)，方便善巧，成熟有情 (*sattvāḥ pari-*

pācayitavyāḥ)，嚴淨佛土 (*buddha-kṣetraṃ ca pari-śodhayitavyam*)，疾證無上正等菩提？」

[406a24] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) :

「 (*iha subhūte*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，從初發心 (*prathamacittôt-pādam up'ādāya*)，所行布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāyāṃ caran*) · 乃至 (*śīla-pāramitāyāṃ caran, kṣānti-pāramitāyāṃ caran, vīrya-pāramitāyāṃ caran, dhyāna-pāramitāyāṃ caran*) 般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，所行內空 (*adhy-ātma-sūnyatāyāṃ caran*) · 乃至 (*bahirdhā-sūnyatāyāṃ caran, adhy-ātma-bahirdhā-sūnyatāyāṃ caran, yāvad*) 無性自性空 (*a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatāyāṃ caran*)，所行真如 · 乃至不思議界，所行苦、集、滅、道聖諦，所行四念住 · 乃至八聖道支 (*smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhyāṅga-mārgeṣu caran*)，所行四靜慮、四無量、四無色定，所行八解脫 · 乃至十遍處 (*ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu caran*)，所行空、無相、無願解脫門 (*sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñāsu caran*)，所行極喜地 · 乃至法雲地，所行一切陀羅尼門、三摩地門，所行五眼、六神通，所行如來十力 · 乃至十八佛不共法 (*daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmeṣu caran*)，所行無忘失法、恆住捨性，所行一切智、道相智、一切相智，及餘無量、無邊佛法，皆是菩薩大菩提道。諸菩薩摩訶薩，修行此道，方便善巧，成熟有情 (*sattvān pari-pācayati*)，嚴淨佛土 (*buddha-kṣetraṃ ca pari-śodhayati*)，疾證無上正等菩提，而無有情、佛土等想。」

[406b08] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「云何 (*katham*) · (*bhagavan*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*) · 修行布施波羅蜜多時 (*dāna-pāramitāyāṃ caran*)，方便善巧，成熟有情 (*sattvān pari-pācayati*) ? 」

[406b10] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「 (*iha subhūte*) 有菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，修行布施波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，方便善巧，自行布施 (*dānaṃ dadāti*)，亦勸他行布施 (*sattvebhyo dānaṃ datvā*)，慇懃教誡、教授彼，言 (*evam ava-vadati*) : 『 (*iha*) 諸善男子 (*kula-putrā*) ! 勿著布施 (*mā dānaṃ ā-grahaṇato grahīṣyatha*) 。 若著布施 (*mā dān'ā-grahaṇa-grhīten'*)，當更受身 (*ātma-bhāvam abhi-ni-vartayiṣyatha*) ; 若更受身 (*yen' ātma-bhāvenābhi-ni-vartitena*)，由斯展轉當受無量猛利大苦 (*bahūni duṣkhāni praty-anubhaviṣyatha*) 。諸善男子 ! 勝義諦中，都無布施 (*nēha kula-putrā paramārthena dānaṃ*)，亦無施者 (*na dāna-patir*)、受者 (*na prati-grāhakaḥ*)、施物、及諸施果。如是諸法，皆本性空 (*sarva ete trayo dharmāḥ sūnyā*)。本性空中，無法可取 (*na ca pra-kṛti-sūnyā dharmān grhṇanty*)，諸法空性亦不可取 (*a-grāhyā sūnyatā.*) 』

如是 (*evam khalu*)，善現 (*subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*)，修行布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāyāṃ caran*)，雖於有情 · 自行於施 (*sattvebhyo dānaṃ dadāti*)，亦勸他施，而於布施 (*na cātra dānaṃ upa-labhate*)、施者 (*na*

dāna-patiṃ)、受者 (*na prati-grāhakam*)、施物、施果皆無所得。如是布施波羅蜜多，名無所得波羅蜜多 (*an-upa-lambha-pāramitaiṣā* (PSP_6-8:113) *yad-uta dāna-pāramitā*)。

善現！是菩薩摩訶薩 (*sa*)，於此諸法 (*dāna-dātr-prati-grāhakān*) 無所得時 (*an-upa-lambhamānaḥ*)，方便善巧，能化有情，住預流果 (*sattvān srota-ā-patti-phale ni-yojayati*)、或一來果 (*sakṛd-ā-gāmi-phale ni-yojayaty*)、或不還果 (*an-ā-gāmi-phale niyoyati*)、或阿羅漢果 (*arhattve ni-yojayati*)、或獨覺菩提 (*pratyekāyāṃ bodhau ni-yojayati*)，或趣無上正等菩提 (*an-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau ni-yojayati*)。如是 (*evaṃ khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*)，修行布施波羅蜜多時 (*dāna-pāramitāyāṃ caran*)，成熟有情 (*sattvān pari-pācayati*)，令獲勝利。

[406b26] 善現！是菩薩摩訶薩 (*sa*)，自行布施 (*ātmanā ca dānaṃ dadāti*)，亦勸他行布施 (*parāṃś ca dāne sam-ā-dāpayati*)，無倒稱揚行布除法 (*dānasya ca varṇaṃ bhāṣate*)，歡喜讚歎行布施者 (*ye 'pi cānye dānaṃ dadāti, teṣāṃ ca varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñāḥ*)。善現！是菩薩摩訶薩 (*tad bodhisattvo mahāsattva*)，如是施已 (*evaṃ-rūpaṃ dānaṃ datvā*)，或生剎帝利大族 (*kṣatriya-mahā-śāla-kulānāṃ vā saha-vratāyōpa-padyate*)，或生婆羅門大族 (*brāhmaṇa-mahā-śāla-kulānāṃ vā saha-vratāyōpa-padyate*)，或生長者大族，或生居士大族，豐饒財寶 (*gr̥ha-pati-mahā-śāla-kulānāṃ vā saha-vratāyōpa-padyate*)，或作小王，於小國土·富貴自在 (*koṭṭa-rājo vā bhavati*)，或作大王，於大國土·富貴自在，或作輪王，於四洲界·富貴自在 (*cakra-varti-rājyaṃ vā prati-labhate*)。

[406c03] 是菩薩摩訶薩 (*sa*)，生如是等諸尊貴處 (*tatra*)，以四攝事，攝諸有情 (*sattvāṃś caturbhiḥ saṃ-graha-vastubhiḥ saṃ-grhṇāti*)。(*katamaiś caturbhir?*) (*dānena priya-vadyatayā, artha-caryayā samānārthatayā ca.*) 先教有情安住布施；由施因緣，其心調善，漸次 (*evaṃ tān sattvān dānena saṃ-grhyānu-pūrveṇa*) 令住戒 (*śīle*)、忍 (*kṣāntau*)、精進 (*vīrye*)、靜慮 (*dhyāne*)、般若 (*prajñāyāṃ prati-ṣṭhāpayati*)，復令安住四靜慮 (*caturṣu dhyāneṣu*)、四無量 (*caturṣv a-pramāṇeṣu*)、四無色定 (*catasṛṣv ārūpya-sam-ā-pattiṣu*)，復令安住四念住 (*caturṣu smṛty-upa-sthāneṣu*)·乃至 (*caturṣu samyak-pra-hāṇeṣu caturṣv ṛddhi-pādeṣu pañcasv indriyeṣu pañcasu baleṣu sapta-bodhy-aṅgeṣv*) 八聖道支 (*āryāṣṭāṅgeṣu mārgeṣu prati-ṣṭhāpayati*)，復令安住空、無相、無願解脫門 (*śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣu*)。是菩薩摩訶薩，令諸有情住如是等諸善法已，或令趣入正性離生 (*samyak-niyāmam ava-krāmayati*)，得預流果 (*srota-ā-patti-phalaṃ*)·乃至 (*sakṛd-ā-gāmi-phalam an-ā-gāmi-phalam*) 令得阿羅漢果 (*arhattvam anu-pr'āpayati*)；或令趣入正性離生，漸次證得獨覺菩提 (*pratyekāṃ bodhim anu-pr'āpayaty*)；或令趣入正性離生，漸次修學諸菩薩地，速趣無上正等菩提 (*an-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau sam-ā-dāpayati*)。

復告彼言：『(hamho) 諸善男子 (puruṣā) ! 當發大願，速趣無上正等菩提，作諸有情饒益勝事 (abhi-saṃ-buddhyadhvam an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhiṃ) 。諸有情類虛妄分別所執諸法，都無自性 (tatra na kaś-cid dharmāḥ sva-bhāvena saṃ-vidyate) ，但由顛倒妄執為有 (yatra sattvā anyatra vi-pary-āsenā nāva-budhyante) 。
5 是故 (tasmāt) ，汝等常當精勤，自除顛倒 (sarva-vi-pary-āsān mā grahīṣyatha) ，亦勸他斷，自脫生死 (ātmānaṃ mocayatha saṃsārāt) ，亦令他脫 (parāṃś ca mocayiṣyatha) ，自獲大利 (evaṃ yūyam ātmanaś ca mahāntam arthaṃ kariṣyatha) ，亦令他得 (parāṃś ca mahaty arthe ni-yojayiṣyatha) 。

[406c18] (evaṃ khalu) 善現 (subhūte) ! 諸菩薩摩訶薩 (bodhisattvena mahāsattvena) ，常應如是修行布施波羅蜜多 (dāna-pāramitāyāṃ caritavyaṃ) 。
10 由此布施波羅蜜多 (yathā caran) ，從初發心·乃至究竟 (prathama-cittōt-pādam up'ādāya) ，不墮惡趣、貧賤邊鄙 (na jātu dur-gatiṃ patati) ；為欲饒益諸有情故，多生人趣，作轉輪王，富貴自在、多所饒益 (na jātu cakra-vartti-rājyan na kārayati) 。所以者何 (tat kasya hetoḥ) ? 隨業威勢 (yādṛśaṃ hi vijāṃ) ，獲如是
15 果 (tādṛśaṃ phalaṃ bhavati) 。謂·彼菩薩，作輪王時 (tasya cakra-vartino) ，見乞者來 (yadā yācanakā ā-gacchanti) ，便作是念 (tadā tasya cakra-vartino rājña evaṃ bhavati) ；『我為何事，流轉生死 (yeṣāṃ mayā kṛtaśaś) ，作轉輪王 (cakra-varti-phalaṃ pari-grhītaṃ) ? 豈我不為饒益有情·住生死中·受斯勝果，不為餘事 (nānyatra sattvānām (PSP_6-8:114) arthāya) 。

20 作是念已，告乞者言：『隨汝所須，皆當施與。汝取物時，如取己物，勿作他想 (tad etad yuṣmākam eva dattaṃ bhavatu) 。所以者何？我為汝等得饒益故，而受此身，積聚財物。故，此財物，是汝等有，隨汝自取。若自受用，若轉施他，莫有疑難 (tasmād atra na mayā, 'nena cakra-varti-rājyenārthaḥ prāg evānye nānyatra sattvānām arthāya saṃsāra up'ā'ttaḥ) 。

25 是菩薩摩訶薩，如是憐愍諸有情時，無緣大悲疾得圓滿 (sa karuṇāyamāno mahā-karuṇāṃ pari-pūrayati) 。由此大悲疾圓滿故 (yāvan mahā-karuṇāṃ pari-pūrayitvā) ，雖恒饒益無量有情 (sattvānām arthaṃ karoti) ，而於有情都無所得 (te ca sattvā nōpa-labhyante) ，亦復不得所獲勝果 (ye pari-niṣ-pannāḥ syur ity) ，能如實知：『但 (anyatra) 由世俗言說 (saṃjñānām a-saṃ-keṭaṃ) ，施設饒益種種諸有情事 (vy-ava-hāra iti) 。

30 』又，如實知：『所施設事 (sa ca vy-ava-hāraḥ) ，皆如谷響 (prati-śrutkōpamo) ，雖現似有，而無真實 ('-pra-vy-ā-hāro veditavyaḥ) 。

』由此，於法都無所取。

[407a07] (evaṃ khalu) 善現 (subhūte) ! 諸菩薩摩訶薩 (bodhisattvena mahāsattvena) ，常應如是修行布施波羅蜜多 (dāna-pāramitāyāṃ caritavyaṃ) ，
35 謂 (yathā carato) ·於有情都無所顧 (na kiṃ-cit sattvānām antike '-pari-tyakṣaṃ bhavati) ，乃至能施自身骨肉 (antaśa ātma-māṃsāny api) ，況 (prāg eva) 不能捨諸外資具 (bāhyāny upa-karaṇāni) ! 謂·諸資具 (yair upa-karaṇaiḥ) ·攝受有情，令速解脫生老病死 (sattvāḥ saṃsārāt pari-mocayitavyāḥ) 。

[407a10] 具壽善現白佛言：「世尊！何等資具攝受有情，令速解脫生老病死（*tāni punaḥ katamāny upa-karaṇāni*）？」

[407a12] 佛告善現：「所謂（*yad-uta*）·布施波羅蜜多（*dāna-pāramitōpa-karaṇam*）·乃至（*śīla-pāramitōpa-karaṇam kṣānti-pāramitōpa-karaṇam vīrya-pāramitōpa-karaṇam dhyāna-pāramitōpa-karaṇam*）般若波羅蜜多資具（*prajñāpāramitōpa-karaṇam*），若內空（*adhy-ātma-sūnyatōpa-karaṇam*）·乃至（*bahirdhā-sūnyatōpa-karaṇam, adhy-ātma-bahirdhā-sūnyatōpa-karaṇam yāvad*）無性自性空資具（*a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatōpa-karaṇam*），若真如·乃至不思議界資具，若苦、集、滅、道聖諦資具，若四念住·乃至八聖道支資具（*smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgā upa-karaṇam*），若四靜慮、四無量、四無色定資具，若八解脫·乃至十遍處資具（*ārya-satyā-pramāṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāny upa-karaṇam*），若空、無相、無願解脫門資具，若淨觀地·乃至如來地資具，若極喜地·乃至法雲地資具，若一切陀羅尼門、三摩地門資具，若五眼、六神通資具，若如來十力·乃至十八佛不共法資具（*sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmā upa-karaṇam*），若無忘失法、恆住捨性資具，若一切智、道相智、一切相智資具，若預流果·乃至獨覺菩提資具，若一切菩薩摩訶薩行資具，若諸佛無上正等菩提資具。善現！諸如是等善法資具（*imāni tāny upa-karaṇāni*），攝受有情（*yair upa-karaṇair upa-grhītāḥ*），令速解脫生老病死（*sattvāḥ saṃsārāt pari-mokṣyante*）。諸菩薩摩訶薩，常以如是種種資具，攝受有情，令速解脫生老病死。

[407a28] 復次（*punar aparaṃ*），善現（*subhūte*）！諸菩薩摩訶薩（*bodhisattvo mahāsattvo*），安住布施波羅蜜多（*dāna-pāramitāyāṃ sthitvā*），自行布施（*sarvasyā dānaṃ dadad*），勸諸有情行布施已，若見有情毀犯淨戒，深生憐愍，而告之言（*evaṃ vācaṃ bhāṣet*）：『汝等今應受持淨戒。我（*ahaṃ bho yūyaṃ kula-putrāḥ śīlaṃ rakṣatāhaṃ*）當施汝種種資具，令無所乏（*yuṣmākam a-vaikalyaṃ kariṣyāmy, annena vā pānena vā vastreṇa vā śayan'āsanair vā yānair vā hiraṇya-su-varṇa-manimuktā-vajra-vaiḍūrya-śaṅkha-śilā-pra-vāḍair vā, puṣpa-dhūpa-gandha-mālya-vilepana-cūrṇa-cīvarair vā, glāna-pratyaya-bhaiṣajya-pariṣ-kārair vā yāvad anyatarair vā mānuṣyakaiḥ pariṣ-kārōpa-karaṇair*）。汝等由乏諸資生具，毀犯淨戒，作諸惡業（*yena yūyaṃ vaikalpena dauḥ-śīlyam kurutha*）。我當隨汝所乏資具，皆相供給（*tad ahaṃ yuṣmākam a-vaikalyaṃ kariṣyāmy ann'ādinā vā saptabhir vā ratnair, yad vā-kāṅkṣatha tat sarvaṃ pari-pr'āpayiṣyāmi*）。汝等安住律儀戒已（*tad yūyaṃ saṃ-vara-śīle sthitvā*），漸次當能作苦邊際（*'nu-pūrveṇa duṣkhasyāntaṃ kariṣyatha*）；依三乘法（*tribhir yānaiḥ, śrāvaka-yānena vā pratyekabuddha-yānena vā*（PSP_6-8:115）*mahā-yānena vā*），隨其所應·出離生死，至究竟樂。』

[407b06] 善現！是菩薩摩訶薩，安住布施波羅蜜多，自受持淨戒，亦勸他受持淨戒，無倒稱揚受持淨戒法，歡喜讚歎受持淨戒者。如是，善現！諸菩薩摩

訶薩，修行布施波羅蜜多，勸諸有情安住淨戒，解脫一切生老病死，證得究竟利益安樂。

[407b11] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，安住布施波羅蜜多，若見有情更相瞋忿，深生憐愍，而告之言：『汝等何緣更相瞋忿？汝等若為有所匱乏展轉相緣起諸惡者，應從我索。我當濟汝，隨汝所須種種資具，皆當施汝，令無匱乏。汝等不應更相瞋忿，應修安忍，共起慈心。』

善現！是菩薩摩訶薩，安住布施波羅蜜多 (*kathaṅ ca subhūte bodhisattvo mahāsattvo dāna-pāramitāyāṃ sthitvā*)，勸諸有情修安忍已 (*sattvān kṣānti-sauratyē ni-yojayati*)，欲令堅固，復告之言 (*iha subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ sattvā ye kupyanti vā vy-ā-padyante vā, teṣāṃ sattvānāṃ evaṃ vācaṃ bhāṣeta*)：『瞋忿因緣，都無定實，皆從虛妄分別所生，以一切法本性空故。汝等何緣 (*kena yūyaṃ kāraṇena kula-putrā*)，於無實事，妄起瞋忿，更相毀害 (*vy-ā-padyadhve doṣam ut-pādayatha*)？ (*tad ahaṃ yūṣmākaṃ sarvaṃ pari-pr'āpayiṣyāmi, yasyārthena kupyatha vy-ā-padyatha tat mamāntikād grhṇītha, tena bhagavatām a-vaikalyaṃ kariṣyāmy annena vā pānena vā vastreṇa vā śayan'āsanair vā puṣpa-dhūpa-gandha-mālya-vi-lepana-cūrṇair vā hiraṇya-su-varṇa-rajata-śāṅkha-śilā-pra-vālair vā vi-vidhair vā maṇi-ratnair vā yāvad anya-tarānyatarair vā mānuṣyōpa-karaṇa-pariṣ-kārair yena yūyaṃ na kupyatha vy-ā-padyadhve.*

tad bodhisattvo mahāsattvo dāna-pāramitāyāṃ sthitvā, sattvān kṣānti-sauratyē ni-yojayati.) 汝等勿緣虛妄分別，更相瞋忿，造諸惡業 (*naivātra kaś-cid bhāvo 'stiyaḥ bhāvo yena yuṣmākaṃ krodha upa-jāyata a-bhūta-saṃ-kalpa eṣa krodho naitasya kiṃ-cid vastv asti yasya yūyaṃ vastunaḥ kṛtaśo 'bhi-sajjatha kupyatha vy-ā-padyadhve 'bhi-ṣajya kupitvā vy-ā-padya, daṇḍena vā śastreṇa vā pra-harathānyam-anyam vā jīvitād vy-apa-ropayatha, tad yūyaṃ a-sad-bhūta-saṃ-kalpita-kṣubhitā*) — 一當墮地獄 (*narakaṃ vā pra-patiṣyatha*)、傍生 (*tiryag-yoniṃ vā*)、鬼界 (*yama-lokaṃ vā pra-patiṣyatha*)、及餘惡處，受諸劇苦 (*yā apy anyāḥ kāś-cid gatayas*)。其苦楚毒，剛強猛利，逼切身心，最極難忍 (*tāsu ca duḥkhāṃ vedanāṃ vedayiṣyatha*)。汝等勿執非實有事 (*haṃbho puruṣā mā '-vastukānāṃ dharmānāṃ kṛtaśaḥ*)，妄相瞋忿，作斯惡業 (*tat karma pari-grhṇīta*)。由此惡業 (*yena pari-grhītena*)，尚難可得下劣人身 (*manuṣya-prati-lābho na bhaviṣyati*)，況得生天，或得值佛·聽聞正法·如說修行 (*prāg eva buddhōt-pādo dur-labhaḥ*)！汝等應知·人身難得，佛世難值 (*sa khalu punar bho puruṣo dur-labho buddhōt-pādo, dur-labho manuṣya-lābho*)，生信復難 (*dur-labhaḥ kṣaṇa-sampad, dur-labhaḥ samsārāṃ mokṣaḥ*)。汝等今者既具斯事，勿由忿恚，而失好時 (*mā imaṃ kṣaṇaṃ vi-rāgayiṣyatha*)。若失此時，則不可救。是故，汝等於諸有情，勿起忿恚，當修安忍 (*mā vi-cikitsā bhaviṣyatha kṣaṇa-pr'āptāḥ*)。』

[407c01] 善現！是菩薩摩訶薩 (*tato bodhisattvo mahāsattva*)，安住布施波羅蜜多，自行安忍 (*ātmanā ca kṣāntyā saṃ-pādayāti*)，亦勸他行安忍 (*parāṃś ca*

kṣānti-sauratye ni-yojayati)，無倒稱揚行安忍法 (*kṣānteś ca varṇaṃ bhāṣate*)，歡喜讚歎行安忍者 (*ye 'pi cānye kṣāntiṃ bhāvayanti, teṣāṃ api varṇa-vādī bhavati sam-anu-jñāḥ*)。如是 (*tatas*)，善現！諸菩薩摩訶薩，安住布施波羅蜜多，勸諸有情修行安忍 (*tān sattvān kṣāntyāṃ ni-yojayitvā*)。諸有情類，由斯展轉 (*kṣāntyāṃ sthāpayitvā, 'nu-pūrveṇa*)，漸依三乘，而得解脫 (*tribhir yānaiḥ* (PSP_6-8:116) *parinir-vāpayati śrāvaka-yānena vā pratyekabuddha-yānena vā mahā-yānena vā*)。 (*evam khalu subhūte bodhisattvo mahāsattvo dāna-pāramitāyāṃ sthitvā, kṣānti-sauratye sattvān ni-yojayati.*)

[407c06] (*kathaṃ ca subhūte bodhisattvo mahāsattvo dāna-pāramitāyāṃ caran, sattvāṃ vīrya-pāramitāyāṃ ni-yojayati?*) 復次 (*iha*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，安住布施波羅蜜多，見諸有情身心懈怠 (*sattvān kuśīdān hīna-vīryān a-lasān viditvā*)，深生憐愍，而告之言 (*evam ava-vadati*)：『汝等何緣不勤精進修諸善法，而生懈怠 (*kasya yūyaṃ kṛtāśaḥ kauśīdyam ā-padyadhve*)？』彼作是言 (*ta evam avocat*)：『我乏資具，於諸善事，不獲勤修 (*pratyaya-vaikalyena*)。』菩薩告言 (*tad bodhisattvo mahāsattvo dāna-pāramitāyāṃ caran, tān sattvān etad avocat*)：『我能施汝所乏資具 (*hambho puruṣā ahaṃ bhavatāṃ sarva-pratyayān upa-saṃ-hariṣyāmi*)。汝應勤修布施、淨戒、安忍等法 (*yadi vā dānaṃ, yadi vā śīlaṃ, yadi vā kṣāntiṃ, yadi vā yair ākārair yair liṅgaṃ vīryam ā-rabhedhvaṃ, tān bhavatāṃ upa-saṃ-hariṣyāmi*)。』時 (*tatas*)，諸有情 (*te sattvā*)，得是菩薩所施資具，無所乏少 (*bodhisattvasya mahāsattvasya upa-karaṇair*)，便能發起身心精進 (*vīryam ā-rabhante kāyikaṃ vā caitasikaṃ vā*)， (*tena kāyikena vā caitasikena vā vīryeṇa*) 修諸善法，速得圓滿 (*sarvān kuśalān dharmān pari-pūrayanti*)。由諸善法得圓滿故 (*yaiḥ kuśalair dharmair*)，漸次引生諸無漏法 (*āryān an-ā-sravān dharmān bhāvayanti*)。由無漏法 (*yān bhāvayamānā*)，得預流果 (*srota-ā-patti-phalaṃ pr'āpsyanti*)、或一來果 (*sakṛd-ā-gāmi-phalam*)、或不還果 (*an-ā-gāmi-phalam*)、或阿羅漢果 (*arhattvaṃ pr'āpsyanti*)、或獨覺菩提 (*pratyekāṃ bodhiṃ pr'āpsyanty*)，或有趣入諸菩薩地，漸得無上正等菩提 (*an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyante*)。

[407c16] 善現！是菩薩摩訶薩，安住布施波羅蜜多，自行精進，亦勸他行精進，無倒稱揚行精進法，歡喜讚歎行精進者。如是 (*evam khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*)，安住布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāyāṃ caran*)，令諸有情遠離懈怠，勤修諸善，疾證解脫，復能利樂諸有情類 (*vīrya-pāramitāyāṃ sattvān ni-yojayati*)。

[407c21] 復次 (*kathaṃ ca subhūte bodhisattvo mahāsattvo dāna-pāramitāyāṃ caran, dhyāna-pāramitāyāṃ sattvān ava-vadatīha*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，安住布施波羅蜜多，見諸有情諸根散亂、忘失正念，深生憐愍，而告之言 (*sattvān evam ava-vadati*)：『汝等何緣不修靜慮，散亂失念、沈淪生死，受苦無窮 (*kim idaṃ bhoḥ sattvā yūyaṃ dhyānan na sam-ā-*

padyadhve) ? 』彼作是言 (*tam evam āhuḥ*) : 『我乏資具故，於靜慮不獲勤修 (*pratyaya-vaikalyenēti*) 。』菩薩告言 (*tān bodhisattvo mahāsattva etad avocat*) : 『 (*haṃbho purusā*) 我能施汝所乏資具 (*ahaṃ tān pratyayān upa-saṃ-hariṣyāmi*) 。汝等從今，不應復起虛妄尋伺 (*yaiḥ pratyayair na vi-tarkān vi-tarkayiṣyatha*) 、攀緣內外、擾亂自心 (*idam iti vā bahirdhēty, adhy-ātmēti vā 'dhy-ātma-bahirdhēti*) 。』時，諸有情得是菩薩所施資具 (*tad bodhisattvo mahāsattvas teṣāṃ sattvānāṃ tān pratyayān upa-saṃ-harati*) ，無所乏少 (*yaiḥ pratyayair upa-saṃ-hṛtair*) ，便能伏斷虛妄尋伺 (*na vi-tarkayanti, tatas te sattvā vi-tarkeṣu cchinneṣu*) ，入初靜慮 (*prathamam dhyānam sam-ā-padyante*) 。漸次復入第二 (*dvitīyam dhyānam sam-ā-padyante*) 、第三 (*trīyam dhyānam sam-ā-padyante*) 、第四靜慮 (*caturtham dhyānam sam-ā-padyante*) 。依諸靜慮，復能引發慈、悲、喜、捨四種無量 (*maitrī-karuṇā-muditōpēkṣāḥ sam-ā-padyante*) 。靜慮、無量為所依止 (*te tair dhyānais taiś cā-pra-mānair*) ，復能引發四無色定。靜慮、無量、無色·調心令柔軟已，修四念住，展轉·乃至 (*yāvad* (PSP_6-8:117)) 八聖道支 (*aṣṭāṅga-mārgam bhāvayamānām*) 。由此復能引空、無相、及無願等殊勝善法，隨其所應·得三乘果 (*tribhir yānaih pari-nir-vānti, tatrāpare bodhi-mārgam na pari-hīyante yāvad an-ut-tarāyāḥ samyak-saṃ-bodheḥ*) 。

[408a06] 善現！是菩薩摩訶薩，安住布施波羅蜜多，自修靜慮，亦勸他修靜慮，無倒稱揚修靜慮法，歡喜讚歎修靜慮者。如是 (*evam khalu*) ，善現 (*subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*) ，安住布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāyāṃ caran*) ，勸諸有情遠離散亂，修諸靜慮，獲大利樂 (*dhyāna-pāramitāyāṃ sattvān evam ava-vadati*) 。

[408a10] (*katham ca subhūte bodhisattvo mahāsattvo dāna-pāramitāyāṃ caran, sattvān prajñāpāramitayā pari-grhṇāti?*) 復次 (*iha*) ，善現 (*subhūte*) ! 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*) ，安住布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāyāṃ caran*) ，見諸有情愚癡顛倒，深生憐愍，而告之言 (*sattvān evam ava-vadati*) : 『汝等何緣不修妙慧，愚癡顛倒，受苦無窮 (*kim idaṃ bhoḥ sattvā yūyam prajñāpāramitān na bhāvayatha*) ? 』彼作是言 (*ta evam avocat*) : 『我乏資具，故於妙慧·不獲勤修 (*pratyaya-vaikalyenēti*) 。』菩薩告言 (*tān bodhisattvo mahāsattvaḥ sattvān evam ava-vadati*) : 『我能施汝所乏資具。汝可受之 (*mamōpari pūrayam upa-karaṇam grhṇīta mamōpary upa-karaṇam grhītva*) 。先修布施 (*dānam dadata*) 、淨戒 (*sīlam rakṣata*) 、安忍 (*kṣāntyā saṃ-pādayata*) 、精進 (*vīryam ā-rabhadhvaṃ*) 、靜慮得圓滿已 (*dhyānam saṃ-pādayadhvam*) ，應審觀察諸法實相 (*imān ākārān pari-pūryaiva mīmāṃsayata*) ，修行般若波羅蜜多。謂·於爾時，應審觀察為有少法，而可得 (*asti kaś-cid yaḥ prajñāparamitā-bhāvanāyāṃ upa-labhyate*) ? 謂·我 (*ātmā vā*) 、有情 (*sattvo vā*) 、廣說·乃至 (*jivo vā jantur vā poṣo vā puruṣo vā pudgalo vā manu-jo vā mānava vā kārako vā vedako vā*) 知者 (*jānako vā*) 、見者 (*paśyako vā*) ，為可得 (*asti kaś-cid yaḥ prajñāparamitā-bhāvanāyāṃ upa-labhyate*) ? 色·乃至識，為可得 (*asti kaś-cid yaḥ prajñāparamitā-bhāvanāyāṃ upa-labhyate*) ? 眼處·乃至意處，為可得 (*asti kaś-cid yaḥ prajñāparamitā-bhāvanāyāṃ upa-labhyate*) ? 色處·

乃至法處，為可得不可得？眼界·乃至眼界，為可得不可得？色界·乃至法界，為可得不可得？眼識界·乃至意識界，為可得不可得？眼觸·乃至意觸，為可得不可得？眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受，為可得不可得？地界·乃至識界，為可得不可得？因緣·乃至增上緣，為可得不可得？從緣所生諸法，為可得不可得？無明·乃至老死，為可得不可得？

5 欲界 (*kāma-dhātur vā*)、色界 (*rūpa-dhātur vā*)、無色界 (*ārūpya-dhātur vā*)，為可得不可得？布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多 (*ṣaṭ-pārāmitā vā*)，為可得不可得？內空·乃至無性自性空 (*sarva-sūnyatā vā*)，為可得不可得？真如·乃至不思議界，為可得不可得？苦、集、滅、道聖諦，為可得不可得？四念住·乃至八聖道支 (*sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyā vā dharmā*)，為可得不可得？四靜慮、四無量、四無色定 (*ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān 'ārūpya-sam-ā-pattayo vā*)，為可得不可得？八解脫·乃至十遍處，為可得不可得？空、無相、無願解脫門 (*sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāni vā 'ṣṭa-vi-mokṣā vā navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattayo vā*)，為可得不可得？淨觀地·乃至如來地，為可得不可得？極喜地·乃至法雲地，為可得不可得？一切陀羅尼門、三摩地門，為可得不可得？五眼、六神通，為可得不可得？如來十力·乃至十八不共法 (*daśa-bala-vaiśāradya-prati-sam-vid-āveṇika-buddha-dharmā vā*)，為可得不可得？三十二大士相、八十隨好，為可得不可得？無忘失法、恆住捨性，為可得不可得？一切智、道相智、一切相智，為可得不可得？預流果 (*srota-ā-patti-phalaṃ vā*)·乃至 (*sakṛd-ā-gāmi-phalaṃ vā 'n-ā-gāmi-phalaṃ vā 'rhattvaṃ vā*) 獨覺菩提 (*pratyeka-bodhi vā*)，為可得不可得？一切菩薩摩訶薩行，為可得不可得？諸佛無上正等菩提 (*yāvad an-ut-tarā vā samyak-sam-bodhiḥ*)，為可得不可得？』

[408b12] 彼諸有情既得資具，無所乏少，依菩薩語，先修布施、淨戒、安忍、精進、靜慮；得圓滿已，復審觀察諸法實相，修行般若波羅蜜多 (*tad bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ caran*)。審觀察時，如先所說，諸法實性，皆不可得 (*na kañ-cid dharmam upa-labhate yam upa-labhyābhi-ni-viśeta*)。不可得故，無所執著。不執著故 (*so 'n-abhi-ni-veśamāno*)，不見少法有生 (*na kasya-cid dharmasya ut-pādaṃ vā*) 有滅 (*ni-rodhaṃ vā*)、有染 (*sam-kleśaṃ vā*) 有淨 (*vy-ava-dānaṃ vā sam-anu-paśyaty*)。彼於諸法無所得時 (*a-sam-anu-paśyan*)，於一切處不起分別 (*na kalpayaty*)，謂·不分別此是地獄 (*ayaṃ nairayiko*)、傍生 (*'yaṃ tiryag-yoniko*)、鬼界 (*'yaṃ yāma-laukiko*)、若阿素洛 (*'yam asuro*)、若人、若天 (*'yaṃ devo 'yaṃ manuṣyo 'yam a-manuṣyaḥ*)，亦不分別此是持戒 (*ayaṃ śīlavān*)、此是犯戒 (*ayaṃ duḥ-śīlo*)，亦不分別此是異生、此是聖者、此是預流 (*ayaṃ srota-ā-panno*)、此是一來 (*'yaṃ sakṛd-ā-gāmy*)、此是不還 (*ayaṃ an-ā-gāmy*)、此是阿羅漢 (*ayaṃ arhann*)、此是獨覺 (*ayaṃ pratyekabuddho*)、此是菩薩 (*'yaṃ bodhisattvo*)、此是佛 (*'yaṃ tathāgato 'rhan samyak-sam-buddhaḥ*)、此是有為、此是無為。彼由如是無分別故，隨其所應·漸次證得三乘涅槃·究竟安樂。

[408b25] 善現！是菩薩摩訶薩，安住布施波羅蜜多，自修般若，亦勸他修般若，無倒稱揚修般若法，歡喜讚歎修般若者。如是 (*evaṃ khalu*)，善現 (*subhūte*)！

諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*)，安住布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāyāṃ caran*)，勸諸有情勤修般若，令得究竟利益安樂 (*sattvān prajñāpāramitāyāṃ pari-grhṇāti*)。 (PSP_6-8:118)。

5 *katham ca subhūte bodhisattvo mahāsattvo dāna-pāramitāyāṃ sthitvā, śīla-pāramitāyāṃ sthitvā, kṣānti-pāramitāyāṃ sthitvā, vīrya-pāramitāyāṃ sthitvā, dhyāna-pāramitāyāṃ sthitvā, prajñāpāramitāyāṃ sthitvā, yāvat sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyair dharmaiḥ sattvān pari-grhṇāti?*

[408c01] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，安住布施波羅蜜多，自行布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多，亦勸他行布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多已，復見
10 有情輪迴諸趣，受無量苦，未得解脫，欲令解脫生死苦故，先以種種資具饒益，後以出世諸無漏法，方便善巧，而攝受之。彼諸有情既得資具，無所乏少，身心勇決，能住內空·乃至無性自性空，亦能住真如·乃至不思議界，亦能住苦、集、滅、道聖諦，亦能修四念住 (*iha subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ sattvānām upa-karaṇam upa-nāmayati, yair upa-karaṇair upa-grhītāḥ, sattvās catvāri smṛty-upa-*
15 *sthānāni bhāvayanti*) · 乃至 (*catvāri samyak-pra-hāṇāni catura ṛddhi-pādān pañcēndriyāni pañca-balāni sapta-bodhy-aṅgāny*) 八聖道支 (*āryāṣṭāṅga-mārgaṃ bhāvayanti*)，亦能修四靜慮、四無量、四無色定，亦能修八解脫·乃至十遍處，亦能修空、無相、無願解脫門，亦能修淨觀地·乃至如來地，亦能修極喜地·乃至法雲地，亦能修一切陀羅尼門、三摩地門，亦能修五眼、六神通，亦能修如來
20 十力·乃至十八不共法，亦能修無忘失法、恒住捨性，亦能修一切智、道相智、一切相智，亦能修無量、無邊諸餘佛法。彼諸有情，由無漏法所攝受故 (*yena mārgena bhāvitena*)，解脫生死 (*yāvat saṃsārāt pari-mucyante*)，證得涅槃·究竟安樂 (*evaṃ khalu subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyair dharmaiḥ sattvān pari-grhṇāti*)。

25 [408c19] 善現！是菩薩摩訶薩，安住布施波羅蜜多，自行種種勝無漏法，亦勸他行種種勝無漏法，無倒稱揚行種種勝無漏法，歡喜讚歎行種種勝無漏法者。如是，善現！諸菩薩摩訶薩，安住布施波羅蜜多，以無漏法攝受有情，令其解脫生死眾苦，證得畢竟常樂涅槃，亦能為他作大饒益。

[408c25] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*)，安住布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāyāṃ sthitvā*)，見諸有情無所依
30 怙、多諸苦惱、眾具匱乏，深生憐愍，而安慰言 (*evaṃ sattvān pari-pācayati*)：『我能為汝作所依怙，令汝解脫所受苦事 (*ete yūyaṃ bhoḥ kula-putrā mamāntikād*)。汝等所須飲、食 (*annaṃ pānaṃ*)、衣服、臥具、車乘 (*yānaṃ vastrāṇi*)、舍宅、香、花 (*mālyam gandham vi-lepanam puṣpaṃ dhūpaṃ cūrṇam*)、伎樂、燈明、財
35 寶、僮僕，及餘種種所須資具，皆隨意索，勿有疑難 (*yāvat sarvān mānuṣyakōpa-karaṇa-pariṣ-kārān grhītva, saptabhiś ca ratnaiḥ sattvān anu-grhṇīdhvaṃ*)。我當隨汝所索皆施，令汝長夜利益安樂 (*tad bhavatāṃ bhaviṣyati dīrgha-rātram arthāya hitāya sukhāya*)。汝等受我所施物時，如取己物，莫作他想 (*mā caiva cintayiṣyatha,*

asyaiṣo 'rtho nāsmākam iti)。所以者何？我於長夜積聚財物 (yad bhavatā dīrgha-rātram eṣo 'rthaḥ sattvānām kṛtāsa upārjitāḥ)，但為汝等得利樂故 (tad yuṣmākam evaiṣa santaka ity)。汝等今者以無難心，於此財物隨意受取。受已，先應自正受用 (evaṃ grhītvā)，修諸善業，後以此物施諸有情，亦令修善，謂·令修行布施波羅蜜多 (sattvebhyo dānaṃ dadadhvaṃ)·乃至 (tena ca dānena, śīle ni-yojayadhvaṃ, kṣānti-yā ni-yojayadhvaṃ, vīrye ni-yojayadhvaṃ, dhyāne ni-yojayadhvaṃ) 般若波羅蜜多 (prajñāyām ni-yojayadhvaṃ)，亦令安住內空·乃至無性自性空，亦令安住真如·乃至不思議界，亦令安住苦、集、滅、道聖諦，亦令修行四念住·乃至八聖道支 (sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyeṣu dharmeṣu ni-yojayadhvaṃ)，亦令修行四靜慮、四無量、四無色定，亦令修行八解脫·乃至十遍處 (ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān 'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu ni-yojayadhvaṃ)，亦令修行空、無相、無願解脫門 (śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣu ni-yojayadhvaṃ)，亦令修行淨觀地·乃至如來地，亦令修行極喜地·乃至法雲地，亦令修行一切陀羅尼門、三摩地門，亦令修行五眼、六神通，亦令修行如來十力·乃至十八佛不共法，亦令修行無忘失法、恒住捨性，亦令修行一切智、道相智、一切相智，亦令修行諸餘無量、無邊佛法。』

[409a19] 善現！是菩薩摩訶薩，如是教導諸有情已，隨其所應·復令修習諸無漏法 (mā caitāvātā tuṣṭim ā-padyadhvaṃ, yāvad an-ut-tareṣv āryeṣv an-ā-sraveṣu dharmeṣu prati-ṣṭhāpayadhvaṃ)，住預流果 (srota-ā-patti-phale)、或一來果 (sakṛd-ā-gāmi-phale)、或不還果 ('n-ā-gāmi-phale)、或阿羅漢果 ('rhattve)、或獨覺菩提 (pratyeka-bodhāv)、或復無上正等菩提 (an-ut-tarāyām samyak-saṃ-bodhau prati-ṣṭhāpayadhvaṃ)。

[409a23] 如是 (evaṃ khalu)，善現 (subhūte)！諸菩薩摩訶薩 (bodhisattvena mahāsattvena)，修行布施波羅蜜多 (prajñāpāramitāyām caratā)，方便善巧，成熟有情 (sattvāḥ pari-pācayitavyāḥ)，令其解脫惡趣生死 (yathā pari-pācītās tribhyo pāpebhyo mucyante)，如應證得三乘涅槃，饒益自他，究竟安樂 (yāvāt sarvasmād eva saṃsārāt pari-mucyante)。

[409a27] 具壽善現復白佛言：「云何·菩薩摩訶薩·修行淨戒波羅蜜多，及餘菩薩大菩提道，方便善巧，成熟有情？」

[409a29] 佛告善現：「(punar aparaṃ subhūte) 有菩薩摩訶薩 (bodhisattvo mahāsattvaḥ)，修行淨戒波羅蜜多時 (śīla-pāramitāyām sthitvā, kṣānti-pāramitāyām sthitvā, vīrya-pāramitāyām sthitvā, dhyāna-pāramitāyām sthitvā, prajñāpāramitāyām sthitvā)，方便善巧，見諸有情資財匱乏、煩惱熾盛、不能修善，憐愍告言 (sattvān pari-pācayati)：『汝等若為資緣匱乏 (ete (PSP_6-8:119) yūyaṃ bhoḥ sattvā teṣāṃ pratyayānām a-satām)·不能修善 (dauḥ-sīlyam ā-padyatha vy-ā-pādam kauśīdyam vi-kṣepaṃ dauḥ-prajñam ā-padyadhve)，我當施汝種種資緣 (tān pratyayān yuṣmākam upa-saṃ-hariṣyāmi, annaṃ vā pānaṃ vā vastraṃ vā śayan 'āsaṇaṃ vā yāvāt sarvān mānuṣyakōpa-karaṇa-pariṣ-kārān)。

善。』是菩薩摩訶薩 (*sa*)，安住淨戒波羅蜜多，如應攝受諸有情類 (*tān sattvāms tathā-rūpeṇānu-graheṇānu-grhṇāti, yathā-rūpeṇānu-graheṇānu-grhītāḥ*)。諸慳貪者，令修布施，於身、命、財無所顧惜；諸破戒者，令修淨戒，能正受行十善業道 (*samān daśa-kusalān karma-pathān sam-ā-dāya vartante*)，住律儀戒，不破、不穿、無穢、無雜、亦無執取 (*a-khaṇḍe 'cchidre '-śabale '-kalmāṣe '-parā-mṛṣṭe sam-vara-sīle sthitvā*)；諸瞋忿者，令修安忍；諸懈怠者，令修精進；諸散亂者，令修靜慮；諸愚癡者，令修妙慧 (*ṣaṭsu pāramitāsu*)；執諸法者，令修法空 (*sarva-sūnyatāsu*)；無餘種種勝功德者，令具修學 (*sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣu sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyeṣu dharmeṣu sthitvā, sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnuvanti*)。如是，善現！諸菩薩摩訶薩，安住淨戒波羅蜜多，成熟有情方便善巧，令其解脫惡趣生死，如應證得三乘涅槃，饒益自他，究竟安樂。

[409b15] 善現！當知，諸菩薩摩訶薩，修行餘四波羅蜜多，及餘菩薩大菩提道，一一皆能方便善巧，以一切善·成熟有情，令其解脫惡趣生死，如應證得三乘涅槃，饒益自他，究竟安樂，一一廣說，如前布施。」

15

第二分·道土品·第八十⁶²

[409b28] 爾時 (*atha khalv*)，具壽善現作是念言 (*āyusmataḥ subhūter etad abhavat*)：「何謂 (*katamo*) 菩薩摩訶薩道 (*bodhisattvasya mahāsattvasya bodhi-mārgo*)——諸菩薩摩訶薩，安住此道 (*yatra sthitvā, bodhisattvena mahāsattvena*)，

5 能被種種勝功德鎧 (*idrśāḥ saṃ-nāhāḥ saṃ-naddhavyāḥ*)，如實饒益一切有情？」

[409c01] (*atha khalu*) 世尊 (*bhagavān*) 知彼心之所念 (*āyusmataḥ subhūtes cetasaiva caitaḥ-pari-vi-tarkam ā-jñāy'*)，便告之言 (*āyusmantaṃ subhūtim etad avocat*)：「善現！當知·布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多 (*ṣaṭ pāramitāḥ subhūte*) 是諸菩薩摩訶薩道 (*bodhisattvasya mahāsattvasya bodhi-mārgaḥ*)，四念住·乃至

10 八聖道支 (*sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyā dharmā*) 是諸菩薩摩訶薩道 (*bodhisattvasya mahāsattvasya bodhi-mārgaḥ*)，內空·乃至無性自性空 (*sarva-sūnyatā*) 是諸菩薩摩訶薩道，真如·乃至不思議界是諸菩薩摩訶薩道，苦、集、滅、道聖諦是諸菩薩摩訶薩道，四靜慮、四無量、四無色定是諸菩薩摩訶薩道，八解脫 (*aṣṭa-vi-mokṣā*)·乃至十遍處 (*navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattaya ārya-satyā-pra-māṇa-*

15 *dhyān'ārūpya-sam-ā-pattayaḥ*) 是諸菩薩摩訶薩道，空、無相、無願解脫門是諸菩薩摩訶薩道，極喜地·乃至法雲地 (*sarva-dhāraṇī-mukhāni sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bodhisattva-bhūmayo*) 是諸菩薩摩訶薩道，一切陀羅尼門、三摩地門是諸菩薩摩訶薩道，五眼、六神通是諸菩薩摩訶薩道，如來十力 (*daśa-tathāgata-balāni*)·乃至 (*catvāri vaiśāradyāni catasraḥ prati-saṃ-vido*) 十八佛不

20 共法 (*'ṣṭādaś'āveṇika-buddha-dharmā*) 是諸菩薩摩訶薩道 (*bodhisattvasya mahāsattvasya bodhi-mārgaḥ*)，無忘失法、恆住捨性是諸菩薩摩訶薩道，一切智、道相智、一切相智是諸菩薩摩訶薩道，諸餘無量、無邊佛法是諸菩薩摩訶薩道。復次 (*api tu khalu*)，善現 (*subhūte*)！總一切法 (*sarva-dharmā api*) 皆是菩薩摩訶薩道 (*bodhisattvasya mahāsattvasya bodhi-mārgaḥ*)。

25 [409c18] 善現！於汝意云何 (*tat kiṃ manyase, subhūte*)：頗有法 (*asti sa kaś-cid dharmo*)，諸菩薩摩訶薩所不應學 (*yatra bodhisattvena mahāsattvena na śikṣitavyam*)？諸菩薩摩訶薩，不學此法 (*yatrā-śikṣitvā*)，能得無上正等菩提不 (*'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyate*)？」

[409c20] 善現對曰：「不也。世尊！」

30 [409c21] 佛告善現：「如是，如是。定無有法 (*nāsti subhūte kaś-cid dharmo*) 諸菩薩摩訶薩所不應學 (*yatra bodhisattvena mahāsattvenā-śikṣitavyam*)。諸菩薩摩訶薩，不學此法 (*a-śikṣitvā*)，必不能得所求無上正等菩提 (*yatra bodhisattvo mahāsattvo na śaknoti sarv'ākāra-jñātām anu-pr'āptum*)。所以者何？若菩薩摩訶薩·不學一切法，定不能得一切智智。」

35 [409c24] (*atha khalv*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*)：「若 (*yadi*) (*bhagavan*) 一切法皆自性空 (*sarva-dharmāḥ sūnyāḥ*)，云何 (*katham*)·菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)·於何處學 (*sarva-dharmeṣu*

⁶² Cf. Kimura, VI-VIII, p. 119; Conze 1975, p. 615.

śiksisyate) ? 若有所學，將無·世尊！於無戲論，而作戲論 (*na tu bhagavann apra-pañcan na pra-pañcayati*)，謂·有諸法此 (*iyanta iti vā*)、是彼 (*nēyanta iti vā*)，由是、為是；此是世間 (*ayaṃ dharmo laukiko vā*)；此是出世 (*lokôt-taro vā*)；此是有漏 (*s'āsrāvo vā*)；此是無漏 (*an-ā-sravo* (PSP_6-8:120) *vā*)；此是有為 (*saṃs-kṛto vā*)；此是無為 (*'-saṃs-kṛto vā*)；此是異生法 (*prthag-jana-dharmo vā*)；此是預流法；此是一來法；此是不還法；此是阿羅漢法 (*'rhad-dharmo vā*)；此是獨覺法 (*pratyekabuddha-dharmo vā*)；此是菩薩法；此是如來法 (*buddha-dharmo vā*) ? 」

[410a03] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantaṃ subhūtim etad avocat*) :
 10 「如是，如是，如汝所說 (*evam etat subhūte evam etat*) 。諸所有法皆自性空 (*sarva-dharmāḥ śūnyā*) 。若一切法非自性空 (*yadi punaḥ subhūte sarva-dharmāḥ śūnyā nābhaviṣyan*)，則應菩薩摩訶薩不證無上正等菩提 (*na bodhisattvo mahāsattvo 'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyate*) 。以一切法皆自性空 (*yasmāt subhūte sarva-dharmāḥ śūnyās*)，是故菩薩摩訶薩能證無上正等菩提 (*tad bodhisattvo mahāsattvo 'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyate*) 。

善現！如汝所言 (*api tu khalu subhūte yad evaṃ vadasi*) · 『若 (*yadi*) 一切法皆自性空 (*sarva-dharmāḥ śūnyāḥ*)，云何 (*katham*) · 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*) · 於何處學 (*dharmā-nānātvaṃ karoti*) ? 若有所學，將無·世尊！於無戲論，而作戲論，謂·有諸法此 (*iyanta iti vā*)、是彼 (*nēyanta iti vā*)，
 20 由是、為是，廣說 (*ayaṃ dharmo laukiko vā lokôt-taro vā, s'ā-sravo vā an-ā-sravo vā, saṃs-kṛto vā '-saṃs-kṛto vā, prthag-jana-dharmo vā 'rhad-dharmo vā pratyekabuddha-dharmo vā*) · 乃至是如來法 (*buddha-dharmo vēti*) ? 』者， (*kiṃ punaḥ*) 善現 (*subhūte*) ! 若諸有情知 (*ete sattvā evaṃ jānanti*) 一切法皆自性空 (*sarva-dharmāḥ śūnyā iti*)，則 (*yadi jānīyur*) 諸菩薩摩訶薩，不應學一切法 (*naimāṃ bodhisattvā mahāsattvāḥ sarva-dharmeṣu śikṣitvā*)，證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñātām anu-pr'āpnuyāt*)，為諸有情建立、宣說。以諸有情不知諸法皆自性空 (*yasmāt tarhi subhūte na jānanti sarva-dharmāḥ śūnyā iti*)，故 (*tasmād*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*)，定應學一切法，證得一切智智 (*'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-buddhya*)，為諸有情建立、宣說 (*sarva-dharmāṇāṃ vy-ava-sthānaṃ kṛtvā, sattvānāṃ dharmāṃ deśayati*) 。

[410a15] 善現！當知· (*tatra*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*)，於菩薩道 (*bodhi-mārge*) 初修學時 (*caratā prathamam*)，應審觀察 (*evam upa-parīkṣitavyaṃ*) : 『諸法自性都不可得 (*nātra kaś-cid dharmo yaḥ svena bhāvenōpa-labhyate*)，唯有執著和合所作 (*'nyatrābhi-saṃs-kāreṇa*)。我當審察諸法自性皆畢竟空 (*tatra khalu dharmāṇāṃ sva-bhāvam upa-parīkṣeyam*)，不應於中有所執著 (*aham upa-parīkṣamāṇo, na kva-cid dharme 'bhi-ni-veśeya*)。謂·不應執著色、受、想、行、識，不應執著眼處·乃至意處，不應執著色處·乃至法處，不應執著眼界·乃至眼界，不應執著色界·乃至法界，不應執著眼識界·乃至意識界，

不應執著眼觸·乃至意觸，不應執著眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受，不應執著地界·乃至識界，不應執著因緣·乃至增上緣，不應執著從緣所生諸法，不應執著無明·乃至老死，不應執著布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多 (*yadi vā pāramitāsu*)，不應執著內空·乃至無性自性空 (*yadi vā sūnyatāsu*)，不應執著真如·乃至不思議界，不應執著苦、集、滅、道聖諦，不應執著四念住·乃至八聖道支 (*yadi vā sapta-triṃsatsu bodhi-pakṣyeṣu dharmeṣu*)，不應執著四靜慮、四無量、四無色定，不應執著八解脫·乃至十遍處，不應執著空、無相、無願解脫門，不應執著淨觀地·乃至如來地，不應執著極喜地·乃至法雲地，不應執著一切陀羅尼門、三摩地門，不應執著五眼、六神通，不應執著如來十力·乃至十八佛不共法，不應執著三十二大士相、八十隨好，不應執著無忘失法、恒住捨性，不應執著一切智、道相智、一切相智，不應執著預流果 (*yadi vā srota-ā-patti-phale*)·乃至 (*yadi vā sakṛd-ā-gāmi-phale yadi vā 'n-ā-gāmi-phale yadi vā 'rhattve*) 獨覺菩提 (*yadi vā pratyeka-bodhau*)，不應執著一切菩薩摩訶薩行，不應執著諸佛無上正等菩提 (*yadi vā 'n-ut-tarāyām samyak-saṃ-bodhau*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？以一切法皆自性空 (*tathā hi sva-bhāvena sarva-dharmāḥ sūnyā*)。空性不應執著空性 (*na hi sūnyatā sūnyatāyām abhi-ni-viśate*)。空中 (*sūnyataiva*)，空性尚不可得 (*tāvan nōpa-labhyate*)，況 (*prāg eva* (PSP_6-8:121)) 有空性能執著空 (*sūnyatāyām abhi-ni-vekṣyate*)！』

[410b14] (*evam khalu*) 善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*)，如是觀察一切法時，於諸法性雖無執著，而於諸法學無厭倦 (*'n-abhi-ni-viśtaḥ sarva-dharmeṣu vi-harati*)。是菩薩摩訶薩，住此學中 (*atra śikṣāyām sthitvā*)，觀諸有情心行差別 (*sattvān ava-lokayati*)，謂·審觀察·是諸有情心行何處 (*kuṭrēme sattvās caranty*)？既觀察已，如實了知·彼心但行虛妄所執 (*a-saṃ-grahe tad*)。

爾時，菩薩便作是念 (*bodhisattvasya mahāsattvasya evam bhavati*)：『彼心既行虛妄所執，我令解脫，必不為難 (*su-mocanā batême sattvā a-saṃ-grahāt*)。』

是菩薩摩訶薩，作是念已 (*tatra bodhisattvo mahāsattva*)，安住般若波羅蜜多，方便善巧 (*upāya-kausalyena prajñāpāramitāyām sthitvā*)，教誡、教授諸有情，言：『汝等今者皆應遠離虛妄所執，趣入正法，修諸善行。』

復作是言 (*evam ava-vadati*)：『汝等今者應行布施 (*ete yūyaṃ bhoḥ sattvā dānaṃ dadata*)，當得資具無所乏少 (*tato yuṣmākam a-vaikalyaṃ bhaviṣyati bhogeṣu*)。然，勿恃此，而生憍逸 (*teṣu ca bhogeṣu mā maṃsyadhvaṃ*)。所以者何？此中都無堅實事故 (*na tatra kiṃ-cit sāram asti*)。汝等今者應行淨戒 (*evam śīle 'va-vadati tena ca śīlena mā maṃsyadhvaṃ na tatra kiṃ-cit sāram asti*)、安忍 (*evam kṣānti-sauratye 'va-vadati tayā ca kṣāntiyā mā maṃsyadhvaṃ na tatra kiṃ-cit sāram asti*)、精進 (*evam vīrye 'va-vadati mā ca tena vīryeṇa maṃsyadhvaṃ na tatra kiṃ-cit sāram asti*)、靜慮 (*evam dhyāne 'va-vadati tena ca dhyānena mā maṃsyadhvaṃ na tatra kiṃ-cit sāram asti*)、般若 (*evam prajñāpāramitāyām ava-vadati*)，當得種種功德

具足，然勿恃此，而生憍逸（*tayā ca prajñayā mā maṃsyādhvaṃ*）。所以者何？此中都無堅實事故（*na tatra kiṃ-cit sāram asti*）。汝等今者應行內空·乃至無性自性空，應行真如·乃至不思議界，應行苦、集、滅、道聖諦，應行四念住·乃至八聖道支，應行四靜慮、四無量、四無色定，應行八解脫·乃至十遍處，應行空、無相、無願解脫門，應行淨觀地·乃至如來地，應行極喜地·乃至法雲地，應行一切陀羅尼門、三摩地門，應行五眼、六神通，應行如來十力·乃至十八佛不共法，應行無忘失法、恒住捨性，應行一切智、道相智、一切相智，應行預流果（*evaṃ srota-ā-patti-phale 'va-vadati tena ca srota-ā-patti-phalena mā maṃsyadhvaṃ na tatra kiṃ-cit sāram asti*）·乃至（*evaṃ sakṛd-ā-gāmi-phale 'n-ā-gāmi-phale, evam arhattve 'va-vadati tena cārhattvena mā maṃsyadhvaṃ na tatra kiṃ-cit sāram asti*）獨覺菩提（*evaṃ pratyeka-bodhāv ava-vadati tayā ca pratyeka-bodhyā mā maṃsyadhvaṃ*），應行一切菩薩摩訶薩行（*evaṃ buddha-dharmeṣv ava-vadati taiś ca buddha-dharmair mā maṃsyadhvaṃ na teṣu kiṃ-cit sāram asti*），應行諸佛無上正等菩提，應行諸餘無量佛法，然勿恃此，而生憍逸（*sa evam ava-vadan bodhi-mārge carati, na kva-cid dharme 'bhi-ni-viśate*）。所以者何？此中都無堅實事故。』

[410c11] 善現！是菩薩摩訶薩，安住般若波羅蜜多，方便善巧，教誡、教授諸有情時，行菩薩道·無所執著。所以者何（*tat kasya hetoḥ*）？一切法性，不應執著（*an-abhi-ni-viṣṭās ca sarva-dharmās*）。若能執著、若所執著、執時、執處·皆無自性，以一切法自性空故（*tathā hy esāṃ sva-bhāvo nāsti, ye nābhi-ni-viśeta, śūnyatā-sva-bhāvatām up'ādāya*）。

[410c15] 如是（*tat*），善現（*subhūte*）！諸菩薩摩訶薩（*bodhisattvo mahāsattvo*），如是修行菩薩道時（*mārge caran*），於一切法都無所住（*na kva-cit pra-tiṣṭhate*）。以無所住·而為方便（*so '-prati-ṣṭhāna-yogena*），雖行布施波羅蜜多（*dāna-pāramitāyāṃ carati*）·乃至（*tatra ca na pra-tiṣṭhate. śīla-pāramitāyāṃ carati, tatra ca na pra-tiṣṭhate. kṣānti-pāramitāyāṃ carati, tatra ca na pra-tiṣṭhate. vīrya-pāramitāyāṃ carati, tatra ca na pra-tiṣṭhate. dhyāna-pāramitāyāṃ carati, tatra ca na pra-tiṣṭhate.*）般若波羅蜜多（*prajñāpāramitāyāṃ carati*），而於其中都無所住（*tatra ca na pra-tiṣṭhate*）；雖行內空·乃至無性自性空，而於其中都無所住；雖行真如·乃至不思議界，而於其中都無所住；雖行苦、集、滅、道聖諦，而於其中都無所住；雖行四念住·乃至八聖道支，而於其中都無所住；雖行四靜慮（*sa prathamam dhyānaṃ sam-ā-padyate, tatra ca na pra-tiṣṭhate. tat kasya hetoḥ? tathā hi dhyānaṃ sva-bhāvena śūnyaṃ yad api sam-ā-padyate tad api śūnyaṃ yair ākāraih sam-ā-padyate te 'py ākārah śūnyāḥ. evaṃ (PSP_6-8:122) dvitīyaṃ dhyānaṃ sam-ā-padyate, evaṃ trtīyaṃ dhyānaṃ sam-ā-padyate, evaṃ caturthaṃ dhyānaṃ sam-ā-padyate*）、四無量（*evaṃ maitrī-karuṇā-muditōpēkṣā*）、四無色定（*evaṃ ākāś'ānanty'āyatanam vijñān'ānanty'āyatanam ākimcany'āyatanam naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatanam sam-ā-padyate*），而於其中都無所住；雖行八解脫·乃至十遍處（*evaṃ aṣṭa-vi-mokṣān*

navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattīr) ，而於其中都無所住；雖行空、無相、無願解脫門 (evam śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāni sam-ā-padyate) ，而於其中都無所住；雖行淨觀地·乃至如來地，而於其中都無所住；雖行極喜地·乃至法雲地，而於其中都無所住；雖行一切陀羅尼門、三摩地門，而於其中都無所住；雖行五眼、六神通，而於其中都無所住；雖行如來十力·乃至十八佛不共法，而於其中都無所住；雖行無忘失法、恒住捨性，而於其中都無所住；雖行一切智、道相智、一切相智，而於其中都無所住；雖行預流果 (srota-ā-patti-phalaṃ ca prati-labhate na ca tatra pra-tiṣṭhate) ·乃至 (sakṛd-ā-gāmi-phalaṃ ca prati-labhate na ca tatra pra-tiṣṭhate, an-ā-gāmi-phalaṃ ca prati-labhate na ca tatra pra-tiṣṭhate, 'rhattvaṃ ca prati-labhate na ca tatra pra-tiṣṭhate) 獨覺菩提 (pratyekabuddha-bhūmiṃ ca prati-labhate) ，而於其中都無所住 (na ca tatra pra-tiṣṭhate) ；雖行一切菩薩摩訶薩行，而於其中都無所住；雖行諸佛無上正等菩提，而於其中都無所住；雖行諸餘無量佛法，而於其中都無所住。所以者何？如自性、行者、行相·一切皆空；故，於其中，都無所住。

15   *subhūtir āha: kena kāraṇena bhagavan bodhisattvo mahāsattvo na pra-tiṣṭhate?*
           [411a11] (*bhagavān āha*) 善現！當知·諸菩薩摩訶薩，雖能得預流果·乃至獨覺菩提，而於其中·不欲證住。所以者何？有二緣故 (*dvābhyāṃ kāraṇābhyāṃ subhūte na pra-tiṣṭhate*) 。何等為二 (*katamābhyāṃ dvābhyāṃ*) ？一者、彼果都無自性 (*sva-bhāvaś ca teṣāṃ phalaṃ nāsti*) ，能住·所住·俱不可得 (*yatra pra-tiṣṭheta, yena vā pra-tiṣṭheta, yo vā pra-tiṣṭheta*) 。二者、於彼不生喜足 (*na ca tāvan-mātrakena tuṣṭim ā-padyate*) 。是故，於中·不欲證住。謂·諸菩薩常作是念：『我定應得預流果 (*na ca mayā srota-ā-patti-phalaṃ na pr'āptavyaṃ, pr'āptavyaṃ mayā srota-ā-patti-phalaṃ na ca tatra sthātavyaṃ*) ·乃至 (*evam sakṛd-ā-gāmi-phalaṃ an-ā-gāmi-phalaṃ, na ca mayā 'rhattvaṃ na pr'āptavyaṃ, pr'āptavyaṃ mayā 'rhattvaṃ na ca tatra sthātavyaṃ*) 獨覺菩提，不應不得 (*na ca mayā pratyekabuddha-bhūmiṃ na pr'āptavyā*) ，然，於其中，不應證住 (*pr'āptavyā mayā pratyekabuddha-bhūmir na ca tatra sthātavyaṃ*) 。所以者何？我從初發無上正等菩提心來，於一切時，更無餘想，唯求無上正等菩提。然，我定當證得無上正等菩提 (*yad aham an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyati*) ，豈於中間應住餘果 (*dvābhyāṃ kāraṇābhyāṃ na pra-tiṣṭhate*) 。

30   [411a20] (*tat kasya hetoḥ?*) (*tathā hi*) 善現！是菩薩摩訶薩 (*tena bodhisattvena mahāsattvena*) ，從初發心 (*prathama-cittōt-pādam up'ādāya*) ·乃至趣入·菩薩所得正性離生，曾無異想 (*nānyatra cittam prati-labdham*) ，但求無上正等菩提 (*anyatrān-ut-tarāyāḥ samyak-saṃ-bodheḥ*) 。(*tat kasya hetoḥ?*) (*tathā hi*) 善現！是菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) ，從得初地 (*prathamām api bhūmim up'ādāya*) (*vartamāno 'nyatra na kiṃ-cic cittam ut-pādayaty anyatrān-ut-tarāyāḥ samyak-saṃ-bodheḥ*) ，展轉·乃至 (*evam yāvad*) 得第十地 (*daśamīm bhūmim up'ādāya*) ，曾無異想，但求無上正等菩提 (*vartamāno nānyatra kiṃ-cic cittam ut-*

pādayaty an-ut-tarāyāḥ samyak-saṃ-bodheḥ)。善現！是菩薩摩訶薩，專求無上正等菩提，於一切時 (*yāvad bodhisattva-nyāmam ava-krānter, nānyatra kiṃ-cic cittam ut-pāditam anyatrān-ut-tarāyāḥ samyak-saṃ-bodher*)，心無散亂 (*a-tr̥pta-mānasah*)。諸有發起身 (*sa subhūte bodhisattvo mahāsattvo yāvad eva kāyena* (PSP_6-8:123) *vā parā-kramate*)、語 (*vācā vā*)、意業 (*manasā vā parā-kramate*)，無不皆與菩提心俱 (*nānyatra bodhi-cittāt*)。善現！是菩薩摩訶薩 (*tad bodhisattvo mahāsattvo*)，住菩提心 (*bodhi-citte sthitvā*)，起菩提道，不為餘事擾亂其心 (*'-vi-kṣipta-mānaso bodhi-mārgam ut-pādayati*)。」

[411a28] (*atha khalv*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白言 (*bhagavantam etad avocat*)：「世尊！若 (*yadi bhagavan*) 一切法 (*sarva-dharmā*) 畢竟不生 (*an-ut-pannāḥ*)，云何 (*katham*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*)，起菩提道 (*bodhi-mārgam ut-pādayati*)？」

[411a29] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantaṃ subhūtim etad avocat*)：「如是 (*evam etat*)，(*subhūte*) 如是 (*evam etat*)，如汝所說。一切法，皆不生 (*sarva-dharmā an-ut-pannās*)。此 (*tat*) 復 (*punaḥ*) 云何 (*katham*)，諸無所作 (*yenābhi-saṃs-kurvanti*)、無所趣者，知·一切法皆不生故 (*teṣāṃ sarva-dharmā an-ut-pannāḥ*)？」

[411b02] (*evam ukte*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*)：「豈不 (*na punar*)·(*bhagavann*) 諸佛·若出世間，不出世間 (*an-ut-pādād vā tathāgatānām, ut-pādād vā tathāgatānām*)，諸法法界·法爾常住 (*sthitaivaiśāṃ dharmāṇāṃ dharmā-sthititā*)？」

[411b04] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「如是 (*evam etat*)，(*subhūte*) 如是 (*evam etat*)。(*ut-pādād vā tathāgatānām, an-ut-pādād vā tathāgatānām, sthitaivaiśāṃ dharmāṇāṃ dharmā-sthititā*) 然，諸有情 (*ye punar*)，不能解了·諸法法界·法爾常住 (*imāṃ dharmā-sthititān na jānanti*)，流轉生死，受諸苦惱。諸菩薩摩訶薩，為饒益彼 (*teṣāṃ arthāya bodhisattvo mahāsattvo*)，起菩提道 (*bodhi-mārgam ut-pādayati*)。由菩提道 (*yena mārgena*)，令諸有情畢竟解脫生死眾苦 (*sattvān mocayati saṃsārāt*)，證得常樂清涼涅槃。」

[411b08] (*atha khalv*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*)：「諸菩薩摩訶薩，為 (*kiṃ punar bhagavann*) (*an-ut-pannena mārgena*) 用生道得菩提耶 (*bodhiḥ pr'āpyate ut'āho ut-pannena*)？」

[411b10] 佛言 (*bhagavān āha*)：「不也 (*na*)。(*subhūte*)。」

[411b10] 「世尊！為用不生道得菩提耶？」

[411b10] 佛言：「不也。」

[411b11] (*subhūtir āha*)：「世尊！為 (*kiṃ punar bhagavan*) 用生·不生道 (*nān-ut-pannena cōt-pannena mārgena*) 得菩提耶 (*bodhiḥ pr'āpyate*)？」

[411b11] 佛言 (*bhagavān āha*)：「不也 (*na*)。(*subhūte*)。」

[411b12] (*subhūtir āha:*) 「世尊！為 (*kiṃ punar bhagavan*) 用非生·非不
生道 (*naiva nān-ut-pannaena naiva nōt-pannaena mārgena*) 得菩提耶 (*bodhiḥ
pr'āpyate*) ? 」

[411b12] 佛言 (*bhagavān āha*) : 「不也 (*na*) 。 (*subhūte.*) 」

5 [411b13] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「若爾，菩提由何而得 (*tat
katham punar bhagavan bodhiḥ pr'āpyate*) ? 」

[411b14] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) :
「菩提不由道、非道得 (*na subhūte mārgena bodhiḥ pr'āpyate nā-mārgena*) 。所
以者何？菩提即道 (*bodhir eva subhūte mārgaḥ*) ；道即菩提 (*mārga eva
10 bodhiḥ* (PSP_6-8:124)) 。是故，不由道、非道得。」

[411b15] (*evam ukte*) 具壽善現 (*āyusman subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam
etad avocat*) : 「若菩提即是道 (*yadi bhagavan bodhir eva mārgo*) ，道即是菩提
者 (*mārga eva bodhir*) ，豈不菩薩摩訶薩已得菩提道，應已得菩提 (*anu-pr'āptaiva
bhavati bodhisattvena mahāsattvena bodhis*) 。若爾，如來·應·正等覺何緣復為
15 諸菩薩說 (*tat katham tathāgato 'rhan samyak-saṃ-buddho nir-dīśyate*) (*dvā-triṃśan-
mahā-puruṣa-lakṣaṇair aśīty-anu-vy-añjanair*) 如來十力 (*daśabhis tathāgata-balaiś*) 、
四無所畏 (*caturbhir vaiśāradyaiś*) 、四無礙解 (*catasṛbhiḥ prati-saṃ-vidbhiś*) 、
大慈、大悲、大喜、大捨、 (*caturbhir a-pra-māṇaiś caturbhir dhyānaiś catasṛbhir
ārūpya-sam-ā-pattibhiḥ sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyair dharmaiś caturbhir ārya-
20 satyaiḥ śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitaiḥ pañcabhir abhi-jñābhir aṣṭa-vi-mokṣair
navabhir anu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattibhiḥ sarva-dhāraṇī-mukhair daśabhir
bodhisattva-bhūmibhir daśabhiḥ pāramitābhir viṃśatibhiḥ śūnyatābhir*) 十八佛不共
法 (*aṣṭādaśabhir āveṇika-buddha-dharmaiḥ*) 、三十二相、八十隨好、及餘無量、
無邊佛法，令其修證？」

25 [411b21] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) :
「於意云何 (*tat kiṃ manyase*) ， (*subhūte,*) 汝豈謂佛得菩提耶 (*buddho bodhiḥ
pr'āpyati*) ? (*buddha eva bodhir eva buddhaḥ.*) 」

[411b22] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「不也 (*na*) 。世尊 (*bhagavan*) !
所以者何？佛即是菩提，菩提即是佛。故，不應謂佛得菩提。」

30 [411b24] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「如是，如是。然，汝所問 (*yat punaḥ
subhūtir evaṃ vadaty*) 『豈不·菩薩摩訶薩已得菩提道，應·已得菩提』者 (*anu-
pr'āptaiva bhavati bodhisattvena mahāsattvena bodhir iti*) ——善現！諸菩薩摩訶
薩，修菩提道·未得圓滿，云何可說已得菩提！

[411b27] (*iha*) 善現 (*subhūte*) ! 當知·諸菩薩摩訶薩，若 (*yadā bodhisattvo
35 mahāsattvaḥ*) 已圓滿布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多 (*ṣaṭ-pāramitāḥ pari-pūrya*) ，
(*sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyān dharmān*) 若已圓滿內空·乃至無性自性空 (*sarva-
śūnyatās*) ，若已圓滿真如·乃至不思議界，若已圓滿苦、集、滅、道聖諦 (*catvāry
ārya-satyāni*) ，若已圓滿四念住·乃至八聖道支， (*śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāni*)

若已圓滿四靜慮、四無量、四無色定 (*a-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-samādhi-sam-ā-pattīr*)，若已圓滿八解脫 (*aṣṭa-vi-mokṣān*) · 乃至 (*navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattīh*) 十遍處，若已圓滿空、無相、無願解脫門，若已圓滿極喜地 · 乃至法雲地，
 (*pañcābhi-jñāh*) 若已圓滿一切陀羅尼門、三摩地門 (*sarva-samādhi-dhāraṇī-*
 5 *mukhāni*)，若已圓滿五眼、六神通， (*daśa-bodhisattva-bhūmīr*) 若已圓滿如來
 十力 (*daśa-tathāgata-balāni*) · 乃至 (*vaiśāradyāni catasraḥ prati-saṃ-vido*) 十八
 佛不共法 (*'ṣṭādaś'āvenikān buddha-dharmān pari-pūrya*)，若已圓滿三十二大士
 相、八十隨好，若已圓滿無忘失法、恒住捨性，若已圓滿一切智、道相智、一切
 相智，若已圓滿諸餘無量、無邊佛法，從此 · 無間 · 以一剎那 · 金剛喻定 · 相應 ·
 10 妙慧 (*vajrōpame samādhau sthitvaika-citta-ksana-sam-ā-yuktayā prajñayā*)，永斷
 一切二障 · 麤重習氣相續，證得無上正等菩提 (*'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim*
abhi-saṃ-budhyate)，乃 (*tadā*) 名如來 (*tathāgata iti nir-dīśyate*) · 應 · 正等覺，
 於一切法 · 得大自在 (*sarva-dharmān jānīta ity, ataḥ sarva-darśiṃ sarva-jña ity abhi-*
dhīyate)，盡未來際 · 饒益有情。」

15 [411c14] 爾時 (*atha khalv*)，具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言
 (*bhagavantam etad avocat*)：「世尊！云何 (*katham bhagavan*) · 菩薩摩訶薩
 (*bodhisattvo mahāsattvo*) · 嚴淨佛土 (*buddha-kṣetraṃ pari-śodhayati*)？」

[411c15] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*)：
 「 (*iha subhūte*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，從初發心 (*prathama-*
 20 *cittōt-pādam up'ādāya*) · 乃至後有，常自清淨身、語、意三麤重，亦清淨他三種
 麤重故 (*kāya-dauḥ-śīlyam* (PSP_6-8:125) *vāg-dauḥ-śīlyam mano-dauḥ-śīlyam ātmanās*
ca parasya ca vi-śodhayati)，能嚴淨所居佛土 (*yaiḥ pari-śudhaiḥ buddha-kṣetraṃ*
pari-śodhayati) 。」

[411c17] (*atha khalv*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam*
 25 *etad avocat*)：「何謂菩薩摩訶薩身 (*katamad bhagavan kāya-dauḥ-śīlyam*
bodhisattvasya mahāsattvasya)、語 (*vāg-dauḥ-śīlyam*)、意三麤重 (*mano-dauḥ-*
śīlyam)？」

[411c19] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*)：
 「若害生命、若不與取、若欲邪行 (*yat kāya-karmā-kuśalī prāṇāti-pāte vartate, a-*
 30 *datt'ā-dāne vartate, kāma-mithyā-cāre vartate*)，是身麤重 (*idam ucyate kāya-dauḥ-*
śīlyam)；若虛誑語、若離間語、若麤惡語、若雜穢語 (*yad vāk-karmā-kuśalam mṛṣā-*
vāde vartate, piśuna-vacane vartate, pārūṣye vartate, a-baddha-pra-lāpe vartate)，
 是語麤重 (*idam ucyate vāg-dauḥ-śīlyam*)；若貪欲、若瞋恚、若邪見 (*yan manas-*
karmā-kuśalam abhi-dhyāyāṃ vartate, vy-ā-pāde ca vartate, mithyā-dr̥ṣṭau vartate)，
 35 是意麤重 (*idam ucyate mano-dauḥ-śīlyam*) 。

[411c22] 復次，善現！若菩薩摩訶薩 · 戒蘊、定蘊、慧蘊、解脫蘊、解脫智
 見蘊皆不清淨，亦名麤重。

[411c24] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！若菩薩摩訶薩·慳貪心 (*yat mātsarya-cittam, idam mano-dauḥ-sīlyam bodhisattvasya mahāsattvasya*)、犯戒心 (*yad dauḥ-sīlya-cittam*)、忿恚心 (*kṣobha-cittam*)、懈怠心 (*kauśīdyā-cittam*)、散亂心 (*vi-kṣepa-cittam a-sam-ā-hita-cittam*)、惡慧心 (*dauṣ-prajña-cittam*)，亦名麁重 (*idam api dauḥ-sīlya-cittam bodhisattvasya mahāsattvasya*)。

*punar aparaṃ subhūte yac chīlam a-pari-śuddham, idam apy a-pari-śuddham dauḥ-sīlya-cittam bodhisattvasya mahāsattvasya.*⁶³

[411c26] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！若菩薩摩訶薩·遠離四念住 (*caturbhiḥ smṛty-upa-sthānair vi-rahitaś*)·乃至 (*caturbhiḥ samyak-pra-hāṇaiḥ caturbhir ṛddhi-pādaḥ pañcabhir indriyaḥ pañcabhir balaiḥ saptabhir bodhy-aṅgair*) 八聖道支心 (*āryāṣṭāṅgena mārgena*)，亦名麁重。

[411c27] 復次，善現！若菩薩摩訶薩·遠離內空·乃至無性自性空心，亦名麁重。

[411c29] 復次，善現！若菩薩摩訶薩·遠離真如·乃至不思議界心，亦名麁重。

[412a01] 復次，善現！若菩薩摩訶薩·遠離苦、集、滅、道聖諦心，亦名麁重。

[412a02] 復次，善現！若菩薩摩訶薩·遠離四靜慮、四無量、四無色定心，亦名麁重。

[412a04] 復次，善現！若菩薩摩訶薩·遠離八解脫·乃至十遍處心，亦名麁重。

[412a05] 復次，善現！若菩薩摩訶薩·遠離空 (*śūnyatā-samādhinā*)、無相 (*'-nimitta-samādhinā*)、無願解脫門心 (*'-pra-ṇi-hita-samādhinā vi-rahita*)，亦名麁重 (*idam api dauḥ-sīlya-cittam bodhisattvasya mahāsattvasya*)。

[412a07] 復次，善現！若菩薩摩訶薩·遠離極喜地·乃至法雲地心，亦名麁重。

[412a08] 復次，善現！若菩薩摩訶薩·遠離一切陀羅尼門、三摩地門心，亦名麁重。

[412a10] 復次，善現！若菩薩摩訶薩·遠離五眼、六神通心，亦名麁重。

[412a11] 復次，善現！若菩薩摩訶薩·遠離如來十力·乃至十八不共法心，亦名麁重。

[412a13] 復次，善現！若菩薩摩訶薩·遠離無忘失法、恆住捨性心，亦名麁重。

[412a14] 復次，善現！若菩薩摩訶薩·遠離一切智、道相智、一切相智心，亦名麁重。

⁶³ [411c22] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！若菩薩摩訶薩·戒蘊 (*yac chīlam*)、定蘊、慧蘊、解脫蘊、解脫智見蘊皆不清淨 (*a-pari-śuddham*)，亦名麁重 (*idam apy a-pari-śuddham dauḥ-sīlya-cittam bodhisattvasya mahāsattvasya*)。

[412a16] 復次，善現！若菩薩摩訶薩·遠離一切菩薩摩訶薩行心，亦名麁重。

[412a17] 復次，善現！若菩薩摩訶薩·遠離諸佛無上正等菩提心，亦名麁重。

5 [412a19] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！若菩薩摩訶薩·貪著預流果 (*yac chrota-ā-patti-phala-sākṣāt-kriyā tatra ca sprhanā, idam api dauṣṭhulyaṃ bodhisattvasya mahāsattvasya*)·乃至 (*yat sakṛd-ā-gāmi-phala-sākṣāt-kriyā tatra ca sprhanā, idam api dauṣṭhulyaṃ bodhisattvasya mahāsattvasya. yad an-ā-gāmi-phala-sākṣāt-kriyā tatra ca sprhanā, idam api dauṣṭhulyaṃ bodhisattvasya mahāsattvasya. yad arhattva-sākṣāt-kriyā tatra ca sprhanā, idam api dauṣṭhulyaṃ bodhisattvasya mahāsattvasya.*) 獨覺菩提 (*pratyeka-bodhisākṣāt-kriyā tatra ca sprhanā*)，亦名麁重 (*idam api dauṣṭhulyaṃ bodhisattvasya mahāsattvasya.* (PSP_6-8:126))。

[412a20] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！若菩薩摩訶薩·起色 (*rūpa-saṃjñā dauṣṭhulyaṃ*)、受 (*vedanā-saṃjñā*)、想 (*saṃjñā-saṃjñā*)、行 (*saṃskāra-saṃjñā*)、識想 (*vijñāna-saṃjñā*)，亦名麁重 (*dauṣṭhulyaṃ*)；起眼處 (*cakṣuḥ-saṃjñā dauṣṭhulyaṃ*)·乃至 (*śrotra-saṃjñā ghrāṇa-saṃjñā jihvā-saṃjñā kāya-saṃjñā*) 意處想 (*manah-saṃjñā*)，亦名麁重 (*dauṣṭhulyaṃ*)；起色處 (*rūpa-saṃjñā dauṣṭhulyaṃ*)·乃至 (*śabda-saṃjñā gandha-saṃjñā rasa-saṃjñā spraṣṭavya-saṃjñā*) 法處想 (*dharma-saṃjñā*)，亦名麁重 (*dauṣṭhulyaṃ*)；起眼界·乃至意識界想，亦名麁重；起色界·乃至法界想，亦名麁重；起眼識界 (*cakṣur-vijñāna-saṃjñā dauṣṭhulyaṃ*)·乃至 (*śrotra-vijñāna-saṃjñā ghrāṇa-vijñāna-saṃjñā jihvā-vijñāna-saṃjñā kāya-vijñāna-saṃjñā*) 意識界想 (*mano-vijñāna-saṃjñā*)，亦名麁重 (*dauṣṭhulyaṃ*)；起眼觸 (*cakṣuḥ-saṃ-sparśa-saṃjñā dauṣṭhulyaṃ*)·乃至 (*śrotra-saṃ-sparśa-saṃjñā ghrāṇa-saṃ-sparśa-saṃjñā jihvā-saṃ-sparśa-saṃjñā kāya-saṃ-sparśa-saṃjñā*) 意觸想 (*manah-saṃ-sparśa-saṃjñā*)，亦名麁重 (*dauṣṭhulyaṃ*)；起眼觸為緣所生諸受 (*cakṣuḥ-saṃ-sparśa-pratyaya-vedanā-saṃjñā dauṣṭhulyaṃ*)·乃至 (*śrotra-saṃ-sparśa-pratyaya-vedanā-saṃjñā ghrāṇa-saṃ-sparśa-pratyaya-vedanā-saṃjñā jihvā-saṃ-sparśa-pratyaya-vedanā-saṃjñā kāya-saṃ-sparśa-pratyaya-vedanā-saṃjñā*) 意觸為緣所生諸受想 (*manah-saṃ-sparśa-pratyaya-vedanā-saṃjñā*)，亦名麁重 (*dauṣṭhulyaṃ*)；起地界 (*prthivī-dhātu-saṃjñā dauṣṭhulyaṃ*)·乃至 (*ab-dhātu-saṃjñā tejo-dhātu-saṃjñā, vāyu-dhātu-saṃjñā, ākāśa-dhātu-saṃjñā*) 識界想 (*vijñāna-dhātu-saṃjñā*)，亦名麁重 (*dauṣṭhulyaṃ*)；(*skandha-saṃjñā dauṣṭhulayaṃ, dhātu-saṃjñā dauṣṭhulyaṃ, āyatana-saṃjñā dauṣṭhulyaṃ,*) 起因緣·乃至增上緣想，亦名麁重；起從緣所生諸法想，亦名麁重 (*pratītya-sam-ut-pāda-saṃjñā dauṣṭhulyaṃ, pratītya-sam-ut-panna-dharma-saṃjñā dauṣṭhulyaṃ, pratītya-sam-ut-pādāṅga-saṃjñā dauṣṭhulyaṃ*)；起無明 (*a-vidyā-saṃjñā dauṣṭhulyaṃ*)·乃至 (*saṃskāra-saṃjñā vijñāna-saṃjñā nāma-rūpa-saṃjñā ṣaḍ-āyatana-saṃjñā sparśa-saṃjñā vedanā-saṃjñā trṣṇā-saṃjñā up'ādāna-saṃjñā bhava-*

saṃjñā jāti-saṃjñā) 老死想 (*jarā-maraṇa-saṃjñā śoka-parideva-duḥkha-daurmanasyōp'āyāsa-saṃjñā*) , 亦名麤重 (*dauṣṭhulyam*) ; 起布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多想, 亦名麤重; 起內空·乃至無性自性空想, 亦名麤重; 起真如·乃至不思議界想, 亦名麤重; 起苦、集、滅、道聖諦想, 亦名麤重; 起四念住·

5 乃至八聖道支想, 亦名麤重; 起四靜慮、四無量、四無色定想, 亦名麤重; 起八解脫·乃至十遍處想, 亦名麤重; 起空、無相、無願解脫門想, 亦名麤重, 起淨觀地·乃至如來地想, 亦名麤重; 起極喜地·乃至法雲地想, 亦名麤重; 起一切陀羅尼門、三摩地門想, 亦名麤重; 起五眼、六神通想, 亦名麤重; 起如來十力·乃至十八佛不共法想, 亦名麤重; 起三十二大士相、八十隨好想, 亦名麤重; 起

10 無忘失法、恒住捨性想, 亦名麤重; 起一切智、道相智、一切相智想, 亦名麤重; 起預流果·乃至獨覺菩提想, 亦名麤重; 起一切菩薩摩訶薩行想, 亦名麤重; 起諸佛無上正等菩提想, 亦名麤重; 起異生想、聲聞想、獨覺想、菩薩想、如來想, 亦名麤重; 起地獄想、傍生想、鬼界想、人想、天想、男想、女想 (*strī-saṃjñā puruṣa-saṃjñā*) , 亦名麤重; 起欲界想 (*kāma-dhātu-saṃjñā*) 、色界想 (*rūpa-dhātu-saṃjñā*) 、無色界想 (*ārūpya-dhātu-saṃjñā*) , 亦名麤重 (*dauṣṭhulyam*) ; 起善法想 (*kuśala-saṃjñā*) 、非善法想 (*a-kuśala-saṃjñā*) , 亦名麤重; 起有記法想、無記法想, 亦名麤重; 起有漏法想、無漏法想, 亦名麤重; 起世間法想 (*laukika-saṃjñā*) 、出世間法想 (*lokōt-tara-saṃjñā*) , 亦名麤重; (*s'ā-srava-saṃjñā an-ā-srava-saṃjñā*) 起有為法想 (*sams-kṛta-saṃjñā*) 、無為法想 (*a-sams-kṛta-saṃjñā*) ,

20 亦名麤重 (*dauṣṭhulyam*) 。

[412b25] 善現! 諸如是等·無量、無邊·執著諸法及諸有情·虛妄分別, 并所發起身 (*idaṃ kāya-dauṣṭhulyam*) 、語 (*vāg-dauṣṭhulyam*) 、意業 (*mano-dauṣṭhulyam*) , 及彼種類無堪任性, 皆名麤重; 諸菩薩摩訶薩, 皆應遠離 (*tad vivarjy'*) 。

25 [412b28] 復次, 善現! 諸菩薩摩訶薩, 行深般若波羅蜜多, 遠離如是所說麤重, 自行布施波羅蜜多 (*ātmanā ca dānāṃ dadāti*) , 亦教他行布施波羅蜜多 (*parāṃś ca dāne sam-ā-dāpayati*) 。若諸有情須食·施食 (*annam annārthikānām*) , 須飲·施飲 (*pānaṃ pānārthikānām*) , 須車乘·施車乘, 須衣服·施衣服 (*vastraṃ vastrārthikānām*) , 隨餘所須種種資具, 隨時、隨處悉皆施與 (*yāvad anyatarānyatarān mānuṣyakān sarvōpa-karaṇa-pariṣ-kārān dadāti*) , 如自所行, 教他亦爾 (*parāṃś cānyatarānyatareṣu mānuṣyakeṣu* (PSP_6-8:127) *sarvōpa-karaṇa-pariṣ-kāreṣu sam-ā-dāpayati*) 。如是施已, 持此善根 (*tac ca kuśala-mūlam*) ·與諸有情平等共有 (*sarva-sattva-sādhāraṇaṃ kṛtvā*) , 迴向所居嚴淨佛土 (*buddha-kṣetraṃ pari-śuddhaye pari-ṇāmayati*) , 令速圓滿利樂有情。

35 是菩薩摩訶薩, 自行淨戒 (*ātmanā ca śīlam rakṣati, parāṃś ca śīle sam-ā-dāpayati*) 、安忍 (*ātmanā ca kṣāntyā saṃ-pādayati, parāṃś ca kṣāntau sam-ā-dāpayati*) 、精進 (*ātmanā ca vīryam ā-rabhate, parāṃś ca vīrye sam-ā-dāpayati*) 、靜慮 (*ātmanā ca dhyānaṃ sam-ā-padyate, parāṃś ca dhyāne sam-ā-dāpayati*) 、般

若波羅蜜多 (*ātmanā ca prajñāṃ bhāvayati*)，亦教他行淨戒，乃至般若波羅蜜多 (*parāṃś ca prajñāyāṃ sam-ā-dāpayati*)。作此事已，持是善根 (*tac ca kuśala-mūlaṃ*)，與諸有情平等共有 (*sarva-sattva-sādhāraṇaṃ kṛtvā*)，迴向所居嚴淨佛土 (*buddha-kṣetra-pari-suddhaye pari-ṇāmayati*)，令速圓滿利樂有情。

5 [412c10] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，以通願力，盛滿三千大千世界上妙七寶 (*ātmanā ca tri-sāhasra-mahā-sāhasraṃ loka-dhātum sapta-ratna-pari-pūrṇe kṛtvā*)，施佛、法、僧 (*triṣu ratneṣu dānaṃ dadāti*)。施已，歡喜 (*tac ca kuśala-mūlaṃ sarva-sattva-sādhāraṇaṃ karoti*)，發弘誓願 (*tasyaivaṃ bhavaty*)：『我持如是所種善根 (*anena kuśala-mūlena*)，與諸有情平等共有，迴向所居嚴淨佛土，當令我土七寶莊嚴 (*me sapta-ratnam ayaṃ buddha-kṣetraṃ*)，一切有情隨意受用眾妙珍寶，而無貪著 (*bhavatu*)。』

[412c15] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*)，以通願力，擊奏無量天上、人中諸妙伎樂 (*divyāni vādyāni vādayati*)，供養三寶 (*buddheṣu vā*) 及佛制多 (*buddha-caityeṣu vā*)。供已，歡喜 (*tac ca kuśala-mūlaṃ sarva-sattva-sādhāraṇaṃ karoti*)，發弘誓願 (*tasyaivaṃ bhavaty*)：『我持如是所種善根 (*anena kuśala-mūlena*)，與諸有情平等共有，迴向所居嚴淨佛土，當令我土常奏如是上妙伎樂 (*me divyāḥ śabdā mano-ramāḥ śrotra-sukhā satata-samitaṃ vādyā bhavantu buddha-kṣetre*)；有情聞者，身心悅豫，而無貪著。』

[412c21] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*)，以通願力，盛滿三千大千世界、人中、天上、諸妙香花 (*divyair gandhais tri-sāhasra-mahā-sāhasraṃ loka-dhātum pari-pūrayitvā*)，供養三寶 (*buddheṣu vā*) 及佛制多 (*buddha-caityeṣu vā dadāti*)。供已，歡喜 (*tac ca kuśala-mūlaṃ sarva-sattva-sādhāraṇaṃ karoti*)，發弘誓願 (*tasyaivaṃ bhavaty*)：『我持如是所種善根 (*anena kuśala-mūlena*)，與諸有情平等共有，迴向所居嚴淨佛土，當令我土常有如是諸妙香花 (*me divyā gandhā ghrāṇa-sukhā mano-ramā bhavantu buddha-kṣetre*)；有情受用，身心悅豫，而無貪著。』

[412c26] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，以通願力，營辦百味上妙飲、食 (*śata-rasāni bhojanāni*)，供養諸佛 (*tathāgateṣu vā dadāti*)、獨覺、聲聞 (*tathāgata-śrāvakeṣu vā*)、及諸菩薩摩訶薩眾。供已，歡喜 (*tac ca kuśala-mūlaṃ sarva-sattva-sādhāraṇaṃ karoti*)，發弘誓願 (*tasyaivaṃ bhavaty*)：『我持如是所種善根 (*anena kuśala-mūlena*)，與諸有情平等共有，迴向所居嚴淨佛土 (*buddha-kṣetre*)，當得無上正等覺時 (*me 'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-buddhasya*)，令我土中、諸有情類 (*śrāvaka-saṃghasya*)，皆食如是百味飲、食 (*śata-rasāni bhojanāni saṃ-padyeran*)，資悅身心，而無貪著。』

[413a03] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*)，以通願力，營辦種種人中、天上、諸妙塗香 (*divyāny upa-lepanāni dadāti*)、細軟衣服，奉施諸佛 (*tathāgateṣu vā*)、獨覺、聲聞 (*tathāgata-śrāvakeṣu*

vā)、及諸菩薩摩訶薩眾，或復施法、并佛制多 (*tathāgata-caityeṣu vā*)。施已，歡喜 (*tac ca kuśala-mūlaṃ sarva-sattva-sādhāraṇaṃ karoti*)，發弘誓願 (*tasyaivaṃ bhavaty*)：『我持如是所種善根 (*anena kuśala-mūlena*)，與諸有情平等共有，迴向所居嚴淨佛土 (*me buddha-kṣetre*)，當得無上正等覺時，令我土中諸有情類，

5 常得如是衣服、塗香 (*divyāni spraṣṭavyāni kāya-sukhāni mano'nu-kūlāni* (PSP_6-8:128) *saṃ-padyerann an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-buddhasya sarva-sattvānām*)，隨意受用，而無貪著。』

[413a10] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，以通願力 (*saṃ-kalpair ātmanā ca*)，營辦種種人中、天上·隨意所生五妙欲境 (*sarva-sattvaiś ca sārđhaṃ pañca-kāma-guṇān*)，供養諸佛 (*buddheṣu vā*)、及佛制多、獨覺、聲聞 (*buddha-śrāvakeṣu vā*)、并諸菩薩摩訶薩眾，施餘有情 (*sarva-sattveṣu vōpa-nāmayati*)。施已，歡喜 (*tac ca kuśala-mūlaṃ sarva-sattva-sādhāraṇaṃ karoti*)，發弘誓願 (*tasyaivaṃ bhavaty*)：『我持如是所種善根，與諸有情平等共有，迴向所居嚴淨佛土，當得無上正等覺時 (*anena kuśala-mūlenān-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-buddhasya*)，令我土中諸有情類 (*me sarva-śrāvaka-saṃghasya sarva-sattvānām ca*)，隨心所樂 (*mano-ramāḥ*) 上妙色、聲、香、味、觸境，應念而生 (*pañca-kāma-guṇāḥ syur iti*)，歡喜受用，而無貪著。』

(*evaṃ subhūte bodhisattvo mahāsattvo buddha-kṣetraṃ pari-śodhayati.*)

20 [413a18] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多，勇猛正勤，發弘誓願，自住內空·乃至無性自性空，亦教他住內空·乃至無性自性空。作是事已，復發願言：『當得無上正等覺時，願我土中諸有情類，不離內空·乃至無性自性空。』

[413a23] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多，勇猛正勤，發弘誓願，自住真如·乃至不思議界，亦教他住真如·乃至不思議界。作此事已，復發願言：『當得無上正等覺時，令我土中諸有情類，不離真如·乃至不思議界。』

[413a28] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多，勇猛正勤，發弘誓願，自住苦、集、滅、道聖諦，亦教他住苦、集、滅、道聖諦。作此事已，復發願言：『當得無上正等覺時，令我土中諸有情類，不離苦、集、滅、道聖諦。』

30 [413b03] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多，勇猛正勤，發弘誓願，自修四念住·乃至八聖道支，亦教他修四念住·乃至八聖道支。作此事已，復發願言：『當得無上正等覺時，令我土中諸有情類，不離四念住·乃至八聖道支。』

[413b08] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvasya mahāsattvasya*)，行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ carata*)，勇猛正勤，發弘誓願，自修四靜慮、四無量、四無色定，亦教他修四靜慮、四無量、四無色定。作此事已，復發願言 (*evaṃ bhavati*)：『當得無上正等覺時，令我土中諸有情類，不離四靜慮 (*yan nūnam aham ātmanā ca prathamam dhyānaṃ*

sam-ā-padye, sarva-sattvāṃś ca prathame dhyāne ni-veśayeyam. evaṃ dvitīye tṛtīye dhyāne. ātmanā ca caturthaṃ dhyānaṃ sam-ā-padye, sarva-sattvāṃś ca caturthe dhyāne ni-veśayeyam)、四無量 (*ātmanā ca maitrīm bhāvayeyam, sarva-sattvāṃś ca maitrī-bhāvanāyāṃ ni-veśayeyam. evaṃ karuṇā-muditām. ātmanā cōpēkṣāṃ bhāvayeyam, sarva-sattvāṃś cōpēkṣā-bhāvanāyāṃ ni-veśayeyam*)、四無色定 (*ātmanā c' ākāś'ānanty'āyatana-sam-ā-pattiṃ sam-ā-padye, sarva-sattvāṃś c' ākāś'ānanty'āyatana-sam-ā-pattau prati-ṣṭhāpayeyam. vijñān'ānanty'āyatana-sam-ā-pattiṃ, ākiñcany'āyatana-sam-ā-pattiṃ. ātmanā ca naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatana-sam-ā-pattiṃ sam-ā-padye, sarva-sattvāṃś ca naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatana-sam-ā-pattau prati-ṣṭhāpayeyam*) 。』

*ātmanā ca smṛty-upa-sthānāni bhāvayeyam, sarva-sattvāṃś ca smṛty-upa-sthāna-bhāvanāyāṃ prati-ṣṭhāpayeyam. evaṃ samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅgāny. ātmanā c' āryāṣṭāṅga-mārgaṃ bhāvayeyam, sarva-sattvāṃś c' āryāṣṭāṅga-mārga-bhāvanāyāṃ prati-ṣṭhāpayeyam.*⁶⁴

15 [413b13] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多，勇猛正勤，發弘誓願，自修八解脫·乃至十遍處，亦教他修八解脫·乃至十遍處。作此事已，復發願言：『當得無上正等覺時，令我土中諸有情類，不離八解脫·乃至十遍處。』

[413b18] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多，勇猛正勤，發弘誓願，自修空、無相、無願解脫門，亦教他修空、無相、無願解脫門。作此事
20 已，復發願言：『當得無上正等覺時，令我土中諸有情類，不離空、無相、無願解脫門 (*ātmanā ca sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāni vi-mokṣa-mukhāni bhāvayeyam, sarva-sattvāṃś ca sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-vi-mokṣa-mukha-bhāvanāyāṃ prati-ṣṭhāpayeyam.*) (*tasya mamān-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-buddhasya, sarva-sattvā evaṃ caturbhir dhyānair a-vi-rahitā bhāveyuś, caturbhir ārūpya-sam-ā-pattibhir a-vi-rahitā bhāveyuś, caturbhir brāhmair vi-hārair a-vi-rahitā bhāveyuḥ, sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyair dharmair a-vi-rahitā* (PSP_6-8:129) *bhaveyuh, sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitair vi-mokṣa-mukhair a-vi-rahitā bhāveyur ity*) 。』

[413b23] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多，勇猛正勤，發弘誓願，自修極喜地·乃至法雲地，亦教他修極喜地·乃至法雲地。作此事已，
30 復發願言：『當得無上正等覺時，令我土中諸有情類，不離極喜地·乃至法雲地。』

[413b28] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多，勇猛正勤，發弘誓願，自修一切陀羅尼門、三摩地門，亦教他修一切陀羅尼門、三摩地門。作

⁶⁴ [413b03] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多，勇猛正勤，發弘誓願，自修四念住·乃至八聖道支，亦教他修四念住·乃至八聖道支。作此事已，復發願言：『當得無上正等覺時，令我土中諸有情類，不離四念住 (*ātmanā ca smṛty-upa-sthānāni bhāvayeyam, sarva-sattvāṃś ca smṛty-upa-sthāna-bhāvanāyāṃ prati-ṣṭhāpayeyam*) ·乃至 (*evaṃ samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅgāny.*) 八聖道支 (*ātmanā c' āryāṣṭāṅga-mārgaṃ bhāvayeyam, sarva-sattvāṃś c' āryāṣṭāṅga-mārga-bhāvanāyāṃ prati-ṣṭhāpayeyam*) 。』

此事已，復發願言：『當得無上正等覺時，令我土中諸有情類，不離一切陀羅尼門、三摩地門。』

5 [413c04] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多，勇猛正勤，發弘誓願，自修五眼、六神通，亦教他修五眼、六神通。作此事已，復發願言：『當得無上正等覺時，令我土中諸有情類，不離五眼、六神通。』

[413c08] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多，勇猛正勤，發弘誓願，自修如來十力，乃至十八不共法，亦教他修如來十力，乃至十八不共法。作此事已，復發願言：『當得無上正等覺時，令我土中諸有情類，不離如來十力，乃至十八不共法。』

10 [413c14] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多，勇猛正勤，發弘誓願，自修三十二大士相、八十隨好，亦教他修三十二大士相、八十隨好。作此事已，復發願言：『當得無上正等覺時，令我土中諸有情類，不離三十二大士相、八十隨好。』

15 [413c19] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多，勇猛正勤，發弘誓願，自修無忘失法、恒住捨性，亦教他修無忘失法、恒住捨性。作此事已，復發願言：『當得無上正等覺時，令我土中諸有情類，不離無忘失法、恒住捨性。』

20 [413c24] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多，勇猛正勤，發弘誓願，自修一切智、道相智、一切相智，亦教他修一切智、道相智、一切相智。作此事已，復發願言：『當得無上正等覺時，令我土中諸有情類，不離一切智、道相智、一切相智。』

[413c29] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多，勇猛正勤，發弘誓願，自修一切菩薩摩訶薩行，亦教他修一切菩薩摩訶薩行。作此事已，復發願言：『當得無上正等覺時，令我土中諸有情類，不離一切菩薩摩訶薩行。』

25 [414a05] 復次，善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多，勇猛正勤，發弘誓願，自修諸佛無上正等菩提，亦教他修諸佛無上正等菩提。作此事已，復發願言：『當得無上正等覺時，令我土中諸有情類，不離諸佛無上正等菩提。』

[414a10] 如是，善現！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多，由斯願行，便能嚴淨所居佛土（*evaṃ khalu subhūte bodhisattvo mahāsattvo buddha-kṣetraṃ pariśodhayati*）。

30 [414a11] 善現！當知，是諸菩薩摩訶薩眾，隨爾所時行菩提道，應得圓滿所起願行，即爾所時精勤修學（*sa tāvad bodhau carati, yāvad ime sarvābhi-prāyāḥ pari-pūrṇā bhavanti*）。由此因緣，自能成就一切善法（*sa ātmanā ca sarva-kuśala-dharma-sam-anv-ā-gato bhavati*），亦能令他漸次成就一切善法（*parāṃś ca sarva-kuśala-dharma-sam-anv-ā-gatān karoti*）；自能修得殊勝相好所莊嚴身（*tasya sv-abhi-rūpaḥ prāsādiko darśanīyo mahā-puruṣa-lakṣaṇa-vi-bhūṣita ātma-bhāvo bhavati*），亦能令他漸次修得殊勝相好所莊嚴身（*ye ca tena boodhisattvena mahāsattvena sattvāḥ pari-pācītās, teṣāṃ ca sattvānāṃ sv-abhi-rūpaḥ prāsādiko*

35

darśanīyo mahā-puruṣa-lakṣaṇa-vi-bhūṣita ātma-bhāvo bhavati)，由廣大福所攝受故 (*yad-uta puṇya-pari-grahād*)。

[414a17] 善現！當知·是諸菩薩摩訶薩眾，所修願行得圓滿已，各於所居嚴淨佛土證得無上正等覺時，所化有情·亦生彼土·共受淨土大乘法樂。

- 5 [414a20] (*evam khalu*) 善現 (*subhūte*)！當知·是諸菩薩摩訶薩眾 (*bodhisattvena mahāsattvena*)，應修如是嚴淨佛土 (*buddha-kṣetram pariśodhayitavyam, yathā*)，謂·彼土中，常不聞有三種惡趣 (*trayāṇām apāyānām pra-jñaptir api na bhaviṣyati*)，亦不聞有諸惡見趣 (*sarva-dṛṣṭi-gatānām pra-jñaptir api na bhaviṣyati*)，亦不聞有貪、瞋、癡毒 (*rāga-doṣa-mohānām pra-jñaptir api na bhaviṣyati*)，亦不聞有男、女形相 (*yāvad dvayasya nāmadheyam api na bhaviṣyati*)，亦不聞有聲聞、獨覺，亦不聞有苦、無常等·不可意事 (*a-nitya-duṣkhān-ātmā-śubha-pra-jñaptir api na bhaviṣyati*)，亦不聞有攝受資具 (*pari-grāhaka-pra-jñaptir api na bhaviṣyati*)，亦不聞有我、我所執 (*ahaṃ-kāra-mama-kāra-pra-jñaptir api na bhaviṣyati*)、隨眠、纏結、顛倒、執著，亦不聞有·安立有情果位差別 (*phalavy-ava-sthāna-pra-jñaptir api na bhaviṣyati*)；但 (*anyatra*) 聞說空、無相、無願 (*śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitasya samādher ghoṣaḥ pra-cariṣyati*)、無生、無滅、無性等聲。謂·隨有情所樂差別 (*tyāgēcchatāyāḥ yāvat prajñēcchatāyāḥ sarveṣāṃ sattvānām chandād eva*)，於樹林等 (*vrkṣebhyo ghoṣā niś-cariṣyanti*)·內外物中，常有微風·互相衝擊，發起種種微妙音聲 (*vātēritebhyah evam sarvebhyo 'dhy-ātṃmika-bāhyebhyo dharmebhyo ghoṣā niś-cariṣyanti*)——彼音聲中，說：『一切法，皆無自性。無性故，空 (*śūnyam iti vā*)。空故，無相 (*ā-nimittam iti vā*)。無相故，無願 (*a-pra-ṇi-hitam iti vā śabdo niś-cariṣyati*)。無願故，無生。無生故，無滅 (*an-ut-pādā-ni-rodhānām śabdo niś-cariṣyati*)。 (*yathaiva sarva-dharmāṇām naiḥ-svā-bhāvyam, tathaiva śabdo niś-cariṣyati*。)是故，諸法，本來寂靜，自性涅槃 (*sarva-dharmāḥ sarva-dharmāḥ śūnyā iti, yathaitēṣāṃ dharmāṇām sva-bhāvas, tathaiva śabdo niś-cariṣyaty*)。如來出世 (*ut-pādād vā tathāgatānām*)，若不出世 (*an-ut-pādād vā tathāgatānām*)——諸法法界·法爾常住，謂·一切法無性、空 (*sarva-dharmāḥ sarva-dharmāḥ śūnyāḥ*) 等 (*yac chūnyan, na tatra nimittam asti, tad a-pra-ṇi-hitam*)。』 (*eṣā saivaṃ-rūpā dharmā-deśanā niś-cariṣyati*。) 彼佛土中·諸有情類，若晝、若夜 (*rātrau divase vā*)、若行、若立、若坐、若臥 (*sthitānām vā ni-ṣaṇṇānām vā śayanānām vā caṅkramatām vā*)，常聞如是妙法音聲 (*idrśāḥ sarva-dharma-deśanā niś-cariṣyanti, tatra buddha-kṣetre yadā 'sau bodhisattvo mahāsattvo 'n-ut-tarām samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-buddhaḥ syāt*)。

- 35 [414b06] 善現！當知·是諸菩薩摩訶薩眾，各住所居嚴淨佛土、證得無上正等覺時 (*tasya khalu punas tathāgatasyārḥataḥ samyak-saṃ-buddhasya bodhisattvasya mahāsattvasyaiva sato*)，十方如來·應·正等覺 (*ye daśa-dig-loka-dhātuṣu buddhā bhagavantas tiṣṭhanti dhriyante yāpayanti*，) 皆共稱讚彼佛名 (*te (PSP_6-8:130) sarve 'sya varṇaṃ bhāṣiṣyante*)。若諸有情得聞如是諸佛名者 (*ye*

ca tasya varṇaṃ sattvā śroṣyanti nāmadheyam vā) ，定於無上正等菩提得不退轉 (te sarve ni-yatā bhaviṣyanty an-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhyau) 。

[414b10] 善現！當知·是諸菩薩摩訶薩眾，各住所居嚴淨佛土、證得無上正等覺時，為諸有情宣說正法 (tasya khalu punas tathāgatasyārḥataḥ samyak-saṃ-buddhasya dharmam deśayato) ；有情聞已，定不生疑 (na kasya-cit sattvasya saṃśayo bhaviṣyati) ；謂·為是法 (ayaṃ dharmo) 、為是非法 ('yan na dharmah) 。所以者何 (tat kasya hetoh) ？彼諸有情，達一切法皆即真如、法界、法性 (yā khalu punaḥ sarva-dharmāṇāṃ dharmatā) ；一切是法，無·非法者 (na tatra kaś-cid a-dharmah, sarva eva sa dharmah) 。如是，善現！是諸菩薩摩訶薩眾，皆能嚴淨如是佛土。

[414b16] 復次，善現！是諸菩薩摩訶薩眾·有·所化生 (tatra ye sattvā) ，具不善根 (a-kuśala-mūla-grastā vā) ，未於諸佛、菩薩、獨覺、及聲聞等·種諸善根 ('n-ava-ropita-kuśala-mūlā vā buddheṣu vā buddha-śrāvakeṣu vā) ，為諸惡友所攝受故，離善友故 (kalyāṇa-mitrā-pari-grhītā) ，不聞正法，常為種種我、有情見、及諸見趣之所執藏 (ātma-drṣṭim ā-līyante yāvat paśyaka-drṣṭim ā-līyante) ，墮在斷、常二邊偏執 (anteṣu tiṣṭhanti, uc-chede vā śāśvate vā) 。是諸有情自起邪執 (ātmanā mithyā-graheṇa grhītā) ，亦常教他令起邪執，於非三寶 (a-samyak-saṃ-buddheṣu) ，起三寶想 (samyak-saṃ-buddha-saṃ-jñinaḥ) ；於三寶中 (samyak-saṃ-buddheṣu vā) ，謂·非三寶 ('-samyak-saṃ-buddha-saṃ-jñinas) ；毀謗正法，稱讚邪法 (te '-dharme dharmā iti vadanti, te dharmam prati-kṣipanti) 。由是因緣 (te dharmam prati-kṣipyā) ，身壞 (kāyasya bhedāt) 命終 (param maraṇād) ，墮諸惡趣 (apāya-dur-gati-vi-ni-pātaṃ narakeṣūpa-padyante) ，受諸劇苦。

是諸菩薩摩訶薩眾，各住自土·證得無上正等覺已 (tāṃs te buddhā bhagavanto 'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhya) ，見彼有情沈淪生死、受無量苦，以神通力·方便教化，令捨惡見，住正見中：從惡趣出，生於人趣 (sattvān saṃsāra-pary-ā-pannāṃs tataḥ pāpaka-drṣṭi-gatād vi-vecayanti) 。生人趣已 (vi-vecya) ，復以種種神通、方便，教化，令住正定聚中 (ni-yate rāṣau prati-ṣṭhāpayanti) 。由斯 (te tatra prati-ṣṭhāpitā) ，畢竟不墮惡趣 (na punar apāyeṣūpa-padyante) 。復令勤修殊勝願行，命終得生嚴淨佛土，受用淨土大乘法樂。

[414c01] 如是 (evaṃ khalu) ，善現 (subhūte) ！是諸菩薩摩訶薩眾 (bodhisattvo mahāsattvo) ，皆能如是嚴淨佛土 (buddha-kṣetraṃ pari-śodhayati) 。由所居土極清淨故 (yasya pari-śuddhasya) ，生彼有情，於一切法不起疑惑 (na kiṃ-cit sattvānāṃ vaikalyaṃ bhaviṣyati) ；謂·此是世間法 (laukikeṣu vā dharmeṣu) ；此是出世間法 (lokōt-tareṣu vā dharmeṣu) ；此是有漏法 (s'ā-sraveṣu vā dharmeṣu) ；此是無漏法 (an-ā-sraveṣu vā dharmeṣu) ；此是有為法 (saṃs-krṭeṣu vā) ；此是無為法 ('-saṃs-krṭeṣu vā dharmeṣu) ——諸如是等疑惑分別畢竟不生——由此因緣，彼有情類，定得無上正等菩提 (yāvat sarve ni-yatā bhaviṣyanty an-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau) 。

[414c07] 善現！是為·菩薩摩訶薩·嚴淨佛土功德之相。」

第二分・正定品・第八十一⁶⁵

[414c17] 爾時 (*atha khalv*)，具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*)：「世尊！是諸菩薩摩訶薩，為住正性定聚，為住不定聚耶 (*kiṃ punar bhagavan bodhisattvo mahāsattvo ni-yataḥ*)？」

5 [414c18] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「是諸菩薩摩訶薩，皆住正性定聚 (*ni-yataḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvo ni-yataḥ*)，非不定聚。」

[414c20] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*)：「是諸菩薩摩訶薩，為住何等正性定聚 (*katame rāsau ni-yataḥ*)？聲聞乘耶 (*śrāvaka-rāsau vā*)？獨覺乘耶 (*pratyekabuddha-rāsau vā*)？菩薩乘耶？」

10 [414c22] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「是諸菩薩摩訶薩，皆住菩薩正性定聚，非住二乘正性定聚 (*na subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ śrāvaka-rāsau vā ni-yataḥ pratyekabuddha-rāsau vā ni-yato, 'pi tu buddha-rāsau subhūte bodhisattvo mahāsattvo ni-yataḥ*)。」

[414c23] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*)：「是諸菩薩摩訶薩，為何時住正性定聚 (*kiṃ punar bodhisattvo mahāsattvo ni-yataḥ*)？初發心耶 (*prathamacittôt-pādika* (PSP_6-8:131))？不退位耶 (*ut'āho '-vi-ni-vartanīyo*)？最後有耶 (*'thacarama-bhavikaḥ*)？」

[414c25] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「是諸菩薩摩訶薩，若初發心、若不退位、若最後有，皆住菩薩正性定聚 (*na subhūte bodhisattvo mahāsattvo '-vi-ni-vartanīyo vā ni-yataḥ carama-bhaviko vā ni-yato, 'pi tu prathamacittôt-pādiko ni-yataḥ*)。」

[414c27] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*)：「住正性定聚菩薩摩訶薩 (*kiṃ punar bhagavan bodhisattvo mahāsattvo ni-yato*)，墮惡趣不 (*'pāyeṣūpa-patsyate*)？」

[414c28] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「住正性定聚菩薩摩訶薩，決定不墮諸惡趣中 (*na subhūte ni-yataḥ patito bodhisattvo mahāsattvo 'pāyeṣūpa-patsyate*)。」

[415a01] 復告善現：「於意云何 (*tat kiṃ manyase*)，(*subhūte*) 第八 (*apītv aṣṭamako vā*)、預流 (*srota-ā-panno vā*)、一來 (*sakṛd-ā-gāmi vā*)、不還 (*an-ā-gāmi vā*)、阿羅漢 (*'rhan vā*)、獨覺 (*pratyekabuddho vā ni-yato*) 墮惡趣不 (*'pāyeṣūpa-patsyante*)？」

30 [415a02] 善現對曰 (*subhūtir āha*)：「不也 (*no*)。世尊 (*bhagavan*)！」

[415a03] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「諸菩薩摩訶薩 (*evam eva subhūte bodhisattvo mahāsattvo*)，亦復如是 (*'pāyeṣūpa-patsyate naitat sthānaṃ vidyate*)，(*tat kasya hetoḥ?*) 從初發心 (*tathā hi yaḥ punaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ prathamacittôt-pādam up'ādāya*)，修行布施波羅蜜多 (*dānaṃ dadāti*)·乃至 (*śīlaṃ rakṣati, kṣāntiṃ saṃ-pādayati, vīryam ā-rabhate, dhyānaṃ sam-ā-padyate*) 般若波羅蜜多 (*prajñāṃ bhāvayati*)，及餘無量、無邊佛法 (*maitrīṃ karuṇāṃ muditāṃ upēkṣāṃ sattveṣu bhāvayati*)，斷諸惡法 (*sarvān a-kuśalān dharmān pra-hāya tiṣṭhati*)；由

⁶⁵ Cf. Kimura, VI-VIII, p. 130; Conze 1975, p. 620.

此因緣，墮諸惡趣 (*so 'pāyeṣūpa-patsyate*) · 無有是處 (*nēdaṃ sthānaṃ vidyate*) · 生長壽夭 · 亦無是處 (*dīrgh 'āyuṣkeṣu vā deveṣūpa-patsyate nēdaṃ sthānaṃ vidyate*)，謂 · 於彼處 · 諸勝善法不得現行 (*yatrāpa-cāraḥ kuśalānāṃ dharmānāṃ*) · 是菩薩摩訶薩，若生邊鄙 (*praty-anteṣu vā jana-padeṣū[pa-]patsyate*)，或生達絮、蔑戾車中，無有是處 (*nēdaṃ sthānaṃ vidyate*)，謂 · 於彼處 · 不能修行殊勝善法，多起惡見，不信因果，常樂習行諸穢惡業，不聞佛名、法名、僧名，亦無四眾，謂 · 苾芻、苾芻尼、鄔波索迦、鄔波斯迦。是菩薩摩訶薩，生邪見家 (*mithyā-drṣṭikeṣu vā kuleṣūpa-padyate*)，無有是處 (*nēdaṃ sthānaṃ vidyate*)，謂 · 生彼家 (*tatra cōpa-patsyate*) · (*yatra na buddha-śabdo na dharma-śabdo na saṃgha-śabdaḥ śruyate, nēdaṃ sthānaṃ vidyate,*) 執著種種諸惡見趣，撥無妙行、惡行、及果 (*a-kriyā-drṣṭikeṣu vā kuleṣūpa-patsyate*)，不修諸善，樂作諸惡，故諸菩薩不生彼家 (*nēdaṃ sthānaṃ vidyate*) 。

復次 (*api tu khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩，初發無上正等覺心 (*prathama-cittōt-pādiko bodhisattvo mahāsattvo 'n-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau saṃ-pra-sthito*)，以勝意樂 (*'dhy-ā-śayena*) · 受行十種不善業道 (*daśā-kuśalān karma-pathān adhy-ā-padyeta*)，無有是處 (*nēdaṃ sthānaṃ vidyate*) 。

[415a17] (*evam ukte*) 具壽善現 (*āyuṣmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*)：「若 (*yadi*) (*bhagavan*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattva*) · 從初發心，成就如是功德善根 (*evam kuśala-dharma-sam-anv-ā-gato*)，不生惡處 (*yad-uta nā-prati-rūpeṣu sthāneṣūpa-patsyate*)，何故 (*tat kiṃ*) 如來 (*tathāgaten'*) · 每為眾說 · 自 · 本生事 (*ātmanā jātakāni nir-diṣṭāni*) · 多百千種，於中，亦有生諸惡處，爾時善根為何所在 (*ime punaḥ kuśalā dharmāḥ kva-gatāḥ*)？」

[415a20] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyuṣmantam subhūtim etad avocat*)：「諸菩薩摩訶薩，不由穢業受惡趣身 (*na punaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvo 'saṃ-cintyātam ātma-bhāvaṃ pari-grhṇāti*, (PSP_6-8:132))，但為饒益諸有情類，由故思願，而受彼身 (*yen' ātma-bhāvena sattvānām arthaḥ kartavyaḥ tam ātma-bhāvaṃ sattvānām arthāya prati-grhṇāti*)；是故，不應引彼為難。」

[415a23] 復告善現：「於意云何 (*kiṃ punaḥ subhūte*)，有諸獨覺或阿羅漢，方便善巧 · 如諸菩薩 (*'sty etad arhataḥ pratyekabuddhasya vā upāya-kausālyam*)，成就殊勝方便善巧 (*yenōpāya-kausālyena sam-anv-ā-gatas*)，受白象等傍生之身 (*tiryag-yonāv upa-pannaḥ syāt*)，見怨賊來 · 欲為損害，便起無上安忍慈悲，欲令彼人得利樂故，自捨身命 · 不害彼不？」

[415a27] 善現對曰 (*subhūtir āha*)：「諸獨覺等，無如是事 (*no, bhagavan*)。」

[415a28] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「 (*tathāgatasya tad upāya-kausālyam asti yena tatrōpa-pannaḥ syād. ye ca tatra vadhāya parā-kramante tān an-ut-tarāyāṃ kṣāntau sam-ā-dāpayati vi-naye prati-ṣṭhāpayati, teṣām eva cārthe ātmānaṃ parityajayati, na ca teṣām sattvānām vi-heṭhanā bhavati.*) 由此因緣 (*tad anena*)，當知 (*te subhūte pary-āyenaivam veditavyam*) 菩薩為欲饒益諸有情故 (*tathā bodhisattvo*

mahāsattvaḥ sattvānām arthāya)，為大慈悲速圓滿故 (*mahā-karuṇām pari-pūrayamāno*)，雖現受種種傍生之身，而不為傍生過失所染(*'n-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau tiryag-yonau vartate*)。」

[415b01] (*evam ukte*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「諸菩薩摩訶薩，住何善根 (*katameṣu bhagavan kuśala-dharmeṣu sthitvā, bodhisattvo mahāsattva*)，為欲饒益諸有情故，受傍生身 (*imam evaṃ-rūpam ātma-bhāvaṃ pari-grhṇāti*) ? 」

[415b03] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantaṃ subhūtim etad avocat*) : 「諸菩薩摩訶薩，有何善根不應圓滿 (*sarvan tat subhūte kuśalaṃ karma yad bodhisattvena mahāsattvena pari-pūrayitavyaṃ*) ? 然，諸菩薩摩訶薩眾，為求無上正等菩提，一切善根皆應圓滿 (*sarva-kuśala-dharma-pari-pūrir an-ut-tarā samyak-saṃ-bodhis*)，謂·諸菩薩 (*tena bodhisattvena mahāsattvena*) 從初發心 (*prathamacittôt-pādam up'ādāya*) ·乃至安坐妙菩提座 (*yāvad bodhi-maṇḍa-ni-ṣaṅṅena*)，無有善根不應圓滿 (*na kaś-cid dharmo yo na pari-pūrayitavyo*)。要具圓滿一切善法，方得無上正等菩提 (*yena pari-pūritenān-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhyeta*)。若一善法未能圓滿，而得無上正等菩提，無有是處。

是故，菩薩從初發心 (*tad bodhisattvena mahāsattvena prathamacittôt-pādam up'ādāya*) ·乃至安坐妙菩提座，於其中間，常學圓滿一切善法 (*sarva-kuśala-dharma-pari-pūryai śikṣitavayaṃ*)。學已 (*yatra śikṣitvā*)，當得一切相智，永斷一切習氣相續，乃能證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpsyati sarva-vāsanā'nu-saṃdhiṃ pra-hāsyati*)。」

[415b12] (*evam ukte*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「云何 (*katham punar*) · (*bhagavan*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*) ·成就白法 (*yāvac chukla-dharma-sam-anv-ā-gata*) 及真聖智 (*āryeṇān-ā-sravaṇa*)，而生惡趣，受傍生身 (*dharmenāpāyeṣūpa-padyate tiryag-yonau vā*) ? 」

[415b14] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「於意云何 (*kiṃ punaḥ*)，(*subhūte*)，如來 (*tathāgata*) 成就一切白法、真聖智不 (*āryo 'n-ā-sravah*) ? 」

[415b15] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「如來成就一切白法、及真聖智 (*āryo bhagavann an-ā-sravah*)。」

[415b16] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「於意云何 (*kiṃ punas*)，如來 (*tathāgatas*) 化作傍生趣身 (*tiryag-yoni-gataṃ prāṇinam ātmānam abhi-nir-minoti*)，饒益有情，作佛事不 (*yad abhi-nir-māya buddha-kṛtyaṃ kuryāt*) ? 」

[415b18] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「如來化作傍生趣身，饒益有情，作諸佛事 (*kuryād, bhagavan. kuryāt, su-gata*)。」

[415b19] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「於意云何 (*kiṃ punas*)，如來 (*tathāgatas*) 化作傍生身時，是實傍生 (*tiryag bhavati* (PSP_6-8:133))、受彼苦不 ? 」

[415b20] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「如來化作傍生身時，非實傍生，不受彼苦 (*no, bhagavan*)。」

bhagavān āha: kiṃ punas tiryag-yoner dukkham praty-anu-bhavati?

subhūtir āha: no, bhagavan.

[415b21] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「 (*evam etat, subhūte evam etat.*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattva*) , 亦復如是, 雖成白法、及真聖智 (*āryeṇān-ā-sraveṇa dharmeṇa sam-anv-ā-gataḥ*) , 而為成熟諸有情故, 方便善巧 (*sañ-cintya*) , 受傍生身 (*tathā-rūpam ātma-bhāvaṃ pari-grhṇāti*) , 如應成熟諸有情類 (*yen 'ātma-bhāvena sam-anv-ā-gatam anyān pari-pācayed yathā tathāgataḥ*) 。

[415b24] 復次, 善現! 於意云何, 有阿羅漢, 諸漏永盡, 能化作身, 起諸事業; 由彼事業, 能發生他歡喜心不? 」

10 [415b26] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「 (*kiṃ punar bhagavaṃs*) 有阿羅漢, 諸漏永盡, (*tathāgatas*) 能化作身 (*tan nir-mitam abhi-nir-miṇoti*) , 起諸事業 (*yad abhi-nir-māya karma kārayati*) ; 由彼事業 (*yena karmaṇā*) , 能令他人人生大歡喜 (*pareṣāṃ prītir jāyate*) 。

[415b28] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「 (*evam etat, subhūte evam etat.*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattva*) , 亦復如是, 雖成白法、及真聖智 (*āryeṇān-ā-sraveṇa dharmeṇa sam-anv-ā-gatas*) , 而為饒益諸有情故, 方便善巧, 受惡趣身 (*tat tathā-rūpam ātma-bhāvaṃ pari-grhṇāti*) , 如應 (*yen 'ātma-bhāvena sam-anv-ā-gataḥ*) 成熟諸有情類 (*sattvānāṃ kṛtyaṃ karoti*) ; 雖受彼身, 而不同彼受諸苦惱, 亦復不為彼趣過失之所雜染 (*na ca tathā-rūpāṃ vedanāṃ praty-anu-bhavati*) 。

20 *subhūtir āha: na hi bhagavan duṣkhā apāyā?*

[415c03] (*bhagavān āha*) 復次, 善現! 於意云何 (*tat kiṃ manyase, subhūte*) , 有工幻師、或彼弟子 (*māyā-kārā*) , 幻作種種象 (*māyāṃ darśayati, hasti-vi-grahaṃ vā*) 、馬 (*'śva-vi-grahaṃ vā*) 等事 (*balī-varḍa-vi-grahaṃ vā 'nyān vā vi-vidhān prāṇaka-jātān darśayaty*) , 令眾人見、歡喜踊躍——於彼 (*api tu sa*) , 有實象 (*hastī vā bhavati*) 、馬 (*aśvo vā*) 等 (*balī-varḍa-vi-graho vā 'nye vā vi-vidhān prāṇaka-jātā*) 不 (*bhavanti*) ? 」

[415c05] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「於彼, 無實象、馬等事 (*no, bhagavan*) 。

[415c06] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「諸菩薩摩訶薩, 亦復如是 (*evam etat, subhūte evam etat. bodhisattvo mahāsattva*) , 雖成白法、及真聖智 (*āryeṇān-ā-sraveṇa dharmeṇa sam-anv-ā-gataḥ*) , 而為饒益諸有情故, 現受種種傍生等身; 雖受彼身 (*sañ-cintya tathā-rūpam ātma-bhāvaṃ pari-grhṇāti, yen 'ātma-bhāvena sam-anv-ā-gataḥ sattvānāṃ kṛtyaṃ karoti*) , 而實非彼, 亦不為彼過失所污 (*na ca tathā-rūpāṃ vedanāṃ praty-anu-bhavati*) 。

[415c09] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「諸菩薩摩訶薩, 如是廣大方便善巧 (*mahôpāya-kuśalo bodhisattvo mahāsattvo*) , 雖成就白法、及真聖智 (*yo nāma bhagavann āryeṇān-ā-sraveṇa dharmeṇa sam-anv-ā-gato*) , 而為有情故, 受種種身 (*yena yena hy ātma-bhāvena śakyate sattvānāṃ arthaḥ kartun*) , 隨其所應·現作饒益 (*taṃ tam ev 'ātma-bhāvaṃ pari-grhṇāti*) 。

35 世尊! 諸菩薩摩訶薩, 住何

等法 (*katameṣu bhagavan śukleṣu dharmeṣu sthitvā*)，能作如是方便善巧，雖受諸趣種種身形 (*idam evaṃ-rūpaṃ upāya-kausalyaṃ karoti*)，而不為彼過失所污 (*yena tair na lipyate*) ？」

[415c14] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「諸菩薩摩訶薩，住深般若波羅蜜多
5 (*prajñāpāramitāyāṃ subhūte sthitvā*)，能作如是方便善巧 (*bodhisattvo* (PSP_6-8:134) *mahāsattva evaṃ-rūpeṇōpāya-kausalyena sam-anv-ā-gato bhavati*)；由斯方便善巧力故 (*yenōpāya-kausalyena sam-anv-ā-gataḥ*)，雖往十方 (*pūrva-dakṣiṇa-pāścimōttarasyaṃ adha-mūrdhaṃ vi-dikṣu*)，殊伽沙等·諸佛世界 (*gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu loka-dhātuṣu*) 現種種身，利益安樂彼有情類 (*sattvānāṃ kṛtyaṃ karoti*)，而於其中不起染著 (*na tatra kva-cit sprśyate*)。

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？(*tathā hi*) 是菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，於一切法都無所得 (*sarva-thaiva dharmān nōpa-labhate*)，謂·都不得能染、所染、及染因緣 (*yad vā sprśyeta, yena vā sprśyeta, yo vā sprśyet*)。

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？以一切法自性空故 (*tathā hi sarva ete trayo dharmāḥ sva-bhāva-śūnyāḥ*)。善現！當知·空不能染著空 (*tatra na śūnyatayā śūnyatā saṃ-sprśyate*)，空亦不能染著餘法，亦無餘法能染著空 (*naiva śūnyatām kaś-cit saṃ-sprśati*) (*nāpi śūnyatā saṃ-sprśyate*)。

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？(*tathā hi*) 空中，空性尚不可得 (*sva-bhāva-śūnyatayā śūnyatā nōpa-labhyate*)，況有餘法而可得者！如是名為不可得空 (*iyam sā 'n-upa-lambha-śūnyatā*)，諸菩薩摩訶薩，安住此中 (*yatra sthitvā, bodhisattvo mahāsattvo*)，能證無上正等菩提 (*'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhyate*)，為諸有情常作饒益。」

[415c25] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*)：「諸菩薩摩訶薩，為但安住甚深般若波羅蜜多 (*kiṃ punar bhagavan prajñāpāramitāyāṃ eva sthito*)，能作如是方便善巧，為亦安住諸餘法耶 (*nānyeṣu dharmeṣu*) ？」

[415c28] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「豈有餘法 (*katamo vā subhūte dharmoe*) 非深般若波羅蜜多之所攝受 (*yaḥ prajñāpāramitāyāṃ nāntar-gataḥ*)，而汝今者生如是疑？」

[415c29] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*)：「甚深般若波羅蜜多既自性空 (*yad bhagavan prajñāpāramitā-śva-bhāvena śūnyā*)，云何可說 (*tat katham*) 甚深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ*) 攝一切法 (*sarva-dharmā antar-gatāḥ*)？非 (*na hi*) (*bhagavañ*) 於空中 (*chūnyatāyāṃ*) 可說有法攝與不攝 (*kaś-cid dharmāntar-gataḥ*)。」

bhagavān āha: evam etat, subhūte evam etat. na punaḥ subhūte sarva-dharmāḥ sarva-dharmāḥ śūnyāḥ, na ca sarva-dharmāḥ śūnyatāyāṃ antar-gatāḥ.

[416a03] 佛告善現：「豈不諸法·諸法性空？」

[416a04] 善現對曰：「如是，如是。」

[416a04] 佛告善現：「若一切法·一切法性空，豈不空中攝一切法？」

[416a06] 善現對曰：「如是，如是。」

[416a06] 佛告善現：「由此因緣，甚深般若波羅蜜多攝一切法；當知菩薩住深般若波羅蜜多，能作如是方便善巧。」

[416a09] 爾時 (*atha khalv*) ， 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言
5 (*bhagavantam etad avocat*) ：「世尊！云何 (*katham bhagavan*) · 菩薩摩訶薩
(*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) · 行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*) ，
安住諸法自性空中 (*sarva-dharme sūnyatāyāṃ sthitvā*) ，引發神通波羅蜜多 (*abhi-
jñā-pāramitām abhi-nir-harati*) ，安住神通波羅蜜多 (*yāsv abhi-jñāsu sthitvā*) ，
能往十方· 殑伽沙等· 諸佛世界 (*pūrvasyān diśi gaṅgā-nadī vālukōpamān loka-
dhātūn gacchati*) ，供養· 恭敬諸佛世尊 (*teṣu ca loka-dhātuṣu ye buddhā bhagavantas
10 tiṣṭhanti dhriyante yāpayanti, tān pary-up'āste*) ，於諸佛所聽受正法 (*dharmāṃ ca
śrṇoti*) ，種植無量殊勝善根 (*teṣu ca buddheṣu bhagavansu kuśala-mūlāny ava-
ropayaty.*) (*evam dakṣiṇasyāṃ paścimāyāṃ ut-tarasyāṃ adha ūrdhavam vi-dikṣu
gaṅgā-nadī-vālukōpamān loka-dhātūn gacchati. teṣu ca loka-dhātuṣu ye buddhā
15 bhagavantas tiṣṭhanti dhriyante yāpayanti, tān pary-up'āste dharmāṃ ca śrṇoti, teṣu
buddheṣu bhagavatsu kuśala-mūlāny ava-ro-payati* (PSP_6-8:135)) ？」

[416a14] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) ：
「 (*iha subhūte*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*) ，行深般若波羅蜜多
時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*) ，遍觀十方 (*ye te pūrvasyāṃ diśi*) · 殑伽沙等 (*gaṅgā-
20 nadī-vālukōpamā*) · 諸佛世界 (*loka-dhātavas*) 、及諸佛眾、并所說法，自性皆
空 (*tān sarvān sūnyān paśyati*) ，唯有· 世俗、假說、名字，說為世界、佛眾、
及法 (*ye 'pi tatra buddhā bhagavantas tiṣṭhanti dhriyante yāpayanti, te 'pi buddhā
bhagavantaḥ sva-bhāvena sūnyā, anyatra nāma-saṃ-ke-tāt pra-jñāptim up'ādāya nir-
diśyante*) 。如是世俗、假說、名字 (*sā ca sarvā pra-jñāptiḥ*) ，亦自性空 (*sva-
25 bhāvena sūnyā*) 。

[416a18] 善現！當知· 若 (*yadi*) 十方界 (*te loka-dhātavo na sva-bhāvena sūnyā
abhaviṣyaṃs*) 、及諸佛眾 (*te 'pi buddhā bhagavanto na sva-bhāvena sūnyā
abhaviṣyaṃs*) 、并所說法、假說、名字 (*te 'pi pra-jñāpti-sam-ud-ā-cārā*) · 自性
不空 (*na sva-bhāvena sūnyā abhaviṣyaṃs*) ，則所說空，應成一分 (*tat-prādeśikī
30 sūnyatā 'bhaviṣyad*) 。以所說空非成一分故 (*yasmāt prādeśikī sūnyatā nōpa-
labhyate*) ，一切法自性皆空，其理周圓，無二、無別 (*tasmāt sarva-dharmā sarva-
dharmaiḥ sūnyāḥ*) 。

(*atra*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattva*) ，行深般若波羅蜜多時，
由遍觀空，方便善巧 (*upāya-kausalyena prajñāpāramitāyāṃ carann*) ，引發神通
35 波羅蜜多 (*abhi-jñā-pāramitām abhi-nir-harati*) 。

安住神通波羅蜜多 (*yāsv abhi-jñāsu sthitvā*) ，便能引發天眼 (*divyañ cakṣur
abhi-nir-harati*) 、天耳 (*divyaṃ śrotram*) 、神境 (*ṛddhi-vidhi-jñānam*) 、他心、
宿住隨念 (*pūrva-ni-vāsaṃ cyuty-upa-pattim abhi-nir-harati*) 、及知漏盡微妙通慧。

[416a25] 善現！當知·諸菩薩摩訶薩，非·離神通波羅蜜多·有·能自在成熟有情、嚴淨佛土、證得無上正等菩提（*ābhir abhi-jñābhir bodhisattvena mahāsattvena śakyā 'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhir abhi-saṃ-boddhūṃ*）。

是故，神通波羅蜜多，是菩提道（*yad iyaṃ bodhisattvasya mahāsattvasyābhi-jñā-pāramitāyāṃ bodhir antar-gatā*）。諸菩薩摩訶薩，皆依此道，求趣無上正等菩提（*abhi-jñāsu bodhir antar-gatā mārgayitavyāyāṃ*）。於求趣時（*mārgayamāṇo*），能自圓滿一切善法（*divyena cakṣuṣā vi-suddhenāti-krānta-mānuṣyakeṇ' ātmanas tān kuśalān dharmān paśyati*），亦能教他修諸善法（*parāṃś ca kuśaleṣu dharmeṣu ni-vojayati*）；雖作是事，而於善法都無執著（*na ca kuśaleṣu dharmeṣv abhi-ni-vekṣyate*）。
10 所以者何（*tat kasya hetoḥ*）？是菩薩摩訶薩，知諸善法（*tathā hi te sarva-kuśalā dharmāḥ*）皆自性空（*sva-bhāvena śūnyāḥ*），非·自性空有所執著（*na ca śūnyatā kva-cid abhi-ni-vekṣyate*）。若有執著，則有愛味（*yad abhi-ni-veśam ā-svādayiṣyati*）。由無執著，亦無愛味。自性空中，無愛味故，能味、所味、及味因緣·於空法中·不可得故（*niḥ-sva-bhāva-śūnyatā*）。

15 [416b06]（*tad*）善現！當知·諸菩薩摩訶薩（*bodhisattvo mahāsattvaḥ*），行深般若波羅蜜多時（*prajñāpāramitāyāṃ caran*），安住神通波羅蜜多，引發天眼（*divyaṃ cakṣur abhi-nir-harati*），清淨過人。用此天眼（*yena cakṣuṣā*），觀一切法自性皆空（*sarva-dharmā śūnyān paśyati*）。見一切法自性空故（*tat punar bodhisattvo mahāsattvas*），不依法相·造作諸業（*tān dharmān ā-gamya, tat karmābhi-ni-rūpayati*）。雖為有情說如是法（*yayā karmābhi-nir-uktyā, sattvānān dharmam deśayati*），而亦不得諸有情相及彼施設（*na punaḥ sattva-pra-jñaptim upa-labhyate*）。是菩薩摩訶薩，以無所得·而為方便（*ity an-upa-lambha-yogena bodhisattvo mahāsattvaḥ*），引發菩薩殊勝神通（*prajñāpāramitāyāṃ abhi-jñā abhi-nir-harati*），用此神通（*yāsv abhi-jñāsv abhi-jñā*），作所應作一切事業（*karuṇā-dharmāḥ kartavyās tān karoti*）。
20
25

[416b12]（*tad*）是菩薩摩訶薩（*bodhisattvo mahāsattvo*），以極清淨、過人·天眼（*divyena cakṣuṣā vi-suddhenāti-krānta-mānuṣyakeṇa*），遍觀十方·殞伽沙等·諸佛世界（*pūrvasyāṃ diśi dakṣiṇasyāṃ diśi paścimāyāṃ diśy ut-tarasyāṃ diśy adha ūrdhva-loka-dhātuṣu yāvad vi-dikṣu loka-dhātuṣu sattvān paśyati*（PSP_6-8:136））。見
30 已，引發神境智通·往彼（*sa tatra-rddhyā gatvā*），饒益諸有情類（*sattvānām artham karoti*），或以布施波羅蜜多（*yadi vā dānena*）·乃至（*yadi vā śīlena, yadi vā kṣāntiā, yadi vā vīryeṇa, yadi vā dhyānena*）般若波羅蜜多（*yadi vā prajñayā*）·而作饒益，或以四念住·乃至八聖道支（*yadi vā sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyair dharmair*）·而作饒益，或以四靜慮、四無量、四無色定·而作饒益，或以八解脫·乃至十遍處
35 （*yadi vā 'pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhair*）·而作饒益，或以空、無相、無願解脫門·而作饒益，或以諸餘殊勝善法·而作饒益，或以聲聞、獨覺（*yadi vā śrāvaka-pratyekabuddha-dharmair*）、菩

薩 (*yadi vā bodhisattva-dharmair*)、及諸佛法 (*yadi vā buddha-dharmais*)、而作饒益 (*teṣāṃ sattvānāṃ kṛtyaṃ karoti*)。

[416b21] 是菩薩摩訶薩，於十方界 (*tatra*)，若見有情多慳貪者 (*ye sattvā matsariṇas*)，深生憐愍，說如是法 (*teṣāṃ evaṃ dharmam deśayati*)：『汝等有情當行布施 (*dadata dānan*)。諸慳貪者，受貧窮苦 (*duṣkhaṃ hi bhoḥ puruṣā dāridryan*)。由貧窮故，無有威德，不能自益 (*na ca dāridryeṇa śakyam ātmano 'rthaḥ kartum*)，況能益他 (*prāg eva parasya*)！是故 (*tasmād*)，汝等當勤行施，既自安樂 (*yūyam ātmanā ca sukhino bhaviṣyatha*)，亦安樂他 (*parāṃś ca sukhayiṣyatha*)。勿以貧窮更相食噉 (*mā dāridryeṇānyeṣāṃ māṃsāni khādayanto*)，俱不解脫諸惡趣苦 (*na mokṣyatha tribhir apāyair*)。』

[416b27] 若見有情毀犯淨戒 (*ye duḥ-sīlā sattvās*)，深生憐愍，說如是法 (*teṣāṃ evaṃ dharmam deśayati*)：『汝等有情當持淨戒。諸破戒者，受惡趣苦 (*duḥkhaṃ hi bhoḥ puruṣā dauḥ-sīlyam*)。破戒之人，無有威德，不能自益 (*na ca dauḥ-sīlyena śakyam ātmano 'thaḥ kartum*)，況能益他 (*prāg eva parasya*)！破戒因緣，墮三惡趣·受苦，異熟·楚毒難忍 (*dauḥ-sīlyasya ca yo vi-pāko narako vā tiryag-yonir vā yama-loko vā tatra yūyam triṣv apāyeṣu pra-patitā*)，不能自救 (*ātmānam eva na śakyathôd-dhartum*)，況能救他 (*prāg eva param*)！是故，汝等當持淨戒，不應容納破戒之心·經剎那頃 (*tad bhavadbhir eka-dauṣīlya-cittasyāpy ava-kāśo na dātavyaḥ*)，況經多時！勿自縱心，後生憂悔 (*mā paścāt pra-bhūtaṃ kālaṃ tapyata*)。』

[416c04] 若見有情 (*ye sattvāḥ*) 更相忿恚 (*prati-hata-cittāḥ parasya caṃ krudhyanti*)、展轉結恨、互相損惱 (*vy-ā-padyante doṣam ut-pādayatām*)，深生憐愍，說如是法 (*eṣāṃ evaṃ dharmam deśayati*)：『汝等有情當修安忍。勿相瞋忿、結恨相害 (*mā bhavanto 'nyonyam kṣubhyathānyonyam vy-ā-padyadhve mā doṣam ut-pādayata*)。諸忿恨心，不順善法，增長惡法，招現衰損 (*kṣubdha-cittasya hi na kaś-cit kuśalo dharmā ā-mukhī bhavati*)。汝等由此忿恨心故，身壞命終，當墮惡趣，受諸極苦，難有出期 (*tad bhavanto 'nyonyam evaṃ kṣubdha-cittā vy-ā-panna-cittāḥ sthānam, etad vidyate, yan narakam vā pra-patathā tiryag-yoniṃ vā yama-lokam vā*)。是故，汝等不應容納忿恨之心·經剎那頃 (*tad bhavadbhir eka-cittēnāpi na kṣobdhavyam*)，何況令其長時相續 (*prāg evānyeṣāṃ cittānām ava-kāśo dātavyaḥ*)！汝等今者展轉相緣，應起慈心，作饒益事。』

[416c11] 若見有情懶惰懈怠 (*ye kuśīdāḥ sattvās*)，深生憐愍，說如是法 (*tān vīrye ni-yojayati, teṣāṃ evaṃ dharmam deśayati*)：『汝等有情當勤精進。勿於善法懶惰懈怠 (*mā bhavantaḥ kauśīdyam ā-padyadhvam*)。諸懈怠者，於諸善法及諸勝事，皆不能成 (*na kuśīdānām hīna-vīryānām kā-cic chubhā pra-vṛtīḥ sthānam*)。汝等由斯墮諸惡趣，受無量苦 (*etad vidyate, yat kuśīdānām narako vā tiryag-yonir vā yama-loko vā*)。是故，汝等不應容納懈怠之心·經·剎那頃 (*tad bhavadbhir*

ekasyâpi kuśīda-cittasyâva-kāśo na dātavyaḥ)，何況令其長時相續 (*prāg evānyeṣāṃ cittānām*) ! 』

[416c16] 若見有情失念散亂、心不寂靜 (*ye vi-kṣipta-cittāḥ sattvās*)，深生憐愍，說如是法 (*tān sarvān dhyāne ni-yojayati, teṣāṃ evaṃ dharmam deśayati*)：『汝等有情當修靜慮。勿生失念散亂之心 (*mā bhavanto muṣita-smṛtayo vi-kṣipta-cittāś ca bhavatan*)——如是之心，不順善法，增長惡法，招現衰損 (*muṣita-smṛtīnām vi-kṣipta-cittānām vā kuśalā dharmā bhavanti sthānam*)。汝等由此，身壞命終，墮諸惡趣，受無量苦 (*etad vidyate, yaṃ muṣita-smṛtīnām vi-kṣipta-cittānām vā narako vā tiryag-yonir vā yama-loko vā*)。是故，汝等不應容納失念散亂相應之心。經剎那頃 (*tad bhavadbhir ekasyâpi vi-kṣipta-cittasyâva-kāśo na dātavyaḥ*)，何況令其長時相續 (*prāg evānyeṣāṃ cittānām*) ! 』

[416c21] 若見有情愚癡惡慧 (*ye duṣ-prajñāḥ sattvās*)，深生憐愍，說如是法 (*tān sarvān prajñāyām ni-yojayati, teṣāṃ evaṃ dharmam deśayati*)：『汝等有情當修勝慧。勿起惡慧 (*mā yūyaṃ dauṣ-prajña-cittam ut-pādayedhvaṃ*)。起惡慧者，於諸善趣尚不能往 (*nā-prajñānām su-gati-gamanam bhavati sthānam*)，況得解脫！汝等由此惡慧因緣，墮諸惡趣，受無量苦 (*etad vidyate, yad duṣ-prajñānām narako vā tiryag-yonir vā yama-loko vā*)。是故，汝等不應容納愚癡惡慧相應之心。經剎那頃 (*tad bhavadbhir eka-cittôt-pādo 'pi prajñā-vi-rahito nôt-pādayitavyaṃ*)，何況令其長時相續 (*prāg evānyeṣāṃ cittôt-pādānām ava-kāśo dātavyaḥ*) ! 』

[416c26] 若見有情多貪欲者 (*ye rāga-caritāḥ sattvās*)，深生憐愍，方便令其修不淨觀 (*tān śubha-bhāvanāyām ni-yojayati*)；若見有情多瞋恚者，深生憐愍，方便令其修慈悲觀。若見有情多愚癡者，深生憐愍，方便令其修緣起觀。若見有情多憍慢者，深生憐愍，方便令其修界分別觀。若見有情多尋伺者，深生憐愍，方便令其修持息念。若見有情失正道者 (*ye mārge 'sthitāḥ sattvās*)，深生憐愍，方便教導。令入正道 (*tān mārge ni-yojayati*)，謂。聲聞道 (*yadi vā śrāvaka-mārge ni-yojayati*)、或獨覺道 (*yadi vā pratyekabuddha-mārge ni-yojayati*)、或如來道。方便為彼說如是法 (*teṣāṃ evaṃ dharmam deśayati*)：『汝等所執 (*yatra bhavanto 'bhi-ni-viṣṭāt*)，皆自性空 (*te dharmāḥ sva-bhāvena śūnyāḥ*)。非。空法中。可有所執 (*na sva-bhāvena śūnyeṣu dharmeṣu śakyam abhi-ni-veṣṭum*)，以無所執。為空相故 (*an-abhi-ni-viṣṭā ca śūnyatā*)。』

[417a07] 如是 (*evaṃ khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyām carann*)，要住神通波羅蜜多 (*abhi-jñāsu sthitvā*)，方能自在宣說正法，利益安樂諸有情類 (*sattvānām upa-kāraṃ karoti*)。

35 善現！當知。若菩薩摩訶薩。遠離神通波羅蜜多，不能自在宣說正法 (*nāsti sa subhūte bodhisattvo mahāsattvo, yaḥ śakto 'bhi-jñāsv a-sthitvā, sattvānām dharmadeśanām kartum*)、與諸有情作饒益事。 (*ut-patha-pra-sthitān vā sattvān mārge 'vatārayitum, nēdaṃ sthānaṃ vidyate.*)

善現！當知·如（*tad-yathā subhūte*）鳥無翅（*'-pakṣaḥ pakṣī*），不能自在飛翔虛空、遠有所至（*na śaknoty ākāṣe kramitum*）。諸菩薩摩訶薩，亦復如是（*evam eva subhūte bodhisattvo mahāsattvo*），若無神通波羅蜜多（*'n-ā-gamyābhi-jñā*），不能自在宣說正法（*na śaknoti sattvānām dharmam deśayitum*）、與諸有情作饒益事。

是故（*tasmāt tarhi*），善現（*subhūte*）！諸菩薩摩訶薩（*bodhisattvena mahāsattvena*），行深般若波羅蜜多時（*prajñāpāramitāyām caratā*），應引發神通波羅蜜多（*abhi-jñā abhi-nir-hartavyāḥ*）。若引發神通波羅蜜多（*sa imābhir abhi-jñābhir abhi-nir-hṛtābhir*），即能自在宣說正法，隨意利樂諸有情類（*yad ā-kāṅkṣati sattvānām artham kartum, tat kariṣyati*）。

[417a18] 善現！當知·諸菩薩摩訶薩，以極清淨·過人·天眼（*divyena cakṣuṣā vi-śuddhenāti-krānta-mānuṣyakeṇa*），遍觀十方·殑伽沙等·諸佛世界（*gaṅgā-nadī-vālukôpamān loka-dhātūn draṅkṣyati*），及觀·生彼諸有情類（*tatra sattvā ut-pannās tān draṅkṣyati*）。見已（*drṣtvā ca*），引發神境智通，經須臾間，往到彼界（*tān sattvān ṛddhyā gatvā*）。以他心智，如實了知彼諸有情·心、心所法（*cetasaiva cittam pra-jñāsyati, cittam jñātvā*），隨其所應（*tathāiva*）·為說法要（*teṣām dharmam deśayiṣyati*），謂·說布施波羅蜜多（*yadi vā dāna-kathām* (PSP_6-8:138)）·乃至（*yadi vā śīla-kathām, yadi vā kṣānti-kathām, yadi vā vīrya-kathām, yadi vā dhyāna-kathām*）般若波羅蜜多（*yadi vā prajñā-kathām*），或說四念住·乃至八聖道支，或說四靜慮、四無量、四無色定，或說八解脫·乃至十遍處，或說空、無相、無願解脫門，或說一切陀羅尼門、三摩地門，或說內空·乃至無性自性空，或說真如·乃至不思議界，或說苦、集、滅、道聖諦，或說因緣·乃至增上緣，或說從緣所生諸法，或說無明·乃至老死，或說種種蘊、處、界門，或說聲聞道，或說獨覺道，或說菩薩道，或說菩提，或說涅槃（*yāvan nir-vāṇa-kathām vā*）；令彼有情聞是法已，皆獲殊勝利益安樂。

[417b04] 是菩薩摩訶薩（*sa*），以極清淨·過人·天耳，能聞（*divyena śrotra-dhātunā vi-śuddhenāti-krānta-mānuṣyakeṇôbhau śabdau śroṣyati*）一切人·非人聲（*mānuṣyañ cā-mānuṣyañ ca*）。由此天耳，遍聞十方·殑伽沙等·諸佛世界·一切如來·應·正等覺（*tatra ye gaṅgā-nadī-vālukôpameṣu loka-dhātuṣu buddhā bhagavanto*）·所說正法（*dharmam deśayati*）。聞已（*tan divyena śrotra-dhātunā śrutvā*），受持（*tathāivôd-grahīṣyati*），思惟義趣，隨所聞法（*tathāivôd-grhya*）·能為有情如實宣說（*sattvānām dharmam deśayati*）。或說布施波羅蜜多（*dāna-kathām vā*）·乃至（*śīla-kathām vā kṣānti-kathām vā vīrya-kathām vā dhyāna-kathām vā*）般若波羅蜜多（*prajñā-kathām vā*），廣說·乃至（*yāvan*）或說菩提，或說涅槃（*nir-vāṇa-kathām vā*）；令彼有情聞是法已，皆獲殊勝利益安樂。

[417b10] 是菩薩摩訶薩，以極清淨他心智通（*tasya cetah-pary-āya-jñānam su-vi-śuddham bhaviṣyati*），（*sa tena cetah-pary-āya-jñānena su-vi-śuddhena*）如實了知諸有情類·心、心所法（*sattvānām cittam pra-jñāsyati*），（*cittam jñātvā*）

隨其所應·為說法要 (*teṣāṃ tathāiva dharmam deśayiṣyati*)，謂·說布施波羅蜜多(*dāna-kathāṃ vā*)·乃至(*śīla-kathāṃ vā kṣānti-kathāṃ vā vīrya-kathāṃ vā dhyāna-kathāṃ vā*)般若波羅蜜多(*prajñā-kathāṃ vā*)，廣說·乃至(*yāvan*)或說菩提、或說涅槃(*nir-vāṇa-kathāṃ vā*)；令彼有情聞是法已，皆獲殊勝利益安樂。

- 5 [417b15] 是菩薩摩訶薩(*so*)，以淨·宿住隨念智通，能憶自、他·諸本生事(*'n-eka-vidhaṃ pūrva-ni-vāsam anu-spariṣyati, apy ātmanah pareṣām api*)。由此宿住隨念智通(*sa tena pūrva-ni-vāsānu-smṛti-jñānena evaṃ jñāsyati*)，如實念知過去諸佛、及弟子眾·名等差別(*evaṃ-nāmāni te 'bhūvan pūrvakās tathāgatā arhantaḥ samyak-saṃ-buddhāḥ sa-śrāvaka-saṃghās*)。若諸有情樂聞過去諸宿住事·而得益者(*tatra ye sattvāḥ pūrva-ni-vāsānu-smṛty-adhi-muktikā bhaviṣyanti*)，便為宣說諸宿住事(*tebhyas tathāiva dharmam deśayiṣyati*)。因斯，方便為說正法，謂·說布施波羅蜜多(*dāna-kathāṃ vā*)·乃至(*śīla-kathāṃ vā kṣānti-kathāṃ vā vīrya-kathāṃ vā dhyāna-kathāṃ vā*)般若波羅蜜多(*prajñā-kathāṃ vā*)，廣說·乃至(*yāvan*)或說菩提，或說涅槃(*nir-vāṇa-kathāṃ vā*)；令彼有情聞是法已，皆獲殊勝利益安樂。

- 15 [417b22] 是菩薩摩訶薩(*so*)，以極迅速·神境智通(*'n-eka-vi-vidhayā ṛddhyā sam-anv-ā-gato*)，往到十方·殑伽沙等·諸佛世界(*gaṅgā-nadī-vālukōpamān loka-dhātūn gatvā*)，親近供養諸佛世尊(*buddhān bhagavataḥ pary-up'āste*)，於諸佛所(*teṣu ca buddheṣu bhagavatsu*)種諸善根(*kuśala-mūlāny ava-ropayiṣyati*)，(*kuśala-mūlāny ava-ropya*)還來本土(*tad eva punar buddha-kṣetram ā-gamiṣyati*)·(*ā-gatya*)為有情說諸佛土事。因斯方便，為說正法(*teṣāṃ sattvānāṃ dharmam deśayiṣyati*)，謂·說布施波羅蜜多(*dāna-kathāṃ vā*)·乃至(*śīla-kathāṃ vā kṣānti-kathāṃ vā vīrya-kathāṃ vā dhyāna-kathāṃ vā*)般若波羅蜜多(*prajñā-kathāṃ vā*)，廣說·乃至(*yāvan*)或說菩提，或說涅槃(*nir-vāṇa-kathāṃ vā*)，令諸有情聞是法已，皆獲殊勝利益安樂。

- 20 [417b28] 是菩薩摩訶薩(*tasy'*)，以隨所得·漏盡智通(*āsrava-kṣaya-jñāna-sākṣāt-kriyā 'bhi-jñā-jñānaṃ su-pari-śuddhaṃ bhaviṣyati*)，如實了知諸有情類·漏盡、未盡，亦如實知漏盡方便。(*sa ten' āsrava-kṣaya-jñāna-sākṣāt-kriyā 'bhi-jñā-jñānena su-vi-śuddhena*)為未盡者，宣說法要(*sattvānāṃ dharmam deśayiṣyati*)，謂·說布施波羅蜜多(*dāna-kathāṃ vā*)·乃至(*śīla-kathāṃ vā kṣānti-kathāṃ vā vīrya-kathāṃ vā dhyāna-kathāṃ vā*)般若波羅蜜多(*prajñā-kathāṃ vā*)，廣說·乃至(*yāvan* (PSP_6-8:139))或說菩提，或說涅槃(*nir-vāṇa-kathāṃ vā*)，令諸有情聞是法已，皆獲殊勝利益安樂。

- 30 [417c04] 如是(*evaṃ khalu*)，善現(*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩(*bodhisattvena mahāsattvena*)，行深般若波羅蜜多時(*prajñāpāramitāyāṃ caratā*)，應引發神通波羅蜜多(*abhi-jñā abhi-nir-hartavyāḥ*)。是菩薩摩訶薩(*sa*)，修習神通波羅蜜多·得圓滿故(*imābhir abhi-jñābhir ni-hṛtābhir*)，隨意所樂(*yam yam ev' ā-kāṅkṣiṣyaty ātma-bhāvaṃ prati-grahītuṃ*)，受種種身(*taṃ tam ev' ātma-bhāvaṃ*)

prati-grahīṣyati)，不為苦樂過失所染 (*na ca tena sukkena vā duḥkhena vā su-manā vā dur-manā vā bhaviṣyati, naivāsyānu-naya prati-ghau bhaviṣyathaḥ*)；如 (*tadyathā 'pi nāma*) · (*subhūte,*) 佛化身 (*buddha-nir-mitaḥ puruṣaḥ*)，雖能施作種種事業 (*sarva-kṛtyāni karoti*)，而不為彼苦樂過失之所雜染 (*na ca tena sukkena vā duḥkhena vā lipyate*)。

[417c09] 如是 (*evaṃ khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*)，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caratā*)，應遊戲·神通波羅蜜多 (*'bhi-jñābhir vi-kṛīditavyam*)。若遊戲神通波羅蜜多 (*evaṃ vi-kṛīdam*)，則能成熟有情，嚴淨佛土 (*buddha-kṣetraṃ ca pari-śodhayiṣyati, sattvān pari-pācayīṣyati*)，疾證無上正等菩提。

善現！當知 (*evaṃ khalu subhūte*) · 若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) · 不成熟有情、嚴淨佛土 (*pari-śuddheṣu buddha-kṣetreṣu pari-pāciteṣu sattveṣu*)，終不能得所求無上正等菩提 (*śakyā 'n-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir abhi-saṃ-boddhum*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？諸菩薩摩訶薩，若未圓滿菩提資糧，必不能證所求無上正等菩提 (*nāsti hi subhūte aṅga-hānir asya bodhisattvasya mahāsattvasyān-ut-tarāyāṃ samyaksamodhau*)。」

[417c16] (*atha khalv*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白言 (*bhagavantam etad avocat*)：「世尊！何等 (*katamāni bhagavan*) 名為諸菩薩摩訶薩菩提資糧 (*bodhisattvasya mahāsattvasya bodhy-aṅgāni*)——諸菩薩摩訶薩，圓滿如是菩提資糧，方能證得所求無上正等菩提 (*yāni bodhisattvo mahāsattvaḥ pari-pūryān-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhyate*)？」

[417c19] (*evaṃ ukte*) 佛告善現 (*bhāgavān āyusmantam subhūtim etad avocat*)：「一切善法 (*sarve kuśalā dharmāḥ*)，(*subhūte,*) 皆是菩薩菩提資糧 (*bodhisattvasya mahāsattvasya bodhy-aṅgāni*)。」

[417c20] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*)：「何等名為一切善法 (*te punar bhagavan katame kuśalā dharmā, yaīḥ kuśalaiḥ dharmair an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhyate*)？」

[417c21] (*evaṃ ukte*) 佛告善現 (*bhāgavān āyusmantam subhūtim etad avocat*)：「諸菩薩摩訶薩，從初發心 (*prathama-cittôt-pādam up'ādāya*)，(*subhūte,*) 修行布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitā*) · (*kuśalo dharmas*) 乃至般若波羅蜜多，於中 (*tatra ca*)，都無分別執著，謂·作是念 (*yā '-vi-kalpanā*)：『此是布施 (*yad dānaṃ na jānātīdam dānaṃ*) · 乃至般若，由此·為此·而修布施 (*yasyârthe dātavyam, yena dātavyam*) · 乃至般若。』是三分別執著 (*te cāsya trayo vi-kalpā*) 都無 (*na saṃ-vidyante*)，知一切法自性空故 (*sva-bhāva-śūnyatām up'ādāya*)。由此所修布施等六波羅蜜多，能自饒益 (*yayā pāramitayâtmanā ca tarati*)，亦能饒益一切有情，令出生死 (*sattvāṃś ca saṃsārād ut-tārayati*)、證涅槃故，說為善法 (*ime te kuśalā dharmā*)，亦名菩薩菩提資糧，亦名菩薩摩訶薩道 (*bodhisattvasya mahāsattvasyān-ut-tarāyai samyak-saṃ-bodhaye* (PSP_6-8:140) *mārgaḥ*)。過去、未來、

現在・菩薩摩訶薩眾，行此道故（*yena mārgenātītān-ā-gata-praty-ut-pannā bodhisattvā mahāsattvās*），已得、當得、今得無上正等菩提，亦令有情已、當、今・度生死大海（*tīrṇās taranti tariṣyanti ca*），得涅槃樂（*evaṃ śīla-pāramitā kṣānti-pāramitā vīrya-pāramitā dhyāna-pāramitā prajñāpāramitā, kuśalā dharmās, tatra ca*
 5 *yā* 'vi-kalpanā. *yat prajñāṃ na jānātīyaṃ prajñā, yasyārthe bhāvayitavyā, yena bhāvayitavyā, te cāsya trayo vi-kalpā na saṃ-vidyante, sva-bhāva-sūnyatām up'ādāya. yayā prajñāpāramitayā ātmanā ca tarati, sattvāṃś ca saṃsārād ut-tārayatīme te kuśalā dharmā, bodhisattvasya mahāsattvasyān-ut-tarāyai samyak-saṃ-bodhaye mārgaḥ, yena mārgenātītān-ā-gata-praty-ut-pannā bodhisattvās tīrṇās taranti tariṣyanti ca*）。

10 [418a02] 復次（*evaṃ*），善現！諸菩薩摩訶薩，從初發心，修行四念住・乃至八聖道支，安住內空・乃至無性自性空，安住真如・乃至不思議界，安住苦、集、滅、道聖諦，修行四靜慮（*catvāri dhyānāni*）、四無量（*catvāry a-pra-māṇāni*）、四無色定（*catasra ārūpya-sam-ā-pattayaś,*）（*catvāri smṛty-upa-sthānāni catvāri samyak-pra-hāṇāni catvāra ṛddhi-pādāḥ pañcēndriyāni pañca-balāni sapta-bodhy-āṅgāni āryāṣṭāṅgo mārgaḥ, sarva-sūnyatāḥ*），修行八解脫・乃至十遍處（*aṣṭa-vi-mokṣa-navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattayaḥ*），修行空、無相、無願解脫門，修行菩薩摩訶薩地，修行一切陀羅尼門（*sarva-dhāraṇī-mukhāni*）、三摩地門（*sarva-samādhayaḥ,*）（*sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāni pañcābhi-jñā*），修行如來十力（*daśa-tathāgata-balāni*）・乃至（*catvāri vaiśāradyāni catasraḥ prati-saṃ-vido*）十八佛不共法（*'ṣṭādaś'āveṇikā buddha-dharmā*），修行無忘失法、恆住捨性，修行一切智、道相智、一切相智，於中都無分別執著（*bodhisattvasya mahāsattvasya kuśalā dharmās teṣu cā-vi-kalpanā*），謂・作是念：『此是四念住・乃至一切相智（*yad buddha-dharmān na jānātīme buddha-dharmā*），由此、為此・而修四念住・乃至一切相智（*yasyārthe bhāvayitavyā, yena bhāvayitavyās*）。』是三分別執著（*te cāsya trayo vi-kalpā*）都無（*na saṃ-vidyante*），知一切法自性空故（*sva-bhāva-sūnyatām up'ādāya*）。

由此所修四念住・乃至一切相智（*yair buddha-dharmair*），能自饒益（*ātmanā ca tarati*），亦能饒益一切有情，令出生死・得涅槃故，說為善法（*sattvāṃś ca saṃsārād ut-tārayatīme te kuśalā dharmā*），亦名菩薩菩提資糧，亦名菩薩摩訶薩道（*bodhisattvasya mahāsattvasyān-ut-tarāyai samyak-saṃ-bodhaye mārgaḥ*）。過去、未來、現在菩薩摩訶薩眾，行此道故（*yena mārgenātītān-ā-gata-praty-ut-pannā bodhisattvā mahāsattvās*），已得、當得、今得・無上正等菩提，亦令有情已、當、今・度生死大海（*tīrṇās taranti ca tariṣyanti ca*），得涅槃樂。

35 [418a19] 善現！當知・復有無量・諸菩薩眾所修功德，皆名善法，亦名菩薩菩提資糧，亦名菩薩摩訶薩道。諸菩薩摩訶薩，要修如是諸勝善法・令極圓滿（*yāvantaḥ subhūte ke-cid bodhaye mārgās tān kuśalān dharmān bodhisattvena mahāsattvena pari-pūrya*），方能證得一切智智（*sarv'ākāra-jñatā 'nu-pr'āptavyā*）。

要已證得一切智智(*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpya*)，乃能無倒轉正法輪(*dharmacakram pra-vartayitavyam*)，令諸有情究竟安樂。」

第二分·佛法品·第八十二⁶⁶

[418a26] 爾時 (*atha khalv*) , 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*): 「世尊! 若 (*yadi bhagavann*) 此諸善法 (*ime dharmā*) 是菩薩法者 (*bodhisattva-dharmāḥ*) , 復有何等是佛法耶 (*buddha-dharmāḥ punaḥ katame*) ? 」

[418a27] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantaṃ subhūtim etad avocat*): 「 (*yat punar āyusmān subhūtir evam āha. yadīme dharmā bodhisattva-dharmā, buddha-dharmāḥ punaḥ katame?*) 即菩薩法, 亦是佛法 (*eta eva subhūte buddha-dharmā*) , 謂·諸菩薩, 於一切法 (*yad (PSP_6-8:141) ebhir dharmaiḥ*) , 覺一切相 (*sarv'ākāra-jñatām abhi-saṃ-budhyate*) , 由此, 當得一切相智 (*tasya sarv'ākāra-jñatā-pr'āptasya*) , 永斷一切習氣相續 (*sarva-vāsanā'nu-saṃdhiḥ pra-hīyate*) 。 (*tām bodhisattvo mahāsattvo 'bhi-saṃ-budhyate,*) 若諸如來·應·正等覺 (*tathāgatenārhatā samyak-saṃ-buddhena*) , 於一切法 (*sarva-dharmā*) , 以一剎那相應妙慧 (*eka-kṣaṇa-sam-ā-yuktayā prajñayā*) ·現等覺已 (*abhi-saṃ-buddhā*) , 證得無上正等菩提。善現! 是 (*ayaṃ*) 名菩薩與佛二法·差別 (*vi-śeṣo bodhisattvasya mahāsattvasya ca tathāgatasyārhatāḥ samyak-saṃ-buddhasya*) 。

如 (*tad-yathā 'pi nāma*) · (*subhūte,*) 二聖者, 雖俱是聖, 而有行向 (*anya eva prati-pannako*) 、住果 (*'nyaḥ phala-sthaḥ*) 差別; 所成就法, 非無有異 (*na ca tāv ubhāv api nāgra-pudgalau*) 。如是 (*evam eva*) , 善現 (*subhūte*) ! 若無間道中, 行於一切法, 未離闇障, 未到彼岸, 未得自在, 未得果時, 名為菩薩 (*bodhisattvā mahāsattva ān-antarya-mārga-prati-pannakas*) 。若解脫道中, 行於一切法, 已離闇障, 已到彼岸, 已得自在, 已得果時, 乃名為佛 (*tathāgataḥ punar arhan samyak-saṃ-buddhaḥ sarva-dharmeṣv an-ā-varaṇa-jñāna-pr'āptaḥ*) 。是 (*ayaṃ*) (*subhūte,*) 為菩薩與佛有異 (*vi-śeṣo bodhisattvasya mahāsattvasya ca tathāgatasyārhatāḥ samyak-saṃ-buddhasya*) ; 由位·有異, 法·非無別, 而不可說法性有異。」

[418b10] (*evam ukte*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「若 (*yadi*) (*bhagavann,*) 一切法自相皆空 (*ime dharmāḥ svalakṣaṇa-sūnyās*) , 自相空中, 如何 (*tat katham svalakṣaṇa-sūnyeṣu dharmeṣu*) 得有種種差別 (*vi-śeṣo vā nānā-karaṇaṃ vōpa-labhyate*) , 謂·『此是地獄 (*ayaṃ nairayiko*) ; 此是傍生 (*'yaṃ tairyag-yoniko*) ; 此是鬼界 (*'yaṃ yāma-laukiko*) ; 此是人; 此是天 (*'yaṃ devo 'yaṃ manuṣyo*) ; 此是種性地 (*'yaṃ gotra-bhūmir*) ; 此是第八地 (*ayaṃ aṣṭamako*) ; 此是預流 (*'yaṃ srota-ā-panno*) ; 此是一來 (*'yaṃ sakrd-ā-gāmy*) ; 此是不還 (*ayaṃ an-ā-gāmy*) ; 此是阿羅漢 (*ayaṃ arhann*) ; 此是獨覺 (*ayaṃ pratyekabuddho*) ; 此是菩薩 (*'yaṃ bodhisattvo*) ; 此是如來 (*'yaṃ tathāgato 'rhan samyak-saṃ-buddha.*) (*iti*) 』? 世尊! 如是所說補特伽羅既不可得 (*yathaiva bhagavann ime pudgalā nōpa-labhyante*) , 彼所造業亦不可得 (*tathāiva*

⁶⁶ Cf. Kimura, VI-VIII, p. 140; Conze 1975, p. 628.

bhagavan karma nôpa-labhyate)。如·所造業既不可得 (*yathaiva bhagavan karma nôpa-labhyate*)，彼異熟果亦不可得 (*tathāiva vi-pāko nôpa-labhyate*)。」

[418b17] (*evam ukte*)佛告善現(*bhagavān āyusmaṅtaṃ subhūtim etad avocat*) :

「如是 (*evam etat*)，(*subhūte,*) 如是 (*evam etat*)，如汝所說 (*yathā vadasi*)。

- 5 一切法自相空。自相空中 (*sva-lakṣaṇa-sūnyeṣu dharmeṣu*)，補特伽羅既無所有，業果 (*na karma*)、異熟亦無所有 (*na vi-pāka upa-labhyate*)。無所有中，無差別相。然，諸有情，於一切法自相空理·不如實知 (*ye sva-lakṣaṇa-sūnyān dharmān sattvā nābhi-jānanti*)，造作諸業 (*te karmābhi-saṃ-kurvanti*)·或善 (*duś-caritaṃ vā*)、或惡 (*su-caritaṃ vā,*) (*s'ā-sravaṃ vā 'n-ā-sravaṃ vā*)。由於善業·造作增長，生人、天中。由於惡業·造作增長 (*te duś-caritena karmaṇā*)，墮三惡趣 (*triṣv apāyeṣu pra-patanti, narakeṣu vā tiryag-yonau vā yama-loke vā*) (*su-caritena deva-manuṣyeṣu pa-padyante*)。於善業中，由於定業·造作增長 (*an-ā-cchedya*)，生於色界或無色界 (*rūpa-dhātau cōpa-padyante*)。

- 由此因緣 (*tad*)，諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*)，修行布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitāyāṃ caran*)·乃至 (*śīla-pāramitāyāṃ caran, kṣānti-pāramitāyāṃ caran, vīrya-pāramitāyāṃ caran, dhyāna-pāramitāyāṃ caran*) 般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，(*upāya-pāramitāyāṃ caran, pra-ṇi-dhāna-pāramitāyāṃ caran, bala-pāramitāyāṃ caran, jñāna-pāramitāyāṃ caran,*) 安住內空 (*adhy-ātma-śūnyatāyāṃ* (PSP_6-8:142) *caran*)·乃至 (*bahirdhā-śūnyatāyāṃ caran, adhy-ātma-bahirdhā-śūnyatāyāṃ caran, yāvad*) 無性自性空 (*a-bhāva-sva-bhāva-śūnyatāyāṃ caran*)，安住真如·乃至不思議界，安住苦、集、滅、道聖諦，修行四念住·乃至八聖道支 (*smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgeṣu caran*)，修行四靜慮、四無量、四無色定，修行八解脫·乃至十遍處 (*ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukheṣu caran*)，修行空、無相、無願解脫門 (*śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣu caran*)，修行極喜地·乃至法雲地，修行一切陀羅尼門、三摩地門，修行五眼、六神通 (*pañcasv abhi-jñāsu caran, daśasu bodhisattva-bhūmiṣu caran*)，修行如來十力 (*daśasu tathāgata-baleṣu caran*)·乃至 (*caturṣu vaiśāradyeṣu caran, caturṣu prati-saṃ-vitsu caran*) 十八佛不共法 (*aṣṭādaśasv āveṇikeṣu buddha-dharmeṣu caran*)，修行無忘失法、恒住捨性，修行一切智、道相智、一切相智。

- [418c04] 善現！諸菩薩摩訶薩，於如是等菩提分法，無間、無缺·修令圓滿 (*a-cchidra-cārīmān bodhisattva-dharmān ut-pādayati*)。既圓滿已 (*yā 'n-ut-pādyā*)，便能引發·近助菩提·金剛喻定 (*bodhy-aṅga-pari-vāra-saha-gatam vajrōpamaṃ samādhiṃ sam-ā-panno*)，證得無上正等菩提 (*'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhyate*)，(*abhi-saṃ-budhya,*) 與諸有情作大饒益 (*sattvānām arthaṃ karoti*)，常無失壞 (*yenārthena kṛtena, na punar vi-pra-ṇasyanti*)。無失壞故 (*yena vi-pra-ṇāśeṇa*)，令諸有情·解脫生死諸苦惱事 (*pañca-gatike saṃsāre pra-pateyuh*)。」

[418c09] (*evam ukte*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「佛得無上正等覺已，為 (*kiṃ punar bhagavatā 'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhya*) 得 · 諸趣生死法 · 不 (*pañca-gatikāḥ saṃsāra upa-labdhaḥ*) ? 」

5 [418c10] 佛言 (*bhagavān āha*) : 「不也 (*na*) 。 (*subhūte.*) 」

[418c10] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「佛得無上正等覺已，為 (*kiṃ punar bhagavatā*) 得 · 黑業 (*kṛṣṇāṃ vā*) 、白業 (*śuklāṃ vā karmōpa-labdham*) 、黑白業、非黑白業 · 不? 」

[418c12] 佛言 (*bhagavān āha*) : 「不也 (*na*) 。 (*subhūte.*) 」

10 [418c12] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「若佛不得諸趣生死、及業差別 (*yadi nōpa-labdham*) ，如何 (*kuto*) 施設此是地獄 (*narakas*) ; 此是傍生 (*tiryag-yonir*) ; 此是鬼界 (*yama-lokaḥ pra-jñāpto*) ; 此是人 ; 此是天 (*deva-manuṣyāḥ pra-jñaptāḥ*) ; 此是種性地 ; 此是第八地 ; 此是預流 (*srota-ā-pannāḥ*) ; 此是一來 (*sakṛd-ā-gāmino*) ; 此是不還 (*'n-ā-gāmino*) ; 此是阿羅漢 (*'rhantaḥ*) ; 此是獨覺 (*pratyekabuddhāḥ pra-jñaptāḥ*) ; 此是菩薩 (*bodhisattvo mahāsattvas*) ; 此是如來 (*tathāgato 'rhan samyak-saṃ-buddhaḥ pra-jñaptāḥ*) ? 」

[418c17] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「諸有情類自知諸法自相空不 (*kiṃ punaḥ subhūte ete sattvā jānanti sva-lakṣaṇa-śūnyāḥ sarva-dharmā iti*) ? 」

[418c18] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「不也 (*no*) 。世尊 (*bhagavan*) ! 」

20 [418c19] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「若 (*yadi*) (*subhūte.*) 諸有情 (*sattvā*) 自知 (*evam jānīyuh*) 諸法自相空者 (*sva-lakṣaṇa-śūnyāḥ sarva-dharmā iti*) ，諸菩薩摩訶薩，便於無上正等菩提不應求證 (*na bodhisattvo 'n-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau pra-tiṣṭhetān-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau sthitvā*) 、方便善巧、拔諸有情惡趣生死 (*na sattvān mocayet, tribhyo 'pāyebhyo yāvat pañca-gatikāt saṃsārād*) 。

25 以諸有情不知諸法自相空故 (*yasmāt tarhi subhūte (PSP_6-8:143) sattvā na jānanti sva-lakṣaṇa-śūnyān dharmāṃs*) ，(*te 'jñatā*) 流轉諸趣，受無量苦 (*na pari-mucyante pañca-gatikāt saṃsārāt*) 。是故 (*tad*) ，菩薩 (*bodhisattvo mahāsattvas*) ，從諸佛所 (*teṣāṃ buddhānāṃ bhagavatām antike*) ，聞一切法自相空已 (*śrutvā, sva-lakṣaṇa-śūnyān sarva-dharmān*) ，為欲饒益諸有情故，求證無上正等菩提 (*an-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau pra-tiṣṭhet*) ，方便善巧，拔諸有情惡趣生死。

30 [418c25] 善現 ! 當知 · 諸菩薩摩訶薩，常作是念 : 『非 · 一切法實有自相 (*ime dharmās tathā na saṃ-vidyante*) · 如諸愚夫、異生所執 (*yathā bāla-prthag-janā abhi-ni-viṣṭhās*) 。然，彼 (*te sattvā*) 分別 · 顛倒力故，非實有中，起實有想 (*a-sato 'saṃ-vidyamānāṃ dharmān svayam eva vi-kalpayanty upa-labhante vā*) ，

35 謂 · 無我中 · 起於我想，無有情中 (*'-sattve*) · 起有情想 (*sattva-saṃ-jñino*) ，廣說 · 乃至無見者中 · 起見者想，於無色中 (*'-rūpe*) · 起於色想 (*rūpa-saṃ-jñino*) ，無受 (*'-vedanāyāṃ vedanā-saṃ-jñino*) 、想 (*'-saṃjñāyāṃ saṃjñā-saṃ-jñino*) 、行 (*'-saṃskāreṣu saṃskāra-saṃ-jñino*) 、識中 (*'-vijñāṇe*) · 起受、想、行、識想

(vijñāna-saṃ-jñīno) , 乃至 ('skandheṣu skandha-saṃjñīno, 'dhātuṣu dhātu-saṃ-jñīno, 'n-āyataneṣv āyatana-saṃ-jñīno, 'pratītya-saṃ-ut-pāde pratītya-saṃ-ut-pāda-saṃjñīno, 'pratītya-saṃ-ut-panneṣu dharmeṣu pratītya-saṃ-ut-panna-dharma-saṃ-jñīno, 'pratītya-saṃ-ut-pādāṅge pratītya-saṃ-ut-pādāṅga-saṃ-jñīno, 'lokôt-tareṣu lokôt-tara-saṃ-jñīno, 's'ā-sraveṣu s'ā-srava-saṃ-jñīnaḥ, nân-ā-sraveṣv an-ā-srava-saṃ-jñīno) 一切有為法中, 虛妄分別·顛倒力故, 非實·調實('saṃs-kṛteṣu dharmeṣu saṃs-kṛta-dharma-saṃ-jñīnaḥ) , (saṃs-kṛteṣu dharmeṣu a-saṃs-kṛta-dharma-saṃ-jñīnaḥ,) 非有·執有 (a-saṃ-vidyamānānām vi-pary-āse 'vi-pary-asta-cittāḥ) 。由斯, 造作身、語、意業 (kāyena vācā manasā ca karmābhi-saṃs-kurvanti) , 不能解脫惡趣生死 (te pañca-gatikāt saṃsārād na pari-mucyante) 。我當拔濟, 令得解脫。』

(tad) 是菩薩摩訶薩 (bodhisattvo mahāsattvaḥ) , 作此念已, 行深般若波羅蜜多 (prajñāpārmitāyāṃ caran) , 以諸善法攝在其中 (sarvān antar-gatān kuśalān dharmān kṛtvā) , 無倒修行諸菩薩行 (bodhisattva-caryāṃ carati) , 漸次 (yayā caryayā carann) 圓滿菩提資糧 (an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhyate) 。

菩提資糧得圓滿已, 證得無上正等菩提。得菩提已 (an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhya) , 為諸有情宣說、開示、分別、建立四聖諦義, 謂·此是苦聖諦; 此是苦集聖諦; 此是苦滅聖諦; 此是趣苦滅道聖諦 (duṣkhañ ca duṣkha-sam-ud-ayaṃ ca duṣkha-ni-rodhañ ca duḥkha-ni-rodha-gāminīñ ca prati-padam ā-khyāti deśayati pra-kāśayati vi-vṛṇoti vi-bhajati pra-jñāpayati prati-ṣṭhāpayati) 。復以一切菩提分法, 依通達智·攝在如是四聖諦中 (eṣu caturṣv ārya-satyēṣu sarvāntar-gatāḥ kuśalā dharmā, ye ke-cid bodhi-pakṣyā dharmā) 。復依一切菩提分法, 以微妙智·施設、建立佛、法、僧寶 (yair bodhi-pākṣikair dharmais, trayāṅgān ratnānām vy-ava-sthānaṃ bhaviṣyati) 。 (katameṣāṃ trayāṅgān? buddha-ratnasya dharma-ratnasya saṃgha-ratnasya.) 由此三寶出現世間 (eteṣāṃ trayāṅgān ratnānām prādur-bhāvāt) , 諸有情類解脫生死 (sattvāḥ pari-mucyante pañca-gatikāt saṃsārāt) 。若諸有情不能歸信佛、法、僧寶, 造作諸業, 輪迴諸趣, 受苦無窮。故, 應歸依佛、法、僧寶。』

[419a16] (atha khalv) 具壽善現 (āyuṣmān subhūtir) 復白佛言 (bhagavantam etad avocat) : 「為由苦 (kiṃ punar bhagavan duḥkha-jñānena pari-nir-vānti, atha duṣkheṇa pari-nir-vānti?) 、集 (ut'āho sam-ud-aya-jñānena pari-nir-vānti, atha sam-ud-ayena pari-nir-vānti?) 、滅 (ut'āho (PSP_6-8:144) ni-rodha-jñānena pari-nir-vānti, atha ni-rodheṇa pari-nir-vānti?) 、道聖諦, 諸有情類得般涅槃? 為由苦、集、滅、道聖智, 諸有情類得般涅槃 (ut'āho mārga-jñānena pari-nir-vānti, atha mārgeṇa pari-nir-vānti) ? 」

[419a18] (evam ukte) 佛告善現 (bhagavān āyuṣmantam subhūtim etad avocat) : 「非由苦 (na subhūte duṣkha-jñānena pari-nir-vānti, na duṣkheṇa) 、集 (na sam-

ud-aya-jñānena, na sam-ud-ayena)、滅 (*na ni-rodha-jñānena, na ni-rodhena*)、道聖諦，諸有情類得般涅槃；非由苦、集、滅、道聖智，諸有情類得般涅槃 (*na mārga-jñānena pari-nir-vānti, na mārgeṇa*)。善現！我說·四聖諦平等性即是涅槃 (*yā punaḥ subhūte caturṇām ārya-satyānām samatā, tat pari-nir-vāṇam -- uktaṃ mayā*)。

- 5 如是涅槃，不由苦 (*na punar duḥkheṇa pari-nir-vānti, na duḥkha-jñānena*)、集 (*na sam-ud-ayena, na sam-ud-aya-jñānena*)、滅 (*na ni-rodhena, na ni-rodha-jñānena*)、道諦得 (*na mārgeṇa pari-nir-vānti*)，不由苦、集、滅、道智得 (*na mārga-jñānena*)；但由般若波羅蜜多證平等性，名得涅槃。」

[419a23] (*atha khalv*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*)：「何等名為苦、集、滅、道平等性耶 (*katamā bhagavan caturṇām ārya-satyānām samatā*)？」

- [419a24] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「若於是處 (*yatra*)，(*subhūte,*) 無苦 (*na duḥkhaṇ*)、集、滅、道諦，無苦 (*na duḥkha-jñānaṃ*)、集 (*yatra na sam-ud-ayo, na sam-ud-aya-jñānaṃ*)、滅 (*yatra na ni-rodho, na ni-rodha-jñānaṃ*)、道智 (*yatra na mārgo, na mārga-jñānaṃ*)，名四聖諦平等之性。(*api tu khalu subhūte*) 此平等性，即四聖諦·所有 (*yā esām caturṇām ārya-satyānām*) 真如 (*tathatā*)、(‘*vi-tathatā’ n-anya-tathatā*) 法界、法性 (*dharmatā dharmā-dhātur*)、不虛妄性、不變異性、平等性、離生性、法定、法住 (*dharmā-sthititā dharmā-ni-yāmatā*)、實際、虛空界、不思議界；若佛出世 (*yasyōt-pādād vā tathāgatānām*)，若不出世 (*an-ut-pādād vā tathāgatānām*)——性相常住 (*sthitaivaiśā dharmāṇām dharmatā dharmā-dhātur*)；無失 (*yā ’saṃ-pra-moṣa-dharmatāyai*)·壞 (*a-pari-hāṇa-dharmatāyai saṃ-pra-vartate*)、無變易；如是名為苦、集、滅、道平等之性——(*tām*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，為欲隨覺此四聖諦平等性故 (*satyānu-bodhaye carati*)·行深般若波羅蜜多；若能隨覺此四聖諦平等性時 (*yathā satyānu-bodhaye carati*)，名·真隨覺一切聖諦 (*yathā satyāny anu-bodhavyāni*)，疾證無上正等菩提。」

[419b05] (*evam ukte*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*)：「云何 (*katham punar*)·(*bhagavan,*) 菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)·行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，為欲隨覺此四聖諦平等性故，行深般若波羅蜜多 (*satyānu-bodhaye carati*)？若能隨覺此四聖諦平等性時，名真隨覺一切聖諦 (*yathā caran satyāny anu-budhyate, abhi-saṃ-budhya, tathatvāya prati-padyate, yathā prati-padyamāno*)，不墮聲聞 (*na śrāvaka-bhūmiṃ patati*)、獨覺等地 (*na pratyekabuddha-bhūmiṃ patati*)，趣入菩薩正性離生 (*bodhisattva-ni-yāmaṃ ava-krāmati*)。」

[419b09] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*)：「諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，無有少法不如實見 (*na so dharmo, yasyāntam paśyati*)。於一切法如實見時，於一切法都無所得 (*tathā ca paśyati,*

yathā na kañ-cid dharmam upa-labhate) 。於一切法無所得時(an-upa-lambhamāṇaḥ)，則如實見一切法空(sarva-dharmā śūnyā iti paśyati)，謂·如實見·四諦所攝(satya-pary-ā-pannām (PSP_6-8:145) vā)、及所不攝(a-satya-pary-ā-pannām vā) 諸法·皆空(taṃ sarve śūnyā iti paśyati) 。

5 如是見時(sa evaṃ paśyann)，能入菩薩正性離生(ava-krānta-ni-yāmo bodhisattvo mahāsattvo)。由能入菩薩正性離生故，便住菩薩種性地中(gotra-bhūmau sthito bhavati)。既往菩薩種性地中(tasya gotra-bhūmau sthitasya)，則能決定不從頂墮(na mūrda-vi-ni-pāto bhavati)。若從頂墮(yena mūrda-vi-ni-pātena)，應墮聲聞或獨覺地(śrāvaka-bhūmiṃ vā pratyekabuddha-bhūmiṃ vā patet)。

10 是菩薩摩訶薩(sa)，安住菩薩種性地中(iha gotra-bhūmau sthivā)，起四靜慮(catvāri dhyānāny ut-pādayati)、及四無量(catvāry a-pra-māṇāni)、四無色定(catasra ārūpya-sam-ā-pattir ut-pādayati)。

是菩薩摩訶薩(sa)，安住如是奢摩他地(iha śamatha-bhūmau sthivā)，便能決擇一切法性(sarva-dharmān pra-vi-cinoti)，及隨覺悟四聖諦理(catvāry ārya-satyāny anu-budhyate)。爾時，菩薩(sa)雖遍知苦(duḥkhaṃ ca pari-jānāti)，而能不起·緣執苦心(na ca duṣkh'ā-rabaṇaṃ cittam ut-pādayati)。雖永斷集(sam-ud-ayaṃ ca pra-jahāti)，而能不起·緣執集心(na ca sam-ud-ay'ā-rabaṇaṃ cittam ut-pādayati)。雖能證滅(ni-rodhaṃ ca sākṣāt-karoti)，而能不起·緣執滅心(na ca ni-rodh'ā-rabaṇaṃ cittam ut-pādayati)。雖能修道(mārgaṃ ca bhāvayati)，而能不起·緣執道心(na ca mārg'ā-rabaṇaṃ cittam ut-pādayati)；但起(anyatra)隨順、趣向、臨入無上正等菩提之心(bodhi-nimnena cittena, bodhi-pra-veśena bodhi-prāg-bhāreṇa cittena)，如實觀察諸法實相(sarva-dharmān yathāvat paśyati) 。

[419b25] 具壽善現復白佛言(subhūtir āha)：「是菩薩摩訶薩，云何(katham) (bhagavan,) 觀察諸法實相(sarva-dharmān yathāvat paśyati)？」

[419b26] 佛告善現(bhagavān āha)：「是菩薩摩訶薩，觀一切法無不皆空(sarva-dharmān śūnyān paśyati)，是為觀察諸法實相。」

[419b28] 具壽善現復白佛言(subhūtir āha)：「是菩薩摩訶薩，云何(katham) (bhagavan,) 觀察諸法皆空(sarva-dharmān śūnyān paśyati)？」

30 [419b29] 佛告善現(bhagavān āha)：「是菩薩摩訶薩，於一切法·如實觀察皆自相空——如是觀察諸法皆空(yad-uta sva-lakṣaṇa-śūnyān sarva-dharmān paśyati)。是菩薩摩訶薩(yo)，以如是相('nayaivaṃ-rūpayā)毘鉢舍那(vi-paśyanayā)，如實觀見諸法皆空(sarva-dharmāḥ śūnyā iti paśyati)；都不見有諸法自性(na ca kasya-cid dharmasya sva-bhāvaṃ paśyati)·可住彼性(yatra sva-bhāve sthivā)·證得無上正等菩提('n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhyate)。

所以者何？諸佛無上正等菩提、及一切法，皆以無性而為自性。所謂·色·乃至識·皆以無性而為自性，眼處·乃至意處·亦以無性而為自性，色處·乃至

法處·亦以無性而為自性，眼界·乃至眼界·亦以無性而為自性，色界·乃至法界·亦以無性而為自性，眼識界·乃至意識界·亦以無性而為自性，眼觸·乃至意觸·亦以無性而為自性，眼觸為緣所生諸受·乃至意觸為緣所生諸受·亦以無性而為自性，地界·乃至識界·亦以無性而為自性，因緣·乃至增上緣·亦以無性而為自性，從緣所生諸法·亦以無性而為自性，無明·乃至老死·亦以無性而為自性，布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多·亦以無性而為自性，內空·乃至無性自性空·亦以無性而為自性，真如·乃至不思議界·亦以無性而為自性，苦、集、滅、道聖諦·亦以無性而為自性，四念住·乃至八聖道支·亦以無性而為自性，四靜慮、四無量、四無色定·亦以無性而為自性，八解脫·乃至十遍處·亦以無性而為自性，空、無相、無願解脫門·亦以無性而為自性，淨觀地·乃至如來地·亦以無性而為自性，極喜地·乃至法雲地·亦以無性而為自性，一切陀羅尼門、三摩地門·亦以無性而為自性，五眼、六神通·亦以無性而為自性，如來十力·乃至十八不共法·亦以無性而為自性，三十二大士相、八十隨好·亦以無性而為自性，無忘失法、恆住捨性·亦以無性而為自性，一切智、道相智、一切相智·亦以無性而為自性，預流果·乃至獨覺菩提·亦以無性而為自性，一切菩薩摩訶薩行·亦以無性而為自性，諸佛無上正等菩提·亦以無性而為自性。

subhūtir āha: evaṃ sati bhagavann a-bhāva-sva-bhāvā bodhiḥ.

bhagavān āha: evam etat, subhūte evam etad, yathā vadasi.

如是無性 (*a-bhāva-sva-bhāvā subhūte bodhiḥ, sā*)，非諸佛作 (*na buddhena kṛtā*)，非獨覺作 (*na pratyekabuddhena*)，非菩薩作，非聲聞作 (*nārhatā, nāpi tair bodhisattvair mahāsattvair*)，亦非住果、行向者作 (*ya iha samādhau caranty*)。但 (*anyatra*) 為·有情於一切法不知、不見如實皆空·故 (*sattvā na jānanti, na paśyanti*)，(*tad*) 諸菩薩摩訶薩眾 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ carann*)，方便善巧 (*upāya-kauśalyena*)，如自所覺，為諸有情如實宣說 (*sattvānāṃ dharmam deśayati*)，令離執著，解脫一切生老病死，得般涅槃·究竟安樂。」

第二分·無事品·第八十三⁶⁷

[420a21] 爾時 (*atha khalv*) ， 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) ： 「世尊！若 (*yadi bhagavann*) 一切法皆以無性而為自性 (*a-bhāva-sva-bhāvāḥ sarva-dharmās*) ——如是無性 (*te*) ， 非諸佛作 (*na buddhaiḥ kṛtā*) ， 非獨覺作 (*na pratyekabuddhair*) ， 非菩薩作，非聲聞作，亦非住果、行向者作 (*nārhadbhir, nān-ā-gāmibhir, na sakṛd-ā-gāmibhir, na srota-ā-pannair*) (*nāpi tair bodhisattvair mahāsattvaiḥ kṛtās*) ， 云何施設諸法有異 (*tat kuta eṣāṃ dharmāṇāṃ nānā-karaṇaṃ vā vy-ava-sthānaṃ vā pra-jñāyate*) ——謂·此是地獄 (*ime nairayikā*) ；此是傍生 (*ime tiryag-yonikā*) ；此是鬼界 (*ime yāma-laukikā*) ；此是人；此是四大王眾天·乃至他化自在天；此是梵眾天·乃至色究竟天；此是空無邊處天·乃至非想非非想處天 (*ime devā, ime mānuṣyāḥ*) ；此是預流；此是一來；此是不還；此是阿羅漢；此是獨覺；此是菩薩；此是如來；由此業故 (*anena karmaṇā*) ， 施設地獄 (*nairayikā*) ；由此業故 (*anena karmaṇā*) ， 施設傍生 (*tiryag-yonikā*) ；由此業故 (*anena karmaṇā*) ， 施設鬼界 (*yāma-laukikā*) ；由此業故 (*anena karmaṇā*) ， 施設於人 (*manuṣyāḥ*) ；由此業故 (*anena karmaṇā*) ， 施設四大王眾天·乃至他化自在天 (*kāma-dhātukā devāḥ*) ；由此業故 (*anena karmaṇā*) ， 施設梵眾天 (*brahma-pārṣadyā*) · 乃至 (*brahma-puro-hitā mahā-brahmāṇaḥ, anena karmaṇā parī-tt'ābhā a-pra-māṇ'ābhā ābhā-svar'ābhāḥ, anena karmaṇā parī-tta-śubhā a-pra-māṇa-śubhāḥ śubha-kṛtsnāḥ, anena karmaṇā an-abhrakāḥ puṇya-prasavā vṛhat-phalāḥ, anena karmaṇā a-sprhā a-tapāḥ su-dṛśāḥ su-darśanā*) 色究竟天 (*a-kaniṣṭhāḥ*) ；由此業故 (*anena karmaṇā*) ， 施設空無邊處天 (*ākāś'ānanty'āyatana-sam-ā-pattayo*) · 乃至 (*vijñān'ānanty'āyatana-sam-ā-pattaya ākiñcany'āyatana-sam-ā-pattayo*) 非想非非想處天 (*naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatana-sam-ā-pattayaḥ*) ；由此法故 (*anena karmaṇā*) ， 施設預流 (*srota-ā-pannaḥ*) 、一來 (*sakṛd-ā-gāmy*) 、不還 (*an-ā-gāmy*) ；由此法故，施設阿羅漢 (*arhan*) ；由此法故，施設獨覺 (*pratyekabuddho*) ；由此法故 (*'nena karmaṇā*) ， 施設菩薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*) ；由此法故 (*'nena karmaṇā*) ， 施設如來 (*tathāgato 'rhan samyak-saṃ-buddho*) ？

[420b08] 世尊！無性之法，定無作用 (*'bhāvasya hi bhagavan na kā-cit kriyā*) ， 云何可言：由如是業·生於地獄 (*yayā narakam vā gacchacchet*) ， 由如是業·生於傍生 (*tiryag-yoniṃ vā*) ， 由如是業·生於鬼界 (*yama-lokam vā*) ， 由如是業·生於人中，由如是業·生四大王眾天·乃至他化自在天 (*devam vā manuṣyam vā kāma-dhātuṃ vā*) ， 由如是業·生梵眾天·乃至色究竟天 (*rūpa-dhātuṃ vā*) ， 由如是業·生空無邊處天·乃至非想非非想處天 (*ārūpya-dhātuṃ vā gacchet*) ， 由如是法·得預流果 (*srota-ā-patti-phalaṃ vā*) ， 由如是法·得一來果 (*sakṛd-ā-gāmi-phalaṃ vā*) ， 由如是法·得不還果 (*'n-ā-gāmi-phalaṃ vā*) ， 由如是法·得阿羅漢果 (*'rhattvaṃ vā*) ， 由如是法·得獨覺菩提 (*pratyeka-bodhiṃ vā pr'āpsyati*) ，

⁶⁷ Cf. Kimura, VI-VIII, p. 158; Conze 1975, p. 632.

由如是法·入菩薩位·行菩薩道 (*bodhisattvo mahāsattvo bodhisattva-mārge vā carīṣyati*)，由如是法·得一切相智 (*sarv'ākāra-jñatām vā pr'āpsyati, yān pr'āpya*)·名佛世尊，令諸有情解脫生死 (*sattvān saṃsārāt pari-mocayīṣyati*)。」

[420b18] (*atha khalu*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) :

5 「如是 (*evam etad*)，(*subhūte,*) 如是 (*evam etad*)，如汝所說 (*yathā vadasi*)。無性法中 (*a-bhāvasya*)，(*hi subhūte,*) 不可施設諸法有異，無業 (*na karma*)、無果、亦無作用 (*na kriyā, na phalam*)。但，諸愚夫 (*bāla-prthag-janā*)，(*hi subhūte,*) 不了聖法·毘奈耶故 (*yāvad ārya-dharmeṣv a-kovidās*)，不如實知諸法皆以無性為性 (*te a-bhāva-sva-bhāvān dharmān na jānanti*)；愚癡顛倒 (*te vi-pary-*
10 *āsa-sam-ut-thitair vi-kalpair*) · 發起種種身、語、意業 (*vi-vidhāni karmāny upa-*
sthāpayanti)，隨業差別 (*teṣāṃ tādrśām ev'*) · 受種種身 (*ātma-bhāvā bhavanti*)。依如是身·品類差別，施設地獄 (*yadi vā nairayikā*)、傍生 (*yadi vā tairyag-yonikā*)、鬼界 (*yadi vā yāma-laukikā*)、若人 (*yadi vā manuṣyeṣu*)、若天 (*yadi vā kāma-*
dhātuṣu deveṣu, yadi vā rūpa-dhātukeṣu (PSP_6-8:159) *deveṣu*) · 乃至非想非非想處
15 (*yadi vā ārūpya-dhātukeṣu deveṣu*)。為欲濟拔如是愚夫·愚癡顛倒·受生死苦，施設聖法及毘奈耶·分位差別。依此分位，施設預流·乃至獨覺、菩薩、如來。然，一切法，皆以無性而為自性。(*yāvad*) 無性法中 (*a-bhāvasya*)，實無異法 (*na karma*)，無業 (*na kriyā*)、無果 (*na phalam*)，亦無作用。無性之法 (*yaḥ punar a-bhāvo*)，常無性故 (*'-bhāva eva saḥ*)。

20 [420b29] 復次，善現！如汝所說 (*yat punaḥ subhūtir evam āha*) 『無性之法·定無作用，云何可言·由如是法·得預流果 (*yaḥ srota-ā-pannaḥ*)，廣說·乃至 (*sakṛd-ā-gāmy an-ā-gāmy arhan pratyekabuddho bodhisattvo mahāsattvo mārga-*
jñatāyām carati) 由如是法·得一切智，名·佛世尊 (*tathāgato vā sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnoti*)，令諸有情脫生死？』者，於意云何 (*tat kiṃ manyase*)，(*subhūte,*)
25 諸所修道，是無性不 (*nā-bhāvo mārgo*)？諸預流果 (*nā-bhāvaḥ srota-ā-patti-*
phalan)、一來 (*nā-bhāvaḥ sakṛd-ā-gāmi-phalan*)、不還 (*nā-bhāvo 'n-ā-gāmi-phalan*)、阿羅漢果 (*nā-bhāvo 'rhattvan*)、獨覺菩提 (*nā-bhāvaḥ pratyeka-bodhir*)、及菩薩道、一切相智，是無性不 (*nā-bhāvo yāvat sarv'ākāra-jñatā*)？」

[420c05] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「如是，如是。諸所修道 (*a-bhāvo bhagavan mārgo*)，廣說 (*'-bhāvaḥ srota-ā-patti-phalam, a-bhāvaḥ sakṛd-ā-gāmi-phalam, a-*
30 *bhāvo 'n-ā-gāmi-phalam, a-bhāvo 'rhattvam, a-bhāvaḥ pratyeka-bodhir*) · 乃至一切相智，皆是無性 (*a-bhāvo yāvat sarv'ākāra-jñatā*)。」

[420c06] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「於意云何 (*kiṃ punaḥ*)，(*subhūte,*) 無性法 (*'-bhāvo dharmo*)，為能得無性法不 (*'-bhāvam dharmam anu-pr'āpnoti*)？」

35 [420c08] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「不也 (*no hīdam*)。世尊 (*bhagavan*)！」

[420c08] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「(*iti hi subhūte*) 無性 (*yaś cā-bhāvo*) 及道 (*yaś ca mārgaḥ*) —— 是一切法 (*sarva ete dharmā*) —— 皆非相應 (*na saṃ-*
yuktā)、非不相應 (*na vi-saṃ-yuktā*)、無色 (*a-rūpiṇo*)、無見 (*'-ni-darśanā*)、

無對 (*a-prati-ghā*)、一相 (*eka-lakṣaṇā*)、所謂無相 (*yad-utā-lakṣaṇās*)。愚夫、異生，愚癡顛倒，於無相法，起有法想，執著五蘊；於無常中，起於常想；於諸苦中，起於樂想；於無我中，起於我想；於不淨中，起於淨想；於無性法，執著有性——由此 (*tat*)，(*subhūte*)，菩薩摩訶薩眾 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ carann*)，方便善巧 (*upāya-kauśalyena*)，濟拔如是諸有情類 (*ye sattvās caturbhir vi-pary-āsair abhi-ni-viṣṭāḥ, pañcasu skandheṣv a-nitye nitya-saṃ-jñino, 'n-ātmany ātma-saṃ-jñino, duḥkhe sukha-saṃ-jñino, 'śubhe śubha-saṃ-jñimo*)，令離顛倒虛妄分別 (*bhāveṣv abhi-ni-viṣṭās tāṃs tāt bhāvebhyo vi-vecayati*)，方便安置無相法中，令勤修學，解脫生死，證得畢竟常樂涅槃。」

[420c17] (*atha khalv*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*)：「愚夫、異生所執著事，頗有真實，而非虛妄——彼執著已 (*asti bhagavan a-vastu bhūtaṃ bhavyaṃ tathatā 'vi-tathatā yatra sthitvā, bāla-prthag-janā idaṃ vastv ity abhi-ni-veśenābhi-ni-viśya bhūtaṃ bhavyaṃ tathatā 'vi-tathatā*)，造作諸業 (*karmābhi-saṃ-kurvanti*)，由是因緣 (*yena karmanā*)，沈淪諸趣 (*pañcagatikān saṃsārān*)，不能解脫生死苦不 (*na pari-mucyante*)？」

[420c20] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「愚夫、異生所執著事，乃至無有如細毛端可說真實，而非虛妄——彼執著已，造作諸業 (*nāsti subhūte 'ntaśo vālāgrakoṭī-ni-kṣepa-mātram api vastu yatra sthitvā, bāla-prthag-janāḥ karmābhi-saṃ-kurvanti*)——由是因緣，沈淪諸趣，不能解脫生死眾苦，唯有虛妄顛倒執著 (*anyatra vi-pary-āsenā*)。」

subhūtir āha: kathaṃ bhagavan vi-pary-āsenā bāla-prthag-janāḥ karmābhi-saṃ-kurvanti? (PSP_6-8:160)

吾今為汝廣說譬喻，重顯斯義，令其易了。諸有智者，由諸譬喻，於所說義，能生正解。

*bhagavān āha: tena hi subhūte upamān te kariṣyāmi, asyaivārthasya bhūyasyā mātrayā pra-siddhaye yathā paṇḍitā jānīyus.*⁶⁸

[420c25] 善現！於意云何 (*tat kiṃ manyase, subhūte*)，夢中見人 (*kiñ-cit svapne darśinas*)，受五欲樂，夢中，頗有少分實事，可令彼人受欲樂不 (*tad vastv asti yatra sthitvā, svapna-darśī pañcabhiḥ kāma-guṇaiḥ pari-careṭ*)？」

[420c27] 善現對曰 (*subhūtir āha*)：「夢所見人，尚非實有 (*svapna eva tāvad bhagavan nāsti*)，況有實事 (*kutaḥ punas tatra sthitvā*)，可令彼人受五欲樂 (*svapna-darśī pañcabhiḥ kāma-guṇaiḥ pari-cariṣyati*)！」

[420c28] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「於意云何 (*tat kiṃ manyase*)，(*subhūte*)，頗有諸法 (*'sti sa kaś-cid dharmo*)——若善若非善、若有記若無記、若有漏若無漏、若世間 (*laukiko vā*) 若出世間 (*lokōt-taro vā*)、(*s'ā-sravo vā 'n-ā-sravo vā*)，

⁶⁸ *tena hi subhūte upamān te kariṣyāmi* (吾今為汝廣說譬喻), *asyaivārthasya bhūyasyā mātrayā* (重顯斯義, 令其易了) *pra-siddhaye yathā paṇḍitā jānīyus* (諸有智者, 由諸譬喻, 於所說義, 能生正解).

若有為 (*sams-kṛto vā*) 若無為 (' -*sams-kṛto vā*) ——非 · 如夢中所見事 · 不 (*yo na svapnôpamaḥ*) ? 」

[421a02] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「定無有法 (*nāsti bhagavan sa kaś-cid dharmāḥ*) ——若善若非善、若有記若無記、若有漏若無漏、若世間若出世間、
5 若有為 (*sams-kṛto vā*) 若無為 (' -*sams-kṛto vā* ,) (*s'ā-sravo vā 'n-ā-sravo vā, laukiko vā lokôt-taro vā*) ——非 · 如夢中所見事者 (*yo na svapnôpamaḥ*) 。 」

[421a05] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「於意云何 (*tat kiṃ manyase*) , (*subhūte* ,) 夢中 · 頗有 (*kaś-cit svapne*) 真實諸趣 · 於中 · 往來生死事不 (*pañca-gatikāḥ samsāro vidyate*) ? 」

10 [421a06] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「不也 (*no hīdaṃ*) 。世尊 (*bhagavan*) ! 」

[421a07] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「於意云何 (*tat kiṃ manyase*) , (*subhūte* ,) 夢中 · 頗有 (*kāś-cit svapne*) 真實修道 (*mārga-bhāvanā bhavati*) , 依彼修道 (*yāṃ mārga-bhāvanām ā-gamya*) · 有離 · 雜染 (*na saṃ-kliśyeta vā*) 得清淨不 (*na vy-ava-dāyeta vā*) ? 」

15 [421a09] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「不也 (*no hīdaṃ*) 。世尊 (*bhagavan*) ! 所以者何? 夢所見法, 都無實事 (*na vastukaḥ, sa bhagavan svapno*) , 非能施設 (' -*pra-jñaptiko*) , 非所施設 (' -*pra-jñapanīyaḥ sarva-pada-vy-añjanaiḥ*) ; 修道尚無, 況依修道 · 有 · 離雜染及得清淨! 」

[421a11] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「於意云何 (*tat kiṃ manyase*) , (*subhūte* ,)
20 明鏡等中 (*yadā ' -darśa-maṇḍale*) · 所現眾像 (*prati-bimbo drśyate*) , 為有實事 (*kiñ-cit tasya vastv asti*) · 可依造業 (*yat karmābhi-sams-kuryād*) , 由所造業 (*yat karmābhi-sams-kṛtya*) , 或墮地獄 (*narakaṃ vā gacchet*) 、或墮傍生 (*tiryag-yoniṃ vā*) 、或墮鬼界 (*yama-lokaṃ vā gacchet*) 、或生人中、或生天上 · 受苦樂不? 」

[421a14] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「 (*no hīdaṃ, bhagavan.*) 明鏡等中 ·
25 所現眾像, 都無實事 (*na vastukaḥ sa bhagavan prati-bimbo*) , 但誑愚童 (' *nyatra bāla-prthag-janānām ul-lāpanāt*) ; 如何可依 · 造作諸業 (*tat kutas tasya karma bhaviṣyati*) , 由所造業 (*yat karmābhi-sams-kṛtya*) , 或墮惡趣 (*narakaṃ vā gacchet, tiryag-yoniṃ vā yama-lokaṃ vā gacchet*) 、或生人、天, 受諸苦樂? 」

[421a17] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「於意云何 (*tat kiṃ manyase*) , (*subhūte* ,)
30 眾像, 頗有 (*kā-cit tasya*) 真實修道 (*mārga-bhāvanā bhavati*) , 依彼修道 (*yāṃ mārga-bhāvanām ā-gamya*) , 有離 · 雜染 (*na saṃ-kliśyeta*) 得清淨不 (*na vy-ava-dāyeta*) ? 」

[421a19] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「 (*no, bhagavan.*) 明鏡等像, 都無實事 (*na vastukaḥ sa bhagavan prati-bimbakas* (PSP_6-8:161)) , 非能施設、非所施設,
35 修道尚無 (*tat kutas tasya mārga-bhāvanā bhaviṣyati*) , 況依修道 (*yāṃ mārga-bhāvanām ā-gamya*) · 有離 · 雜染 (*na saṃ-kliśyeta*) 及得清淨 (*na vy-ava-dāyeta*) ! 」

[421a21] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「於意云何 (*tat kiṃ manyase*) , (*subhūte* ,) 山谷等中 · 所發諸響 (*yā sā prati-śrutkā nadī-kuñja-vana-parvāta-kandarābhy-ava-*

kāśōdaka-praty-ā-sannato niś-carati)，為有實事·可依造業，由所造業 (*kin tasyāḥ prati-śrutkāyāḥ karmāsti yat karmābhi-saṃs-kṛtya*)，或墮地獄 (*narakaṃ vā gacchet*)、或墮傍生 (*tiryag-yoniṃ vā*)、或墮鬼界 (*yama-lokaṃ vā gacchet*)、或生人中 (*manuṣyeṣu vā*)、或生天上 (*kāmāva-careṣu vā deveṣu, rūpāva-careṣu vā deveṣv, ārūpyāva-careṣu vā deveṣu gacchet*)，受苦樂不？」

[421a24] 善現對曰 (*subhūtir āha*)：「 (*no, bhagavan.*) 山谷等中·所發諸響，都無實事 (*na vastukā sā prati-śrutkā*)，但誑愚童，如何可依·造作諸業 (*kutas tasyāḥ karma bhaviṣyati*)，由所造業 (*yat karmābhi-saṃs-kṛtya*)，或墮惡趣 (*narakaṃ vā gacchet, tiryag-yoniṃ vā yama-lokaṃ vā gacchet*)、或生人 (*manuṣyeṣu vā*)、天 (*kāmāva-careṣu vā deveṣu, rūpāva-careṣu vā deveṣv, ārūpyāva-careṣu vā deveṣu gacchet*)，受諸苦樂？」

[421a26] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「於意云何 (*tat kiṃ manyase*)，(*subhūte*) 諸響，頗有 (*kin tasyāḥ prati-śrutkā*) 真實修道 (*yā mārga-bhāvanā bhavati*)，依彼修道 (*yāṃ mārga-bhāvanām ā-gamyā*)，有離·雜染 (*na saṃ-kliṣyeta*) 得清淨不 (*na vy-ava-dāpayeta*)？」

[421a28] 善現對曰 (*subhūtir āha*)：「不也 (*no*)。世尊 (*bhagavann*)！所以者何？山谷等響，都無實事 (*aty-antatayā sā bhagavan prati-śrutkā nāsti*)，非能施設、非所施設，修道尚無 (*kutas tasyā mārga-bhāvanā bhaviṣyati*)，況依修道 (*yāṃ mārga-bhāvanām ā-gamyā*)·有離·雜染 (*na saṃ-kliṣyet*) 及得清淨 (*na vy-ava-dāyeta*)！」

[421b02] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「於意云何 (*tat kiṃ manyase*)，(*subhūte*) 諸陽焰中 (*yā sā marīcyām*)，現似水等 (*an-udake udaka-saṃjñā, a-nadīṣu vā nadī-saṃjñā, a-nagareṣu nagara-saṃjñā, an-udyāneṣv udyānasamjñā*)，為有實事·可依造業，由所造業 (*kiṃ tasyā marīci-saṃjñāyāḥ karmāsti, yat karmābhi-saṃs-kṛtya*)，或墮地獄 (*narakaṃ vā gacchet*)、或墮傍生 (*tiryag-yoniṃ vā*)、或墮鬼界 (*yama-lokaṃ vā gacchet*)、或生人中 (*manuṣyeṣu vā*)、或生天上 (*kāmāva-careṣu vā deveṣu, rūpāva-careṣu vā deveṣv, ārūpyāva-careṣu vā deveṣu gacchet*)，受苦樂不？」

[421b05] 善現對曰 (*subhūtir āha*)：「 (*no, bhagavann.*) 諸陽焰中，所現水等，都無實事 (*aty-antatayā bhagavaṃs tasyāṃ marīcyām udakaṃ nāsti, naiva nadī, naiva nagaran, naivōdyānam*)，但 (*anyatra*) 誑愚童 (*saṃjñā-vi-pary-āsaś cakṣur-mohanatāyās*)，如何可依·造作諸業 (*tat kuto 'syāḥ karma bhaviṣyati*)，由所造業 (*yat karmābhi-saṃs-kṛtya*)，或墮惡趣 (*narakaṃ vā gacchet, tiryag-yoniṃ vā yama-lokaṃ vā gacchet*)、或生人 (*manuṣyeṣu vā*)、天 (*kāmāva-careṣu vā deveṣu, rūpāva-careṣu vā deveṣv, ārūpyāva-careṣu vā deveṣu gacchet*)，受諸苦樂？」

[421b07] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「於意云何 (*tat kiṃ manyase*)，(*subhūte*) 諸陽焰中，水等，頗有 (*kiṃ tasyāṃ vi-pary-astāyāṃ saṃjñāyāṃ*) 真實修道 (*mārga-bhāvanā bhavati*)，依彼修道 (*yāṃ mārga-bhāvanām ā-gamyā*)，有離·雜染 (*na (PSP_6-8:162) saṃ-kliṣyeta*) 得清淨不 (*na vy-ava-dāyeta*)？」

[421b09] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「不也 (*no*) 。世尊 (*bhagavan*) ! 所以者何? 陽焰、水等, 都無實事 (*na hi vi-pary-astāyāṃ bhagavan*), 非能施設、非所施設, 修道尚無 (*saṃjñāyāṃ asti mārga-bhāvanā*), 況依修道 (*yāṃ mārga-bhāvanām ā-gamya*), 有離·雜染 (*na saṃ-kliśyeta*) 及得清淨 (*na vy-ava-dāyeta*) ! 」

5 [421b12] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「於意云何 (*tat kiṃ manyase*) , (*subhūte* ,) 諸光影中·所現色相 (*māyā-kāreṇa vi-vidhā māyā 'bhi-nir-mitā, yadi vā hasti-kāyo, yadi vā 'śva-kāyo, yadi vā balī-vara-kāyo, yadi vā patti-kāyo, yadi vā jana-pada-kāyo, yadi vā strī-rūpaṃ, yadi vā puruṣa-rūpaṃ*) , 為有實事·可依造業, 由所造業 (*api nu tasyā māyāyāḥ karmāsti, yat karmābhi-saṃs-kṛtya*) , 或墮地獄 (*narakaṃ vā gacchet*) 、或墮傍生 (*tiryag-yoniṃ vā*) 、或墮鬼界 (*yama-lokaṃ vā gacchet*) 、或生人中 (*manuṣyeṣu vā*) 、或生天上 (*kāmāva-careṣu vā deveṣu, rūpāva-careṣu vā deveṣv, ārūpyāva-careṣu vā deveṣūpa-padyeta*) , 受苦樂不? 」

[421b15] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「 (*no, bhagavan.*) 諸光影中·所現色相, 都無實事 (*na hi māyāyā bhagavan vastv asty, antaśo vālāgra-koṭī-ni-kṣepa-mātram api*) , 但誑愚童, 如何可依·造作諸業 (*yatra sthitvā, karmābhi-saṃ-kuryād*) , 由所造業 (*yat karmābhi-saṃs-kṛtya*) , 或墮惡趣 (*narakaṃ vā gacchet, tiryag-yoniṃ vā yama-lokaṃ vā gacchet*) 、或生人 (*manuṣyeṣu vā*) 、天 (*kāmāva-careṣu vā deveṣu, rūpāva-careṣu vā deveṣv, ārūpyāva-careṣu vā deveṣūpa-padyeta*) , 受諸苦樂? 」

[421b18] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「於意云何 (*tat kiṃ manyase*) , (*subhūte* ,) 諸光影中·色相, 頗有 (*kā-cit tasya*) 真實修道 (*mārga-bhāvanā bhavati*) , 依彼修道 (*yāṃ mārga-bhāvanām ā-gamya*) , 有離·雜染 (*na saṃ-kliśyeta*) 得清淨不 (*na vy-ava-dāyeta*) ? 」

[421b19] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「不也 (*no*) 。世尊 (*bhagavan*) ! 所以者何? 光影·色相, 都無實事 (*na vastu kasya bhagavan dharmasya*) , 非能施設、非所施設, 修道尚無 (*kuto mārga-bhāvanā bhaviṣyati*) , 況依修道 (*yāṃ mārga-bhāvanām ā-gamya*) , 有離·雜染 (*na saṃ-kliśyeta*) 及得清淨 (*na vy-ava-dāyeta*) ! 」

[421b22] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「於意云何 (*tat kiṃ manyase*) , (*subhūte* ,) 幻師·幻作象、馬、車、步·四種勇軍, 或復幻作牛、羊、男、女 (*yat punas tathāgata-nir-mito 'bhi-nir-miṇoty*) 、及餘種種甚希有事 (*anyan nir-mitaṃ*) , 此幻象等, 為有實事·可依造業 (*kiṃ tasya nir-mitasya karmāsti*) , 由所造業 (*yena karmaṇā*) , 或墮地獄 (*narakaṃ vā gacchet*) 、或墮傍生 (*tiryag-yoniṃ vā*) 、或墮鬼界 (*yama-lokaṃ vā gacchet*) 、或生人中 (*manuṣyeṣu vā*) 、或生天上 (*kāmāva-careṣu vā deveṣu, rūpāva-careṣu vā deveṣv, ārūpyāva-careṣu vā deveṣūpa-padyeta*) , 受苦樂不? 」

35 [421b27] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「 (*no, bhagavan.*) 幻象、馬等, 都無實事 (*na vastukaḥ sa bhagavan nir-mitaḥ*) , 但誑愚童, 如何可依·造作諸業, 由所造業, 或墮惡趣、或生人、天, 受諸苦樂? 」

[421b29] 佛告善現(*bhagavān āha*):「於意云何(*tat kiṃ manyase*)」, (*subhūte*,) 幻事, 頗有 (*kā-cit tasya nir-mitasya*) 真實修道 (*mārga-bhāvanā bhavati*), 依彼修道 (*yāṃ mārga-bhāvanām ā-gamya*), 有離·雜染 (*na saṃ-kliśyeta*) 得清淨不 (*na vy-ava-dāyeta*) ? 」

5 [421c02] 善現對曰 (*subhūtir āha*): 「不也 (*no*) 。世尊 (*bhagavan* (PSP_6-8:163)) ! 所以者何? 幻象、馬等, 都無實事, 非能施設、非所施設, 修道尚無, 況依修道, 有離·雜染及得清淨! 」

[421c04] 佛告善現: 「於意云何, 能變化者·所化作身, 此所化身, 為有實事·可依造業, 由所造業, 或墮地獄、或墮傍生、或墮鬼界、或生人中、或生天上, 受苦樂不? 」

10 [421c08] 善現對曰: 「諸變化身, 都無實事, 如何可依·造作諸業, 由所造業, 或墮惡趣、或生人、天, 受諸苦樂? 」

[421c10] 佛告善現(*bhagavān āha*):「於意云何(*tat kiṃ manyase*)」, (*subhūte*,) 化身, 頗有 (*kaś-cid atra*) 真實修道, 依彼修道, 有離·雜染 (*saṃ-kliśyeta vā*) 得清淨不 (*vy-ava-dāyeta vā*) ? 」

15 [421c11] 善現對曰 (*subhūtir āha*): 「不也 (*na kaś-cid*) 。世尊 (*bhagavan*) ! 所以者何? 諸變化身, 都無實事, 非能施設、非所施設, 修道尚無, 況依修道, 有離·雜染 (*saṃ-kliśyeta vā*) 及得清淨 (*vy-ava-dāyeta vā*) ! 」

[421c14] 佛告善現: 「於意云何, 尋香城中·所現物類, 為有實事·可依造業, 由所造業, 或墮地獄、或墮傍生、或墮鬼界、或生人中、或生天上, 受苦樂不? 」

20 [421c17] 善現對曰: 「尋香城中·所現物類, 都無實事, 如何可依·造作諸業, 由所造業, 或墮惡趣、或生人、天, 受諸苦樂? 」

[421c19] 佛告善現: 「於意云何, 尋香城中·物類, 頗有真實修道, 依彼修道, 有離·雜染得清淨不? 」

25 [421c21] 善現對曰: 「不也。世尊! 所以者何? 尋香城中·所現物類, 都無實事, 非能施設、非所施設, 修道尚無, 況依修道, 有離·雜染及得清淨! 」

[421c24] 佛告善現: 「於意云何, 此中, 頗有實雜染者、清淨者不? 」

[421c25] 善現對曰: 「此中, 都無實雜染者及清淨者。」

30 [421c26] 佛告善現 (*bhagavān āha*): 「如 (*yathaiva*) · (*subhūte*) 雜染者及清淨者·實無所有 (*na saṃ-kliśyeta vā na vy-ava-dāyeta vā*), 由此因緣 (*tathāiva*), 雜染清淨·亦非實有 (*nāsti saṃ-kleśo vā vy-ava-dānaṃ vā*) 。

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? 住我、我所 (*ahaṃ-kāra-mama-kāre hi subhūte sthitāḥ*) · 諸有情類 (*sattvāḥ*), 虛妄分別·調·有雜染及清淨者 (*saṃ-kliśyante vā vy-ava-dāyante vā*), 由此因緣, 調·有雜染及有清淨; 非見實者, 調·有雜染及清淨者。

35

(*yathaiva*) 如實見者 (*bhūta-darśī*)，知無雜染及清淨者 (*na saṃ-kliśyate vā na vy-ava-dāyate vā*)，如是 (*tathāiva*) (*subhūte*) 亦無雜染清淨實事可得 (*nāsti saṃ-kleśo vā vy-ava-dānaṃ vā*)，以一切法畢竟空故。」

第二分·實說品·第八十四⁶⁹

[422a06] 爾時 (*atha khalv*) ， 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「世尊！諸見實者 (*bhūtam vēti bhagavan*) ， 既無雜染 (*na saṃ-kliśyate*) 及無清淨 (*na vy-ava-dāyate*) ；不見實者 (*a-bhūtam vēti*) ，
5 (*bhagavan,*) 亦無雜染 (*na saṃ-kliśyate*) 及無清淨 (*na vy-ava-dāyate*) 。所以者何？以一切法無所有故 (*tathā hy a-bhāva-sva-bhāvāḥ sarva-dharmāḥ*) 。

世尊！諸實說者，既無雜染及無清淨；不實說者，亦無雜染及無清淨。所以者何？以一切法無自性故。

世尊！無自性法 (*a-bhāva-sva-bhāvasyāpi bhagavan*) ， 既無雜染 (*na saṃ-kleśo*) 及無清淨 (*na vy-ava-dānam*) ；有自性法 (*bhāvasyāpi*) ， (*bhagavan,*) 亦無雜染 (*na saṃ-kleśo*) 及無清淨 (*na vy-ava-dānam*) 。 (*a-bhāvasyāpi bhagavan na saṃ-kleśo na vy-ava-dānam.*) 諸有自性、無自性法 (*bhāvā-bhāvasyāpi*) ， (*bhagavan*) 亦無雜染 (*na saṃ-kleśo*) 及無清淨 (*na vy-ava-dānam*) 。所以者何？以一切法皆用無性為自性故。

15 世尊！若見實者、及實說者·無染無淨，不見實者、不實說者·亦無染淨，云何世尊有時說有清淨法耶 (*tatra yad etad bhagavatā vy-ava-dānan nir-diṣṭan, tat katham idaṃ bhagavan bhavati*) ? 」

[422a16] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「我說·一切法平等性 (*yā eṣā subhūte sarva-dharmāṇāṃ samatā*) ， 為清淨法 (*tan mayōktaṃ vy-ava-dānam*) 。」

20 [422a17] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「何謂一切法平等性 (*sā punaḥ katamā sarva-dharmāṇāṃ samatā*) ? 」

[422a18] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「諸法真如 (*tathatā*) 、 (*a-vi-tathatā an-anya-tathatā*) 法界、法性 (*dharmatā dharma-dhātur*) 、不虛妄性、不變異性、平等性、離生性、法定、法住 (*dharmā-sthititā dharma-ni-yāmatā*) 、實際、虛空界、不思議界。若佛出世 (*yā ut-pādād vā tathāgatānām*) ， 若不出世 (*an-ut-pādād vā tathāgatānām*) ——性相常住 (*sthitaivaiśā dharmāṇāṃ dharmatā dharma-sthititā dharma-ni-yāmatā dharma-dhātum*) ， 是名·一切法平等性；此平等性 (*idaṃ*) ， 名 (*ucyate*) 清淨法 (*vy-ava-dānam*) 。此 (*tat punar*) 依世俗 (*loka-vy-ava-hāreṇa*) ·說 (*vy-ava-hriyate*) 為清淨，不依勝義 (*na punaḥ paramārthena*) 。所以者何？
30 勝義諦中，既無分別，亦無戲論，一切名字、言語道·斷 (*a-nir-abhi-lapyo hi so 'pra-vy-ā-hāraḥ sarv'ākāra-ghoṣa-vāk-yathā'tīṭh*) 。」

[422a24] (*atha khalv*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「若 (*yadi*) (*bhagavan,*) 一切法 (*sarva-dharmāḥ*) 如夢 (*svapnôpamāḥ*) 、 像、響 (*prati-śrutkôpamāḥ prati-bhāsôpamāḥ*) 、 焰、影、幻、化、及尋香城 (*prati-bimbôpamā marīcy-upamā māyôpamā gandharva-nagarôpamā nir-mitakôpamās*) ， 雖現似有，而無實事，諸菩薩摩訶薩，云何 (*tat katham bodhisattvo mahāsattvaḥ*) 依此非實有法 (*svapnôpamāḥ (PSP_6-8:164) sarva-dharmāḥ prati-śrutkôpamāḥ*)

⁶⁹ Cf. Kimura, VI-VIII, p. 163; Conze 1975, p. 636.

prati-bhāsôpamāḥ prati-bimbôpamair marīcy-upamair māyôpamair gandharva-nagarôpamair nir-mitakôpamair dharmair a-vastukeṣv a-dravyeṣv)，發趣無上正等覺心 (*an-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau cittam ut-pādayati*)，作是誓言：我當圓滿布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitā-pari-pūryai*) · 乃至 (*śīla-pāramitā-pari-pūryai, kṣānti-pāramitā-pari-pūryai, vīrya-pāramitā-pari-pūryai, dhyāna-pāramitā-pari-pūryai*) 般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā-pari-pūryai*)，我當圓滿殊勝神通波羅蜜多，我當圓滿方便善巧 (*upāya-pāramitā-pari-pūryai*)、妙願 (*pra-ṇi-dhāna-pāramitā-pari-pūryai*)、力 (*bala-pāramitā-pari-pūryai*)、智波羅蜜多 (*jñāna-pāramitā-pari-pūryai*) (*abhi-jñā-pāramitā-pari-pūryai*)，我當圓滿四靜慮 (*catvāri dhyānāni sam-ā-padyate*)、四無量 (*catvāry a-pra-māṇāni*)、四無色定 (*catasra ārūpya-sam-ā-pattīḥ pari-pūrayati*)，我當圓滿四念住 (*catvāri smṛty-upa-sthānāni pari-pūrayati*) · 乃至 (*catvāri samyak-pra-hānāni, catura ṛddhi-pādān pari-pūrayati, pañcēndriyāṇi pari-pūrayati, pañca-balāni pari-pūrayati, sapta-bodhy-aṅgāni pari-pūrayati*) 八聖道支 (*āryāṣṭāṅgaṃ mārgaṃ pari-pūrayati*)，我當圓滿空、無相、無願解脫門，我當圓滿八解脫 (*aṣṭau vi-mokṣān*) · 乃至十遍處 (*navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattīḥ pari-pūrayati*)，我當圓滿內空 · 乃至無性自性空，我當圓滿真如 · 乃至不思議界，我當圓滿苦、集、滅、道聖諦 (*catvāry ārya-satyāni pari-pūrayati*) (*śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāni sam-ā-padyate*)，我當圓滿極喜地 · 乃至法雲地，我當圓滿一切陀羅尼門、三摩地門，我當圓滿五眼、六神通 (*pañcābhi-jñāḥ pari-pūrayati, adhy-ātma-śūnyatāṃ bhāvayati, bahirdhā-śūnyatāṃ bhāvayati, adhy-ātma-bahirdhā-śūnyatāṃ bhāvayati, yāvad a-bhāva-sva-bhāva-śūnyatāṃ bhāvayati, sarva-samādhīn sarva-dhāraṇī-mukhāni pari-pūrayati, daśa-bodhisattva-bhūmīḥ pari-pūrayati*)，我當圓滿如來十力 (*daśa-tathāgata-balāni pari-pūrayati*) · 乃至 (*catvāri vaiśāradyāni pari-pūrayati, catasraḥ prati-saṃ-vidāḥ pari-pūrayati*) 十八佛不共法 (*aṣṭādaś'āveṇikān buddha-dharmān pari-pūrayati*)，我當圓滿無忘失法、恆住捨性，我當圓滿一切智、道相智、一切相智，我當圓滿三十二大士相 (*dvā-triṃśan-mahā-puruṣa-lakṣaṇāni pari-pūrayaty*)、八十隨好 (*aśīty-anu-vy-añjanāni pari-pūrayati*)；我當發起無量光明，普照十方無邊世界 (*yāvāt tri-sāhasre mahā-sāhasre loka-dhātāv ābhāsa-karīm ābhām pari-niṣ-pādayati*)；我當發起一妙音聲 (*brahma-svaratāṃ pari-niṣ-pādayati, tatraikena svareṇa*)，遍滿十方無邊世界 (*daśasu dikṣu loka-dhātuṣu*)，隨諸有情 · 心、心所法 · 勝解差別 (*yathā 'dhi-muktānām sattvānām cetasaiva cittam ā-jñāya*)，為說種種微妙法門 (*dharmam deśayati*)，令獲利樂？」

[422b15] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「於意云何 (*tat kiṃ manyase*)，(*subhūte*) 汝所說法，豈不一切 (*naite dharmāḥ*) 如夢 (*svapnôpamāḥ*)、像、響 (*prati-śrutkôpamāḥ prati-bhāsôpamāḥ*)、焰、影、幻、化、尋香城耶 (*prati-bimbôpamā marīcy-upamā māyôpamā gandharva-nagarôpamā nir-mitakôpamāḥ*)，(*ye tvayā pari-kīrtitāḥ*) ？」

[422b17] 善現對曰(*subhūtir āha*):「如是,如是。世尊!若(*yadi*)(*bhagavan*,)一切法(*sarva-dharmāḥ*)如夢(*svapnôpamāḥ*)。乃至如尋香城(*prati-śrutkôpamāḥ* *prati-bhāsôpamāḥ* *prati-bimbôpamā* *marīcy-upamā* *māyôpamā* *gandharva-nagarôpamā* *nir-mitakôpamāḥ*),皆無實事,云何(*katham*)。(*bhagavan*,) 5 (*svapnôpameṣu* (PSP_6-8:165) *sarva-dharmeṣu yāvan nir-mitakôpameṣu*)菩薩摩訶薩(*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)。行深般若波羅蜜多(*prajñāpāramitāyāṃ carati*)時,發大誓言:我當圓滿一切功德,利益安樂無量有情?

[422b20] 世尊!非·夢所見,廣說。乃至尋香城中所現物類,能行布施波羅蜜多。乃至般若波羅蜜多,況能圓滿!餘一切法,亦應如是,俱·非實故。

10 世尊!非·夢所見,廣說。乃至尋香城中所現物類,乃至能行三十二大士相、八十隨好,況能圓滿!餘一切法,亦應如是,俱·非實故(*na ca bhagavan svapno bhūto, na prati-śrutkā bhūtā, na prati-bhāso bhūto, na prati-bimbaṃ bhūtaṃ, na marīcir bhūtā, na māyā bhūtā, na gandharva-nagaraṃ bhūtaṃ, na nir-mitako bhūto*)。

15 世尊!非·夢所見,廣說。乃至尋香城中所現物類,能成一切所願事業,餘一切法,亦應如是,俱·非實故(*na ca bhagavan śakyam a-bhūtena dāna-pāramitāyāṃ caritum, śīla-pāramitāyāṃ caritum, kṣānti-pāramitāyāṃ caritum, vīrya-pāramitāyāṃ caritum, dhyāna-pāramitāyāṃ caritum, prajñāpāramitāyāṃ caritum, sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyeṣu dharmeṣu ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-* 20 *mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dharaṇī-mukheṣu śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hiteṣu sarva-śūnyatāsv abhi-jñāsu daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmeṣu caritum*)。』

[422b28] 佛告善現(*bhagavān āha*):「如是,如是,如汝所說。非實有法,尚不能行布施波羅蜜多。乃至般若波羅蜜多,況能圓滿!如是。乃至非實有法,尚不能行三十二大士相、八十隨好,況能圓滿!非實有法,不能成辦所願事業;非實有法,不能證得所求無上正等菩提。」

[422c05] 復次,善現!(*tat kiṃ manyase, subhūte*)布施(*dāna-pāramitā 'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhyate*)、淨戒(*śīla-pāramitā*)、安忍(*kṣānti-pāramitā*)、精進(*vīrya-pāramitā*)、靜慮(*dhyāna-pāramitā*)、般若波羅蜜多(*prajñāpāramitā 'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhyate*)、及餘無量、無邊善法(*sapta-triṃśad-bodhi-pakṣya-dharmāḥ sarva-śūnyatā ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-* 30 *dharmā*)、非實有故,不能證得所求無上正等菩提(*an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhyate?*)。

善現!當知·如是諸法(*sarve te subhūte dharmā*)、一切皆是思惟、造作(*[an-]abhi-sams-krtā [an-]abhi-nir-vṛttā*);諸有思惟、所造作法,皆不能得一切智智(*na śakyā [an-]abhi-sams-krtair dharmair sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āptum*)。

[422c09] 復次 (*api tu khalu punaḥ*)，善現 (*subhūte*)！如是諸法 (*sarva ete dharmā*)，於菩提道雖能引發 (*mārgasy' ā-vāhanāya sam-vartante*)，而於其果·無資助用 (*na punaḥ phalasyādhi-gamāya*)；由·此諸法 (*ya eteṣāṃ dharmāṇām*) 無生 (*an-ut-pādo*)、無起 (*'-prādur-bhāvo*)，無實相·故 (*'-lakṣaṇam api tat*)。

- 5 (ato) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時，從初發心 (*prathama-cittōt-pādam up'ādāya*)，雖起種種身、語、意善 (*yān kuśalān dharmān nōpa-labhate*)，謂·若修行布施 (*yadi vā dāna-pāramitāṃ*)、淨戒 (*yadi vā śīla-pāramitāṃ*)、安忍 (*yadi vā kṣānti-pāramitāṃ*)、精進 (*yadi vā vīrya-pāramitāṃ*)、靜慮 (*yadi vā dhyāna-pāramitāṃ*)、般若波羅蜜多 (*yadi vā prajñāpāramitāṃ*)，
- 10 如是·乃至 (*yadi vā sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyān dharmān, yadi vā adhy-ātma-sūnyatāṃ, yadi vā bahirdhā-sūnyatāṃ, yadi vā 'dhy-ātma-bahirdhā-sūnyatāṃ, yadi vā yāvad a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatāṃ, yadi vārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni*) 若修行一切智、道相智、一切相智 (*yadi vā sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-*
- 15 *āveṇika-buddha-dharmāṃs*)，而知一切 (*tān sarvān*) 如夢、像、響、焰、影、幻 (*māyōpamā iti jānāti. (PSP_6-8:166)*)、化、及尋香城，皆非實有。

- [422c16] 復次，善現！如是諸法，雖非實有，若不圓滿，決定不能成熟有情、嚴淨佛土、證得無上正等菩提。謂·菩薩摩訶薩，若不圓滿 (*na cēmān dharmān a-pari-pūrya*) 布施 (*dāna-pāramitāṃ*)、淨戒 (*śīla-pāramitāṃ*)、安忍 (*kṣānti-pāramitāṃ*)、精進 (*vīrya-pāramitāṃ*)、靜慮 (*dhyāna-pāramitāṃ*)、般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāṃ*)，乃至 (*smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgān adhy-ātma-sūnyatāṃ bahirdhā-sūnyatāṃ adhy-ātma-bahirdhā-sūnyatāṃ yāvad a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatāṃ ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni sūnyatā-nimittā-pra-*
- 25 *ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bodhisattva-bhūmīr daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vido 'ṣṭādaś'āveṇikān buddha-dharmān dvā-triṃśan-mahā-puruṣa-lakṣaṇāśīty-anu-vy-añjanāny a-pari-pūrya*) 一切智、道相智、一切相智 (*sarv'ākāra-varōpetam jñānam a-pari-pūrya*)，決定不能成熟有情 (*sattvān a-pari-pācyā*)、嚴淨佛土、證得無上正等菩提。

- [422c22] 復次，善現！是諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，(*sarv'ākāra-jñātām anu-pr'āpnuyād iti naitat sthānaṃ vidyate,*) 隨所修住一切善法 (*yān yān eva kuśalān dharmān ā-rabhate*)，皆如實知如夢 (*tāṃs tān kuśalān dharmān svapnōpamān*)·乃至如尋香城 (*prati-śrutkōpamān prati-bhāsōpamān prati-bimbōpamān marīcy-upamān*
- 30 *māyōpamān gandharva-nagarōpamān nir-mitakōpamān jānāti*)。謂·若修行布施、淨戒、安忍、精進、靜慮、般若波羅蜜多 (*sa prajñāpāramitāyāṃ caran, dhyāna-pāramitāyāṃ caran, vīrya-pāramitāyāṃ caran, kṣānti-pāramitāyāṃ caran, śīla-pāramitāyāṃ caran, dāna-pāramitāyāṃ caran*)，能如實知如夢·乃至如尋香城；

如是·乃至 (*adhy-ātma-sūnyatāyāṃ caran, bahirdhā-sūnyatāyāṃ carann, adhy-ātma-bahirdhā-sūnyatāyāṃ caran, yāvad a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatāyāṃ caran, smrty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgeṣu carann, ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-pattiṣu carann, aṣṭa-vi-mokṣeṣu caran, navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattiṣu caran, sūnyatā-nimittā-pra-ṇihita-vi-mokṣa-mukheṣu caran, pañcasv abhi-jñāsu caran, sarva-samādhiṣu caran, sarva-dhāraṇī-mukhesu caran, daśa-bodhisattva-bhūmiṣu caran, daśasu tathāgata-baleṣu caran, caturṣu vaiśāradyeṣu caran, catasṣu prati-saṃ-vitsu carann, aṣṭādaś'āveṇika-buddha-dharmeṣu caran, yāvat*) 若修行一切智、道相智、一切相智
 10 (*sarv'ākāra-varōpeta-sarv'ākāra-jñatāyāṃ caran*)，能如實知如夢 (*svapnōpamān jānāti*) · 乃至如尋香城 (*prati-śrutkōpamān prati-bhāsōpamān prati-bimḃōpamān marīcy-upamān māyōpamān gandharva-nagarōpamān nir-mitakōpamān jānāti*)；若成熟有情，嚴淨佛土，求趣無上正等菩提，能如實知如夢·乃至如尋香城·亦如實知·諸有情類·心行差別·如夢 (*tāṃś ca sarva-sattvān svapne carataḥ sa jānāti*) ·
 15 乃至如尋香城 (*prati-śrutkāyāṃ prati-bhāse prati-bimbe marīcyāṃ māyāyāṃ gandharva-nagare nir-mitake carato jānāti*) 。

[423a01] 復次 (*tad*)，善現！是諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāṃ*)，於一切法，不取為有 (*na bhāvato*)，不取為無 (*nā-bhāvato* (PSP_6-8:167) *grhṇāti*)。若由如是取故 (*yaṃ grhītvā*)，證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnuyāt*)，亦知彼法·如夢 (*svapnōpamān*)·乃至如尋香城 (*prati-śrutkōpamān prati-bhāsōpamān prati-bimḃōpamān marīcy-upamān māyōpamān gandharva-nagarōpamān nir-mitakōpamān sarva-dharmān jāntvā*)；不取為有 (*na bhāvato grhṇāti*)，不取為無 (*nā-bhāvato grhṇāti*)。所以者何？ (*yāṃ grhītvā, sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnuyāt,*) 布施、淨戒、安忍、
 20 精進、靜慮、般若波羅蜜多 (*a-grāhyā prajñāpāramitā, a-grāhyā dhyāna-pāramitā, a-grāhyā vīrya-pāramitā, a-grāhyā kṣānti-pāramitā, a-grāhyā śīla-pāramitā, a-grāhyā dāna-pāramitā*) · 乃至一切智、道相智、一切相智，皆不可取故。善、非善法，亦不可取故。有記、無記法，亦不可取故。有漏、無漏法，亦不可取故。世間、出世間法，亦不可取故。有為、無為法，亦不可取故 (*a-grāhyā smrty-upa-sthāna-samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgā, a-grāhyā adhy-ātma-sūnyatā, a-grāhyā bahirdhā-sūnyatā, a-grāhyā adhy-ātma-bahirdhā-sūnyatā, a-grāhyā yāvad a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatā, a-grāhyāny ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāṇy, a-grāhyāni sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāny, a-grāhyā abhi-jñā, a-grāhyā daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃvīdo, 'a-grāhyā aṣṭādaś'āveṇikā buddha-dharmā, a-grāhyāḥ sarva-dharmās*) 。

(*tad*) 是菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*)，知一切法不可取已 (*'a-grāhyān sarva-dharmān viditvā*)，求趣無上正等菩提 (*an-ut-tarāyāṃ samyak-saṃbodhau pra-tiṣṭhate*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*)？以 (*tathā hy*) 一切法 · 皆不

可取 (*a-grāhyāḥ sarva-dharmā*)，都無實事 (*a-vastukāḥ*)，如夢 (*svapnôpamāḥ*)，乃至如尋香城 (*prati-srutkôpamāḥ prati-bhāsôpamāḥ prati-bimbôpamā marīcy-upamā māyôpamā gandharva-nagarôpamā nimitakôpamāḥ*)。不可取法，不能證得不可取法 (*na câgrāhyāṇām dharmāṇām a-grāhyatā śaktā 'bhi-lapitum*)。然
5 (*anyatra*)，諸有情 (*sattvā*)，於如是法 (*imān dharmān*)，不知 (*na jānanti*)、不見 (*na paśyanti*)。 (*tad*) 是菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*)，為饒益彼諸有情故，求趣無上正等菩提 (*sarva-sattvānām arthāyān-ut-tarāyām samyak-saṃ-bodhau pra-tiṣṭhate*)。

[423a16] 復次，善現！是菩薩摩訶薩 (*sa ca*)，從初發心 (*prathama-cittôt-pādam up'ādāya*)，為欲利樂諸有情故，修行布施波羅蜜多 (*yad dānaṃ dadāti, tat sarva-sattvānām kṛtāśaḥ*)。乃至 (*yac chīlam rakṣati, yām kṣāntim saṃ-pādayati, yad vīryam ā-rabhate, yad dhyānaṃ sam-ā-padyate*) 般若波羅蜜多 (*yām prajñām bhāvayati*)，不為己身，非為餘事，為欲利樂諸有情故 (*tat sarva-sattvānām kṛtāśo, na punar ātmārtham*)；求趣無上正等菩提，不為己身，非為餘事。*na ca bodhisattvo mahāsattvo 'nyasya kṛtāśo 'n-ut-tarāyām samyak-saṃ-bodhau pra-tiṣṭhate 'nyatra sarva-sattvānām kṛtāśaḥ*

[423a20] 復次，善現！是菩薩摩訶薩 (*sa*)，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyām caran*)，見諸愚夫 (*sattvo*)。 (*na sattve sattva-saṃjñāyām sthitā,*) 於非我中 (*n' ātmany* (PSP_6-8:168))。而住我想 (*ātma-saṃjñāyām sthitā*)，
20 於非有情。住有情想；如是。乃至 (*na jīve jīva-saṃjñāyām sthitā, na jantau jantu-saṃjñāyām sthitā, na poṣe poṣa-saṃjñāyām sthitā, na puruṣe puruṣa-saṃjñāyām sthitā, na pudgale pudgala-saṃjñāyām sthitā, na manu-je manu-ja-saṃjñāyām sthitā, na mānave mānava-saṃjñāyām sthitā, na kārake kāraka-saṃjñāyām sthitā, na vedake vedaka-saṃjñāyām sthitā*) 於非知者 (*na jānake*)。住知者想 (*jānaka-saṃjñāyām sthitā*)，
25 於非見者 (*na paśyake*)。住見者想 (*paśyaka-saṃjñāyām sthitā*)。

是菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvo*)，見是事已，深生憐愍，方便教化，令離顛倒、妄想執著 (*vi-pary-āsād vi-vecayati*)，安置無相甘露界中 (*vi-pary-āsād vi-vecyā-mrte dhātāu prati-ṣṭhāpayati*)。

住是界中 (*yatra prati-ṣṭhitānām*)，不復現起我想 (*ete sam-ud-ā-cāro na pravartante, ātma-saṃjñā*)。乃至 (*sattva-saṃjñā jīva-saṃjñā jantu-saṃjñā poṣa-saṃjñā puruṣa-saṃjñā pudgala-saṃjñā manu-ja-saṃjñā mānava-saṃjñā kāraka-saṃjñā vedaka-saṃjñā*) 知 (*jānaka-saṃjñā*)、見者想 (*paśyaka-saṃjñā*)。是時，一切掉動、散亂、戲論、分別。不復現行 (*sa sarvān imān ni-miñjita-saṃ-miñjita-vi-spandita-pra-pañcitān vi-vecyānyatamānyatamena*)，心多安住寂靜淡泊、無戲論界 (*cetasā bahulam upa-saṃ-padya vi-harati*)。

[423a28] 善現！是菩薩摩訶薩，由此方便 (*anena subhūte upāyena bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāñ carann*)，自於諸法。無所執著 (*ātmanā na keṣu-cid dharmeṣv abhi-ni-viśate*)，亦能教他。於

一切法·無所執著 (*sarva-sattvāms cān-abhi-ni-veśe prati-ṣṭhāpayati*)。此依世俗 (*loka-vy-ava-hāreṇa*)，不依勝義 (*na punaḥ paramārthena*)。以勝義中，無所執著，自他差別不可得故。」

[423b04] 爾時 (*atha khalv*)，具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言
5 (*bhagavantam etad avocat*):「世尊！佛得無上正等覺時所證佛法(*yo bhagavaṃs tathāgatena dharmo 'bhi-saṃ-buddhaḥ*)——為依世俗·說名為得 (*kiṃ punaḥ sa dharmo loka-vy-ava-hārenābhi-saṃ-buddho*)，為依勝義·說名得耶 (*'rtha-paramārthena*) ?」

[423b06] 佛告善現 (*bhagavān āha*):「佛得無上正等覺時·所證佛法，依
10 世俗故，說名為得 (*loka-vy-ava-hāreṇa subhūte vy-ava-hriyate " 'yaṃ tathāgatena dharmo 'bhi-saṃ-buddho."*)，不依勝義。若依勝義，能得、所得·俱不可得 (*" 'nena dharmenāyaṃ dharmo saṃ-buddho, 'yaṃ tathāgatena dharmo deśita" iti, na punas tatra kaś-cid upa-labhyate*)。所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? 若謂此人得如是法，便有所得 (*upa-lambho hy eṣo 'nena dharmenāyaṃ dharmo 'bhi-saṃ-buddha iti*)。
15 有所得者，便執有二。執有二者，不能得果 (*na ca dvayena kā-cit pr'āptir*)，亦無現觀 (*nābhi-samayaḥ*)。」

[423b10] (*atha khalv*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*):「若 (*yadi*) (*bhagavan*)，執有二，不能得果，亦無現觀 (*na dvayenābhi-samayaḥ*)；執無二者，為能得果、有現觀耶 (*kiṃ punar a-dvayenābhi-samayaḥ*) ?」

[423b12] 佛告善現 (*bhagavān āha*):「執有二者，不能得果，亦無現觀 (*na dvayenābhi-samayo*)；執無二者，亦復如是，有所執故，如執有二 (*nā-dvayenābhi-samayaḥ*)。若不執二，不執不二，則名得果，亦名現觀 (*eṣa evātrābhi-samayo, yatra na dvayaṃ nā-dvayaṃ*)。」

所以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? 若執·由此便能得果、亦有現觀，及執·由彼
25 不能得果、亦無現觀，俱是戲論 (*pra-pañca eṣa, yo 'yam eṣāṃ abhi-samayo*)。

非·一切法平等性中·有諸戲論 (*na ca dharmasamatāyāṃ pra-pañco 'sti*. (PSP_6-8:169))。若離戲論，乃可名為法平等性 (*niṣ-pra-pañcā dharmasamatā*)。」

[423b18] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*):「若一切法皆以無性而為自
30 性，此中，何謂法平等性 (*a-bhāva-sva-bhāvānāṃ bhagavan sarva-dharmānāṃ kā samatā*) ?」

[423b20] 佛告善現 (*bhagavān āha*):「若於是處·都無有性 (*eṣaivātra samatā, yatra na bhāvo*)，亦無無性 (*'-bhāvo vā kīrtito*)，亦不可說為平等性 (*na ca dharmasamatā pari-kīrtya*)，如是乃名法平等性。善現！當知·法平等性，既不可說，
35 亦不可知。除平等性，無法可得 (*tena cānyo 'pi dharmo upa-labhyate dharmasamatāyāṃ*)。離一切法，無平等性 (*sarva-dharma-vi-nir-vṛttā hi dharmasamatā*)。善現！當知·法平等性，異生、聖者·俱不能行，非彼境故 (*a-gatir a-viśayo dharmasamatā, yasya kasya-cid bāla-prthag-janasya vāryasya vā*)。」

[423b25] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「法平等性，豈亦非佛所行境耶 (*kiṃ punar bhagavan dharma-samatā tathāgatasyāpy a-viṣayaḥ*) ? 」

[423b26] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「法平等性，一切聖者皆不能行，亦不能證 (*a-viṣayaḥ subhūte sarv'āryāṇām*)，謂· (*śraddhā'nu-sāriṇām vā dharmānu-sāriṇām vā 'ṣṭamakānām vā*) 諸預流 (*srota-ā-pannānām vā*)、若諸一來 (*sakṛd-ā-gāminām vā*)、若諸不還 (*'n-ā-gāminām vā*)、若阿羅漢 (*'rhatām vā*)、(*śrāvakānām vā*) 若諸獨覺 (*pratyekabuddhānām vā*)、若諸菩薩 (*bodhisattvānām mahāsattvānām vā*)、若諸如來 (*tathāgatasyāpy*)，皆不能以法平等性為所行境 (*a-viṣayaḥ sarva-dharma-samatā*)。此中，一切戲論、分別·皆不行故。」

10 [423c01] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「佛於諸法皆得自在，如何可言·法平等性·亦非諸佛所行境耶 (*na punar bhagavan sarva-dharma-viṣaya-vaśa-varfī tathāgato 'rhan samyak-saṃ-buddhaḥ*) ! 」

[423c03] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「佛於諸法雖得自在 (*syāt subhūte sarva-dharma-viṣaya-vaśa-varfī tathāgato 'rhan samyak-saṃ-buddhaḥ*)，若平等性與佛有別 (*yady anyā dharma-samatā syād, anyas tathāgato 'rhan samyak-saṃ-buddho*)，可言·是佛所行境界。然，平等性與佛無別，如何可說佛行彼境！

[423c06] 善現！當知·若 (*yā ca subhūte*) 諸異生·法平等性 (*prthag-janānām dharma-samatā*)，(*yā ca śraddhā'nu-sāriṇo dharmānu-sāriṇo 'ṣṭamakānām*) 若諸預流 (*srota-ā-pannānām*)、一來 (*sakṛd-ā-gāminām*)、不還 (*an-ā-gāminām*)、阿羅漢 (*arhatām*)、獨覺 (*pratyekabuddhānām*)、菩薩 (*bodhisattvānām mahāsattvānām*)、如來 (*yā ca tathāgatasyārhatāḥ samyak-saṃ-buddhasya*)·法平等性 (*samatā*)，(*samataiva samatā*)。

如是一切法平等性 (*yā ca bāla-prthag-jana-samatā, yā c' ārya-samatā*)，皆同一相·所謂無相，是一平等 (*ekaivaiṣā samatā*)，無二、無別，故，不可說 (*eka-samatāyām na dvayam asti*)：此是異生法·平等性 (*ayam bāla-prthag-jano*)，廣說·乃至 (*'yaṃ śraddhā'nu-sāry, ayam dharmānu-sāry, ayam aṣṭamako, 'yaṃ srota-ā-panno, 'yaṃ sakṛd-ā-gāmy, ayam an-ā-gāmy, ayam arhann, ayam pratyekabuddho, 'yaṃ bodhisattvo mahāsattvo*) 此是如來法·平等性 (*'yaṃ tathāgato 'rhan samyak-saṃ-buddhaḥ*)。

30 於此一法平等性中，諸平等性 (*sarva ete subhūte dharmāḥ samatāyām*)·既不可得 (*nōpa-labhyante*)，於中，異生 (*ime bāla-prthag-janāḥ*) 及預流等差別之相·亦不可得 (*ayam śraddhā'nu-sārī, ayam dharmānu-sārī, ayam aṣṭamako, 'yaṃ srota-ā-panno, 'yaṃ sakṛd-ā-gāmy, ayam an-ā-gāmy, ayam arhann, ayam pratyekabuddho, 'yaṃ bodhisattvo mahāsattvo, 'yaṃ tathāgato 'rhan samyak-saṃ-buddhaḥ*)。 (PSP_6-8:170)。」

[423c13] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「若一切法平等性中 (*yadi bhagavan sarva-dharma-samatāyām*)，諸差別相皆不可得 (*sarva ete dharmā nōpa-labhyante*)—— (*'yaṃ bāla-prthag-jano, 'yaṃ śraddhā'nu-sārī, ayam dharmānu-sārī,*

ayam aṣṭamako, 'yaṃ srota-ā-panno, 'yaṃ sakṛd-ā-gāmy, ayam an-ā-gāmy, ayam arhann, ayam pratyekabuddho, 'yaṃ bodhisattvo mahāsattvo, 'yaṃ tathāgato 'rhan samyak-saṃ-buddhaḥ) ——則諸異生、及預流等法、及有情·應無差別 (*a-vi-śeṣo vā bhagavan bhaviṣyati bāla-prthag-janānāñ ca śraddhā'nu-sāriṇāṃ ca dharmānu-sāriṇāṃ cāṣṭamakānāñ ca srota-ā-pannānāṃ ca sakṛd-ā-gāmināñ cān-ā-gāmināñ cārhatāṃ ca pratyekabuddhānāñ ca bodhisattvānāṃ mahāsattvānāñ ca tathāgatasyārhatāḥ samyak-saṃ-buddhasya ca*) 。

[423c15] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「如是 (*evam etat*) , (*subhūte*) , 如是 (*evam etat*) , 如汝所說。於一切法平等性中 (*a-vi-śeṣo dharma-samatāyāṃ*) , 若諸異生 (*bāla-prthag-janānāṃ*) 、若諸聖者 (*śraddhā'nu-sāriṇāṃ dharmānu-sāriṇāṃ aṣṭamakānāṃ srota-ā-pannānāṃ sakṛd-ā-gāmināṃ an-ā-gāmināṃ arhatāṃ pratyekabuddhānāṃ bodhisattvānāṃ mahāsattvānāṃ*) ·乃至如來法 (*tathāgatānāṃ arhatāṃ samyak-saṃ-buddhānāṃ*) 、及有情·皆無差別。」

[423c17] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「若 (*yadi*) (*bhagavann*) , 一切法平等性中, 異生、聖者法、及有情·皆無差別 (*a-vi-śeṣo bāla-prthag-janānāṃ śraddhā'nu-sāriṇāṃ dharmānu-sāriṇāṃ aṣṭamakānāṃ srota-ā-pannānāṃ sakṛd-ā-gāmināṃ an-ā-gāmināṃ arhatāṃ pratyekabuddhānāṃ bodhisattvānāṃ mahāsattvānāṃ tathāgatānāṃ arhatāṃ samyak-saṃ-buddhānāṃ*) , 云何三寶 (*kuta eṣāṃ bhagavaṃs trayāṇāṃ ratnānāṃ*) 出現世間 (*loke prādur-bhāvo bhavati*) , 所謂佛寶 (*buddha-ratnasya*) 、法寶 (*dharma-ratnasya*) 、僧寶 (*saṃgha-ratnasya*) ? 」

[423c20] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「於意云何 (*tat kiṃ manyase*) , (*subhūte*) , 佛 (*'nyad buddha-ratnam*) 、法 (*anyad dharma-ratnam*) 、僧寶 (*anyat saṃgha-ratnam*) 、法平等性, 各各別耶 (*anyā dharmāṇāṃ dharma-samatā*) ? 」

[423c21] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「如我解佛所說義者 (*yathā 'haṃ bhagavan bhagavato bhāṣitasyārtham ā-jānāmi*) , 佛、法、僧寶、法平等性, 皆無差別 (*nānyad buddha-ratnam, nānyad dharma-ratnam, nānyat saṃgha-ratnam, nānyā dharmāṇāṃ dharma-samatā*) 。所以者何? (*saced bhagavan*) 佛 (*buddha-ratnam*) 、法 (*dharma-ratnam*) 、僧寶 (*saṃgha-ratnam*) 、法平等性 (*yā ca dharmāṇāṃ dharma-samatā*) ——如是一切 (*sarva ete dharmā*) ——皆非相應 (*na saṃ-yuktā*) 、非不相應 (*na vi-saṃ-yuktā*) 、無色 (*a-rūpiṇo*) 、無見 (*'ni-darśanā*) 、 (*a-grāhyā*) , 無對 (*a-prati-ghā*) 、一相 (*eka-lakṣaṇā*) ·所謂無相 (*yad-utā-lakṣaṇās*) 。然, 佛世尊 (*tat kathāṃ bhagavann*) ! 於無相法 (*eṣāṃ a-lakṣaṇānāṃ dharmāṇāṃ*) , 方便善巧, 建立·種種法及有情·名相差別 (*phala-vy-ava-sthānaṃ karoti*) , 所謂·此是異生及法 (*ayaṃ bāla-prthag-jano*) , 乃至 (*'yaṃ śraddhā'nu-sāry, ayaṃ dharmānu-sāry, ayam aṣṭamako, 'yaṃ srota-ā-panno, 'yaṃ sakṛd-ā-gāmy, (PSP_6-8:171) ayam an-ā-gāmy, ayam arhann, ayam pratyekabuddho, 'yaṃ bodhisattvo mahāsattvo,*) 此是如來及法 (*'yaṃ tathāgato 'rhan samyak-saṃ-buddha iti*) ? 」

[423c27] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「如是，如是，如汝所說。諸佛，於法方便善巧，能於無相，建立・種種法及有情・名相差別。

[423c29] 復次，善現！於意云何，若 (*yadi*) 諸如來・應・正等覺 (*tathāgato 'rhan samyak-saṃ-buddho*)，不證無上正等菩提，設證無上正等菩提 (*'n-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-bhotsyate*)，(*tadā 'bhi-saṃ-budhya,*) 不為有情建立諸法名相差別 (*dharmāṇaṃ vy-ava-sthānaṃ nākariṣyad api*)，諸有情類・為能自知：此是地獄 (*narako vā na pra-jñāyate*)；此是傍生 (*tiryag-yonir vā*)；此是鬼界 (*yama-loko vā*)；此是人；此是天 (*devo vā manuṣyo vā*)，謂・四大王眾天 (*cātur-mahā-rājikā vā devās*)・乃至 (*trayas-triṃśā vā yāmā vā tuṣitā vā nir-māṇa-ratayo vā para-nir-mita-vaśa-vartino vā brahma-pārśadyo vā brahma-puro-hitā vā mahā-brahmāṇo vā parī-tt'ābhā vā a-pra-māṇ'ābhā vā ābhā-svarā vā parī-tta-śubhā vā a-pra-māṇa-śubhā vā śubha-kṛtsnā vā an-abhrakā vā puṇya-prasavā vā bṛhat-phalā vā a-saṃjñi-sattvā vā a-sprhā vā a-tapā vā su-dṛśā vā su-darśanā vā a-kaniṣṭhā vā devāḥ, ākāś'ānanty'āyatana-sam-ā-pattayo vā vijñān'ānanty'āyatana-sam-ā-pattayo vā ākiñcany'āyatana-sam-ā-pattayo vā*) 非想非非想處天 (*naiva-saṃjñā-nā-saṃjñāyatana-sam-ā-pattayo vā*)；此是色・乃至識；此是眼處・乃至意處；此是色處・乃至法處；此是眼界・乃至意界；此是色界・乃至法界；此是眼識界・乃至意識界；此是眼觸・乃至意觸；此是眼觸為緣所生諸受・乃至意觸為緣所生諸受；此是地界・乃至識界；此是因緣・乃至增上緣；此是從緣所生諸法；此是無明・乃至老死；此是善、非善法；此是有記、無記法；此是有漏、無漏法；此是世間、出世間法；此是有為、無為法；此是布施波羅蜜多・乃至般若波羅蜜多；此是四念住・乃至八聖道支 (*smṛty-upa-sthāna-samyak-pra-hāna-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅg'āryaṣṭāṅga-mārgā vā*)；此是內空 (*adhy-ātma-sūnyatā vā*)・乃至 (*bahirdhā-sūnyatā vā adhy-ātma-bahirdhā-sūnyatā vā, yāvad*) 無性自性空 (*a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatā vā*)；此是真如・乃至不思議界；此是苦、集、滅、道聖諦；此是四靜慮、四無量、四無色定 (*ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhāni vā*)；此是空、無相、無願解脫門 (*sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāni vā*)；此是八解脫・乃至十遍處；此是淨觀地・乃至如來地；此是極喜地・乃至法雲地；此是一切陀羅尼門、三摩地門；此是五眼、六神通 (*abhi-jñā vā*)；此是如來十力・乃至十八不共法 (*daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vido vāveṇika-buddha-dharmā vā*)；(*mahā-maitrī mahā-karuṇā,*) 此是三十二大士相 (*dvā-triṃśan-mahā-puruṣa-lakṣaṇāni vā*)、八十隨好 (*'śīty-anu-vy-añjanāni vā,*) (*daśa-bodhisattva-bhūmayo vā, dāna-pāramitā vā śīla-pāramitā vā kṣānti-pāramitā vā vīrya-pāramitā vā dhyāna-pāramitā vā prajñāpāramitā vā, upāya-pāramitā vā pra-ṇi-dhāna-pāramitā vā bala-pāramitā vā jñāna-pāramitā vā*)；此是無忘失法、恆住捨性；此是一切智、道相智、一切相智；此是一切相妙願智；此是一切智智；此是三寶 (*evaṃ trīṇi ratnāni, buddha-ratnaṃ dharma-ratnaṃ saṃgha-ratnaṃ*)；此是三乘 (*śrāvaka-yānaṃ*

pratyekabuddha-yānam an-ut-taraṃ mahā-yānam,) (*evaṃ śraddhā'nu-sāriṇo dharmānu-sāriṇo 'ṣṭamakāḥ srota-ā-pannāḥ sakṛd-ā-gāmino 'n-ā-gāmino 'rhantaḥ pratyekabuddhā bodhisattvā mahāsattvās tathāgatā arhantaḥ samyak-saṃ-buddhāḥ*)
 — 諸有情類，於如是等差別名相 (*sarv'ākāra-varôpetañ ca*) ，能自知不 (*jñānaṃ na pra-jñāyante*) ？ 」

[424a26] 善現對曰 (*subhūtir āha*) ：「不也 (*no*) 。世尊 (*bhagavan*) ！若佛不為有情建立諸如是等差別名相，諸有情類不能自知諸如是等差別名相。」

[424a28] 佛告善現 (*bhagavān āha*) ：「是故 (*tasmāt tarhi*) ， (*subhūte*) 如來於無相法·方便善巧，雖為有情建立種種差別名相 (*tathāgatānām arhatām samyak-saṃ-buddhānām* (PSP_6-8:172) *ayaṃ puruṣa-kāro*) ，而於諸法平等性中，能無所動 (*yad dharma-samatāyās ca na calanti, dharmānām ca vy-ava-sthānam kurvanti*) ；雖於有情作大恩德，而於其中，能不取相。」

[424b03] 爾時，具壽善現白佛言 (*subhūtir āha*) ：「世尊！為如 (*kiṃ bhagavan yathā caiva*) · 如來 (*tathāgato*) 於一切法平等性中 (*dharmatāyās ca*) · 都無所動 (*na calati*) ，如是 (*tathāiva*) · 一切異生 (*bāla-prthag-janā 'pi na calati*) 、 (*śraddhā'nu-sārī dharmānu-sārī aṣṭamakāḥ*) 預流 (*srota-ā-pannaḥ*) 、一來 (*sakṛd-ā-gāmy*) 、不還 (*an-ā-gāmy*) 、及阿羅漢 (*arhan*) 、獨覺 (*pratyekabuddho*) 、菩薩 (*bodhisattvo mahāsattvas*) ，亦於諸法平等性中 (*tathāiva sarva-dharmā*) · 無所動不 (*na calanti*) ？ 」

[424b06] 佛告善現 (*bhagavān āha*) ：「如是 (*evam etat*) ， (*subhūte*) 如是 (*evam etat*) 。以·一切法 (*sarva-dharmāḥ*) (*subhūte*) 及諸有情，皆不出、過·平等性·故 (*dharmatāyā na calanti na vi-vartante*) 。如，平等性，當知·真如，廣說·乃至不思議界，亦復如是 (*yaiva subhūte tathāgatasyârhatāḥ samyak-saṃ-buddhasya dharmatā dharmā-dhātur dharmā-sthititā dharmā-ni-yāmatā tathatā 'vi-tathatā 'n-anyā-tathatā*) 。諸法、異生 (*saiva bāla-prthag-janānām dharmatā dharmā-dhātur dharmā-sthititā dharmā-ni-yāmatā tathatā 'vi-tathatā 'n-anyā-tathatā*) 、及諸聖者 (*saiva śraddhā'nu-sāriṇām dharmānu-sāriṇām aṣṭamakānām srota-ā-pannānām sakṛd-ā-gāminām an-ā-gāminām arhatām pratyekabuddhānām bodhisattvānām mahāsattvānām dharmatā dharmā-dhātur dharmā-sthititā dharmā-ni-yāmatā tathatā 'vi-tathatā 'n-anyā-tathatā*) ，於真如等，無差別故 (*sarva ete dharmā dharmatām na vy-ati-vartante. tat kasya hetoḥ? tathā hy eṣaiva dharmatā dharmā-dhātur dharmā-sthititā dharmā-ni-yāmatā tathatā 'vi-tathatā 'n-anyā-tathatā, nānyā kā-cid anu-dharmatā*) 。

[424b10] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) ：「若 (*yadi*) (*bhagavan*) 諸異生 (*yā dharmānām dharmatā, saiva dharmatā bāla-prthag-janānām*) 、及諸聖者、并一切法·平等之性·無差別者 (*saiva śraddhā'nu-sāriṇām, saiva dharmānu-sāriṇām, saivāṣṭamakānām, saiva srota-ā-pannānām, saiva sakṛd-ā-gāminām, saivān-ā-gāminām, saivârhatām, saiva pratyekabuddhānām, saiva bodhisattvānām*) 。

mahāsattvānām, saiva tathāgatānām arhatām samyak-saṃ-buddhānām) , 今 · 一切
 法、及諸有情，相 · 各異故，性 · 亦應異；是則法性 · 亦應各異 (*ya ime bhagavan*
vi-lakṣaṇā dharmās, te katham eka-lakṣaṇās?) , 謂 (*tad-yathā*) · 色 (*rūpaṃ*) ·
 乃至 (*vedanā saṃjñā saṃskārā*) 識 (*viññānaṃ,*) 相 · 各異故，性 · 亦應異；眼處 ·
 5 乃至意處相 · 各異故，性 · 亦應異；色處 · 乃至法處相 · 各異故，性 · 亦應異；
 眼界 · 乃至眼界相 · 各異故，性 · 亦應異；色界 · 乃至法界相 · 各異故，性 · 亦
 應異；眼識界 · 乃至意識界相 · 各異故，性 · 亦應異；眼觸 · 乃至意觸相 · 各異
 故，性 · 亦應異；眼觸為緣所生諸受 · 乃至意觸為緣所生諸受相 · 各異故，性 ·
 亦應異；地界 · 乃至識界相 · 各異故，性 · 亦應異；因緣 · 乃至增上緣相 · 各異
 10 故，性 · 亦應異；從緣所生諸法 (*skandha-dhātṅ-āyatana-pratītya-sam-ut-pādāḥ*)
 相 · 各異故，性 · 亦應異；無明 · 乃至老死 (*pratītya-sam-ut-pādāṅgāni,*) 相 · 各
 異故，性 · 亦應異 (*anyaiva ca bhagavan rūpasya dharmatā, anyā vedanāyāḥ, anyā*
saṃjñāyā, anyā saṃskārāṇām, anyā viññānasya dharmatā, anyā cakṣuṣaḥ śrotra-
ghrāṇa-jihvā-kāyānām dharmatā, anyā manaso dharmatā, anyā rūpa-śabda-gandha-
 15 *rasa-sprṣṭavyānām* (PSP_6-8:173) *dharmatā, anyā dharmāṇām dharmatā, anyā cakṣur-*
viññāna-dharmatā, anyā cakṣuḥ-saṃ-sparśa-dharmatā, anyā cakṣuḥ-saṃ-sparśa-
pratyaya-vedanā-dharmatā, evaṃ śrotra-ghrāṇa-jihvā-kāyāḥ, anyā mano-viññāna-
dharmatā, anyā manāḥ-saṃ-sparśa-dharmatā, anyā manāḥ-saṃ-sparśa-pratyaya-
vedanā-dharmatā, anyā pṛthivī-dhātu-dharmatā, anyā 'b-dhātu-dharmatā, anyā tejo-
 20 *dhātu-dharmatā, anyā vāyu-dhātu-dharmatā, anyā ākāśa-dhātu-dharmatā, anyā*
viññāna-dhātu-dharmatā, anyā skandha-dharmatā, anyā dhātu-dharmatā, anyā
āyatana-dharmatā, anyā pratītya-sam-ut-pāda-dharmatā, anyā pratītya-sam-ut-
panna-dharmatā, anyā '-vidyā-dharmatā, anyā saṃskāra-dharmatā, anyā viññāna-
dharmatā, anyā nāma-rūpa-dharmatā, anyā ṣaḍ-āyatana-dharmatā, anyā sparśa-
 25 *dharmatā, anyā vedanā-dharmatā, anyā tṛṣṇā-dharmatā, anyōp'ādāna-dharmatā,*
anyā bhava-dharmatā, anyā jāti-dharmatā, anyā jarā-maraṇa-dharmatā, anyā śoka-
parideva-duṣkha-daurmanasyōp'āyāsa-dharmatā) ; 貪、瞋、癡相 · 各異故，性 ·
 亦應異 (*anyā rāga-dharmatā, anyā dveṣa-dharmatā, anyā moha-dharmatā*) ; 異生
 見趣相 · 各異故，性 · 亦應異 (*anyā dṛṣṭi-dharmatā*) ; 四靜慮 (*anyā dhyānānām*
 30 *dharmatā*) 、四無量 (*anyā a-pra-māṇānām dharmatā*) 、四無色定相 · 各異故，
 性 · 亦應異 (*anyā ārūpya-sam-ā-pattinām dharmatā*) ; 四念住 (*anyā smṛty-upa-*
sthānānām dharmatā) · 乃至 (*anyā samyak-pra-hāṇānām dharmatā, anyā rddhi-*
pādānām dharmatā, anyā indriyāṇām dharmatā, anyā balānām dharmatā, anyā bodhy-
aṅgānām dharmatā,) 八聖道支相 · 各異故，性 · 亦應異 (*anyā āryāṣṭāṅgasya*
 35 *mārgasya dharmatā*) ; 空 (*anyā sūnyatāyā dharmatā*) 、無相 (*anyā ā-nimittasya*
dharmatā) 、無願解脫門相 · 各異故，性 · 亦應異 (*anyā a-pra-ṇi-hitasya dharmatā*) ;
 內空 (*anyā adhy-ātma-sūnyatāyā dharmatā*) · 乃至 (*anyā bahirdhā-sūnyatāyā*
dharmatā, anyā adhy-ātma-bahirdhā-sūnyatāyā dharmatā, anyā yāvad) 無性自性空

相·各異故，性·亦應異（*a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatāyā dharmatā*）；真如·乃至不思議界相·各異故，性·亦應異；苦、集、滅、道聖諦相·各異故，性·亦應異；（*anyā aṣṭa-vi-mokṣa-dharmatā, anyā navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-patti-dharmatā, anyā ārya-satya-dharmatā, anyā abhi-jñā-dharmatā,*）布施波羅蜜多（*anyā dāna-pāramitā-dharmatā*）·乃至（*anyā śīla-pāramitā-dharmatā, anyā kṣānti-pāramitā-dharmatā, anyā vīrya-pāramitā-dharmatā, anyā dhyāna-pāramitā-dharmatā,*）般若波羅蜜多相·各異故，性·亦應異（*anyā prajñāpāramitā-dharmatā, anyā upāya-pāramitā-dharmatā, anyā pra-ṇi-dhāna-pāramitā-dharmatā, anyā bala-pāramitā-dharmatā, anyā jñāna-pāramitā-dharmatā*）；八解脫·乃至十遍處相·各異故，性·亦應異；淨觀地·乃至如來地相·各異故，性·亦應異；極喜地（*anyā prathamāyā bodhisattva-bhūmer* (PSP_6-8:174) *dharmatā*）·乃至法雲地相·各異故，性·亦應異（*anyā yāvad daśa-bhūmyā bodhisattva-bhūmer dharmatā*）；一切陀羅尼門、三摩地門相·各異故，性·亦應異；五眼、六神通相·各異故，性·亦應異；如來十力（*anyā daśānām tathāgata-balānām dharmatā*）·乃至（*anyā caturṇām vaiśāradyānām dharmatā, anyā catasṛṇām prati-saṃ-vidām dharmatā,*）十八佛不共法相·各異故，性·亦應異（*anyā aṣṭādaśānām āveṇikānām buddha-dharmānām dharmatā*）；（*anyā mahā-maitryā dharmatā, anyā mahā-karuṇāyām dharmatā,*）三十二大士相（*anyā dvā-triṃśan-mahā-puruṣa-lakṣaṇānām dharmatā*）、八十隨好相·各異故，性·亦應異（*anyā aśīty-anu-vy-añjanānām dharmatā*）；無忘失法、恆住捨性相·各異故，性·亦應異；一切智、道相智、一切相智相·各異故，性·亦應異；愚夫、異生·乃至如來相·各異故，性·亦應異；善、非善法相·各異故，性·亦應異；有記、無記法相·各異故，性·亦應異；有漏、無漏法相·各異故，性·亦應異；世間、出世間法相·各異故，性·亦應異；有為（*anyā saṃs-kṛtasya dhātor dharmatā*）、無為法相·各異故，性·亦應異（*anyā a-saṃs-kṛtasya dhātor dharmatā*）。

[424c16] 世尊！如是法等·相若各異，是則法性·亦應各異，云何於諸異相法等，可得安立法性一相（*tat katham bhagavan naivam vi-lakṣaṇānām sarva-dharmānām dharmatāyām vy-ava-sthānam nōpa-labhyate*）？云何·（*yatra sthitvā*）菩薩摩訶薩（*bodhisattvo mahāsattvaḥ*）·行深般若波羅蜜多時（*prajñāpāramitāyām caran*），不分別法及諸有情有種種性（*dharmānāñ ca nānātvam karoti*）？若菩薩摩訶薩·不分別法及諸有情有種種性，則應不能行深般若波羅蜜多（*na cā-kṛtvā dharma-nānātvam śakyam bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitāyām caritum*）。若不能行甚深般若波羅蜜多，則應不能從一菩薩地至一菩薩地（*katham ca bodhisattvo mahāsattvaḥ bhūmer bhūmiṃ saṃ-krāmati?*）。若定不能從一菩薩地至一菩薩地，則應不能趣入菩薩正性離生（*bodhisattva-nyāmam ava-krāmati*）。若定不能趣入菩薩正性離生（*yayā ni-yāmāva-krāntyā*），則應不能超諸聲聞及獨覺地（*śrāvaka-bhūmiṃ vā pratyekabuddha-bhūmiṃ vā 'ti-kramya*）。若定不能超諸聲聞及獨覺地，則應不能圓滿神通波羅蜜多（*'bhi-jñāḥ pari-pūrayati*）。若定不能圓

滿神通波羅蜜多 (*yābhir abhi-jñābhir*)，則應不能於諸神通遊戲自在 (*vi-krīḍamāno*)。若定不能於諸神通遊戲自在，則應不能圓滿布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitayā pari-pūrṇaḥ*)。乃至 (*śīla-pāramitayā pari-pūrṇaḥ, kṣānti-pāramitayā pari-pūrṇaḥ, vīrya-pāramitayā pari-pūrṇaḥ, dhyāna-pāramitayā pari-pūrṇaḥ,*) 般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitayā pari-pūrṇaḥ, upāya-pāramitayā pari-pūrṇaḥ, pra-ṇi-dhāna-pāramitayā pari-pūrṇaḥ, bala-pāramitayā pari-pūrṇaḥ, jñāna-pāramitayā pari-pūrṇaḥ*)。若定不能圓滿布施波羅蜜多·乃至般若波羅蜜多，則應不能從一佛國·趣一佛國 (*vi-krīḍamāno buddha-kṣetreṇa buddha-kṣetraṃ sam-krāmatim*)，親近供養諸佛世尊 (*buddhān bhagavataḥ pary-up'āste*)。若定不能從一佛國·趣一佛國，親近供養諸佛世尊，則應不能於諸佛所種諸善根 (*teṣu ca buddheṣu bhagavatsu kuśala-mūlāny ava-ropayati*)。若定不能於諸佛所種諸善根 (*yaiḥ kuśalair mūlaiḥ*)，則應不能嚴淨佛土、成熟有情 (*sattvāms ca pari-pācayati, buddha-kṣetrañ ca pari-grhṇāti*)。若定不能嚴淨佛土、成熟有情，則應不能證得無上正等菩提，轉正法輪度，有情眾，令其永離惡趣生死。」

[425a10] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「如汝所言 (*yad āyusmān subhūtir evam āha*)：『若 (*yadi*) (*bhagavan,*) (*yā dharmāṇāṃ dharmatā,*) 諸異生 (*saiva pṛthag-janānāṃ dharmatā*)、及諸聖者、并一切法·平等之性·無差別者 (*saiva śraddhā'nu-sāriṇāṃ dharmānu-sāriṇāṃ aṣṭamakānāṃ srota-ā-pannānāṃ sakṛd-ā-gāmināṃ an-ā-gāmināṃ arhatāṃ pratyekabuddhānāṃ dharmatā, saiva tathāgatānāṃ arhatāṃ samyak-saṃ-buddhānāṃ dharmatā*)，今·一切法、及諸有情相·各異故 (*ya ime bhagavan vi-lakṣaṇā dharmās*)，性·亦應異；是則，法性亦應各異；云何於諸異相法等，可得安立法性一相 (*te katham eka-lakṣaṇā vi-lakṣaṇānāñ ca dharmāṇāṃ dharmatā*)？云何·菩薩摩訶薩·行深般若波羅蜜多時，不分別法、及諸有情·有種種性·乃至廣說 (*katham eka-lakṣaṇā yuktēti*)？』

[425a16] (*bhagavān āha:*) 善現！於意云何 (*tat kiṃ manyase, subhūte,*)，諸色法性 (*yā rūpasya dharmatā*)，是空性不 (*kiṃ (PSP_6-8:175) na śūnyā sā*)？諸受 (*yā vedanāyāḥ*)、想 (*saṃjñāyāḥ*)、行 (*saṃskārāṇāṃ*)、識法性 (*vijñānasya dharmatā*)，是空性不 (*kiṃ na śūnyā sā*)？如是·乃至 (*yā skandha-dhātu-āyatanānāṃ dharmatā, kiṃ na śūnyā sā? yā pratītya-sam-ut-pannānāṃ dharmāṇāṃ dharmatā, kiṃ na śūnyā sā? yā pratītya-sam-ut-pādāṅgānāṃ dharmatā, kiṃ na śūnyā sā? yā laukika-lokōt-tarāṇāṃ dharmāṇāṃ dharmatā, kiṃ na śūnyā sā? yā s'ā-sravān-ā-sravāṇāṃ dharmāṇāṃ dharmatā, kiṃ na śūnyā sā?*) 一切有為、無為法性 (*yā saṃs-kṛtā-saṃs-kṛtāṃ dharmāṇāṃ dharmatā*)，是空性不 (*kiṃ na śūnyā sā*)？ (*yā bāla-pṛthag-janānāṃ dharmatā, yā śraddhā'nu-sāri-dharmatā, yā dharmānu-sāri-dharmatā, yā aṣṭamaka-dharmatā, yā srota-ā-panna-dharmatā, yā sakṛd-ā-gāmi-dharmatā, yā an-ā-gāmi-dharmatā, yā arhad-dharmatā, yā pratyekabuddha-dharmatā, yā bodhisattva-dharmatā, yā tathāgata-dharmatā, kiṃ na śūnyā sā?*)」

[425a18] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「如是，如是。一切法性，皆是空性 (*śūnyā sā. bhagavan. śūnyā sā. su-gata*) 。」

[425a19] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「於意云何 (*tat kiṃ manyase*) , (*subhūte*) , 於空性中 (*śūnyatāyām*) , 法等異相 (*vi-lakṣaṇā dharmā*) , 為可得不可得 (*upa-labhyante*) ? 5 謂 · 色異相 (*rūpa-lakṣaṇam vā*) , 廣說 · 乃至一切有為、無為異相，為可得不可得 (*vedanā samjñā saṃskārā vijñāna-lakṣaṇam vā, skandha-dhātv-āyatana-lakṣaṇam vā, pratītya-sam-ut-pāda-lakṣaṇam vā, pratītya-sam-ut-panna-dharma-lakṣaṇam vā, pratītya-sam-ut-pādāṅga-lakṣaṇam vā, laukika-lokōt-tarāṇām vā, dharmāṇām lakṣaṇam s'ā-sravān-ā-sravāṇām vā, dharmāṇām lakṣaṇam, saṃs-kṛtā-saṃs-kṛtānām 10 vā, dharmāṇām lakṣaṇam, bāla-prthag-janānām vā lakṣaṇam, śraddhā'nu-sāriṇām vā lakṣaṇam, dharmānu-sāriṇām vā lakṣaṇam, aṣṭamakānām vā lakṣaṇam, srota-ā-pannānām vā lakṣaṇam, sakṛd-ā-gāminām vā lakṣaṇam, an-ā-gāminām vā lakṣaṇam, arhatām vā lakṣaṇam, pratyekabuddhānām vā lakṣaṇam, bodhisattvānām mahāsattvānām vā lakṣaṇam, tathāgatānām vā lakṣaṇam*) ? 」

[425a21] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「不也 (*no*) 。世尊 (*bhagavan*) ! 於空性中，一切異相，皆不可得。」

[425a23] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「由此，當知 (*tad anena subhūte pary-āyeṇaivam veditavyam*) · 法平等性 (*yā dharmāṇām dharmatā*) , 非即一切愚夫、異生 (*na tatra prthag-janā*) , 非離一切愚夫、異生 (*nānyatra prthag-janebhyah*) 。 20 如是 · 乃至 (*na tatra śraddhā'nu-sārī, nānyatra śraddhā'nu-sāriṇah. na tatra dharmānu-sārī, nānyatra dharmānu-sāriṇah. na tatrāṣṭamako, nānyatrāṣṭamakān. na tatra srota-ā-panno, nānyatra srota-ā-pannān. na tatra sakṛd-ā-gāmī, nānyatra sakṛd-ā-gāmino. na tatrān-ā-gāmī, nānyatrān-ā-gāminah. na tatrārhan, nānyatrārhatah. na tatra pratyekabuddho, nānyatra pratyekabuddhān. na tatra bodhisattvo, nānyatra 25 bodhisattvān.*) 非即如來 · 應 · 正等覺 (*na tatra tathāgato*) , 非離如來 · 應 · 正等覺 (*nānyatra* (PSP_6-8:176) *tathāgatāt*) ; 法平等性，非即色，非離色；非即受、想、行、識，非離受、想、行、識。如是 · 乃至非即有為及無為法，非離有為及無為法。」

[425a28] (*atha khalv*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「 (*kiṃ punar bhagavan*) 法平等性 (*dharmatā*) , 為是有為 (*saṃs-kṛtā*) , 為是無為 (*ut'āho '-saṃs-kṛtā*) ? 」

[425a29] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) : 「法平等性，非是有為 (*na saṃs-kṛtā*) , 非是無為 (*nā-saṃs-kṛtā*) 。然，離有為法，無為法不可得 (*na ca saṃs-kṛtā-vy-ati-rekenā-saṃs-kṛtā upa-labhyate*) ; 離無為法，有為法亦不可得 (*na cā-saṃs-kṛtā-vy-ati-rekena saṃs-kṛtā upa-labhyate*) 。 35

(*tat kasya hetoḥ?*) 善現！當知 (*tathā hi subhūte*) · 若有為界 (*yaś ca saṃs-kṛto dhātur*) 、若無為界 (*yaś cā-saṃs-kṛto dhātur*) , 如是二界 (*dvāv apy etau dharmāu*) · 非合 (*na saṃ-yuktau*) 、非散 (*na vi-saṃ-yuktāv*) , 無色 (*a-rūpiṇāv*) 、

無見 (*a-ni-darśanāv*)、無對 (*a-prati-ghāv*)、一相 (*eka-lakṣaṇau*)、所謂無相 (*yad-utā-lakṣaṇau*)。 (*tat punas*) 一切如來·應·正等覺 (*tathāgato*)，依世俗 (*loka-vy-ava-hāreṇa*) 說 (*vy-ava-harati*)，不依勝義 (*na punaḥ paramārthena*)。

5 所以者何？非·勝義中 (*na ca paramārthe*)、身行 (*kaś-cit kāya-saṃskāre*)、語行 (*na vāk-saṃskāre*)、意行可得 (*na manaḥ-saṃskāre*)，非·離身行 (*nānyatra kāya-saṃskārān*)、語行 (*nānyatra vāk-saṃskārān*)、意行 (*nānyatra manaḥ-saṃskārāt*)、勝義可得 (*paramārtha upa-labhyate*)。

10 善現！當知·即·有為法及無為法 (*yeṣāṃ dharmānām sams-krtā-sams-krtānām*)、平等法性 (*samatā*)，說名勝義 (*sa paramārthas*)。非·離一切有為、無為，別有勝義。

是故 (*tad*)，菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時 (*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，不動勝義 (*paramārthataś ca na calati*)，而行菩薩摩訶薩行，成熟有情，嚴淨佛土，證得無上正等菩提，轉妙法輪，度有情眾 (*sattvānām ca kṛtyaṃ karoti*)，令其永離生老病死，證得究竟常樂涅槃。」

15

第二分·空性品·第八十五⁷⁰

[425b15] 爾時，具壽善現白佛言(*subhūtir āha*):「世尊！若(*yadi bhagavan*)諸法(*sarva-dharmāḥ*)等·平等之性·皆本性空(*śūnyās*)，此本性空，於一切法·非能、所作(*tan na kasya-cid dharmasya kaś-cid dharmāḥ kiṃ-cit karoti*)。(5 *a-kiṃ-cit-kareṣu a-kiṃ-caneṣu niṣ-kiṃ-caneṣu cā-dharmeṣu,*)云何(*katham*)·菩薩摩訶薩(*bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多時(*prajñāpāramitāyāṃ caran*)，不動勝義(*paramārthataś ca na calati*)，以四攝事·饒益有情(*sattvānāṃ ca kṛtyaṃ karoti, dānena vā priya-vadyatayā vā artha-kriyayā vā samānārthatayā vā*)？」

[425b18] 佛告善現(*bhagavān āha*):「如是(*evam etat*)，(*subhūte,*)如是(*evam etat, yathā vācam bhāṣase*)。一切法等·平等之性，皆本性空。此本性空，於一切法，非能、所作(*yac chūnyatā a-kiṃ-canā niṣ-kiṃ-canā na kasya-cit kiṃ-cit karoti kṛtyaṃ vā a-kṛtyaṃ vā*)。然，諸菩薩，能為有情，以布施等，作饒益事。若(*yadi*)(*subhūte,*)諸有情(*ete sattvāḥ*)自(*svayam eva*)知諸法皆本性空(*śūnyatāṃ jānīyur*)，則諸如來及諸菩薩·不現神通作希有事(*nēyaṃ tathāgatasya vṛṣabhitā bhavet*)——謂·於諸法本性空中·雖無所動(*yac chūnyatāyās ca na calati*)，而令有情遠離種種妄想顛倒。謂·令有情遠離我想(*sattvāṃś c' ātma-saṃjñāyā vi-vecayati, ātma-saṃjñāyā vi-vecya, śūnyatayā mocayati saṃsārād*)、有情想(*evam sattva-saṃjñāyā vi-vecayati*)·乃至(*jīva-saṃjñāyā jantu-saṃjñāyāḥ poṣa-saṃjñāyāḥ puruṣa-saṃjñāyāḥ pudgala-saṃjñāyā manu-ja-saṃjñāyā mānava-saṃjñāyāḥ kāraka-saṃjñāyā vedaka-saṃjñāyā*)知者(*jānaka-saṃjñāyāḥ*)、見者想(*paśyaka-saṃjñāyās ca vi-vecayati*)；亦令遠離色(*rūpa-saṃjñāyā vi-vecayati* (PSP_6-8:177))·乃至(*vedanā-saṃjñāyā vi-vecayati, saṃjñā-saṃjñāyā vi-vecayati, saṃskāra-saṃjñāyā vi-vecayati,*)識想(*vijñāna-saṃjñāyā vi-vecayati*)，眼處(*cakṣuḥ-saṃjñāyā vi-vecayati*)·乃至(*śrotra-saṃjñāyā vi-vecayati, ghrāṇa-saṃjñāyā vi-vecayati, jihvā-saṃjñāyā vi-vecayati, kāya-saṃjñāyā vi-vecayati,*)意處想(*manāḥ-saṃjñāyā vi-vecayati*)，色處·乃至法處想，眼界·乃至眼界想，色界·乃至法界想，眼識界(*cakṣur-vijñāna-saṃjñāyā vi-vecayati*)·乃至意識界想，眼觸(*cakṣuḥ-saṃ-sparśa-saṃjñāyā vi-vecayati*)·乃至意觸想，眼觸為緣所生諸受(*cakṣuḥ-saṃ-sparśa-pratyaya-vedanā-saṃjñāyā vi-vecayati*)·乃至意觸為緣所生諸受想(*evam śrotra-ghrāṇa-jihvā-kāya-mano-vijñāna-saṃjñāyā vi-vecayati, manāḥ-saṃ-sparśa-saṃjñāyā vi-vecayati, manāḥ-saṃ-sparśa-pratyaya-vedanā-saṃjñāyā vi-vecayati, rūpa-saṃjñāyā vi-vecayati, śabda-saṃjñāyā gandha-saṃjñāyā rasa-saṃjñāyāḥ sparśa-saṃjñāyā dharmā-saṃjñāyā vi-vecayati*)，地界(*pṛthivī-dhātu-saṃjñāyā vi-vecayati*)·乃至(*ab-dhātu-saṃjñāyā vi-vecayati, tejo-dhātu-saṃjñāyā vi-vecayati, vāyu-dhātu-saṃjñāyā vi-vecayati, ākāśa-dhātu-saṃjñāyā vi-vecayati,*)識界想(*vijñāna-dhātu-saṃjñāyā vi-vecayati*)，(30 *skandha-saṃjñāyā vi-vecayati, dhātu-saṃjñāyā vi-vecayati, āyatana-saṃjñāyā vi-vecayati, pratītya-sam-ut-pāda-saṃjñāyā vi-vecayati, pratītya-sam-ut-*

⁷⁰ Cf. Kimura, VI-VIII, p. 176; Conze 1975, p. 642.

panna-dharma-saṃjñāyā vi-vecayati, pratītya-sam-ut-pādāṅga-saṃjñāyā vi-vecayati,)
無明 (*a-vidyā-saṃjñāyā vi-vecayati*) · 乃至 (*saṃskāra-saṃjñāyā vijñāna-saṃjñāyā*
nāma-rūpa-saṃjñāyā ṣaḍ-āyatana-saṃjñāyāḥ sparśa-saṃjñāyā vedanā-saṃjñāyās
tṛṣṇā-saṃjñāyā up'ādāna-saṃjñāyā bhava-saṃjñāyā jāti-saṃjñāyā) 老死想 (*jarā-*
5 *marāṇa-śoka-parideva-duṣkha-daurmanasyôp'āyāsa-saṃjñāyā vi-vecayati*) ; 亦令遠
離有為界想 (*saṃs-kṛta-dhātu-saṃjñāyā vi-vecayati*) , (*a-saṃs-kṛta-dhātu-saṃjñāyā*
vi-vecayati,) 住無為界 (*a-saṃs-kṛte ca dhātau prati-ṣṭhāpayati*) , 解脫一切生老病死。
無為界者 (*sa cā-saṃs-kṛto dhātuḥ*) , 即諸法空 (*sūnyaḥ*) ; 依世俗, 說名
無為界。」

10 [425c02] (*atha khalv*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam*
etad avocat) : 「由何空故, 說諸法空 (*kena bhagavan na saṃs-kṛto dhātuḥ sūnyaḥ*) ? 」

[425c03] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) :
「由想空故 (*sattva-saṃjñāyā subhūte sūnyo, yāvad a-saṃs-kṛta-saṃjñāyā*) , 說諸
法空。

15 [425c03] 復次 (*api tu khalu*) , 善現 (*subhūte*) ! 於意云何, 若變化身 (*yan*
nir-mito) · 復作化事 (*'nyan nir-mitam nir-miṇoti*) , 此有實事 (*kac-cit tasya tad*
vastv asti) · 而不空耶 (*yan na sūnyatā*) ? 」

[425c05] 善現對曰 (*subhūtir āha*) : 「 (*no, bhagavan.*) 諸所變化, 都無實
事, 一切皆空 (*nir-mitasya hi bhagavan na kac-cid vastv (PSP_6-8:178) asti yan na*
20 *sūnyatā*) 。」

[425c06] 佛告善現: 「變化與空 (*ya ca sūnyatā, yaś ca nir-mitaḥ*) ——如是
二法 (*ubhāv etau dharmau*) ——非合 (*na saṃ-yuktau*) 、非散 (*na vi-saṃ-yuktau*) 。
此二 (*dvāv etau*) , 俱以空 (*sūnyatayā*) · 空, 故空 (*sūnyau*) 。不應分別 (*tat*
kiṃ vi-ni-gūhitam) 是空 (*iyam sūnyatā*) 是化 (*'yam nir-mitaḥ*) 。所以者何 (*tat*
25 *kasya hetoḥ*) ? 非·空性中·有空、有化二事可得 (*tathā hi tāv ubhāv api sūnyatāyān*
nōpa-labhyate, iyam sūnyatā, 'yam nir-mitaḥ) , 以一切法畢竟空故。

[425c09] (*bhagavān āha:*) 復次, 善現! 無色 (*nāsti subhūte rūpaṃ vā*) 非
化, 無受、想、行、識 (*vedanā vā saṃjñā vā saṃskārā vā vijñānaṃ vā*) 非化 (*yaś*
ca nir-mito) 。諸是化者, 無不皆空 (*yā ca sūnyatā*) 。餘法、有情 (*ubhayam etac*) ,
30 應知亦爾 (*chūnyatā*) 。」

[425c11] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「 (*yadi bhagavann*) 蘊、界、
處等世間諸法 (*ime laukikā dharmā*) , 及諸有情, 可皆是化 (*nir-mitā*) 。四念住
等出世間法 (*api nu ime lokōt-tarā dharmā*) , 及諸有情, 豈亦是化 (*nir-mitāḥ*)
(*yad-uta catvāri smṛty-upa-sthānāni catvāri samyak-pra-hāṇāni catvāra rddhi-pādāḥ*
35 *pañcēndriyāni, pañca-balāni sapta-bodhy-aṅgāni āryāṣṭāṅgo mārgas catvāry ārya-*
satyāni, sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitāni, adhy-ātma-sūnyatā bahirdhā-sūnyatā adhy-
ātma-bahirdhā-sūnyatā yāvad a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatā pañcābhi-jñā aṣṭa-vi-
mokṣā navānu-pūrva-vi-hāra-sam-ā-pattayo 'pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-

*pattayaḥ sarva-samādhayaḥ sarva-dhāraṇī-mukhāni daśa-pāramitā daśa-bodhisattva-
bhūmayo daśa-tathāgata-balāni catvāri vaiśāradyāni catasraḥ prati-saṃ-
vido 'ṣṭādaś'āveṇikā buddha-dharmā mahā-karuṇā, yac ca teṣāṃ phalaṃ yena te
pudgalāḥ pra-jñāpyante, śraddhā'nu-sārī dharmānu-sāry aṣṭamakaḥ srota-ā-pannaḥ
5 sakṛd-ā-gāmy an-ā-gāmy arhan pratyekabuddho bodhisattvo mahāsattvaḥ
tathāgato 'rhan samyak-saṃ-buddho, 'pi nu bhagavann ime dharmā nir-mitāḥ) ? 」*

[425c13] 佛告善現(*bhagavān āha*)：「一切世間、出世法等，無非是化(*yatra
punaḥ sarva-dharmā nir-mitās*)；然，於其中(*tatra*)，有聲聞化(*kaś-cic chrāvaka-
nir-mitaḥ*)，有獨覺化(*kaś-cit pratyekabuddha-nir-mitaḥ*)，有菩薩化(*kaś-cid
10 bodhisattva-nir-mitaḥ*)，有如來化(*kaś-cit tathāgata-nir-mitaḥ*)，有煩惱化(*kaś-
cit kleśa-nir-mitaḥ*)，有諸業化(*kaś-cit karma-nir-mito*)。由此因緣(*'nena subhūte
pary-āyena*)，我說一切(*sarva-dharmā*)皆如變化(*nir-mitakôpamā*)，等無差
別(*a-nānā-karaṇāḥ*)。」

[425c17] 具壽善現復白佛言(*subhūtir āha*)：「一切斷果(*yat punar idaṃ
15 bhagavan pra-hāṇam*)——所謂預流(*srota-ā-patti-phalaṃ vā*)、一來(*sakṛd-ā-
gāmi-phalaṃ vā*)、不還(*an-ā-gāmi-phalaṃ vā*)、阿羅漢果(*arhattvaṃ vā*)、
獨覺(*pratyekabuddha-bhūmir vā*)、如來·永斷煩惱習氣相續(*nir-mitā sarva-
vāsanā'nu-saṃdhi-pra-hāṇam*)——豈亦是化(*api nir-mitam*)？」

[425c19] 佛告善現(*bhagavān āha*)：「如是諸法(*ye ke-cit subhūte dharmā*)，
20 若與生滅二相合者(*ut-pāditā vā ni-rodhitā vā*)，亦皆是化(*sarva ete nir-mitāḥ*)。」

[425c20] 具壽善現復白佛言(*subhūtir āha*)：「何法(*katamo bhagavan dharmo*)
非化(*yo na nir-mitakaḥ*)？」

[425c21] 佛告善現(*bhagavān āha*)：「若法不與生滅相合(*yasya nôt-pādo
na ni-rodhaḥ*)，是法非化(*sa dharmo na nir-mitaḥ*。(PSP_6-8:179))。」

25 [425c22] 具壽善現復白佛言(*subhūtir āha*)：「何法不與生滅相合(*sa punaḥ
katamo bhagavan*)？」

[425c23] 佛告善現(*bhagavān āha*)：「不虛誑法(*a-saṃ-moṣa-dharmo*)，
即是涅槃——此法，不與生滅相合，是故非化(*na nir-mitaḥ*)。」

[425c24] 具壽善現復白佛言(*subhūtir āha*)：「如世尊說(*yat punar
30 bhagavatôktaṃ*)：平等法性一切皆空，無能動者(*sūnyatāyās ca na calati*)；無
二可得(*na ca dvaye nōpa-labhyate*)；無有少法非自性空(*na ca kaś-cid dharmo,
yo na sūnyas*)。(*tasmād bhagavan*)如何涅槃可說非化(*saṃ-moṣa-dharmo nir-
mitako bhavet*)？」

[425c27] 佛告善現(*bhagavān āha*)：「如是(*evam etat*)，(*subhūte*)，如
35 是(*evam etat*)，如汝所說。無有少法非自性空(*sarva-dharmāḥ subhūte sva-bhāvena
sūnyās*)。此自性空(*te*)，非聲聞作(*na śrāvakaiḥ kṛtā*)，非獨覺作(*na
pratyekabuddhaiḥ kṛtā*)，非菩薩作(*na bodhisattvair mahāsattvaiḥ kṛtā*)，非如來
作(*na tathāgataiḥ kṛtā*)，亦非餘作。有佛無佛，其性常空(*yā ca sva-bhāva-sūnyatā*)，

此即涅槃（*tan nir-vāṇam*）。是故，我說涅槃非化，非·實有法名為涅槃·可說無生、無滅、非化。

復次，善現！我為新學諸菩薩說涅槃非化，非·別實有不空涅槃。是故，不應執此為難。」

5 [426a05] 爾時（*evam ukte*），善現（*āyusmān subhūtir*）便白佛言（*bhagavantam etad avocat*）：「云何方便教誡、教授新學菩薩（*ādi-karmiko bhagavan pudgalah katham ava-vaditavyah? katham anu-śāsītavyo*），令知諸法自性常空（*yat sva-bhāva-sūnyatām pari-jānīyāt*）？」

10 [426a06]（*atha khalu*）佛告善現（*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*）：「豈（*kiṃ punaḥ*）（*subhūte*，）一切法先有（*pūrvam bhāvo 'bhaviṣyat*）後無（*paścād a-bhāvo bhaviṣyati*），而不常空？然，一切法，先既非有（*nātra subhūte bhāvo*），後亦非無（*nā-bhāvo*），（*na sva-bhāvo*，）（*na para-bhāvah*，）自性常空，不應驚怖。應作如是方便善巧·教誡、教授新學菩薩，令知諸法自性常空（*kuta eva sva-bhāva-sūnyatā bhaviṣyati*）。」

15 [426a10] 時，薄伽梵說是經已（*idam avocad bhagavān ātta-manaso*）；無量菩薩摩訶薩眾，慈氏菩薩，而為上首（*maitreya-pra-mukhā bodhisattvā mahāsattvāḥ*），具壽善現（*āyusmāṃs ca subhūtir*）、及舍利子（*āyusmāṃs ca śāriputra*）、大採菽氏、大迦葉波、阿難陀（*āyusmāṃs c' ānandah*）等諸大聲聞，（*śakras ca devānām indrah*）及諸天、龍、阿素洛等一切大眾（*sa-deva-mānuṣāsura-gandharvās ca loko*），

20 聞佛所說（*bhagavato bhāṣitam*），皆大歡喜（*abhy-anandann*），信受奉行（*iti*）。

ārya-pañca-viṃśati-sāhasrikāyām bhagavatyām prajñāpāramitāyām abhisamayālam-kārānu-sāreṇa saṃ-śodhitāyām dharmā-kāyādhi-kārah śikṣā-pari-vartō nāmāṣṭamaḥ samāpta iti

25

ye dharmā hetu-pra-bhavā hetuṃ teṣāṃ tathāgato hy avadat, teṣāṃ ca yo nirrodha evaṃ-vādī mahā-śramaṇah.

om gate gate pāra-gate pāra-saṃ-gate bodhi svāhā.

30